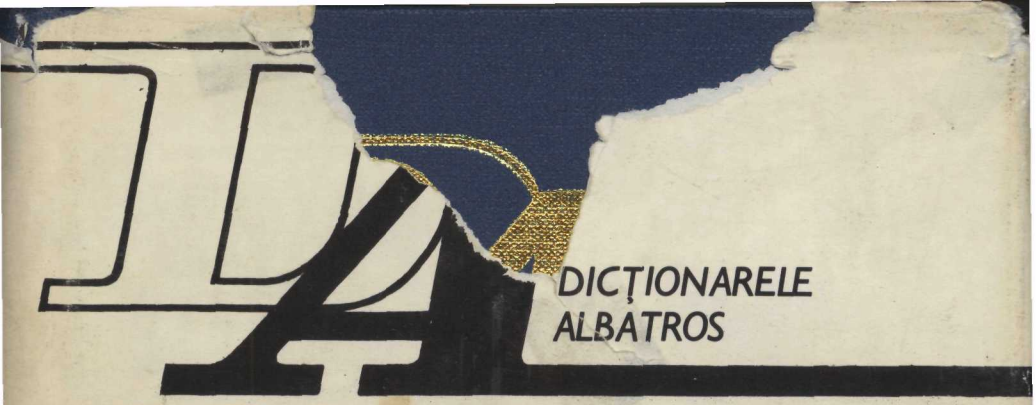

PAUL POPESCU-NEVEANU

DICȚIONAR de psihologie

DA

SUPRACOPERTA: GH. MARINESCU

Referenți științifici:

Prof. dr. doc. STELUȚA TEODORESCU

Dr. doc. VICTOR SĂHLEANU

BUCUREȘTI • 1978

PAUL POPESCU-NEVEANU

DICȚIONAR de psihologie

ANDRIEȘ C. LUCIAN
Nr 2478
Biblioteca Personală

EDITURA ALBATROS

DICȚIONARE DE SPECIALITATE ȘI ALTE LUCRĂRI ENCICLOPEDICE CONSULTATE

H.C. Warren (Ed.), *Dictionary of Psychology*, Boston — New York, 1934.

I.A. Kairov (red.), *Pedagoghiceski slovar*, Moscova, 1960 (în l. rom. 1965).

R. Lafon, *Vocabulaire de psychopedagogie et de psychiatrie de l'enfant*, Paris, 1963.

J. Gould, W. Kolb (Ed.), *A Dictionary of the social sciences*, 1964.

N. Sillamy, *Dictionaire de la psychologie*, Paris, 1965.

N. Pratt Fairchild (Ed.). *Dictionary of Sociology*, Totowa — New Jersey, 1965.

H. Piéron (red.), *Vocabulaire de la psychologie*, Paris, 1967.

J. Laplanche, J.-B. Pontalis, *Vocabulaire de psychanalyse*, Paris, 1967.

A.M. Batro, *Dictionaire d'épistemologie génétique*, Paris, 1968.

A. Lalande, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, Paris, 1968.

A.et. R. Muchielli, *Lexique de la psychologie*, Paris, 1969.

V.I. Gusikov, *Terminologhiceski slovar psihiatra*, Moscova, 1969.

St. Bîrsănescu (red.), *Dicționar de pedagogie contemporană*, București, 1969.

J. Drewer, W.D. Fröhlich, *Worterbuch für Psychologie*, München, 1970.

R.M. Goldenson, *The Encyclopedia of human behavior*, New York, 1970.

A.I. Diacikov (red.), *Defectologhiceski slovar*, Moscova, 1970.

*** *Dicționar de estetică generală*, București, 1972.

*** *Mic dicționar de filosofie*, ed. a II-a, București, 1973.

S. Lăzărescu ș.a., *Vademecum în neurologie*, Craiova, 1974.

ÎN LOC DE PREFAȚĂ

Fiecare carte își are istoria și soarta sa. În momentul în care încheiem această carte putem relata ceva despre modul în care a fost realizată și concepută, dar nu-i putem prevedea „viața".

Era prin 1965 cînd mi s-a propus să fac un dicționar de psihologie pentru tineri în scopuri orientative și autoeducative. M-am apucat de lucru cu entuziasm, socotind că îmi va fi ușor să expun termenii de bază ai psihologiei în mod clar dar fără concesii în raport cu rigorile științifice. Nu a fost însă deloc ușor. Am lucrat la acest dicționar, cu întreruperi și reluări, cu reveniri și reelaborări, preocupat pînă la obsesie cînd de o problemă sau termen, cînd de altul, — timp de 12 ani, investind, în principal, în această lucrare, numai aparent simplă, cel de-al cincilea deceniu al vieții mele. Am lucrat de unul singur, dar ce înseamnă „singur" cînd, încercînd să dau o bază de cercetare logicopsihologică dicționarului de psihologie, am întrebat mereu cînd pe colegi, cînd pe discipolii mei ce înțeleg prin cutare cuvînt, cum văd problema etc. Nu puteam doar prescrie semnificațiile termenilor, trebuia să-i urmărim în sistemul obiectivat al științei și în folosirea lor curentă pentru a înțelege mai profund și a ne înțelege mai bine. Ne-a interesat să reflectăm în dicționar sistemul nostru de psihologie și gîndire psihologică. Psihologia este o știință în plină dezvoltare, fiind strîns corelată cu multe

alte discipline. Chiar pe parcursul elaborării dicționarului s-au produs importante deplasări în stocul de cunoștințe psihologice și acestea au trebuit să fie adecvat integrate în dicționar. Modelul cursei cu obstacole este în aceste condiții nu doar o figură de stil. Important este ca dicționarul să fie mai puțin retrospectiv și mai mult prospectiv, să orienteze și asupra evenimentelor științifice în curs de desfășurare. Aici apare și o complicație în plus. Psihologia, în afara profundei ei înrădăcinări în limbajul natural, uzează de mai multe limbaje științifice — fizic și cibernetic-informațional, neurofiziologic și comportamentist, mentalist și reflexiv, sociologic și educațional, matematic și filosofic — toate fiind aplicate convergent, căutînd să surprindă unitatea în diversitatea conduitei umane. Că termenii psihologici sînt prin excelență polisemantici este un fapt demult atestat, dar importantă a fost pentru noi nu doar înregistrarea tuturor sensurilor, ci indicarea legăturilor esențiale dinlăuntrul sistemului de gîndire psihologică, astfel încît fiecare concept să-și poată dezvălui și preciza valorile sale generative.

Se știe că și în limbajul curent deseori utilizăm cuvintele fără a fi pînă la capăt conștienți de semnificația lor. Experiența noastră personală, ca și observațiile făcute în trei decenii de lucru cu studenții, ne dovedesc că nici limbajul științific nu este scutit de astfel de reducții și particularizări. S-a spus de aceea că a însuși corect codul unei științe înseamnă practic a lua în bună măsură în stăpînire acea știință. Aceasta mai ales în cazul în care dicționarul apare ca o variantă expusă analitic a unui tratat. Un tratat nu devine însă larg accesibil dacă nu este dublat de un dicționar explicit. În acest punct s-ar părea că discuția devine prea pretențioasă și se abate de la formula unui

vocabular psihologic care să pună la dispoziția tinerilor condensate științifice de natură să faciliteze cunoașterea de sine și cunoașterea altora. Știm însă că în această privință, a cunoașterii psihologice, tinerii sînt vital și puternic interesați. Or, în zilele noastre, răspunsurile ce se oferă tinerei generații nu pot fi aproximative și palide. Comanda lor este ferm științifică iar a răspunde adecvat acesteia înseamnă respect și binemeritat credit acordat tinerelor generații. Pentru acestea un anumit gen de „popularizare" de mult timp a devenit impopular.

În aceste condiții, căutînd să nu drămuim cunoștințele pentru a permite fiecărui cititor să înainteze atît cît îi este necesar și... cît poate, dicționarul, continuînd să fie adresat tineretului, și-a extins aria de cuprindere, interesînd și pe psihologi, pe specialiști din domenii conexe, ca și pe oricare din cei interesați în psihologia științifică, acum cînd sarcina optimizării factorului uman este la ordinea zilei. Este ceea ce inevitabil trebuia să revină primului dicționar de psihologie publicat în țara noastră.

Semnificația acestei lucrări, ce nu aparține unui autor ci principalei științe despre om, este în același timp legată de lărgirea și intensificarea dialogului dintre public și psihologia științifică și de maturizarea însăși a psihologiei care-și poate oferi cristalizările teoretice și pune la dispoziție valențele sale aplicative. În genere, elaborarea, ca și utilizarea unui dicționar științific, implică un efort de esențializare, punere la punct, clarificare. Doar în orice întreprindere cognitivă, primul demers este acela al definirii termenilor după care urmează progresive corelații și construcții, ca și în instruirea cu ajutorul unui manual programat. Oferind peste 2 000 de termeni prin articole, caracterizări schițate și definiri, cuprinzînd principalele ramuri

ÎN LOC DE PREFAȚĂ

ale psihologiei, dicționarul va fi neîndoielnic instructiv pentru cititori. Aceasta nu înseamnă că nu persistă multe imperfecțiuni, că nu sînt de semnalat lacune, că nu vor apărea un număr de probleme pe care cititorii sînt invitați să le semnaleze și discute în vederea unei noi sau alte realizări de dicționar psihologic românesc.

Dacă mi-a revenit mie să elaborez acest dicționar pînă la capăt, rezistînd tentațiilor de abandon, este poate nu un fapt întîmplător. Tatăl meu mi-a îndrumat primii pași în psihologie și mi-a cerut să mă străduiesc ca să-mi clarific și să-mi precizez termenii. Este o linie de efort de la care am căutat să nu mă abat. De aceea, fie-mi îngăduit să dedic această lucrare memoriei tatălui meu, Gheorghe Popescu, care mi-a fost profesor de filosofie și psihologie la Liceul „Cuza Vodă" din Huși.

Autorul

20 aprilie 1977.

A

ABERAȚIE MENTALĂ (INCOERENȚĂ A GÎNDIRII), deviație de la normal sau denaturare cognitivă, *formă a instabilității gîndirii* manifestată printr-o *dezordine momentană* a actelor și proceselor de gîndire. **A.m.** exprimă anumite raționamente greșite, bazate pe iluzii, judecăți și interpretări greșite ale unor date și situații ce pot avea loc în limite normale.

ABILITATE, însușire sinonimă cu *priceperea, îndemînarea*, dexteritatea, dibăcia, iscusința, evidențiind ușurința, rapiditatea, calitatea superioară și precizia cu care omul desfășoară anumite activități, implicînd autoorganizare adecvată sarcinii concrete, adaptare suplă, eficientă. Este semnalată frecvent în cazul acțiunilor musculare, manuale, avînd astfel sensul de metodă, model de lucru sau de comportament aplicabil sarcinilor concrete. Se remarcă și la sarcini cognitive. **A.** nu se confundă cu deprinderea, bazîndu-se pe plasticitate neuropsihică, și nu se reduce la cunoștințe întrucît reprezintă o condiție pentru formarea și utilizarea optimă, în situații noi, a deprinderilor și cunoștințelor. În engleză termenul *skill* semnifică atît **a.** cît și aptitudinea.

ABISAL, în sens ontologic, termen care desemnează dinamica *straturilor inconștiente, instinctive, psihoorganice*, de adîncime a psihicului, opuse fenomenelor psihice care apar la suprafață, fiind ușor accesibile conștiinței. *Psihologia* **a.**, în sens epistemologic, termen care desemnează curentele psihanalitice: a) *psihanaliza* lui S. Freud; b) *psihologia individuală* a lui A. Adler; c) *psihologia analitică* a lui C. G. Jung. Uneori acest termen se mai aplică și curentului *hormist* al lui W. McDougall. *Psihologia* **a.** își propune

să studieze straturile cele mai profunde și primare ale personalității.

ABNORMALITATE, termenul se referă la o îndepărtare față de limitele considerate normale. **A.** poate reprezenta atît limita subnormalului cît și a supranormalului. Nu are obligatoriu sens patologic.

ABREACȚIE, termen folosit în psihanaliză pentru a desemna eliberarea bruscă a unor tensiuni emoționale care fuseseră blocate în inconștient și care duc la unele exteriorizări emoționale generate de reactivarea unor amintiri neplăcute. **A.** survine în condițiile psihanalizei, ale unor tratamente psihoterapeutice sau ale unor confidențe, provocate prin substanțe psihotrope sau accidental (consum de alcool). În psihanaliză, **a.** se provoacă în vederea obținerii controlului conștient asupra situațiilor menționate și pentru a înlătura conflictele latente.

ABRUTIZARE, pierderea interesului față de valorile ce depășesc trebuințele materiale imediate, înscriindu-se în etic și estetic. Ca urmare a acestui proces, individul se manifestă în relațiile cu ceilalți oameni fără înțelegere și participare afectivă la dorințele, idealurile și suferințele acestora sau rămîne insensibil față de evenimentele sau obiectele care ies din orizontul comportamentelor legate de adaptarea imediată.

ABSENTEISM, fenomen cu implicații psihosociale care afectează eficiența economică a întreprinderilor. În psihologia industrială se calculează făcîndu-se raportul între numărul de zile absentate nemotivat într-o perioadă și numărul zilelor de muncă. În general, s-a constatat că **a.** este mai scăzut la bărbați decît la femei, la vîrstnici decît la tineri, și că descrește ierarhic (persoanele cu posturi de conducere absentează mai rar decît subordonații lor).

ABSENȚĂ, formă de manifestare clinică a micului acces epileptic, constînd în pierderea paroxistică, de foarte scurtă durată, totală sau parțială, a conoștinței, conservîndu-se, de obicei, funcția statică. Într-un sens mai larg, **a.** corespunde unei distrageri trecătoare.

ABSTINENȚĂ, evitare și reținere voluntară de la satisfacerea unor trebuințe corporale privind alimentarea excesivă, viața sexuală, consumul de băuturi alcoolice etc. Are și sens de minimalizare a satisfacerii trebuințelor vitale astfel încît să fie evitate plăcerile și orice fel de excese. În anumite limite este o condiție necesară a conduitei morale.

ABSTRACTIZARE (ABSTRACȚIE), *produs și operație sau subproces intelectual* de „mișcare" ascendentă pe verticală a intelectului constînd din selecția, pe baza discriminării însușirilor sau relațiilor, a unor note comune și generale și care sînt, prin generalizare, esențializare,

implicate în concepte. Unii autori vorbesc și despre **a.** *senzoriale* ca rezultat al diferențierii și condiționării la anumite însușiri. Acestea însă sînt numai operații de analiză. Specific pentru **a.** este faptul că se produce prin intermediul unor *simboluri sau semne* și pe calea inducției și deducției. Întotdeauna **a.** presupune desprinderea de planul obiectival și concret, evoluînd spre categorial și teoretic. J. Piaget scrie: „abstracțiunea constă în a adăuga unele relații datului perceptiv și nu numai în a le extrage din acesta. **A.** recunoaște existența unor calități comune cum sînt pătrat sau rotund, mare sau mic, plat sau tridimensional etc. înseamnă să construiești scheme relative atît la acțiunile subiectului cît și la proprietățile obiectului... Într-un mod și mai general, însușirile comune pe care se fondează o clasificare sînt comune în măsura în care acțiunea subiectului le pune în comun, cît și în măsura în care obiectele se pretează la această punere în comun". Avînd un caracter progresiv și cunoscînd nivele sau forme diverse (simplă, simplificatoare, constructivă sau reflexivă) *procesele de* **a.** *sînt întotdeauna bipolare în sensul că din elementele discriminate, ceva (invariantă) se extrage și reține (după J. Bruner — se categorializează), iar restul (variabilele individuale și accidentale) se lasă într-un plan secundar și se respinge, se ignoră deliberat.* În limbajul uzual, aceste modalități interdependente de **a.** *pozitivă* și **a.** *negativă* sînt fixate prin expresiile: „a abstractiza din..." și „a face abstracție de...". Este posibil ca, adoptînd diverse perspective, polii procesului de **a.** să-și schimbe locurile. În anumite limite **a.** este *comutativă*. La aceasta se adaugă etajarea **a.,** existînd progresive abstractizări ale abstracțiilor (G. Kostiuk). J. Piaget socotește că „a face abstracție de punctul de vedere propriu înseamnă a lua cunoștință de..." **A.** presupune condensarea și simbolizarea de informații și este operația inversă multiplicării logice. Complementară și indispensabilă pentru **a.** este generalizarea. Cu o strategie opusă față de **a.** se dezvoltă concretizarea care de asemenea, este necesar corelată cu **a.**

ABSTRACȚIE v. ABSTRACTIZARE.

ABSTRACȚIE ANALITICĂ ȘI ABSTRACȚIE REFLEXIVĂ, în psihologia genetică a lui J. Piaget, **a.** *analitică* (sau aristotelică) are drept punct de plecare *obiectele* asupra cărora acționează subiectul și constituie modul de formare a cunoștințelor (fizice, chimice, biologice) despre realitatea obiectivă, în vreme ce abstracția *reflexivă* (sau constructivă) are drept sursă *acțiunile* subiectului exercitate asupra obiectelor și constituie modul de formare a cunoștințelor despre realitatea subiectivă (logico-matematice). De ex., în vreme ce

proprietatea „dur" ar fi abstrasă prin disocierea însușirilor obiectelor fizice cu care subiectul vine în contact, proprietatea „trei" ar rezulta, dimpotrivă, din acțiunea subiectului de a reuni sau disocia obiectele fizice și nu ar aparține direct obiectelor ca atare, așa cum le aparține proprietatea „dur". Despărțirea rigidă dintre cele două tipuri de abstracții este supusă criticii pe motivul că și în detașarea însușirilor obiectelor sînt investite acțiuni, iar acțiunile oricît ar fi de schematice și generale conservă ceva din factura lor inițială care este obiectuală în sensul că se mulează pe sau se orientează după obiect.

ABULIE (gr. *a* — fără, *boulé* — voință), *tulburare gravă a voinței* caracterizată prin pierderea capacității de a lua o hotărîre și mai ales prin incapacitatea de a trece de la hotărîre la realizare în vederea atingerii scopului propus. Persoana afectată de **a.** este inertă, lipsită de inițiativă, oscilează timp îndelungat asupra motivelor și scopului, ca și asupra diferitelor mijloace de realizare a obiectului anume; trecerea la acțiune e dificilă, iar acțiunea, cu greu declanșată, este abandonată la întîlnirea celor mai neînsemnate dificultăți; și în absența unor dificultăți se produce reacția de abandon din cauza lipsei de energie voluntară. **A.** face imposibilă activitatea normală.

ACALCULIE, deficiență patologică constînd din incapacitatea de a recunoaște sau de a elabora semne numerice sau de a opera cu ele. După H. Hécaen (1965), **a.** reunește alexia și agrafia pentru cifre și numere, discalculia de tip spațial și pierderea operațiilor aritmetice de bază (anaritmetie).

ACCELERAȚIE, amplificare a vitezei de creștere și diferențiere somatică, de dezvoltare psihologică, observată în ultimul secol, în raport cu urbanizarea, gradul înalt al civilizației, ameliorarea condițiilor de viață etc. Maturația fizică se produce la o vîrstă timpurie (pubertatea este, de asemenea, precoce), iar înălțimea finală atinsă de indivizi este, în medie, cu 5—10 cm mai mare decît altădată.

ACCEPTOR DE ACȚIUNE, în teoria sistemogenezei (a lui P.K. Anohin), model constituit la nivelul cortexului, organizare reflexă stereotip-dinamică și care îndeplinește funcțiile unei instanțe de control în raport cu acțiunea executată. **A.** este **de a.** un segment al programului, este un model aferent capabil să prevadă parametrii rezultatelor viitoare și să compare, la sfîrșitul acțiunii, această previziune cu parametrii rezultatelor reale. Referindu-se la vorbire, P.K. Anohin scrie: „în consecință aici nu este, așa cum se susține, o formare a fiecărui cuvînt aparte, ci formarea unui **a. de a.** pentru frază, cu ordine de cuvinte, uneori chiar cu anticiparea sensului, ceea ce este semnul sigur al apariției unui **a. de a.** pentru un întreg

sistem semantic". Deci, acceptorii pot să aibă diverse arii de cuprindere, să se integreze unul în altul să fie organizați ierarhic, formîndu-se și reformîndu-se pe baza întîlnirii dintre impulsurile aferente și cele retroaferente; o mare însemnătate au **a. de a** în decodificare sau înțelegere.

ACCIDENT DE MUNCĂ, eveniment neprevăzut ce survine în timpul muncii și cu consecințe dăunătoare fie pentru agenții de producție, fie pentru mijloacele de producție, fie pentru ambii. Psihologia se preocupă mai ales de **a. de m.** care se produc datorită neglijenței, unor greșeli de percepție sau de prelucrare a informațiilor, unor acțiuni greșite etc. Studiindu-se această categorie de factori ai **a. de m.** s-a ajuns la concluzia că **a. de m.** trebuie puse mai ales pe seama insuficientei adaptări a omului la muncă, precum și a unor deficiențe personale ale celor care desfășoară activitatea: *atenție insuficientă, neglijență, oboseală, lipsă de prezență de spirit, incapacitate de decizie promptă, defecțiuni ale conlucrării în echipă etc.* Cele mai multe accidente se produc datorită faptului că nu toți muncitorii dispun de capacitatea de a face față cu suficientă rapiditate și corectitudine la situații noi. De multe ori, în situațiile noi și neașteptate se produce o dezorganizare a comportamentului, apar precipitarea, panica, exagerarea comportamentului (gesturi mai ample și mai puțin controlate). Există o susceptibilitate individuală sau predispoziție la accident (*accident lability*), termen care înglobează atît factorii individuali cît și cei situaționali. Noțiunea de predispoziție pentru **a.** trebuie înțeleasă ca o stare temporară a individului, dictată nu numai de factori situaționali, ci și de factori profesionali. În activitățile cu un grad de periculozitate mai ridicat, unele trăsături ale persoanei, cum este emotivitatea, constituie condiții favorabile producerii accidentelor, dar numai în corelație cu factorii situaționali. Particularitățile negative ale personalității contribuie la producerea accidentelor. Foarte multe **a. de m.** se produc din cauza interesului redus față de procesul muncii, a conștiinciozității scăzute, a indisciplinei etc., adică de aspecte legate de personalitate. Deficiențele de atenție provoacă numeroase accidente. Unii muncitori, fiind absorbiți de ceea ce execută ei, de modul cum manipulează, nu pot fi atenți la ceea ce se întîmplă în jurul lor, accidentînd pe alții. Oboseala duce la accidentare mai ales cînd depășește anumite limite. Ea provoacă blocaje, adică perioade de pauze între mișcări, în care atenția slăbește. Uneori favorizează și apariția dezechilibrului emoțional, deci pierderea controlului în situații critice. Alți factori care au legătură cu accidentele sînt vîrsta și experiența. S-a găsit că între vîrstă și ele există un raport invers

proporțional; cu cît vîrsta este mai înaintată, cu atît numărul de **a. de m.** scade. S-a presupus că muncitorii tineri sînt lipsiți de experiență și au deci o comportare mai imprudentă. În caz de pericol, emotivitatea are o influență defavorabilă asupra timpului de reacție prelungindu-l foarte mult. Pe de altă parte se pare că cei ce au o atitudine negativă față de colectiv, manifestări de agresivitate, insubordine, sînt predispuși la **a. de m.** Aceasta indică faptul că producerea de accidente reflectă o lipsă de integrare în mediul de muncă, care corelează de multe ori și cu o lipsă de integrare socială în general, uneori cu o viață familială dezordonată. Prevenirea lor constă în înlăturarea cauzelor prin mijloace tehnice, medicale și psihologice. Mijloacele tehnice constituie categoria cea mai importantă, cele medicale și psihologice completîndu-le doar pe cele dintîi. Un rol important îl deține respectarea normelor de protecție a muncii. Prevenirea medicală, constă în controlul medical periodic al personalului și îndeosebi a lucrătorilor suferinzi de anumite maladii sau expuși unor boli. Prevenirea medicală privește și controlul factorilor ambianței fizice, al condițiilor de igienă etc. Principalele direcții de acțiune preventivă ale psihologiei sînt: a) orientarea și selecția profesională; b) formarea profesională; c) adaptarea muncii la posibilitățile lucrătorilor (construirea unor dispozitive de semnalizare optime); d) propaganda normelor de securitate a muncii. Principiile securității muncii trebuie însușite însă odată cu pregătirea sau formarea profesională. Din punct de vedere psihologic cel mai bun mijloc de securitate în muncă este asimilarea corectă a mișcărilor de lucru, formarea deprinderilor corespunzătoare de muncă, modelarea situațiilor critice sau a situațiilor de deranjamente tipice și antrenarea pentru a le face față.

ACOMODARE, în sens general, adaptare sau ajustare; în psihologia genetică, ansamblu de modificări ale schemelor în funcție de condiții noi. (v. *asimilare-acomodare)*. În psihofiziologia vederii prin **a.** se desemnează modificarea reflexă a curburii cristalinului în raport cu stimulii aflați la distanțe variabile de ochi, ceea ce permite obținerea unor imagini clare pe retină. Pentru obiecte apropiate cristalinul se bombează mult, pentru cele îndepărtate tinde spre aplatizare. În cazul defectelor de construcție ale globului ocular, sau a modificărilor anatomopatologice ale mușchiului ciliar apare miopia sau presbitismul.

ACOMODARE SOCIALĂ, proces, mai mult sau mai puțin conștient, de modificare a relațiilor între persoane sau grupuri de persoane, în scopul reducerii stărilor de încordare și conflictuale. Ajustare a comportamentului individual după cerințele grupului. Reprezentările individuale și

colective despre partenerii de relații interindividuale sau de grup influențează pozitiv sau negativ acest proces. De asemenea, dorința de cooperare, spiritul de toleranță sînt factori esențiali în **a.s.** întrucît previn stările conflictuale. Împăcările, concesiile, înțelegerile reduc stările tensionale.

ACROMATOPSIE (gr. **a** — fără, *chroma* — culoare, *opsie* — vedere), tulburare a vederii constînd în incapacitatea de a percepe culorile. **A.** poate fi *totală* (mai rar întîlnită), cînd subiectul nu poate percepe nici o culoare, sau *parțială*, cînd este afectată perceperea uneia sau a două dintre culorile fundamentale. Subiectului cu asemenea tulburări îi sînt interzise profesiunile care solicită distingerea normală a culorilor (în transporturile auto feroviare, aeriene etc.).

ACROMEGALIE (gr. *akron* — extremitate, *megal*—mare), boală endocrină, necongenitală, caracterizată printr-o exagerată dezvoltare a extremităților corporale și a scheletului facial, datorată hipersecreției hormonilor de creștere (hormoni somatotropi) hipofizari; boala a fost studiată prima dată de Pierre Marie și Gh. Marinescu.

ACT RATAT (în franceză *acte manqué)* termen psihanalitic semnificînd, după Laplanche și Pontalis (1967), „actul al cărui rezultat vizat explicit nu este atins, ajungînd să fie înlocuit printr-un altul". Nu se confundă cu orice perturbări, confuzie de memorie și acțiune, care apar întîmplător sau rezultă din neatenție. Termenul se aplică numai simptomelor ce trădează un compromis între intenția conștientă și tendințele inconștiente, refulate.

ACT SOCIAL, acțiune specifică existenței sociale și caracterizată, după P. Janet, prin secundaritate (acțiune față de acțiunea primară), cooperare și comunicare. **A.s.** se construiește după modele culturale. Este dirijată spre un scop formulat unuia sau mai multor participanți. În spiritul teoriei învățării **a.s.** este o interstimulare între A și B. K. Young definește **a.s.** ca fiind „procesul de la impuls la întărire sau recompensă prin indicație și reacție, necesitînd intervenția altui individ". G.H. Mead subliniază aspectul atitudinal al **a.s.**

ACT VOLUNTAR, componentă a activității voluntare, avînd o desfășurare internă sau externă și dispunînd de *autoreglaj verbal* ce se declanșează în urma unor decizii, vizează un scop formulat conștient și implică efort voluntar. Cunoaște grade diferite de complexitate după natura scopului, dificultatea sarcinii etc. Este întotdeauna mijlocit, după cum arată L. Vîgotski. O reacție nemijlocită nu poate să fie voluntară, ci ea devine ca atare numai cînd i se adaugă o altă reacție de nivel superior ce efectuează funcții de orientare și control (P. Janet). Caracteristic pentru **a.v.** este că ele sînt anticipate și dirijate conștient,

atunci cînd se automatizează devenind postvoluntare.

ACTIVARE A ÎNVĂȚĂRII: a) intensificare și realizare optimă a activității de transmitere a cunoștințelor și de educare intelectuală prin apelul la metodele cele mai eficiente cum sînt algoritmica și euristica; b) creștere a ponderii acțiunilor elevului în însușirea cunoștințelor și în exersarea operațiilor intelectuale necesare pentru stăpînirea unei discipline științifice, a unei ramuri a culturii. **A.î.** presupune dezvoltarea inițiativei și independenței în activitatea intelectuală a elevilor. Este necesar ca între predare și însușirea-preluarea de cunoștințe să se realizeze o corelație optimă.

ACTIVARE NESPECIFICĂ, în neurofiziologia contemporană, denumire a efectului asupra cortexului provocat de impulsurile activatoare ce vin de la sistemul reticular. D. Lindsley utilizează și conceptul de nivel de activare.

ACTIVITATE, modalitate specific umană de adaptare la mediu și de adaptare a mediului la condiția socioumană; conduită incluzînd verigi interne și externe; mod de existență a psihicului uman, așa cum mișcarea este mod de existență a materiei. Procesul psihic este o **a.** psihică, specific organizată. *Orice* **a.** *dispune de o bază motivațională, de o structură (organizare prin autoorganizare) și de o țintă, scop sau plan în raport cu care se autoreglează.* **A.** presupune o înlănțuire sau un sistem ierarhizat de acțiuni care la rîndul lor cuprind operații. Nota definitorie a **a.** este transformarea ce privește obiecte materiale și (sau) informații și ansambluri informaționale. **A.** se construiește prin preluarea (asimilarea) modelelor socioculturale și a instrumentației sau tehnicii respective și prin acomodarea acestora la sistemul psihocomportamental al individului sau grupului. Se disting **a.** *senzoriomotorii, comunicative, intelectuale* sau *cognitive* ș.a. **A.** socială se bazează pe cooperare și comunicație. Studiul **a.** este în centrul obiectului psihologiei științifice.

ACTIVITATE NERVOASĂ SUPERIOARĂ, denumire dată în 1912 de către I.P. Pavlov funcțiilor și proceselor ce se desfășoară la nivelul „etajului superior al sistemului nervos central al animalelor superioare". Adoptînd nervismul ca principiu al unei fiziologii integrale, în care sistemului nervos îi revine rolul decisiv în coordonarea tuturor proceselor organice și comportamentale, I.P. Pavlov, diferențiază **a.n.s.,** prin care se efectuează *echilibrarea cu mediul,* care este deci o fiziologie îndeosebi a emisferelor cerebrale, de activitatea sistemului nervos vegetativ și a unor instanțe subcorticale, activitate nervoasă calificată, prin opoziție, ca inferioară. Odată cu studiul fiziologic al relațiilor cortico-viscerale (K. Bîkov, V. Cernigovski) și cu punerea în evidență a reflexelor condiționate interoceptive (A. Pșonik,

E. Airapetianț) analiza activității din nivele s-a nuanțat, tinzînd spre o interpretare corelațională. Originar, **a.n.s.** este delimitată prin metoda reflexului condiționat și considerată ca acea activitate a creierului, susceptibilă de studiul fiziologic obiectiv, care fusese anterior calificată ca psihică, întrucît prezintă o „latură subiectivă". Reflexul este, după I.P. Pavlov, cel mai universal fenomen fiziologic și totodată psihic la animale și la om. În timp ce reflexele native, necondiționate, elementare sau complexe (instinctele), țin de instanțele subcorticale, reflexele dobîndite prin condiționare implică, după I.P. Pavlov, activitate corticală. Bîkov consemna: „teoria reflexelor condiționate este teoria activității nervoase superioare". H. Gastaut a dovedit însă posibilitatea stabilirii de conexiuni noi la nivel subcortical. Deci, delimitativ este fenomenul condiționării, al formării de noi legături temporare. Reflexul este *un răspuns necesar* la un stimul căruia îi corespunde la „centru", o conexiune între puncte diferite deci un fenomen cu o configurație spațială. În sistemul nervos central „există două aparate centrale diferite: aparatul de conducere directă a impulsului nervos și aparatul de conectare și deconectare a circuitului" (I.P. Pavlov). În consecință **a.n.s.** se ocupă de mecanismul formării legăturilor temporare între stimulii din mediul extern sau intern și anumite funcțiuni ale organismului și de mecanismul analizatorilor care diferențiază primar impulsurile conform elementelor și momentelor agenților stimulatori. În **a.n.s.** funcțiile de bază sînt analiza și sinteza, proiecția pe scoarță a unui receptor prezentînd, simultan și constant, o activitate de analiză și una de sinteză. Elaborînd și metodologia științei despre **a.n.s.,** I.P. Pavlov formulează trei principii: a) *determinismul* prin care se afirmă că în fiziologia cerebrală totul este obiectiv și determinat cauzal; b) *structuralitatea* privind corelația dintre dinamica nervoasă și structurile ce-i stau la bază; c) *unitatea dintre analiză și sinteză.* În știința despre **a.n.s.** se pot distinge trei secțiuni: a) *neurodinamica:* se ocupă de procesele excitației și inhibiției, de formele inhibiției, de relațiile ce intervin între ele conform legii intensităților, de fenomenele legice ale iradierii — concentrării și ale inducției reciproce, de condițiile interne ale conexiunilor prin atragerea impulsurilor spre focarul mai puternic și prin „bătătorirea drumului", în ansamblu intervenind particularitățile de tip ale **a.n.s.,** de viziunea dinamicii caleidoscopice a mozaicului cortical, delimitarea zonelor de optimă excitabilitate, evoluția neurodinamică în ordinea stărilor fazice, implicînd veghe, hipnoză, somn, catalepsie, stări paradoxale ca și fenomenele patologice de felul inerției obsesive sau al mobili-

tății generatoare de instabilitate comportamentală; b) *studiul reflexelor* prin care se analizează factorii și legile condiționării, se clasifică reflexele și se prezintă sistemele de reflexe sau stereotipele dinamice. I.P. Pavlov arată că fiecare legătură temporară este, prin mecanismul ei, un reflex și prin semnificația sa adaptativă, un semnal. „Nu este nevoie de prea multă imaginație, scria I.P. Pavlov, pentru a vedea dintr-o dată cît de multe, aproape nenumărate, sînt reflexele condiționate folosite în mod constant de sistemul complex propriu omului, care se situează în mediul larg reprezentat de natură în general, cît și în mediul social specific în toată amploarea lui, cuprinzînd toată umanitatea"; c) *teoria semnalizării* care prevede nu numai relația reflexă dintre stimul și reacție dar și, vorbind contemporan, constituirea „modelului intern" al stimulului și reacției. I.P. Pavlov scrie: „activitatea fundamentală și cea mai generală a marilor emisfere este semnalizarea, implicînd o incalculabilă cantitate de semnale și semnalizări comutative". Aici se include și sistematizarea activității de semnalizare în cele două sisteme de semnalizare prin care se realizează efectiv o unificare a fiziologicului și psihologicului. Știința despre **a.n.s.,** dezvoltată multilateral în toate țările lumii, în ultima jumătate de veac, se include atît în neurofiziologia cît și în psihofiziologia modernă și constituie o bază naturală (înțelegînd aici nu numai biologicul ci și propriul naturii umane) pentru psihologia normală și patologică.

ACTIVITĂȚI CORPORALE, activități cu finalitate proprie (autotelice) răspunzînd dorinței omului de a le practica pentru propria dezvoltare fizică, recreare și divertisment. (M. Epuran — 1974). Principalele forme de **a.c.** sînt: *ludice* sau de joc, la copil avînd o funcție formativă, iar la adult funcții de divertisment și recreative; *agonistice* sau de luptă, întrecere, competiție, cele sportive avînd cea mai mare răspîndire; *gimnice*, în forma gimnasticii prin care se urmărește, în modul cel mai direct, propria perfecționare corporală; *recreative*, răspunzînd nevoii de compensare, deconectare, divertisment.

ACTUALIZARE, trecerea din stare potențială-latentă în stare activă; se referă în primul rînd la faptele de memorie (**a.** însemnînd recunoaștere și reproducere) și, de asemenea, la trebuințe, motive, tendințe afective, deprinderi. În șirul atitudinilor creative, după C. Rogers, un rol important revine *actualizării de sine* sau autoactualizării ca tendință spre exprimarea și realizarea pulsiunilor specifice ale *eului*, a obiectivizării intențiilor și proiectelor.

ACȚIUNE, faptă, mod de intervenție în ordinea externă și internă, de modelare, formare și transformare, inițiat conștient de subiect și mijlocit instrumental.

După T. Parsons, **a.** este relația individului cu o situație raportată la finalități sau valori. *Unitate de conduită elaborată și bazată pe un program psihic.* Este necesar să se distingă reacția reflexă spontan provocată de un stimul, de **a.** pe care o desfășoară un subiect, în baza unui model dobîndit, venind în întîmpinarea stimulului sau desfășurîndu-se autonom prin exercitarea de către subiect a unei forțe sau facultăți de natură să producă un efect. *Întotdeauna* **a.** *se desfășoară într-un cîmp al interacțiunilor dintre subiectul epistemic, pragmatic, axiologic și lumea sa.* **A.** *se dezvoltă într-un punct nodal al întîlnirii dintre necesitatea internă, subiectivă și necesitatea externă, obiectivă.* După Lenin, activitatea practică, transformatoare, suprimă atît unilateralitatea subiectivității cît și pe cea a obiectivității „Legile lumii exterioare sînt bazele activității omului în raport cu un scop". A. Lalande și M. Blondel consideră că **a.** „trebuie să constituie sinteza spontaneității și reflexiei, a realității și cunoașterii, a persoanei morale și a ordinei universale". Mijlocită prin organe funcționale generate și diferențiate cultural, fiind unitate a autoreglărilor vitale și finaliste, **a.** se prezintă sub diverse forme, la diverse niveluri și, prin implicarea ei în toate verigile sistemului psihocomportamental uman, dobîndește în psihologia modernă, odată cu demonstrațiile lui P. Janet, J. Dewey, H. Wallon, L. Vîgotski, A. Leontiev, S. Rubinstein, J. Piaget, o valoare de principiu. În filosofie, T. Kotarbinski a inițiat o nouă disciplină *praxiologia.* Psihologia nu se limitează însă numai la **a.** ca modalități organizate ale comportamentului, ca operații de modificare și transformare conform unui scop a obiectelor materiale și sociale, ci identifică și **a.** *mintale,* cunoașterea însăși, inclusiv reflexia, avînd o constituție acțională. P. Janet a pus în evidență geneza actelor intelectuale ca rezidînd în interiorizarea schemelor de **a.** *fizică.* L. Vîgotski, concretizînd teza marxistă despre ideal ca „transpunere și traducere a materialului în capul omului", a corelat instrumentația practicii cu instrumentația intelectuală, considerînd specifică pentru conduita umană, *mijlocirea.* J. Piaget susține că operațiile intelectuale își trag originea nu din lucruri ci din **a.** *concrete* și *verbale.* S. Rubinstein atrage însă atenția asupra faptului că și **a.** sînt *obiectuale* și deci, mulîndu-se pe obiecte extrag un conținut informațional adecvat acestora. Sub raportul structurii, **a.** pot fi *liniare* sau *circulare,* iar calitativ, *materiale* și *mintale.* După H. Wallon, *orice* **a.** *constă din motiv, scop și structură sau mod de organizare.* Într-un plan mai larg H. Zeisel remarcă trei dimensiuni ale **modelului acțio-**

nal: a) condițiile **a.** întrunite în persoana subiectului; b) proprietățile obiectului inclus în **a.**; c) influențele exterioare suferite de subiect și care determină prin efectele lor conjugate direcția și conținutul **a.** Marx arătase că „pentru a produce, oamenii intră în anumite relații și numai prin intermediul acestor legături și relații există raportul lor față de natură". A. Leontiev observă că în aceste condiții se afirmă o altă alcătuire a activității. El scrie: „la animale, obiectul activității și motivul ei biologic sînt întotdeauna contopite, întotdeauna coincid..." La om, „despărțirea obiectului și motivului activității este rezultatul detașării din activitatea primară, complexă și difuză dar unitară, a unor operații separate". Leontiev conchide: *„astfel de procese, în care obiectul și motivul nu coincid între ele, le vom numi* **a.**" Astfel **a.** declanșată de un mobil se orientează anticipativ către o țintă, un obiect ce devine obiectiv, scop. Funcția scopului apare la om în condițiile activității sociale și este un element definitoriu al **a.** P. Galperin avansează în analiza organizării **a.** El scrie: „acțiunea subiectului presupune nu numai imaginea situației și planul de execuție, ci și multe acțiuni (operații — *n.n.)* formate anterior în ordinea utilizării acelor imagini, deci activitate de orientare. Aceasta constituie segmentul conducător al **a.**, dar așa cum fără îndeplinirea lui nu pot exista reale transformări ale materialului dat în produse finale, tot așa fără segmentul executor nu există însăși **a.** Astfel, în **a.** subiectului se disting două părți inegale și în chip diferit importante — cea orientativă și cea executorie. Segmentul orientativ (altfel, baza de orientare a **a.** — *n.n.)* reprezintă un dispozitiv de conducere al **a.** ca proces ce se efectuează în afară, iar segmentul efector este transformarea reală, conformă unui scop, a materialului sau situației date în produs sau stare terminală". În timp ce în **a.** materială transformările sînt efective, în cea mentală, mijlocită simbolic, transformările sînt numai „avute în vedere", adică pregătite orientativ. Deci, în cazul activității, **a.** mentală revine pe o poziție orientativ-reglatorie, iar cea materială sau materializată este predominant efectorie. Totuși și **a.** mentală este transformatoare, după J. Piaget, dar aceasta numai în ordinea informațională. Considerînd perspectiva genetică, H. Wallon scrie: „evoluția de la act la gîndire se explică simultan prin opus și prin același". Deci, **a.** este un termen comun atît comportamentului cît și sferei psihice. Termenul de **a.** este polisemantic dar își menține un nucleu constant. **A.** înseamnă, în mod curent, o modelare de către subiect a materiei exterioare lui și în acest sens pare să se opună

ideii. **A.** poate să se refere la subiectul însuși, să privească modelarea lui psihofizică de către un altul sau de către sine. În sfîrșit, **a.** poate fi reflexivă, de coordonare și construcție mentală și în acest sens se opune praxisului. H. Bergson a absolutizat tocmai acest înțeles, pe cînd P. Janet a încercat să refacă unitatea dintre motor și mental. În fapt, **a.** motorie este senzoriomotorie sau verbomotorie, iar **a.** mentală ascunde o componentă ideomotorie, de schematizare sau verbalizare. Diviziunea în **a.** *externe* și **a.** *interne* trebuie să fie, de aceea, considerată ca relativă, fundată pe predominanțe. Definind operația ca „mod de îndeplinire a **a.**," ca element necesar al ei, A. Leontiev arată că orice operație provine dintr-o **a.**, prin interiorizare, prescurtare, generalizare și automatizare a acesteia, dar nu este reductibilă la **a.**, întrucît este numai o verigă a acesteia. Deosebirea este și calitativă, întrucît **a.** se individualizează prin scop, pe cînd operația rămîne o simplă dispoziție instrumentală, ce poate intra în constituția a diferite **a.**, tot așa precum aceeași **a.** poate fi îndeplinită prin diferite operații. Scopurile sînt cele care impun selecția mijloacelor. În același fel este conceput și raportul dintre **a.** și activitate. **A.** se diferențiază și se definește prin scopuri parțiale în cîmpul activității, care dispune de un anumit substrat motivațional unitar. Apoi **a.** structurată și motivată va putea funcționa autonom, desfășurîndu-se ca o activitate sau intrînd în organizarea diferitelor activități ca element component, verigă în lanțul acțional al acestora. Așadar, *dacă activitatea* (Av.) *se identifică prin motiv,* **a.** *se distinge prin scop, iar operația este element al tehnicii de efectuare a ambelor.* În sistemul dinamic și procesual al activității, **a.** se corelează ierarhic după norme de complementaritate. În genere, în sistemul activității se pot urmări *nouă tipuri de corelații: Op.—Op., Op.—A., Op.—Av., A.—Op., A.—A., A.—Av., Av.—A., Av.—Op., și, în sfîrșit, Av.—Av.* Fiind situate la diverse nivele și, totodată, diferite sfere (motor-mental) **a.**, înțeleasă și ca modalitate complexă de refacere a echilibrului (L. Couffignal a definit sistemul cibernetic ca „sistem de **a.**"). nu poate fi interpretată subiectiv ca *servomecanism efectoriu,* ce intră în funcțiune numai în momentul exteriorizării unor conținuturi psihice. **A.** corespunde unor circuite reflexe complete. **A.** *intră în constituția mecanismelor tuturor proceselor psihice* (care se și constituie în ordinea interiorizării-exteriorizării și pot fi modelate în acest fel). **A.** îndeplinește un rol necesar atît în codificarea-decodificarea stimulilor, cît și în raportarea la realitate, în luarea ei în stăpînire de către subiect. Semnificativă pentru universalitatea **a.**

ca element, celulă a conduitei umane, este caracterizarea lui E. Bernstein a autoreglajului psihic a **a.** obiectuale. Ed. Bernstein degajă următoarele caracteristici ale acesteia: a) *obiectualitatea* **a.** constînd în reproducerea spaţio-temporală a structurii obiectului asupra căruia este orientată; b) *continuitatea* şi *integralitatea* ei, ceea ce nu permite reducţia la o însumare de elemente; c) *variabilitatea* **a.,** exprimată în posibilitatea executării ei în diferite poziţii, prin variate traectorii şi procedee; d) *generalitatea* **a.** care permite transferul dintr-o situaţie în alta (*stimuli generalisaticn*-Woodworth); e) *comutativitatea funcţională* sau posibilitatea executării **a.,** de la efector iniţial la oricare altul (de ex. scriere altfel decît cu mîna dreaptă); f) *universalitatea reglajului,* ce constă în aceea că nu există nici o limitare în construirea şi dezvoltarea **a.;** g) *fiabilitatea* şi *caracterul antientropic* al **a.;** h) *precizia reglajului acţional.* Caracteristicile reglajului acţional sînt cu atît mai perfecţionate cu cît **a.** se situează la un nivel mai înalt de integrare, fiind inteligentă şi creatoare. Limbajul este un sistem de instrumente sau operaţii (după H. Murray— Ph. Vernon), de care se serveşte **a.,** conducînd spre gîndire. Afirmarea **a.** ca obiect principal al psihologiei se impune tot mai mult, contracarînd înţelegerea epifenomenologică a psihicului şi evitînd unilateralităţile atît ale psihologiei fenomenologiste cît şi ale celei comportamentiste.

ACŢIUNE MATERIALĂ, operare efectivă cu lucruri într-un anumit scop: etapă primă a învăţării, organizată astfel încît să ilustreze, să confirme însuşirile generale şi esenţiale ale obiectelor. În acest scop se apelează şi la scheme, desene, modele, mulaje. Cînd se operează cu imagini ale obiectelor, acţiunea este calificată ca *materializată.* Scopul învăţării prin **a.m.** sau materializate este formarea operaţiilor mentale (V. INTERIORIZARE).

ACŢIUNE MENTALĂ, operare sau transformare ce are loc în minte în forma imaginilor sau (şi) a ideilor. Este deci *proiectivă şi ideaţională.* Ca orice **a.** este dependentă de motiv şi orientată prin scopuri, avînd o structură instrumentală, de astă dată simbolică-semantică. **A.m.** au un conţinut informaţional şi o bază operaţională. După L. Vîgotski, **a.m.** se produc în planul limbajului intern şi se exprimă în particularităţile acestuia, subordonîndu-se totodată legilor gîndirii, imaginaţiei, memoriei şi voinţei. Deşi rezultă din interiorizarea acţiunilor materiale, **a.m.** dispun de un specific al lor, ţinînd de subiectivitate. După A. Leontiev, operaţiile intră în alcătuirea **a.m.** ca elemente instrumentale ale acestora, întrucît operaţiile sînt generalizate şi automatizate, neavînd motive şi scopuri concrete asemenea acţiunii desfăşurate.

ACŢIUNE SPECIFICĂ, expresie psihanalitică utilizată de S. Freud pentru a desemna totalitatea proceselor prin care se descarcă tensiunile interne create de activarea trebuinţelor. Este un ansamblu de reacţii preformate ce mijlocesc îndeplinirea actului orientat spre satisfacerea trebuinţei.

ACUFENE, senzaţii auditive anormale, cum sînt zgomote ritmice, ţiuituri, fluierături înalte, întotdeauna penibile datorită persistenţei lor. Sînt cauzate de afecţiuni craniene şi otice.

ACUITATE, caracteristică a sensibilităţii absolute şi mai ales diferenţiale, care se defineşte după diferenţele minime ce pot fi sesizate între stimuli, deci după *pragurile diferenţiale.* Capacitate rezolutivă a analizatorului. În cercetările de laborator **a.** se determină în primul sens (absolut) ca o mărime inversă faţă de valoarea pragului minim, în cel de-al doilea (diferenţial), inversă faţă de valoarea pragului diferenţial. Deci **a.** înseamnă un grad înalt de sensibilitate şi o mare fineţe în discriminările senzoriale. Este studiată concret, după analizatori ca **a.** *tactilă, vizuală, kinestezică, auditivă, olfactivă, termică* etc. **A.** poate fi statică sau dinamică după cum stimulii sînt imobili sau în mişcare. Se distinge şi **a.** laterală, monooculară, monoauriculară, monomanuală. La nivel perceptiv se vorbeşte, prin extensie, de **a.** stereoscopică, melodică etc. Pentru măsurarea **a.** se folosesc scale de **a.** ce prevăd aceeaşi distanţă faţă de sursa de emisie şi o serie de grade de stimulaţie. Este binecunoscută scala de litere sau cifre prezentate pacienţilor de oculişti pentru determinarea **a.** vizuale.

ACULTURAŢIE, termen folosit de antropologia culturală pentru a desemna transferul unor valori culturale dintr-o comunitate în alta precum şi efortul de asimilare a acestora. În sens recent: *trecerea unui grup sau a unui individ dintr-un mediu cultural în altul, implicînd înstrăinarea de vechile valori şi asimilarea celor noi, nu fără conflicte, criză, dificultăţi de adaptare* (R. Linton, C. Kluckhon). După F. Keesing, **a.** poate fi definită ca proces de modificare culturală în care un contact mai mult sau mai puţin continuu între două sau mai multe grupuri culturale distincte are drept rezultat preluarea de către un grup a elementelor de cultură ale celuilalt grup sau ale celorlalte grupuri. Totodată, termenul de **a.** indică starea ce rezultă din această modificare. În genere **a.** înseamnă un ansamblu de procese ce intervin în legătură cu îndepărtarea de o cultură originară, luată ca sistem de referinţă, şi cu adaptarea parţială încă nedefinită la o nouă cultură.

ACUMULARE CULTURALĂ, proces de creştere culturală prin care noi elemente sau trăsături culturale se adaugă datorită in-

venției, descoperirii și împrumutului (J. Casagrande). H. Moore (1954) distinge **a.c.** progresivă prin dezvoltarea vechilor tipare, **a.c.** aglutinativă prin introducerea de noi elemente și **a.c.** prin devenire-substituire ce duce la modificări structurale ale culturii.

ACUT, valoare maximă de intensitate a stimulului care nu poate fi percepută de organele de simț și care, de cele mai multe ori, depășind pragurile, se poate transforma în senzații dureroase. Se mai vorbește despre conflicte **a.,** crize afective **a.** etc. În terminologia medicală **a.** se referă la boli cu evoluții scurte și manifestări clinice intense.

ADAPTARE, ansamblu de procese și activități prin care se trece de la un echilibru mai puțin stabil, între organism și mediu, la un echilibru mai stabil; funcționarea organismului prin înglobarea schimburilor dintre el și mediu; dacă aceste schimburi favorizează funcționarea normală a organismului, acesta este considerat ca fiind adaptat. În biologie se deosebește **a.** ca proces filogenetic, realizat prin dobîndirea și selectarea unor însușiri ereditare (morfologice, fiziologice, de comportament) care cresc șansele de supraviețuire și eficiența speciei într-un mediu dat și **a.** la nivel organismic, în cursul vieții individuale (numită uneori și reacție adecvată). Din alt punct de vedere se poate distinge o **a.** *autoplastică,* prin modificarea organismului și o **a.** *aloplastică* prin modificarea activă a mediului. Pentru om, caracteristic este **a.** aloplastică realizată prin unelte, tehnică, cultură, civilizație. *Adaptabilitatea* este capacitatea organismelor vii de a realiza reacții de răspuns care să le mărească șansele de supraviețuire în condițiile schimbătoare ale mediului. Este dezvoltată maxim la om, care nu numai că se conformează cerințelor mediului ci îl și modifică, transformîndu-l în concordanță cu necesitățile sale. Activitatea psihică este considerată o componentă și o formă superioară a **a.**

ADAPTARE MENTALĂ, după J. Piaget, „schimburi mediate între subiect și obiecte, efectuate la distanțe spațio-temporale tot mai mari și după traiectorii tot mai complexe...; punere în echilibru progresiv între un mecanism asimilator și o acomodare complementară...; adaptîndu-se la lucruri, gîndirea însăși se organizează și organizîndu-se structurează lucrurile...; interdependență ireductibilă între experiență și rațiune". În ansamblu, adaptarea psihică este concepută de J. Piaget ca fiind *o echilibrare între asimilare și acomodare.*

ADAPTARE SENZORIALĂ, lege a sensibilității, proces constînd în *modificarea tonusului analizatorilor sub influența unor stimulări specifice de intensitate constantă.* Sub influența stimulilor puternici, nivelul de excitabilitate-sensibilitate al analizatorilor scade **(a.s.** *negativă),* iar în cazul stimulilor slabi crește **(a.s.** *pozitivă).* **A.s.** are la bază mecanisme centrale și periferice, incluzînd și modificări în procesele trofice (L. Orbelli, 1935). Există receptori greu adaptabili (îndeosebi proprioceptorii) și rapid adaptabili (receptorii cutanați și olfactivi), (E. Adrian, 1926). În raport direct cu valoarea de semnalizare a stimului, **a.s.** este facilitată sau îngreunată (E.N. Sokolov, 1958). În dinamica procesului de **a.s.** se disting: a) faza modificărilor bruște; b) faza modificărilor lente; c) faza relativei stabilități. **A.s.** are și semnificația unui mecanism de optimizare a recepției. În unele cazuri (stimuli acustici monotoni și nesemnificativi, mirosuri, stimuli tactili) **a.s.** *negativă* merge pînă la deconectare. Cel mai larg registru adaptativ îl are sistemul vizual. În **a.s.** la întuneric, creșterea sensibilității față de nivelul inițial poate lua valori considerabile (A. Koropko, 1958). Aubert (1865), primul care a studiat acest fenomen, stabilește următoarele: a) procesul **a.s.** la întuneric se desfășoară foarte repede în primele 10 minute, după care apare încetinirea ritmului de creștere a sensibilității, punctul maxim fiind atins după două ore; b) sensibilitatea maximă este egală cu de 35 de ori valoarea inițială a sensibilității. În cazul oboselii, a intoxicațiilor sau a deficitului de vitamină A, **a.s.** este îngreunată (K. Robertson și N. Jinkin, 1945). Fenomenul creșterii sensibilității poate fi condiționat (A. Dolin, 1934). Accelerarea **a.s.** nocturne se mai obține prin hiperventilație, administrare de zaharină, masaj cefalic, preadaptare la mediul luminos albastru sau violet (K. Kekceev, 1942).

ADAPTARE SOCIALĂ, potrivirea unei persoane cu mediul; acord între conduita personală și modelele de conduită caracteristice ambianței; echilibru între asimilare și acomodare socială. **A.s.** este procesul prin care o persoană sau un grup social devine capabil să trăiască într-un nou mediu social, ajustîndu-și comportamentul după cerințele mediului. **A.s.** se produce în raport cu un mediu nou, schimbat, iar indicatorul reușitei este faptul că subiectul se simte ca „acasă" iar pentru ceilalți nu mai este un străin. Numeroși agenți nocivi fizici sau chimici, stările nervoase, bolile, distrug echilibrul omului cu mediul, dînd naștere la numeroase tulburări, la „inadaptare socială". Bolnavii mintali, delincvenții, subiecții cu tulburări de comportament reprezintă diverse situații de neadaptare socială cu cauzalitate complexă: deficiențe ereditare, frustrații afective precoce, carențe de autoritate familială, familie dezorganizată, mediu de viață nociv etc.

ADN, ARN, acizii dezoxiribonucleic și ribonucleic. **ADN** intră

în structura cromatinei și a cromozomilor, ajutînd la realizarea funcției genetice a nucleului celular. ADN depozitează informația privind planul de organizare a structurilor celulei, informații ce se transmit apoi datorită capacității moleculelor de ADN de a se dedubla (reduplica). ADN intervine și în biosinteza proteinelor, diversele segmente ale moleculei de ADN fiind specializate în sinteza unui anumit tip de proteină. ARN prezintă trei forme: ARN-r (ribozomal) ARN-t (transfer), ARN-m (mesager). Sinteza ARN mesager se face ca pe o matriță, preluînd informația genetică de la ADN din nucleul celular. Apoi va trece în citoplasmă aducînd cu el informația conținută în ADN din nucleul celular.

ADOLESCENȚĂ, etapă a vieții care se situează între copilărie și vîrsta adultă (de la 12—13 la 18—20 de ani). Se detașează *preadolescența* (12—15 ani) și *postadolescența* (18—22 ani). La fete **a.** intervine mai devreme decît la băieți. **A.** se caracterizează printr-o importantă creștere și transformare corporală și psihică, asociată cu pubertatea. Ca fenomen biopsihic integral **a.** este dependentă, în apariția și desfășurarea ei, de factori genetici, geografici, sociali, culturali și educaționali. Este de aceea contraindicată tratarea unilaterală a **a.** în sens numai biologic sau numai psihosocial. Între structurarea sau maturizarea organică și cea psihosocială este un raport de interdependență. Totuși ritmurile dezvoltării organice și psihologice nefiind egale, între aceste două serii de fenomene și înlăuntrul fiecăreia din ele intervin unele disproporții, decalaje, contradicții. Stările conflictuale sau critice nu fac parte din însăși desfășurarea normală a **a.** Fenomenele de criză și sindroamele psihopatologice pot fi însă prevenite și evitate. M. Mead a constatat că în unele colectivități australiene nu se cunoaște fenomenul de criză pubertală, dat fiind regimul de viață impus de culturile respective. De asemenea, fenomenele de criză generate de lipsă de idealuri, frustrația educațională, dificultățile de integrare socială pot fi eliminate în măsura în care se elimină susmențonatele cauze. Tranzitoriu crizele pot interveni din cauza carențelor afective și educaționale, a însingurării adolescentului și a slabei sau eronatei lui pregătiri pentru viață. *Sub raport psihologic,* **a.** *se caracterizează prin hipersensibilitate, trecerea în stadiul superior al dezvoltării intelectuale, cel al operațiilor formale, care permite o combinatorică abstractă și lărgește posibilitățile gîndirii teoretice și reflexive, prin expansiunea fanteziei și a sentimentelor odată cu apariția unor conflicte motivaționale și afective. Adolescentul redescoperă lumea, datorită posibilităților sale de interpretare și problematizare, și este intens preocupat de propriul său destin. Este etapa în care intervin îndelungate și intense meditații asupra valorilor. Se elaborează un sens de viață și dobîndește contururi concepția despre lume și viață. Conștiința de sine se adîncește mult, sporesc eforturile de autocunoaștere și autoproiectare.* Adeziunea sinceră și necondiționată la idealuri poate să fie asociată cu manifestări de realism brutal și extravagant. Adolescentul este, frecvent, pus într-o situație echivocă întrucît el a depășit copilăria de care se desparte demonstrativ, dispune de capacități similare cu cele ale adulților, dar încă nu este acceptat ca un egal în cercul acestora. În aceste condiții el se integrează în grupele celor de aceeași vîrstă cu care are mari afinități. Grupele de adolescenți sînt foarte coezive, cultivă toleranța reciprocă și exercită o puternică influență asupra personalității tinerilor. *Făcîndu-și apariția ca persoane deplin responsabile în mediul social, adolescenții sînt intens preocupați de nota de originalitate pe care o prezintă individualizarea lor și prin care pot spori valoarea integrării lor sociale.* H. Wallon vorbește chiar de o criză a originalității juvenile constînd din insatisfacția față de statutul comun și din dispoziția către adoptarea unor pseudovalori ce generează comportamente numai formal originale, uneori chiar negative, dar în orice caz frapante. Preocupările de originalitate ale tinerilor trebuie susținute prin valori autentice și încurajate în sensul integrării celor mai înalte și noi forme de cultură. *Integrarea personalității se realizează și se desăvîrșește prin integrarea socială* care, la rîndul ei, este mijlocită prin adaptarea socială și calificarea profesională.

ADORAȚIE, sentiment de dragoste și prețuire nemărginită față de o ființă fenomen sau obiect, imaginar sau real, însoțit de îngustarea spiritului critic.

ADUALISM, concept introdus de A. L. Baldwin și consacrat de J. Piaget, definind stadiul inițial al ontogenezei, de nediferențiere psihică în trei forme fundamentale: nediferențiere între intern și extern, între obiectiv și subiectiv și între material și spiritual.

AFAZIE, sindrom neuropsihic constînd în tulburarea sau pierderea funcțiilor psihice ale limbajului (expresiei sau înțelegerea semnalelor orale sau grafice) cu conservarea aparatelor periferice de execuție sau de recepție ale limbajului, fiind însoțită deseori de tulburări intelectuale (primare sau secundare) și corespunzînd unor leziuni cerebrale localizate (M.I. (Botez, Sen Alexandru, I. Drobotă, 1971). Forme anatomo-clinice: **a,** *pure,* tulburări izolate ale realizării performanțelor motorii orale sau scrise precum și ale utilizării mesajelor orale sau scrise cum sînt: *surditatea verbală pură* (în absența unei tulburări de auz, bolnavul nu înțelege limbajul vorbit, nu poate repeta cuvintele și

scrie după dictare, putînd însă vorbi, citi și scrie în mod spontan) determinată de leziuni în prima circumvoluție temporală, în vecinătatea circumvoluțiilor Heschl de ambele părți sau numai de partea stîngă; **a.** *motorie pură* (imposibilitatea de exprimare voluntară, de repetare a cuvintelor, de citire cu voce tare, păstrîndu-se limbajul interior, posibilitatea scrisului spontan și după dictare, a copierii și a înțelegerii limbajului oral și scris) determinată de leziuni încă imprecis localizate; *agrafia pură* (v.) și *alexia pură* (v.). **A.** *expresivă*, ansamblu de tulburări predominant expresive, în planul pronunțării sau scrierii semnelor verbale, determinate de leziuni în porțiunea posterioară a ariei Broca (a 3-a circumvoluție frontală a emisferului verbal dominant) și într-unele zone adiacente. **A.** *senzorială* sau *de recepție*, cu tulburări grave în înțelegerea limbajului, în vorbirea spontană și repetată, în grafie și lexie, ajungîndu-se la o proastă vorbire (parafazie) și chiar la deformarea cuvintelor (jargonofazie), determinate de leziuni în zona Vernicke a emisferului cerebral dominant (porțiunea posterioară a primelor două circumvoluții temporale, girusul angular și girusul supramarginal). **A.** *centrală* sau *de conducere*, cuprinzînd atît tulburări expresive cît și receptive (tulburări în repetarea cuvintelor, ale scrisului spontan și mai ales dictat, ale lecturii cu voce tare în forma paralexiilor pentru cuvintele dificile, păstrîndu-se înțelegerea verbală) determinate de leziuni în porțiunea posterioară a primei circumvoluții temporale de partea emisferului cerebral dominant. **A.** *transcorticale, motorii* (gravă afectare a vorbirii spontane) și *senzoriale* (tulburarea înțelegerii limbajului) de scurtă durată (în cursul regresiei sau agravării unui sindrom afazic) și determinate de leziuni în a 3-a circumvoluție frontală a emisferului cerebral dominant și respectiv, în prima circumvoluție temporală: *ecolalia* (v.). **A.** *de evocare, amnestică* (imposibilitatea de a reproduce numele obiectelor, dar cu posibilitatea recunoașterii acestor nume într-o listă prezentată, fiind determinată de leziuni imprecis localizate sau de procese tumorale) și cea determinată prin termenul de *anomie* (imposibilitate de reproducere a numelor proprii, precedînd **a.** amnestică și fiind determinată de leziuni în emisferul cerebral dominant); *amuzia receptivă* (imposibilitatea de recunoaștere a melodiilor cunoscute sau de citire a notației muzicale) și *expresivă* (imposibilitatea de a cînta o melodie cunoscută, cu sau fără un instrument), determinate de leziuni în prima circumvoluție temporală stîngă și, respectiv, în pars triangularis al lobului frontal stîng; *acalculia* (v.). *tulburări paroxistice ale vorbirii* (vocalizare, baraj verbal), *forme deosebite de* **a.** (la copil, la poliglоți, la surdomuți, inatenția verbală). Aceste forme de **a.** pot fi compensate

spontan sau supuse unor acțiuni de recuperare dirijată.

AFECT, modalitate elementară a reactivității afective; *emoție primară* caracterizată prin mare intensitate, expansivitate, durată redusă, dezvoltare unipolară și exprimare nemijlocită în comportament. P. Janet interpretează **a.** ca o regresiune la conduite inferioare și tocmai aceasta *reduce posibilitățile controlului și reglajului conștient*. În contextul **a.** sînt implicate dispoziții instinctive. Totuși stările de **a.** reproduc și modele sociale fără a se conforma însă unei organizări raționale. De exemplu: furia și abandonul de sine, agresivitate oarbă și starea de groază, accesele nestăpînite de rîs sau plîns etc. Întrucît în stare de **a.** intervine o îngustare a cîmpului de conștiință și chiar subordonarea acesteia tendinței afective, în legislație se are în vedere dacă infracțiunea a fost comisă în stare de **a.** În psihologia modernă se formulează recomandări de prevenire sau înlăturare a efectelor negative ale **a.,** prin amînarea și comutarea reacțiilor, efectuarea de mișcări menite să reducă încordarea, trecerea la analiza detaliată a situației etc.

AFECTIVITATE, proprietate a subiectului de a resimți emoții și sentimente; *ansamblul proceselor, stărilor și relațiilor emoționale sau afective*. În contextul oricărui fenomen emoțional se disting: 1) *modificări organice* și vegetative secundare (în raport cu funcțiile biologice primare ale pulsului, secrețiilor lacrimare etc.); 2) *comportamente motorii* afective (desfășurate sau numai schițate); 3) *trăiri subiective* de un anumit grad de complexitate și avînd o anumită semnificație pentru persoana care le încearcă. O primă problemă a psihologiei emoțiilor este aceea a relației dintre componentele vegetative și motorii pe de o parte și componentele psihice, subiective, pe de alta. Unii au socotit că modificările corporale sînt cauzate de trăirea subiectivă (J.F. Herbart). Alții, că trăirea subiectivă este efectul modificărilor corporale (W. James și K. Lange). Ambele interpretări s-au dovedit însă a fi unilaterale și înguste. Unilaterale, pentru că între cele două serii de componente este unitate, interacțiune sincronică, trăirea subiectivă avînd la bază mecanisme neurosomatice fără de care ea nu poate să apară și să se exprime, să se comunice. Înguste, pentru că problema principală nu este aceea a corelației dintre corporal și psihic ci a interacțiunii dintre subiect ca om, în plenitudinea tuturor însușirilor sale și mediul natural și social. Vibrația, pulsația, angajarea prin mobilizare, energizare și direcționare (sau oricare din contrariile lor), cu un cuvînt, emoțiile nu se explică prin faptul că „inima bate accelerat", „ochii strălucesc". De regulă, emoțiile pornesc, sînt declanșate prin fapte cognitive — excepție făcînd doar dispozițiile organice — dar nu sînt reductibile la acte de cunoaștere pentru că *diverși subiecți*

reacționează emoțional diferit la aceleași imagini sau idei. Explicația variabilității subiective a proceselor afective nu ține deci de organizarea cognitivă a subiecților, ci de organizarea lor motivațională. Emoțiile apar ca desfășurări active ale motivelor în raport cu o situație pe cînd motivele ar putea fi caracterizate ca un fel de „concentrate" sau „condensări" emoționale. După V. Pavelcu, dacă motivele se exprimă în emoții, ele se și formează și dezvoltă prin trăiri emoționale. Emoțiile depind de semnificația pe care o au pentru subiect evenimentele ce se produc în ambianță și în propriul organism. Procesele emoționale se dezvoltă și în legătură cu amintiri sau circumstanțe imaginare. Reacțiile, tensiunile și desfășurările emoționale sînt efectul confruntării dintre cerințele subiectului și datele reale sau prezumtive ale vieții lui într-un anumit cadru obiectiv. Dacă cerințele interne — trebuințe și motive — sînt satisfăcute efectul emoțional este pozitiv implicînd plăcere, satisfacție, aprobare, entuziasm. În situația contrazicerii cerințelor, a insatisfacerii lor, intervin neplăcerea, nemulțumirea, dezaprobarea, necazul, indignarea. *Faptul corespondenței sau discordanței de diferite grade între cerințele subiective și anumite condiții determină polarizarea proceselor afective.* Totuși, în stările și comportamentele emoționale, de cele mai multe ori, nu se impune o singură tendință afectivă perfect polarizată spre stenic sau astenic. În fapt, stările afective sînt compuse din variate componente cu sensuri diferite. Complexitatea stărilor emoționale se explică prin însăși structura motivației individului (complicată, divergentă și nu fără contradicții interne) și prin faptul că situațiile reale, la care se adaugă și cele imaginare, niciodată nu pot să satisfacă sau să contrazică din toate punctele de vedere constelația motivațională a unui subiect. Deși emoțiile nu reproduc obiecte prin imagini, nu reproduc relații de determinare prin idei, deci nu îndeplinesc o funcție restrictivă și specializat cognitivă, totuși, ele contribuie la cunoaștere și sînt fapte de reflectare subiectivă de un anumit fel. *Emoția semnalează specific relația intimă a subiectului cu ambianța, însemnătatea pentru aceasta a situației reale sau presupuse.* Din studiile noastre rezultă că *procesele emoționale reflectă, prin reacții și trăiri specifice, împrejurările de viață* (v.) Procesele emoționale alcătuiesc fondul și *latura energetică a vieții psihice* și comportamentului, îndeplinind un rol în declanșarea și susținerea energetică a activității adaptative și a celei de luare în stăpînire a ambianței. Ch. Darwin a atras atenția asupra faptului că în comportamentele emoționale se regăsesc elemente ale unor acțiuni desfășurate cu un anumit sens adaptativ. Emoția nu numai că susține energetic acțiunea dar o și anticipă în fiecare din coordonatele ei. În genere, trăirea și comportamentul afectiv se afirmă ca un montaj sau

preorganizare energetică a adaptărilor desfășurate. Schemele de reactivitate emoțională se situează însă la diverse nivele biologice și culturale. Este posibil ca la om să intervină o discordanță calitativă între forma de afectivitate actualizată și cerințele activității. Autoreglajul emoțional, dacă este inadecvat, duce la inadaptare. P. Janet a semnalat aceste fenomene și a descris cazuri în care, negăsind altă ieșire, subiectul este cuprins de stări emoționale dezadaptative și, implicit, dezorganizatoare. Cu toate acestea, teza despre influența dezorganizatoare a emoției nu poate fi generalizată. **A.** nu se consumă numai în condiții de stress. Influența **a.** asupra activității este ambiguă implicînd atît momente negative cît și momente pozitive. La aceasta trebuie adăugat că nu orice stagnare și reținere provocată de emoție este lipsită de sens adaptativ (reacțiile de apărare pasivă) și nu orice stare dezorganizatoare, cum este furia, se dovedește a fi inutilă, întrucît poate deschide drum pentru reorganizări la nivel mai înalt. În toate momentele vieții sale, subiectul încearcă stări emoționale dacă nu manifeste, cel puțin latente. Problema constă nu în reprimarea totală a emoțiilor (aceasta ducînd, deseori, la nevroze) — ci în dezvoltarea adecvată ca sens, valoare și grad de intensitate a emoțiilor în raport cu activitățile pe care subiectul le desfășoară. W. Cannon, prin cercetările sale neurofiziologice, a confirmat, pe altă cale, aserțiunile lui Ch. Darwin dovedind rolul energizor, indispensabil pentru adaptare, al factorilor emoționali.

AFEMIE, incapacitate de exprimare a ideilor și sentimentelor prin limbajul oral. Este cauzată de leziuni la nivelul emisferului frontal stîng sau la nivele subadiacente.

AFERENT, impuls nervos sau tract nervos ce merge de la periferie (de ex. un organ de reacție) la centru; direcția centripetă proprie nervilor senzoriali.

AFERENTAȚIE (AFERENȚĂ), transport de impulsuri și informații de la periferie la centru; mecanism nervos opus și complimentar eferentației. Acțiunea presupune o convergență și reciprocă conversiune (trecere una în alta) a celor două serii de impulsuri (Ed. Bernstein). În cercetări neurofiziologice, accentul se pune pe baza și formele de **a.** ale acțiunii mai ales în legătură cu relevarea însemnătății în reglaj, a feedbackurilor ca modalități de retroaferentație sau **a.** secundară. P.K. Anohin distinge **a.** *situațională* ca preludiu al acțiunii (reflectare premergătoare, imagine a situației), **a.** *de declanșare* ce este la baza formulării scopului și **a.** *de sancționare* prin care acțiunea este corectată și apoi încheiată prin **a.** *finală.* V. ACCEPTOR DE ACȚIUNE.

AFILIAȚIE, impuls și tendință spre contacte și asociere cu alții, cunoscînd gradații și variante, de la prietenie și atașament pînă la totală dependență afectivă de al-

tul. Este o caracteristică generală umană, rezultată din geneza socială a personalității și din întreținerea și dezvoltarea acesteia prin relații interpersonale. Sentimentul singurătății este foarte neplăcut. **A.** este determinată de condițiile creșterii și dezvoltării copilului în dependență de asistența adulților. R. Sears (1957) a constatat că acei copii care au fost frustrați de asistența afectivă a altora, la vîrsta adultă, tind să se afilieze pînă la hiperdependență de alții. Sînt și cazuri contrare în care subiecții declară că preferă singurătatea dar aceasta ascunde întotdeauna un grav disconfort spiritual. Tendința spre **a.** se accentuează mai ales cînd subiectul trece prin stări de anxietate. Cercetările lui S. Schachter (1959) duc însă la concluzia că persoanele ce se caracterizează, în genere, prin anxietate crescută evită **a.** pe cînd cele slab anxioase o caută.

AFINITATE, relație afectivă de atracție și simpatie, motivată prin similitudine sau *„înrudire" spirituală*. Intervine între persoane care au structuri, idei, sentimente, vîrstă, statute și roluri asemănătoare sau privește relația dintre individ și grup. Poate fi înțelcasă și ca o compatibilizare afectivă sau atracție spontană, acceptare între membrii grupului (J. Moreno). În psihologia socială se ridică, după J. Maisonneuve, problemele unui joc de **a.,** care izvorăște din dorința de *a găsi în altcineva un obiect complementar și cu care să te identifici*, pot să se constituie în grup pe alte scheme decît cele formale și să suporte schimbări mutații, în decursul timpului. În relațiile individ-grup, **a.** apare și ca sentiment al apartenenței la grup sau colectivitate (M.Zlate).

AFONIE (gr. *afonia* — mutenie), incapacitate de fonație, pierdere totală sau parțială a vocii datorită paraliziei mușchilor coardelor vocale sau afectării centrilor nervoși ce-i comandă. Uzual, mai înțelege prin **a.** incapacitate de a cînta sau intona corec

AGEUZIE, pierdere sau pertu bare a sensibilității gustative Este cauzată de leziuni rinence falice.

AGITAȚIE, acțiuni stimulat ve adresate unei colectivități scopul activizării, mobilizării ace teia astfel încît ea să se uneas în jurul unor scopuri, idei, co semne și să-și exprime sau să traducă în fapt atitudinile. Într-u alt sens, mișcare dezordonat în legătură cu ceva insuficien precizat, de unde întrebări, că tare, rumoare, reacții de aprobar sau protest etc. În sens patologic **a.** este un comportament (moto și verbal, afectiv și intelectual precipitat și spasmodic, hipe activ dar ineficient, parazita împiedicînd finalizarea acțiun lor. Dezorganizarea și demers rile „în gol" ce caracterizează si dromul de **a.** poate rezulta dintr-o slabă integrare și insuf cientă coordonare a funcțiile psihomotorii (mai ales la copi la care **a.** este ușor remediabilă

în genere, **a.** exprimă o anxietate de limită.

AGLOSIE, anomalie nativă, foarte rară, constînd din absența limbii ca organ fizic; în această situație, pronunțarea cuvintelor este extrem de dificilă și se realizează după laborioase antrenamente cu ajutorul buzelor.

AGNOZIE (gr. *a* — fără, *gnosis* — cunoaștere), sindrom neuropsihic constînd în tulburarea recunoașterii senzoriale a unui obiect cunoscut anterior, în absența unui deficit de sensibilitate elementară sau a unei tulburări psihice, fiind determinat de un deficit al funcției de analiză la nivelul segmentului cortical al unui anumit analizor (M. Botez, Sen Alexandru, I. Dobrotă). Forme: *astereognozii*, tulburări în recunoașterea obiectului pe cale tactilă, cuprinzînd: **a.** *tactile primare*, cum sînt *ahilognozia* sau **a.** *intensității* (tulburarea discriminării obiectelor după grosime, greutate, rugozitate, presupunînd modificarea percepțiilor diferențiale de intensitate) și *amorfognozia* sau **a.** de *extensitate* (tulburarea diferențierii formelor și a recunoașterii spațiale), fiind determinate de leziuni în ariile somestezo-senzoriale și somestezo-psihice, ca și **a.** *tactilă secundară* sau *asimbolia tactilă* (imposibilitatea de recunoaștere a semnificației obiectului tradusă prin imposibilitatea de a-l denumi, conservîndu-se posibilitatea de a descrie și recunoaște calitățile sale tactile elementare), astereognoziile fiind determinate de leziuni în aria tacto-gnozică; **a.** *auditive*, imposibilitatea de recunoaștere și discriminare a sunetelor, cu conservarea auzului, manifestată în trei forme clinice (care apar uneori izolat, dar de cele mai multe ori împreună); **a.** *globală* (nu sînt recunoscute nici cuvintele, nici muzica și nici zgomotele); **a.** *muzicală* (sau amuzia senzorială) și **a.** *zgomotelor*; acestea fiind determinate de leziuni ale porțiunii posterioare a primei circumvoluții temporale stîngi; **a.** *vizuale*, tulburări în recunoașterea semnificației obiectelor, imaginilor, persoanelor sau spațiului, limitate la sfera perceptuală sau extinse la sfera conceptuală, în absența unor tulburări de vedere elementară, cuprinzînd: **a.** *pentru obiecte sau imagini*, **a.** *fizionomiilor* (prosopagnozia) unor persoane cunoscute sau a propriei persoane, determinate de leziuni ale emisferului minor sau parieto-occipitale bilaterale; **a.** *culorilor* (tulburări de recunoaștere a culorilor, cu origine centrală, leziuni occipitale stîngi la dreptaci), *alexia agnozică* (tulburări de înțelegere a limbajului scris, cu conservarea limbajului interior, a exprimării și înțelegerii limbajului oral), *acalculia* (tulburări în recunoașterea numerelor în efectuarea operațiilor aritmetice, determinate de leziuni situate în orice parte a creierului); **a.** *video-spațiale*, imposibilitatea orientării în spațiu pe cale vizuală, manifestată prin: *dezorientare video-spațială* (pierderea posibilității de localizare absolută și relativă a obiectelor, imposibili-

tatea de comparare a mărimilor, tulburări de grupare a obiectelor, dislexie cvasispațială și pierderea vederii stereoscopice); **a.** *spațială unilaterală* (tendință de a neglija jumătatea stîngă a spațiului extracorporal), *alestezie vizuală* (transpunerea imaginilor dintr-un hemicîmp vizual în celălalt și de la un cadrant la altul), *pierderea memoriei topografice* (imposibilitatea de a descrie itinerarii și locuri binecunoscute, de a le revizualiza și a se orienta pe un drum cunoscut), *pierderea reprezentării vizuale a obiectelor* (imposibilitatea revizualizării unor obiecte sau persoane cunoscute, atît în stare de veghe cît și în somn, visele devenind practic imposibile), *paralizia psihică a privirii* (imposibilitatea de a mișca voluntar ochii cu conservarea motilității oculare reflexe), *vagabondajul privirii, ataxie optică* (tulburarea capacității de a apuca un obiect în curs de fixare vizuală), *tulburări ale atenției vizuale* (atenția spontană pentru orice stimul vizual este foarte redusă, fiind concentrată în cea mai mare măsură asupra a ceea ce se petrece în axul de fixare a privirii, fiind vorba deci de o anumită îngustare concentrică a cîmpului atenției vizuale), aceste tulburări fiind determinate de leziuni cu localizări diferite; *tulburări de somatognozie*, constînd în perturbarea schemei sau imaginii corporale și cuprinzînd: *autotopagnozia* (tulburare de localizare a segmentelor corporale), *asimbolia la durere* (imposibilitatea de recunoaștere a calității durerii, deși durerea ca atare este corect percepută), *tulburări paroxistice ale schemei corporale* (senzația de plutire sau dezintegrare corporală cu caracter difuz, crize de senzație de dezintegrare corporală parțială localizată pe un segment de membru, criză de telescopaj și atrofie corporală localizată, crize mixte), *membru fantomă* (iluzia existenței unui segment de membru absent, de obicei amputat), *anozognozii* (lipsa de cunoștință a tulburărilor în plan neuromotor, al limbajului, praxiilor și gnoziilor).

AGNOZIE AUDITIVĂ v. SURDITATE PSIHICĂ

AGORAFOBIE (gr. *agora* — piață, *phobos* — frică), teamă, fobie de spațiile deschise și ample: piețe, străzi largi, cîmp, generînd tendința de a nu părăsi locuința, de a merge pe lîngă ziduri, de plasare în colțurile încăperilor etc.

AGRAMATISM, tulburare a limbajului, caracterizată prin pierderea capacității de a vorbi corect din punct de vedere gramatical. Astfel, flexiunea cuvintelor (modificarea cuvintelor după gen, număr și caz) se face incorect sau este absentă (verbele sînt folosite numai la infinitiv); frazele sînt greșit construite prin lipsa acordurilor gramaticale. **A.** este o formă de afazie cauzată de leziuni ale scoarței cerebrale. După Head, **a.** este o afazie sintactică.

AGRESIVITATE, comportament destructiv și violent orientat spre persoane, obiecte sau

spre sine. Implică *negare activă* și produce daune sau doar transformări. Există și o **a.** *calmă*, nonviolentă dar întotdeauna **a.** semnifică atac, ofensivă, ostilitate, punere în primejdie sau chiar distrugere a obiectului ei. Prototipul **a.** a fost exemplificat prin comportamentul animal, dar K. Lorenz (1966) a atras atenția asupra faptului că, chiar și lupul atacă numai sub imperiul nevoii de hrană, iar nu din tendința competitivă cum se întîmplă deseori la om. După ce, timp îndelungat, a fost susținută teza despre originea instinctivă a **a.**, astăzi această teză a fost larg contrazisă. K. Lorenz susține că atît la animale cît și la om **a.** este un rezultat al învățării, al modelării comportamentului prin imitație și antrenament. Nu există un instinct al **a.,** cum este cel de hrană, reproducere, construire a cuibului (la păsări), migrație etc. Kuo (1930) a crescut împreună pui de pisică și de șobolani, dovedind absența oricărei **a.** la vîrsta adultă a acestora. Preluînd o idee a lui S. Freud, W. Scott și J. Dollard (1939) au formulat teoria reactivității ce susține că **a.** este un rezultat al frustrației sau împiedicării (prin barieră) a unei tendințe vitale în a-și atinge țelul. Deci, **a.** ar fi cauzată de contrarierea unor tendințe instinctuale, dar aceasta ne duce la ideea că totuși **a.,** în forma ei primară, are o legătură, fie și indirect, cu baza instinctivă. E. Fromm susține că, la om, există o **a.** *specifică, exprimată prin tendințe destructive*. N. Miller (1941) dovedește că nu întotdeauna frustrația produce **a.,** ci numai în anumite cazuri. După T. Dembo și K. Lewin copiii răspund mai frecvent la frustrație cu un comportament regresiv. R. Sears a descoperit o relație directă între stilul autoritar și primitiv de educație și dezvoltarea comportamentului agresiv la copii. Băieții sînt mai înclinați spre **a.** pentru că sînt și se instruiesc în acest fel, angajînd și tehnici, instrumente etc. R. White (1939) arată că grupurile conduse autoritar, cînd sînt lăsate libere, devin agresive și uneori tind să-și descarce **a.** unii față de alții sau față de lucruri. Se poate vorbi, după opinia noastră, despre o **a.** secundară, de sorginte socială și care constă într-un comportament destructiv (formă de autorealizare) cauzat de insatisfacții personale, carențe afective, devalorizare personală, blazare, modele din subculturi delictuale, educație negativă, în ansamblu fenomene de inadaptare socială sau adaptare negativă manifestată prin reacții agresive sau autoagresive. K. Lorenz recomandă, *în scopul prevenirii* **a.** *ca să se deturneze (după N. Timbergen, să se redirecționeze) conflictele înainte ca ele să devină acute*. Există o problemă a dirijării pozitive a **a.** prin: a) acceptarea rațională a frustrației; b) canalizarea ei în acțiuni socialmente utile (după unii și inteligența sau elanul creativ ar fi o **a.** dar de factură intelectuală); c) adaptarea unor comportamente agresive ac-

ceptabile cum sînt cele implicate în competițiile sportive. M. Epuran (1967) propune ca în sport (care nu implică destructivitate) să se renunțe la termenul de **a.** și să se denumească tendința pozitivă a luptei pentru performanță prin termenul de *combativitate*. Dacă la anumite persoane grav frustrate și anxioase, **a.** ia proporții și se instalează în forme nocive este necesar să se recurgă la psihoterapie în variantele ei de joc, de descărcare a resentimentelor în ședințe speciale de grup, de terapie ocupațională sau recreațională.

AJUSTARE, adaptare acomodativă; punere în acord a unui organ de recepție cu o sursă de stimulare, sau a sistemelor personalității cu modalitățile unei culturi sau unui tip de activitate.

ALALIE, lipsă sau slabă dezvoltare a vorbirii la persoane ce dispun de auz normal și de posibilități de dezvoltare intelectuală comună și care, de regulă, nu pot fi încadrate în clasa debililor mintali. **A.** se datorește unor disfuncții ale zonelor corticale ale vorbirii. **A.** este de trei feluri: motorie, senzorială și mixtă. E. Verza (1969) a elaborat două metode de terapie a **a.**, prin învățare, pornind de la sunete sau de la cuvinte.

ALCOOLISM, nevroză sau perturbare de comportament constînd în hiperconsum de băuturi alcoolice. După o definiție dată de O.M.S. în 1949, în categoria alcoolicilor pot fi incluși: „acei băutori excesivi a căror dependență de alcool a atins un asemenea grad încît prezintă o sensibilă tulburare mentală sau o interferență cu sănătatea lor corporală și mentală, cu relațiile lor interpersonale și cu funcția lor socială și economică ce nu poate fi exersată normal sau care prezintă perturbări evolutive". Alcoolicul nu se confundă cu băutorul dar, după o statistică din S.U.A. din 70 de milioane de băutori, 5 milioane pot fi considerați alcoolici. Suferă de **a.** acei băutori permanenți, cotidieni ce cad victimă unui impuls nesatisfăcut și necontrolabil. După R. Goldenson, *simptome ale* **a.** și care permit detectarea lui precoce, sînt: 1) *consumul în creștere;* 2) *consumul matinal,* sub cele mai diverse pretexte; 3) comportamentul *necontrolat* și absurd în stările de ebrietate; 4) *„petele albe de conștiință"* sau amneziile (transele) frecvente în starea de ebrietate. Apariția acestor patru simptome indică evoluția spre **a.** *cronic.* **A.** presupune o intermitență dar ritmică drogare a creierului prin alcool, ceea ce antrenează, cu timpul, o serie de tulburări organice și psihotice: intoxicație patologică, deficiențe de vitamine și nutriție, vulnerabilitate la diverse maladii, *delirium tremens,* halucinații alcoolice acute, sindrom Korsakoff și sindrom Vernicke. **A.** intervine și ca un simptom în paralizia generală, epilepsie și psihozele maniaco-depresive. Începutul în **a.** pare inocent, considerînd acceptarea largă a consumului în cadrul

relațiilor sociale și în situațiile festive. *Euforia produsă inițial de alcool este însă tranzitorie și în continuare apar stări mai puțin inocente.* Este semnificativ dictonul latin luat în întregimea sa: *„in vino veritas sed in ebrietatis, stupiditas".* I. Holban a relevat faptul că alcoolul nu este, așa cum se crede, un excitant ci un inhibitor al centrilor corticali superiori. În prima fază de drogare excitarea, euforia, este rezultată din inducția pozitivă; aceasta se accentuează într-o a doua fază, mergînd pînă la dereglări. Într-o a treia fază, de ebrietate sensibilă, ca urmare a inhibării sistemelor de control, apar manifestări impulsive, irație nale, obsesive, delirante, deci fenomene demențiale pe fondul stării paradoxale și ultraparadoxale. Ultima fază este cea a îngustării conștiinței, a acțiunii în stare de transă și a somnului narcotic. *H. Ey apreciază starea de ebrietate ca o stare de psihopatie în care-și fac loc grandomania, mitomania, sindromul obsesivo-fobic, întrucît se produce o inversare între conștient și inconștient, acesta din urmă impunîndu-se ca în orice tulburare mintală.* Instalarea nevrozei alcoolice se soldează cu modificări de personalitate ce se mențin și fără ca subiectul să fie în stare de ebrietate. V. Jellinek (1952), în baza unor ample cercetări, a descris cele patru stadii ale alcoolizării. Primul stadiu este prealcoolic și se manifestă prin aceea că subiectul găsește alinare în alcool față de orice încercare sau necaz. Apoi consumul devine o plăcere căutată. În stadiul prodromal intervin amneziile sau acțiunile în stările conștiinței de scurt circuit. Subiectul nu-și amintește frecvent de ce a făcut sau a spus. Este un moment extrem de periculos. Într-un al treilea stadiu, crucial, **a.** se instalează. Subiectul bea necontrolat și mult, frecvent și în orice parte a zilei. Activitatea profesională suferă mari prejudicii. În sfîrșit, ultimul stadiu este cel de **a.** *cronic, caracterizat prin continuitate, intoxicație sistematică, centrarea psihotică a vieții pe consumul de alcool.* **A.** este o maladie neuropsihică ce necesită tratament adecvat și măsuri de recuperare. Se uzează de metoda răspunsurilor condiționate (asocierea alcoolului cu reacții repulsive), de psihoterapie și socioterapie.

ALERGIE, manifestare fiziologică, caracterizată printr-o reacție neobișnuită și energică la unele din substanțele cu care subiectul a venit în contact, în prealabil. **A.** poate fi provocată atît de substanțe nutritive cît și medicamentoase. **A.** implică sensibilizare (iar nu imunizare sau obișnuire), perturbări neurosomatice, uneori agitație emoțională. **A.** mai frecvente sînt: urticaria, astmul bronșic, **a.** la serul antitetanic, eczeme și dermatoze profesionale și ocazionale, rezultate din contactul cu anumite substanțe nocive. F. Barron (1962) a introdus termenul de *psihalergie:* sindrom de cefalee, palpitații, șoc, față de relațiile conflictuale, profesionale.

ALEXIE (gr. *a* — fără, *lexis* — citire) destrucrare a capacității de a citi și înțelege limbajul scris, asociată de regulă cu agnozii sau afazii. Este o formă de *agnozie vizuală* și este sinonimă cu *cecitatea verbală*. Sînt diferite grade de **a.** sau cecitate verbală pornind de la incapacitatea de recunoaștere, în lectură, a cuvintelor scrise, pînă la ilizibilitatea silabelor sau a literelor. În cazul în care un copil cu intelect normal se dovedește incapabil de a-și însuși cititul se presupune o **a.** congenitală. În aceeași situație a relativei incapacități pentru lectură se recurge la expresia dislexie de evoluție. Necesită tratarea concomitentă a tuturor cauzelor.

ALFABET, mulțime de semne („litere"), indispensabile în procesul comunicației informaționale. Analogic **a.** limbajului natural, se cunosc **a.** *codului genetic* în care stă înscrisă informația ereditară, **a.** *binar* utilizat în tehnica cibernetică, **a.** *Morse* ș.a.

ALGEZIE, proprietate neuropsihică de a resimți durerea. Pragul algezic reprezintă pragul sensibilității dureroase de orice gen. Creșterea rezistenței și implicit a pragurilor dureroase se realizează prin substanțele analgezice sau anestezice.

ALGORITM (după numele lui Al. Horezmi, matematician arab de la începutul sec. al IX-lea), una dintre cele mai generale metode de activitate fizică sau intelectuală. Termenul și-a păstrat semnificația sa din matematică, *de ansamblu de reguli și operatori* proprii oricărui tip de calcul matematic sau de construcție logică, de prescripție exactă a procedeelor prin care, pornind de la anumite date, se ajunge la un rezultat. A.A. Markov a fundamentat teoria **a.** ca o nouă ramură constructivă a matematicii. Într-o formă inteligibilă **a.** stabilește *un șir finit de operații elementare, ce se înlănțuie într-o ordine constantă pentru a prelucra informațiile și a rezolva problemele de un anumit tip*. Ex.: **a.** pentru calcularea celui mai mare divizor comun a două sau mai multe numere; **a.** de înlăturare a unei avarii într-o rețea electrică, de traducere a unui text codificat, de stabilire a unui diagnostic etc. Caracteristicile **a.**: a) determină sigur și inteligibil; b) au caracter de masă pentru obiectele clasei stabilite; c) orientează spre rezultate precise. Nu toate activitățile pot fi algoritmizate, tehnicizate. De ex.: teoria aritmeticii elementare a numerelor naturale nu poate fi total formalizată, deoarece nu se poate determina un sistem finit de axiome și reguli de deducere prin care să se poată construi toate propozițiile aritmeticii elementare (Gödel, 1931). Nu se poate algoritmiza integral activitatea profesorului la o lecție cu clase, căci obiectul ca atare are, de fiecare dată, stări neprevăzute cărora trebuie să le corespundă acțiuni specifice (în acest caz profesorul se conduce după principii didactice generale, dar nu după **a.**). În general, o activitate nealgoritmizată se numește independentă; aceasta nu se efectuează după prescripții date dinainte. *Orice activitate care se poate algoritmiza, se poate transmite unei mașini s-o execute automat; complexitatea mașinii va depinde de complexitatea* **a. A.** pot avea grade diferite de generalitate; de ex.: tehnica construirii sistemului zecimal este mai generală față de cea a măririi și micșorării unui număr de 10^n ori. Procesul instructiv-educativ are nevoie de transpunerea a cît mai multor activități în formă de **a.**, pentru a forma la elevi deprinderi de lucru exacte și a orienta efortul intelectual spre rezolvarea de probleme mai importante. Pe baza **a.** se desfășoară succesiunea logică a operațiilor și se utilizează diferiți operatori, în fiecare etapă sau secvență, pentru a obține rezultatul final scontat. După funcția pe care o îndeplinesc se disting: **a.** de *clasificare*, de *transformare, explorare* și *căutare, asamblare, dezmembrare* și *diviziune* etc. După structură se disting: **a.** *simpli* sau *lineari*, în care se succed operatori de același gen, fără condiții suplimentare, și **a.** *complecși*, cu o serie de condiții logice. În cursul activității de învățare se însușesc o serie de reguli, definiții, scheme care au la bază **a.** *de identificare* sau *de recunoaștere* (operații de stabilire a calității gramaticale ale unui cuvînt dintr-o propoziție, de precizare a tipului unei probleme), **a.** *de lucru* (operații de calcul numeric începînd cu operațiile aritmetice fundamentale, **a.** *de redactare* (a unei compuneri), **a.** *de control* (operațiile de probare a corectitudinii unor alte operații de calcul, de probarea corectitudinii logice a unui enunț oarecare). Învățarea pe bază de **a.**, numită și prescriptiv-operațională, vizează acele sarcini a căror rezolvare este susceptibilă de abordarea operațională riguroasă, pe baza unui program precis determinat.

ALIENAȚIE MINTALĂ, denumire generală, dată tuturor bolilor mintale. Termenul nu are o semnificație precisă; în general, este folosit pentru a denumi acele afecțiuni mintale în care bolnavii sînt incapabili să ducă o viață socială normală și care necesită supraveghere permanentă. După H. Ey, **a.m.** reprezintă *o destructurare a eului, „nebunia fiind inconștientă de ea însăși"*; în **a.m.** bolnavul își pierde eul său ontogenetic împrumutînd un altul sau — prin inversarea conținuturilor conștiinței și inconștientului — își construiește un eu inadecvat social, în virtutea irationalității și fantasmelor de origine inconștientă ce se impun. Alienatul este un inadaptat și nu comunică normal cu alții pentru că, așa cum arată E. Pamfil și D. Ogodescu (1972) este închis în propriul univers informațional, se confundă cu acesta și nu poate judeca obiectiv.

ALLOPLASTIC v. AUTOPLASTIC.

ALOCORTEX v. ARHIPALIUM.

ALTERAREA EULUI, în psihanaliză, o serie de limitări și

atitudini fixate de *eu* în perioadele anterioare și care se răsfrîng defavorabil asupra posibilităților actuale de adaptare. Este o consecință negativă a unui conflict anterior. S. Freud consideră că *eul* oricărei ființe umane „...se apropie de cel al unui psihotic în unele sau altele din părțile sale, într-o proporție mai mare sau mai mică".

ALTRUISM (lat. *alter* — altul), principiu moral, opus *egoismului*, constînd în acțiunea dezinteresată pentru binele celorlalți oameni. Implică *atitudini de maximă generozitate*. După A.L. Baldwin, **a.** presupune o raportare conștientă nu un simplu atașament gregar. După formula lui A. Comte, care a lansat termenul, **a.** este a trăi pentru altul ceea ce înseamnă dragostea drept principiu, ordinea ca bază, progresul ca scop.

ALTUL GENERALIZAT, termen, creat de G.H. Mead, ce totalizează atitudinile armonice ale colectivității sau grupului ca întreg, asupra unui obiect sau persoane, așa cum le percepe subiectul în raportarea la mediul social. G.H. Mead susține că individul adoptă atitudini față de sine similare celor emise de **a.g.** față de el.

ALTUL SEMNIFICATIV, termen specific psihologiei sociale, ce urmărește a preciza grupul sau categoria de indivizi către care persoana își îndreaptă atenția și în raport cu care se compară. Efectele **a.s.** asupra atitudinilor individuale pot duce, în caz extrem, negativ, la deviantă, în caz optim, la o socializare armonioasă.

ALUZIE, act de comunicare laconică, incompletă, de cele mai multe ori indirectă, în baza unor implicații (subînțelesuri) ale contextului verbal și situațional. Cel ce primește mesajul trebuie să deducă intenția celui ce comunică și să decodifice într-un anumit sens semnificațiile cuvintelor, gesturilor, mimicii, intonației, în raport cu situația, uzînd de cunoașterea emitentului și de experiența sa comunicativă. În lectură, **a.** apare ca un înțeles „citit printre rînduri".

AMAUROZĂ v. ORBIRE.

AMBIANȚA MUNCII, totalitatea condițiilor de mediu care influențează, alături de pregătirea profesională și dotarea tehnică, productivitatea muncii. În cadrul acțiunilor de proiectare, construire și exploatare a sistemelor oameni-mașini-mediu se urmărește încadrarea factorilor ambianți între anumite limite, preîntîmpinîndu-se astfel scăderea capacităților senzoriale, creșterea erorilor, instalarea oboselii premature. **A.m** este de natură fizică — iluminat, sonorizare, vibrații, temperatură, umiditate, colorit, puritate a aerului — și de natură psihosocială — intercunoaștere și intercomunicare, interinfluențare, alegere și respingere.

AMBIDEXTRIE, capacitate umană (contrară dominanței funcțional-operative a uneia din mîini și respectiv emisfere cerebrale, asupra celeilalte) de a se folosi, în mod egal, de serviciul ambelor mîini

într-o diversitate de coordonări și acțiuni. Nu trebuie să uităm că dominanța unei emisfere cerebrale este o achiziție tîrzie a procesului de hominizare. R. Zazzo spunea că: „din punct de vedere al echilibrului psihomotor, **a.** este cea mai proastă formulă". Ajustările motorii, organizarea gestică, necesită o anumită specializare diferențială între dreapta și stînga, direcția, dominanța unei părți asupra celeilalte"... La copii, **a.** se combate prin exerciții speciale, menite să asigure dominanța dreptei. Totuși uneori **a.** este utilă, de exemplu în cazul accidentării uneia din mîini, cînd cealaltă poate, cu ușurință, să îndeplinească funcții complexe.

AMBIGUITATE, caracteristică unei comunicări sau a unei situații care permite mai multe interpretări, sau care reunește caracterele a două naturi originare diferite. A nu se confunda cu echivocul și cu expresia de „dublu sens". **A.** oferă posibilități valabile de interpretare, pentru fiecare din modurile în care este privită figura sau este considerată alcătuirea în termeni. În motivație, afectivitate, organizare caracterială, întrucît coexistă pulsiuni, tendințe, atitudini contrarii, sînt calificate uneori ca ambigui.

AMBIȚIE, imbold puternic de implicare a forțelor personale, de angajare voluntară spre atingerea scopului prestabilit în pofida oricăror greutăți. În sens negativ, **a.** semnifică alegerea unor scopuri meschine lipsite de valoare socială, realizabile prin mijloace care nu respectă, sfidează normele morale. Scopurile majore, sociale și personale, mijloacele demne folosite pentru atingerea lor, conferă **a.** un conținut etic și favorizează dezvoltarea personalității.

AMBIVALENȚĂ, dispoziție general-contradictorie sau bipolară a sistemului psihic; stare emoțional-volitivă caracterizată prin activarea concomitentă a două tendințe contrare față de unul și același obiect sau situație. Cea mai pregnantă este **a.** afectivă (E. Bleuler). Subiectul se bucură și se întristează totodată față de un eveniment, situație, obiect, persoană, resimte atît plăcere cît și neplăcere, atît atracție cît și repulsie față de ceva. În plan volitiv se poate constata o concurență a scopurilor cu sens contrar și o coexistență a tendințelor de perseverare sau de abandon. În plan intelectual **a.** se manifestă prin echivalarea valorii unor idei opuse, prin îndoială și conflict de idei. În genere **a.** este explicată la nivelul personalității, prin coexistența psihologică a atitudinilor, incompatibile sub raport logic. Psihanaliștii se referă la *opoziția dintre conștient și inconștient*. Fenomenele de **a.** sînt reale dar trebuie spus că structurarea personalității în ordinea consistenței valorice duce la *predominarea anumitor tendințe*, scopuri, idei și implică reducerea și diminuarea complexelor. E. Bleuler consideră că **a.** este un simptom caracteristic pentru schizofrenie,

dar recunoaște totodată și existența unei **a.** normale.

AMBLIOPIE (gr. *amblys* — tocit, slab, *ops* — ochi), termen folosit pentru a denumi stările de diminuare accentuată a vederii, în special pe acelea care nu sînt datorate erorilor de refracție ale ochilor și care deci nu pot fi corectate prin ochelari, sau a acelor cazuri cînd nu se constată (aparent) leziuni în structura ochiului. **A.** poate fi congenitală sau dobîndită, temporară sau permanentă, iar în cazuri nefericite, poate fi evolutivă, ducînd la orbire.

AMENAJAREA LOCULUI DE MUNCĂ, cuprinde adaptarea utilajului la datele antropometrice ale muncitorului și organizarea locului de muncă în așa fel încît obiectele supuse prelucrării și aparatele de măsură să fie ușor percepute, lucrătorul să fie la timp avertizat asupra deficiențelor, astfel economia de mișcare a lucrătorului să fie maximă. O mare însemnătate în organizarea rațională a locului de muncă are poziția de lucru a celui care muncește.

AMENINȚARE, act și atitudine prin care se comunică iminența unei daune pentru cel căruia i se adresează; anticipare a unei frustrări. Agent stressant pentru individ sau grup. Sub influența stressantă a **a.,** comportamentul regresează (stări de afect) și aceasta în dependență de gravitatea frustrării anticipate.

AMENTIV, sindrom caracterizat printr-o simptomatologie polimorfă în care, în afara elementelor confuze, a dezorientării și incoerenței ideative, agitația dezordonată se manifestă pe prim plan.

AMINTIRE, reactualizare prin reproducere a unor fapte memorate; evocare, destocare. Intervine spontan, asociativ sau prin explorarea intenționată și sistematică a stocurilor memoriei. Poate implica și grade sensibile de dificultate și uzează de procedee specifice (P. Janet, Zincenco). Fiecare **a.** este, după H. Bergson, un eveniment unic (nerepetat și irepetabil) al vieții spirituale întrucît se inserează într-un anumit context de actualitate.

AMÎNARE, caracteristică a conduitelor de nivel superior descrise în sistemul lui P. Janet. Sînt *suspensive* „tendințele care se pot opri în diferite momente ale activității lor și pot rămîne un timp oarecum suspendate, fără a ajunge imediat la consumarea lor completă". **A.** este o condiție a depășirii și reținerii reacțiilor impulsive datorită dezvoltării inhibiției centrale și a tuturor mijlocirilor culturale pe care le implică dezvoltarea conștiinței umane. *M. Ralea consideră că* **a.,** *în vederea deliberării, compensației și invenției, constituie o trăsătură specific umană.* **A.** presupune că în acțiunile perceptive, intelectuale, reflexive, voluntare, sociale — intervin acte de frînă, de așteptare, orientare, formulare a unor intenții, planificare și experimentare mentală, decizie ș.a. — după care urmează comanda de execuție. Este în fond, cum observă Stela Teodorescu (1972), nu o oprire a oricărei activități (ci numai a celei externe), în realitate viața psihică, activitatea mintală, intensificîndu-se în vederea planificării (O. Mowrer), sau cum se spune în limbaj curent, a chibzuirii.

AMNEZIE (gr. *a* fără, *mnesis* — memorie), *maladie a memoriei,* pierdere totală sau parțială a acesteia. Nu trebuie confundată cu uitarea care este, în anumite limite, un fenomen normal. **A.** este consecutivă unor traumatisme craniene, intoxicații, stări de confuzie mintală etc. În general, **a.** poate afecta fiecare din procesele memoriei (fixare, păstrare, reproducere). Astfel, în **a.** *retrogradă,* ca urmare a perturbării evocării, nu pot fi reproduse faptele memorate anterior îmbolnăvirii, pe cînd în **a.** *anterogradă,* ca urmare a tulburărilor de fixare, nu sînt reținute evenimentele petrecute după îmbolnăvire. Sînt cunoscute și forme mixte în care se implică tulburări ale tuturor proceselor memoriei. **A.** *isterică,* condiționată afectiv, influențează asupra unor fapte și perioade variabile și delimitate după cele pe care subiectul nu le poate suporta întrucît provoacă suferințe morale. Este deci o **a.** psihologică, cauzată de tendința de apărare. Se deosebește astfel și un fel de **a.** *lacunară,* privind un interval sau o categorie de fapte și care se asociază nu numai cu isteria, dar și cu accesele epileptice, cu perioadele de confuzie mintală, de intoxicație alcoolică. După A.R. Luria, multe din cazurile de **a.** sînt legate de afazii și agnozii.

AMOR PROPRIU, sentiment de dragoste și înaltă apreciere față de propria persoană. J.J. Rousseau distingea amorul de sine ca sentiment firesc și rațional de conservare, de **a.p.** artificial, exprimat prin aceea că omul se preocupă excesiv de sine.

AMUZIE (gr. *a* — fără, *musikos* — de muzică), incapacitatea de a desfășura o activitate muzicală, de a percepe muzica, de a reproduce vocal sau instrumental melodia.

ANABOLISM (gr. *anabole* — ridicare), ansamblul proceselor de asimilare organică. Dominanța **a.** este luată de G. Viola, N. Pende, F. Kretschmer ca bază pentru a explica unele structuri somatice, însoțite de comportamente caracterizate prin senzualitate, bonomie, sintonie și energie expansivă, alternînd cu apatia. Opus *catabolismului* care se referă la dezasimilare și a cărei dominare generează structuri somatice și comportamente cu caracteristici contrare celor legate de **a.**

ANACLITIC, termen psihanalitic indicînd o asociere cu... sau o sprijinire pe.... Este un fenomen sau simptom ce își are originea în alt om sau este afe-

rent lui. De ex., depresiunea anaclitică desemnează, după R. Spitz, tulburările ce intervin, similar adultului, la copilul privat de mama sa de care a fost anterior strîns legat, tulburări ce se instalează progresiv în perioada privațiunii de asistența maternă tocmai datorită valorii afective a atașamentului anterior.

ANALGEZIE (gr. *an* — fără, *algesis* — durere), lipsa sau suprimarea temporară a sensibilității dureroase. Poate fi: a) *constituțională* — local, unele puncte ale pielii, mușchilor și regiuni ale organelor interne sînt insensibile la durere. O **a.** *generală* se întîlnește în cazuri extrem de rare, cînd subiectul nu dispune de terminațiile nervoase libere subcutanate; b) *patologică* — unele procese distructive grave, în mod paradoxal, negenerînd durere și, de asemenea, insensibilitatea la agenți nocivi în unele maladii nervoase grave sau în cazuri de imbecilitate, după Stranski; c) *indusă medicamentos* — deci anestezie; d) *indusă prin hipnoză* și sugestie; e) *realizată prin mijloace de învățare*, antrenament, printr-o anumită organizare psihocomportamentală.

ANALIZA PSIHOLOGICĂ A MUNCII, cercetarea psihologică a modului de funcționare a sistemului om-mașină. **A.p.a m.** nu înseamnă pur și simplu descrierea unei munci, ci descoperirea mecanismelor ei psihologice și fiziologice, a momentelor ei „cheie". Țelul final urmărit prin **a.p.a m.** este *realizarea unei „colaborări" om-mașină, astfel încît cele două verigi să constituie un sistem funcțional deosebit de eficient.* **A.p.a m.** prevede adaptarea omului la muncă, scoțîndu-se în evidență principalele particularități ale activității, precum și aptitudinile necesare exercitării ei, psihologul trebuind să contribuie la raționalizarea muncii și să aleagă, să construiască probe experimentale adecvate pentru orientarea și selecția profesională a cadrelor. De asemenea, ea este utilă pentru alcătuirea științifică a planurilor și programelor de învățămînt necesare școlilor în care se califică viitoarele cadre. Este importantă și pentru formarea deprinderilor de muncă, elaborarea metodelor de calificare la locul de muncă, stabilirea duratei calificării. **A.p.a m.** prevedea și adaptarea muncii la om. Această analiză poate conduce la concluzii interesante privind utilitatea unor cadrane pentru luarea de informații, îmbunătățirea sistemului de semnalizare, stabilirea raporturilor celor mai adecvate dintre informația exteroceptivă și informația proprioceptivă; studiază posibilitățile adecvate de menținere a echilibrului mișcărilor celor două mîini și ale mișcărilor picioarelor operatorului. **A.p.a m.** duce la concluzii privind poziția corectă a operatorului în timpul muncii, poziție care presupune un efort mai mic, precum și dimensiunile cele mai potrivite ale locului de

muncă, forma uneltelor etc. **A.p.a.m.** presupune evidențierea diferitelor componente: operații, faze, mînuiri etc., în funcție de natura muncii, precum și legătura, succesiunea lor. **A.p.a.m.** *trebuie să răspundă la patru probleme: a) ce face muncitorul; b) pentru ce face; c) cum face; d) ce abilități sînt implicate în efectuarea muncii.*

ANALIZATOR v. ANALIZOR

ANALIZĂ, acțiune de *desfacere sau descompunere a unui întreg în părțile sale componente și de identificare a relațiilor dintr-un sistem de interacțiuni.* Principiu al funcționării creierului și organelor de simț care, datorită organizării lor anatomo-fiziologice, disociază calitățile stimulilor complecși. Fenomen de diferențiere și selecție opus *sintezei,* **a.** se realizează în strînsă legătură cu aceasta. La nivel intelectual **a.** produce efecte de segregație de totală detașare a elementelor și relațiilor, transformîndu-se în abstracție. **A.** reflexivă poartă asupra fenomenelor și conținuturilor mentale. **A.** de nivel intelectual se efectuează prin intermediul unor cunoștințe sintetice și în cadrul unei considerări sintetice a întregului. În legătură cu rezolvarea de probleme, S. Rubinstein a descoperit și propus *strategia „analizei prin sinteză"* pe care o caracterizează astfel: „în procesul gîndirii obiectul este inclus tot mai mult în noi legături și datorită acestui fapt își dezvăluie noi calități care se fixează în noi concepte; din obiect, astfel, cumva se extrage un nou conținut, obiectul pare că de fiecare dată se întoarce pe o altă latură, prezentînd noi calități".

ANALIZĂ CAUZALĂ, corp de metode de cercetare și analiză, relativ recent intrate în rîndul metodelor științelor sociale. Ipoteza principală a **a.c.** presupune o *interdeterminare relativ completă dintre variabilele procesului analizat.* Între aceste variabile se stabilesc raporturi cantitative de dependență, de tip cauză-efect. Se cuantifică, de asemenea, efecte ale acțiunii altor variabile ce nu intră — sau nu pot fi măsurate — în acel proces. După identificarea mecanismelor de determinare univocă sau reciprocă dintre variabile, se poate stabili ordinea temporală în care intră în acțiune fiecare dintre variabile. Și această etapă încheiată, odată stabilit modelul procesului, se pot emite predicții despre evoluția sa ulterioară...

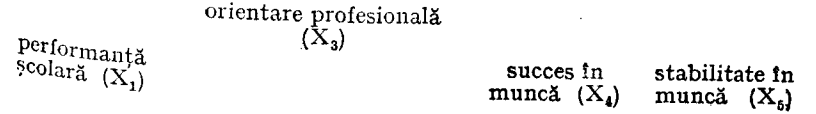

ANALIZĂ DE CONȚINUT, un mănunchi de tehnici speciale de descriere sistematică și completă a acelor caracteristici ale mesajelor verbale (scrise sau numai vorbite, dar, în orice caz, înregistrate pe un suport stabil) care pot fi puse în legătură cu cauze probabile sau efecte posibile ale mesajelor însești. Altfel spus, pornindu-se de la toate mesajele care constituie obiectivul investigat sau numai de la o parte statistic reprezentativă a lor (eșantion), se examinează, în mod sistematic, caractesitici ca: *frecvența de apariție a unor termeni, legăturile dintre anumiți termeni, sensul cu care apar* ș.a.m.d. și se caută răspuns la întrebările: ce a urmărit comunicatorul atunci cînd a compus mesajele?; de ce le-a formulat așa cum le-a formulat?; ce factori din situația lui socială au determinat formele mesajelor etc. Uneori se caută, de asemenea, să se răspundă la întrebări privind efectele acestor mesaje: ce auditor va influența și în ce mod etc. Dezvoltîndu-se inițial ca un mijloc de control al propagandei prin comunicațiile de masă, metoda **a. de c.** a cunoscut perfecționări multiple și extinderi în cele mai diferite domenii, în care cercetarea are ca obiect direct mesaje verbale: psihologia și sociologia comunicațiilor de masă și de grup, psihologia și sociologia literaturii, istoria, etnologia, și folclorul, politologia, sociologia culturii ș.a.m.d.

ANALIZĂ DE VARIANȚĂ (DISPERSIONALĂ) procedeu statistic de a trata datele prin raportare la criterii variabile; constă din separarea comportamentelor sumei totale a pătratelor devierilor standard (a varianțelor). Permite aprecierea efectelor variabilelor experimentale, a interacțiunii lor și a erorii de eșantionaj. Oferă astfel indicii mai variate și complexe decît un simplu test de semnificație.

ANALIZĂ EXISTENȚIALĂ, metodă de psihoterapie introdusă de L. Binswanger, constînd din *considerarea fiecărui bolnav psihic ca un caz singular* și încercînd o reconstituire a semnificațiilor atitudinilor, acțiunilor și tendințelor sale în cadrul unui univers personal. Psihiatrul își propune să înțeleagă în sine modificările psihice ale bolnavului, iar nu să le explice conform unei teorii sau să le categorizeze.

ANALIZĂ FACTORIALĂ, metodă statistico-matematică prin care se determină *acțiunea comună a unor variabile sau factori asupra unui grup de subiecți și activității lor.* **A.f.** se bazează pe studiul caracteristicilor matricelor, și pornește de la tabelul de corelații, înscris într-o matrice simetrică. Spearman a aplicat pentru prima dată **a.f.** în psihologie în baza unei teorii a ierarhiei factorilor, iar ulterior perfecționările survenite au permis determinarea

factorilor generali cît și a celor de grup și speciali. Calculul matematic constă în operații iterative care se efectuează pînă la obținerea unor matrice reziduale cu valori nesemnificative. **A.f.** *constituie un mijloc economic de condensare a numărului de variabile cu care se operează și de stabilire a unor relații structurale dintre variabile.* Factorul astfel obținut este un concept matematic ce urmează să fie interpretat în funcție de datele de ansamblu și de teoria psihologică adoptată. Sînt mai multe variante de **a.f.** printre care cea mai cunoscută este metoda componentelor principale a lui Hatteling. Se extrage un număr de factori egal cu cel al variabilelor, dar diferențiați după procentul de varianță pe care-l acoperă. Analiza se întrerupe cînd factorii acoperă mai puțin de 2%. din varianță sau cînd valoarea saturațiilor devine mai mică decît 1. O altă metodă mai puțin laborioasă dar și mai aproximativă este aceea centroidă a lui L. Thurstone prin care se extrag factorii în funcție de un punct „gravitațional" prestabilit. Pentru extragerea unui *factor general* este necesar să se acopere cel puțin 70% din varianță și toate variabilele să fie saturate în proporție de cel puțin 0,50 cu factorul respectiv. Factorul de grup se constituie prin existența mai multor variabile saturate cu mai mult de 0,50. Factorul specific este saturat într-o singură variabilă cu mai mult de 0,50. R.B. Cattell distinge 6 modalități de analiză factorială, desemnate ca planuri de organizare experimentală: Tehnica R — corelații între cupluri de probe; Tehnica Q — corelații între cupluri de subiecți; Tehnica P — corelații de probe la același subiect; Tehnica O — corelații de probe repetate; Tehnica S — corelații în cupluri de subiecți la probe — repetate; Tehnica T — corelații între cupluri de probe repetate.

ANALIZĂ OPERAȚIONALĂ, metodă modernă de cercetare a structurii unei activități sau proces de muncă, luînd ca bază operația și apelînd la un grup de tehnici speciale: hărți ale proceselor sau multiplelor procese, diagrame ale fluxului operațional și informațional ca și analiza legăturilor lor. Operațiile sînt codificate. Se aleg o serie de simboluri care permit reprezentarea operațiilor, drumul parcurs de materiale sau produse. Diagramele pot da o reprezentare spațială a desfășurării operațiilor. Hărțile mai pot fi completate cu timpul corespunzător de execuție, permițînd o analiză temporală a proceselor de muncă.

ANALIZĂ PROFESIONALĂ, studierea diferitelor activități, exercitate la un moment dat, în scopul cunoașterii condițiilor de desfășurare și totodată a cerințelor impuse de ele indivizilor care le practică. Dinamica profesiunilor are și numeroase implicații psihologice, ea modificînd permanent cerințele față de persoanele care

exercită diferitele activităţi. Astfel, dacă în prima fază de dezvoltare a maşinismului figura cea mai importantă a producţiei era „muncitorul universal" (care executa cele mai variate munci) astăzi fiecare profesie are un domeniu bine delimitat, pretinzînd o calificare specială. Totodată profesiunile tehnice moderne îşi schimbă structura psihologică în sensul că dacă anterior accentul se punea pe segmentul efector şi necesita mare investiţie de efort fizic, acum, în industrie accentul trece tot mai mult de pe segmentul de orientare şi control, pe funcţiile de supraveghere perceptivă şi apreciere intelectuală, cum e cazul dispecerului şi operatorului. **A.p.** prezintă importanţă şi pentru stabilirea factorilor nocivi care acţionează în timpul muncii, şi ca urmare, prin intermediul ei se fac propuneri pentru îndepărtarea acestora prin instalaţii tehnico-sanitare, introducerea unor măsuri de protecţie şi raţionalizare etc.

ANALIZĂ TRANZACŢIONALĂ metodă psihoterapeutică axată pe relaţiile care apar între membrii grupului psihoterapeutic sau între bolnavi şi psihoterapeut.

ANALIZOR (ANALIZATOR), concept introdus în fiziologie de I.P. Pavlov pentru a sublinia unitatea organelor de recepţie senzorială şi a activităţii scoarţei cerebrale, depăşindu-se radical viziunea „periferistă" cu privire la analiza şi sinteza stimulilor la nivelul organelor de simţ. **A.** este un *aparat anatomo-fiziologic unilar, care realizează analiza şi sinteza diferitelor tipuri de stimuli pe baza acţiunii conjugate a mai multor segmente structural-funcţionale: periferic, intermediar şi central.* Segmentul periferic cuprinde receptorii ce captează informaţii despre natura, intensitatea şi distribuţia spaţio-temporală a stimulilor, din mediul extern sau intern, declanşînd un proces de excitaţie nervoasă. Segmentul intermediar cuprinde căile nervoase de conducere a procesului excitator în sens ascendent, centripet, implicînd şi o serie de operaţii de sumară sau incipientă analiză şi sinteză a informaţiilor recepţionate. Segmentul central este situat la nivelul cortexului emisferelor cerebrale, fiind constituit-dintr-un nucleu central, cu celule nervoase la care ajung în mod diferenţiat informaţiile de la receptorii respectivi, şi puncte dispersate, periferic, mai mult sau mai puţin distanţate de nucleu. În segmentul cortical are loc sinteza şi analiza superioară a informaţiilor obiectuale. Diferiţi **a.** au segmentul central situat în diferite zone ale cortexului marilor emisfere, numite şi arii corticale. De la nivel central pornesc impulsuri centrifuge descendente care comandă ajustarea receptorilor la condiţiile în care are loc recepţia (cale sau conexiune inversă de comandă). Reacţiile organismului la un stimul reprezintă noi surse de stimulare, încît are loc recepţia informaţiilor inverse din cîmpul acţiunilor de răspuns, ceea ce

asigură controlul modului de desfăşurare a comportamentului (conexiune inversă de control). În acest fel fiecare **a.** se prezintă ca un sistem probabilistic deschis, dotat cu mari posibilităţi de autoorganizare şi autoreglaj şi îndeplinind funcţii de explorare, detectare, diferenţiere şi de identificare (prin raportare la modelele interne ale stimulilor).

ANALOGIE (gr. *analogia* — raport, legătură), tip de raţionament, larg valorificat de cibernetică. Raţionamentul analogic sau prin **a.** este o formă de raţionament inductiv incomplet, în care derivarea unui enunţ din altul (inferenţa) se face pornind de la asemănările parţiale între două fenomene şi ajungîndu-se la asemănări totale între ele. Dintr-o relaţie analogică nu se poate afirma existenţa unei identităţi între termenii sau fenomenele relaţionate. Totdeauna asemănătoare sub un anumit aspect, într-un anumit punct, ascunde deosebirea după o multitudine de alte aspecte sau puncte. Prin raţionamente inductive complete, prin verificare experimentală etc. se poate verifica adevărul concluziei raţionamentului prin **a.** Încă de la început pot fi luate însă o serie de măsuri de precauţie pentru a asigura o probabilitate cît mai ridicată veracităţii concluziei: *însuşirile comune fenomenelor comparate să aibă un grad ridicat de esenţialitate, aceste însuşiri comune să reflecte laturi sau aspecte cît mai variate ale domeniilor comparate în cadrul fenomenelor date, însuşirea transferabilă de la fenomenul la care a fost sesizată la fenomenul la care nu a fost încă relevată să fie de acelaşi ordin şi nivel de esenţialitate* ş.a.m.d. Tipuri de **a.** mai des utilizate : **a.** prin proporţionalitate, prin extensie, organică şi, în sfîrşit raţionamentul prin **a.**, în care pe baza unei alternări dintre inducţie şi deducţie, reuşim să clasificăm natura unui element pe care altfel ar fi trebuit să-l raportăm permanent, la altceva. Pornind de la principiul izofuncţionalismului, cibernetica conferă **a.** valoare de metodă de comparare a sistemelor, dar nu sub raport substanţial-energetic, ci sub raport funcţional-comportamental degajînd similitudinea schemei operaţionale generale de desfăşurare a proceselor de reglare. Astfel, din punct de vedere cibernetic, comportamentul omului este analog comportamentului animalului sau funcţionării maşinii, gîndirea umană, naturală este analoagă gîndirii electronic-maşinale, artificiale, dar asta nu înseamnă că cibernetica duce pînă la identificare această **a.**, deoarece nu afirmă similitudine substanţial-energetică a acestor sisteme. Relaţia analogică este privită în cibernetică în plan evolutiv, dinamic — conţinutul, indicatorii şi sfera de aplicaţie a relaţiei, se modifică în timp prin integrarea rezultatelor anterioare. **A.** ca metodă fundamentală de analiză teoretică, devine punct de plecare pentru o nouă metodă practic-operaţio-

nală, a ciberneticii și altor științe, *metoda modelării*.

ANAMNEZĂ (gr. *anamnezis* — amintire), în clinica medicală, investigare, fie directă a unui subiect care constituie un caz, fie a persoanelor din anturajul acestuia, în scopul obținerii de informații privind antecedentele sale personale, sau accidentale morbide precedente. În psihiatrie, prin **a.** se urmărește reconstituirea etiologiei respectivei psihopatii sau psihoze în vederea unei psihoterapii adecvate. Prin extensie, în psihologie, **a.** se aplică analogic ca o *secvență a biografiei psihologice*, în vederea stabilirii originii și condițiilor dezvoltării unor particularități individuale (trăsături de caracter, sentimente, capacități, vocație etc.).

ANESTEZIE (gr. anaisthesia — insensibilitate) pierdere sau suprimare facultativă, în scopuri medicale, a sensibilității în genere și a celei dureroase în mod special; poate fi generală, cînd se acționează cu narcotice asupra creierului, regională, de tipul rahianesteziei, și locală. Se vorbește și despre o **a.** morală la persoanele care au pierdut capacitatea de rezonanță afectivă la bine și rău.

ANGAJARE MORALĂ, adeziune deplină, consecventă și participare afectivă la efortul de a se atinge, prin înfrîngerea obstacolelor, scopul social propus de o colectivitate umană. **A.m.** implică transformarea scopurilor și intereselor colective în scopuri și interese personale.

ANGAJAREA EULUI (ANGAJARE DE SINE) termen din ce în ce mai folosit în psihologia socială prin care se desemnează situații în care obiecte și persoane etc., din mediu, sînt capabile să declanșeze motivele și atitudinile care intră în alcătuirea *eului*. Termenul de angajare se referă în primul rînd la psihologia motivației și desemnează efectul produs asupra subiectului de către motivele, foarte active și imperioase care-l incită cu necesitate la acțiune, îi impun anumite comportamente în chip persistent, implicîndu-l în activitate și întreținînd atitudinile corespunzătoare. Angajarea este bazată pe motivație dar este ceva mai complexă decît aceasta. De exemplu interesele și înclinațiile sînt considerate de M. Roco (1974) ca tendințe afectiv-voluntare. Este deci necesar ca în raport cu o activitate să ne întrebăm nu numai dacă subiectul este motivat ci și dacă este angajat în sensul relației necesare, subiectiv-obligatorii la realizarea efectivă a acesteia.

ANGOASĂ, stare de neliniște sau anxietate maximă, caracterizată printr-o așteptare înfricoșată și opresivă față de o iminentă suferință sau nenorocire. Implică *tensiuni emoționale excesiv de oscilante și se asociază cu impresii difuze ale unui pericol de neevitat, care fie că este anonim, necunoscut, fie că este cunoscut dar care produce perturbări emoționale, irațional exagerate*. Uneori **a.** provoacă renunțare la lupta cu dificultățile vie-

ții. Aceste stări se întovărășesc cu manifestări neurovegetative comparabile cu acelea care se obțin ca urmare a șocurilor sau stressurilor emoționale; jenă respiratorie dusă pînă la astm, palpitații, tremurături, tulburări digestive, irascibilitate. **A.** poate proveni din conflicte interioare, tendințe nesatisfăcute, o dragoste refuzată, din sentimentul de abandon social. **A.** nu este în sine un fenomen patologic. **A.** este legată numai de condițiile în care individul uman reușește sau nu în încercările lui. Psihanaliștii disting primele semne ale **a.** la copii, atunci cînd el dă semne de nediscernămînt între străini și familie, dezvoltarea sa afectivă fiind blocată. Odată acest moment depășit, calea către un echilibru stabil se impune individului ca o continuă adaptare. Cînd însă este nevoie de o nouă adaptare, individul suportă temporar **a.** P. Janet, care arată că există și o nevroză de angoasă, menționează că „angoasa cronică este un sentiment caracteristic pentru stările melancolice... subiectului îi este frică de propriile sale acțiuni și suferă la gîndul executării lor... el nu mai poate trăi sau tolera propria viață. **A.** completă antrenează ideea morții și tentativele de sinucidere". Pornind de la S. Kirkegaard (1844), **a.** a fost instituită ca o categorie filosofică și trasată și în sens de **a.** metafizică sau **a.** morală, dar privind mereu destinul uman. De aici diversele sensuri sau accente dobîndite de acest concept în sistemele existențialiste ale lui M. Heidegger, J.P. Sartre, J. Maritaine, A. Camus ș.a. Pentru J.P. Sartre **a.** înseamnă mai mult dezgust iar pentru P. Diel (1956), frică față de o amenințare cu obiect confuz. În genere **a.** este un fenomen psihosomatic multidimensional și care se dezvoltă la diverse nivele de gravitate în dependență de situații și de particularitățile individuale, de vulnerabilitatea subiectului.

ANIMISM INFANTIL, după terminologia, în acest caz defectuoasă, a lui J. Piaget, concepție egocentrică a copilului, complementară „realismului", implicînd indistincția între „eu" și „lume", între conștiința de sine și conștiința lucrurilor. Aceasta determină pe copil să proiecteze trăirile sale în realitatea lucrurilor ceea ce soldează atît cu atribuirea de obiectivitate subiectivului („realism"), cît și de subiectivitate obiectivului („artificialism"). Astfel, subiectul capătă proprietăți care sînt de fapt ale obiectelor, iar obiectele dobîndesc proprietăți care aparțin în realitate subiectului. Copilul atribuie simțire, conștiință, intenționalitate și viață la început tuturor lucrurilor, apoi celor care se mișcă, mai tîrziu numai celor care se mișcă autonom, fără a fi primit mișcarea prin transfer; de asemenea, legat de concepția lui animistă, copilul atribuie lucrurilor un fel de necesitate morală, al cărei principiu fundamental

este acela de a fi folositoare omului, și numai treptat ajunge să conceapă un determinism fizic independent de om. Această necesitate morală care se crede că regizează fenomenele fizice este legată de *artificialismul infantil*.

ANOMAL, caracteristică nepatologică constînd din deficiență apropiată de infirmitate dar nu și de maladie. Calificativul se aplică subiecților ce suferă de *deficiențe fizice, senzoriale și intelective* (paralizii, orbire și ambliopie, sudromutitate și hipoacuzie, întîrziere mintală, oligofrenie). Se recurge la acest termen pentru a se face deosebirea de anormal care, mai ales în ordinea psihică, are alte semnificații și este de competența psihiatrilor, iar nu a defectologilor și pedagogilor specializați.

ANOMIE (gr. *a* — fără, *nemos* — lege), dezordine, dezorganizare, după E. Durkheim, dereglare, mai ales a unui sistem de valori acreditate tradițional. **A.** indivizilor dezrădăcinați din mediul lor social, sau care au pierdut sistemul lor de valori, fiind predispuși inadaptării, delincvenței etc. **A.** este un termen opus autonomiei morale (în sens kantian). Într-un cu totul alt sens, **a.** este folosită de K. Halstead (1947) ca incapacitate de a folosi numele (nomen) obiectelor și persoanelor cunoscute.

ANOREXIE, stare patologică sau nevroză constînd din refuzul alimentării. Subiectul nu este capabil să îngurgiteze alimentele, se blochează parțial față de acestea și devine aproape *insensibil la foame*. **A.** este psihogenă (A. Rideau, 1971). La sugaci refuzul sînului este pus pe seama unui conflict latent cu mama. La copiii de 3—10 ani **a.** se explică variabil prin hiperemotivitate, capricii, spasme histeroide, opoziții menite să atragă atenția adulților, fobii alimentare. La tinerele fete se întîlnește uneori după pubertate, sindromul de *anorexie mentală*, care poate să ajungă la forme de mare gravitate, se însoțește de infantilism și este înțeles ca o regresiune cauzată de dificultatea evoluției spre autonomie și feminitate, dificultate condiționată mai ales de mediul familial, dar și de alte cauze. **A.m.** poate exista relativ autonom sau ca o componentă a unor tulburări psihice mai complexe. Necesită psihoterapie și, uneori, asistență endocrinologică.

ANORMAL, ceea ce nu se încadrează în normă. Implică referință la un grup determinat și la un model abstract, stabilit în prealabil. În limbajul curent, deviație patologică, de obicei, de natură psihică. Între normal și **a.** nu se poate stabili o delimitare netă, ele fiind puncte extreme ale unui continuum, aflate în unitate dialectică. Sănătatea psihică reprezintă un echilibru dinamic între individ și mediu, constînd în principal în păstrarea traiectoriei majore

a coordonatelor vieții psihice în toate condițiile existenței. Pe curba lui Gauss normalul se plasează în zona de frecvență maximă a valorilor, **a.** reprezentînd abaterea de la valoarea și semnificația generală a modelului uman.

ANOSMIE (gr. *an* — fără, *osme* — miros), pierdere parțial selectivă sau totală a sensibilității olfactive. Este cauzată de leziuni ale receptorului din fosele nazale sau ale centrilor olfactivi din lobul temporal.

ANOSOGNOZIE, eșec sau refuz de a recunoaște un defect sau boală. Nu se confundă cu neglijarea propriei boli. **A.** este o formă a mecanismului de apărare cunoscut sub numele de *„negare a realității"*. Cel mai comun exemplu este acela de negare a surzeniei sau a orbirii, dar orice tip de incapacitate fizică poate fi fie nerecunoscută, fie negată activ (afazie, paraplegie, desfigurare sau chiar pierderea unui membru sau ochi). După Weinstein și Kahn (1959) **a.** este un mod de adaptare la stress, atribuit „reorganizării simbolice", adică unui mod schimbat de gîndire și vorbire care îl face pe individ capabil să se adapteze la problema lui.

ANOZODIAFORIE, stare psihică ilustrată prin indiferența amuzată, uneori euforică a bolnavului față de propria-i tulburare.

ANTICIPARE, după H. Pièron, reacție care în virtutea ritmului sau a condiționării, precede stimulul la care corespunde adaptarea. Acțiune sau imagine ce se declanșează înaintea condițiilor ce o provoacă (F. Bartlett). După P.K. Anohin, **a.** este o caracteristică generală a reflectării care fiind orientare, are întotdeauna o componentă „înainte mergătoare" sau de devansare a stimulilor și situațiilor. Prin condiționare, care este o relație tipic anticipativă, dar mai ales prin elaborarea sistemelor reflexe, procesele reflectorii progresează în măsura în care își dezvoltă o bază anticipativă (scheme, modele, reprezentări, concepte) sau se distribuie în circuitul retroacțiunii anticipate, știut fiind că **a.** rezultă din retroacțiuni repetate (A.L. Baldwin). În citire, percepția vizuală a șirului de semne devansează cuvintele care se decodifică și pronunță. După J. Piaget, *asimilarea este anticipativă prin schemele pe care le actualizează*. O. Selz a fost primul din cei care au demonstrat însemnătatea **a.** în înțelegere și mai ales în rezolvarea de probleme (punerea problemei, ipoteză, plan rezolvitor). Ed. Bernstein arată că acțiunea motorie se bazează pe un „model al viitorului necesar", iar G. Miller, E. Galanter, K. Pribram dezvoltă psihologia cibernetică, relevînd existența în structura tuturor conduitelor a unor planuri mentale și imagini ale situației. Gîndirea este eminamente anticipativă și proiectivă.

ANTICIPARE OPERAȚIONALĂ, elaborare anticipativă a

structurilor operatorii necesare pentru învățare și formare progresivă a gîndirii. Se recurge în acest scop la *antrenament modelatoriu* (v.). Am dat denumirea de teorie a **a.o.** sistemului de învățare propus de noi (1962) și confirmat experimental de S. Vornicescu, T. Crețu, F. Andreescu ș.a. Teoria **a.o.** este în convergență cu didactica psihologică propusă de H. Aebli.

ANTINOMIE (gr. *anti* — contra, *nomos* — lege), categorie ce exprimă contradicția între două concepte, teze care se exclud ambele fiind egal demonstrabile logic. La Kant, **a.** desemnează contradicțiile în care ajunge rațiunea pură cînd încearcă să explice lumea. Aceste contradicții se traduc în patru cupluri de teze filosofice, fiecare cuplu formînd o **a.**: a) lumea este finită — lumea este infinită; b) fiecare substanță complexă e alcătuită din părți simple — nu există nimic simplu; c) în lume există libertate — în lume există numai determinism; d) există o cauză primordială a lumii (divinitatea) — nu există o cauză primordială a lumii. În accepțiunea modernă, **a.** are sensul de contradicție dialectică.

ANTIPATIE, raport afectiv de respingere tacită a unei persoane, de neacceptare a modului ei de a fi, de a se comporta, de a simți; *incompatibilitate afectivă* resimțită nu ca ură ci mai mult ca o lipsă de contact și de aderență. Poate fi spontană și nemotivată, explicîndu-se, după Th. Ribot, prin nepotriviri de structură organică și psihică. Cînd **a.** este motivată prin resentiment sau dezaprobarea conduitei celui antipatizat, atunci poate evolua spre ură sau involua spre o echilibrare a relațiilor. Aceasta în dependență de modul cum sînt evaluate comportamentele. Și **a.** spontană poate fi depășită prin raționamente de valoare și o mai bună cunoaștere psihologică.

ANTRENAMENT AUTOGEN, metodă psihoterapeutică și psihoprofilactică elaborată de neuropatologul german J. H. Schultz. Folosită inițial în tratamentul unor afecțiuni psihosomatice, metoda a cunoscut datorită bunelor ei rezultate o largă utilizare în diverse domenii de activitate umană. În prezent, **a.a.** este folosit ca o metodă de pregătire psihologică a oamenilor normali, sănătoși, ce desfășoară activități care implică utilizarea maximă a posibilităților lor fizice și psihice (aviatori, cosmonauți, sportivi etc.). Metoda preia unele scheme din practicile *yoga*, asociate cu teoria științifică a sugestiei și autosugestiei ca și cu experiențele medicale de hipnoză. Pornind de la constatarea că în cursul sugestiei hipnotice pot fi obținute variate modificări corporale, J.H. Schultz consideră că *prin concentrare mintală, prin autosugestie, în stare de relaxare psihosomatică, se poate obține o autoreglare a stărilor corporale.* **A.a.** apare astfel ca un exercițiu practicat de sine însuși ce

produce o *„autodeconectare concentrativă"* care permite obținerea unei stări de relaxare profundă analogă somnului fără ajutorul unei sugestii străine. Metoda constă în șase cicluri de exerciții ce se desfășoară într-o anumită succesiune riguroasă și care conferă, în final, subiectului ce se antrenează o binefăcătoare stare psihosomatică. Prin practicarea **a.a.** se realizează o destindere și un calm interior, trăite printr-o stare de euforie moderată, liniștitoare, cu suprimarea conflictelor psihice; eliberarea de tensiunile psihice interioare permite utilizarea potențialelor reale ale indivizilor, manifestate prin creșterea capacităților intelectuale, memoriei, contribuie la creșterea stăpînirii de sine și a eficienței activităților mentale. Pe plan somatic se realizează o deconectare organică cu destindere musculară și vasculară și eliberarea automatismelor neurovegetative cardiace, respiratorii și digestive.

ANTRENAMENT MODELATORIU, denumire dată de noi (1962), în cadrul sistemului învățării prin *anticipare operațională*, acelui antrenament ce-și propune să formeze sau să modeleze acele operații și coordonări operaționale (reversibilitate, tranzitivitate, asociativitate) care urmează să apară în ordinea stadială și sînt necesare pentru progresul învățării. În acest scop se elaborează modelul de acțiune și se procedează la interiorizarea lui, urmată de succesive exteriorizări sau aplicații.

ANTRENAMENT PSIHOLOGIC MODELAT, formă concretă de aplicare a principiilor modelării în organizarea și desfășurarea activităților de pregătire psihologică. **A.p.m.** a devenit posibil datorită progreselor științelor care contribuie la înțelegerea și explicarea fenomenelor psihice. În funcție de scopul acțiunii de modelare pot fi diferențiate două accepții ale termenului de **a.p.m.,** deși, în ansamblul lor, ambele ipostaze reprezintă părți ale unei structuri funcționale unice: **a.p.m.** ca instrument de cunoaștere cît mai profundă a fenomenelor psihice implicate în activitatea în speță; **a.p.m.** ca instrument de acțiune efectivă în dirijarea activității psihice. În unitatea lor, aceste ipostaze apar ca punct inițial și ca modalitate de realizare a sarcinilor și scopurilor oricărei activități de pregătire psihologică. Ca instrument de acțiune **a.p.m.** pe baza reprezentării modelului de desfășurare optim, programează acele condiții sau acțiuni care favorizează desfășurarea normală a activității sau care contracarează acțiunea fenomenelor care impietează asupra randamentului activității. Se apreciază că prin experimentarea și aplicarea **a.p.m.** se obține o cunoaștere mai bună și mai rapidă a complexității activității psihice, ca și fortificarea și potențarea diferitelor funcții psihice.

ANTRENAMENT PSIHOTONIC, tehnică de pregătire psihosomatică specifică activității sportive. **A.p.** constă în exersarea și însușirea unor operații motorii, într-o ordine riguroasă, cu respectarea strictă a unor condiții, care au drept scop reglarea psihică și somatică a sportivilor prin acțiune inițiată asupra tonusului muscular. Principiul acestei tehnici constă în *modificarea tonusului muscular prin concentrare mintală ce se repercutează favorabil asupra funcțiilor psihosomatice.* Este deci o formă de antrenament ideomotor. Sub aspectul beneficiului, **a.p.** apare ca o abilitate conștientă de fructificare a modificărilor fiziologice și psihologice provocate de relaxarea musculară generală. Însușirea **a.p.** implică parcurgerea a trei faze: a) faza preliminară sau de inițiere în care sub rezerva adeziunii totale a subiectului sînt practicate exerciții de relaxare musculară prin care sînt conștientizate relaxările pasive, contracțiile active și controalele respiratorii; b) faza însușirii antrenamentului autogen, după metoda lui J.H. Schultz, considerată ca experiență fundamentală; c) faza specială sau de antrenament psihosomatic modelat, care cuprinde completări specifice, activități sportive, vizînd obținerea unui control muscular localizat și electiv, creșterea tonicității și eficienței musculaturii în vederea unei valorificări ulterioare. Deși baza teoretică este eclectică, iar tehnicile incluse în antrenament sînt extrem de variate, totuși **a.p.** apare ca o modalitate de pregătire a sportivilor, unitară și originală, ca o metodă bine structurată și codificată. Influențele **a.p.** asupra organismului sînt de o mare varietate. Metoda, bine aplicată, elimină tulburările psihosomatice resimțite de sportivi înainte de concurs (teamă, insomnie, tulburări musculare, stare de trac, incapacitate de concentrare și mobilizare etc.). Este recomandat în profilaxia oboselii, ca un mijloc de restabilire și refacere a organismului după efort.

ANTRENAMENT SPORTIV, proces pedagogic, sistematic, orientat spre perfecționarea calităților și capacităților psihomotrice ale individului, în vederea realizării de performanțe sportive cît mai mari, avînd ca factor și pregătirea psihică. Include: pregătirea psihică de bază, cea specială și cea pentru concurs. (M. Epuran). Există și metode de antrenament speciale psihice ca antrenamentul autogen, antrenamentul psihoton.

ANTROPOMETRIE, tehnicile de măsurare folosite în antropologia biologică (antropobiologie); împreună cu prelucrările statistice corespunzătoare alcătuiesc un auxiliar indispensabil, de ex. în stabilirea normelor de vîrstă și sex într-o populație, ca și a normalității creșterii și dezvoltării unui copil.

ANULARE RETROACTIVĂ, în psihanaliză, mecanism psihologic care îl determină pe subiect

să gîndească și să se comporte astfel ca și cum o serie de acte, cuvinte, gînduri anterioare ale acestuia nu ar fi avut loc niciodată. Despre **a.r.** S. Freud scrie: „adevărata lor semnificație constă în aceea că ele reprezintă conflictul a două forțe opuse și de intensități aproape egale și ceea ce reprezintă de regulă opoziție între dragoste și ură".

ANXIETATE, tulburare a afectivității manifestată prin stări de neliniște, *teamă și îngrijorare nemotivată,* în absența unor cauze care să le provoace. **A.** se definește ca *„teamă fără obiect"* spre deosebire de fobie care este „teamă cu obiect". Deseori **a.** se manifestă sub forma unei stări de frică cauzată de o incertitudine în care subiectul are impresia unei nenorociri iminente, care planează pretutindeni, îl înconjoară, îl pătrunde, dar nu o poate defini și nici îndepărta. Stările de **a.** sînt însoțite de fenomene organo-funcționale ca: jenă precordială, palpitații, greutate în respirație, transpirație etc. Psihologia existențialistă se ocupă mult de **a.** sau angoasă ca formă foarte accentuată de **a.** întrucît consideră că aceasta este starea permanentă a omului. Ca simptom psihopatologic se întîlnește în melancolia anxioasă, în nevroza obsesivă, fobică, în debutul psihozelor sau în afecțiuni endocrine și cardiace.

APARAT PSIHIC, termen psihanalitic ce desemnează anumite caracteristici pe care teoria freudiană le atribuie psihismului și anume capacitatea de a transmite și transforma o energie determinată și diferențierea sa în sisteme sau instanțe. Termenul de **a.p.** nu trebuie înțeles în sens anatomic, ci semnifică o organizare în cadrul căreia excitațiile trebuie să urmeze o ordine care fixează locul diferitelor sisteme. Funcția **a.p.** este menținerea nivelului celui mai scăzut posibil al energiei interne a unui organism. Transformările de energie sînt mijloacele prin substructurile **a.p.** Pentru S. Freud termenul de **a.p.** are valoare de model teoretic.

APATIE (gr. — *a* — fără, *pathos* — pasiune), stare de pasivitate, cauzată de lipsa dorințelor și a oricăror mobiluri spre acțiune; atitudine indiferentă față de problematica vieții cotidiene. Termenul a fost folosit de asemenea, în diverse doctrine etice din antichitatea greacă (stoicii, scepticii) pentru a caracteriza starea ideală a înțeleptului, devenit *insensibil la durere și plăcere,* lipsit de „pasiuni". **A.** este implicată, în forme accentuate, în unele afecțiuni neurologice, psihice și somatice.

APERCEPȚIE (lat. — *ad* — *la, perceptio* — cunoaștere), termen introdus de Leibniz pentru a desemna percepția conștientă spre deosebire de „micile percepții" inconștiente. La Kant **a.** are sensul de conștiință de sine. La J. Herbart, **a.** dobîndește sensul de proces bazal prin intermediul căruia se achiziționează noi cu-

noștințe. Este deci *experiența perceptivă și cognitivă ce se activează selectiv servind ca instrument sau model în noile acte de percepție și cunoaștere*. W. Wundt înțelege **a.** și ca o percepție focalizată foarte activă și clară întrucît este susținută prin cunoștințe prealabile și interese. *Fondul aperceptiv* semnifică totalitatea experienței, tendințelor și montajelor ce pot mijloci perceperea și cunoașterea în genere. Îndeosebi reprezentările alcătuiesc fondul **a.** Se disting **a.** *stabilă* constînd din structurile cognitive și conative și **a.** *temporală* constînd din starea și dispoziția subiectului în momentul percepției. Psihologia contemporană nu apelează la termenul de **a.** întrucît conținutul **a.** este tratat printr-o serie de alte concepte, de ex.: etalon, mnemoschemă, cod, montaj, model etc.

APETENȚĂ, actualizarea și dezvoltarea unei dorințe menite să ducă la satisfacerea unei trebuințe materiale sau spirituale; tendință preferențială. Starea opusă este inapetența.

APORIE (în gr. — dificultate, încurcătură), în filosofia clasică, problemă ce comportă soluții contrare dar echivalente; în epistemologia și psihologia modernă, problemă de logică extrem de dificilă și real, insolubilă.

APRAXIE (gr. *a — fără, praxis* — acțiune), sindrom neuropsihic constînd în tulburarea proprietății coordonatoare, elaborată ontogenetic, care combină în conformitate cu un scop performanțele gnozice și activitățile motorii ale unor formațiuni relativ integre din punct de vedere al funcțiilor elementare (M. Goldenson, 1970). După Ed. Claparède, **a.** este în sfera motorie ceea ce este agnozia în sfera percepției. Forme clinice: **a.** *ideomotorie*, alterare a coordonării gestuale constînd în incapacitatea bolnavului de a efectua anumite acțiuni, mai ales gesturi simple la comandă, cu conservarea planului ideativ necesar activităților complexe și a posibilității de efectuare a acestor activități, fiind determinată de leziuni ale lobului parietal al emisferului cerebral dominant; **a.** *ideatorie*, imposibilitatea executării actelor complexe în succesiunea logică și fluentă a diverselor gesturi elementare, cu toate că fiecare gest, în parte, poate fi corect executat, determinată de leziuni localizate de asemenea în lobul parietal stîng; **a.** *melo-kinetică*, pierderea posibilității de a efectua gesturi fine ale mîinii, cu menținerea posibilității de a efectua gesturi ca atare, determinată de tulburări la nivelul căilor motilității voluntare (calea piramidală); **a.** *constructivă*, tulburarea activităților plastice (aranjare, modelare, desenare) în care elementele spațiale ale lucrării sînt greșit dispuse, determinată de leziuni localizate fie în emisferul cerebral drept (formă mai frecventă și mai accentuată pe linie vizuo-spațială); **a.** *îmbrăcatului*, dezorganizarea gesturilor care privesc actul îmbrăcării ca atare, neexistînd **a.** ideatorie sau ideomotorie, fiind determinată de leziuni parieto-occipitale drepte; **a.** *buco-linguo-facială*, tulburarea bilaterală constînd în imposibilitatea de a executa mișcări la comandă la nivelul musculaturii cefalice (bolnavii neputînd scoate limba la comandă, umfla obrajii, sufla, fluiera), determinată de leziuni localizate în aria precentrală inferioară a emisferului cerebral dominant; *afagoapraxia*, imposibilitatea de a înghiți la comandă, cu conservarea reflexului de deglutiție, determinată de leziuni în aria Broca și în girusurile precentral stîng și supramarginal; **a.** *mișcărilor expresive mimice*, imposibilitatea redării stărilor emoționale de către musculatura facială, deși aceasta nu este alterată motor, determinată de leziuni situate în regiunea precentrală, în aria de reprezentare motorie a capului; *amuzia apraxică, vocală* (imposibilitatea de a cînta din gură, deși nu există tulburări ale mușchilor interesați) și *instrumentală* (incapacitatea de a cînta la un instrument, deși motilitatea elementară a membrelor superioare este conservată); **a.** *a mersului și a redresării*, diminuarea sau pierderea capacității de a coordona membrele inferioare în mers, în absența unui deficit motor, fără tulburări atasice de tip cerebral, vestibular sau proprioceptiv, determinată de leziuni frontale; **a.** *mișcărilor oculare*, imposibilitatea dirijării voluntare a privirii la un moment dat, determinată de leziuni focalizate în lobul frontal, parietal și occipital; **a.** *paroxistice*, de tipul imposibilității folosirii mîinilor, determinate de leziuni parietale. Aceste forme de **a.** pot fi compensate spontan sau supuse unor acțiuni de recuperare dirijată. H. Pièron distinge și o pseudoapraxie care nu se referă la coordonarea motorie ca atare ci este consecința unei agnozii; subiectul nu poate recunoaște obiectele.

APREHENSIUNE, stare similară anxietății, dar de mai mică intensitate. În alt sens, înțelegere sau surprindere a ceva real, îndeosebi a faptelor psihologice.

A PRIORI, ceea ce este de mai înainte și precede un eveniment sau o experiență. Termen folosit în gnoseologia clasică. Kant distinge o cunoaștere absolut sau pur apriorică și care nu depinde de nici o experiență, fiind universală (afirmație mult criticată) și judecăți apriorice a căror legătură cu experiența este neîndoielnică. Piaget nu recunoaște decît aceasta ultimă formă de fapte psihologice existente **a.p.** în raport cu cele actuale. Opus față de *a posteriori*, cunoaștere ce vine după și dintr-o experiență.

APTITUDINE, însușire sau sistem de însușiri ale subiectului, mijlocind reușita într-o activitate; posibilitate de a acționa și obține performanțe; factor al persoanei ce facilitează cunoașterea, practica, elaborările tehnice și artistice, comunicarea.

După A. Wolf, **a.** este unitatea de bază a vieții psihice. În această perspectivă **a.** sînt tratate ca facultăți psihice generice, indivizii deosebindu-se numai după gradul de dezvoltare și modalitățile de combinare a acestor facultăți. A. Binet înțelege **a.** ca nivel funcțional al psihicului. În psihologia persoanei, **a.** se echivalează cu structurile sau valorile instrumentale condiționînd calitatea acțiunilor de orice fel. L. Vîgotski a introdus termenul de instrument spiritual. **A.** are frecvent o structură psihofizică și corespunde unor organizări psihofiziologice. Noi definim **a.** ca: *sisteme operaționale* stabilizate, superior dezvoltate și de mare eficiență. În psihologia diferențială **a.** se identifică numai după criteriul performanțelor supramedii și al specificității. F. Galton a pus **a.** și talentele, în genere, în raport necesar cu dotația ereditară. Behaviorismul a relevat rolul învățării și exercițiului în constituirea și dezvoltarea **a.** Totodată **a.** a fost înțeleasă ca un fel de deprindere (St. Hall) ceea ce a stîrnit variate obiecții. **A.** este mai degrabă o dispoziție interfuncțională, un construct (G. Kelly) de operații și procese (Ed. Claparède) de o mai mare mobilitate decît deprinderile, depășindu-le pe acestea și sub raport calitativ. **A.** rezultă dintr-un aliaj a ereditarului și dobînditului. Însăși **a.** nu este ereditară dar se întemeiază pe anumite premise native (însușiri de tip nervos, particularități ale analizatorilor, dispoziții procoperaționale și coordonative). B. Teplov insistă asupra faptului că premisele native sînt generice putînd intra în constituția a variate **a.** Problema raportului cantitativ dintre cota ereditarului și cea a dobînditului rămîne controversată și întrucît între cele două segmente evolutive trebuie prevăzută mai degrabă continuitate decît opoziție, însăși problema pare să fie depășită. Granița dintre contribuția eredității și cea a mediului și educației nu poate să reprezinte o constantă. Studiile asupra gemenilor univitelini, constată că exercițiul influențează slab dezvoltarea funcțiilor elementare dar este decisiv pentru elaborarea și progresul funcțiilor complexe. Dacă K. Schottlewarth apreciază că în dezvoltarea gemenilor ereditatea influențează în proporție de 62%, R. Zazzo, ocupîndu-se de deosebirile psihice dintre gemenii univitelini, apreciază că acestea fiind dobîndite, pot avea o pondere de 80% din particularitățile de personalitate. F. Newman a constatat o deosebire frapantă între coeficientele de inteligență a două gemene univiteline dintre care una (cea cu coeficientul de inteligență superior) a urmat studii superioare, iar cealaltă a rămas analfabetă. A. Ferguson susține că: „numeroasele demonstrații concludente în legătură cu faptul că factorii ereditari joacă un rol important în **a.** umane, nu ne pot abate de

la părerea că factorii mediului înconjurător pot juca un rol crucial ca sursă de diferențiere individuală." *Posibilitatea dobîndirii, împlinirii și dezvoltării superioare a* **a.** *este desigur variabil realizată de către diferiți indivizi și în cadrul a diferite forme de existență culturală și activitate.* Pentru **a.** ce implică precumpănitor structuri senzoriomotorii contribuția eredității este importantă pentru cele implicînd organizare intelectuală și adaptare socială, decisive sînt exercițiul și educația. În condițiile activității **a.** se constituie dar se și verifică dobîndind forme de capacități. După H. Pièron: „capacitatea singură poate fi obiectul unei evaluări directe, **a.** fiind o virtualitate". E. Thorndike a susținut că **a.** sînt unități independente ce nu se influențează reciproc. Paterson admite existența unor trăsături individuale constînd dintr-o anumită compoziție de **a.** Ed. Claparède insistă asupra structurii specifice a **a.** rezultate din sinteza de procese și însușiri psihice. A. Adler explică dezvoltarea **a.** nu ca valorificare a zestrei ereditare ci ca o consecință a complexelor de inferioritate ce tind să fie depășite prin compensație. În psihologia modernă s-a generalizat înțelegerea relațiilor compensatorii dintre **a.** (B. Teplov). În orice caz nu se confirmă teoria independenței **a.** și nici interpretarea compoziției prin aditivitate. Orice manifestare umană, implicată în activitate, poate fi sau poate deveni **a.** Considerînd diviziunea **a.** în *simple* și *complexe*, admitem că trecerea de la simplu la diverse grade de complexitate implică relații de interacțiune și intermodelare. La nivelul personalității, **a.** se prezintă ca un sistem cu o organizare ierarhică și întotdeauna originală. Talentul rezultă tocmai dintr-o astfel de interacțiune specifică dintre **a.** *heterogene*. În aceeași ordine de idei se pune și problema interacțiunii **a.** pe verticală, considerînd diviziunea inițiată de Spearman între factorul general (G) și cei speciali (S). Ca **a.** generală, valabilă în toate sau în cele mai multe din domeniile de activitate, este socotită a fi inteligența de către majoritatea autorilor. Sanch identifică factorul G cu cogniția, C. Burt cu atenția, iar R. Woodworth cu voința. Asupra prezenței unei sau unor **a.** de totală generalitate încă se mai discută. L. Thurstone a introdus conceptul de factori de grup, cărora li se rezervă un loc intermediar între factorul general și cei speciali. **A.** corespunzătoare factorilor de grup sînt valabile pentru un grup de activități, pentru o anumită categorie de teste sau probe. Astfel sînt înțelegerea, percepția rapidă, gîndirea inductivă și cea deductivă, memoria, raționamentul numeric, spațialitatea și fluiditatea verbală, pe care L. Thurstone le-a denumit **a.** intelectuale primare. Promotorii teoriilor multifactoriale au introdus o serie de alți factori de grup. R. Meili introduce fac-

torii de complexitate exprimați în întinderea gîndirii și modul de a face combinații. J. Guilford consideră flexibilitatea, fluiditatea, originalitatea și elaborarea. T. Kelley grupează **a.** după: a) abilitățile de operare cu relații spațiale; b) cu relațiile numerice; c) operarea în plan mental; d) memorie; e) tempoul percepției și mișcării. Menționăm și factorul K, spațial-mecanic, introdus de Ph. Vernon. Prin cercetarea factorială, efectuată de regulă cu metoda testelor se identifică elementele componente ale **a.** *complexe, profesionale* sau **a.** *speciale*. Acestea nu au însă o compoziție standardizată și mai importantă decît inventarierea și măsurarea factorilor este surprinderea corelațiilor, interacțiunilor, înlănțuirii lor, deci identificarea structurilor.

ARC REFLEX, schema sau structura morfofuncțională a reflexului, constînd din: 1) calea aferentă; 2) conexiunea centrală; 3) calea eferentă. Neurofiziologia modernă consideră că orice reflex este un mecanism de autoreglaj ce include cu necesitate și feedbackul sau conexiunea inversă, de retroaferentație venită de la efector. Se adaugă deci o a patra dimensiune, iar în reflexele complexe se multiplică secvențial impulsurile eferente care sînt de diverse tipuri. Schema **a.r.** este depășită prin noile cunoștințe despre reacțiile circulare, stereotipe, sistemogeneză.

ARHETIP, modele primitive, forme simbolice, imagini sau scheme înnăscute, exprimate în cultura popoarelor și a căror totalitate definește, după C.G. Jung inconștientul colectiv. După C.G. Jung **a.** reprezintă: *„un fond de imagini străvechi care aparțin tezaurului comun al umanității"*. În culturile popoarelor se identifică teme sau simboluri comune și pe care C.G. Jung le consideră ca provenind din posibilitățile congenitale ale psihismului în general. Existînd în formă latentă, **a.** s-ar actualiza în expresii artistice, în stări onirice sau patologice. În etnologia și psihologia socială contemporană s-a trecut peste aserțiunile lui C.G. Jung despre nativitatea și universalitatea **a.,** termenul fiind utilizat în sens de model simbolic comunitar sau de tipar *(pattern)* cultural (v.). **A.** se transmit, mai probabil decît prin ereditatea biologică, prin ereditatea socioculturală și contribuie la particularizarea unor grupări sau colectivități. Membrii unei colectivități etnologice au **a.** ca factor comun și sînt legați prin el. Temele constante ale folclorului, limbii și legendelor, schemele de acțiune și cunoaștere alcătuiesc un fond specific prin care se realizează ceea ce A. Kardiner numește personalitatea de bază, caracteristică pentru o anume colectivitate.

ARHIPALIUM (ALOCORTEX), porțiunea cea mai primitivă din punct de vedere filogenetic a sistemului limbic sau rinencefalul.

AROGANȚĂ, atitudine de frapantă și nejustificată autoafirmare a superiorității proprii și de disprețuire, sfidare a altora; conduită individualistă, superficială exprimînd o exagerată supraapreciere a propriei persoane.

ARTEFACT (lat. *ars* — artă, *factus* — făcut), imagine falsă ce apare în datele unui experiment, provenind nu de la fenomenul psihic real studiat, ci de la aparat (de ex. în encefalogramă), condiții adiacente, particularități de observare și înregistrare. În genere, fapt artificial sau instrumental.

ARTIFICIALISM INFANTIL, după J. Piaget, o credință a copilului (din faza centrării intelective) constînd din *atribuirea unei origini artificiale unor obiecte naturale*, considerîndu-le produsul unei activități de fabricație a oamenilor. Aștrii, pămîntul, arborii, rîurile, munții, lacurile, norii etc. ar fi astfel, într-o perioadă inițială, socotiți a fi rodul activității directe a oamenilor, cărora le și servesc, apoi, într-o perioadă mai tîrzie rezultatul indirect al unor activități umane (ex. norii „se fac" din fumul care iese pe coșul caselor sau al fabricilor).

ASIDUITATE, proprietate a voinței apropiată de perseverență și sîrguință. **A.** constă în capacitatea de a urmări neabătut un scop și, aceasta, într-un ritm susținut, desfășurînd o energie mereu reîmprospătată. **A.** este calitatea necesară pentru îndeplinirea acțiunilor dificile și de lungă durată.

ASIMBOLIE, tulburare de orice fel și grad a funcției simbolice (R. Finkelburg, 1970). Mai mult decît afazia **a.** implică perturbări și a simbolicii nonverbale, gestică, figurativă, geometrică, numerică etc. Atingînd centrii senzoriali și motori **a.** perturbă și funcția de recunoaștere incluzînd deci și agnoziile. **A.** afectează nu numai operarea cu simbolurile ci și înțelegerea.

ASIMETRIE FUNCȚIONALĂ, caracteristică a funcțiilor analogice din cele două emisfere cerebrale, inclusiv a organelor de simț perechi, de a avea o dezvoltare inegală, unul dintre centrii dispuși simetric fiind mai activ și ocupînd o poziție funcțională dominantă. B. Ananiev presupune că **a.f.** a organelor perechi este necesară, elementul dominant îndeplinind un rol decisiv în coordonarea sistemului. Astfel, prin **a.f.** se accentuează decalajul dintre imaginile monoculare, fuziunea lor ducînd la efectul percepției spațiului tridimensional (stereoscopie). **A.f.** se exprimă pregnant în diferențierea funcțiilor celor două mîini, de regulă, stînga fiind mai sensibilă din punct de vedere tactil și servind la fixarea obiectului iar dreapta dispunînd de mai multă forță și capacități de coordonare motorie, întrucît intervine dominant în acțiuni. Recent psihofiziologii americani au afirmat că **a.f.** a celor două emisfere este foarte accentuată, dobîndind caracter de specializare: stîngul asigurînd simbolismul verbal iar

dreptul, percepția spațială. După dezvoltarea predominantă a unuia sau altuia din emisfere s-ar explica tipurile speciale de activitate nervoasă superioară.

ASIMILARE, ACOMODARE, termeni folosiți de J. Piaget în teoria sa psihogenetică; denumește *procesul de integrare a condițiilor de mediu la structura internă a organismului*. În psihologie **a.** și acomodarea desemnează cele două procese ale adaptării psihice la mediu, în măsura în care aceasta se deosebește de adaptarea vitală sau biologică propriu-zisă. Astfel, în aceeași activitate (de ex. suptul laptelui), se disting **a.** *biologică* (introducerea laptelui matern în circuitul substanțial al organismului nou-născutului) și *acomodare biologică* (adaptarea organismului nou-născutului la acest mod de hrănire, care este *nou*, în comparație cu modul de hrănire de pînă acum, adică din condițiile vieții intrauterine) de **a.** și acomodarea psihică, prima constînd în **a.** unui obiect exterior (sînul matern) la o schemă de acțiune interioară subiectului (schema suptului, montată ereditar), iar cea de-a doua constînd în adaptarea respectivei scheme la obiectul asimilat (mularea buzelor și a limbii după forma și dimensiunile sînului sau ale biberonului, în cazul hrănirii artificiale, precum și reglarea frecvenței deglutiției după abundența laptelui etc.). Distincția dintre **a.** și acomodarea biologică, care privesc întregul organism și constituie o adaptare nemijlocită, pe de o parte, și **a.** și acomodare psihică, care privesc numai o schemă de acțiune și nu întregul organism și au drept efect mijlocirea adaptării biologice, pe de altă parte, devine și mai clară cînd avem în vedere sugerea sînului spre deosebire de sugerea degetului, foarte frecventă la noii-născuți: sugerea sînului se soldează nemijlocit cu introducerea de substanță în interiorul organismului, în vreme ce sugerea degetului nu se soldează decît cu „învățarea" suptului (copilul se antrenează pentru a suge mai bine). Concomitent, se evidențiază și faptul că adaptarea psihică este subordonată adaptării în general. Deci, **a.** reprezintă orice „incorporare sau absorbție" de informație prin intermediul unor scheme sau modele operaționale. Acestea condiționează nivelul **a.** care poate fi perceptivă, intelectuală, rațională, conștientă sau inconștientă. J. Piaget notează următoarele criterii ale **a.** *mentale*: a) — existența schemei; b) — faptul că eforturile subiectului se supraadaugă datelor furnizate de obiect; c) — faptul că un element de inferență se supraadaugă constatării. Referindu-se la **a.** *rațională*, realizată prin sisteme de operații, același autor notează: „**A.** este un act de judecată, întrucît reunește conținuturile empirice cu formele logice". **A.** *empirică* și **a.** *deductivă* se succed alternativ după ritmuri variabile însă totdeauna într-o

strînsă corelație. Întrucît noile conținuturi produc, în raport cu schemele, efecte deformante, de deformare sau destrămare a vechilor scheme și impun cicluri operaționale specifice, noi combinări și construcții complimentare de scheme, acomodarea cu funcțiile ei de restructurare, apare în raport cu **a.** ca o dimensiune complimentară fără de care viața și dezvoltarea psihică nu ar fi posibilă. Prin succesivele acomodări și reacomodări se reface echilibrul perturbat de noile acte de **a.**

ASIMILARE SOCIALĂ, proces prin care indivizii sau grupurile aparținînd unor culturi sau medii sociale diferite se transformă, omogenizîndu-se. **A.s.** poate avea loc și în sensul că se impune influența sau predominanța socioculturală, fie mai puternică, fie de mai mare valoare.

ASINERGIE, pierdere sau diminuare a capacității de a îndeplini simultan și bimanual diverse mișcări care alcătuiesc acțiunea motorie, cauzată de afecțiuni ale cerebelului.

ASISTENȚĂ PSIHOLOGICĂ, totalitatea acțiunilor, măsurilor și îngrijirilor acordate de o persoană specializată în vederea întăririi, fortificării și însănătoșirii psihice a unui om. Asemănător asistenței medicale, **a.p.** este direcționată pe trei modalități principale de acțiune: a) *profilactică*, prin care se urmărește prevenirea apariției unor manifestări psihice nedorite sau diminuarea forțelor psihice; în acest context asistența medicală se identifică cu ceea ce numim de obicei igienă mintală; b) *uzuală*, ce constă în ajutorarea omului aflat într-o anumită activitate sau situație; c) *terapeutică*, al cărei scop este vindecarea pe calea intervenției psihologice a unor manifestări indezirabile sau boli psihice. **A.p.** reclamă, pentru buna ei desfășurare, cunoașterea profundă, multilaterală a omului căruia i se acordă sprijin. Ea se acordă atît bolnavului mintal cît și omului sănătos cu scopul de a le facilita adaptarea psihică la condițiile dificile. Specialistul ce acordă **a.p.** utilizează mijloace variate cum ar fi: persuasiunea, psihoterapia, organizarea regimului de muncă și viață, organizarea mediului de viață în sensul creării unui climat psihic favorabil etc.

ASOCIATIVITATE, plecînd de la noțiunea matematică a **a.** J. Piaget îl extinde în teoria sa despre operațiile mentale ca principiu al invarianței rezultatului în raport cu operațiile prin care a fost obținut: „același rezultat este atins pe două căi diferite și este totuși recunoscut ca fiind același". Se referă și la caracteristica grupurilor operatorii de a fi compozabile și îndeosebi la demersurile inteligenței care parcurge „*drumuri ocolite*", acestea fiind cele mai eficiente sub raportul surprinderii esențialului.

ASOCIAȚIE, termen introdus de J. Locke (sec. al XVII-lea) și care denotă *legătură, asociere*,

relații funcționale (operatorii) și de conținut între elemente simple ale vieții psihice. Încă Aristotel se referise la legăturile dintre idei și a propus o clasificare a lor. În psihologie fenomenul **a.** s-a referit îndeosebi la senzații și la fapte de memorie. Interpretarea prin **a.** a gîndirii nu a avut succes. Psihanaliștii începînd cu S. Freud și C.G. Jung au folosit termenul pentru a indica legarea unei energii pulsative de o imagine sau a pulsiunilor între ele. În genere, **a.** este privită sub două aspecte: ca mecanism psihologic ce realizează trecerea de la simplu la complex și ca fapt sau produs psihic rezultat din respectivele corelări și care la rîndul său este supus unor noi compoziții asociative. În sec. al XX-lea, cercetătorii care se referă la **a.,** în interpretările și experimentele lor, nu se reclamă totuși de la curentul asociaționist ce a fost abandonat. Totuși odată cu aceasta, remarcă H. Delacroix, nu a fost abandonată categoria de **a.,** mai ales în urma fundamentării ei neurofiziologice prin cercetările asupra reflexelor și a echivalării **a.** cu legătura temporară între stimuli indiferenți (I.P. Pavlov). Deci, **a.** sînt întotdeauna mijlocite. În faza actuală nu se mai susține însă că elementele asociate preexistă separat ci se pornește de la cîmpuri, ansambluri sau sisteme. Așa cum menționa Th. Ribot, **a.** sînt împletite cu disocieri, analiza și sinteza fiind interdependente. A. Samarin (1962) relevă caracterul dinamic și complex al **a.** și divide **a.** în intrasistemice și intersistemice. Modelul **a.** binare este depășit prin **a.** în lanț și prin **a.** de diverse niveluri, dispuse ierarhic. Legăturile dintre diverse elemente psihice nu sînt însă numai de ordin asociativ ci și motivațional, semantic sau (și) implicativ. În psihologia modernă mai mult decît la conceptul de **a.** se apelează la cele de acțiune, operație, semnificație etc.

ASOCIAȚII VERBALE LIBERE, metodă de investigație introdusă de C.G. Jung; deosebite de cele dirijate, **a.v.l.** sînt spontane și au fost adoptate ca obiect pentru o tehnică de diagnoză și cercetare. Se dau cuvinte-stimul și subiectul este invitat să răspundă imediat cu primul cuvînt care-i vine în minte. În felul acesta se sondează pulsiunile și punctele nevrotice localizate în inconștient. Aceasta pentru că la stimulii presupuși sau dovediți afectogeni intervin întîrzieri, reacții specifice și pînă la urmă răspunsuri cu un conținut semnificativ pentru preocupările ascunse ale subiectului (metodă proiectivă). Se poate da și indicația ca la cuvîntul-stimul să se răspundă cu un șir de cuvinte timp de 1' sau ca să se răspundă numai cu adjective, substantive sau verbe etc. Deci asocierile sînt condiționate. În variate forme, spontane sau condiționate, **a.v.l.** au fost și sînt utilizate pentru investigații clinice, pentru studiul limbajului copiilor (proba Kent-Ressanoff) sau al adulților, pentru determinări tipologice (A. Ivanov-Smolenski, P. Popescu-Neveanu etc.)

ASOCIAȚIONISM, vechi curent psihologic definit prin relevarea asociației ca fenomen central și fundamental în formarea și manifestarea proceselor psihice; *explicarea oricăror acte, procese și însușiri psihice prin mecanismul asociativ*. Fenomenul asociației a fost semnalat încă de la Aristotel care a inițiat și o clasificare a legăturilor simple după: a) contiguitate; b) asemănare; c) contrast. **A.** consideră că orice proces sau formațiune psihică superioară este rezultatul unui lanț sau compoziții asociative, de unde și metoda explicării prin asociere de elemente ireductibile unele la altele — atomismul asociaționist. Astfel luîndu-se senzația ca element de bază se consideră că din asocierea sau însumarea senzațiilor rezultă percepțiile, din a căror asociere rezultă reprezentările, care la rîndul lor, fiind asociate dau conceptele ce se corelează asociativ în judecăți etc. Este o viziune agravată de mecanism. În epoca modernă **a.** a cunoscut cea mai largă răspîndire în Anglia, acreditîndu-se ca o teorie psihologică și ca o gnoseologie. După modul cum sînt concepute elementele, teoriile asociaționiste se integrează cu Th. Hoblees, P. Hartley, J. Priestley în materialism, iar cu B. Berkeley, D. Hume, J. Mill și A. Bain în idealism. Pentru G. Müller, H. Ebbinghaus, Th. Ribot, principiul asociației a slujit ca bază pentru fecunde cercetări experimentale. De asemenea W. Wundt și E. Thorndike s-au sprijinit în lucrările lor pe ideea asociației. I.P. Pavlov și V. Behterev au dezvăluit, prin reflexe, mecanismul fiziologic al asocierii. O serie de reprezentanți ai behaviorismului printre care E. Guithrie, J. Watson, K. Spence, B. Skinner recurg la **a.** fiziologic, îndeosebi în explicarea învățării *(learning)*. Asociația constituie neîndoilenic un fenomen real dar abordarea exclusiv asociaționistă a proceselor și formațiunilor reduce posibilitățile de explicare științifică. Timp îndelungat s-a încercat să se explice fenomenele psihice prin legile asocierii. Cercetările au dovedit însă că acestea au o sferă foarte redusă de valabilitate și aceasta mai ales în sectorul faptelor elementare de memorie și deprinderi. S-a vorbit despre o memorie și despre o inteligență asociativă, în care, după J. Locke, un eveniment îl semnalizează, asociativ, pe celălalt. Totuși nu s-a reușit o explicație asociativă a proceselor complexe, aici intervenind legități ce nu sînt în concordanță cu modelele asociative originare. **A.** a fost contrazis și depășit prin gestaltism, holism psihologia conduitei, operaționalism, psihologia cibernetică și sistemică.

ASOMATOGNOZIE, tulburare a perceperii schemei corporale (somatognoziei) caracterizată prin ignorarea sau nonrecunoașterea unuia sau mai multor segmente ale corpului.

ASPIRAȚIE, năzuință, structură motivațional-finalistă, *ten-*

dință conștientizată cu o cotă valorică crescută de performanță și autorealizare, angajare afectiv-voluntară, focalizată valoric, prezentînd aspect de proiectare ideală. Prin această proiectare într-un viitor ipotetic, **a.** ține de *eul* ideal. Se face deosebirea între trebuințe-necesități, ce vizează refacerea echilibrului și trebuințe-aspirații, ce implică atracția spre scopuri ce depășesc condițiile la care a ajuns subiectul și reprezintă tendințe spre ceva ideal. P. Bize remarcă distincțiile ce apar uzual în limbaj: „am nevoie de..., doresc.., aspir spre... În primul caz este o trebuință comună, în al doilea se tinde spre o plăcere, iar în al treilea, cel al **a.** se proiectează trecerea într-o stare superioară celor precedente". **A.** este un ansamblu de forțe sau tendințe ce izvorăsc din motivația de creștere (A. Maslow). **A.** reunește motivul cu scopul, este după Chombart de Lauwe *„dorința activată de imagini, modele care sînt implicate într-o cultură și contribuie la continua ei înnoire"*. **A.** exercită presiuni asupra deciziilor și permit o schimbare de stare, generatoare de progres, autorizează subiectul să se situeze pe o poziție superioară într-o scară verticală de valori (P. Bize). Tocmai în legătură cu această situare într-o ierarhie de valori se definește *nivelul de* **a.** Chombart de Lauwe, ocupîndu-se de sociologia **a.** constată că în epoca noastră, **a.** evoluează în masă exploziv și ascendent în legătură cu urbanizarea, industrializarea și massmedia. Factorul global al transformării revoluționare a societății influențează decisiv ascensiunea **a.** Se detașează un aspect sociologic și altul psihologic al **a.** Evoluînd în raport cu vîrsta și cu situațiile sociale, **a.** cunosc o dinamică deosebit de complexă în care un rol important revine cunoașterii de sine, estimării posibilităților de realizare, experienței acumulate și modelelor adoptate.

ASTENIE, stare rezultată din deficitul forțelor vitale, caracterizată pe de o parte prin iritabilitate și hipersensibilitate, pe de alta prin fatigabilitate și reducție a capacității de lucru. Este însoțită de anorexie, insomnii, nevralgii, vertijuri și labilitate vegetativă. Uneori apar hipomnezii, fluctuații ale atenției și lentoare intelectuală, fenomene ce au tendința să se agraveze în condițiile suprasolicitărilor intelectuale. Este posibilă și apariția unor tendințe obsesivo-fobice. Nevroza astenică, descrisă de A. Kreindler, este considerată ca punct de pornire pentru diverse maladii mintale. Psihastenia, constînd, după P. Janet, dintr-o slăbire a funcției realului, rezultă frecvent din conflicte acute și se manifestă prin ezitanță și preocupări sterile.

ASTEREOGNOZIE, formă de agnozie tactilă constînd din incapacitatea de a recunoaște obiectele, formele și calitățile de factură ale suprafețelor.

ASTIGMATISM (gr. *a* — fără, stigma — punct), defecțiune a

vederii datorată discordanței în construcția și coeficienții de refracție ai globilor oculari, curburile fiind net diferite în planurile perpendiculare între ele. Se corectează prin ochelari cu lentile cilindrice.

ATARAXIE (gr. *a* — fără, *taraxis* — tulburare), termen ce desemnează la diverși filosofi greci starea de calm, împăcare și seninătate sufletească, evitarea pasiunilor și moderație în satisfacerea plăcerilor. La filosofii antici, stoici, sceptici, **a.** era considerată ca principiu și ideal moral.

ATAVISM (lat. *atavus* — strămoș) potențial ereditar al unei spețe sau rase; apariția la un individ a unor caracteristici ereditare pe care părinții și bunicii nu le-au posedat dar care se presupune a fi aparține unor strămoși mai îndepărtați; menținerea în transmisia ereditară a unor caracteristici fără importanță biologică pentru indivizii actuali.

ATAXIE (gr. *a* — fără, *taxis* — ordine), tulburare a coordonării mișcărilor voluntare. Psihologic, prezintă importanță două forme de **a.:** a) *motorie*, caracterizată prin incapacitatea de a coordona mișcările membrelor inferioare sau superioare, mersul devenind nesigur, greoi, cu oscilări în toate direcțiile; b) *statică*, care se manifestă prin pierderea coordonării musculare în ortostatism și uneori în poziție șezîndă. **A.** este provocată de leziunile unor căi nervoase sau a centrilor din sistemul nervos central care coordonează mișcările (cerebel, lob frontal).

ATENȚIE, *activare, tonificare, mobilizare, orientare selectivă și concentrare focalizată a proceselor psihocomportamentale în vederea unei optime și facile reflectări sau (și) a unei intervenții eficiente;* adaptare psihocomportamentală, mod de organizare a activității psihofiziologice constînd din ierarhizarea tendințelor, unele fiind promovate iar altele reținute și inhibate. Activitățile concurente sînt excluse. Deci pe de o parte **a.** este intensificare și focalizare, pe de alta, distragere și deconectare. **A.** nu dispune de un conținut informațional specific, ea nu conferă semnificații, dar este implicată ca un factor dinamogen și selectiv în activitatea cognitivă sau în afectivitate. **A.** este în slujba activității de cunoaștere dar nu se confundă cu ea. W. Wundt asemăna zona vederii clare, foveale, cu centrul conștiinței clare, la delimitarea căruia participă **a.** Constînd dintr-o repartizare de tonusuri neuropsihice, actul de **a.** realizează performanțe de selecție și fixație într-un cîmp de oscilații neurosenzoriale sau de activitate mintală spontană și instabilă. De la fluctuațiile **a.** se trece la concentrarea și relativa ei stabilizare. După unii autori, concentrarea stabilă nu este absolută, reprezentînd un fel de fluctuanță convergentă. **A.** este indusă prin reacții circulare, subiectul acomodîndu-se la stimul și recepționînd succesiv informații. Th. Ribot a elaborat teoria motorie a

a., relevînd rolul stimulator, direcțional și stabilizator pentru activitatea senzorială și intelectuală a posturii și comportamentului motor. A. Uhtomski pusese în relație fenomenul de **a.** cu *dominanta* corticală. Cercetările psihofiziologice mai noi (E.N. Sokolov) au demonstrat implicarea tuturor componentelor vegetative, hormonale și motorii în declanșarea și întreținerea reflexelor de orientare. Acestea se bazează pe funcțiile activatoare și frenatorii ale zonei reticulate din trunchiul cerebral. Bremer a relevat circuitele: cortico-reticulo-corticale. După W. Penfield, **a.** corespunde stării de vigilență. **A.** nu poate fi însă redusă decît incipient și parțial la creștere difuză a tonusului nespecific întrucît implică condiționare și chiar reactivare de sisteme sau scheme de reacție. Este deci necesară o activare selectivă și discriminatorie; nu numai tonus dar și ajustare senzomotorie la stimul, sensibilizare, montaj, filtraj. Actele de filtraj sînt mijlocite prin ansamblul structurilor psihice instrumental cognitive și vectoriale și în fiecare caz în parte prin motive și scopuri, dispoziții funcționale (deci filtrajul este comutativ). Deși nu este proces psihic ci numai activitate psihică **a.** are desfășurare procesuală care pornește de la reacția de orientare, angajînd apoi structuri preparatorii și stări de expectanță și împlinindu-se prin **a.** *efectorie*. Se distinge **a.** *preparatorie* și **a.** *operantă* (H. Pièron). În dezvoltarea sa **a.** trece de la forme primitive neelaborate la forme complexe superior elaborate în baza unor achiziții (învățări specific umane). Corespunzător, se trece de la activitatea difuză la orientarea selectivă, dirijată conștient. Organismul este solicitat însă de stimulații adiacente care pot exercita asupra **a.** efecte perturbatoare sau — în alte condiții — pot fi asimilate ca factori secundari energizori. Este necesară o distincție între atragerea din afară a **a.** și autoactivarea sau dirijarea **a.** către ceva. În primul caz **a.** este spontană, involuntară și depinde de intensitatea, complexitatea, ambiguitatea și noutatea stimulațiilor. **A.** poate fi atrasă și prin solicitări verbale sau activarea unor motive specifice subiectului. După unii autori **a.** este un efect al interesului. Berlyne o pune în relație cu curiozitatea perceptivă și epistemică. H. Munn vorbește despre **a.** *habituală* întreținută printr-un sistem de deprinderi perceptive, intelectuale sau motorii. Milerian consideră că spre deosebire de **a.** *voluntară* (ce presupune comandă verbală, intenție, scop și îndeosebi efort conștient), actele de **a.** *mijlocită* de interese cognitive și deprinderi trebuie să fie considerate *postvoluntare* deoarece rezultă din autoreglaje conștiente anterioare, nefiind originar-spontan involuntare. **A.** *postvoluntară* este foarte eficientă, generează continuu efecte de facilitare. Tradițional **a.** se împarte în **a.** *externă* și **a.** *internă*, prima referindu-se la observarea, perceperea, interpretarea obiectelor din ambianță, iar cea de-a doua indicînd o concentrație internă asupra stărilor, gîndurilor proprii; aici intervine introspecția, meditația și reflecția. Psihologia funcțională consideră **a.**, latură dinamică a conștiinței. În același timp **a.** este o variabilă a întregului șir de operații și transformări, de integrări la diferite niveluri și demersuri referențiale din care constă activitatea cognitivă. Elaborarea superioară a **a** este în unitate cu însăși dezvoltarea activității cognitive și cu formarea aptitudinilor. **A.** fiind o rezultantă a activității și a modului de organizare a acesteia este și o premisă sau condiție indispensabilă a ei. În raport cu tipul de activitate precumpănitor exersat și perfecționat și **a.** se specializează. Însușirile structurale ale **a.** variabil dezvoltate și deci diferențiate sînt: a) *volumul* ce constă din suma segmentelor informaționale, concomitent relevate în același timp sau plan (după G. Müller: 5—9); b) *concentrarea* contrară distragerii se poate realiza în diverse grade și este funcția unei dominante, a unui punct de optimă excitabilitate; c) *stabilitatea*, ca o caracteristică temporară a concentrării și a modului de organizare a **a.**, este antifluctuantă; d) *distributivitatea*, constînd din plurifocalizarea **a.**, din funcționarea ei în diferite direcții, planuri, este înțeleasă de Uhtomski ca implicînd o concomitență de mai multe dominante, se pare însă că nu reprezintă și simultan mai multe acte de **a.**, egal dezvoltate, ci un sistem al supravegherii sau reflexiei în care momentan se impune o singură dominantă dar care este în legătură cu subsisteme automatizate ce se pot actualiza și trece pe prim plan foarte rapid; e) *comutativitatea* sau *flexibilitatea* **a.** constă tocmai în capacitatea de restructurare rapidă a **a.** dar nu numai în trecerea de la un act la altul ci de la un tip de activitate la altul.

ATESTAT ERGONOMIC, document de confirmare a respectării principiilor ergonomice în realizarea unui produs, garantînd faptul că parametrii constructivi și funcționali ai acestuia sînt corespunzători obținerii unei productivități bune cu menținerea la același nivel sau chiar diminuarea solicitărilor operatorului.

ATIMIE, numită și indiferentism afectiv sau glacialitate afectivă, reprezintă lipsa de afectivitate sau o foarte slabă raportare afectivă cu cei din jur. De la hipotimie, pe măsură ce se agravează tulburarea, se poate ajunge la **a.**

ATITUDINE, modalitate relativ constantă de raportare a individului sau grupului față de anumite laturi ale vieții sociale și față de propria persoană; *structură orientativ-reglatorie proprie sistemului persoanei sau de sintalitate*. Nu s-a căzut de acord asupra definirii **a.**, dar din toate încercările rezultă că **a.** este un *invariant vectorial al conduitei, exercitînd o funcție direcțională și evaluativă*

și nu una instrumental-lucrativă. **A.** sînt predispoziții de a reacționa într-un anumit mod, independent de situații (O. Klinneberg). Deci, în baza **a.** persoana își manifestă independența. După D. Vrabie (1967), **a.** este o „relație selectivă a individului cu lumea înconjurătoare". Termenul de **a.** prezintă mai multe sensuri, rezumînd mai multe tipuri de relații. R. Mucchielli distinge șase astfel de sensuri ale **a.**: a) *postură*, poziție preparatorie a corpului sau expresie semnificativă (la A. Binet, *predispoziție* spre răspuns, iar după J. Watson, *caracteristică* a reacției); b) fapt de exprimare a unei *opinii*; c) mod elaborat conștient în *exercitarea unui rol*, care poate fi, de ex., conștiincios, degajat, tolerant, sever; d) *caracteristică constantă* și involuntară a exercitării rolului, care poate să fie de tip critic, amenințător, autoritar, democratic, comprehensiv, cu efecte deprimante sau încurajatoare; e) *predispoziție generală* de a adopta anumite poziții și a judeca într-un anumit fel. Acesta este sensul originar al conceptului la Ehrenfels și O. Külpe, pentru care **a.** este „*Einstellung*", mod de organizare mintală cu funcție anticipativă și orientativă. După Uznadze **a.** se confundă cu *ustanovka*. P. Oléron, de asemenea, menționează **a.** *intelectuale* ca rezultînd din scheme sau montaje mintale. Klueger și apoi P. Fraisse au relevat **a.** *perceptive* ca efecte de selectivitate explicate prin motivație și modele perceptive. **A.** *intelectuale* și perceptive rezultă din fondul latent al subiectului și frecvent se propagă implicit și nu reflexiv; f) în sfîrșit, **a.** ca *structură personală profundă* și *tematizare a trăirilor în baza experienței*, în aceste condiții, **a.** contribuind la definirea concepției despre viață. Din toate acestea rezultă că **a.** poate să prezinte diferite grade de structurare și stabilitate. Deși în limbajul comun termenul este folosit și pentru a desemna poziții facultative (de ex.: a lua **a.** față de...), totuși psihologia nu califică drept **a.** decît predispoziția constantă cu caracter organizat și selectiv (Paillard). Diferă sensul termenului de **a.** utilizat în psihologia socială, unde se califică astfel îndeosebi relațiile circumstanțiale (opinii ce pot fi modificate), de sensul din caracterologie. M. Sherif caracterizează **a.** ca fiind *stabile și durabile*. Doob consideră **a.** un *drive* (imbold) implicit, care produce răspunsuri semnificative social. G. Allport definea **a.** drept „o stare neurală și mintală, organizată prin experiență, ce exercită o influență directoare sau dinamică asupra răspunsului individual la toate obiectele și situațiile cu care este înrudit: „ După A. Campbell „*o atitudine socială individuală este un sindrom al consecvenței răspunsului, care privește spre un obiect social*". Considerînd că **a.** este un concept indispensabil atît în psihologia socială cît și în psihologia personalității, M. Rockeach înțelege **a.** ca „o organizare durabilă a convingerilor despre un obiect sau despre o situație, predispunînd persoana să răspundă într-o manieră preferențială" (1970). Însăși convingerea este concepută de M. Rockeach ca valoare. Astfel devine înțeleasă formula lui R. Linton despre sistemul de *atitudini-valori*. R. Linton scrie: „o atitudine poate fi definită ca răspunsul implicit determinat de un asemenea element (valoarea — *n.n.*). Conținutul acestor răspunsuri pare să fie în mare măsură emoțional, dar poate să includă și alte tipuri de răspuns, cum ar fi anticipările". În continuare, acest autor notează: „Odată fixate în individ, sistemele atitudine-valoare acționează automat și, în cea mai mare parte, la un nivel subconștient", iar mai departe afirmă: „Importanța funcțională a sistemelor valoare-atitudine derivă inițial din conținutul lor emoțional." Subliniind conținutul valoric și funcția evaluativă a **a.**, Krech (1962) o definește drept „un sistem de valori pozitive sau negative, simțăminte emoționale cu acțiuni tendențioase, pro și contra care privesc obiectul social". **A.** exercită o funcție reglatorie asupra comportamentului în care se exprimă prin acțiuni corespunzătoare. Referitor la **a.**, Stoetzel menționează caracterul de variabilă inferată a acesteia, întrucît nu este direct observabilă ci *rezultă din comportamentele pe care le suscită*. **A.** determină o preparație pentru acțiune mai durabilă și mai generică decît motivația. Totodată J. Stoetzel remarcă la **a.** *bipolaritatea* încărcată de afectivitate, întotdeauna o **a.** fiind pentru sau contra. Etnologii demonstrează convingător că **a.** sînt însușite, învățate și, în pofida stabilității lor, sînt susceptibile de modificări sub influența circumstanțelor și prin efectele recurente ale exercitării lor. G.H. Mead, A. Kardiner, R. Linton ș.a. au demonstrat formarea **a.** prin însușirea modelelor culturale. V.N. Measișcev consideră că **a.** rezultă din interiorizarea relațiilor sociale. Acest autor socotește că adoptarea **a.** drept concept-cheie, în înțelegerea caracterului, corespunde concepției marxiste despre esența umană ca fiind reflexul ansamblului relațiilor sociale. Dealtfel, întotdeauna **a.** au un corespondent specific social (T. Newcomb, 1965). Sub raportul structurii psihice, **a.** relevă un conținut sintetic, amalgamînd componente afective, cognitive și comportamentale. V.N. Measișcev consideră că **a.** are o bază motivațional-afectivă deservită intelectual și realizată voluntar. Bogardus care definește **a.** ca o „reacție de simțire" și de asemenea F. Shaw și J. Wright, preferă să se limiteze la o singură componentă, cea afectivă, care este bazată pe un proces cognitiv și este un antecedent preparatoriu al comportamentului. Într-adevăr, **a.** nu sînt în funcție de nivelele de cunoaștere ci depind de motive, valori, structuri afective. V.N. Measișcev insistă asupra faptului că **a.** *dispune de o componentă incitativ-orientativă și selectiv-evalutivă și de o componentă efectorie, deci preg-*

nant operațională. Aceste două segmente ale **a.** pot fi inegal dezvoltate. În fapt, **a.** implică traiectoria motiv-scop (ca în cazul aspirațiilor) astfel definindu-se corespondentul obiectiv specific. Deprinderile intră în structura **a.** cu titlul de componente operatorii neutrale. Obișnuințele au însă un caracter atitudinal. În ce privește raportul dintre **a.** și motivul echifinalist persistă unele discuții. Doob consideră că **a.** produce motive. T. Newcomb apreciază că **a.** sînt acompaniate de motive. În același timp este clar că intensitatea variabilă a **a.** depinde de motivația intrinsecă a ei. Deci, față de **a.** variabila motivațională izomorfă este atît premisă cît și produs, **a.** fiind inițiată motivațional și contribuind la geneza unor noi motive. În clasificarea sa, H. Murray a pus fiecare grup de trebuințe în raport cu **a.** corespunzătoare. De remarcat că **a.** se fundează pe mai multe motive ce nu exclud contrarietatea de sensuri de unde atît ambiguitatea atitudinală (Guttman) cît și efectul de depășire a ei în urma deciziei și comunicării (Porter, Goguelin), F. Shaw și J. Wright consideră punct neutral în **a.** balansul dintre evaluările pozitive și negative. Acesta *definește o* **a.** *ambivalentă*. Gradul de ambivalență este traductibil prin inconsistență (G. Walter). În genere continuumul de **a.** se realizează în condițiile unei complexe și perpetue dinamici, constînd din interacțiuni interne integrate în interacțiuni ale subiectului cu alții (relații interpersonale), cu grupul său de apartenență și de referință. Krech distinge **a.** simple, unidimensionale și **a.** multidimensionale ce se referă la un grup eterogen de obiecte. Totodată, considerînd corelația dintre **a.** constituirea lor în sistem ierarhizat, se disting **a.** *centrale* și *periferice*, *dominante* și *subordonate*. Este necesar să se țină seama de faptul că **a.** subordonate pot să se exercite asupra altor **a.** După cum arată V. Pavelcu, în cursul dezvoltării se instituie *„atitudini față de atitudini"*. R. Meili admite că există **a.** *izolate*. Totuși caracteristică este interrelaționarea **a.** Mc. Grath (1964) consideră că fiecare **a.** posedă un grad de corelație cu celelalte; **a.** strîns și stabil corelate alcătuiesc subsisteme iar ansamblul subsistemelor interrelate formează sistemul atitudinal total, propriu individului. *În dependență de gradele lor de stabilitate și pregnanță*, **a.** *se înscriu în sistemul caracterial, drept componente ale acestuia*. **A.** caracteriale se formează treptat, nu fără a suporta o influență a dispozițiilor temperamentale, și se definesc aproximativ în finalul adolescenței. Ulterior schimbarea lor este dificilă. Psihologia socială pune însă problema schimbării **a.** atît *a celor caracteriale cît și a* celor circumstanțiale. Krech și Crutchfield disting modificări congruente în care se reduce intensitatea **a.** dar se menține direcția ei și *modificări incongruente* ce presupun inversarea direcției **a.** Schimbările de **a.** se apreciază în raport cu șapte parametri: *extremitate, complexitate, constanță, interrelație, consonanță, intensitate motivațională, poziție valorică*. Acțiunile de schimbare a **a.** caută să producă un dezechilibru în sistemul de valorizare a subiectului, să provoace momente de disonanță și apoi să refacă echilibrul sau congruența atitudinală într-un alt mod (Hess, Mandler, Brown). Schimbarea **a.** defectuoase are o mare însemnătate socială și educațională. B. Ananiev a grupat **a.** după conținut în patru categorii: a) față de societate; b) de muncă; c) de oameni; d) de propria persoană. Subsistemele de **a.,** ce privesc activitatea socială și propria persoană, condiționează, după datele noastre, dezvoltarea și valorificarea capacităților. Fiind vectori dinamogeni și reglatori, **a.** îndeplinesc un rol decisiv în realizare, autorealizare, autodepășire. O atenție deosebită acordă cercetările contemporane **a.** creative, apreciate ca fiind factorul principal al creativității (H. Anderson, C. Rogers, A. Maslow). Cercetarea **a.** se efectuează cu ajutorul chestionarelor ce urmăresc reacțiile afective față de persoane și grupuri sau modul de abordare a unor probleme (W. Sprott, 1966). Tehnicile proiective de asemenea pot fi utile. Se analizează natura **a.** și gradul lor de exprimare, factorii care au generat **a.** și căile prin care se pot obține modificări. (V. SCALA DE ATITUDINI).

ATOM SOCIAL, noțiune introdusă de J.L. Moreno pentru a desemna cea mai mică unitate viabilă a matricei sociometrice, respectiv rețeaua de relații de atracție, respingere, indiferență ale unui individ cu cei din jur.

ATROFIE CEREBRALĂ, diminuare unilaterală sau ambilaterală a emisferelor cerebrale, ca urmare a distrucției și reducției substanței cerebroneuronale, printr-un proces de scleroză.

AUDIENȚĂ, termen ce desemnează, în cercetările de comunicație de masă, ansamblul persoanelor care recepționează mesajele difuzate (deci ascultători și spectatori ai emisiunilor de radio și televiziune și de asemenea cititori ai unei anumite cărți sau a unor anumite categorii de cărți — toți fiind numiți audienți). Se obișnuiește să se diferențieze: **a.** *potențială* — toate persoanele pe care mesajele le pot interesa, **a.** *reală* — persoanele care recepționează efectiv mesajul în cauză. Datorită marii extinderi a comunicațiilor de masă, pentru a caracteriza **a.** se recurge la sondări speciale pentru a stabili dispersia în funcție de o serie de caracteristici sociale, demografice, culturale, profesionale, de vîrstă. La fiecare grup, **a.** este în funcție de anumiți factori cum ar fi: canalele informaționale, conținutul comunicației, fondul afectiv, motivația și interesul.

AUDIOMETRU, dispozitiv pentru măsurarea componentelor proceselor auditive; constă din generator de sunete, amplificator, atenuator, conductor aerian sau telefonic, microfon și sistem de înregistrare (cu butoane) a răspun-

surilor subiectului la stimulii auditivi. După construcție și destinație se disting **a.** *tonal, verbal* și *verbo-tonal*. *Audiogramele* sînt graficele pe care se înscriu curbe ale pragurilor absolute și relative, luate pentru fiecare din tonuri la diverse niveluri de intensitate, dar mai ales la nivelul minimei intensități perceptibile.

AURĂ, 1. Ansamblu de fenomene neuropsihice prin care se exprimă crizele comițiale. Este un prolog conștient al acesteia și poate avea forma unor perturbări vegetative, motorii, senzitive sau psihice. Durează cîteva secunde. Semnalul dat prin **a.,** uneori, poate fi utilizat pentru a adopta măsuri de preîntîmpinare a crizei. **2.** Fenomen biofizic — denumit astfel după imaginea aureolei din iconografia creștină — dar constînd real dintr-un cîmp de emisie a unor radiații ale corpului, emisii spontane sau provocate, de natură luminoasă sau constînd din alte radiații electromagnetice invizibile. Fenomenul este demistificat și atestat ca fiind fizic, material și intrînd în competența biofizicii, medicinii și psihofiziologiei. Actual, termenul este utilizat pentru a desemna descărcările marginale, obținute prin tehnica Kirlian, în care efectul este datorat ionizărilor de tip corona, în cîmpul de înaltă tensiune, precum și la înregistrările influențelor electromagnetice determinate de organismele vii în jurul lor (Fl. Dumitrescu, 1976). Particularitățile **a.,** ce se înregistrează prin *electronografie* (v.), (în țara noastră tehnicile necesare ajungînd la un nivel foarte evoluat datorită doctorului Fl. Dumitrescu), servesc pentru diagnoză medicală. Cercetările experimentale au dovedit că **a.** se modifică în raport cu stările psihice ale subiectului (I. P. Vasilescu).

AUTISM (gr. *autos* — însuși), după E. Bleuler, sindrom constînd în replierea totală asupra propriei lumi lăuntrice, mod de gîndire necritică centrată pe subiectivitate și rupt de realitate, dominată de fantezie și reverii. Subiectul refuză contactul cu persoanele și obiectele externe și se refugiază în lumea sa lăuntrică în care își satisface dorințele în plan imaginativ, se compensează afectiv prin fantasme care în cazuri patologice sînt duse pînă la delir halucinatoriu. **A.** cunoaște diverse grade de dezvoltare între normal și patologic și apare, după A. Maslow, în două forme distincte: de **a.** agitat, în care subiectul încearcă, în plan imaginar, experiențe ce-l terorizează sau duc la extaz, și de **a.** calm, de tip contemplativ, în care subiectul se complace idilic prin iluzionare sau consolare. **A.** este un termen aplicat uneori situațiilor sau cazurilor de introversiune accentuată, se întîlnește destul de frecvent în momentele critice ale psihogenezei (prima copilărie și începutul adolescenței) dar poate dobîndi și forme anormale.

AUTOANALIZĂ, investigație și meditație orientată spre propria persoană pentru obținerea unei imagini despre sine. Are la bază autotrăirea, autoobservarea și raportarea la alții, iar ca scop perfecționarea modelului de comportare. Este implicată autoreglarea și autoorganizarea conștientă a personalității proprii, în vederea raportării nu numai la prezent ci și la trecut și viitor. **A.** se concretizează în judecăți de valoare care pot să fie mai mult sau mai puțin corecte. Capacitatea de **a.** se dezvoltă în ontogeneză, procesul instructiv-educativ avînd rol deosebit în această direcție.

AUTOAPRECIERE, cunoașterea calităților și defectelor proprii, a capacităților, aptitudinilor și atitudinilor, a trăsăturilor de personalitate, precum și a gradului lor de dezvoltare. **A.** se realizează prin comparație cu ceilalți oameni și prevede stabilirea valorii produselor muncii proprii, a sensului comportamentelor sociale și particularităților individuale.

AUTOCONTROL, operație complimentară comenzii și constînd din supravegherea în baza retroaferentației și aferentațiilor suplimentare a propriilor reacții și comportamente și din ponderea, accelerarea sau suspendarea lor în conformitate cu cerințele programului și situațiilor. După N. Wiener autoreglajul constă din comandă și control. În sens larg, **a.** este mecanismul și capacitatea de continuă urmărire a comportamentului propriu, îndeosebi a reacțiilor impulsive și de ponderare, modificare sau frînare a lor, de revenire la normă. Astfel **a.** apare ca o dimensiune a stăpînirii de sine.

AUTOCRITICĂ, analiză a propriei conduite și recunoașterea erorilor, a actelor de încălcare a normelor morale, dezvăluirea lipsurilor în propria activitate, precum și cauzele cărora se datorează. **A.** reflectă un nivel superior de conștiință morală și capacitate de control. **A.** este utilă în măsura în care este realistă și orientată autoeducativ, ajungînd să elimine erorile de conduită și să determine restructurări profunde ale personalității. Adevărata valoare a **a.** o demonstrează faptele de conduită.

AUTODEPĂȘIRE, atitudine față de sine și propria evoluție prin activitate; lege fundamentală a personalității; principiu al personogenezei, al formării caracterului și capacităților. Constă din proiectarea și efectuarea de acțiuni ce depășesc, de fiecare dată, întrucîtva, posibilitățile de moment ale subiectului și astfel le sporește progresiv. **A.** se referă în aceeași măsură la conduita morală și condiționează progresul valorilor morale. Implică un nivel superior și pozitiv de aspirații și se integrează în sistemul *autoperfecționării,* ca principală modalitate a acestuia.

AUTOEDUCAȚIE, proces de *formare a propriei personalități* și conduite conform unor modele și cerințe și în baza unor eforturi personale. În **a.** cel în cauză este în același timp subiect și obiect al educației. O bună și eficientă educație trece, prin interiorizare și adaptare, în **a.** care îndeplinește funcții de finisare sau împlinire

educațională. **A.** are și scopuri corective în forma autoreeducării. *Perioada de deplină instalare și de maximă eficiență a* **a.** *este adolescența și tinerețea.* **A.** se corelează cu independența în acțiuni, cu capacitatea de autoconducere *(self government)* și presupune cunoașterea obiectivă de sine. Amorul propriu de tip narcisist ca și complexele de inferioritate sînt o piedică în calea **a.** Este necesar spiritul autocritic și încrederea moderată în forțele proprii. **A.** este anticipată prin decizia pe care o adoptă în diverse etape subiectul de a se corecta, transforma, dezvolta la nivel superior. Această decizie, fiind necesară, nu este totuși suficientă și deseori tinerii cad pradă iluziei că dacă s-au hotărît, reproiectat, angajat formal, — mai departe totul merge de la sine. Desigur, imaginea ideală (optimizată) despre sine influențează tacit, dezvoltarea. Totuși o veritabilă și progresivă *autoconstruire de capacități, atitudini, caracter,* necesită eforturi, acțiuni perseverente și în cunoștință de cauză. Comportamentul este singura cale și singurul criteriu pentru **a.** și ca pentru educație. În fapta **a.** se supune aproximativ acelorași condiții și legi ca și educația altuia. Sînt necesare nu doar declarații și autoiluzionări ci în primul rînd autocontrol continuu, antrenamente neîntrerupte în contracararea unor tendințe negative și în înfăptuirea consecventă a scopurilor și planurilor propuse, alegerea și practicarea acelor activități care favorizează dezvoltarea capacităților, alegerea și întreținerea acelor relații care favorizează dezvoltarea atitudinilor valoroase, amplasarea în acele împrejurări de viață care vor avea un efect educativ, stabilirea unui regim de viață și respectarea lui strictă etc. **A.** nu înseamnă că subiectul devine nereceptiv la celelalte influențe educative, ce i se adresează, ci dimpotrivă, că le acceptă conștient și le valorifică dar nu fără o selecție critică. De asemenea **a.** nu poate să se realizeze, mai ales în condițiile noastre, într-un cadru strict individual și prin închidere în sine. *Calea optimă de* **a.** *este cea a integrării în colectiv și a desfășurării de activități profesionale și obștești cu o semnificație superioară. Cel apt de* **a.** *este tot mai mult chemat să contribuie la educarea altora.*

AUTOMAT, sistem cu „ieșiri" predictibile în funcție de calitatea și intensitatea „intrărilor". În vorbirea curentă **a.** este un sistem care efectuează operații stereotipe. R. Descartes a susținut teoria după care organismele vii sînt **a.** — teorie extinsă la om, în mod mecanicist, de Lamettrie. În ultimele decenii, cibernetica a dat un impuls deosebit studierii teoretice a **a.** și realizării **a.** tehnice, aruncînd și o nouă lumină asupra automatismelor fiziologice și psihice.

AUTOMATISM MENTAL, termen psihopatologic, stare de tulburare a conștiinței în care subiectul are impresia pierderii stăpînirii propriilor procese și însușiri psihice care, ieșite de sub controlul propriei voințe, se desfășoară într-o manieră spontană, mai mult sau mai puțin accidentală.

AUTOMATIZAREA ACȚIUNILOR PSIHOMOTORII, proces de transformare, prin exercițiu, a acțiunilor instituite și conduse conștient „pas cu pas" în acțiuni relativ detașate de decizia și controlul conștient. Inițial, acțiunile izvorînd dintr-un motiv și construindu-se după un model trec prin „încercări cu erori", sînt relativ dezarticulate și oscilante. În vederea realizării scopului propus se recurge la controlul conștient al fiecăreia din articulațiile acțiunii. Aceasta nu poate fi însă perfecționată și unificată fără exersare, fără numeroase repetări datorită cărora acțiunea ajunge să se execute corect și cursiv. Este ceea ce se întîmplă în trecerea de la primii pași stîngaci și nesiguri ai copilului mic, maximal concentrat asupra mișcărilor sale, la mersul bine închegat, facil și rapid de mai tîrziu. De asemenea, de la primele cuvinte pronunțate anevoie, la cuvintele vorbirii fluente, de la primele litere desemnate cu trudă, la scrierea curentă, de la chinul primelor acțiuni ale socotitului la calculul mintal rapid. Prin învățare și exersare acțiunile își modifică baza de reglaj și își perfecționează partea executorie. În fond semnalele verbale sau senzoriale (cu funcție de declanșare a acțiunii, de conducere și control) se înlănțuiesc provocîndu-se unul pe altul, constituind ceea ce I. P. Pavlov numește un *stereotip dinamic,* iar cibernetica, un *model* sau o *matrice funcțională.* În automatizare un rol central revine legăturilor inverse, feedbackurilor prin care, de la efectori, se semnalează la centru fiecare din momentele executării acțiunii și noile condiții apărute, creîndu-se astfel posibilitatea ca să se emită comenzi corective și de sancționare (P. K. Anohin), în ansamblu, închegîndu-se circuite între centre și periferie cu deschiderea la condițiile schimbătoare ale acțiunii și situației. De aceea acțiunea automatizată nu este cu totul rigidă, nu e o reproducere oarbă a matricei corticale, ci o desfășurare în care se produce o echilibrare între matrice și condițiile concrete, iar actul automatizat este adaptativ, se acomodează situației. Trebuie făcută o distincție între automatic-instinctiv și *automatizat,* rezultat din învățare și susceptibil de reînvățare. În definirea automatizării nu trebuie să se absolutizeze nici rigiditatea și nici desprinderea de controlul conștient. Matricele se situează la diverse niveluri de generalitate, foarte înalt în cazul relațiilor gramaticale sau logice. Deci va exista și posibilitatea investirii matricei sau schemei în conținuturi din cele mai variate și a ajustării lor în raport cu conținuturile. Apoi, reglajul conștient nu este pur și simplu suspendat ci restructurat, reducîndu-se la supravegherea generală a activității (în care sînt implicate acțiunile automatizate = operații) și la un control facultativ, control și con-

ducere care pot redeveni însă ample și detaliate dacă se ivesc greutăți. Este adevărat însă că o condiție a activităților cu o arhitectonică complexă este automatizarea acțiunilor subordonate astfel încît atenția care nu poate cuprinde concomitent decît un număr limitat de stimuli, să se poată concentra asupra esențialului și a ceea ce este nou. După cum arăta W. James cu cît o activitate este mai complexă, cu atît ea necesită mai multe acțiuni automatizate.

AUTONOMIE, modalitatea de a fi a unui organism, persoană, grup (sisteme în genere), care funcționează independent, se determină în baza propriei sale structuri, a legilor sale interne; în viziune kantiană: „libertatea omului care prin efortul propriei sale reflexii, își dă sieși principii de acțiune". În psihologia contemporană, **a.** are un sens apropiat de cel al autodeterminării mijlocite prin autoreglaj conștient.

AUTOORGANIZARE, caracteristică legică a sistemelor evolutive (biologice, psihice și sociale) de a-și elabora noi forme de organizare, noi modele sau structuri interne. Funcționînd, sistemele psihice generează noi modele, scheme, gestalturi, corelații sau blocuri funcționale, algoritmi, grupări și grupuri operaționale, structuri motivaționale și finaliste etc. Într-un sens apropiat, P.K. Anohin dezvoltă teoria sistemogenezei. Este un fenomen de emergență cu interacțiuni interne, interspecifice. **A.** este caracteristică pentru învățare ca dobîndire de noi comportamente. A. Leontiev se referă la formarea organelor funcționale iar G. Kelly la elaborarea constructelor. Noile formațiuni sînt, după teoria echilibrărilor progresive a lui J. Piaget, rezultate ale acomodării. În ansamblu conceptul de **a.** poate fi apropiat de cel de autoprogramare. Nu se identifică însă cu autoreglajul care este posibil și la sisteme inapte de **a.** În schimb prezența **a.** permite o dezvoltare progresivă a autoreglajului întrucît noile programe formate, în condițiile funcționării sistemului autoreglabil, se înserează ca noi baze sau mijloace de autoreglaj. Omul este sistemul cu cele mai plastice și perfecționate capacități de **a.** și autoreglaj.

AUTOPLASTIC (ALLOPLASTIC), după Adorno, calificare a reacțiilor sau adaptărilor orientate spre modificarea organismului propriu sau spre modificarea mediului. Corespunzător se definesc tipuri de caractere, stiluri cognitive.

AUTOPREGĂTIRE PSIHOLOGICĂ PENTRU PERFORMANȚĂ, totalitatea acțiunilor întreprinse de un subiect pentru obținerea unor rezultate deosebite în activitate (productivă, sportivă, militară etc.). Psihologic, orice performanță este apreciată ca o autodepășire, ca o luptă cu sine însuși, în vederea ameliorării unor rezultate aflate la limita superioară a posibilităților fizice și psihice. Variatele tipuri de performanță au comun următoarele: orientare socială pozitivă; pregătire specifică atentă, tenace și îndelungată, prezența unei stări psihice necesare unui efort de mobilizare. Succesul în orice activitate depinde nu numai de posibilitățile omului, de aptitudinile de care dispune, dar și de felul cum privește munca, de pasiunea și dăruirea lui în atingerea scopurilor și țelurilor propuse, de pricepere a de a depăși anumite greutăți. **A. p.p.** presupune, în primul rînd, formarea unor atitudini favorabile față de activitate; prin ea se realizează *dispunerea,* adică formarea unei anumite trăiri afective față de performanța viitoare sau față de activitatea în ansamblul ei. Dispoziția afectivă scăzută nu este compatibilă cu înalta performanță. *Anticiparea* este un alt element al **a.p.p.** în care se proiectează virtual în perspectivă. Se anticipează și performanța, care de regulă acționează ca un adevărat catalizator al acțiunii. Uneori cînd omul nu dispune de tărie morală, de încredere în forțele sale apare o adevărată teamă față de performanță, cum este cazul așa numitei *Nikefobii* întîlnită în sport și care se manifestă sub forma fricii de a nu doborî un anumit record. Angrenarea în activitate este treapta finală a **a.p.p.** prin care omul efectiv se mobilizează pentru traducerea în practică a scopurilor propuse.

Există o strînsă legătură între **a.p.p.** și nivelurile de aspirație și expectație.

AUTOREGLAJ, modalitate de echilibrare a unui sistem în raport cu programul său care poate fi stabil, fix sau apt de modificări, modelări, reorganizări. La om, prin **a.** se poate înțelege și autoconducere. După M. Golu **a.** este *„un ansamblu de acțiuni (transformări) aplicate de către un subsistem (numit mecanism de reglare) altui subsistem (numit „obiect" al reglării) — în interiorul unuia și aceluiași sistem"* (aceasta în cazul **a.,** în cazul reglajului un sistem acționează asupra unui obiect sau sistem extern). Condiția principală a **a,** este conexiunea inversă sau feedbackul pozitiv și negativ. Informația reproductivă este prelucrată și convertită în informație de comandă. Se distinge în **a.** un moment al declanșării și un altul al execuției mereu corectată și redirijată, datorită conexiunilor inverse de la efectori externi sau interni. Deci **a.** *presupune complementaritatea funcțiilor de comandă și de control.* Structurile operaționale ale reglării și **a.** cuprind următoarele elemente: **1)** mecanismul ce elaborează semnalele de **a.** în baza unei evaluări a distanței dintre actual și espectat; **2)** mecanismele de execuție ce regizează acțiunile conform comenzilor; **3)** obiectul supus reglării; **4)** dispozitivul de conexiune inversă ce face posibilă modularea și evoluția secvențială a **a.** De

remarcat că elementele arătate își pot schimba locul, unul devenind obiect pentru celălalt etc. În sistemul psihic uman, **a.** se dezvoltă la diverse nivele. În acest sens pe de o parte, amintim cuplurile senzoriomotor, senzoriosenzorial, senzorioverbal, verboverbal iar, pe de alta, modalitățile instinctive, motivațional și afectiv, intelectual și voluntar. În psihologia cibernetică se disting, ca modalități, reglările: a) *homeostatică* sau de stabilizare (de menținere a coordonatelor de funcționare a sistemului); b) *programată*, de transformare în raport cu planuri prestabilite (în variante algoritmică sau euristică); c) *competitivă*, dezvoltată în situații de risc sau în jocuri; d) *de cooperare* interindividuală; e) *de dezvoltare*, presupunînd adaptări, învățare, progres în autoorganizare și performanță. Se presupune posibilitatea descoperirii și unor alte forme de **a.** caracteristice omului. Unii autori vorbesc despre reglări ale reglărilor. P. Janet a conceput conduita ca un mod de a se conduce, uzînd de termenul de **a.** Considerînd proprietățile de durată, finalitate și eficiență a **a.** întreaga activitate psihocomportamentală ar putea fi interpretată ca un sistem ierarhizat și autoreglabil. Nu toate conceptele și faptele psihologiei au fost reconsiderate în acest sens. Unii autori susțin că obiectul psihologiei se centrează asupra proceselor de **a.**

AUTORITATE, impunere de către un subiect a unei influențe asupra altuia cu scopul ca acesta din urmă să se conformeze și să asculte; puterea care este recunoscută, acceptată și ascultată. Puterea se poate realiza prin constrîngere, dar fără **a.** Realizarea **a.** presupune deci și realizarea unui consens din partea aceluia asupra căruia se exercită. În copilărie și adolescență **a.** este tot atît de importantă ca și afecțiunea. Fără **a.** apare lipsa de disciplină și cu aceasta momente pe care tînărul nu le poate domina. În condițiile vieții sociale lipsa de **a.** poate determina stări de neliniște și apariția sentimentului lipsei de securitate. Îmbinarea **a.** instituționale cu cea informală la șefi constituie o condiție a disciplinei conștiente a subordonaților, una din cauzele psihosociale ce determină desfășurarea creatoare a muncii, obținerea unor performanțe deosebite în activitatea grupurilor sociale.

AUTORITATE EDUCATIVĂ, calitate a persoanei sau grupării educative constînd din ascendentul față de copii sau tineri, din posibilitatea dominării acestora, din capacitatea de a li se impune și a obține permanent, din partea lor, recunoașterea rolului educativ pe care-l îndeplinesc. **A.e.,** rezultă din: a) exemplul personal pozitiv; b) comportarea adecvată misiunii educative; c) bună pregătire profesională și pedagogică; d) exigență

și spirit de răspundere; e) dragoste și grijă față de cei educați; f) dăruire de sine în opera educativă etc.

AUTORITARISM ÎN EDUCAȚIE, sistem de educare efectuată exclusiv prin impunerea autorității cadrelor didactice, a idei lor pe care ele le susțin și a deciziilor adaptate. **A. în e.** solicită o totală subordonare din partea celor educați, paralizîndu-le inițiativa și spiritul critic, în genere reținînd dezvoltarea personalității. Tradițional **a. în e.** a fost cultivat în învățămîntul religios, dogmatic și de asemenea în educarea de tip militarist sau fascist.

AUTOSUGESTIE, proprietate general-umană, dar inegal dezvoltată, de a se putea sugestiona sau influența dincolo de limitele obișnuite ale autocomenzii sau autoreglajului. Astfel este autohipnoza. I.P. Pavlov a explicat fenomenul prin *forța specifică de inducție, reglaj, control al cuvîntului*. Practicile yoga demonstrează performanțe de **a.** sau de extensiune a autoreglajului mintal în sfera proceselor vitale. În consecință, **a.** s-a impus atenției medicinei, recent celei psihosomatice, întrucît datorită acestui fenomen unii subiecți ajung să-și dezvolte simptome organice înșelătoare (mai ales pe fondul isteriei), iar bolnavii, fie își agravează fie își depășesc maladiile după cum se autosugestionează. Este ceea ce a făcut ca **a.** să fie adoptată și ca o importantă *metodă de psihoterapie*. Se urmărește desigur o astfel de **a.** care să crească rezistența la maladie și să contribuie la însănătoșire. Trecerea de la sugestie la **a.** este, în acest sens, strict necesară. Hipnoza medicală nu este suficientă dacă subiectul preia indicațiile prin **a.** Sub acest raport, arată H. Eysenck, oamenii sînt foarte diferiți. Totuși, în condițiile încrederii în medic, capacitatea de **a.** poate fi sporită. Se recomandă concentrarea atenției, relaxarea emoțională, distragerea de la simptomele maladiei, încurajarea somnului, încrederea în vindecare, evitarea abuzului de medicamente etc. Întrucît **a.** intervine în toate aspectele vieții și activității cotidiene, fenomenul și metoda au fost, în ultimele decenii, luate în studiu și aplicate în scopul echilibrării vieții personale și a sporirii eficienței activității, mai ales celor de performanță. În acest sens este ilustrativ antrenamentul autogen.

AUTOTELIC (gr. *autos* — sine, însuși, *telios* — scop), ceea ce are scop în sine, sau care rămîne — în limitele proprii, cum este, după A.L. Baldwin, jocul; deosebit de *heterotelic* sau *instrumental*.

AUTOTOPAGNOZIE, tulburare a imaginii despre propriul corp caracterizată prin pierderea posibilităților de localizare a părților corpului, uneori asociată cu sentimentul „pierderii" unui segment sau altul.

AUZ, modalitate de recepție senzorială a stimulilor acustici; proces de semnalizare-reflectare sub forma senzațiilor auditive. Acestea se modelează după sunete care pot fi simple sau complexe, periodice sau aperiodice (zgomote), fizice sau produse de om (vorbire, cînt), naturale sau artificiale. Faptul că prin **a.** nu se reflectă numai proprietățile vibratorii (frecvență de 20—18000 cicli/secundă) ale obiectelor, a facilitat transformarea senzațiilor auditive în semne și în modele pentru emisia verbală și muzicală. **A.** este modalitatea senzorială cea mai strîns legată de activitatea intelectului. **A.** verbal constituie baza aferentă a limbajului. Sînt mai multe teorii ale audiției și dintre acestea mai cunoscută este aceea a rezonanței. Senzațiile auditive sînt eminamente succesive și prezintă calități de intensitate (tărie), înălțime și timbru corespunzător caracteristicilor undelor acustice, respectiv de amplitudine, frecvență și formă. Mai ales prin timbru, senzațiile și percepțiile auditive reflectă factura materială a obiectelor în vibrație. Pragurile diferențiale se determină distinct pentru tărie și pentru înălțime. Real asupra perceperii sunetelor influențează interacțiunea dintre intensitatea și înălțimea sunetelor. R. Fletcher constată că sunetele de aceeași intensitate dar de variate frecvențe produc impresii de tărie diferite. M. Golu demonstrează că în zonele frecvențelor joase și înalte se pot diferenția mai facil intensitățile, pe cînd în zona frecvențelor medii este privilegiată diferențierea înălțimilor. În cîmpul auditiv adaptarea negativă este, după E. Adrian, moderată. Adaptarea pozitivă și sensibilizarea este dependentă de semnificația sunetelor, de ex. a celor verbale. Fenomenul mascării (ecranării) se constată în sensul că sunetele joase le estompează sau acoperă pe cele înalte dar relația inversă nu este valabilă. Senzațiile auditive îndeplinesc un rol important în perceperea și măsurarea timpului. Mai redus este rolul acestora în orientarea spațială. Prin **a.** binaural se poate localiza sursa de emisie. După Klemm (1910) stimulii vizuali (cunoscuți ca emitenți sonori) atrag după sine și localizarea surselor sonore deși acestea pot fi ascunse. Kulaghin arată că cel mai bine se diferențiază sunetele din direcția laterală și cel mai slab cele provenind din spatele subiectului. La om se diferențiază **a.** *fizic,* care este fundamental, și **a.** *muzical,* și **a.** *verbal* ca modalități perceptive specifice, dobîndite.

AUZ ABSOLUT, aptitudine senzorială constînd din identificarea și reproducerea unui sunet, fără a fi raportat la alte sunete cu valori cunoscute. Este o însușire de mare utilitate pentru activitatea muzicală. Cînd

un sunet este recunoscut prin raportare la altele emise de un instrument sau fixate bine în memorie intervine *auzul relativ.* Dezvoltarea auzului aduce o anumită contribuție și la progresul **a.a**

AUZ INTERN, după B. Teplov, sistemul reprezentărilor auditive dezvoltate procesual pe un fond mental asemenea percepțiilor în cîmpul stimulațiilor nemijlocite. Este o activitate structurată.

AUZ MUZICAL, submodalitate de percepție auditivă, elaborată cultural pe baza **a.** fizic dar în conformitate cu codul și valorile muzicale. Sistem de recepție-ascultare — descifrare-reproducere-producere a sunetelor cu valoare muzicală. **A.m.** are ca variabilă centrală înălțimea sau tonalitatea. De aici însemnătatea auzului relativ și mai ales a celui absolut. **A.m.** are un caracter sistemic și prezintă mai multe nivele de structurare. **A.m.** este o modalitate de diferențiere, identificare și reproducere a structurilor melodice monofonice; în principal, prin el se discriminează în audiție și execuție, sunetele armonice de zgomote. În limbaj curent — „ureche muzicală". B. Teplov a susținut că **a.m.** se formează prin condiționare iar A. Leontiev a reușit să demonstreze că prin antrenamente sistematice prevăzînd reproduceri vocale de sunete mizicale, **a.m.** poate fi mult ameliorat. În dezvoltarea **a.m.** și ca o componentă a sa, un rol important revine auzului. La nivelul cel mai înalt al **a.m.** se situează, după Stumph, Tepler, H. Seashore ș.a., auzul armonic care permite diferențierea și identificarea consonanțelor și disonanțelor, a acordurilor, a structurilor de ansamblu prin care se realizează, la diverse nivele calitative, armonia muzicală. (Const. Ionescu, 1977)

AUZ VERBAL, submodalitate a percepției auditive adecvate recepției și pronunției limbajului. În structura **a.v.,** fundamental este auzul fonematic ce mediază diferențierea și identificarea fonemelor (mai ușor vocalele decît consoanele și printre acestea mai greu consoanele apropiate b-p, f-v ș.a.). El se structurează în raport cu structura sonoră a limbii materne iar însușirea unei limbi străine presupune, în principal, elaborarea unui nou sistem de **a.** fonematic. Cuvintele se aud și descifrează în funcție de intensitatea și de claritatea pronunției, care, după Licklider, presupune reducerea zgomotului de fond și păstrarea unei redundanțe moderate. Rozenblith apoi și alți autori au constatat că în **a.v.** intervine și ideomotricitatea corespunzătoare a aparatului vorbirii (coardele vocale și celelalte componente). Deci ascultarea vorbirii altuia nu este numai recepție ci și o vorbire interioară proprie ce reproduce în microvorbirea altuia. Dealtfel surditatea se asociază cu mutitatea.

În vorbire, între **a.v.** și articulare sînt relații necesare. Dacă subiectul nu se aude pe sine vorbind intervin importante perturbări ale pronunțării și modulării ei. Lee și apoi Fairbanks (1955) au constatat că dacă se suspendă auzirea normală a propriei voci și aceasta revine la urechea subiectului cu oarecare întîrziere, pronunțarea și coordonarea cuvintelor sînt perturbate pînă la dizartrie și blocaj.

AVITAMINOZĂ AFECTIVĂ v. CARENȚĂ AFECTIVĂ

AXIOMĂ (gr. *axioma* — opinie, din *axios* — adevărat), expresie validă numai prin evidență care face parte dintr-un sistem și este indemonstrabilă în cadrul lui, deosebindu-se prin aceasta de *teoreme*, care sînt nu numai valide ci și deductibile.

AXON, prelungire a neuronului denumită și fibră nervoasă constînd într-o expansiune citoplasmatică lungă. Conduce excitația de la pericarion spre periferie (celulifug).

ANDRIEȘ C. LUCIAN
Nr 2478
Biblioteca Personală

B

BABY-TEST, sistem de probe simple vizînd relațiile spațiale și îndeosebi coordonările senzoriomotorii pentru diagnosticarea nivelului de dezvoltare psihică (QD) la copii pînă la vîrsta școlară. Una dintre cele mai uzitate baterii de **b.t.** este cea elaborată de Brunette-Lézine.

BANDĂ, calificare peiorativă a unei microgrupări, considerînd lipsa de valoare a scopurilor pe care le urmărește, organizarea inconsecventă a activității ei și elementele de indisciplină și anarhie. Restrictiv, desemnează *microgrupările de delicvenți*, formele de organizare a celor care comit acțiuni antisociale. R. Merton le caracterizează ca substructuri sociale anomice. A. Cohen descrie subcultura delictuală pe care se întemeiază **b.** relevînd violența și agresivitatea, negativismul, ostilitatea nejustificată față de cei din afara **b.** ca și concurența cu alte **b.,** hedonismul mărginit, conducerea autoritară, despotică și imperativă, transformarea actelor delictuale în scopuri în sine care se comit din bravadă și deseori în afara unor utilități, primatul individualismului ș.a. A. Cohen scrie: „subcultura delictuală își extrage normele sale din normele marii culturi, dar le întoarce pe dos". **B.** este deci ghidată de valori negative. După R. Cloward subcultura delictuală este retristică în sensul că realizează, retragerea din societate și opoziția față de ea. L. Iablonski consideră că **b.,** mai ales cele de minori, reprezintă grupe intermediare între grupele constituite social și mulțimi. Caracteristicile acestor grupe intermediare sau **b.** sînt: motivarea pur emoțională a acțiunilor, conducerea autocratică, conflictul cu normele sociale, coeziunea limitată, instabilitatea, concordanța minimală a nor-

melor de conduită, slaba definire a rolului membrilor care au un caracter flotant, lipsa de răspundere, caracterul anarhic și vicios al vieții personale de unde tendința de recrutare a unor noi membri prin presiuni, amenințări, șantaj. **B.** demonstrează coerență și organizare strictă numai în comiterea infracțiunilor, în rest reprezentînd o formă de coexistență amorală în condiții de încordare, dispreț și ostilitate reciprocă într-o atmosferă ce contribuie la dezumanizare. Constituirea treptată a **b.**, mai ales în jurul unui infractor adult, constituie una din cele mai importante căi a evoluției minorilor spre delincvență. Se recomandă ca, începînd din momentul în care se conturează o microgrupare de tineri cu evoluție negativă, aceasta să intre în atenția unui asistent social care să intervină cu tact pentru a preîntîmpina constituirea în **b.**

BARAJ PSIHIC, suspendare, oprire bruscă și nemotivată a unui act; simptom observat la schizofrenici. Apare și la subiecții normali în condiții de stress ori extenuare. Ca teste de **b.** sînt cunoscute și un tip al testelor de atenție concentrată, constînd în depistarea cît mai rapidă a unor semne date dintr-o varietate de semne similare (ex. tabelele de corectură Bourdon sau Pièron-Vaschide).

BARBITURISM, stare psihică specifică toxicomanilor, epilepticilor și unor nevrotici, manifestată prin lene intelectuală, apatii, hipomnezie, lipsă de inițiativă și tulburări comportamentale, la care se pot adăuga și tulburări somatice.

BARESTEZIE, sensibilitate pentru presiune și greutăți; aceastăă modalitate senzorială uzează de receptorii cutanați și de cei din țesutul osteomuscular, impresia de greutate apărînd în condițiile unei solicitări crescute, de ordin tactil și kinestezic.

BARIERĂ, în psihanaliză, mecanism de apărare, datorat unei motivații negative și care duce la ignorare, refuz, abandon. Ascetismul este astfel înțeles ca apărare împotriva excesele[illegible] senzualitate. Termenul de **b.** sens desemnează, în psiholo[illegible] învățării, fenomenul de inacc[illegible]tare și rezistență activă a co[illegible]lului față de cerințele adultului, părinte sau profesor, rezultat din faptul că aceștia nu țin seama de motivele reale ale conduitei infantile, îl pun în situații de excesivă dificultate și neglijează rolul succesului în dezvoltarea aspirațiilor copilului. În consecință, apar motive negative, sensuri personale ce se opun reușitei la învățătură și conduitei valoroase (M. Neimark).

BATERIE DE TESTE, sistem de probe standardizate care vizează diagnosticarea a diverse însușiri și procese în vederea unui scop unic, acela privind prognoza adecvării individului la o anumită profesiune, activitate sau funcție socială. Testele din ț-o **b. de t.** de selecție profesională trebuie să fie valide (să coreleze puternic cu criteriul reușitei profesionale) și independente (să se potrivească cît mai puțin unele cu altele). Sînt larg cunoscute și larg utilizate **b. de t.** pentru inteligență sau pentru personalitate.

BĂTRÎNEȚE, faza terminală *(senium)* a involuției de vîrstă a organismului. Somatic este o stare distrofică, complicată frecvent cu boli cronice. Psihologic se poate prezenta foarte variabil, unii oameni putîndu-și păstra în bunăstare funcțiunile intelectuale pînă dincolo de 80 de ani; în cazuri extreme apar psihoze de involuție; frecvente sînt tulburările legate de arterioscleroza cerebrală etc. În terminologia medicală actuală, **b.** este o etichetă pentru vîrstele de peste 75 de ani.

BEATITUDINE, stare de satisfacție totală, echilibrare spirituală superioară, condiționată de înțelepciune; după P. Janet, sentiment de bucurie complet însoțit de uitarea realității. Are un sens apropiat de cel al fericirii dar nu identic cu acesta.

BEHAVIORISM (engl. *behaviour* — comportament), curent psihologic american, inspirat de filosofia pragmatistă și inițiat programatic de J. Watson 1913), apărut ca o reacție la introspecționism și care își propune, trecînd în cealaltă extremă, să cerceteze numai *datele obiective de comportament*, adică reacțiile viscerale, musculare și laringeale. Fenomenele subiective sînt considerate a reprezenta ficțiuni sau a fi inaccesibile analizei științifice. **B.** apelează la datele neurofiziologiei lui I.P. Pavlov și acordă o însemnătate centrală reflexului instrumental (G. Müller, J. Konorski, B. Skinner). Considerînd că reacțiile sînt în funcție de stimuli, se apreciază că studiul relației (S—R) este suficient pentru anticiparea comportamentelor. Totuși nu s-a putut trece peste faptul că aceiași S poate provoca diverse R (divergență) și diverși S pot duce la aceeași R (convergență). În psihologie, **b.** a adus contribuții importante prin studiul experimental deosebit de exact, ingenios și complex al comportamentelor animale și umane. De remarcat problema învățării, cercetată multilateral în școală. Ignorarea stărilor și fenomenelor subiective nu a putut însă să dăinuie, întrucît înseși cercetările efectuate relevau însemnătatea reglatorie și orientativă a acestora. Prin introducerea de către Cl. Hull, E. Tolman ș.a. a variabilei intermediare (v) dintre stimul și reacție și anume habitudini, motive, scopuri, emoții etc. s-a deschis, din anii, '30 etapa *neobehaviorismului*, în care se studiază corelativ activitatea subiectivă și comportamentul.

BIAS, termen american introdus în psihologia socială, prin care se desemnează orice deformare, orice perturbare a anchetelor — în orice moment de desfășurare a lor — care poate,

89

în final, să anuleze valoarea rezultatelor anchetei.

BIBLIOTERAPIE, metodă folosită în devierile de personalitate (și la normali în timpul formării și conturării personalității). Se oferă subiectului lecturi selectate, ținînd seama de problemele sale, de frustrațiile și obsesiile sale. Se încearcă astfel să se obțină o descărcare a tensiunilor și o corectare a orientării sale. Lecturile ajută pe pacient să-și înțeleagă propria dinamică emoțională, să accepte o frustrație moderată, să adopte modele noi de comportament. Psihoterapeutul discută cu pacientul despre cele citite și în raport cu cele constatate face alte recomandări. Pentru ca **b.** să reușească este necesar ca pacientul să nu prezinte tulburări prea grave și să aibă înclinația spre lecturi, să simtă real nevoia de lectură.

BIFACTORIAL, ceea ce depinde de doi factori sau categorii de factori. C. Thompson a intitulat astfel teoria asupra aptitudinilor, inițiată de Spearman, și care susține că în definirea inteligenței intervin: factorul general (G) și factori speciali (S), aceasta, spre deosebire de vechile orientări (F. Galton) care susțineau existența unei dotații unitare, deci unifactoriale și de teoriile ulterioare care devin multifactoriale (L. Thurstone, J. Guilford).

BILINGVISM, însușire și utilizarea, relativ concomitentă, a două limbi de către un individ sau o populație. **B.** este apreciat după unele studii drept un avantaj pentru dezvoltarea intelectuală a copiilor. De asemenea se pare că **b.** la copii influențează și dezvoltarea personalității acestora. În școală, **b.** se cultivă, în anumite cazuri, prin predarea alternativă sau diferențiată pe obiecte în cele două limbi diferite. Totuși, în copilăria timpurie solicitarea bilingvă poate produce dificultăți în vorbire. Odată însușite cele două limbi (ca limbi materne) ele devin reciproc complementare în ordinea formării structurilor de gîndire.

BIMODAL, se referă la distribuția frecvenței unor rezultate în cercetări psihologice, cînd ele prezintă două „moduri", adică apare o tendință de concentrare a rezultatelor față de două valori distincte ale variabilelor. De obicei, indică existența a două „populații" distincte, în grupul cercetat.

BINARITATE, principiul de diviziune a unui fenomen în două unități sau elemente. Prin aplicarea acestui principiu în logică s-a delimitat logica bivalentă, în cadrul căreia sînt luate în considerare doar două valori: adevăr și fals. În tehnică, se utilizează un alfabet binar al limbajului mașinilor electronice de calcul. Cibernetica, pornind de la legea „tot sau nimic" din neurofiziologie, include în aparatul metodologic propriu principiul **b.** (s-a remarcat, în secolul trecut, că excitarea peste pragul absolut declanșează o

reacție intensă, al cărei nivel de intensitate nu mai crește chiar dacă se excită mult peste prag. În schimb, nu se produce nici o reacție la excitarea sub prag. De aici a rezultat concluzia că la o anumită stimulare se reacționează total sau deloc. S-a dovedit ulterior că această lege, „tot sau nimic", este valabilă numai pentru fibre izolate, nu și pentru nervi, care sînt alcătuiți din numeroase fibre. Cibernetica reia această lege și o cuplează cu logica bivalentă (booleană), formulînd principiul **b.** cu scopul de a reduce comportamentul sistemelor complexe și foarte complexe la modele simple, ușor analizabile. Acest principiu postulează că un oarecare sistem se poate găsi, la un moment dat, într-una din două stări posibile: funcționare (activare) sau repaus (absență a reacțiilor comportamentale). Astfel, mărimile de intrare și cele de ieșire, în fiecare moment de timp, pot lua numai una din două valori posibile: pozitivă, excitatoare, și negativă, inhibitoare. Pentru desemnarea acestor stări a fost adoptat alfabetul binar numeric, iar pentru analiza operațională a comportamentului sistemelor s-au adoptat operatorii logicii bivalente (conjuncția, negația, disjuncția etc.), care vizează raporturile dintre mărimile de intrare și cele de ieșire.

BINAURAL, care implică recepția cu ajutorul ambelor urechi ceea ce permite nu numai o acuitate mai fină dar și localizarea în spațiu a sursei de emisie sonoră datorită relativei diferențieri a stimulațiilor provocate în cei doi receptori perechi și a corelării acestora în centrii simetrici din scoarța cerebrală.

BINOCULAR, care se referă la vederea cu ambii ochi și implicit antrenarea activității corelative a proiecțiilor optice din cele două emisfere cerebrale. W. Wundt a demonstrat, printr-un experiment care solicita aprecierea distanțelor variabile la care se afla un fir vertical, superioritatea vederii **b.** Pe seama acesteia, se pune și efectul steroscopic, imaginile proiectate în cele două retine dispunînd de poziții relativ diferite și în baza interacțiunii dintre emisferele cerebrale (B. Ananiev) ducînd la impresia de adîncime și volum.

BIOCENOZĂ, sistem format dintr-o multitudine de organisme aparținînd de specii diferite, ce se dezvoltă interdependent într-un anumit cadru ecologic.

BIOCENTRISM, tendință de a pune accentul, într-un sistem explicativ, pe geneza fiziologică a comportamentului, ca fiind izvorît dintr-o motivație biologică, ignorînd factorii culturali.

BIOCIBERNETICĂ, ramură a ciberneticii tratînd despre principiile și mecanismele concrete ale comenzii, reglării, conservării, prelucrării și transmiterii de informație în sistemele biologice. Cele mai bine dezvoltate ramuri sînt neurocibernetica (dezvoltată la noi în țară de Ed.

Nicolau și C. Bălăceanu) și genetica biochimică.

BIOCONȘTIINȚĂ, formă generică de conștiință atribuită și animalelor, mai ales celor superioare. Restrictiv, zooconștiință. Fenomenul este contestat. Existența unei **b.,** deci exterioare factorilor culturali, nu ar putea fi acceptată decît convențional, ca un echivalent al inteligenței senzoriomotorii și rudimentelor de memorie ce se constată la mamiferele superioare.

BIOCURENȚI, diferențele de potențial electric care iau naștere în materia vie. **B.** iau naștere între două puncte aflate la potențiale electrice diferite. La nivelul țesutului nervos se disting potențiale de *repaus* și de *acțiune*.

BIOERGONOMIE, ramură a ergonomiei care pune accentul pe comportarea organismului în muncă, studiind oboseala în relație cu durata zilei de muncă, repausul, orarul, munca în schimburi, regimul de alimentație, deplasări, mod de viață.

BIOGENETIC, principiu formulat de Haeckel (1866), conform căruia evoluția individului reproduce treptele parcurse anterior de spețele din care provine. Formularea concisă: *ontogenia repetă filogenia*. Acest principiu nu este pe deplin confirmat nici de embriologie; în rest are o valoare foarte relativă. Astfel, tentativa de a explica stadiile dezvoltării intelectuale și de personalitate a copilului prin stadiile mari ale dezvoltării culturale a omenirii nu a dus la rezultate concludente. Se pare că, în ordinea psihogenetică, repetarea stadiilor dezvoltării psihice a omenirii se produce concentrat, eliptic și mult modificat prin împrejurările mediului și educației.

BIOLOGISM, tendință de a reduce conștiința și celelalte fenomene psihice complexe la explicații biologice și fiziologice nesocotind sau ignorînd determinările culturale și ocolind specificul subiectiv. Pentru **b.** omul nu este decît un animal; în realitate mecanismele biologice comune omului și animalului sînt puse și în slujba actelor cu motivație și finalitate socioculturală, iar desfășurarea legilor biologice în specia umană este subordonată legilor sociale care le limitează, dirijează etc. Deși toate actele psihice sînt mijlocite biofiziologic, esența lor nu poate fi epuizată la acest nivel, decisive fiind modelările socioculturale.

BIOMORFISM, interpretarea particularităților psihice ca fiind determinate de particularități morfologice constituționale. De aici biotipologiile ce implică orientări mai mult sau mai puțin biologiste.

BIONICĂ, disciplină științifică, apărută recent, care se ocupă cu studiul organelor, funcțiilor și proceselor biologice, degajînd modele ale lor cu scopul aplicării cunoștințelor astfel obținute în tehnică prin crearea de noi sisteme și mașini cibernetice și perfecționarea a diverse dispozitive.

BIORITMOLOGIE, studiul ritmurilor biologice (de zi și noapte

= *circadiene*, sezoniere etc.); ele au și corelate comportamentale și psihologice.

BIOSOCIAL, particularitate a proceselor și însușirilor care au atît o determinare biologică cît și una socială sau reprezintă o valorizare socială a unor trăsături biologice (vîrstă, sex); mod de abordare a psihicului uman căutînd să echilibreze factorii biologici și sociali.

BIOSTIMULATOR, substanță organică a cărei inoculare duce la activarea forțelor asimilatoare sau defensive ale organismului.

BIOTIPOLOGIE, sisteme de clasificare tipologice care pleacă de la constituția corporală a individului, postulînd o corelație între anumite structuri morfologice (după Sigaud: visceral, atletic, respirator, cerebral) și anumite structuri caracteriale.

BIPOLAR, (în analiza factorială), desemnează factorul care se manifestă în același timp cu saturații atît pozitive cît și negative, în funcție de variabilele respective (C. Burt). În fiziologie, termen folosit pentru a desemna anumite celule ale retinei, celule care fac legătura între conuri și bastonașe. G. Polya a descoperit **b.** monosinaptice și polisinaptice difuze. Sistemul psihic uman este organizat **b.** în sensul opoziției conștient-inconștient. Se vorbește încă de la W. Wundt despre caracterul bipolar al afectivității în termeni de stenic-astenic.

BISOCIAȚIE, asociație între termeni foarte îndepărtați ca sens (A. Koestler) și aparținînd unor domenii eterogene. Principiu operațional al creativității.

BIT, unitate de măsură a cantității de informație din teoria lui Shannon; provine din abrevierea expresiei engleze *binary digit*. Este logaritmul (în bază 2) al inversului probabilității de apariție a unui semnal (un bit corespunde alegerii dintr-o alternativă cu echiprobabilități).

BÎLBÎIALĂ (LOGONEVROZĂ) tulburare a vorbirii frecventă la copii, mai rară la adulți. **B.** rezultă din destructurarea sau defectuoasa funcționare a reglajului verbal și constă în dezordinea intermitentă a pronunției, repetării convulsive și blocaje a unor foneme, emisiuni precipitate urmate de momente de dificultate în articularea unor cuvinte. Unele sunete și cuvinte sînt pronunțate incorect. **B.** este solidară cu crispări, grimase, palpitații. Se disting **b.** *clonică*, exprimată în repetarea primei silabe, și **b.** *tonică*, care constă dimpotrivă în dificultatea de a articula prima silabă. În copilărie, se cunosc faze tranzitorii de ușoară **b.** în legătură cu trecerile la nivele mai complexe de limbaj. **B.** se poate transforma în *logonevroză* cînd se dublează cu o nevroză aferentă ei (E. Verza). Terapeutica medicală se construiește în raport cu cauzele neurosomatice ale **b.** Psihoterapia și logopedia recurg la reeducare ortofonică, exersări de însușire a ritmului debitului articulator, tehnici de relaxare, măsuri de susținere afectivă și înlăturare a fricii de a vorbi.

BLACK-BOX, în engl. *cutie neagră* (v.).

BLAZARE, proces de slăbire, „ardere" a simțurilor, caracterizat prin indiferență, insensibilitate, dezgust, oboseală. **B.** *afectivă* și *morală* intervine datorită nesatisfacerii unor pretenții excesive sau a incapacității de redresare în urma înfrîngerilor, a deceptiilor. Adevărată maladie morală, **b.** se caracterizează prin absența idealului, a elanului și a capacității de muncă și de luptă. Redresarea în urma insuccesele este posibilă prin reducerea motivației și prin fixarea altor scopuri, mai apropiate, tangibile. **B.** afectivă este semnul unei slabe personalități. „Dragostea adevărată nu se blazează niciodată" (V. Hugo).

BLOCAJ, în neurologie, obstrucție la trecerea unui impuls într-o sinapsă sau articulație; în psihologia activității și învățării, moment de întrerupere și impermeabilitate la informații cauzat de suprasolicitare, șoc, — echivalent cu bariera psihologică: în psihanaliză, reținerea conștientizării unei idei sau estomparea unuia din termenii conflictului. Există **b.** de tip afectiv, cognitiv sau voluntar.

BOALA LUI LANGDON-DOWN v. MONGOLISM.

BOALA LUI PARKINSON v. PARKINSONISM.

BOALĂ, categoria fundamentală a medicinii, greu de definit; în **b.** găsim deficiențe de activitate adaptare și evoluție a organismului (și, la om, a persoanei); Marx scria că **b.** este o viață limitată în libertatea ei. Substratul **b.** poate fi o anomalie de dezvoltare, o leziune morfologică, o tulburare biochimică etc. **B.** are aspecte de tulburare subiectivă, implicații etice și sociale. Nu există frontiere nete și fixe între **b.** și sănătate; există și modele cultural-sociale ale sănătății. Trebuie deosebite **b.** *psihice* (nevroze, psihopatii, psihoze) de tulburările psihice din bolile curente (ex. în febră) sau de simptomele psihice ale bolilor, accidentelor etc. (ex. durerea).

BOALĂ PSIHOGENĂ v. PSIHOGENIE.

BOVARISM, atitudine de apreciere a propriei persoane, idealizare de sine și refuz al unei existențe comune în condițiile imaginării romantice și utopice a unui destin personal excepțional, cu nimic justificat prin calitățile individului în cauză. **B.,** termen ce face aluzie la cunoscutul roman al lui Flaubert, indică totodată tendința spre plăceri și situații elevate, în baza creditului acordat imaginii romantice despre sine și prin atitudinea nerealistă față de lume și față de propria existență.

BRADIPSIHISM, simptom de desfășurare extrem de lentă a proceselor psihice și acțiunilor motorii. *Bradilalia* este vorbirea anormal de lentă, cu intervale mari între cuvinte, avînd ca formă extremă *bradifazia.* **B.** caracterizează stările depresive, oligofrenia, mixedemul, epilepsia și uneori

schizofrenia. Se combate prin tratamentul bolii dar și printr-un sistem de exerciții speciale, menite să organizeze, într-un ritm din ce în ce mai rapid, activitatea intelectuală, verbală și fizică. Cu sens de încetinire a mișcărilor (în boala lui Parkinson, epilepsie) avem termenul de *bradikinezie,* iar cu sens de încetinire a vorbirii datorată unei afecțiuni a sistemului nervos, *bradilalie.*

BRAILLE, alfabet pentru nevăzători constituit prin combinarea de puncte de la 1 la 6, dispuse variabil într-un pătrat și putînd să fie perceput tactil. A fost lansat în urmă cu mai bine de un secol de pedagogul Luis Braille, el însuși nevăzător.

BRAINSTORMING, „furtună în creier", în traducere liberă, asalt de idei; este o *tehnică de creativitate* colectivă, cea mai larg răspîndită și aplicată; inițiatorul ei este psihologul american A. Osborn. **B.** are la bază ideea că cea mai bună soluție în rezolvarea unei probleme nu se obține prin eliminări succesive, ci dimpotrivă, prin căutarea unui număr cît mai mare de soluții, „cantitatea generează calitatea". Cum se obține o producție cît mai mare de idei? Prin: a) separarea momentului de geneză a ideilor (de ideație) de cel al evaluării lor (cenzura logică și critică a gîndirii); b) prin intermediul grupului, constituit și antrenat specific (nr. de membrii este redus, 2—3, pînă la 12; însușirea și exersarea procedeelor euristice și de imaginare; cultivarea motivației și atitudinilor creative; inițierea cu tehnici de comunicare în grup); grupul acționează ca un stimulent pentru imaginația fiecărui participant. Scopul tehnicii: producerea unui număr cît mai mare de idei (100—200) într-un timp foarte scurt (1/2 h—1 h maximum). Principiile **b.:** **1)** *se caută cantitatea de idei* mai mult decît calitatea lor; înregistrîndu-se un număr cît mai mare de soluții, pentru aceeași problemă, șansele de a găsi soluția cea mai bună sînt considerabile; **2)** *nu se critică deloc;* este necesar ca „gardienii" gîndirii critice, temporar, să fie retrași de la porțile imaginației, pentru ca aceasta să se poată manifesta deplin, în totală libertate; judecățile critice trebuie reținute în momentul în care se produc idei noi; **3)** *se fac asociații pe baza ideilor emise de alții,* orice idee emisă în grup trebuie să servească, la stimularea imaginației celorlalți; ameliorările și recombinările ideilor emise în grup sînt căutate; **4)** *imaginația liberă este binevenită,* chiar dacă ideile noi par extravagante, absurde; cu orice preț trebuie ieșit de pe drumurile bătătorite, cunoscute. Procedura de aplicare a **b**: **1)** managerul, care conduce grupul (special instruit și antrenat), anunță problema de rezolvat; **2)** reamintește cele 4 principii; **3)** stimulează și încurajează producția de idei (una dintre metode fiind *check-list,* care conține verbe stimulative: augmentare, adiționare, multiplicare etc., vezi

procedeele imaginației creatoare); **4)** se consemnează în scris (prin metode diferite) toate ideile emise în grup; **5)** o comisie de specialiști în problemă, evaluează și triază ideile, ierarhizîndu-le după valoarea și aplicabilitatea lor. Unii psihologi (J.P. Sol) recomandă folosirea metodei „lichidării", care constă în actualizarea tuturor ideilor trecute legate de problemă, înaintea ședințelor de **b.**, considerînd că individul care are unele idei, cunoștințe despre problemă, este „blocat" pentru a avea idei noi.

BRAVADĂ, înclinație spre manifestări realizate cu unicul scop de a impresiona pe cei din jur, impunînd „admirației" propria persoană. Frecventă la adolescenți **b.** în perioada tinereții și după aceea, este semn al inmaturității.

BREAK-DOWN, termen, de origine engleză-americană, ce desemnează o scădere a capacității nervoase a subiectului, prăbușirea acestuia în marasme de ordin moral sau fizic, în angoase, deprimare sau derută. Generic, o depresiune nervoasă, o ruptură sau zguduire a sistemului nervos.

BULB RAHIDIAN, primul segment al trunchiului cerebral, situat în directa prelungire a măduvei spinării. Deține o funcție de conducere a impulsurilor nervoase și o funcție reflexă. Reflexele bulbare includ reflexe somatice (tonice, mimice), vegetative (digestive, circulatorii) și somatovegetative (respiratorii, masticatorii, fonatorii, de deglutiție, sucțiune etc.), de mare importanță vitală.

BULIMIE, simptom de foame continuă și excesivă, mult dincolo de necesitățile organice și cauzat de o perturbare neuropsihică. Se presupune că, de cele mai multe ori, **b.** apare ca o tendință de supracompensare a unor stări de frustrație afectivă. Se întîlnește în stările nevrotice.

BUMERANG, în teoria comunicațiilor și a relațiilor umane – definește situația cînd acțiunea de persuasiune sau schimbare a atitudinilor are efectul inv celui dorit (repercusiunile s asupra „emițătorului").

C

CACOFONIE (gr. *kakophonia* – sunete dezagreabile, neplăcute), corelații întîmplătoare de sunete sau cuvinte (oral și scris) care produc asociații inestetice, neplăcute.

CALITATE, categorie filosofică în cuplu unitar cu cantitatea dar deosebită de aceasta prin faptul că se referă la caracteristicile de conținut ale obiectelor și fenomenelor, exprimă sinteza laturilor și însușirilor lor esențiale, prin care acestea se definesc și se deosebesc de alte obiecte sau fenomene. Determinările calitative sînt mult mai stabile și semnificative decît cele cantitative. Totuși, între acestea două fiind o unitate caracteristică pentru orice obiect sau fenomen (inclusiv cele informaționale și psihice), **c.** nu este independentă de cantitate. Dialectica susține că *acumulările cantitative duc la transformări calitative*. Orice transformare este și o mutație a **c.** În psihologie se acordă cea mai mare însemnătate determinărilor calitative a fenomenelor și se are în vedere nivelul la care acestea se produc. **C.** mai are și semnificația de însușire în genere sau de însușire pozitivă. Astfel psihologia și caracterologia studiază însușirile sau (și) calitățile stimulilor și semnalelor senzoriale, ale proceselor psihice, **c.** intelectuale, afective, voliționale, morale etc.

CALM, stare psihică de echilibru bazată pe autocontrol, dozare a excitației și de evitare a enervării, panicii și deznădejdii. A fi **c.** înseamnă a lua decizii adecvate situației concrete de viață fără a pierde echilibrul și, deci, a estima exact consecințele pozitive și negative ale situației date.

CANAL DE COMUNICAȚIE, cale, traseu structurat, de natură fiziologică sau tehnică, prin care se transmit mesajele informaționale cu o anumită viteză. Ana-

lizatorii sînt, de pildă, consideraţi, în psihologia cibernetică, drept **c.de c.**

CANALIZARE, tendinţa de a canaliza trebuinţele înspre gratificaţii specifice, fixe. S. Murphy (1946) a aplicat termenul de **c.,** împrumutat de la P. Janet, acestei tendinţe universale. El crede că aceste dorinţe dobîndite pot fi diferenţiate de reflexele condiţionate, odată ce nu pot fi anulate decît rar sau niciodată. Ca dovadă aduce faptul că, deşi putem înlocui **c.** vechi cu unele noi, există o tendinţă de revenire la satisfacţiile originale cînd sîntem sub *stress*. Altă dovadă ar fi în tehnica de regresie hipnotică, în care un individ este apt să-şi regăsească întregul nivel comportamental de la o anumită vîrstă. S. Murphy priveşte **c.** ca pe un aspect important al dezvoltării personalităţii. Există şi o tendinţă contrară pe care S. Murphy o consideră ca fiind la fel de importantă — trebuinţa de noutate, varietate şi aventură. Aceasta ajută în asigurarea unei diversităţi în **c.** trebuinţelor. La începutul vieţii toţi oamenii sînt asemănători din punct de vedere bazal, odată ce sînt dotaţi cu mecanisme fiziologice similare — dar pe măsură ce cresc şi în contact cu diferite influenţe, culturale şi personale, dobîndesc moduri din ce în ce mai specifice şi divergente de satisfacere a trebuinţelor. Cu alte cuvinte, motive identice sînt canalizate în diferite moduri.

CAPACITATE, sistem de însuşiri funcţionale şi operaţionale în uniune cu deprinderile, cunoştinţele şi experienţa necesară, care duc la acţiuni eficiente şi de performanţă. **C.** este întotdeauna demonstrată şi demonstrabilă prin fapte, spre deosebire de aptitudine, care după un sens mai vechi, reprezintă numai un segment al **c.,** respectiv, însuşirile potenţiale ce urmează să fie puse în valoare.

CAPACITATE DE ADMISIE, cantitatea de informaţie detectată şi transmisă, în unitatea de timp, de către analizator în calitatea sa de canal de comunicaţie. Este diferită pentru fiecare analizator, dar nedepăşind aproximativ 10 biţi, limită peste care recepţia senzorială este perturbată. În genere este capacitatea unui sistem de a recepţiona şi transmite informaţia.

CAPRICIU, tendinţă impulsivă, dorinţă sau acţiune, care apare pe neaşteptate în comportamentul unui subiect şi care are un caracter nemotivat, neprevizibil şi schimbător. Se observă la unii subiecţi care „din senin" îşi schimbă comportarea, prezintă variaţii mari în atitudinile lor, manifestă dorinţe lipsite de sens, comit fapte nechibzuite, îşi schimbă brusc hotărîrile fără o argumentaţie raţională etc. Asemenea manifestări sînt întîlnite, în special, la copil, datorită nedezvoltării formelor de inhibiţie internă, sau la persoanele cu un psihic labil, cu voinţă slabă sau cu o emotivitate exagerată. În anumite condiţii, **c.** poate deveni o manifestare constantă a comportării, formînd tipul de om nestatornic în dorinţe şi acţiuni, cu lipsă de stabilitate a comportamentului. Cauzele **c.** sînt variate. La copil rezidă, în special, în educaţia greşită. Observaţiile psihopedagogice relevă incidenţa foarte mare a **c.** la copilul unic, la cei crescuţi de rude, îndeosebi de bunici (care îi răsfaţă, le satisfac toate dorinţele, cedează la toanele lor). Poetul german H. Heine, spunea că se face un mare rău copilului dacă se cedează la **c.** lui. Uneori **c.** apar ca rezultat al cerinţelor inegale, inconstante, contradictorii ale părinţilor. Alteori, au un caracter temporar apărînd ca o manifestare a unui sistem nervos slăbit (surmenaj, boală). De cele mai multe ori, **c.** copilului dispar după o anumită vîrstă, ca rezultat al antrenării în munca şcolară sau productivă (la adolescent), a formării trăsăturilor pozitive de caracter. Forme maximale de **c.** sînt frecvent întîlnite şi în unele boli mintale (isterie, psihopatii).

CAPTAŢIE (lat. *captare* — a lua în stăpînire), operaţie şi atitudine de luare în posesiune exclusivă a unor obiecte sau persoane şi aceasta manifestînd violenţă şi mărginire egoistă.

CARACTER, veche denumire dată individualităţii psihice, considerată în ceea ce are ea distinctiv ca structură sau tipar (etim.) ce se imprimă constant comportamental. Ansamblul însuşirilor psihice, caracteristice pentru individ. În sens restrictiv, **c.** apare ca *nucleu al personalităţii*, întrucît exprimă atît partea profund individuală cît şi valoarea morală personală. *Profil psihomoral, evaluat după consistenţă şi stabilitate*. Uzual se califică un om amoral sau imoral cafiind „fără caracter", sau, mai precis, ca avînd un **c.** rău. În **c.** se distinge formă şi conţinut, după A.G. Kovaliov, forma constînd din temperament, voinţă şi deprinderi, obişnuinţe, iar conţinutul cuprinzînd motivele, convingerile, atitudinile, concepţia personală de viaţă. Fiind în esenţă etic, conţinutul nu se reduce la aceasta implicînd şi dimensiuni socioumane neutrale. Unitatea **c.** realizată variabil şi diferenţial, rezultă din interpenetraţia formei şi conţinutului (Utitz) şi din coarticularea în sistem ierarhic a comportamentelor (G. Allport). I.P. Pavlov considera **c.** un aliaj din trăsături înnăscute şi dobîndite. În constituţia **c.** astfel de particularităţi native sînt însuşirile de tip de sistem nervos, organizarea instinctivă ş.a. Totuşi acestea nu sînt decît premise naturale (B. Ananiev) şi esenţa constituirii caracteriale constă în depăşirea sau luarea în stăpînire — prin enculturaţie, modelare, — a trăsăturilor native. Încă L. Klages definea **c.** ca *„voinţă moraliceşte organizată"*. **C.** rezultă din însuşirea relaţiilor sociale, astfel elaborîndu-se modalităţile active de raportare la lume şi la sine. Înţelegerea ştiinţifică a **c,** corespunde tezei mar-

xiste despre esența umană ca totalitate a relațiilor sociale. **C.** este o formațiune de personalitate, dobîndită în condițiile variatelor împrejurări de viață pe care subiectul le parcurge. De aceea explicarea optimă a originei **c.** unuia sau altuia dintre indivizi rezidă în analiza biografică, dar ținînd seama de fondul sociocultural în care individul s-a dezvoltat. Antropologia culturală a demonstrat că între structura limbii, a moravurilor, credințelor colectivităților și structura **c.** individuale este o relație de izomorfism întrucît **c.** se modelează după ceea ce obiectiv sînt modelele culturale (G.H. Mead, A. Kardiner, R. Linton). Se distinge o personalitate de bază, caracteristică pentru respectiva comunitate și una de statut, suprapusă primei și exprimînd poziția subiectului în sistemul social, de unde și atitudinile sale. Totuși aceste interpretări rămîn superficiale atît timp cît nu se ține seama de infrastructura economică, de orînduirea socială și pozițiile de clasă (L. Sève). Aceasta pentru că omul își structurează modul său de a fi nu în afara ci înăuntrul relațiilor sociale printre care cele mai importante sînt cele de producție, de muncă. Motivele, scopurile, interesele, aspirațiile, sentimentele, integrativ —, atitudinile sînt generate de relațiile sociale și activitatea afectivă a subiectului. După orînduirile sociale, **c.** poate dobîndi o orientare individualistă sau colectivistă, conservatoare sau revoluționară, paseistă sau proiectivă. În cea mai mare măsură însușirile caracteriale sînt derivate dintr-un fundament existențial și au, de regulă, o anumită semnificație socioumană și morală. De aceea, în raport cu conținutul, descrierea constituției psihologice a **c.** nu poate prezenta decît o importanță secundară. Cuprinderea integrală a **c.** și tratarea lui concretă este faptul cel mai important în ordinea cunoașterii omului. În acest scop este necesar ca ținîndu-se seama de esența umană să se definească unitatea componentă a **c.** și să se găsească un model adecvat întregului. Pornind de la înțelegerea marxistă a problemei, V.N. Measișcev propune conceptul de relație sau atitudine care este operatoriu atît în domeniul social cît și în cel al comportamentului individual. În **c.** intră atitudini ce se disting prin electivitate, constanță, generalitate, dinamism, corespunzînd unei semnificații, deci reprezentînd o valoare psihică. În acest sens R. Linton propune termenul de atitudine-valoare. **C.** *trebuie deci înțeles ca un sistem de atitudini proprii subiectului, exprimate de el constant în comportament, avînd o relevantă semnificație social-umană și definindu-l individual pe subiect din punct de vedere axiologic.* Este ceea ce ne trimite la conținutul **c.** exprimat și probat numai prin comportament, prin fapte (Marx) și ne obligă să acceptăm ca definitorii pentru om, ca ființă socială, cele

patru grupe de atitudini propuse de B. Ananiev: față de societate, față de muncă, față de oameni și față de sine. **C.** trebuie să fie distins de aptitudini și capacități, care se referă la acțiuni și reprezintă numai valori instrumentale. Este însă evident că atitudinile, ca trăsături de **c.**, nu există și funcționează disparat, ci sînt în interacțiune, închegînd global un sistem cu o dinamică infra- și interspecifică. H. Eysenck notează chiar că *relațiile dintre atitudini pot fi mai importante decît înseși atitudinile luate fiecare în parte.* Se pune astfel în evidență emergența sistemului caracterial. **C.** este socotit a fi cu atît mai puternic cu cît individul nu este sugestionabil (H. Eysenck), nu este dominat de situații ci se impune prin atitudinile sale împrejurărilor. Aceasta depinde nu numai de sensul motivațional al atitudinii, ci și de mecanismele adecvate lor, de efectuarea habituală și voluntară (V.N. Measișcev). În consecință, întreg sistemul **c.** va dispune de un sector *orientativ* și de altul *efector* (N. Levitov), de unde necesitatea considerării atît la nivelul fiecărei atitudini de tip caracterial, cît și a întregului **c.**, a sensului valoric al orientării și al capacității de traducere în viață a ei, oricare ar fi rezistențele interne sau externe (consecvență și formă morală). Consistența **c.** este evaluată prin aceea că omul nu desparte fapta de vorbă. Este totuși probabil ca în **c.** să se distingă însușiri ce exprimă orientarea și altele de ordin voluntar. Multitudinea atitudinilor expresive definesc bogăția **c.** iar forța de impunere a atitudinii se apreciază ca fermitate. Aceasta nu trebuie însă confundată cu rigiditatea ce apare ca un defect de adaptare și ca un fenomen de stagnare în evoluția **c.** Dinamica **c.** exprimă continua racordare la lumea valorilor prin intermediul interacțiunilor infracaracteriale și a modificărilor interne se sprijină totuși pe o structură mai mult sau mai puțin stabilă. În psihologie studiul structurii sau organizării caracteriale ocupă un loc foarte important. În primul rînd se pune problema, aparent simplă, a inventarului de trăsături sau atitudini proprii oricăruia dintre subiecții adulți sau unui subiect considerat la modelul statistic mediu. Cercetările asupra nomenclatorului de trăsături de **c.** și a variațiilor lor posibile s-au finalizat prin liste ce inventariau peste 15 mii de însușiri de **c.** (Fr. Baumgarten, G. Allport, Ph . Vernon). Problema dacă toate trăsăturile de ordin caracterial relevate de experiența omenirii sînt sau pot fi proprii fiecăruia dintre indivizi iese din cîmpul investigațiilor experimentale și se înscrie în cel al interpretărilor de *Antropologie filosofică.* Aceasta cu atît mai mult cu cît aici intervine nu numai surpriza unui număr foarte mare de tră-

sături, dar și dificultatea admiterii coexistenței unor trăsături de sens contrar (bun-rău, egoist-altruist etc.) care s-ar părea că sînt în relație de incompatibilitate logică. Dacă vom concepe geneza și dinamica **c.** într-un sens dialectic va trebui să admitem că ființei umane, ce se constituie ca personalitate prin asimilarea totalității relațiilor sociale și umane, nu-i poate fi cu totul străin — așa cum afirma Terentius — nimic din ceea ce este uman. Luarea în stăpînire a propriei individualități și autoreglajul în problemele majore ale existenței, ceea ce este în esență **c.**, nu este posibilă fără contracararea unor tendințe opuse, fără luptă internă și depășire progresivă a unor tendințe ce apar stabil sau tranzitoriu ca nonvalori. În fapt, *atitudinile pozitive nu se pot forma și dezvolta decît în legătură și împotriva celor evaluate ca negative*. Virtutea se opune senzualității, raționalitatea și stăpînirea de sine impulsivității, altruismul-egoismului etc. Deci, ontologic, coexistența în termeni de contradicție a atitudinilor opuse nu numai că este posibilă, dar este și legică. A. Vedenov susține că, în ansamblul său, **c.** funcționează în baza unor contradicții dialectice constînd din discordanța și confruntarea continuă a aspirațiilor și posibilităților, a autoaprecierii și aprecierilor celorlalți, a autoexigențelor și exigențelor adresate subiectului ș.a. Revenind la cuplurile de trăsături opuse trebuie spus că problema axiologică nu ține de existența acestora, deci și a celei negative în raport cu cea pozitivă, dezirabilă, ci constă în modul în care se rezolvă conflictul în sensul de echilibrare, dominanță și subordonare, cu alte cuvinte, care dintre trăsături devine stabil reglatorie și deci, caracteristică pentru subiectul în cauză. Această ordonare și ierarhizare este strîns legată de relațiile afective ale subiectului, mai ales de vîrstă juvenilă, de modelele la care el se conformează. G. Allport clasifică trăsăturile de **c.** în: *cardinale, centrale* și *secundare*. Primele sînt atitudini permanent directoare ce domină, integrează și controlează pe toate celelalte. Se reia astfel tema calității-stăpîne, definitorii pentru un **c.** pe care l-au afirmat umaniștii francezi și l-a pus în evidență literatura. Trăsăturile centrale, mai numeroase la subiect, sînt totuși proeminente la el, contribuie la definirea profilului acestuia, întrucît apar în prim planul conduitei sale și permit previziuni (R.B. Cattell). Trăsăturile secundare sînt foarte numeroase, cuprind tot restul inventarului amintit și sînt prea puțin „vizibile", au o existență minoră și latentă. Ele alcătuiesc un fundal al **c.** care se definește, în principal, numai prin identificarea trăsăturilor cardinale și centrale. Astfel **c.** se prezintă ca un sistem ierarhizat ce ar putea fi reprezentat printr-o piramidă. Unii caracterologi alcătuiesc liste de 100—200 de trăsă-

turi sau factori de **c.** ce trebuie să fie studiate și evaluate corelativ, ponderal pentru a furniza o *informație* edificatoare, sub raportul necesităților sociale, asupra individului. Odată cu aceasta trebuie să se țină seama de varietatea ierarhizării miilor de trăsături în **c.** individual, ceea ce la unul este cardinal la altul putînd fi secundar ș.a.m.d. Formal-statistic, combinațiile și aranjamentele a mii de trăsături ne furnizează o idee despre imensele posibilități de diferențiere. Aceste combinații ierarhizate și dinamice sînt însă determinate social-istoric și biografic. **C.** nu este numai determinat de împrejurări ci prin însuși modul său de dezvoltare este și autodeterminat în sensul autoeducației. Un dicton chinez este ilustrativ: „semeni fapte și culegi deprinderi, semeni deprinderi și culegi un caracter, semeni caracter și culegi un destin".

CARACTERIAL, atribuit a ceva ce ține nemijlocit de caracter și reprezintă o manifestare a acestuia. În sens restrîns, după uzanțele limbajului psihologic francez, ceea ce reprezintă o perturbare de caracter (agresivitate, încăpățînare, instabilitate morală, înclinație spre fraudă) și se exprimă în imposibilitatea sau dificultatea copilului sau tînărului de a întreține relații normale cu cei din jur. **C.** sau deficientul moral poate fi reeducat în baza unor atente examinări psihologice și a aplicării unor măsuri psihomedicale.

CARACTEROLOGIE, disciplină care se ocupă cu studiul caracterelor și îndeosebi de clasificarea lor; stabilirea de *tipologii*, după anumite criterii, este obiectivul principal al **c.**, integrîndu-se astfel în psihologia diferențială. Are sens apropiat de tipologia individuală.

CARACTEROPATIE, trăsătură sau un complex de trăsături *caracteriale anormale*, prezentate la un subiect normal mintal și care influențează negativ comportarea socială. Anomaliile pot viza atît trăsăturile rezultate din orientarea subiectului (atitudinea față de societate, muncă și față de sine) cît și trăsăturile voluntare ale caracterului. Ele se manifestă prin greutăți în adaptarea socială, prin tendința la certuri și neînțelegeri cu membrii colectivității, prin nestatornicia în ocupații și schimbarea frecventă a *locului de muncă*, acte de indisciplină, impulsivitate, dezordine, huliganism etc. Tulburările caracterului sînt întîlnite în special în psihopatii. După H. Ey, **c.** este rezultatul reducției caracterului la o singură trăsătură ce domină total și subordonează sau anihilează pe celelalte, devine tiranică și se impune invariabil în conduită; se ajunge astfel la un profil caricatural, de regulă, **c.** exprimîndu-se în perversiuni și obsesii.

CARDINAL, calificare dată de G. Allport acelei categorii de trăsături de personalitate care ocupă un loc dominant în rîndul celorlalte, controlîndu-le și inte-

grîndu-le. La fiecare individ nu pot fi decît una sau două trăsături cardinale și definitorii pentru respectiva individualitate.

CARENȚĂ AFECTIVĂ (AVITAMINOZĂ AFECTIVĂ), stare rezultată din insatisfacerea nevoii de asistență afectivă, mai ales la vîrsta copilăriei. Privarea de asistență maternă a copilului poate duce la perturbarea și frînarea dezvoltării somatice, psihice și intelectuale. S-a constatat contribuția **c. a.** la regresiunea mintală, la apatie și la deformări caracteriale ce pot duce la delicvența juvenilă.

CARFOLOGIC, calificarea simptomului constînd din agitarea permanentă a degetelor simulînd diverse gesturi adresate unor obiecte imaginare.

CATABOLISM, termen desemnînd (global) procesele de dezasimilație opuse celor asimilatorii. Predominanța **c.** condiționează după Viola, N. Pende, E. Kretschmer, constituții somatice astenice, dar dispunînd în plan comportamental de mare excitabilitate, sensibilitate și activism.

CATALEPSIE (gr. *katalêpsis* — a rămîne), stare anormală, constatată în somnul hipnotic și în cazul unor maladii psihice sau somatice, care constă din lentoarea, inerția și lipsa de independență a activității musculare și psihice. Subiectul este parcă înțepenit, păstrează, asemenea unei figurine de ceară, mișcările care i se imprimă, dovedește mutism și este incapabil de acțiuni precis orientate și bine coordonate. Simptom al isteriei și al unor focare de demență.

CATAMNEZĂ, operația de sinteză și reorganizare a datelor privind evoluția bolnavului și a maladiei. Termenul este folosit mai ales în psihiatria infantilă. **C.** este menită să călăuzească terapia și să permită prognoze asupra evoluției subiectului și posibilităților sale de adaptare socială.

CATATIMIE, modificare subită a stărilor afective către una din extreme, fie depresiune, tristețe, apatie, fie euforie și exuberanță.

CATATONIE (de la *cata* — prepoziție ce semnifică o distribuție și *tonus*-forță, tensiune), sindrom complex, de ordin psihomotor, implicînd forma inerției sau stuporului **c.** (apropiat de catalepsie) și forma acceselor motorii paroxiste. Bolnavul trece, pe neașteptate, de la o formă la alta și aceasta, fie pe fondul conștiinței clare, fie în condiții de obnubillare, se manifestă prin rigiditate, negativism, mutism, anorexie, parabulie în alternanță cu supraexcitare, furie, agresivitate maniacală, urlete. **c.** este un simptom tipic pentru schizofrenie (mai ales, forma *catatonică*), dar intervine uneori și în encefalite, toxicoze, febră tifoidă ș.a. Se disting: **c.** *lucidă* și **c.** *oneroidă*, și deasemenea **c.** *tîrzie* care apare prima dată la vîrsta adultă. Cea mai gravă formă este **c.** „mortală" care este însoțită de

febră, disfuncții vegetative, modificări în formula sanguină, ureemie. **c.** poate fi provocată și experimental prin substanțe psihodisleptice.

CATEGORIE (gr. *katigorein* — a afirma), noțiune filozofică fundamentală care exprimă proprietățile esențiale, laturile și legăturile cele mai generale ale obiectelor și proceselor existenței obiective și subiective în continuă transformare; conceptele de gen, de maximă generalitate; orice concepte supraordonate altora pe care le cuprinde și controlează. Fiecare știință își are **c.** ei, un sistem de concepte la care se face mereu referire în investigații și interpretări. În psihologie, poziții de **c.** ocupă: acțiunea, funcția, procesul, starea, informația, operația, structura, însușirea ș.a. Prin generalizare, orice acte psihice inclusiv perceptibile și reprezentările, schemele motorii sau verbale etc., devin *categoriale*.

CATENAR, în formă de lanț; reflex sau activitate psihică cu verigi interconectate. La om, activitatea neuropsihică este aproape întotdeauna **c.** și organizată sistemic.

CATHARSIS (gr. *katharsis* — purificare), operație de descărcare și eliberare, după sensul original, datorat lui Aristotel, care constatase că identificarea dintre spectatori și personajele teatrale duce la efecte de purificare și relaxare. În psihiatria modernă, metoda **c.** a fost introdusă de Breuer, care introducea pe bolnavi în starea de hipnoză și le permitea să-și exteriorizeze conflictele. S. Freud renunță la hipnoză și propune metoda psihanalitică. În doctrina și terapeutica psihanalitică, fenomenul și metoda **c.** ocupă un loc central. Aducerea în conștiință și analiza conflictelor complexelor, tensiunilor nevrotice, produc, după S. Freud, un efect de destindere. Efectul de **c.** se obține și prin proiectarea subiectului în acțiunile și produsele sale. Psihodrama, inițiată de J. Moreno, duce la aceleași efecte de descărcare a tensiunilor. S. Freud scria în 1895: „Se presupunea că simptomul isteric lua naștere cînd energia unui proces psihic nu putea să ajungă la elaborarea conștientă și era dirijată către inervația corporală (conversiune)... Vindecarea era obținută prin eliberarea afectului deviat și prin descărcarea sa, pe căile normale (abreacție)". După Laplanche și Pontalis **c.** constă în rememorarea sau reintroducerea în cîmpul conștiinței a unor experiențe subadiacente simptomelor patologice dar care au fost uitate întrucît au fost refulate de către subiect. Evocarea și retrăirea acestor amintiri cu mare intensitate dramatică oferă subiectului ocazia de a se exprima și de a-și descărca energia pulsională, investită original în experiența traumatizantă. Metoda **c.** este indispensabilă oricărei cure psihanalitice dar nu o epuizează pe aceasta.

CAUZALGIE (gr. *kaussi* — ardere, *algos* — durere), durere us-

turătoare cauzată de trauma nervilor periferici conținînd fibre simpatice.

CAUZALITATE (aspect restrîns al determinismului, preluat în științele umane după modelul fizicii clasice), definește existența unei relații univoce și directe între cauză și efect. În această acțiune, **c.** este revitalizată, în prezent, ceea ce nu înseamnă negarea existenței unor cauze inteligibile în viața umană, ci doar faptul că legătura acestora cu efectele lor nu poate fi stabilită mecanic, ci statistic. În cercetarea **c.** vieții psihice trebuie avute în vedere nivelele de **c.,** principala diferențiere fiind între cauze externe și cauze interne. În aceeași ordine de idei trebuie avută în vedere relativitatea raportului cauză-efect, un fenomen psihic *x* putînd fi cauză a fenomenului psihic *y*, dar totodată efect al fenomenului psihic **Z.** În plus, trebuie considerată existența circuitelor cu reacție de feedback care pot face ca un fenomen A să fie cînd cauză, cînd efect al fenomenului B. Determinările cauzale sînt catenare și ireversibile. Gîndirea se dezvoltă treptat pentru a surprinde relațiile obiective de **c.** J. Piaget a studiat geneza gîndirii cauzale, relevînd stadiile și formele acesteia. Într-un prim stadiu, calificat ca precauzal, copilul substituie cauzele obiective prin altele subiective oferind explicații prin motivație, finalitate, aparență, participare proprie sau scheme magice. În același stadiu intervine **c.** *morală*, artificialistă și animistă. În al doilea stadiu se evoluează către **c.** *obiectivă*, apelîndu-se la forțe din ambianță, la **c.** *mecanică* (contacte și impulsuri), pentru ca apoi să se treacă la **c.** prin generare (lucrurile nasc altele asemănătoare) și la **c.** prin identificarea substanțială sau prin constanța substanței. Se adaugă **c.** prin condensare și rarefiere, prin condensare atomistică și prin relații spațiale. În stadiul următor **c.** se referă la posibil și se bazează pe operații deductive. Referindu-se la **c.** a posibilului operator. J. Piaget arată că aceasta „se manifestă sub forma unui fel de acțiuni a schemelor implicite asupra operațiilor explicite, acestea fiind determinate nu numai de actele de gîndire efectuate în momentele ce precedă operația nouă, ci prin totalitatea cîmpului operator constituit prin operațiile posibile. Considerînd interrelația dintre **c.** și constanță, J. Piaget arată că **c.** „este de conceput ca fiind însăși inteligența, întrucît aceasta se aplică relațiilor temporale pe care le organizează într-un univers durabil". Prin gîndirea cauzală nu este epuizată cunoașterea relațiilor necesare, obiectiv existente pentru că determinările au și alte forme decît cea a **c.**

CAUZĂ INTERNĂ, desemnează, după Michotte, motivul care, deși implică asimilarea unor condiții externe, în declanșarea acțiunii apare ca un determinant direct și imediat.

CAZ, abstracție metodologică constînd în izolarea unui individ — considerat reprezentativ — dintr-o categorie bine delimitată pentru a încerca definirea și caracterizarea categoriei. Metoda **c.** a fost inițial folosită în medicină, dar apoi a dobîndit o largă răspîndire și în științele sociale și umane, creîndu-se o disciplină a analizei de **c.**

CAZUISTICĂ, sistem de investigații, analize și practici centrate pe cazuri particulare, individuale. Ansamblul datelor și învățămintelor extrase din studiul cazurilor servind pentru înțelegerea și rezolvarea unor noi cazuri. Originar, acest sistem de lucru a fost utilizat în seminariile de morală teologică. În epoca modernă **c.** a devenit modalitate principală a teoriei și practicii medicale, conform principiului: nu există boli în genere ci numai bolnavi individuali. În secolul nostru, din inițiativa unui grup de la Universitatea Harvard, **c.** a fost introdusă în pedagogie, prevăzîndu-se cercetarea cît mai completă și îndelungată a comportamentelor individuale în anumite situații educaționale. Metoda cazului este folosită și în industrie și calificări de orice fel. Studenții, acționînd în grup, sînt puși în fața unor cazuri cărora trebuie să le analizeze variabilele, structura și dezvoltarea pentru a le înțelege și a degaja cu ajutorul instructorului unele relații științifice (R. Mucchielli). În psihologia *diferențială*, *pedagogică* și *industrială* **c.** și metoda cazului dobîndesc o tot mai mare extensiune.

CĂUTARE, formă de comportament investigativ-explorator bazată pe o anumită motivație de cunoaștere și avînd ca scop stabilirea contactului cu obiectul și identificarea lui, utilizînd în acest sens diverse mijloace. Comportamentul de **c.** este implicat, cu necesitate, în creativitate. Teoria **c.** studiază în mod formal-abstract legile și particularitățile acestui comportament complex și își propune să determine dependența elementelor geometrice ale **c.,** adică dispunerea și deplasarea, în spațiu, utilizînd metode bazate pe teoria probabilităților. Se află astfel, densitatea probabilă de repartiție a obiectelor în limitele date ale vitezelor, drumurilor, și pozițiilor reciproce. Odată stabilită legea de repartiție a obiectelor și de apropiere a agenților de **c.,** pînă la distanța de contact cu acesta, se trece la stabilirea probabilității obținerii contactului sau a descoperirii obiectivului în două condiții: contact discret sau prin impuls și urmărire neîntreruptă. O altă problemă a teoriei **c.** o constituie determinarea celor mai favorabile combinații de repartizare a eforturilor de **c.** Se urmărește repartizarea de așa manieră a posibilităților de **c.,** încît acestea să amplifice probabilitatea de descoperire a obiectivului. În teoria **c.,** sînt stabilite metode de determinare a maximului probabilității de **c.** Cunoașterea con-

diţiilor în care are loc acest maxim, permite obţinerea unei repartizări optime a eforturilor.

CECITATE, orbire, lipsă integrală sau parţială a vederii; prin extensiune, absenţă şi a altor funcţii senzoriale sau comunicative. Cauzele **c.** constau în afectarea aparatului ocular, a căilor aferente sau a centrilor de proiecţie corticală. Se disting: **c.** pentru forme şi alte însuşiri spaţiale, **c.** *cromatică* sau acromatopsie, **c.** *diurnă* sau nictalopie şi **c.** *nocturnă* sau hemeralopie. **C.** este corticală cînd survine în urma traumatizării ariilor 17, 18 şi 19 din occipital. Charcot şi apoi K. Goldstein au descris **c.** psihică, care este de natură centrală şi survine în urma unei disfuncţii de ordin neuropsihic.

CEFALEE, durere acută de cap provocată de surmenaj, intoxicaţii şi diverse maladii care afectează nervii craniени. De regulă **c.** sînt difuze (mai ales în cazul maladiilor circulatorii), dar pot fi şi localizate fronto-temporal sau pot angaja şi sinusurile.

CELULĂ NERVOASĂ v. NEURON.

CENESTEZIE (gr. *koinos* — comun, *aisthesis* — senzaţie), ansamblul sensibilităţii viscerale ducînd la o imagine a mediului intern şi exprimîndu-se întotdeauna printr-o stare organică (plăcută sau neplăcută). Th. Ribot susţine că **c.** are rol de bază senzorială pentru formarea conştiinţei de sine.

CENESTOPATIE, tulburare a cenesteziei (sensibilităţii viscerale), caracterizată prin apariţia unor stări organice penibile (de la o senzaţie de jenă şi rea funcţionalitate pînă la apariţia unor senzaţii neplăcute de furnicături, arsuri etc.), impresii generale sau localizate şi cărora dacă nu li se pot găsi semne obiective, li se atribuie semnificaţii de simptome ale unei prezumptive maladii somatice. Dupré socoteşte că **c.** relevă o psihopatie. **C.** este şi un simptom al unor nevroze astenice.

CENTILĂ, percentilă, unitate de măsură folosită în diverse explorări psihologice prin distribuirea datelor seriate într-o sută de clase cu frecvenţe egale.

CENTRARE, orientare exclusivă a activităţii cognitive asupra unui decupaj (o porţiune restrînsă, limitată) al realităţii, care constituie obiectul de moment al cunoaşterii **C.** *perceptivă*, constă (de ex.) în a fixa cu privirea un anumit element al configuraţiei privite astfel încît el să se proiecteze în regiunea cu maximă vizibilitate a retinei şi avînd drept efect deformarea şi dilatarea (supraestimarea elementului centrat; ex. „eroarea etalonului"). J. Piaget scrie: „Spaţiul perceptiv este nu omogen ci este în fiecare moment, centrat, iar zona de centrare corespunde unei dilatări spaţiale, în timp ce periferia acestei zone este cu atît mai contractată cu cît se îndepărtează mai mult de centru." **C.** *intelectuală*, constînd, prin analogie cu

c. *perceptivă*, în efectuarea unor raţionamente asupra unor situaţii date, luîndu-se în considerare numai anumite raporturi dintre cele ce caracterizează situaţia în ansamblul ei şi neglijîndu-se sau ignorîndu-se celelalte raporturi în joc: de pildă în situaţia în care avem de-a face cu două mobile care se deplasează pe traiectorii rectilinii, paralele şi inegale, cu puncte de plecare şi de sosire distanţate, dar la o distanţă mai mică decît cea iniţială, deplasarea făcîndu-se pentru ambele mobile în acelaşi timp (mişcări sincrone), situaţia care reproduce acţiunea de ajungere din urmă parţială sau micşorare a handicapului, dacă se cere unui copil, aflat în stadiul iniţial al subperioadei reprezentărilor preoparţionale, să compare viteza celor două mobile, el va afirma că mobilul care a parcurs o traiectorie mai scurtă a mers cu o viteză mai mare decît cel care, în acelaşi timp, a parcurs o traiectorie mai mare pentru că el „centrează" (ia în considerare) punctele de sosire exclusiv, după ordinea cărora judecă viteza fără a lua în considerare şi punctele de plecare, pentru a le pune în relaţie cu cele de sosire şi a judeca astfel, vitezele de mişcare după care distanţele (intervalele dintre punctele de plecare şi de sosire), parcurse. În psihogeneză, cele două tipuri de **c.** tind să fie depăşite prin coordonări ce duc la *decentrare*".

CENTROID, calificare a procedeelor de analiză factorială efectuate prin „rotire" completă, în vederea delimitării valorilor centrale.

CENTRU DE INTERES, metodă introdusă în pedagogie de Décroly, constînd din axarea tuturor cunoştinţelor asupra unui obiect care interesează pe copil. Astfel, în primele clase, cunoştinţele de limbă, matematică, geografie, biologie sînt comunicate prin studiul empiric al localităţii natale sau a altor realităţi unitare. Se porneşte deci de la ceea ce este familiar şi monolit.

CENTRU NERVOS, nucleu format din grupe neuronale situate în zona cenuşie a sistemului nervos central ce realizează integrarea unor informaţii de un anumit fel şi îndeplineşte o funcţie specifică în reglaj. În neurofiziologia contemporană nu se absolutizează topica şi specializarea univocă a **c.n.**

CENZURĂ, funcţia intelectului şi conştiinţei morale constînd din aprecierea critică a tendinţelor, ideilor şi actelor comportamentale. Prin **c.** se operează o selecţie în cîmpul variantelor şi alternativelor motivaţionale şi intelectuale. În psihanaliză, **c.** desemnează „funcţia ce tinde să interzică accesul la conştiinţă şi preconştient al dorinţelor inconştiente şi derivatelor lor". Este şi un mecanism de apărare a celui ce controlează şi supune trierii conştiente, pulsiunile şi tendinţele de origine inconştientă. Întrucît unele tendinţe nu pot fi acceptate, ca nefiind în acord cu valorile morale; ele sînt reprimate

de conștiință sau refulate de subconștient în zona inconștientului, de unde vor încerca să reapară în formă deghizată, simbolizată sau deviată (vise, simptome nevrotice). S. Freud scrie, în legătură cu funcția de **c.** exercitată de supraeu: „această instanță de autoobservare noi o cunoaștem: este cenzura *eului*, a conștiinței morale, aceeași care exercită noaptea cenzura viselor și de la ea pleacă refulările dorințelor inadmisibile".

CERC, grupare și reuniune în care se desfășoară o activitate corespunzînd intereselor participanților care au și largi drepturi de inițiativă. Pot fi artistice, literare, științifice, tehnice, sportive etc.

CERCETARE, formă superioară a activității de investigație, desfășurată sistematic și organizată științific, în vederea recrutării de noi informații a prelucrării și verificării lor și a formulării de noi cunoștințe științifice sau a stabilirii unui adevăr. Se distinge **c.** *științifică* fundamentală, vizînd construirea științei, și **c.** *aplicativă*, vizînd controlul, prin mijloacele științei, a unui domeniu al realității, în vederea optimei lui organizări și utilizări.

CERCETARE OPERAȚIONALĂ, disciplină metodologică și aplicativă, care urmărește să stabilească indici sau criterii de eficacitate maximă a proceselor ce se desfășoară în orice domeniu de activitate și să elaboreze procedee rationale de organizare a activității în general. Relevînd particularitățile cantitative ale domeniului cercetat, a fost sprijinită de progresele matematicii aplicate și de tehnica modernă de calcul. Principalul aparat matematic utilizat de **c.o.** este dat de teoria probabilităților în organizarea activităților complexe fiind necesară luarea în considerare a factorilor aleatori. De asemenea, se utilizează și alte teorii moderne cum sînt: teoria jocurilor, teoria programărilor matematice (liniară, dinamică, parametrică, stohastică), teoria deservirii în masă, teoria informației etc.

Rezolvarea unei probleme prin metodele indicate de **c.o.** cuprinde următoarele etape: *enunțarea temei* (pregătirea cercetării), *determinarea parametrilor* activității date (valorile numerice sau unele raporturi ce caracterizează desfășurarea și rezultatul activității cercetate), *alegerea criteriilor de eficacitate* (valorile matematice sau logico-matematice care caracterizează reușita desfășurării activității), *cercetarea legăturilor reciproce dintre parametri, determinarea căilor de sporire a eficacității activității* (stabilind că un anumit parametru influențează rezultatul activității în ansamblu, se trece la determinarea căilor prin care se poate obține variația parametrului respectiv), *luarea deciziei* pe baza rezultatelor cercetării și *aplicarea în practică a măsurilor* care duc la mărirea eficacității activității.

CERCETARE SISTEMICĂ, metodă modernă de cercetare științifică adecvată abordării obiectelor-sistem (obiecte complexe și hipercomplexe). Această metodă, utilizată în lumina unei teorii generale a sistemelor sau pe direcții proprii diferitelor discipline științifice, aduce în plus nu complicarea analizei și descrierii obiectului (așa cum se realizează de ex. prin trecerea de la descrierea parametrică la cea morfologică sau substratică și de la aceasta la cea funcțională și comportamentală), ci tendința de a construi un tablou integrator al obiectului prin: a) obiectul fiind considerat sistem, elementele sale nu sînt descrise în sine, separat, ci prin permanentă raportare la întreg; b) același obiect întrunind diferite caracteristici și principii constructive, face necesară dezvăluirea aspectului ierarhic al construcției sale, modalitatea de conducere și organizare specifică; c) orice obiect fiind contextualizat, plasat într-o ambianță dată, trebuie să fie cercetat în strînsă legătură cu condițiile existenței sale; d) obiectul înscriindu-se într-un flux generator complex, trebuie să fie înțeleasă complementaritatea generării însușirilor întregului din însușirile elementelor și a generării însușirilor elementelor din cele ale întregului; e) obiectul-sistem presupune pe lîngă veriga cauzală a funcționării și dezvoltării sale, componenta finalității, imanentă comportamentului său; f) pe lîngă caracteristicile generale și restricțiile ce se aplică sistemului, acesta deține și o serie de caracteristici individuale și anumite grade de libertate în funcționarea sa, ceea ce îi conferă condiția de sistem cu autoreglare. Printre noțiunile fundamentale ale demersului sistemic, incomplet elaborate la ora actuală, se pot include următoarele: element sistem interacțiune, structura, subsistem, ordonare, organizare, ierarhie, finalitate, conducere, element, integralitate.

CEREBEL, formațiune a encefalului situată dorsal în raport cu porțiunea inferioară a trunchiului cerebral și caudal față de marile emisfere. **C.** participă la reglarea fină a tonusului muscular al respirației, tensiunii arteriale, metabolismului glucidic.

CERTITUDINE, siguranță în veracitatea unui fapt de cunoaștere. În sens concret, evidență. În sens abstract, **c.** implică o demonstrație care nu lasă nici un loc pentru îndoială sau eroare. Poate fi fizică și obiectivă, științifică sau morală. Opusă oscilațiilor aleatorii **c.** se susține subiectiv prin credință sau convingere. În cazul **c.** totale, probabilitatea este egală cu unu.

CHEMORECEPȚIE, modalitate senzorială prin care se semnalizează modificările chimice din mediul extern sau intern. Tipuri de **c.** : *externă* — sensibilitatea gustativă și olfactivă; *internă* — chemoreceptorii din aparatul circular și digestiv. **C.** are rol în reglarea compoziției chimice a sîngelui și lichidelor din organism.

CHESTIONAR, metodă care constă în administrarea unei serii de întrebări — care se succed conform logicii interne a cercetării — unor indivizi, avînd drept scop dezvăluirea unor opinii, gusturi, trăsături de personalitate, etc. Întrebările sînt urmate de răspunsuri: la alegere (închise) sau libere (deschise), care, în faza interpretării, vor fi codate conform intenției urmărite. Pentru a fi valid, în **c.** trebuie să fie traduși, sub formă de întrebări, indicatorii stabiliți în urma operaționalizării conceptelor, iar întrebările trebuie să fie astfel formulate încît să permită răspunsuri adecvate. (S. Chelcea).

CHIROMANȚIE, disciplină care se ocupă de ghicirea caracterului și destinului unei persoane după configurația mîinii. De studiul obiectiv al structurii palmei se ocupă *chirologia*. **C.** este viciată de ocultism. Există totuși studii executate cu metode științifice care încearcă să descopere unele corelații între particularitățile mîinii și unele laturi ale caracterelor individuale. În acest sens, a efectuat cercetări și N. Vaschide. Pînă în prezent nu s-au obținut rezultate concludente.

CHOREE, maladie nervoasă, întîlnită mai ales la copii (C. Sydenham), manifestată prin mișcări anormale, dezordonate, neritmice, prin agitație globală, haotică neîncetată. Deseori este însoțită de ticuri și grimase repugnabile. Apare în contextul encefalopatiilor, ca o perturbare cronică sau în formă acută, în urma unei infecții care atinge straturile cenușii ale encefalului. Este combătută medical și, totodată, prin tehnici speciale de reeducare a mișcărilor voluntare.

CHREIOLOGIE, denumire dată recent științei (interdisciplinare) care se ocupă de studiul trebuințelor, aspirațiilor, motivației, tendințelor și atitudinilor. Se pune accentul pe clasificarea și studiul evoluției trebuințelor umane în societatea contemporană, pentru a le supune atenției organizațiilor economice, sociale și culturale în vederea satisfacerii lor (R. Bize, 1968).

CIBERNETICĂ, disciplină metodologică concepută de Norbert Wiener, autorul primei lucrări de **c.** (1948), ca știința procesului de comandă și control în sistemele tehnice (artificiale), în organismele vii și în sistemele sociale. Sistemele cu autoreglare și îndeosebi acelea complexe și hipercomplexe (prin excelență omul) constituie obiectul **c.**, obiect abordat din perspectivă informațională cu un aparat metodologic propriu, care cuprinde: *a)* principiile călăuzitoare ale procesului investigației și analizei: *principiul conexiunii inverse* sau feedbackului, al izofuncționalismului și al binarității și *b)* metodele de bază prin intermediul cărora se efectuează cercetarea: *metoda analogiei*, a modelării și a „cutiei negre". G. Klaus menționează că, în ultima ei formă de constituire, **c.** prezintă patru aspecte: informațional, sistemic

de reglare și de strategie a jocurilor. Actualmente se poate vorbi de un sistem al științelor cibernetice. În cadrul acestui sistem se remarcă cu evidență **c.** *teoretică generală*, care cuprinde principiile și metodele de bază, fundamentele matematice și logice ale **c.**, și **c.**, *aplicată*, care studiază posibilitatea utilizării în diferite domenii de activitate a construcțiilor formal-abstracte ale **c.** *teoretice-generale*. În planul **c.** *aplicate* un rol deosebit îl ocupă **c.** *tehnică*, numită și industrială sau teoria conducerii sistemelor tehnice, care verifică și utilizează în producția industrială datele **c.** *teoretice*. Un remarcabil progres cunosc neurocibernetica și psihologia cibernetică (psihocibernetica). Neurocibernetica este acea ramură a **c.** care abordează sistemul nervos prin prisma conceptelor de informație și de autoreglaj, avînd ca obiectiv final aducerea unei contribuții la explicarea și optimizarea comportamentului uman. Psihologia cibernetică abordează, cu o metodologie concomitent cibernetică și psihologică, funcționalitatea și evoluția proceselor psihice, ireductibile la mecanismele lor fiziologice, în diferite etape ale activităților umane, în structura ierarhizată și relativ stabilă a personalității.

CICLOTIMIE (gr. *kyklos* — cerc, *thyma* — stare), dispoziție constituțională spre o evoluție tonico-afectivă ciclică, sinusoidală, cu alternanțe între stări active, euforice și depresie, atonie (Kretschmer).

CICLU, dezvoltare circulară și repetitivă. Poate fi considerată mecanicist sau dialectic, prin relativizarea repetitivității și relevarea interdependenței, a sensului calitativ a fiecărui **c.** și a suitei lor progresive. Uzual, un proces realizat integral.

CINETIC (gr. *kinetikos* — care se mișcă), ceea ce ține de mișcare în sensul deplasării; reproducerea sau anticiparea deplasării în reprezentări calificate drept cinetice.

CINISM, atitudine de sfidare a normelor și idealurilor morale, de desconsiderare a valorilor de orice fel. Termenul provine de la una din școlile filosofice existente în Grecia antică în sec. IV î.e.n. Sensul termenului s-a modificat treptat: de la indiferență față de bogății — s-a ajuns la disprețul față de cultură și de civilizație, propovăduindu-se întoarcerea omului la starea naturală, cum o cerea Diogene din Sinope (404-323 î.e.n.). În accepțiunea actuală **c.** implică o notă de francheță „neagră", de exprimare fățișă prin vorbe, gesturi, acțiuni a unor atitudini negative, fără a ține seama de faptul că jignește, îngrozește, lovește pe altcineva sau tocmai pentru aceasta.

CINSTE, calitate morală globală rezultată din consistența și conștiința morală și din consecvența atitudinilor pozitive și

deci și a conduitei. Este centrată asupra respectării avutului public și al altor persoane, asupra respectării cuvîntului dat și întreținerii de relații sincere și corecte cu alții. Cea mai înaltă expresie a **c.** este patriotismul, fermitatea civică, îndeplinirea exemplară a îndatoririlor sociale și profesionale. **C.** este o normă a moralei general-umane dar ea dobîndește noi valențe în contextul comunismului.

CIRCUMVOLUȚIE (GIRUS, PLIERE, ÎNDOITURĂ), zonă, a suprafeței corticale delimitată prin adîncituri, plieri și care amplifică întinderea și posibilitățile funcționale ale creierului. Delimitează ariile și deține relative specializări. **C.** mai accentuate și importante sînt delimitate de scizuri.

CITIRE, anterioară și complementară scrierii, **c.** este o activitate condiționată de coordonări verbo-acustico-optice sau de corespondențele dintre modelele acustice și cele grafice ale cuvintelor posedînd semnificații. Constă din percepere grafoverbală și înțelegere. În timp ce scrisul este o codare ce pornește de la analiză la sinteză, **c.** este o decodificare ce evoluează de la sintetic la analitic. Pentru cititorul exersat, textul devine redondant întrucît el nu mai urmărește asemenea începătorilor literă cu literă ci identifică cuvinte și propoziții după anumiți *indici de recunoaștere* integrați într-o strategie a lecturii (Haslerud și Clark, 1957). După cum a demonstrat-o Chapanis **c.** este posibilă și dacă se arată numai o parte din rîndurile scrise (partea de jos sau de sus) sau dacă se omit unele litere. În **c.** se constată o cotă de descifrabilitate a textului (Licklider) și un indice de predictibilitate ce urmează (Howes și Solomon). Real percepția grafică devansează înțelegerea și oferă bază pentru aceasta. Superficialitatea sau profunzimea lecturii este dependentă de măsura angajării operațiilor intelectuale.

CITIRE DINAMICĂ RAPIDĂ, tehnică de citire numită și TAHILECTURĂ, care este destinată ameliorării lecturii la nivelul celor trei parametri de bază ai acesteia: viteză, înțelegere și memorare. Dintre acești parametri, cel mai dificil de ameliorat este viteza de lectură. Înțelegerea poate fi sporită prin familiarizarea cu un anumit gen de materiale scrise, iar memorarea prin notarea ideilor principale ale alineatelor, paragrafelor și capitolelor pe măsura parcurgerii acestor unități. Prin diferite tipuri de exerciții se diminuează sau anihilează următoarele tendințe de frînare a vitezei de lectură: tendința frecventei întoarceri la textul deja parcurs (fie datorită excesivei scrupulozități, fie datorită perceperii sau înțelegerii mai lente a unor texte dificile), tendința de subvocalizare (articulare în gînd sau în șoaptă, însoțită de o vibrare a laringelui sau de o mișcare a buzelor) și tendința de urmărire cu degetul a șirurilor de cuvinte. Se ajunge astfel la lărgirea treptată a fascicolului activ al vederii (suprafața cuprinsă de ochi cînd acesta se imobilizează pentru cca. *o centisecundă într-un* punct de fixare), fiind cuprinse la un moment dat mai multe cuvinte legate prin sens. Dacă un cititor mediu cult citește cca. 300 de cuvinte pe minut (60 de pagini pe oră), prin **c.d.r.** se poate citi de 3—10 ori mai repede.

CIVILIZAȚIE (lat. *civilis, civilitas),* grad de culturalizare a vieții sociale, obiectivare și materializare a cunoștințelor și experienței astfel încît valorile culturale să devină active pe tot întinsul organismului social. Înrudit cu termenii de urbanizare și urbanitate, **c.** implică progres al forțelor de producție, mod de viață evoluat datorită tehnologiei, rețelelor informaționale și consumului de cultură. După R. Mac Iver, **c.** „exprimă creațiile societății în vederea asigurării controlului asupra propriilor condiții de viață (organizări sociale și tehnici). Întrucît **c.** presupune întotdeauna concretizare, obiectivare și generalizare a valorilor, termenul se identifică frecvent cu cultura materială, deși implică și prelungiri în sfera existenței spirituale și se exprimă în comportamente adecvate existenței culte, calificate ca civilizate.

CÎMP, (în fizică — regiune din spațiu care prezintă o anumită continuitate a distribuției corpusculare și energetice). În psihologia *percepției,* unghiul sub care este reflectat un obiect, spațiul explorat de organele de simț în mod simultan și dintr-o anumită poziție. Se face o deosebire dintre **c.** *fizic* și **c.** *psihic,* acesta din urmă putînd fi senzorial (optic, acustic, tactil) și mental.

CÎMP PSIHOLOGIC, noțiune desemnînd totalitatea faptelor care există la un moment dat pentru individul considerat; noțiunea de **c.p.** a fost introdusă în psihologie de K. Lewin (1933), pentru a desemna un ansamblu de fapte interdependente fizice, biologice, sociale, psihice (conștiente și inconștiente) existente la un moment dat și care determină comportamentul unui individ sau unui grup. În acest ansamblu sînt implicate existența individului, interdependența individ-mediu, contemporaneitatea și ecologia. **C.p.** implică existența a trei tipuri de variabile pentru individ: a) variabile psihologice (nevoi, scopuri, percepții etc. ale subiectului dat); b) variabile non-psihologice cu incidență directă asupra persoanei (sociale, biologice, fizice); c) alte variabile din univers fără incidență directă asupra subiectului. **C.P.** include doar acele variabile care au influență demonstrabilă asupra comportamentului, indiferent dacă subiectul este sau nu conștient de ele. Variabilele psihologice care au incidență asupra subiectului formează spațiul lui de viață (Lsp). Acesta e format din două substructuri: **persoana**

(P) și mediul (E), care este limitat de frontiera (F) de incidență a variabilelor non-psihologice care au efect asupra comportamentului. Persoana și mediul se definesc reciproc în interdependență, în sensul că persoana este o funcție a mediului și invers. De ex. un scop este o anumită relație dintre (P) și o regiune a (E), pe care (P) dorește să o atingă. Manifestările comportamentale ale individului se exprimă prin schimbarea (dx) a **c.p.** în punctul (X) într-o unitate de timp (t), adică $\left(\frac{dx}{dt}\right)$. (Modificarea $\frac{dx}{dt}$ depinde exclusiv de situația (Lsp) în momentul (t), adică de $\left(L\frac{t}{sp}\right): \frac{dx}{dt} = F\left(L\frac{t}{sp}\right)$, ceea ce reprezintă principiul contemporaneității. Influența evenimentelor trecute sau viitoare asupra comportamentului actual este posibilă în măsura în care există elemente ale lor în $L\frac{t}{sv}$. Variabilele psihologice (E și P) sînt inserate într-un mediu non-psihologic ce influențează comportamentul printr-o zonă denumită frontieră (F). (F) este o limită pe care variabilele non-psihologice o pun celor psihologice (de ex.: limitarea comportamentului individual prin normele sociale) și reciproc o limitare a variabilelor non-psihologice prin cele psihologice (normele grupului nu pot depăși limitele toleranței la frustrarea individului). În **c.p.** se înfruntă permanent tendințe și obstacole care se opun realizării tendințelor, generînd satisfacții și frustrări cu comportamente corespunzătoare, în funcție de fiecare situație. H. Ey utilizează și expresia, cîmp de conștiință prin care înțelege o conjugare a cîmpurilor perceptiv și tematic (interpretativ-conceptual), un ansamblu de operații intelectuale deschise atît spre lume cît și spre sine.

CÎMP PSIHOLOGIC AL GRUPULUI, reprezintă ansamblul de scopuri ale grupului, norme de grup, reprezentări asupra mediului său, diviziunea de statute și roluri care determină relațiile de interdependență dintre membri ce definesc grupul. Această abordare a dinamicii grupului permite realizarea de grupuri experimentale și decelarea determinanților grupali ai comportamentului individual.

CÎMP SOCIAL, noțiune, introdusă de K. Lewin în 1947, reprezentînd un ansamblu de entități sociale coexistente ca: grupurile, subgrupurile, membrii, barierele, canalele de comunicație etc. O caracteristică fundamentală a **c.s.** este poziția relativă a entităților care îl compun, definind o structură a grupului și o ecologie a sa și dînd posibilitatea locomoției în interiorul cîmpului. Din punct de

vedere al psihologiei sociale, **c.s.** este reprezentat de perceperea sau reprezentarea de către individ a altor persoane sau a altor elemente care relevă o prezență socială (obiecte produse de om, manuscrise, cărți, opere de artă etc.). În sens restrîns, **c.s.** este constituit de rețeaua de relații de dependență și de colaborare dintre membrii care-i caracterizează structura și dinamica organizării.

CLARITATE, calitate a senzațiilor și percepțiilor de a reflecta distinct și relevant anumite însușiri și structuri, permițînd astfel o certă recunoaștere a lor. W. Wundt a deosebit pragul intensității de pragul **c.** În accepțiune carteziană se folosește pentru a caracteriza gîndirea și conștiința. Zona conștiinței clare este întotdeauna restrînsă. După E. Titschener, atenția se caracterizează calitativ prin **c.**

CLARVIZIUNE, caracterizare a capacității de a înțelege și prevedea clar și relevant evenimentele în baza unei gîndiri realiste și perspicace. Într-un alt sens aceleași efecte de prevedere limpede a unor evenimente obținută însă prin prognoză, iluminări spontane, stare de transă, dotații ce se pretind a fi supranaturale. Acest sens este apropiat de cel de premonițiune.

CLASĂ, categorie de elemente, reunite prin trăsături comune. Grupare școlară. Categorie socială caracterizată prin același raport față de mijloacele de producție și aceeași poziție în sistemul social.

CLASIFICARE, proces de stabilire a claselor de obiecte și acțiuni sau de concepte prin coordonări după o schemă de distribuție, bazată pe anumite criterii de esențialitate, genealogie, apartenență la genuri etc. Rezultă dintr-un proces sistemic de comparație. După J. Piaget este o activitate permanentă a gîndirii ce realizează integrări la diverse niveluri — diferențiere înăuntrul unei mulțimi prin gruparea de submulțimi ce se definesc ca clase întrucît sînt disjuncte după criteriul ales. Forma superioară a **c.** este cea sistematică, bazată pe ierarhizarea nu numai a obiectelor ci și a relațiilor.

CLASTOMANIE, (gr. *Klastos* — distrugător) înclinație patologică spre distrugerea sistematică a tuturor obiectelor întîlnite. Simptom al psihozei maniaco-depresive sau al idioției.

CLEPTOMANIE (gr. *kleptein* — a fura, *mania* — nebunie), înclinare, tendință de a fura diverse obiecte, datorită unui impuls patologic, a unei dorințe obsedante de a sustrage orice fel de obiecte, căreia subiectul nu i se poate opune. În **c.** bolnavul nu urmărește realizarea unui cîștig, ci satisfacerea impulsului care îi aduce ușurare afectivă. De obicei, furtul este comis fără măsuri de precauție, iar obiectele furate sînt inutile bolnavului. El nu manifestă tendința de a le valorifica. Amenințările, mă-

surile represive nu dau rezultate; această stare reclamă îngrijire medicală. Psihanaliza explică **c.** prin tendința inconștientului de a obține satisfacții simbolice.

CLIMAT PSIHIC, termen introdus de K. Lewin pentru a semnifica *aspectul global sau efectul sumatoriu al cîmpului psihosocial;* are sens de *„atmosferă spirituală" sau de „mediu psihic".* D. Pugh (1963) consideră în analiza **c.p.** trei serii de factori: **1)** *structura* și funcționarea organizației; **2)** *compoziția* și interacțiunile grupului; **3)** *personalitatea* și comportamentul individual. După R. Tagiuri și Litwin **c.p.,** într-o organizație sau grup, este percepția globală pe care o au membrii săi despre o serie de caracteristici generale, relativ stabile, despre interacțiunile sociale ce se produc în interiorul organizației. De menționat că, fiind dependent de factorii psihosociali arătați, **c.p.** nu este același pentru toți membrii grupului pentru că, arată P. Gadbois (1974): *„reacția unui individ față de o situație nu depinde numai de caracterul interacțiunilor din grup ci și de percepția pe care o are individul despre situația respectivă";* deci faptele psihosociale sînt filtrate prin prisma personală și, astfel, se creează o impresie, se formează o dispoziție. În genere, **c.p.** poate fi considerat și o dispoziție afectivă colectivă sau privind colectivul. La grupele mici este mai potrivit să se vorbească despre microclimat psihic spre deosebire de **c.p.** din grupe mari, colectivități etc. **C.p.** poate fi favorabil sau defavorabil muncii, poate fi blocant sau creativ. H.C. Triandis (1957) arată că în colectivele științifice este mai bine ca între atitudini, opinii să existe o disonanță moderată. B. A. Frolov (1973) dovedește că formarea **c.p.** optim este legat de adoptarea motivației de grup. M. Roco (1976) a dovedit că formarea **c.p.** optim în grupele de muncă este condiționat de reglarea relațiilor din grup de valori profesionale în condițiile depășirii compatibilităților sau incompatibilităților afective întîmplătoare.

CLINIC, calificare a metodelor de investigație psihice, care se bazează pe experiența observațiilor directe făcute la patul bolnavului sau în jocuri, activități și convorbiri cu subiecții de vîrstă infantilă (J. Piaget) sau de orice altă vîrstă și ocupație. Metoda **c.** se deosebește de metodele experimentale aplicate în laborator ca și de cele statistice.

CLIMONANIE, regresiune patologică spre vîrsta infantilă în sensul preferinței obsesive pentru poziția culcată, pentru legănat și căutarea sînului matern.

CLONIC (gr. *klonos* — agitație), formă discontinuă a contracțiilor musculare opusă celor tonice și care intervine ca un simptom al crizelor comițiale.

COD, sisteme de corespondență între elementele mesajului și combinațiile semnalelor prin care se exprimă elementele mesajelor. **C.** asigură transcrierea mesajelor dintr-un alfabet inițial în alfabetul propriu sistemului de transmisie. Pentru a transmite unei mașini de calcul datele informaționale necesare rezolvării unei probleme este necesar ca semnalelor inițiale, în care sînt exprimate aceste informații, să le punem în corespondență combinații de semnale din alfabetul binar în care lucrează mașina. *Limba reprezintă cel mai perfecționat și bogat sistem de coduri.*

CODABILITATE, termen introdus de R.W. Brown și E.H. Lennenberg în 1954, pentru a exprima diferența în accesibilitatea noțiunilor. **C.** reprezintă rezultatul aplicării mai multor tipuri de codificări în cadrul limbilor naturale, prin care unei anumite categorii de obiecte, fenomene etc., li se asociază anumite concepte ale căror sfere, din punct de vedere semantic și pragmatic, nu se suprapun perfect. Știind că mesajul conținut în „designat" poate fi codificat (convertit) într-un alfabet-cod („designant") pe baza mai multor tipuri de codificare, înseamnă că unuia și aceluiași designat îi pot corespunde, în cadrul diferitelor limbi naturale, mai multe tipuri de designante. Astfel există diferiți termeni lingvistici, care în esență vizează același obiect sau fenomen, dar diferă din punct de vedere al accesibilității tocmai datorită diferenței dintre sferele lor semantice. Cu alte cuvinte, nu sînt „integral traductibili". **C.** vizează termenii „expeditivi" ai unei limbi și nu cei „descriptivi" (combinații de cuvinte). Pe baza descoperirii factorului de **c.,** R. W. Brown și E.H. Lennenberg susțin că *există o relație directă între accesibilitatea termenilor lingvistici și procesul de memorare și recunoaștere.* Experimentele efectuate de ei au arătat în special influența limbii, asupra stocării informațiilor în memorie, în sensul că subiecții își reaminteau ceva, cu mai multă ușurință, dacă în limba respectivă exista un termen expeditiv pentru lucrul respectiv.

CODARE, operația de traducere a unui mesaj informațional în cadrul unui sistem oarecare. Acest prim cod este adesea supus operațiilor de recodare (alegîndu-se semnele cele mai potrivite pentru transmisie), pentru ca, în final, la nivelul central al sistemului, să se realizeze operația de decodare, de extragere a mesajului informațional din ultimul cod. Decodarea presupune o serie de operații în sens invers recodărilor succesive.

COEZIVITATE v. SOLID\-RITATE.

COGNIȚIE, după J. P. Guilford, ansamblul actelor psihice pur cognitive, independent de motivație, tensiuni, intenții, voință. Întrucît procesele cognitive

poartă implicații afective și conative, s-a recurs la acest termen care este restrictiv și nu desemnează decît latura intelectuală.

COLAPS CEREBRAL, fenomen patologic de reducție a funcțiilor și masei cerebrale în legătură cu blocarea circulației sanguine și a stimulațiilor endocrine.

COLECTIV, denumire mai veche a grupurilor mici și mijlocii, accentuînd unitatea de acțiune și scop ca și coeziunea acestora; termen introdus în psihopedagogie de A.S. Makarenko care a elaborat principiul educației, în, prin și pentru **c.,** deci — așa cum interpretează P. Golu — al amplasării **c.** în procesul educațional cu un triplu sens de: *cadru, factor* și *destinatar* al educației. În psihologia socială **c.** înseamnă, după M. Zlate, *un grup constituit, avînd structură și destinație educativă.*

COLERIC, temperament corespunzător tipului puternic neechilibrat, excitabil, caracterizat prin relativă slăbiciune a inhibiției active de unde tendințe de nestăpînire de sine, impulsivități, agitație, tumultuozitate, nerăbdare, explozitivate emoțională, oscilație între activism impetuos și depresie, înclinație spre stări de alarmă și spre exagerare ș.a.

COMĂ, stare caracterizată prin disoluția, bruscă sau progresivă, a conștiinței și funcțiilor de relație și prin conservarea (uneori relativă) a funcțiilor vegetative. Ea constituie gradul cel mai profund al destructurării conștiinței (starea comatoasă).

COMBINATORICĂ, desfășurare superioară la nivelul grupurilor operaționale, formale, implicînd identitate, inversiune, negație, reciprocitate și creînd posibilitatea a *nenumărate variante de construcție și reconstrucție intelectuală.* J. Piaget notează: „La nivelul la care se constituie operațiile ipotetico-deductive (respectiv, raționarea asupra unei propoziții considerate ca ipoteză, independent de adevărul conținutului ei), asistăm la construirea unei noi structuri care rezultă dintr-o formă secundară de joncțiune (sau combinare) între structurile cu inversiune și cele cu reciprocitate. Operațiile ipotetico-deductive (11—12 ani la 14—15 ani) prezintă un caracter nou și fundamental, acela de a comporta o **c.,** întrucît cele 16 operații binare ale logicii bivalente a prepoziționilor se construiesc prin combinare, pornind de la cele patru asocieri de bază ($pq \vee \bar{p}q \vee p\bar{q} \vee \bar{p}\bar{q}$) care, la rîndul lor, constituie o grupare elementară de natură „simplu multiplicativă". Se disting **c.** operațional-logice și imaginative, acestea din urmă fiind mai bogate și libere.

COMIC, situație și stare emoțională presupunînd o flagrantă și ireductibilă discordanță dintre ceea ce se afirmă superior și se dovedește a fi inferior, dintre aparențe și esență, scop și mijloace. H. Bergson considera comicul ca efect al suprapunerii mecanicului peste viu. T. Vianu: „redus la tipul său cel mai general, **c.** este întotdeauna o impostură demascată". Este o ipostază a omului și are ca efect iremediabil, rîsul.

COMOȚIE CEREBRALĂ, sindrom cauzat de traumele craniene, manifestat prin pierderea cunoștinței și asociindu-se cu tulburări somatice ce se pot finaliza cu moartea.

COMPANIONUL IMAGINAR, o persoană, un animal sau un obiect fictiv, creat de un copil, de regulă, de vîrstă preșcolară; **c.i.** deseori are o persistență de cîțiva ani. Cercetări variate indică faptul că 15—30% din copii au **c.** invizibili, de un tip sau altul (Hurlock și Burnstein (1932); H. Svensen (1936); Ames și Learmed (1946). **C.i.** au de obicei nume și personalități stabile și copilul vorbește și se joacă cu ei ca și cum ar fi reali. **C.i.** sînt considerați o expresie normală a imaginației copilului. Deși orice tip de copii au **c.i.,** unele cercetări arată că sînt mai frecvenți la copiii singuratici și nesociabili sau care au dificultăți în relațiile de familie. În aceste cazuri studiul **c.i.** poate furniza indicii valoroase pentru trebuințele emoționale ale copilului. Uneori pot fi o modalitate de practicare a rolurilor și, în multe cazuri, pot ajuta în satisfacerea unei nevoi de prietenie intimă; cineva cu care să împartă necazuri, plăceri etc. Pe măsură ce copilul își dezvoltă abilități sociale mai largi și este implicat în activități școlare, găsește alte modalități de a-și satisface trebuințele emoționale. Este depășit astfel stadiul **c.i.,** copilul utilizîndu-și în continuare imaginația în alt gen de activități.

COMPENSAȚIE, proces sau mecanism de *contrabalansare a unei deficiențe,* insatisfacții sau nerealizări (decompensare). La deficienții senzoriali se dezvoltă compensatoriu, pînă la cele mai înalte nivele, organele de simț valide. D. Damaschin a elaborat conceptul de *transfer compensator.* A. Adler a generalizat în viața psihică fenomenul **c.,** acordîndu-i semnificația unei legi de bază. **C.** se poate realiza fie prin eforturi orientate în domeniul inițial deficitar, fie prin eforturi orientate asupra unui alt domeniu în care subiectul încearcă să obțină rezultate excepționale. **C.** se poate realiza fie în formă conștientă, fie inconștientă. Imaginația în anumite condiții îndeplinește funcția de **c.** Persistența tendințelor de **c.** duce uneori la supracompensare.

COMPETIȚIA AFERENȚELOR, proces neurofiziologic cu desfășurare spațio-temporală, care stă la baza verigii aferente a procesului perceptual, constînd în filtrarea aferențelor sosite pe diferite căi la același centru nervos, unele aferențe fiind lăsate să treacă mai departe, altele nu.

COMPETIȚIE, situația care apare în interiorul unui grup sau între grupuri de participanți la o sarcină, atunci cînd scopurile și raporturile interpersonale nu sînt determinate prin consens. În ceea ce privește efectul **c.** asupra performanțelor, experimentele arată că sarcinile pot fi îndeplinite cantitativ, dar cu însemnate deficiențe calitative. S-a demonstrat că indivizii au performanțe superioare mai des atunci cînd sînt opuși unul altuia decît atunci cînd lucrează în grupuri competitive. Uneori în cadrul **c.** intergrupuri se înregistrează performanțe superioare celor obținute prin **c.** interindividuală, în special acolo unde coeziunea grupurilor este mare, iar diviziunea sarcinilor bine precizată. Psihologii însă nu au căzut de acord asupra valorii și adecvenței relative a **c.** față de cooperare. Teoriile organizării sugerează un dozaj ponderat al cooperării cu **c.,** în funcție de natura și importanța sarcinii, mărimea și componența grupurilor, finalitatea estimată a activității.

COMPLEX, termen introdus de C.G. Jung, desemnează o *totalitate de trăiri și de trăsături personale cu un fond afectiv foarte intens, declanșate de evenimente, situații, relații umane etc. mai mult sau mai puțin generale care au un caracter frustrant.* Formarea lor este plasată la vîrstele cele mai fragede atunci cînd conștiința și personalitatea sînt neelaborate și structurile prea labile pentru a asigura reglarea vieții subiective, iar manifestarea lor la vîrstele mai înaintate este legată de evitarea acestor situații inițial frustrante. Deci **c.** poate fi denumit ca o structură dinamică inconștientă, înzestrată cu mecanisme de autoreglare, reprezentînd reacția împotriva existenței, la nivelul întregii structuri a personalității, a unei surse permanente de dezechilibru. După Laplanche și Pontalis, **c.** este un ansamblu organizat de reprezentări și amintiri cu o puternică valoare afectivă parțial sau total inconștient. **C.** se constituie pornind de la relațiile interpersonale din isteria infantilă. În acest caz **c.** structurează toate nivelele psihologice: emoții, atitudini conduite etc. De aici reiese că el are la bază un conflict, un conflict generat fie de structurile sociale care intervin prin modificările de statut și rol (**c.** de inferioritate), fie prin reprimarea de către filtrajul social a unor tendințe, rezultînd din situații sociale determinate, în special familiale (**c.** lui Oedip). Din punct de vedere comportamental, **c.** este o strategie, mai exact un algoritm comportamental de un anume tip și anume cînd acesta nu reușește să reducă o tensiune psihică ci o fixează. Freud conferă trei sensuri **c.;** 1) sensul original care desemnează un aranjament relativ fix de înlănțuiri asociative;

2) un sens mai general care desemnează un ansamblu mai mult sau mai puțin structurat de trăsături personale cu accentuarea reacțiilor afective. La acest nivel situațiile noi sînt inconștient aduse la situații infantile iar conduita apare modelată pe o structură latentă neschimbată; 3) Un sens mai restrîns — unde **c.** desemnează o structură fundamentală a relațiilor interpersonale și modelul în care persoana își găsește locul și și-l apropie. Printre cele mai studiate forme de **c.** se numără cel de *inferioritate* a cărei origină este atribuită constrîngerilor ce se exercită de către adulți asupra copiilor și pe care aceștia, atunci cînd nu le înțeleg, le interpretează ca manifestări gratuite ale adulților cu care se află în raporturi de inferioritate fizică. Sentimentul de inferioritate poate provoca reacții de compensare ineficace, cînd subiectul își atribuie în reverie capacitățile sau puterile care îi lipsesc pentru a realiza un echilibru real sau printr-un comportament brutal, cinic, duplicitar etc. Fiind în cele mai numeroase cazuri efectul unor deficiențe educative, apariția lor poate fi preîntîmpinată prin realizarea între adulți și copii a unor relații atente, de solicitudine și încredere reciprocă etc. Uneori în condițiile unei personalități puternice, inferiorități reale (cum este cazul celebru al oratorului grec Demostene care a avut defecte de vorbire) sînt depășite cu ajutorul unor activități tenace de unde compensarea inferiorității prin autoperfecționare (A. Adler).

COMPLEXUL LUI OEDIP, atașament erotic al copilului față de părintele de sex opus, refulat din cauza conflictului de ambivalență preferențială între părinți *(pozitiv).* Complexul este *negativ* cînd atașarea copilului se manifestă către părintele de același sex. După S. Freud, acesta este un fenomen normal în dezvoltarea copilului, care în condiții normale este *depășit;* după G. Roheim (dar nu după B. Malinovski) este comun *speciei* umane. După alți autori, apare numai în condiții anormale. Nedepășit, poate fi sursa unor nevroze, a homosexualității.

COMPORTAMENT, după Tilquin, ansamblul reacțiilor adaptative, obiectiv-observabile, pe care un organism, prevăzut cu sistem nervos, le execută ca răspuns la stimulii din ambianță, care, de asemenea, sînt obiectiv-observabili. Echivalent al termenului de *behaviour.* În sens larg, *reacție totală a unui organism, prin care el răspunde la o situație trăită, în funcție de stimulările mediului și de tensiunile sale interne și ale cărui mișcări succesive sînt orientate într-o direcție semnificativă* (Lenhardt). După H. Pièron, **c.** desemnează modul de a fi și de a acționa a animalelor și omului, *manifestări obiective ale activităților lor globale.* P. Janet introduce termenul de

conduită, căruia îi acordă o semnificație mai complexă.

COMPORTAMENT DEVIANT, comportament ce se abate de la normele acreditate în cadrul unui sistem social mergînd pînă la conflict cu valorile culturale. După A. Cohen, **c.d.** este comportamentul „care violează așteptările instituționalizate — adică așteptările împărtășite și recunoscute ca legitime în cadrul unui sistem social". Opus comportamentului conformist, **c.d.** are și o semnificație de inadaptare. Statistic, devianța este o abatere de la medie. Prin **c.d.** se înțeleg numai abaterile cu sens negativ, antivaloric, de tipul delincvenței, vagabondajului, negativismului, malformațiilor caracteriale și chiar al psihopatiilor. Reprezentînd o abatere de la anumite valori sau moravuri **c.d.** este definit întotdeauna concret, în raport cu grupul sau colectivitatea; ceea ce este normal pentru un grup poate fi deviant pentru altul. Cu cît grupul este mai coerent cu atît el este mai intolerant față de **c.d.** Psihologia socială a educației acordă o atenție deosebită studiului etiologiei **c.d.** și căilor de prevenire a lui.

COMPORTAMENTUL ECONOMIC AL CONSUMATORULUI, noțiune de bază în *psihologia economică* și a *consumului* (v.) reprezentînd actele și hotărîrile consumatorului privind utilizarea veniturilor pentru diferite cumpărături curente, bunuri de uz îndelungat sau economii, precum și în legătură cu atitudinile (înțelegînd prin atitudine orientarea consumatorului, provenind din cauzele care-l determină să cheltuiască cît și opiniile sale față de mărfurile din comerț și ușurința procurării lor). Are ca elemente componente deprinderile de cumpărare, obișnuințele de consum, motivele de cumpărare și consum, atitudinile și opiniile consumatorilor. Prevederea manifestărilor viitoare ale cererii, reclamă cunoașterea și valorificarea aspectelor neeconomice ale **c.c. al c.**

COMPOZABILITATE, caracteristică a grupurilor operaționale constînd din conjugarea variabilă a operațiilor, reunirea și reorganizarea datelor etc., ceea ce permite, de fiecare dată, noi compoziții. După J. Piaget, „din clasele parțiale se compune o clasă totală".

COMPREHENSIUNE (în limba franceză sinonim cu înțelegere) evidențiază sensul de cuprindere; este folosit în psihologie în locul *înțelegerii*. Totodată se vorbește despre *psihologie comprehensivă* sau în varianta germană *Verstehende Psychologie*, pentru a desemna sistemul de psihologie introspecționistă propusă de Dilthey și Spranger și care nu pretinde la explicarea fenomenelor psihice ci doar la descrierea lor în baza intuiției.

COMPULSIUNE, constrîngere internă de tip obsesional ce obligă la o conduită repetitivă cu semnificația unui sindrom patologic și care, dacă nu este exercitată, antrenează o creștere a angoasei. Deși repetarea unui gest sau strigăt este neintenționată și inutilă, subiectul continuă să îl execute. S. Freud scria: „în inconștientul psihic putem să recunoaștem supremația unei compulsiuni de repetare provenită din motiuni pulsionale și depinzînd într-adevăr de cea mai intimă natură a pulsiunii, care este suficient de puternică pentru a se plasa deasupra principiului plăcerii, împrumutînd unor aspecte ale vieții psihice un caracter demoniac..." Uneori *calificativul de compulsional se utilizează în locul celui de obsesiv*.

COMUNICAȚIE, proces de schimb substanțial, energetic și (sau) informațional între două sau mai multe sisteme, pe baza căruia se asigură reflectarea sistemului emițător (reflectat) în sistemul receptor (reflectant). Din punct de vedere cibernetic, **c.** reprezintă *orice deplasare a unei cantități de informație de la un element la altul, în cadrul aceluiași sistem, sau de la un sistem la altul, fără considerarea naturii și modalității concrete în care se realizează această deplasare*. Teoria generală a **c.** studiază caracteristicile și relațiile dintre factorii de ordin general care facilitează transferul unei cantități de informație de la un obiect la altul și, pe baza utilizării unor metode operaționale, recomandă căi de stabilire a unor regimuri optime de circulație a informației în cadrul diferitelor tipuri de sisteme. Se poate distinge între **c.** în cadrul aceleiași clase de obiecte sau sisteme, **c.** *intramodală*, iar între clase diferite de obiecte **c.** *intermodală*. Cea mai evoluată formă din cadrul primului tip o constituie **c.** în cadrul speciei umane, iar în cadrul celui de-al doilea tip sînt mai semnificative **c.** între om și animal, între om și mașină. **C.** *interumană* se bazează pe un ansamblu de procese psihomotorii specific umane, limbajul, în care un loc deosebit de important revine componentei conștiente, gîndirii. Această formă de **c.** se poate realiza și prin utilizarea unor mijloace neverbale cu funcție de semnalizare, atitudini posturale, mimico-gesticulație, sunete neverbale etc., care însoțesc și complementează **c.** verbală. Există de asemenea posibilitatea creării și utilizării unor mijloace tehnice materiale de transmitere a mesajelor informaționale la distanță (telecomunicația). Semnalăm modelul comunicațional al psihicului uman sugerat de teoria **c.**, conform căreia întreaga activitate psihică este concepută ca o rețea de **c.** informațională, în ordine interspecifică (cu alții, cu lumea) și infraspecifică (cu sine, între subsistemele sistemului psihic individual).

COMUTATIV, ceea ce se mută, se deplasează dintr-un loc în altul; funcție a sistemelor de reflexe de a răspunde schimbărilor din ambianță și a adecva

comportamentul la acestea. În cercetările lui Asratian se formează un stereotip reflex într-o cameră iar în alta un alt stereotip dar la aceiași stimuli. Deci la același stimul animalul răspunde diferit după locul în care se află. De aceea se presupune un reflex la ambianță. *Comutativitatea* este o însușire a atenției constînd din deplasarea ei de la un obiect la altul, în reorientarea promptă a atenției de la o activitate la o altă activitate ce intervine subit.

CONATIV (termen introdus de Spinoza), desemnează latura pulsională de tendințe, efort și întreținere energetică a acțiunii, reunind afectivul cu voliționalul. Puțin utilizat în psihologia modernă este opus *cognitivului*, dobîndind semnificație de noncognitiv. Uneori se înțelege prin **c.** numai volitivul, desprins de afectiv.

CONCENTRARE, latură și lege a dinamicii proceselor nervoase fundamentale constînd în revenirea excitației și inhibiției iradiate, la focarul inițial. Funcție a atenției, prin care un obiect este fixat, iar de la celelalte subiectul se distrage. Neurofiziologic, **c.** este expresia focarului de excitabilitate optimă sau a dominantei. Psihologic, **c.** presupune ca să se depășească concurența activităților (H. Piéron) și să se asigure o selecție și organizare convergentă a lor. În practica yoga **c.** este o modalitate de refacere mentală, **c.** activității psihice pe o imagine fiind asociată cu o totală relaxare a celorlalte sisteme.

CONCEPT (lat. *conceptum* – cugetat, gîndit), idee abstractă, noțiune; termenul este folosit în filosofie și logică, desemnînd, de regulă, un *înțeles generic impersonal*, spre relativă deosebire de noțiune, în care accentul se pune pe înțelegere, și pe idee, în care funcția referențială (de trimitere la real) este desfășurată și particularizată, ideea putînd să capete forme particulare de la o persoană la alta. **C.** reprezintă deci o unitate delimitată de gîndirea abstractă, este semnificația generală a unui termen. Rezultînd din generalizări succesive, **c.** elimină la maximum trăsăturile concrete, sensibile și se reduce la o schemă generală. După J. Piaget, **c.** nu este decît o schemă de acțiune sau de operare. Întrucît condensează însușiri generale și esențiale pentru o clasă de obiecte sau relații, **c.** dispune de o sferă de valabilitate care este cu atît mai extinsă cu cît conținutul generic-esențial este mai restrîns. Kant a împărțit conceptele în apriorice și aposteriorice. Accentuarea uneia sau alteia din aceste categorii duce la poziții de extremă, de ordin empirist sau raționalist. **C.** trebuie considerate genetic, logicul rezumînd și condensînd istoricul. Ch. Blondel arată: „în fond orice concept este totodată aprioric și aposteriorie pentru că în orice concept elementul reprezentativ nu este decît cîmpul de întîlnire a unei acțiuni cu o reacțiune".

CONCRET, opus abstractului, ceea ce reprezintă o realitate nemijlocită, palpabilă, caracterizată prin continuitate, unitate, structură, printr-o compactare sau concrescență de însușiri. Senzațiile și percepțiile reproduc **c.** prin imagini. Reprezentările dispun de un grad variabil de concretitudine. În genere, **c.** este realizat în plan psihic prin intuiție senzorială. Concept opus abstractului, care implică separații de însușiri și fixare în idei. Totuși, acumularea abstracțiunilor și ideilor despre unul și același real poate duce la recompunerea **c.** prin condensări de concepte ce tind să exploreze exhaustiv realul. Este ceea ce Hegel numește **c.** *logic*, iar Marx apreciază ca formă superioară a cunoașterii științifice. Aceasta întrucît cunoașterea presupune ridicarea de la **c.** *intuitiv-senzorial* la abstract sau de la abstract ridicarea la **c.** *logic* prin sinteza și sistematizarea determinărilor obiectului sau procesului. Marx: „concretul este concret pentru că reprezintă sinteza unei serii de determinări, deci unitatea în cadrul diversității".

CONCRETIZARE, proces intelectual opus abstractizării. **C.** poate fi înțeleasă în următoarele trei sensuri: a) ca o *recunoaștere* sau identificare a ceea ce este general într-un obiect concret; b) ca o *ilustrare*, exemplificare a ideilor și principiilor generale; c) ca o *reconstituire* dintr-o multitudine de elemente abstracte a obiectului concret. Deci, fiecare dintre elementele constitutive ale obiectului fiind „radiografiată" mintal, descoperindu-se semnificațiile fiecăreia, corelațiile interne, se poate apoi proceda la refacerea realului, la reintegrarea lui mintală în condițiile deplinei înțelegeri. Acesta nu mai este concretul intuitiv, ci un *concret logic*, iluminat de înțelesuri. Elogiind această realizare supremă a cunoașterii, Marx vorbește despre *„ridicarea de la abstract la concret"*.

CONDENSARE, în doctrina psihanalitică, proces prin care *într-un singur comportament, gest sau imagine sînt acumulate și simbolizate o multitudine de sensuri, tendințe inconștiente și trebuințe*. Se consideră că imaginile ce apar în vis reprezintă prin mijlocirea **c.** simboluri ale unei pluralități de tendințe și trăiri. Apare îndeosebi în fenomenele onirice dar este recunoscută ca un mecanism general al inconștientului. Laplanche și Pontalis, **c.** „este una din modalitățile esențiale ale funcționării proceselor inconștiente cînd o unică reprezentare își asumă singură mai multe lanțuri asociative la intersecția cărora se află reprezentarea. Din punct de vedere economic este astfel investită cu energii care se reunesc în jurul reprezentării deși aparțin la diferite lanțuri". **C.** se traduce în vis prin faptul că episoadele acestuia, în comparație cu conținutul latent, sînt laconice. **C.** reprezintă mai degrabă o traducere decît un

rezumat. „Dacă fiecare element manifest este determinat de mai multe semnificații latente, invers, fiecare din acestea poate să se regăsească în mai multe elemente manifeste; pe de altă parte, elementul manifest nu reprezintă sub același raport pe fiecare din semnificațiile din care derivă, astfel încît nu le subsumează, așa cum face conceptul".

CONDESCENDENȚĂ, atitudine binevoitoare, manifestată în relațiile cu o persoană inferioară din punct de vedere material, social, intelectual. Această atitudine este uneori dublată de tendința de a evidenția superioritatea proprie, tocmai prin acordarea ajutorului moral sau material altuia. Dispariția inegalității sociale dintre oameni a dus la restrîngerea manifestărilor de **c.**, termenul indicînd, astăzi, și un echivoc.

CONDIȚIE, element sau formă a conexiunilor și interdependențelor, de însemnătate secundară în raport cu relațiile necesare, legile sau structurile esențiale. Totuși **c.** pot influența în sens pozitiv sau negativ realizarea proceselor necesare. Astfel reacțiile și sintezele chimice sînt dependente de **c.**, de temperatură, presiune, cataliză. Cu cît un fenomen este mai complex cu atît el depinde mai mult și mai de multe **c.** În analiza și interpretarea proceselor biologice, psihice și mai ales sociale trebuie să se țină seama atît de legi cît și de **c.**, dintre care unele dobîndesc semnificația de factori. În psihologie și în sociologie se iau în considerație **c.** *obiective* și **c.** *subiective*, care, în ansambluri sistematizate, îndeplinesc funcția de condiționare (sau, după Ey, de subdeterminare) a unor fenomene și procese. Ceea ce într-un raport este **c.** în altul poate fi relație necesară sau lege.

CONDIȚIONARE REFLEXĂ, proces de *formare a unui nou reflex* sau a unei conexiuni nervoase prin asocierea repetată a unui stimul necondiționat cu un stimul indiferent. Acesta din urmă, fiind întărît prin reacția necondiționată devine semnal al ei, produce aceleași efecte ca și stimulul necondiționat. De ex., lumina, sunetul, aplicate puțin înaintea actului de hrănire și menținute în acest timp, ajung, după repetări, să provoace salivația chiar dacă nu se mai dă hrană. **C.r.** poate fi secundară cînd stimulul indiferent este asociat cu altul ce a fost anterior condiționat. Este posibilă și intercondiționarea a doi stimuli indiferenți pe baza reflexelor naturale de orientare și investigație. După I.P. Pavlov, **c.r.** trebuie să realizeze următoarele patru condiții: 1) *precedența* sau declanșarea stimulului condiționat înaintea celui întăritor; 2) *coincidența* celor doi stimuli; 3) *repetiția* asocierii stimulilor; 4) *elaborarea* de alți stimuli cu efect perturbator. G. Müller, J. Konorski și apoi B. Skinner, respectînd aceleași condiții, au relevat un nou tip de **c.r.** deosebit de

cel clasic, pavlovian. Se asociază cu stimulul întăritor o mișcare sau operație (de apăsare, tragere, învîrtire) și astfel subiectul (animal sau uman) obține recompensa (alimentară sau de alt fel, posibil și informaționale, prin satisfacerea unui reflex de explorare — Harlow). Este **c.** instrumentală sau operațională foarte apropiată de condițiile firești ale activității. Le Ny consideră însă că în fiecare reflex se îmbină **c.** tonică și cea operatorie. Diversele modalități de condiționare reprezintă modele elementare ale procesului învățării.

CONDIȚIONARE SOCIAL-ISTORICĂ, principiu în psihologie și în celelalte științe umaniste conform căruia construcția omului ca personalitate, comportamentele și procesele psihice individuale sau de grup depind esențial de factorii sociali și sînt supuse inexorabil dezvoltării istorice. Socialul este condiția *sine qua non* a existenței umanului iar istoria societății este istoria oamenilor. Structurile sociale sînt însă supraordonate celor psihoindividuale și, în proprietățile sale psihice definitorii, omul suportă determinarea social-istorică. Marx a demonstrat natura (esența) socială a conștiinței, a derivat conținutul ei din condițiile existenței sociale, a afirmat că omul este în același timp produs și creator al istoriei. Deci **c.s.-i.** care, în direcția conștiinței și personalității, a proceselor psihice secundare, acționează ca o determinare nu este doar suportată de om ca obiect al acesteia, ci mijlocește construirea omului ca agent, stăpîn al naturii, subiect pragmatic, epistemic și axiologic. Determinarea trece în autodeterminare. Factorii **c.s.-i.** sînt: 1) *activitatea*, în primul rînd munca productivă și cadrul social și tehnic al desfășurării ei („transformînd lumea omul se transformă pe sine însuși" — Marx); 2) *ansamblul relațiilor sociale* în care omul este prins și care, după Marx, definesc însăși esența umană; 3) *sistemele culturii materiale*, lumea construită și transformată de om. (Marx: „istoria industriei și existența devenită concretă a industriei sînt cartea deschisă a forțelor esențiale ale omului, psihologia umană așa cum se prezintă simțurilor noastre".) Prin acțiunea și existența civilizată, oamenii desfac implicațiile subiective, psihice din constructele materiale în care acestea s-au obiectivat, le actualizează și dezvoltă; 4) rețelele și variatele fenomene de *comunicare* în comunitățile sociale, cărora L. Vigotski le atribuia un rol direct în psihogeneză și care cunosc o expansiune extraordinară în societatea contemporană; 5) factor indispensabil ce se înscrie tot în ordinea **c.s.-i.**, este cel al *eredității specific umane*. Informația genetică a speței umane nu este tributară doar unei condiționări biologice. Engels arată că nu numai creierul dar și toate celelalte organe, în ansamblul său organismul uman, poartă pecetea

existenței sociale. În antropogeneză, preistorie și istorie, cadrul cultural, opus celui natural, a reprezentat un factor esențial în selecția mutațiilor genetice astfel încît ereditatea umană conține un potențial adecvat condițiilor existenței sociale. Acest potențial nu se actualizează și împlinește prin „organe funcționale" (A.N. Leontiev) decît în condițiile procesului pe care J. Piaget și H. Wallon le denumesc global „socializare". Situația copiilor-lup (v.) este din acest punct de vedere concludentă. Ereditatea organismului uman este necesară dar nu suficientă, pentru devenirea omului fiind indispensabilă (așa cum arată M. Beniuc) însușirea moștenirii istorico-culturale. Aceasta se realizează printr-un proces de învățare, global, prin enculturație (v.). Omul este singura ființă care nu se constituie ca om în afara unui proces de adaptare și învățare intraspecific. În cadrul acestui proces se pot distinge, corespunzător factorilor menționați, următoarele modalități sau căi: 1) *integrarea progresivă în sistemul relațiilor de coexistență și cooperare interumană;* 2) *adaptarea la schemele sau modelele de acțiune practică, de la cele mai elementare și pînă la cele mai complexe;* 3) *însușirea mijloacelor de comunicare simbolică, în special ale limbii;* 4) *asimilarea treptată a elementelor fundamentale din tezaurul cognitiv al omenirii și exersarea implicită și explicită a formelor de gîndire logică;* 5) *asimilarea cerințelor existenței sociale, a valorilor și constituirea motivației secundare;* 6) *integrarea deplină în sistemul funcțional social, asumarea de roluri și precizarea de statute personale.*

CONDUCERE, proces de comandă și control îndeplinit într-un sistem social (grup, organizație) de un individ sau de o subgrupare cu statut și rol, formal sau informal, adecvat. După C. Barnard, **c.** „se referă la calitatea comportamentală a indivizilor prin care îndrumează persoanele sau activitățile lor într-un efort organizat". Conceptul de **c.** presupune, după K. Lang, patru elemente, asupra cărora diverși autori pun accentul în mod diferit și anume: a) *îndeplinirea rolului;* b) *a cărui influență este;* c) *centrală în ceea ce privește;* d) *acțiunea colectivă.* H. Laswell și A. Kaplan afirmă că **c.** „se referă atît la puterea formală cît și la cea afectivă... Acolo unde aceasta din urmă este prezentă, dar se exercită prea puțină putere afectivă, vorbim despre autoritate formalistă și nu de conducere". **C.** este nu numai o problemă de tehnică a organizării prin precizarea scopurilor și mijloacelor, informare completă și oportună, optimizarea deciziilor și asigurarea controlului, dar și o problemă de interacțiune psihosocială, în care deosebit de importantă este influența liderului asupra persoanelor din organizație în baza autorității, prestigiului

și poziției sale centrale, și, de asemenea, participarea atît la **c.** cît și la activitate a tuturor persoanelor implicate. În legătură cu aceasta au fost studiate diverse stiluri de **c.,** printre care cele mai importante și tipice sînt stilurile autoritar, democratic și liberal. În unanimitatea lor, cei ce au studiat problema ajung la concluzia că stilul democratic este optim iar cel autoritar, nerecomandat. Totuși, în raport cu împrejurările sînt necesare și unele momente de autoritarism sau liberalism. **C.** este un proces în care tacticile se subordonează strategiilor. Este necesar să se țină seama de factori cum sînt: sarcinile, nivelul de organizare, climatul, relațiile interpersonale și de grup, rețelele de comunicare ș.a. (R. Lambert.) Discuțiile în jurul calităților optime ale liderului s-au dovedit a fi infructuoase (K. Lang). Mai importantă este competența în **c.,** deci stăpînirea științei și artei **c.** Hamblin (1961) a găsit o corelație semnificativă între competența liderului și moralul grupei. În locul tipului de lider „harismatic" descris de M. Weber, se preferă acela ce este acceptat și deci ascultat. La o astfel de concluzie a ajuns A. Neculau (1974) în studiul **c.** grupurilor de muncă. Important este ca liderul, situat la intersecția situației și a grupului, să realizeze optim o sinteză a cerințelor organizaționale și grupale. M. Zlate (1975) acordă o mare însemnătate asigurării rețelelor de comunicare eficientă pentru optimizarea **c.**

CONDUCTIBILITATE, funcție a sistemului nervos de asigurare a propagării excitației. Conducerea procesului excitativ se bazează pe transmiterea de-a lungul nervilor a biocurenților.

CONDUITĂ, termen încetățenit în psihologia științifică de către P. Janet, semnificînd activitatea sau acțiunea sub toate formele lor, intern-subiective și extern-motorii și întotdeauna considerînd *unitatea dintre psihic și faptele de comportament. În definirea* **c.** *accentul se pune pe modul de a se conduce și de a acționa mintal și motor al subiectului într-o situație dată sau în situații tipice.* Deci în centrul preocupărilor este organizarea și autoreglajul activității. Spre deosebire de comportament, care este delimitat la sfera reacțiilor obiective și observabile, **c.** cuprinde și fenomenele interne subiective, deci reunește organic faptele psihice cu faptele de comportament. Procesele psihice, senzoriale, intelective și afective sînt concepute ca un fel de **c.** interne. Astfel se descriu **c.** *perceptive, mintale, emoționale* și *voliționale.* După P. Janet inteligența nu este altceva decît o **c.** internă și mijlocită instrumental (semne și simboluri) prin care subiectul întreține relații cu lumea, detașînd relațiile obiective existente în realitate, dincolo de ceea ce oferă percepția. De asemenea, limbajul este un sistem de **c.** al colaborării. Între comandă și

supunere intervine reversibilitatea: „a comanda și a asculta este același lucru dar este contrariul, ca și a te duce și a te întoarce pe același drum". **C.** se clasifică și se ierarhizează ca *elementare*, *intermediare* și *superioare* și de asemenea ca primare, secundare și terțiare. În emanciparea **c.** medii superioare de tip uman, P. Janet acordă un rol decisiv instrumentelor și relațiilor de comunicare și colaborare socială. În acest sens se disting **c.** *individuale* și **c.** *sociale*. Conștiința rezultă din adăugarea la **c.** de bază a unor **c.** supraordonate de factură culturală. M. Ralea sistematizează condițiile ierarhizării **c.** la nivel uman și relevă principiul amînării (la P. Janet, **c.** suspensive), principiile deliberării (reglări secundare de tip rațional în intervalul dobîndit prin suspendarea reacțiilor impulsive), principiul compensației (combinare sau substituire de **c.**) și principiul invenției, manifestat prin elaborarea unor noi **c.** în baza unor tendințe progresive. Autoreglajul activității intelectuale este derivat de P. Janet din sistemul de autoreglaj social. Acțiunile secundare le coordonează și modifică pe cele primare. Arătînd că **c.** intelectuale rezultă din interiorizarea unor **c.** motorii structurate social, P. Janet prezintă sugestiv o serie de diverse forme de **c.** care sînt foarte elocvente sub raportul înțelegerii și explicării unor fenomene de care se ocupă psihologia. Ne referim la: **c.** drumului care este compusă din dus și întors, la **c.** pieței în care se contopesc acte ce privesc poziția și deplasarea, menționăm **c.** păstrării și menținerii instrumentelor care este extrem de importantă, apoi **c.** portretului care este la baza reproducerii și **c.** simbolică legată de comandă și subordonare. La un nivel superior se plasează **c.** asemănării care este solidară cu cea a diferenței. S. Teodorescu arată că: dacă unealta și întrebuințarea ei, adică **c.** producției, pot fi considerate ca puncte de plecare ale noțiunilor de mijloace și mai tîrziu, ale raporturilor și noțiunilor de cauzalitate, dacă **c.** portretului va duce la noțiunea și raportul de asemănare de formă și materie, **c.** intelectuale, apărute înaintea limbajului, vor asigura noțiunile și relațiile de cantitate. În acest sens P. Janet descrie o serie de obiecte intelectuale și **c.** conexe lor. Astfel în actul de adunare sau îngrămădire, **c.** coșului cu mere, **c.** sforii, a împărțirii, a rînduirii și a sertarelor. **C.** coșului cu mere, de pildă, presupune trecerea de la multiplicitate la unitate sumatorie ca și relația inversă. Actele comune ale punerii fructelor în coș și apoi ale scoaterii și distribuirii lor sînt luate ca model pentru sinteză și analiză. Tot așa, sfoara devine model al relațiilor prin operațiile materiale pe care le permite. Actele de împărțire presupun divizare și apoi

distribuție în continuare la nivel superior, dezvoltîndu-se abstracțiunea. **C.** sertarelor este pusă la baza operației de clasificare, iar **c.** scării, deosebit de complexă, este pusă la originea scrierii sau gradației. După P. Janet, **c.** constituie obiectul psihologiei.(V. PSIHOLOGIA CONDUITEI).

CONEXIUNE INVERSĂ v. FEEDBACK.

CONFABULAȚIE, construcție și asocieri fanteziste și absurde, în contextul unei relatări, în vederea acoperirii lacunelor de memorie sau în contextul și datorită unor tulburări mintale.

CONFLICT INTERN, ciocnire și luptă între motive, tendințe, interese, atitudini opuse, și de forță relativ egale și greu de conciliat sau ireconciliabile. **C.i.** se produce într-un anumit moment sau este persistent. Astfel se naște o stare de tensiune și frămîntări care pot căpăta o formă dramatică. **C.i.** sînt inevitabile în viața individului, dar multe din ele pot fi depășite prin opțiuni în favoarea tendințelor cu semnificație superioară. Ed. Claparède arăta, în legătură cu declanșarea sincronică a mai multor interese divergente, că fiecare satisfacere de dorință ascunde și o renunțare. Tot Ed. Claparède stabilește diferența dintre conflictele *mijloacelor* și *scopurilor*: cel al *mijloacelor* creează probleme de natură intelectuală și posibilitatea de rezolvare a lor dovedește gradul și nivelul de capacitate intelectuală, în timp ce al doilea ne conduce spre opțiunea scopurilor antrenînd astfel adîncurile personalității, voința, caracterul și afectivitatea persoanei. Chiar dacă aceste două forme nu se pot manifesta izolat, iar mijloacele, într-un anumit context devin scopuri iar scopurile mijloace, distincția merită să fie reținută (V. Pavelcu). Asher consideră, dealtfel, că există trei tipuri de **c.i.** sau psihice și anume: *cognitive*, *motivaționale* și *afective*. După V. Pavelcu, conflictul este prin excelență un factor al tensiunii afective. K. Lewin, luînd în considerație tensiunile de atracție sau apetență și de respingere sau repulsie, descrie patru forme de bază ale conflictului și anume: 1) *atracție-atracție;* 2) *respingere-respingere*; 3) atracție căreia i se opune o respingere și 4) respingere contracarată de o atracție. Tematica **c.i.** este larg dezvoltată în psihanaliză care interpretează nevrozele ca un conflict între trebuințele de satisfacție și trebuința de securitate sau între pulsiunile *sinelui* și apărările *eului*. După Laplanche și Pontalis, se vorbește în psihanaliză despre conflict cînd în subiect se opun exigențe interne contrare. Conflictul poate fi manifest (între dorință și o exigență morală, de exemplu, sau între două sentimente contrare) sau latent, acesta din urmă putînd să se exprime într-o manieră deformată în conflictul manifest și să se traducă, mai ales, prin formarea de simptome, de dezordini ale conduitei și tulburări de caracter etc. Psihanaliza

consideră **c.i.** ca fiind constitutiv ființei umane și acesta, în diferite perspective: conflictul între dorință și apărare, între diferite sisteme sau instanțe, între pulsiuni, etc. O altă structură au conflictele interindividuale sau infragrupale. G. Dan-Spînoiu a studiat **c.** în colectivele de muncă, propunînd o serie de remedii.

CONFORT SPIRITUAL, stare persistentă de echilibru și satisfacție, bazată pe acordul cu ambianța socială, în condițiile absenței conflictelor și a realizării de sine nestingherite și favorizate de împrejurări. Este condiționat de echitate, climat al întrajutorării, cooperării și creației, în genere de respectarea normelor umanismului comunist.

CONFUZIE MINTALĂ, stare patologică trecătoare și rareori durabilă, caracterizată prin tulburări ale lucidității și claritătii conștiinței (stare de obtuzie). Constă din funcționarea anormală a percepției, memoriei, gîndirii, ceea ce duce la dezorientare în timp și spațiu. Bolnavul nu-și amintește numele, nu știe unde se află, nu cunoaște datele calendaristice, pare a fi rătăcit. De aici, anxietatea. Uneori, apar iluzii și halucinații. Este întîlnită în unele infecții (tifos exantematic, febră tifoidă), în intoxicații (alcool, ciuperci), în traumatismele craniene. Se deosebește de demență prin conștiința pe care o are subiectul despre dificultățile sale și prin eforturile pe care le depune pentru a se redresa.

CONGENITAL, calificare a însușirilor, dispozițiilor, maladiilor de origine ereditară sau „din naștere".

CONOTAȚIE, în sens logic, desemnează proprietatea unui semn lingvistic de a se referi la un ansamblu de obiecte care au note comune, totalitatea acestor note comune constituind **c.** semnului sau termenului; în sens psihologic, de largă circulație, **c.** constituie acel aspect al semnificației unui cuvînt care nu este comun pentru toți vorbitorii unei limbi trezind în diferiți vorbitori ecouri afective, asociații marginale etc. Actele bazate pe limbă, îndeosebi poezia, folosesc de predilecție această proprietate a cuvintelor, pentru a sugera stări afective în contextele în care apar (opus *denotației*, v.). F. Paulhan făcea o deosebire între sensul cuvîntului, ca ansamblu al faptelor psihologice ce apar în conștiință datorită cuvîntului (deci atît conotativ cît și denotativ) și semnificație, ca zonă stabilă, precizată lexic și semantic (a sensului, în genere), deci denotație.

CONSECVENȚĂ, (în logica scolastică) implicația și decurgerea formulelor logice una din alta pe baza implicației și a raporturilor ei cu *conjuncția* și cu *disjuncția*. Caracteristică a gîndirii care respectă cerințele principiilor gîndirii, legile și regulile de formare și transformare într-un sistem deductiv. Ca trăsătură de voință și caracter, respectarea

în tot ceea ce faci și gîndești, totdeauna și în orice împrejurări, a acelorași principii, reguli și idealuri, **C.** indică existența unor convingeri ferme și a unei mari forțe voluntare.

CONSENS, caracteristică a relațiilor de cooperare și interdependență, desemnînd un acord. Raport între cunoștințe care indică aceeași direcție de interpretare, aceeași concluzie. În psihologie, unitate de orientare între sentimentele sau gîndurile unei persoane sau acord general în gînduri și sentimente la membrii unui grup social. R. Park și E. Burgess interpretează obiceiurile, opinia publică, idealurile ca exprimînd un **c.** H. Kallen consideră că termenul trebuie utilizat doar restrictiv, ca un acord sau o convergență de opinii, la care se ajunge în urma unor conflicte manifeste sau tacite și în baza presiunii sentimentelor și opiniei publice.

CONSERVARE, operație prin care se definește un invariant de substanță, greutate, volum, clasă etc., indiferent de modificările ce intervin în infrastructura acesteia sau de punctele de vedere din care este considerat **C.** se realizează întotdeauna printr-o coordonare și constituie o condiție obligatorie a oricărei activități raționale. J Piaget scrie: „descoperirea noțiunii de conservare de către copil este întotdeauna expresia construirii unei grupări (logice sau infralogice) sau a unui grup (matematic) de operații... odată conservarea construită, ea se fundează simplu pe identitate". Într-un alt sens, în psihologie, prin **c.** se denumește cel de-al doilea proces al memoriei de păstrare a informației (după ce a fost fixată), ceea ce face ulterior posibilă recunoașterea și reproducerea. Contrariul **c.** mnezice este uitarea. Amintim și despre instinctul de **c.**

CONSISTENȚĂ, în logică, calitate a unui sistem axiomatic de a nu conține o formulă oarecare în același timp cu negația ei, adică de a nu fi contradictoriu în psihodiagnostic; în evaluarea testelor, se calculează prin diverse formule un coeficient de **c.** prin care se exprimă omogenitatea testului, măsura în care itemii ce-l compun sînt concordanți, astfel încît rezultatul dat la un item să fie semnificativ pentru rezultatul general obținut la test. În studiile asupra stilului cognitiv unii autori degajă un factor de **c.** *intelectuală*. Se vorbește și despre **c.** *caracterologică*, în sensul coeziunii trăsăturilor și despre **c.** *morală*, în sensul supremației valorilor morale în conduită.

CONSTANȚĂ, caracteristică și lege a percepției constituite; se exprimă în menținerea constantă, în imaginea perceptivă a dimensiunilor, structurii și altor calități ale sistemului complex, chiar dacă variază distanța, unghiul de recepție, luminozitatea etc. Aceasta însă numai în anumite limite, acelea ale zonei

uzuale de acțiune umană, de ex. pînă la distanța de 20 m. Deși proiecția optică a unui stimul mai îndepărtat se diminuează în raport cu cea a unuia identic apropiat, fapt clar relevat în fotografie, în percepție, în limitele arătate, imaginea nu suportă diminuări sau deformări, rămîne adecvată obiectului, congruentă metric cu acesta, datorită unor mecanisme de ajustare sau acomodare (J. Bruner), după gestaltiști, datorită activării unor structuri interne, după behavioriști ca rezultat al învățării perceptive (Hebb), al modelării după un continuum experențial, după Piaget în urma decentrării prin coordonare. **C.** este rezultatul reglărilor perceptive în baza unui program ce implică și etaloane informaționale. J. Gibson arată că parametrii **c.** de mărime, formă, volum se formează la copii, treptat. Organizarea superioară a percepției după schema obiectului permanent (P. Meyerson) este însă condiționată de familiarizarea cu obiectele și de exersarea în cîmpul imediat al activității. În alte condiții — cum ar fi în vederea unor oameni de la mari distanțe, **c.** nu se mai realizează, legea **c.** perceptive fiind relativă.

CONSTELAȚIA AFERENȚELOR, proces neurofiziologic cu desfășurare spațio-temporală, care stă la baza verigii aferente a procesului perceptual, constînd în sinteza aferențelor venite pe căi diferite la un centru nervos, pe această bază realizîndu-se un fond aferențial peste care se suprapune oricînd o nouă aferență a cărei valoare funcțională momentană este determinată de acest fond.

CONSTITUTIV, ceea ce rezultă din organizarea nativă a subiectului, deci dintr-un sistem de caracteristici performate; ceea ce ține de modul de structurare a subiectului la un moment dat.

CONSTITUȚIE SOMATOPSIHICĂ, înzestrarea, în parte ereditară, în parte dobîndită, a individului, care se exprimă prin înfățișare, reactivitate, temperament, predispoziție la anumite boli, aptitudini etc.

CONSTRÎNGERE, mod de determinare a unei acțiuni printr-o presiune exercitată din exterior în chip organizat prin reglementări sau difuz, prin moravuri și opinii și, de asemenea, exercitate dinăuntrul subiectului de norme, idei, prevederi ce se bucură de autoritate dar nu sînt intim asimilate, sînt în afara filonului de motivație dominantă. Și în cazul acțiunii prin **c.** intervine un motiv care este însă indirect și negativ, de evitare. E. Durkheim consideră că în viața socială legea **c.** este decisivă.

CONSTRUCT, termen utilizat de G. Kelly în cadrul teoriei constructelor personale (v.). **C.** *se definește ca un discriminant creat de persoană pentru a discerne între asemănările și deosebirile din cadrul evenimentelor cu care se confruntă și în același timp o bază pentru a exclude acele elemente irelevante pentru distincția care se operează*. Fiecare persoană realizează pentru sine un *model reprezentativ al lumii* care îi permite să dea sens și direcționalitate comportamentului său în relație cu aceasta. Un astfel de model reprezentativ, sau **c.** personal, poate fi formulat explicit sau poate acționa implicit și poate constitui un facsimil neprelucrat de trăsături ale lumii. **C.** este în chip necesar bipolar și operează asemenea axelor de referință dihotomizate. În sine însuși este tipul de contrast pe care îl percepe persoana și nu o reprezentare a obiectelor, el nu reprezintă și nici nu simbolizează evenimente ci permite cooperarea și operarea cu ele. **C.** se deosebește de concept din logica formală care reprezintă o categorializare inerentă realității. **C.** *apare ca o interpretare impusă asupra evenimentelor, proiectată, folosită pentru a da sens acestora și pentru a le anticipa, o unealtă care permite nu numai discriminarea ci și organizarea și anticiparea lor*. **C.** se organizează și interrelaționează în cadrul unui sistem de **c.** cu trăsături bine definite, sistem care la rîndul lui reprezintă o creație personală. **C.** dispune de un centru de utilitate (un set de evenimente pe care cel care îl folosește consideră că le poate ordona cel mai convenabil înăuntrul contextului său), un registru de utilitate (un set mai larg de evenimente de care se poate ocupa construcția, chiar dacă uneori mai puțin eficient) și un set mai îndepărtat de evenimente în relație cu care nu are utilitate.

CONSTRUCTIVISM, atitudinea favorabilă construcției materiale și spirituale, tendință spre realizare cu accentul pe obiectivare, susținere a tot ce reprezintă o contribuție pozitivă. În desfășurarea psihică **c.** semnifică reflectarea ca o reconstruire analitico-sintetică a realului și, în continuare, creația ca efect al libertății de construcție mintală prin recombinările dintre scheme, operații, informații în baza selectivității și finalității. Deci **c.** este atît la baza reproductivismului cît și a productivismului susținut de atitudinea transformatoare. *Cunoașterea este întotdeauna o construcție și reconstrucție* (F. Gonseth). În epistemologie **c.** semnifică caracterul activ și creator al gîndirii care prin modelare, structurare, își elaborează formele și obiectul său. Principiul **c.** se opune *empirismului mecanicist*, intuiționismului și instrumentalismului. Construcțiile mintale nu pot fi identificate întru totul cu realul dar nici nu pot înlocui total realitatea. În sensul dialecticii marxiste, **c.** trebuie să fie înțeles ca un *principiu al organizării sau modelării intelectuale ce mijloceste atît reflectarea cît și creația* ce se sprijină pe datele reflectării și se validează prin practică.

CONȘTIINCIOZITATE, atitudine ce se dezvăluie prin efortul depus de către o persoană în vederea desfășurării activităților — cantitativ și calitativ — la un nivel superior, în conformitate

cu normele perfecționării și în afara oricăror constrîngeri, din proprie conștiință.

CONȘTIINȚĂ (lat. *cum* — cu, *scientia* — știință), modalitate procesuală superioară a sistemului psihic uman, elaborată prin activitate socială și enculturație, mijlocită prin limbă, bazată pe un model comunicațional intern și intern-extern, constînd din *reflectare decodificată prin cunoștințe, autoorganizare cu efecte emergente și autoreglaj la nivelul coordonării necesităților subiective cu necesitatea obiectivă, esențială*. Epistemologic, **c.**, ca act cu-știință, presupune *reducerea fenomenului la esență, a formei la conținut, a particularului la general, a întîmplătorului la necesar*. Efectul de „a-ți da seama" ce exprimă emergența autoorganizării sistemului psihic uman presupune prezența prealabilă la subiect a unui ansamblu de semnificanți și grupuri operaționale reversibile, datorită cărora „întîlnirile" subiectului cu lumea sa sau transformările interne să genereze semnificații. Marx: „limba este conștiința reală, practică, existentă și pentru alți oameni și numai astfel existentă și pentru mine însumi". Limba constituie forma socială a **c.** omului ca individ social (S. Rubinstein). Și limba este însă, genetic și funcțional, legată și inclusă în relațiile sociale practice, se dezvoltă și persistă în acțiunile sociale de cooperare (P. Janet). În consecință, **c.** trebuie considerată în primul rînd în unitate cu activitatea socială de transformare a lumii, de adaptare de tip uman. „Odată cu apariția muncii social-organizate, scrie Rubinstein, în condițiile căreia satisfacerea intereselor individului se realizează în mod social, obiectele încep să apară nu numai ca obiecte ale trebuințelor personale ale individului, dar și ca lucruri a căror semnificație este determinată de relația lor cu necesitățile sociale. Acționînd, în procesul muncii, asupra unor lucruri prin intermediul altora (al uneltelor-lucruri destinate special acțiunii asupra altor lucruri), punînd, în general, lucrurile în interacțiune, omul descoperă tot mai profund însușirile lor obiective". Făurită în practică, în care se descoperă (pot fi deduse și utilizate relațiile esențiale, fixate verbal), **c.** își păstrează, la nivel social și individual, legătura sa vitală cu activitatea și dobîndește, în plan subiectiv, forma de desfășurare a activității, pentru că, după cum arată A.N. Leontiev, odată cu transformarea structurii activității omului se schimbă și structura **c.** După A. Leontiev, structura activității instrumentale presupune fundamental detașarea motivului de scop; opunerea lor variabilă (același motiv față de mai multe obiecte-scop, diverse motive convergente spre același obiect-scop). Această confruntare duce la „neutralizarea obiectului-scop", sau, cum spune Marx, la reflectarea obiectului ca obiect. Cuvintele încărcate cu semnificații categoriale, pe care L. Vîgotski le califică drept

„unelte spirituale", servesc la desemnarea obiectului și la formularea unei atitudini față de el. Dezvoltîndu-se în ordinea acțiunii reglatoare, a conexiunii inverse dintre rezultatele actului și structura mentală, dintre momentele anterioare și cele actuale devenirii sale, **c.** implică detașarea bazală subiect-obiect și elaborarea de relații față de mediu, ale subiectului, ce dispune de semnificații și-și integrează pragmatic și semantic ambianța. În aceste relații sau atitudini, mijlocite prin praxis și cogniție, vedea Marx specificul uman distinct de cel propriu animalelor care nu se detașează din mediul natural „întrucît nu produc la nivelul universalelor lor". Lenin precizează: „În fața omului se află rețeaua fenomenelor naturii. Omul instinctelor, sălbaticul, nu se desprinde pe sine din natură. Omul conștient se desprinde pe sine, categoriile sînt treptele acestei desprinderi, adică ale cunoașterii lumii, puncte nodale în rețeaua care-l ajută s-o cunoască și s-o cucerească." În consecință, **c.** se fundează pe experiența acțiunii și comunicării vii, structura operațiilor de selecție, construcție, combinare și structura limbajului, fiind și structură a **c.**, iar actul de **c.** fiind o trăire a experienței într-o situație dată (H.Ey). Această experiență nu este însă doar rodul activității individuale, ci are o geneză socio-istorică, individul asimilîndu-și-o prin învățare. În faptele de **c.** este implicată experiența și tocmai de aceea **c.** permite designarea (J. Piaget). P. Janet definește **c.** ca: „o conduită particulară mai complicată, supraadăugată acțiunilor elementare". Este o „reacție la reacție", de ex.: copilul însușindu-și mersul, datorită unei combinații de reflexe, devine conștient de mers, cînd, dorind și făcînd eforturi de a merge, adaugă acestuia o nouă reacție, o expresie verbală. Bazîndu-se pe practica existenței sociale, **c.** este condiționată de actul „supraadăugat" al comunicării. P. Janet considera că „*a fi conștient înseamnă a te înscrie în povestea propriei tale experiențe*", iar H. Ey arată că „asumîndu-și funcția de a vorbi, subiectul se ridică în fața lumii sale, căci identificînd această lume, designînd-o, el se înfruntă cu sine însuși, își apare sieși." Ed. Pamfil afirmă: „condiția liminală a conștiinței umane este dialogul". Dialogul este responsabil pentru discriminarea dintre sine și altul, după cum în dezvoltarea **c.** de sine, intervine un dialog interiorizat cu propria persoană. Marx arătase că, genetic, oamenii înainte de a transforma lumea în mintea lor au transformat-o practic pentru ca apoi omul să se distingă, prin aceea că înainte de a construi practic să proiecteze mintal. Implicînd în activitate și relațiile sociale, Marx arăta că individul nu se naște cu o oglindă în mînă prin care să-și identifice propria ființă, ci se reflectă ca într-o oglindă în altul și pe această cale își delimitează eul. Marxismului i se datorește aserțiunea demon-

strată: *„Conștiința este de natură socială și va rămîne astfel atît timp cît vor exista oamenii"*. În afara existenței sociale, a practicii, relațiilor sociale, a limbii, psihicului și **c.** *sociale* nu poate apărea și nu se poate menține **c.** *individuală*, de care se ocupă psihologia. Între **c.** *socială* și **c.** *individuală* sînt raporturi complexe și de unitate. Prima este bază pentru secunda dar nu poate exista fără existența secundelor. Categoria întreg-parte nu este aplicabilă acestui raport, mai apropiată de realitatea lui, fiind aceea de esență-fenomen. **C.** *socială* înglobează totalitatea **c.** *individuale* fără a se reduce la acestea, sau a se identifica structural cu ele. Important este ca să se înțeleagă fenomenele de **c.** ca reflectări ale existenței sociale și ca procese indispensabile ale acesteia. Punînd natura și societatea „între paranteze", E. Husserl a inițiat analiza „în sine" a **c.** în sensul fenomenologic și structuralist. Atît E. Husserl cît și reprezentanții psihologiei naturaliste sau funcționale nu reușesc însă decît să descrie unele particularități ale desfășurărilor de **c.**, fără a le explica. W. Wundt calificase **c.** ca o *sinteză creatoare* luînd ca model cîmpul vizual în care se identifică un centru și zone periferice. Focarul de **c.** corespunde centrului. În psihologia clasică și mai ales la K. Bühler, apariția **c.** *clare* este interpretată ca un efect de *iluminare* sau *insight*. Topic, se delimitează o zonă a **c.** *clare* și altele de **c.** *crepusculară*, intermediare între **c.** și psihismul inconștient. Considerat relativ static acest tablou al psihicului conștient și inconștient coincide cu cel furnizat de neurofiziologie care introduce conceptele de dominantă (A. Uhtomski), focar de excitabilitate optimă (Pavlov), stare de vigilență (W. Penfield). Există însă și prezentări ale dinamicii **c.**, primul dintre ele aparținînd lui W. James care vorbește despre un „torent" al stărilor psihice haotice, heterogene, în care eul operează transformări asemenea unui sculptor în piatră. W. James distinge stări substantive, ce dispun de claritate, și stări tranzitive, reprezentînd „franjuri", zone evanescente de *hallo* ce se pierd în obscuritate. Și în acest caz, observăm persistența topicii proceselor vizuale. Prezentarea topicii și dinamicii fenomenelor de **c.** este o condiție necesară dar nu suficientă. P. Janet este primul din cei ce arată că fenomenul de **c.** nu există altfel decît ca o *priză* de **c.**, sau conștientizare. Rubinstein arată că abordarea psihologică a **c.** exclude posibilitatea ca aceasta să fie privită ca un produs finit. În realitate, **c.** este un proces de *reflectare cognitivă* de către om a lumii și a lui însuși. Aceasta presupune un ansamblu de cunoștințe prin intermediul cărora reflectarea lumii dobîndește înțelesuri. Cunoștințele apar ca premise și produse ale activității de reflectare conștientă. Deci nu se poate afirma existența unei **c.**, în genere, ci a unor stări psihice situate în diverse faze, la diverse niveluri de

conștientizare, de claritate și **luciditate**. Esențială în procesul **c.** este integrarea experienței astfel ca să poată fi totodată unică și multiplă, în fiecare din momentele ei (A. Fessard). Ceea ce se integrează, dobîndind atributul de **c.** sînt procese informaționale și tensionale de ordin psihic, mai mult sau mai puțin elementare, și care ar putea fi calificate, în ipostaza lor anterioară, ca nonconștiente sau inconștiente. Relațiile dintre **c.** și psihismul inconștient pot fi de sinergie, complementaritate sau contrarietate, aceasta din urmă reprezentînd tematica predilectă doctrinelor psihanalitice, toate viciate de eroarea subaprecierii însemnătății factorului conștient. L. Vîgotski înțelegea **c.** ca o *construcție sistematică în care sînt implicate toate procesele psihice*. Desigur, însăși formarea proceselor psihice se integrează în acest proces de constituire globală, sistemică, iar L. Vîgotski dovedește că fiecare proces psihic poate ocupa o poziție dominantă, în genează dominînd succesiv percepția și emoția, memoria, voința, gîndirea și imaginația creatoare, acestea din urmă în adolescență. Importantă este însă o anumită coarticulare sistemică, a cărei emergență se exprimă în efectul conștient și a cărui ierarhizare variabilă nu numai genetică dar și funcțională poate aduce, în primul plan al **c.**, pe oricare dintre procesele psihice senzoriale, intelective, afective sau voligajează toate procesele psihice și presupune interacțiunea dintre afectiv și intelectual (S. Rubinstein). Pavlov menționa că efectele de **c.** au la bază interacțiunea optimă a celor două sisteme de semnalizare. Structura subiectivă a semnalului complex conștient implică o relație biunivocă de la obiect spre subiect și de la subiect spre obiect. În acest sens am putea înțelege *intenționalitatea* pe care Ed. Husserl o consideră ax al fenomenelor conștiente în care se întîlnesc noematicul, deci latura obiectuală și noeticul ce exprimă subiectivitatea. H. Ey consideră că structura primară a **c.** este noesonoematică, **c.** fiind deschisă atît spre obiect cît și spre subiect. Este ceea ce ne trimite la caracteristica fundamentală a sistemului conștient, aceea de a consta din două „compartimente" complementare, legate una de alta, asemenea emisferelor de Magdenburg, imposibil de conceput una fără cealaltă: **c.** *despre lume* și **c.** *de sine*. Prima este genetic decisivă, **c.** *de sine* sau autoconștiința, apărînd ca un revers al **c.** *despre lume*, rezultă, în cea mai largă măsură, din recurențele mediului social și uman asupra individului. În timp ce **c.** *despre lume* este coercitivă, prezentînd măsura reală a lucrurilor, necesitatea obiectivă inexorabilă, **c.** *de sine* este condiția esențială a activismului autoreglator, a selectivității și intervenției creative în mediu. **C.** *despre lume* se bazează pe modele sau imagini ale realității obiective,

pe cînd **c.** *de sine* se întemeiază pe modelul eului și pe trăsăturile personale. Prin corelarea celor două subsisteme se realizează detașarea de mediu și implicarea în mediu. Organizarea vieții de relație și organizarea *sinelui* se interpenetrează. În stări de disoluție patologică apar simptome de autism, în cazul hipertrofierii **c.** *de sine* și de derealizare, în cazul reducției acesteia. H. Bergson prezintă **c.** ca o construcție între instinct și inteligență, ca o organizare inteligentă a elanului vital, ca un punct de articulație între durată și spațiu, ca o zonă disponibilă în care se zămislesc acțiunile. Pentru Bergson, conceput ca un interval de actualitate, **c.** semnifică, în primul rînd, memorie, ca o conservare și o acumulare a trecutului în prezent. Aceasta este baza acțiunii care presupune interes, atenție selectivă, decizie, orice acțiune fiind o poliță asupra viitorului. Fiind o trăsătură de unire între ceea ce a fost și ceea ce va fi (observăm că atît reconstituirea trecutului cît și proiectarea viitorului presupune reversibilitate operațională), **c.** conferă, după Bergson, duratei continuitate prin endosmoză, întrucît stările se succed fără să se distingă, nefiind exterioare una alteia, implicînd o penetrație mutuală și definind o succesiune în simultaneitate. Astfel se produce o contracție a demersurilor urmată de o adaptare explozivă, de extrapolare sau proiecție. M. Merleau-Ponty îl comentează astfel pe Bergson: „din această contralovitură a lumii asupra eului, din șocul vieții asupra cunoașterii sale, izvorăște conștiința". S. Rubinstein arată că: „întotdeauna conștiința este reflectare conștientă a ceea ce se găsește în afara ei", chiar și „judecata afirmă ceva ce nu se referă la ideile mele ci la obiectul acestor idei". Caracterizînd procesele interne ale **c.**, S. Rubinstein însă scrie: „pe măsură ce, din viața și activitatea omului, din trăirile sale nemijlocite, de care el nu-și dă seama, se desprinde reflecția asupra lumii și asupra sa însuși, activitatea psihică începe să apară în calitate de conștiință."M. Dufrenne consemnează: *„conștiința este mai mult decît cunoaștere, ea este cunoașterea cunoașterii"*, deci o multiplicare și coordonare a planurilor de activitate psihică. H. Ey insistă asupra conceptului de cîmp de **c.**, înțeles ca „o totalitate limitată și organizată autohton", ca o prezentificare a mediului și ființei, ca „o scenă a actualității trăite", ca trăire a experienței de *hic et nunc* în cadrul cîmpului total perceptiv prin mijloacele limbajului și în condițiile derulărilor operaționale. În consecință, acest sens al „transparenței" pe care o oferă cîmpul odată instalat, se vorbește despre stări de conștiență. În stările de afect intervine o îngustare a cîmpului de **c.** datorită proeminenței unor tendințe. Similar, în cazul instalării pe zone întinse de ale cortexului a unor procese de inhibiție, ca în cazul alcoolemiei, intervine fenomenul de **c.**

„de scurtcircuit", izolate în anumite structuri, cu fixații obsesive și desfășurări superficiale, apropiate de automatisme. Normal, cîmpul de **c.** este dirijat, orientat și polarizat, trăsătura sa distinctivă fiind organizarea. *Eul* reprezintă o configurație stabilă la care se articulează cîmpul experienței trăite actual. *„Dialectica genezei conștiinței este aceea a unei puneri în forme progresive și ierarhizate a experienței"* (H. Ey). Cîmpul de **c.** nu este deci doar o mărime extensivă, ci prezintă o ierarhie de nivele calitative asemenea infrastructurii sale semantice. H. Ey cultivă o concepție organismic-dinamică despre **c.** pe care o caracterizează după particularități ale cîmpului său. Aceste caracteristici sînt: 1) *verticalitatea* — trecerea succesivă de la un nivel la altul; 2) *facultativitatea*, înțeleasă ca disponibilitate de cîmp, „multiplicitate de dimensiuni elastice și fluctuante", „necesitate perpetuă de schimbare a perspectivei, de unde derularea caleidoscopică a experienței"; 3) *legitatea*, exprimată în organizarea riguroasă coerentă și antientropică a sistemului cognitiv în ordinea implicațiilor necesare, bazate pe o anumită structură operațională. Sînt particularități ale dinamicii **c.** dincolo de care trebuie menționate particularitățile psihice funcționale și de conținut. În acest sens, menționăm: 1)*funcția de reflectare cognitivă*; 2) *funcția anticipativă sau predictivă*; 3) *funcția proiectivă, de extrapolare în proiecții și planuri a unor conținuturi subiective*; 4) *funcția finalistă sau de orientare spre scop.* Tratarea subsistemului **c.** ca modalitate superioară a sistemului psihic uman ne obligă să evităm orice tratare unilaterală sau reducționistă, să relevăm locul central și supraordonat al proceselor cognitive în sistemul psihic uman. Dar autoreglajul conștient sau volițional este la fel de important fără a omite însă că voința se sprijină cu necesitate pe gîndire. De la Th. Ribot, se vorbește și despre o **c.** *afectivă*. În raport cu **c.** afectivitatea apare în mai multe ipostaze, de bază energetică, parte componentă, obiect al integrării, controlului și organizării conștiente (de unde **c.** afectivă) și de elaborare conștientă a motivelor și relațiilor afective. Distincția între **c.** *psihică* de tip cognitiv și **c.** *morală* sau axiologică nu este valabilă decît dacă se iau în considerație conținuturile. **C.** *axiologică* nu este mai puțin o **c.** *psihică*, ci dimpotrivă, nota de valoare, de urmare consecventă a normelor, de unitate indestructibilă dintre vorbă și faptă, depinde de consistența sistemului psihic, de corelarea necesară a cunoașterii, afectivității și reglajului conștient. Este ceea ce dă curs în forma libertății a necesității morale, pentru că, așa cum spunea Simonne de Beauvoir, *„în fond, a fi liber înseamnă a fi moral"*. Cea mai cuprinzătoare caracterizare a **c.**, privită în relațiile ei cu realitatea și activitatea, aparține lui Lenin: *„conștiința omului nu numai că reflectă lumea*

obiectivă dar o și creează... adică: *lumea nu satisface pe om și omul se hotărăște să o transforme prin acțiunea lui*".

CONTACTRECEPTORI, termen introdus de Ch. Sherrington pentru a desemna acele organe de simț la care recepția necesită contact nemijlocit, cum este, în cazul tactului. Deosebit de telereceptori.

CONTACT SOCIAL, „stadiu inițial al interacțiunii sociale, pregătind stadiile ulterioare" (R. Park și Bourges, 1924); actual, prin **c.s.** se înțelege mai mult interrelațiile directe dintre persoane, sub raportul atitudinilor și valorilor. Aceasta constituie condiția nu numai pentru inițierea dar și pentru întreținerea și continuitatea interacțiunii sociale.

CONTAGIUNE AFECTIVĂ, transmitere de la un individ la altul, difuzare și generalizare în masă a unei stări afective de entuziasm, depresiune, alarmă, bucurie etc.; **c.a.** se bazează pe *imitație și empatie*. În stările de mulțime, **c.a.** este foarte puternică și poate duce la comportamente ce scapă autocontrolului individual. Astfel este în unele „stări de mulțime," descrise de Gustave Le Bon. În viața curentă, în relațiile interpersonale și în existența de grup, fenomenul **c.a.,** desfășurat, de regulă, la nivel inconștient, este mereu prezent. Faptul este evident la spectacole, reuniuni, pe stadioanele sportive, în activitatea colectivă de muncă. În dezvoltarea psihică a copilului, prin **c.a.** de la adult, se produce, în mare măsură, modelarea reactivității emoționale a copilului.

CONTEMPLAȚIE, desfășurare calmă, aparent inactivă, de stări orientate cognitiv și prin care subiectul se contopește cu obiectul său, evitînd în percepere sau reflexie orice încordare sau efort. Formă de meditație placidă, **c.** vie se identifică cu intuiția perceptivă. Teoretizarea filosofică a **c.** este viciată de neînțelegerea caracterului activ al cunoașterii și a legăturii ei cu practica. Materialismul mecanicist consideră subiectul numai ca receptor, ca patient (cel ce suportă) al influențelor din afară și nu și ca agent al cunoașterii și acțiunii. Contemplativitatea este defectul principal al materialismului premarxist. Marx a propus o filosofie ce depășește **c.** prin strategia transformării lumii.

CONTRACTILITATE, proprietatea specifică a mușchilor de a reacționa la excitanți printr-o serie de modificări (mecanice, fizice, chimice, morfofuncționale). Cel mai adesea are loc o *contracție izotonică*, care presupune scurtarea mușchilor și efectuarea unui lucru mecanic extern. Scurtarea este precedată de o fază de latență și este urmată de o fază de decontracție (relaxare). Există și *contracții izometrice*, în care apare o tensiune în mușchi, dar nu se produce scurtarea lor. Contracțiile obișnuite ale mușchilor sînt mixte, în cursul efectuării unui lucru mecanic, înregistrîndu-se trecerea de la faza izometrică la cea izotonică.

CONTRACTURĂ, stare de contracție prelungită sau permanentă a mușchiului, manifestată prin rigiditatea fibrelor sale componente și determinată de pierderea temporară sau definitivă a capacității de decontracție.

CONTRADICȚIE, în logică, relație de opoziție, negare reciprocă, incompatibilitate între doi termeni contrari (afirmație și negație). În acest sens, logica formulează principiul noncontradicției. În teoria și metodologia dialecticii marxiste, **c.** este o categorie fundamentală, exprimînd *unitatea contrariilor*, coexistența și negarea reciprocă a termenilor. **C.** constituie esența tuturor proceselor naturale, sociale și psihice, mijlocind automișcarea acestora, reprezentînd *forța motrice a oricărei dezvoltări*. Se disting **c.** fundamentale, principale și secundare — externe și interne — antagoniste și neantagoniste. Psihologia este interesată în considerarea **c.** relevate de biologie și sociologie și studiază **c.** din sfera psihocomportamentală, de ex. : deosebirile calitative dintre fiziologie și psihic, **c.** dintre percepție și intelect, dintre afectiv și intelectual, dintre motivele de diverse feluri, contrarietatea (polarizarea) afectivă și caracterială etc. În dezvoltarea psihică își găsește o largă și specifică confirmare legea negării negației.

CONTRAINVESTIȚIE, concept psihanalitic introdus de Freud și utilizat de acesta mai ales în cadrul teoriei economice a refulării, ca desemnînd procesul care stă la baza numeroaselor activități defensive ale *eului*. **C.** constă în investiția (v) de către *eu*, a reprezentărilor, a sistemelor de reprezentări, a atitudinilor etc. susceptibile de a crea un obstacol în fața reprezentărilor și dorințelor inconștiente și care astfel nu permit celor din urmă să treacă în conștiință sau motilitate. **C.** mai poate însemna și rezultatul, nu numai desfășurarea unui astfel de proces.

CONTRAST SENZORIAL, exprimă creșterea sensibilității ca urmare a interacțiunii stimulilor net diferiți chiar opuși și care acționează succesiv sau simultan asupra aceluiași analizator. În structura fiecărui analizator există mecanisme speciale de accentuare a contrastului (J. Gibson, 1952). Există două tipuri de contrast: *succesiv*, constînd în creșterea acuității senzoriale față de stimulul prezentat la scurt interval după acțiunea mai îndelungată a unui alt stimul de aceeași modalitate, dar diferit calitativ; *simultan*, constînd în accentuarea reciprocă a clarității și pregnanței stimulilor prezentați în același moment în cîmpul perceptiv, fie în evidențierea unui stimul sub influența stimulilor incriminați (de fond). Contrastul *succesiv* are o sferă de întindere mai mare decît cel *simultan*. Mecanismul contrastului îl constituie procesele de inducție reciprocă și autoinducție care au loc pe baza interacțiunii diferitelor cîmpuri receptoare și verigilor structurale ale unuia și aceluiași sistem aferent.

Fenomenele de contrast au o importanță deosebită pentru optimizarea activității de detectare a semnalelor. Contrastul cromatic cel mai accentuat este, după Prestonn și Schwinker, în ordine descrescîndă: negru pe galben, verde pe alb, negru pe alb și verde pe roșu. Psihoergonomul Faverge recomandă ca în construirea aparatelor să se recurgă la contraste accentuate, întrucît muncitorul, odată cu oboseala și obișnuirea, pierde din acuitatea senzorială. De aceea, B. Lomov și Fitts recomandă un prag operativ, bazat pe relații de contraste.

CONTRATRANSFER, ansamblul reacțiilor inconștiente ale analistului, în fața persoanei celui analizat, mai precis, transferul (v.) realizat de la terapeut la pacient. Freud vede în **c.** un rezultat al „influenței bolnavului asupra sentimentelor inconștiente ale medicului" și subliniază faptul că nici un analist-terapeut nu poate depăși în cadrul unei ședințe psihanalitice, propriile complexe și rezistențe interne, ceea ce face neapărat necesară, înainte de toate, o analiză a propriei persoane, o autoanaliză.

CONTROL (uzual), supraveghere, verificare, cenzură, iar în cibernetică, pilotaj, dirijare,constrîngere pentru conformare la un model exercitată de un centru de **c.** asupra unor efectori. N. Wiener a definit cibernetica: „știința comunicării, comenzii și controlului la mașini, organisme vii și în societate". Pentru efectuarea **c.** este necesară conexiunea inversă, retroaferentația de la efectori la centru care, fiind astfel mereu informat despre secvențele efectuării primei comenzi, declanșează noi comenzi de moderare, reținere, corectare și ajustare a reacțiilor.

CONTROL SOCIAL, condiționarea acțiunilor unei persoane de către grupuri, comunități, societate etc. **C.s.** se realizează prin mecanisme sociale care implică acțiunile altor persoane decît cele condiționate (sancțiuni, procesul de socializare, internalizare, manipulare etc.), ceea ce presupune că include servirea intereselor indivizilor și grupurilor în conflict cu acelea ale persoanelor controlate. **C.s.** îndeplinește deci funcții manifeste sau latente pentru aceste grupuri etc. și chiar pentru indivizii controlați, în măsura în care aceștia împărtășesc normele grupurilor etc. Pentru G.H. Mead, **c.s.** face parte din *eu* fiindcă depinde de „gradul în care individul își asumă atitudinile acelora din grupul său... de gradul în care indivizii într-o societate pot să-și asume atitudinile altora care sînt implicați împreună cu ei, într-o năzuință comună". Pentru T. Parsons **c.s.** este motivația de combatere a comportamentului violator de norme. Distingînd autoreglarea și controlul social S.F. Nadel susține că numai atunci cînd slăbește autoreglarea intervine **c.s.** În schimb R. Nett subliniază caracterul de reglator al **c.s.** în societate pentru adaptarea forței creative a acesteia, în concordanță cu

concepția sa după care devianța de la norme generează „organizare socială continuă." **C.s.** care este social în mecanismele sale poate să nu fie astfel și în funcțiile sale, adică, să nu servească nevoile societății, ci numai ale unor grupuri (H. Gorth și C.W. Mills).

CONȚINUT, totalitatea elementelor și proprietăților unor obiecte, fenomene sau a notelor definitorii ale unui concept; categorie filosofică definită prin opoziție cu *forma* dar aflîndu-se în unitate cu aceasta. **C.** este modalitatea profundă, materială și procesuală, determinată de existența unui obiect pe cînd forma se referă la structura sa externă și internă, aceasta putînd fi variabilă și schimbîndu-se mai repede decît **c.** În psihologie, **c.** este delimitat prin cantitatea și calitățile informației, iar forma apare ca structură informațională, mod de organizare a conduitelor. Exemple: **c.** obiectual al percepției și caracterul ei integrativ, gîndire și limbaj: semnificații și semne, atitudini și comportamente. Interpretările psihologice urmăresc dialectica raporturilor dintre **c.** și formă, considerînd evoluția mai rapidă a **c.** și de asemenea, trecerea lui în formă și invers. În psihanaliză se disting un **c.** manifest sau exprimat în imagini și cuvinte, și un **c.** latent ca ansamblu de semnificații deținute de inconștient.

CONVENȚIONALISM, doctrină subiectivistă care, odată cu H. Poincaré, interpretează simbolismul verbal, cunoștințele, legile științifice și normele de conduită ca fiind rezultatul unor înțelegeri, acorduri intervenite istoricește între oameni așa cum se induc convențiile între state sau instituții. Astfel se ignoră conținutul obiectiv și necesar al cunoașterii și vieții sociale, deschizîndu-se calea instrumentalismului și operaționalismului. Teorie sociologică cu implicații psihologice, susținînd că toate normele și mijloacele de coraportare a indivizilor, inclusiv limba și dreptul, rezultă din convenție sau sentimente de interes comun. Nu se postulează convenția ca o înțelegere, un contract deliberat conștient, ci mai degrabă ca un acord mutual, implicit, intervenit și propagat firesc. În alt sens, **c.** semnifică aderiunea la convenințele sociale, atitudinea exagerată de urmare a normelor formale de conduită socială și de strictă respectare a lor, mai ales de formalism.

CONVERGENȚA AFERENȚELOR, proces neurofiziologic cu desfășurarea spațio-temporală, care stă la baza verigii aferente a procesului perceptual, constînd în aferentarea aceluiași neuron cu informații provenind, simultan sau succesiv, de pe mai multe căi senzoriale. Are efecte inhibitoare sau facilitatoare asupra neuronului respectiv. Reprezentînd o formă de manifestare a integrării senzoriale, se întîlnește la nivelul neuronilor din formația reticulată, din nucleii talamici, nucleul caudat, hipocamp, ariile senzitive, motorii și asociative din cortex. Toate informațiile care parvin la

acești centri nervoși sînt supuse unei tot mai ample operații de sinteză.

CONVERGENȚĂ, în fiziologia văzului, fenomen de întîlnire, focalizare a celor două axe oculare, desemnînd direcția privirii asupra aceluiași punct observat. Opus divergenței binoculare. În neobehaviorism, se califică prin **c.** mai multe reacții produse de același stimul sau mai mulți stimuli ce produc aceeași reacție. Calificativul de **c.** a fost folosit de J. Guilford pentru a desemna producția intelectuală care se bazează pe o organizare riguroasă a procesului de gîndire, este unidirecționată operînd critic în alternative („alb-negru") și neadmițînd decît o singură soluție.

CONVERGENȚĂ CULTURALĂ, fenomen de progresivă apropiere și asemănare a unor culturi (și teorii științifice) inițial deosebite și care, fiind despărțite geografic și comunicațional, ajung la similitudine în condiții de evoluție paralelă, în virtutea unor factori similari de mediu, psihologie, de tipare culturale (P. Ehrenreich).

CONVERSIUNE, 1. În logică, schimbarea locului termenilor unei judecăți, prin înlocuirea subiectului cu predicatul. 2. În psihanaliză, proces sau mecanism mintal inconștient în care conflicte și impulsuri reprimate se exprimă ca simptome somatice. Există o varietate foarte mare de simptome de **c.** — anestezie, paralizie, surzenie, mutism — dar toate au același scop al asigurării protecției împotriva anxietății. Acest lucru se realizează fie prin evitarea unei expresii directe, conștiente, a impulsurilor stressante, fie prin asigurarea unei posibilități de scăpare din situația disturbantă. Simptomele de **c.** iau de obicei forma pierderii sau inhibiției unei funcții somatice, care este în relație directă, simbolică, cu focarul de conflict psihic. Medicina psihosomatică, concepută psihanalitic, uzează și abuzează de acest concept. Isteria favorizează **c.** și există o speță a isteriei de **c.**

CONVINGERE (derivat de la verbul latin care înseamnă a învinge sau a demonstra victoria), termenul a dobîndit în psihologie înțelesul de orientare, acțiune, *idee dotată cu certitudine subiectivă*. Kant atribuia **c.** sensul de certitudine logică. În psihologia contemporană și în uzanța lingvistică, termenul nu este însă asociat cu o evidență axiomatică sau categoric demonstrată, ci desemnează, în principal, opțiunile subiective în situații de alegere sau de conflict valoric. **C.** se impune prin necesitatea internă, ea rezultă din *asocierea unei idei cu o trebuință*, din *implantarea afectivă a ideii* sau normei, care, astfel, dobîndește valoare. **C.** este promovată cu energie și apărată atunci cînd este contrazisă și contestată. **C.** reprezintă o *„idee-forță"* întrucît se impune în comportament și raporturile cu alții. Se disting **c.** morale, estetice, politico-sociale, științifice etc. Ansamblul **c.** intră în alcătuirea sistemului de orientare al personalității. După M. Rockeach, **c.** se exprimă în atitudini.

COOPERARE, comportament colaborativ între două sau mai multe persoane, între grupuri, în condițiile unui scop cunoscut, interesul participanților precum și recompensele fiind egale. Cînd asupra scopului sau a diviziunii sarcinilor nu se stabilește un consens între participanți, apare competiția. În interiorul grupurilor cooperative se dezvoltă o intracțiune mai puternică, comunicarea este mai frecventă. P. Janet se referă la sensul de bază al cuvîntului, de co-operare sau de acțiune colectivă, astfel definindu-se conduitele sociale.

COORDONARE, în genere, modalitate operațională de *punere împreună a unor elemente în ordine, chiar de stabilire a unei interrelații și interacțiuni sistemice* între ele. În logică, coraportarea pe orizontală a conceptelor ce țin de aceeași clasă sau se situează la același nivel. După J. Piaget, *asimilări și acomodări reciproce a unor scheme de acțiune*. De ex., atunci cînd privește și ascultă simultan un obiect care emite anumite sunete (o persoană), copilul asimilează obiectul respectiv în mod simultan atît la schema viziunii, cît și la schema audiției. Obiectul asimilat fiind același, cele două scheme de acțiune, pînă aici separate, se reunesc într-o schemă de ansamblu, complexă, care include cu titlul de elemente componente (coordonate) ale unui singur tot, existente pînă acum juxtapuse. Piaget scrie: „există o tendință după care două scheme tind să se asimileze fiecare la domeniul celeilalte, ceea ce revine la faptul că ele se asimilează reciproc. Această reciprocă asimilare, parțială sau totală, constituie coordonarea..., pentru ca două scheme anterior izolate să se coordoneze una cu alta într-un act unic, este necesar ca subiectul să-și propună să atingă un scop care nu este direct accesibil și pentru care recurge la scheme ce țineau de alte situații". Întrucît **c.** presupune și modificarea schemelor și totodată a conceptelor, la un nivel secundar, se realizează **c.** între acomodări. Prin **c.** reversibile în grupări sau grupuri operaționale se realizează conservarea invarianților. În sistemul lui Piaget **c.** reprezintă *modalitatea centrală a constituirii și realizării activității intelectuale*. De la **c.** senzoriomotorii se trece la operații intelectuale care sînt „acțiuni coordonate în sisteme reversibile, astfel încît fiecare operație corespunde alteia, inverse". Numărul este, după Piaget, „o sinteză de operații logice, dar care sînt coordonate într-un mod nou în vederea eliminării calităților distinctive". Inteligența este înțeleasă ca o progresivă echilibrare prin intermediul **c.** a asimilării cu acomodarea. Piaget consideră că și stările afective sînt supuse **c.,** astfel structurîndu-se sentimentele. **C.** se identifică cu autoreglajul și mai ales cu formele superioare ale acestuia, cu reglări ale reglărilor. Modelul **c.,**

intrinseci conduitelor individuale, este împrumutat din societate și solidar cu acesta sau este solidar cu autoreglajul social. Piaget scrie: „coordonarea generală a acțiunilor pe care am invocat-o neîncetat fiind o coordonare interindividuală este în aceeași măsură și intraindividuală pentru că aceste acțiuni sînt în egală măsură colective cît și exercitate de indivizi".

COPIL, ființa umană pe traiectoria dezvoltării de la procreație și pînă la adolescență; în perioada intrauterină evoluează polimorf amintind alte spețe decît cea umană; după naștere dispune de un potențial uman încă neactivat și nemodelat ceea ce a obligat pe psihologi să-l considere doar „candidat la umanitate". În condiții normale devine subiect al unei accelerate dezvoltări și este obiectul esențial al educației. Somatic, intelectual și afectiv **c.** parcurge stadii ce se succed în aceeași ordine. Psihologia **c.** a relevat specificul organizării sale psihice, care nu poate fi socotit un adult sau „om mic" ci este calitativ altceva. Unii autori subliniază însemnătatea structurilor afective și cognitive ale **c.** și socotesc că acestea vor fi decisive pentru adult care apare astfel ca un „copil mare". Alți autori, recunoscînd caracterul necesar al dezvoltării **c.** consideră că adultul este calitativ altceva, nefiind direct tributar **c.** ci necesitînd contrazicerea și depășirea acestuia. În orice caz, persoana **c.** trebuie cunoscută și considerată valoric.

COPILĂRIE, vîrsta de la 0 la 11—12 ani. În psihologia copilului se recurge la următoarea periodizare: copilul nou-născut, vîrsta sugarului, perioada antepreșcolară (1—3 ani), preșcolară (mică, medie, mare — 3—6—7 ani), perioada școlară (6 — 10, 11 ani) după care începe preadolescența.

COPII-LUP, sau copii *„sălbatici"*, pierduți în natură la o vîrstă fragedă și crescuți prin afiliere la grupe de animale (mai frecvent, lupi). Din cele vreo 50 cazuri de **c.l.** regăsiți și studiați (L. Maslow, F. Davis, H. Pieron) rezultă următoarele: 1) **c.l.** nu se pot umaniza autonom în afara cadrului social și de aceea nu-și formează limbaj, gîndire, nu posedă voință și sentimente omenești; 2) **c.l.** împrumută comportamentul și regimul de viață al animalelor adoptive; 3) după regăsire (și capturare) **c.l.** sau tinerii nu sînt accesibili reeducării dacă au depășit vîrsta copilăriei, întrucît sistemul lor nervos nu mai dispune de plasticitatea necesară pentru a permite construirea unor procese așa de complexe cum sînt limbajul și gîndirea. Cazurile de **c.l.** relevă pregnant rolul decisiv al socializării în umanizare.

COPROLALIE (gr. *kopros* — excrement), tendință irezistibilă de exprimare a unor cuvinte sau fraze cu conținut obscen. Este expresia unei malformațiuni caracteriale și totodată se întîlnește în diferite tulburări sau boli psihice.

COPULĂ (lat. *copula* — legătură), calificarea termenului ce îndeplinește rolul de liant (cuplare) a elementelor propoziției. Totodată, corelat logic al judecății. Funcție a verbului a fi, care neagă sau afirmă existența unei relații între subiectul și predicatul logic. Prin termenul copulativ se califică subiectele sau atributele ce sînt legate prin conjuncțiile *și* sau *nici*.

CORECTITUDINE, calitate constînd în respectarea scrupuloasă a regulilor și normelor. Poate avea un sens logic, cînd privește activitatea intelectuală, sau unul moral, în ordinea raportării la societate, oameni, muncă. **C.** gîndirii este condiționată de: a) claritatea și precizinea ideilor; b) respectarea principiului noncontradicției; c) întemeierea pe argumente a înlănțuirii ideilor. În ordine morală, **c.** are mai mult sens de onestitate, respectare scrupuloasă a normelor de muncă și conviețuire socială, respectare riguroasă a legilor, consecvență în îndeplinirea cuvîntului dat.

CORELAȚIE, relație de interdependență între doi termeni exprimată fie în faptul că unul nu poate exista fără celălalt (poziția, negativ), fie că modificarea unuia antrenează modificări ale celuilalt (respirație-circulație, cunoaștere-afectivitate). În psihologie, considerînd multitudinea factorilor implicați, se folosește cu cît calculul de **c.** Sub raport statistic, **c.** este tendința anumitor măsurători perechi să varieze concomitent, astfel încît cunoașterea valorii unuia dintre variabile să dea informații asupra tuturor valorilor medii asociate cu aceasta. Scorul de relație sau asocierea se exprimă numeric printr-un raport numit coeficient de **c.** În cazul în care legătura dintre variabilele măsurabile este simplă, se folosește *coeficientul de* **c.** Bravais-Pearson, care poate varia între — 1 și +1. În psihologie se utilizează pe larg *coeficientul de corelație al rangurilor* introdus de Spearman.

COROLARĂ, calitate a propoziției care derivă evident din alta numai în baza normelor logice.

CORP CALOS, formațiune fasciculară infracerebrală unind centrii nervoși din cele două emisfere cerebrale și asigurînd coordonarea activității lor.

COȘMAR, vis agitat și chinuitor prelungit cu stări anxioase și depresive după trezire. De origine psihogenă sau organică (tulburări digestive sau cardiorespiratorii).

COTERAPEUT, terapeut asistent sau consultant; viitor psihoterapeut, care se exersează timp de aproximativ un an în aplicarea principiilor psihoterapeutice sub îndrumarea și supravegherea psihoterapeutului.

COTIENT INTELECTUAL (Q.I.), noțiune introdusă de W. Stern (1912), completînd conceptul de vîrstă mintală al lui A. Binet, reprezentînd un raport între vîrsta mintală și cea cronologică, înmulțit cu 100 (pentru eliminarea

zecimalelor) și care devine un coeficient al dezvoltării intelectuale, permițînd comparații interindividuale și intraindividuale prin urmărirea menținerii, creșterii și a descreșterii coeficientului în timpul înaintării în vîrstă. D. Wechsler a dat o altă interpretare Q.I., raportîndu-l la valoarea 100, stabilită pentru nivelul maxim posibil și determinînd devierile posibile față de această valoare.

COVARIANȚĂ, tehnică statistică de măsurare a evoluției, în același sens sau în sens opus, a două sau mai multe variabile, prezumtiv independente. Se atestă paralelismele de creștere sau descreștere, fără a se putea susține existența unor relații de interdeterminare (ambele efecte pot fi date de o cauză comună, dar nu cu certitudine). Analiza de **c.** este un procedeu statistic de a controla sau ajusta efectele uneia sau mai multor variabile necontrolate, datorită condițiilor în care are loc desfășurarea unui anumit experiment. Ea permite, astfel, o evaluare validă a rezultatelor experimentului (G.A. Ferguson, 1959).

CREATIVITATE, termen introdus de G. Allport, în 1938, în urma înțelegerii faptului că substratul psihic al creației este ireductibil la aptitudini și presupune o dispoziție generală a personalității spre nou, o anumită organizare (stilistică) a proceselor psihice în sistem de personalitate. Înlocuiește și include, în baza unei noi interpretări științifice, vechii termeni de spirit inovator, inventivitate, talent. **C.** are mai multe accepțiuni: de desfășurare procesuală specifică, de formațiune complexă de personalitate, de interacțiune psihosocială, toate intervenind sincronic și fiind *generatoare de nou.* Definindu-se în opoziție cu latura reproductivă a activității psihice, cu comportamentul conformist și cu tendințele conservatoare, conceptul de **c.** a beneficiat de diferențierile observate și demonstrate în sfera cognitivă de către W. James, O. Selz, R.B. Cattell sau J. Guilford, între termenii de gîndire noncreativă și creativă, inteligență cristalizată și fluidă, producție convergentă și divergentă. Totodată conceptul de **c.** s-a despărțit tranșant de reminiscențele mitologice ce dăinuie în înțelegerea talentului, inspirației, genialității. Este repudiată și interpretarea veche a intuiției printr-o transcendență a elanului vital (Bergson). Cu toate acestea **c.** nu a fost tratată în sens intelectualist. Münsterberg încerca să acrediteze ideea că inteligența generală este responsabilă pentru orice creație, în orice domeniu, ignorînd nu numai rolul aptitudinilor speciale (artistice, științifice, sportive etc.) dar și rolul altor procese cognitive cum este percepția și imaginația sau rolul factorilor noncognitivi care, după D. Wechsler, sînt importanți chiar în realizarea inteligenței. Simpson criticase testele de inteligență pentru că nu conțin nici

un element ce ar putea indica tendințele spre originalitate. Aceasta rezultă, după McCloy, Meyer, Welch ș.a., *mai degrabă din imaginația creatoare decît din inteligență,* cei doi termeni nefiind sinonimi, fapt justificat dacă ținem seama de indicatorii diferiți ai celor două procese, pe de o parte combinatorică mai mult sau mai puțin liberă în vederea construirii unui proiect intuitiv, pe de alta operare logică riguroasă în vederea rezolvării unei probleme. Totuși unii autori socotesc că imaginația poate fi înțeleasă ca o formă specifică, mai liberă de gîndire, de tipul celei divergente, iar **c.** ar fi, în principal, dependentă de aceasta (J.P. Guilford). Inițial Th. Ribot și apoi J. Piaget și cu deosebire Al. Osborn se pronunță pentru imaginația constructivă sau creativă ca proces predilect al **c.** Este clar însă că imaginația nu poate fi despărțită, ci numai deosebită, de inteligență din moment ce Piaget interpretează **c.** ca o *„acomodare cu depășire"* în sens că restructurarea aduce ceva nou, ce nu era dat în premise. Este important de menționat că cercetările lui Getzels și J. Jackson, ale lui Rippel și R. May, la noi M. Roco și C. Făcăoaru dovedesc că *între coeficienții de inteligență și factorul originalitate nu este o corelație semnificativă.* Inteligența și imaginația sînt complementare și problema nu se pune în ordinea subaprecierii rolului inteligenței în contextul **c.**, ci în al integrării ei ca factor subordonat și al depășirii prin alți factori ai sistemului psihic. Astfel **c.** se bazează pe operarea algoritmică, dar se afirmă calitativ prin proceduri euristice de natură să depășească deprinderile intelectuale (J. Bruner, Moustakas). În consecință problema **c.** nu se poate reduce la statistica ponderilor vreunuia sau altuia dintre procesele psihice în sistemul psihic. Toate procesele psihice sînt implicate în „evoluția creatoare" dar problema principală este aceea a modului în care ele sînt corelate și orientate, a modului în care sistemul devine emergent. În acest sens se poate înțelege termenul de „experiență transliminală" lansat de Rugg. Recunoscînd atît o funcție reflectorie cît și una creatoare a conștiinței, gnoseologia marxistă contribuie la înțelegerea sistemică a **c.** și la acreditarea ei ca o latură necesară a sistemului psihic uman, latura de transformare a lumii. Aceasta presupune însă ca modelul obiectului să se coreleze cu modelul și dimensiunile acțiunii. Concepînd **c.** ca un anumit mod de prelucrare a informației (W. Reitman) sau ca „transcendere a informației prin elaborarea unor sisteme de codare eficiente și aplicabile la informația dată" (J. Bruner) trebuie să ne punem totuși întrebări asupra surselor energetice ale prelucrării și transcenderii și să căutăm să înțelegem în ce constă modul de operare creativ. Patologia **c.** a răspuns recent la aceste întrebări prin evocarea stilului perceptiv și

cognitiv, prin analiza motivelor creative și prin includerea fenomenului creației într-un ansamblu de relații psihosociale. În consens cu A. Adler, **c.** apare ca un stil de viață. T.W. Adorno arată că persoanele „autoritare" își inhibă **c.** printr-o atitudine rigidă și intolerantă atunci cînd ea ar putea fi stimulată prin atitudini deschise, flexibile și tolerante ce permit deschiderea la experiență și la lume. Deci dispoziția spre **c.** se poate sau nu vădi încă de la contactele perceptive cu lumea. E. Schachtel distinge stilurile perceptive: autocentric, în care primează utilitatea obiectului iar nu însușirile inerente lui și allocentric care presupune recunoașterea însușirilor de fapt ale obiectului, atitudinea afirmativă față de complexitatea lumii externe. Este ceea ce permite ca permanent să se descopere noi laturi ale obiectului, să nu se producă „închiderea prematură a structurilor perceptive" (B. Long) în cercul familiarului explorat fugitiv. W. Gordon preconizează pentru **c.** un astfel de montaj perceptiv care să permită receptarea familiarului ca nou, necunoscut, iar a necunoscutului ca familiar, comun. Aceasta pentru ca din evidență să se detecteze noul, iar ceea ce nu corespunde unei experiențe să beneficieze totuși de analogii imediate. Primatul stilului perceptiv alocentric în **c.** nu implică anihilarea subiectului care continuă să fie factor activ, altfel neputînd percepe exact și permanent. **C.** se bazează pe un inepuizabil comportament de căutare. Autocentrismul perceptiv nu este de aceea exclus. Subiectul își manifestă preferințele pentru complexitate (McKinnon), pentru ambiguitatea structurilor (Brunswick), pentru asimetrie (F. Barron). Stilul perceptiv creativ este „independent de cîmp" (Witkin), „nondogmatic" (M. Rockeach), și presupune o continuă alternanță și echilibrare dinamică dintre detașarea favorabilă obiectivității și implicarea ce mijlocește prelucrarea informației. Shouksmith reduce **c.** la stilul cognitiv propriu gîndirii productive, caracterizate prin globalitate și direcționare. Aici accentul se pune pe metodă, iar Flannagan va defini ingeniozitatea ca *originalitate de metodă*. Este un mod de a „manevra" informația discrepantă și de a selecta și combina. D.T. Campbell susține că noile idei se elaborează în urma unui proces de *„variație oarbă"*, după care urmează selecția și reținerea soluțiilor optime. *Serendipitatea, adică șansa de a găsi o idee optimă*, este condiționată de „lărgimea repertoriului asociativ" (S. Mednick) sau de multitudinea variantelor elaborate pentru a soluționa una și aceeași problemă (A. Osborn). Aceasta presupune să se recurgă la asocierea de elemente foarte îndepărtate, aparținînd deseori unor cadre de referință diferite și cu existență autonomă, în experiența subiectului. A. Koestler a denumit *bisociere* conexiunea unor matrice de experiență independente. În acest fel se elaborează

analogii neașteptate și se operează transferuri (Crosby). Schon consideră că „orice invenție în știință, tehnică sau artă are la bază un transfer conceptual care permite punerea vechilor concepte în contexte noi, restructurarea și utilizarea lor ca modele proiective". Demersurile transformative, opera de ideație și imaginație, nu ar putea să se desfășoare în absența unor imbolduri lăuntrice, a unor relații de necesitate care să le solicite și întrețină. Încă Th. Ribot arăta că emoțiile și trăirile afective îndeplinesc funcția de „resorturi" ale creației. S-a observat că persoanele creative sînt stăpînite de o anxietate specifică, iar psihanaliștii au susținut că la baza fiecărui act de creație este un joc de tensiuni, un conflict intern, actul creator prezentîndu-se ca o sublimare sau compensare a conflictului. Dacă însă fenomenul este interpretat doar prin prisma homeostaziei, a redobîndirii echilibrului, perspectiva creației nu mai poate fi argumentată, întrucît reechilibrarea poate fi realizată, de regulă, prin mijloace cunoscute. Punerea **c.** în strînsă dependență de motivație și afectivitate, la care au ajuns cercetările mai recente, presupune să se ia în considerare natura și sensul motivelor sau sentimentelor. O categorie de motive duc la rezolvarea de rutină a problemelor. Mackworth, făcînd deosebirea între rezolvarea de probleme date și găsirea de probleme noi, arată că acestea presupun „detectarea unor deficiențe". Este deci necesar ca să existe o insatisfacție și năzuințe optimizante. A. Maslow divide motivele în homeostatice sau defensive și „de creștere", acestea din urmă, asemenea trebuințelor de performanță, relevate de Atckinson, și curiozității epistemice, studiate de Berlyne, nefiind supuse legii „reducției de tensiune" după satisfaceri secvențiale, și mijlocind, deci, nelimitat depășirea situațiilor și autodepășirea, optimizarea și perfecționarea. *Motivația intrinsecă este de aceea, sub raportul* **c.**, *mult superioară motivației extrinseci. Interesul cognitiv, considerat ca atitudine, contribuie la* **c.** *după nivelul la care este dezvoltat* (M. Roco). *Motivele creative exprimă nevoia de noutate și deci orientează spre nou, ele valorizează în principal originalitatea, sînt divergente și complexe* (G. Steiner, F. Barron). Atitudinile, asemenea motivelor, pe care le includ, se divid — după H. Anderson, R. Shapiro, C. Rogers — în noncreative și creative. Aici intervine în principal *opoziția dintre conformismul blocant și nonconformismul de tip epistemic și pragmatic care exprimă întotdeauna o poziție critică și este de aceea generator de probleme*. Kneller consideră că principalul obstacol în formarea atitudinilor creative îl constituie rigiditatea intelectuală și nevoia de securitate personală. R. Woodworth și Kruchfield au găsit o relație directă între tendințele conformiste (în cunoaștere și acțiunea practică) și lipsa abilităților creative. Teama și

neîncrederea în sine paralizează și reprimă forțele **c.**, pe cînd cutezanța și încrederea în forțele proprii le dezvoltă (R.J.Shapiro, Al. Osborn). Întrucît inconștientul îndeplinește un rol de seamă în determinarea noilor idei, se consideră a fi creativă atitudinea de acceptare a propriilor impulsuri, R. Shapiro notînd că *„inspirația are loc cînd egoul își suspendă momentan funcția de cenzură"*. Al. Osborn, de asemenea, recomandă ca în momentele rezervate producerii de noi idei cenzura să fie suspendată, ea fiind în fapt doar amînată pentru că ulterior se actualizează, în vederea selecției și evaluării noilor idei. Întotdeauna actul creator este legat de riscul nereușitei, debutează ca o lansare în necunoscut și se opune unor forme preexistente. De aceea H. Anderson socotește necesară *atitudinea de asumare a riscului, de independență în acțiuni ca și dispoziția spre autoevaluare critică*. A fi creativ înseamnă, printre altele, a dispune de un „cadru intern de evaluare" la care să te raportezi în principal fără a fi sclavul aprecierilor ce vin din afară (C.L. Rogers). De aici și o doză de siguranță de sine ca și un spirit de convingere necesar pentru adoptarea de decizii ferme. Nu este însă vorba de vreun fixism în anumite formule. Ceea ce domină la creativ sînt scopurile fixate care determină o *„permanență a preocupărilor"* în orice stare și dincolo de cadrele exercitării profesiunii. Creatorul este un entuziast al valorilor, pe care le recunoaște și le susține la alții, nefiind dispus să respingă numai pentru că intervine discordanța cu propriile opinii. *Sentimentul nou-lui și repulsia față de schemele rigide și banale* (semnalată de Rollo May) obligă la toleranță față de alte noutăți decît cele elaborate personal și chiar la un cult al originalității, caracterizată de F. Barron ca măsură a distanței față de ceea ce este cunoscut, comun, uzual. În aceeași ordine de idei se înscriu și nonconformismul și nonconveționalismul. Zona liberă a operării în scopul producerii noului cu măsura sa de originalitate, uneori plonjînd în oniric sau aventură, este însă limitată de controlul valoric, întemeiat științific sau estetic și raportat la utilitatea sau recunoașterea socială. Așa cum recunosc majoritatea autorilor, autenticitatea **c.**, deși implică momente de originalitate formală, se definește prin originalitate de conținut, probat valoric. În consecință, atitudinile față de sine, de propriile acțiuni și raporturi se cer a fi corelate cu atitudini sociale valoroase, cum sînt devotamentul față de interesele generale, angajarea și inserția socială, spiritul revoluționar. Dacă nu ar fi acestea, nu s-ar putea dezvolta satisfăcător nici atitudinile față de sine, generatoare de nou. După cum observăm, din prezentarea atitudinilor creative, acestea nu sînt dispuse și nu pot fi tratate izolat deoarece se coarticulează conform unei logici, se reclamă și se includ reciproc. De ex., inițiativa nu

poate fi despărțită de atitudinea antirutinieră, de sensibilitatea la implicații (R. Shapiro) și înclinația spre problematizare, de interes și responsabilitate socială. Deci, prin atitudini ca vectori cu funcții principale în autodeterminarea creativă se deschide accesul spre studiul integrativ al personalităților, întotdeauna creative prin unicitatea lor (M. Ruber) dar susceptibile de o clasificare graduală în ordinea: slab creativi, mijlocii și înalt creativi. E. Hilgard arăta că în problema **c.** „studiile de personalitate deschid perspective mult mai largi decît cele de învățare sau de aptitudini cognitive". *După opinia noastră orice definire a* **c.** *la nivelul personalității va trebui să se refere la interacțiunea optimă, generatoare de nou, dintre atitudini și aptitudini. Aptitudinile nu sînt creative prin ele însele, ci devin astfel în măsura în care sînt activate și valorificate prin motive și atitudini creative*. În acest sens înțelegem **c.** ca o expresie a personalității (E. Fromm, V. Pavelcu), ca o funcționare deplină și plenară a personalității, prin „întîlnirea experienței interne cu cea externă", prin „autoactualizare" (A. Maslow, Golann, C. Rogers). În fond, actualizarea *eului* printr-o experiență intensă și acută a acestuia (E. Young, H. Willis) este o întîlnire a subiectului cu lumea sa, este o interacțiune specifică cu lumea (Ponomarev). Numai prin teza existențialistă a exprimării autentice a *eului* nu înțelegem valoarea produsă de **c.** dacă nu o concepem pe aceasta ca o interacțiune constructiv-transformativă între subiect și lume. A. Maslow a fost nevoit să discrimineze **c.** ca expresie a personalității de **c.** cu talent special, iar E.S. Taylor a decelat cinci niveluri ale **c.** considerate ca: 1) *expresivă*, 2) *productivă*, 3) *inventivă*, 4) *inovatoare* și 5) *emergentă*. Este însă semnificativ faptul că aceste nivele ale **c.** nu pot fi corelate cu nivelele însușirilor pe care J. Guilford le stabilește pentru sistemul intelectului: flexibilitate, fluiditate, originalitate, elaborare. Cu excepția originalității, definitorie pentru **c.**, celelalte însușiri, asemenea temperamentului ca baza dinamico-energetică nespecifică, nu sînt direct proporționale cu **c.** întrucît aceasta presupune, în ultimă instanță, stil și motivație deosebite (M. Roco). Dar modul de cunoaștere ca și motivele, atitudinile sînt în directă legătură cu mentalitatea colectivă, cu regimul de activitate și relațiile interpersonale și sociale. În legătură cu această dependență și în condițiile rolului pe care behaviorismul, ce socotește **c.** un „comportament operant antrenabil", îl rezervă învățării, în perioada postbelică s-au dezvoltat foarte larg diverse forme de **c.** colectivă sau grupală (Al. Osborn, W. Gordon, Facheux și Moscovici). Se consideră, în spirit optimist, că *„oamenii ar fi mult mai creativi dacă li s-ar explica în ce constă de fapt creativitatea"* (A. Haven). Aceasta se referă atît la **c.** indivi-

dual㠠cît și la cea colectivă, aceasta valorificînd, în condiții speciale, pe prima. Grupele, ca sisteme de roluri, ca sisteme de comunicare generativă, înarmate, prin cursuri *ad-hoc*, cu repertorii de procedee euristice și imaginative, educate în sensul atitudinilor creative și organizate astfel încît să deblocheze și să facă expansive aceste atitudini, ajung extrem de productive și creatoare, după cum o dovedesc experiențele curentelor de *brainstorming* și *sinectică* ș.a. Totuși, trebuie să recunoaștem că oricît de spectaculoase ar fi succesele grupelor creative dirijate și special instituite de psihologi, mai importantă este generalizarea în condiții curente a relațiilor și metodelor creatoare și în primul rînd *expansiunea în educația școlară și în educația adulților a formulelor de învățare creativă*, din care rezultă **c.**, ca formațiune permanentă a persoanelor și a colectivelor.

CREATOLOGIE, termen introdus de noi pentru a desemna în limba română disciplina complexă ce se ocupă de tehnicile, procesele și formele creației. Este știința despre creativitate, îmbrățișînd și cunoștințele pe care le oferă diverse curente cum sînt brainstorming-ul și sinectica.

CREDINȚĂ, opinie fermă, convingere puternică, certitudine subiectivă asupra unui fapt sau a unei relații care nu este de domeniul evidenței și uneori nici nu se poate demonstra, cum este cazul în **c.** religioasă. Se datorește întăririi afective a unor relații cognitive în condițiile în care demonstrațiile raționale sînt inconsistente sau imposibile. În sens figurativ, **c.** este orice opțiune sau opinie fermă.

CREDULITATE, atitudine, înclinație către a crede cu ușurință și fără nici un fel de verificare cele comunicate de alții. Implică naivitate. A nu se confunda cu încrederea în oameni. **C.** este necritică și poate permite influențări nocive, decepții etc.

CREIER, ansamblu de ganglioni și căi nervoase, situat la extremitatea cefalică a animalelor, cu simetrie bilaterală. La vertebrate se formează din extremitatea anterioară mărită a tubului neural. Morfologii deosebesc, *grosso modo:* **c.** *mare (emisferele cerebrale)*, **c.** mic *(cerebellum)*, bulbul *(medulla oblogata)*. Clasificarea actuală e mai complicată: prosencefal (telencefal + diencefal), mesencefal *(tectum, tegumentum* și *crus cerebri)* și rombencefal (mezencefal: cerebel, pons și mielencefal = bulbul). Emisferele cerebrale sînt acoperite de „mantaua" *(pallium)* cu falduri foarte bogate la om. Diencefalul cuprinde talamusul, hipotalamusul (în conexiune cu hipofiza sau glanda pituitară) și epitalamusul (în conexiune cu epifiza sau glanda pineală). În *pallium* se deosebesc, structural și fiziologic, dar și filogenetic, un *arhipallium*, un *paleopallium* (rinencefal) și un *neopallium* (sediul funcțiunilor cele mai evoluate). Porțiunea superficială a circumvoluțiilor paleale, adevăratul sediu al acestor funcțiuni („corticalitatea") este *cortexul* cerebral, pătură de substanță cenușie. Mezencefalul este corelat cu starea vigilă; rombencefalul, cu coordonarea mișcărilor și funcțiunile vegetative elementare; diencefalul, cu viața afectivă elementară; neocortexul, cu funcțiunile vieții conștiente, cu vorbirea, cu inițiativa etc. Dacă studiul morfologiei **c.** este mai vechi, în știința despre fiziologia cerebrală s-a avansat numai în secolul nostru, odată cu Pavlov, Ch. Sherrington. E. Adrian, Penfield, P. Anohin, A. Fessard, H. Gastaut și cu neurocibernetica.

CREIER ELECTRONIC, „mașină de gîndit", prelucrînd informații (date) conform unor algoritmi, după programe *autonome;* funcționarea este discretă (da/nu), în timp ce creierul propriu-zis funcționează mixt (digital/analogic). Nu numai diferența între numărul elementelor ($10^4 - 10^5$ pentru un calculator, 10^{10} pentru creierul uman) sau deosebiri în miniaturizare explică *de ce* calculatorul nu este un „creier", ci și diferențele de compoziție chimică, structură morfologică și funcțională **C.e.** nu este viu, este un produs tehnic din materiale inerte, însă analogiile **c.e.** cu creierul uman, ca și evidențierea deosebirilor sînt fecunde atît pentru tehnica calculatoarelor cît și pentru psihologie.

CREIERUL ANTERIOR v. TELENCEFAL.

CREPUSCULAR, sindrom al tulburării conștienței caracterizat printr-o profundă alterare a resimțirii senzoriale, cu păstrarea automatismelor motorii, ceea ce oferă un aspect relativ coordonat și coerent actelor și comportamentului bolnavului.

CRETINISM, boală cronică, de natură endocrină, care se manifestă printr-o imperfectă dezvoltare corporală și mintală. Cretinul este ușor de recunoscut după aspectele sale fizice și psihice caracteristice. Astfel, talia este mică (pitică), abdomenul mare, picioarele scurte în raport cu trunchiul, craniul sub dimensiunile normale, rădăcina nasului căzută, gura mare, gîtul scurt, uneori cu gușă. Tulburările psihice constau în înapoiere mintală (percepție greoaie, limbaj întîrziat, înțelegere dificilă), dispoziție apatică, comportament molatic, preocupări limitate etc. Boala este congenitală sau apare în prima copilărie, fiind cauzată de absența sau de tulburările funcționale ale glandei tiroide. Tratamentul medical administrat cît mai de timpuriu dă rezultate satisfăcătoare. În regiunile unde cazurile de **c.** sînt numeroase, se duce o intensă activitate medico-socială de prevenire și eradicare a afecțiunii.

CRIESTEZIE (gr. *krios* — frig, *aistesis* — sensibilitate), senzație cutanată de rece în absența unui stimul termic corespunzător, generată de tulburări nevrotice, nefritice, arteriosclerotice.

CRIMINOLOGIE, știință multidisciplinară care se ocupă de fenomenele crimei, de originea și dezvoltarea comportamentelor in-

fracționale, de particularitățile acțiunilor criminale individuale și grupale, de structurile psihice particulare ale persoanei criminalului, de combaterea, prevenirea actelor criminale și de mijloacele de reeducare. Se deosebește de criminalistică, care este o disciplină tehnică reunind procedeele de depistare a crimei și persoanei făptuitorului.

CRIPTESTEZIE, sensibilitate ascunsă și necunoscută prin care se produc, după Ch. Richet, relațiile metapsihice de tipul telepatiei; în psihologia engleză, percepție extrasenzorială.

CRISTALIZARE — DECRISTALIZARE, termeni împrumutați din fizică și avînd un sens analogic și în psihologie, indicînd fie închegarea fermă și rezistentă a structurilor psihice și comportamentale, fie disoluția, destrămarea acestora. R. B. Cattell (1938) a introdus termenul de inteligență cristalizată opusă celei fluide. În teoria atitudinilor se folosește termenul de **c.** a atitudinilor și relațiilor.

CRISTALIZARE AFECTIVĂ, termen metaforic ce desemnează „fenomenul de transfigurare a obiectelor, persoanelor, situațiilor sub influența sentimentului sau a pasiunii" (V. Pavelcu). Fiind un proces de „transmitere axiologică" ce implică și iluzionare sau idealizare, întrucît pulsiunile afective structurate se proiectează asupra obiectului, pe care-l redă într-o anumită lumină și cu însușiri exagerate într-un sens sau altul, cristalizarea poate produce efecte opuse după cum se dezvoltă ca amăgire, eroare sau chemare spre înfăptuire și perfecționare. Cristalizarea este sinonimă cu integrarea progresivă a sentimentelor, fapt în care, după V. Pavelcu, se reflectă toate însușirile personalității. Fenomenul opus este acela de *decristalizare* (v.).

CRITERIU, indicator, normă, sistem de referință în raport cu care se efectuează o evaluare sau comparație; activitatea reală sau componente ale acesteia asupra cărora se fac anticipații și în care variabila psihică investigată este considerată a fi esențială. Succesul sau reușita unei întregi cariere profesionale reprezintă **c.** *ultim,* necesar validării probelor psihologice sau unui întreg sistem de investigare. Acesta neputînd fi însă utilizat, se apelează în mod curent la **c.** *imediate* sau *intermediare* care sînt substitute ale **c.** *ultim.* Succesul profesional este descompus astfel în *variabile-criteriu:* a) date de producție (timpul necesar efectuării unei operații sau realizării unui produs într-o muncă nerepetitivă, numărul ciclurilor operaționale în 15 minute pentru o muncă repetitivă cu operații relativ scurte, producție lunară sau pe mai multe luni etc.), care reflectă incomplet dar direct succesul; b) date relative la morbiditate, accidente, absențe, stabilitate în muncă, care reflectă indirect succesul; c) date asupra instruibilității profesionale (cantitatea de timp necesară atingerii unui anumit nivel de îndemînare sau nivelul de îndemînare atins într-o anumită perioadă de timp, intervalul necesar atingerii nivelului maxim de îndemînare, momentul plafonării curbei performanței pentru sarcinile repetitive simple). **C.** intermediare alese trebuie justificate prin demonstrarea gradului ridicat în care acestea permit anticiparea asupra **c.** ultim, singurul cu adevărat valid. *Cerința de* **c.** în elaborarea unei probe psihologice sau în alcătuirea unei baterii de probe constă în asigurarea unor înalți coeficienți de corelație sau validitate între performanțele la probele psihologice și cele din activitatea reală. Prin introducerea rezultatelor la probele psihologice într-o ecuație de regresie se poate determina performanța probabilă la **c.** (potențialul de reușită profesională), validarea bateriei fiind stabilită prin corelația dintre scopurile precise (probabile) și scopurile reale din activitatea profesională. *Individualizarea cerinței de* **c.,** adică determinarea clară a ceea ce se investighează la un moment dat, ascunde pericolul formării unei optici atomiste asupra personalității, a considerării acesteia ca fiind alcătuită din entități corespunzătoare funcțiilor sau proceselor măsurate. Rezultatele obținute pe baza prelucrării statistice a datelor referitoare la manifestările psihice investigate, trebuie să fie privite ca expresii concentrate ale unor simptome, simptomul nefiind identic cu trăsăturile reale caracteristice.

CRITICĂ, proces intelectual de *discriminare a adevărului de fals, a valorii de nonvaloare* și a punerii lor în opoziție. Gîndirea **c.** operează prin confruntare cu ceea ce este prestabilit ca adevărat și valoros. Spiritul critic este o atitudine tinzînd spre evaluarea riguroasă a faptelor, fără a tolera ceva din ceea ce nu se justifică valoric. Analiza critică aplicată unor date științifice, activității individuale sau colective, comportamentelor etc. își propune să discearnă în termeni contradictorii adevărul de fals, pozitivul de negativ și să scoată în evidență erorile, defectele și cauzele lor pentru a le elimina. În viața socială și educație **c.** este constructivă în măsura în care fără a ignora ceea ce este pozitiv și prin sprijinirea pe acesta, acordîndu-se oamenilor încredere, contribuie la diminuarea și înlăturarea deficiențelor. *Criticismul* este o exagerare a **c.** și tratarea negativistă unilaterală a obiectului supus analizei.

CRIZĂ, moment sau fază a unui proces, constînd din conflicte acute, privațiuni, decompensări, neacoperire a unor expectații, dificultăți și alte fenomene negative ce pot fi urmate de progres sau regres. Există **c.** de creștere legate de relațiile dizarmonice ce intervin în evoluția organismului și care, de regulă, duc la o etapă superioară a dezvoltării. Momentele de **c.** nervoasă reprezintă contradicții a căror rezolvare coincide cu depășirea **c.** În dezvoltarea psihică intervin, după psihogeneticieni (H. Wallon, Carlmichael) faze de **c.** care se explică după Inhelder nu atît

prin condițiile evoluției psihice ca atare cît prin cerințele educaționale și sociale. M. Mead a constatat că la anumite populații primitive nu există o **c.** a pubertății pentru că nu se pun anumite probleme socioculturale. În genere fenomenele de **c.** psihică pot fi calificate ca normale sau anormale și de asemenea ca tranzitorii sau persistente. **C.** psihice sînt specificate drept intelectuale, mnezice, voliționale și mai ales afective și de personalitate.

CROMOZOM, formațiune filiformă plasată în nucleul celulelor care, prin constituția sa, acid dezoxiribonucleic, histone și alte substanțe specifice, îndeplinește funcția de purtător al materialului ereditar. Numărul și forma **c.** sînt caracteristici ale speciei. Omul deține două seturi a cîte 23 de **c.** dispuși în pereche: 22 de perechi sînt autozomi sau **c.** omologi funcțional, iar o pereche este constituită din heterozomi sau **c.** sexuali, diferiți prin combinarea în perechea cromozomică în celulele masculine (xy) și cele feminine (xx).

CRONAXIE, după Lapicque, timpul minim necesar (prag) pentru a obține efect excitator la o intensitate a stimulului egală cu dublul reobazei (= intensitate ce dă efect la un timp nelimitat). Valorile **c.** se modifică în cazuri patologice și cresc pînă la dispariția efectului excitator, la orice durată a stimulației. **C.** este un parametru al excitabilității nervilor și mușchilor.

CRONOMETRARE, metodă de măsurare și analiză a timpului de muncă, a timpului de folosire a utilajului și a celui de mișcare și transformare a obiectului muncii, a duratei elementelor unui proces de producție, care se repetă identic, de regulă, la fiecare unitate de produs. Prin **c.** se studiază timpul operativ sau cel de funcționare utilă a utilajului. **C.** poate fi efectuată cu sau fără evaluarea ritmului de muncă, în mod continuu, repetat, selectiv-grupat, în funcție de durata elementelor analizate și de necesitatea studierii totale sau parțiale a operației. **C.** *continuă* constă din măsurarea diferitelor elemente de muncă, studiate în succesiunea lor tehnologică, fără întrerupere, de la începutul pînă la sfîrșitul operației (ciclului) respective. Sfîrșitul unui element corespunde cu începutul celui următor, durata elementului rezultînd fie prin diferența între înregistrările timpului curent, corespunzător punctelor de fixare, fie prin citirea directă pe cronometru (la **c.** cu revenire la zero). Procedeul se utilizează la studierea operațiilor care au elemente de muncă cu durata mai mare de 3 sec. Procedeul **c.** *repetată* constă din înregistrarea duratelor elementelor de muncă ale unei operații, luate separat, într-o anumită ordine de alternanță. Se utilizează la studierea elementelor de muncă avînd o durată mai mică de 3 sec. Procedeul de **c.** *selectivă* constă din înregistrarea separată a duratelor unor elemente de muncă, c[illegible] urmăresc în mod special, indiferent de ordinea și durata lor. Procedeul de **c.** selectivă-grupată constă din înregistrarea duratelor elementelor de muncă ale unei operații grupate variabil de la un ciclu la altul. Durata fiecărui element în parte rezultă din diferența dintre durata ciclului complet și durata grupei cu elemente ce nu conțin elementul de muncă ce urmează a i se stabili durata. Se recomandă pentru studierea operațiilor ale căror elemente de muncă au durate scurte (sub 3 sec.) și pentru care, din motive obiective, nu se pot stabili timpii pe baza sistemelor de normative de timp pe mișcări.

CUE-CUES, termeni aparținînd teoriilor clasice asupra percepției spațiului, introduși de Hering și Helmholtz, desemnînd variate submecanisme perceptive care sînt confundate cu înseși proprietățile corespunzătoare obiectului. **Cue-Cues** înseamnă, în același timp, mecanism, stimul, semn și simbol. Psihologii americani au înlocuit acest termen cu *clue-clues*, care etimologic înseamnă „cheia", dar științific este unul și același lucru cu *cue-cues*. Au existat și mai există încă contestații la adresa acestor împărțiri ale mecanismelor perceptive în subprocese. Așa cum arată Smidth (1957), trebuie făcute două modificări esențiale în teoria clasică despre **cue:** a) este necesar să presupunem că fiecare punct din spațiu este reprezentat de un punct pe retină. Există un raport între puncte și energia configurațiilor, ceea ce reprezintă o calitate esențială a stimulării perceptive; b) aceste **cue(s)** sînt întotdeauna în interacțiune, în unele condiții unul dintre ei fiind mai important, în altele, altul. Boring (1947) arată că trebuie să se facă distincție între **cue** și **clue,** în sensul că **cue** se referă la ceea ce pune în mișcare răspunsul, la senzații, furnizînd materialul brut, iar **clue** se referă mai mult la gîndire, acționînd ca un calculator, descoperind semnificații.

CULOARE, proprietate a energiei radiante rezultînd din frecvența, amplitudinea și forma undelor. În anumite limite, recepționată și discriminată vizual. Se disting culori acromatice (alb, gri, negru) și culori cromatice, rezultate din analiză spectrală și prezentînd calități de nuanță, puritate și strălucire.

CULORI FUNCȚIONALE, culori ce pot reprezenta un factor important de întreținere a capacității funcționale a ochiului și de prevenire a oboselii generale. Influența psihică a culorilor este cunoscută de multă vreme. S-a constatat astfel că nuanțele închise întristează, iar culorile prea vii obosesc. De aici ideea vopsirii pereților, a utilajului și în general a obiectelor folosite în procesul de producție, a camerelor de locuit, a birourilor de lucru, a atelierelor de creație în culori care să nu oboseasc[illegible]. Primul factor ce trebuie luat în considerare în alegerea culorilor

se referă la lumina pe care acestea au posibilitatea s-o disperseze. Culoarea albă reflectă toate radiațiile luminoase pe care le primește cu cea mai mare economie, deoarece nu absoarbe nimic. Negrul este opusul acesteia, absorbind toate radiațiile primite. În general, *pentru a obține o emoție pozitivă, foarte importantă în creșterea capacității de muncă, se folosesc culorile care reflectă bine radiațiile luminoase, care dau mai multă lumină și sînt activatoare.* Folosirea rațională a **c.f.** are urmări favorabile asupra capacității de muncă și, ca atare, micșorează numărul accidentelor de muncă, reduce rebuturile, îmbunătățește calitatea produselor, crește productivitatea muncii. Experimentările efectuate pînă în prezent, la noi în țară și în străinătate, au arătat că rezultate bune se obțin prin folosirea următoarelor culori: albastru-gri; bej și verde-pal.

CULPABILITATE, stare a celui care este dominat de sentimentul și ideea că a comis o greșeală și resimte mai mult sau mai puțin intens vinovăția sa. De aici așteptarea unei pedepse sau chiar tendința spre autopedepsire. Vinovăția poate să aibă numai un caracter imaginar sau să se reducă la gînduri, intenții, dorințe nepermise. Accentuarea stării de **c.** poate duce la perturbări patologice. În mod firesc însă, orice greșeală gravă antrenează conflicte morale, chinuri ale conștiinței. În sens patologic intervine complexul de **c.**

CULTURĂ, concept de maximă complexitate, încărcat cu o multitudine de valențe și sensuri, de unde și dificultatea definirii lui unitare. Krocker și C. Kluckholn au inventariat 160 de definiții ale **c.,** clasificabile în șapte grupe: *descriptive, istorice, normative, psihologice, structurale, genetice* și *incomplete.* Mai vechi și uzitate sînt două înțelesuri ale termenului: a) **c.** ca *ansamblu al mijloacelor, tehnicilor, cunoștințelor, normelor* și *instituțiilor* proprii unei societăți într-un moment istoric și caracterizînd procesele materiale ale acesteia; în acest sens concret și comparativ (E.S. Taylor) se poate vorbi de mai multe **c.** și nu de una în genere; b) **c.** ca *stadiu al evoluției formației spirituale a oamenilor* și constînd din artă, morală, filosofie, drept, știință, religie etc.; este un sens restrictiv, privind doar sfera spirituală. O. Spengler a introdus distincția dintre civilizație, socotită **c.** *materială* și **c.** *propriu-zisă,* cea *spirituală.* Această despărțire nu poate fi absolutizată, dată fiind nu numai posibilitatea decalajului, dar și interacțiunea necesară dintre structurile materiale și cele spirituale ale **c.** Fenomenul de **c.** nu poate fi conceput și studiat unilateral dacă este să urmărim metodologia științifică introdusă de marxism în domeniul disciplinelor sociale. De aceea trebuie adoptat ca bază conceptul extensiv al **c.** ca fiind ansamblul mijloacelor, proceselor, produselor,

structurilor care rezultă din separarea și opoziția față de natură, din transformarea naturii și emanciparea de aceasta în construcția și existența socioculturală. Deci, este **c.** tot ce nu ține nemijlocit de natură, de la o simplă unealtă și pînă la cele mai înalte creații artistice, fiind rezultat al muncii omului și dezvoltării lui istorice. B. Malinowski construiește teoria **c.** în prelungirea biologiei. El scrie: „Cultura este înainte de toate un aparat instrumental care permite omului să rezolve mai bine problemele concrete și specifice pe care trebuie să le înfrunte în mediul său cînd își satisface trebuințele sale." E. Boas, fondatorul școlii antropologice de la Chicago, înțelegea pluralist **c.** și a propus delimitarea de arii ale **c.,** studiul schimbărilor interculturale și adîncirea specificului fiecăreia din **c.** Fiecare din elementele unei **c.** îndeplinește funcții relaționale și reprezintă o valoare. Aceasta devine nota distinctivă a fenomenelor de **c.** fie că este tratată moral, ca în etnologie (B. Malinowski, Radcliffe-Brown, C.L. Strauss) sau convergent pe modelul de personalitate umană ca în antropologia culturală (G. H. Mead, A. Kardiner, R. Linton). Socialul și culturalul sînt așa de sudate încît ajung să se confunde, dacă nu se ține seama de coeficientul de valoare social-umană. Al. Tănase definește **c.** ca *„totalitate a produselor materiale și spirituale ale muncii omenești, rezultate ale practicii și transformării mediului natural și social, al dezvoltării și perfecționării omului".* Deci, accentul se pune pe produse și rezultate care exercită o influență, mijlocesc semnificativ și diferențial existența umană (v. Caramelea). De aici, preocuparea pentru modele culturale implicite sau explicite ce reglează conduitele, sînt transmise prin simboluri și constituie realizările esențiale ale grupelor umane. Meyer Fortes consideră că analiza culturologică se oprește asupra „calificativelor" fenomenelor sociale și, adăugăm noi, asupra dinamicii lor progresive. **C.** își încetează ființarea cînd nu mai este generativă, nu produce noi valori. Fiind un subsistem al macrosistemului social, **c.** prezintă un nivel de funcționalitate și o mare complexitate. În dinamica fenomenelor culturale intră cu necesitate momentele: cognitiv, pragmatic, comunicațional și creativ sau axiologic. Între existențial și axiologic se constată unitate. Studiul **c.** apelează la variate strategii structuraliste, factoriale sau istoriste. Analiza fenomenelor culturale ține întotdeauna seama de o schemă și de anumite categorii cum sînt: după Pritchard, **c.** *materială,* organizarea economică, controlul social, concepția, arta, limba, educația sau, mai recent, după Wissler, graiul, trăsăturile materiale, arta, mitologia și știința, practicile religioase, sistemele sociale și familia, proprietatea, guvernămîntul. Se caută o schemă uni-

versală aplicabilă tuturor **c.** sau un „numitor comun" alcătuit din categoriile proprii oricărei **c.** (G. Murdock). Aceste categorii se centrează în jurul existenței umane și M. Titiev le grupează după cele trei mari linii ale comportamentului uman: a) omul față de habitat (economie, tehnologie); b) omul față de om (organizare și relații sociale); c) omul față de necunoscut (simbolică, cunoaștere). Importantă este surprinderea ierarhiei și emergenței sistemelor de **c.**, acestea avînd o legătură directă cu geneza personalității. În psihologie, termenul de **c.** este aplicat pentru a califica nivelul calitativ și modul de organizare a limbajului, sentimentelor, atitudinilor și pentru caracterizarea atît a conținutului cunoașterii și trăirilor cît și a stilului intelectual și afectiv. Ralph Linton a folosit termenul de „fundament cultural" al personalității.

CULTUROLOGIE, studiază și interpretează științific fenomenele culturale. Termenul a apărut pentru prima oară în scrierile lui W. Ostwald, 1909 *(Kulturologie)*. În 1939 L.A. White inventează și introduce în literatura antropologică americană același termen, independent de J. Oswald. *Culturologia* lui L.A. White este similară cu „știința culturii" (E.S. Taylor). Din punct de vedere culturologic, cultura reprezintă organizarea obiectelor și evenimentelor depinzînd de simboluri — limbă, obicei, unelte, credințe etc. — într-un context extrasomatic, ca apoi ea să fie studiată independent de cei ce o creează și o poartă, oamenii. R.H. Lowie arăta că „în cursul ultimilor o sută de ani a devenit tot mai clar că cultura... reprezintă... un domeniu distinct". Cultura nu poate fi însă desprinsă de social, ea nu este un fenomen supraorganic și suprapsihic, culturalul și socialul alcătuind un sistem interacționist. În psihologie, se menționează metoda culturologică constînd din cercetarea și explicarea formațiunilor de personalitate prin studiul morfologic al culturii de apartenență.

CUNOAȘTERE, categorie filosofică tratînd relațiile dintre subiect și obiect, modelul general, de principiu, al asimilării și reconstrucției informaționale a lumii obiective de către subiect. **C.** *comună* este studiată de gnoseologie iar cea *științifică* de epistemologie. Marxismul afirmă relația de unitate dintre **c.** și practica social-istorică, aceasta din urmă fiind izvor, bază și criteriu de verificare a **c.** F. Gonseth susține principiul „deschiderii la experiență" al **c.** Teza cognoscibilității lumii, susținută de marxism, se corelează cu cea privind adevărul obiectiv și cu cea privind dialectica relațiilor dintre adevărurile relative și adevărul absolut către care omenirea avansează nelimitat. În consecință, deși atribuită unui subiect-robot, și interpretată categorial, **c.** este recunoscută ca un proces ce reunește senzorialul și logicul, empiricul și teoreticul și care se desfășoară perpetuu în ordinea interacțiunii dintre subiect și lumea sa. Reflectarea caracterizează transferul adecvat de la obiect la subiect dar nu epuizează **c.** care modelează realitatea după norme logice, uzînd de coduri și mijloace semantice. Specificitatea dar și ascensiunea **c.** rezidă în aceea că ea nu numai că asimilează lumea fizică a obiectelor dar și pe cea a acțiunilor, acestea din urmă devenind, prin interiorizare, operații mintale. Prin coordonările interoperaționale se construiesc diferite modele ale lumii, acestea fiind susceptibile și de studii formale, furnizate de o serie de epistemologi moderni: R. Carnap, W. Quine, K. Popper, F. Gonseth ș.a. **C.** este întotdeauna un proces psihosocial cu o evoluție și tipologie istorică. Piaget scrie: „cunoașterea constă în construcția sau reconstrucția obiectului cunoașterii, astfel încît să se sesizeze mecanismul acestei construcții;... a cunoaște înseamnă a produce în gîndire pentru a reconstitui modul de producere a fenomenelor". Dialectica procesului **c.** a fost redată de Lenin: „de la intuirea vie la gîndirea abstractă și de la ea la practică, aceasta fiind calea cunoașterii adevărului, a cunoașterii realității obiective".

CURAJ, trăsătură caracterială de ordin volițional constînd în capacitatea de înfruntare conștientă a pericolelor și de acțiune consecventă în condiții de risc. Implică nu absența fricii, ci stăpînirea și depășirea ei. „Să nu-ți fie teamă de nimic mai mult decît de teamă" (Emmerson).

CURBA ÎNVĂȚĂRII, reprezentarea grafică a desfășurării și rezultatelor obținute într-un proces de învățare, pe abscisă înscriindu-se investițiile de timp, iar pe ordonată progresele și greșelile. **C.î.** are, de regulă, o formă de S inițial intervenind o regresie în fondul de cunoștințe certe, iar apoi progresîndu-se în spirală. În formarea deprinderilor **c.î.** urcă inițial brusc și apoi mai lent în cazul acțiunilor facile, iar în cazul acțiunilor dificile evoluează inițial lent și apoi urcă brusc.

CURBĂ DE EVOLUȚIE, exprimarea grafică a modificărilor de ordin cantitativ și calitativ ce intervin în evoluția psihofiziologică a unui individ într-o anume perioadă de timp. Se impun trei tipuri de **c.de e.:** a) **c. de e.** de tip *a* exprimă o evoluție accelerată în primele perioade de vîrstă și o reducere a ritmului în perioadele următoare; b) **c. de e.** de tip *b* exprimă un ritm relativ lent al evoluției în primele perioade și o intensificare a ritmului ulterior; c) **c. de e.** de tip *c* exprimă un ritm uniform și moderat pe întreg parcursul intervalului studiat.

CUTANAT, atribut al complexului senzorial cu receptori periferici în piele și care include tactul, simțul termic, durerea periferică și probabil și alte for-

me de recepție protopatică printre care și rudimente de sensibilitate la lumină (A. Leontiev). Se consideră că subsistemul senzorial **c.** reprezintă un senzorium comun, este la baza dezvoltării tuturor celorlalte organe de simț.

CUTEZANȚĂ, caracteristică comportamentală definită prin sfidarea primejdiei, temeritate, îndrăzneală. Referindu-se la planul gîndurilor și ideilor unei persoane, **c.** este legată de afirmarea a ceea ce este nou, personal, valoros, în pofida oricăror riscuri.

CUTIA NEAGRĂ (BLACK-BOX), metodă de bază a ciberneticii, fundamentată teoretic de W.R. Ashby (1956). În strînsă interacțiune cu metoda modelării, metoda „cutiei negre" presupune *cercetarea comportamentului unui sistem complex sau hipercomplex pe baza corelării mărimilor de intrare și a celor de ieșire, făcîndu-se abstracție de transformările care se petrec în interior, de caracteristicile elementelor componente.* După măsurarea riguroasă a mărimilor de intrare și de ieșire, se exprimă matematic dependența mărimilor de ieșire de mărimile de intrare, precizîndu-se apoi natura comportamentului, determinist sau probabilist, și se formulează legea evoluției lui ulterioare. De-a lungul istoriei cercetărilor științifice, se tinde spre trecerea de la **c.n.** sistem complet, nedeterminat în detalii, la „cutia albă", adică la sistemul cunoscut în detalii și astfel luat în stăpînire. Behaviorismul s-a bazat mult pe modelul **c.n.** analizînd relațiile dintre extremele sistemului cerebral: veriga aferentă, stimulările la intrare, și veriga eferentă, stimulările la ieșire. Cercetarea psihologică tinde să depășească metoda **c.n.**, elucidînd conținutul proceselor și condițiilor interne, subiective.

D

DACTILOLOGIE, sistem de comunicare a cuvintelor cu ajutorul degetelor, folosit de surdomuți. Fiecare literă este desemnată printr-un gest digitalopalmar. Este deci un alfabet „manual" conținînd atîtea semne digitale cîte litere sînt în alfabetul limbii respective. Astfel, cuvintele se comunică pe cale vizuală. **D.** este intens folosită la copiii surzi pentru formarea limbajului și demutizare. Ulterior ea își pierde din importanță, tinzînd să fie înlocuită, mai ales în relațiile cu normalii, prin labiolectură. *Dactilografia* este un mod de comunicare tactilă cu orbii surzi, prin aplicarea palmei unuia asupra palmei celuilalt pentru **d.**, sau prin *dermografie*, trasarea de litere pe palma celui ce recepționează.

DALTONISM, cecitate cromatică parțială constînd din incapacitatea de a vedea roșul și verdele, acestea fiind confundate între ele. **D.** se explică printr-o defecțiune constitutivă a sistemului vizual.

DARVINISM, teorie evoluționistă de însemnătate revoluționară prin care se întemeiază biologia științifică. Față de lamarkism, **d.** reprezintă un progres important în sensul concepției dialectice a acesteia. Factorii la care recurge Darwin sînt: 1) *Variabilitatea* sau diversitatea modificării organismelor datorită condițiilor interne și influențelor de mediu. 2) *Ereditatea*, prin care se fixează și se transmit din generație în generație variatele caractere dobîndite (fapt relativizat și chiar contestat de curentele neodarviniste). 3) *Suprapopulația* sau tendința de sporire a numărului indivizilor speciei peste condițiile de subsistență oferite de mediu. 4) *Lupta pentru existență* sau pentru supraviețuire, luptă ce se desfășoară în cadrul aceleiași specii sau între specii apro-

piate. 5) *Selecția naturală*, prin care se efectuează trierea și continuitatea celor mai apți, mai bine adaptați condițiilor de existență. Acești ultimi factori au fost puși de epigonii lui Darwin la baza **d.** social, curent sociologic neștiințific ce propagă idei reacționare, întrucît reduce legile dezvoltării sociale la raporturi pur biologice. În ansamblul său **d.** reprezintă o concepție biologică materialistă și a slujit ca bază pentru dialectica marxistă. **D.** i se datorește prima demonstrație argumentată a originii animale a omului. Darwin a pus și bazele psihologiei genetice. Tot în cadrul **d.** s-a formulat o teorie despre rolul adaptativ al emoțiilor și expresiilor emoționale. **D.** clasic a fost prelungit și dezvoltat prin neodarvinism sau genetică, antropologie culturală ș.a.

DAT, ontologic, ceea ce reprezintă realitatea obiectivă independent de subiect; epistemologic, obiectul cunoașterii luat ca atare, fără a fi supus prelucrării sau interpretării. Astfel este în expresia engleză *sense-data*, fapt senzorial elementar și brut. Prin extensie, în psihologie, **d.** semnifică un conținut și stări psihice prezente la un moment dat, imediate, impuse obiectiv sau de desfășurările psihice anterioare și care îndeplinesc rolul de premise senzoriale sau intelectuale, urmînd ca abia ulterior să fie supuse unei prelucrări sau elaborări. Rezultate ale unui proces de observare și înregistrare. Bergson consideră ca spontane, directe, **d.** imediate ale conștiinței. Piaget scrie: „chiar pe terenul cel mai prestiințific și embrionar nu există date imediate". În psihologia experimentală, faptele brute obținute în urma investigației.

DATORIE MORALĂ, modalitate a conștiinței, atitudinilor și conduitei morale, dezvoltată prin convertirea cerințelor, normelor și principiilor morale în obligații morale imperioase și realizată consecvent în virtutea primatului respectului (trebuie, — Sollen), față de norme și în baza necesității interne ca reflex al necesității obiective sociomorale. Latură practică, efectorie a conștiinței axiologice, sociale, cetățenești, profesionale. În genere **d.m.** corespunde unui mod de organizare caracterială ce implică atît formă (aspirația generică și sentimentul spre îndeplinirea datoriei, deprinderea de a răspunde obligațiilor, dispoziția voluntară corespunzătoare, conștiinciozitatea), cît și conținut (conștiință morală înaltă, responsabilitate, convingeri și simțăminte ale valorii). Conștiința **d.m.** se dezvoltă inițial prin constrîngeri, persuasiuni, exersări, dar nu rămîne circumscrisă unei morale heteronome, ci se integrează tot mai mult în morala autonomă pe măsură ce se dezvoltă laturile ei de conținut. I. Grigoraș afirmă că libertatea voinței trebuie să fie considerată condiția *sine qua non* a îndeplinirii datoriei, pentru că însăși libertatea este conștiința unei

necesități social-obiective. După I. Grigoraș, *„autodeterminarea morală a omului are loc nu numai prin intermediul datoriei, ci și prin mijlocirea plăcerii, dragostei, pasiunii, conștiinței valorii etc."* **D.m.** este o dimensiune esențială a binelui moral care se sprijină pe principiul de bază al „celui mai bun lucru de făcut".

DĂRUIRE DE SINE, înclinație a caracterelor superioare de a-și devota întreaga ființă unor cauze înalte, unor acțiuni sau persoane, depășind interesele personale de autoconservare.

DEBILITATE MINTALĂ, forma cea mai ușoară de înapoiere sau deficiență mintală, și, în genere, de slăbiciune a activității psihice. Se distinge o **d.m.** congenitală (oligofrenia) și una dobîndită, în urma unor maladii neuropsihice (epilepsie, schizofrenie, encefalită, traume craniene ș.a.). **D.m.** *se caracterizează prin gîndire insuficient dezvoltată, manifestată prin înțelegere greoaie, limitată la aspectele concrete ale fenomenelor și situațiilor de viață, dar și prin primitivism emoțional și slăbiciune de voință.* Debilul mintal este aproape incapabil de gîndire abstractă, nu poate sesiza legăturile generale, esențiale, dintre obiectele și fenomenele realității, iar capacitățile de critică, discriminare și de calcul matematic sînt precare. Sub aspect comportamental, are preferințe și deprinderi de conduită civilizată, dar prezintă o labilitate în manifestările sale; este ușor influențabil, credul, naiv. Posibilitățile de muncă, de efort intelectual sînt reduse. Probele psihologice de inteligență situează nivelul mintal al debilului mintal între 7 și 12 ani. I.M. Soloviov (1959) arată că, întrucît **d.m.** implică o slăbiciune și nedezvoltare a celui de-al doilea sistem de semnalizare și a funcțiilor reglatorii exercitate de acesta asupra primului sistem, și structurile perceptive sînt afectate, deci sînt reduse și capacitățile de observare sau intuiție corectă. Copiii cu **d.m.** sînt educabili, pot fi școlarizați, sînt capabili, în anumite limite, să învețe, să citească, să scrie, să-și însușească unele noțiuni concrete (după C. Pufan — comparația este metoda optimă) și să-și formeze priceperi și deprinderi simple, practice. Pregătirea lor se realizează în școli ajutătoare, unde li se aplică didactici și măsuri educative speciale și li se asigură necesarul de cunoștințe compatibil cu nivelul dezvoltării lor psihice, iar, în final, o calificare profesională corespunzătoare cu posibilitățile lor. M. Roșca (1968) constată că în cazuri de **d.m.** se obțin rezultate mai bune în școala ajutătoare decît dacă respectivul copil este integrat în învățămîntul general. Întrucît întîrzierea este în același timp intelectuală și emoțională, iar pe măsura avansării în vîrstă și a evidențierii dificultăților de adaptare, intervin blocaje și tulburări emoționale ce agravează deficitul intelectual, o serie de psihologi (I. Bider — 1968, P. Torrance 1971,

S. Lungu-Nicolae — 1975) propun și demonstrează necesitatea și eficiența a diferite tipuri de psihoterapie (artistică, ludică, ocupațională, de grup etc.) în recuperarea și reeducarea copiilor afectați de **d.m.** Spre deosebire de celelalte forme de înapoiere mintală (idiotie și imbecilitate), debilul mintal, cu toate insuficiențele sale mintale, se poate adapta și integra satisfăcător într-o activitate utilă.

DEBLOCARE, ridicarea sau înlăturarea blocajului (inhibării afective) ce reține reacțiile, activitatea mentală și exteriorizarea. **D.** se obține prin înlăturarea acțiunii cauzelor ce au provocat blocajul sau prin comutarea atenției, prin formarea de noi motive, prin tonificare afectivă etc. Uneori folosesc și substanțele psihotonice. În teoria creativității se are în vedere un blocaj anticreator datorit conformismului, fricii și comodității și despre o **d.** prin motive și atitudini creative.

DECENTRARE, după J. Piaget, *anularea efectului de centrare, ca urmare a coordonării (punerii în relație) unor centrări diferite, ale căror efecte se compensează reciproc.* Citâm din Piaget: „Decentrare, adică asimilare prin punere în raport a obiectelor asimilate"; — „decentrarea progresivă a acțiunii proprii, deci eliminarea egocentrismului în profitul *compoziției* închise și reglate, prin faptul că acțiunile inițiale devin reversibile și operatorii"; — „subiectul este cu atît mai activ cu cît ajunge mai mult să se decentreze sau mai bine spus, decentrarea este însăși măsura acțiunii sale eficace asupra obiectului"; — „este imposibil ca la vreun nivel să separăm obiectul de subiect. Există numai raporturile dintre acestea, dar aceste raporturi pot fi mai mult sau mai puțin centrate sau decentrate și în această inversiune a orientării constă *trecerea de la subiectivitate la obiectivitate*". Piaget are în vedere **d.** în raport cu subiectul; deci **d.** este un fel de centrare asupra obiectului, o reflecare organizată prin coordonări ce asigură obiectivitatea. **D.** poate fi relativă (prin compensare) sau absolută (operatorie). După nivel și conținut se disting **d.** *perceptive* (reglare ce permite o echilibrare între componentele obiectului), *intuitive* (dezvoltate prin reglarea formelor în prelungirea **d.** perceptive), **d.** *intelectuală,* ce se realizează la nivelul conceptelor prin coordonări reversibile ce permit conservarea invarianților și construirea explicațiilor și, în fine, **d.** *afective* caracterizate ca „interes pentru sursele de plăcere, concepute ca distincte de acțiunea proprie". Exemplu de **d.** *perceptivă:* dacă se dau două linii drepte și egale, în loc să se atribuie uneia din ele un rol privilegiat, se întreabă simplu dacă ele sînt egale sau inegale. Atunci, așa-numita eroare a etalonului dispare, ceea ce se explică prin coordonarea (punerea în relație) a două centrări ale căror efecte deformante se anulează reciproc (dacă centrarea unei linii de 5 cm echivalează cu „alungirea" ei cu 10%, atunci creșterea absolută a valorii fiecăreia dintre ele se compensează reciproc, raportul dintre ele rămînînd același $5/5 = 5{,}5/5{,}5 = 1$). Exemplu de **d.** *intelectuală:* dacă în experiența cu ajungerea parțială (micșorarea handicapului) a două vehicule care se deplasează în același timp, copilul poate lua în considerare nu numai punctele lor de sosire, ci și pe cele de plecare, atunci el va ajunge să aproximeze corect diferențele de viteză, ceea ce se explică prin coordonarea (punerea în relație) a centrării punctelor de sosire cu centrarea punctelor de plecare, care necesită parcurgerea traiectoriilor respective cu privirea și conștientizarea diferențelor lor de lungime; or, la lungimi diferite ale traiectoriilor parcurse în același timp, dacă punctele de plecare ar fi fost distanțate, mobilul B ar fi depășit mobilul A, depășirea necesitînd atunci o viteză de mișcare mai mare. Cît privește **d.** *afectivă* aceasta, după opinia noastră, se integrează într-o formă mai cuprinzătoare de centrare și **d.,** aceea a valorilor sau axiologică. Fenomenul este ilustrat de trecerea de la morala utilitară și subiectiv-heteronomă, la morala autonomă ce integrează valori sociale obiectivate. Enculturația presupune o progresivă **d.** a valorilor. La sugestia noastră, V. Mihăilescu a studiat procesul de culturalizare ca **d.** axiologică, aceasta implicînd și construirea sentimentelor la nivelul valorilor sociale superioare.

DECEREBRARE, operație de secționare și îndepărtare a emisferelor cerebrale (menținîndu-se centrii inferiori), practicată experimental pe animale în scopul studierii anumitor funcțiuni ale creierului. Antrenează perturbări de comportament și deficiențe adaptative cu atît mai grave cu cît animalul este situat pe o treaptă mai avansată în scara filogenetică. Nu numai la reptile dar și la păsări **d.** are consecințe minore și pasagere; la un mamifer ea produce o cronică incapacitate adaptativă. *Decorticarea* este operația de îndepărtare a cortexului, deci a stratului cenușiu al emisferelor cerebrale.

DECIBEL, unitate de măsură a nivelului de presiune acustică (simbolizată dB) care reprezintă nivelul presiunii acustice, al cărui raport față de pragul convențional de $2 \cdot 10^{-5}$ N/m², luat ca nivel zero, are logaritmul zecimal înmulțit cu 20, astfel determinîndu-se unitatea (dB). O ambianță sonoră pînă la 40 dB este considerată liniștită, către 60 dB devine zgomotoasă, la 80 dB foarte zgomotoasă, iar aproape de 140 dB devine asurzitoare, insuportabilă, atingînd pragul durerii.

DECILAJ, metodă de etalonare a testelor în statistica psihologică, avînd la bază calculul procentual. Ca unitate etalon este folosită decila. Limitele **d.** se calculează cu ajutorul frec-

venței cumulate. Se recomandă să nu se aplice **d.** pe un eșantion mai mic de 100 de subiecți. Metoda **d.** ne permite: a) formarea unei reprezentări de ansamblu despre nivelul general al performanței într-un colectiv dat; b) punerea performanțelor de la diferite probe pe o bază comparabilă.

DECILĂ, unitate etalon, în statistica psihologică, folosită la clasificarea subiecților după performanța obținută la o anumită probă. Potrivit convențiilor stabilite în statistică, prima **d.** va cuprinde primii 10% subiecți, cu rezultatele cele mai bune sau cele mai slabe, a doua **d.** 20% din subiecți ș.a.m.d.

DECIZIE, modalitate de depășire a unui conflict cognitiv sau afectiv, hotărîre sau opțiune ce survine ori de cîte ori în desfășurarea unei activități apar evenimente care împiedică anticiparea cu certitudine a evoluției situației, respectiv atunci cînd asupra evoluției situației, în care este angrenat individul, acesta nu poate face decît supoziții. În situațiile în care individul poate prevedea cu certitudine efectele oricăreia dintre acțiunile sale sau ale evenimentelor exterioare, nu se pune problema alegerii acțiunilor, acestea fiind dictate de însăși valoarea sau utilitatea lor pentru individ (în baza postulatului care atribuie comportamentului uman tendința maximizării utilității). Individul destochează din stocul „memorie" modelul de acțiune, însușit anterior (condiție definitorie a situației de certitudine), prin intermediul căreia știe că va obține o anumită utilitate cotabilă. În situațiile de incertitudine se întrevăd mai multe căi de acțiune, diferențiate atît pe planul utilității, cît și pe acela al probabilității succesului. Sînt mai multe definiții ale **d.**: R. Dudley: „*... selectarea unui curs de acțiuni dintr-un număr de alternative:*; L.M. Le Maitour „*...alegerea între două sau mai multe alternative:* alegere rațională pe bază de informație sau afectivă"; Sweetland și W. Haythorn: „...selecția unui răspuns dintr-un ansamblu de răspunsuri potențiale"; J. Tiffin și E.J. Cormick: „...o funcție mediată care precede acțiunea"; R. Gagné: „... proces de alegere sau judecată care apare cînd subiectul cunoaște mai multe cursuri de acțiune posibile, care, toate, duc la o situație adecvată"; H. Piéron: „...căutarea unei corespondențe optime la un automat, între ieșiri și intrări, ținînd seama de costul trecerii de la informare la decizie"; V. Ceaușu: „*Orice modificare de comportament care, decurgînd dintr-o trebuință, este declanșată, după un proces de evaluare, în vederea realizării (aducerea în momentul prezent) a unui „obiect" prefigurat, respectiv acțiunea prin care se încearcă concretizarea, într-un sens dat, a viitorului*". În teoria statistică a **d.** determinarea variantei de acțiune, pentru care produsul dintre utilitate și probabilitate (a succesului sau reapariției evenimentului scontat) are valoare maximă. Momentele **d.**: 1) identificarea principalelor variante ale acțiunii și estimarea consecințelor lor; 2) ierarhizarea efectelor previzibile, pe căile de acțiune conturate, în urma aprecierii lor prin prisma utilității (subiectivă) sau a valorii (obiectivă) sociale; 3) estimarea probabilităților de reușită sau de eșec pentru fiecare variantă de acțiune; 4) adoptarea strategiei de acțiune (de tipul minimax: „obținerea valorii maxime, a cîștigului minim posibil" sau „maximinizarea cîștigului", sau de tipul maximin: „reducerea la nivelul minim a pierderii maxime posibile" sau „minimalizarea pierderilor"); 5) reducerea variantelor de acțiune pînă la „structura alternativelor" (dilema) în care se înfruntă, de regulă, o variantă de acțiune caracterizată printr-o probabilitate mare a unui cîștig de valoare mică și o alta oferind un nivel mare al cîștigului dar o probabilitate mică a obținerii acestuia; 6) înlănțuirea structurii alternativelor și investirea uneia dintre variantele de acțiune cu atributul de „optimă". *Tipuri de* **d.** Printre criteriile mai larg utilizate pentru clasificarea **d.** se numără: a) gradul de determinare a situațiilor anticipate (mai precis, cantitatea de informație a situației prezente; b) consistență și tranzitivitate; c) „adversarul de joc"; d) caracterul relației subiect-situație. În funcție de cantitatea de informații a situației actuale se disting: a) acțiunea în condiții de certitudine, atunci cînd evoluția situației este anticipată cu probabilitatea 1 sau 0, nivelurile certitudinii nepunînd probleme de alegere între variante de acțiune, răspunsul la forma pe care o va lua situația fiind preelaborat și însușit prin învățare. În această categorie intră și situațiile în care calea de acțiune unică este susceptibilă de a fi găsită prin raționament; b) **d.** *propriu-zisă*, respectiv elaborarea modelului acțiunii în condiții de incertitudine. Acestea implică întotdeauna asumarea unor riscuri și ca urmare se pot diferenția în: *prudente* (acceptarea acțiunii numai în condițiile în care probabilitatea succesului este superioară lui 0,5), *hazardate* (cînd succesul și eșecul apar ca echiprobabile) și *riscante* (cînd probabilitatea succesului este inferioară lui 0,5). În funcție de consistență și tranzitivitate se disting: a) **d.** *statică*, reprezentată prin alegerea unică, nerepetabilă, ireversibilă. Asemenea **d.** apar în activitatea politică pe cîmpul de luptă, în anumite activități profesionale în condiții de acută criză de timp, precum și în anumite momente din viața individului (alegerea profesiei) etc.; b) **d.** *stochastice*, constînd în lanțuri de **d.**, în care parametrii fiecărei verigi suferă modificări în funcție de rezultatele obținute anterior. Ele se caracterizează deci printr-o anu-

mită lipsă de consistență și tranzitivitate, care facilitează adaptarea la condițiile mereu noi ale activității; c) prin „adversar de joc" se înțelege factorul generator al evenimentelor care măresc în asemenea măsură nedeterminarea situației actuale încît împiedică anticiparea cu certitudine a evoluției ei. Din acest punct de vedere se disting: a) „Jocul contra naturii". În situațiile ce se subsumează acestei denumiri adversarul îl constituie natura în înțelesul larg de sumă a factorilor impersonali generatori de evenimente cu grade diferite de previzibilitate sau chiar imprevizibile, susceptibile de a facilita sau a îngreuna atingerea scopurilor urmărite de individ. În această categorie intră situațiile care apar în decursul așa-numitelor „jocuri de noroc", cele create de variațiile unor factori cum sînt cei meteorologici etc. b) „Jocul contra sine". Are o structură asemănătoare cu forma anterioară, deosebirea constînd în faptul că adversarul de joc se identifică cu propria persoană. Confruntarea are loc între aspirații și posibilități, între ceea ce vrea și ceea ce poate efectiv individul. c) „Jocul pluripersonal". Sub această denumire sînt cuprinse situațiile în care individul este confruntat cu strategiile altor persoane. d) În funcție de caracterul relației subiect-situație se disting **d.** exprimînd: 1) Situația de inferioritate, care definește poziția în care se plasează în și față de mediu, atunci cînd simte sau apreciază că posibilitățile sale de acțiune sînt insuficiente pentru învingerea dificultății problemei cu care este confruntat. Printre formele active ale conduitei în această situație se numără: lașitatea, respectiv tendința de a părăsi cîmpul acțiunii, precum și panica, manifestată prin reacții generalizate (așa-numita „avalanșă de reacții"). Formele pasive ale conduitei, în această situație, includ: panica manifestată prin inhibiție generalizată (înrudită cu așa-numitul „reflex de moarte aparentă"), resemnarea, teama (de tipul anxietății). 2) Situația de echilibru, caracterizată prin conștiința faptului că forțele proprii sînt suficiente pentru învingerea dificultății situației, se manifestă prin prudență, stăpînire de sine, calm. 3) Situația de superioritate (de dominare). Se caracterizează prin deplină încredere în forțele proprii și prin sentimentul că dificultățile situației pot fi învinse. Forma pasivă a conduitei în această situație, constînd în participarea formală la activitate, se manifestă prin indiferență, lipsă de interes, blazare, atitudinea de minimalizare a dificultății, a riscurilor. Formele active sînt reprezentate prin: îndrăzneală, actul de curaj și actul eroic. Îndrăzneala se diferențiază de curaj prin absența cunoașterii pericolului. Astfel, deși îndrăzneala și actul de curaj înseamnă în egală măsură acceptarea acțiunii, substratul lor este deosebit: necunoașterea situației și absența conștiinței riscului în cazul îndrăznelii; cunoașterea situației și asumarea conștientă a riscurilor, pe fondul încrederii în propriile forțe, în cazul actului de curaj. Iar actul eroic înseamnă anularea factorului utilitate (personală) pe fondul aceluia care reprezintă valoarea (socială) și acceptarea oricărei eventualități, chiar a certitudinii de nivelul zero, cu privire la propria securitate. Actul **d.** implică: scopul ideal, exprimînd ceea ce ar dori individul să obțină, înaintea oricărei evaluări a mijloacelor sale de acțiune; nivelul aspirației, scopul concret pe care își propune să-l atingă (definit de S. Siegel drept „punctul din regiunea pozitivă a scalei de utilitate aplicată la o variabilă de realizare care se identifică cu cel mai înalt dintre scopurile între care modificarea funcției utilității este maximă"; intensitatea aspirației, tensiunea psihică ce ia naștere o dată cu fixarea sau alegerea unui scop, în care se îmbină intensitatea motivației și nivelul scopului (cu cît acesta este mai ridicat cu atît intensitatea aspirației este mai mare); nivelul sperat al scopului, exprimînd ceea ce crede individul că va obține; percepția performanței, ceea ce crede individul că a obținut înainte de a cunoaște rezultatul exact al acțiunii.

DECODIFICARE, proces de transformare a semnalelor unui alfabet-cod, în semnale echivalente, proprii sistemului receptor/destinatar, pe baza unei anumite reguli, transformare realizată de traductorii de intrare a sistemului. Este procesul invers codificării, adică:

$$L = P(z_j \in Z \rightarrow a_i \in A)$$

alfabet-cod ← → alfabet de bază

Psihologic, **d.** înseamnă trecerea de la semn la semnificație, de la informația reproductivă la cea de comandă, de la reflex senzorial la senzație, percepție etc. Forma cea mai înaltă a **d.** este înțelegerea.

DECOMPENSARE, proces invers compensării constînd din perturbarea echilibrului în urma unui deficit sau privațiuni. Suprimarea compensării. Manifestare clinică a epuizării sau a depășirii resurselor funcționale ale unui organ lezat (ex. apariția semnelor de insuficiență cardiacă etc.)

DECONDIȚIONARE, în neurofiziologie, slăbirea și stingerea reflexelor condiționate ca urmare a neîntăririi lor îndelungate (se presupune că nu dispar cu totul, dată fiind facila lor restabilire). În psihoterapie, **d.** constă în formarea unei condiționări negative (de apărare, de rejecție) la stimulii ce au fost condiționați în chip patologic. Astfel la alcoolici sau drogomani se dă odată cu dozele de alcool sau morfină și o substanță cu efecte vomitive. De aici **d.** față de consumul de alcool sau drog. Termenul se mai folosește și pentru a desemna tehnici de așa-zisă „spălare a creierului".

DEDUBLAREA PERSONALITĂȚII, fenomen psihopatologic de disociere a unității personalității prin dedublarea ființei, apariția a două *euri* diferite ce evoluează succesiv sau simultan și determinînd două tipuri de comportament. Cele două *euri* coexistă, unul fiind normal și conștient, iar altul patologic și bazat pe o motivație inconștientă. Sindrom întîlnit în isterie, psihoze alcoolice, stări maniacale și schizofrenie.

DEDUCȚIE, strategie a gîndirii, formă fundamentală de raționament, constînd din trecerea de la aserțiuni generale la concluzii asupra unor fapte particulare, întrucît acestea din urmă sînt subordonate primelor. **D.,** arată Goblot, evidențiază necesitatea unei relații și este mult mai riguroasă decît inducția. Silogismul este forma tipică a **d.** bazate pe judecăți categorice. Există și **d.** realizată în formă ipotetică sau disjunctivă.

DEFECTOLOGIE, disciplină psihopedagogică care se ocupă de particularitățile psihofiziologice ale dezvoltării copiilor cu deficiențe fizice și psihice și cu legile, metodele și tehnicile educării și reeducării lor, a instruirii și adaptării lor la muncă. **D.** se ocupă de surdomuți, orbi și ambliopi, logopați, debili mintali și deficienți motori. În contextul **d.** se dezvoltă psihologia deficienților senzoriali și mintali și, de asemenea, capitole de pedagogie specială adecvată cerințelor pedagogico-medicale ale recuperării și compensării funcțiilor deficiente. Se face o deosebire între patologie și deficiență. Deficienții senzoriali, motori și mentali sînt considerați nu anormali, ci anomali. **D.** *contemporană* își asumă următoarele sarcini: a) stabilirea structurii deficienței și definirea posibilităților de corecție și compensare; b) fundamentarea principiilor de clasificare a copiilor anomali; c) studierea particularităților vieții și activității copiilor deficienți în anumite condiții sociale; d) elaborarea sistemului de educare și instruire diferențiat după deficiențe; e) stabilirea scopurilor, conținutului și metodelor instruirii și educării în raport cu cerințele contemporane; f) elaborarea metodelor de pregătire practică, de calificare într-un anumit domeniu și de profilaxie a perturbațiilor care ar putea să survină ulterior (C. Pufan).

DEFICIENT, persoană cu o lipsă, o lacună morfofuncțională înnăscută sau survenită. Deficiențele sînt anomalii dar nu reprezintă ceva patologic. Se disting **d.** *senzoriali, motori* și *mintali*. Prin extensiune, se vorbește și despre **d.** *morali*.

DEFINIȚIE, operație logico-semantică exprimată într-o propoziție concisă prin care se indică proprietățile esențiale ale unui obiect, fenomen, stare, se precizează semnificația unui semn. **D.** stabilește o identitate de semnificație cognitivă între termenul de definit și descripția (explicația), centrată în jurul unui termen definitor. Identitatea de

conținut între termen și propoziția definitorie exclude însă formulele tautologice. Conform logicii aristotelice **d.** se construiește prin raportarea la genul proxim și stabilirea diferenței specifice. Această formulă clasică nu satisface toate cerințele cunoașterii științifice. Se disting **d.** a obiectelor și **d.** a termenilor. În acest ultim caz, **d.** poate fi stipulativă, recurgînd la etimologii sau stabilind o convenție. În **d.** unui obiect se cunosc forme empirice, practice și abstract-geometrice. C. Popa dezvoltă o teorie modernă a **d.** dintr-o dublă perspectivă semiotică și praxiologică. După acesta funcțiile **d.** sînt: *referențial-designatoare*, de *introducere a unui termen sau expresii noi*, de *concentrare a informației*, de *evidențiere a schimbărilor intervenite în conținut, sintactic-calculatorie*, ce justifică înlocuirea într-un context propozițional a definitului prin definitor și invers. Se admit noi forme de **d.** cum sînt cea ostensivă constînd din precizarea înțelesului unui termen în cadrul unei comunicări prin indicarea și perceperea obiectului-etalon, **d.** operațională ce delimitează un sens prin anumite rezultate obținute în cadrul unor acțiuni experimentale sau practice și, de asemenea, **d.** realizate explicit sau implicit, sintactic sau semantic prin recurență. Deci, în psihologia cunoașterii modalitățile de desfacere a implicațiilor unor semnificații sînt numeroase, variate și în continuă evoluție.

DEFULARE, proces invers refulării, constînd din eliberarea tendințelor refulate, din readucerea lor în conștiință și din reducția tensiunilor acumulate. **D.** implică activarea funcțiilor catharsice și eliberarea de tensiune.

DEGENERESCENȚĂ, regresiunea treptată a unui organism (sau unui organ) de la o formă superioară către un prototip inferior. Anomalie anatomică și funcțională ce reprezintă o deviație de la sistemul normal de proprietăți ale speciei și care se accentuează din generație în generație. Prin extensiune, se poate referi și la domeniul psihic, spiritual și moral.

DÉJÀ VU (PSEUDOMNEZIE), iluzie a gnoziei constînd în falsa recunoaștere, în simțămîntul de familiaritate, de apartenență la propria experiență a unor persoane sau situații pe care subiectul le întîlnește, real, pentru prima dată.

DELIBERARE (lat. *deliberare* — a cîntări), proces intelectual de examinare cît mai completă a unui fapt cu relevarea argumentelor și motivelor pro și contra în vederea adoptării unei decizii. În **d.** reflexia conștientă intervine în prim plan, dar după Lachelière, influențează și unele mobiluri afective conștiente.

DELINCVENȚĂ JUVENILĂ, fenomen ce include totalitatea încălcărilor de norme sociale săvîrșite de către tinerii sub 18 ani, încălcări sancționate penal. Factorii **d.** nu sînt numai de ordin in-

dividual, ci, în special, de ordin social. Marea majoritate a delincvenților provin din familii dezorganizate. Un alt factor generator de **d.** este grupul ce întreține o subcultură bazată pe valori negative, deviante. Alte influențe negative pot fi puse pe seama romanelor și filmelor ce cultivă violența și încurajează agresivitatea. În geneza **d.j.** o condiție internă, importantă, este frustrația. Statistic se constată apartenența tinerilor delincvenți fie la familii foarte paupere, fie deosebit de prospere, în care se întrețin condiții ce conduc la supradimensionare a trebuințelor, necesităților, pretențiilor. Aceste aspirații și scopuri sînt realizate pe căi neacceptate de către societate. **D.j.** poate fi clasificată după: a) gradul de intenționalitate: prezența sau absența intenției; b) gradul de responsabilitate: perfect responsabil, intelect redus, boală mentală, intoxicație; c) participare la comiterea delictului: singur, în grup; d) repetabilitatea infracțiunii: pentru prima oară, recidivă. Desprindem cîteva caracteristici psihice ale delincventului: a) înclinația către agresivitate, fie latentă, fie manifestă, ce este bazată pe un fond de ostilitate, de negare a valorilor socialmente acceptate: munca, de exemplu; b) instabilitatea emoțională, generată de carențe educaționale și, în ultimă instanță, de fragilitatea *eului*; c) inadaptarea socială, provenită din exacerbarea sentimentului de insecuritate, pe care individul caută să-l suprime, de exemplu prin schimbarea deasă a domiciliului sau vagabondaj, ori prin evitarea formelor organizate de viață și muncă; d) duplicitatea conduitei, manifestă în discordanța dintre două planuri: unul, cel al comportamentului, tainic, intim în care se prepara infracțiunea, și celălalt, nivelul comportamental de relație cu societatea, prin care își trădează de cele mai multe ori infracțiunea; e) dezechilibru existențial, exprimat prin patimi, vicii, perversiuni, irosire absurdă a banilor etc. De cele mai multe ori, minorii se modelează după astfel de forme de manifestare, pe care le întîlnesc la infractorii adulți înrăiți, veroși, recidiviști. Sub aspect psihopedagogic, delincventul minor este acel nevîrstnic ale cărui necesități biologice, afective, intelectuale, educative și sociale nu au fost satisfăcute la timp și în mod corespunzător normelor culturale existente (R.K. Merton). H. Eysenck consideră că tinerii delincvenți provin din categoria celor greu educabili. Cel mai important lucru este, pentru societate, prevenirea **d.j.** Acțiunea socială legată de prevenirea **d.j.** este legată de elaborarea unor instrumente de predicție științifică a acestui fenomen. Soții Glueck, comparînd două grupe de tineri, una formată din delincvenți iar alta, cantitativ egală, din nedelincvenți, constată că principalele deosebiri între cele două loturi sînt explicabile prin tipul

de relații socioafective din familia tînărului. Aceste relații reflectă disciplina și supravegherea efectuată de către părinții copiilor, afecțiunea implicată în viața de familie, coeziunea vieții familiale. W. Kwaraceus indică existența unor repere comportamentale care pot fi relevante asupra înclinației spre devianță: ostilitate la adresa factorilor educaționali, manipularea unui limbaj violent și trivial, preocupări sexuale precoce, minciuni și furturi repetate, reacții și atitudini disproporționate față de situații, tendințe asociative legate de indivizi mai mari și cu antecedente.

DELIR, tulburare a activității psihice, în special a gîndirii, constînd în apariția, pe un fond patologic, a unor idei false, raționamente greșite sau concluzii aberante, deformante sau necorespunzătoare realității înconjurătoare. **D.** constă într-o destructurare a *eului*, în sensul unei profunde deteriorări a raporturilor dintre *eu* și lume. **D.** mai poartă numele de „halucinații noetico-afective" (H. Ey) constituite prin proiecția unor idei sau convingeri aberante care fac parte din sistemul personalității alienate, psihotice. Pentru a afirma că o idee este delirantă, nu este suficient să se constate doar că un raționament nu corespunde realității, ci trebuie pus în evidență fondul patologic al apariției lui: interpretările și ideile delirante sînt întotdeauna raportate la însăși personalitatea delirantă, sînt dezvoltate, pornind de la o idee care-l „atinge" în subiectivitatea lui, distingîndu-se astfel de erorile de judecată, care, întotdeauna, sînt raportate la circumstanțe obiective. Spre deosebire de simplele erori de judecată, ideile delirante contrazic în întregime tot constructul premorbid, opunîndu-se oricăror argumente logice, probelor și rezultatelor sau dovezilor. **D.** se impune în cîmpul conștiinței ca un eveniment al lumii exterioare, fiind întotdeauna însoțit de o intensă reacție afectivă, făcînd imposibilă corectarea sau îndepărtarea lor, prin lămuriri, dovezi sau demonstrații, persoana afectată fiind convinsă de adevărul lor. Această convingere în realitatea ideilor delirante determină și anumite comportamente și atitudini corespunzătoare și ca urmare neadecvate nici realității nici coexistenței cu ceilalți. Deci prin **d.** nu se înțeleg doar credințele și convingerile, prin care se exprimă temele delirante, ci și întregul cortegiu al fenomenelor ideo-afective, pe care acestea se inserează. Astfel, **d.** nu este doar pasiv și accidental, o simplă tulburare ideo-afectivă de tip oniric-confuzional, ci este activ incorporat în personalitatea bolnavului, realizînd un fel de inversare valorică a realității și instituindu-se ca unica modalitate de existență a acestuia. **D.** diferă atît sub aspectul diversității temelor și a conținutului, acesta fiind furnizat de expe-

rienţa de viaţă, de nivelul cultural şi de epoca istorică, în care trăieşte bolnavul, cît şi prin modalităţile proprii de elaborare şi evoluţie. Astfel, din punct de vedere al evoluţiei, **d.** se împart în: a) **D.** fără evoluţie deficitară, care cuprind: — **d.** *sistematizat*, din cadrul paranoiei, personalitatea delirantă, caracterizîndu-se prin claritatea şi ordinea vieţii psihice, şi polarizarea sa în sensul uneia sau mai multor credinţe delirante axiale, **d.** avînd o structură sistematică şi „raţională"; acest tip de **d.** polarizează *eul* asupra unor teme de gelozie, erotomanie, de revendicare, de interpretare, de persecuţie şi de influenţă; **d.** *expansiv, de imaginaţie*, întîlnit în psihozele halucinatorii cronice (parafrenii) în care este perturbată nu doar cunoaşterea raţională, ci şi cea senzorială, **d.** caracterizîndu-se printr-o fabulaţie extrem de bogată şi halucinaţii intense. Temele predominante sînt cele de influenţă; **d.** *fantastic*, caracterizîndu-se prin bogăţie imaginativă, prin caracterul fantastic al temelor **d.** şi prin juxtapunerea lumii delirante, fantastice, la lumea reală, la care bolnavul continuă să se adapteze adecvat; b) **D.** *cu evoluţie deficitară*, întîlnit în schizofrenia paranoidă, formînd un labirint impenetrabil şi haotic, repliind personalitatea morbidă într-o existenţă autistică, redusă şi stereotipă cu diminuarea pînă la dispariţie a comunicării şi activităţii. Problema etiopatogeniei **d.** este departe de a fi elucidată, ea fiind caracterizată prin multifactorialitate, însuşi conceptul de **d.** fiind destul de greu separabil de cel de „eroare" sau „iluzie". Totuşi, pînă acum s-au conturat trei grupe de factori etiologici principali, fiecare cu o pondere specifică pentru diferitele forme de **d.** Astfel un prim grup îl formează trăsăturile personalităţii premorbide, aparent sau potenţial dizarmonice şi determinate genetic. Un al doilea grup de factori este alcătuit din complexul factorilor somatici de la particularităţile activităţii nervoase superioare şi ale metabolismului determinat genetic pînă la nenumăraţi factori exogeni care acţionează direct asupra creierului sau somatic extracerebral (factori toxici, infecţioşi sau dismetabolici). Al treilea grup îl constituie factorii psihogeni situaţionali sau biografici, constituind, pentru mulţi autori, atît factori patogenetici cît şi patoplastici.

DELIRIUM TREMENS (DELIR ALCOOLIC ACUT), stare psihotică acută, care survine după o perioadă de ingestie alcoolică prelungită şi intensă sau — mult mai rar — la etilici, care nu prezintă un caracter cronic al ingestiei, ca efect al produselor de descompunere a etilului. **D.t.** mai poate surveni în cursul unor accidente, infecţii acute, intervenţii chirurgicale şi în orice stare de diminuare accentuată a rezistenţei psiho-fiziologice. Din punct de vedere clinic, **d.t.** este precedat de o perioadă prodromală, caracterizată prin inapetenţă, anorexie, iritabilitate, cu somn redus şi superficial încărcat cu vise terifiante, iluzii şi halucinaţii. Simptomatologia acută este ilustrată prin agitaţie intensă şi dezordonată, tremol generalizat şi amplu, anxietate şi uneori euforie. Una din simptomele esenţiale este semnul Liepmann: apariţia halucinaţiilor cu caracter sugestiv sau imperativ. În general predomină halucinaţiile de tip vizual, dinamice, zoopsihice, care-l angajează pe bolnav concentrîndu-i toată atenţia asupra lor. Ca urmare, apar intense tulburări prosexice, dezorientare spaţiotemporală şi confuzie delirant-onirică sau delirantă, care doar rareori sînt întrerupte de perioade lucide. **D.t.** implică o profundă destructurare a cîmpului conştiinţei, aspectul ei critic şi discriminativ fiind totalmente abolit. Profunzimea confuziei mentale este de diferite grade, ea variind în cursul zilei şi accentuîndu-se către seară. Reacţiile afective se disting printr-o mare vivacitate, fiind acompaniate de o foarte bogată mimico-gesticulaţie. Pe lîngă tulburările psihice, în **d.t.** apar şi intense tulburări somatice, cum ar fi: tremolul generalizat al membrelor, trunchiului, buzelor şi limbii, hipertermie marcată (pînă la 40°), congestia tegumentară şi conjunctivală, puls accelerat, neregulat şi slab, exagerarea reflexelor osteo-tendinoase, hiperhidroză etc. **D.t.** are o durată, în general, de 3—8 zile şi un prognostic favorabil. Doar în cazuri foarte rare **d.t.** se transformă în halucinoză alcoolică sau în psihoza Korsakov. Etiopatogenia **d.t.** nu este încă deplin elucidată.

DEMENŢĂ, tulburare psihică gravă şi, de regulă, ireversibilă; slăbire, degenerare profundă globală şi progresivă a psihicului, care alterează funcţiile intelectuale bazale şi dezorganizează conduitele sociale. **D.** destructurează personalitatea pînă la structurile ei bazale, de „fiinţă raţională", cu alte cuvinte, sistemul valorilor logice, de cunoaştere, de judecată şi de adaptare la mediul social. O serie de alte elemente cum ar fi: dezorganizarea experienţei, alterarea vigilenţei, pierderea autocriticii, vidul demenţial, dispariţia percepţiilor automatismelor, deprinderilor şi amintirilor, vin să întregească tabloul clinic al **d. D.** este, în general, simptomatică leziunilor cerebrale difuze, iar durata, evoluţia şi progresivitatea ei depind esenţialmente de procesele cerebrale care o condiţionează. Astfel **d.** poate fi *înnăscută*, cum sînt *oligofreniile*, caracterizate printr-o alienare mentală mai mult sau mai puţin profundă, manifestîndu-se printr-o incapacitate de gîndire abstractă, o insuficienţă a limbajului cu o extremă sărăcie a vocabularului, a reprezentărilor, a imaginaţiei şi o posibilitate de achiziţionare comportamentală extrem de redusă. Emoţiile sînt sărace şi se limitează descori doar la plăcere în urma satisfacerii trebuinţelor biologice. **D.** *dobîndite*

se disting prin faptul că depind, în primul rînd, de caracteristicile leziunilor cerebrale și, în al doilea rînd, de natura bolii care a provocat aceste leziuni. Astfel se disting **d.** ca urmare a lezării masive a creierului, cum sînt: **d.** *totală* sau *paralitică*, **d.** *parțială* sau *dismnestică* și **d.** *senilă*, care, în general, apare pe fondul unei tulburări cerebrale ca urmare a atrofierii. În cadrul **d.** parțiale, în funcție de natura tulburărilor neurologice care-i stau la bază se disting diferite alte tipuri de **d.**, cum ar fi :**d.** *arteriopatică, epileptică, pelagroasă, precoce, encefalitică* etc. **D.** mai poate apare și în sau ca urmare a unor tulburări psihice în special de tip psihotic, în aceste cazuri, nefăcînd însă parte din ansamblul simptomatic și constituind doar o complicație progresivă. Caracteristica esențială a **d.** o constituie potențialul evolutiv, în comparație cu „predemența", implicată în schizofrenie. **D.**, în mod spontan, tinde întotdeauna spre agravare și o degradare psihică terminală.

DEMNITATE, atitudine valorică față de sine implicată și în atitudinea față de alții și în întreaga conduită socială. Presupune conștiința propriei valori, a meritelor și responsabilității morale. *Simțămînt al respectului față de sine armonios corelată cu respectul față de alții. Deci* **d.** *nu contrazice, ci implică modestia.* Sentimentul de a fi o personalitate de unde și tendința de a se comporta conform unui registru de valori și a solicita un tratament corespunzător. Dreptul la statutul de personalitate se justifică prin îndeplinirea rolurilor, generic — prin îndeplinirea datoriilor față de societate. Dezechilibrarea sistemului de relații valorizante arătat, afectează **d.** și perturbă promovarea atît a valorii proprii cît și a valorii altora ducînd la orgoliu, vanitate sau umilință și autoabandon.

DEMOGRAFIE (gr. *demos* — popor, *grapho* — descriere), știință a caracteristicilor și schimbărilor cantitativ-statistice ale populației; **d.** înregistrează, în forma finală, rezultate statistice ale unor aspecte de viață individuală: decese, nașteri, căsătorii, divorțuri, migrații etc., puternic influențate de variabile psihologice: înclinația spre sau reținerea față de căsătorie, natalitate etc. (comportament demografic). La rîndul lor aceste variabile sînt dependente de mari procese sociale, economice etc., încît elucidarea comportamentelor demografice este, de obicei, o temă multidisciplinară, în care un rol destul de important îi revine psihologiei.

DEMONOLOGIE, învățătură teologică despre diavoli și presupusele lor acțiuni de influențare a oamenilor; conform mitologiei, calitățile intelectuale și creative ale oamenilor ar fi de origine demoniacă. Credința în

atotputernicia malefică a demonilor, ca și alimentarea superstiției prin persecutarea, în evul mediu, a celor ce erau considerați „în legătură cu demonii" a generat o serie de grave tulburări de conștiință și comportament. *Demonopatia* este delirul celor ce se cred posedați de forțe diabolice. *Demonomania* este credința delirantă în existența și acțiunea perpetuă și invizibilă a „spiritelor" infernului. Cultura contemporană reduce posibilitățile de alienație mistică. În clinica de boli mintale se întîlnesc frecvente psihopatii și psihoze cu o etiologie mistică, îndeosebi la copiii ce au fost fanatizați religios.

DEMONSTRAȚIE, procedeu logic de fundamentare a adevărului cunoștințelor cu privire la o problemă sau alta, de asigurare a întemeierii suficiente a noului adevăr comunicat. Spre deosebire de raționament, **d.**, care utilizează diferite raționamente și argumentări de fapte concrete, constituie un procedeu logic prin care se prezintă argumentele pe care se întemeiază judecățile noi, obținute pe cale experimentală sau deduse din raționamente. Structura logică a **d.** cuprinde obiectul sau teza de demonstrat, fundamentele sau argumentele aduse în sprijinul tezei de demonstrat și procedeul logic de argumentare. După scopul urmărit se disting **d.** *propriu-zisă* și **d.** *de informare*, după rolul și felul fundamentelor **d.** *cu caracter deductiv* și **d.** *cu caracter inductiv*, iar după felul procedeului de argumentare **d.** *directă* și **d.** *indirectă*. Pentru a evita erorile, **d.** trebuie să respecte anumite reguli. Referitor la teza de demonstrat, se impune ca aceasta să fie o judecată clară și precis determinată și să rămînă identică cu ea însăși în cursul întregului proces de argumentare. Referitor la argumente, se impune ca acestea să fie adevărate, să constituie rațiuni suficiente pentru teza dată și să aibă legături logice cu teza. Referitor la procedeul logic de argumentare, se impune ca teza să decurgă cu necesitate din argumente, deci să se respecte regulile inferenței deductive sau ale celei inductive. În psihopedagogie, termenul de **d.** se folosește și în asociere cu calificativul de intuitiv, deci **d.** în sensul propriu de arătare a unor obiecte și de punere în evidență a unor relații concrete.

DENDRITĂ, arborizație de natură protoplasmatică a neuronului, cu rol în receptarea influxurilor nervoase. **D.** se articulează cu terminațiile axonale (sinapse).

DENEGAȚIE, în psihanaliză, principiu conform căruia subiectul stăpînit de dorințe, sentimente, gînduri, ce fuseseră anterior refulate, se apără în continuare, negînd faptul că acestea (dorinți, gînduri) i-ar aparține.

DENOTAȚIE, funcție a semnelor de a reprezenta ceva independent de ele. Același semn sau complex de semne poate avea diferite semnificații, în funcție de accepția ce i se dă (ex. semnul A poate

însemna prima literă a alfabetului, fie vocala respectivă, fie o judecată etc.); în logică, ansamblul obiectelor pe care le evocă un termen; în accepția lingvistică și psihologică termenul **d.** se opune celei de conotație prin valoarea sa de generalitate și stabilitate pentru fiecare din cuvintele unei limbi; în dicționare, cuvintele apar cu **d.** lor. V. SEMN, SEMNIFICAȚIE.

DEONTOLOGIE (gr. *deonto* — necesitate, ceea ce se cade, datorie, *logos* — studiu), (în sens curent) doctrină a moralei profesionale cuprinzînd ansamblul normelor și obligațiilor etice specifice unei activități umane. *Teoria despre datorie, despre originea, caracterul și normele obligației morale.* După creatorul termenului (J. Bentham), studiu empiric al datoriilor morale concrete, raportate la diferite situații sociale. În psihologie, desemnează fie studiul îndatoririlor și normelor morale pe care trebuie să le respecte psihologul în cadrul exercitării sale profesionale, fie însuși ansamblul acestor norme formulate într-un cod deontologic. Normele deontologice ale psihologiei, îndeosebi ale celei aplicate, au în vedere obligațiile psihologului de a acționa exclusiv pe linia respectului față de persoana umană, a obiectivității absolute, a intervențiilor practice întemeiate exclusiv pe raționamente și informații științifice, păstrarea secretului profesional, autonomie necondiționată în utilizarea tehnicilor de specialitate și perfecționarea continuă a tehnicilor și cunoștințelor pe care le utilizează.

DEPENDENȚĂ, (în psihologia socială) trebuință de altul, de atașare la altcineva, existentă în fiecare individ uman. Formele de manifestare ale **d.** raportarea sinelui la o altă persoană, căutarea de legături și aflarea de satisfacții prin acestea. Afilierea este expresia unei astfel de trebuințe și relații de **d.**

DEPERSONALIZARE, starea de destructurare a organizării psihice a persoanei tradusă prin impresia (subiectivă) de schimbare. Bolnavii „au impresia că nu mai sînt ei, caută să se regăsească pe ei înșiși, par a fi pierdut simțul unității persoanei lor, simțul propriei existențe" (C. Parhon-Ștefănescu, 1962). **D.** este redată de bolnav prin sentimentul de înstrăinare socială, vid interior, de hipobulie, de indecizie de acțiuni, de încetinire a cursului vieții psihice, de irealitate a reminiscențelor și ideilor, de devalorizare, de modificare a afectelor, de diminuare a forței de rezonanță afectivă, iar în cazuri mai grave, prin sentimentul de moarte psihică. Impresia de schimbare și detașare de propria realitate este generală, fiind însă trăită mai intens în planul afectiv, de unde apariția dedublării afective, bolnavul suferind pentru faptul că este incapabil să mai sufere și să se mai bucure ca mai înainte. Treptat se conturează impresia artificialității și caracterului impus al propriilor procese psihice, corelată și cu

impresia schimbării realității înconjurătoare. Uneori bolnavul se comportă ca și cum ar fi un observator detașat de propriile acțiuni (H. Elkins). **D.** apare în diverse boli psihice dar cu deosebire în schizofrenie.

DEPLASARE, spre deosebire de **d.** în spațiu, termenul, așa cum este el folosit în psihanaliză, denotă mecanismul inconștient de transferare a unei încărcături psihice fie numai afective, fie mai complexe (afective și ideatice cum sînt credințele, opiniile) de la obiectul ei direct la un alt obiect. Declanșarea acestui mecanism este determinată fie de inacceptabilitatea obiectului direct pentru conștiință, fie de indisponibilitatea obiectivă a acestuia. După Freud, **d.** liberă de energie este una din caracteristicile majore ale proceselor primare ce participă la inconștient. **D.** tensiunilor de la o reprezentare la alta se produce printr-un lanț asociativ.

DEPRESIUNE, stare psihică morbidă, caracterizată printr-o scădere a tonusului de activitate psihică și motorie, însoțită de o dispoziție sufletească astenică, de tristețe exagerată, de deprimare, fatigabilitate și anxietate. Este întîlnită într-o formă gravă în unele boli psihice, în special în psihoza maniaco-depresivă. Relativ frecvent întîlnite sînt formele ușoare de **d.** apărute ca o reacție firească la situații dificile de viață (moartea unei persoane dragi, divorț, certuri, insuccese) sau în urma unei munci istovitoare, a unui regim alimentar sever. Asemenea stări de **d.** pot apare la orice vîrstă, dar mai ales în adolescență și la vîrstele înaintate. Unele stări de **d.** neocazionale, și care își au rădăcinile în modul de structurare a personalității, necesită o schimbare a condițiilor de viață și activitate, și, totodată, tratament psihoterapeutic.

DEPRESIUNE DIFUZĂ, diminuarea activității electrice spontane a scoarței, propagarea lentă a acestei descreșteri și persistarea sa pentru cîteva minute în fiecare punct cortical ca urmare a aplicării pe scoarță a unor stimuli mecanici, chimici sau electrici. **D.d.** echivalează cu un artefact experimental important, de natură să îngreuieze studiul activității bioelectrice a scoarței.

DEPRINDERE, *componentă automatizată a activității,* caracterizată prin desfășurarea în afara sau prin reducerea controlului conștient, realizare spontană și facilă. Rezultă din exersare repetitivă și se fundează pe un stereotip dinamic sau pe o matrice funcțională în care sînt reunite veriga aferentă și cea efectorie a reflexelor. În procesul formării **d.,** reacțiile se coarticulează și se organizează structural, iar aferentația trece de la nivelul verbal la cel senzorial și aici, de la controlul prin telereceptori la controlul proprioceptiv (G. Zapan). În **d.** un rol central revine conexiunii inverse. A nu se confunda **d.** care sînt efecte ale învățării, ca și cunoștințele, cu auto-

matismele native. Deşi în psihologie **d.** sînt cercetate după modelul actelor motorii automatizate, trebuie să se evite reducerea la sfera motricităţii considerîndu-se pluralitatea **d.**: *perceptive, mnezice, afective, verbalologice.* Cu cît activităţile psihice sînt mai complexe cu atît ele conţin mai numeroase şi complicate structuri automatizate. Rezultată din interiorizare şi automatizare (A. Leontiev, P. Galperin), operaţia mentală reprezintă o **d.**. W. James aprecia că la nivelul gîndirii, cel puţin 90% din componentele activităţii sînt habituale. Considerîndu-se îngustimea conştiinţei clare, multiplicarea **d.** în orice domeniu apare ca o condiţie indispensabilă a construirii complexe a activităţilor. Formarea **d.** este un proces multifazic, caracterizat prin trecerea de la dezorganizare la organizare. Prima etapă a formării **d.** constă din prezentarea modelului acţiunii, prin indicaţii nu numai asupra scopului ei, ci şi a mijloacelor la care se va apela. Subiectul îşi formează astfel imaginea acţiunii şi va fi controlat asupra gradului de însuşire a ei. Cea de-a doua etapă este exersarea acţiunii, ceea ce implică nu numai repetarea ei, ci şi succesiva ei perfecţionare. Se elimină greşelile şi se reţin componentele corecte. În faza analitică a exersării, subiectul execută acţiunea pe părţi, cu nesiguranţă; în faza sintetică intervin coordonările dintre elemente, eliminarea actelor inutile şi unificarea părţilor într-un bloc unitar. Cea de-a treia etapă prevede exersarea sistemului unitar al acţiunii pentru ca aceasta să se desfăşoare temeinic. Cea de-a patra etapă prevede includerea deprinderii formate în contextul mai larg al activităţii, exersarea ei în condiţii firești. Odată formate **d.** dispun de o mare stabilitate şi se impun pe nesimţite în comportament, activitate, vorbire, mod de gîndire şi simţire. Este de aceea foarte important ca **d.** să fie corect modelate întrucît dacă s-au fixat defectuos cu greu mai pot fi corectate. La aceasta se referă dictonul: reînvăţarea este mai grea decît învăţarea. *La nivelul personalităţii,* **d.** *se înlănţuie şi se dispun pe nivele de generalitate, organizîndu-se sistemic,* de ex. grupările şi grupurile de operaţii intelectuale studiate de Piaget. Între **d.** şi mai ales între **d.** vechi şi cele în curs de formare se dezvoltă interacţiuni pozitive sau negative. Astfel este transferul prin care elementele similare dintr-o veche **d.** se includ în cea nouă, favorizînd dezvoltarea acesteia şi interferenţa, ce presupune intercalarea unor elemente din vechile **d.** în contextul uneia noi, dar în dezacord cu cerinţele acesteia producînd perturbări şi reţinînd elaborarea ei corectă. Exemple tipice de transfer şi interferenţă se descoperă între **d.** fonetice şi sintactice ale limbii materne şi **d.** ce intervin în procesul de însuşire a unei limbi străine. **D.** nu trebuie să fie considerate întotdeauna ca scheme rigide, ci mai mult ca nişte „cadre mobile", adaptabile la situaţii şi dependente de conexiunile inverse.

DEPRIVARE SENZORIALĂ, fenomen de întrerupere a contactelor senzoriale cu ambianţa, prin amplasarea subiecţilor într-o cameră obscură, izolată acustic, legaţi la ochi şi cu membrele în tuburi de carton, puşi în stare de completă imobilitate. **D.s.** prelungită duce la o serie de perturbări neuropsihice, ceea ce dovedeşte însemnătatea funcţionării continue a aparatelor senzoriale, a satisfacerii trebuinţelor vitale de explorare perceptivă a ambianţei, pentru că există o continuă „foame de informaţii".

DEREALIZARE, sindrom psihotic major, care desemnează *pierderea funcţiei realului,* descompunerea, fie în polul trăit, fie în cel exterior, reprezentat de sursa continuă de informaţii a realităţii, a sistemului de referinţă a subiectului. **D.** înseamnă o ieşire din realitate, o gîndire derealizată, o gîndire în afară şi „golită" de realitate. **D.** înseamnă şi dezagregarea trăirii spaţio-temporalităţii, adică o gîndire şi un psihism ce se desfăşoară în afara timpului şi spaţiului real. După von Gebsatel, **d.** semnifică progresiva negare a realului, o „modalitate de comunicare deranjată", care are la bază alterarea trăirii spaţio-temporalităţii, iar Guiraud vorbeşte de „tulburarea desfăşurării în timp" şi A. Minkowski de „alterarea sincronismului trăit". Prin **d.** este negată astfel şi dimensiunea anticipatoare, caracteristică omului normal, printr-o „para-realitate", o „para-lume" lipsită de semnificaţia antientropică şi care instaurează astfel o dezordine mintală progresivă.

DERMOLEXIE , capacitate de a identifica şi citi tactil literele sau desenele pe care cineva le trasează pe pielea proprie fără a le putea urmări vizual. M. Botez a dovedit că chiar şi în cazuri grave şi complexe de afazie şi alexie se menţine totuşi posibilitatea **d.**

DESCĂRCARE AFECTIVĂ, după R. Mucchielli, eliberare emoţională ce intervine cînd tensiunea sau încordarea internă devin insuportabile şi subiectul dă curs liber emoţiilor sale (în aceeaşi sau într-o altă situaţie) manifestîndu-se verbal şi mimico-gesticular (vorbire strigată şi rapidă, rîsete sau plînsete, agitaţie, acţiuni precipitate etc.). *Efectul de* **d. a.** ţine de psihologia mulţimii în care se ridică barierele conduitei individuale, reacţiile se modifică, intervine comunicarea prin imitaţie şi contagiune afectivă, participanţii se apropie anonim şi îşi descarcă într-un fel sau altul tensiunile acumulate.

DESCĂRCARE ULTERIOARĂ, sau prelungită, reprezintă fenomenul propagării impulsurilor prin centrii nervoşi care, pe baza întîrzierilor sinaptice şi astfel a decalajului în propagare, permite stimulului unic aplicat pe calea aferentă să genereze o salvă de impulsuri ce descarcă efectorul şi după încetarea stimulării căii aferente.

DESCRIERE, acțiune ce reproduce cu mijloace verbale sau altfel de simboluri o realitate tinzînd spre o prezentare concretă cît mai completă și sugestivă. Spre deosebire de definiție sau caracterizare, **d.** este *extensivă*, insistă asupra detaliilor și laturilor particulare. Gen de compoziții școlare prin care se exersează spiritul de observație, capacitatea de evocare și flexibilitatea lingvistică. **D.** *fenomenologică* este o metodologie a filosofiei fenomenologice (Brentano, Ed. Husserl, Spranger) și care optează pentru intuiția cognitivă renunțînd la mijlocirea prin demonstrație logică deductivă, întrucît, susține Husserl, fenomenele spirituale și experiența subiectivă în genere pot fi explicate numai prin considerări directe, prin descrieri ce permit o treptată reducție a fenomenelor la structura lor esențială. În fond, la fenomenologi, reflexia filosofică este subordonată introspecției și aceasta pentru că intenționalitatea subiectivă, fiind socotită trăsătură distinctivă a conștiinței și gîndirii, numai printr-o contemplare „eidetică" s-ar putea ajunge la surprinderea ei. Deși viciată de subiectivism, **d.** *fenomenologică* a adus unele contribuții la prezentarea concretă a unor fapte de conștiință (H. Ey) și implicit a deschis calea psihologiei fenomenologice a cărei valoare este relativă și care rămîne tot mai mult în urma dezvoltării științei psihologice, reprezentînd un ultim punct de rezistență a introspecționismului.

DESEMNARE v. DESIGNARE

DESEN, activitate grafică sau picturală prin care subiectul, exersîndu-se, încercînd să reproducă sau să producă imagini ale unor obiecte și situații, exprimă ceva din propria personalitate. Deși **d.** își are punctul de pornire în conduita de imitație, el nu debutează la copil în forma realismului vizual, ci a celui intelectual (Luquet). Dincolo de faza primară a mîzgălelilor **d.** se dezvoltă la copii ca un limbaj prin care ei simbolizează nu ceea ce văd, ci ceea ce știu despre lucruri, modul cum ei le reprezintă. **D.** infantile parcurg toate etapele dezvoltării, realismul vizual fiind un rezultat tardiv al formării capacității de structurare a spațiului. Totodată, în **d.** și picturi intervine o proiectare a tendințelor afective ale subiectului care se identifică cu unele personaje, își exprimă involuntar preferințele și stările conflictuale. În legătură cu aceasta **d.** și pictura, facilitînd efecte de catharsis, sînt folosite ca mijloace de psihoterapie. În studiul psihogenetic, **d.** sînt folosite atît ca teste intelectuale cît și ca teste proiective. Menționăm testul omulețului, al arborelui, al familiei.

DESIGNARE (DESEMNARE), funcție a unui semn sau simbol de a avea o semnificație ce se referă la o categorie de obiecte sau fenomene reale. Un gest poate fi indicativ în chip direct (a arăta cu degetul), pe cînd cuvîntul este

designativ întrucît nu reclamă prezența obiectului și nu-l reproduce pe acesta prin factura sa de semn verbal, ci numai actualizează un conținut conceptual ce este referitor (ca idee) la ceva real. După R. Jakobson (1960, **d.** se identifică cu funcția denotativă sau referențială a cuvîntului și constă în centrarea mesajului asupra obiectului semnificat.

DESTOINICIE, ansamblu de însușiri ale personalității constînd din pricepere, competență, dispoziție spre ducerea la bun sfîrșit a acțiunilor întreprinse, productivitate, eficiență etc.

DETECTARE, prima fază a percepției constînd din activitatea de *căutare a stimulului într-un cîmp* și de orientare asupra lui (Forgus, Seldfridge, Fitts, Faverge), din descoperirea obiectului (V. Zincenko, B. Lomov) furnizînd subiectului o primă impresie (S. Rubinstein). Un factor obiectiv al **d.** este contrastul dintre semnal și fond implicînd deosebiri de luminozitate, mărime, culoare, formă, de asemenea, poziția și distanța față de observator. Subiectiv intervin semnificația și anticiparea (F. Bartlett). Cercetările experimentale au demonstrat că cel mai bine se detectează semnalele de sus și din stînga, iar mai slab cele de jos și din dreapta. În ceea ce privește schemele și simbolurile s-a dovedit că cel mai rapid se detectează modelele obiectuale, schematizate, iar nu simbolurile. Contrastul cromatic care facilitează în cea mai mare măsură **d.** este, după Preston și Schwinker, în ordine descrescîndă: negru pe galben; verde pe alb; negru pe alb, și verde pe roșu. Cel mai slab se vede alb pe albastru, negru pe oranj, oranj pe negru. Mult mai ușor se produce **d.** stimulilor mobili decît a celor statici. **D.** presupune nivel optim de vigilență.

DETECTOR DE MINCIUNI (engl. *lies detector*), agregat de aparate de înregistrare a reacțiilor electroencefalografice, psihogalvanice, musculare, vasculare, respiratorii și circulatorii etc., cu ajutorul cărora se încearcă diagnosticarea răspunsurilor și declarațiilor false. Subiectul este supus la un interogatoriu sau la un experiment asociativ verbal, în acest timp urmărindu-se modificările în reacțiile motrico-vegetative, involuntare la stimulii critici, adică acolo unde se presupune minciuna. Reacțiile interne întîrziate și într-un anumit fel distorsionate în raport cu celelalte la stimuli obișnuiți sînt considerate a fi indicatori ai stării de alarmă și dedublare, proprii minciunii. Metoda (ca și așa-zisul „ser al adevărului") nu a dat totuși rezultate sigure pentru că uneori răspunsurile paradoxale la o întrebare pot fi cauzate nu de actul minciunii, ci de teama și rezerva pe care o are subiectul conștient de situație în momentele respective. Un coeficient mai mare de siguranță în detectarea minciunii l-ar putea oferi analiza reacțiilor fonematice, a structurii pronunțării (intonației) cuvintelor.

DETERIORARE MENTALĂ, slăbire și alterare a facultăților intelectuale ce intervine treptat în condițiile senectuții și brusc în contextul unor maladii psihice. În bateria D. Wechsler pentru măsurarea inteligenței sînt probe adresate unor aptitudini ce încep să regreseze treptat după adolescență (memorie imediată, calcul mintal rapid ș.a.) și altele care se adresează unor aptitudini ce progresează cu vîrsta, pînă în pragul bătrîneții, aici, aptitudini regresive (R) și progresive (P). Indicele de **d.m.** (I.D) se calculează ținînd seama de rezultatele obținute la R și la P după formula: $ID = \frac{RP}{P}$. Dacă, prin succesive măsurări, se constată o accelerată creștere a I.D. se poate presupune un proces psihopatologic grav.

DETERMINISM, teorie privind raporturile necesare, sistemele de legi, ansamblul interacțiunilor și dependențelor proprii realității și anumitor domenii particulare. În psihologie, principiul de a cărui promovare depinde constituirea științifică. Ideea despre psihic ca zonă a liberului arbitru, lacună în lanțul **d.** universal este neștiințifică, în secolul nostru psihologia constituindu-se prin treptata ei infirmare. Ca știință pozitivă, fundată pe concepția materialist-dialectică a **d.** și urmărind descoperirea unor legi obiective, proprii psihicului și comportamentului psihologic, a exclus și invalidat ideea eronată despre un **d.** spiritualist sau transcendental. Inferența biologicului și socialului în determinarea conduitelor umane a oferit psihologiei științifice un cadru de studiu obiectiv și a deschis perspective descifrării unor fenomene subiective specifice. Subdeterminările mecanice, fizice, chimice, fiziologice, și modelarea socioculturală, solidaritatea dintre psihic și social nu trebuie însă considerate aparte și absolutizate. Elaborîndu-se multidisciplinar, psihologia evită și trebuie să evite reducționismul. Astfel, încercarea de asimilare în psihologie a **d.** mecanicist a generat deformări și grave simplificări. *La nivelul conștiinței și conduitei umane acționează o pluralitate de legi nespecifice și specifice, dinamice și statistice, comutativ ierarhizate și cu structuri variabile.* Inventarul și clasificarea legilor parțiale psihologice sau mixte (psihofiziologice, psihofizice, psihosociale, psiholingvistice etc.) sau a celor specific psihologice, cum sînt necesitatea implicativă, reversibilitatea, motivația etc.) constituie încă o problemă deschisă. E. Tolman, C. Osgood, S. Rubinstein consideră că specificul **d.** în psihologie constă în aceea că *factorii externi sînt refractați, filtrați, prelucrați prin intermediul condițiilor interne neuro-subiective.* Între subiect și obiect este o interacțiune și orice tratare univocă generează erori capitale (mecanicismul reflectării pasive, idealism fiziologic, **d.** psihologic abisal freudian). La nivelul omului, cel mai înalt și specific organizat sistem cu autoreglaj, *determinarea trece progresiv în autodeterminare.* În sfera mentală dotată cu legi proprii se produc determinări de o însemnătate inapreciabilă. Fiind plural determinat psihicul uman devine prin recurență, la rîndul său, un important factor de determinare a transformării lumii. „Conștiința omului nu numai că reflectă lumea obiectivă, dar o și creează... adică: lumea nu satisface pe om și omul se hotărăște să o schimbe prin acțiunea lui" (Lenin).

DEUTERANOPIE, cecitate cromatică parțială constînd din incapacitatea perceperii distincte a culorii verzi; în consecință, subiecții afectați de **d.** nu diferențiază verdele-deschis de roșu-închis, violetul de albastru.

DEUTERONEURON, al doilea segment al căilor somestezice oligosinaptice (primul fiind protoneuronul). Din axonii **d.,** situați în coarnele dorsale ale măduvei, este alcătuit fasciculul spino-talamic care se termină în talamus, de unde informațiile sînt conduse la scoarță de un al treilea neuron, talamo-cortical.

DEVIANȚĂ, termenul desemnează caracteristicile anumitor comportante de a se abate de la normele acceptate în interiorul unui grup sau al unei societăți, putînd conduce la conflicte între individul deviant și grupul sau societatea respectivă. În genere **d.** se referă la abaterea de la normalitate atît psihologic și psihiatric cît și valorico-normativ. Este determinată variabil de mai mulți factori: ereditari, psihici, psihopatologici, socioculturali. Abaterea, interpretată psihopatologic și medico-legal, se referă la comportamentul aberant iar sub raport judiciar privește comportamentul antisocial (infracțional, delictual). Printre formele **d.,** mai frecvente sînt: simularea, hetero- și autodistrucția, narcofilia, recidiva ș.a.

DEVIAȚIE STANDARD, numită și abatere pătrată medie, sau sigma (Σ), indicator statistic al variabilității valorilor individuale în jurul mediei aritmetice. Se calculează însumînd pătratele deviațiilor individuale și împărțind la numărul indivizilor (efectiv); se obține astfel *varianta,* iar rădăcina pătrată a variantei este tocmai **d.s.** (numită și *abatere-tip*). Într-o distribuție a valorilor individuale după legea „normală" (Laplace-Gauss), reprezentată grafic printr-un clopot, în intervalul cuprins între două **d.s.** de o parte și de alta a mediei se găsește 95% din efectiv, deci acest interval poate fi considerat ca unul de „normalitate". Cînd distribuția nu este gaussiană, se preferă procedeul decilelor sau centilelor. **D.s.** și varianța sînt folosite în numeroase teste de semnificație în psihologia experimentală.

DEVOTAMENT, atitudine de consacrare față de o idee, o persoană sau colectivitate în baza atașamentului indisolubil față de aceasta. Față de obiectul **d.** se manifestă constant bunăvoință, grijă, ajutor, susținere, mergîndu-se pînă la identificarea de interese.

DEXTERITATE, abilitate motorie superioară condiționînd mișcări precise, rapide și ingenioase. Astfel sînt aptitudinile practice de reparare a unui mecanism, de dactilografiere rapidă și corectă, de manipulare a strungului sau de execuție a mișcărilor digitale în cîntatul la vioară sau pian, de tragere la țintă, de aruncare a mingii la coșul de baschet etc. În școală prin **d.** se denumește un obiect de studiu implicînd activitate practică sau artistică, complementar în raport cu obiectele științifice fundamentale.

DEXTERIMETRU, aparat destinat probării abilităților motorii simple, a coordonării mișcărilor. Larg uzitat este dexterigraful (primă variantă Sollier și Drabs — 1930) propunînd parcurgerea unor labirinturi din decupaje în plăci metalice cu un creion metalic, orice atingere a *bordurilor* declanșînd o sonerie și fiind înregistrată ca greșeală.

DEZAGREGARE PSIHOLOGICĂ, expresie, introdusă de P. Janet, desemnînd ipoteza sa cu privire la cauza diferitelor maladii psihice ca rezidînd în slăbirea sintezei psihice. Referindu-se la bolnavii psihici, Janet scrie: „lucrurile se produc astfel ca și cum fenomenele psihice elementare ar fi tot așa de reale și numeroase ca și la indivizii cei mai normali, dar nu ar putea, din cauza unei slăbiciuni speciale a sintezei, să se reunească într-o singură percepție, într-o singură conștiință personală... și astfel dau naștere la două sau mai multe grupe de fenomene conștiente, grupe simultane dar incomplete ce se năpustesc unele asupra altora ca și mișcările care ar fi trebuit să fie reunite normal în aceeași conștiință și sub aceeași putere". Rezultă că **d. p.** se datorește unei incapacități de coordonare, grupare, sinteză.

DEZANGAJARE, se referă, în psihologie, la sfera motivațional-afectivă constînd într-o „stingere" sau anihilare a motivelor, intereselor, năzuințelor, sentimentelor ce angajau pe subiect anterior într-o activitate sau relație. **D.** poate fi inițial voluntară iar apoi devine habituală, participarea personală la urmărirea unui scop, la acțiune sau viață a grupului, încetînd.

DEZAVUARE, atitudine și sancțiune morală exprimată nu numai prin desolidarizare față de o anumită persoană, nu numai prin dezaprobarea actelor sau ideilor cuiva, ci și prin condamnarea și înfierarea celor care încalcă anumite norme.

DEZECHILIBRU PSIHIC, disarmonie a vieții psihice, a personalității; apare datorită prezenței unei trăsături psihopatologice exagerate sau a unei configurații de astfel de trăsături. Se referă la elemente ale unor personalități psihopate (schizoidism, hiperemotivitate, ciclotimie etc.), tulburarea unor tendințe pulsionale fundamentale (sexuale, agresive etc.), trăsături nevrotice, tulburări ale funcțiilor cognitive și, în unele cazuri, tulburări organice. Dezechilibratul este instabil, impulsiv, agresiv, cu stări afective labile, cu comportament contradictoriu, manifestă o conduită individualistă și are adesea tendință spre toxicomanie. Are, uneori, crize epileptice, pusee nevrotice sau psihotice, prezintă fragilitate psihică. Termenul e utilizat și în sens larg pentru a caracteriza indivizii instabili, dezordonați, cu tulburări de caracter. **D.p.** poate fi de origine ereditară sau poate apărea în urma unui traumatism, a unei infecții sau se datorează unor condiții nocive de mediu.

DEZINVESTIȚIE, în psihanaliză, proces invers investiției pulsionale (atașare la o reprezentare, un obiect, o instanță) și deci de privare a acestora de încărcătură afectivă. Prin **d.** reprezentarea ajunge să-și piardă valoarea afectivă (sens timetic) și să fie indiferentă.

DEZVOLTARE, categorie filosofică care se referă la totalitatea transformărilor ireversibile petrecute în natură și societate, care duc la o *schimbare calitativă de sens ascendent în pofida momentelor de regres pe care le cuprind.* Are la bază lupta dintre tendințele contradictorii specifice sistemelor materiale. La om **d.** este un proces prin care se realizează noi structuri funcționale care diferențiază comportamentul ducînd la o mai bună adaptare la mediu. În psihologie, considerînd continua devenire a structurilor psihocomportamentale, existența psihicului într-un perpetuu statu nascendi, **d.** a fost amplu dezbătută și formulată ca un principiu de bază. Psihologia științifică este concepută în spiritul dialecticii materialiste. Se are în vedere faptul că în **d.** psihicului și comportamentului contribuie factori biologici, socioculturali și nemijlocit, psihici. Fiecare din acești factori este necesar dar nu și suficient. Fără o ereditate normală și în condiții de imaturizare organică nu e posibilă o **d.** optimă. În absența „socializării", enculturației, educației, nu se pot elabora conștiința și personalitatea umană. Însăși activitatea mintală conștientă și constructele de personalitate contribuie, în virtutea autoorganizării și autoreglajului, la propria lor **d. D.** se conformează principiului dialectic al trecerii determinărilor în autodeterminare. Este însă necesar ca să se țină seama de faptul că factorii arătați nu acționează izolat ci intercorelat și interdependent și că ponderea lor nu este egală. H. Wallon a reproșat lui Piaget că nesocotește rolul maturizării în psihogeneză. S. Rubinstein subliniază unitatea factorilor, dar și rolul central al activității și determinărilor educative. El scrie: „Organismul se dezvoltă funcționînd; omul adult, muncind; copilul se dezvoltă prin educație și învățare. În aceasta constă legea de bază a **d.** psihice a copilului. " Determinarea social-istorică și educația sistematică îndeplinesc un rol conducător în **d.** A fost de mult timp depășită concepția lui W. Stern despre **d.** ca o endogenie, ca o simplă și treptată exteriorizare a unor structuri date. S-a afirmat

teoria constructivismului în **d.** personalității și aceasta pe baza principiului interacționist. H.Thomae remarcă faptul că în problema **d.** psihice au intervenit grave deformări din cauza fie a conceperii autonomiste a **d.** fie a considerării omului — a un produs pasiv al împrejurărilor externe. Marx remarca, în urmă cu mai bine de un secol, că omul este în aceeași măsură influențat de împrejurări în care însești împrejurările sînt influențate de el. L. Vîgotski a criticat, la vremea sa, teza pedologică despre independența **d.** de activitatea de învățare, dar nu a acceptat nici identificarea **d.** cu învățarea, considerînd că între acestea două sînt relații complexe ce se modifică de la o etapă la alta. *Învățarea bine organizată nu se situează în coada* **d.**, *nu este o simplă beneficiară a condițiilor oferite de aceasta, ci este o generatoare de noi condiții de* **d.** *Învățarea rațional construită trage după sine* **d.**, *îi lărgește posibilitățile și perspectivele, se situează în fruntea* **d.** *și generează astfel de structuri și procese care fără învățare și educație nu ar fi fost posibile.* Astfel, procesele psihice secundare(gîndire, voință etc). nici n-ar putea apărea în baza unei **d.** spontane, fiind construite prin învățare latentă și mai ales dirijată. L. Vîgotski socotește însă că **d.** se produce nu numai în baza învățării dar și în baza situațiilor sociale integrale, în care este inclus copilul în fiecare etapă a vieții sale. Neîndoielnic, **d.** psihică individuală se produce în contextul și sub imperiul **d.** socioculturale. A. Leontiev arată că însușirea modelelor de acțiuni și a cunoștințelor de către copil „realizează la om... principiul esențial al dezvoltării ontogenetice și anume reproducerea în însușirile și capacitățile individului a însușirilor și capacităților speței umane, constituite istoric". Astfel, **d.** capătă un caracter concret-istoric și se subordonează principiului istorismului, degajîndu-se de regularitățile evoluției biologice. Încercările de a aplica în psihologia genetică umană legea biogenetică a lui E. Haeckel („ontogenia repetă filogenia") nu au dus la nici un fel de rezultate concludente. Este adevărat că, așa cum arăta Goethe — *societatea merge mereu înainte dar individul o ia întotdeauna de la început,* — însă psihogeneza se întemeiază pe o anume etapă, în care sînt rezumate, selectate și condensate rezultatele întregii **d.** istorice, societatea fiind orientată mai mult către cerințele viitorului decît spre reproducerea trecutului. Enculturația se bazează pe alte mecanisme comparativ cu embriogeneza. Forțele motrice ale **d.** sociale sînt în același timp și factorii determinanți ai **d.** psihologice individuale. Concret, după cum arată A. Leontiev, copilul se dezvoltă în sistemul relațiilor de cooperare în comunicare cu ceilalți oameni, prin activitate. Asupra fiecărei etape a **d.** individuale își pune pecetea activitatea diriguitoare care

este în același timp și principala modalitate de interacțiune cu ambianța. **D.** este stadială. Fiecare stadiu, după Piaget, prezintă o structură de ansamblu, deci o calitate specifică, se bazează pe stadiul anterior și pregătește elementele stadiului următor. Ordinea în care se succed stadiile este invariabilă și se impune cu necesitate. Astfel nu este posibilă apariția gîndirii abstracte înaintea celei concrete sau a motivației secundare, înaintea celei primare. Există o serie de legi psihogenetice de care educația trebuie să țină seama. O caracteristică logică a psihogenezei, relevată de L. Vîgotski, este caracterul ei sistemic. Funcțiile sau procesele psihice nu se dezvoltă separat una de alta, ci în raporturi necesare una cu alta. Altfel decît prin aceste interacțiuni intraspecifice, ce mijlocesc interacțiunile globale cu ambianța socio-umană, **d.** psihologică nici n-ar fi posibilă. În fiecare stadiu însă unul din procesele psihice ocupă un loc dominant în raport cu celelalte. Astfel sînt în ordine — emoția, percepția, reprezentarea și memoria, voința, gîndirea, sentimentele superioare și imaginația. **D.** psihologică fiind multifactorială, se produce totuși conform unor legi dialectice cum sînt trecerea de la cantitate la calitate, apariția și depășirea contradicțiilor, negarea negației. **D.** psihologică a copilului presupune confruntarea dintre cerințele subiectului și exigențele ambianței, dintre aspirații și posibilități, dintre constrîngeri și inițiative, dintre imaginea de sine și viziunea altora asupra sa etc. Treptat psihogeneza capătă tot mai mult caracteristici de personogeneză. Aceasta pentru că, pe măsura acumulării interpolărilor, subiectul devine tot mai apt de extrapolări originale, întrucît sînt filtrate prin ansamblul condițiilor sale interne și deci crește cota sa de contribuție în interacțiuni și se afirmă odată cu tinerețea, cu integrarea socială în asumarea de roluri responsabile, ca agent al **d.** sociale și al propriei **d.** psihice, deci ca personalitate constituită.

DIADOCOKINEZIE, după Piéron, capacitate de a executa mișcări alternative în succesiune rapidă și prin sincronizări bilaterale, cum sînt învîrtirea pumnilor. Se verifică prin testul marionetelor. Pierderea **d.** este numită *adiadocokinezie.*

DIAGNOSTIC, în înțelesul curent al termenului, **d.** este *o recunoaștere, o identificare a unui proces, fenomen sau a unei individualități, pornind de la detalii caracteristice.* **D.** medical recunoaște, în cazul concret, o anumită boală; **d.** psihologic identifică semnele unui proces sau unor însușiri, precizează apartenența la un anume tip de personalitate etc.

DIAGRAMĂ, construcție grafică exprimînd dezvoltarea și variațiile unor fenomene supuse studiului sau o serie de rezultate statistice. Poate fi obținută și cu ajutorul unor aparate de înregistrare.

DIALECTICĂ (gr. *dialektike*, din *dia* — cu, *legein* — a vorbi, a discuta), sistemul legilor celor mai generale ale dezvoltării naturii, societății și conștiinței, în același timp metodologia generală a cunoașterii realității. În opoziție cu metafizica, **d.** afirmă unitatea materială a lumii în infinita ei diversitate de obiecte și fenomene aflate într-o perpetuă interacțiune și interdependență. Esențială în **d.** este legea unității și luptei contrariilor prin care se explică mișcarea ca automișcare. Dezvoltarea în lumina **d.** presupune salturi calitative pe bază de acumulări cantitative și se realizează conform principiului negării negației. Se distinge o **d.** *obiectivă*, proprie naturii și societății și o **d.** *subiectivă* proprie cunoașterii și activității. Lenin a enumerat psihologia printre științele menite să aducă contribuții precumpănitoare la dezvoltarea **d.** În constituirea psihologiei științifice metodologia **d.** marxiste a adus și aduce contribuții de inapreciabilă însemnătate. Sînt înțelese dialectic raporturile obiect-subiect, dintre conștiință și activitate, procesul trecerii de la senzorial la logic și unitatea lor contradictorie, saltul de la fiziologic la psihic, polarizarea afectivă și caracterologică. Toate marile realizări din psihologie fie că aparțin unor dialecticieni deliberați sau nu, confirmă tezele **d.** De ex., psihologia genetică, realizată de Piaget, deși nu s-a ghidat de **d.**, totuși relevă o **d.** prin forța faptelor și a demonstrațiilor științifice.

DIALOG, forma fundamentală și cea mai obișnuită de realizare a comunicării interumane, în care două persoane sau mai multe (plurilog) fac schimb reciproc de mesaje în scopul obținerii unui acord mintal sau al cooperării în realizarea unei acțiuni. În dependență de funcția pe care o îndeplinesc în comunicarea reciprocă, interlocutorii, participanții la **d.**, sînt pe rînd emițător și receptor. Realizarea unui **d.** presupune existența unui cod comun (de exemplu, limba în care se vorbește trebuie cunoscută de toți partenerii), a unui referent comun (obiectul comunicărilor) și a unui context comun — situația obiectivă în care are loc comunicarea. Frecvent, în cadrul instituțiilor sociale, **d.** este supus anumitor exigențe mai mult sau mai puțin statuate, care adaugă cadrului lingvistic comun, norme sociale obligatorii (forme de adresare, dreptul de întîietate în adresări etc.). Exemplul cel mai familiar este modalitatea **d.** profesor-elev, în cadrul procesului de învățămînt. Pamfil și Ogodescu (1974) consideră **d.** ca reprezentînd modalitatea de realizare a conștiinței prin opozițiile eu-tu-el.

DIATERMIE, procedeu terapeutic de încălzire a corpului prin intermediul unor curenți electrici de înaltă frecvență ce se dezvoltă între doi electrozi aplicați pe piele.

DIDACTICĂ (gr. *didak-tikos* — instructiv), ramură a pedagogiei

care se ocupă de sistemul de învățămînt, de formele de organizare, principiile, metodele, mijloacele și scopurile procesului instructiv și de relațiile dintre pedagog și elevi. **D.** modernă se îmbogățește prin principiile și metodele programării, prin problematizare și euristică și tehnici audio-vizuale. Accentuînd latura informativă a instrucției **d.** se angajează în planul educației intelectuale și al educației în genere. În afara **d.** generale există o serie de **d.** speciale care se ocupă de metodele predării anumitor obiecte de învățămînt în anumite tipuri de școli. Sînt *metodicile* în care se accentuează latura concret tehnologică.

DIDACTICISM, modalitate defectuoasă de educație și instrucție, în care se pune accentul exclusiv pe comunicarea și pe însușirea dogmatică a unor reguli, norme și cunoștințe și pe critica exagerată, permanentă, supărătoare a conduitei celui educat. **D.** neținînd seama de complexitatea personalității copilului, creează deseori rezistență față de învățare, educație. Rigiditatea în educație și înăbușirea libertății și spiritului activ al copilului sau tînărului sînt indicii ale **d.**

DIFERENȚIAL SEMANTIC, fenomen de mediație (comparare) în relațiile lingvistice, evidențiat prin tehnica cu același nume, propusă de C. Osgood (1954). Se dau rînd pe rînd cuvinte ce trebuie să fie apreciate după o scală în termeni bipolari: frumos-urît, elegant-grosolan, ascuțit-rotund etc. Se construiește apoi „portretul" cuvîntului, așa cum este el apreciat ca semn în sine (ca structură sonoră) de către subiect. După cum se vede, nu este evaluat însuși conținutul semantic, ci numai sensul afectiv paradigmatic. Cu toate acestea **d.s.** îndeplinește un rol indiscutabil în selecția lexicală. Prin extensiune, tehnica **d.s.** a fost aplicată în studii de personalitate și psihologie socială și aceasta cu rezultate fecunde. Un număr de subiecți se evaluează pe sine și pe alții după una sau mai multe scale cu 7 trepte, după care se procedează la alcătuirea de matrițe, la analiză factorială etc. Tot așa se constată cum anumite grupe sau categorii se apreciază pe sine și pe altele etc.

DIFERENȚIERE PSIHICĂ, însușiri și grupe de însușiri psihocomportamentale după care se deosebesc între ei indivizii, microgrupurile, categoriile și marile colectivități umane. **D.p.** sînt calitative sau cantitative, prevăzînd gradații și confruntări de structuri. Se stabilesc în raport cu un model general al personalității sau grupului și, de regulă, uzează de încadrarea în tipuri (v.) Obiect de cercetare al psihologiei diferențiale.

DIFERENȚIERE SENZORIALĂ, proces de distincție a unor însușiri sau puncte foarte apropiate. Pavlov a descris reflexul de diferențiere bazat pe inhibiție activă. În experimentele lui, diferențierile se obțin prin aplicarea de întăriri deosebite la cei doi stimuli. La om primează,

după cum arată B. Ananiev, **d.s.** prin valori de semnalizare deosebite a reflexelor de orientare și investigație. La baza acuității și în general a sensibilității diferențiale este activitatea reflexă a creierului.

DIFICULTATE ȘCOLARĂ, obstacol în calea învățării și educației școlare a respectării regimului de activitate școlară. Poate fi de diferite feluri: întîrziere a maturizării, debilitate mintală, carență afectivă, instabilitate motorie sau afectivă, nivel cultural scăzut, omisiune în însușirea unor informații de bază, hipomnezie, omisiune în formarea unor operații și procedee de lucru intelectual, deviantă de comportament ș.a. Înlăturarea **d.ș.** presupune studiu de caz, descoperirea cauzelor, acțiunea asupra acestora, tratare individuală adecvată, recuperare prin integrarea în colectivul școlii.

DILEMĂ (gr. *di*(s) — doi, *lemma* — argument), tip de raționament disjunctiv-ipotetic. În cazul **d.** *simple*, una din premise este o judecată disjunctivă, care enunță două laturi alterne ale unei alternative, iar celelalte două premise sînt judecăți ipotetice, care au același consecvent (antecedentul uneia este prima latură alternă, iar antecedentul celeilalte este a doua latură alternă); concluzia este o judecată categorică. În cazul **d.** *compuse*, premisele ipotetice au consecvent diferit, iar concluzia este o judecată disjunctivă. Cînd alternativa dată în judecata disjunctivă are trei laturi alterne avem trilema; dacă sînt și mai multe laturi alterne avem polilema. Un exemplu tipic de **d.**, ce este în atenția teoriei jocurilor și deciziei, este **d.** *prizonierului* **(d.p.)** Aceasta este cel mai utilizat „joc" de sumă inconstantă cu doi parteneri care nu au voie să comunice între ei. A și B sînt luați prizonieri, fiind acuzați de o infracțiune comisă în comun. Ei sînt ținuți și interogați separat, fără a putea comunica între ei. Fiecare poate să recunoască sau nu infracțiunea, reacția anchetatorilor fiind cunoscută de ei. Dacă ambii neagă a fi comis infracțiunea, sînt eliberați (plata x_1). Dacă ambii recunosc, sînt condamnați (plata x_4). Dacă A recunoaște infracțiunea iar B o neagă, atunci B este condamnat la o pedeapsă mai mare pentru infracțiune plus pentru încercarea de a induce în eroare (plata x_2), iar A este eliberat și primește și răsplată pentru că a contribuit la elucidarea cazului (plata x_3). Relația între plăți este deci $x_3\ x_1\ x_4\ x_2$. În forma matricială, jocul arată astfel:

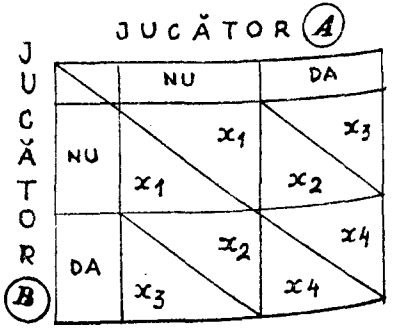

În termenii teoriei jocurilor, plata jucătorului A este sus în dreapta fiecărei celule, iar plata jucătorului B este jos în stînga fiecărei celule. Cel mai bun rezultat este x_3 care se obține cînd unul recunoaște iar celălalt neagă. Dacă însă ambii urmăresc acest rezultat, ambii vor recunoaște și vor obține plata x_4. Acesta este un punct de echilibru al jocului, el fiind un comportament rațional conform teoriei minimax, abaterea de la această alegere putînd atrage pierderi mai mari (x_2). Paradoxul constă în faptul că doi jucători „neraționali" care ar alege ambii negarea, ar obține un rezultat mai bun (x_1). Acest joc urmărește conflictul interior al subiectului dintre tentația spre cooperare (răspunsul „NU") și cea spre trădare („DA"), care poate asigura un rezultat individual mai bun (D. Rapaport, A.M. Chamach — 1964). Au fost introduși mai mulți indici pentru analiza proprietăților matricei de plăți și a răspunsurilor date de subiecți în serii mari de jocuri. „Avantajul mediu al competiției": $\frac{x_3+x_4}{2} - \frac{x_1+x_2}{2}$; indicele este invers proporțional cu cooperarea. „Plata medie per probă": $\frac{x_1+x_2+x_3+x_4}{4}$ este direct proporțională cu cooperarea. Modificarea raportului între plăți duce la modificarea comportamentului jucătorilor. De asemenea, alegerile variază în funcție de secvența în seria de alegeri. În ultimul deceniu, **d.p.** a fost extins de la 2 la 3 jucători, păstrîndu-se relațiile dintre plăți și cerința cu plata jucătorului să nu se schimbe indiferent de poziția în serie.

DILETANTISM, originar, în timpul Renașterii, avea o semnificație pozitivă caracterizînd persoanele ce cutezau să se avînte în variate și dificile activități artistice și științifice. În epoca modernă capătă tot mai mult un sens peiorativ corelîndu-se cu inaptitudinea entuziastă, slaba calificare profesională, semidoctismul. Pe linia perseverenței într-o activitate sau mai multe, care-l atrag pe subiect, dar pentru care nu este dotat și pregătit, se ajunge pînă la iresponsabilitate și impostură. Nu se exclud însă posibilitățile de realizare finală printr-o fază de **d.** tranzitoriu. În psihologie, ca în orice știință nouă cu aparență de accesibilitate și facilitate, **d.** este foarte dăunător, fapt demonstrat printre altele de pretenția unor persoane fără înaltă calificare de specialitate de a formula diagnosticuri și prognosticuri prin aplicări de teste, sau de a pretinde că nu au nevoie de specializare pentru a discuta problemele de psihologie.

DINAMIC (gr. *dynamikos* — puternic), care este în continuă mișcare datorită unor impulsuri externe sau prin autopropulsie ca automișcare. Studiul mișcării,

raportat la timp, fără a ține seama de forțele implicate, este cinetica sau cinematica. Specific pentru psihologie este dinamismul evolutiv, dezvoltarea. În psihanaliză, **d.** presupune conflict de forțe în conștient sau inconștient. K. Lewin și-a calificat ca **d.** sistemul său de psihologie, întrucît aceasta pune accentul pe forțele ce acționează într-un cîmp de tensiune. Comportamentul reprezintă o modificare a cîmpului și este pus în dependență de acesta.

DINAMISM, în filosofie, curent ce acordă prioritate forțelor, energiei, deseori tratînd substanța materială ca un derivat al mișcării; în psihologie, ansamblul pulsiunilor, motivelor, tensiunilor și tendințelor ce susțin conduitele și determină continue modificări în dezvoltarea lor, ce nu permit o viziune statică asupra personalității, întrucît aceasta este în continuă interacțiune cu ambianța în care intervine, de unde și restructurările în însăși organizarea personalității.

DINAMOGEN, proprietate a stimulilor externi și interni, a trebuințelor și motivelor, a reactivității emoționale de a dinamiza organismul, de a crește tensiunea psihică și spori capacitatea de acțiune. J. Nuttin distinge un segment **d.,** energizant al motivului.

DIPLOPIE (gr. *diploos* — dublu, *opsis* — vedere), formă de vedere binoculară anormală datorită discoordonării cîmpurilor vizuale monoculare astfel încît ficcare obiect proiectîndu-se în afara horopterului este văzut dublu. Cele două imagini concomitente ale aceluiași obiect au și o dispoziție spațială diferită. Apare în condițiile unor perturbări nervoase, în stări fazice și se instalează cronic în cazul strabismului extrem.

DIPSOMANIE (gr. *dipso*, sete, *mania* — nebunie), nevoie hiperdimensionată patologic, irezistibilă și impulsivă de a consuma lichide în cantități exagerate. Se manifestă periodic succedînd stărilor depresive. Termenul de **d.** nu este folosit numai ca simptom al psihozei alcoolice. Trebuie totuși făcută o deosebire între **d.** ca o compulsiune de consum excesiv de lichide, ce apare la intervale relativ mari, de prolidepsia diabetică unde setea exagerată este condiționată de pierderea mare de lichide prin rinichi (poliurie).

DISARTRIE (gr. *dys* — greu, *arthon* — articulație), tulburare a limbajului, caracterizată prin confuzie în articularea cuvintelor, ca și prin modificări ale ritmului, intonației și expresivității vocii. Se observă în unele boli ale sistemului nervos, în paralizia generală progresivă, în unele intoxicații alcoolice. Este de origine cerebrală. Simptomele dislalice grave sînt similare **d.** ușoare. Forma extremă a **d.** este *anartria*, manifestată prin imposibilitatea pronunțării cuvintelor.

DISCALCULIE, perturbare în mecanismele înțelegerii și efectuării operațiilor de calcul la

copii cu inteligență normală. **D.** este însoțită de tulburări ale organizării spațiale. Este o deficiență tranzitorie și remediabilă.

DISCERNĂMÎNT, capacitatea intelectuală de a opera distincții între esențial și neesențial, de a sesiza cele mai fine deosebiri între lucruri, de a înțelege cu subtilitate și a aprecia nuanțat.

DISCIPLINĂ, modalitate a conduitei și activității culte, superior organizate și sistematizate; caracteristică a persoanei, constînd atît extern cît și intern din subordonarea conștientă față de principii, norme, dispoziții superioare. **D.** se manifestă nu numai prin executarea conformă unor ordine și normative dar și prin organizarea autonomă a conduitei autocontrolate după criterii de ordine și consecvență în îndeplinirea deciziilor. **D.** implică o organizare superioară a tuturor proceselor psihice cum ar fi percepția, gîndirea, atenția, voința, afectivitatea. O măsură a **d.** este stăpînirea de sine și raționalitatea. Între **d.** și inițiativă creatoare nu este o incompatibilitate atîta timp cît **d.** se constituie la nivel valoric superior și trece în autodisciplină.

DISCONFORT SPIRITUAL, lipsă sau realizare insuficientă a confortului spiritual într-un grup sau organizație. **D.s.** se datorește deficiențelor în relațiile interindividuale și de grup, lipsei de echitate, instalării unui climat nefavorabil etc. **D.s.** este o cauză foarte importantă pentru randamentul scăzut al activității și pentru lipsa de emotivitate.

DISCRET (lat. *discretus* de la *discernere* — a separa, discrimina), uzual, calitate a celui ce se comportă cu discernămînt, nu se amestecă în treburi ce nu-l privesc, păstrează secretul, este rezervat, modest, moderat, nu caută să iasă în evidență. Discreția, mai ales cu sensul de păstrare a tainelor altora și a celor proprii, se opune indiscreției. În interpretările psihologice, termenul de **d.** se folosește pentru a califica inaccesibilitatea fenomenelor subiective la observația directă, caracterul subtil, „imponderabil" al stărilor subiective, iar în statistica psihologică se estimează ca **d.** valorile extrem de mici, infinitesimale, ale unor valori obținute în măsurarea unor intervale, intensități de reacție, proporții etc.

DISCRIMINARE, diferențiere sau distincție care la nivel intelectual, prin delimitări conceptuale, devine tranșantă, categorică. Se opune confundării, amestecului sincretic și operează comparativ precizările necesare gîndirii logice. Descartes arăta că o idee nu poate fi clară dacă nu este distinctă. M. Ralea considera că a fi inteligent înseamnă și „a distinge punctele de vedere". Într-un sens specific, în teoria modernă a percepției, **d.** semnifică *faza a doua a procesului percepției senzoriale identică cu diferențierea, cu detașarea obiectului din fondul celorlalte obiecte.* Se realizează global și apoi pe uni-

tăți structurale (Forgus). Apărînd în prelungirea detectării este condiționată de aceiași factori obiectivi și subiectivi ca și aceasta. B. Lomov, Oșanin, Leplat dovedesc că pragul optim de **d.** sau pragul operativ trebuie să fie de 5—6 ori mai mare decît cel minim diferențial. **D.** depinde de indicii relevanți și de formarea la subiect a unor modele perceptuale prin coordonarea unei serii de repere (Eriksen). Excesul de indici, de dimensiuni ale semnalului îngreunează **d.** (Pollack). Cel mai ușor se realizează **d.** semnalelor rezultate din combinarea a doi sau trei indici (G. Miller, El. Popescu-Neveanu).

DISCRIMINARE SOCIALĂ, în psihologia socială și sociologie, termenul denotă tratarea favorabilă sau defavorabilă a unei categorii de persoane, care nu are legătură cu activitatea reală a persoanelor tratate astfel. De obicei, discriminare (socială, rasială etc.) este inspirată de prejudecăți și este un reflex mai mult sau mai puțin direct al împărțirii societății în grupări antagoniste. Uzual, **d.s.** denotă tratarea defavorabilă a unor categorii sociale, rasiale, etnice etc.

DISCROMATOPSIE, nume generic ce semnifică tulburări ale vederii culorilor și care include daltonismul, tritanopia, defecte ale vederii di- și tricromatice.

DISCURSIV-DISCURSIVITATE, caracteristică a unei activități psihice de a fi procesuală, de a se desfășura printr-o succesiune de operații intermediare ce se distribuie pe faze, în vederea atingerii unui scop. Un maximum de **d.** este proprie gîndirii. Raționamentul este o formă de cunoaștere **d.** Comunicarea verbală are de regulă forma discursului. La Kant **d.** se opune intuitivului, precum generalul se opune particularului.

DISFAZIE, în general, ceea ce în logopedie poartă denumirea de „afazie", cu deosebirea că nu semnifică anularea comunicării decît în cazuri foarte rare, bolnavii disfazici dorind întotdeauna să comunice. **D.** reprezintă tulburări de limbaj (*dis* — dificultate, tulburare, *phasis* — vorbire) care au la bază totdeauna o tulburare organică, neuronală, de origine centrală, în general fiind vorba de leziuni ale centrului vorbirii (în frontal 3, temporal și parietalul inferior), de natură vasculară, tumorală sau traumatică. În aprecierea tulburării comprehensiunii și expresiei limbajului, trebuie avut întotdeauna în vedere eliminarea unei stări psihotice, a unei stări profunde de deteriorare cognitivă (demențe) sau a unei nedezvoltări cognitive (oligofrenii). **D.** impun un tratament logopedic, de reînvățare a limbajului. În cadrul **d.** sînt descrise: surditatea verbală, intoxicația prin cuvînt, amnezia verbală, parafazie, alexie sau cecitate verbală, dissintaxia și jargonofazia.

DISFONIE, tulburare a vocii, a registrului și calității sunetelor

vocale și a timbrului. Pronunția poate fi nazală sau răgușită fiind datorată unor defecțiuni de construcție sau de structurare a actului emisiei și de surmenarea sau uzura aparatului fonematic.

DISFORIE, dispoziție afectivă astenică; stare opusă celei de euforie, implicînd insatisfacție, impresii penibile, depresiune și aceasta, în mod trecător sau durabil. Uneori **d.** anunță o maladie. De regulă, **d.** este un rezultat al împrejurărilor de viață și poartă și pecetea profilului afectiv al subiectului.

DISFUNCȚIE, reacțiune a cărei consecință este scăderea adaptării, a integrării unei structuri, a unui subsistem la sistemul din care face parte. În sens psihologic, alterarea activității normale a unei funcții ce are ca rezultat fenomene patologice de dezadaptare. Destructurările pot avea loc în sens negativ (hipofuncție) sau în sens pozitiv (hiperfuncție) ex.: hipermnezie-hipomnezie.

DISGNOZIE, deficiență constînd dintr-o recepție difuză și incorectă sau chiar din absența percepției vizuale a formelor și contururilor.

DISGRAFIE, perturbare a învățării scrisului, anomalie a activității grafice exprimată în substituiri, omisiuni, inversări de litere și silabe sau fuziuni de cuvinte. **D.** se mai manifestă prin neregularitatea desenului literelor și dispunerea lor anarhică în pagină. Se consideră că la baza **d.** sînt deficiențe ale dezvoltării auzului fonematic și limbajului oral, deficiențe motorii și, în unele cazuri, perturbări emoționale. E. Verza a studiat **d.** și la nevăzătorii ce uzează de Braille. **D.** se combate prin terapie logopedică.

DISIMULARE, acțiune prin care cineva tăinuiește, ascunde sau își maschează în mod conștient unele stări sufletești, sentimente etc. Sînt frecvent întîlnite în viață situațiile cînd cineva își ascunde mînia, bucuria, dragostea, uneori chiar opiniile, datorită unor motive diverse (minore sau majore, egoiste sau altruiste etc.) sau a convenienței sociale. Clovnul care apare în arena circului vesel, exuberant și care face, prin poznele sale, să irumpă în hohote de rîs întreaga asistență, poate să fie în fapt trist, dar profesiunea îi cere să-și ascundă adevărata stare afectivă. Se spune despre o persoană bolnavă că disimulează, atunci cînd își tăinuiește boala, spre a nu stîrni îngrijorarea familiei, a colectivului de muncă. Comandantul militar pe frontul de luptă își disimulează temerile cu privire la situația precară a unității sale, spre a nu provoca panică în rîndurile ostașilor etc. **D.** poate fi întîlnită și ca o trăsătură negativă a caracterului, atunci cînd o persoană egoistă, intrigantă, mimează sinceritatea, loialitatea, simplitatea. În acest ultim caz **d.** este echivalentă cu ipocrizia, impostura. În medicina legală, disimularea este întîlnită în acele situații cînd unii indivizi tăinuiesc unele boli reale, cu scopul de

a obține unele foloase (obținerea unui post, care necesită calități incompatibile cu starea de boală, camuflarea unor semne, vătămări cu scopul de a induce în eroare organele judiciare etc.). În psihiatrie, **d.** este observată la unii bolnavi mintali, care se prefac sănătoși (afirmă că nu mai au halucinații, idei delirante etc.).

DISJUNCȚIE (lat. *disjunctio* — separare, diversitate), relație logică între două enunțuri. **D.** *exclusivă* cînd **d.** leagă numai două propoziții care nu pot fi nici adevărate și nici false împreună. **D.** *neexclusivă* este conectivul logic adevărat, cînd cel puțin una dintre propozițiile conectate este adevărată, și fals, cînd toate propozițiile sînt false.

DISKINEZIE, perturbare a coordonării mișcărilor ce se reflectă cu deosebire asupra executării acțiunilor motorii complexe.

DISLALIE (gr. *dys* — dificil, *lalein* — a vorbi), tulburare a vorbirii, caracterizată prin deficiențe în pronunțarea unor sunete sau grupe de sunete, vorbirea în ansamblul ei fiind normală. Formele de **d.** sînt variate: imposibilitatea pronunțării unor sunete (r, s, z, j etc.), pronunțarea deformată, neclară, incorectă a unor sunete, înlocuirea sunetelor care nu pot fi pronunțate cu alte sunete (r prin l, v prin f), vorbire nazonantă etc., manifestări care ne determină deseori să apreciem vorbirea cuiva ca fiind sîsîită, peltică sau pe nas. **D.** este frecvent întîlnită în copilărie, ea fiind pînă la vîrsta de 3—4 ani o stare normală, fiziologică. Este cauzată de anomalii sau leziuni ale mecanismelor de fonație și de articulare periferice (ale limbii, dinților, buzelor, vălului palatin etc.), de factori psihologici (imitare de către copil a tulburărilor de vorbire a părinților) sau de o educație necorespunzătoare. Corectarea acestor tulburări se realizează prin aplicarea unor metode și procedee speciale psihopedagogice de către logoped.

DISLEXIE, perturbare anormală a mecanismelor citirii (ce se efectuează cu deformări, erori, lacune) simbolurile citite nu sînt precis identificate, clar înțelese și corect reproduse. Dacă pentru copilul de 6—7 ani astfel de dificultăți sînt normale, pentru școlarul mai mare ele pun probleme medical-pedagogice. **D.** sînt de multe ori însoțite de alte tulburări de limbaj cum sînt disgrafia și disortografia, dar pot exista și izolat. Cauzele **d.** țin, de cele mai multe ori, de perturbarea orientării spațiale, de aritmie, de tulburări afective. Redresarea trebuie să pornească de la identificarea cauzelor și să procedeze la înlăturarea lor.

DISLOGII, tulburări ale limbajului, atît sub aspectul formei cît și al conținutului, consecutive tulburărilor de gîndire, tulburărilor de logică, fără un substrat neurologic evident și care se traduc printr-o alterare mai mult sau mai puțin profundă a

caracteristicilor esențiale ale comunicării verbale (caracterul adresativ, situativ, comunicativ și de subtext). Așadar, **d.** evoluează fără modificări ale funcției limbajului și ale aparatului logomotor. Sub diferitele ei aspecte, **d.** se întîlnește în nevroze, psihoze și psihopatii.

DISMEGALOPSIE, iluzie vizuală ce constă în impresia că obiectele sînt alungite sau lărgite.

DISMNEZIE, perturbare a memoriei. Se referă la slăbirea unora din procesele memoriei cum ar fi fixarea, retenția, recunoașterea sau reproducerea. Unii autori folosesc termenul cu un înțeles global, cuprinzînd atît hipomneziile cît și hipermnezia.

DISMORFOFOBIE, iluzia de modificare a schemei corporale ce constă în impresia de modificare a corpului în întregime sau a unei părți din corp, însoțită de stări afective penibile.

DISOCIERE, operație, opusă asocierii, necesară în reorganizările intelectuale și afective, dar putînd afecta grav structurile de personalitate și unitate a *eului*.

DISONANȚĂ COGNITIVĂ, relație semnificativă de nepotrivire sau *nearmonizare a două structuri psihice* (nu numai cognitive, ci și afective, atitudinale etc.) aparținînd aceleiași persoane sau mai multora. Teorie psihologică elaborată de L. Festinger (1957). A-cest *fenomen personal sau interpersonal dizarmonic* este trăit ca o stare confuză, tensională, ca disconfort psihic, generînd nevoia reducerii și evitării sale, antrenînd persoana sau grupul în modificarea respectivelor elemente cognitive și afective, a atitudinilor, comportamentului și aceasta prin interacțiuni psihosociale cu sens compensator, echilibrator. **D.c.** are surse individuale — consecință a deciziei luate, a unei tentații, a unui efort sau fapt comis — și interpersonale, efect al anticipării eronate a mediului social, al dezacordului cu altă persoană, al conformării publice forțate (de către grup) a individului. Anticiparea apariției surselor posibile de disonanță permite evitarea acesteia și, totodată, elaborarea unor modalități de reducere a ei sau chiar de convertire în factor motivațional al unor comportamente valoroase (autoclarificări, căutări laborioase, finalizate cu instituirea consonanței, interacțiuni psihosociale, cum sînt confruntarea principială de opinii, argumentarea ponderată a propriilor opinii, emitere și recepționare efectivă a aprobării sociale, persuadarea altora sau apel la alții pentru cristalizarea propriilor convingeri, cooperarea în luarea deciziilor etc.).

DISORTOGRAFIE, tulburare a însușirii ortografiei. Este legată de dislexie dar persistă un timp și după ce aceasta a fost înlăturată.

DISPARITATE, calitate a două serii de a fi situate în puncte spațiale diferite; caracterizarea proiecțiilor retiniene monoculare de a nu fi identice, abătîndu-se discret de la horopter (ca loc geometric al punctelor corespondente) și aceasta întrucît fiecare ochi

recepționează aceiași stimuli sub unghiuri și într-un mod puțin diferit. Prin suprapunerea centrală a celor două cîmpuri vizuale se obține efectul de adîncime sau relief. Cînd **d.** rămîne în anumite limite, ea mijlocește vederea tridimensională, dar depășirea acestor limite, din cauza unor defecțiuni organice sau funcționale, duce la vedere dublă sau diplopie.

DISPERSIE, indice de dispersie, coeficient rezultat din raportul unor valori individuale cu valorile medii admise și care se situează în afara acestora. **D.** unei populații statistice se apreciază raportînd deviația standard la media aritmetică; exprimate procentual, definește *coeficientul de variabilitate.*

DISPONIBILITATE, în neurofiziologie, cîmpuri corticale și mecanisme care încă nu au fost explorate și utilizate; se apreciază că în decursul unei vieți normale subiectul nu reușește să utilizeze decît maximum 15—20% din potențialul său neuronal. În psihologie, sînt calificate ca **d.** informațiile, cunoștințele, abilitățile, valorile afective, care nu sînt implicate direct în activitatea cotidiană dar constituie rezerve pentru dezvoltarea creatoare a acesteia și reprezintă indicatori ai bogăției vieții spirituale a subiectului. Imaginația generează continuu noi **d.**

DISPOZIȚIE AFECTIVĂ, în genere, termenul de dispoziție semnifică un montaj sau organizare cu un sens și care orientează pe subiect într-un anumit mod, făcîndu-l chiar să aștepte sau să caute ceva, să fie cu deosebire sensibil la unele situații și înclinat spre anumite conduite. **D.a.** semnifică în primul rînd o *stare afectivă generalizată, difuză, mai mult sau mai puțin intensă și totuși latentă, reprezentînd un fond afectiv pe care se dezvoltă reacții și procese emoționale locale.* Se consideră că **d.a.** rezultă din acumularea și aglutinarea emoțiilor într-un fond de trăiri continue, generalizate. J. Delay și Pichot caracterizează **d.a.** ca fiind „sfera timică ce înglobează toate afecțiunile...ea înglobează totodată manifestarea cea mai elementară și cea mai generalizată". **D.a.** sînt expresia rezultativă a unor desfășurări emoționale dar ele sînt și premisele pentru declanșarea unor noi emoții. Ne referim la **d.a.** secundare determinate circumstanțial și nu la cele primare determinate de stările și constituția organică. Nu putem face însă între acestea o diferențiere netă pentru că **d.a.** propriu-zise includ dispoziția organică ca pe o componentă a lor. N. Levitov în monografia despre stările psihice (1964) enumeră ca principale cauze ale **d.a.** : 1) stările fizice sau organice; 2) faptele de viață și îndeosebi relațiile dezvoltate în activitate; 3) natura, peisajul și influențele fizice; 4) oamenii care au cea mai mare influență, în viața fiecăruia existînd persoane care îndeplinesc rolul principal în determinarea dispozițiilor; 5) operele de artă și, în genere, cadrele estetice. La acestea ar trebui să se adauge factorii sociomorali, factorii organizaționali și de grup. **D.a.** secundară, ca o stare difuză și generalizată, relativ stabilă, avînd o intensitate medie și un anumit „colorit" sau un ton afectiv dominant, ca un fond latent al vieții emoționale, se definește în primul rînd ca un efect sumatoriu și semnificativ al împrejurărilor psihosociale pe care subiectul le parcurge. Vorbind în termenii lui H. Murray, în **d.a.** se tematizează selectiv evenimentele. Și în limbajul uzual deosebirea dintre cele două tipuri de dispoziție este marcată prin întrebări diferit orientate: „cum te simți" și „cum îți merge". Dispozițiile sînt stări derivate, persistente și instalate într-un plan de fundal în raport cu cîmpul actual de conștiință. Condiționarea lor este extrem de variată întrucît ele sînt un acompaniament al tuturor relațiilor și evenimentelor. În același timp **d.a.** sînt proiective, influențînd tonalitatea percepțiilor și amintirilor noastre. Zilele de sărbătoare par să dobîndească o luminiscență specifică. **D.a.** nostalgice încadrează amintirile într-o atmosferă idilică. A fost de mult depășită interpretarea **d.a.** ca rezultantă aditivă a unei serii de procese emoționale recente. Dispozițiile rezultă mai degrabă din generalizarea emoțiilor cu semnificație dominantă, dispoziție reflectînd, în genere, modul de viață și dinamica relațiilor cu ambianța. În existența fiecăruia se definesc o serie de factori predispozanți în raport cu structurile motivaționale și de personalitate. Ce anume influențează mai mult **d.a.** unuia sau altuia este o problemă de mare importanță practică pentru psihologie. Se pare că odată cu vîrsta crește influența factorilor sociali și profesionali, adultul devenind extrem de sensibilizat la realizarea rolului și menținerea statutului său. În dinamica **d.a.** trebuie să se țină seama și de fenomenul contagiunii afective ca și de dezvoltarea dispoziției la nivelul grupurilor mici sau mari. **D.a.** *individuale au ca „mediu de incubație" climatul sau atmosfera grupurilor din care individul face parte.* Atît la nivel individual cît și la nivel grupal, optimizarea **d.a.** sau climatul acestora are o însemnătate excepțională în aceasta, nu numai în ordinea existențială, ci mai ales în interesul activității sociale. Potrivit cu împrejurările, dispozițiile sărbătorești, de lucru, stenice, entuziaste, competitive, antrenante, tonificate prin siguranța de sine sînt preferabile predispozițiilor despre sine, blazate, astenice, de superficială agitație sau supraîncordare și nesiguranță. Fiind calificate de către unii autori ca mediu psihoenergetic, **d.a.** stau la baza tuturor acțiunilor și au o mare însemnătate pentru funcționalitatea și orientarea conduitelor. Aceasta cu atît mai mult cu cît la nivelul indivizilor, al grupelor și organizațiilor, **d.a.** sau climatul afectiv tind să se instaleze și să se stabilizeze. Levitov arată că stările afective de fond pe

baza unor mecanisme de condiționare și generalizare se transformă în trăsături de caracter, mai precis se înscriu în structura afectivă a caracterului. În același timp, **d.a.** exprimă însă ceva din organizarea caracterială. În chip similar climatul afectiv poate să devină într-un grup habitual, apărînd ca o caracteristică a personalității grupului (sintalitate).

DISRITMIE, ansamblul modificărilor anormale ale ritmului electroencefalogramei; indicator pentru diagnoza neuropsihică.

DISTANȚĂ SOCIALĂ, fenomen psihosocial exprimînd măsura în care membrul unei relații sociale îl (îi) agreează pe celălalt (ceilalți) și care se determină cu ajutorul anumitor tehnici de măsură, cum este scara **d.s.** a lui E. Bogardus, în care diferitele declarații standard marchează un grad mai redus sau mai ridicat de agreere a membrilor unui anumit grup social, etnic, profesional etc,.

DISTHIMIE, concept sumatoriu ce semnifică modificări patologice ale dispozițiilor afective: anxietate depresivă, indiferență afectivă, apatie, angoasă etc.

DISTORSIUNE, în psihanaliză, modificare inconștientă sau subconștientă a unor imagini, proiecte, gînduri care sînt inacceptabile pentru conștiința axiologică, dar prin modificare (deghizare, relativizare) capătă șanse de a fi acceptate. **D.** implică simbolizare și condensare ce nu exprimă conținutul latent. **D.** este un fenomen general cu existență normală sau anormală. În nevroză **d.** este un mecanism de menținere a securității emoționale. În stările psihotice, halucinațiile și iluziile, apar ca **d.** ale percepției, depersonalizarea și sentimentul irealului sînt **d.** ale afectivității, iar cabotinismul, verbigerația, „salata de cuvinte" rezultă din **d.** ale expresiei și comunicării.

DISTRACȚIE, acțiuni și contacte menite să genereze stări plăcute și reconfortante prin deconectarea de preocupările cotidiene și de problemele grave ale existenței și evaziunea într-o sferă de facilitate, surpriză, umor și regăsire de sine. Petrecere plăcută a timpului după formula odihnei active sau prin divertismente artistice, turistice, sportive, printr-un hobby. Alt sens, distragerea atenției.

DISTRAGERE, dispersie a atenției care împiedică concentrarea ei într-o anumită direcție, stare deconectată atît de lumea externă cît și de lumea gîndurilor, subiectul fiind prea puțin permeabil la informații și neputînd să coordoneze informațiile de care dispune. Poate fi un revers al concentrării atenției subiectului la ceva, ceea ce îl deconectează de alte circumstanțe și stimulări pe care normal ar fi trebuit să le perceapă. Se mai înțelege prin **d.** atenției atragerea și abaterea ei asupra unui alt obiect decît cel semnificativ pentru situația în care se află subiectul.

DISTRIBUTIVITATE, caracteristică a atenției constînd din urmărirea concomitentă a mai multor obiecte sau acțiuni. Solicitări mari de **d.** intervin în conducerea transporturilor, la operatori și dispeceri, în activitatea militară, sportivă etc. Se consideră că **d.** este posibilă datorită elaborării și activării mai multor dominante cerebrale. Totuși acestea nu sînt echivalente ca intensitate, numai una din ele ocupînd un loc principal. Celelalte focare de atenție sînt asigurate prin automatizarea acțiunilor și deci persistă la nivel subconștient. Unii autori susțin că **d.** este reductibilă la comutări rapide. **D.** rezultă din antrenament și este o calitate diferențială.

DISTRIBUȚIE, modalitate statistică de ordonare și exprimare în tabel sau curbe a frecvenței de apariție a diverselor valori ale unei variabile sau factor. **D.** este normală cînd se conformează curbei lui Gauss. Una din expresiile grafice ale **d.** este histograma.

DIVERGENȚĂ, sens al coordonării binoculare opus convergenței. Prin **d.** axele oculare formează un unghi, fiecare din ochi fixînd un alt punct. În modelul intelectului elaborat de Guilford se folosește termenul de **d.** pentru a desemna producția intelectuală extrem de liberă, elaborînd o pluralitate de ipoteze și admițînd ca valabile mai multe soluții. Gîndirea **d.,** strîns asociată cu fantezia, reprezintă, după J. Guilford, principalul mijloc al creației.

DÎRZENIE, calitate voluntară, rezultată din reunirea consecvenței, fermității și cutezanței. **D.** se manifestă atît în perseverarea activă, în direcția stabilită, cît și în rezistența energică față de presiune, de orice încercare ce vizează schimbarea atitudinilor. **D.** izvorăște din convingerea în justețea cauzei pe care o slujește și presupune tărie a voinței și pasiunii.

DOBÎNDIT, se opune *eredității,* calificînd structurile, funcțiile, procesele și toate cunoștințele formate și însușite după naștere, prin adaptare, integrare în mediu, enculturație, educație și învățare. Între premisele ereditare și tot ce este **d.** nu este o totală discontinuitate pentru că **d.** există pe baza, prin modificarea și în prelungirea ereditarului. În același timp este necesar să subliniem caracterul constructiv al dezvoltării psihice umane și caracterul esențialmente **d.** al sistemului psihic uman.

DOCILITATE, caracteristică a celor ce se supun cu ușurință altora. **D.** este o trăsătură de caracter negativă, explicîndu-se prin slăbiciunea voinței și prin lenea de a gîndi, lipsa de răspundere. Opunîndu-se spiritului de independență și combativitate, **d.** este necritică, nediscriminatorie, manifestîndu-se, în genere, prin supunere față de cei mai tari, mai insistenți, mai reactivi sub raport emoțional.

DOCIMOLOGIE, disciplină nouă, inițiată de H. Pièron și înrudită cu psihotehnica, al cărei obiect îl constituie raționalizarea metodelor de examinare șco-

lară. Scopul ei este ca, punînd în lumină factorii subiectivi de eroare (relațiile dintre examinator și examinat, cadrele de referință deosebite dintre examinatori), să conceapă mijloace științifice de prevenire a erorilor și să perfecționeze procedurile de examinare și sistemul de acordare a calificativelor sau a notelor. **D.** își propune ca în urma a variate experimente să stabilească normele și condițiile unei aprecieri corecte și complexe a pregătirii, capacităților și perspectivelor elevilor (V. Pavelcu).

DOGMĂ, DOGMATISM, învățătură sau decizie provenită de la o autoritate intelectuală sau politică și care este adoptată și urmată întocmai, foarte rigid, fără a se ține seama de noile date ale cunoașterii și de situații; opus scepticismului și inovației creative. **D.** exclude orice fel de îndoială și blochează cunoașterea refuzînd chiar evidența, așa cum procedează religia, din sistemul căreia provin termenii. O analiză subtilă a spiritului dogmatic se datorește lui L. Blaga.

DOMINANTĂ, termen introdus de Uhtomski pentru a desemna zona cerebrală sau focarul de excitație ce domină la un moment dat și, după cum arăta Pavlov, atrage spre sine influxurile nervoase provenite din alte zone ale creierului. Experimentul clasic al lui A. Uhtomski: „Excitîndu-se scoarța cerebrală a unui animal cu curent electric se obțin mișcări ale membrelor acestuia. Dacă însă aceeași excitație se practică în momentul cînd animalul se hrănește, mișcările de înghițire devin din ce în ce mai puternice, dar membrele nu mai sînt animate de nici un fel de mișcări". **D.** reprezintă, după Uhtomski, și un principiu de lucru al sistemului nervos central, întotdeauna conectarea reflexelor implicînd o **d.** sau, după Pavlov, ca un concept foarte apropiat, o zonă de optimă excitabilitate (și deci reflexogenă) sau, după alți neurofiziologi, efectul de facilitare (de Bahnung), legea neurobiotoxiei, formulată de A. Kappers. Cercetările psihofiziologice dovedesc o deplină corespondență între dinamica **d.** și dinamica atenției. V. Pavelcu declară că **d.** reprezintă și un principiu explicativ al psihologiei.

DOR, sentiment complex individualizat în etosul românesc, exprimînd dorințe calme dar intense, senine dar și chinuitoare, implicînd o notă de plăcută contemplație retrospectivă (nostalgie) dar și impulsuri tot mai presante spre acțiunea de a reintegra condițiile existențiale autentice, a reveni în locurile natale, în sînul familiei, în atmosfera culturală originară. Termenul este polisemantic, relevînd prioritar anume sensuri afective în dependență de context. Este însă intraductibil, nu în virtutea polisemantismului său, ci întrucît exprimă dialectica vieții spirituale a românilor.

DORINȚĂ, trebuință conștientizată, tendință către o stare emoțională satisfăcătoare sau către o acțiune, activare emoțională orientată spre obiectul său. Deși acest obiect este întrevăzut sau proiectat conștient, **d.** încă nu se echivalează cu un act voluntar, dar apare ca o premisă a acestuia. (Lachelier: „tendința este sub **d.** și **d.** sub voință"). Controlul voluntar duce la selecția, împlinirea sau represiunea **d.**

DOTAȚIE, ansamblu de însușiri funcționale creditare și înnăscute care, în urma dezvoltării psihice și a educației, condiționează performanțe înalte în activități de diverse tipuri. Realizările precoce se pun pe seama unei înalte **d.** *naturale*. Copiii supradotați sînt apreciați de unii psihologi ca prezentînd și o anumită fragilitate sau dizarmonie psihică și de aceea necesită un regim atent de educație și instruire. Se recomandă evitarea dezvoltării unilaterale și consolidarea personalității prin multiple mijloace de antrenament. După QI sînt socotiți supradotați cei care la bateriile de inteligență depășesc punctajul de 120. **D.** are o mai mare importanță pentru reușita în activitățile artistice și sportive, în rest putîndu-se obține, pe baza exercițiului și educației, performanțe dintre cele mai înalte, în condițiile unei **d.** de nivel normal. În sens negativ se disting și copii subdotați care reclamă forme speciale de educație și compensare.

DOXOMETRIE, sistem de determinare și măsurare statistică a opiniilor sau a altor particularități comportamentale ale unei populații.

DRAMATIC, în artă, ceea ce implică acțiuni intense și relevante, desfășurări pregnant-conflictuale, succesiune de evenimente și situații impresionante, ajungînd la un deznodămînt. Prin transfer, termenul este aplicat în psihologie, desemnînd accentul pus pe acțiune și conflictualitate, pe rezolvarea de probleme și angajări tensionale. R. Politzer, solicitînd concentrarea studiilor psihologice asupra faptelor concrete, a vieții și conduitei subiectului în societate, preconizează o psihologie **d.,** ca formulă de psihologie concretă.

DRIVE, termen preluat din engleză, care desemnează o tendință impulsivă, de natură mai mult instinctivă, constituind un motiv puternic, direct și spontan al comportamentului. Sinonim cu *imbold lăuntric, pulsiune*; *Trich*, în lb. germană.

DROGOMANIE v. NARCOMANIE.

DROMOMANIE, tendință irezistibilă spre vagabondaj, manifestată în stări psihopatice de origine toxică, în stări post-critice ale epilepsiei, după encefalite sau traumatisme craniene.

DUPLICITATE, fățărnicie, prefăcătorie, falsitate, ipocrizie. **D.** este opusă sincerității și cutezanței, trădează deficiențe caracteriale, cel în cauză fiind apreciat ca „om cu mai multe fețe".

DURATĂ, distanța temporală dintre două evenimente. Este percepută și totodată reprezentată. Pragul duratei percepute vari-

ază între 1 cs. la senzațiile auditive și 10 cs. la cele vizuale. P. Fraisse stabilește prezentul psihic în limitele a două secunde. Structura acestei **d.** mici este neomogenă, intervalul părînd scurt pînă la 0,5 sec., indiferent pînă la 1 sec. și lung între 1 și 2 sec. H. Bergson consideră că **d.** este experiența timpului trăit și astfel face o deosebire între timpul psihic și cel fizic. Stările emoționale neplăcute sau încordate și lipsa de ocupații interesante tind să dilate percepția duratei și să comprime reprezentarea ei, pe cînd stările plăcute și activitățile intense produc efecte contrarii. J. Piaget notează: „durata internă nu este decît timpul acțiunii proprii: oricine zice acțiune, zice relații, între subiect și obiectele asupra cărora el acționează". **D.** sînt evaluate perceptiv, prin evocare și prin prospectare. Conștiința umană realizează o interpenetrație între trecut, prezent și viitor. Modificarea subiectivă a **d.** nu impietează asupra măsurării **d.** obiective prin reperele și mijloacele de care dispune civilizația.

DURERE, sensibilitate algică, complex de senzații semnalizînd agenții și procesele de distrugere prin traumă, presiune, distensie, inflamație, ardere, blocaj al țesutului organic. Reflectă atît stimulul nociceptiv cît și însuși procesul distructiv. Se distinge de suferință sau **d.** psihică, care reprezintă o reacție emoțională la situația dată. Senzațiile **d.** prezintă: a) calități: mată, ardere, încordată, tăioasă, sfredelitoare; b) localizare și extensiune: imediată, ascuțită, punctiformă, percutantă; c) desfășurare în timp: stabilă, fulgerătoare, ritmică, tărăgănată, pulsativă); d) intensitate: puternică, medie, slabă, vagă. Senzația de **d.** este provocată de transmiterea impulsurilor pe oricare din fibrele aferente inclusiv terminațiile libere nemielinizate. Nu se cunosc centrii corticali dar K. Bîkov, A. Pșonik, V. Cernigovski au dovedit posibilitatea provocării senzațiilor de **d.** prin condiționare la excitanți nedureroși. Riddoch și Critchley (1937) arată că talamusul reprezintă structura principală a **d.** fără localizare, cortexul parietal intervine în localizarea **d.,** iar cortexul frontal în aprecierea senzației dureroase. Se consideră mediatori biochimici ai **d.** : histamina, serotonina, unele polipeptide, bradichinina etc. Se disting patru tipuri de **d.:** a) superficială sau cutanată; b) profundă, musculară-articulatorie; c) viscerală; d) centrală sau cefalică. Alrutz deosebea două tipuri de **d.:** *primară* și *secundară*. Prima este strict localizată, a doua este iradiată. E. Jones, Morley, R. White au dovedit că același excitant provoacă o dublă senzație de **d.:** una rapidă și alta mai întîrziată. Prima **d.** este scurtă și pătrunzătoare și a doua mai prelungită și profundă. **D.** este solidară cu o multitudine de variate modificări somatice și psihice ce îndeplinesc funcțiuni de alertă, avertizare, restabilire, rezistență

față de factorii agresivi. În anumite limite semnalele algice îndeplinesc un rol util biologic. Totuși dincolo de aceste limite ele se dezvoltă ca fenomene patologice de o variabilă gravitate. În consecință, în clinică, **d.** excesive se combat prin anestezie generală sau locală, analgezie de sugestie și psihoanalgezie (v.).

DUȘMĂNIE, ansamblu de atitudini negative și acțiuni, izvorîte din ură și orientate spre înlăturarea, înfrîngerea, distrugerea unor forțe opuse. **D.** poate fi unilaterală sau reciprocă; cel ce dușmănește își concentrează toată energia, priceperea și inteligența împotriva adversarului. **D.** individualistă, pătimașă, de cele mai multe ori, este nocivă și distructivă moral chiar pentru persoana ce o cultivă. Numai o motivație superioară, de principiu, poate justifica moral **d.,** dar și atunci, implicînd fermitate și combativitate; **d.** nu se întreține prin satisfacția distrugerii, ci prin lupta pentru salvarea și promovarea unor valori superioare.

E

ECFORARE, una din operațiile cele mai importante ale memoriei, prin care diferitele mesaje informaționale stocate sînt reintegrate în dinamica interacțiunii subiectului cu mediul. **E.** *constă în operațiile de extragere selectivă și activă a informațiilor stocate prin decodificarea lor, adică prin reconvertirea lor în informații operante.* Selectivitatea **e.** implică totdeauna o luare de decizie sau o succesiune de decizii. Decodificarea se realizează prin reutilizarea dimensiunii temporale, informația ecforată fiind raportată totdeauna, pe baza adresei de memorie, la o structură informațională care servește drept reper. De obicei, dar nu obligatoriu, acest reper este reprezentat de structurile informaționale prezente. Eficiența **e.** se apreciază în funcție de viteza sau promptitudinea, de adecvarea sau fidelitatea și de completitudinea ei. **E.** se realizează în două forme: *recunoașterea,* care este declanșată sau asociată de prezentarea la „intrarea" sistemului, a obiectului sau a elementelor materialului despre care trebuie furnizată informația și *reproducerea,* care constă în absența obiectului de referință. Între cele două forme ale „output"-ului sistemului mnezic există o deosebire calitativă, și nu doar de circumstanță, ea ținînd de organizarea și integrarea internă a structurilor mnezice.

ECHILIBRU, stare staționară de *balans între forțe contrarii,* caracteristică pentru un sistem. **E.** propriu sistemelor vii este **e.** *„fluent"* sau „curgător": sistemele sînt deschise, se produc în el transformări ireversibile dar se mențin prin consum de energie la o oarecare „distanță" de starea de **e.** termodinamic ce echivalează cu moartea. Gradul de „rezistență" a **e.** față de influențe sistematice sau accidentale (perturbații) definește stabilitatea și ea este asigurată prin reglările de tip cibernetic. În psihologie, J. Piaget a adoptat principiul **e.** ca fundamental pentru sistemul său în care se confruntă mereu asimilarea și acomodarea, aceasta din urmă operînd restructurările pe care le impun noile informații asimilate. Astfel, prin **e.** se trece de la o stare la alta. Prin acomodări sînt generate noi structuri ce vor permite noi tipuri de asimilare ș.a.m.d. Inteligența însăși apare la J. Piaget ca o optimă și progresivă echilibrare. Parametrii echilibrării dinamice sînt: 1) cîmpul de aplicație cuprinzînd totalitatea de obiecte și evenimente ce sînt asimilate și la care se produce acomodarea; 2) mobilitatea, ce se definește prin mărimea distanțelor spațiale și temporare accesibile operatorilor sistemului; 3) rezistența opusă dezechilibrării; 4) stabilitatea sau capacitatea sistemului operațional sau emoțional de a se compensa și reechilibra. De fiecare dată **e.** se reconstituie la un alt nivel.

ECHILIBRU ȘI DEZECHILIBRU EMOȚIONAL, formă particulară a **e.** psihic, constînd din acțiunea contrară a intensității celor două categorii de trăiri afective polarizate: stenice și astenice, pozitive și negative; stare de tensiune relativ omogenă, nivel de activare moderată cu evitarea excesului sau deficitului de mobilizare energetică. **D.e.** se poate instala fie în sens negativ, fiind marcat prin indispoziție, depresie, tristețe, supărare, stare de abandon, fie în sens pozitiv, prin iritare, mînie, indignare, revoltă, agresivitate. **E.e.** este favorabil pentru acțiunile dificile, efectuate în condiții critice, întrucît permite convergența tensiunilor asupra obiectivului acțiunii, nu perturbă facultățile intelectuale și facilitează execuția cu un consum economic de energie. Dimpotrivă, **d.e.** restrînge și perturbă economia activității. Pentru a-l preveni și înlătura, se recomandă o serie de măsuri, cum sînt evitarea situațiilor conflictuale, acordarea corectă a aspirațiilor cu posibilitățile, creșterea nivelului de măiestrie profesională, reprimarea reacțiilor impulsive prin control voluntar.

ECHIPĂ, grup mic cu o bună structurare funcțională și avînd obiective precise de îndeplinire a unei operații sau gen de acțiuni, membri dispunînd de roluri diferențiate, coordonate de un conducător. Coeziunea și solidaritatea ca și gradul înalt de participare definesc spiritul de **e.**

ECHIPOTENȚIAL, egalitate de potențial funcțional; termen folosit de C. Lashley cu referire la faptul că toate ariile scoarței cerebrale pot dobîndi și exercita orice funcțiuni.

ECHITATE, originar, egalitate, definită cu înțelesul de dreptate socială raportat la o orînduire și un sistem de valori, de unde aprecierea pozitivă sau negativă a structurilor fundamentale, a acțiunilor și compor-

tamentelor grupale sau individuale. Categorie morală implicată în constituirea idealurilor socialiste și comuniste; pornindu-se de la poziția egală a tuturor și fiecăruia, în raport cu mijloacele de producție și întreaga avuție și cultură socială se prevede recompensarea și atribuirea de statute după rolul îndeplinit, după contribuția adusă astfel încît echilibrul între individual și social să nu fie perturbat, să se acorde prioritate intereselor generale și să se evite orice fenomen de nedreptate, avantajele nejustificate și situațiile defavorabile. **E.** socialistă cunoaște o continuă perfecționare.

ECMNEZIE, simptom (hipermnezic) de amintire momentană, extrem de intensă, frecvent de tip eidetic, a unor fapte ce păreau uitate. Se întîlnește în isterie, epilepsie și în stări de șoc emoțional.

ECOCHINEZIE, tendințe infantile de a imita actele sau gesturile modelului, persoanei preferate, în prezența și în absența acestuia.

ECOENCEFALOGRAFIE, metodă de investigare a integrității sistemului nervos central prin folosirea ultrasunetelor. Ultrasunetele de frecvența 1—6 megacicli, emise de o sondă emițătoare-receptoare (cu cristal piezoelectric) străbat pielea capului, osul, meningele, substanța cerebrală și sînt reflectate sub forma unui ecou median de către structurile subiacente — pereții ventriculului III, complexul pineal, *septum pelucidum*, coasa creierului. Deplasarea ecoului median semnifică deplasarea structurilor mediane de către un proces lezional. **E.** este utilizată curent în diagnosticul etiologic al tulburărilor psihice din cadrul proceselor expansive intracraniene și ajută la delimitarea focarului lezional cerebral în cazul suspiciunii de afecțiune psihică pe fond organic.

ECOESTEZIE, semnale somatoestezice false ce se dezvoltă după modelul ecoului. În jurul sau în regiunile opuse unui punct real stimulat apar alte senzații, ca un ecou, în urma propagării difuze a excitației.

ECOLALIE, fenomen patologic de „vorbire după ecou", de repetare automată a cuvintelor și gesturilor interlocutorului. Se numește *ecofrazie* cînd constă din repetarea propozițiilor. Se întîlnește la debili, în stări demențiale etc.

ECOLOGIE (gr. *oikos — casă, logos* — știință), știință multidisciplinară în dezvoltare, care studiază relațiile dintre organisme și mediul lor de viață. **E.** *umană* ține seama, pe de o parte, de o caracteristică esențială a mediului uman, aceea de a fi produs de activitatea oamenilor, iar pe de altă parte, de o caracteristică esențială a omului însuși, aceea de a fi un organism colectiv, adică o societate. Din acest motiv, alături de aspectele fizice și biologice generale ale mediului, se

acordă o atenție deosebită caracteristicilor sale constructiv cultural-informaționale etc., precum și modalităților de reacții în grup la aceste caracteristici. Cercetările de **e.** fie psihologice, fie sociologice au relevat încă în urmă cu 4—5 decenii influența diferită a caracterelor asupra echilibrului psihic, calitățile relațiilor dintre oameni, procesul de formare a tinerei generații ș.a.m.d. În momentul de față una dintre problemele de bază cu care se ocupă **e.** este aceea a adaptării la viața urbanizată și tehnicizată, în particular problema poluării mediului din marile orașe (poluare chimică, sonoră,. „morală") și a găsirii de mijloace și căi pentru reducerea sau prevenirea acesteia.

ECOLOGIE UMANĂ în sociologie, studiul relațiilor dintre fenomenele umane, biologice și sociale și spațiile naturale, mai ales artificiale (orașe, întreprinderi, locuințe) în care se desfășoară acestea, relevîndu-se atît influențele „spațiului" asupra vieții sociale, cît și influențele organizatoare exercitate de viața socială asupra organizării spațiale. Fenomenele psihoindividuale și cu precădere cele psihosociale se află într-o incontestabilă interacțiune cu factorii ecologici.

ECONOMIA EFORTULUI, tendințele individuale de a elimina din acțiuni excesele de efort prin înlăturarea sau simplificarea unor componente, prin adoptarea formulelor celor mai eficiente.

ECOPRAXIE, reacție patologică de imitare automată a gesturilor și acțiunilor altor persoane. Dacă, de pildă, cineva își ridică brațul, și bolnavul procedează la fel. **E.** se însoțește frecvent de o ecolalie și este un simptom caracteristic pentru schizofrenia catatonică.

ECOSISTEM, ansamblu constituit din biotop și biocenoză, presupunînd autoreglarea în cadrul relațiilor dintre organismele vii, ca și dintre acestea și factorii mediului abiotic. Intervenția intempestivă a omului în **e.** naturale a dus frecvent la dezechilibrarea acestora, uneori ireversibilă.

ECOU, efectul produs de o undă acustică care, prin reflectare, se întoarce la sursa emitentă, cu o intensitate suficientă și o întîrziere necesară pentru a putea fi percepută ca distinctă de unda directă.

ECRAN SENZORIAL, zonele senzoriale de recepție ale scoarței cerebrale, active și în absența stimulului sau anticipîndu-l pe acesta. Cadru sau fond subiectiv, cîmp pe care se conturează imaginea. Reprezentările mentale se dezvoltă normal pe acest fond.

ECUAȚIE PERSONALĂ, exprimare metaforică a specificului conduitei individuale fundamentată pe o organizare internă singulară. În sens restrîns, reactivitatea particulară la stimuli, antrenînd variații individuale ale timpului de reacție. În particular, coeficient de corecție ce trebuie introdus în înregistrările mixte aparat-om.

EDUCAȚIE, în sens extensiv, fenomen social de dezvoltare, formare, constituire a oamenilor ca subiecți ai acțiunii, cunoașterii și valorilor, prin comunicare și exercițiu, prin modelarea comportamentului lor și integrarea în activitate și relațiile sociale; în sens restrictiv, *sistemul de circumstanțe și acțiuni dirijate conștient și organizat în vederea determinării formației reprezentanților noilor generații, în raport cu un obiectiv ideal și în conformitate cu cerințele actuale și de perspectivă.* În termeni operaționali, acțiunea globală exercitată de comportament sau personalitate formate asupra unor comportamente sau personalități în curs de formare. După R. Hubert: *„ansamblul acțiunilor și influențelor exercitate voluntar, de către o ființă umană asupra altei ființe umane".* **E.** semnifică (din punct de vedere etimologic) creștere, cultivare. Aceasta se produce însă spontan și implicit în condițiile activității, sub influența modelelor culturale, în procesul adaptării sociale — deci în relațiile vitale și accidentale cu mediul socotit educogen, — și sistematic dirijat finalist în familie, școală, organizații, viață publică. Cele două laturi ale fenomenului **e.** sînt complimentare, dar pedagogia ca știință a **e.** se concentrează asupra celei de-a doua. Avînd un rol conducător, **e.** dirijată și sistematică este, după W. James, o artă, iar după E. Durkheim, *„o tehnică a socializării individului".* Cei mai mulți pedagogi (la noi, St. Stoian, N. Apostolescu, Șt. Bîrsănescu) afirmă o știință a **e.,** întrucît aceasta presupune considerarea unor legi obiective, economice, sociale, psihologice și chiar a unor relații legice proprii actului educațional. Fiind o activitate conștientă și de generare a conduitelor conștiente, este generatoare de libertate. Optimismul pedagogic susține: „**E.** poate totul" (Helvetius). Aceasta însă nu dincolo de determinanți implicați cum sînt cadrele dezvoltării sociale și condițiile evoluției psihice etc. Optimismul pedagogic nu poate fi considerat în afara determinismului social-istoric. În **e.** intervin nemijlocit fenomene psihice. **E.** chiar a fost definită ca „o transformare a psihicului individului". F.A. Delmas însă notează: „trebuie să ne ferim de a crede că ameliorarea indivizilor prin educație rezultă dintr-o entorsă a legilor psihologice. Dimpotrivă, este o consecință a acestora". Totuși, în virtutea complexității socioantropologice și istorice a fenomenului **e.,** acesta nu poate fi redus la o psihologie aplicată cum au încercat s-o facă unii inovatori ai pedagogiei (Ed. Claparède, Decroly, recent B. Skinner). Aceasta cu atît mai mult cu cît obiectivul (idealul sau programul educațional) nu poate fi elaborat numai pe baza unor considerente psihologice, ci prin implicarea și subordonarea acestora față de cele oferite de

prognoza socială ce impune o reconstrucție și optimizare umană. A.S. Makarenko a definit obiectivul **e.** ca un program al formării personalității multilateral dezvoltate, caracteristice pentru omul nou. În legătură cu această abordare marxistă a problemei se determină și strategia **e.** „în, prin și pentru colectiv". Marx a delimitat următoarele laturi ale **e.** *comuniste:* intelectuală, morală, estetică, fizică și politehnică. În **e.** *comunistă* se pune un accent deosebit pe latura formativă, de constituire a procedeelor de gîndire, a deprinderilor intelectuale și practice, a motivelor, convingerilor și atitudinilor proprii omului nou. Dar aceasta implică realizarea unei unități dintre instrucție și **e.,** astfel ca învățarea să fie maximal formativă, să aibă ca efecte depășirea oricărui hospitalism și izolaționism școlar, legarea școlii de viață și formarea elevilor prin îmbinarea comunicării cunoștințelor cu exersarea și calificarea în procesul muncii productive. P.C.R. a trasat direct sarcina integrării învățămîntului, cercetării științifice și producției. În faza actuală de revoluție socialistă și tehnico-științifică, **e.** nu se limitează numai la copii și tineri, ci se adresează în diverse forme și adulților, devenind un proces permanent. Este depășită concepția pedagogică conform căreia ar reveni eredității, aceasta, laturi de mediu, urmînd să fie optim coordonată cu acțiunea educațională, care pune în valoare premisele ereditare și condițiile de mediu, afirmîndu-se ca veritabil constructivă. Incluzînd și instrucția, **e.** uzează de variate mijloace directe și indirecte, dar se organizează într-un sistem unitar ce urmărește formarea unei personalități integrate și integrabile în societate și prin aceasta, aptă de autodepășire. În consecință eficiența operei educaționale se probează, prin altele, prin trecerea **e.** în autoeducație. Aceasta presupune ca luîndu-se în considerație particularitățile individuale și de vîrstă ale celor educați în ordinea depășirii progresive a acestora, să se restructureze adecvat metodele de **e.** și relațiile dintre educatori și educați. Progresiv se accentuează metodele de lucru independent al copiilor și tinerilor. Progresiv se echilibrează autoritatea educatorului cu cea a colectivului de elevi și a fiecărui educat în parte. Aceasta nu în sensul reducerii autorității educatorului, ci în cea a creșterii autorității celor educați care apar tot mai mult în rolul de subiecți ai propriei **e.** Sub raportul conținutului purtînd întotdeauna, obiectiv și programatic, amprenta orînduirii sociale și a pozițiilor de clasă, **e.** este susceptibilă de a fi evaluată în perspectivă istorică drept retrogradă, conservatoare sau progresistă.

EDUCAȚIE FIZICĂ, proces pedagogic orientat cu precădere spre dezvoltarea fizică armonioasă, întărirea sănătății, formarea și perfecționarea deprinderilor de

mișcare, ridicarea capacității de muncă a organismului, avînd o contribuție largă pe plan instructiv-educativ. Prin conținutul activității și formele de organizare, **e.f.** exercită o influență multilaterală asupra dezvoltării psihice a copiilor pe planul proceselor cognitive și voluntare ale activității și conduitei ca și asupra formării și dezvoltării personalității.

EFECT, răspuns determinat de o cauză cunoscută sau necunoscută; fenomen obiectiv ce intervine în anumite condiții (în acest sens se folosește în psihologie), **e.** fiind precizate după conținutul lor sau după numele descoperitorului. Astfel sînt: 1) **e.** *stereofonic* constînd din apariția „volumului" sunetului în urma emisiei concomitente din diferite surse; 2) **e.** *de mascare,* în care un stimul mai puternic reduce acțiunea altuia mai slab implicînd perceperea lui; 3) **e.** *microfonic* constînd în sinergia recepției auditive și dezvoltarea de biocurenți în cohlee; 4) **e.** *perceptive,* consemnate de Michotte, sînt variate dar constau toate în modificarea relațiilor perceptive în condiții artificiale sau aparente, de exemplu două obiecte aruncate în aer par a se trage unul pe altul; 5) **e.** *de grup,* constînd în ireductibilitatea capacității de acțiune a grupului la suma potențialelor individuale, **e.** explicat prin interacțiunile interne ale grupului ș.a.

EFECTOR, organ activ de răspuns la stimulii din mediul extern sau intern. Impulsurile centrilor de comandă de la diferitele nivele ale sistemului nervos asigură acțiunea **e.**; la om, îndeplinesc funcția de **e.** segmentele sistemului muscular și ale celui endocrin.

EFECTUL KIRLIAN, efect de electroluminiscență obținut cu ajutorul curentului de foarte înaltă tensiune și radiofrecvență, care produce ionizarea în structurile vii la limita de separare a unor medii electrice biologice diferite prin impedanța lor precum și la limita de separație a acestora de mediul electric extern. Descărcarea marginală realizată în aceste condiții tehnice este omogenă, se produce prin sumarea temporală a unui număr aleator de imagini fundamentale obținute prin efect pelicular electronografic. Fenomenul a fost descris pentru prima dată în anul 1898 de către fiziciana nul și medicul polonez Jodko Narkiewicz și, ulterior, dezvoltat și reconsiderat prin cercetările lui S.D. Kirlian și V. Kirlian (1939). Efectului marginal (aura) i-au fost atribuite semnificații în transmiterea informațiilor de ordin psihoenergetic. S-a demonstrat dependența **e. Kirlian** numai de caracteristicile electrice pasive ale mediului electric biologic și mediului electric proximal.

EFECTUL LUI: — AUESBERG, constînd din diformarea imaginii unui pătrat ce este rotit rapid; —FÉRÉ, constatat în investigațiile cutanogalvanice, constă în micșorarea rezistenței și mărirea conductibilității electrice a pielii; — GELB, într-o cameră întunecoasă, suprafețele de catifea neagră se albesc dacă sînt iluminate direct dar rămîn negre dacă în calea fluxului luminos se pune o mică bucată de hîrtie albă; —HELMHOLTZ- KOHLRAUSCH, supraevaluarea luminozității suprafețelor cu o saturație cromatică ridicată; —LIEBMANN, estomparea prin adoptare negativă a unei culori dispuse pe fond acromatic și privită cu fixitate; — SHERRINGTON, cînd în vederea binoculară, intermitențele de stimulație se sincronizează la cei doi ochi, nivelul frecvenței critice de fuziune se ridică cu circa 8%; — UZNADZE, după prezentarea repetată a două cercuri cu diametre deosebite, înlocuirea lor cu două cercuri egale duce la supraevaluarea celui ce-l înlocuiește pe cel mic și la subevaluarea celui plasat pe poziția celui mare; — ZEIGARNIK, informațiile privind sarcinile reduse la capăt se reținmai bine decît cele privind sarcinile rezolvate.

EFECTUL TARE, iluzie după care intervalele de timp influențează asupra percepției intervalelor spațiale. De ex.: dacă 3 puncte echidistante sînt iluminate succesiv, cu un timp mai scurt între primele două și unul mai lung între ultimele două, distanța primă pare mai scurtă decît cea de-a doua. Fenomenul contrar, cînd intervalul spațial influențează asupra intervalului temporal aparent, se numește *efectul slab.*

EFEMINARE, accentuată dezvoltare la bărbat a unor forme sau a unor forme de comportament din tip feminin.

EFERENT, impuls și traiect nervos ce pornește de la centrii cerebrospinali spre periferie, la mușchi, organe de simț, organe interne; direcție centrifugă proprie nervilor motori (și altora) prin care se transmit comenzile la efectori. Contrar: *aferent.*

EFORT, conduită conativă de mobilizare, concentrare, *accelerare a forțelor fizice și psihice în cadrul unui sistem de autoreglaj conștient* (la om, prin regresiune) și aconștient, în vederea depășirii unui obstacol, a învingerii unei rezistențe a mediului și a propriei persoane. W. Wundt îl apropie de senzațiile de inervare eferentă. W. James consideră că **e.** își are originea în centrii cerebrali. P. Janet definește sentimentul de **e.** ca „o conștientizare mai mult sau mai puțin adecvată a conduitei de accelerație". Se pare că **e.** implică esențial finalitatea și deci se caracterizează prin focalizare, adecvare la obstacol, încordare și unificare a resurselor fizice, psihice și intelectuale.

EGO v. EU

EGOCENTRISM, după Piaget, caracteristică a gîndirii copilului, constînd în nediferențierea conștiinței de sine de conștiința lucrurilor sau, altfel spus, în absența conștientizării diferenței dintre acțiunile asupra obiectelor, aparținînd subiectului și obiectele asupra cărora acționează subiectul, aparținînd lumii exterioare lui.

În absența acestei diferențe, copilul își centrează întreaga cunoaștere asupra activității proprii, rezultînd de aici o serie de deformări ale realității cum ar fi: *realismul, artificialismul, precauzalitatea* etc. **E.** i se opune procesul decentrării, al cărei rezultat este ajungerea la cunoașterea obiectivă a realității. **E.** se datorează ireversibilității operațiilor gîndirii, în măsura în care ireversibilitatea atrage după sine absența necesității și în măsura în care necesitatea, opunîndu-se arbitrariului subiectiv, este ea însăși marca obiectivității.

EGOISM (lat. *ego* — eu), trăsătură morală ce se caracterizează prin situarea propriilor interese, mai presus de interesele grupului social din care individul face parte, mai presus de interesele generale; opus *generozității* și *colectivismului*. **E.** este reflexul psihologic al unei situații sociale: proprietatea privată asupra mijloacelor de producție și relațiile de exploatare.

EGOTISM, atitudine rezultată din egocentrism și egoism, manifestată negativ în planul relațiilor interpersonale prin exagerarea propriei valori și cultivarea excesivă a propriilor interese, prin însingurare și autoadorație.

EIDETIC (gr. *eidos* — formă, esență), tip, descris de E. Jaensch, dispunînd de capacitatea unor reprezentări mintale excepțional de vii și complete, ca și cum obiectele ar fi actual percepute de subiect, dar fără perturbarea numită halucinație. Opus *anaeideticului*. 1) Ceea ce se referă la esența și semnificația lucrurilor. 2) (În sens psihologic) ceea ce conferă imaginilor create de fantezie o pregnanță datorată detaliilor pe care nu le dă simpla percepere a obiectului.

ELABORARE, proces de transformare a unor date, de construcție mintală sau eficient-materială, frecvent anevoioasă, etapă de definitivare și împlinire și/sau obiectivare a unui proiect. Faza executivă a acțiunilor voluntare; idem a procesului de creație (H. Wallas). La J. Guilford, unul din factorii creativității. În psihologia freudiană **e.** este transformarea și combinarea coerentă a datelor psihice, astfel încît să fie transfigurate în simbolica visului (în care mai intervine o **e.** *secundară*, de condensare și de integrare într-un scenariu.

ELAN VITAL, la H. Bergson: forță primitivă omogenă care este orientată în multiple direcții divergente (viață vegetativă, instinct, inteligență) și care ar explica (nonintelectualist) efectele creatoare, chiar la nivelul filogenezei biologice. **E.v.** este, după acest autor, și motorul evoluției.

ELECTRODIAGNOZĂ, determinare, prin procedee electroencefalografice, electrocardiografice, electromiografice, cronaximetrice etc., a alterărilor patologice din organe, sistem nervos etc. Utilizată curent în clinici pentru a detecta, în stare de veghe sau somn, unele fenomene nedecelabile prin observație directă.

ELECTROENCEFALOGRAFIE (E.E.G.), tehnică și metodă paraclinică uzuală de investigație, care permite înregistrarea biocurenților cerebrali. Metoda a fost inițiată de către Hans Berger, în 1929, care a arătat că potențialele neregulate pot fi înregistrate cu ajutorul unor electrozi, fixați pe cutia craniană. Aceste potențiale fiind însă foarte mici — 45—75μV — trebuie amplificate, fapt ce se realizează cu ajutorul *electroencefalografului*. Acesta culege, înregistrează și analizează activitatea bioelectrică transcraniană a generatorilor cerebrali în condițiile în care metabolismul și în primul rînd consumul de oxigen al celulelor corticale este nealterat. După A. Fessard, E.E.G. ar fi expresia variațiilor lente de potențial de la nivelul neuronilor piramidali corticali, ale căror dendrite apicale, orientate radial și perpendicular pe scoarță, formează dipoli electrici alterni somatodendritici. Biopotențialele lente de la nivelul dendritelor și potențialele postsinaptice străbat mediul conductor eterogen și ajung mai diminuate și distorsionate la nivelul scalpului, de unde sînt apoi culese, amplificate de aproximativ un milion de ori și înscrise pe hîrtie, sub forma unei curbe sinusoidale — *electroencefalograma* (notată tot cu E.E.G.). Activitatea bioelectrică cerebrală spontană se desfășoară ritmic și se menține constantă, datorită mecanismelor de sincronizare locală, care integrează activitatea funcțională a milioane de neuroni, ce descarcă cu aceeași frecvență, în aceeași fază și în același timp. Traseul E.E.G. este rezultanta predominanței funcționale a unuia din cele două sisteme difuze asupra tonusului cortical. El poate oscila între o intensă stare vigilă, subvoltat și asincron, ca urmare a acțiunii sistemului reticulat activator ascendent (S.R.A.A.) și de somn profund, cu ritm lent sincron și de mare amplitudine. E.E.G. constituie sub acest raport un indiciu obiectiv al nivelului stării de vigilență, reprezentînd aspecte foarte variate între cele două extreme. Aspectul normal al E.E.G. este determinat de succesiunea, cu regularitate ritmică a undelor, ce diferă ca frecvență, formă, amplitudine și durată și care se grupează în frecvențele fundamentale ale scoarței: ritmul alfa, beta, tetha și delta. Înregistrarea traseului E.E.G. se face prin derivații bipolare, cînd diferențele de potențial se înscriu între doi electrozi activi, plasați pe scalp, și unipolare, între un electrod activ și unul indiferent, de ex. pe lobul urechii. *Bioritmurile fundamentale ale scoarței* sînt: *Ritmul alfa* — α este elementul principal al E.E.G. umane și se caracterizează printr-o amplitudine de 40—80μV, cu frecvență de 12—14 c/s și durată de 80—110 milisecunde. În stare de relaxare completă frecvența undelor este identică pe toate regiunile ambelor emisfere. Amplitudinea este însă mai mare de

partea emisferei nedominante și se înscrie grupat în fusuri cu durată de 0,5—3 sec., sincrone și simetrice în ariile posterioare ale celor două emisfere, occipital, temporal posterior și parietal. Stimulii vizuali, concentrarea atenției, calculul mintal, duc la diminuarea sau la dispariția R.A., fenomen cunoscut sub denumirea de reacție de blocare. *Ritmul beta* —β, reprezintă fenomenele de excitație ale scoarței și exprimă activitatea bioelectrică particulară a regiunilor frontale și rolandice. Are o frecvență de 14—30 c/s și o amplitudine de 5—30 μV. Cu o continuitate greu de stabilit, acest ritm apare în forme variate, uneori putînd avea aspect sinusoidal. Se blochează în timpul pregătirii sau efectuării unei activități motorii. *Ritmul tetha* — θ, are o morfologie sinusoidală, cu frecvența de 4—7,5 c/s și o amplitudine de 50 μV, provenind din regiunile temporale, temporo-frontale, temporo-parietale și predominînd uneori în derivațiile temporale ale emisferei dominante. Acest ritm apare la omul adult sub formă de unde sporadice, în proporție de 10—12%. Nu se blochează la stimuli vizuali, iar stările emoționale determină exacerbarea lui. *Ritmul delta* — Δ, este caracterizat printr-o frecvență de 0,5—3,5 c/s și o amplitudine de 150—200 μV, care este însă variabilă, cu o morfologie sinusoidală sau polimorfă. Este întîlnit ca ritm fiziologic la sugaci în stare de veghe, iar la adult în stare de somn profund. La omul adult în stare de veghe ele apar ca expresie a unor leziuni localizate sau avînd o morfologie regulată (monomorfe) și o amplitudine mare ele constituie proiecția la distanță a unei leziuni subcorticale. *Modificările E.E.G.* pot fi funcționale și patologice. *Modificările funcționale* (m.f.) sînt expresia unor tulburări ale ritmurilor biologice, determinate fie de stări de tensiune psihică tranzitorie, emoții intense, neliniște, frică, anxietate, fie de oboseală, surmenaj sau somnolență. În raport cu factorii emoționali se descrie un indice crescut de alfa, iar în stările de neliniște, de frică și anxietate este adesea menționată desincronizarea traseului. Momentul destinderii psihice se exprimă bioelectric prin repartiția ritmului alfa. Stările emoționale cronice mențin traseul plat desincronizat continuu. Reacțiile de furie și de mînie se reflectă bioelectric prin bufeuri de tetha, localizate în regiunea fronto-temporală. Modificările funcționale mai pot fi induse în unele perturbări endocrino-metabolice și hiper-sau hipotiroidie, hipoglicemie, hiperparatiroidism, hiperinsulinism, hipocalcemie etc. sau de afecțiuni psihomatice: astm, hipertensiune arterială, hipoxia anemică și afecțiuni cardiovasculare și cardiorespiratorii. Unele modificări pot apare în cursul terapiei cu substanțe psihotrope și psihotone. Aceste modificări funcționale sînt pasagere și se mențin atîta timp cît durează cauza care le-a produs. Ele dispar în momentul relaxării psihice sau în urma corectării tulburărilor metabolice sau endo-

crine. Dintre modificările funcționale bioelectrice o semnificație binecunoscută o au ritmurile alfa și tetha ascuțite, care exprimă o stare de hiperexcitabilitate corticală, precum și focarele de unde lente tetha, sinusoidale și ascuțite, localizate în regiunile temporale stîngi, care se descriu în unele stări depresiv-nevrotice, în depresiile dominant endogene sau reactive și în psihopatii. Se presupune că aceste tulburări bioelectrice sînt expresia unor disfuncții ale rinencefalului, care se proiectează bioelectric pe scalp, apărînd mai ales în derivațiile temporale ale emisferei dominante. *Modificările patologice* se pot grupa în două categorii: *modificări globale* ale traseului, ce se referă la amplitudinea sau frecvența ritmurilor, din acest punct de vedere fiind descrise traseele aplatizate, supravoltate, bradiritmice și tahiritmice; *modificări izolate/focale*, care apar la o anumită regiune a creierului și cuprind toate derivațiile pe o perioadă scurtă de timp. Acestea pot fi de tip iritativ, ca: vîrfurile, undele ascuțite și complexul vîrf-undă, sau de tip lezional, cu apariția undelor delta, aplatizarea traseului sau silentium electric. Undele delta sînt de două feluri: polimorfe și monomorfe, fiind de obicei expresia proiecției corticale a unor leziuni profunde.

ELECTROMIOGRAFIE (E.M.G.), tehnică de înregistrare a potențialelor bioelectrice ale unităților motorii (U.M.) ce apar în cursul contracției musculare și care sînt detectate și amplificate. Biocurenții musculari apar sub formă de potențiale trifazice sau polifazice cu o amplitudine de 500 μV și durata de 4—6 milisecunde. U.M. este reprezentată de un neuron cu fibrele musculare inervate de acesta. Detectarea biocurenților se face cu electrozi cutanați sau profunzi, iar culegerea potențialelor poate fi făcută prin derivații unipolare, bipolare și multipolare. *Electromiograma* normală în stare de repaus nu evidențiază activitate electrică, doar potențiale de inserție de scurtă durată. La efort muscular apar U.M. sub formă de vîrfuri bifazice. În funcție de intensitatea contracției se disting trei tipuri de trasee: *traseu simplu*, reprezentat de potențiale simple individualizate ce se repetă cu frecvență de 4—12 c/s; *traseu intermediar*, ce se caracterizează prin apariția numeroaselor U.M. care cresc în intensitate și care apar la contracția musculară moderată; *traseu interferențial*, caracterizat prin potențiale fuzionate, cu frecvență de 40—60 c/s, dă aspect sinusoidal traseului și apar la contracții musculare puternice. Modificările patologice ale electromiogramei pot fi întîlnite în unele afecțiuni neurologice, cum ar fi afecțiuni ale neuronului motor periferic și miastenie, — tulburare de conducere și transmitere neuromusculară, în unele boli musculare, miotonii și miopatii, în tetanie și în tulburări motorii de etiologie

metabolică. În psihiatrie E.M.G. este folosită pentru diagnosticarea spasmofiliei la diverse etiologii și în studiul și determinarea fazei de somn oniric, somnului de activație, precum și în urmărirea obiectivă a terapiei intensive cu neuroleptice.

ELECTRONOGRAFIE, ansamblu de metode electrografice (uzînd de electroluminiscență), metode caracterizate prin trei elemente distincte: cuantificarea emisiei electronice, efect de cîmp controlat, scintilație diferențiată. Imaginea electronografică reproduce distribuția cîmpului electromagnetic generat de impulsuri de înaltă tensiune prin volum, conductorul biologic, precum și procesul de ionizare din mediul electric proximal organismului. Analiza imaginii relevă trei efecte distincte: efectul pelicular (care constituie elementul fundamental al descărcărilor marginale de tip Kirlian), efectul electromorf (traduce modificările distribuției cîmpului electromagnetic în organismul viu), efectul de ionizare în mediul electric proximal, cu evidențierea stratului de ioni poroși aderenți la structura vie și a ionilor gazoși liberi. Metodele sînt invenții românești (Fl. Dumitrescu, 1975). Efectul pelicular și cel de ionizare a mediului electric proximal organismului sînt dependente de reflexele psihogalvanice. În psihologie, înregistrările **e.** au evidențiat modificări ale efectului pelicular și de ionizare a mediului proximal de unele stări psihologice particulare: enervare, oboseală, maladie mentală, relaxare, concentrare etc. (I.P. Vasilescu, 1976). A' fost de asemenea decelată o „radiație biologică de interferență" între două sau mai multe persoane și ale cărei caracteristici (structură, culoare) depind și de relațiile interpersonale.

ELECTROOCULOGRAFIE (E. O.G.), metodă de înregistrare a mișcărilor oculare, în raport cu axele verticale și orizontale sau eventual doar în raport cu axele orizontale, prin electrozi de contact de argint, plasați și fixați în mod adecvat.

ELECTROȘOC (E) sau **TRATAMENTUL ELECTROCONVULSIVANT (T.E.),** introdus de Cercetti și Bini — 1937, constă în producerea, în scop terapeutic, a unor crize epileptice, cu ajutorul altui stimul epileptogen, decît cel cunoscut pînă atunci (cardiazol) și anume curentul electric. Actualmente indicațiile pentru **e.** sînt limitate doar la anumite stări depresive, la bufeuri delirante, și cu totul excepțional la stări maniacale, schizofrenii și la delirurile cronice în faza productivă și doar atunci cînd există o nereactivitate la chimioterapie sau în cazuri de urgență (cînd, în crizele de melancolie, există riscul sinuciderii). **T.e.** sînt contraindicate la copii sub 10—12 ani, la bolnavi cu tulburări cardiovasculare, pulmonare, în cazul unor afecțiuni ale sistemului osteoarticular, al unor boli infecțioase febrile, în afecțiuni organice ale creierului, decalcifieri masive sau

anemii grave. Sînt contraindicate de asemenea la persoane peste 60 de ani. Tehnica **e.** constă în aplicarea cîte unui electrod umed pe cele două regiuni fronto-parietale, iar după declanșarea curentului electric se produce criza convulsivă cu fazele ei tipice: tonică, clonică, comatoasă și de trezire, fiind însă precedată de o fază de spasm electric și o fază de latență.

ELECTROTONUS, totalitatea modificărilor de excitabilitate și conductibilitate provocate în nerv la trecerea printr-o porțiune din-tr-însul a curentului continuu.

ELEGIAC, caracteristică a stărilor psihice, de lungă durată, desemnînd emoții și sentimente de melancolie, tristețe, nostalgie. Manifestarea elegiacă exprimă visare și predispoziție pentru suferința psihică. Termenul este folosit și pentru a indica speța corespunzătoare de lirism.

ELEVAȚIE, elevația spirituală presupune interiorizarea valorilor culturale și capacitatea de receptare și de adeziune la cele mai înalte idealuri sociale, artistice, filosofice; înălțare și înălțime spirituală.

EMANCIPARE (lat. *E-mancipo,* -are.d. *manus* — mînă și *capere* — a lua), ieșire de sub tutelă în baza capacității de a trăi și acționa independent. Cu privire la comportamentul tinerilor, **e.** vizează neconcordanța între ceea ce cred tinerii că sînt și că pot face, și ceea ce realmente ei pot înfăptui. **E.** nu trebuie confundată cu libertinajul și cu nerespectarea sistemului de statute și roluri existente în societate.

EMBRIOGENEZA SISTEMULUI NERVOS, dezvoltarea sistemului nervos uman în viața embrionară. Este un proces ce debutează foarte timpuriu. În zilele 7—8 se formează primele două foițe embrionare, ectodermul, și endodermul, iar din ziua a 15—19-a ia naștere placa cordo-mezodermală. În ziua a 18-a, din ectoderm începe formarea tubului neural, pe linia mediană posterioară, prin invaginarea plăcii neurale (sau medulare). Într-o primă etapă se formează jgheabul neural, iar între zilele 21 și 31 cele două creste ale jgheabului se vor uni în sens cranio-caudal, formînd tubul neural, care este învelit în mezoderm. În acest mod, tubul neural, de origine ectodermică, pierde legătura cu restul ectodermului, rămînînd în interiorul unui canal, limitat de mezoderm (din care provine scheletul și, în acest caz, craniul și coloana vertebrală). Tot în acest stadiu, cele două orificii ale tubului neural — neuropori, aflate la polul cranial și cel caudal se închid. În etapa următoare, celulele tubului neural din zona dorsală, provenite din crestele neurale migrează, prin mișcări amoeboide în sens lateral, fragmentîndu-se în grupe ce se succed segmental, și formînd mai tîrziu ganglionii spinali. Celulele acestor ganglioni, numite neuroblaști, vor emite prelungiri retrograde, în sens central, care pă-

trund în tubul neural, formînd rădăcina dorsală și altele în sens periferic, care se conectează cu miotomii și dermatomii corespunzători, reprezentînd procesul de formare a nervilor senzitivi. Neuroblaștii din zona ventrală a tubului neural emit la fel prelungiri periferice care, formînd rădăcina nervilor motori, lateral față de ganglionul spinal, intră în trunchiuri nervoase comune cu rădăcinile posterioare, formînd nervii spinali, în număr de 31 de perechi. Printr-un proces asemănător se formează și nervii cranieni. În secțiune sagitală, într-o primă fază după închiderea tubului neural, se poate observa, la extremitatea craniană a tubului neural, o dilatare, datorită proliferării neuronale din această zonă, formînd vezicula cerebrală primitivă, despărțită de restul tubului prin infundibul (șanț ventral). Aceasta într-o etapă ulterioară se divide, dînd naștere la prozencefal, situat la polul apical și la rombencefal. În faza următoare se formează vezicula optică și evaginația hipofizară, din prozencefal și din cadrul rombencefalului se formează o parte numită mezencefal. Într-o etapă mai avansată, prozencefalul sau creierul anterior se divide în telencefal cu bulbul olfactic, pedunculul olfactic, emisferele cerebrale și pedunculul optic, și în diencefal format din talamus și hipofiză. Rombencefalul se divide și el în metencefal, format din cerebel și protuberanță și în mielencefal, formînd bulbul rahidian. Aceste formațiuni formează ulterior diferitele structuri diferențiate ale creierului, cu caracteristici specifice de structură și funcționare. La om în structura scoarței emisferelor, zona cea mai extinsă o reprezintă neocortexul. Paralel cu dezvoltarea encefalului, în procesul dezvoltării embrionare, în zona trunchiului, tubul neural, avînd la centru canalul ependimar, dă naștere măduvei spinării. În măduvă, corpii celulari se așază central, formînd substanța cenușie în formă de „H", iar prelungirile acestora, sau ale celulelor din zonele superioare ale sistemului nervos central, se situează periferic, formînd substanța albă. În coarnele ventrale (anterioare) ale substanței cenușii se vor găsi motoneuronii, iar în coarnele dorsale (posterioare) se găsesc neuroni de asociație, prin care se conduce aferent sensibilitatea somatică.

EMERGENT (lat. *emergere* — a ieși, a se arăta), *teoria evoluției emergente*, teorie idealistă și metafizică cu privire la procesul dezvoltării, creată în deceniul al treilea al secolului al XX-lea de filosofii englezi S. Alexander, C.L. Morgan. Teoria susține că apariția noilor calități este absolut spontană și imprevizibilă; ceea ce rezultă dinăuntrul unui obiect sau structuri fără ca să se poată delimita o relație simplă de determinare; apariția din ceva a altceva, eventual calitativ diferit, putîndu-se indica sursa dar nu și cauzele exacte. Astfel, în dezvoltarea psihică un nou tip de comportament apare din altul anterior fără a putea fi redus la acesta. După Drever, descriere a unui tip de evoluție cînd ceva nou apare din interacțiunea și recombinarea factorilor preexistenți; se poate opune **e.** și la tradiție (în antropologia culturală).

EMERGENȚĂ, caracteristică a sistemelor dinamice și complexe de a produce efecte ce nu sînt reductibile la posibilitățile părților componente, ci rezultă din interacțiunea acestora. Însușire a sistemelor superior integrate și dispunînd de autoorganizare și autoreglare.

EMETROPIE, posibilitate normală a refracției oculare, determinînd focalizarea în centrul retinian, în absența acomodării. În acest fel percepția distanței infinite se realizează pe retină în condiții de repaus.

EMOTIVITATE (lat. *emotio*, de la *emovere* — a mișca), predispoziție spre resimțirea frecventă, vie și intensă a emoțiilor, reactivitate emoțională neobișnuită, emoțiile apărînd pînă și la cele mai neînsemnate incitații și generînd dispoziții afective profunde și, eventual, de durată.

EMOȚIE (lat. *emovere* — a mișca), fenomen afectiv fundamental ce se dezvoltă fie ca o reacție spontană și primară, în forma **e.** primare sau afectelor, fie ca procese mai complexe, *legate de o motivație secundară* și care reprezintă, după sistematizarea noastră, **e.** propriu-zise. Acestea *sînt tranzitive dar se dezvoltă procesual și posedă un grad mai mare de interiorizare și diferențiere.* În timp ce afectele sînt mai puțin numeroase și se integrează într-o schemă, destul de simplă, a instinctelor, fiind doar reorganizate cultural, **e.** propriu-zise sînt extrem de variate și diferențiate după valori superioare. Aici este locul să vorbim despre bucurie și tristețe, iubire și ură, admirație și dispreț, simpatie și antipatie, speranță și deznădejde, satisfacție și insatisfacție sau indignare, plăcere și neplăcere sau dezgust etc... Fiind bine delimitate ca sens, întrucît, așa cum arată H. Wallon, urmează matricele sociale, **e.** prezintă totodată și modele clare de bipolaritate. După cum se vede, toate **e.** sînt date în cupluri de contrarietate valorică, conformîndu-se unei scheme similare logicei, cea a afirmației și negației. Totuși, dialectica afectivă este mai bogată și complexă decît cea intelectivă întrucît nu tinde să rupă unitatea contrariilor, trăirile **e.** fiind real biunivoce, mai mult sau mai puțin ambigue și avîndu-și nucleul dominant situat undeva pe scara valorilor între extremele pozitive și negative, **e.** *complexă* fiind întotdeauna gradată și pluritonală. În fapt, *într-o împrejurare de viață, omul încearcă concomitent mai multe feluri de* **e.** *în legătură cu constelația motivațională și complexitatea relațiilor subiectiv-obiective.* În timp ce afectele se exprimă foarte puternic în comportament, uneori consumîndu-se în

expresii și gestică, **e.** complexe sînt, de regulă, ceva mai slab exprimate, dar aceasta într-un mod mai rafinat și urmînd unele tipare sau convenienţe socioculturale. Deosebirea este ca între rîs și zîmbet sau între plîns și mimică a suferinţei morale. Fapt este că **e.** complexe beneficiază de un grad mai mare de conștientizare și intelectualizare. G. Dumas face deosebirea între tristeţea pasivă, ce este însoţită de un sentiment de descurajare și slăbiciune și tristeţea activă în care subiectul se revoltă împotriva privaţiunii ce îi este impusă, protestează, strigă, se lamentează. Tot așa se distinge bucuria pasivă, discretă și calmă și bucuria activă care este exuberantă mergînd pînă la exaltare. J. Delay și Pichot tratează foarte sugestiv trecerea de la afect la **e.**, care, în terminologia lor, sînt denumite ca răspunsuri imediate sau secundare. „Răspunsurile emoţionale secundare nu decurg în maniera rigidă a răspunsurior imediate... Ele pot ca, plecînd de la acele răspunsuri imediate, să îmbrace forme diverse. Un exemplu tipic este cel al răspunsului secundar ce succede fricii. În cursul catastrofelor colective, după răspunsul emoţional primar, care este comun tuturor, unii subiecţi dezvoltă rapid un comportament adaptat circumstanţelor, alţii prezintă, pentru o scurtă perioadă, o agitaţie agresivă, iar alţii par, dimpotrivă, cufundaţi într-o profundă apatie. Stările de frică și mînie intensă necesită o mobilizare a forţelor organismului și de aceea nu pot fi susţinute un timp mai îndelungat. În acest caz răspunsul secundar exprimă perioada de recuperare și este, în genere, marcat prin stări de deosebită apatie și depresiune." În genere, deosebirea dintre afect și **e.** se explică prin aceea că în timp ce afectele se supun cu greu învăţării, fiind refractare la aceasta, dar totuși influenţate de învăţare, **e.** *complexe sînt într-un totul achiziţii ale învăţării și educaţiei, asemenea motivelor care le întreţin.* La adult, domină stimulii de ordin social, modele de conduită, limbaj, relaţii interpersonale, în constituirea stării de **e.**, aceștí factori jucînd un rol declanșator. Prin mecanisme asociative, arată J. Delay și Pichot, sînt evocate situaţii anterioare cu valoare emoţională. Se constituie astfel un montaj emoţional prin cumularea stimulaţiilor anterioare. În fiecare împrejurare aceste montaje intervin într-un anumit mod. Învăţarea afectivă se referă desigur, în primul rînd, la motivaţia secundară dar nu se reduce la aceasta întrucît priveşte și maniera de desfășurare a proceselor **e.** În acest sens se vorbește despre cultura afectivă. Specificul trăirilor **e.** constă și în marea lor mobilitate, în aceste condiţii semnalîndu-se și refăcîndu-se mereu echilibrul dinamic cu împrejurările concrete, ceea ce permite ca prin succesive reechilibrări personalitatea cu tot sistemul ei de cerinţe să evolueze.

Pentru **e.** motivele sînt surse interne de aferentaţie sau, cum le spune A. Storr, *„resorturi lăuntrice"*. V. Pavelcu, arătînd că „motivele se alimentează din propriile lor efecte", subliniază influenţa retroactivă a trăirii **e.** asupra surselor ei. Îndeplinindu-și rolul de reglaj circumstanţial prin alertă, activare selectivă și reechilibrare, **e.** parcurge în existenţa umană o traiectorie asemănătoare cu cea a unei rachete ce e lansată dintr-un punct și cade în altul, născîndu-se, desfășurîndu-și evantaiul mai mult sau mai puţin vertiginos și apoi dispărînd. După fiecare **e.**, intervin restructurări și noi acumulări de pulsiuni modelate.

EMPATIE (EINFÜHLUNG), insimţire, intuiţie simpatetică (H. Bergson), *identificare afectivă* (Th. Lipps, M. Scheler), transpunere. Fenomen semnalat de reprezentanţii romantismului german (Novalis, Jean Paul) și interpretat teoretic de Th. Lipps care consideră cunoașterea ca o imitaţie internă a obiectelor (îndeosebi a persoanelor) și o proiectare a stărilor interne asupra acestora, subiectul astfel trăind în sine viaţa altuia, tinzînd să fuzioneze, să intre în consonanţă afectivă cu altul. Se deosebește de simpatie, aceasta fiind o stare emoţională conștientă, constînd în „a simţi cu", pe cînd **e.** înseamnă „a simţi în", a tinde spre, *a trăi viaţa afectivă a altuia.* Restrînsă la relaţiile interumane și la perceperea și crearea operei de artă **e.** s-a dovedit a fi un proces complex (perceptiv, intelectual, afectiv) ce se poate dezvolta la mai multe nivele pe traiectoria inconștient-conștient și care este general-uman, fiind implicat în adoptarea rolului social, în cunoașterea psihologică empirică, în orice act de comunicare interumană (senzitivitate interpersonală). În monografia sa despre **e.**, S. Marcus opinează împotriva tratărilor unilaterale „considerînd fenomenul **e.** ca pe o interrelaţie între cognitiv, afectiv și organic". Abilitatea empatică (de a identifica și prezice dispoziţiile și actele psihice ale unei alte persoane, J.P. Guilford) este un factor diferenţial. Abilitatea empatică constituie cea mai importantă componentă a talentului artistic, îndeosebi actoricesc (întruparea rolului — Stanislavski). S. Marcus demonstrează că *în transpunerea scenică o mare pondere are imaginaţia dirijată.* În procesul **e.** intră perceperea gesturilor și expresiilor altuia de la care se pornește în intuirea stărilor lui subiective, imaginaţia substitutivă (G. Allport) ce constituie o bază pentru declanșarea (introecţia) aproximativă a acelorași trăiri și prin proiectarea lor asupra acestui *alter ego*, a înţelegerii lui (A. Koestler). Deci **e.** constă din identificare ca modelare în propriul eu, prin gîndire, simţire sau acţiune, a *eului* altcuiva (prezent sau imaginar) și din proiecţie ca „expulzare a *eului* spre non-eu". J. Guillaumin consideră că identificarea și proiecţia corespund

celor două dimensiuni adaptative relevate de Piaget: asimilarea și acomodarea. Imaginarea unui personaj sau situații tinde să declanșeze stările afective corespunzătoare generînd o structură reproductivă ce se finalizează printr-o participare subiectivă psihologic, — autentică. Aceasta nu înseamnă însă depășirea normalului prin înstrăinarea *eului* și pierderea funcției de control. Se interpolează însă încă o secvență în programul subiectului și aceasta poate avea, conștient sau inconștient, influențe asupra comportamentului său. Toți subiecții își asimilează modele cu care se identifică cognitiv și afectiv nu însă fără o interpretare sau acomodare personală. Referindu-se la **e.** ca trăsătură de bază a personalității, S. Marcus scrie: *„manifestată ca o conduită participativă, conștientă și inconștientă, aparentă și inaparentă, față de un model de comportament uman, facilitînd un act de cunoaștere, de comunicare interumană cu valoare predictivă ca și un act de identificare afectivă, empatia devine o însușire proprie condiției umane"*.

EMPIRIC, calificare a ceea ce rezultă din experiența imediată cu lucrurile și prin acțiuni concrete, toate fiind accesibile observației, putînd fi înregistrate prin organele de simț. Deci definit prin practic și perceptibil spre deosebire de teoretic, doctrinar, speculativ, axiomatic, construit deductiv. Empirismul este legat de senzualism (opus rationalismului, de inductivism (opus constructivismului logic),de pasivism întrucît subiectul este conceput mai mult ca un factor de contemplare decît de acțiune. În plus, rămînînd la discreția situațiilor variabile, empirismul este tributar accidentalului, nu parvine la sistematizări riguroase și, în varianta sa idealistă, devine relativist și agnostic. Teza despre fundarea **e.** a cunoașterii rămîne însă o premiză indispensabilă a gnoseologiei materialiste. Uneori se folosește termenul de **e.** ca sinonim cu experimental.Este un abuz întrucît experimentul științific este subordonat teoriei și implică dirijare și organizări speciale. În psihologie **e.** înseamnă experiențial și califică faptele de cunoaștere comună și de activitate pătrunsă de practicism și nu condusă după ultimele date ale științei.

EMPIRISM, doctrină care neagă caracterul înnăscut al unor principii raționale, pune la baza cunoașterii experiența senzorială, restrînge validitatea cunoașterii la ceea ce poate fi verificat practic și experimental. Într-un sens apropiat -- restrîngerea la fapte concrete nesistematizate și prelucrate rațional, la rodul experienței, cu minimum de teoretizare sau de justificare doctrinară. În acest sens L. Vîgotski divide noțiunile în *empirice* și *științifice*.

ENCEFAL, partea principală a sistemului nervos central situată în cutia craniană. **E.** cuprinde în alcătuirea sa: trunchiul cerebral (mezencefal, puntea lui Varolio, bulbul rahidian), cerebelul,

diencefalul și telencefalul (emisferele cerebrale).Este organul esențial al realizării vieții de relație.

ENCEFALITĂ, proces inflamator afectînd porțiuni cerebrale, datorită unor cauze variate: virale, bacteriene, chimice (mai ales infecțioase, dar și toxice, ca în alcoolism, sau alergice), subacute sau cronice. După straturile sau componentele cerebrale afectate, **e.** antrenează diverse tulburări vegetative, motorii, intelectuale și psihocomportamentale.

ENCEFALOPATII INFANTILE, termen generic pentru afectarea creierului (și în special a cortexului) de un factor agresiv (traumă, tumoare, maladie) perinatală, anterior maturizării depline a sistemului nervos. Clinic se manifestă prin perturbări neurologice (deficit motor, epilepsie) și psihice (înapoiere mintală, instabilitate psihomotorie ș.a.).

ENCEFALOZĂ, afecțiune cerebrală cronică, caracterizată prin leziuni degenerative (și nu inflamatorii-infecțioase) ale masei neuronale (de origine metabolică sau vasculară, eventual autoimunitară).

ENCOPRESIE, incontenență a materiilor fecale ce survine la unii copii, analogic enuriziei, în timpul somnului nocturn.

ENCULTURAȚIE, desemnează (în antropologia culturală) procesul de asimilare a valorilor și comportamentelor, sub forma unei învățări continue pe toată perioada vieții. În copilărie **e.** este globală, nediferențiată (sufeînd și prin excese de imitație), în timp ce la o vîrstă matură ea devine reflexivă, selectivă, creatoare. Aculturația (v.) este, în acest sens, o re-enculturație, constînd în asimilarea noilor comportamente și valori și în echilibrarea lor cu cele vechi (M. Herskovits).

ENDOCRINOLOGIE, disciplină biologică avînd ca obiect glandele cu secreție internă. Primul tratat de **e.** a fost publicat în 1909 de către C.I. Parhon. Hormonii îndeplinesc un rol important atît în procesele organice cît și în cele psihice, de unde studiul relațiilor psihohormonale de care se ocupă psihoendocrinologia (v.).

ENDOFAZIE, formulare verbală interiorizată, lipsită de reprezentarea mentală a propriei voci. Sinonim cu limbajul interior.

ENDOGEN, originar, din sfera proprie organică (ex. caracteristică a senzațiilor viscerale). Opus *exogenului*, ce caracterizează stimulațiile venite din mediul extern. Unele psihoze „endogene" se datoresc precumpănitor factorilor ereditari, spre deosebire de cele în care rolul esențial îl au factorii din mediu (ex. o infecție, alcoolismul, traumele psihice).

ENERGETISM, concepție științifico-filosofică, dezvoltată la începutul secolului de W. Ostwald, care presupunea că în natură fenomenele pot fi reduse, în ultimă instanță, la energie, putîndu-se neglija aspectul substanțial (ex. structura atomică). Pe lîngă unele energii fizice și chimice, psihicul ar reprezenta forma tipică a unor

astfel de energii nonsubstanțiale. Au fost influențați de E. V. Behterev, H. Ewald, P. Janet, K. Lewin, C. Rădulescu-Motru ș.a. În fizică **e.** a fost infirmat prin progresele teoriei atomice, prin demonstrarea dublei naturi, ondulatorii și corpusculare, a luminii (L. de Broglie, Vavilov), iar psihologia științifică nu concepe fenomene psihice fără un substrat substanțial. Azi se tinde să se atribuie materiei cel puțin trei aspecte (substanțial, energetic și informațional), psihologia avînd un domeniu energetic și informațional.

ENERGIE MORALĂ, forță spirituală deosebită de cea fizică, musculară, bazată pe ansamblul emoțiilor, sentimentelor, convingerilor și scopurilor, pe capacitatea de efort voluntar și manifestată prin traducerea consecventă în viață, în ciuda oricăror dificultăți, a valorilor morale. **E.m.** este cu atît mai mare cu cît este mai înalt și mai nobil scopul urmărit. „Un scop măreț generează o energie măreață."

ENERGIE SPECIFICĂ DE ACȚIUNE, factor endogen al unui comportament ce desemnează gradul de susținere motivațională a acțiunii. **E.s.** este condiționată de gradul de uzanță funcțională a acțiunii respective. O acțiune nouă va avea o susținere mai puternică, pe cînd o problemă de rutină aproape nu mai suscită interes. Termenul este mai mult metaforic.

ENERGIE SPECIFICĂ ORGANELOR DE SIMȚ, modalitate morfofuncțională a fiecărui organ de simț, specializată pentru a da la orice fel de stimul numai un anumit tip de răspunsuri (optic, acustic, dureros, gustativ etc.). J. Müller, pornind de la faptul că de ex. ochiul răspunde specific, cu senzații vizuale la stimuli nespecifici electrici sau mecanici, ajunge la concluzia eronată că în genere senzația nu reproduce natura stimulului ci este expresia proiectării arbitrare a **e.s.** în forma unui semn sau hieroglife. Fără a contesta realitatea **e.s.** și rolul semnelor, al codificării fizico-chimico-neurale, este necesar să considerăm că: a) adaptarea pe parcursul filogenetic a sistemelor senzoriale la anumite forme de mișcare ale materiei, ceea ce implică o selecție și detectare mijlocită prin însăși structurarea specializată a acestora, o reflectare adecvată la nivel plurisenzorial; b) ansamblul receptorilor afectați de stimulații adecvate permite o codificare cu efecte de modelare reflectorie; energia (în sens fizic) mult mai mare decît cea din transmiterea naturală de informații, necesară pentru a produce un răspuns stereotip la excitantul neadecvat (ex.: „stele verzi" la o lovitură peste ochi); c) solicitarea unui organ de simț prin stimulații inadecvate și violente nu este semnificativă pentru valoarea conținutului informațional în condiții normale. Efectele psihofiziologic anormale sînt „excepții ce confirmă regula". Cu toate acestea este de menționat că adecvarea structurală a organelor de simț la un

anumit registru de stimulații implică și limite informațional-comunicative ale acestuia.

ENERGIE UMANĂ, termen metaforic pentru ansamblul resurselor și capacităților de intervenție ale omului și unităților sociale obiectivate în transformări materiale și culturale. În contextul **e.u.** (EH) factorul cel mai important este de ordin intelectual (I) reunind inteligența și creativitatea. Acestea tind să fie măsurate prin unități din scări desfășurate, după principiul unor numere dacă nu mari cel puțin apreciabile. Încercînd o reprezentare de tip matematic a EH întrucît aceasta este singura formă de **e.** care nu dispune de o formulă, am adoptat ca model ecuația lui Einstein: $E = mc^2$ întrucît în aceasta factorul *c* (viteza luminii) duce la efecte excepționale cu o masă ce poate fi și infinitezimală. Considerînd Mm ca mijloace materiale, formula propusă, cu titlul de sugestie, de noi, apare astfel: $EH = Mm\ I^2$. De remarcat că **e.u.** nu este înțeleasă în sensul fizicii, deși se poate stabili un bilanț energetic al individului uman în sens biofizic (ex.: nevoia zilnică de cca 3 000 calorii introduse prin alimente). În gîndirea românească, C. Rădulescu-Motru a dezvoltat o teorie a *personalismului energetic,* care astăzi are doar o valoare istorică.

ENGRAMARE, operația de transformare a informației de intrare, indiferent de natura ei calitativă, în elemente de memorie, prin schimbarea codurilor acestor mesaje, în așa fel încît dimensiunea temporală [m = f' (x,y,z,t)], să fie înlocuită cu o dimensiune spațială, relativ independentă de timp [m = f' (x,y,z,)] și prin fixarea ei pe suporturi autogenerative. Se marchează totodată și momentul stocării și se păstrează cadrul de referință. Prin aceasta memoria devine o structură operatorie, integrată după criterii riguroase de timp, loc și semnificație, ceea ce-i conferă valoare adaptativă. **E.** are un caracter multilocalizat (K. Pribram), de tip holografic (Gabor) și se realizează, fie pe un substrat dinamic prin mecanisme de întîrziere la nivel sinaptic și prin circuite reverberante, fie pe un substrat stabil, la nivel sinaptic sau pe un suport neuronal infrastructural. Acest suport este reprezentat de anumite elemente din compoziția internă a neuronului, care posedă o capacitate combinatorică foarte mare și pot rămîne „deschise" pentru orice combinații noi. În această privință s-a lansat și verificat, în parte, ipoteza conform căreia, această funcție o dețin în special moleculele gigant de ADN și ARN (D. Katz, H. Hyden, Hycien, Deutsch, Dahl și McConnell). Date mai recente pledează în favoarea ipotezei că **e.** are loc în alte molecule, cum ar fi polipeptide, proteine, lipoproteine și mucoide (Bogoch). După Ungar (1971), **e.** s-ar realiza pe baza unei peptide bazice sintetizate de ARN, pe care a denumit-o „conector". Aceste tipuri de peptide, în număr de 10^7,

existente în creierul uman, sînt sintetizate de ARN, după modelele înscrise în ADN, pe baza unor mecanisme declanșate de eliberarea unor mediatori sinaptici. Ipoteza sa a fost verificată pe 4 000 de cobai. Dincolo de mecanismele neurofiziologice și biochimice, dintre cele mai complexe, **e.** presupune și anumite mecanisme de ordin psihologic-operațional. Astfel, fiecare din subsistemele psihice particulare, atenția, gîndirea, motivația, afectivitatea, reglajul voluntar etc. intervine activ în procesul de **e.**

ENGRAMĂ, urmă, modificare a țesutului neuronal implicată într-o percepție, în trăirea unui eveniment, reprezentînd, după Hering, o funcție generală a materiei organice; denumirea aparține lui Semon. Îndeplinește funcția de fixare în memorie și poate fi reactualizată. Nu este de natură mecanică cum presupuneau vechii asociaționiști și nu este statică și strict locală, ci dinamică și structurală. Cercetările contemporane indică, drept premise ale memoriei, modificări biochimice complexe în neuroni, ca și modificarea structurii funcționale în circuite neuronale.

ENTELEHIE (gr. *enteleheia* din *en* — în, *telos* — scop, *ehein* — a avea), noțiune, introdusă de Aristotel și reluată de Leibniz, cu înțeles de act împlinit perfect, capacitate de acțiune, efort și izvor al acțiunilor rationale; scopul lăuntric fiecărui lucru, tendința lui spre perfecțiune. Totodată **e.** reprezintă, după Aristotel și H. Driesch (vitalism), capacitate de acțiune finalizată și autoreglată. În biologia de azi conceptul de *acțiune programată* oferă o versiune materialistă pentru **e.**

ENTIMEMĂ, raționament eliptic în care o premisă sau concluzia sînt subînțelese. Această formă de silogism eliptic se folosește în mod curent, la forma desfășurată recurgîndu-se numai pentru verificarea exactității concluziei.

ENTITATE (gr. *entitas* din *ens, entes* — ceea ce există), (în filosofie), obiect, sistem, construcție mintală vizînd esența, determinarea, fiind unitară și coerentă. O „entitate abstractă" este conceptul, principiul, categoria.

ENTROPIE (etim., din grecescul *entropi,* transformare, schimbare), semnifică în termodinamică transformările ireversibile și fenomenele de degradare a energiei. Este energia specifică necesară pentru ca după un proces adiabatic și reversibil, care se realizează la o temperatură corespunzătoare stării inițiale, să se readucă corpul activ pe cale reversibilă la aceeași stare inițială. Legile termodinamicii sînt legi *statistice,* deci valabilitatea lor este mult redusă sau anulată dacă se schimbă sistemul de referință (macroscopic-microscopic). Introdus și în cadrul fenomenelor informaționale de către Shannon, ca *expresie a gradului de dezorganizare:* $H = -\sum_{i=1}^{n} p_i \log p_i$; **e.** reprezintă de asemenea și măsura cantității de informație cu semn schimbat (I—H). **E.** are un dublu caracter: — *subiectiv,* ca măsură a nedeterminării, — *obiectiv,* ca deviere de la starea de echilibru.

ENTROPIE NEGATIVĂ v. NEGENTROPIE.

ENTUZIASM, trăire afectivă intensă care activează persoana umană în vederea realizării unor scopuri cu valoare socială recunoscută; emoție provocată de izbînda unei idei sau de un eveniment, dar și de o înaltă apreciere dată realității. **E.** presupune atît pasiunea cît și constanța posibilităților de realizare a scopurilor.

ENUNȚ, formulare încheiată a unei idei sau a unui principiu.

ENUREZIS (gr. *en* — înăuntru, *ourein* — a urina), tulburare întîlnită, în special, la copilul preșcolar sau școlar, caracterizată prin pierderea involuntară și repetată a urinei (noaptea, în timpul somnului, sau mai rar, ziua). Copilul, în mod normal, pînă la vîrsta de 3 ani ajunge să-și controleze micțiunea. Persistența sau reapariția pierderii involuntare a urinei după această vîrstă, în lipsa unor leziuni ale aparatului urinar sau a unor alte boli, este considerată ca **e.** Cauzele **e.** nu sînt cunoscute îndeajuns, dar mulți autori atribuie factorilor psihici un rol important în apariția tulburării. De obicei, **e.** este întîlnit la copiii proveniți din familii dezorganizate, needucați sau la copiii care au suferit un șoc emoțional. Mijloacele educative sînt esențiale în tratarea acestei tulburări. Se recomandă trezirea copilului, care va fi pus să urineze la ore fixe, reducerea ingerării lichidelor după o anumită oră a după-amiezei, procedee de antrenament a micțiunii, sugestie și hipnoză etc.

EPICRITIC, calificare dată de Head formelor de sensibilitate apte să opereze discriminări fine, să reproducă proprietățile stimulului (în opoziție cu sensibilitatea primară, difuză, calificată ca protopatică).

EPICUREISM, doctrina filosofului materialist grec Epicur (341—270 î.e.n.) care fixează idealul omului în atingerea stării de *ataraxie,* de seninătate și izolare față de tumultul vieții. Prin ataraxie s-ar ajunge la fericire, adică la practicarea ponderată a plăcerilor (plăcerile inferioare fiind respinse), și la conștientizarea lor. **E.** nu trebuie confundat cu hedonismul. Uneori, în uzajul actual al termenului, cei calificați ca epicurieni sînt socotiți senzuali, ahtiați de desfătare și voluptăți.

EPIFENOMEN (gr. *epi* — după, *phainomenos* — ceea ce apare), fenomen accesoriu și rezidual în raport cu cel de bază, generativ; lipsit de importanță, ingredient asemenea zgomotului parazitar produs de o mașină și neavînd posibilitatea să slujească la ceva. În psihologie epifenomenalismul duce la negarea specificului și rolului activ al psihicului. Nu este adevărat că reprezentarea seamănă cu originalul asemenea umbrei cu obiectul ce o generează (H. Ebbinghaus) sau că fenomenele subiective se află într-un raport asemănător față de procesele ner-

voase şi nu exercită o influenţă recurentă asupra acestora, cum afirma J. Huxley. Demonstrarea funcţiilor reflectorii, constructive, şi reglatorii a psihicului ca atare afirmă rolul esenţial al acestuia în viaţă şi înlătură **e.**

EPIGENEZĂ, teorie conform căreia ţesuturile şi organele apar treptat, în cursul ontogenezei, din ţesuturi mai simple, formate anterior.

EPILEPSIE, maladie a encefalului datorată unor descărcări neuronale cu expresie specifică paroxistică, ce apar în urma unor traumatisme, tumori sau altor cauze. Se desfăşoară gradat, putîndu-se urmări succesiunea următoarelor patru grupe de manifestări: a) *faza prodromală* se instalează cu cîteva ore sau zile înaintea crizei propriu-zise, prezentînd tulburări conştiente, difuze, sub formă de tremurături, parestezii, apatie, anorexie, constipaţie, palpitaţii, irascibilitate, anxietate; b) *aura* se apropie foarte mult de criza epileptică şi, fiind conştientizată, unii bolnavi găsesc timpul necesar pentru evitarea accidentelor din timpul crizei; prezintă aspecte motorii, senzitive, viscerale, psihice; c) *accesul convulsiv* sau *criza comitială* are o apariţie brutală, pe fondul pierderii conştiinţei; prezintă o fază tonică de rigiditate motorie urmată de o fază clonică însoţită de mişcări bruşte şi dezarticulate; d) *faza stertoroasă* încheie accesul epileptic prin respiraţie zgomotoasă şi hipotonie prelungită. Această graduaţie se observă, în special, în cazul crizelor majore de **e.** Se mai întîlnesc şi criza minoră, automatismul epileptic, criza vegetativă etc.

EPISTEMOLOGIE (gr. *episteme* — ştiinţă şi *logos* — studiu), teorie a cunoaşterii ştiinţifice, disciplină filosofică efectuînd studiul critic al principiilor, ipotezelor şi rezultatelor cunoaşterii ştiinţifice în vederea stabilirii structurii logice, specificului şi valorii de adevăr al acesteia. Tinde să devină o metateorie sau ştiinţă despre metodologia cunoaşterii ştiinţifice. Sens apropiat de cel al gnoseologiei dar, după unele opinii, la care ne raliem, în gnoseologie ar trebui să se includă nu numai schemele generice şi obiectivate ale cunoaşterii, ci şi psihologia proceselor cognitive.

EPISTEMOLOGIE GENETICĂ, teoria dialectică a cunoaşterii ştiinţifice care face apel la metodele istorico-critică şi psihogenetică (J. Piaget). Această teorie a cunoaşterii ştiinţifice este *dialectică* în sensul că încearcă să explice cunoaşterea ştiinţifică prin *devenirea* ei şi nu se mărgineşte la a o constata ca pe un dat. Metoda istorico-critică este denumită astfel întrucît încearcă să reconstituie istoria cunoaşterii ştiinţifice ca fapt social prin prisma logicii ei interne. Metoda psihogenetică, echivalînd cu folosirea rezultatelor psihologiei genetice în scopuri epistemologice, studiază devenirea cunoaşterii nu la nivelul umanităţii în genere, ci la nivelul

individului uman, pornind de la premisa că acest studiu este capabil să ne ofere învăţăminte cu privire la evoluţia cunoaşterii, aparţinînd unei colectivităţi de adulţi, întrucît orice adult, inclusiv în societăţile cele mai primitive, începe prin a fi copil. **E.g.** se vădeşte a fi astfel o cercetare interdisciplinară, care face apel la tehnici ştiinţifice variate: logica, istoria ştiinţelor şi psihologia dezvoltării. Originalitatea pe care o reclamă **e.g.,** în raport cu epistemologiile filosofice tradiţionale, este tocmai transferul problemelor epistemologice de pe terenul filosofiei, unde nu avem la dispoziţie decît reflecţia, pe terenul ştiinţei, unde reflecţia este dublată de observaţie şi experiment. Psihologia genetică se va prelungi astfel în **e.g.** din momentul în care structurile mintale ale adultului, pe care ea îşi propune să le explice prin evoluţia mintală a copilului, vor fi nu ale unui adult oarecare, ci vor constitui structurile elementare ale adultului ca om de ştiinţă. Altfel spus psihologia genetică se prelungeşte în **e.g.** atunci cînd cunoştinţele, ale căror mecanisme de formare le studiază, vor fi nu elemente ale unei cunoaşteri comune oarecare, ci vor dispune de un minimum de caracter ştiinţific; aceasta şi explică apelul la ştiinţele specializate sau caracterul de cercetare interdisciplinară a **e.g.**

EREDITATE, transmisie de specificitate, de „mesaje" specificate, de-a lungul generaţiilor: „mesajele" sînt codate, în forma *codului genetic,* în acizii nucleici (mai ales în cromozomi) şi sînt supuse combinărilor, erorilor de copiere, alterărilor (mutaţii). Ca atare, **e.** este strîns legată de problematica unităţii în diversitate a lumii vii, de problema conservării în timp a tipului speciei, a individualităţii, a varietăţii individualităţii, a genezei noului în cursul evoluţiei. **E.** este o „moştenire" de la părinţi („zestre ereditară"), dar nu o transcriere a *însuşirilor* părinţilor, ci a genelor acestora (care pot să nu se manifeste la părinţi, cum a arătat, primul, Gr. Mendel). Deosebim azi o **e.** nucleară (purtători fiind cromozomii) şi una citoplasmică; legile de bază ale **e.** nucleare au fost descifrate de Mendel şi T.H. Morgan; mecanismele biochimice — de J. Watson, Crick, Nierenberg, Ochoa etc. abia acum 20 de ani (şi numai parţial). **E.** caracterelor morfologice şi biochimice este mult mai bine cunoscută decît **e.** însuşirilor psihice (aceasta este atestată, la animale, de datele etologiei, iar la om de studiul aptitudinilor familiale şi de compararea gemenilor). Se poate afirma cu certitudine că ceea ce învaţă părinţii nu se transmite la copii (biologia modernă a infirmat teza „caracterelor eredităţii", susţinută de Lamarck) şi, de asemenea, că diversitatea psihologică umană are şi o rădăcină ereditară (cel puţin pentru constituţie, biotip, comportament). Ceea ce e *ereditar* nu coincide totdeauna cu ceea ce este *congenital* („din naştere": diversele

caractere ereditare apar la diferite momente ale vîrstei) sau cu ceea ce este *familial* (unele note comune într-o familie țin de obiceiuri comune, de influențe de mediu comune). În mod greșit se vorbește despre o **e.** *patologică* și în cazuri de transmisie de la mamă la făt, prin placentă sau lapte (ex. sifilis „ereditar"). Eredobiologia se numește, curent, *genetică* (a nu se confunda cu *psihologia genetică*). În ordinea psihologică interesează *premisele ereditare*.

ERGOGRÁF, aparat pentru investigarea și măsurarea lucrului mecanic muscular, în speță al unei mîini sau al unui deget, stabilind timpul de funcționare și marcînd curba oboselii (Mosso).

ERGONOMIE (gr. *ergon* — muncă și *nomos* — lege), termen, propus și definit prima dată în 1949 la o conferință la Oxford de K. F.H. Murrel, prin care se înțelege *gruparea științelor biologico-medicale și psihologico-sociologice, în corelație cu științele tehnice, în vederea cercetării relațiilor și posibilităților de adaptare optimă reciprocă, în condiții date, atît a omului la munca sa cît și a muncii la om, în scopul creșterii eficienței tehnico-economice, a optimizării condițiilor satisfacției, motivației și rezultatelor muncii, concomitent cu menținerea stării de sănătate și favorizarea dezvoltării personalității*. Apariția **e.** a fost determinată de imposibilitatea realizării de noi mașini și instalații cu înalte performanțe tehnice, fără a studia soluțiile tehnice și din punct de vedere al limitelor psiho-socio-fiziologice și biologice ale omului, care o va conduce sau o va manevra. Astfel, în timpul celui de-al doilea război mondial a fost realizat un avion care din punct de vedere tehnic putea să atingă performanțe ridicate, dar nu a putut fi condus de nici un pilot. Ulterior, progresele automatizării și diverselor tehnologii au dus la solicitări sporite neuropsihice și senzoriale în procesul de muncă. Orice greșeală la noile locuri de muncă implică pagube chiar mult mai mari decît în condițiile tehnice anterioare. Încă la sfîrșitul secolului trecut Fr. Taylor analizînd metodic mișcările de lucru a determinat ritmurile de muncă cele mai eficace, eliminînd gesturile inutile. Ducînd mai departe studiul mișcărilor Frank și Lillian Gilbreth au dovedit, descompunînd mișcările în micromișcări, că procesele de muncă pot fi simplificate, iar capacitatea de muncă poate crește, eliminîndu-se efectele dăunătoare. Despre cartea lui Gilbert „Studiul mișcărilor" (1911), V.I. Lenin a notat: „Un minunat exemplu de progres tehnic în capitalism ducînd spre socialism." Preocupările pentru economia de energie umană în procesul muncii au continuat, dar o serie de eșecuri, înregistrate de ingineri specialiști în organizarea muncii, din cauza grijii exclusive pentru productivitate, a scos la iveală *rolul factorului uman, factor care, în noile condiții de progres tehnic, devine primordial*. Valorificarea integrală a energiei omului impune organizarea procesului de muncă, a interacțiunii dintre om-mașină-mediu, astfel încît să se armonizeze optim solicitările de tot felul care se adresează omului cu posibilitățile sale. Aceasta privește nu numai pe muncitorul izolat, ci și echipele, colectivele de muncă. Or, consumul energetic uman este condiționat atît de factorii fizici, fiziologici, economici, cît și psihici și sociali. Acest fapt obiectiv a impus conlucrarea diverselor științe despre om în studiul multilateral al proceselor de muncă. În mod deosebit au fost solicitate psihofiziologia, psihologia și psihologia socială. **E.** se ocupă cu studiul mișcărilor și postulării în muncă, de ambianța fizică (iluminatul și cromatica, temperatura, umiditatea, ventilația, zgomotele și vibrațiile) și relațiile cu solicitările biologice și fiziologice (durata muncii, efortul mușchilor, oboseala senzorială și cerebrală), precum și cu cele psihice (oboseala psihică); de asemenea de ambianța psihosocială (relațiile de colaborare-necolaborare, situațiile conflictuale, cele de satisfacție sau insatisfacție etc.). Obiectivul principal al **e.** îl constituie perfecționarea sistemului om-mașină-mediu și vizează tot mai mult transferarea de la om, pe seama mașinii, a funcțiilor de recepție și prelucrare a informației și chiar a unor funcții de decizie, după ce în istoria muncii de pînă acum a trecut pe seama mașinii funcțiile de agent motor, de prelucrare tehnologică și de transmitere a informației. De aceea **e.** se ocupă de întreg sistemul om-mașină-mediu, evidențiindu-se următoarele direcții: *de concepție*, este acțiunea **e.** ce intervine în procesu de proiectare, de gîndire, a noi unelte, mașini, instalații, procese de muncă; *de corecție*, privește secțiile de producție intrate în activitate și urmărește corectarea situațiilor în care nu s-a ținut seama de posibilitățile și cerințele omului; *de producție*, este ramură a **e.** care studiază procesele de producție, repartiție, circulație, consum, în întreaga lor complexitate, atît în stadiul de proiectare cît și în cazurile după intrarea în activitate; *de produs*, studiază mijloacele de muncă, atît cele noi, care abia urmează să fie fabricate, cît și cele care se utilizează în scopul modificării lor. În ultimul timp s-a concretizat și sub forma atestatului ergonomic al produsului, care stabilește solicitările la care este supus omul în condițiile folosirii produsului. Aceasta îi conferă mai multă competitivitate. În plus, beneficiarul dispune de informațiile necesare pentru selectarea, orientarea profesională și organizarea muncii legate de folosirea produsului ; *activităților*, studiază munca din punct de vedere antropologic, fiziologic și al igienei; *informațională*, este ramura **e.** care face apel mai ales la psihologie, studiind procesele de percepere, analiză și decizie legate de fazele producției; *bioergonomia*, studiază organismul în timpul muncii (oboseala și durata zilei de lucru, pauzele, repausul, ora-

rul, munca în schimburi etc.); *topoergonomia*, are ca obiect dimensionarea locului de muncă, a organelor de comandă a mașinilor și instalațiilor în funcție de dimensiunile antropometrice, factorii fiziologici și de ambianță fizică.

ERGONOMIE INFORMAȚIONALĂ, apelează, în special, la psihologie, studiind comunicațiile dintre oameni și mașini după schema stimul-răspuns, sau dintre schimburi, echipe, ateliere, după schema fluxului tehnologic. Ea folosește și aparatul matematic al teoriei informației.

ERGOTERAPIE (gr. *ergon* — muncă, *therapia* — tratament), metodă de tratare a unor boli psihice prin efort fizic, prin muncă. **E.** sau terapia prin muncă au drept scop sustragerea bolnavului de la trăirile sale patologice, favorizarea contactului cu lumea înconjurătoare și crearea unui climat psihic favorabil de liniște, de comunicativitate și sociabilitate. *Munca poate contribui la vindecarea, la consolidarea remisiunilor și la pregătirea bolnavului pentru reîncadrarea sa în societate.* **E.** aplică numeroase procedee potrivit cu vîrsta, preocupările anterioare, preferințele bolnavului și în funcție de caracterul bolii. În spitalele de psihiatrie sînt organizate ateliere de muncă pentru bolnavii adulți (de țesături, de covoare, împletituri etc.), iar pentru copiii bolnavi, sub îndrumarea unui personal educativ competent, se organizează activități instructive, educative și distractive (traforaj, jocuri mecanice, desen etc.). Rezultatele excelente obținute prin **e.** au determinat extinderea procedeelor ei și în alte boli cronice (tuberculoză, reumatism).

EROARE, se pot deosebi **e.** de cunoaștere, **e.** *tactică*, **e.** de *reglare*, **e.** *morală* etc. În toate aceste cazuri, **e.** este o *abatere* de la valoarea de referință (adevăr, normă, standard etc.). Teoria **e.** de măsură este esențială în biometrie și psihometrie. **E.** *probabilă* este o mărime calculată utilă în testarea semnificației diferențelor dintre două medii de eșantion.

EROTISM, înclinații sexuale exagerate, de tip patologic. În psihologie, **e.** desemnează dispoziția de excitare a unor zone corporale (piele, mucoase glandulare, uretră, anus, organe sexuale) și de a produce plăceri sexuale.

EROTOMANIE, iluzie delirantă bazată pe credința că ești iubit. În cazul repetatelor infirmări a acestei convingeri, de regulă, intervine conversiunea în agresivitate; formă delirantă în care bolnavul este convins că este iubit și dorit de aproape toți reprezentanții sexului opus pe care-i întîlnește. Se consideră că **e.** este generată de o puternică tendință homosexuală refulată și proiectată în exterior sub o formă modificată.

ESENȚĂ, definită (în opoziție cu *fenomenul*) ca sistem de relații generice, necesare, interne, constituind fondul, natura, modalitatea de autodeterminare, definitorie pentru un obiect sau fenomen. Este descoperită în mod

mijlocit numai prin gîndire și fixată categorial. În psihologia existențialistă, *natura lui a fi* în opoziție cu *faptul de a fi*. Structuralismul contemporan identifică **e.** cu modul de organizare sau structura fenomenului. Lenin a atras atenția asupra mersului progresiv al cunoașterii în trecerea de la o **e.** de un anumit grad la alta mai profundă.

ESTETIC, ceea ce corespunde frumosului din natură, societate și om, ceea ce în raport cu anumite criterii în evoluția social-istorică dobîndește sau reprezintă o valoare de ordin artistic. Caracteristică a gustului, emoțiilor, sentimentelor și atitudinilor reprezentînd valori specifice și care sînt provocate sau evocate anticipativ în considerarea unor structuri armonice, a unor relații semnificative, a unor procese surprinzătoare din lumea naturală și umană. Calificare a formei corespunzătoare de conștiință axiologică.

ESTETICA COMPORTĂRII, caracteristici ale conduitei confruntate cu normele de frumos sau urît, bine sau rău. **E. c.** valorilor estetice și etice se prezintă în unitate. De unde aprecierile de comportare frumoasă, gest urît etc.

ESTEZIOPATII, grup de simptome, întîlnite în diferite boli psihice, caracterizate în principal prin diferite tulburări ale senzorialității — senzații, percepții, reprezentări —, fiind însoțite și de modificări comportamentale mai mult sau mai puțin evidente. Astfel **e.** cuprind atît tulburările cantitative ale senzorialității, cum sînt : hiper- și hipoesteziile, cît și pe cele calitative: iluziile, halucinațiile funcționale, halucinoidele, pseudohalucinațiile și halucinațiile psihosenzoriale. Numeroase **e.** apar doar ca fenomene secundare unor tulburări ale nivelului cunoașterii abstracte. În acest sens în cadrul **e.** pot fi incluse și agnoziile.

EȘANTION, parte a unei populații (în înțeles statistic populația este orice mulțime de obiecte, inclusiv ființe sau grupuri de ființe, delimitată cu precizie), chiar o populație de observații (date) a cărei reprezentativitate în raport cu populația permite extinderea, cu o precizie determinată, a concluziilor obținute din studiul **e.** la ansamblul populației. Avantajele cercetării pe **e.** (sau selective) în locul cercetării unor populații, în totalitatea lor (pe care o analizează recensămintele sau enumerările complete) sînt evidente. Volumul observațiilor poate fi redus, ca în anchetele de opinie, de zeci, sute sau chiar mii de ori, ceea ce asigură executarea lor operativă, reducerea costului de realizare, a timpului de prelucrare a datelor etc. De cele mai multe ori cercetarea exhaustivă este imposibilă. O problemă importantă asupra căreia statistica s-a concentrat în decursul ultimelor decenii (ajungînd la rezultate remarcabile) a fost aceea a stabilirii cît se poate de exacte a procedurilor care per-

mit unui **e.** să reprezinte o populație cu o precizie determinată, precum și a acelor proceduri de analiză statistică ce permit extinderea rezultatelor obținute din observarea unui **e.** asupra întregii populații. Utilizarea observării selective este acceptată de știință numai cu condiția respectării acestor proceduri, în caz contrar rezultatele putînd duce la erori a căror gravitate nu poate fi estimată. **E.** *stabilit, este semnificativ (reprezentativ) cînd se construiește după anumite indicații statistice incluzînd părți direct proporționale cu grupele ce constituie diversitatea calitativă a populației (vîrste, profesii, nivele culturale etc.).*

EȘEC, nereușită, insucces, înfrîngere totală sau parțială în îndeplinirea unui proiect, realizarea unui scop, obținere a ceva. Cauzează starea de frustrație cu evoluții negative, reluare a tentativelor. Gradul de **e.** depinde și de nivelul de experiență al subiectului. Psihologia existențialistă analizează condiția de **e.** considerată ca implicație a condiției umane. Sentimentul **e.** este considerat un complex centrat pe certitudinea subiectivă a **e.,** astfel provocîndu-l.

ETALON (engl. — *standard),* termen prin care se înțelege un *model sau un timp de referință, care servește drept reper în comparații de diferite genuri.* Termenul are o aplicabilitate foarte largă vorbindu-se astfel de: grup **e.,** sursă **e.** (de ex. a luminii), stimul **e.** (reprezentat de unul din stimulii diferențiali, care, în timpul unei serii de probe, rămîne invariabil, în timp ce ceilalți iau diferite valori), abatere **e.** (v. DEVIAȚIA STANDARD) etc. În teste **e.** este reprezentat de anumite scări valorice, la care sînt raportate diferite performanțe individuale.

ETALONARE, tehnică de categorizare a valorilor sau performanțelor unei populații determinate, eșantion reprezentativ, la un test oarecare. Pe baza acestei tehnici matematice se obține o *scară valorică de referință,* care permite situarea unei valori individuale, prin raportarea la ansamblul valorilor obținute de o populație, la un anumit nivel și interpretarea ei în conformitate. Se disting două tipuri de **e.**: decilajul-centilajul, care grupează performanțele în clase, astfel încît fiecare clasă (decilă sau centilă) să acopere același procentaj de populație și procedeul normalizării, în care clasele sînt separate între ele de intervale de performanță echivalente, în funcție de medie sau median.

ETHOS, ansamblu de trăsături culturale specifice aparținînd unui grup, prin care acesta este diferențiat de alte grupuri și individualizat. Modul de a fi, fizionomia spirituală a unei națiuni. Se deosebește de *logos,* ce semnifică cunoașterea pură, dar, după Joja, cele două se condiționează reciproc.

ETICĂ, disciplină filosofică ce se ocupă de sistemul valorilor, normelor și categoriilor morale,

de conținutul, modul de intercorelare și realizare în viață a acestora (St. Stoica). Deși implică construcții integrate printr-un ideal, **e.** științifică își recunoaște izvoarele în realitatea socială și ține seama de tendințele obiective și posibilitățile societății și ale indivizilor privind realizarea cît mai avansată a valorilor etice. **E.** beneficiază de învățămintele istoriei și ale meditațiilor filosofice, dar se construiește specific în raport cu orînduirile sociale și cerințele progresiste istorice. Se deosebește de morală care tinde să fie înțeleasă mai mult ca ansamblu de fenomene normate specific sau o disciplină pragmatic educațională. Totuși uzual, intervine și folosirea unui termen în locul celuilalt. Psihologia contribuie la **e.** prin analiza și explicarea fenomenelor psihosociale a formării deprinderilor, sentimentelor și conceptelor morale, a constituirii conștiinței morale și dezvoltării comportamentului autoreglat prin norme morale.

ETIOLOGIE, (gr. aitia-cauză, logos-știință), disciplină care studiază cauzele unui fenomen (în speță — maladii) dezvăluind originile și evoluția sa. Psihosomatica susține **e.** psihică a diverse maladii somatice.

ETNOCENTRISM, fixare a vieții culturale a unei populații asupra propriilor caracteristici naționale cu tendința de închidere în acestea și de a nu accepta influențe din afară.

ETNOGRAFIE, știința care prezintă *descriptiv* cultura unui popor, tinzînd, asemenea științelor naturii, să realizeze inventarul exhaustiv al fenomenelor culturii populare. Se diferențiază de **etnologie,** în special, prin tehnica de prezentare a fenomenelor studiate (descriptiv-comparativ). Mijlocul ei de expresie este, prin excelență, monografia.

ETNOLOGIE, știința care studiază *comparativ* cultura materială și spirituală a popoarelor, organizarea lor socială. Se oprește cu predilecție asupra popoarelor extraeuropene, aflate pe o treaptă de cultură mai puțin complexă, dispunînd de mijloace tehnice mai puțin dezvoltate, lipsite fiind de un sistem de scriere.

ETOGRAMĂ, diagrama comportamentului; prezintă diferite grade de specificitate la mamifere, antropoide și hominide. Modelele comportamentale au apărut și s-au dezvoltat tot atît de caracteristic ca și tipurile de organizare anatomică sau fiziologică, fiecare din nivelele dezvoltării biologice putînd fi caracterizat prin aceste „modele comportamentale", care includ anumite note etologice esențiale. Astfel, la mamifere componentele caracteristice ale unei **e.** sînt tipizate specific pentru majoritatea actelor motorii sau cu componente motorii, cum ar fi: locomoția, hrănirea, băutul, construirea adăpostului, modul de a explora mediul și comportamentul „social". În cadrul acesteia din urmă intră comportamentele de comunicare, agonistice (luptă, atac, apărare și agresiune), sexuale și parentale. La antro-

poide apar, în plus, comportamentele legate de viața în „grup", caracterizate prin semnalizare vocală, expresii faciale, mimice și gestuale, manipularea obiectelor, curiozitate, imitație și o marcată creștere a importanței semnalelor vizuale și auditive în dauna celor olfactive și gustative. La hominide, componenta esențială și caracteristică a **e.** o reprezintă comportamentul verbal-articulat și intențional și gîndirea abstractă. Dezvoltarea puternică a funcțiilor inhibitorii a generat mari posibilități de diferențiere a semnalelor și a reacțiilor ca și de amînare a reacțiilor. Comportamentul uman complex rezultă ca o consecință a elaborării unui model interior, psihologic al acțiunii. Omul proiectează înainte de a realiza, el nemaitrăind în momentul actual, ci în viitor, pe baza experienței trecute. De asemenea în **e.** umană comportamentele înnăscute au slăbit pînă la dispariție în favoarea comportamentelor învățate. Ca urmare componentele esențiale și definitorii ale **e.** omului constau în modalitatea specifică de cunoaștere a lumii, el fiind receptiv la orice detaliu al lumii, indiferent dacă are relevanță biologică sau nu. O altă notă definitorie, care deosebește omul de animal se referă la originea stereotipurilor dinamice, care, la om, sînt în majoritate sociale, ele fiind învățate în conformitate cu anumite modele culturale variabile în spațiu și timp. Stereotipurile umane nu sînt, ca urmare, „standardizate" la nivele de specie ci se grupează ca variante individuale în jurul unor modele culturale. Procesul de încadrare a naturii umane individuale este enculturația, în urma căreia omul ajunge să nu mai aibă doar motivații biologice ci îndeosebi sociale, culturale etc.

ETOLOGIE, denumire dată de J. St. Mill studiului caracterelor, al faptelor morale sau al tradițiilor și moravurilor (W. Wundt) preluat recent de zoopsihologie ca denumire a studiului obiectiv al comportamentului animalelor în mediul lor. **E.** *obiectivă* ce-și propune descripția exactă a comportamentului instinctiv indiferent de orice considerații fiziologice și psihologice și **e.** *comparativă* ce confruntă comportamentul diferitelor spețe (K. Lorenz). Probleme importante ale **e.** sînt cele legate de ereditatea comportamentului, de filogeneza sa, de valoarea adaptativă, de biocomunicație (Tembrock), de transformarea unor comportamente în sociosemnale *(ritualizare,* J. Huxley), de rolul învățării și al jocului etc. **E.** are implicații mult dezbătute în psihologia umană (agresivitatea — K. Lorenz; dragostea — Eibesfeldt). S-a insistat și asupra reziduurilor instinctive ale vieții de vînător-culegător a oamenilor primitivi, viață care a durat milioane de ani (C. Morris, Tiger).

EU (EGO), *conștiința de sine,* nucleul sistemului personalității în alcătuirea căruia intră cunoștințele și imaginea despre sine, precum și atitudinile fie conștiente, fie inconștiente față de cele mai importante interese și valori. În psihologie, sub denumirea *ego* se înțelege acea substructură a personalității care asigură echilibrul între tendințele profunde, generate de funcționarea biologică a organismului, pe de o parte, și normele primite prin educație, ca și realitatea obiectivă pe de altă parte. *Eul* înțeles ca ansamblul însușirilor personalității este alcătuit din următoarele ansambluri: *eu fizic* sau biologic ce are în vedere atitudinile corporale care se identifică cu schema corporală; *eu spiritual* alcătuit din totalitatea dispozițiilor psihice înnăscute sau dobîndite; *eu social* ce are în vedere atitudinile față de relațiile sociale ale individului. Allport se întreabă dacă ideea de *eu* este necesară și nu ar fi cazul să fie înlocuită cu alta ceva mai cuprinzătoare, incluzînd simțul corporal, *self*-identitatea, autoaprecierea, *self*- extensiunea, gîndirea rațională, imaginea de sine, tendința proprie, funcția cunoașterii — toate acestea fiind denumite *propriium.*

EU APERSONAL v. SINE.

EU IDEAL, proiecție a imaginii de sine, așa cum persoana gîndește că ar trebui să fie. În teoria psihoanalitică, **e.i.** este o formă de manifestare a supraeului. La unii, **e.i.** este formulat în termeni fermi, la alții, el apare abia conturat. Cercetările au demonstrat că proiecțiile persoanei, așa cum apar în **e.i.,** sînt mai transparente pentru un observator extern, decît pentru persoana însăși. **E.i.** este rodul tendințelor de a căuta un model, adesea acesta fiind expresie a amalgamării mai multor tipuri extrase din viața de relație a individului. **E.i.** este o forță puternică în determinarea valențelor comportamentelor, a performanțelor, a stilului de viață.

EUFORIE (gr. *eu* — bine, *phoros* — purtător), tulburare în sfera afectivă, manifestată printr-o stare de bună dispoziție exagerată, veselie, exuberanță, fericire, toate nemotivate, în absența unor cauze exterioare sau provocate de motive neînsemnate, care nu justifică aceste trăiri. În **e.** se exprimă anormal atitudinea subiectului față de realitate. **E.** se desfășoară, de obicei, pe fondul unui tonus de activitate psihomotorie crescut, evidențiat printr-o accelerare a proceselor gîndirii, a asociațiilor de idei, a unui limbaj bogat, rapid etc. De ex.: un bolnav, așa cum se observă în tabloul clinic al psihozei maniacale, are un simțămînt de bunăstare excepțională, de sănătate și vigoare, este de o veselie debordantă, optimist, lucrurile indiferente altădată îi provoacă bucurie, manifestări care se mențin chiar dacă bolnavului i s-ar întîmpla o nenorocire. Dispoziția subiectivă bună se exteriorizează prin rîs zgomotos, mimică vie, gesticulație bogată. **E.** este întîlnită în faza maniacală a psihozei maniaco-depresive, în intoxicațiile cu alcool, faza terminală a tuberculozei, ca post-reacție a hepatitelor și altor boli somatice. Uneori **e.** moderată n-are legătură cu

stările patologice, este un dat temperamental, sau apare sub influențe chimice psihotrope (alcool, „gaz ilariant" — protoxid de azot).

EUGENIE (gr. *eu* — bine, bun și *genea* — naștere, generație), teorie care susține că populațiile umane pot fi ameliorate prin măsuri biologice de inspirație genetică, disciplină preconizată de F. Galton către 1870 și sugerată de principiul selecției naturale (din darvinism), urmărind ameliorarea biologică și mentală a noilor generații prin asigurarea unui fond ereditar valoros. Ea implică reglementarea actelor de reproducere prin interzicerea participării la proliferarea speciei, a indivizilor cu tare indezirabile și promovarea celor ce ar putea să asigure nou-născuților o bună ereditate. Recomandările **e.** au fost pînă la progresele geneticii în mare măsură utopice, iar fascismul a compromis grav această orientare asimilînd-o în politica sa rasistă, represivă. Azi se mai includ în **e.** și măsurile de ameliorare a condițiilor de existență a oamenilor în scopul ridicării calitative a ereditații umane. Recent **e.** s-a concretizat pozitiv în așa-numitele „consultații genetice" și s-a completat prin *eufenie*, asigurarea medico-igienică a unui fenotip echilibrat și vital.

EURISTICĂ (gr. *heuriskein* —a afla), disciplină metodologică ce se ocupă de *mijloacele descoperirilor și invențiilor;* mod de operare intelectuală prin *sisteme deschise* dar active, de tipul întrebării, problemei, ipotezei libere sau edificate prin raționament plauzibil (G. Polya); strategie a învățării „prin descoperire" (J. Bruner) conform căreia elevii acționînd predominant independent ajung să redescopere anumite adevăruri științifice. **E.** se bazează pe producția divergentă a gîndirii (J. Guilford), pe inteligența fluidă (R.B. Cattell). Se deosebește de algoritmică prin faptul că nu prescrie reguli fixe de operare ci vizînd originalitatea, cultivă combinatorica liberă, admite multiple soluții, solicită indefinit disponibilitățile imaginației și gîndirii creative. Deși nu-și limitează procedeele **e.** apelează cu precădere la analogie, modelare, personificare, analiză prin sinteză, recodificare, transpoziție, experiment „pentru a vedea" ș.a. (v. PROCEDEE EURISTICE).

EVENIMENT, fapt, întîmplare ce se produce în anumite condiții de spațiu și timp, distingîndu-se prin noutate și caracter neobișnuit, provocînd „senzație". În informatică are un sens mult mai general, referindu-se la orice sursă actuală de informație. Astfel **e.** este orice atribut al unui obiect, relații etc.

EVOLUȚIE, în sens larg, proces de dezvoltare care cuprinde atît schimbările cantitative cît și cele calitative; serie de transformări continue dar lente (opuse celor date de revoluție ca transformare radicală și saltiformă), ducînd prin acumulări cantitative la apariția unor noi calități. În timp ce în biologia preevoluționistă se cultiva ideea armoniei prestabilite dintre organism și mediu, odată cu Lamarck și Darwin se impune ideea **e.** în ordinea interacțiunii dintre organism și mediu. În psihologie conceptul de **e.** deține un loc central.

EVOLUȚIONISM, concepție opusă *fixismului* și afirmînd transformările continue ca mod de existență a universului. Cristalizat inițial în biologie, **e.** a dobîndit o primă formă odată cu Lamarck care susține că organismele se transformă sub influența mediului conform legii exersării și a legii transmiterii ereditare a caracterelor dobîndite. Darwin introduce 5 factori (varietatea individuală, ereditatea, suprapopulația, lupta pentru existență și selecția naturală) din a căror interacțiune rezultă evoluția. E. Haeckel a formulat principiul: *„ontogenia repetă filogenia"*, a cărui valoare este relativă. H. Spencer afirmînd universalitatea **e.** consideră că evoluția se trece de la omogen la heterogen printr-un proces de diferențieri și integrări progresive. Ignorînd latura calitativă a transformărilor, H. Spencer se situează pe poziția **e.** plat. Odată cu epocalele descoperiri ale geneticii (Th. Morgan), privind mecanismele ereditații, s-au pus în evidență mutațiile accidentale ce pot interveni în genom. Deci nu poate fi vorba numai de influențele mediului. Însă genomul cuprinde și gene reglatoare, iar fenotipul este supus selecției. Raportul cu mediul nu este întrerupt, după neodarvinistul Waddington, care admite fenomenul de asimilare genetică. J. Huxley caracteriza „progresul biologic" ca fiind în același timp inevitabil și imprevizibil. Schmalhausen interpretează **e.** cibernetic considerînd retroacțiunea și autoreglajul. În aceste condiții se înlătură reminiscențele de finalism inexplicit. **E.** modern se integrează tot mai mult în teoria dialectică a dezvoltării. Pentru psihologie dezvoltarea și istorismul constituie un principiu ce condiționează statutul ei științific.

EXALTARE, stare emoțională de scurtă durată dar foarte intensă, exprimînd o adeziune profundă la înfăptuirea unui act sau la izbînda unei idei. **E.** duce la restrîngerea controlului comportamental, fiind apropiată stării de supraexcitare.

EXAMEN, operație de recoltare sistematică a informațiilor despre ceva în vederea unei evaluări; sistem de verificare, prin probe orale, scrise sau practice a cunoștințelor, deprinderilor și capacităților intelectuale ale unui subiect care a beneficiat de instrucție și aspiră la promovarea școlară sau profesională. Odată cu dezvoltarea învățămîntului și creșterea rapidă a exigențelor față de profesiuni, **e.** își modernizează metodele și conținutul în sensul verificării mai profunde a cunoștințelor, a probării eficacității lor, a măsurării obiective a aptitudinilor corespunzătoare și a creșterii gradului de obiectivitate și precizie a estimărilor. Docimologia se ocupă de problematica **e.**

EXCITABILITATE, proprietate a materiei vii de a reacționa

la modificările ambianței prin modificări reversibile ale structurii și funcționalității sale. Cea mai mare **e.** o posedă celulele nervoase și cele musculare. Reacția organismului este generalizată, la nivelul metabolismului, și specializată, la nivelul țesutului respectiv. Intensitatea reacțiilor este, de obicei, mai mare decît intensitatea modificărilor ambianței care a provocat-o, deoarece energetica reacțiilor depinde de rezervele interne; excitantul le *declanșează*, dar nu le *alimentează*. (Termenul mai vechi: *iritabilitate*).

EXCITANT (STIMUL), reprezintă orice factor de mediu care declanșează modificări reversibile în materia vie. Un **e.** se caracterizează printr-o anumită natură, intensitate, distribuție în spațiu (extensitate) și în timp (protensitate).

EXCITAȚIE, proprietate fiziologică fundamentală a organismelor cu sens de activare (declanșare, susținere ritmică, accentuare) a activității unui organ nervos sau de alt fel. Proces nervos de bază ce se realizează în unitate contradictorie cu inhibiția.

EXECUTARE, finalizare efectivă a unui act, cel de-al patrulea termen al activității voluntare implicînd punerea în funcțiune a efectorilor, împlinirea prin obiectivare.

EXERCIȚIU, repetiție frecventă și tenace a unei activități în vederea însușirii și perfecționării ei, a formării de deprinderi și a obținerii de performanțe; probă sau problemă necesară procesului de învățare.

EXERCIȚIU ÎN ÎNVĂȚARE, acțiune secundară învățării, de fapt o prelungire și adîncire a ei, prin care elevul aplică și îmbogățește cunoștințele sale, își formează deprinderile intelectuale și practice. Nu numai la matematici, gramatică, educație fizică și lucru manual se prevăd exerciții dar și la orice alt obiect de învățămînt. În genere, prin exercițiu se înțelege nu o rezolvare de problemă nouă, ci aplicarea în condiții concrete și variate, a unor cunoștințe sau operații deja predate elevului.

EXHIBIȚIONISM, tendință de a te expune în public frapant și indecent, de a te etala nefiresc, recurgînd și la cabotinaj pentru a atrage atenția cu orice preț, chiar și a scandalului, asupra propriei persoane. Originar semnifica simptomul de expunere în public a organelor sexuale. Se află la debili mintali, dementi, dar și la indivizi cu inteligență normală. Imaturitate afectivă.

EXIGENȚĂ RAȚIONALĂ, presupune adaptarea (potrivirea) exigențelor (a cerințelor, sarcinilor) la posibilitățile subiectului receptor de a le înțelege și de a le traduce în faptă. Natura și gradul solicitării sau interdicției manifestate, de ex. față de elev, trebuie puse de acord cu interesele și aptitudinile acestuia, trebuie dozate rațional, atît sub raport cantitativ cît și calitativ. Exigența exagerată favorizează eșecurile școlare, provoacă „intoxicații intelectuale". Reflexul de investigație

și curiozitate umană trebuie stimulate în mod rațional, prin asigurarea unei asimilări optime a cerințelor și informațiilor; numai astfel se ajunge la realizarea echilibrului permanent dintre exigență și posibilitate, între dificultatea sarcinii și capacitatea elevului de a o îndeplini. „Exigența rațională" trebuie raportată la toate aspectele muncii educative din familie, școală, societate, deci lărgită sfera ei de acțiune, și privită din diferite unghiuri de vedere: asigurarea accesibilității cerințelor și informațiilor, la o vîrstă dată, dozarea efortului fizic și intelectual al copilului în diferite forme de activitate etc.

EXISTENȚIALISM, curent filosofic concentrat asupra analizei și interpretării existenței umane. Se prezintă în diferite variante, avînd ca promotori pe S. Kierkegaard, M. Heidegger, K. Jaspers, J.P. Sartre, G. Marcel, A. Camus. Avînd, de regulă, o orientare umanistă, **e.** oscilează între metafizică și dialectică în înțelegerea raportului dintre esența și existența umană, ancorînd inevitabil într-un individualism, generator de viziuni pesimiste dar și protestatare asupra caracterului accidental al existenței umane, condamnate la înstrăinare, abandonate în neant etc. Apropierea de marxism, încercată de Sartre, nu accede totuși la recunoașterea valorii regeneratoare a revoluției socialiste. În legătură cu filosofia existențialistă a fost elaborată și o psihologie adecvată tematicii sensului vieții, a proiectului și angoasei, a personalității și voinței de autodepășire (J.P Sartre, M. Merleau-Ponty).

EXOGEN, calificare a stimulilor și stimulațiilor provenite din afara organismului. Opus *endogenului*.

EXORCISM, ritual religios menit să alunge, pe baza unor formule magice, „spiritele rele" din corpul celui bolnav, apreciat ca fiind „posedat de diavol".

EXPANSIVITATE, dispoziție a personalității, fixată caracterial, constînd din tendința de a stabili rapid contacte interpersonale sincere, viu calorate afectiv, de a se exprima pe sine energic și fără reticențe.

EXPANSIVITATE SOCIALĂ, latură a sociabilității, care desemnează *capacitatea individului de cuprindere în sfera relațiilor a unui număr mai mare sau mai mic de elemente umane*, ale colectivului din care face parte, pe baza unor legături preferențiale motivaționale de ordin psihosocial și moral. Legăturile preferențiale se fac pe baza unor modele (mintale, comportamentale) ale indivizilor umani, care sînt formate prin raportare la cadrele axiologice specifice unui grup sau unei societăți date. După N.C. Matei **e.s.** se situează pe un loc intermediar între trebuințe și tendințe, în virtutea unității indestructibile a persoanei ca structură bio-psiho-socială și este rezultatul a două nivele de investigare, perceptivă și epistemică. **E.s.** este variabilă în funcție de orientarea anticipativă

conștientă către un ansamblu de stimulări relaționale comparat cu modelul epistemic format anterior. Prin testul sociometric se calculează un indice de **e.s.** (i.e.s.) pe baza formulei lui G. Bastin: **e.s.** (limită inferioară și superioară) $= M \pm t.\delta$. Se calculează mai întîi trei parametri — 1) mediana (M) preferințelor exprimate de n regul grup prin valorizarea (v) preferințelor (p) dintre atracție și respingere. $M = \frac{p.v}{N}$ (N — numărul total de subiecți); 2) abaterea Standard (δ) $\delta = \sqrt{\left(N - 1\frac{M}{N-1}\right)\left(\frac{(N-1)-M}{N-1}\right)}$; 3) gradul de oblicitate al curbei (A_3) sau asimetria ei — $A_3 = \frac{(N-1) - 2M}{N-1.}, \frac{1}{\delta}$ obținîndu-se o anumită valoare „t" pentru un anumit A_3. Pe baza acestor trei parametri se calculează limita inferioară ($L_{inf} = M - t.\delta$) și limita superioară ($L_{sup} = M + t.\delta$) a **e.s.**

EXPECTAȚIE, așteptare, pregătire și orientare a unui sistem spre o acțiune sau eveniment, stare adecvată unei stimulații ce este numai anticipată. Hoppe (1930) a introdus termenul de nivel de **e.** care definește nivelul de evaluare retrospectivă de către subiect a performanțelor pe care le-a obținut în îndeplinirea unei sarcini.

EXPERIENȚĂ, ansamblul cunoștințelor, deprinderilor și tehnicilor de lucru sau de comportare, recoltate nemijlocit de subiect sau grup, în condițiile vieții și practicii sociale. **E.** este rezultatul unei structurări progresive a informațiilor și operațiilor pe baza observațiilor și exersărilor nemijlocite, luînd în genere faptele așa cum se prezintă ele, fără o preocupare de interpretare teoretică, de formulare a unor ipoteze și probleme științifice. Luat în acest sens pragmatic și comun, termenul de **e.** se deosebește de acela de experiment și totodată indică domeniul bazal al cunoașterii imediate, precumpănitor implicite sau empirice, relativ deosebite de sistematică și teoria științifică. Totuși distincția aceasta nu exclude, ci presupune continuitate și interpenetrația dintre **e.** practică, propriu-zisă și cea calificată ca științifică. Aceasta mai ales în epoca actuală de afirmare a unei strînse unități și complexe interdependențe dintre empiric și științific.

EXPERIENȚĂ FIZICĂ, experiența rezultată din activitatea diferențiată după obiecte și din constatările privind lumea materială în baza acțiunii nemijlocite asupra obiectelor.

EXPERIENȚĂ LOGICO-MATEMATICĂ, experiența rezultată din coordonarea acțiunilor mintale și din abstractizări de la acțiunile subiectului, iar nu direct de la obiecte.

EXPERIMENT, metodă fundamentală de cercetare științifică avînd ca operație centrală disocierea factorilor: „separarea factorilor care condiționează apariția unui fenomen dat și studierea consecințelor fiecăruia asupra respectivului fenomen prin neutralizarea celorlalți, astfel discriminîndu-se între factorii reali și cei aparenți, ajungîndu-se la esența fenomenului" (Cl. Bernard). Această disociere a factorilor se face metodic și nu prin tatonare, presupunînd organizarea cîmpului experimental și elaborarea unei strategii de explorare a acestuia pentru a obține rezultatele scontate cu efect minim și a efectua măsurători. Strategia cercetării experimentale include următoarele elemente: alegerea ordinii de studiere a factorilor fenomenului dat, alegerea formei aparaturii cu care se experimentează și alegerea regimului în care trebuie adus fenomenul pentru a fi mai ușor abordat. **E.** *psihologic* se distinge prin preocuparea de a discrimina, pe căi indirecte, faptele de ordin subiectiv și a degaja relațiile dintre subiectiv și obiectiv nu numai sub aspect cantitativ ci și calitativ. Astfel, *în psihologie cercetarea are în vedere însăși natura stimulilor obiectivi și modul cum ei sînt filtrați prin condițiile interne pentru a se reconstitui desfășurările procesuale și produsele psihice la care se ajunge*. Un obiectiv central al **e.** *psihologic* este acțiunea considerată ca fapt comportamental sau demers mintal. Principalele forme de **e.** utilizate în psihologie sînt **e.** de *laborator* și cel *natural*. **E.** natural tinde să maximalizeze realismul, în detrimentul preciziei, pe cînd **e.** de *laborator* maximalizează precizia în detrimentul realismului. Pentru introducerea realismului în situațiile artificiale de laborator s-a ajuns la inițierea așa-numitului **e.** prin simulare sau simulativ. În continuare, **e.** psihologic se confruntă cu o serie de dificultăți cum sînt: din rațiuni umanitare și tehnice subiectul uman nu poate fi supus oricăror acțiuni experimentale; animalul nu poate înlocui omul în măsura în care acest fapt este realizabil în studiul fiziologiei umane; nu se poate acționa asupra obiectului studiat comod și după dorință mai ales cînd acesta se află pe trepte superioare celei pe care se desfășoară acțiunea de cercetare individuală sau în echipe restrînse (ca în cazul studierii fenomenelor psihice de masă). Experimentarea strictă, acolo unde obstacolele sînt prea mari, poate fi substituită, de pildă, prin analiza sistematică a datelor de observare și măsurare (confruntarea acestor date cu schemele teoretice deținute de cercetător.)

EXPERIMENT PSIHOPEDAGOGIC, metodă a pedagogiei și psihologiei pedagogice constînd din modificarea unor elemente de conținut, metodică sau organizare în procesul instructiv-educativ în vederea surprinderii efectelor produse asupra evoluției psihice și comportamentului elevilor. **E.p.** se desfășoară în condițiile firești ale activității școlare și deci nu poartă un caracter artificial. Astfel, în scopuri experi-

mentale, se poate schimba orarul, introduce noi cunoştinţe şi metode de predare, restructura ordinea predării cunoştinţelor etc. După ce se aplică măsurile respective se verifică prin observaţii şi probe rezultatele obţinute. **E.p.** se poate limita la constatări. Prin însăşi esenţa sa însă **e.p.** este formativ, adică îşi propune ca să efectueze cercetări în însuşi procesul instruirii şi educării elevilor, cercetarea apărînd doar ca o implicaţie a operei de formare intelectuală, estetică şi morală a elevilor. De aceea, în şcoală nu sînt recomandabile experimente ce nu contribuie prin ele însăşile la educaţie.

EXPERTIZĂ, operaţie diagnostică şi estimativă asupra unui caz sau situaţii concrete, efectuate în intervale scurte, de specialişti dotaţi cu o mare competenţă. Prin **e.** se constată şi explică, formulîndu-se un consult sau recomandare. În psihologia aplicată se recurge la **e.** capacităţii de muncă, a normalităţii psihice, a capacităţii intelectuale a elevilor de diferite vîrste etc.

EXPLICAŢIE, acţiune gnostică vizînd relevarea modului de determinare a unui fenomen sau a unei categorii de fenomene. Vizează dezvăluirea cauzelor, temeiului de producere a fenomenelor. De aceea se sprijină pe cunoaşterea legilor şi condiţiilor calitative şi cantitative ale fenomenului sau evenimentului. **E.** porneşte de la o descripţie concretă a ceea ce este de explicat *(explicandum)* şi recurge la cunoştinţe esenţiale *(explicans)* ce se aplică fenomenului (Hempel). Valoarea **e.** este condiţionată de adevărul propoziţiilor explicante, a descripţiei faptelor şi de eficienţa modelului explicativ ce se construieşte, după J. Piaget, printr-o astfel de coordonare a legilor încît unele dintre cele să poată fi construite sau reconstruite deductiv, pornind de la celelalte. Ştiinţele moderne uzează de diverse tipuri de explicaţii (cauzale, funcţionale, structurale, teleologice, probabilistice etc.) toate acestea fiind încetăţenite şi în psihologie.

EXPLORARE, denumire a activităţii de orientare, investigaţie, perceptivă sau de detecţie. Este alcătuită din reacţii observative sistematizate şi conduse după o strategie.

EXPONENT, în statistica psihologiei, defineşte mărimea operaţională a caracterelor corelate sau individuale, în vederea încadrării lor tipologice.

EXPRESIE EMOŢIONALĂ, latură a modificărilor motrico-secretorii, mimico-pantomimice şi gestice în relaţia directă sau indirectă cu pulsiuni motivaţionale, stări şi procese emoţionale. P. Fraisse remarcă dificultatea distingerii **e.e.** de alte configuraţii mimicogesticulare cu un conţinut operatoriu, indicativ sau designativ, tonico-energetic nespecific. Sub raportul interpretării **e.e.** urmează aceleaşi modele ca şi teoriile emoţiei. Pot fi considerate simple extrapolări, *obiectivări în comportament ale trăirilor emoţionale* (N. Herbert) sau forme primare ale comportamentului emoţional care prin asimilare generează trăirea internă (W. James, N. Lange). J. Watson confundă **e.e.** cu însăşi emoţia ca formă specifică de comportament. Adevărul este că ceea ce numim **e.e.,** întrucît este semnal pentru un altul, constituie un raport comunicativ, este, înainte de toate, după cum arată încă Descartes, o componentă a complexului reactiv, emoţii-comportament-emoţii, aflat în raport biunivoc cu centrii şi stările interne ce poate activa sau depresa (descărca) tensiunea internă. Plînsul fie accentuează suferinţa, fie o reduce. Deşi **e.e.** de bază (constînd din contracţii şi relaxări musculare, mişcări convulsive, vasodilataţii şi vasoconcentraţii), fiind circumscrise unor mecanisme psihofiziologice generale, sînt comune tuturor oamenilor (G. Dumas, C. Thompson) în rest, ele cunosc o diversificare şi organizare conform condiţiilor adaptative şi socioculturale. Darwin a demonstrat că **e.e.** sînt reziduuri ale unor acte adaptative desfăşurate (atac, fugă) şi se menţin întrucît anticipă, prepară şi susţin demersurile adaptative (încordare, poziţie de atac, accelerare a circulaţiei sangvine, semideschidere a ochilor etc.) şi influenţează pe cel care este, de exemplu, atacat (scrîşnetul dinţilor provoacă teamă). Matalon analizează o serie de comportamente emoţionale identificînd în organizarea lor componente bioadaptative clare dar totodată semnalează *evoluţia spre simbol a* **e.e.,** dezvoltarea lor complexă în raport cu activitatea şi cu ceea ce mai tîrziu N. Fridja numeşte „referenţi situaţionali, cauze specifice de reacţie, valori şi valenţe implicate". Între mecanismele fiziologice şi stările subiective sau comportament emoţional, de cele mai multe ori, nu sînt relaţii univoce (Andrews). Totodată omul dispune de o extraordinară labilitate funcţională şi motrică condiţionată de existenţa sa activă. Piderit şi apoi Boring şi E. Titchener, în baza unor ample cercetări concrete, au relevat nenumărate variaţii fiziognomice privind modificări ale buzelor, muşchilor faciali, ale ochilor şi privirii etc., fiecare din acestea avînd o semnificaţie în contextul global al mimicii ce presupune o sinergie musculară (G. Dumas). De aceea pot fi compuse variabil, fiecare din componentele ei îndeplinind pentru un altul rol de indice iar sistemul indicilor oferind observatorului un complex integrat de informaţii despre starea subiectului. **E.e.** pot fi *spontane, habituale şi voluntare.* Ele se structurează tipic şi variabil, individual în condiţiile activităţii şi comunicării sociale. Fraisse arată că societatea pe de o parte selecţionează expresiile bazale dezvoltînd pe unele şi inhibînd pe altele, pe de alta creează „un veritabil limbaj mimic în care semnele prelungesc şi diversifică expresiile spontane". Landys observase că, fiind în cea mai mare măsură învăţate (orbii congenitali posedă o mimică foarte

săracă), **e.e.** se stilizează pînă la stadiul de limbaj deliberat și convențional. O. Klineberg și alți etnologi relevă *diversitatea de semnificații a gesturilor în diverse culturi*. A scuipa înseamnă dispreț la europeni și manifestare a benedicțiunii la unele populații arabe. Dirijarea mimicii permite ca, după eticheta tradițională din unele culturi asiatice, să se zîmbească la înmormîntarea celor apropiați pentru a nu obliga pe participanți să încerce suferințe morale. **E.e.** este o formă specifică de comunicare (M. Ralea). Fenomenul nu se reduce la contagiunea afectivă ci implică și *„parametri asociați cu dimensiunile semnificației emoționale"* (Davitz). Conținutul **e.e.** nu este și nu poate fi la om pur emoțional, incluzînd și componente cognitive. De la o anumită vîrstă, copiii nu mai plîng singuri, dacă n-au vreun motiv serios. Dezvoltîndu-se ca un limbaj parțial, **e.e.** trebuie „încadrate în ansamblul activității generale a presonalității" (G. Neacșu). Vorbirea implică o notă emoțională și orice **e.e.** este, în fapt, obiectivarea unor atitudini (H. Wallon). Lectura **e.e.** prezintă, de aceea, aceleași probleme ca și perceperea și înțelegerea oricărui limbaj verbal. Este necesar să se identifice natura, specia emoției exprimate și să se urmărească indicii expresivi pentru a codifica concret intensitatea și structura stării emoționale (R. Woodworth, Kramer, Coleman). Carmichael, Roberts și Wessel atrag atenția asupra pozițiilor mîinilor care joacă în **e.e.** un rol aproape tot așa de important ca și fizionomia facială. Copiii învață treptat să recunoască **e.e.**, după Gates, în următoarea ordine: rîs, suferință, mînie, oroare, surpriză, dispreț. Folosind fotografii de actori, Feleky, H. Schlosberg, C. Osgood ș.a. au constatat că aceleași expresii pot fi variabil interpretate și nu se pot obține identificări corecte din partea tuturor subiecților. Sînt mai slab recunoscute expresii de bucurie și mirare decît cele de groază și dispreț. Un optimum de comunicare prin **e.e.** intervine între persoane ce se cunosc bine, mai ales înăuntrul familiei și care deci posedă și latura individualizată a codului **e.e.** G. Neacșu a studiat fenomenul *transpoziției expresive*.

EXPRESIVITATE, calitatea unui proces psihic sau a personalității de a-și modela structura și conținutul în chip relevant în comportament; comunicare într-un sistem în altul cu efecte de accentuare ce reliefează și impune mesajul; proiecție în comportament și mai ales în stilul acestuia a dinamicii interne a personalității. Deci, stil personal de comportament. Se disting **e.** *fiziognomică, motorie, emoțională, verbală, gestică, artistică* etc. **E.** vorbirii uzează de intonație și accente (pe care T. Slama-Cazacu le apreciază ca fiind comutatoare de sens), de mijloace lexicale, sintactice, toponimice și semantice (Artiomov). **E.** dobîndește în comportamentul

actorului importante valențe simbolice. În chip necesar corelată cu transpozabilitatea, **e.** actoricească definește capacitatea întruchipării scenice. G. Neacșu definește **e.** ca „însușirea aptitudinală complexă, înglobînd putința de a proiecta pe plan mintal și de a exprima adecvat și sugestiv, într-o situație dată, o idee sau o stare psihică". Această aptitudine complexă se dezvoltă la diverse niveluri implicînd elaborări spontane, dirijate și de improvizație.

EXTAZ, stare a celui ce este copleșit de ceva ce-l depășește cu totul și-l absoarbe; presupune imobilitate, depresiune a funcțiilor vegetative și sub raport afectiv, după P. Janet: „un sentiment de fericire, de bucurie inexprimabilă, care fuzionează cu toate aspirațiile spiritului". **E.** este o trăire la limita superioară a valorilor estetice, morale, intelectuale, dar are și o ipostază psihopatologică de tip obsesional.

EXTERNALIZARE, proces de proiectare în afară a imaginilor obiectuale și spațiale, luîndu-se în particular cazul vederii. Sinonim *proiectivității imaginilor*.

EXTEROCEPTOR, receptor dependent de stimulațiile exterioare cum sînt văzul, auzul, tactul, mirosul (Ch. Sherrington) deosebit de proprioceptiv (muscular) și interoceptiv (visceral).

EXTINCȚIE, diminuarea sau absența răspunsului la stimularea unui focar motor după o stimulare anterioară a aceluiași focar. Consecință fizică a suprasolicitării muscular-articulatorii.

EXTRAPOLARE, operație de extragere a unor date, scheme, modele, valori, dintr-un domeniu și de a le extinde asupra altor domenii; implică ipoteză și se apropie de transfer. În psihologia experimentală, continuarea curbei unor date dincolo de limita de valori a faptelor observate.

EXTRAVAGANȚĂ, ieșire din comun, manifestare bizară, dezechilibrare, dereglaj al conduitei, excentricitate, încălcare a bunului simț. Cervantes remarca: „tot ceea ce nu-i firesc e rău". **E.** poate fi provocată de lipsa de maturitate și de echilibru spiritual sau poate fi o sfidare a opiniei publice. **E.** echivalează cu originalitatea ieftină, de suprafață, reflex al crizei de originalitate în cultura personală.

EXTREMISM, atitudine ce nu cunoaște moderația și gradația, situarea pe pozițiile unei doctrine duse pînă la ultimele ei consecințe, astfel încît devine dogmatică, absurdă. **E.** se poate manifesta prin fanatism, ascetism, moralism insolent. **E.** presupune pierderea simțului măsurii și a realismului.

EXTROSPECȚIE, privire în afară, observare obiectivă a comportamentului, opusă *introspecției*. Contrar aparențelor, omul este precumpănitor extrospectiv.

EXTROVERSIUNE, organizare a personalității, orientate precum-

pănitor spre lume, atașate de obiecte și oameni, deschisă pentru o cît mai activă comunicare cu cei din jur, de unde și facila adaptare la mediu; opus *introversiunii*.

EXUBERANȚĂ, stare afectivă generată de trăirea intensă a unei bucurii, manifestată printr-un comportament nestăpînit, exploziv fără a depăși însă limitele permise. **E.** este caracteristică persoanelor foarte comunicative.

EZOTERIC, sens al unor manifestări și acțiuni comunicative de a fi destinate unui număr redus de inițiați, ai școlii, profesiunii și sectei respective. Prin **e.** se desemnează, extensiv, inaccesibilitatea unor consecințe prin complicarea și incifrarea lor inutilă, fastidioasă și confuză. Opus exotericului care prevede comunicare cu toți cei interesați, ca și accesibilitate.

F

FABULAȚIE, construirea în plan fictiv, cu ajutorul cuvintelor, a unor situații, evenimente sau personaje prin invenție ca angajare într-o anumită direcție, indiferent de faptul dacă subiectul crede sau nu în cele pe care le relatează. Se disting două tipuri de **f.:** una care poate fi calificată ca normală și care se întîlnește frecvent la copii sub influența lecturii, filmelor, și în general a evenimentelor care acționează puternic asupra imaginației lor. În acest caz subiectul este conștient că fabulează. O altă formă este cea patologică și eminamente inconștientă, subiectul fiind convins de adevărul și realitatea **f.** **F.** *patologică* apare ca sindrom în tulburările de memorie, datorate unei dezorganizări a memoriei, a „telescopării" și amestecării amintirilor în fluxul perceptiv actual. **F.** are, în acest caz, un caracter mai mult sau mai puțin oniric. **F.** este astfel întîlnită în sindromul Korsakoff și în presbiofrenii. **F.** este întîlnită, ca o caracteristică esențială, și în parafrenii, prezentînd o excepțională proliferare imaginativă.

FACILITARE, *efect Bahnung*, producerea unui răspuns mai intens la un stimul-test a unui punct cortical, cînd mai ales această stimulare este precedată de una condițională decît atunci cînd este aplicată singură. De asemenea, **f.** presupune o asemenea influențare între două puncte corcale întrucît stimularea unuia permite declanșarea răspunsului altui punct. Activitatea psihică este mijlocită de astfel de factori cum sînt atenția, deprinderea, aptitudinea. În relațiile interpersonale și grupale se manifestă fenomenul de **f.** socială constînd în efectul energizant al interacțiunii de tip cooperator asupra tuturor proceselor desfășurate în comun (sarcini practice, rezolvare de probleme, comunicare etc.).

FACTOR, în matematică, termen care înmulțit cu altul contribuie la un produs. În psihologie și științele sociale indică o unitate funcțională, o trăsătură, un element constitutiv care acționează specific și trebuie să fie considerat în interacțiunea sa cu celelalte elemente în descrierea sau explicarea fenomenului global. Teoria și analiza factorială sînt larg utilizate în cercetarea psihologică.

FACTORI DE PROGRES, categorie taxiologică introdusă de Gh. Zapan, desemnînd *condițiile, regulile și normele ce contribuie la optimizarea activităților*. Zapan încearcă să adopte regularitățile activității de sistematizare reflexă a creierului ca factori de care trebuie să se țină seama în organizarea oricăreia dintre activități. Aceștia sînt: 1) realizarea unei zone de excitabilitate optimă pe cortex în raport cu activitatea respectivă; 2) formarea unor noi legături temporare pe baza activității cît mai multor analizatori; 3) folosirea acțiunii de transfer și evitarea interferențelor; 4) asigurarea unei intensități optime a stimulilor; 5) întărirea legăturilor temporare; 6) diferențierea excitanților; 7) interacțiunea diferitelor procese corticale; 8) folosirea interacțiunii celor două sisteme de semnalizare; 9) menținerea constanței relative a stereotipului și componentelor sale; 10) realizarea sintezelor și generalizărilor; 11) stimularea schimbărilor în timpul elaborării stereotipului; 12) generalizarea stereotipului; 13) stimularea sintezelor în zonele relativ inhibate; 14) folosirea reflexelor de ambianță; 15) realizarea unui stereotip extern favorabil.

FACULTATE PSIHICĂ, structură funcțională, posibilitate de a întreține un anumit gen de relații psihice și a dezvolta o activitate senzorială sau mintală specifică. Garnier (1852) socotea că **f.p.** sînt independente una de alta, supoziție care nu s-a confirmat. Termenul de **f.** are sens de capacitate, iar după unele interpretări sens de funcțiune. Este depășit, pe cale de a ieși din uz.

FAMILIE, în pofida extremei varietăți structurale — de origină istorică — sau culturală —, nota proprie a **f.,** ca instituție socială avînd la bază alegerea reciprocă a partenerilor maritali este de a asigura reproducerea speciei, în condiții socioculturale determinate. Astfel, conform definiției lui Cl. Levi-Strauss, **f.** este un grup care își are originea în căsătorie, fiind alcătuit din soț-soție și copiii născuți din unirea lor (grup căruia i se pot adăuga și alte rude), pe care-i unesc drepturi și obligații morale, juridice, economice, religioase și sociale (inclusiv drepturi sau interdicții sexuale). Ca grup social întemeiat pe alegerea reciprocă a partenerilor maritali, cu roluri și statute precise asociate membrilor lui, apoi avînd habitudini, țeluri și aspirații comune, și în cele din urmă (dar nu ca importanță) asigurînd creșterea progeniturii, componentele psihologice personale și interpersonale joacă un rol deosebit în funcționarea **f.** Problemele esențiale de care depind întemeierea și reușita familiei iar mai departe, pe plan macrosocial, procesele demografice, formarea tinerei generații și a viitorilor cetățeni și membri adulți ai societății, constau în criteriile valoric-personale de selecție a partenerilor maritali, în acordul interpersonal al cuplurilor, în coeziunea grupului în fața obstacolelor și a frustrațiilor, în climatul afectiv și moral pe care-l asigură copiilor, în capacitatea de a le transmite în mod adecvat acestora habitudini, cunoștințe și norme de comportare, precum și în a le forma trăsături importante ale viitoarei personalități. Toate aceste probleme psihologice și multe altele de același gen au generat o problematică de cercetare vastă și diversă (ajunge să amintim că psihanaliza își trage originea din aceste probleme), în care, de regulă, psihologul s-a întîlnit cu antropologul, sociologul, demograful etc.

FANATISM (lat. *fanaticus* — inspirat de zei, *fanum* — templu în care se dădeau oracole), inițial, termenul se raporta la doctrinele religioase și desemna intoleranța și cruzimea manifestate față de cei de altă credință; mai larg, **f.** exprimă adeziunea dogmatică la o idee sau la o orientare și activitatea nestăvilită de nimic în vederea realizării scopurilor și condițiilor impuse de ideea respectivă.

FANTASMĂ, după Laplanche (1967), „scenariu imaginar în care subiectul este prezent și în care este figurată, într-o manieră mai mult sau mai puțin diformată de procesele defensive, îndeplinirea unei dorințe și, în ultimă instanță, a unei dorințe inconștiente". Larg utilizat în psihanaliză, termenul de **f.** se referă la o *formație imaginativă sau fantezistă particulară, care nu corespunde realului,* este o producție iluzorie și constituie unitatea componentă a viselor, a reveriilor (vise diurne) intervenind ca elemente ale vieții fantasmatice a subiectului și îndeplinind un rol important în etiologia nevrozelor. Freud notează: „Cînd ne aflăm în prezența unor dorințe inconștiente aduse la ultima și cea mai adevărată expresie, sîntem forțați să spunem că realitatea psihică este o formă de existență particulară ce nu ar trebui să fie confundată cu realitatea materială". Aceasta se referă cu deosebire la **f.** inconștiente, precumpănitor onirice, despre care Freud arată că „sînt, pe de o parte, înalt organizate și noncontradictorii întrucît au pus în profitul lor toate avantajele sistemului conștient și judecata noastră le distinge cu greu de formațiunile acestui sistem; pe de altă parte, ele sînt inconștiente și incapabile să devină conștiente. Originea lor inconștientă este decisivă pentru destinul lor". La acest nivel **f.** apare ca efect al „unei investiții halucinatorii în amintirea unei satisfacții". Prin-

tre **f.** inconștiente, Freud acordă un loc important dubioaselor **f.** originare ce se referă la viața intrauterină, la experiențe arhaice infantile de autoerotism, complex de castrație etc. Cît privește **f.** conștiente ce apar în reverii (ca produse ale elaborării secundare a viselor) acestea sînt „scene, episoade, romane, ficțiuni pe care subiectul le construiește și pe care și le povestește în stare de veghe". Între acestea forme de **f.** sînt altele intermediare, **f.** liminale, care „se apropie foarte aproape de conștiință și rămîn acolo fără a fi perturbate atîta timp cît n-au investiție intensă". Astfel, **f.** apar ca un fenomen privilegiat, întrucît, după Laplanche, realizează „procesul de trecere între diversele sisteme psihice: refulare și reîntoarcerea refulatului". S. Freud nu găsește însă o deosebire calitativă între diversele tipuri de **f.**: „Fantasmele clar conștiente ale perverșilor, care, în condiții favorabile, se pot transforma în comportamente angajate, temerile delirante ale paranoicilor, care se proiectează asupra altora cu un sens ostil, fantasmele inconștiente ale istericelor, pe care le descoperim, dincolo de simptome, prin psihanaliză, acestea coincid prin conținutul lor pînă la cele mai mici detalii".

FANTEZIE, în genere, sinonim cu *imaginația*. Există totuși tendința de a considera **f.** identică numai cu imaginația creatoare, îndeosebi cu construcțiile imagistice ce dispun de un grad maxim de libertate și se îndepărtează mult de real și chiar de posibil.

FAPT, sinonim al *fenomenului* sau *actului;* transformarea inițiată și împlinită. În psihologie, evenimentele specifice de comportament și viață psihică asupra cărora poartă cercetarea. Bază a cunoașterii științifice.

FASCINAȚIE, efect de imobilizare a mișcărilor, tensiunii afective și actelor intelectuale, sub influența unei stimulații excepțional de atractive sau de periculoase. Uzual, se înțelege prin **f.** *starea-limită a subiectului copleșit de scenele la care asistă,* de performanțele și valorile pe care le percepe și de care nu se poate desprinde.

FATALISM (lat. *fatum* — destin), doctrină filosofică sau de origine mistică în conformitate cu care evenimentele din lume și viața omului depind de soartă, destin, *fatum*. Teorie a predestinării față de care voința omului ar fi neputincioasă, ea însăși exprimînd ceva din destin. În variante moderne, cum sînt cele ce apar în filosofia lui Spinoza sau V. Conta, termenul este utilizat impropriu, avînd un sens apropiat de determinism.

FATIGABILITATE, caracteristică individuală privind *gradul de rezistență la oboseală* și totodată nivelele de solicitare la care oboseala survine. S-au stabilit tipologii ale oboselii, ale diferențelor individuale în ceea ce privește predispoziția sau rezistența la oboseală. **F.** prezintă importanță în considerarea capacității de muncă, la angajarea în acele profesiuni care prezintă solicitări speciale (muncă de noapte, efort fizic mai mare etc.), precum și în diagnosticarea de către medic și psiholog a neadaptărilor la muncă, a căror cauză majoră e oboseala.

FEEDBACK (RETROACȚIUNE, CONEXIUNE INVERSĂ), unul din principiile ciberneticii, care desemnează informația provenită de la efector sau de la „ieșirea" sistemului, semnalizînd diferite efecte, condiții noi și eficiența acțiunii executate sau a comenzii elaborate. Informația inversă se adresează ca mărime informațională din nou „intrării" sistemului pentru ca acesta să-și modifice activitatea în funcție de scopul propus. *Este principiul de bază al adaptării oricărui sistem la mediu, prin reacția efectului asupra cauzei și închegarea circuitelor reflexe autoreglatorii, realizînd astfel coechilibrarea dinamică și în același timp autodelimitarea sistemului față de mediul său specific.* Ca fenomen natural **f.** se manifestă la toate nivelele de organizare ale materiei, îmbrăcînd diferite forme în cadrul diferitelor sisteme. **F.** este un element component inseparabil al mecanismului de autoreglare și în același timp o însușire a organizării unui sistem în ansamblu, ca rezultantă a însușirilor subsistemelor și a combinațiilor lor (Klaus). În funcție de poziția verigii conexiunii inverse în schema de organizare a sistemului se pot distinge două categorii de **f.**: extern, care are loc în cadrul interacțiunii sistemului cu mediul și unul intern, care se realizează la nivelul interacțiunii subsistemelor, conferind stabilitatea internă a sistemului. În funcție de gradul de complexitate a operațiilor pe care le efectuează mecanismul de comandă se disting: **f.** *simplu,* care constă doar în operații de comparare, între valoarea dată a mărimii reglabile și valoarea reală a mărimii de ieșire și **f.** *complex,* care realizează în plus și alte operații, cum ar fi cele de selecție, de corelare a elementelor stocate în memoria sistemului cu cele actuale etc. În funcție de sensul acțiunii semnalelor conexiunii inverse asupra valorii actuale a mărimii reglabile, față de o valoare inițial dată sau față de punctul de echilibru, se disting: **f.** *negativ,* autoreglare, stabilizatoare, corectoare a perturbațiilor, care realizează o reducere sau înlăturare a oscilațiilor valorilor mărimii reglabile de la valorile date, înscrise în programul de funcționare a sistemului; el menține coordonatele sistemului în limitele anumitor valori. Semnul de „—" înseamnă că **f.** are sens contrar, față de discordanța dintre valoarea reală a parametrului reglabil și o valoare dată. Informația trimisă înapoi la centrul de comandă tinde să se opună la distanța-

rea mărimii reglate față de mărimea care reglează. În termenii teoriei piagetiene, **f.** negativ este caracteristic proceselor de asimilare, ca o tendință vectorială a subiectului în relația sa cu mediul, tendință de a aborda și a reduce necunoscutul la cunoscut, de a asimila situațiile noi pe baza schemelor operaționale consolidate și standardizate. **F.** *pozitiv* amplifică oscilațiile valorilor mărimii de reglare de la o valoare dată, pe baza datelor informaționale. **F.** pozitiv realizează latura acomodativă a adaptării, lărgind permanent domeniul zonei reglabile a unui sistem și deci a capacității sale antientropice. **F.** pozitiv se traduce ca autoexcitație, autoîntreținere, realizînd acomodarea prin depășire, pe baza elementelor de anticipare și proiectare (recent au fost introduși, ca fiind mai semnificativi, termenii de *feed before* și *feed forward*). În plan psihologic, **f.** pozitiv se traduce ca o tendință vectorială a subiectului uman, de a interpreta și a modela o aceeași situație, prin procedee operaționale diferite, prin descoperirea într-o oarecare situație dată a unui alt principiu de relaționare a elementelor. **F.** permite să se depășească modelul clasic al arcului reflex prin acreditarea generică a reacțiilor circulare, mai bine-zis a interacțiunilor circulare dintre subiect și ambianță. Aici, devin esențiale două coordonate: programul și sarcina derivată din acesta, la nivel central fiind activați, după P.K. Anohin — acceptori ai acțiunii, după Ed. Bernstein — modele necesare ale viitorului, după G. Miller, K. Pribram și E. Galanter — planuri ale conduitei și imagini ale situației. O a doua coordonată ar fi cea a controlului, de la subsistemul efector, parvenind permanent și secvențial, prin retroaferentație, la centru, informații asupra modului cum se efectuează acțiunea și astfel subsistemul reglator poate să transmită comenzi suplimentare, corective, de sancționare, de modificare etc. Important este deci operatorul, în raport cu care **f.** va fi pozitiv sau negativ, determinînd trecerea de la o stare la o alta, preconizată a fi mai bună — atingerea unui țel, sau avînd sensul invers, al menținerii stării existente sau al revenirii la starea preexistentă. Autoreglajul, reductibil la comandă și control, implică succesiv și simultan ambele tipuri de **f.**, deci o unitate a contrariilor. Aspectul comunicațional al sistemului psihic nu poate fi detașat de caracterul său intrinsec, finalist, teleologic (A. Rosenblueth) asigurat, structurat prin schemele-bloc cu **f.** În ultima vreme se insistă mult asupra elementelor de anticipare în psihocibernetică și de aceea se recurge la termenii de *feed-before*, *feed-forward*.

FEMINITATE, caracteristică psihică a individualității cu o bază biologică, dar constituită

în continuare după un model cultural. J. Faure arată că **f.** și masculinitatea rezultă din tipul de relații ce se instituie între reprezentanții celor două sexe după valori acceptate desemnînd statute diferențiate. Tradițional **f.** este denotată prin sensibilitate, inteligență analitică, preocupări pentru frumos și promovarea valorilor morale, sentimente durabile, intuiție psihologică și pricepere educativă. Din modelul **f.** tinde să fie eliminată slăbiciunea și dependența.

FENOMEN (gr. *phainomenon* — ceea ce apare), desfășurare particulară și obiectivă, accesibilă organelor de simț, deci direct constatabilă. Se definește în unitate și opoziție cu esența. În psihologie, **f.** indică, în genere, ceva local, tranzitoriu sau, prin specificare, un raport, un efect ce intervine cu necesitate în anumite condiții (de ex. **f.** Phi). P. Janet a propus o distincție între **f.** și fapt, acesta din urmă fiind precis determinat și avînd o structură accesibilă descripției, pe cînd **f.** implică transformarea continuă. **F.** psihice reprezintă o categorie aparte, întrucît, direct, nu sînt accesibile decît introspecției, în măsura în care acesteia i se acordă credit. B. Teplov demonstrează caracterul mijlocit al cunoașterii **f.** psihice.

FENOMENUL LUI: — AUBERT, în observarea unei verticale luminoase dacă se înclină capul într-o direcție, linia se înclină în sens contrar; — BEZOLD-BRÜCKE, perceperea tonalității cromatice depinde de gradul de iluminare a ei; — DOVE, depinde de luciul obținut stereoscopic prin prezentarea la fiecare ochi a cîte unei suprafețe mate, alb și gri; — HONI, găsit de Wittreich (1952), se referă la faptul constatat la o femeie cu numele de Honi, care, în cazul cunoscut al observării unor fizionomii de bărbați printr-o fantă, le percepea deformat (iluzia Ames), dar percepea corect fizionomia soțului aflat în aceleași condiții; — MAXWELL, sau fenomenul entropic, constînd din menținerea unei pete în cîmpul vizual, corespunzător maculei retiniene, în condițiile adaptării la întuneric; — PANUM, dacă unui ochi i se prezintă o verticală, iar celuilalt două verticale apropiate, prin fuziunea binoculară prima verticală se contopește cu una din cele două, dar i se conferă acesteia o oarecare înclinare; — PURKINJE, considerînd un optimum de vizibilitate a tonurilor în jur de 550mμ, culorile albăstrui se văd cel mai bine în obscuritate și dobîndesc oarecare strălucire; — TROXLER, în privirea fixă, punctele situate în zona vederii periferice se estompează treptat și dispar din imaginea perceptivă; — WERTHEIMER, cunoscut sub denumirea de *fenomenul phi*, constatat experimental prin perceperea unei linii luminoase între

două becuri electrice apropiate și care se aprind succesiv cu o frecvență de peste 18 ori pe secundă. Succesiunea de imagini apropiate duce la fuziune și deplasare, astfel explicîndu-se mișcarea aparentă.

FENOMENOLOGIE, curent filosofic și psihologic bazat pe ideea cunoașterii directe a fenomenelor mintale și a descrierii lor concrete. În varianta lui E. Husserl (1900) apare și ca o *contemplare introspectivă nemijlocită a esențelor și formelor pure ale spiritului,* lumea și conținutul referitor la ea fiind puse în paranteză. Procedînd la o examinare critică a **f.,** H. Wald scrie: „În fenomenologie, esența lucrurilor nu se află „dincolo" de lucruri, în cer, ci „dincoace" de lucruri, în străfundul *eului uman.* Husserl mută ideile platonice din obiect în subiect. De aceea în fenomenologia lui Husserl ideile nu mai sînt „lucruri", ci „intenții". Lucrul este unitatea dintre un complex de senzații și o esență logică. Cunoașterea spontană făurește lucrul, iar cunoașterea filosofică dezvăluie esența care a participat la făurirea lui. Reducînd fenomenul la percepție și esența la concept, **f.** pretinde că depășește opoziția dintre fenomenul perceput și percepția fenomenului. Husserl nu mai face nici o deosebire între reflectat și reflectant. **F.** încearcă să topească obiectul și subiectul în relația dintre obiect și subiect. Fenomenologii cred că „relația este totul, iar relatele nu înseamnă mai nimic." Școala de la Wurzburg și-a asumat studiul fenomenologic al gîndirii opus celui logic. Se adaugă și un sens extensiv privind orice descriere de procese subiective fie și pe calea reconstituirii lor cu mijloace indirecte (V. DESCRIERE FENOMENOLOGICĂ).

FENOTIP, rezultatul „vizibil" și constatabil din organism, răspuns al genomului față de incitațiile și tensiunile mediului. Selecția nu vizează în mod direct genele, ci **f.,** în funcție de comportări mai mult sau mai puțin adaptate. Într-adevăr, activitatea esențială a **f.** este reprezentată de comportament, acesta asigurînd circularitatea relațiilor dintre organism și mediu; organismul își alege mediul, modificîndu-l în măsura în care depinde de el (Piaget). Reacțiile fenotipice fiind un rezultat al „normei de reacție" al genotipului (fondului genetic) și, totodată, presupunînd interacțiuni constante între acțiunea organizatoare a reacțiilor și influențele mediului, comportamentul devine un factor important al evoluției însăși.

FERMITATE, tărie, atitudine de adoptare rapidă, conștientă și de durată, a unei poziții în situațiile problemă; rezistență în apărarea și promovarea unei decizii. Se opune ezitanței, sugestibilității și tendinței spre abandon în fața greutăților. **F.** nu se referă numai la planul ideal

ci și la cel comportamental, în situațiile sociale concrete. **F.** este legată strîns de convingerile individului și de organizarea lor volitivă. Calitate a atitudinilor de a fi stabile, inflexibile, rezistente față de forțe opuse.

FEROMON, termen care definește „ectohormoni", substanțe secretate de un animal și care influențează comportamentul sau dezvoltarea unor indivizi, conspecifici sau nu. La multe animale **f.** joacă un rol însemnat în sexualitate (poate și la om), reproducere, organizarea vieții în comun (ex. la albine). Parfumurile pot fi considerate, pînă la un punct, ca **f.** artificiali.

FETIȘISM (port. *fetico* — vrajă, magie), practică a cultului față de obiecte, despre care se crede că posedă forțe supranaturale, magice sau că pot mijloci relațiile cu astfel de forțe. „Fantezia încălzită de dorință — scrie Marx — creează la fetișist iluzia că un lucru material poate să-și modifice proprietățile sale materiale numai pentru a-i satisface poftele lui". Aceeași iluzorie atribuire de însușiri, ca proprietăți intrinseci ale obiectului iar nu ca obiectivare a unor acțiuni și relații sociale, intervine — după Marx — în cazul mărfii. Aici se produce fetișizarea, produsul muncii fiind evaluat independent de condițiile reale ale producției, ca avînd o valoare „în sine" iar nu o valoare în relațiile de schimb și de utilitate. Deci **f.** se implică și ca o iluzie cognitivă ce se poate întîlni și în alte sfere decît cea a religiei.

FIABILITATE, categorie cibernetică și ergonomică ce exprimă *rezistența la solicitări, funcționalitatea superioară și de durată, eliberarea maximă de pericolul deteriorării unor dispozitive sau aparate tehnice; siguranța în desfășurarea comportamentului uman, în funcționarea unei mașini sau a unui sistem om-mașină-mediu.* Poate fi definită și măsurată fie ca probabilitatea realizării cu succes a unei anumite performanțe (opusă probabilității de apariție a unei erori sau disfuncționări), fie prin timpul mediu pentru o eroare. **F.** sistemului om-mașină-mediu depinde de **f.** fiecărei componente și de modul de aranjare a componentelor: în serie (nefuncționarea unei componente atrăgînd după sine nefuncționarea întregului sistem) sau în paralel (defecțiunea unei componente neantrenînd defecțiunea întregului sistem). Menținerea **f.** la valoarea proiectată constituie scopul principal al activității de întreținere.

FIDEISM (lat. *fides* — credință), doctrină de origine și factură teologică afirmînd, iraționalist, prioritatea credinței religioase asupra științei. În varianta modernă, echivalarea credinței cu știința, prin afirmarea realității obiective a conținutului credințelor și prin susținerea că la baza fenomenelor studiate de știință se află „voința divină". Prin ext., la unii autori recenți,

f. desemnează rolul prepondere nt al convingerilor afective în definirea adevărului ştiinţific sau al orientărilor filosofice.

FIDELITATE (lat. *fidelitas,-atis* — credinţă, devotament), persistenţa atitudinilor faţă de sine, de alţii, faţă de ideile şi convingerile adoptate. **F.** implică ataşamentul faţă de o cauză şi capacitatea de depăşire a unor bariere — interne şi externe — în vederea respectării obligaţiilor asumate. În tehnica psihodiagnozei, **f.** reprezintă *una din calităţile măsurii, respectiv constanţa şi omogenitatea datelor obţinute printr-un test aplicat de mai multe ori aceluiaşi subiect.* Aceasta presupune ca fiecare probă sau subprobă să aibă o „adresă" exactă, să privească un anume fenomen, o relaţie sau însuşire. Între testare şi retestarea de mai tirziu trebuie să se obţină o corelaţie de 0,80—0,90 pentru ca să se ateste **f.** sau fiabilitatea testului.

FIGURABILITATE, în expresia psihanalitică, „luarea în consideraţie a figurabilităţii" se referă la cerinţele cărora se supun fenomenele onirice şi anume selecţia şi transformarea gîndurilor şi dorinţelor, astfel încît să fie reprezentabile în imagini, mai ales în imagini vizuale. Deci sînt selecţionate acele semnificaţii care se pretează la puneri în scenă vizuală iar deplasarea este polarizată către imagini.

FIGURATIV, ceea ce caracterizează o formă, un contur, un ansamblu de linii şi suprafeţe, o schemă: aspect al funcţiilor cognitive care se referă la acele forme de cunoaştere concretă, intuitivă, care apar subiectului drept „copii" ale realului, mai precis ale unor *stări* reale. Există trei varietăţi fundamentale de cunoştinţe figurative: 1) *percepţia* („copie" a unui obiect, realizată în prezenţa acestuia); 2) *imitaţia* (reproducerea motorie efectivă în prezenţa sau în absenţa obiectului); 3) *imaginea mintală* sau reprezentarea (reproducere, „copie", imitaţie a obiectului, interiorizată şi producîndu-se în absenţa obiectului — spre deosebire de percepţie). Se adaugă formele sau figurile (schemele) logice. Acestea nu sînt însă figurative în sens concret, intuitiv.

FIGURĂ, formă, contur stabil, închis şi individualizat. Se detaşează ca o structură dintr-un cîmp global. *Figuri ambigue,* imagini în care diferenţele perceptive dintre fond şi figură nu sînt atît de pregnante, putîndu-se înlocui una pe cealaltă.

FIINŢĂ, în sens filosofic, ceea ce există în chip absolut dincolo de toate schimbările şi aparenţele; entitate ontologică a omului luată în genere sau în secvenţele sale existenţiale (M. Heidegger). În teoria marxistă **f.** semnifică existenţa omului. În psihologie se desemnează prin **f.** omul ca realitate procesuală şi globală, omul ca personalitate luat în ansamblul tuturor atributelor, relaţiilor şi determinărilor sale.

FILANTROPIE (gr. *philanthropia* — iubire de oameni), doctrină şi atitudine ce se exprimă prin ataşamentul faţă de oameni şi tendinţa de a-i ajuta. **F.** presupune înţelegerea şi compasiunea altor persoane, dar şi capacitatea de a renunţa la unele satisfacţii personale. Cultivarea **f.** trebuie să evite ostentaţia. Actele **f.** nu se pot substitui rezolvării reale a problemelor sociale şi optimizării cuprinzătoare şi de perspectivă a condiţiilor vieţii omeneşti.

FILIAŢIE DE IDEI, expresie metaforică relevînd emergenţa asociativă, naşterea ideilor una din alta prin desfacerea implicaţiilor şi combinaţiilor spontane.

FILISTINISM, mărginire şi neloialitate, prefăcătorie, continuă modificare a comportamentului după calcule meschine, tendinţă spre a obţine aprobarea celor puternici şi admiraţia celor slabi. **F.** este expresia egoismului şi lipsei de ideal. Iniţial a fost atribuit mai ales micii burghezii germane din timpul lui Goethe.

FILMARE, ca metodă de măsurare şi analiză a consumului de timp de muncă, permite înregistrarea proceselor de muncă pe peliculă, aşa cum au loc ele în realitate, putîndu-se înregistra situaţia pe unul sau mai multe locuri de muncă şi apoi reproduce pe ecran ori de cîte ori este nevoie, în vederea studierii şi a eliminării greşelilor existente în procesul muncii analizate. În acest fel *se creează posibilitatea studierii detaliate şi multilaterale, atît a procesului de producţie în ansamblu, cît şi a diferitelor elemente ale acestuia.* Totodată, procesul de producţie cercetat poate fi înregistrat cu o anumită viteză, iar pe ecran poate fi reprodus şi cu altă viteză (încetinită sau accelerată). Datorită acestui fapt, devin accesibile vederii acele elemente ale procesului, care nu se pot percepe la observările vizuale obişnuite. Aparatul de filmat poate fi utilizat şi la efectuarea observărilor instantanee. În acest scop aparatul se plasează în aşa fel încît să surprindă în cîmpul său toată zona de muncă ce se analizează. Înregistrările pe peliculă se declanşează cu ajutorul unui impuls electric, la intervale neregulate şi întîmplătoare. În acest caz, aplicarea metodei **f.** are următoarele avantaje: se asigură o obiectivitate mai mare a înregistrărilor; se pot efectua un număr mai mare de observări zilnice; se pot obţine probabilităţi dorite într-un timp scurt; se obţine o importantă economie de timp pentru observator; se asigură o precizie mai mare a rezultatelor. În unele cazuri, cînd trebuie să se înregistreze procese efectuate de către mai mulţi executanţi sau la un loc de muncă cu mai multe puncte de lucru (deservirea mai multor maşini), se foloseşte **f.** cu mai multe aparate, aşezate în mai multe poziţii, în aşa fel ca în obiectivul fiecăruia din ele să intre numai o anumită parte a

locului de muncă. Indiferent de scopul **f.** și de numărul de aparate folosite, se pot aplica două procedee principale de filmare: 1) cu frecvența normală sau accelerată; 2) cu frecvența încetinită (sub cea normală). Metoda poate fi aplicată în aceleași condiții, în studiul acțiunilor artistice, didactice, militare, sportive etc.

FILTRU, FILTRAJ, dispozitiv, operații de *selecție a mesajelor informaționale*, în termeni de acceptare a unora și respingerea altora, pe baza unor criterii elaborate în cadrul unui proces de autoreglaj. **F.** se realizează pe mai multe nivele mărind astfel capacitatea discriminativă a sistemului psihic. La un prim nivel **f.** se realizează pe baza dispoziției analizatorilor de a recepționa selectiv proprietățile stimulilor, prin admisia unor frecvențe, intensități, tonalități etc., și prin respingerea altora, din cauza inadecvării structurale sau a lipsei de valoare de semnalizare a respectivelor calități. **F.** la acest nivel **f.** *senzorial*, realizează o selecție pasivă (prin specificitatea structurală a analizatorilor), cît și una activă, ca rezultat al modificării unor parametri ai receptorilor, sub acțiunea sistemului nervos central. Un al doilea nivel de **f.** *tonic* se realizează prin mecanismele atenției, ele asigurînd orientarea activă a organismului către selecția anumitor mesaje, ajustarea anticipativă receptoare și executorie. Astfel atenția apărută ca necesitate a selectării mai riguroase a mesajelor, în funcție de capacitatea sistemului, se suprapune senzorial. Din punct de vedere cibernetic este un sistem de control automat al mesajelor de intrare, bazat pe un mecanism feedback de inhibiție a periferiei. Acest mecanism realizează citirea pe baza unor indici mult mai complecși, legați de structurile de semnale. Mesajele selectate de receptori sînt supuse unor prelucrări, care constituie un *preproces* de **f.**, definind primul stadiu al atenției. Caracteristica lui este că poate manipula mai multe mesaje concomitent în canalele paralele. Tot la nivelul atenției se realizează și un al doilea **f.**, mult mai riguros, reducînd mulțimea mesajelor aferente la un singur mesaj care să poată fi apoi prelucrat de sistemele de organizare a comportamentului. Acest **f.** se realizează la un nivel semantic, foarte complicat, mesajele aferente fiind supuse în prealabil unui proces de analiză și recunoaștere care are rolul unor preprocese de selecție. **F.** *semantic* se realizează printr-un mecanism de feedback, controlînd ambele nivele de **f.**, selecția nerealizîndu-se aleator, ci pe baza unei decizii sau unei secvențe de decizie. Acestea sînt elaborate fie pe baza unor elemente simple (ca intensitate, noutate etc.), regăsindu-se la nivelul **f.** senzorial și al reacției de orientare, fie pe baza unei structuri informaționale complexe elaborate de mecanismele cognitive,

afective și voliționale, **f.** *voluntar*.

FINALISM (lat. *finis* — scop), doctrină teologică-religioasă explicînd lumea și mai ales viața prin scopuri date, prin predestinație. Negată de materialismul mecanicist, **f.** a fost depășit de materialismul dialectic, problema relațiilor dialectice cauză-efect, structură-funcție, fiind reconsiderată prin cibernetică, prin relevarea autoreglajului în baza unui program care, la rîndul său, se constituie și cunoaște o devenire. Opus *determinismului*.

FINALITATE, termen ce exprimă scopul reglării și descrie caracteristicile rezultatului la care trebuie să ducă o acțiune reglatoare. În lumina parametrului **f.** acțiunea sistemului în raport cu un anumit obiect nu dobîndește atributul de reglatoare decît dacă duce la obținerea unui efect pozitiv concret, fie pe planul organizării interne, fie în interacțiunea cu mediul ambiant. **F.** se poate asocia acțiunii reglatoare, prin însăși schema de organizare a sistemului, pentru anumite influențe externe, prescriindu-se anumite transformări și operații, ca în cazul mecanismelor homeostazice sau ce se elaborează în cursul evoluției individuale pe baza procesului de adaptare și învățare. Cînd un sistem posedă un repertoriu mai larg de acțiuni reglatoare în raport cu unul și același obiect, se cere să fie aleasă acțiunea cu gradul de **f.** cel mai pregnant, pentru asigurarea obținerii rezultatului celui mai bun, în conformitate cu principiul general al economiei.

FIXARE MNEMONICĂ, proces inițial al memoriei, bazat pe întărirea și sistematizarea legăturilor temporare în condițiile repetiției și sub influența semnificațiilor. Activitate de stocare a informației.

FIXAȚIE, atașare excesivă, pînă la obsesie, față de o idee, un obiect, o persoană; stagnare a dezvoltării afective la un anumit nivel, stabilizare a unei tendințe. Printre tulburările memoriei se cunoaște și amnezia de **f.,** constînd din incapacitatea de a fixa și a reține materialul informațional. Noțiunea de **f.** este, în general, cuprinsă în cadrele unei concepții genetice, implicînd o progresie ordonată a libidoului, la un anumit stadiu. În afară de orice referințe genetice, în cadrul teoriei freudiene a inconștientului, **f.** se poate considera ca desemnînd un mod de inserție a anumitor conținuturi reprezentative (experiențe, imagini, fantasme) care persistă în inconștient nealterate și de care rămîn legate pulsiunile. În general toți oamenii, în mod special nevroticii, rămîn atașați, într-o manieră mai mult sau mai puțin deghizată, în ceea ce privește modul de satisfacere, de o experiență infantilă, de un anumit obiect sau de un tip de relație arhaic. **F.** în teoria lui Freud asupra libidoului este definită prin persistența caracteristicilor anacronice ale sexualității. **F.** poate fi manifestă și actuală sau

poate constitui o virtualitate prevalentă, facilitînd organizarea comportamentului pe un nivel inferior de complexitate *(regresia)*.

FIXITATE FUNCȚIONALĂ, expresie utilizată de promotorii studiului gîndirii din școala de la Würtzburg și de școala Gestaltistă pentru a desemna stabilizarea și rigiditatea cunoștințelor, deprinderilor și structurilor intelectuale, împiedicînd astfel rezolvarea de probleme noi, care necesită flexibilitate și restructurări.

FIZICALISM, orientare reducționistă încercînd explicarea fenomenelor biologice și psihice exclusiv prin concepte, relații, modele fizice (formulată de O. Neurath, R. Carnap ș.a.).

FIZIOLOGIE, ramură a biologiei organismice, avînd ca obiect cunoașterea manifestărilor vitale ale individualității organice și ale părților sale componente (sisteme de organe sau „aparate", organe, țesuturi, celule). Metodologia centrală a **f.** este experimentul *in vivo*, dar astăzi e larg răspîndit și experimentul *in vitro*, chiar pentru creier. Cu psihologia are relații strînse **f.** sistemului nervos și a secrețiilor endocrine, dar psihologia nu se reduce la **f.** creierului, cum s-a crezut cîndva *(fiziologism)*. Pe de altă parte, creierul are și alte funcțiuni decît cele legate de psihism. O mare dezvoltare a dobîndit știința interdisciplinară a psihofiziologiei.

FIZIONOMIE, înfățișare fizică, structură facială individuală. În psihologie, s-a manifestat tendința de a descifra particularitățile psihice după cele fizionomice. N. Porta (1586), J.K. Lavatter (1781) au dezvoltat fiziognomia ca artă a cunoașterii caracterelor după **f.** În lucrările acestora se manifestă tendințe de discriminări rasiale. Lombroso, orientîndu-se similar, leagă tendințele criminale de caractere înnăscute, exprimate în **f.** primitive, monstruoase. Nu s-a putut ajunge la vreo confirmare a unor astfel de corelații psihomorfologice, mai ales în ce privește corespondențele de detaliu. Se pare că o importanță mai mare decît structura anatomică facială o are expresia. În acest sens s-ar explica unele rezultate obținute prin testul Szondi.

FIZIONOMIE MORALĂ (gr. *physiognomie*; d. *physis* — natură, *gnomon* — cunoscător), în sens figurat, **f.m.** desemnează tabloul trăsăturilor morale ale individului, îmbinarea specifică a trăsăturilor pozitive și negative, „profilul" individual.

FLEGMATIC, profil temperamental, dezvoltat pe baza tipului de activitate nervoasă superioară, puternic, echilibrat-inert, și avînd drept particularități relevante calmul, lentoarea, slaba reactivitate afectivă și durabilitatea sentimentelor, răbdarea naturală, înclinația spre rutină, refuzul schimbărilor, compensată prin capacitatea de eforturi îndelungate și tenace. Într-un sens special și empiric, termenul se mai utilizează pentru a desemna indiferentismul afectiv. H.J. Eysenck

caracterizează tipul **f.** prin introversiune și stabilitate emoțională.

FLEXIBILITATE, factor al inteligenței și după J. Guilford și al creativității constînd din restructurarea eficientă a mersului gîndirii în raport cu noile situații (Carter, 1952), în posibilitatea de a opera cu ușurință transferul (din planul perceptiv în cel figural și în cel conceptual) și în *abilitatea orientării gîndirii în direcții cît mai diferite*, în capacitatea de a renunța la vechi puncte de vedere și de a adopta altele noi. Apreciată ca rezultat al dezvoltării gîndirii, **f.** nu este numai o premisă a gîndirii creative ci și o rezultantă a ei. Ea este totodată legată de motivație și atitudini. J. Guilford distinge **f.** *figurală*, semantică, simbolică și două modalități: **f.** *spontană* în care restructurarea datelor problemei se face de către individ din proprie inițiativă, și **f.** *adaptativă*, unde restructurarea e dirijată. **F.** nu poate fi considerată ca o restructurare rapidă a mersului gîndirii, ea fiind o particularitate funcțională ce rezultă mai mult din atitudini și din exercițiu. L. Thurstone consideră **f.** un factor perceptiv care corespunde unei supleți de restructurare, și care se manifestă prin facilitatea cu care se poate distinge într-un întreg mai multe structuri diferite.

FLICKER, fenomen de fuziune parțială și fluctuantă a senzațiilor (licărire) în condițiile în care stimularea intermitentă ajunge la o frecvență critică.

FLOYD-MANN EFECT, reprezintă efectul de feedback al rezultatelor unei anchete aduse la cunoștința celor anchetați. Experimental s-a constatat că „priza de conștiință" a rezultatelor unor anchete duce la intensificarea opiniilor și atitudinilor în sensul proclamat de rezultatele anchetei. **F.-M.e.** poate fi utilizat atît în tehnica propagandei cît și în acțiunile de educare colectivă.

FLUCTUAȚIE, fenomen social cu implicații economice și psihologice — părăsirea locului de muncă și angajarea în altă organizație economică, determinată de condiții obiective (solicitările mediului și/sau condițiile de lucru) și subiective (dorința de a cîștiga mai bine, de a găsi condiții de muncă mai ușoare, neadaptarea la solicitările meseriei etc.). Generînd instabilitatea forței de muncă are efecte economice negative. Suplinind carențele orientării și selecției profesionale **f.** este un mecanism social spontan de adecvare a capacității indivizilor la cerințele locurilor de muncă; **f.** *latentă* — disponibilitatea motivațională pentru schimbarea locului de muncă dacă nu se schimbă sau dacă apar anumite condiții.

FLUIDITATE, factor al inteligenței și creativității constînd din bogăția, ușurința și rapiditatea asociațiilor între imagini sau idei, debitul verbal, cursivitate, bogăția ideației. Guilford deosebește 3 tipuri de **f.**: *verbală, ideațională* și de *expresie*. Importantă considerăm că este nu atît

rapiditatea asocierilor cît calitatea lor.

FOAME, complex senzorial visceral, sistemic, semnalizînd deficitul de substanțe alimentare în organism și dezvoltîndu-se în legătură nemijlocită cu activarea trebuinței corespunzătoare. De aici un pregnant tonus afectiv. Diferite puncte de vedere asupra căilor de producere a semnalului: flămînzirea generală a organismului și deci transmiterea informației pe toate căile posibile, modificarea compoziției chimice a sîngelui și influențarea directă a creierului (Schief, 1921, W. Penfield și Erickson, 1942), accelerarea mișcărilor peristaltice (W.Cannon, 1943), impulsurile de comandă expediate de creier (G. Müller). Se disting senzații de **f.** bazale, ce mediază comportamentul alimentar și senzații însoțitoare, care accentuează pe prima. Apetitul exprimă atracția specifică spre hrana trebuitoare organismului. Senzația de **f.** se împlinește ca un impuls spre acțiune în vederea restabilirii echilibrului. Accentuarea stării de **f.** duce însă, pe măsura trecerii timpului, la apatie, inaniție, pasivitate. În mod paradoxal gravele deficituri alimentare de durată nu mai pun individul în alertă, ceea ce reprezintă un grav pericol.

FOBIE, teamă patologică, obsesivă, de intensitate disproporționată, cu obiect precizat. **F.** *apare ca o reacție de o intensitate exacerbată față de stimuli inofensivi și nu suferă procesul normal de estompare și obișnuire, ci dimpotrivă devine din ce în ce mai întărită de contactul cu obiectul sau situația fobică.* Ea nu poate fi explicată sau raționalizată și scapă controlului voluntar. În fața acestor stări de anxietate paroxistică se constituie de cele mai multe ori conduite de apărare cum sînt: conduita de evitare, găsirea unui truc sau diferite stratageme securizante. După H. Ey, **f.** reprezintă o sistematizare și o deplasare a anxietății asupra unui obiect, persoane sau situații. **F.** impune individului forme de reacții specifice, o „luptă contra-fobică", care nu sînt altceva decît mecanisme de descărcare tensională. **F.** este întîlnită în toate formele de nevroză, ca și în depresiune, melancolie, deliruri sistematizate etc. Ca simptom prevalent este întîlnit în nevroza fobică, comportamentul nevroticului nelimitîndu-se doar la această anxietate specifică, ci este complicat prin mecanismele sale defensive, care tind să deplaseze sau să substituie anxietatea și tensiunea interioară, cu o teamă excesivă față de un pericol extern — „alibi". Fobicul proiectează în exterior drama sa mergînd pînă la o adevărată negare a lumii sale interioare, imaginare, rămînînd însă în permanență prizonierul acesteia. În raport cu complexitatea tematicii **f.** au fost împărțite în pantofobii (**f.** *difuze*) și monofobii, concentrate asupra unui singur stimul. În cazul pantofobiilor, domină

o stare de anxietate difuză și permanentă, care se exacerbează prin declanșarea unor paroxisme ce apar fără motiv aparent. După Th. Ribot, pantofobia ar fi o frică de tot și de nimic, cu fixări de moment în raport cu hazardul circumstanțelor. În monofobii sau **f.** sistematizate, anxietatea se fixează asupra unui anumit obiect, în mod durabil, pierzîndu-și caracterul difuz. Procesul fobic are o anumită tendință de organizare, de la frica intensă, cu toate manifestările ei subiective și obiective, declanșată doar la perceperea obiectului respectiv, pînă la includerea altor obiecte, ființe și fenomene, generalizînd **f.** la o adevărată categorie de stimuli, care capătă aceeași valoare ca și cel inițial, la care s-a realizat condiționare, putîndu-se chiar desprinde de caracterul situațional și perceptiv și să apară sub forma anticipării anxioase, cunoscută ca fobo-fobie (frică de frică). După tipul de stimul **f.** sînt nenumărate pentru că, practic, orice obiect, fenomen sau situație poate căpăta această valență. După Régis (1923), **f.** se împart în patru categorii: **f.** de obiecte, **f.** de spațiu și mediu social, **f.** de boală și moarte, **f.** de ființe (în special animale). Clasificarea aceasta nu are o importanță deosebită, pentru că prin mecanismele lor nu se deosebesc. Dăm mai jos diferite forme de **f.,** în ordine alfabetică: *acrofobie* (frica de locuri înalte), *agorafobie* (frica de spații deschise), *aihmofobie* (frica de lucruri ascuțite), *algofobie* (frica de durere), *amatofobie* (frica de praf), *amaxofobie* (frica de vehicule), *androfobie* (repulsie față de sexul masculin), *anemofobie* (frica de curenți de aer), *astrafobie* (frica de fulgere), *ataxofobie* (frica de dezordine), *autofobie* (frica de a fi singur), *automizofobie* (frica de mirosuri neplăcute care ar proveni de la propria persoană), *chenofobie* (frica de încăperi goale), *cherofobie* (aversiune față de o stare de bună dispoziție), *claustrofobie* (frica de spații închise), *cleptofobie* (frica de a nu fi victima unui furt sau teama obsesivă de a nu comite un furt), *clitrofobie* (frica de ferestre închise, de aer închis), *cremnofobie* (frica de prăpăstii), *cromatofobie* sau *ereutofobie* (frica de a nu roși în public), *demonofobie* (frica de diavoli), *dinofobie* sau *vertigofobie* (frica de ameteală), *dismorfofobie* (ideea — obsesivă, prevalentă, delirantă — de a avea un defect fizic, inestetic, de obicei al feței), *fagofobie* (frica de a se îneca cu alimente, de a înghiți), *farmacofobie* (frica de medicamente), *fotofobia* (frica de lumină), *galeofobie sau fatofobie* (frica obsedantă de pisici), *gamafobie* (frica de căsătorie), *ginofobie* (frica de femei), *glosofobie* (teama de a vorbi, constînd în așteptarea anxioasă a nereușitei pronunțării unor cuvinte), *heliofobie* (frica de lumina soarelui), *hematofobie* (frica de a vedea sînge), *hidrofobie* (frica de apă), *hominofobie* (frica de a comunica cu oamenii), *necrofobie* (frica de cadavre și de tot ce este în legă-

tură cu moartea), *nosofobie* (frica de îmbolnăvire și de boli — *cancerofobie, radiofobie, sifilofobie* ș.a.), *radiofobie* (frica de efectele dăunătoare ale radiațiilor ionizante), *sitofobia* (frica de a înghiți alimente), *taferobie* (frica de a nu fi îngropat de viu), *talasofobie* (frica de mare și de valuri), *tanatofobie* (frica de moarte), *toxofobie* (frica de otrăvuri), *zoofobia* (frica de animale).

FOCALIZARE, orientare spre țintă, fixarea unui punct din cîmpul perceptiv și după acest model, concentrarea conștiinței asupra unui element sau idei. W. Wundt și de asemenea W. James apreciază atenția ca **f.** a conștiinței. În electroencefalografie zonele de **f.** sînt semnalate prin întreruperea undelor lente, prin desincronizări.

FOND-FIGURĂ, relație definitorie a dinamicii cîmpului perceptiv. Exprimă raporturi mobile între figură ca element ce se impune în primul plan al actului perceptiv și dispune de claritate și fond care reprezintă suma elementelor cîmpului perceptiv rămase în „umbră". În funcție de semnificațiile stimulilor, de caracteristicile psihoindividuale ale subiectului (vîrstă, experiență, perceptivă, motivație etc.), raporturile între cele două elemente se pot schimba, devin fluctuante. Se structurează acele elemente ale cîmpului devenind figură care sînt relevante sau sînt relevate prin actualizarea unor gestalturi sau modele. W. Wundt consideră că analogic se organizează relațiile dintre focarul de conștiință și zonele de penumbră ale acesteia.

FOND MENTAL, cîmpul lăuntric, subiectiv al operațiilor intelectuale, nivel de desfășurare și integrare simbolică, superioară cîmpului perceptiv.

FOR INTERIOR, sferă mintală de evaluare spirituală a evenimentelor, sistem al judecăților de valoare desfășurate după criterii lăuntrice, personale în opoziție cu criteriile obiective, impuse actual din afară.

FORMALISM, proeminență a formei în dauna conținutului. În învățare indică preocuparea pentru însușirea semnelor iar nu și a semnificațiilor. În comportament și relații interindividuale grija exagerată pentru convenții, latura formală fiind transformată într-un scop în sine.

FORMALIZARE, operație de abstragere a elementelor funcțional-comportamentale ale unui sistem, indiferent de natura lui substanțial-calitativă și transpunerea acestora într-un limbaj logic sau matematic în vederea facilitării investigației științifice și, implicit, în vederea desprinderii laturilor și aspectelor specifice și diferențiatoare sau a celor generale și definitorii.

FORMANTĂ, caracteristica de bază a unui sunet complex ce permite diferențierea lui de altele și identificarea lui calitativă indiferent de componentele armonice, de elementele supraadăugate variabile, de intensitate. Este o anumită modelare a frecvențelor.

FORMAȚIE PSIHICĂ, concept de bază în psihologie, sinonim cu constructul psihic, apropiat de ceea ce Leontiev numește un organ funcțional și desemnînd, în genere, o structurare psihică complexă și stabilă, o organizare sintetică cu o funcționalitate caracteristică pentru subiectul respectiv. Se disting **f. p.** intelectuale, afective, conative și de tip heterogen, cele de personalitate. Intrînd cu necesitate în alcătuirea psihicului, **f.p.** se exprimă particular într-un stil.

FORMAȚIUNE REACȚIONALĂ, în psihanaliză, atitudine sau deprindere opusă dorinței refulate și acționînd împotriva realizării acesteia. Este o manifestare a ambivalenței afective în care dorințelor frustre și spontane se opun pulsiunii ce le contracarează cum sînt rușinea, dezgustul, scrupulozitatea. **F.r.** sînt la baza *supra-eului*. Freud vorbește despre „diguri psihice" ca stavile în calea libidourilor. Alături de sublimare, **f.r.** îndeplinesc un rol important în dezvoltarea virtuților și caracterelor umane.

FORMAȚIUNE RETICULATĂ, lanț de nuclei, care nu aparțin nici unui nucleu de nerv cranian, nici nucleilor de releu ai sistemului cerebelos sau sistemului lemniscal, situați la diferite nivele, pe verticala nevraxului. **F.r.** se întinde de-a lungul măduvei spinării, a trunchiului cerebral, pînă la formațiunile diencefalice. Nucleii propriu-ziși ai **f.r.** sînt reprezentați de substanța cenușie a calotei bulbo-ponto-mezencefalice, alcătuită din neuroni de talie foarte variată, cu un diametru de 12μ, pînă la peste 90μ, cu un contur stelat, triunghiular sau fusiform, cu dendrite ramificate la mică distanță de corpul celular în dendrite secundare, lungi și divergente. Axonii au aspect sinuos la început, cu cîteva ramuri colaterale și bifurcat în formă de „T", fiind proiectați longitudinal cu 1—2 ramuri ascendente și una descendentă. Neprezentînd o organizare precis orientată a elementelor neuronale componente, ca celelalte segmente ale sistemului nervos, **f.r.** este considerată ca o formațiune nespecifică. Aspectul de rețea al **f.r.** este conferit de dispoziția multidirecțională și difuză atît a corpurilor neuronilor cît și a prelungirilor acestora (reticul). La diferite nivele, densitatea celulelor variază, variind deci și numărul sinapselor, ceea ce îi conferă o notă de nespecificitate în plus. **F.r.** se caracterizează în general prin existența unui număr relativ mare de sinapse, structura sa fiind deci în cea mai mare parte polisinaptică, devenind astfel polivalentă, sub raport informațional. La nivelul ei trec mesaje, aparținînd diferitelor modalități senzoriale, însă această transmitere este nedelimitată și relativ difuză, astfel încît se creează în interiorul ei posibilitatea unei largi interacțiuni între diferitele fluxuri informaționale aferente, adăugînd la o nespecificitate structurală și una funcțională. Delimitarea nucleilor **f.r.** se face pe baza

aspectelor de întindere a nucleilor, de structură neuronală și pe baza conexiunilor, acestea fiind cîteodată singurele indicii ale diferențierii lor anatomice. După Sager, Mareș și Neștianu (1965), se pot delimita următorii nuclei — clasificare făcută pe baza celei a lui Brodai, Meessen și Oiszewski: nucleul reticular lateral, nucleul paramedian, nucleul tegmental pontin, nucleul gigantocelular, nucleul pontin caudal, nucleul pontin oral, nucleul reticular ventral, nucleul reticular al rafeului, nucleul reticular parvocelular, nucleul dorsal al tegumentului, nucleul ventral al tegumentului, **f.r.** mezencefalică (în sens restrîns), substanța cenușie periapeductală și nucleul interstițial. **F.r.** realizează din punct de vedere structural și funcțional o largă convergență a excitațiilor diferitelor modalități senzoriale, acestea parcurgînd un traseu polisinaptic, fiind expediate la scoarță într-un mod difuz. **F.r.** realizează activarea sau tonificarea cortexului prin impulsurile nespecifice transmise ascendent acestuia. Starea de vigilență rezultă din activarea cortexului prin **f.r.**

FORMAȚIUNE SUBSTITUTIVĂ (germ. Ersatzbildung), în psihanaliză, acele formațiuni care înlocuiesc, în actele ratate, în construcții metaforice, umoristice, în vorbe de spirit, formațiunile inconștiente corespunzătoare. Astfel prin **f.s.** dorințele sînt înlocuite, ceea ce produce o satisfacție, iar conținutul inconștient este simbolizat după un mecanism asociativ. În formațiunea *reacțională*, apărarea *eului* predomină pe cînd în **f.s.** predomină dorința inconștientă ce se satisface indirect, printr-un Ersatz. Formațiunea de compromis este produsul conflictelor defensive (Laplanche și Pontalis).

FORMĂ, modul de prezentare și organizare a unui obiect sau fenomen, figură, structură, schemă funcțională. În psihologie are înțelesuri deosebite după conținuturile cu care este indestructibil legată. În gestaltism o **f.** este socotită bună cînd prezintă regularitate, simetrie, continuitate și simplitate, iar în condițiile coerenței, a riguroasei interdependențe a părților este apreciată ca **f.** tare.

FORMĂ SPORTIVĂ, stare specială, nivel de preparație psihofiziologică, rezultat al unui antrenament sistematic, realizat în vederea obținerii de performanțe sportive maxime. Principalii indici psihici ai **f.s.** sînt: acuitate senzorială specifică, mare capacitate de coordonare senzomotorie; nivel înalt al parametrilor atenției; desfășurarea rapidă a diverselor procese ca: reactivitate crescută, percepere rapidă, viteză mare în activitatea de orientare, de înțelegere a situațiilor și adaptare a deciziilor, încredere în forțele proprii, dorință de întrecere, claritatea țelului, scopului — succesul, motivația pentru succes.

FORȚĂ NERVOASĂ, dimensiunea energetică de bază a sistemului și activității nervoase. Se

presupune a consta și varia după *„cantitatea de substanță funcțională"* stocată sau stocabilă în neuroni (Pavlov). Neurobiochimia a avansat în cunoașterea compoziției acestor substanțe odată cu descoperirea ADN, ARN etc. De cantitatea stocată depinde energia, *capacitatea brută de lucru a sistemului nervos*. Cînd neuronii cerebrali ajung la o stare de relativă epuizare, deci ating plafonul lor funcțional, intervine — cu efecte blocante — inhibiția de protecție. În continuare suprasolicitările pot duce la nevroză. Întrucît plafonul, ca blocaj, oboseală, inhibare intervine la diverși subiecți, la diverse grade de solicitare a sistemului nervos, s-a ajuns la concluzia că **f.n.** este o variabilă diferențială și Pavlov a adoptat-o ca principală însușire în stabilirea tipurilor de activitate nervoasă superioară. Este o însușire constituțional-nativă după care, în linii mari, se disting tipurile: puternic și slab. Această diviziune este însă prea simplă și tranșantă întrucît **f.n.** se dispune gradual într-un registru foarte mare. Contemporan, se calculează coeficientul de **f.n.** (Nebîlițin). În evaluarea **f.n.** se folosesc, în afara pragului inhibiției supraliminare, și alți indicatori cum sînt rezistența la stimulii adiacenți, volumul activității reflexe, intensitatea inducției negative, particularitățile iradierii și concentrării proceselor nervoase etc. Teplov demonstrează că sensibilitatea (calculată după pragul minim) este o mărime inversă față de **f.n.** Cu cît sistemul nervos este mai slab cu atît sensibilitatea este mai mare. În genere, **f.n.** nu poate fi tratată univoc ca un indice de valoare a personalității. Dacă din punct de vedere biologic, medical și al capacității generale de lucru **f.n.** este o calitate pozitivă, sub alte raporturi rămîne neutră întrucît nu predetermină forța psihică sau intelectuală și celelalte valori ce țin de aptitudini, inteligență, caracter. De menționat că termenii de „forță" și „energie" nu au în psihologie același înțeles ca în fizică.

FORȚĂ PSIHICĂ, prin distincție față de forța fizică sau nervoasă, indică intensitatea trăirilor psihice (posibil — opusă celei nervoase) și, în general, capacitatea, randamentul, eficiența activității psihice în baza susținerii afectiv-energetice corespunzătoare. Se măsoară după efectele ce rezultă din cauze psihice. Forme particulare: forța motivelor, a scopurilor, a convingerilor, a ideilor, a rațiunii. Nu poate fi redusă totuși la dimensiuni cantitative întrucît se recomandă în principal prin semnificații și valori. În sistemul lui P. Janet, sinonim al tensiunii (v.).

FOTOCRONOMETRARE, metodă de măsurare și analiză în mod critic a duratei elementelor unui proces de muncă sau a timpului de folosire al utilajului sau de mișcare și transformare a obiectului muncii, prin combinarea fotografierii cu cronometrarea, în anumite perioade de timp. În timpul **f.,** observările se fac prin procedeul de cronometrare con-

tinuă. Se aplică atît pentru analiza gradului de folosire a timpului de muncă, cît și pentru stabilirea duratei de execuție a anumitor operații sau elemente ale acestora, în cazul cînd executanții efectuează o serie de lucrări ce se repetă la intervale neregulate (de ex. studierea activității muncitorilor la mașini-unelte în producția de serie mică sau de unicate a lucrărilor în activitatea de construcții-montaj). Ca și fotografierea, această metodă se aplică la procesele de muncă, care au elemente cu durate mari. **F.** se face, de regulă, asupra muncii unui executant individual, a unui utilaj sau obiect al muncii și, numai în cazuri excepționale, asupra unui executant colectiv (pînă la 3 lucrători), atunci cînd, prin natura procesului de producție, lucrarea (operația) nu se poate executa decît prin cooperarea mai multor executanți ca, de ex., operația de armare în minerit sau montajul panourilor prefabricate în construcții-montaj. În acest caz, **f.** va cuprinde executarea întregii operații.

FOVEA, depresiune în centrul petei galbene *(macula lutea)* a retinei în care se găsesc numai elemente receptoare de tipul conurilor. Zona cea mai sensibilă a retinei.

FRECVENȚĂ, categorie statistică indicînd repetarea unui fenomen la intervale regulate sau variabile. În fenomenele periodice, **f.** indică numărul perioadelor pe unitatea de timp.

FRENEZIE, comportare intens colorată afectiv, întreținută printr-o nesecată și debordantă energie, scăpînd mai mult sau mai puțin de sub controlul rațiunii, ajungînd uneori pînă la adevărate stări de delir.

FRENOLOGIE, denumire veche și abandonată a psihologiei. Ulterior, denumire a curentului de caracterologie lansat de Gall la începutul secolului trecut prin postularea unei *relații de corespondență dintre proeminența circumvoluțiilor cerebrale și gradul de dezvoltare a funcțiilor psihice respective* — „vizibilă" prin reliefurile craniene corespunzătoare. Se bazează pe ideea unui localizaționism îngust și rigid. Studiile asupra structurii și masei creierului unor oameni de geniu nu au dus la rezultate concludente. Studiindu-se creierul unui om cunoscut prin ceea ce a fost remarcabil în cursul vieții, se poate descoperi un anumit substrat anatomo-fiziologic particular, dar din studiul creierului unui necunoscut nu se poate afirma ceva despre eventualele lui capacități (Pines). Accasta pentru că în creier sînt fixate nu numai anumite premise, posibilități, dar și capacitățile ca atare.

FRICĂ, reacție emoțională de tipul afectului care survine cînd subiectul ajunge într-o situație primejdioasă fără a fi pregătit pentru aceasta. Spre deosebire de teamă care se referă la un obiect și anticipă primejdia, **f.** implică un factor de surpriză. **F.** paralizează viața psihică, împiedică creația și favorizează formarea unui grup reactiv separat. **F.** este un semnal de alarmă trăit cu intensitate, a cărei creștere peste un anumit nivel duce la spaimă.

FRIGIDITATE, în sens larg, slăbiciunea sau absența dorințelor sexuale (libido) și totodată incapacitatea de a resimți, în mod firesc, plăcere în condițiile actului sexual. Poate rezulta din defecțiuni anatomofiziologice, dar frecvent are o etiologie de ordin psihic, putînd fi un simptom nevrotic, o consecință a refulării, a neînțelegerilor cu partenerul, a fricii de sarcină sau, după psihanaliști, a refuzului condiției feminine. În aceste cazuri se poate remite prin psihoterapie. În sens clinic, **f.** este incapacitatea femeii de a atinge orgasmul, fiind cel mai des întîlnită în cadrul isteriei.

FRUSTRAȚIE, fenomen complex de *dezechilibru afectiv ce apare la nivelul personalității în chip tranzitoriu sau relativ stabil, ca urmare a nerealizării unei dorințe, a obstrucționării satisfacerii unei trebuințe, a deprivării subiectului de ceva ce îi aparținea anterior, în ordinea materială sau în plan proiectiv și afectiv.* **F.** intervine și atunci cînd, după expresia lui N. Sillamy, „subiectul se înșală în speranțele sale". Termenul a fost introdus de Freud ca *denumire a stărilor de privațiune pe care le resimte subiectul în condițiile nerealizării libidourilor sale,* apoi **f.** a fost extrapolată în cele mai diverse domenii, inclusiv cele psihosociale și interpretată ca un fenomen central al vieții și relațiilor afective. Definițiile care s-au dat se centrează unilateral asupra unuia sau altuia dintre cele trei elemente ale procesului de **f.:** 1) cauza sau situația frustrantă în care apar obstacole și relații privative printr-o anumită corelare a condițiilor interne cu cele externe, după noi, — o împrejurare de viață ce generează insatisfacții; 2) starea psihică de **f.** constînd din trăiri conflictuale, suferințe cauzate de privațiune, anxietate etc.; 3) reacțiile comportamentale și în genere efectele **f.** care, după E. Hilgard, pot fi imediate sau amînate și de durată. Dintre reacțiile proprii **f.** se citează agresivitatea care poate fi orientată asupra obiectului **f.** sau, prin comutare, asupra oricărui alt obiect (R. Sears constată că violența conduitelor agresive se mărește în dependență de intensitatea motivației frustrate); regresiunea la modalități inferioare de comportament (primitivizarea); depresiunea și reacțiile de abandon; după opinia noastră, aici trebuind să fie adăugate, ca o variantă, și procesele de compensație corelate cu tendința de escaladare a dificultăților și dobîndirea de performanțe în același sau în alt domeniu. După interpretarea dată de V. Pavelcu, fenomenelor accentuate și cronice de **f.,** acestea se instalează ca o speță de complexe, cu un conținut corespunzător complexelor de inferioritate descrise de A. Adler.

Nu omitem, în acest sens, nici complexele de superioritate ce se opun compensator celor de inferioritate. Depășind un anumit nivel de toleranță **f.** duce la consecințe patologice. În genere însă **f.** este un fapt inevitabil și firesc ce are, după B. Zeigarnik, T. Dembo, K. Lewin, efecte activatoare. „Educația, notează N. Sillamy, nu constă în suprimarea frustrațiilor, ci în dozarea lor în funcție de rezistența subiectului." După opinia noastră, este necesar să facem o distincție între **f.** ce se exprimă în stări și comportamente locale și **f.** ce determină structurări de personalitate, de unde și un profil al frustratului, cronic decompensat și cu tendințe mai mult sau mai puțin eficiente de supracompensare. Elocvente, sub acest raport, sînt studiile asupra copiilor frustrați material, comunicațional, afectiv (carență afectivă) și care, mai tîrziu, prezintă „sechele" de tipul egotismului, izolării, agresivității, dependenței, hipersensibilității etc. Psihanaliza tratează **f.** îndeosebi ca formă a conflictelor inconștiente, iar efectele acestora se manifestă prin declanșarea mecanismelor de apărare a *eului* cum sînt refularea, derivarea, substituția, proiecția, identificarea ș.a. Rezultă totuși că efectele îndepărtate ale **f.** sînt din cele mai variate și aceasta în dependență de organizarea personalității care, prin nivelul și sensul pretențiilor și proiectelor sale, poate ajunge și la autofrustrare. De cele mai multe ori **f.** nu se leagă de trebuințe bazale, ci de trebuințe de performanță, de identificare socială, de realizare profesională. În acest cadru participarea mai ales în stadiile inițial și final ale conștiinței la **f.** este evidentă. T. Rudică (1974) subliniază faptul că de existența unei **f.** propriu-zise nu putem vorbi decît în lumea umană unde întîlnim, în strînsă legătură cu limbajul, procesele de evaluare, interpretare și retenție prin care se va acorda situațiilor de blocare și contrariere un sens precis: cel de privare, de păgubire, de lipsire de un drept. Este limitată, prin urmare, și, implicit, insuficientă definirea **f.** numai prin *blocare*, prin *obstacol*. „Nu orice blocare, arată T. Rudică (1977), nu orice conflict semnifică o situație de frustrare... Fenomenul propriu-zis de **f.** se naște numai în cadrul unui raport social, în condițiile prezenței unui conflict motivațional uman, implicînd cu necesitate actul evaluării și interpretării prin care persoana frustrată atribuie conduitei persoanei frustrante acel sens specific fenomenului de **f.**: reaua intenție, acțiunea în sensul privării, păgubirii de un drept, de un bun individual; de aici și sentimentul de nemulțumire și chiar de revoltă pe care-l trăiește persoana frustrată. Dar chiar și această definiție a **f.** rămîne îngustă, ea nu epuizează toate condițiile în care poate apărea **f.** în lumea umană. Nu întotdeauna **f.** apare în cadrul unui raport social direct; nu

întotdeauna ea este rezultatul unui proces reflexiv de atribuire a unei intenții răuvoitoare agentului frustrant. Multe din stările de **f.** își au originea în mediul intern al subiectului fiind determinate de propriile inferiorități sau incompetențe. Ceea ce considerăm, așadar, că este caracteristic **f.** este conștiința unei stări de privațiune, care va da naștere unei tensiuni emoționale, unei nevoi de descărcare, stare explicată uneori prin reaua intenție a altcuiva, alteori fiind găsită în propriile incompetențe, sau, alteori, este nedeterminată, subiectul frustrat neputînd-o lega de o cauză adecvată reală. În acest ultim caz, omul aflat în starea de tensiune caută o pricină, fiind gata să descarce chiar și în mod neadecvat starea sa de tensiune, dînd naștere, astfel, la numeroase ocazii de conflicte reale, obiective cu cei din jur." S. Rosenzweig clasifică tipurile sau modurile personale de reacție la **f.**: 1) *Tipul extrapunitiv* reacționează la **f.** acuzînd un obiect, o persoană exterioară de **f.** trăită. Formele de manifestare ale extrapunitivului diferă în funcție de particularitățile subiectului, putînd fi: acuzarea altuia, agresivitatea, revendicarea etc. 2) *Tipul intrapunitiv* se acuză pe sine însuși de insatisfacțiile suferite făcîndu-și reproșuri care ajung pînă la autopedepsire. 3) *Tipul impunitiv* nu acuză pe alții și nici pe sine cînd este frustrat.

FUGĂ, sindrom de evaziune de la domiciliu, din localitate, din cadrul social sau profesional în care subiectul este integrat. Sub acest aspect cvasipatologic sau patologic, **f.** este insolită, lipsită de scop, irațională, apare ca o tendință de nereținut și este frecvent repetată. La copii și adolescenți, **f.** sînt o consecință a inadaptării, reacții la dificultăți, reacții la opoziție față de ambianța familială, școlară, profesională, sînt manifestări ale instabilității emoționale sau ale unor malformații caracteriale. La adulți **f.** țin nemijlocit de patologie, fiind corelate de infantilism, epilepsie, crize de amnezie ș.a.

FUGĂ DE IDEI, accelerarea proceselor intelectuale în condiții de supraexcitare, succesiunea rapidă, automatică a gîndurilor care rămîn neîncheiate și se leagă prin asociații superficiale exprimîndu-se într-un limbaj grăbit, incoerent și cu frecvente comutări ale sensurilor. Simptom al psihozei maniaco-depresive.

FUGĂ ÎN BOALĂ, expresie metaforică utilizată în psihiatrie și psihanaliză cu înțeles de abandonare în maladie (nevroză, psihoză, maladie somatică) în scopul degajării de un conflict psihic. Subiectul „beneficiază" de maladia lui și de aceea o cultivă ipohondric, o accentuează prin conversiune, o caută ca pe un refugiu. **F. în b.** implică complacerea în suferință și acceptarea statutului de bolnav ca fiind cel mai convenabil pentru subiect.

FUNCȚIA HEDONICĂ, ansamblu de impulsuri, tendințe și reacții

care duce la obținerea unei stări de plăcere. Se presupune că în sistemul nervos central există mecanisme speciale de calcul care apreciază în fiecare moment valoarea fiecărei variabile hedonice. Informația rezultată în urma acestei operații se include ca parte componentă a programului de reglare a comportamentului. **F.h.** se referă la tendința de a acționa, în sensul evitării dezagreabilului pentru obținerea plăcerii. E sinonim cu principiul plăcerii din psihanaliză.

FUNCȚIA REALULUI (principiul realității din psihanaliză), organismul tinde la satisfacerea trebuințelor plăcerii), dar este constrîns de mediu să se acomodeze cerințelor realității exterioare, să se adapteze la realități. Sub influența experienței și educației omul învață să renunțe la plăcerea imediată pentru a evita o suferință sau pentru o satisfacție viitoare mai importantă, subordonîndu-se tot mai mult principiului realității, în detrimentul principiului plăcerii. Tendință a organismului de a alege un drum mai dificil care poate duce în unele cazuri la un efect adaptativ mai mare.

FUNCȚIE, mod de lucru a unui sistem de dependență de anumite condiții exterioare. Categorie biologică indicînd ceea ce efectuează util (pentru organism) un organ sau sistem de organe în chip specializat și relativ stabil. Conceptul a fost preluat de psihologie dar a fost parțial înlocuit cu acela de proces psihic, mai convenabil pentru semnificarea activității psihice ce dispune de un maximum de plasticitate. Totuși, în sistematica psihologiei, conceptul de **f.** se menține cu sens de categorie specifică de acțiuni legate de anumite mecanisme. Considerăm necesară menționarea următoarelor **f.** *psihice:* senzorială, mnezică tonică, a verbalizării, a automatizării, tensional-afectivă, comunicativă, de reglaj și de integrare. În matematică, **f.** definește o lege de dependență între două mulțimi [variabilă *dependentă* și variabilă *independentă*: $y = f(x)$]. În acest (al doilea) înțeles termenul e folosit în descrierea psihofiziologică sau psihosociologică.

FUNCȚIE SIMBOLICĂ, funcție caracteristică intelectului, constînd din diferențierea semnificanților (imagini secundare, cuvinte) și a semnificațiilor (obiecte, relații, însușiri, idei).

FUNCȚII MENTALE, funcții de înregistrare, de reglare și de elaborare la nivelul cortexului, desfășurate în plan mental: discriminări și identificări perceptive, ajustări motorii, înțelegere, evocări asociative, creații imaginative, raționamente, rezolvări de probleme. Trebuie distinse de funcțiile senzoriomotorii și de emoțiile primare.

FUNCȚIONAL, ceea ce ține de o funcție, este expresia ei și se produce sub regimul ei. L. Vîgotski a introdus conceptul de relație interfuncțională prin care se ajunge la conceptul de proces psihic. Atributul de **f.** aparține curentului de psihologie creat de J. Dewey, Ed. Claparède ș.a. (V. PSIHOLOGIE FUNCȚIONALĂ).

FUNCȚIONALITATE, proprietate a unui sistem de a funcționa intens și calitativ-superior, în raport cu programul său și în noi circumstanțe. Caracteristică la care se recurge în descrierea aptitudinilor.

FUZIUNE, act de suprapunere și unificare a două imagini ale aceluiași stimul în vederea binoculară sau auzul binaural. Trecerea de la perceperea intermitentă a unei stimulații la un continuum perceptiv implică **f.** Prin extensiune termenul desemnează fenomene analogice în plan intelectual și afectiv.

G

GAMMAENCEFALOGRAFIE (SCINTIGRAFIE CEREBRALĂ), tehnică ce se bazează pe înscrierea impulsurilor radioactive ale regiunilor lezionale ale creierului. **G.** se realizează prin injectarea de izotopi radioactivi (*serum albumina* I^{131} — RISA, *Neohydrin* — Hg^{203} sau *Petrechnetatul* de Na — Tc^{99}). În mod normal există zone de concentrație electivă a substanței radioactive, care corespund maselor musculare și sistemului arteriovenos. În cazul unor leziuni, aceste substanțe manifestă o preferință de stocare în regiunile lezionale active ale creierului, izotopii concentrîndu-se de 20—30 de ori în leziunile cerebrale datorită creșterii permeabilității barierei hematoencefalice, leziunea devenind sursă de radiații gamma.

GANGLION NERVOS, formațiune multicelulară la nivelul căreia se realizează conexiunile sinaptice nervoase. Există **g.** *spinali* (rahidieni), ce conțin legăturile neuronilor periferici ai traiectelor senzitive, **g.** *sistemului simpatic*, de o parte și de alta a coloanei vertebrale, **g.** *lui Casser*, ce suportă nervul sensibilității cefalice, **g.** *lui Corti*, ce susține neuronii receptori ai căii auditive, dimpreună cu axonii celulelor lui Corti etc. Uneori **g.** se masează în plexuri ganglionare printre fibre nervoase și musculare.

GEMELOLOGIE, știința despre gemeni, cuprinzînd, mai ales, metode de studiere a gemenilor în vederea unor concluzii interesînd eredobiologia.

GENĂ, unitate funcțională de la nivelul nucleului acidului dezoxiribonucleic, constituită din codoni cu o secvență specifică, reglînd sinteza cîte unui anumit tip de proteină. Printr-un proces de replicare enzimatică semiconservativă dintr-o **g.** rezultă două copii identice, această proprietate stînd la baza eredității. Prin schimbări

în secvența codurilor, echivalente unei mutații, se realizează modificarea mesajului genetic.

GENERALIZARE, operație a gîndirii constînd din: a) reunirea neadițivă, *sinteza* însușirilor relevate ca fiind comune mai multor obiecte sau situații; b) *extensiunea mintală* a respectivelor condensate informaționale asupra întregii clase sau categorii de obiecte și fenomene considerate. Se realizează în unitate cu abstractizarea mijlocind-o pe aceasta și sprijinindu-se pe rezultatele ei pozitive. Depășește însă abstractizarea prin revenirea la real în care identifică însușirile definitorii pentru o clasă de obiecte sau relații. După A. Lalande **g.** constă din inducție, analogie și conceptualizare. În ordinea psihică, **g.** presupune interiorizarea de acțiuni și detașarea unor invarianți prin grupuri operaționale reversibile. Pavlov utilizează termenul pentru a califica fazele primare de iradiere a proceselor nervoase, ceea ce permite declanșarea reacției și la alți stimuli decît cei condiționali. Există mai multe nivele de **g.** privind schemele perceptive și mai avansate cele ale imaginilor mintale și în continuare o pluralitate de nivele în ordinea intelectuală. G. Kostiuk vorbește despre generalizări ale generalizărilor.

GENETIC, în sens biologic, ceea ce ține de gene și de procesul de dezvoltare determinat de acestea. În psihologie are un sens mai larg (privind formarea, nașterea, geneza), deosebit, întrucît definește nu numai ceea ce este ereditar, dar mai ales ceea ce este dobîndit, determinat de mediu, educație, învățare, activitate. Piaget demonstrează că geneza proceselor psihice se produce prin interiorizarea și exteriorizarea acțiunilor prin asimilare și acomodare. Genetismul pune în psihologie accentul pe dobîndirea, formarea conduitelor. Metoda **g.**, constînd din *investigarea psihicului în dezvoltarea sa*, ocupă în psihologia contemporană un loc privilegiat, fiind considerată cea mai bună și fecundă cale de analiză a funcțiilor și proceselor complexe.

GENIU, persoană cu o dotație excepțională și însuși ansamblul de calități ce duc la realizări de însemnătate istorică; creativitate emergentă ce deschide noi drumuri în cultură, tehnică, istorie. După aprecieri clasice, **g.** nu este hotărît numai de sistemul de aptitudini și de vocația creativă, ci și de cerințele obiective ale societății și culturii. Engels arăta că Renașterea a avut nevoie de titani și a produs titani. Conform psihologiei anglosaxone **g.** se amplasează la nivele de Q.I. superioare, de peste 140. Aceasta este însă numai o latură a fenomenului, care, psihologic, este polivalent, implicînd, în termenii lui A. Maslow, creativitatea excepțională.

GENOM, ansamblul genelor; sistem de elemente (gene) interdependente, purtător al unor caractere ereditare sau genotipice. Diferitele combinații genetice joacă

un rol mai important decît mutațiile, fiind subordonate unor legi de echilibrare în cuprinsul marelui fond genetic al populațiilor.

GENOTIP, ansamblul „informațiilor" ereditare care, prin interacțiune cu mediul, realizează fenotipul (v.).

GERIATRIE, latura de intervenție a gerontologiei, vizînd profilaxia modificărilor de involuție și recuperarea indivizilor afectați de fenomene majore de îmbătrînire a organismului; medicina bătrîneții (la noi în țară, dezvoltată de C.I. Parhon și Ana Aslan).

GERONTOLOGIE, ramură a științelor medicale urmărind cunoașterea caracteristicilor organismului bătrîn și a patologiei sale specifice. **G.** *socială,* orientare relativ nouă în cadrul **g.,** punînd accentul, dintr-o perspectivă interdisciplinară, pe factorii sociali de natură să influențeze într-un sens sau altul procesul de îmbătrînire.

GERONTOPSIHIATRIE, ramură a psihiatriei, care se ocupă de tulburările mentale (Ψ) survenite la vîrsta senescenței (demențele presenile, senile etc.) și de profilaxia și tratamentul lor adecvat.

GERONTOPSIHOLOGIE, ramură, relativ nouă, a psihologiei vizînd cunoașterea modificărilor psihice concomitente îmbătrînirii cronologice. Într-un sens mai restrîns, **g.** este utilizată ca metodologie de cunoaștere a legilor generale ale procesualității psihice induse prin prisma destructurării psihismului uman, într-un mod invers celui în care psihicul copilului (genetică) studiază aceste legi prin prisma structurării psihice.

GEST, mișcare voluntară sau involuntară cu funcții de expresie, simbolizare, intervenție activă; fapt de conduită cu o anumită semnificație. Ansamblul structurat de **g.** definește o gestică. La surdomuții cu emisfera stîngă lezată se constată afazie gestuală.

GESTALTISM, curent psihologic, fundat de M. Wertheimer, W. Köhler, K. Koffka, care susține cu argumente experimentale *primordialitatea întregului asupra părților în activitatea psihică.* **G.** pornește de la conceptul de cîmp și pune în centrul procesualității psihice principiul organizării prin care se realizează Gestaltul, structura sau forma. *Sînt trei feluri de cîmpuri: fizic, cerebral, și perceptiv.* Între acestea se declară relații de izomorfism. Gestaltul rezultă din organizarea cîmpului. Postulatele teoriei percepției formulate de M. Wertheimer sînt: a) percepția este structurată încă de la început; b) întregul este perceput înaintea părților, ierarhia fiind ascendentă iar nu descendentă; c) nu sînt distincții între percepții și senzații; d) organizarea stimulilor în ansamblul percepțiilor nu se face prin hazard. **G.** cunoaște o variantă nativistă și alta genetistă. Subaprecierea unității dintre analiză și sinteză a dus la o serie de afirmații discutabile. **G.** își propune, în același spirit, și interpretarea proceselor intelectuale, considerînd că rezolvarea de probleme reprezintă o

restructurare a cîmpului. Principala deficiență a acestui curent constă în exagerările aprioriste și în ignorarea sau subaprecierea flagrantă a fenomenului învățării și activității. Legile gestaltiste ale percepției sînt confirmate.

GESTAȚIE, perioadă secundară în realizarea gîndirii și imaginației creative, ocupînd o durată mai mare de timp, în care subiectul nu este concentrat conștient asupra operei sale fiind reținut de alte activități, dar beneficiază de restructurări, combinații, accentuări și îmbogățiri ale materialului, ce intervin datorită unor influențe indirecte și activități psihice inconștiente. Corespunde, după perioadele creației propuse de H. Wallas, incubației.

GIGANTISM (GIGANTOSOMIE), creștere excepțională a corpului și îndeosebi a membrelor în urma unor perturbații hiperfuncționale ale hipofizei (de obicei — adenom eozinofil). Este înrudită etiologic, patogenic cu acromegalia (exces de hormon de creștere).

GIMNASTICĂ, sistem de exerciții fizice, selecționate și efectuate periodic în vederea dezvoltării optime și a întreținerii funcționale a organismului. **G.** *suedeză* își propune asigurarea unei dezvoltări armonice. Se disting **g.:** *fundamentală, igienică, medicală, artistică* și *sportivă.* **G.** contribuie și la echilibrul psihic, sporind capacitatea de efort voluntar.

GIRUS v. CICUMVOLUȚIE

GÎNDIRE, proces psihic secundar, în sensul formării lui pe baza celor primare, dar avînd un rol și o însemnătate centrală, definitorie pentru om, întrucît, bazîndu-se pe cunoștințele elaborate social-istoric, accede la structuri interne, la relații necesare, la ceea ce este general și esențial. Engels arată că **g.** este *„operare cu noțiuni".* Prin noțiune, luată ca unitate informațională, selectiv condensată, referită la un domeniu, ca idee și prin modul de operare prin care noțiunea ca fapt de cunoaștere se formează și funcționează, — ne referim la operațiile intelectuale — se delimitează **g.** de alte procese psihice. Descartes trata extensiv **g.** pe care o considera cugetare și o identifica cu orice act mental: „a voi, a înțelege, a imagina, a simți... nu sînt decît diverse moduri de a gîndi, toate aparținînd spiritului". În această viziune **g.** se identifică cu conștiința de sine: *Cogito ergo sum.* Este adevărat că nici un fapt de conștiință nu e posibil fără **g.** dar aceasta nu înseamnă că orice fapt de conștiință, orice alt proces psihic este reductibil la **g.** Reluînd pe Aristotel, care, dincolo de activitatea organelor de simț, pentru a trata **g.** recurge la conceptul de „entelehie", de ceea ce își are în sine scopul este deci activ ca o formă a formelor", Descartes a pus accentul, în tratarea lui „cogito "pe metodă, pe un mod de organizare superior, echivalabil cu raționalitatea, întemeierea lo-

gică. Percepția gîndită, deci interpretată rațional devine act de conștiință, dar percepția ca atare poate exista și există la animale, fără a fi gîndită și deci conștientizată. Însăși **g.** nu este un proces exclusiv conștient. În orice caz, dincolo de senzorial, care este primar, bazal, intervine intelectul organizat logic. În istoria filosofiei, pornindu-se de la Descartes, s-au detașat senzualismul (J. Locke, D. Hume, Helvetius) ce considera **g.** rațională doar un derivat al simțurilor și raționalismul (Kant, E. Husserl) ce ajungea să susțină că imaginile sînt proiectări ale rațiunii, deci derivate din aceasta. Aceste polarizări obținute prin absolutizarea fiecăruia din cele două nivele ale cunoașterii, senzorial și logic, intervin întrucît: a) activitatea psihică este considerată exclusiv individual nu și social; b) procesele senzoriale sau raționale sînt concepute ca avînd loc în subiect, dar nu ca aparținîndu-i lui, ca ființă socială; c) nu se ține seama de unitatea dintre cunoaștere și practică; d) nu se ține seama de ontologia (existența reală) atît a particularului, reprodus senzorial, cît și a generalului, esențialului, reconstituit logic. **G. nu** este un dat, ci un produs al cunoașterii și acțiunii ce se constituie la ființa cu potențial uman numai și numai în condițiile activității sociale. **G.** există perpetuu „in statu nascendi", iar nu „in statu constituendi" pentru că atît la nivelul societății cît și al individului **g.** nu-și încetează niciodată dezvoltarea. Considerată însă frontal, nongenetic și anistoric, **g.**, ca funcție calitativ superioară percepției, nu a putut fi caracterizată decît prin procesul de abstractizare-generalizare și prin structura sa logică, luată atît formal-normativ, cît și sub raportul necesității a legilor specifice activității de cunoaștere. Aceste caracteristici sînt fundamentale și definitorii pentru **g.** luată în accepțiunea psihologiei care, fiind o știință particulară, își propune analiza fenomenelor concrete de **g.** și explicarea lor. Este adevărat că orice noțiune are un conținut general-esențial, rezultat din abstractizarea efectuată de omenire și recuperată de individ. Tot așa de adevărată este teza lui Goblot, despre faptul că noțiunea nu poate fi gîndită decît prin judecată, prin raportare la alte noțiuni, întrucît, cum arăta Lenin, fiecare din concepte este legat cu toate celelalte. „De ce" se întîmplă însă așa și „cum" este determinat procesul de **g.**? În sens global, răspunsurile la aceste întrebări presupun afirmarea unității dintre gnoseologie și ontologia umană. Prin condițiile existenței și devenirii sale omul, în genere și în speță, este o ființă activă, angajată vital în procesul colectiv al transformării practice a mediului. Acțiunea efectivă este interacțiunea mediată instrumental cu mediul care, totodată, provoacă noi interacțiuni obiective, utile prin efectele lor. Aici, între necesitatea subiectivă, utilitară, și necesitatea obiectivă, ce apare ca invariantă, se produce

tot mai mult o convergență. Importante, semnificative devin nu elementele variabile, ci invariantele, elemente și relații evidente sau ascunse, dar indicate prin constanța efectelor. Informația despre invariante devine reglatorie. Analiza și sinteza de tip intelectual, presupunînd segregarea de elemente sau relații și reunirea lor în aceleași condiții sau în alt mod, se așază pe canavaua acțiunii practice care operează material disjuncții, reconjugări, coordonări. Abstractizarea și generalizarea, presupunînd: prima — înlăturare, respingere a ceea ce se dovedește prin variabilitate nesemnificativă a fi particular și retenția a ce este prin invariantă general și prin semnificație esențial, secunda — integrare sintetică a datelor abstrase într-un model ierarhic și raportarea la o serie, clasă, domeniu al realului, sînt de asemenea premise și rezultante ale multivalentei activități și experiențe practice. W. James considera că a gîndi înseamnă înainte de toate „a face". Se referea la selecție, ordonare, combinare, construcție pe plan mental. J. Dewey, P. Janet, H. Wallon, A. Liublinskaia recunosc și existența unei **g.** „în acțiune". În orice caz acțiunea fizică, materială și acțiunea sau operația mintală sînt convergente. Ele se intermodelează și își trag puterea *una din și una prin alta*. Actul fizic se fundamentează pe un model cultural elaborat și transformat social-istoric și de aceea nu este doar o aplicare a ceea ce se gîndește pentru că posedă implicații ale **g.** Actul mental nu rezultă doar din transpoziția *tale quale* de la fizic la subiectiv, mentalul fiind nu un simplu duplicat al fizicului, ci o realizare cu alte mijloace și în condiții specifice. Abstracțiunea este un exemplu în acest sens. În psihologia secolului al XX-lea, geneza actelor intelectuale este înțeleasă fie ca rezultînd din interiorizarea și generalizarea actelor motorii îndeplinite sau observate (P. Janet, J. Piaget, L. Vîgotski, A. Leontiev, P. Galperin), fie ca rezultînd din perfecționarea activității psihice sub influența actelor practice și sociale și în urma însușirii limbii și culturii (H. Wallon, S.L. Rubinstein). Actul fizic rămîne însă, în ambele interpretări, la baza actului intelectual. Odată cu interpunerea **g.** ca o activitate mentală, modelată după cea practică și extrăgîndu-și anumite procedee și conținuturi din aceasta se depășește alternativa falsă senzualism-raționalism, pentru că întotdeauna **g.** se bazează pe empiric, pornește de la el dar, modelîndu-se acțional, transformă conținutul dat empiric, îl restructurează și îl depășește. Pornind de la E. Husserl reprezentanții școlii de la Würtzburg (N. Ach, K. Marbe, K. Koffka) susțin că specifică pentru **g.** nu este reproducerea, fie și în formă schematică, generalizată a ceea ce este palpabil, ci este cunoașterea reconstitutivă, mijlocită a impalpabilului, a ceea ce există dar nu se oferă direct percepției.

Dincolo de exagerarea și izolarea momentului abstract al cunoașterii, prin postularea unor idei pure, lipsite de orice „ingredient" intuitiv, școala de la Würtzburg are meritul de a releva *tendința* **g.** *de a opera abstract și generic*, prin care se opune, fie și tranzitoriu, concretului senzorial. Trecerea de la senzorial la logic reprezintă un salt și are un caracter dialectic (Lenin). Numai prin abstracțiune și în numele generalului și esențialului se poate contrazice și subsuma particularul și fenomenalul. În același timp, prin acumularea și coordonarea abstracțiunilor se poate reface, din diversitate, unitatea obiectului în forma „concretului logic" (Marx). Persistă însă întrebarea: la ce se referă generalul și esențialul, ce conținut obiectiv, posibil, au acestea? Definirea **g.** ca reprezentînd „reflectarea generalizată a obiectelor și fenomenelor realității" este incompletă, pentru că specificul **g.** nu poartă asupra obiectelor și fenomenelor particulare, iar dacă „reflectă" și în măsura în care o face **g.** trebuie să se refere la ceva ce este obiectiv general. Generalitatea nu este doar rodul construcției **g.** așa cum susținea pozitivismul logic. În realitate, generalul există în forma particularului, esențialul este o modalitate necesară proprie fenomenelor. **G.** le cunoaște mijlocit, prin variate modelări, simbolizări, construcții, dar nu generalizează arbitrar fără ca acțiunile să fie corelabile, fie și aproximativ, cu ceva existent de fapt. Activitatea intelectuală nu poate fi izolată de conținutul ei obiectiv. Aceasta este, după opinia noastră, *sistemul relațiilor categoriale și necesare, proprii realității*. Ceea ce în diversitatea lumii nu este contingent ci invariabil, subsumabil la o clasă de obiecte și fenomene (relații de comunitate sau generalitate) sau la relații determinative, exprimînd necesitatea obiectivă, constituie cu o probabilitate mereu crescîndă conținutul **g.** Altfel spus, dacă realitatea este unitară în infinita ei diversitate, **g.** *este procesul psihosocial de reconstituire a ceea ce este unitar, coerent, coarticulat necesar — dincolo de diversitate*. Tocmai de aceea, **g.** însăși are o structură unitară, constînd din marele sistem de concepte intercorelate, mai bine spus, de intercorelații din care, în punctele nodale, emerg înțelesuri, semnificații sau noțiuni. L. Vîgotski vorbea despre *„piramida noțiunilor"* la care se delimitează mai multe niveluri, dinamica internă a acestui sistem integrat ierarhic, deci „piramidal", constituind procesul **g.** cu direcțiile sale ascendente, descendente și transversale, respectiv inductive, deductive și analogice. Aceste trei moduri de operare sînt interdependente și interconectate, ele fiind reciproc-complimentare și intervenind concomitent. Sub raport psihofiziologic, fiecare punct nodal al sistemului constituie un *integrator* ce cuprinde pe toți cei subordonați și este cuprins în cei supraordonați. După Pavlov semnificația reflexelor verbale

constă în *„semnalizarea semnalelor"*. Sînt deci semnale de grad secundar întrucît le integrează și înlocuiesc pe cele directe, primare. Înăuntrul sistemului doi de semnalizare se pot însă, cu ușurință, decela mai multe nivele și deci integrarea și semnalizarea prezintă o pluralitate de grade. Sub raport cibernetic, sistemul intelectual sau **g.** se caracterizează ca fiind maximal deschis, mai bine zis, permeabil la noi informații, și ca fiind dotat cu autoorganizare și autoreglaj. Dispunînd de un cod specific și superior, de ordinul III, care se realizează la nivelul zonelor asociative terțiare și operează în sensul comprimării codurilor-imagine, a înlocuirii printr-un semn și al raportării discursive la situația existentă pentru subiect (M. Golu), sistemul **g.** se prezintă ca un hipercomplex agregat de prelucrare a informației prin categorializare și esențializare, construind modele prin care subiectul se orientează și se conduce în viață și activitate, depășind condițiile de *hic et nunc*, sau, cum spunea Marx, ridicîndu-se la nivelul universalelor. Orice gînd este informare asupra informației, conectare între două sau mai multe segmente informaționale. Aceasta este însă numai una din caracterizările gîndului, cea privind conținutul. Pentru ca noțiunile să se formeze și să fie corelate variabil în gînduri este necesar ca ele să dispună de un suport operațional. Informațiile conceptuale derivate sînt rodul unui anumit mod de operare și nici nu există subiectiv, altminteri. **G.** *este „operarea asupra operațiilor", este procesul și produsul coordonărilor prin care invarianții obiectuali și relaționali sînt segregați, actualizați, corelați între ei și referiți la realitate*. Nu se pot separa cunoștințele de instrumentele operatorii și verbale, prin care se efectuează cunoașterea. Mai mult decît atît, după cum demonstra Vîgotski, *fiecare nouă cunoștință, obținută prin intermediul altora, la rîndul ei devine instrument mijlocitor pentru dobîndirea de alte cunoștințe*. În aceasta constă autoorganizarea codului integrativ și simbolizant pe care se întemeiază **g.** Pentru ca informațiile să fie integrate și unificate sistemic este necesar ca și operațiile să fie grupate și structurate sistemic. În acest sens este semnificativă concepția operațională asupra **g.** pe care o cultivă J. Piaget. Pornind de la obiecte și acțiuni, copilul cucerește prin reconstrucții și construcție realul, pe baza experienței sensibile și prin intermediul acțiunilor din care își trag originea operațiile. Sînt trei nivele de trecere de la acțiune la operație: 1) *senzoriomotor* — de acțiune efectivă asupra realului; 2) *nivelul operațiilor concrete*, rezultat din interiorizarea acțiunilor și gruparea în sisteme *reversibile*, 3) *funcțiunea semiotică și limbajul*. Pe această traiectorie se produce o „schematizare progresivă" în ordinea echilibrărilor asimilării cu acomodarea, cele două dimensiuni ale adaptării. De aceea termenul, predomi-

nant la Piaget ca și la Ed. Claparède, H. Wallon, Thorndike nu este acela de **g.**, ci de inteligență care este esențialmente practică, mijlocind reușita prin structurări și utilizări de relații și apărînd, după P. Janet, în forma ei senzoriomotorie, înaintea limbajului. **G.** reprezintă un nivel mai avansat al inteligenței, luată ca proces. Inteligența este „organizare constînd într-o construcție de structuri operatorii ce pornește de la coordonarea generală a acțiunilor". Este „o interacțiune continuă a subiectului cu obiectele, deci o dublă mișcare de asimilare la structuri și de acomodare a acestora la real". Restrictiv, inteligența constă din coordonări ale operațiilor reunite în ansambluri sau structuri. Coordonarea este identificată de J. Piaget cu autoreglajul. *Operațiile de asociere-disociere, intersecție, ordine, corespondență, incluziune, deplasare etc. ajung să se grupeze în „sisteme de ansamblu" ce sînt mereu deschise spre lume și mereu repliate asupra lor înșile, în vederea echilibrărilor cognitive.* Relevăm ca dimensiune coordonativ-operațională esențială a sistemului de ansamblu — *reversibilitatea.* Cunoașterea este construcție într-un grup operațional de transformări. Pe plan senzoriomotor se întîlnește reversibilitatea ca posibilitate de a reface un drum, de a reveni la punctul de plecare. În timp ce percepția urmărește însă itinerarii ce sînt ireversibile, operațiile intelectuale ce mijlocesc noțiunea sînt, pentru că au devenit, „esențialmente reversibile". Concomitent, o acțiune este executată în cele două sensuri ale parcursului, o operație se leagă de inversa (negativa) sa (ex. adunare-scădere), fiecare operație își are reciproca sa (A = B este B = A; x este fratele lui y după cum y este fratele lui x). Reversibilitatea implică un invariant (obiectual sau relațional) mijlocind conservarea conceptelor; cea prin inversare permite discriminarea claselor și coordonarea lor în clasificări, iar cea prin reciprocitate permite degajarea sistemelor de relații de tip logic. Aceasta din urmă dezvoltată, mai tîrziu, va face posibilă disocierea formei de conținut și operarea tranzitorie cu modelele formale, abstracte. Odată cu constituirea grupului dublei reversibilități, „nu are loc pur și simplu o juxtapunere a inversărilor și reciprocităților, ci o contopire operatorie într-un tot unic, în sensul că fiecare operație va fi de acum încolo în același timp inversa unei alte operații și reciproca unei a treia, ceea ce face posibile și transformări: directă, inversă, reciprocă, iar inversa celei reciproce fiind totodată corelativa (sau dubla) primei operații". La acest nivel înalt de dezvoltare intelectuală ce se constituie în preadolescență și se afirmă, de regulă, în adolescență, nu se mai operează doar cu noțiuni ce se reunesc în judecăți, ci se combină între ele înșeși judecățile, formulate ca propoziții. Operațiile concrete, purtînd asupra claselor de obiecte sau relații,

sînt coordonate logic și matematic, **g.** putînd să se orienteze spre ea însăși, să se examineze reflexiv și să construiască, în virtutea relativei autonomii la care ajunge, raționamente ipotetico-deductive. Grupul operațiilor formale, denumite așa întrucît operațiile sînt aplicate altor operații, dispune de largi posibilități combinatorice la acest nivel, realul fiind depășit prin posibil. Considerînd că operațiile intelectuale influențează asupra obiectelor, spațiului, timpului și cauzalității sau necesității, vom constata odată cu **g.** *reflexivă* nu numai o gamă largă de combinații posibile, ci și faptul că însăși necesitatea este cumva subiectiv reprodusă în forma a ceea ce J. Piaget numește necesitatea logică (de ordin implicativ). Inferînd legi ale obiectivității, **g.** își implică propriile legi ce țin de subiectivitate. Adevărurile relative la care **g.** parvine sînt condiționate de indisociabilitatea dintre subiect și obiect în cunoaștere. Conceptele prezintă un nivel de structurare empiric și altul superior, prin sistematică și esențialitate, nivelul științific. Și acesta este însă relativ. **G.** se construiește în procesul cunoașterii și acțiunii și la fiecare nou demers îmbogățindu-se și structurîndu-se deschide noi perspective pentru cunoaștere și acțiune, circuitul interacțiunilor cognitive cu lumea dezvoltîndu-se „în spirală", spre infinit. **G.** își are în propriile sisteme germenii dezvoltării. J. Piaget vorbește despre o *„abstracțiune reflectantă care depășește și integrează construcțiile anterioare"*. În literatură se menționează similar „abstractizarea abstractizărilor" și „generalizarea generalizărilor" (G. Kostiuk). Acomodările convergente cu depășiri sînt mecanisme ale progresiei integrărilor și, în genere, a extragerii de noi idei din propria experiență. Distincția introdusă încă de O. Selz între **g.** *reproductivă* și cea *productivă* și *creatoare* trebuie înțeleasă în sensul tendințelor **g.** de a se subordona realului și totodată de a-l depăși. **G.** se angajează simultan în două direcții: de interiorizare reflexivă și de exteriorizare experimentală. Reproductivul și productivul se mijlocesc reciproc, alternativ se separă și se reunesc. Deprinderile intelectuale sînt indispensabile în **g.**, dar **g.** nu devine productivă decît prin restructurări (M. Wertheimer). Reversibilitatea operațională tot mai accentuată duce în același timp la stabilitatea grupului ce se reechilibrează, acomodîndu-se, dar și la o fecundă mobilitate constructivă. Inteligența operațională presupune compozabilitate, asociativitate (drumuri ocolite, diferite drumuri spre aceeași țintă) și tranzitivitate (aceleași operații generalizate se aplică și la alte situații). R.B. Cattell semnalase distincția dintre inteligența cristalizată și cea fluidă, iar J. Guilford, în modelul intelectului, prevede o producție convergentă și alta divergentă, ce evoluează concomitent pe mai multe planuri. Se reia astfel opoziția mai veche

dintre modelul lui E. Thorndike, al inteligenței prin „încercări și erori" sau tatonare și modelul lui N. Ach, al „tendințelor determinante", reconsiderate recent ca strategii ale **g.** (G. Miller, J. Bruner). În realitate diversele laturi sau modalități funcționale ale **g.** sînt inseparabile, nu pot exista una fără alta și trec una în alta. În acest sens este concludentă relația dintre transformările de tip algoritmic caracterizate printr-o înlănțuire standardizată a operațiilor și transformările euristice desfășurate liber, exploratoriu, printr-o construcție continuă de ipoteze și verificare a lor în plan mental sau în experiment efectiv. Minsky evaluează procedurile euristice în chip superior, dar ceea ce a fost euristic devine algoritmic, și **g.**, în situații comune, nu s-ar putea dispensa de procedurile rutiniere, mai economicoase și sigure. La rîndul lor procedurile euristice rezultă frecvent din redimensionări și modificări ale prescripțiilor algoritmice. Deci între cele două tipuri de operare se închide un circuit care însă rămîne deschis în raport cu realitatea. **G.** devine creatoare mai ales cînd tratează euristic situații care ar putea fi depășite momentan, satisfăcător, cu mijloacele algoritmice, prestabilite și verificate. Ar fi însă o mare greșeală dacă am izola diferitele conduite intelectuale, dacă am personifica **g.** tratînd-o aparte, ruptă din contextul sistemului integral al subiectului social în continuă interacțiune cu lumea sa. **G.** aparține subiectului ca „sediu al interacțiunilor colective... punct de intersecție sau sinteză", ca „sistem cu autoreglaj, făcînd parte din marele sistem social". Nu se poate gîndi fără un suport senzorial (imaginile persistă masiv în **g.**) după cum nu se poate fără adaptarea unui cod eficient de comunicare. Cuvîntul, sau alte simboluri acceptate social, nu este numai un purtător al mesajelor, ci intră în mecanismele intime ale **g.** Întreg sistemul limbii devine obiect și apoi structură a **g.** care însă fiind esențialmente cognitivă are o dinamică mult mai complexă decît cea pe care o prezintă vorbirea. Această dinamică izvorăște dintr-o motivație, pe care genetic, în bună măsură, și-o dezvoltă, și este călăuzită de intenții, se subordonează unor planuri mentale. Frecvent activitatea de **g.** este orientată finalist și implică veritabile eforturi voluntare. Explorînd resursele informaționale asigurate de memorie cu care se intersectează, **g.** se desfășoară ca o activitate multifazică și multiplanică, întotdeauna uzînd de dispozițiile funcționale interne și întotdeauna desemnînd prin conceptele sale și referindu-le la real. Putînd fi definită ca modalitate superioară de comunicare culturală cu mediul, **g.** devine parte integrantă a existenței subiectului, semnalînd și mijlocind toate evenimentele, construindu-se în raport cu sarcinile adaptative specifice și ghidînd activitatea continuu. În raport cu sarcinile ce și le propun, *procesele de* **g.** *se desfășoară larg și evident*

multifazic, discursivitatea fiind o notă caracteristică **g.** Dacă facultatea **g.** depinde de resursele interne, informaționale și operaționale, motivaționale și aptitudinale ale subiectului, eficiența **g.** se probează în raport cu mediul în care subiectul trăiește și acționează. Construcțiile mintale sînt menite să semnifice esențial realitatea și propriul eu și să proiecteze activitatea. *Orice semnificare este și o anticipare a ceea ce este în esență și poate deveni un obiect.* Purtînd asupra proceselor obiective, **g.** își asumă *sarcini de predicție*. **G.** emerge din trecut și se orientează spre viitor. Ceea ce o tensionează și obligă la construcții sînt situațiile de obstacol. În aceste situații problematice atît progresele cît și eficiența **g.** sînt maxime. Aceasta pentru că, psihologic, **g.** rămîne întotdeauna un proces vital, de adaptare prin depășirea cognitivă a obstacolelor. Aceasta însă implică funcția de decizie a **g. G.** este considerată și ca un proces de decizii secvențiale. Decide însă subiectul prin **g.** sa iar nu **g.** ca funcție abstractă. În psihologia contemporană, **g.** este studiată în trei perspective: a) *genetică*, de formare a conceptelor și structurilor operaționale prin învățare spontană și, mai ales, dirijată; L. Apostel consideră că **g.** este reductibilă la *învățare; b*) *funcțională*, permanentă, cea a *înțelegerii* ca decodificare noțională, identificare a semnificațiilor, de unde și atributul de inteligență; c) *adaptativ-performanțională*, de *rezolvare a problemelor*, cei mai mulți autori văzînd în aceasta nota definitorie a **g.** În realitate sînt trei modalități solidare ale **g.**, considerate sub diverse unghiuri (v. învățare, înțelegere, rezolvare de probleme), care trebuie urmărite pentru a întregi schema cunoștințelor elementare despre **g.**

GLANDĂ PITUITARĂ v. HIPOFIZĂ

GLANDE ENDOCRINE (glande cu secreție internă), formațiuni specializate în secreția unor substanțe (hormoni) care se varsă direct în sînge și care au acțiune reglatorie asupra organelor și țesuturilor. Reglarea endocrină cu acțiune difuză și mai lentă este auxiliară celei nervoase, fiind la rîndul ei controlată de sistemul nervos. Spre deosebire de reglarea nervoasă, care este complexă, mult diferențiată și rapidă, reglarea endocrină e continuă, deși filogenetic este primordială (întîlnindu-se și la plante). Secrețiile endocrine ca elemente constituente ale mediului intern și ca mediatori chimici ai funcțiilor nervoase exercită o anume influență asupra vieții psihice, fapte de care se ocupă endocrinopsihologia. **G.e.** principale sînt: epifiza, hipofiza, tiroida, paratiroida, timusul, suprarenalele și glande sexuale.

GLANDULA TIROIDEA v. TIROIDĂ

GLOBALIZARE, percepere totală difuză cu o slabă realizare a discriminării. R. Meili consideră

g. un factor de inteligență constînd din „reunirea într-un tot a elementelor".

GLOSOLALIE, sindrom de utilizare de către alienați a unui limbaj primitiv și fantezist de construcție proprie; spre deosebire de **g.** în *glosomanie* cuvintele nu au un sens constant și nu există nici o schiță de organizare sintactică. Alienații pretind că vorbesc în limbi străine.

GNOZIE, capacitate perceptivă de recunoaștere a obiectelor după însușirile lor palpabile.

GRADIENT, relație exprimînd creșterea unei variabile în raport cu o alta, pe o anumită direcție sau în direcția unui punct maxim; exprimă un raport de covarianță ascendentă. St. Hall a introdus expresia **g.** *de scop*, constînd în accelerarea mișcărilor unui subiect animal sau uman, pe măsură ce se apropie de ținta sa.

GRAF, figură formată dintr-o mulțime de puncte sau noduri legate între ele prin săgeți sau arcuri. Punctele simbolizează elemente de diferite naturi, între care se poate stabili o legătură oarecare (ex. cauzală). Teoria **g.** abstractizează sensul fizic al **g.** creînd un instrument ce este folosit pe scară largă, în special în metodele cercetării operaționale care urmăresc găsirea indicilor de eficacitate maximă. Această teorie permite construirea unor algoritmi aplicabili în rezolvarea a numeroase probleme din domenii variate de activitate: determinarea drumurilor de lungime optimă, a fluxurilor maxime, a drumurilor critice, a ordinii unor operații sau a ramificațiilor raționale ale unei probleme.

GRAFIC, metodă de prezentare a unor date sau informații, pe diferite suporturi, prin linii, curbe, puncte, figuri, rezumînd în conținuturi simbolice anumite raporturi cantitative. Limbajul grafic se referă la toate semnele adresate văzului ce pot fi manipulate de majoritatea oamenilor.

GRAFOLOGIE, studiul scrisului în vederea determinării identității și particularității autorului lor. Termenul introdus de Michon (1872) care vorbește despre o fiziologie grafică constînd din studiul mișcărilor, al funcțiilor, al combinațiilor trăsăturilor. Crépieux-Jamin adaugă „rezultantele" (combinații între trăsături) ajungînd la un adevăr atomism psihografic. L. Klages consideră scrierea ca o unitate, studiind-o în ritmul, intensitatea, direcția și distribuția ei pe hîrtie. Aceasta introduce principiul expresiei după care orice mișcare exteriorizează *mobilul*, interesul subiectului. C.I. Parhon abordează problema relației dintre scriere și personalitatea somatopsihică. C. I. Parhon apreciază scrierea ca pe un adevărat seismograf ce înregistrează dinamica personalității. În analiza unei scrieri se pleacă de la particularitățile fiecărui grafism, a ceea ce s-au numit genuri și anume: forma, dimensiunea, direcția, presiunea, viteza, continuitatea și orînduirea scrierii. Scrierea apare ca o

structură în care orice trăsătură își găsește semnificația numai prin relația cu celelalte trăsături și în raport cu întregul (A. Athanasiu). Scrisul depinde de o serie de condiții exterioare (peniță, hîrtia, forma grafică învățată etc.), de o stare momentană (graba, o boală acută) sau de anumite condiții permanente. (ex. o boală cronică), condiții în care aspectul general al scrierii poate fi păstrat, ducînd însă la modificarea unor trăsături. Se postulează o dependență cauzală între trăsăturile grafice și procesele psihice (cu mai multă sau mai puțină îndreptățire). Scrierea fiind o înregistrare, o engramă a proceselor activității nervoase superioare, studiul ei va trebui să fie făcut dinamic, întrucît ea nu rămîne identică în timp, ci se schimbă în anumite limite, urmînd evoluția personalității în timp. Cercetările și observațiile făcute arată într-adevăr că evoluția și modificările personalității determină modificări ale scrisului. Cercetări interesante s-au făcut pentru a se vedea expresia diferitelor temperamente și a constituției în scris. S-a remarcat că metoda scrisului este o metodă valoroasă și în diagnosticul tipologic. Moreau și Delestre împart scrierile în 3 categorii: 1) caractere regulate, echidistante, ceea ce indică spirit calm; 2) caractere lovite, inegale, dezordonate, fără aliniere, ceea ce exprimă violența; 3) caractere moi, fără accent și trasate lung semnifică subexcitare. O clasificare mai nouă (N. Sillamy) pretinde la următoarele corelații: scriere *verticală* — fire rezervată și discretă; *măruntă* — minuțiozitate, atenție; *etalată* — personalitate expansivă, încredere în sine; *strînsă*, înghesuită — timiditate, prudență, avariție; *răsfirată* — spirit clar și lucid, caracter independent; *filiformă* — precipitație, astenie; *omogenă*, constantă — spirit coerent, echilibru; *simplă* — simplitate și naturalețe; *tipografică* — cultură intelectuală, originalitate; *ornamentală* — vanitate, căutarea efectului; *impersonală* — absența originalității; *fermă* — rezervă, discreție, prudență; *clară* — grijă, atenție, sinceritate; *ordonată* — spirit lucid, imaginație disciplinată, echilibru; *rapidă* — activism, imprudență. Se pare că scrierea ne poate oferi date revelatoare sub aspectul spiritului analitic și al stilului cognitiv. Raportată la caracter, ea nu ne poate revela valorile morale și estetice, ci mai curînd gradul și stabilitatea unor deprinderi. **G.** oferă unele indicații privind voința. În schimb pretențiile ridicate de unii grafologi cu privire la posibilitatea **g.** de a prevedea modul de acțiune al individului, viitorul său, nu țin de o tratare științifică a problemei. **G.** se relevă ca o metodă parțială în studiul omului și trebuie de aceea să fie corelată cu celelalte metode ale caracte-

rologiei. Este folosită în medicină pentru relevarea unor aspecte ale anormalității (ex. scrisul paranoicului este încetinit, cu abuz de sublinieri și majuscule). În criminalistică este folosită ca metodă de identificare a autorului scrisului.

GRAFOMANIE, tendință patologică spre exprimare în scris sau spre a scrie pentru scriere.

GRAMATICĂ GENERATIVĂ (TRANSFORMATIVĂ), limba nu este doar un sistem stabil de codificare, ci reprezintă un ansamblu nelimitat de propoziții rezultate dintr-o combinatorică verbală, pentru care — cum susține N. Chomsky — subiectul normal are predispoziții native. Generarea propozițională este extrem de bogată și plastică, aspectul său fiind acela al unei structuri în formă de arbore în care fiecare ramură presupune mai multe variante de ales. Se pornește de la un enunț format din componentele de bază din a căror transformare rezultă alte enunțuri. La baza acestor transformări ar sta **g.g.** propusă de N. Chomsky și care, după Bresson, *„permite construirea enunțurilor celor mai complexe ale limbii, pornind de la un sistem foarte simplu de categorii de elemente și reguli de transcriere"*. Pornind de la structuri ce sînt susceptibile de restructurare conform unor reguli, fiecare propoziție se situează într-un cîmp generativ. Există structuri de suprafață de ordin fonetic și lexical și structuri de profunzime ce rezidă într-o relație semnificativă. Stăpînirea de către subiect a acestor structuri și a regulilor de transformare definește competența sa lingvistică. Deși din cercetările făcute în raport cu **g.g.,** a lui N. Chomsky, rezultă că propozițiile nu sînt echivalente sub raportul predispoziției lor spre actualizare și a funcționalității lor, considerat în perspectivă psihologică, modelul generativ apare ca fiind prea puțin plastic întrucît nu ține seama de factorii prelingvistici și de motivație, de componenta interpretativă și de planurile interne ale acțiunii verbale.

GRANDOMANIE, atitudine izvorîtă dintr-o hipertrofiere a conștiinței de sine, datorită căreia individul se apreciază pe sine și se comportă ca fiind foarte inteligent, foarte valoros, „indiscutabil superior altora". **G.** este dată de incapacitatea individului de a se autoaprecia corect și derivă din individualism. Deseori **g.** frizează ridicolul și provoacă ironie. În psihopatologie este mai frecvent întîlnit termenul de „idei de grandoare" asociate cel mai adesea ideilor delirante de persecuție și întîlnite în paranoia și în schizofrenia paranoidă și, mai rar, în stările maniacale.

GRATITUDINE, sentimentul de atașament, îndatorire și bunăvoință, față de o persoană care te-a ajutat, ți-a făcut mult bine. **G.** reprezintă o nuanțare mai bogat afectivă decît recunoștința și presupune delicatețe, simțăminte înalte.

GREGARISM, tendință a indivizilor de aceeași speță de a se reuni și coexista în mulțime nestructurată sau turmă, pierzîndu-și orice autonomie individuală.

GROTESC, particularitate a unor ansamburi de imagini și formulă artistică accentuînd urîtul, contradicțiile monstruoase și înfricoșătoare, situațiile absurde, ostile omului. În teatru **g.** este realizat și prin bufonerie. Înfrîngerea personajului grotesc reprezintă, după I. Cott, o depășire a situațiilor absurde și o demistificare.

GRUP, colectivitate umană ai cărei membri se află în raporturi de interacțiune, în conformitate cu anumite norme prestabilite (R.K. Merton, 1968). Sfera noțiunii de **g.** este mai restrînsă decît cea a noțiunii de colectivitate.

GRUP DE APARTENENȚĂ, grupurile primare din care face parte individul și după care se modelează. De pildă, familia, echipa profesională, unitatea politică, comunitatea locativă sau sportivă.

GRUP DE REFERINȚĂ, termen, introdus de H.H. Hyman, definind grupul la care un individ se raportează ca membru sau din care ar vrea să facă parte. **G.de r.** determină sau influențează comportamentele și atitudinile celor care se identifică cu el, dar în mod diferențiat, anumite persoane putînd să reprezinte un **g.de r.** într-un anumit domeniu și alte persoane în alt domeniu. **G.de r.** al indivizilor este determinant în constituirea sa de atitudini, valori etc.

GRUP MIC, *ansamblu relativ redus de indivizi aflați în relații interpersonale de cooperare, comunicare, autoritate, apreciere, concurență etc. mai mult sau mai puțin unitare și constituind „celula" fundamentală a psihologiei sociale, la acest nivel desfășurîndu-se fenomene psihosociale de bază cum sînt interacțiunea, intercomunicarea și interinfluența* (P. Golu, 1974). Coordonatele psihosociale ale **g.m.** sînt: normele și valorile (constituite într-un sistem valorico-normativ), structurile (rețeaua relațiilor de statut și de rol de comunicare, putere și valoare) și comportamentele (unificate și stereotipizate). Principalele criterii de diferențiere a microgrupurilor de macrogrupuri sînt următoarele: mărimea sau talia grupului (microgrupurile sînt alcătuite din 2—3 pînă la 30—40 de membri, A. Mihu, iar macrogrupurile au dimensiuni care cresc relativ nelimitat); frecvența interacțiunilor (microgrupurile permit o reunire a tuturor membrilor în același loc și același timp, ceea ce este tot mai puțin realizabil pe măsură ce cresc dimensiunile grupului); focalizarea atenției (de la micro- spre macrogrup descresc posibilitățile membrilor de a se concentra asupra aceleiași probleme); identificarea (sentimentul apartenenței la un grup sau conștiința condiției de membru descrește, de asemenea, prin trecerea de la

micro- la macrogrup). Microgrupurile conțin cele mai pregnante manifestări de ordin psihosocial, acest fapt constituind unul din principalii factori ai studierii lor prioritare de către psihosociologie. La nivelul microgrupurilor, relația de grup păstrează caracteristicile planului psihosocial elementar, de ordin interpersonal — direcționare, coerență, servire a unor interese particulare —, adăugînd însă structuri relaționale noi și scopuri care vizează satisfacerea nevoilor întregului grup și, mai mult, ale unor structuri sociale mai largi, de unde și caracterul suprainterpersonal al acestor raporturi. Principalele funcții ale **g.m.** sînt: *de integrare socială* a individului, *de reglare a comportamentului* și relațiilor interindividuale, *de securitate productivă* etc. Printre proprietățile de bază ale microgrupurilor se înscriu: talia (redusă), distribuția spațială (aranjamentul membrilor sau structura microecologică a vieții de grup), conformitatea, acceptarea și respectarea efectivă a normelor de grup, consensul (adoptarea de atitudini asemănătoare față de același obiect), capacitatea de autoorganizare, dinamică (K. Lewin), coeziunea și eficiența sau productivitatea. Din întrepătrunderea parametrilor proprietăților de bază rezultă o serie de proprietăți derivate ale microgrupurilor, cum sînt: *autonomia* (gradul în care un grup funcționează independent de altul), *controlul* (tendința grupului de a regla conduita membrilor săi), *stratificarea* (dezvoltarea unei ierarhii a statutelor în cadrul grupului), *permeabilitatea* (măsura în care grupul admite cooptarea de noi membri), *flexibilitatea* (gradul de informalitate și de libertate în grup), *omogenitatea* (similitudinea caracteristicilor psihice și sociale ale membrilor), *tonul hedonic* (măsura în care condiția de membru al grupului își asociază un sentiment de plăcere), *intimitatea* (gradul de apropiere reciprocă a membrilor, J. Moreno), *forța* (măsura în care grupul are sens pentru membrii săi), *participarea* (măsura angajării în sarcinile de grup), *stabilitatea* (menținerea grupului ca atare cît mai mult timp). Microgrupurile se diferențiază între ele după variate criterii tipologice: după modul de participare se disting grupuri *de apartenență* și *de contact;* după tipul de legătură (personală-impersonală), după gradul de instituționalizare, grupuri *primare* (psihosociale sau informale) și *secundare* (formale sau organizații sociale); după raportul grupului cu scopurile colective, grupuri *de bază* (grupuri-scop, centrate pe sarcină); după raportul grupului cu un obiectiv științific, *grupuri artificiale* (experimentale sau de laborator) și *naturale;* după permeabilitatea intrărilor și ieșirilor, *grupuri închise* și *deschise. Grupuri creative* pot fi naturale sau pot fi constituite formal (A. Osborn). Pentru procesul de educație se subliniază condiția de mediu educogen la *grupurile de formare* (clasa

școlară, **în principal**, grupului autoanalitic competent — R.F. Bales — etc.) și la *grupurile de referință* (cele care exercită cea mai mare influență asupra unei persoane, modelele și valorile lor fiind decisive pentru formarea și dezvoltarea respectivei persoane (J. Maissonneuve). Relațiile infragrupale în cadrul macrogrupurilor, în special la nivelul claselor sociale și al națiunii, cunosc o amplificare a aspectelor formale, din punct de vedere psihosocial, afirmîndu-se cu pregnanță fenomenele interactive indirecte, de la distanță, cum sînt informația colectivă, propaganda, cultura, moda, modelele educaționale, opinia publică, zvonurile, conștiința de grup.

GUST, modalitate de recepție a proprietăților chimice ale substanțelor solubile. Există două ipoteze cu privire la recepția **g.:** a) Renqvist (1919) pune apariția excitației pe seama unor procese fizice; b) Lazarev (1922) invocă procesele de ordin chimic. Submodalități ale **g.** pentru sărat, acru, dulce și amar la care Hahn, Kuckulies și Taeger (1938) adaugă și **g.** alcalin. Se disting și senzații de **g.** derivate sau mixte și senzații **g.** nespecifice. Corespunzătoare celor 4 senzații de bază există și 4 tipuri de receptori **g.** (metoda excitării punctiforme). **G.** este dependent și de starea internă a organismului. Caracterul gnostic al **g.** este independent de nota afectivă agreabilă sau dezagreabilă. Recepția **g.** este activă și pasivă. Contrastul **g.** apare ca efect al postacțiunii și depinde de concentrația substanțelor-stimuli; inductoare și induse. Amestecul **g.** apare în forma mascării. Acțiunea unei soluții de amestec provoacă două senzații distincte, după cum fuzionînd două senzații **g.** diferite dau naștere la o a treia senzație, numită complexă sau asociativă, care joacă un rol important în modelarea și stabilizarea coloritului emoțional-afectiv al **g.** Compensația **g.** nu se realizează totdeauna în formă absolută și nu se extinde asupra tuturor **g.** de bază. În alt sens, mai complex, **g.** semnifică o preferință motivată prin valori estetice sau de alt fel.

H

HABITAT, ansamblu de condiții oferite vieții de către mediul ambiant (de către un ecosistem). Termenul nu trebuie deci înțeles numai (sau în primul rînd) în sens geografic-topografic (pentru care este mai potrivit termenul de biotop).

HABITUS, ansamblu de trăsături caracteristice, persistente, proprii, particulare unei persoane; se referă mai ales la constituția somatică. *Habitual,* ceea ce rezultă din exercițiu, fiind automatizat, devenind obișnuit. *Habituare,* obișnuire cu un excitant.

HALO EFECT, reprezintă contagiunea răspunsurilor în cadrul anchetelor prin chestionar, datorită atît iradierii afective a unei întrebări asupra celeilalte, cît și organizării logice a răspunsurilor izvorîtă din necesitatea de coerență a personalității. În tehnica chestionarului este necesar să se aibă în vedere posibilitatea unor *bias*-uri produse de acest efect.

HALUCINAȚIE, tulburare a percepției manifestată prin apariția unor imagini de tip perceptiv fără să existe un obiect sau fenomen real, care să stimuleze corespunzător organele de simț; tulburare psihică denumită în limbajul popular arătare, vedenie. *Reprezentarea este luată drept percepție a unui obiect prezent.* Spre exemplu, subiectul bolnav aude voci, împușcături, dar acestea nu sînt determinate de voci, împușcături reale; vede animale, oameni, scene de groază, dar care n-au o cauză externă etc. Fiind, după Ball, o „percepție fără obiect", **h.** este o falsă percepție, întrucît nu reflectă ceva. Pentru bolnav însă **h.** are un caracter de obiectivitate, îi dă impresia realității, uneori este convins de existența actuală a obiectului ei. Țiuitul urechii, care apare și la persoanele sănătoase, este o formă simplă de halucinație auditivă. **H.** pot să atingă toate formele de sensibilitate. Cele mai frecvente sînt **h.** auzului, urmate de cele ale văzului, mirosului, pipăitului, gustului etc. Conținutul **h.** este legat, de obicei, de experiența de viață. Afectiv **h.** pot avea un caracter favorabil sau nefavorabil. Spre ex., „vocile" sînt agreabile, elogiază sau, dimpotrivă, au un caracter dușmănos: proferează injurii, invective, obscenități etc. **H.** determină și o conduită corespunzătoare: bolnavul își astupă nasul la „mirosurile pestilențiale", răspunde „vocilor", se ferește de „animalele sălbatice" văzute etc. **H.** este un simptom întîlnit în numeroase afecțiuni neuropsihice. Fanatismul mistic, uneori, generează **h.** cu un conținut religios.

HALUCINAȚII PSIHICE v. PSEUDOHALUCINAȚII

HALUCINOGENE, substanțe chimice capabile de a induce fenomene halucinatorii (ex. marijuana, mescalina). *Halucinoide,* fenomene psihopatologice de formă halucinatorie situate între reprezentări vii și halucinații vagi, care nu izbutesc să determine convingerea bolnavului asupra existenței lor reale.

HALUCINOZE, fenomene de proiecție imagistică (de aspect halucinator), al căror caracter artificial și patologic este recunoscut de către bolnav, care le apreciază în mod critic.

HANDICAPARE, denumire dată situațiilor în care unii subiecți sînt dezavantajați în raport cu semenii lor, datorită faptului că au o deficiență senzorială, motorie, mintală sau orice altă infirmitate. În categoria handicapaților sînt incluși subiecții care sînt orbi, surzi, surdomuți, a celor cu infirmități motorii (șchiopi, paralitici), precum și cei cu diferite forme de înapoiere mintală. În dorința de a veni în ajutorul acestor subiecți, au fost create diverse metode și procedee educative, care să le ușureze situația, și care să-i apropie cît mai mult posibil de omul fără deficiențe. Tehnica modernă este din plin folosită în construirea unor instrumente, dispozitive, echipamente, care coroborate cu procedeele educative contribuie la reducerea gradului de deficiență sau la facilitarea proceselor de compensare. Educația deficienților se face în instituții speciale, unde se realizează pentru copil un învățămînt adaptat infirmității respective, iar pentru adult se depun eforturi în vederea readaptării lui la o nouă profesiune. Prin extensie, handicapată este considerată orice persoană care este pusă într-o situație foarte dezvantajoasă ei.

HANTISĂ (POLTERGEIST), denumire dată unor fenomene de *telekinezie* (v.) constînd din acte fizice (mișcări de obiecte, zgomote) ce ar fi provocate numai prin inducție psihică.

HAPTIC, termen introdus de Revesz, desemnînd calitatea tactului activ sau palpației, indi-

cînd ceea ce ține de modalitatea tactilo-kinestezică.

HAȘIȘ, substanță extrasă din cînepă indiană, drog inhalat prin fumare. Produce euforie, ilaritate, stări confuze și extatice, urmate de apatie. Prin intoxicare se ajunge la destructurarea personalității și demență. Avînd în vedere urmările, **h.** constituie un adevărat pericol atît din punct de vedere al sănătății, cît și din punct de vedere social.

HAZARD, fenomen întîmplător, ce este sau pare a fi imprevizibil, excepțional sau contingent, în raport cu necesitatea previzibilă. Cournot consideră că **h.** este o *întîlnire accidentală ce pare a fi intenționată*. G.V. Plehanov interpretează **h.** ca *întretăiere a două serii determinative*. Engels înțelege întîmplarea ca o formă de manifestare a necesității, o completare a necesității ce-și croiește drum prin mulțimea întîmplărilor. Pentru subiectul cognitiv, **h.** apare ca un eveniment „al cărui mecanism se comportă ca și cum ar avea o intenție" (H. Bergson), de unde înclinația de a pune totul pe seama norocului sau ghinionului. Poincaré afirma însă că **h.** este o măsură a ignoranței noastre iar J. Jaurés remarca că **h.** *se prezintă în antiteză cu rațiunea dar nu poate fi înțeles fără rațiune*. Marxismul nu acceptă nici totala reducție a **h.** la necesitate, ceea ce naște fatalism, dar nici absolutizarea **h.** care ancorează în indeterminism. Problema este tratată, contemporan, prin încadrarea în seria fenomenelor aleatorii, interpretate probabilistic, aproximate cu ajutorul legilor statistice, explicația fiind sugerată de teoria jocurilor. J. Piaget și B. Inhelder au studiat experimental, la copii, formarea conceptului de **h.**, folosind planuri înclinate pe care bilele alunecau într-una sau alta din direcții ș.a. Subiecții ajung pe la 6—7ani să aprecieze **h.** ca situîndu-se la jumătatea de drum între ordine și dezordine, ca fiind ceva ce „rezistă" la încadrarea în operațiile lor intelectuale. Piaget scrie: „ideea de **h.** o implică pe aceea de operație combinatorie, în care faptul fortuit constituie o fracțiune completivă". Studiul motivației prognosticurilor formulate de subiecți în decursul experimentului-joc demonstrează că gîndirea probabilistă se situează la un nivel avansat al dezvoltării intelectuale (U. Șchiopu, J. Mînzat).

HEBEFRENIE, (demență precoce), formă tipică gravă, cu un potențial evolutiv mai accentuat al schizofreniei, care se caracterizează printr-o evoluție nefavorabilă, prin tendința spre o demențiere profundă cu „tocire" afectivă, comportament nerod (läppische Verblödung — Kraepelin), incoerență și inconsistență accentuată cu privire la toate valorile sociale. Distinctiv, în tabloul clinic este sindromul negativ de discordanță și rapiditatea evoluției. Debutul **h.** este, în general,

insidios și progresiv, fiind foarte frecvente formele de debut pseudonevrotic urmat de o rapidă instalare a elementului discordant manifest. Bolnavul trăiește într-o stare de reverie, incapabil de a se concentra, sau se lansează în sisteme de ideație pseudoștiințifică etc. În general **h.** se manifestă printr-o absurditate comportamentală, comportament pueril și capricios, acte stupide cu o notă de clovnerie, cu reacții emoționale inadecvate și nemotivate, predominînd o euforie „vidă" și neproductivă.

HEBETUDINE, stare de tulburare a conștienței ce se caracterizează prin dezinserția și îndepărtarea bolnavului de realitate; el oferă impresia că nu mai este în situație (care i se pare străină), că nu realizează și nu poate stăpîni situația în care se află (G. Ionescu).

HEDONISM (gr. *hedone* — plăcere), teorie antică, legată de numele lui Epicur, ce impune evitarea neplăcerilor de orice fel, asigurarea unor condiții minime în care acțiunile umane să aibă numai satisfacții. Plăcerea personală ar fi unicul scop al activității și comportamentelor umane. Principiu preluat de psihanaliză.

HEMERALOPIE, defecțiune a vederii, numită popular „orbul găinilor", constînd din absența capacității de vedere crepusculară și nocturnă, datorită blocării congenitale sau survenite a sistemului bastonașelor din retină, în condițiile funcționării normale a vederii diurne prin intermediul sistemului conurilor. **H.** poate fi datorată și avitaminozei A.

HEMIANOPSIE, formă de agnozie vizuală pentru jumătate de cîmp, considerat pe verticală sau orizontală.

HEMIOPIE, restricție a vederii unei părți laterale a cîmpului vederii binoculare, rezultată din defecte ale sensibilității ariilor retiniene sau proiecțiilor centrale.

HEMIPLEGIE, defect al motilității, caracterizat printr-un deficit parțial sau total al posibilității de a efectua mișcări voluntare ale membrelor unei jumătăți a corpului. Pareză sau paralizie a unei jumătăți a corpului, datorită afectării emisferei cerebrale opuse sau a căilor de acces către aceasta.

HEMISOMATOGNOZIE, sentimentul absenței unei jumătăți a corpului, convingerea inexistenței acesteia, în ciuda controlului vizual.

HERMAFRODITISM, prezența organelor genitale de ambele sexe la același individ. Ginandrii sînt subiecți feminini cu caractere masculine, iar androginii bărbați cu aparență feminină. La om **h.** este cu totul excepțional (anomalie, monstruozitate), în timp ce la specii inferioare de animale este răspîndit (ca și la plante).

HERMENEUTICĂ, disciplină, dezvoltată inițial înăuntrul teologiei și apoi preluată de filosofie, care se ocupă de interpretarea textelor saturate de simbolică, analogii, abstracțiuni, în vederea dezvăluirii sensurilor lor ascunse,

În logica și epistemologia contemporană cuvîntul desemnează disciplina înțelegerii și interpretării informației științifice.

HETERONOM, rezultat dintr-o altă lege sau dintr-o cauză externă. Opus *autonomiei*. Piaget constată că în dezvoltarea sa morală, copilul trece de la heteronomie, cînd normele se impun, i se comandă și el se supune lor, numai atîta timp cît este controlat, la autonomie morală, bazată pe necesități interne și pe raționament moral.

HIBERNARE, fenomen de cădere într-un somn profund cu reducerea proceselor organice și hipotermie la unele organisme în cursul iernii. Se poate provoca artificial la om în scopuri terapeutice.

HIDROCEFALIE, mărire a craniului prin creșterea anormală a cantității de lichid cefalorahidian.

HILOZOISM (gr. *hyle* — substanță, materie, *zoe* — viață), veche și desuetă doctrină ce susține că întreaga materie, inclusiv cea anorganică este dotată cu viață și chiar cu atribute psihice.

HIPERACUZIE, acuitate auditivă superioară, ieșită din comun; subiectul înregistrează cele mai slabe sunete. Opus *hipoacuziei*.

HIPERALGEZIE, exagerarea sensibilității dureroase, caracterizate prin scăderea pragului și asocierea cu tonalități afective din cele mai neplăcute. Opus *hipoalgeziei*, ce semnifică o relativă insensibilitate algică.

HIPEREMOTIVITATE, reactivitate emoțională exagerată; se traduce prin manifestări ca: paloare sau roșeață, tremurături, palpitații, inhibări. *Opus hipoemotivității*.

HIPERENDOFAZIE, exagerare a limbajului interior, ce tinde să se sonorizeze și să se obiectiveze similar halucinației.

HIPERESTEZIE, creștere a intensității senzațiilor și percepțiilor datorită coborîrii pragului senzorial, care determină o suprasensibilitate la excitanți subliminali, care pînă atunci nu erau percepuți sau care erau percepuți adecvat în funcție de intensitatea lor. Astfel, persoanele respective suportă mai greu nu numai atingerea cutanată, dar și zgomotele, lumina etc. Se întîlnește în perioada de surmenaj, de suprasolicitare nervoasă și fizică, în stadiile predromale sau de debut ale bolilor infecto-contagioase, în debutul unor afecțiuni psihice.

HIPERKINEZIE (gr. *hiper* — peste, *kinein* — a se mișca), termen folosit într-o dublă accepțiune: a) în neurologie prin **h.** se înțelege un sindrom caracterizat prin apariția unor mișcări involuntare, cum sînt, de ex., ticurile; b) în psihiatrie termenul de **h.** este folosit pentru a desemna o activitate motorie exagerată, debordantă și nemotivat continuă.

HIPERMETROPIE, defect anatomic al vederii, datorită faptului că diametrul anterioposterior al globului ocular este mai scurt decît cel normal. În acest caz imaginea se formează înapoia retinei („vedere lungă"). Defectul poate

fi corectat prin ochelari cu lentile biconvexe.

HIPERMNEZIE, predispoziție exagerată, pînă la patologic, de masivă și insistentă aducere aminte, aceasta depășind cadrul necesităților firești; patologic **h.** se dezvoltă în cîmpul obsesiilor și fobiilor; opus *hipomneziei*, în care funcția reproductivă a memoriei este slăbită.

HIPERPROSEXIE, tulburare predominant cantitativă a atenției (DISPROSEXIE), caracterizată prin exagerarea orientării selective a activității de cunoaștere. **H.** îmbracă un aspect general în stările maniacale, referindu-se la întregul aspect comportamental sau prezintă o manifestare de mai mică amplitudine, în stările de excitație sau de intoxicații ușoare. În majoritatea cazurilor însă, **h.** au un caracter selectiv, manifestîndu-se cu predilecție într-o anumită sferă a vieții psihice, sau sub un anumit conținut ideativ. Astfel, la melancolici, **h.** este îndreptată în special asupra ideilor depresive, iar la cenestopați și ipohondrici, este orientată asupra fenomenologiei somatice, dezvoltate de acești bolnavi. **H.** la deliranți este legată în special de tema delirului. Gradul cel mai înalt de **h.** este manifestat de fobici și obsesionali. **H.** poate interesa atît atenția voluntară cît și cea involuntară.

HIPERPROTEJARE, atitudine de grijă excesivă și protejare maladivă a părinților față de copiii lor, ceea ce duce la nedezvoltarea independenței acestora, la o hipertrofiere a trebuințelor, și generează inevitabil conflicte. **H.** se poate manifesta și față de tineri sau adulți.

HIPERTIMIE, exagerare a tonusului afectiv. **H.** *maniacală*, cu euforie, jovialitate, expansivitate; **h.** *dureroasă*, cu depresii și anxietate: melancolie.

HIPERTIROIDIAN, tip caracterizat prin excesivă producție de secreție a tiroidei, mai precis a hormonilor iodați tiroidieni. Manifestări psihologice: insomnii, hiperexcitabilitate, exaltare, emotivitate exagerată, iritabilitate, instabilitate, stări halucinatorii minore, pe un fond de pierdere în greutate și tahicardie, — prin metabolism crescut.

HIPNAGOGIC, calificare a stărilor de somnolență ce preced somnul și cînd pot apărea imagini de tip halucinatoriu, fără ca subiectul să le acorde credit. Există imagini **h.** ce nu țin de vise, întrucît subiectul nu este în stare de somn. Stările **h.** pot fi totuși considerate ca intermediare între vigilitate și somn.

HIPNAPOMIC, denumirea stării de fază hipnotică, care survine în timpul trezirii (faza de trecere de la somn la veghe). În această fază pot apare imagini halucinatorii.

HIPNOPEDIE, disciplină (apărută recent) care se ocupă, după V. Bliznicenko, de *„introducerea și fixarea informației în memoria omului în timpul somnului natural"*, întrucît în diverse faze ale somnului se menține o anumită

receptivitate față de stimuli. O povestire șoptită la urechea unui subiect ce doarme va putea fi ulterior recunoscută de acesta, fără ca el să poată preciza în ce condiții a mai auzit-o. După primul război mondial, A. Sviadaș, în U.R.S.S., și H. Gernsback, în S.U.A., au făcut demonstrații concludente asupra învățării în timpul somnului. Cercetările ulterioare (Ch. Simon, W. Emmonds, B. Kurtis, V. Kulikov, V. Zuhar, I. Pușkina, V. Bliznicenko ș.a.) au dovedit posibilitatea relațiilor hipnopedice, dar numai în anumite condiții și în anumite limite. Cele mai potrivite pentru învățarea hipnopedică sînt primele stadii ale somnului: somnolența, somnul superficial și somnul neprofund. Nu se recomandă practicarea masivă a inducțiilor hipnopedice, acestea, prin efecte cumulative, putînd produce perturbarea funcțiilor firești ale somnului. Subiecții induși trebuie aleși dintre cei mai sugestibili și antrenați specific pentru a se „racorda" la informarea hipnopedică. Se formulează o serie de cerințe și față de limbajul utilizat: fraze scurte, accent pe predicate, adresare în stil de comandă, dar intonația calmă, specifică amintirii. Înregistrată la magnetofon „lecția" se emite cu o intensitate mijlocie. Sarcinile de învățare pe care și le propune **h.** în condiții latente, cînd subiectul nu poate fi deplin activ, sînt legate de procesul de învățare din stare vigilă și activă, fiind complementare acesteia. După N. Timofeeva, V. Gheorghiu ș.a. **h.** este un „procedeu complementar al învățării, facilitînd automatizarea amintirilor și dobîndirea de noi deprinderi". **H.** ca tehnică a învățării se restrînge la sarcini repetitive de consolidare reproductivă a cunoștințelor, rezervînd timpul din stări vigile pentru sarcini majore de învățare. Totuși pe căile specifice **h.** se pot adăuga și noi informații, dar din cele mai simple, cum ar fi semnificația cuvintelor străine, date geografice și istorice, formule chimice.

HIPNOZĂ, stare indusă artificial, asemănătoare somnului, provocată prin sugestie sau pe alte căi (ex. fixarea unui obiect strălucitor). Subiectul hipnotizat rămîne în relații de comunicare cu inductorul și, în anumite limite, execută comenzile acestuia. Deci „somnul" este parțial, persistînd, după cum arată Pavlov, anumite puncte de veghe. Efectul hipnotic este de regulă explicat prin forța *reglatorie* a cuvîntului, prin sugestibilitatea subiectului (de regulă *isteroidal*, dar nu exclusiv) și după unele opinii, și printr-o dotație specifică a hipnotizorului, care ar dispune de o anumită forță prin care s-ar impune. Ipotezele lui Messmer despre magnetism, animal, fluide etc. au căzut în desuetudine. Dacă există o componentă specială a relațiilor hipnotice, aceasta s-ar părea să fie de aceeași natură cu cea implicată în relațiile telepatice. Cercetările mai noi au arătat că, din

punct de vedere electrofiziologic, **h.** se aseamănă cu starea de veghe și nu cu starea de somn. În afara cuvîntului, un factor al **h.** este monotonia. Charcot și apoi E. Bleuler a introdus metoda **h.** în tratarea maladiilor psihice (hipnoterapia). Maiorov, și la noi V. Gheorghiu au recurs la această metodă pentru a studia diversele nivele ale activității nervoase, care prin **h.** pot fi izolate experimental. Ghiliarovski și K. Platonov consideră sugestia de diverse grade, realizată prin cuvînt, drept mijloc central al psihoterapiei. **H.** este și un mijloc de analgezie. Întrucît prin **h.** se pot genera perturbări, agravări ale maladiilor, aplicarea metodei este rezervată medicilor specializați. Disciplina care se ocupă de **h.** a fost intitulată hipnologie.

HIPOACUZIE, diminuare a capacității auditive. Termenul este întrucîtva ambiguu, deoarece desemnează toate formele de scădere a auzului, atît a celor ușoare, discrete, cît și a celor severe. În general, noțiunea este folosită în cazurile acelor subiecți care aud greu, care au auzul tulburat, dar care pot distinge sunetele suficient să înțeleagă cuvîntul rostit. **H.** copilului poate influența negativ însușirea și folosirea corectă a limbajului, iar mai tîrziu — școlaritatea.

HIPOCAMP, circumvoluție care formează un arc de cerc ce delimitează corpii calozi și constituie la om partea principală a rinencefalului; sediul unor reacții instinctive și al unor reacții afective primare.

HIPOESTEZIE, scădere relativă sau gravă a ansamblului sensibilității generale sau a sensibilității unora dintre organele de recepție, prin creșterea pragurilor senzoriale.

HIPOFIZĂ (GLANDĂ PITUITARĂ), glandă cu secreție internă din regiunea hipotalamică, care prin secreții hormonale asigură reglări organice de mare importanță cum sînt: creșterea, dezvoltarea sexuală, funcționarea și reglarea altor activități endocrine. Interacțiunea dintre hipofiză și centrii nervoși ai hipotalamusului este realizată prin secreții „endocrine" speciale ale neuronilor (neurohormoni) și mijlocită de un sistem port de capilare, descoperit de anatomiștii români Fr. Rainer și Gr. T. Popa.

HIPOMIMIE, încetinire (sau dispariție) a mișcărilor periferice ale expresiilor emoționale, diminuare a reacțiilor mimice ce acompaniază comportamentele obișnuite.

HIPOPROSEXIE, diminuare a orientării selective a activității de cunoaștere. **H.** face parte tot din categoria disprosexiilor (tulburări cantitative ale atenției), putînd fi de intensitate variabilă și ajungînd în stările confuzionale grave chiar la aprosexie. **H.** se întîlnesc de obicei în stările de surmenaj, astenie, irascibilitate și anxietate. **H.** se întîlnește de asemenea în toate stă-

rile de insuficiență dezvoltare cognitivă (oligofrenii), ca și în stările de deteriorare cognitivă (predemente și demente). **H.** se manifestă în grade variabile, în toate stările confuzionale, acestea fiind în directă legătură cu starea de trezire corticală sau mezodiencefalică. În schizofrenii, **h.** îmbracă un caracter special, datorită comutărilor motivaționale incomprehensibile ale acestor bolnavi.

HIPOTALAMUS, zonă cerebrală situată în regiunea ventrală a diencefalului (la baza creierului). Participă la reglarea proceselor vegetative prin intermediul unor structuri nervoase (orto și parasimpatice) și endocrine (hipofizare).

HIPOTIMIE, diminuare a tonusului afectiv. Este caracteristică, după unii autori, stărilor schizofrenice; opus *hipertimiei*, în care intervine exaltarea afectivă, euforia sau depresia profundă.

HIPOTIROIDIAN, tip caracterizat prin slaba funcționare a glandei tiroide, de unde lentoare, apatie, inexpresivitate, înclinație spre insensibilitate; opus *hipertiroidianului*, care este energic, hiperemotiv, agitat.

HIPOTONIE, stare de slab tonus muscular sau nervos; opusă hipertoniei.

HISTERIE v. ISTERIE

HISTOGRAMĂ, reprezentare grafică a valorilor obținute într-o cercetare statistică; pe orizontală sînt trecute categorii sau variante, frecvența variantelor este reprezentată prin coloane verticale, înălțimile lor fiind proporționale cu frecvența. Distribuția, astfel reprezentată, poate fi unimodală, bimodală, în S, în L, în U etc.; de ex., dacă prin **h.** reprezentăm rezultatele unei cercetări de opinie publică, o **h.** în U indică curente de opinie opuse și, relativ, tot atît de puternice.

HOBBY, termen american, fără întrebuințare științifică, prin care se indică o ocupație extraprofesională, susținută de pasiune, în care subiectul își investește disponibilitățile sale creative, consumîndu-și agreabil timpul liber.

HOLISM (gr. *holas* — întreg), teorie după care întregul este întotdeauna primordial, mai mult și altceva decît suma părților. În psihofiziologie este reprezentată de C. Lashley. În filosofie reprezintă o variantă de „personalism".

HOMEORHEZIS, lege a dezvoltării desemnînd echilibrări și reechilibrări progresive.

HOMEOSTAZIE, termen aparținînd lui W. Cannon și care desemnează *tendința organismelor de a menține constanți parametrii mediului intern*, restabilindu-le nivelul atunci cînd acesta este perturbat. Fenomenul fusese remarcat și de Claude Bernard. În sens psihologic, se referă la orice comportament care conferă ființei

vii, din nou, un echilibru perturbat. Stările de trebuință se declară în urma perturbării **h.** iar după restabilirea acesteia intervine reducția de tensiune (C. Hull). Totuși, unele trebuințe se declară anticipativ iar viața este o împletire de **h.** și evoluție. Nu orice adaptare sau reglare este homeostatică Cannon deosebind și *reacții de emergență* ca cele din ceea ce s-a numit *stress* (v.).

HOMEOTERMIE v. IZOTERMIE

HOMINIZARE (HUMANIZARE), proces al devenirii omului sub raportul tuturor însușirilor sale definitorii. Include antropogeneza dar se referă și la perioada de după apariția speței umane, purtînd asupra etapelor procesului de emancipare culturală a omului în condițiile istoriei, asupra adîncirii și ascensiunii fenomenului de personalitate prin asimilarea și crearea de valori, între **h.** și socializarea omului fiind raporturi foarte strînse. **H.** poate fi concepută ca un capitol sintetic al antropologiei culturale și al psihologiei istorice. Procesul **h.** este continuu și poate fi tratat și prospectiv.

HOMOSEXUALISM, relații sexuale efective, dar anormale, între reprezentanți ai aceluiași sex (pentru cazul în care partenerii sînt femei: *lesbianism;* pentru relațiile între un bărbat și un copil: *pederastie*).

HOMUNCULUS, figură umană miniaturală prin care, în mituri străvechi, era reprezentat spiritul, considerîndu-se că sălășluiește real în corp și-l conduce. Denumire dată de W. Penfield (1937) proiecției corticale proprioceptiv-somatoestezice, întrucît din schematizarea ei rezultă o figură umană cu trunchiul redus și cu membrele, buzele și degetele amplu reprezentate, în funcție de densitatea receptorilor din aceste zone.

HORMISM, curent psihologic, dezvoltat de W. McDougall (1923), prin care se susține dirijarea comportamentelor umane prin instincte, prin forțe motivaționale primare, impulsive, denumite horme.

HORMON, substanță chimică elaborată de celule, țesuturi și organe speciale (glande endocrine) cu rol de mesager chimic, destinat să funcționeze ca stimul morfogenetic sau ca excitant fiziologic și psihic.

HOROPTER, concept teoretic, introdus de Helmholtz, semnificînd locul geometric al punctelor corespondente din cele două retine. Explică fuziunea celor două imagini retiniene și vederea în relief.

HOSPITALISM, modalitate a creșterii unui individ în condiții de spital, sanatoriu, orfelinat, în condiții de lipsă a relațiilor afective cu mama sau persoanele care-l îngrijesc; de aici, inadaptare la condițiile dificile ale vieții, incapacitate de identificare cu alții, lipsă de rezistență față de

solicitări biologice și psihice de tip obișnuit.

HULIGANISM, încălcarea continuă și flagrantă a normelor de convieţuire socială. **H.** presupune dominarea impulsivității asupra controlului rațional și constă din comportamente dezordonate, scandaloase, provocatoare în cadrul social. Condamnarea **h.** se realizează prin oprobiul public, dar și prin aplicarea legilor juridice. V. COMPORTAMENT DEVIANT

HUMANIZARE v. HOMINIZARE

HUMANOLOGIE, denumire dată de noi științei multidisciplinare despre om, considerat ca sistem unitar biopsihosocial. Pentru a desemna știința unitară despre om, termenul de **H.** este mai potrivit decît cel de antropologie care se referă, de regulă, la aspecte biologice.

I

IATROGEN, caracteristică etiologică a unei maladii de a fi *produsă sau agravată prin sugestie pe cale psihogenă de către medic,* tratament sau condițiile spitalizării. Babinski (1908) a arătat că medicii care căutau simptome specifice ale isteriei (anestezii, globus istericus etc.) puteau produce aceste fenomene prin sugestie. Pentru evitarea perturbărilor este necesar ca medicul să se abțină de la atitudini și expresii exagerate, de la orice măsuri care ar putea genera sugestii maladive sau traume.

ICONIC, ceea ce este reproductiv-figurativ; caracteristică a imaginilor de a fi simboluri „motivate" în sensul izomorfismului accentuat dintre semnificant (tabloul sau modelul imagistic) și obiectul sau relațiile semnificate. Se deosebește de simbolurile convenționale și arbitrare cum sînt cuvintele ce nu seamănă prin forma lor cu realitățile pe care le desemnează.

ICTUS EMOȚIONAL, bruscă scădere a tonusului conștient sub influența unei emoții puternice. Este însoțit de o inhibiție motorie totală, de un blocaj emotiv sau (și) intelectiv. Prin **i.** *amnezic* se înțelege o tulburare bruscă și tranzitivă a memoriei, după care subiectul se restabilește complet.

ID v. SINE.

IDEAL, model de perfecțiune umană, morală, estetică, socială sau de alt ordin la care subiectul sau o colectivitate aderă și către care tinde spre a-l realiza ca pe o valoare supremă. J. Piaget scrie: *„noi numim ideal orice sistem de valori ce constituie un tot, deci orice scop final al acțiunilor".* Ceea ce încă nu există, dar poate fi cel puțin parțial realizat întrucît reprezintă motivul central și suprem pentru un subiect individual

sau colectiv. A. Adler a introdus conceptul de *eu* **i.** sau de imagine **i.** *despre sine*. În viața tinerilor, **i.**, configurat în imagine sau formulat prin idei, presupune o capitală opțiune valorică și stabilirea unui program de viață în care **i.** reprezintă o „stea călăuzitoare". **I.** rezultă din experiența raporturilor cu oamenii, din cunoașterea vieții marilor personalități și din meditații asupra vieții și propriei persoane. Reprezentînd o decisivă forță spirituală, **i.** are o structură complexă în care noi distingem: a) *sensul vieții*, direcția în care se orientează persoana; b) *semnificația vieții*, însemnătatea ce i se acordă acesteia și nivelul de aspirații; c) *scopul vieții* sau obiectivul întregii existențe personale; d) *modelul idealizat* sau **i.**, care este urmat, pasionat și consecvent.

IDEALIZARE, proces de reducere la o schemă abstractă și de optimizare a schemei, întrucît sînt înlăturate unele contingențe cu efect negativ și sînt relevate însușirile și posibilitățile de ordin pozitiv. Tratare în plan ideal, de principiu, a unor obiecte și fenomene și examinarea lor teoretică, fără a ține seama de unele condiții restrictive, concrete (de ex., utilizarea ideală a resurselor creierului uman).

IDEAȚIE, proces psihic spontan de apariție și dezvoltare prin filiație asociativă a ideilor; conținut al funcționării discursive a gîndirii. În înlănțuirea ideilor se intercalează și imagini. Sinonim cu *jocul de idei*. Într-o formă anormală **i.** se constată în unele stări patologice cum este delirul. Sînt *ideaționali* stimulii ce produc reacții prin mediația unor idei asociate.

IDEE, produs intelectual cu un conținut general realizat în formă abstractă; în lucrări filosofice mai vechi termenul se folosește și cu înțeles de reprezentare sau interpretare a unei senzații; în uzajul psihologiei contemporane, **i.** este opusă imaginii intuitive și are mai mult un conținut de gînd, noțiune, concept, concluzie, soluție. Întrucît **i.** exprimă și actul intelectual, intenția, proiectul, se acceptă o deosebire de concept în sensul subliniat de Lenin a conceptului raportat la realitate, a unității dintre concept și realitate. **I.** este „coincidența (acordul) conceptului cu obiectivitatea". Teza despre **i.** înnăscute, de origine platoniciană, a fost de mult timp infirmată și scoasă din circulație. Toate **i.** sînt dobîndite și formate în procesul dezvoltării psihoculturale. Omul se distinge prin capacitatea sa ca pe baza cunoștințelor acumulate și prin recombinarea lor să formuleze noi **i.**

IDEE-FORȚĂ, expresie folosită de A. Fouillé, semnificînd proprietățile dinamice ale ideii de a acționa în anumite condiții ca forțe. În sens individual, **i.-f.** se identifică cu convingerile, idealurile, principiile, deci acele idei ce sînt valori puternic ancorate emoțional. La nivel social sînt **i.-f.** valorile ideologice. Marx a exprimat lapidar situația: de îndată ce cuprinde masele ideea devine o forță materială.

IDENTIFICARE, operație logică de recunoaștere a unui conținut general într-un fapt particular sau de stabilire a unor coincidențe de structură. În teoria modernă a percepției **i.** denumește cea de-a treia fază a procesului, echivalentă cu recunoașterea (Forgus) și comportînd mecanismele acesteia. În teoria persoanei, **i.** este o acțiune psihică interpersonală de transpunere afectivă a unui subiect în situația celuilalt; confundarea de aspirații și trăiri. Termenul este tot mai mult utilizat în sens psihanalitic precizat de Laplanche și Pontalis astfel: *„Proces psihic prin care un subiect asimilează un aspect, o proprietate, un atribut al altuia și se transformă total sau parțial după modelul acestuia. Personalitatea se constituie și diferențiază după o serie de identificări"*. După N. Sillamy, perturbările de **i.**, datorate de pildă disocierilor familiale, antrenează formarea de tulburări caracteriale. N. Poote consideră că autoidentificarea reprezintă și o bază pentru motivare.

IDENTITATE, dimensiune centrală a concepției despre sine a individului, reprezentînd poziția sa generalizată în societate, derivînd din apartenența sa la grupuri și categorii sociale, din statutele și rolurile sale, din „amorsările sale sociale" (M. Kuhn). După S.E. Asch: „persoana are o identitate pentru sine însăși și alta pentru alții... a avea o identitate implică, în afară de faptul că știu cine sînt, și faptul că și ceilalți mă cunosc ca aceeași persoană". **I.** este produsul și condiția conștiinței de sine care, la rîndul ei, se dezvoltă în unitate cu conștiința de lume.

IDEOLOGIE, originar, studiu al ideilor, deci teorie. În secolul nostru termenul este echivalent cu cel de concepție, sistem de idei generale îndeplinind un rol decisiv în orientarea asupra lumii și diverselor sectoare ale existenței sociale, efectuînd funcția de autoreglaj social. Fac parte din **i.** acele cunoștințe teoretice, concepte, opinii prin care se efectuează reglajul sistemului social sau al unei laturi a acestui sistem, deci fiecare componentă sau relație ideologică este, în același timp, și o valoare de ordin filosofic, politic, juridic, moral, estetic, etc. **I.** este compartimentul superior al conștiinței sociale. Cităm din *Micul dicționar filosofic*: „totalitatea ideilor și concepțiilor care reflectă într-o formă teoretică, mai mult sau mai puțin sistematizată, interesele și aspirațiile membrilor unei clase sau unei pături sociale, determinate de condițiile obiective ale existenței acesteia, și care servește la menținerea și justificarea, la consolidarea sau la schimbarea relațiilor sociale existente". **I.** izvorăște dintr-o infrastructură socio-economică și face parte din suprastructura în care sînt integrate și instituțiile corespunză-

tor diferitelor laturi ale **i.** Dezvoltarea **i.** revoluționare și umaniste întemeiată pe marxism își asimilează cele mai avansate valori ale cunoașterii științifice și culturii. La nivelul persoanei și al grupului, însușirea unei astfel de **i.** contribuie la dezvoltarea conștiinței, mai ales sub raport axiologic. Sub dubla influență a relațiilor socialiste și a **i.** se dezvoltă atitudinile definitorii pentru omul nou.

IDEOMOTRICITATE, originar, dirijarea motricității prin idei; uzual, activitatea discretă, implicînd *microcontracții* și *microrelaxări musculare* coordonate care însoțesc involuntar percepția și mai ales reprezentarea mintală a actelor motorii și de asemenea limbajul intern. C. Jackson a constatat că vorbirea în gînd este însoțită de **i.** corespunzătoare a aparatului fonator. S-a constatat și variabilități electrofiziologice odată cu acte ideomotorii imperceptibile în momentele în care subiectul își imaginează că efectuează anumite acțiuni. Întrucît prin înregistrarea evoluțiilor de **i.** se pot obține indicii asupra acțiunilor gîndite de subiect, unele persoane specializate în observarea vizuală și mai ales tactilă a actelor de **i.** pretind că pot „citi gîndurile de la distanță". *Ideograma* este curba ce rezultă din înregistrarea **i.** cu ajutorul ideografului.

IDIOGLOSIE, vorbire neinteligibilă din cauza omisiunii unor sunete, a unor interversiuni și substituiri.

IDIOGRAFIC, ceea ce reprezintă singularul, unic, exclusiv și ca atare irepetabil. Asemenea idiomului, expresie ce există numai într-o anumită limbă, și are un sens intraductibil. G. Allport folosește termenul de **i.** în caracterizarea trăsăturilor de personalitate întrucît acestea par a fi exclusiv individuale și deci — dacă rămînem la nivelul descriptiv — nu sînt subsumabile unui nume generic. Așa cum se prezintă de ex. încrederea în sine, sociabilitatea etc. la un anumit individ, nu se prezintă la nici un altul. **I.** întrucît e singular nu poate fi însă obiect de știință ci numai de realizare artistică, literară. Exagerarea opoziției dintre **i.** și *nomotetic* trădează neînțelegerea dialecticii: general-particular-singular.

IDIOLALIE, limbaj inventat, confuz și neinteligibil; formă a *dislaliei*.

IDIOSINCRAZIE, reactivitate anormală, constînd din sensibilizarea la acțiunea anumitor factori chimici, fizici, biologici sau psihici. De obicei se folosește ca sinonim pentru *alergie*.

IDIOȚIE (gr. *idioteia* — simplitate, ignoranță), cea mai gravă formă de înapoiere mintală (nedezvoltare psihică). Testele psihologice apreciază că bolnavul nu depășește nivelul mintal al unui copil normal de 2 ani. Subiectul afectat de **i.** este lipsit total de înțelegere, posedă un limbaj elementar, redus la emiterea unor sunete sau a unor cuvinte izolate, este incapabil să se autoconducă, să se apere de eventualele pericole și chiar să se hrănească. De aceea, el are nevoie de o permanentă îngrijire și supraveghere. Beneficiul educației este minim. Acolo unde se poate, se depun eforturi spre realizarea unor deprinderi elementare (de a se păstra „curat", de a se hrăni singur). **I.** este, de obicei, congenitală și însoțită de deficiențe fizice.

IDONEISM (lat. *idoneus* — apt, capabil de), denumirea doctrinei epistemologice relativiste și neoraționaliste, dezvoltate de F. Gonseth și discipolii săi. În opoziție cu apriorismul și rigiditatea speculativă, **i.** este mereu *deschis la experiență*. **I.** după promotorul ei, este acea filosofie „care acceptă să-și confrunte în fiecare moment principiile cu ansamblul experienței noastre; care, din principiu, recurge la controlul cunoașterii celei mai evoluate și se străduiește constant să formuleze teoria cunoașterii idoneiste după gîndirea cea mai exigentă, adică după gîndirea științifică". Principiile de bază ale acestei concepții afirmă: a) caracterul sumar al adevărurilor și continua evoluție a ideilor; b) constituirea cunoașterii, nu pornind de la norme fixe ci printr-o continuă reorganizare și reinterpretare în raport cu datele experienței (V. Tonoiu).

IERARHIE, caracteristică a oricărui sistem (social, psihic, biologic) de a fi structurat pe mai multe nivele dispuse pe verticală și afiate în interacțiuni de supraordonare și subordonare. **I.** semnifică relația între superior și inferior, relație de comandă și supunere (Janet), dar nu și fără recurență de la inferior la superior. **I.** nu este deci liniară ci interacționistă, dar presupune o ordine verticală a dominantelor. În psihologie, conceptul de **i.** este larg utilizat în considerarea nivelelor de integrare a conceptelor în clasificarea motivelor și sentimentelor, în dispunerea compartimentelor de conștient, subconștient și inconștient, în ordonarea valorilor etc.

IEȘIRE (engl. *output*), desemnează acțiunea unui element asupra altor elemente ale sistemului sau acțiunea sistemului asupra mediului prin intermediul prelucrării informațiilor de intrare. Informația de la **i.** unui sistem sau subsistem este purtată de semnalele sau mărimile de **i.** Există o anumită corelație între intrările și **i.** sistemului exprimată, în cazuri speciale, de „funcția de transfer". Conexiunea directă reprezintă un transport de substanță, energie sau (și) informație de la intrare spre **i.**, iar conexiunea inversă — un transport de informație de la **i.** spre intrare. Tendințele de decalare a mărimilor de **i.**, față de variația în timp a mărimilor de intrare, este redusă de conexiunea inversă negativă și amplificată de conexiunea inversă pozitivă. La om, prin intermediul funcției de transfer, (operator uman general) se realizează prin convertirea valorilor mărimii de intrare. Sub impulsul constelației motivaționale infor-

mația este prelucrată și valorificată pe baza matricelor logice.

IGIENA MUNCII, ramură medico-psihologică, compartiment al psihologiei muncii, ce se ocupă de influențele condițiilor fizice de muncă asupra muncitorului (acțiunea vibrațiilor, zgomotului, temperaturii înalte etc.). În scopul conservării și valorificării superioare a capacității de lucru **i.m.** prescrie recomandări asupra condițiilor optime de muncă în diferitele sectoare ale producției: siderurgie, industria constructoare de mașini, industria chimică, transporturi etc.

IGIENA MUNCII INTELECTUALE, disciplină ce se referă cu deosebire la mijloacele de evitare a surmenajului și eforturilor irațională în activitatea de învățare școlară și în munci intelectuale în genere. În preocupările **i.m.i.** intră nu numai criteriile generale de igienă dar și probleme ale odihnei active, ale organizării și distribuirii pauzelor ca și altele de raționalizare a muncii intelectuale, cum sînt timpul de lucru în raport cu vîrsta (după Pratusevici, de 5 ore pentru școlarul mic, 7—8 ore pentru preadolescent, 8—9 ore pentru tînăr și mai mult de 10 ore pentru adult), poziția corectă la scris și lectură, alcătuirea orarului, însușirea și utilizarea celor mai bune procedee de studiu, formarea intereselor cognitive și științifice, apelul la *mnemotehnică* ș.a., toate în vederea creșterii randamentului oricărei munci intelectuale.

IGIENĂ MENTALĂ, ansamblu de cunoștințe, criterii, metode și procedee de ordin medical, psihologic și pedagogic vizînd *conservarea sănătății mintale și psihice, asigurarea randamentului în activitatea intelectuală cu evitarea surmenajului și a dezvoltării psihice anormale.* **I.m.** pornește de la recomandările de raționalizare a alimentației, odihnei și efortului, de asigurare a condițiilor optime de ambianță și se ocupă, în continuare, de alternanța între activitatea fizică și intelectuală, de variabilitatea formelor de activitate intelectuală desfășurate, de organizarea optimă a activității școlare, administrative sau științifice, atît din punct de vedere al eficienței procedeelor cît și a bugetului de timp, de optimizare a relațiilor interpersonale și de serviciu și de eliminarea factorilor care generează *stress* sau *surmenaj*. Competența **i.m.** se extinde și asupra atmosferei culturale, a luptei împotriva literaturii și spectacolelor nocive, a alcoolismului și toxicomaniei etc. Principii ale **i.m.**: înalt randament în condițiile economicității efortului, asigurarea adaptării sociale cu maximă evitare a conflictelor, asigurarea securității individuale și sociale. Considerată sub raport psihomedical, **i.m.** urmărește trei categorii de obiective: 1) studiul cauzelor tulburărilor și bolilor mintale și al dificultăților în dezvoltarea intelectuală; 2) depistarea cazurilor de tulburare mintală, consultații și asistență psihomedicală; 3) informarea largă și măsurile în scopuri profilactice.

ILUMINARE, sumă sau densitate a căderii luminii pe o suprafață măsurată prin *foți*. Prin analogie cu percepția vizuală în psihologia clasică, caracterizarea efectului de conștiință clară. Sinonim cu *insight* (engl.), *einsicht* (germ.) sau momentul *„aha"* (K. Bühler) din înțelegere și rezolvare de probleme. Sub raport cognitiv, **i.** înseamnă surprinderea elementelor necesare ale relațiilor dintr-o situație (problematică), prin intermediul unui instantaneu demers operațional. **I.** este deci un moment de salt calitativ în cunoaștere. H. Wallas a denumit astfel cea de-a treia fază a procesului creator, urmînd după incubație sau germinație (V. IMAGINAȚIE).

ILUMINISM (it. *illuminismo* — epoca luminilor), în sens mai vechi, doctrină centrată în jurul conceptului de iluminare interioară pe căi iraționale, mistice (Swedenborg); uzual, denumire a secolului luminilor (Franța, Germania sec. al XVIII-lea) și a mișcării declanșate de gînditorii iluminiști pe linia combaterii obscurantismului religios, a dogmatismului și asupririi prin difuzarea adevărurilor științifice despre natură, societate și om, pentru libertate și ridicare culturală a oamenilor. Lenin arăta că numai pe baza transformării revoluționare a societății se pot realiza idealurile de cultură și umanism. Totuși **i.** a îndeplinit un rol de seamă în emanciparea culturală a maselor, în revoluția burgheză democrată, în pregătirea mișcării socialiste, în eliberarea națională. La noi, **i.** a fost reprezentat de *Școala ardeleană*, de generația de la 1848, de fondatorii de școli românești Heliade-Rădulescu, Gh. Lazăr, Gh. Asachi ș.a.

ILUZIE, tulburarea, mai mult sau mai puțin pasageră, a proceselor reflectorii, finalizată cu deformarea produselor acestora (imagini perceptive, intelective, stări afective, reacții motorii). Tulburarea de tipul **i.** se înscrie, cel mai adesea, în limitele normalității, producîndu-se prin îmbinarea particularităților obiective ale ambianței în anumite situații: condiții critice ale ambianței, stări fiziologice critice (oboseală, febrilitate, trecere somn-veghe sau veghe-somn), durate reduse de expunere a stimulului, influențe ale condițiilor de lucru specifice aparatelor psihofiziologice etc. O parte din iluzii sînt datorate, în cea mai mare măsură, unor fenomene de ambianță care furnizează analizorilor informații eronate (mirajele, care sînt efectul fenomenului de reflexie totală; „frîngerea" unui obiect scufundat în apă, care este efectul refracției; iluziile meteorologice etc.). Efectele deformatoare ale **i.** pot fi contracarate prin explicarea fenomenului, adaptarea la situația critică, formarea atitudinii critice față de deformare, utilizarea unor cadre de referință etc. Gh. Zapan

a constatat că în activitatea profesională unele **i.**, ce par a fi generale, sînt înlăturate, datorită exercițiului cotidian în măsuri și manipulări (strungarul nu are o serie de **i.** spațiale). Sînt situații cînd **i.** constituie simptome ale unor tulburări patologice de natură somatică sau psihică. După natura și nivelul produsului psihic deformat, se distinge între **i.** *perceptive, motorii, intelective, afective, mixte.* Cele mai multe studiate sînt **i.** *perceptive,* în cadrul acestora fiind cunoscute **i.** *optice, auditive, ponderale, haptice* (tactile), *cutanate, gustative, olfactive, mixte.* Dată fiind importanța efectelor lor asupra activității **i.** *optice* s-au bucurat de cea mai mare atenție din partea cercetătorilor. Dintre acestea, cele mai reprezentative sînt *formele ambigui* și **i.** *optico-geometrice. Formele ambigui,* numite și *figuri reversibile,* nu prezintă distinct figura (obiectul) și fondul percepției, astfel că fiecare componentă — privită fix un anumit timp — poate deveni alternativ cînd figură, cînd fond; intervine în acest caz fenomenul de reversibilitate. **I.** *optico-geometrice* constau în modificarea proprietăților geometrice ale figurii date — mărime, formă, direcție — cînd sînt adăugate linii sau alte elemente la figura de bază: intervin fenomene de contrast, inducție, iradiere, închidere în interiorul altor figuri, supraevaluarea anumitor parametri, transformări intramodale, la nivelul analizorului vizual etc. Dăm în continuare cîteva exemple de **i.** perceptive. **I.** *Müller Lyer* constă din faptul că două linii egale, din care una avînd la capete unghiuri deschise iar la alta unghiuri cu liniile spre interior, par a fi inegale din cauza efectelor de cîmp comprimat sau dilatat. **I.** *oculo-giralâ* se referă la impresia de deplasare a unui punct luminos în întuneric. **I.** *lunii la orizont* ce pare mai mare decît la zenit, din cauza unui efect de aparentă distanță mai mică la orizont. **I.** *lui Aristotel* constă din impresia că între două degete încrucișate ce țin o bilă, în absența controlului vizual, par a fi două bile întrucît contractul se face cu părțile exterioare ale degetelor care, de regulă, nu ating un același obiect.

IMAGINAȚIE, proces psihic secundar, solidar și analog cu gîndirea, *de operare cu imagini mintale, de combinare sau construcție imagistică purtînd asupra realului, posibilului, viitorului și tinzînd spre producerea noului în forma unor reconstituiri intuitive, a unor „tablouri" mintale, planuri iconice sau proiecte.* Wundt o caracteriza ca „facultatea de a reprezenta în mod viu obiectele sau facultatea de a inventa, de a concepe". Th. Ribot definește **i.** ca *„proprietatea pe care o au imaginile de a se asambla în combinații noi".* În psihologia contemporană, **i.** nu mai este referită la actul elementar al *reprezentării* (v.) reproductive, deci la fixarea și evocarea vie a unei experiențe în forma imaginilor, ci este delimitată ca proces și produs al restructurării experienței, al depășirii ei prin imagini noi ce nu aparțin memoriei, deși întotdeauna memoria este rezervorul **i.** Chiar atunci cînd **i.** reconstituie un real, pe baza unor descrieri verbale, și a altor indicatori indirecți, ea nu se confundă cu amintirea concretă întrucît nu rezultă dintr-o percepție ci este o reconstrucție, nouă cel puțin pentru subiect. G. Bachelard remarcă: *„prin imaginație, noi abandonăm cursul ordinar al lucrurilor. A percepe și a imagina sînt tot așa de antitetice ca prezența și absența".* Prin „dinamism evocator" și prin faptul că urzeala imagistică, la care se ajunge, nu este trăită ca un eveniment, ce face parte din experiența subiectului, construcțiile de **i.** se deosebesc de amintiri. Acestea sînt întotdeauna retrospective pe cînd compozițiile **i.** sînt prospective sau atemporale. În ordinea transformării reconstitutive sau constructive, **i.** este paralelă cu inteligența, întrucît poartă asupra unui necunoscut pe care îl depășește compensator sau anticipativ. **I.** este, în acest sens, al depășirii realului, sinonim cu *fantezia.* În actul creator, **i.** și inteligența se corelează strîns. J. Dewey considera că fantezia servește la extinderea și completarea realului. *Originea* **i.** *rezidă în muncă, din care se extrag scheme transformative, ce vor sluji mintii pentru a transforma datele experienței sub impulsul unor dorințe și în raport cu un scop.* Marx a semnalat, ca atribut specific uman, capacitatea de a construi inițial în minte și apoi a transpune în practică. La acest nivel, al „operării cu imagini", **i.** se dezvoltă ca o formă aparte a inteligenței (J. Bernis), depinzînd de interiorizarea acțiunilor materiale, de constituirea grupărilor și grupurilor operaționale (J. Piaget), de implicarea unor operatori verbali (H. Wallon), care, după opinia noastră, pot avea funcție de *„vehiculatori" ai imaginilor,* rămînînd însă disimulați, în „spatele" lor, iar nu evidenți ca în cazul gîndirii abstracte. Spaier a demonstrat existența unei *gîndiri concrete,* prin imagini figurale, dotate cu valențe conceptuale. Noi am adoptat denumirea de imaginație conceptuală pentru o formațiune cu o evoluție inversă celei ce este denumită „concept figural". Această tendință de identificare a ideii și imaginii nu se poate însă împlini decît în cazul cunoașterii lor și relațiilor geometrice. În rest, imaginea ca formațiune continuă și compactă, structurată spațial, rămîne deosebită de ideea abstractă. Nu este însă posibilă o gîndire care să nu implice imagini, extrase din experiența senzorială sau derivate din construcții abstracte, ca ilustrări, concretizări ale acestora (P. Meyerson). În consecință, gîndirea logică și **i.,** după cum observa Th. Ribot, sînt complementare și, sub anumite aspecte, solidare pînă la identificare. Totuși nu există suficiente argumente pentru a dizolva complet **i.** în gîndire, așa cum procedează o serie de autori americani. Faptul că

i. evoluată implică și simbolismul verbal, iar imaginile sînt, uneori, descompuse prin abstractizări reflectante și reconstituite pe baza de scheme logice, nu justifică ignorarea faptului că în timp ce gîndirea tinde spre polarizarea conceptuală, spre construcția ideațională, teoretică, avînd ca modalitate definitorie raționamentul, **i.** tinde spre o plenitudine intuitivă, mentală, spre construcții similisenzoriale complexe și intuitive, eliberate de orice reglementare (fantezia transformă imposibilul în posibil ideal), forma definitorie a **i.** fiind combinatorica nestînjenită, ce duce la proiectul imaginar, la un construct dotat în plan mental cu concretitudinea realului, oricît ar fi acesta de îndepărtat de datele obiective. Gîndirea operează mai mult pe verticala inductiv-deductivă în timp ce **i.** se deplasează pe orizontala situată la un anumit nivel între concretul perceptiv și abstractul logic, operînd de predilecție prin analogie și transpoziție. Desigur **i.** poate uza de toate schemele operaționale ale gîndirii logice dar în acest fel ea rămîne o speță concretă a acesteia în timp ce specific **i.** sînt operații ce ar putea fi considerate ca paralogice, prezentînd o varietate și o mobilitate excepționale. A. Osborn a inventariat o serie de *procedee* ale **i.** dar nu considerăm că se poate încheia vreodată inventarul, întrucît **i.** își constituie operațiile „din mers". De la modelul asocierii-disocierii, al analogiei și metaforei, indicat de Th. Ribot, cercetările au relevat în operativitatea imaginativă forme tot mai complexe și variate, implicînd reorganizări de structură, centrări tematice în ordinea interacțiunii dintre subiect și lumea sa, imitații, identificări, condensări, deplasări, simbolizări etc., toate pornind de la conceperea **i.** ca fiind procesul psihic cel mai strîns corelat cu toate celelalte procese psihice și ca exprimînd fidel dinamica personalității. Dealtfel, tehnicile proiective studiază dinamica personalității prin intermediul producțiilor imaginative și deci, permit și o explorare nemijlocită și a **i.** Teoreticienii comunicării prin imagini au elaborat conceptul de sintactică imagistică. Aceasta nu este o simplă reproducere a sintacticii lingvistice. Sub raportul preciziei, combinatorica imagistică este inferioară celei verbo-conceptuale dar este mult superioară din punct de vedere al posibilităților și al plasticității. Schematizînd, gîndirea corectează aglutinările și sincretismul imaginativ, iar **i.**, prin bogăția ei, suplinește lipsa de materie și de dinamism a gîndirii. Forța prolifică a sintacticii imaginative nu se explică numai prin polivalența imaginilor, fiecare din ele prezentînd o multitudine de însușiri, fiecare însușire devenind un punct de contact sau de corespondență cu altele. Filiația și metamorfozele imaginative trebuie puse în legătură și cu alte caracteristici ale imaginii, care însă, la rîndul lor, nu sînt explicabile decît în contextul întregului sistem psihic uman. Fidel perspectivei fenomenologice, Sartre scrie: „*Caracteristica esențială a imaginii mintale este un anumit mod pe care-l are obiectul de a fi absent în însuși sînul prezenței sale.*" Aici intervine o sinteză a timpurilor și o coordonare a lor. Alain aprecia că rolul deosebit al **i.** în situarea exactă în timp se datorește facultății speciale a acesteia de a cumula și a reconstitui timpurile. Ed. Claparède arată că funcția principală a **i.** este „*prepararea viitorului*". J.P. Sartre observă că în percepție obiectul este „întîlnit" de conștiință, pe cînd în **i.** conștiința este aceea care își „dă" un obiect". Această construcție a irealului printr-un real mintal cvasiconcret implică colaborarea psihismului în totalitatea sa și are ca ax generator interacțiunea dintre afectiv și cognitiv. În această privință cea mai importantă particularitate este *izomorfismul, concordanța, congruența dintre dinamica afectivă și urzeala imaginativă sau mai bine zis conținutul imaginat.* Ne explicăm această corespondență sau echivalență prin aceea că în **i.** se exprimă nu numai segmentul energizor, ci și segmentul direcțional al motivelor. Interesele își recrutează perpetuu, imaginativ, obiectele lor. Constructele imaginate sînt de cele mai multe ori propriomotivate. Stările de expectanță generează imagini corespunzătoare. În plan imaginativ apar obiectele și evenimentele corespunzătoare dorinței, speranței, invidiei, dragostei, urii, geloziei, fricii, grijii, recunoștinței sau răzbunării, mulțumirii sau nemulțumirii, plăcerii sau neplăcerii, succesului sau insuccesului. Șocurile emoționale pot genera fantasme, viziuni cvasionirice și cvasihalucinatorii. Dugas constată și o corespondență de ritmuri între **i.** și afectivitate: „Faza de exaltare a sentimentului corespunde fazei de imaginație constructivă, faza de depresiune emotivă, fazei de **i.** destructivă și disociativă." Psihologia dinamică a lui K. Lewin sugerează cel mai bine „structurarea în cîmp de tensiune" a unei astfel de intermodelări a afectivului cu imaginarul, pentru că este o intermodelare, mai ales în planul **i.** artistice, iar nu doar, așa cum încearcă unii psihanaliști s-o dovedească, o univocă transpunere a dinamicii afective în plan imagistic. Ribot pune problema motivării însăși **i.** ca rezidînd esențial în „trebuința invincibilă a omului de a reflecta și reproduce propria natură în lume." Acordînd emoției rolul de ferment al creației, Ribot atrage atenția asupra faptului că la baza asocierilor-disocierilor sînt relații emoționale de tip preferențial sau repulsiv, că analogiile pot fi primordial emoționale (stări sau sentimente similare), apoi devenind imagistice. **I.** ca funcție de sinteză (St. Zissulescu) poartă însă, după cum arată

Ribot, şi asupra însesi stărilor emoţionale. G. Durand conchide că finalmente **i.** „nu este altceva decît acel proiect la care reprezentările obiectelor se lasă asimilate şi modelate de către imperativele şi pulsiunile subiectului". Este, în principal, punctul de vedere al lui S. Freud care, admiţînd existenţa unor pulsiuni, energii libidinale, tensiuni libere, aflate la intersecţia somaticului cu psihicul, arată totuşi că, de regulă, pulsiunile tind să se „investească", legîndu-se de o reprezentare sau de un grup de reprezentări, de obiecte sau evenimente. În alţi termeni, pulsiunile se proiectează, variabil, în imagini care persistă ca atare într-un cîmp al inconştientului, conceput ca fiind eminamente dinamic, spontan, conflictual. Evident că proiectarea atinge şi sfera conştientă, de unde dorinţele cu un scop clar obiectivat. „Viaţa noastră psihică, scrie S. Freud, creşte din contrastul dintre realitate şi împlinirea dorinţelor." În determinismul infrapsihic freudian, cu toată unilateralitatea şi caracterul său ipotetic, găsim o serie de indicaţii şi sugestii ce se referă nemijlocit la **i.** Am putea însă califica contribuţiile lui Freud ca rezultînd, după opinia noastră, dintr-o impresionantă imaginare a **i.** Fapt este că procesul intervine în toate instanţele (inconştient, subconştient, conştient) la toate nivelele de integrare (sine, eu, supraeu) şi sînt esenţial subordonate economiei libidinale (energetiste), fiind implicate în nevroză sau contribuind prin facilitarea catharsisului şi prin compensaţie, la homeostazie. În această privinţă trebuie să se ţină seama de faptul incontestabil al deosebirii dintre imagini şi conţinuturile de afect cu care acestea sînt asociate, altfel spus, al variatei încărcături energetico-afective a diverselor imagini la diverse persoane (V. Săhleanu). Considerînd şi sensul afectiv al imaginilor, vom înţelege mai bine unităţile valorice emoţional-cognitive ce se cer cumva a fi împlinite (D. Lagache), dacă vom adăuga şi interpretarea inconştientului ca fiind un limbaj al cărui discurs se bazează pe o structură, care nu este consubstanţială *eului* conştient, conservîndu-şi „alteritatea", vom ajunge la concepereа interacţionistă a proceselor **i.** şi depăşind subiectivismul psihanalitic, dincolo de interacţiunile infrastructurale, vom considera determinante interacţiunile subiect-mediu, persoană-istorie. Freud are meritul de a fi amplasat **i.** în contextul macrosistemului de personalitate şi de a fi relevat rolul ei în constituirea şi exteriorizarea personalităţii. Aceasta se leagă de centrarea pe vise ca „via regia" în dezvăluirea inconştientului şi care sînt date şi ca prototipuri ale **i.** în oricare din ipostazele ei. Totuşi, „sintactica" visului ca formă primară de **i.** este demnă de luat în seamă. Neîndoielnic,

visele se bazează pe experienţa subiectului, dar ele însile constituie, la rîndul lor, experienţe subiective ce se integrează în experienţa profundă a subiectului. Ceea ce psihanaliza accentuează este caracterul criptic, de simbolizare foarte îndepărtată de pulsiunea originală, a viselor şi a oricăror altor construcţii imaginare. La aceasta duc mecanismele de apărare (v.) a *eului* printre care, în legătură cu **i.**, sînt de amintit: fantezia, înţeleasă ca realizare imaginară a dorinţelor frustrate; sublimarea, ca satisfacere a dorinţelor frustrate prin proiectarea şi efectuarea altor activităţi, de cu totul altă natură. Sublimarea este deseori invocată pentru a explica **i.** *creatoare* în orice domeniu de artă, ştiinţă, organizare, presupunînd fără demonstraţii că orice creaţie îşi are un prim movens în pulsiuni bazale ce au fost deplasate şi convertite, simbolizîndu-se într-un alt mod. Încercările de a explica expansiunea **i.** *creatoare* într-un domeniu, prin sublimare sau prin necesitatea compensării şi supracompensării complexelor de inferioritate (A. Adler) rămîne însă foarte neconvingătoare. Mult mai reuşită este relevarea de către A. Adler a imaginii ideale despre sine şi în genere a modelului ideal în care **i.** îşi dezvăluie odată cu capacitatea de selecţie şi asimilare valorică şi pe aceea de reglare a personalităţii în ordinea autodevenirii şi autodepăşirii. Dorinţele nasc imagini şi combinatorică imagistică, dar psihanaliza nu acordă însemnătate faptului că imaginile însesi îşi recrutează suporturi afective şi transformă motivaţia şi trăirile afective. Or, în formarea emoţiilor artistice, morale şi intelectuale factorul inductiv este **i.**; după cercetările lui Stanislavski, împrejurările presupuse, deci imaginate, sînt cele ce declanşează şi întreţin emoţia scenică. M. Ralea observă: „*Prin transpunerea imaginativă în situaţia celor ce ne solicită asistenţă morală se poate obţine împărtăşirea emoţiilor.*" C.J. Ducasse arată că în cazul *empatiei* „ne introducem pe cale imaginară în altul", momentul afectiv de simpatie fiind ulterior. I. Ciofu a demonstrat experimental că comportamentul simulat se însoţeşte cu anumite stări emotive ce pot fi relevate prin indicatori obiectivi. În baza cercetărilor pe actori, S. Marcus conchide: „Realizarea identificării cu modelul se produce prin intermediul proceselor cognitive (percepţie, asocieri reproductive şi imaginative) care la rîndu-le, declanşează stări afective." Dacă este să luăm în consideraţie „ponderea proceselor psihice participante în empatie, greutatea specifică cade pe procesul imaginativ, pe actul înţelegerii şi nu pe cel afectiv". Deci, **i.** nu este un simplu derivat al stărilor afective ci apare, în formele ei evoluate, ca modelare a rolurilor pe care subiectul le asimi-

lează din cîmpul social și tinde să le îndeplinească. Toate acestea nu duc la o disociere dintre afectiv și **i.**, dar tratează acest raport mai nuanțat și într-o ordine a reciprocităților. L. Vîgotski recunoștea că **i.** este „extrem de bogată în momente emoționale" dar acestea, mai ales, în reverie, notînd că „legătura cu stările emoționale nu este sau nu reprezintă baza exclusivă" a **i.**, care nu se epuizează prin această formă, cu atît mai mult cu cît, scrie L. Vîgotski: „Dacă vom analiza forma **i.** legată de inventivitate și de invenția activă aplicată realității, vom vedea că aici activitatea **i.** nu este subordonată capriciilor subiective ale logicii emoționale." Încercînd o sinteză fără a ține seama de nivele, J. Bernis notează: „Impulsul dă naștere imaginii unui eveniment posibil care satisfăcînd dorința îi mărește forța. În schimb, imaginea stimulată arată obiectul dorit sub diverse aspecte, toate seducătoare, diversele nuanțe ale sentimentului derulîndu-se uneori contradictoriu." De aici, atracția mai mare pe care o exercită asupra subiectului obiectul-fantomă în comparație cu obiectul real. Deci intercondiționare: „imagine și sentiment în perpetuă reacție, sînt două elemente între care este greu să afli cine este cel care are inițiativa". A. Gide consideră că „omul încearcă ceea ce-și imaginează că încearcă (trăiește emoțional) și în domeniul sentimentului realul nu se distinge de imaginar". Mulți psihologi au teoretizat indisociabilitatea dintre subiectiv și obiectiv, dintre ireal și real, dintre existent și fictiv în planul **i.** Un scriitor de subtilitatea lui A. Gide pare însă să precizeze „în domeniul sentimentului", deci acolo unde trăirea emoțională fuzionează cu împrejurările reale și fictive. O astfel de fuziune dusă la extrem intervine ca atare numai în vise, parțial în reverii. Dincolo de acestea, în stare de conștiență, lucrurile se schimbă. De fapt H. Rugg (1965) apreciază că locul adevărat al **i.** este o situație de graniță sau punctul de despărțire al conștientului de inconștient. Formele evoluate în **i.** nu mai pot fi puse în categoria fenomenelor incongruente din punct de vedere gnoseologic. Cu toate aporturile venite de la inconștient și manifestate spontan, discriminarea între real existent și ireal, fictiv, posibil, se constituie la adultul normal tot așa de spontan. Diferențierile lui Vîgotski, arătate mai sus, se explică desigur prin aceea că formele superioare de **i.** se emancipează parțial de reglajul brut emoțional și intră într-o măsură mai mare sau mai mică sub regia organizării și conducerii voluntare. Se pare că un astfel de reglaj intențional, conștient sau semiconștient, se impune cu precădere în **i.** orientată obiectual și constructiv. S-ar părea chiar că se pot detașa două substanțe corelate ale **i.** ca în cazul conștiinței de sine și a conștiinței de lume. Într-una, subiectul plonjează în sferele propriilor trăiri și suportă influențele mediului, în cealaltă subiectul nu este patient, ci agent, el se implică în mediu și-l transformă nu conform logicii ilogice a propriilor trăiri, ci conform logicii acțiunii și realului. Opera de artă, invenția tehnică, sistemele ipotetice de teorie științifică, planul activității practice, nu poate fi efectul simplu, spontan al jocului imagistic, pentru că implică proiectare strategică, organizare amplă și multiplanică, convergență etc. De aici, necesitatea fixării scopului, a căutării punctelor de sprijin, a dirijării secvențiale, a proiectării mintale, în genere a efortului voluntar. Bernis notează: „**I.** este experimentare mintală, spirit orientat spre previziunea apropierilor și excluziunilor, pe care are puterea să le prezinte înainte de a le justifica." Deci, aici participă cu necesitate subordonarea la obiect și condiția acțiunii deși, cum recomandă Osborn, cutezanța trebuie maximal stimulată sub semnul dictonului: „totul este posibil". Fapt este că în susținerea **i.** *constructive* cu destinație obiectiv-productivă, intervin nu numai structurile motivațional-afective, preferențiale, ci și activările tonice (V.N. Miasișcev, D. Lindsley), care fiind nespecifice sînt și neutrale. Într-o operă de artă se mai pot identifica preferințele și respingerile autorului, dar într-o invenție tehnico-științifică, acestea se estompează, dispar. Simondon arată că *invenția* presupune compatibilizarea unor structuri heterogene și punerea lor în raporturi funcționale. Deci relația subiectului cu obiectul este mijlocitoare, scopul fiind corelare interobiectuală. Sartre și apoi Ph. Malrieu, au arătat că **i.** dispune de „puterea de a depăși prezentul printr-o enormă extensiune a cîmpului de conștiință". Sursa acestei depășiri este opoziția în subiect dintre imperfecțiune și corectitudine, dintre disparitate și coerență. După Ph. Malrieu, **i.** „este conduita care realizează maximum de identificări posibile între termeni ireductibil opuși. Ea stabilește între ei corespondențe, numai făcîndu-i să participe unul la altul într-un fel de fuziune, dar descoperind între ele analogii, ce se pot situa pe trei planuri:... afectiv... perceptiv sau reprezentativ... funcțional...". În mit, **i.** „construiește o lume în care nici un element nu este străin față de altul". În mitologie, dar întrucîtva și în artă, preocuparea de punere în corespondență, de alcătuire, dincolo de aparențe, a unui tot coerent, face foarte relativă granița dintre posibil și imposibil. Aceste categorii gnoseologice sînt însă și istorice. Într-un sens pozitiv ceea ce rămîne sub semnul miraculului este trecerea unor segmente din imposibil în sfera posibilului. Pentru aceasta, nenumăratele disponibilități generate de **i.** și

depozitate într-o sferă a ficțiunii, reprezintă o condiție necesară. Știința și tehnica, organizarea și practica nu se pot însă dispensa de selecție după criteriul de plauzabilitate (G. Polya). Reflexia critică intervine pe tot parcursul **i.** și gîndirii creative (E. Hilgard). Aceasta funcționează însă ca o cenzură și introdusă de la început, poate îngreuna și limita demersurile **i.** ca și stilul apropiat acesteia, de producție intelectuală divergentă, postulată de J. Guilford. Deci, raționalizarea este necesară fiind direct corelată cu eficiența, dar în ordinea productivității **i.** este dăunătoare ca și teama ce însoțește autocenzura (A. Osborn). Pentru J. Piaget, creativitatea este sinonimă cu **i.** *creativă*. Ajungînd la concluzia fermă că **i.** este procesul psihic predilect al creativității și fiind puși, practic, în fața sarcinii activării **i.** și asigurării unei cote superioare de originalitate a ei, psihologii contemporani au avut de înfruntat un ghem de contradicții. În primul rînd, **i.** era concepută ca o activitate individuală, intimă, cu performanțe accidentale, or, acum se pune problema cooperării de grup și a concentrării tematice. Succesul creativității colective este printre altele și o confirmare a originii și dependenței socialistorice a **i.** ca formă de comunicare culturală cu lumea, derivată din imitație (Taine, H. Wallon), din tendința de a fi ca altul (Malrieu) și de a face ca altul, dezvoltată optim ca o conduită simbolică în joc (Piaget, A. Liublinskaia, F. Manuilenko), evoluată mai complex prin includerea în muncă (Istomina), prin consumul de artă, prin învățarea ce ar putea aduce, după opinia psihologiei contemporane, mult mai mare contribuție la formarea **i.** *creative*. J. Moreno a relevat creativitatea ca una din dimensiunile relațiilor interpersonale. A fost demonstrată dependența efervescenței **i.** de climatul psihosocial, de stilul de conducere a colectivelor ca și de perspectivele generale ale dezvoltării sociale. Prinsă într-o rețea de comunicare, **i.** se activează conform propriei logici de constituire și cîștigă atît în planul inserției grupale, cît și în cel al realizării individuale. Dar activarea organizată a **i.** nu poate fi obținută decît prin inducție voluntară, în timp ce, tradițional, erupțiile creatoare ale **i.** erau considerate a fi spontane, dependente de stări de inspirație ce nu puteau fi programate. **I.** *voluntară* este un fenomen real dar nu este niciodată **i.** pur voluntară. **I.** *voluntară* este superioară prin focalizare și conducere conștientă, dar, după majoritatea opiniilor, mai săracă, schematică prin conformarea la modele raționale, mai puțin liberă, mai puțin originală în elemente dacă nu în ansamblu, decît **i.** *neintenționată* (și aceasta relativ involuntară), care beneficiază din plin de aporturile inconștiente. Nu se poate

trece cu vederea faptul că efortul voluntar este deseori însoțit de stări penibile, nefavorabile pentru planul fantezist. În consecință, în sistemul lui Osborn, intenționalitatea și reglajul voluntar au fost reduse la elemente ale unui regim de punere în funcțiune, finalizare și întreținere a activității **i.**, astfel încît să se obțină o maximă intercomunicare conștient-inconștient (H. Willis). Se vorbește despre „o sinteză specifică între disciplina intelectuală și abandonarea imaginativă" (M. Covington, 1968), despre „inducerea deliberată a unei stări de conștiință alterată în care structurile obișnuite și convenționale ale experienței sînt sfărîmate" (F. Barron, 1963), despre amplasarea procesului **i.** în regim de „conștiință periferică" (A. Koestler, 1964) sau de „conștiință prefocală" (L. Thurstone). N. Hartmann, L. Kubie ș.a. preconizează antrenarea proceselor preconștiente în imaginare, iar E. Kris (1952) lansează, în legătură cu **i.** *creatoare*, formula „regresie voluntară și temporală în slujba *eului*", în sensul de regresie la procesele primare, inconștiente sau preconștiente ce au un grad mai mare de libertate și flexibilitate. În legătură cu aceasta se recomandă „acceptarea provizorie a impulsurilor primare". În consecință, prin regresie la nivele inferioare, unde combinatorica nu se supune restricțiilor logice, urmată de o revenire la reglare și control logic (G. Smeidler, 1965), prin alternarea concentrării și relaxării (A. Osborn, 1965), prin echilibrul dinamic dintre implicare-detașare, luciditate-abandon (J. Bruner, 1965), se urmărește o fuziune a experienței interne cu cea externă, o integrare multinivelară, infrapersonală și interpersonală (A. Maslow, 1959). Cea mai sugestivă din prezentările fazelor procesului **i.** *creatoare* aparține lui Wallas și indică ordinea: *preparare, incubație* sau *germinație*, *iluminare* și *elaborare* sau *verificare*. Ceea ce germinează în sfere extraconștiente ajungînd la noi asocieri și restructurări este desigur o tematică indusă conștient de la început pentru ca după un timp, să intervină iluminarea ca o conjugare a activităților inconștiente și conștiente. În felul acesta, **i.** *creatoare* apare ca o manifestare a personalității în lume, ca răspuns original la solicitările și necesitățile de progres ale mediului social. Dacă imago-ideația originală nu este rezultatul unei suprasolicitări a funcțiilor conștiinței și a gîndirii logice, acestea apărînd numai ca momente în dinamica integrativă a sistemului psihic, în relație cu lumea, atunci cum se poate asigura productivitatea valorică a sistemului psihic și în speță a **i.** ca proces psihic multinivelar, întreținînd cele mai strînse relații cu toate celelalte procese psihice? Răspunsul a fost dat în cadrul elaborării teoriilor creativității și constă în principal

în două secvențe: *1) însușirea și antrenarea operațiilor (procedeelor) de* **i.** *creatoare, și 2) formarea motivelor și atitudinilor creative*. Scriitorul englez Somerset Maugham a intuit faptul că **i.** „se dezvoltă prin exercițiu și contrar credințelor comune este mai puternică în timpul maturității decît în timpul tinereții". A. Osborn a înarmat pe participanții la cercuri creative cu un cît mai mare repertoriu de procedee euristice și imaginative astfel încît, în fața fiecărei teme aceștia să încerce, rînd pe rînd, fiecare procedeu combinatoric. Gordon și-a întemeiat *sinectica* (v.) pe un sistem de analogii. Totuși **i.** *creatoare* nu este reductibilă la o tehnologie. Pentru a genera combinații valoroase este necesar ca înșeși motivele și atitudinile interiorizate să reprezinte valori. Ph. Malrieu demonstrează că efectul B. Zeigarnik se manifestă și în plan imaginativ prin atitudinea imperioasă de desăvîrșire a acțiunii, de împlinire a structurii. Dealtfel, creativă se dovedește a fi nu motivația utilitară (ce nu poate avea în **i.** decît efecte compensatorii) ci motivația cognitivă intrinsecă (curiozitate, interes), cea estetică și de creștere. Neîmpăcarea cu banalul, opoziția față de rutină, nonconformismul și nonconvenționalismul, sentimentul noului și aspirația spre originalitate sînt numai unele din atitudinile creative ce trebuie sugerate și formate, pentru a determina fenomenul de **i.** *creatoare*. Contradicția dintre dezvoltarea liberă, nelimitată a procesului **i.** și cenzura critică a fost înlăturată de A. Osborn prin inducerea unei atitudini de reținere a criticii în momentele de producție imaginativă și prin interzicerea criticii în grupele de creativitate. Ulterior, noile idei, care trebuiau să fie cît mai multe și mai variate, sînt examinate și triate critic de un grup aparte. *Din toate cele arătate rezultă că în cadrul sistemului psihic uman* **i.** *se dezvoltă ca un subsistem tributar tuturor celorlalte subsisteme, dar individualizat prin strategia transformativă și combinativă, alternînd dezorganizarea* și *reorganizarea, disrupția cunoscutului* și *forțarea corespondențelor ipotetice, succesiunea* și *simultaneitatea, comutarea semnificațiilor și generarea de noi semnificații — în ordinea construirii, sub imperiul necesităților acțiunii, a compensației, în genere a echilibrării cu lumea și cu sine, a unor ansambluri dinamice de imagini ce simbolizează necunoscutul din sine și din lume, absentul, posibilul, componentele complimentare și necesare ale vieții omului ca personalitate, deci ca membru al societății.* **I.** *exprimă cel mai pregnant și acut unitatea și contradicția, mai ales cea dintre subiect și obiect*. Strict tributară reflectării realității, din care își extrage unitățile și schemele, într-o și mai mare măsură tributară față de sistemul social, de rela-

ții, scopuri, modele, cerințe și perspective, mai ales ideologice, **i.** *creatoare* se opune, prin însăși natura ei, realului, încercînd să realizeze deplin scopurile și valorile, să optimizeze, să determine mereu un altceva și un altfel, în fond, subiectul, prin **i.** sa, opunînd lumii obiective, lumea sa subiectivă, formulată în termenii de completitudine a unui real, dar care numai parțial, întotdeauna parțial, se transformă în realitate. De aici și situația ambiguă, paradoxală a **i.** ca facultate a subiectului pragmatic, cognitiv și axiologic. Fără extensiuni și disponibilități imaginative, acțiunea, cogniția și valorile sînt paralizate, subiectul devenind steril, incapabil să prospecteze și să se prospecteze dar dilatarea și închiderea **i.**, încercarea de a substitui acțiunea cu proiectul, cunoașterea cu supoziția, valoarea cu trăirea autistică, deconectează și înstrăinează pe subiect de lume, ceea ce se echivalează cu un fenomen de patologie psihoindividuală și culturală. Problema ce se pune în legătură cu **i.** și pe care o pune într-un mod specific (al anticipării și disponibilităților) însăși **i.** este aceea a echilibrului optim dintre gestiunea personalității și participarea ei activă la viață și progres. Continuînd analiza în termeni piagetieni, problema este aceea a echilibrului dintre asimilare și acomodare și a coordonării dintre *centrare* și *decentrare*. **I.** debutează printr-o acută centrare sau subiectivizare, construire a ceva în for intim conform unei logici, care nu este nici exclusiv cognitivă, nici exclusiv afectivă, ci este integrativ personală sau grupală, dar apoi visele se raționalizează, reveriile se transformă în resurse de energie și sugestii, proiectele originale trec în fapte de creație, cu un cuvînt, urmează decentrarea ca extrapolare în proiect realizabil și, finalmente, în realizare obiectivă. Discutînd **i.** la nivelul economiei personalității este necesar să se țină seama de relativa autonomie și continuitate a procesului **i.** Desfășurarea continuă a **i.** se prezintă la diverse niveluri de organizare dar întotdeauna implică anumite convergențe tematice. B. Ananiev a denumit *„imagini de sprijin"* acele imagini ce ocupă un loc central în desfășurările imagistice, în jurul cărora gravitează și de care se leagă toate celelalte. Este un model, caracteristic mai ales pentru **i.** *artistică*, dar valabil în genere pentru ceea ce sînt tendințele de autoorganizare ierarhică. Corelativ, intervine și relativa autonomie, explicată atît prin interacțiuni interne cît și prin desfacerea succesivă a implicațiilor ce intră în joc, ceea ce duce la o logică a procesului de **i.** B. Teplov observa că față de caracterele sau situațiile imaginate, creatorul de literatură nu este liber să decidă oricum, întrucît personajele „trăiesc" în mintea sa și se comportă conform propriilor trăsături, ast-

fel încît s-ar părea, începînd dintr-o anumită fază, creatorul „asistă" la „filmul imaginativ", pe care l-a inițiat, dar nu fără a „descifra" evenimentele și a le conferi relief și coerență. Această situație este cu atît mai pregnantă în domeniile **i.** tehnice și științifice, T. Crețu a elaborat o modalitate semnificativă a **i.** științifice, **i.** geometrică, particularizată prin puritatea figurală a imaginilor ce au ca atare și semnificație de concepte, prin cinetismul și transformabilitatea lor conforme unor operații sau reguli specifice, implicînd un control logic riguros, dar conservînd un caracter ideal, degajat de substanțial, transformările fiind reversibile și virtuale. W. Mills a atras atenția asupra rolului **i.** *sociologice* în constituirea obiectului științelor sociale. O covîrșitoare importanță are **i.** *tehnică* în civilizația contemporană. Dealtfel, toate domeniile de activitate prilejuiesc constituirea unor forme specializate de **i.** și aceasta, cum menționa Lenin, chiar în sfera abstracțiunilor matematice. Cînd se vorbește despre **i.** sau fantezie științifică se are în vedere, atît modelarea mentală concretă a relațiilor științifice concepute abstract, cît și operarea liberă, anticipativ-ipotetică cu datele și codul științei. Ca orice alt proces psihic, dar mai mult decît oricare, **i.** se constituie printr-o istorie a sa și acumulînd achizițiile acestei istorii. Neîndoielnic **i.** se dezvoltă după modele socioculturale, fiind tributară biografiei și socialului atît din punct de vedere al conținutului cît și a stilului. În existența individuală subiectivă, continuitatea și asamblarea imagistică definesc, ca formațiune permanentă, un *imaginar*. Termenul, care amintește despre caracterizarea dată de Taine spiritului ca polipier de imagine, a fost acreditat de J.P. Sartre și se referă în principal la fondul, domeniul creat de **i.**, care se integrează în realitatea psihică, deși nu este un echivalent al realității obiective, implicînd iluzie, ficțiune, o lume aparte, corolar noematic (referențial) al **i.** Această lume imaginară este opera subiectului, dar este totodată o modalitate de a fi (omul-proiect) și un ansamblu ce mijlocește relațiile cu lumea, pentru că imaginarul, scrie Ph. Malrieu, „este totdeauna puțin un instrument de divinație..., un factor de investigație și de depășire". Considerat secvențial ca „repriză, situație a imaginilor spontane într-un cadru ce le conferă semnificație", imaginarul nu se prezintă doar ca o sferă intimă în care subiectul, consimțind la iluzie, la amăgirea de moment, se retrage într-o sferă de vis și reverie, de reconstituiri și proiecte captivante, ci este și un mod de a ieși din sine. Aceasta pentru că insatisfacția de lume ce incită la imaginar este dublată de insatisfacția de imaginar care nu-și este sieși suficient, ceea ce incită

la expresie și realizare. *Imageria* este derularea calmă, contemplativă într-un circuit aproape închis a imaginii. **I.** este un travaliu, activitatea de elaborare bazată pe imaginar, într-o situație de viață. În acest sens, imaginarul apare ca premisă și produs al **i.** Considerăm însă că mai edificator ar fi să nu se despartă dinamica de conținut, să se țină seama de faptul că **i.** include imaginarul ca pe componenta sa fundamentală, așa cum gîndirea include fondul de cunoștințe acumulat. Adoptînd, în cadrul principiului interacționist, schema tratării sistemului **i.** prin corelația dintre potențial și activ, ne vom putea apropia de interpretarea unitară a diverselor forme și niveluri ale **i.** *Visul* este activarea fragmentară a unui imaginar închis. *Reveria* este activarea preferențială, spontan-contemplativă, a unui imaginar parțial deschis spre sine și spre lume. *Asociațiile imaginative* spontane sînt fenomene locale sau nodale, rezultate din activarea sistemului imaginar. **I.** *reproductivă* sau *reconstitutivă* presupune deschiderea convergentă a potențialului imaginar asupra unui fapt absent sau simbol. **I.** *creatoare* transgresează celelalte forme de **i.**, dar se individualizează prin activarea amplă și divergentă a sistemului imaginar, cu o deschidere maximă spre sine și lume, sub semnul intenționalității, finalizîndu-se printr-o reconstrucție de sistem. Perspectiva asupra lumii și propriei persoane în lume, *idealul de viață* apare ca o structură generalizată a imaginarului cu tacite funcțiuni de autoreglaj strategic. Este și ceea ce demonstrează esențial rolul anticipărilor și construcțiilor de **i.** în anticiparea și construcția atît a omului cît și a lumii sale.

IMAGINE, produs al reflectării senzoriale a unui obiect printr-o senzație, percepție sau reprezentare; formațiune intuitivă, schematizată la diverse nivele ale generalizării senzoriale redînd mai mult sau mai puțin izomorf structura unui obiect sau categorii de obiecte sau relații. Model figurativ rezultat atît din percepție cît și din acțiunile intelectuale. Se disting **i.** *primare, perceptive* și **i.** *secundare,* dezvoltate în absența stimulilor originari și constituind conținutul reprezentărilor. **I.** *secundare* sînt considerate de Kant o punte între sensibilitate și înțelegere, iar Alain le caracterizează ca prim stadiu al ideii. Totuși, ideea ce poate fi implicată în sau adăugată **i.** se distinge de aceasta prin abstracțiune și esențialitate. La nivelul **i.**, generalizarea rămînînd intuitivă, nu depășește limitele comunului sau ale caracteristicului obiectual. Termenul are mai multe sensuri, enumerate de P. Meyerson astfel: 1) model ilustrativ sau exemplu concret; 2) metaforă artistică; 3) fenomen de persistență senzorială ca **i.** *consecutive* sau acte de memorie concretă; 4) după T. Fechner ș.a., ceva deo-

sebit de memorie, reprezentînd proiecția în intuitiv a construcțiilor intelectuale; 5) fenomen intermediar între percepție și reprezentare ca **i.** *eidetice;* 6) forma sau produsul tuturor proceselor senzoriale; 7) (în psihologia modernă) termenul, restrîns la **i.** *secundară*, constă dintr-un simbol figurativ și intuitiv, desemnînd un real sau făcînd parte dintr-un proiect determinat nemijlocit de pulsiunile subiective. Acest ultim sens este promovat de psihanaliză. În activitatea psihică **i.** îndeplinesc funcțiuni atît de reproducere cît și de anticipare. Se disting **i.**: *statice, cinetice* și de *transformare*. Sub alt raport se pot distinge: **i.** *simultane*, **i.** *succesive* și **i.** *stări*. Dezvoltarea **i.** depinde de procesele din care fac parte și anume: memorie, imaginație sau gîndire. În primul caz **i.** este subordonată unor norme de fidelitate reproductivă, în al doilea este legată de combinatorica fantezistă, iar în al treilea asociată și subordonată operațiilor logice. P. Meyerson caracterizează **i.** ca „regina și cenușereasă a gîndirii". În 1927 Spaier scria: „Gîndirea explicită sau implicită, intuitivă sau discursivă, exprimată deplin sau prin simplă aluzie, posedă întotdeauna o anumită denotație concretă care constituie punctul său de plecare și de care nu se poate rupe complet fără a-și pierde întreaga semnificație și rațiunea de a exista."

IMAGO, în psihanaliză, reprezentare inconștientă, schemă imaginară sau clișeu inconștient dobîndit, ce se referă la un personaj și se constituie în cîmpul relațiilor interpersonale întreținute de subiect. Prin intermediul **i.**, subiectul îl percepe și interpretează pe altul, formulează judecăți despre el și își dezvoltă sentimentele față de el. În **i.**, realul este întrucîtva diformat prin mecanismele inconștientului.

IMANENT (lat. *in* — în, și *manere* — a rămîne), ceea ce rămîne mereu înăuntrul unui fenomen sau sistem întrucît ține de esența sau structura sa intimă nefiind dependent de factori exteriori; lăuntric, intrinsec.

IMBECILITATE, deficiență gravă în dezvoltarea mintală; este congenitală și se situează, sub raportul gravității, între debilitatea mintală și idioție. Se apreciază că dezvoltarea mintală a unui imbecil nu depășește nivelul mintal al unui copil normal de 7 ani. Cel afectat de **i.** este, parțial, educabil. El poate fi învățat să se autoservească, să respecte normele de comportare igenice și civilizate și chiar să efectueze operații simple, de muncă manuală.

IMEDIAT, dincolo de sensul uzual, care indică o maximă reducție a intervalului dintre două evenimente, are și înțelesul de nemijlocit, direct, spontan. Sînt **i.** datele percepției senzoriale ce se prezintă fără nici un fel de mijlocire și nu implică interpretări. Cît privește datele conștiinței acestea pot fi **i.** numai sub raport temporar, ele fiind întotdeauna mijlocite. Memoria **i.** se referă la reținerea informației pe o scurtă durată (de secunde, pînă la 1′—2′), ceea ce se asimilează prezentului psihic și asigură continuitatea acțiunii.

IMITAȚIE, după Piaget, „actul prin care un model este reprodus (ceea ce nu implică neapărat reprezentarea acestui model, pentru că el poate fi doar perceput)"...; după Pièron: *„reproducerea activă a modalităților de comportament percepute la o altă ființă"*. Există acte de **i.** la animale, mai ales la cele superioare (antropoide). O. Mowrer a constatat că reflexele de **i.** nu sînt necondiționate ci dobîndite și presupun coordonări oculomotorii, acustico-fonatorii etc. **I.** este un mecanism al învățării, mai ales în forma sa primară, de învățare latentă și spontană. Astfel, copilul reproduce prin **i.** mișcările, gesturile, postura, vorbirea celor din jur, și aceasta, prin preluarea schemelor de acțiune, fără a sesiza motivele respectivelor acțiuni. **I.** are loc doar la suprafața interacțiunilor interindividuale, constituind (și la adult) un mijloc de învățare elementară a rolurilor sociale. J. Piaget remarcă „acomodarea... nu atinge echilibrul decît cu condiția de a da lucrurilor ceva pozitiv, adică copii stabile sau reproduceri ce anunță reprezentările propriu-zise. Tocmai în aceasta constă imitația". Deci **i.** ține de latura acomodativă a adaptării. **I.** altuia, a arătat J. Baldwin, este integrată într-un circuit fiind totodată sursă a lui *alter* și a lui *ego*. **I.** ca acomodare nu se referă însă numai la persoane ci și la lucruri. **I.** este, după Piaget, „trebuința *eului* de a retrasa perpetuu, pentru a se adapta, istoria lucrurilor, iar că această reproducere este corporală sau mintală puțin importă". H. Wallon definește reprezentarea ca o „imitație interiorizată a lucrurilor". Aici intervine o **i.** amînată constînd din prelungirea acomodărilor și refacerea lor prin schițări imitative sau ajustative. **I.** *reprezentativă* se realizează prin jocul simbolic în care sînt modelate obiecte, personaje, acțiuni. În același sens se poate vorbi despre funcțiile imitative ale desenului. Observăm însă că, evoluînd progresiv., **i.** dobîndește alte calități și nu mai poate fi calificată decît prin extensiune ca **i.** Așa **i.** deliberată și intenționată, deci voluntară prezintă cu totul alte caracteristici decît **i.** *spontană*. Dacă la baza talentului actoricesc sînt unele înclinații spre **i.**, nu se poate califica drept **i.** și empatia, transpoziția, întruparea personajelor etc. G. Tarde a constatat însemnătatea **i.** în viața și evoluția socială dar a exagerat nemăsurat cînd a redus societatea la un ansamblu de indivizi ce se imită reciproc. **I.** rămîne un proces primar, elementar, simplu de modelare directă și spontană.

IMORAL, care se referă la atitudinile și conduitele ce se opun și contravin normelor morale. În

sens **absolut**, negare conștientă a moralității. Se deosebește de amoral care înseamnă străin de morală în sensul ignorării voite sau nevoite a valorilor morale, în sensul indiferentismului față de criteriile moralității.

IMPLEMENTARE, termen introdus de disciplina creatologică și semnificînd integrarea în practica socială a noilor idei și invenții, propagarea, aplicarea și transformarea în bunuri sociale a ceea ce este nou.

IMPLICAREA EULUI, concept al psihologiei sociale ce desemnează suscitarea, într-o măsură înaltă, a atitudinilor și credințelor individuale de către o situație fără echivoc. Ambiguitatea situațională, conflictele valorice, nepotrivirea cu expectațiile subiectului a datelor de mediu, blochează luarea de atitudini. **I.e.** fiind angajare și intervenție activă, este și o condiție a creșterii performanței (M.Sherif). În literatura anglo-saxonă, echivalent cu *„ego-involvement"*.

IMPLICAȚIE, relație logică ce indică cuprinderea unui lucru în altul, a unei idei în alta. În logică **i.** indică o succesiune necesară între propoziții: dacă... atunci... B.Russel distinge **i.** *materiale* și *formale*. Uneori **i.** exprimă și relația de contradicție, în sensul că un termen A implică și contradicția cu un altul B. Este implicit ceea ce este conținut într-un alt sistem de idei sau relații. Înțelegerea și explicarea presupun desfacerea **i.** unei situații. Piaget distinge **i.** prin sincretism (ca fuziune globală a două propoziții), iar la nivel mai înalt încă două feluri de **i.**: una între operații și alta între propoziții. Relațiile prin **i.** sînt, psihologic sincronice pentru că, după Piaget, „constau într-un raport necesar și extratemporar".

IMPOTENȚĂ PSIHICĂ, stare de incapacitate a inițierii sau finalizării actului sexual din motive psihice, cum ar fi: autosugestia, blocaj emoțional provocat de hiperexcitație, de exacerbarea dorinței, condiționarea negativă, fobia, refularea traumatizantă etc. Se tratează cu succes prin psihoterapie.

IMPRESIE, efect lăsat în conștiință de un factor din afară, gînduri, imagini înregistrate în memorie, excitație, efect psihofiziologic al unei stimulări senzoriale care este la baza unui act perceptiv. În esteziologie **i.** are înțelesul de percepție nefinalizată și integrată. Uzual, reprezintă o reacție superficială dar complexă care este atît de ordin senzorial-cognitiv cît și emoțional.

IMPRINTING (termen engl.; Prägung, germ.), cu sens de impregnare sau întipărire, fenomen elementar, bazal și precoce de învățare, descris de K. Lorenz (1935). Constă dintr-o reacție preferențială (față de indivizi de aceeași specie, de regulă, părinții sau, uneori, față de alte ființe) a puiului în primele momente de după naștere (la păsări, după ieșirea din ou), reacție de impregnare prin care se stabilește o asociere foarte durabilă, puiul urmînd pretutindeni pe cel de care s-a impregnat și beneficiind de protecția și asistența lui. Prin acest scurt contact, în perioada critică timpurie, se formează deci un tip de conduită afiliativă ce funcționează asemenea unui instinct, deși nu reprezintă întrutotul un instinct. Posibilitatea **i.** începe cînd puiul de animal devine capabil de locomoție și dispare cînd își formează reacții de frică ce determină evitarea obiectului mobil în loc de urmărirea lui. Unii cercetători trasează o analogie între răspunsul prin zîmbet la copii și **i.** de la animalele inferioare. Între 2 săptămîni și 6 luni, copiii acordă mai mare interes figurilor umane decît altor tipuri de figuri.

IMPROVIZAȚIE, ansamblu procesual de răspunsuri și acțiuni spontane ce rezultă dintr-o experiență, dar sînt ajustate și dezvoltate, organizate și efectuate „pe loc", în raport cu situația și exigențele ei. Astfel acțiunea de orice fel (artistică, didactică, tehnică, sportivă etc). nu este, ca atare, planificată și pregătită anterior, ci se naște, se încheie situațional, solicitînd intens observația, gîndirea și imaginația creatoare. **I.** implică o stare de optimum motivațional nefiind favorizată de sub sau supramotivare. O anumită doză de **i.** se impune în oricare din activitățile complexe. **I.** implică și un risc, dar ea poate aduce importante contribuții creatoare.

IMPULS, autoexcitare, imbold, incitație spre acțiune spontană, involuntară și nedirecționată, izvorînd din instincte, trebuințe, deprinderi; sînt impulsive acțiunile neelaborate critic, desfășurate fără sau cu diminuarea autocontrolului, dar impunîndu-se în mod imperios, ca expresie a unei necesități interne (foamea, de ex.). În dezvoltarea sa progresivă, omul ajunge să-și stăpînească **i.** dar și să utilizeze prin conversiune, energia **i.** în scopurile după care se dirijează.

IMPULSIVITATE, dispoziție spre excesul de reacții spontane, primitive și necontrolate conștient; caracteristică a temperamentelor insuficient luate în stăpînire prin autoreglajul caracterial; uneori simptome de întîrziere a dezvoltării psihice sau a unor perturbări de comportament. În forme patologice apare în epilepsie și unele psihopatii.

INADAPTARE, nerealizare a adaptării la un minimum de cerințe sociale de ordin practic, școlar sau moral din cauza unor deficiențe native sau survenite ale copilului sau tînărului și din cauze ce țin de familie și ambianță. Este un fenomen grav atît pentru societate cît și pentru individ, care preocupă conducerile de stat și experții în psihologie, pedagogie și sociologie. După R. Lafon, fenomenul de **i.** cuprinde atît de handicapații (deficienții) motori, senzoriali și intelectuali cît și pe copiii și tinerii cu grave perturbări de comportament. În afara **i.** cauzată de infirmități și disfuncții somatice există o alta de ordin psihic implicînd perturbări ale afectivității, insta-

bilitate, puerilism, imaturitate, intelect de limită, logopatii, întîrzieri mintale și, de asemenea, **i.** prin erori de educație, stări prenevrotice și prepsihotice, deformări caracteriale, vagabondaj și delincvență. Combaterea și remisiunea fenomenelor de **i.** la copii și tineri implică școli speciale, sisteme de reeducare și, în genere, măsuri de optimizare a familiei și activității de integrare socială. Psihologii au sarcini privind depistarea și diagnosticarea cazurilor și, de asemenea, propunerea metodelor de compensare, reeducare și psihoterapie.

INANIȚIE, stare patologică de depresiune a funcțiilor vitale și psihice; epuizare cauzată de lipsa cronică de hrană. Survine în urma unei privațiuni obiective de hrană sau a refuzului ei, datorită hipobulimiei și anorexiei. Cînd se pierd 2/5 din greutatea organismului moartea este iminentă.

INAPETENȚĂ, tendința de respingere a unor stimuli sau complexe de stimuli într-o situație critică (boală, comă), în timp ce în perioade normale aceștia provocau plăcere sau satisfacție.

INCIDENTAL, cu sens de întîmplător, prilejuit de anumite ocazii, iar nu de intențiile și voința subiectului; se folosește ca un atribut al observației, memoriei, învățării, sau unor conduite circumstanțiale și aceasta în opoziție cu desfășurarea necesară, reglementată rațional și voluntar al respectivelor procese și conduite.

INCOERENȚĂ, dezorganizare mintală, absență a legăturilor logice și continuității atît în acțiuni cît și în gîndire și vorbire. Poate fi tranzitorie sau simptom al unei maladii psihice.

INCOERENȚĂ A GÎNDIRII v. ABERAȚIE MENTALĂ

INCOMPATIBILITATE, normă logică, relație dintre acțiuni, idei, sentimente ce se exclud reciproc astfel încît nu poate exista, la un moment dat, decît unul din termeni. **I.** de roluri (în psihologia socială) se referă la roluri care se exclud din punct de vedere social, de pildă acela de judecător și răufăcător. **I.** de roluri trebuie deosebită de rolurile contradictorii, care deși admise de societate, îl obligă pe individ să desfășoare o viață dificilă ca în cazul, rar, al femeii ofițer de marină.

INCONȘTIENT, ansamblu de dispoziții, stări, procese psihofiziologice și psihice care, momentan sau stabil, nu sînt conștiente, nu se conștientizează; psihismul bazal sau „de profunzime"; acea zonă, parte, instanță a sistemului psihic uman ce nu intră în sfera conștientului, deci este (termen mai adecvat) aconștientă, fără a înceta să fie psihogenă sau pregnant psihică. Se pot distinge în mare două moduri de dezvoltare a **i.** Primul este reprezentat de ereditate și de acele procese primare și montaje ce se elaborează înainte de și pe lîngă conștiință. În acest fel a fost conceput **i.** în secolul al XIX-lea d către H. Höffding, Th. Lipp W. James, W. Wundt. Cel de-a

doilea, mai cuprinzător, consideră **i.** în contextul activității sau sistemului psihic uman, ca un compartiment al acestuia și dezvoltîndu-se în reciprocă interacțiune cu compartimentul conștiinței. Deci **i.** luat în sine nu are sens, ci numai în raport cu conștientul. Această linie de interpretare este deschisă de Charcot și Th. Ribot, este formulată de P. Janet (1896) și larg dezvoltată de S. Freud și ceilalți psihanaliști, aceștia concepînd **i.** în diverse feluri. În modelul freudian clasic, **i.** apare într-o triplă ipostază: 1) ca *atribut al conținuturilor psihice situate în afara cîmpului de conștiință*; 2) ca un *compartiment sau instanță a aparatului psihic, avînd caracteristici aparte* și *exercitînd un rol important în determinarea (reglarea) conduitelor*; 3) ca *mod specific de existență a sinelui* și *ca latură a eului* și *supraeului*. Rezultă că **i.** are un sens dinamic (bază pulsională și sediu principal al conflictelor interne) și un sens topic (delimitat de conștiință, uneori chiar închis). **I.** reprezintă o altă latură (ascunsă) a vieții psihice și existenței personalității. Sistemul psihic uman nu poate fi actual conceput fără a considera „ambele reversuri ale medaliei", respectiv conștientul, și inconștientul iar psihologia științifică evită atît reducția la **i.** cît și la conștient. După Rubinstein, conștiința nu epuizează viața psihică a omului, iar Ricoeurs arată că este tot așa de absurd să prezinți conștientul fără **i.** ca și **i.** fără conștient. Trebuie însă spus că dispunem de mai multă claritate în studiul conștiinței decît în studiul **i.** ce continuă să fie învăluit în ceață. Modelul psihanalitic al **i.** și relațiilor sale este cel mai elaborat dar și cel mai unilateral. Aceasta pentru că psihanaliza clasică limitează **i.** la pulsiuni spre plăcere, ce sînt refulate, deci un **i.** refulat și frustrat, și pentru că, fixîndu-se asupra psihologiei sexuale, nu ține suficient seama de determinările socioculturale. S. Freud a exagerat nemăsurat influența **i.** asupra conștiinței și posibilitățile **i.** de a se impune nemijlocit în conduită, ocolind controlul conștient. Fiind orientat biologist și subiectivist, Freud a formulat o teorie a determinismului psihic prin care, în mod eronat, acordă **i.** un rol decisiv. După Freud, **i.** este „reprezentantul pulsiunilor". Apărute la limita dintre somatic și psihic, pulsiunile se simbolizează în imagini reprezentative, se constituie în fantasme. După D. Lagache, **i.** operează o „punere în scenă" a dorințelor și aceasta fără ca, de regulă, să angajeze activitatea conștientă. **I.** este saturat afectiv, este dinamic dar energia libidinală se investește în reprezentări, dînd naștere la ceea ce Freud denumește fantasme ca unități ale desfășurărilor **i.** atît în condiții onirice cît și în stare de trezie. Pentru Freud, visele reprezintă „calea regală" în descoperirea **i.**, sînt atît metodă cît și mostre de autentic **i.** În consecință, legile cărora, după Freud, se supun visele (condensare, conversiune, depla-

sare, simbolizare) sînt identificate cu legi de funcționare sau mecanisme ale **i.** Tot prin acestea sînt explicate și actele ratate, iar unii autori le pun și la baza genezei sentimentelor. În cea mai mare măsură, dinamica **i.** este explicată prin conflictele dintre tendințele și proiectele libidinale, spontane și egocentrice, și interdicțiile *supraeului* ce se exercită prin refulare la nivelul preconștientului și prin regresare de la nivelul conștiinței. Instalarea în plan inconștient a conflictelor ia formele frustrației, a complexelor și, în cazuri mai grave, ale nevrozei și psihozei. Ana Freud a operat o clasificare în zece termeni a (v). mecanismelor de apărare ale *eului*, oferind astfel o viziune mai cuprinzătoare asupra dinamismului **i.** Cum **i.** este considerat un sistem deschis spre sine pînă la autism dar închis în raport cu lumea și rezistînd la investigația conștientă, tehnica psihanalitică (v.) își propune să scoată la suprafață, să conștientizeze conflictele inconștiente pentru a le rezolva. Preconștientul se situează în zona de contact dintre **i.** și conștient și funcționează ca un intermediar dintre acestea. Ralea observă că Freud a admis pre- sau subconștientul pentru a sublinia mai mult inaccesibilitatea sau greaua accesibilitate spre conștient a proceselor primare ce țin de **i.** Totuși mulți autori includ și preconștientul în **i.** deși acesta **(i.)** continuă să fie considerat revendicativ, irațional și rebel la legile de organizare ale conștiinței. H.Ey scrie: *„În centrul fenomenului inconștient este structura sa simbolică, funcția sa de ocultație și de negare. Este o caricatură a propriei ființe, o subterană, o gramatică a relațiilor închise. Procesele inconștiente se petrec în afara timpului, au puțină considerație pentru realitate și se dezvoltă ca o dublură a vieții conștiente."* Lacan declară că **i.** este structurat ca un limbaj specific, într-un anumit mod organizat (în sistem închis) și dispunînd de „litere" ce se subordonează unor legi gramaticale aparte. Pentru Lacan imaginarul este „iluzie necesară", cu funcție de protecție și echilibru iar simbolicul corespunde culturalului și semnificativului. Rezultă că dată fiind congeneritatea și inseparabilitatea conștientului și **i.**, însăși **i.**, dobîndește o organizare chiar dacă aceasta este mai slabă și primitivă. L. Vîgotski arăta că **i.** este insensibil la contradicție, iar F. Bassin arată că la nivelul **i.** se impune legea „tot sau nimic" de unde și impulsivitatea sau spontaneitatea **i.** Structurile **i.** sînt predominant vectoriale, de unde contribuția lor la energizarea și dinamizarea întreg sistemului psihic uman. În genere, trebuie ca chiar înăuntrul **i.** să se distingă mai multe nivele de organizare și dinamism pentru că nu se poate susține odată cu Pradines că **i.** este o totală neorganizare. Dezorganizarea și iraționalitatea **i.** sînt considerate numai în raport cu structurile conștiente și raționale, iar nu în genere. Structurile **i.** sînt dinamice dar

nu în aceeași măsură și plastice; dimpotrivă, relațiile fixate în **i.** sînt neobișnuit de stabile și rigide. Tocmai de aceea Freud se hazardează atribuind conflictelor și complexelor fixate în **i.** în copilărie, un loc important în structurile de personalitate a adultului. C.G. Jung a susținut că, alături de **i.** *individual* există un **i.** *colectiv* în care sînt fixate (evident, prin enculturație iar nu prin codul genetic) modelele culturale de bază ale comunității etnologice. L. Blaga a susținut că modalitățile stilistice ale culturii sînt fixate în **i.**, pe care el îl socotea o realitate psihică amplă, cu o dinamică și legi proprii și îndeplinind funcții noologice. Dacă vom privi lucrurile astfel, atunci nu vom mai putea accepta reducția psihanalitică la o singură modalitate de **i.** legată de o tendință unică (Eros și Thanatos, sau voință de putere, sau dragoste, sau comunicare etc.). Amintim clasificarea lui G. Dwelshauvers a formelor de **i.**: 1) *ereditar*, organic, instinctiv; 2) *psihofiziologic*, ținînd de mecanisme și operații neuropsihice; 3) *mnezic*; 4) *afectiv*; 5) *rațional*, generator de sinteze mintale; 6) *latent activ* de care ține spontaneitatea și telepatia; 7) *automatic* echivalent cu subconștientul; 8) *coconștient*, definind după M. Prince, *eul* secundar. M. Ralea (1926) distingea trei feluri de **i.**: *automatic, afectiv și funcțional*. L. Bellak cere să se facă o distincție netă între **i.** *fiziologic* (în considerarea căreia este cel mai mult interesată medicina psihosomatică), **i.** *structural sau latent-automatic* și **i.** *dinamic sau afectiv* ce este în atenția psihanalizei. După Pavlov, **i.** intervine mai ales în condițiile activității disociate a celor două sisteme de semnalizare. A. Leontiev situează în zona **i.** toate relațiile senzoriomotorii și perceptive ce nu sînt conștintizate. Apelînd la experimentele lui Uznadze cu privire la montaj (ustanovka), F.Bassin scrie: „Dacă recunoaștem că fenomenele psihice nonconștiente sînt strîns legate de funcția de manipulare a informației, sîntem obligați, de asemenea, să admitem că aceste fenomene nu sînt mai puțin intim legate de funcția de formare și utilizare a *montajelor*, dat fiind că fără rolul intermediar al acestora din urmă, transformarea informației în factor de reglaj nu se poate produce. Ținînd seama de această circumstanță , obținem dreptul de a considera procesele de tratare a informațiilor și procesele de formare și utilizare a atitudinilor ca cei doi factori principali ai inconștientului, asigurînd participarea activă a acestor doi factori la acțiunea adaptativă a organismului". Sînt numeroase experimente ce dovedesc că și la om se pot forma reflexe și sisteme de reflexe (stereotipe, montaje) fără participarea sistemului verbal și fără o conștientizare ulterioară. Bjalava apreciază că prin elaborările implicite ale unor montaje, se nasc și noi dar inconștiente mecanisme de reglare a activității. Uneori atitudinile fixate în **i.** neagă ordinea impusă de conștiință,

manifestările lor apărînd ca iraționale sau inexplicabile ca în situațiile exprimate prin dictonul „de gustibus non disputandum". Freud nu ține seama de structurările automatizate și prezintă dramatic **i.** afectiv și dinamic declarînd „sîntem trăiți de forțe necunoscute fără ca să ne dăm seama". Adevărul este însă că nu toate și nu întotdeauna modalitățile relativ diferențiate (în număr de 3-4-8..., încă nedeterminat) ale **i.** sînt în conflict factorii de conștiință și insensibili acestora. O dovedesc și faptele de germinație („cerebrație latentă") din procesele creative în care **i.** preia și împlinește proiecte și căutări ale conștiinței, ca în întîmplările celebre pe care le relatează H. Poincaré, Hadamard ș.a. Nu întotdeauna **i.** se opune conștientului, uneori este și subadiacent lui, este în sinergie cu conștientul. El **(i.)** rămîne, după opinia noastră, în principal *o forță energizantă, un factor bazal de dinamizare a conduitelor, avînd alte legi de organizare decît conștiința* (fapt demonstrat prin paradoxul viselor, printr-un alt mod de prelucrare a informației); **I.** este o verigă internă sau o treaptă a ierarhiei simultane a acțiunii umane. Toate actele și procesele psihice conțin în același timp, componente conștiente și **i.** (G. Miller). Considerînd relațiile complimentare dintre conștient și **i.** este necesar să se releve rolul predominant esențial și decisiv al conștientului (în stări normale) și să se țină seama de interpenetrația acestora, de permeabilitatea granițelor dintre **i.** și conștient.

INCONȘTIENT COLECTIV, concept introdus de K. Jung pentru a defini, spre deosebire de *inconștientul individual,* stratul profund de **i.,** avînd un conținut transindividual (după L. Blaga—anonim) dar corespunzător schemei general-umane și modelelor culturale proprii comunității etnologice corespunzătoare. După Blaga în **i.c.** se fixează trăsăturile stilistice ale culturii. Acestea rezultă din comunitatea așezărilor, din limbă și relații familiale (Levi-Strauss), din mituri și tradiții, mod de trai etc. Jung propune ca unități componente ale **i.c.** *arhetipurile.*

INDEPENDENȚĂ, caracteristică a celui ce refuză sau reduce la maximum dependența de alții, preferînd autonomia în baza unui sistem de atitudini personale bine conturate și autoacceptate. **I.** se accentuează tot mai mult pe măsura maturizării și dezvoltării personalității, reprezentînd atît o premisă cît și un rezultat al autoeducării. În instrucție și educație se urmărește **i.** copiilor și tinerilor în activitatea lor. La nivelul grupelor școlare **i.** este implicată în *self-goverment* sau autoconducere.

INDETERMINISM, concepție teoretică idealistă prin care se susține inexistența legilor obiective și primatul întîmplărilor în anumite domenii ale realității; respinge *determinismul* (cauzalitatea, necesitatea, legitatea obiectivă); în psihologie, **i.** a

fost promovat prin introducerea principiului liberului arbitru, în genere, prin absolutizarea autonomiei și activismului *eului,* ale cărui demersuri ar fi imprevizibile. Ca și în fizică, în psihologie, susținerile indeterministe au speculat complexitatea domeniului, identificînd determinările de tip statistic cu **i.**

INDICIU, în genere, semnificant concret, legat de percepție, iar nu de reprezentare, un dat senzorial care semnalizează ceva. După Piaget: „în sensul strict și limitat al cuvîntului, un indiciu este un dat sensibil care anunță prezența unui obiect sau iminența unui eveniment (ușa ce se deschide și care anunță o persoană)". În alți termeni **i.** este agentul perceptibil al unei semnalizări directe, bazate pe o legătură condiționată. Se deosebește de semnificantul verbal sau de alte simboluri ce operează designativ și categorial.

INDIVID, unitate, definită în principal biologic (caracteristică a oricărui organism), și care nu poate fi segmentată, disociată, destructurată fără a-și pierde specificitatea; conceptul s-a impus în biologie întrucît organismul nu poate fi dezmembrat fără ca proprietatea lui fundamentală, viața, ființa să nu dispară. La **i.** uman calitatea de *unitate indisolubilă* este și mai pregnantă întrucît include și organizarea psihică, conștientă. **I.** este omul considerat în ce are definitoriu ca sistem unitar dar fără nici o referire la notele de valoare. **I.** este considerat fundamental ca o unitate vitală indesmembrabilă în primul rînd sub raport biologic și, mai puțin sub raportul determinărilor socioistorice, ținînd de personalitate.

INDIVIDUALISM, doctrină etică subiectivistă și egocentrică încercînd să-și adapteze normele la cerințele existențiale ale individualității considerată asocial. Mentalitate și atitudine vizînd subordonarea intereselor generale și a relațiilor sociale față de interesele proprii, individuale. M. Gorki considera că **i.** este părintele tuturor josniciilor. Opus *colectivismului, solidarității* și *responsabilității sociale.*

INDIVIDUALITATE, caracteristică a celui ce constituie un individ; *ansamblul de proprietăți somatice, psihice și psihosociale cu o structură specifică, singulară și prin care respectivul subiect se deosebește de ceilalți.* **I.** este realitatea complexă a individului, considerată din punct de vedere descriptiv, dar nu și axiologic. Deci **i.** poate fi identificată cu persoana dar nu și cu personalitatea. **I.** umană nu poate fi redusă la infrastructura biologică, la organism, întrucît omul ca ființă nu poate fi conceput doar biologic.

INDIVIDUALIZARE, proces de constituire a individualității din punct de vedere somatic și social prin definirea unor structuri proprii și diferențiale, prin care se realizează coerența și unitatea persoanei. Subiectul se **i.** prin comportamentele și activitățile sale, prin reactivitatea și stilul său. În

educație, **i.** semnifică adaptarea influențelor și metodelor la specificul individual al fiecărui copil, la posibilitățile și cerințele sale adoptînd, după Makarenko, strategia sprijinirii pe însușirile pozitive în vederea combaterii celor negative și a facilitării unei dezvoltări armonice.

INDUCTOR, în asociație, care provoacă relația cu celălalt. În procesele de învățare și de sugestie, **i.** desemnează subiectul care emite mesajul adresat celui indus. În hipnologie și parapsihologie, de asemenea, **i.** este cel ce sugestionează, hipnotizează, emite telepatema, către un medium sau un percipient.

INDUCȚIE, strategie a gîndirii și formă de raționament, constînd din trecerea de la fapte la concluzii generale, de la legi particulare la teorii și legi superioare. **I.** se sprijină pe experiență, compensînd insuficiențele deducției, dar dispunînd de o mai redusă rigoare de probabilitate. Bachelard consideră că **i.** și conceptualizarea reprezintă aceeași operație.

INDUCȚIE RECIPROCĂ, fenomen de distribuire coordonată a celor două procese nervoase fundamentale la nivelul centrilor nervoși corticali și subcorticali. La nivel cortical, se distinge o inducție *negativă* și una *pozitivă*. **I. r.** *negativă* succesivă constă în faptul că procesul excitator determină, după încetarea acțiunii sale, apariția la periferia focarului său a unui proces de inhibiție. **I.r.** *pozitivă* constă în faptul că un focar de inhibiție este înlocuit de excitație. Există și o **i.r.** *simultană* (imediată), care presupune coexistența unor focare de excitație și inhibiție. La nivel medular și al unor instanțe encefalice subcorticale **i.r.** *simultană* sau *succesivă* asigură inervația reciprocă a motoneuronilor mușchilor agoniști și antagoniști, desfășurarea unor reflexe ritmice (alternante) somatice, vegetative și somatovegetative. Prin **i.r.** se explică selectivitatea neuropsihică și o serie de aspecte ale structurării activității psihice.

INERȚIE (opusă *mobilității*), tendință a proceselor nervoase de a se desfășura lent, de a stagna, de a persista într-o anumită formă de organizare; particularități analogice ale fenomenelor mintale și emoționale. **I.** este o însușire necesară a activității neuropsihice, fără ea neputîndu-se concepe reflexogeneza, memoria, deprinderile etc. Accentuarea **i.** poate prezenta o caracteristică temperamentală, iar uneori se întîlnește ca sindrom psihopatologic.

INFANTILISM (lat. *infantilis* — de copil), structură afectivă, gestică și mentală, caracteristică pentru vîrsta copilăriei, dar menținută sau reapărută la vîrsta adultă. Este legată de o întîrziere a dezvoltării fizice și psihice, sau, în contextul senilității, de o regresiune.

INFATIGABILITATEA NERVULUI, proprietate a nervului de a nu obosi în toată perioada activității, deși pot fi observate unele modificări fiziologice, cum sînt:

mărirea distanței dintre impulsurile care alcătuiesc influxul nervos, micșorarea vitezei de conducere etc. **I.n.** a fost constatată de fiziologul Vvedenski.

INFATUARE, acordarea unei prea mari importanțe propriilor păreri, merite, realizări, sentimente. **I.** aduce prejudicii relațiilor interindividuale, adesea meritele celorlalți fiind subapreciate. **I.** izvorăște din incapacitatea persoanei de a se autoaprecia corect, de a judeca critic și comparativ valorile.

INFERENȚĂ (din lat. *inferre* — a duce, a introduce), strategie a gîndirii, constînd din derivarea unui enunț din altul sau din extragerea dintr-un fapt sau o aserțiune dată a tuturor consecințelor care pot rezulta. **I.** *imediată*, după cum arată Claparède, încearcă să descopere ceea ce nu furnizează percepția, sau cum scrie Piaget: „Subiectul face apel la elementele care nu sînt percepute fizic pentru a trage disjuncțiunea dintre elementele fizice date și cele absente, care nu poate fi obținută prin mijlocirea numai a unora din ele." **I.** *imediată* presupune trecerea de la o propoziție dată la o alta, fără ajutorul unui termen mediu, în timp ce **i.** *mediată* sau raționamentul reunește trei aserțiuni, după modelul silogismului. **I.** poate fi atît *inductivă* cît și *deductivă*. B. Russell scrie: „Ceea ce caracterizează progresul științei constă în aceea că faptele devin din ce în ce mai puțin numeroase și inferențele din ce în ce mai numeroase".

INFERIORITATE, calificarea complexului dezvăluit de A. Adler, care consideră că apare cu necesitate în copilărie în urma constatării **i.** în raport cu adulții din punct de vedere intelectual, practic și moral. Poate fi generat și de o infirmitate fizică. Complexul de **i.** constă într-un sentiment de neputință, de incapacitate deprimantă și se poate prelungi, fie prin retragerea în sine și abandon, fie prin acțiuni energice de depășire a deficienței în cauză sau de autorealizare într-un alt domeniu.

INFIRMITATE, diminuare sau lipsă a unor funcții importante ale organismului; poate fi congenitală sau dobîndită. **I.** este incurabilă însă organismul poate fi supus unei reeducări sau compensări. **I.** poate fi motrice, mentală, viscerală (insuficiențele mentale, hemiplegiile, ataxia, cecitatea și surditatea, diabetul, cardiopatiile și pneumopatiile).

INFLUENȚĂ, acțiunea conștientă sau inconștientă exercitată de un subiect asupra altora, determinînd modificări în orientarea și comportamentul acestora. Este de notat și cota de retroacțiune de la cel ce suportă **i.**

INFLUX NERVOS, ansamblul biocurenților de acțiune, formați pe baza diferențelor de potențial, de pe aceeași față a membranei nervoase, în urma acțiunii unui excitant și care se propagă de-a lungul membranei într-un singur sens, bine determinat. Orice mem-

brană celulară și deci și cea nervoasă este polarizată, datorită semipermeabilității și selectivității membranei, pe de o parte, și, pe de altă parte, datorită repartiției inegale a ionilor în interiorul citoplasmei și în lichidul tisular. Aplicarea unui excitant are drept urmare schimbarea permeabilității membranei, permițînd trecerea masivă a ionilor de Na în interiorul celulei, fața externă a membranei devenind acum negativă, iar cea internă pozitivă. Prin aceasta se produce depolarizarea membranei, adică perturbarea echilibrului bioelectric, reprezentat de potențial de repaus. Cînd depolarizarea atinge valoarea de 10 V, valoare numită „nivel critic", apare potențialul de acțiune, care se propagă de-a lungul membranei, creînd o succesiune de diferențe de potențial. Pe măsură ce unda de depolarizare avansează, în urma ei are loc imediat procesul de repolarizare a membranei, prin ieșirea din celulă a unei cantități aproximativ egale de ioni de K, față de ionii de Na intrați. Propagarea **i.n.** prin fibra nervoasă nu se face în mod pasiv, ca un curent electric, ci este un proces activ de autopropulsare, care se realizează cu consum de energie. Viteza de conducere a **i.n.** este în funcție de proprietățile morfofuncționale ale fibrelor nervoase.

INFORMAL, caracteristică a relațiilor grupărilor și organizărilor constînd în absența determinărilor și cadrelor instituționale, oficiale, formale. Raporturile și fenomenele de **i.** ale psihologiei sociale se dezvoltă spontan reflectînd cu maximum de autenticitate structurile de personalitate și dispozițiile asociative sau repulsive ale acestora. Sînt **i.** relațiile de prietenie sau dușmănie, grupurile de distracții sau lucru ale adolescenților, stările de spirit, opiniile intime și convingerile etc. Mare însemnătate au liderii **i.** Înăuntrul micro- sau macrogrupurilor formale se dezvoltă cu necesitate relații, grupări și orientări **i.** care pot fi în acord, dezacord sau raporturi neutrale cu primele. Sub raport practic este foarte importantă compatibilizarea relațiilor formale și a celor **i.** în condițiile promovării echitabile a valorilor.

INFORMAȚIE, categorie de maximă generalitate semnificînd, după N. Wiener, G. Klaus, V. Săhleanu ș.a., unul din cele trei aspecte ale existenței materiale (substanță, energie, informație) și avînd diverse sensuri în dependență de unghiurile din care este considerată. În general, **i.** implică o interacțiune (reală sau virtuală) de tip comunicațional ce intervine între o sursă emițătoare și un destinatar receptor. Orice obiect sau fenomen considerat fizic poate fi emițător de **i.**, deci dispune de **i.** potențială și aceasta în măsura diversității, complexității, structurii sau stărilor ce se succed. Nu orice obiect sau proces poate fi receptor sau detector **i.**, ci numai sistemele biologice, umane, sociale, tehnice dotate cu însușiri ce fac posibilă

extragerea **i.**, codificarea, semnalizarea. N. Wiener (1948) arată că *orice relație informațională este mijlocită prin purtători materiali și modificări energetice* dar **i.** însăși (conținutul ei) nu depinde de natura suportului substanțial-energetic, același mesaj putînd fi transmis pe variate căi și stocat prin diverse mijloace. De aici concluzia despre caracterul sau semnificața ideală a **i.** Semnalul este organizat ca model (pattern) în raport cu izvorul **i.** ca original sau cauză **i.** (N. Musabaeva, I. Irimie). Relațiile informaționale se particularizează prin corespondența în timp a evenimentelor succesive cauză-efect și printr-un anumit grad de izomorfism al lor. În concepția sa clasică **i.** *reduce o incertitudine în cadrul circuitului emițător-receptor, depinzînd probabilistic de ce poate emite stimulul și de ce poate selecționa și prelucra sistemul de recepție. După cum entropia fizică este măsura dezorganizării, așa* **i.** *transmisă printr-o serie de semnale este legată de organizare, iar cantitativ,* **i.** *poate fi interpretată ca „negentropie" și poate fi măsurată ca logaritm negativ al probabilității.* Asupra legăturilor dintre **i.** și entropia termodinamică a insistat L. Brillouin. În acest model, condiția **i.** este ca mesajul să fie rezultatul unei alegeri din altele posibile (**i.** *selectivă*). Sursa trebuie să emită cel puțin două mesaje pentru ca prin alegere (discriminare) să se obțină **i.** Cu cît sînt mesajele mai noi și neașteptate cu atît **i.** este mai pregnantă. Cl. E. Shannon (1948) a elaborat teoria statistică a transmisiei semnalelor considerînd **i.** ca o cantitate măsurabilă, făcînd abstracție de semnificația ei. În schimb a adîncit problemele codificării, ale capacității canalelor de transmisie și ale zgomotelor (perturbației). Dată fiind entropia unui sistem emitent, cantitatea de **i.** transmisă pe un canal va avea o probabilitate globală egală cu suma logaritmilor fiecărui semnal, devenind maximă cînd fiecare din evenimente este echiprobabil. M. Golu notează: „volumul **i.** conținute într-un sistem complex este egal cu suma **i.** conținute în fiecare componentă a sa". Kolmogorov apreciază că măsurarea cantității de **i.** în sistemul lui Shannon „permite rezolvarea pînă la capăt a unei clase mari de probleme în care pînă la capăt n-a fost deloc clară independența soluției față de particularitățile cantitative mai fine ale informației". În alți termeni: „cantitatea de **i.** se ia ca termen tehnic, ca indicator statistic pentru a descrie o gamă largă de sisteme de comunicație, începînd cu cele mai simple — telegraful — și terminînd cu cele mai complexe — dialogul direct dintre doi subiecți umani" (M. Golu). Această coordonată obiectiv-cantitativă a **i.** măsurată în biți (v.) sau în alt mod, a găsit o serie de aplicații specifice în sfera științelor biologice și sociale și a psihologiei. Totuși considerînd că **i.** are o deplină și vitală semnificație numai în cadrul sistemelor cu autoreglaj, dotate cu organizare sau apte de

autoorganizare (sisteme evolutive) a fost evidențiată și limita teoriei „clasice", matematice (Shanonn) a **i.** Gh. Zapan este printre primii care observă inadecvarea relativă a formulei lui Cl. E. Shannon la calculul **i.** al cunoașterii prin învățare întrucît, odată cu organizarea în procesul învățării intervenind și dezorganizarea; formula Shannon înregistrează **i.** *eronată* alături de cea corectă, singurul ei sistem de referință fiind ignoranța. Gh. Zapan consideră că entropia și negentropia se dezvoltă inițial împreună și relevă o luptă a contrariilor, dar pentru a măsura exclusiv progresele organizării este necesar să se țină seama de cursul evenimentelor care, în ordinea învățării, sînt „preferențiale". Propunerea lui Gh. Zapan de a calcula cantitatea de **i.** în sistemele evolutive cu evenimente preferențiale reprezintă în fapt o centrare, dincolo de cantitate, pe latura calitativă a **i. I.** nu poate fi despărțită de utilitatea ei (Ukraințev); deși nu poate fi despărțită de procesele substanțiale și energetice (J. Zeman) totuși ceea ce primează în **i.** este semnificația (Mouton). În ordinea umană contează, în primul rînd, **i.** ca spor de cunoștințe și ca putere de organizare (O.C. de Bauregard). Beneficiind de instrumentația teoriei **i.**, științele economice, sociale, pedagogice, ca și psihologia au fost nevoite să încerce să abordeze latura calitativă a acesteia. G. Miller elaborează, în legătură cu calculul elementelor ce pot fi cuprinse concomitent de conștiința clară, conceptul ca segment de **i.** ce implică condensarea, simbolizarea și corelarea unei serii de unități **i.** G. Klaus propune conceptul de metainformație care este definit semantic și aceasta la diferite nivele. În același sens, V. Săhleanu vorbește despre **i.** *cognitivă*. Înțelegînd măsura în sens marxist ca unitate dintre cantitate și calitate și corelînd teoria **i.** cu teoria reflectării, *L.M.Vekker (1974) definește* **i.** *ca relația dintre două mulțimi (subiect și obiect), iar măsura* **i.** *ca măsură a ordonării mulțimii stărilor purtătorului (agentului detector) adecvat mulțimii stărilor izvorului (stimulului)*. Logica dezvoltării teorici **i.** duce, după Vekker, de la conceptul de cantitate de **i.** ca măsură a ordonării (mai precis a coordonării) celor doi termeni — mulțimi, la conceptul despre caracteristicile calitativ-structurale ale **i.** ca formă a ordonării. V. Săhleanu notează adecvarea și justificarea termenului ca *in-formație* sau *formare în*, desigur în subiectul receptor ce modelează izo-morf, respectiv izo-form datele obiective. L.M. Vekker tratează „forma ordonării" ca latură de conținut a **i.** care se situează la diferite nivele între o 'v.) *scală a izomorfismelor*. Deci aspectul calitativ, semantic al **i.** caracterizează corespondența biunivocă dintre cele două mulțimi. Nu trebuie însă omis faptul că proprietățile și stările sursei sînt codificate variabil (uniform sau neuniform, homomorf sau heteromorf) de către receptor. Redondanța contribuie la o mai bună și sigură recepție prin înlăturarea zgomotelor de fond dar dacă este excesivă, îngreuiază comunicarea. Această caracteristică cantitativă este însă depășită prin activismul selectiv și repertoriul de modele interne (subordonate unor reguli sintactice), de care dispune subiectul și care nu numai că recepționează dar și detectează, extrage și prelucrează **i.**, trece de la codificare la decodificarea ei, descoperind prin „atribuire", semnificații, particularizate ca sensuri. Teoria semantică a **i.** (Weaver) nu recunoaște relațiile informaționale decît acolo unde intervin semnificații. Acestea pot fi însă variabil concepute. Bar-Hillel le înțelege prin negație care prezentînd toate „descrierile" pe care o **i.** le exclude. Vekker se referă la grade de izomorfism sau de reproducere dar acestea sînt clare mai mult la nivelul reperelor spațio-temporare. Modul în care se efectuează modelarea conceptuală surprinzînd categorialul și necesarul prezumptiv poate fi numai formalizat iar nu calculat sub toate aspectele și aceasta obligă la conlucrarea teoriei **i.** cu psiholingvistica și cu epistemologia. Sub acest raport, devine determinant sistemul de elaborare și valorificare a **i.** cu toate interacțiunile sale infraspecifice (nivele de integrare, sisteme de referință) și destinația orientativ-adaptativă a **i.** care din **i.** reproductivă se convertește în **i.** de comandă. Circuitele de reglaj prin feedback nu pot, mai ales la nivelul uman și social, fi despărțite de elaborarea valorilor semantice. Trecînd de la cantitatea de **i.** la cantitatea de specificare a **i.** (latură calitativă), Bar-Hillel consideră că **i.** *semantică*, în sens absolut, poate fi considerată **i.** *pragmatică ideală*, ceea ce ne amintește de dictonul ce susține corespondența dintre a ști și a putea. M. Bernstein atrage atenția asupra necesității ca latura semantică a **i.** să nu pună în inferioritate **i.** de comandă, care formulează ordinele, alcătuiește programul acțiunii. Acesta este sensul vital și cel mai profund al **i.** ca relație pragmatică fără de care organismele n-ar putea fi concepute ca sisteme cu autoreglaj, datorită conexiunilor inverse. Este ceea ce reunește teoria **i.** cu teoria deciziei și cu cibernetica în sensul lui L. Couffignal de „artă a acțiunilor eficiente" sau cu praxeologia lui Kotarbinski. Conceptele de ordine (temporală, spațială, necesară) și de organizare-echilibrare angajează toate aspectele (cantitativ, semantic, valoric-reglatoriu) ale **i.** Totodată este necesar, mai ales la om, definit ca ființă informațională, în sensul unei maxime capacități de absorbție și producere a **i.**, să se țină seama de corelația dintre nivelele semantice (de pătrundere în real) cu nivelele pragmatice (de luare în stăpînire a realului). Psihologia **i.** se ocupă de circuitele și valorile **i.** ale sistemului uman iar psihologia cibernetică angajează studiul multidimensional al acestui sistem, ocupîndu-se atît de **i.** cît și de autoreglaj.

INFRACȚIUNE, manifestare comportamentală deviantă dusă pînă la aberanță, ce constă în încălcarea unor norme codificate de către o societate, manifestare cu conținut antisocial, față de care se iau anumite atitudini, prin aplicarea de sancțiuni prevăzute penal. Sub raportul relațiilor sociale, indivizii trăiesc și participă în diverse medii: cel ineluctabil (familie, comunitate de origine), unul de opțiune (prieteni apropiați, colectivul de muncă) și unul de constrîngere instituționalizată. În mediul ineluctabil, un membru al societății capătă o educație de factură socială primară, iar în celelalte două se manifestă, în special, influențe ce pot fi convergente, sau, în cazul comportamentului deviant, divergente. În cele trei etaje funcționale ale sistemului de atitudini ale individului (atitudini față de oameni, față de sine, față de muncă) se pot instala disfuncționalități. Apar motivații incompatibile, generatoare de conflict, care răstoarnă sau dereglează raporturile normale dintre individ și societate. În aceste condiții se nasc conflictele motivaționale care împing spre **i.** Comportamentul **i.** nu este spontan, el se învață și se structurează conform unor modele, suportînd exersări îndelungi și sfîrșind prin manifestări asociale și chiar antisociale. Dar nu toate manifestările acestui gen de persoane sînt deviante, acestea coexistînd cu comportamente normale. Problema care se pune în acest cadru, în privința utilității sociale a pedepsei, reeducarea este aceea a posibilității de folosire a abilităților și performanțelor devianților pe un fond modificat al atitudinilor, reîndreptate către forme sociale de existență (Makarenko). Legislația și teoria penală folosită în țara noastră include acest aspect sub forma funcției educative a pedepsei, în vederea reintegrării devianților, după executarea pedepsei, ca membri cu drepturi depline ai societății.

INFRALIMINAR (SUBLIMINAR), stimulare sub limita de intensitate necesară pentru apariția unei senzații (pragul minim); proces ce se desfășoară sub nivelul conștiinței, care nu se conștientizează.

INFRALOGIC, operații concrete, care nu influențează asupra claselor și categoriilor ci asupra părților obiectului, a dispozițiilor spațiale, temporare și a deplasării.

INFRASTRUCTURĂ, sistem de relații între elementele fundamentale ale unui macrosistem. **I.** deține un rol important în determinarea fenomenelor de ansamblu, fiind, de regulă, ascunsă, profundă. În societate, o **i.** este baza social-economică sau sistemul relațiilor de producție. Psihologia recurge la acest fenomen pentru a califica unele dispoziții inconștiente, organizarea personalității, schema personalității de bază.

INHIBIȚIE, proces nervos fundamental ce acționează în sens invers excitației; este negativ și *îndeplinește funcții de frînare, oprire, mijlocind selectivitatea în distribuirea și gradarea impulsurilor nervoase pozitive.* Constatată, inițial, la nivel periferic a fost presupusă de I. Secenov și demonstrată de Pavlov ca **i.** centrală, la nivelul activității emisferelor cerebrale. Ch. Sherrington a constatat că intrarea în funcțiune a unei grupe de reflexe provoacă întreruperea și blocarea altui grup prin inducție negativă. Este fenomenul de **i.** *externă,* deosebit de **i.** *internă,* considerată, de Pavlov, a fi de natură exclusiv corticală întrucît rezultă din condiționare, este elaborată și activă, de unde și calificarea de **i.** *activă.* Spre deosebire de **i.** *înnăscută,* necondiționată, care intervine spontan și univoc în cazul în care apare un nou focar de excitație ce induce negativ un altul sau în cazul unei suprasolicitări prin intensitatea sau durata unei stimulații (**i.** *supraliminală,* **i.** *de protecție).* **I.** *dobîndită* prin condiționare, acționează variabil și comutativ conform modului în care s-a produs condiționarea. Astfel un reflex format poate fi „stins" dacă în repetate rînduri stimulul ce fusese întărit alimentar și provoca salivația nu mai este asociat cu hrana. Stimulul își pierde valoarea de semnal pozitiv și se transformă în semnal negativ. La stimulul respectiv, care nu redevine indiferent, se elaborează o reacție inhibitivă, negativă. Prin **i.** *necondiționată* se poate produce o stingere a reflexelor, în sensul dispariției lor. Prin **i.** *condiționată* se produce o „stingere" care rezultă din negativarea reflexelor care nu dispar ci persistă ca reacții de reținere. O dovadă în acest sens o constituie fenomenul de dezinhibare, prilejuit de noi stimuli și care dovedește că reflexul „scapă", mai mult sau mai puțin facil, de sub tensiunea frenatorie. Și mai evident decît în forma **i.** *de stingere* este caracterul activ al **i.** *corticale* sub formele **i.** *de diferențiere* și a **i.** de *întîrziere.* Din doi stimuli apropiați sub raportul calității lor, unul este întărit sistematic iar altul neîntărit. Inițial datorită iradierii excitației a generalizării primare, și stimulul neîntărit provoacă reacții. Cu timpul însă, acestea slăbesc și dispar datorită **i.** *de diferențiere.* Și în cazul în care, la diverși stimuli, se formează diverse reacții pozitive cum ar fi operațiile motorii, tot **i.** *de diferențiere* este la bază. Tot așa unul și același stimul poate da efect pozitiv dacă este prezentat singur și efect negativ dacă este prezentat cu un altul, care, astfel, capătă funcție de „frînă condiționată". Cînd între aplicarea stimulului condițional și aplicarea stimulului întăritor se lasă un interval de timp, care, la animale, nu poate depăși trei minute, reacția ajunge să se declanșeze numai după trei minute de la declanșarea stimulării condiționale iar nu odată cu aceasta. Este un fel de diferențiere în timp, pe care Pavlov o pune pe seama **i.** de întîrziere. Este **i.** *de întîrziere* cînd stimulul condițional continuă să fie dat pînă la întărire și este **i.** *vestigială* (urmă

condiționată) cînd stimulul dat inițial se întrerupe și întărirea se aplică singură (nu pe fondul stimulației asociate) după 2′—3′. La om, **i.** cunoaște o dezvoltare extrem de complexă fiind suportul analizei și sintezei, sistematizării reflexe și autoreglajului. Nu se poate concepe excitație fără **i.**, cele două procese fiind în unitate dialectică. Față de excitație, **i.** *activă* îndeplinește un rol de „dispecer" permițîndu-i să circule pe anumite căi, să se gradeze, să se comute etc. Coordonarea în activitatea nervoasă superioară, și implicit în adaptarea la mediu, este direct dependentă de dezvoltarea **i.** *centrale*. Pavlov scria: „prin această inhibiție, activitatea de semnalizare a scoarței este continuu corectată și perfecționată... În felul acesta se manifestă continuu capacitatea supremă de adaptare a organismului la condițiile ambiante, sau cu alte cuvinte, o echilibrare mai fină și mai precisă a organismului cu mediul înconjurător". În ultimii ani, P.K. Anohin a promovat, în baza a numeroase argumente, ipoteza că **i.** nu este un proces nervos prin natura lui, deosebit de excitație, ci, în sistemul complex al activității nervoase, **i.** ar fi numai o formă condiționată negativ a excitației, ar fi o excitație inhibantă, frenatorie, ar fi ceea ce rezultă din acțiunea reciproc contrarie a două procese excitative.

INIȚIATIVĂ, declanșarea de noi acțiuni, relevare și rezolvarea practic-acțională a unei situații problemă. **I.** este legată de forța individului, de impunere a noului și de capacitatea societății de acceptare a acestui nou. **I.** presupune cel puțin trei etape: conștiința de problemă, rezolvarea mintală și rezolvarea practic-acțională a acesteia. Spiritul de **i.** este o condiție a creativității.

INOVAȚIE, producere a ceva nou care este asimilat și obiectivat în activitate, relații, produse. C. Thompson o definește ca *„generarea, acceptarea și implementarea noilor idei sub forma proceselor, produselor sau serviciilor"*. Efectul de **i.** presupune ca noua idee să fie valorificată social, răspunzînd unei necesități, rezolvînd o problemă, determinînd un progres în oricare din domeniile vieții și activității sociale. **I.** nu este niciodată absolută ci pornește de la elemente și structuri preexistente pe care le transferă, modifică, recombină etc. — cota de creativitate fiind variabilă. Se disting **i.** *primare* ce au la bază o idee originală și **i.** *derivate* prin dezvoltarea și aplicarea ideilor noi. Fiind condiționate social, deci pornind de la anumite posibilități și răspunzînd unor cerințe obiective, **i.** depind și de relații, stil de activitate, putînd fi viguros stimulate prin tehnicile de creativitate.

INSIGHT (termen engl., germ. EINSICHT), act brusc de surprindere sau înțelegere a unei relații sau situații; apropiat ca înțeles cu termenul de intuiție intelectuală. Uneori, sensul de

iluminare instantanee. În zoopsihologie a fost utilizat pentru a desemna momentul depășirii obstacolului în urma încercărilor și greșelilor. În psihologia intelectului desemnează efectul rezolutiv al restructurării și relevării unor noi raporturi. În genere, moment de salt al cunoașterii ce-și suprimă mijlocirile apărînd ca nemijlocit.

INSOMNIE, dereglare a somnului normal, incapacitate acută sau cronică de a dormi datorită persistenței unor centri de excitație din cauze organice, neuronale sau psihice. Abuzul de somnifere permanentizează dispozițiile spre **i.**

INSPIRAȚIE, stare psihică, caracterizată printr-o puternică tensiune interioară; apare în cursul desfășurărilor ce duc la conturarea liniilor parțiale, uneori generale, ale viitoarei creații. Este, în general, atribuită oamenilor de artă, deoarece presupune un înalt grad de libertate în elaborarea unor sinteze. Dar **i.**, fiind o *etapă pregătitoare a creației* (condițiile de apariție a **i.** sînt, în genere, identice cu cele ale creativității), este și trebuie să fie la fel de prezentă în știință, activitate tehnică etc. Din analiza momentului **i.** se desprind următoarele caracteristici: a) *spontaneitatea*, evidențiată de apariția bruscă a unei noi idei; b) *caracterul de necesitate*, noua sinteză se impune imperios și cu evidență, cerînd obiectivarea ei; c) *inducția inconștientă* dată de marele grad de libertate al noilor sinteze și de momentele frecvente de apariție ale **i.** : visul, reveria, starea de relaxare etc.; d) *caracterul afectiv-motivațional*, momentul inspirativ e însoțit de o puternică vibrație afectivă, care pentru veritabilul om de știință și de artă reprezintă nu numai adevărata răsplată dar și baza apariției altor momente de **i.** Dar **i.** apare deseori în stări de relaxare. Aceasta nu înseamnă că este rodul inactivității ci dimpotrivă trebuie apreciată ca un efect specific al activității intense și perseverente, al căutărilor continue.

INSTABILITATE, termen folosit, în special, în psihopatologia copilului pentru a denumi un sindrom complex caracterizat prin tulburări ce îmbracă un dublu aspect: *motor* și *psihic*. Astfel, un copil instabil psihomotor se află într-o permanentă mișcare, nu poate sta locului o clipă, își mișcă neîncetat mîinile, picioarele, atinge fără motiv toate obiectele, se deplasează continuu. Se vorbește despre acest exces cantitativ de mișcări ca despre un adevărat „lux de mișcări", ca o „irezistibilă nevoie de mișcare". Imobilitatea, capacitatea de a sta într-o anumită poziție timp mai îndelungat în vederea desfășurării unei activități oarecare este practic imposibilă. Se afirmă că aceste mișcări sînt paradoxal, expresia instalării oboselii. În pofida aspectului general, copilul cu **i.** *psihică* este

lent în muncă, neîndemînatic, incapabil să-şi coordoneze mişcările în vederea unui scop precis, face mişcări de prisos, parazite, incomplete şi fără precizie. Sub aspect psihic, deficitul major al **i.** îl constituie carenţele atenţiei. Copilul este incapabil să-şi fixeze atenţia, să se concentreze într-o activitate, este neatent, distrat, n-are răbdare să termine o activitate, trece rapid de la o ocupaţie la alta. Afectiv, se constată aceeaşi labilitate, dispoziţia se schimbă cu uşurinţă, copilul este irascibil, uneori impulsiv, acestea evidenţiindu-se cu pregnanţă în mediul şcolar: lecţiile nu sînt ştiute, temele sînt făcute de mîntuială, iar prin agitaţia deosebită, disciplina este încălcată, bunul mers al orelor este tulburat. Şcolaritatea este nesatisfăcătoare, dar nu din cauza unor deficienţe intelectuale, ci a instabilităţii atenţiei. Alături de tratamentul medical specific, mijloacele educative psihopedagogice sînt elemente preţioase în vindecarea acestor copii.

INSTANTANEU, durată foarte scurtă de timp în care, subiectiv, nu se pot diferenţia sau ordona evenimentele sau componentele unei acţiuni. Opus *succesivităţii* şi *discursivităţii*.

INSTINCT, structură, pattern de comportament ereditar, proprie unei anumite specii animale, ce variază foarte puţin de la un individ la altul în cadrul aceleiaşi specii. Constă dintr-un lanţ de reflexe necondiţionate ce se desfăşoară într-o succesiune temporală strictă avînd stimuli declanşatori specifici. Are caracter adaptativ răspunzînd necesităţilor vitale ale organismului şi speciei (foame, sete, reproducere etc.). După H. Piéron, **i.** are următoarele caracteristici: a) actul instinctiv e îngust, specializat la una din cerinţele speciei animale (alimentară, de reproducere etc.); b) modalităţile de comportament instinctive sînt înscrise în bagajul ereditar al individului, ceea ce atrage după sine o uniformitate deosebită a **i.** în cadrul aceleiaşi specii; c) odată declanşat de un stimul specific, **i.** se derulează ca o activitate unitară, continuă. K. Lorenz (1937), reluînd unele idei ale lui Craig (1918), consideră că orice activitate **i.** poate fi descompusă în două verigi succesive: 1) comportament de apetenţă (faza de căutare ce duce la găsirea declanşatorului); 2) actul consumator (sau actul efector instinctiv în sens strict) K. Lorenz şi apoi S.A. Barnett (1967) consideră că actul instinctiv este pur doar la nivelul fazei apetitive iniţiale (în sensul duratei variate, a acestei faze). A doua fază este adaptată stereotip, fapt ce garantează eficienţa ei biologică. La om nu există comportamente complexe reglate doar de mecanisme înnăscute, aşa cum se întîmplă mai ales la insecte. Aceasta pentru că la om o programare strict ereditară o are numai segmentul afectiv, tensional al **i.** De aceea tendinţele instinctive se satisfac prin mecanisme şi acţiuni care au fost învăţate. Se desemncază prin termenul de **i.** şi unele activităţi elementare automate sau reflexe ca suptul, respiraţia, mersul. Termenul se mai utilizează şi pentru a desemna tendinţe creditare generale ca: **i.** de conservare, reproducere, socializare etc. Mai rar, se desemnează prin termenul de **i.** nişte tendinţe naturale mai precizate (**i.** de atac, de fugă, de joc, matern, de imitaţie). În sens psihanalitic este sinonim termenului de *pulsiune*, care se referă la tendinţele inconştientului. Freud distinge două **i.** *fundamentale:* **i.** *vieţii* (Eros) şi **i.** *morţii* (Thanatos).

INSTRUCŢIE, sistemul de comunicare şi influenţare organizată a cunoştinţelor generale şi speciale şi de formare a operaţiilor şi capacităţilor intelectuale şi aplicativ-practice în condiţiile învăţămîntului. Se integrează în procesul global al educaţiei şi este subordonată obiectivelor educative, urmărind, prin înarmarea noilor generaţii cu datele fundamentale ale ştiinţei, culturii, tehnicii şi activităţilor practice, să creeze posibilitatea şi să faciliteze integrarea în muncă şi societate. Constă din predare şi învăţare, presupunînd interacţiunea organizată şi de durată dintre cadrele didactice şi elevi. **I.** se desfăşoară într-un cadru organizat, instituţional, utilizează mijloace specifice, îşi delimitează un conţinut prin planuri şi programe, se orientează după principii didactice şi recurge la variate metode, toate fiind subordonate unor scopuri determinate social-istoric. Sub raportul conţinutului ce este supus unei continue îmbogăţiri, reînnoiri şi esenţializări se delimitează cultura generală în care se înscriu cunoştinţele necesare şi obligatorii pentru adaptarea actuală şi de perspectivă la existenţa socială a cetăţeanului — şi cultura de specialitate, teoretică şi practică, a cărei pondere este tot mai mare pe măsură ce se trece de la o treaptă de învăţămînt la alta, ajungînd să se împlinească printr-o calificare profesională. Fenomenul de tranziţie şi creştere exponenţială a exigenţelor faţă de profesiuni impune, la adulţi, în toate sectoarele **i,** de reciclare. Evaluată după nivelul ştiinţific, grad de formativitate, economicitate şi eficienţă, calificată ca o pîrghie a progresului social, **i.** a devenit una din problemele majore ale epocii noastre, la perfecţionarea ei contribuind diferite ştiinţe printre care psihologia şi cibernetica ocupă locurile principale.

INSTRUMENTAL, calificare a unor obiecte sau acte psihice de a servi drept mijloace sau unelte pentru dezvoltarea unei acţiuni şi obţinerea unui efect. L. Vigotski: „În comportamentul omului întîlnim o serie întreagă

de adaptări artificiale, menite să ducă la stăpînirea proceselor psihice proprii. Prin analogie cu tehnica, aceste adaptări pot fi pe drept cuvînt numite, convenţional, unelte psihologice sau instrumente. Folosirea **i.** psihologice amplifică şi extinde enorm posibilităţile comportamentului. „Cuvîntul, de exemplu, are valoare de **i.** *psihic*. Considerarea exclusivistă a funcţiei **i.**, a actelor psihice superioare cu negarea sau ignorarea conţinutului obiectiv, reflectoriu al acestora defineşte, în epistemologie, *instrumentalismul*. J. Dewey socotea că orice teorie este un **i.** pentru acţiune şi nu trebuie să fie apreciat din punct de vedere al veracităţii ei ci numai din cel al eficienţei practice. În psihologie descoperirea operaţiilor mintale a provocat recrudescenţe instrumentaliste, numărul, de ex., fiind apreciat numai ca un **i.** şi nu sub raportul valorii sale cognitive. Importantă este considerarea unităţii dintre operaţional şi informaţional, dintre reflectoriu şi **i.** V. H. Vroom (1964) emite o teorie a instrumentalităţii în motivaţia muncii, conform căreia forţa exercitată asupra unui subiect pentru a-l determina să săvîrşească un act este o funcţie a sumei algebrice a produselor dintre valenţele rezultatelor actului şi expectanţa (probabilitate subiectivă) subiectului că acţiunea va fi urmată de dobîndirea acestor rezultate.

INSULINĂ, hormon activ al pancreasului, cu acţiune hipoglicemiantă. În cazurile de hipersecreţie patologică, hipoglicemia antrenează manifestări de ordin caracterial, iar în cazuri grave — leşin şi comă.

INTEGRALITATE, proprietate a structurilor şi imaginilor perceptive de a se prezenta ca un tot, ca un continuu, în baza tendinţei de unificare ce se impune, în anumite limite, suplinind lacunele şi reducînd discontinuul la continuu. Este demonstrată experimental şi întemeiată prin legea pregnanţei şi celelalte legi gestaltiste (M. Wertheimer, W. Köhler). Corespunde unităţii fizice a stimulilor. Prin transfer, în ordinea unei psihologii structuraliste şi holiste, termenul se foloseşte şi pentru caracterizarea sistemului intelectual, a afectivităţii şi personalităţii.

INTEGRARE, proces biologic, neurologic şi psihic de cuprindere, asimilare, implicare a unui element (impuls, semnal, operaţie, informaţie) de către alt element unificator şi supraordonat. *Cuprindere şi includere într-un tot a ceva ce devine astfel parte componentă a întregului şi dobîndeşte proprietăţi specifice rezultate din interacţiunea şi interdependenţa cu celelalte părţi componente.* **I.** este caracteristică pentru activitatea sistemului nervos (J. H. Jackson, Ch. Sherington, Pavlov) şi este totodată un principiu al activităţii psihice considerate ca sistem hipercomplex cu organizare ierarhică. Aşa cum cortexul realizează **i.** tuturor proceselor ce se realizează în instanţele nervoase subordonate tot aşa conştiinţa, gîndirea, sentimentele **integrează** actele psihice elementare prin asimilare (la o schemă) sau comprimare (însumare) şi prin raportare dinamică la un model simbolic superior. Întotdeauna **i.** se realizează prin sinteză şi simbolizare. În acest sens este edificatoare relaţia dintre noţiune şi seria percepţiilor corespunzătoare, dintre noţiunea de gen şi cea de speţă. L. Vîgotski punea **i.** la baza modelului denumit „piramida noţiunilor". C.G. Jung explică prin **i.** elaborarea personalităţii care astfel apare ca un suprasistem. *Psihologia cibernetică* explică **i.** în legătură cu nivelele de codificare şi de autoreglaj. Reversul procesului **i.** este semnificarea, identificarea, dirijarea acţiunilor cu finalitate particulară prin scopuri generale, determinarea strategică a deciziilor tactice. Conexiunile inverse mijlocesc mereu procesele de **i.**

INTEGRARE NEURONALĂ, mecanism operativ al reţelei neuronale constînd în următoarele: intrarea în funcţiune a unui grup relativ limitat de neuroni cu caracter „ordonator", pune în funcţiune, simultan sau succesiv, grupuri de neuroni cu funcţii mai mult sau mai puţin deosebite, ajungîndu-se astfel la finalizarea unei acţiuni. Se instituie în acest fel o relaţie între un grup neuronal supraordonat şi un grup neuronal subordonat.

INTEGRARE SOCIALĂ, proces de incorporare, asimilare a individului în unităţi şi sisteme sociale (familie, grup, colectiv, societate) prin modelare conform datelor şi cerinţelor sociale (enculturaţie, socializare), prin adaptare la condiţiile vieţii sociale. **I.s.** presupune acomodări şi construcţii progresive în planul personalităţii. Este deci o interdependenţă între **i.s.** şi cea a personalităţii. La un moment dat integrabilitatea personalităţii în unităţile sociale nu este însă în raport direct cu proprietatea acesteia de a fi integrată în sens de organizare şi coerenţă lăuntrică (E. Hilgard).

INTEGRATIVITATE, în psihologia genetică, proprietate a stadiilor constînd în faptul că structurile caracteristice unui anumit stadiu sînt integrate cu titlul de elemente constitutive, simple, în stadiul următor (de ex. operaţiile formale includ operaţiile concrete cu titlul de conţinut). **I.** stadiilor explică astfel secvenţialitatea lor: un stadiu nu poate urma decît după acela ale cărui structuri le integrează în structurile proprii.

INTELECT, cuvînt generic cu semnificaţii variate, utilizat pentru a desemna totalitatea funcţiilor mentale centrate în jurul gîndirii abstracte şi logice, capacitatea de a gîndi, de a opera cu noţiuni; minte, gîndire, raţiune. Aspect deosebit al gîndirii logice pe care unii filosofi îl opun raţiunii, considerîndu-l superior sau inferior acesteia.

INTELECTUALISM, curent sau poziţie teoretică de factură reducţionistă, prin care se absolutizează însemnătatea proceselor şi facto-

rilor intelectuali, subapreciindu-se sau negîndu-se însemnătatea motivației, sentimentelor, voinței și atitudinilor în activitatea umană și îndeosebi în creație. Sub raport social, **i.** exprimă reducția problemelor vieții sociale la cele culturale, ruperea de realitate, închiderea în cercul abstracțiunilor, al speculațiilor sterile.

INTELIGENȚĂ, termen, prezent din timpuri imemorabile în limbajul natural, consacrat în literatură, se pare, de Cicero, ce caracterizează sub diverse unghiuri, *puterea și funcția minții de a stabili legături și a face legături între legături*. Este ceea ce sugerează *inter-legere*, reunind două sensuri, acelea de a discrimina între și a lega, culege, pune laolaltă. Exprimînd acțiuni și atribute ale omului totodată, *faber* și *sapiens*, **i.,** ca orice categorie culminativă, n-a putut — nici după ce a devenit obiect al științei — să beneficieze de o definiție clasică, prin delimitări de gen proxim și diferență specifică. În psihologie, **i.** apare atît ca fapt real, cît și ca unul potențial, atît ca proces cît și ca aptitudine sau capacitate, atît formă și atribut al organizării mintale, cît și a celei comportamentale. Platon vedea în *„phrenesis"* capacitate excepțională a omului de a înțelege ordinea din univers pentru ca să se poată conduce pe sine. La Aristotel factorul cognitiv semnificat prin *„noos"* este cel ce stabilește relația dintre simțuri și reflecție. Descartes se referă la rațiune și sugerează **i.** ca „un mijloc de a-și însuși o știință perfectă, raportată la o infinitate de lucruri". Sugestii asupra **i.** se întîlnesc și la mulți alți filosofi, printre care și Hobbes, care oferă o viziune asociaționistă asupra gîndirii, ca „o succesiune sau înlănțuire de gînduri, o perindare de gînduri, numită discurs mintal". Toate acestea descriu fenomene ce ne permit să presupunem o sinonimie între **i.** și gîndire sau rațiune, dar nu ne indică originea și funcția **i.**, cu alte cuvinte, rațiunea de a fi a **i.** indiferent de modalitatea ei rațională. Filosofia este devansată de cei a căror genialitate se sprijină pe realism. Leonardo da Vinci pune **i.** în contextul vieții. Experiența ne dă ceea ce există, dar ea nu poate fi folosită dacă nu este interpretată și astfel se stabilește nu numai existența lucrurilor ce ne interesează, „ci și într-o măsură mai mare, raporturile dintre ele, pe de o parte și cu noi înșine, pe de altă parte". Aceste raporturi dintre relațiile obiective și subiect clarifică epistemologic problema **i.** și o integrează în cîmpul existenței biologice și psihice a persoanei. Înțelegem de ce Ed. Claparède consideră că teoriile despre judecăți, legi ale gîndirii și principii raționale nu lămuresc problema **i.**, mult mai mult obținîndu-se printr-un studiu sintetic al **i.**, prinsă în relațiile ei vitale, concepută în raport cu datele experienței. În consecință, dincolo de orice speculații metafizice, **i.** trebuie să fie considerată *un fenomen și o caracteristică a adaptării la mediu, a transformării mediului de către om*. Recunoaștem și la animale rudimente și premise de comportament inteligent, care se situează la polul opus instinctului. *„**I.** este un instrument de adaptare care intră în funcțiune cînd celelalte instrumente de adaptare, instinctul și deprinderea, nu mai pot face față."* Comportamentul inteligent nu numai că se datorește învățării, dar prezintă o astfel de flexibilitate, încît s-ar putea spune că se construiește „în mers", operativ și adecvat situațiilor. La animale, după H. Jennings, E. Thorndike, comportamentul inteligent se prezintă ca „încercări și erori", explorările tatonante fiind un preambul sau un echivalent funcțional al **i.** Adevărata **i.** depășește însă tatonarea prin mijloace deja selecționate. În baza experiențelor cu cimpanzei, ce ajung să folosească bețe montate unul în altul sau lăzi suprapuse pentru a dobîndi fructe direct inaccesibile, W. Koehler pretinde că animalul dovedește **i.** prin reunirea elementelor necesare (obiect-mijloc și obiect-scop) în același cîmp vizual. Este un moment tranzitoriu, raportarea uneltei la scop, nefiind scutită de tatonări prealabile. Mai importantă pare a fi transpoziția rapidă în situații analoage, aici **i.** dovedindu-se a fi susținută prin generalizări practice. Contopind planurile obiectiv și subiectiv, material și ideal. H. *Bergson declară că „inteligența este facultatea de a fabrica obiecte artificiale și în special* ***unelte*** *și* ***de a varia la infinit aceas-***

tă fabricare." Nu este deci vorba numai de jocul combinatoriu al asociațiilor dobîndite și de formarea de noi asociații, cum susțineau mulți psihologi în secolul al XIX-lea, ci de o anumită mijlocire funcțională în vederea unei rezolvări. Trecînd de **i.** senzorio-omotorie de tip animal și preliminar uman, veritabila **i.** va presupune întotdeauna o mijlocire transformatoare, o reconstrucție mintală în vederea atingerii unui scop. Încă H. Taine observa că ordonarea, clasificarea datelor experienței într-o ierarhie, uzînd de simboluri verbale, ajunge la performanțe cînd discriminarea este nuanțată, cînd sînt sesizate nuanțele imperceptibile. **I.** nu este reductibilă la experiență, deși se întemeiază pe aceasta. **I.** înseamnă mai degrabă o transgresare a experienței acumulate și actuale prin descoperirea unor raporturi, de regulă ascunse, a căror utilizare satisface un scop adaptativ sau transformativ. În acest sens **i.** ce presupune reorganizări raționale este opusă de Bergson intuiției cognitive, concepută straniu și obscur ca o forță ce acționează similar instinctului și în prelungirea lui. **I.** rămîne mereu un proces prin care se operează diferențieri și recombinări operaționale cu o finalitate transformativă, fiind și evaluată după eficiența transformării. În mod curent, **i.** este evaluată după nivel și după dimensiunea facilitării, implicate în adaptarea transformativă umană. Inutil să mai amintim aici faptul că apă-

rînd ca o caracteristică a individului, manifestată în relațiile sale cu ambianța, **i.** este tributară, prin origine și destinație, existenței socioculturale. Exagerînd în chip extremist rolul eredității în dezvoltarea **i.**, F. Galton nu a conceput totuși ereditatea ca un fapt pur natural, ci ca o acumulare a exersărilor prilejuite de mediul social, fiecare generație exercitînd o influență enormă asupra dotației generației succedente. Această teză a masivului și imediatului transfer de la dobîndit la ereditar nu numai că este infirmată de genetica contemporană și că a fost relativizată prin reducția la minimum, la o minoră semnificație de către analize psihologice ulterioare, dar a fost pusă în dubiu de însuși Galton prin sistemul său de diagnoză a **i.**, pe care el o vede ca fiind distribuită în fiecare populație, în proporții bine determinate. Testele de **i.**, inițiate de F. Galton, se adresează diferențierilor senzoriale și coordonărilor motorii despre care astăzi știm foarte bine că rezultă din condiționări. Actualizarea tematicii **i.** se leagă de prima revoluție tehnico-științifică și răspunde unor cerințe riguros practice. În perioada de început a secolului al XX-lea, odată cu progresul cercetărilor experimentale și a studiilor privind procesele intelectuale, se dezvoltă rapid tehnici de diagnoză a **i.** ca aptitudine generală. Putem chiar spune că pînă în zilele noastre, răspunzînd necesităților sociale masive de cultivare a **i.**, și de selecție a persoanelor în vederea utilizării lor în raport cu nivelul de **i.**, psihodiagnoza **i.** devansează stadiul de elaborare a științei despre **i.** Lucrurile au mers pînă acolo încît, deconcertat, în fața nenumăratelor definiții și accepțiuni ale termenului (J. Guilford a inventariat circa 400 de definiții ale **i.**, fără însă să le clasifice edificator), un psiholog a declarat că **i.** este ceea ce determinăm prin testele de **i.** Nu vom rămîne însă la această aserțiune pur instrumentalistă, chiar dacă ne-am limita numai la examinarea conținutului problelor standardizate prin care **i.** este măsurată. H. Münsterberg recurge la probe, prin care cere denumirea și clasificarea unor obiecte, identificarea unor forme, memorare de litere și cifre, executarea de operații aritmetice, evaluarea unor intervale, construirea unor figuri geometrice. În esență, **i.** se măsoară deci, prin probe de clasificare, achiziție și construire de ansambluri. De la început se vădește faptul că **i.**, fiind pluridimensională, nu poate fi investigată prin probe univoce, impunîndu-se o pluritate de probe cu diverse „adrese", pe care A. Binet și Simon le-au organizat pentru prima dată (1904) într-o „baterie". Binet concepe **i.** ca o facultate general-umană ce se formează stadial, *„scara metrică a i."*., propusă de el, bazîndu-se pe o corelare între vîrsta cronologică a copiilor și tinerilor și vîrsta lor psihică, stabilită prin devieri în plus sau în minus,

față de un standard mediu al vîrstei cronologice. În aceste condiții, după anumite norme și baremuri, se calculează un Q.I. (v. *cotient intelectual)* ca măsură globală a **i.** Stabilind drept cadru de manifestare a **i.** activitatea, A. Binet socotește că facultățile mintale se dezvoltă inegal. El scrie: „O lipsă de memorie se poate asocia cu mult raționament, după cum unul cu o memorie bună poate fi un prost veritabil." **I.** este „o funcție generală căreia îi sînt subordonate toate celelalte" dar la rîndul ei, **i.** este, după Binet, tributară diverselor facultăți, printre care „înțelegerea, memoria, imaginația, raționamentul și mai ales cuvîntul". Operațiile care intră nemijlocit în schema **i.** sînt comprehensiunea, invenția, direcția (orientarea spre scop) și cenzura (critica). Bateria lui Binet-Simon cuprinde probe care se adresează fiecăreia din aceste 4 grupe de operații, iar mai tîrziu bateria D. Wechsler, uzînd de probe mai variate și mai precise, va urma, în mare, aceeași schemă. Pentru a testa aptitudinile intelectuale, indiferent de volumul de cunoștințe acumulat, bateriile de **i.** evită apelul la cunoștințe rezultate din învățare, solicitînd răspunsuri care sînt la îndemîna oricui, indiferent de pregătire. Observăm însă că înseși răspunsurile la teste necesită învățare. Nu se pot despărți cu totul operațiile de informațiile pe care le susțin. Aplicarea bateriilor de **i.** la indivizi din grupe etnologice aparte, a dat rezultate paradoxale, explicabile prin construcția specifică a intelectului la respectivele populații. R. Meili, autorul bateriei de **i.** (ce-i poartă numele), consideră că **i.** se determină gradual prin patru caracteristici: plasticitate (restructurare), complexitate (structurală), globalizare (reunire în tot a elementelor) și fluiditate (modificări de direcții prin care se evită fiximul). În rest însă, R. Meili socotește că nu există o formulă unică de **i.**, compoziția operațională a acesteia fiind variabilă după tipuri de activități și după persoane. Există deci o diversitate de forme de **i.**, iar ceea ce psihologii măsoară nu este o **i.** generală, ci una globală, în ordinea statistică abstractă, aptitudinea intelectuală medie. Am putea implica aici și conceptul de *stil cognitiv*, fără a ignora nivelul după care **i.** este întotdeauna calificată. Această poziție se îndepărtează întrucîtva de cea a lui Spearman care, contemporan cu Binet, a radicalizat proprietatea **i.** de a fi generală (aplicabilă în variate domenii) reducînd-o, pe baza constatării corelațiilor foarte consistente dintre rezultatele testelor intelective, la un factor general (G), care ar fi omogen, reprezentînd o „energie mentală generală", spre deosebire de factorii speciali (S), implicați numai în anumite activități concrete. Teoria bifactorială (G și S) a lui Spearman susține deci omogeneitatea constitutivă a **i.**, de unde generalitatea ei ca factor comun ce facilitează

performanțele în orice activitate, nu însă fără complementaritatea unor factori S, adecvați formelor particulare ale activităților. Disputele ce pornesc de la această teorie nu au încetat pînă în prezent. Problema pare însă a fi pusă defectuos încă de la început. **I.** se afirmă ca generală nu neapărat întrucît este expresia a unui factor omogen (energie dată), ci mai degrabă pentru că (dimpotrivă) este expresia unor structuri operaționale compuse, ce se constituie treptat, după Wallon, Piaget, Guilford, și care după succesive integrări devin integratoare, foarte mobile, deci generice. Este concludent faptul că toate sistemele teoretice și psihodiagnostice privind **i.**, construite după Spearman (tot pe bază de analiză factorială), sînt plurifactoriale și includ treapta intermediară dintre G și S, factorii de grup. L. Thurstone determină 8 factori comuni: raționamentul deductiv (D) și inductiv (I), memoria brută (M), aptitudinea numerică (N), rapiditatea percepției (P), aptitudinile spațiale (S), comprehensiunea verbală (V) și fluența verbală (W). Modelul tridimensional (operații-conținuturi-produse) al intelectului, elaborat de Guilford, presupune 120 de factori, dintre care cea mai mare parte au fost confirmați experimental. G. Thompson admite și o combinare aleatorie între operații, însiși factorii de grup putînd avea formule variabile, neprevăzute. Aceasta, în legătură strînsă cu înțelegerea genetistă a **i.** T. Kelley atrage atenția asupra variatelor interferențe dintre factori și consideră că în constituția lui G intră factori heterogeni. Dacă este să considerăm **i.** nu o facultate separată, ci o modalitate de organizare proprie întregului sistem psihic, atunci nu putem să ignorăm astfel de dimensiuni cum sînt interesul, motivația, efortul ș.a. **I.** a fost tratată precumpănitor ca o aptitudine, criteriul de identificare și de evaluare al acesteia fiind reușita în activitate. Raportîndu-ne însă la reușită, constatăm că nu numai **i.** este factor mediator. Clarck Hull atrage atenția asupra importanței tendinței spre efort. T. Kelley, în baza unor ample investigații, ajunge la concluzia că succesul școlar depinde de **i.** în proporție de 60%, restul, de 40%, datorindu-se efortului de muncă. Desigur, în diverse activități profesionale raportul optim între **i.** și efort voluntar poate fi variabil. H. Eysenck constată că în anumite profesiuni nivelul mediu de **i.** este mai indicat decît un nivel superior. În fapt, așa cum arată C. Burt, **i.** „ca o funcție de integrare a minții, este implicată la toate nivelele iar manifestările diferă nu numai cantitativ dar și calitativ". Deci **i.** ca o funcție mentală integrativă se prezintă diferențial și aceasta nu numai după o suită de nivele, ci și sub raportul facturii și al eficienței. Cl. Hull stabilește pe lîngă **i.** *abstractă*, una *tehnică*, apoi **i.** *socială* (menționată de Janet) și **i.** administrativă, mai bine zis organizațională. Formule de **i.** s-au diferențiat și mai mult, fiind menționate variante de **i.** *practică, științifică, motorie, economică* ș.a. Sînt acestea diferite modalități ale **i.** generale sau numai aptitudini complexe, specializate? Problema generalității **i.** nu poate fi rezolvată univoc pentru că însăși definirea ei persistă relativ distinct prin două puncte de vedere — unul gnostic și altul pragmatic. W. Stern socotea **i.** capacitatea sau tendința de realizare a gîndirii, „un mod de a trata" al gîndirii. În acest caz, neîndoielnic, nivelul **i.** generale este corespunzător nivelului abstract și teoretic al intelectului, pentru că acesta permite cele mai diverse și cuprinzătoare interpretări. Se știe însă că gîndirea abstractă nu este cu necesitate și inteligentă. Nu este necesară numai înțelegerea profundă a celor mai variate situații și domenii dar și decizia optimă, rezolvarea problemelor ce intervin. Sarton ține să accentueze această funcție definitorie a **i.**, tratînd despre **i.** eficace. Rezolutivitatea și eficacitatea implică cu necesitate momente de modelare abstractă și se bazează pe înțelegere. D. Wechsler consideră că înțelegerea deosebește **i.** umană de cea artificială pentru că, după el, **i.** se deosebește astfel și de aptitudini. „Distincția fundamentală între **i.** și capacități constă în a înțelege în loc de a executa pur și simplu și aceasta constituie punctul crucial al problemei". **I.** apare totuși ca un mod de operare care se construiește conștient de către subiect prin decizie, deliberare, experiment mintal, vizînd întotdeauna un scop. În acest caz însă, accentul nu se pune pe grad, ci pe mod de abstractizare și înțelegere, **i.** prelungind acțiunea cu alte mijloace, după Piaget, „prin coordonarea acțiunilor într-o formă interiorizată și reflexivă". Intelectul devine productiv în măsura în care dimensiunile de flexibilitate, fluiditate, originalitate și elaborare (J. Guilford) îi sînt proprii. Acestea sînt caracteristicile construcției funcționale a **i.** în contextul personalității, care, la rîndul ei, este generată de împrejurări sociale. De aceea, **i.** nu poate fi înțeleasă atîta timp cît nu i se elucidează geneza și nu i se precizează destinația. J. Piaget prezintă stadiile senzoriomotor, preoperator, de operare concretă și de operare formală ale **i.**, arătînd că ea **(i.)** „n-are nimic dintr-un absolut independent, ci este o relație, printre altele, între organism și lucruri", este „un termen generic desemnînd formele superioare de organizare sau de echilibru a structurilor cognitive", constînd în esență, sub raport operatoriu, din „reversibilitatea progresivă a structurilor mobile construite", Piaget mai observă că **i.** „tinde să elimine schemele de analogie înlocuindu-le prin deducții propriu-zise". Dacă H. Taine trata **i.** ca o accelerare neuronică, apoi se va con-

stată că aceasta constă în flexibilitate, fluiditate care, la rîndul lor, presupun reversibilitate, tranzitivitate, coordonări combinatorice etc. **I.** comprehensivă va presupune o perfectă echilibrare între asimilare și acomodare, pe cînd **i.** rezolutivă va releva „acomodări cu depășiri" și aceasta cu atît mai mult cu cît **i.** se insereză în structurile mai complexe ale creativității. Răspunsurile inteligente, caracterizate prin perspicacitate, suplețe, adecvare la situații concrete sînt susceptibile de evaluări formale sau de conținut. Rapiditatea și oportunitatea răspunsurilor nu este întotdeauna și un indiciu de calitate, putînd fi datorate unei forme mai simple de **i.**, calificată ca „asociativă" sau promptitudinii activării vigile, căreia îi corespunde „deșteptăciunea", Gradul de eficiență al adaptării inteligente nu poate fi însă redus la astfel de elemente, cum este viteza de reacție, deși aceasta are o anumită importanță. Eficacitatea rămîne însă dependentă de complexitatea elaborării, de examinarea critică a mijloacelor ce satisfac optim un scop (Leontiev). Conduita inteligentă se demonstrează mai mult prin forța și exactitatea previziunii, decît prin replicile de efect. R.B. Cattell distinge o **i.** *cristalizată*, aplicabilă la situațiile-tip ale mediului cultural și o **i.** *fluidă* ce răspunde la situațiile complet noi. Nici acestea nu se disting însă după viteza de reacție care, în orice caz, este mai mare cînd intră în joc **i.** cristalizată. Interesant de semnalat este faptul că, după constatările lui Cattell, **i.** cristalizată este mai puternică la vîrsta copilărici și a bătrîneții decît **i.** fluidă, ce se afirmă plenar în faza adultă. Wechsler însă găsise vîrful de dezvoltare a **i.** generale, în jurul vîrstei de 24 de ani. Important de semnalat este faptul că fiind un factor global de adaptare, **i.** se structurează în condițiile adaptării sociale, întotdeauna concrete, implicînd relații sociale generatoare de atitudini, ce se corelează cu aptitudinile, **i.** trebuind să corespundă anumitor modele culturale. Omul nu este, ci devine inteligent și aceasta în raport cu condițiile social-istorice, **i.** ca dimensiune a personalității neputînd să fie generală decît în raport cu o cultură, într-un anumit moment a evoluției ei. Din acest punct de vedere, asupra mijloacelor de psihodiagnoză ale **i.** persistă o serie de îndoieli în legătură cu artificialismul probelor și cu adecvarea la condițiile culturale concrete ale diferitelor categorii de oameni. Erorile devin evidente cînd **i.** este concepută anistoric și impersonal ca o dimensiune strict individuală, cînd la acestea, cum arată H. Salvat, se asociază și transparente măsuri discriminative în profitul intereselor de clasă. R. Zazzo recomanda *„să te servești inteligent de inteligență"*. Una din consecințele posibile ale acestui dicton ar fi ca **i.** să nu fie niciodată concepută univoc și să nu fie supusă unor

asocieri sau disocieri exclusiviste. Însă Claparède arăta că **i.** apare în trei ipostaze ca: 1) *modalitate cognitivă*, diferită de reactivitatea emoțională și de capacitatea de efort; 2) *capacitatea de rezolvare a problemelor*, prin restructurări opuse automatismelor; 3) *posibilitate supramedie a gîndirii* în studiul căreia este interesată psihologia diferențială. Dacă vom reinventaria atributele **i.** constînd în diferențiere și adaptare, nivel intelectual și înțelegere, aptitudine cognitivă globală și rezolutivitate, atunci vom ajunge la concluzia că, deși **i.** apare ca un factor de mare însemnătate al vieții sociale, ea își are originea în existența și activitatea socială, după cum, deși apare ca un factor facilitant, productiv al învățării, ea rezultă din învățare, din acea învățare care este inteligentă, construind **i.** prin sistematizare, formativitate, apel la înțelegere, considerînd secvențial punctele de vedere (M. Ralea) și la exersări prin cele mai variate rezolvări și elaborări de probleme. Voința își sporește capacitatea de efort numai prin antrenamentul prilejuit de biruirea greutăților. Similar, **i.** își sporește forța penetrantă, urcînd de la un nivel de înțelegere la altul și își dezvoltă forța transformatoare prin biruirea dificultăților cognitive, prin cunoaștere aprofundată, acțiune constructivă, rezolvare de probleme (v.).

INTELIGENȚĂ ARTIFICIALĂ, calificare a aparatelor cibernetice, astfel programate încît *rezolvă probleme asemenea oamenilor*. Se cunosc diferite programe ce mijlocesc astfel de performanțe și care sînt denumite Logicianul-teoretician, Rezolvitorul general de probleme, Argus etc. O serie de mari psihologi cum sînt A. Newel, G. Shaw, G. Simon, W. Reitman, M. Minsky, O. Tihomirov ș.a. lucrează intens pentru a construi computeri care să nu se limiteze la programe algoritmice, ci să fie apți de operare euristică. S-au făcut unele începuturi. Trebuie spus că aceasta nu presupune o simplă transpunere a schemelor logico-psihologice în sistemele electronice, acestea avînd particularitățile lor. De aici și interesul față de comportamentul „creierilor electronici", de asemenea studiat cu metode psihologice. Dispozitivele cu **i.a.** servesc și ca *stimulatori* pentru verificarea unor ipoteze psihologice.

INTELIGENȚĂ MOTRICĂ, formă a **i.** ce se manifestă în domeniul activităților motorii. **I.m.** apare ca o aptitudine specială ce inserează în structura ei elemente cognitive (senzoriale și logice), alături de memorie și deprinderi motrice. Se manifestă în activitățile ce reclamă rezolvarea unor situații motorii, prin efectuarea unor mișcări inedite sau adaptarea mișcărilor automatizate la condițiile de rezolvat. **I.m.** presupune conștientizarea deosebită a impulsurilor kinestezice și controlul corpului și părților sale. Rezolvările motorii au deseori un caracter inefabil, dar totdeauna

sînt caracterizate prin rapiditate, promptitudine, coordonare, eficiență și chiar distincție.

INTELIGENȚĂ SOCIALĂ, formă a **i.** ce se referă la calitatea și eficiența adaptării sociale, la priceperea în ce privește relațiile și acțiunile sociale, în genere, la rezolvarea problemelor psihosociale. P. Janet, care a introdus termenul, are în vedere fenomene caracteristice epocii lui, **i.s.** apărînd ca un instrument de realizare a intereselor individuale. Capacitatea de **i.s.** merită să fie reevaluată în raport cu cerințele, valorile și condițiile societății noastre socialiste.

INTELIGENȚĂ TEHNICĂ, formă a inteligenței concrete, dezvoltată prin structura specifică și dirijarea operațiilor mentale, spre domeniul tehnic, prin exercitarea raționamentului spațial asociat cu înțelegerea rapidă a relațiilor spațiale și funcționale și cu verificarea relațiilor posibile cu ajutorul reprezentărilor și al imaginației. **I.t.** trebuie să fie privită ca o structură organizată, care depășește procesele propriu-zis cognitive, fiind o dimensiune a personalității (C. Zahirnic). Termenul de **i.t.** a fost folosit pentru prima dată de Moede.

INTELIGIBIL, ceea ce poate fi înțeles sau descifrat prin semnificații, prin reducere la un model intelectual de care subiectul dispune sau pe care și-l construiește ad-hoc. Uzual, ceea ce e ușor înțeles rațional spre deosebire de ceea ce este ininteligibil, nefiind momentan și chiar după eforturi mai îndelungate, accesibil înțelegerii și explicației. Conform principiului cognoscibilității lumii, istoricește, orice poate ajunge **i.**

INTENSITATE, forță proprie a unui obiect sau fenomen, mărime tensională sau energetică, cantitativ variabilă și caracteristică atît pentru procesele fizice, cît și pentru cele psihice. Bergson a încercat să reducă variațiile de **i.** numai la variații calitative, considerînd că psihicul se modifică numai calitativ, iar nu și cantitativ. Poziția este eronată, întrucît ignoră latura energetică a psihismului și nu ține seama de unitatea dintre cantitate și calitate. Variabila **i.** este proprie tuturor proceselor și relațiilor psihice, fiind susceptibilă de măsură.

INTENȚIE, tendință subiectivă spre ceva obiectiv; tendință cu un grad superior de elaborare mintală, exprimînd secvențial, prin trecerea de la motive la scopuri și proiecte, demersurile preparatorii ale subiectului de a interveni în ordinea obiectivă; *ceea ce-și propune subiectul să facă în baza unei decizii, eventual în urma depășirii unor conflicte.* **I.** rezultă din dezvoltarea segmentului direcțional al motivului; este considerată dimensiune a autoreglajului. După fenomenologi (E. Husserl, von Brentano, Sartre), **i.** este condiția actului mental conștient și totodată *proprietatea conștiinței de a fi deschisă spre lumea obiectivă, definindu-și un conținut.* E. Husserl: „Cuvîntul intenționalitate nu înseamnă nimic altceva decît acea particularitate funciară și generică, pe care o are conștiința de a fi conștientă de ceva anume, de a purta, în calitatea sa de cogito, în ea însăși, obiectul cugetării sale." G. Berger vorbește despre „obiecte intenționale", pe care le identifică cu semnificațiile, iar H. Ey subliniază că prin **i.** sale, subiectul este „donator de sensuri". În psihologia contemporană, prin **i.** se înțelege — orientat spre scop sau volițional.

INTERACȚIUNE (INTERDEPENDENȚĂ), relații dintre elementele realității, exprimînd influențarea reciprocă și variabile dependențe între elemente, astfel explicîndu-se caracterul unitar, sistemic al existenței și dezvoltarea ei dialectică perpetuă. Relațiile de **i.** și **i.** sînt directe sau mijlocite, simple sau complexe, accidentale sau necesare etc. Importantă este ierarhizarea lor realistă și detectarea celor esențiale cum sînt **i.** dintre contrarii, ce explică mișcarea ca automișcare și **i.** permanente și necesare, prin care se caracterizează tipurile de determinare. În psihologie, aceste dimensiuni ale dialecticii materialiste sînt maximal utilizate, în afara lor nefiind posibilă explicația științifică. Fenomenele psihice sînt rezultatul **i.** și **i.** dintre subiect și obiect, iar sistemul psihic uman este domeniul predilect al celor mai strînse subtile și complexe **i.** și **i.** De aceea, interpretările psihologice se întemeiază, deliberat sau nu, pe dialectică.

INTERCUNOAȘTERE v. PERCEPȚIE INTERPERSONALĂ.

INTERES, raport de corespondență între cerințele interne, tendințele subiectului și o serie de obiecte și acțiuni, astfel încît subiectul se orientează activ și din proprie inițiativă spre obiectele sau acțiunile respective, iar acestea prezintă o *valență* majoră pentru subiect, îl atrag și-i dau satisfacție. Deci, **i.** reunește trebuințe, motive, tendințe, scopuri într-o modalitate relativ stabilă de *raportare activă la ceva, după un criteriu de ordin utilitar sau hedonistic.* Categoria de **i.** a fost introdusă în științele sociale și umane de către materialiștii francezi. Holbach susținea că **i.** „este unicul mobil al acțiunilor omenești", că privește obiectele de care omul își leagă bunăstarea sa, **i.** fiind „ceea ce fiecare privește ca necesar pentru fericirea sa". Helvetius acordă **i.** un sens extensiv, definindu-l ca „tot ce ne poate produce plăcere și ne poate feri de suferință". Această viziune asupra **i.** ca pîrghie, mobil al oricărui progres este legată la iluminiști de o concepție individualistă și de o interpretare subiectivistă a fenomenelor sociale. Deși **i.** se constituie în raport cu anumite trebuințe, ele nu sînt reductibile la trebuințe și motive întrucît, modelîndu-se social, se prezintă ca relații sau atitudini.

Engels arăta că „relațiile economice ale unei societăți anumite se prezintă în primul rînd ca interese". Marx preciza: „Fixarea intereselor datorită diviziunii muncii și relațiilor de clasă este mult mai evidentă decît cea a patimilor și a ideilor." **I.** au deci o bază materială obiectivă, conținutul lor este determinat de condițiile de existență ale oamenilor în ultimă instanță, de relațiile de producție. Fiind determinate obiectiv-social, **i.** de diferite țeluri, elaborate psihologic, devin factori de determinare nemijlocită a activității, care la rîndul ei, prin recurență, influențează evoluția **i.** La nivelul sistemului social, **i.** exprimă, prin intermediul factorului subiectiv, cerințele obiective ale dezvoltării, vectorii de necesitate proprii societății, claselor sau grupurilor. În acest cadru se definesc **i.** *generale* ce se disting de **i.** *individuale*, rezultate din și orientate spre condițiile concrete de existență a individului în societate. Între **i.** generale și cele individuale pot fi relații de opoziție, de intersecție, de apropiere și coincidență, după caracterul orînduirii sociale. La toate nivelurile, **i.** se prezintă ca vectori activatori și de autoreglaj. De aceea, relevarea lor în planul conștiinței sociale în termeni de valori ideologice și în planul conștiinței individuale ca relații vitale, este foarte importantă. În socialism, între **i.** generale și cele individuale se realizează progresiv o echilibrare prin interdependență, apropiere prin umanizarea socialului și ascensiunea în masă a personalităților la nivelul **i.** *generale*, coincidență prin perfecționarea organizării și a relațiilor sociale și prin reciprocă identificare. Cointeresarea materială și morală este menită să accentueze convergența celor două categorii de **i.** și să determine satisfacerea lor în condițiile dezvoltării lor istorice, ascendente. De **i.** generale și de raporturile lor cu **i.** individuale se ocupă sociologia și psihologia socială. În psihologia persoanei și a proceselor psihice termenul de **i.** este tratat restrictiv, într-un sens precumpănitor funcțional. Ed. Claparède îl consideră „*factorul care ajustează, care acomodează mediul la necesitățile subiectului*". J. Dewey califică **i.** ca „o forță emoțională în acțiune", iar Strong, autorul unui renumit chestionar de **i.**, definește **i.** ca „tendința de a ne ocupa de anumite obiecte, de a ne plăcea anumite activități". E.D. Super, care s-a ocupat recent de problema **i.**, le consideră a rezulta din interacțiunea structurilor interne neuroendocrine cu împrejurările sociale și a fi expresia raportului dintre trebuințe și condiții obiective. Factorul comun al tuturor definițiilor este acela de relație sau raport între o cerință subiectivă și un dat obiectiv, care devine pentru subiect interesant, întrucît subiectul este interesat în obiect. Se impune deci orientarea spre obiect și spre acțiunea cu obiectul. Este ceea ce a făcut ca în psihologie **i.** să fie corelat

cu atenția. Mc. Dougall consideră că „*interesul este atenția în stare latentă, iar atenția este interes în acțiune*". Într-adevăr, în activitatea de orientare și explorare pot fi înglobate atît atenția cît și **i.**, care apare astfel ca un vector structural intern. În acest caz însă, **i.** se restrînge la accepțiunea sa cognitivă, fapt care a intervenit și în psihologie, care studiază precumpănitor **i.** *cognitive* și, uneori, și pe cele operaționale. **I.** presupune motivație intrinsecă cognitivă (Berlyne, Harlow, A. Leontiev, P. Golu). Este implicată curiozitatea epistemică a cărei satisfacere produce plăcere, dar nu duce niciodată la reducția de tensiune, **i.** fiind susținut de motivația de creștere. De aici efectul de facilitare produs de **i.** în activitatea preferată. Se știe că la obiectele față de care nutresc **i.**, elevii studiază peste limitele solicitate, încercînd veritabile satisfacții și obținînd rezultate bune. Între activitatea cognitivă și subiect se încheagă o reacție circulară cu efecte optime. Încă E. Thorndike observase că reușita la învățătură este stimulativă, generează **i.** Pedagogii au încercat să folosească **i.** elevului în curentele școlii active și a instrucției, după centre de **i.** S-a dovedit însă că principala sarcină a activității instructiv-educative nu este exploatarea **i.**, ci formarea lor. La elevi se poate urmări cum evoluează **i.** de la faze incipiente, trecînd prin oscilații, pînă la stabilizarea lor (A. Chircev, D. Salade). De fapt, numai stabilitatea și complexitatea sînt cele care indică un **i.** format. Ceea ce se prezintă ca un **i.** situativ și facultativ, dispărînd cu ușurință, nu este decît un început de **i.** De aceea, discuția despre **i.** ca seturi motivaționale sau ca „*atitudini emoțional-cognitive*" — cum le consideră majoritatea autorilor (Morozova, H. Eysenck, A. Chircev ș.a.) — este inutilă atîta timp cît nu se precizează ce stadiu de dezvoltare al **i.** se are în vedere. Că **i.** structurat este o atitudine specifică, o dovedește și faptul că fiecare **i.** poate fi corelat cu reversul său negativ, noninteresul sau **i.** de tip negativ. Acestea merită să fie studiate, la elevi, întrucît indică probleme ale activității instructive concrete. *În structura* **i.** *sînt integrate nu numai componente motivațional-afective, ci și componente operațional-cognitive.* Este imposibil ca activitatea cognitivă dezvoltată constant într-o direcție să nu ducă la o perfecționare a operațiilor intelectuale adecvate acelui domeniu de cunoaștere. În acest sens **i.** implică și o trebuință funcțională, operațiile și deprinderile cognitive elaborate asociindu-se cu trebuința de a fi mereu exersate. Astfel se explică creșterea și consolidarea progresivă a **i.**, ce se recomandă prin autonomie. Scăderea și stingerea **i.** se va explica prin dezarticularea, disocierea dintre componenta motivațională și cea cognitivă, ceea ce duce la involuția lor. Determinarea **i.** și a evoluției lor trebuie, de aceea,

să nu fie limitată la înregistrarea preferințelor de cunoaștere, ci să țină seama și de activitatea efectivă, desfășurată mai ales în timpul liber și de asemenea să testeze și posibilitățile operatorii necesare pentru cunoașterea în domeniul respectiv (M. Roco). Aceasta cu atît mai mult cu cît **i.** nu presupune numai motive declanșatorii, ci și tonificare de întreținere, nu numai o orientare selectivă, dar și un activism eficient. Super a demonstrat, pe baza unor cercetări ample, că în prelungirea **i.**, frecvent, se formează aptitudinile corespunzătoare. Este valabilă însă și relația inversă. În activitate, organizarea motivațională și cea operațională se echilibrează, ajustîndu-se una la alta. M. Roco arată că *este important să se constate nu numai prezența unuia sau altuia din* **i.**, *ci să se determine și potențialul său de activare și manifestare și mai ales factura, sau nivelul său.* **I.** poate să se reducă la tendința de *informare* cu asigurarea înțelegerii, dar poate să se ridice la nivelul de **i.** *științific*, care presupune explorare, căutare a esențialului, explicarea fenomenelor și, deci, formularea de probleme și experimentare. Cea mai înaltă formă de **i.** este **i.** *creativ*, caracterizat prin orientarea spre elaborarea de procedee originale în rezolvarea problemelor, în descoperirea noului și în construirea de proiecte originale. **I.** se includ în structura personalității și alcătuiesc un subsistem **orientativ. Diferențial, i.** pot fi evaluate sub raportul conținutului, stabilității, gradului de definire, al convergenței și divergenței, al varietății și al eficienței.

INTERFERENȚĂ, formă negativă de interacțiune a deprinderilor; deprinderea mai veche și bine consolidată reține formarea noii deprinderi și o deformează. De ex., pronunția într-o limbă străină este influențată negativ de deprinderile fonetice din limba maternă. În sens general, interpenetrația de procese sau operații.

INTERIORIZARE, uzual, procedeu al vieții psihice de a se deconecta de evenimentele din ambianță și a se închide în sine, desfășurîndu-se introversiv prin urmărirea propriilor trăiri subiective. Poate evolua anormal pînă la autism. Pornind de la P. Janet și J. Dewey, termenul a dobîndit o semnificație nouă definind *calea prin care se constituie operațiile și actele intelectuale prin asimilarea operațiilor și acțiunilor externe.* Înainte de a gîndi, deci de a opera mental, subiectul acționează practic și eficient. El imită acțiunea altora, o execută personal, ajunge să o reprezinte și reproducă verbal, pentru ca finalmente să o poată modela mintal, să o îndeplinească în gînd. J. Piaget și L. Vîgotski își explică prin **i.** apariția operațiilor intelectuale. Acestea devin ulterior anticipative, extrapolîndu-se sau exteriorizîndu-se în comportament (L. Postman, P. Galperin), J. Bruner ș.a. au studiat experimental etapele

sau treptele **i.** (v. *teoria acțiunilor mentale*). În psihologia socială **i.** este pus în legătură cu socializarea: primele roluri pe care le învață copilul sînt interiorizate și determină modul de a reacționa la situații și roluri noi.

INTERMITENȚĂ, caracteristică a unui proces ce se întrerupe periodic, avînd o anumită frecvență de apariție. Stimulare pulsativă, discontinuă, ce determină o recepție vizuală, auditivă, tactilă, discontinuă pînă la o frecvență critică, cînd componentele subiective fuzionează integrîndu-se într-un flux. Oscilațiile optico-vizuale sînt denumite *flicker*, iar cele auditive, *flutter;* termenul este utilizat și pentru caracterizarea unor psihoze ce apar și dispar periodic, de tipul celor maniaco-depresive.

INTERMODAL, calitate a relației sau interacțiunii dintre diferite modalități senzoriale, intelectuale sau personologice, spre deosebire de relațiile sau interacțiunile dinăuntrul unei anumite modalități și care sînt calificate ca intramodale.

INTEROCEPȚIE, sensibilitate viscerală, organică, formată din totalitatea senzațiilor care iau naștere, ca urmare a acțiunii impulsurilor de la nivelul organelor interne (Ch. Sherrington, 1906). Analizatorii interni sînt reprezentați prin terminațiile nervoase mielinice și amielinice (Amassian, 1951, Patton, 1956) aferente, care culeg și transmit influxurile fiind puternic ramificate, formînd plexurile. Verigile aferente ale mecanismelor reflexe sînt localizate în exclusivitate în nervii parasimpatici. Fibrele din grupa A beta și A delta (Amassian 1951, C.G. Jung, Greutzfeldt și Grüsser, 1957, Sarkisov, 1964) dau proiecții în scoarța cerebrală, formează a doua verigă componentă (de transmisie) a analizatorului visceral. Reprezentanța corticală cuprinde girusul postcentral contral-lateral (Amassian, 1951) și partea mediană a cortexului somatosenzorial (W. Penfield și Rasmussen, 1950). Activitatea de semnalizare a organelor interne este integrată conform principiului condiționării (Pavlov, K. Bîkov, A. Psonik).

INTEROGATORIU, partea din examinarea psihologică, medicală vizînd obținerea de informații asupra antecedentelor, evoluției simptomelor subiective, tulburărilor funcționale, măsurilor întreprinse etc. de subiectul cercetat, cu scopul de a lămuri comportamentul studiat.

INTERPOLARE, introducere din afară a unor elemente într-un anumit context. Procedeu de reunire sau combinare a experiențelor. Se constată în ideație, memorie constructivă și pregnant, în imaginație și viața afectivă.

INTERPRETARE, activitate intelectivă de stabilire a unor semnificații și sensuri; *înțelegere discursivă sau decodificare conceptuală sistematică;* cea de-a patra fază a procesului perceptiv prin care perceptul este integrat verbal și semnificat categorial;

în logică „operația prin care se precizează semnificația unei formule prin înlocuirea variabilelor din care este alcătuită cu argumente în funcție de un anumit domeniu ales" (Mic dicționar filozofic). În psihanaliză, **i.** este un instrument principal în cadrul psihoterapiei prin care se determină bolnavul să conștientizeze propriile-i tendințe inconștiente; legătura acestor tendințe cu acțiunile sale; efectul lor asupra comportării sale. În acest sens, **i.** poate fi definită ca procedeu de readucere în conștiință a amintirilor uitate sau a tendințelor și aspirațiilor refulate.

INTERPSIHIC v. INTERSUBIECTIV

INTERPSIHOLOGIE, termen introdus de G. Tarde în legătură cu proiectul său de studiu al relațiilor intermentale în condițiile afirmării imitației ca lege fundamentală a vieții psihice. În prezent, problematica **i.** este integrată în psihologia socială.

INTERSUBIECTIV (INTERPSIHIC), caracter al relațiilor psihice dintre subiecți sau dintre subiect și grup. Se deosebesc de relațiile intrasubiective sau infrapsihice prin care se desemnează raporturile interne dintre diferite componente sau procese psihice.

INTOLERANȚĂ, incapacitatea mentală de a accepta controversa, fapt care împinge subiectul să comită acte de violență și de persecuție împotriva celor care exprimă opinii diferite sau afirmă atitudini contrare.

INTONAȚIE, variație de înălțime a unei emisiuni sonore, modulații ale vocii, îndeplinind o funcție expresivă (întrebare, rugăminte, amenințare etc.) care poate ajunge pînă la conturarea unei semnificații paraverbale. Mijloc esențial al vorbirii și limbajului muzical. Unitățile **i.** se numesc *intoneme* (M. Jinkin). T. Slama-Cazacu consideră că **i.** poate fi un „comutator de sens". B. Shaw spunea că există o sută de feluri de a spune „nu" și o mie de a spune „da". Aceasta, după **i.**. Uneori, prin **i.**, „da" capătă sens de „nu" și invers.

INTRARE (engl. *input*), reprezintă în teoria comunicației, influența mediului și a propriilor acțiuni de răspuns asupra unui element sau sistem întreg. Informația de la **i.** unui sistem sau subsistem este purtată de semnalele sau mărimile de **i.** care au anumite valori cantitative, de semnificație și utilitate.

INTROECȚIE (IDENTIFICARE), act psihic de asimilare la propriul *eu* a *eului* unei alte persoane.

INTROSPECȚIE, vedere sau privire orientată spre interior, spre propriile stări și desfășurări subiective, spre deosebire de extrospecție, care este orientată în afară, spre lumea obiectivă. Termenul desemnează înainte de toate un fenomen sau o dimensiune reală a psihicului. În percepția obiectului este inclusă și percepția de sine, a observatorului. În cunoașterea lumii se

implică și cunoașterea de sine. Conștiința de sine și conștiința despre lume sînt indisociabile. Trăirile subiective reunesc internul cu externul. Așadar **i.** *ca autopercepere prelungită prin autocunoaștere constituie o latură necesară a relațiilor psihice.* Fără reflexie, de exemplu, nu ar fi posibilă elaborarea teoriei. Aici însă **i.** apare ca mijloc și implicație. Situația se schimbă cînd lumea subiectivă devine obiect al cunoașterii sistematice și explicite. Aici nu mai intervine asocierea spontană a *sinelui* cu lumea, ci disocierea și opoziția dintre un subiect cunoscător și un obiect al cunoașterii, care ține tot de sfera subiectivă. Și în această ipostază **i.** este, pînă la un punct, firească și necesară. Dacă nu s-ar observa și cunoaște omul nu s-ar putea perfecționa conștient. Socrate lega efortul cunoașterii de sine cu desăvîrșirea morală. Încă de pe atunci însă, cunoașterea de sine nu apărea ca o **i.** *pură,* nemijlocit subiectivă, după cum opera de autoperfecționare nu era redusă doar la decizii pentru sine și autosugestie. Cu atît mai mult, experiențele culturale moderne dezvăluie în cunoașterea de sine importante mijlociri-comparări cu alții, observare a propriului comportament și chiar experimentare cu propria persoană pusă în diverse situații speciale pentru a-și dovedi calitățile și lipsurile. Autoeducarea recurge de asemenea la acțiuni, asumări de sarcini, exersări, situarea în alte raporturi etc. Toate acestea în legătură cu faptul că veriga internă nu poate fi izolată de celelalte verigi ale conduitelor umane și ale relațiilor cu ambianța. *În fapt cunoașterea de sine se dovedește a fi mult mai dificilă decît cunoașterea lumii obiective.* Realizînd performanțe adaptative în sensul luării în stăpînire a mediului, omul, în pofida diferențierii în extrovertiți și introvertiți, se dovedește a fi un subiect precumpănitor extrospectiv și prea puțin introspectiv. Aceasta fiind situația, este explicabil de ce **i.**, concepută ca metodă unică și esențială, de edificare științifică a psihologiei, a eșuat, de unde și semnificația minoră, chiar peiorativă, ce însoțește acest termen în limbajul psihologiei contemporane. Istoricește, **i.** ca metodă însărcinată cu descrierea și explicarea fenomenelor psihice descinde din filosofia clasică, din care psihologia s-a desprins și reprezintă o extensiune a meditației și contemplării speculative asupra vieții psihice individuale. Absolutizată în psihologia încă filosofică, drept unică modalitate de acces în lumea fenomenelor psihice, **i.** se motiva printr-un ciudat amestec de spiritualism și empirism. Psihicul era considerat ca independent de materie, cel mult paralel ei, deci existînd prin sine însuși, iar unica modalitate de a iniția cunoașterea, era cea direct senzorială. În fapt însă, psihicul nu poate fi despărțit de materie,

de corp, de reacțiile comportamentale, iar cunoașterea este, de regulă, indirectă. Deși se bazează întotdeauna pe indici empirici, aceștia trebuie să fie prelucrați, raportați la alte cunoștințe etc., cunoașterea fiind în ultimă instanță deductivă. Rezultă că în psihologia introspecționistă, însăși punerea problemei, sub raport metodologic, era viciată de grave erori. Rămînînd pe poziția **i.** ca unică metodă de construire a științei despre psihic, Kant a declarat imposibilitatea psihologiei, întrucît psihicul, cu toate proprietățile sale „apriorice", ar rămîne un „lucru în sine", iar A. Comte, întrucît faptele relevate introspectiv sînt prea inconsistente, superficiale și fugare, a arătat că **i.** nu permite o edificare pozitivă. Criticile adresate **i.** erau în parte valabile, dar modul de concepere a psihicului rămînea defectuos. A. Comte nu și-a dat seama de caracterul mult mai edificator al faptelor de comportament în raport cu trăirile autosesizate superficial. *Real, psihologia nu s-a putut edifica științific decît depășind* **i.** *și concepția ce-i conferea un rol decisiv, dar fără a abandona cu totul* **i.** *ca fenomen real și metodă auxiliară.* **I.** se desfășoară într-un cadru individual, or știința poartă asupra generalului. Actul de dedublare la care se recurge, subiectul-psiholog devenind concomitent actor și spectator, este dificil și limitat, după unii chiar imposibil, întrucît nu poți „să privești pe fereastră pentru a te vedea trecînd pe stradă". S-a pus atunci problema antrenării capacităților introspective și a asigurării competenței celor ce o practică. În mod firesc însă, în sfera conștiinței de sine intră numai o parte din ceea ce reprezintă activitatea psihică, desfășurările inconștiente — a demonstrat Freud — nu se lasă facil conștientizate, mecanismele sau operațiile și legile activității psihice, după cum remarca Secenov, nu se oferă direct examinării introspective. Apoi, datele **i.** sînt mijlocite prin verbalizare și relatate verbal. Or, se știe foarte bine că nu tot ceea ce constituie simțire și afectivitate este susceptibil de a fi exprimat verbal. Fiind handicapat de necunoscutul din sine ca și de un necunoscut din afară, subiectul este înclinat să suplinească deficiturile cu plăsmuiri fanteziste, cărora să le acorde valoare de adevăr. În romanul psihologic, Stendhal, Dostoievski, Proust au operat, în același timp, introspectiv și fantezist-artistic. Cercetătorul nu-și poate permite însă o astfel de abordare pentru că el trebuie să descrie obiectiv și să explice exact. Or, cînd psihologii își propuneau o **i.** sistematizată, se dovedeau, cu sau fără voia lor, a fi influențați de propriile ipoteze, dirijîndu-și tacit procesele și autosugestionîndu-se. Ca și în fizica microparticulelor, se ajungea la indisociabilitatea dintre ceea ce aparține obiectului și ceea ce aparține instrumentu-

lui, aparatului intelectual, prin care obiectul este studiat. Dezavantajele metodei speculative se fac în continuare simțite. S-a recurs și la empatie, subiectul-cercetător transpunîndu-se în situația altuia și încercînd să reconstruiască experiențe subiective ale unei alte persoane. Problema nu este însă nici pe această cale rezolvată pentru că rămîne în dubiu însăși, măsura transpoziției, iar mai departe toate dificultățile prin care **i.** se redetează. Nu se poate ridica un edificiu științific pe „nisipurile mișcătoare" ale **i.** În aceste condiții psihologia obiectivă, fundată fiziologic și comportamental, radicalizată în behaviorism, renunță programatic, asemenea lui Pavlov, nu numai la **i.**, dar și la terminologia asociată acesteia. Experimentul se modelează după fizică și fiziologie, apelînd la indicatori obiectivi. Era și este încă greu să se renunțe la indicatori subiectivi. Cercetările școlilor de la Würtzburg și Marburg, inspirate de fenomenologia lui Husserl, caută să revizuiască **i.** și să o adapteze exigențelor experimentului obiectiv. În această perspectivă se introduc unele corecții. Subiectul trebuie ca în timp ce acționează, rezolvă o problemă, să se exprime cu voce tare, oferind pe această cale, a „reflexiei vorbite", indicații, cercetătorului asupra modului cum gîndește și a etapelor parcurse. Pentru a se evita deformările, izvorîte din „dedublare", **într-o altă variantă se cere subiecților să relateze despre cele întîmplate cu sine în cursul îndeplinirii unei sarcini experimentale, nu în timpul execuției ci după aceea. El va reconstitui modul cum a procedat etc. și-l va relata. Această metodă a căpătat denumirea de retrospecție. Persistă însă întrebarea dacă aceasta este **i.** propriu-zisă sau altceva. În cercetările lui H. Ebbinghaus, subiecții nu relatează „cum" au memorat, ci dovedesc prin răspunsurile lor „ce" au memorat. În studiile asupra senzațiilor și percepțiilor, ei reacționează cînd văd sau aud ceva. Or, aici intervine mai degrabă decît **i.**, extrospecția. Cu titlu de fapte care la rîndul lor trebuie să fie interpretate, datele **i.** sînt supuse unei examinări critice, deci devin subordonate altor metode, de regulă indirecte. În formularea unui diagnostic, medicul recurge la informațiile pe care le dă bolnavul despre stările lui organice și psihice, dar nu rămîne la acestea, ci recurgînd la multe alte date și rezultate ale probelor, uzează de un model explicativ și trage concluzii. Psihologia cibernetică face abstracție de **i.** pentru că dispune de modele precise și edificatoare. Dar și în acest caz se reinterpretează cunoștințe psihologice de bază, care sînt legate de unele contingențe introspective. În nici un caz nu se mai poate reveni la iluzia cunoașterii nemijlocite a psihicului de către psihic, a exclusivis-

mului introspectiv. Orice cunoaștere este mijlocită, iar psihologia contemporană, centrată pe acțiune, are un caracter multidisciplinar. Cunoașterea științifică pornește de la date pe care le prelucrează deductiv. **I.** este mai mult un fapt brut decît o metodă elaborată, iar în măsura în care-și revendică funcția de metodă, oricît de specifică ar fi și s-ar părea că este, trebuie încadrată de alte metode, garantat obiective și subordonată lor. B. Teplov atrăgea atenția asupra deosebirii dintre **i.** și autoobservare obiectivă a propriului comportament. Real, la nivelul individului și subiectului-robot, generic, pe care îl are în vedere psihologia, datele **i.** sînt controlate și revizuite prin indicatori obiectivi, oferite de comportament, de structura acțiunilor, de sistemul relațiilor psihosociale etc.

INTROSPECȚIE PROVOCATĂ, metodă experimentală constînd în a supune **un** subiect unei stimulări definite, care comportă, în general, un răspuns sau o sarcină determinată. În acest fel i se cere subiectului să-și expună stările subiective și răspunsurile sale retrospectiv. Folosită de A. Binet și de școala de la Würzburg.

INTROVERSIUNE, orientare tipică a conștiinței către propriul *eu*, predominare a tendinței de a examina propriile desfășurări sufletești, de a se închide în sine, neglijînd lumea externă. După Le Senne nu e atît analiză introspectivă cît fixarea globală a existenței individuale. Opus *extroversiunii*.

INTUITIV, ceea ce se produce simultan, iar nu discursiv; de regulă, caracteristică a reflectării concrete a realității. Frecvent se confundă cu concretul senzorial.

INTUIȚIE, cunoaștere perceptivă nemijlocită de raționament (în măsura în care este posibilă disjuncția între percepție și gîndire). *Descoperire bruscă a unei soluții fără conștiința modului de descoperire, care are loc fie la primul contact cu problema, fie după o perioadă de efort fără succes urmată de pauză (așa-numita inspirație).* În prima accepție, **i.** este caracteristică pentru al doilea stadiu ontogenetic al dezvoltării intelectuale (2—6 ani), dar se manifestă și la adult. În a doua accepție, de **i.** *cognitivă* **(i.c.),** se manifestă la toți indivizii, dar în grade diferite, fiind determinată de factori constituționali și de mediu (Jung, 1921). În privința relației cu gradul de dezvoltare a gîndirii abstracte există ipoteze contradictorii. Unele susțin că **i.** involuează pe măsura dezvoltării logicii și a civilizării mediului în care trăiește individul (H. Bergson, 1911, C.G. Jung — 1921). Altele, dimpotrivă, susțin pe baza datelor experimentale, că există o strînsă legătură între **i.** cognitivă și gîndirea abstractă (Ph. Vernon — 1933, Westcott — 1968, Masher și Hansby — 1960). Cunoștința obținută prin **i.** cognitivă este de obicei o idee scurtă,

însoțită de sentimentul evidenței, al certitudinii subiective și al armoniei cu celelalte cunoștințe (Spinoza, H. Bergson, C.G. Jung, H. Poincaré — 1898, Rignano — 1920, Hadamard — 1940, G. Polya — 1965). **I.** cognitivă are la bază activitatea inconștientă a cărei direcție este imprimată de analiza conștientă (H. Poincaré — 1898). Durata și efectele analizei conștiente, depind de inteligență, de caracteristici ale afectivității și motivației, de dificultatea problemei și de dispoziția cerebrală. (În general oboseala nu este propice **i.**) Starea psihologică favorabilă apariției în conștiință a rezultatelor explorării inconștiente întreținute de dorința de rezolvare, este caracterizată de sentimentul identificării cu probleme, abandonarea unor restricții logice, efervescența gîndirii și afectivității, în anumite limite, (J. Guilford — 1967, J. Bruner). În **i.** cognitivă, la primul contact cu problema, aceste condiții se creează în situații premergătoare recepționării problemei. Diferiți factori externi o influențează în măsura în care contribuie la crearea confortului psihic. Ei variază de la individ la individ (J. Guilford — 1967). **I.** cognitivă se dezvoltă odată cu creșterea experienței într-un domeniu, dar numai la indivizii cu anumite trăsături de personalitate (C.G. Jung — 1921). În mare, personalitatea subiectului intuitiv se distinge prin: independență, nonconformism, comoditate, fantezie, înclinație spre speculație, pasiune pentru un domeniu, multilateralitate, încredere în sine, atitudine relaxată față de problemă, posibilități mai reduse de verbalizare (Ph. Vernon — 1933, Valentine — 1933, Adams — 1940, Eagle — 1941, J. Bruner — 1970). În privința trăsăturilor morale ale subiecților intuitivi nu există un consens, deși sînt dezbătute cu interes (Westcott — 1968). După Jung se disting: A. a) **i.** *subiectivă*, perceperea propriilor stări psihologice inconștiente; b) **i.** *obiectivă*, cunoașterea obiectelor externe pe baza unor percepții sublimanale. B. a) **i.** *abstractă*, soluția constă în surprinderea inconștientă a unei legături abstracte și este precedată de tatonări; b) **i.** *concretă*, soluția este sugerată de elemente perceptive, care se ciocnesc întîmplător cu o direcție a gîndirii, adesea destul de vagă. Direcția constă mai mult în atenția pentru problemă și în dorința de a o rezolva; tatonările premergătoare nu se conduc după ipoteze logice. **I.** poate interveni în geneza ideilor, dar astfel de idei supuse controlului rațional singurul în măsură să le confirme certitudine.

INVARIANȚĂ, tendința unei imagini de a-și menține mărimea independent de distanța suprafeței pe care este proiectată. În percepție, există mai mulți invarianți, sau mărimi standard, în funcție de care se face aprecierea mărimii sau distanței. **I.**

considerat obiectual sau relațional este considerat a fi echivalentul obiectiv al conceptului. Prin asimilarea și conservarea invarianților se formează conceptele (J. Piaget).

INVENTICĂ, disciplină psihologică nouă care se ocupă de studiul sistematic al procesului invenției și condițiilor stimulării creativității.

INVENȚIE, realizare a ceva nou, reprezentînd un adaus la obiectele și cunoștințele preexistente. **I.** se bazează pe descoperirea unor relații obiective, dar nu se reduce la aceasta, ci implică o recombinare de mijloace și cunoștințe în vederea atingerii unui scop, împlinirii unei intenții (Boirel), prin crearea unui nou dispozitiv tehnic, a unui lucru sau (și) a unui nou model sau formule științifice cu funcție instrumentală, lucrativă. În **i.** se reunește creativ cognitivul cu pragmaticul, noutatea caracteristică rezidînd în generarea în formă substanțială (dispozitiv, aparat) sau operațională (procedeu de lucru practic, organizațional, intelectual) a unei inedite posibilități instrumentale și funcționale. **I.** este mijlocită prin sinteză și se exprimă în noi sinteze. De exemplu, descoperirea unor substanțe chimice în natură și sintetizarea artificială, deci **i.** unor compuși chimici, cunoașterea unor proprietăți și relații fizice, obiectiv existente și utilizarea lor prin **i.** în industrie. *Reușita* **i.** *necesită ca sinteza combinatorie și restructurantă să fie dusă pînă la o coerență concretă și funcțională.* Simondon explică progresul obiectelor tehnice prin „reducerea divergențelor dintre funcțiile structurilor polivalente, condensarea de funcții multiple asupra acelorași structuri". Usher arată că sinteza și construcția **i.** reprezintă apariția unei noi calități, întrucît face ca structuri separate să devină compatibile și interdependente. **I.** *este o formă înaltă a inovației,* rezultă dintr-un proces creativ și implică creativitate, îndeosebi *ingeniozitate* sau originalitate în combinarea și modelarea mijloacelor.

INVERSIUNE AFECTIVĂ, reacționarea printr-o bună dispoziție la o situație negativă din mediu și printr-o proastă dispoziție la o situație favorabilă.

INVESTIȚIE, concept economic din teoria psihanalitică, care desemnează faptul că o anumită cantitate de energie psihică se atașează unei reprezentări, unui grup de reprezentări, unei părți a corpului, unui obiect etc. Deși Freud l-a definit destul de vag, conceptul de **i.** pune în evidență ideea că fiecare subiect are la dispoziție o anumită cantitate de energie psihică, pe care o repartizează mai mult sau mai puțin proporțional în relațiile sale cu lumea și cu sine. Această repartiție creează o veritabilă balanță energetică între diferitele **i.,** care se referă fie la obiecte exterioare sau fantasmatice, fie la propriul corp, la *eu* etc.

INVOLUȚIE, regresiune a capacităților funcționale și structurale a unor organe și funcțiuni; regresiune consecutivă unei evoluții, caracterizînd, în particular, modificările ce pot fi observate în cursul îmbătrînirii. După A. Lalande, **i.** era opusă evoluției în sens spencerian de simplificare, omogenizare, de diferențiere.

IPOHONDRIE, stare psihică anormală caracterizată printr-o preocupare exagerată a cuiva față de propria-i sănătate. Frica obsesivă de a nu se îmbolnăvi, interpretarea unor senzații organice banale ca fiind semnele unor boli grave, convingerea nejustificată a pierderii sănătății, sînt forme de manifestare a ipohondrului.

IRADIERE, latură și lege a neurodinamicii, constînd în răspîndirea pe orizontală și pe verticală a proceselor de excitație sau inhibiție, ce apar într-un punct. Furia paroxistică este un maximum de **i.** a excitației, iar în cazul inhibiției, somnul reprezintă un maximum de **i.** Prin **i.** și concentrare a **i.** nervoase se formează conexiunile temporare. Ivanov-Smolenski a introdus termenul de **i.** selectivă pentru a desemna relația dintre semnalele corespunzătoare de gradele I și II. Astfel, cuvîntul actualizează imaginea adecvată și invers.

IRASCIBILITATE, stare psihică particulară caracterizată prin excitabilitatea exagerată însoțită de reacții afective-negative, supărătoare; dispoziție către pierderea echilibrului emoțional în sensul apariției frecvente și nejustificate a nemulțumirii, a respingerii altora. **I.** este opusă calmului, bunei dispoziții, atitudinii atente și înțelegătoare față de alții. În viața colectivă, **i.** creează încordare, atmosferă încărcată. Înlăturarea **i.** presupune formarea relațiilor echilibrate în colectiv și cultivarea stăpînirii de sine. În sens strict fiziologic **i.** este sinonimă excitabilității. Se întîlnește în forme majore în nevroze și psihoze.

IRAȚIONAL, ceea ce este contrariu sau inaccesibil explicației raționale. La Hegel, echivalează cu irealul. În alt sens, imprevizibil, accidental și absurd. Th. Ribot consideră relațiile afective ca fiind în mare măsură **i.** Într-adevăr, nu toate laturile conduitelor umane sînt organizate și explicabile rațional (P. Meyerson). Astfel sînt superstițiile și credințele religioase. Doctrinele care subapreciază sau contestă valoarea raționalului și tind să generalizeze modul **i.** de interpretare a lumii și omului se încadrează în *curentul iraționalist.*

IRITABILITATE, proprietate general-primară a materiei vii de a reacționa diferit la agenții mediului. Este anterioară sensibilității difuze și celei diferențiate (A. Leontiev).

IRONIE, accentuarea exagerată a unei calități sau a rezultatului unei acțiuni cu intenția de a se înțelege tocmai contrariul. **I.** presupune o capacitate superioară de surprindere a trăsă-

turilor de caracter, inteligență și spontaneitate. **I.** este o modalitate socială de sancționare, care poate avea efect educativ, cînd nu e exagerată.

ISTERIE (HISTERIE), formă de nevroză caracterizată prin hiperexpresivitate somatică, a ideilor, a imaginilor și a afectelor inconștiente. Boala a fost cunoscută și descrisă încă din antichitate de către Hipocrat, dar a fost conturată în limitele nosografiei moderne abia la sfîrșitul secolului al XIX-lea, de către Charcot, care o considera ca o boală somatică, care ar aparține neurologiei. El descrie așa-numitele „crize de isterie", care survin la anumite intervale și se manifestă printr-o simptomatologie precisă. Bernheim este unul din cei care-l contrazic pe Charcot, observînd că simptomatologia este identică, pentru că bolnavii își împrumută simptomele imitînd. Deci el surprinde marea sugestibilitate, ca o caracteristică a **i.** Babinski lansează definiția **i.**, care este valabilă în mare măsură și azi: **i.** este o boală lipsită de un substrat neuronal sau organic, indusă prin sugestie și susceptibilă de a dispare prin persuasiune (contrasugestie). Psihanaliza consideră că **i.** are drept cauză conflictele refulate care se manifestă în diferite simptome. Deci simptomele **i.** ar constitui fenomene de „conversie" pe plan somatic a conflictelor inconștiente — fapt pentru care Freud a denumit această formă de nevroză „**i.** de conversie." Structurile personalității **i.** se caracterizează prin psihoplasticitate și sugestibilitate, H. Ey, în acest sens, vorbind de structurile conflictuale și de dedublarea personalității. Manifestările **i.** apar sub formă de conduite expresive, dar sînt „produse" de personalitatea patologică a **i.**, de aspectele caracteriale fundamentale ale **i.**: sugestibilitate, mitomanie și diferite tulburări la nivelul analizatorilor, la nivelul motricității și prin demonstrativitate (ceea ce în literatura de specialitate este cunoscut sub denumirea de „teatralism al **i.**"). **I.** se inseră pe un fond afectiv și volițional defectuos, bolnavul **i.** prezentînd o permeabilitate afectivă (poechilotimie), o imposibilitate de conservare a stării afective anterioare într-o situație afectivă deosebită. Astfel, conduitele **i.** sînt efecte simbolice, pe planul conștiinței a unor trebuințe inconștiente de a împrumuta de la altul, imaginea de sine. Psihanaliza distinge o serie de forme ale **i.**: a) **i.** *de conversie* — unde conflictul psihic se exprimă în simptome somatice (paralizii, anestezii, nod în gît etc.) b) **i.** *de angoasă* — termen utilizat pentru a desemna o nevroză al cărei simptom central este fobia; c) **i.** *de apărare*, caracterizată prin tendința subiectului de a se apăra contra reprezentărilor ce i-ar produce stări afective negative. Cînd Freud constată că apărarea există în orice formă de **i.**, el renunță la termen; **i.** *de retentie* (Breuer și Freud), caracterizată prin aceea că starea patologică este produsă

de faptul că în condiții nefavorabile stările afective negative n-au putut suferi o abreacție; e) **i.** *hipnoidă* (Breuer și Freud), cînd starea patologică își are originea în stările hipnoide; f) **i.** traumatică (descrisă de Charcot); simptomele sînt de natură somatică (mai ales paraliziile) apar după o perioadă de latență și sînt consecutive unui traumatism fizic, fără a exista însă o legătură mecanică între acesta și simptomele apărute. H. Ey, vorbind de personalitatea nevroticului se referă la structurile conflictuale și la dedublarea personalității, care este cel mai bine evidențiată în **i.** Conduitele **i.** sînt efecte simbolice pe planul conștiinței a unor trebuințe inconștiente de a împrumuta de la altul imaginea de sine.

ISTORIA PSIHOLOGIEI, capitol al istoriei științei și al psihologiei, ocupîndu-se de devenirea istorică a cunoașterii științifice a psihicului și personalității. Considerînd complexitatea obiectului psihologiei, **i.p.** are o mare însemnătate pentru înțelegerea stadiului actual de cunoaștere psihologică prin intermediul reconstituirii treptate a nenumărate faze, ipoteze, confruntări, demonstrații etc., pe care le implică geneza psihologiei ca știință explicativă (T. Dobrin). Întrucît psihologia s-a dezvoltat în strînsă legătură cu celelalte științe, **i.p.** are un conținut multidisciplinar. Se distinge o îndelungată perioadă de preistorie a psihologiei sau de psihologie prestiințifică al cărei început ține de cele mai vechi forme de cultură spirituală și care fiind legată de dezvoltarea gîndirii filosofice premarxiste se încheie în secolul al XIX-lea, cînd psihologia dobîndește posibilitatea elaborării și adoptării unei metodologii științifice și experimentale. **I.p.** propriu-zisă debutează pe la mijlocul secolului al XIX-lea, odată cu întemeierea materialistă, atît biologică cît și sociologică a disciplinei și prin adoptarea metodei obiective și experimentale. Se recurge la variate modalități de analiză și expunere, după perioade, după autori, prin studiu tematic longitudinal, după curente, după ramuri de psihologie. O însemnătate primordială se acordă dezvoltării psihologiei în secolul al XX-lea.

ITEM (în engl. bucată, fragment), element constitutiv al unui chestionar, scală de atitudini, inventar de personalitate, test. **I.** este un „punct" al unei asemenea construcții, care permite un rezultat codificat al răspunsurilor. De regulă, fiecare întrebare dintr-un chestionar reprezintă un **i.**

IZOLAȚIONISM, tendință spre ruperea contactelor cu lumea rezultată dintr-un interes special sau exprimînd un mecanism de apărare al eului, dezvoltat la maximum înăuntrul nevrozei obsesionale.

IZOMORFISM, HOMOMORFISM (gr. *isos* — egal, *morphe* — formă, *homo* — același), principiu matematic adoptat de ciber-

netică, în scopul punerii în relație de corespondență a unor sisteme diferite, din punct de vedere substanțial-calitativ: mașini-organisme vii, sistem social. *Două mulțimi sînt izomorfe dacă există un operator care să facă posibilă corespondența biunivocă dintre elementele distincte ale acestora și dintre funcțiile care exprimă sau definesc relațiile respectivelor elemente.* Caracteristica esențială a **i.** este deci biunivocitatea corespondenței dintre două mulțimi sau sisteme. **H.** reflectă corespondența univocă, fiecărui element și fiecărei funcții dintr-un sistem (original) îi corespunde un element și o funcție precis determinate în alt sistem (model), dar fiecare element și funcție dintr-al doilea sistem poate corespunde mai multor elemente și funcții din primul sistem. **I.** este un caz particular al **h.** Cibernetica, pornind de la principiul **i.,h.** strict formalizat în matematică (biunivocitatea și univocitatea), neocupîndu-se de corespondențe substanțiale între sisteme, ci de corespondențe eminamente funcționale, comportamentale, introduce principiul izofuncționalismului, care postulează analogia dintre sisteme diferite ca natură, dar ce se caracterizează prin corespondență biunivocă sau univocă între mărimile de intrare și de ieșire și prin același mod de a reacționa la influențele externe. Principiul **i.h.**, transformat prin intermediul principiului izofuncționalismului, permite elaborarea unor metode generale de abordare cibernetică a sistemelor; metoda analogiei, a modelării și a „cutiei negre".

IZOTERE, linii de egală sensibilitate trasate în cîmpul vizual al retinei. Sînt, în general, linii (contururi) de egală acuitate. Există **i.** de sensibilitate luminoasă absolută sau diferențială și de sensibilitate cromatică.

IZOTERMIE (HOMEOTERMIE), proprietate a organismelor homeotermice de a conserva aceeași cantitate de energie calorică, în ciuda oscilațiilor de temperatură ale mediului, în raport cu care însă, se produc ajustări metabolice, asigurate prin termoreglaj. Nivelul de **i.** este marcat printr-un zero fiziologic apropiat de temperatura normală a corpului, devierile pozitive sau negative ale ambianței, de la aceste valori, generînd senzațiile de cald și rece.

Î

ÎMBĂTRÎNIRE v. SENESCENȚĂ

ÎMPREJURARE DE VIAȚĂ, formulă introdusă de noi în teoria afectivității pentru a semnifica *situația obiectiv-subiectivă în care subiectul se află și pe care o trăiește emoțional.* **Î. de v.** este o secvență existențială, un sistem interacționist în care sînt date împreună condițiile interne, subiective (trebuințe, motive, aspirații, proiecții imaginative, deprinderi, capacități, cunoștințe) și condițiile externe obiective. În **î. de v.** cele două serii de condiții sînt complex corelate, alcătuiesc o țesătură sau un cîmp. În **î. de v.** sînt întotdeauna implicate trecutul și viitorul prin amintiri, previziuni, proiecte imaginative. Stanislavski vorbește și despre împrejurări presupuse. Din confruntarea cerințelor subiective cu datele obiective prezente sau și presupuse rezultă efecte emoționale specifice. De notat că în contextul **î. de v.** diverse relații cerință-răspuns se activează concomitent, de unde caracterul mozaicat sau multitonal, simfonic al trăirilor emoționale ce reflectă specific **î. de v.** Caracteristică pentru informația afectivă este faptul că aceasta este în același timp reproductivă și reglatorie, **î. de v.** fiind cadrul ce permite înțelegerea unitară a celor două funcții ale emoțiilor și anume: *1) reflectarea în cadrul dinamic al personalității a propriilor trebuințe, motive, posibilități în corelație cu corespondenții lor reali sau posibili; 2) adaptarea energetică și orientativă la relații și acțiuni.* Stările emoționale se includ în **î. de v.**, dar modificarea acesteia generează noi stări emoționale de tipul reacției față de reacție. Considerînd sistemul multinivelar al motivației umane, trebuie semnalate în cadrul **î. de v.** cazul emoțiilor față de emoții sau a sentimentelor față de sentimente.

ÎN SINE, în filosofia hegeliană termenul **î.s.** se aplică realității ființei umane în măsura în care aceasta nu dispune de conștiință de sine prin care ajunge să existe pentru sine. Ceea ce este inconștient există **î.s.**

ÎNAPOIERE INTELECTUALĂ, insuficiență congenitală a dezvoltării inteligenței care se referă la o stare de înapoiere momentană, dar care poate evolua și spre subnormalitate, dacă nu e depistată în timp util și nu se exercită o acțiune stimulatorie.

ÎNCLINAȚIE, tendința de a realiza o anumită activitate cu posibilitatea de a obține rezultate superioare. Motivație imperioasă și atracție pentru acțiune. **Î.** se poate manifesta în raport numai cu o anumită activitate sau cu un grup de activități. Principala **î.** umană — și cea mai valoroasă — este înclinația pentru muncă. Precizarea **î.** este pentru orientarea profesională, tot așa de importantă ca și cea a aptitudinilor.

ÎNDĂRĂTNICIE, persistența irațională într-o anumită direcție, deși se face dovada că direcția este greșită, ineficientă, dăunătoare. **Î.,** mersul înapoi sau încăpățînarea, implică un blocaj emoțional, exagerată încredere în sine și lipsă de considerație pentru opiniile altora. La tînăr sau la adult **î.** se leagă de amorul propriu și se întîmplă ca, logic, cel în cauză să-și dea seama că nu are dreptate, dar nu renunță pentru a nu se dezice, socotind, în mod greșit, că aceasta i-ar știrbi demnitatea. Uneori termenul de **î.** se utilizează în sensul pozitiv, de tenacitate.

ÎNNĂSCUT, calitate a sistemului de însușiri pe care le posedă organismul la naștere, incluzînd datele ereditare precum și achizițiile din perioada intrauterină. După unele interpretări, de **î.** țin și însușirile dezvoltate în perioada imediată nașterii, în condiții independente de ambianță și în virtutea datumurilor prenatale. Cu care se naște cineva; congenital, nativ.

ÎNSTRĂINARE, categorie filosofică tratată științific și sociologic concret de către Marx și preluată, nu fără importante diformări de filosofia și psihologia existențialistă. **Î.** este o consecință a orînduirii sociale contradictorii și a evoluției sociale dizarmonice, spontane și diformante asupra existenței sociale, resimțite ca nedreptate și limitare a autorealizării de către individ. Forțele esențiale ale omului se obiectivează în produse, tehnici, relații, idei, artă etc. iar în condițiile exploatării și asupririi, acestea exercită, prin recurență, o influență negativă, ostilă asupra oamenilor și condițiilor lor de viață. Psihologic, **î.** este resimțită ca o suferință, ca o închidere în cerc vicios, ca obstrucționare a realizării aspirațiilor, ca nesiguranță, anxietate, lipsă de perspectivă etc. În centrul trăirii **î.** este dezvoltarea unilaterală a personalității (omul unidimensional

al lui H. Marcuse) și faptul frustrației. Existențialiștii explică **î.** ca o contradicție funciară între existența socială și esența umană ce nu se poate realiza. Creația apare ca un mijloc de dezalienizare cu posibilități însă restrînse (J. P. Sartre). Acuzînd tehnocrația ca atare de transformarea omului din scop al existenței în mijloc al acesteia, existențialiștii ignoră însemnătatea decisivă a relațiilor și organizării sociale care în condițiile capitaliste presupun tehnica drept scop, oamenii devenind mijloace, iar în condițiile socialismului și mai ales în procesul avansării spre comunism, răstoarnă acest raport, tehnica fiind concepută ca mijloc, iar oamenii tot mai mult ca scopuri. Pornind de la analiza și explicarea **î.** muncii — prin relațiile de exploatare capitalistă ce duc în situația în care producătorii sînt nevoiți, prin munca lor, să sporească forța proprietarilor capitalului — Marx a demonstrat: 1) că remediul radical împotriva **î.** este înlăturarea orînduirii ce o generează și întreține; 2) că celelalte forme de **î.** (socială, politică, juridică, culturală și spirituală) derivă din **î.** economică, sînt cauzal legate de aceasta iar dezalienizarea presupune revoluționarea domeniilor respective. În socialism sînt eradicate principalele temeiuri și forme ale **î.,** dar socialismul, fiind o etapă de trecere spre comunism, societate ce face posibilă deplina realizare a esenței umane, prezintă totuși unele contradicții tranzitorii ce întreține forme parțiale și particulare de **î.** După cum arată partidul, nu ignorarea ci studierea și depășirea acestor contradicții duce la perfecționarea progresivă a societății noastre și aceasta în spiritul celei mai înalte forme de umanism, — umanismul revoluționar comunist.

ÎNSTRĂINARE SPIRITUALĂ, constă în influența negativă, ostilă condiției umane a unor idei, concepții, viziuni, modele culturale — toate create de oameni — ca și religia — dar dovedindu-se dăunătoare pentru ei întrucît sînt înșelătoare, împiedică înțelegerea rațională a situațiilor, reține de la rezolvarea efectivă a problemelor reale ale existenței. **Î.s.** nu apare izolat ci este secundară în raport cu cea economică și socială. **Î.s.** ca modalitate subiectivă de înstrăinare este totuși mereu legată de condiții obiective perimate sau actuale. Există și forme de autoînstrăinare legate de diformări funciare ale personalității și de defecte ale educației. O speță străveche, tipică și radicală de **î.s.** este înstrăinarea religioasă **(î.r.).** În plan spiritual efectul **î.r.** a fost încă din antichitate asemănat cu cel al unui drog (halucinogen, onirogen, paralizant). În afara postulării unor forțe supranaturale și atotputernice, binevoitoare și malefice, determinante în chip fatalist etc., **î.r.** este promovată în cadrul existenței personale prin miturile despre nemurirea sufletului și despre existența de după moarte. Acestea acționează prin

ficțiune compensator dar și derutant, irațional în sensul deconectării de viață și lumea reală, de oameni și istorie, a abandonului în suferință și nerealizare, a acceptării unei mizerii reale în speranța unei postume fericiri fictive. Psihologic, **î.r.** se efectuează prin iluzie, imaginație maladivă, dogmatism irațional, credință în absurd, proiectare în afară a speranțelor și temerilor și „zeificare" a lor etc. Căile **î.r.** sînt: 1) *cognitivă*, introducînd între lume și subiect, pe măsura religiozității lui, un filtru care pe de o parte răstoarnă în sens spiritualist perspectivele, pe de alta, acoperă aspectele esențiale ale realității naturale și sociale cu segmente opace; este ceea ce prin fideism și agnosticism, subminează și intervertește forța cunoașterii umane; 2) *afectivă*, exprimată în sentimentul religios unificat prin credință „oarbă" și care este în centrul unei reactivități emoționale față de „împrejurări fictive" concretizate specific în pietisme, complex al culpabilității, umilință, resemnare fatalistă, deconectare de realitate și dezangajare în raport cu acțiunile și răspunderile, consolări neîntemeiate, speranțe zadarnice, teamă de forțe malefice etc.; pe această cale o mare parte din energia umană" se evaporează în spațiile ficțiunii"; 3) *finalist-volitivă*, constînd din situarea scopului vieții dincolo de sfîrșitul real al acesteia și într-o vicioasă deturnare a eforturilor de la obiectivele reale și eficiente (aceasta în ordinea construcției și autoeducării) către obiective fictive sau iraționale. În ansamblu, pe căile cognitivă, afectivă și finalistă se realizează o înstrăinare a personalității pe măsura afundării în misticism, de unde detașarea de realități și de problematica umanismului constructiv. **Î.s.** este de ordin cultural și nu trebuie confundată cu **î.** psihică, de competența psihopatologiei.

ÎNTIPĂRIRE, primul din *procesele memoriei* (v.), implicînd *engramarea* (v.) consolidația, repetiție, semnificație ș.a.

ÎNTÎRZIERE INTELECTUALĂ, sindrom care cuprinde sfera psihică (gîndire, limbaj); din punct de vedere motor dezvoltarea nu se abate de la normă și se referă la o stare de moment.

ÎNTÎRZIERE PSIHOMOTORIE, sindrom, care cuprinde atît nivelul motor cît și cel psihic (intelectual-afectiv). Se consideră în diagnoza vîrstelor mici.

ÎNȚELEPCIUNE, capacitatea superioară de înțelegere și judecare a lucrurilor, implicînd o cunoaștere adîncă a realității, experiență bogată, măsură, echilibru între dorință și posibilitate, din care izvorăște seninătatea sufletească și împăcarea cu sine și cu lumea; *raționalitate în conduită și aprecierea evenimentelor.* **Î.** se dobîndește în urma unei bogate experiențe de viață și se opune excesele de orice fel. **Î.** presupune cunoașterea de sine și cunoașterea lumii, o filosofie practic-acțională, dar și dominarea de sine, ca mijloc de dominare

a lumii înconjurătoare. **Î.** se pare că este apanajul persoanelor de vîrste mai avansate care cunosc consecințele diverselor acte și posedă un *simț al relativității.* „Viața te înțelepțește", cu toate acestea și la tineri este posibilă dezvoltarea **î.** după felul cum știu să învețe din experiența lor și a altora, după modul cum ajung să aprecieze faptele într-o perspectivă complexă și rațională.

ÎNȚELEGERE (lat. *intellectio* = act intelectual de surprindere a ceva în forma ideii), *decodificare semantică, conceptualizare mijlocită de verbalizare;* latură funcțională a intelectului uman în sensul generic al codificării conceptuale și mai ales al *decodificării referențiale.* **Î.** este acea modalitate a gîndirii care este cu necesitate, conștientă. În diverse limbi, termenul de **î.** posedă sensuri etimologice desemnînd acțiunea de cuprindere, de punere în legătură sau în evidență, de prindere, apucare sau sesizare. În ansamblu **î.** constă într-o *detașare relevantă a unor relații esențiale din obiecte și fenomene, avînd însemnătatea unei descoperiri sau reflectări cognitive.* În timp ce **î.** elementară se fundează pe asemănări asigurate prin asimilările calităților comune și abstracțiunilor simple, legate de scopuri practice, **î.** superioară și deplină presupune, după Piaget, o extensiune a conceptelor care nu este accesibilă însului decît prin intermediul unui simbolism precis și cu condiția subordonării semnelor verbale unui sistem informațional bine organizat și reglat. N. Chomsky și G. Miller (1963) au introdus conceptul de *operator al* **î.** care desemnează centrii funcționali ai activității integratoare a conștiinței și prin care șirul de informații de la intrare este transformat în unul de reprezentări și structuri semantice (R. Lindsay — 1967). **Î.** presupune o serie de momente foarte strîns legate între ele și care, ulterior, odată cu structurarea experienței se vor comprima. Acestea sînt: *sumarea și organizarea informației, elaborarea unor ipoteze și formularea unor concluzii.* Pavlov, pornind de la ideea formării noilor reflexe pe baza celor vechi existente, a definit **î.** ca *utilizarea vechilor cunoștințe în vederea dobîndirii de noi cunoștințe.* Dificultățile de **î.** sînt în raport direct cu distanța dintre stocul de cunoștințe adecvate situației de care dispune subiectul și caracterul noilor informații pe care el trebuie să le descifreze, clasifice sau explice. Cercetările genetice făcute asupra **î.** demonstrează o pregnantă dependență a acesteia de nivelul și modul de organizare a sistemului intelectual. Un rol central îi revine limbajului în procesul de **î.** care poate fi definită și ca un proces de integrare și corelare verbală. Cercetările lui Al. Roșca demonstrează că preadolescenții înțeleg mai bine ceea ce li se comunică verbal decît ceea ce li se prezintă intuitiv. Cuvintele repre-

zintă un mijloc superior de analiză și sinteză și în concluzie, este mai greu să observi ceva într-un obiect complex, pe care doar îl vezi, decît să sesizezi în baza unei indicații verbale. Cercetările lui Nikiforova (1959) asupra perceperii și înțelegerii operelor literare, degajă în planul actualizării și construirii imaginilor patru nivele; al imaginației pasive și schematice, al asocierii cu amintiri personale, al reprezentărilor adecvate celor descrise în text prin disocierea de amintirile personale și, în sfîrșit, al imaginației reproductive exacte, fără sprijin și influențe ale amintirilor izvorîte din experiența personală. **Î.** este un proces continuu de sistematizare și resistematizare a informațiilor. *Premisa globală a procesului de* **î.** *constă în sistemul de cunoștințe de care dispune subiectul.* Dar **î.** este numai preliminată de asimilarea informațională, ea realizîndu-se în fapt, ca trăire a semnificației, prin acomodare. Flexibilitatea ca abilitate a restructurării și redirecționării operative, privește cu deosebire acomodarea. De adecvarea acomodativă la relații ascunse, de detaliu, implicate în obiect, situație sau mesaj, depinde suplețea gîndirii, iar acomodarea, prin depășirea informațiilor asimilate se exprimă în perspicacitate. Fenomenul **î.** este tot așa de diversificat și multiform precum este în genere activitatea intelectuală. A.N. Sokolov (1947) consideră că niciodată **î.** nu constă dintr-un singur act. Momentul inițial este cel al determinării sensului cuvintelor, apoi al stabilirii legăturilor sintactice dintre cuvinte, după care urmează diferențierea nuanțelor semantice a cuvintelor în conformitate cu contextul dat. Aceste trei momente se bazează pe supoziții preliminare asupra conținutului textului și care influențează mersul interpretărilor. În **î.** ipotezele participă cu atît mai mult cu cît textul în cauză prezintă mai mari dificultăți. În procesul multifazic al **î.** textului, sînt treptat scoase în evidență cuvinte de sprijin sau jaloane semantice și totodată se construiesc unități sintactice tot mai ample. Aceasta duce la corectarea și transformarea ipotezelor inițiale, la înțelegerea finală, ca și în rezolvarea problemelor complexe, realizîndu-se ca o deplină confirmare a ipotezei. Se face o deosebire între **î.** spontană ce presupune o operație rapidă de integrare, recunoaștere, semnificare și **î.** discursivă ca activitate mintală de durată, ce dobîndește structura specifică a unui proces de rezolvare a problemelor. Fenomenul de **î.** se realizează prin integrare și transfer. Acesta este însă numai mecanismul central al integrării. Gîndirea nu se limitează prin actele de subsumare la integratorii verbalo-logici. Odată cu aceasta este necesară raportarea părților la întreg, construirea întregului obiectual și coordonarea părților într-un ansamblu. S. Jekulin (1957) a ilustrat acest proces prin analiza **î.**

de către școlari a unor mecanisme și instalații. T. Slama-Cazacu (1959) arată că **î.** prin context, pe lîngă că duce la economie de mijloace și timp, dar și corelează suplețea cu acceptarea celor mai adecvate sensuri dintr-o pluralitate de posibilități. Referitor la fazele **î.** se consemnează un moment inițial al orientării globale, după care vor urma **î.** fragmentare, pentru ca în final să intervină o **î.** integrală cu efecte de restructurare a însuși modului de **î.** a fenomenului respectiv. Termenul de **î.** este sinonim cu cel de interpretare. Între necesitatea obiectivă și cea implicativă proprie gîndirii se constată o deplină consonanță atît în **î.** clasificatorie cît și în inferarea legilor. Legile obiective sînt exprimate în formulări riguros logice, un maximum de adecvare fiind atribuit formulelor matematice. **Î.** la acest nivel presupune deplina convergență dintre logic și legic și noile descoperiri de legi științifice, determină forjarea unor noi structuri logice. În genere, prin motivația sa intrinsecă și prin planurile sale reconstitutive, **î.** este o activitate participativă ce presupune implicarea mentală a subiectului în existența și dinamica obiectului, situației, persoanei. De aceea în structura intelectivă intră, pe lîngă componente cognitive și altele de ordin afectiv și volițional. Sub acest raport **î.** *empatetică* este concludentă. W. Gordon relevă și condiția detașării, a considerării din afară și de la distanță a obiectului, ceea ce pregătește și anticipă implicarea. **Î.** se desfășoară astfel ca o continuă alternare de detașări și implicări.

ÎNVĂȚARE, activitate de însemnătate fundamentală pentru adaptarea la mediu și dezvoltarea psihocomportamentală; după behavioriști, *dobîndire de noi comportamente în urma acțiunii repetate a unor stimuli asupra organismului și a fixării unor reacții.* Este în esență *o asimilare activă de informație (retenție mnezică) însoțită de achiziționarea de noi operații și deprinderi.* Vom distinge deci laturile informațională și operațională (formativă) a **î.**, considerînd că ele pot fi inegal dezvoltate. Sub raport funcțional contează valoarea adaptativă a modificărilor de comportament și de aceea McGeoch evaluează cotientele de **î.** după schimbările de performanță rezultate din exercițiu. Pentru E. Hunt, **î.** reprezintă o schimbare progresivă a comportamentului cu repetarea aceluiași stimul, schimbarea neputînd fi atribuită nici oboselii, nici modificărilor sistemelor de recepție sau efectorii. Pentru E. Hilgard **î.** este caracterizată prin schimbarea activității ca rezultat al exercițiului sau al reacției la o situație, în afara schimbărilor ce pot fi atribuite tendințelor reacționale înnăscute, maturizării sau stărilor temporare ale organismului (oboseală). După H. Piéron **î.** este o modificare adaptativă a comporta-

mentului în cursul probelor repetate, iar după Thorpe o modificare adaptativă a comportamentului individual rezultînd din experiență. Gestaltiștii au dus accentuarea caracterului adaptativ al **î.** pînă la confundarea acesteia cu rezolvarea problemelor (M. Wertheimer). Insuficientă atenție a fost acordată însă exercițiului. Rolul acestuia a fost cu deosebire subliniat de asociaționism și reflexologie. În același timp **î.** este pusă în dependență de caracterul întăririi reflexelor, deci de motivație (E. Thorndike, Pavlov, E. Tolman, O. Mowrer). Un loc deosebit se rezervă în **î.**, operațiilor pe care subiectul le execută și însușește (B. Skinner). C. Osgood pune **î.** în dependență de restructurările pe care le provoacă noii stimuli în sistemul de comportament autoreglat al subiectului. O linie de interpretare fecundă a proceselor de **î.** este deschisă de P. Janet și J. Dewey care arată că operațiile intelectuale rezultă din interiorizarea acțiunilor fizice și verbale. În acest sens și-au dezvoltat cercetările L. Vîgotski și Piaget. Odată cu centrarea pe acte sau operații intelectuale, *accentul trece pe latura formativă a* **î.**, *deci pe structurarea gîndirii în raport cu cunoștințele* iar nu doar prin volumul de cunoștințe memorate. Piaget înțelege **î.** într-un sens general ca asimilare informațională succedată de acomodare sau restructurare operațională, ceea ce se reduce la un act de echilibrare. În sens restrîns **î.**, după Piaget, „noi vorbim de învățare numai în măsura în care un rezultat (cunoștință sau performanță) este achiziționat în funcție de experiență, această experiență putînd fi de tip fizic sau de tip logico-matematic". O altă precizare: „În opoziție cu percepția și comprehensiunea imediată, trebuie să rezervăm termenul de învățare acelor achiziții ce sînt în funcție de experiență, dar se desfășoară în timp, sînt deci mijlocite iar nu imediate ca percepția sau înțelegerea instantanee". În sensul cel mai general, ca însușire de informații și formarea de operații, **î.** se prezintă în mai multe forme: perceptivă, senzoriomotorie, motorie, verbală, cognitivă, afectivă ș.a. În raport cu procesele psihice, **î.** este atît premisă cît și produs. *Toate procesele sînt formate prin* **î.** *(în sensul larg al acesteia, incluzînd și educația) și totodată în activitatea de* **î.** *fiecare din procese (percepție, gîndire, memorie, voință) sînt antrenate ca mijloace.* De aceea **î.** nu poate fi redusă la unul din procese (de. ex. memorie) dar nici procesele nu pot fi confundate cu **î.** care privește mai degrabă latura lor genetică decît cea funcțională. În linii mari, **î.** este responsabilă pentru asimilarea de către subiect a experienței sociale și pentru constituirea personalității (G. Allport). Considerînd că **î.** poate fi *spontană*, bazată pe imitație, sau *latentă*, rezultînd din efectuarea unei activități, fără vreo preocupare specifică de **î.**, va trebui să acordăm cea mai mare atenție modalităților reactive de **î.** Ne referim la **î.** *dirijată*, efectuată sistematic în conformitate cu un scop sau program, stabilit în chip conștient. Aceasta se bazează pe o activitate socială de mare însemnătate. Revoluția tehnico-științifică a obligat la eforturi considerabile pentru a defini nu numai ce să înveți dar și cum să înveți. În legătură cu aceasta diverse discipline au contribuit la dezvoltarea *teoriilor învățării*. În ultimă instanță se urmărește creșterea eficienței procesului de **î.** Învățămîntul își propune să creeze condițiile necesare pentru a optimiza însușirea cunoștințelor și formarea deprinderilor intelectuale și practice corespunzătoare. *Procedeele instructive devin, prin interiorizare, operații mintale.* De aici însemnătatea acordată logicii obiectului de studiu și metodelor ce se utilizează în predare. Acestea trebuie să se conformeze specificului cognitiv al obiectului pentru ca elevul nu doar să reproducă cunoștințele ci să ajungă să gîndească adecvat și independent. În construirea procesului concret de instruire se ține seama în primul rînd de legile gîndirii și numai în subsidiar de regulile memorării. De aceea trebuie să se acorde o mai mare atenție momentelor critice, dificile, nodale ale procesului de **î.** și să se generalizeze *strategia problematizării* și legării învățămîntului teoretic cu activitatea practică. De perfecționarea metodelor de instruire și de autoperfecționarea metodelor de învățare se leagă și formarea intereselor cognitive și a înclinațiilor profesionale, întrucît acestea se nasc în urma succeselor obținute în **î.** prin procedee eficiente. Scopul final privește constituirea capacității de învățare autonomă și permanentă.

J

JAMAIS VU, în traducere directă „niciodată văzut", se folosește în psihologie pentru a desemna iluzia de recunoaștere a unei persoane sau situații care real nu face parte din experiența subiectului. Se explică prin operații de transfer și analogie.

JOC, formă de activitate specifică pentru copil și hotărîtoare pentru dezvoltarea lui psihică. *Sub influența* **j.** *se formează, se dezvoltă și se restructurează întreaga activitate psihică a copilului.* A.A. Liublinskaia sistematizează astfel particularitățile **j.** la copil: 1) în **j.** copilul reflectă ambianța și, prin imitație, activitatea adulților; 2) **j.** este un mod de dobîndire și precizare a cunoștințelor prin acțiune; 3) **j.** este o activitate de gîndire întrucît este orientat spre rezolvarea unor „probleme", spre găsirea căilor în vederea depășirii unor obstacole; 4) acțiunea și cuvîntul constituie principalele mijloace ale **j.**; 5) prin **j.** copilul participă la transformarea ambianței ceea ce produce o vie plăcere; 6) în **j.** se îmbină închipuirea și adecvarea la realitate; 7) **j.** se dezvoltă continuu și implicit dezvoltă personalitatea copilului prin crearea și rezolvarea progresivă a diverse feluri de contradicții: a) între libertatea de acțiune și conformarea la schema de **j.**; b) între imitație și inițiativă; c) între repetiție și variabilitate; d) între dorința de **j.** și pregătirea prealabilă necesară; e) între ceea ce este parțial cunoscut și ceea ce se cunoaște bine; f) între absența vreunui rezultat material util și bucuria **j.**; g) între operarea cu obiecte reale și efectuarea de acțiuni simbolice; stabilirea de raporturi în plan fictiv; h) între emoțiile dictate de rolul îndeplinit și emoția pozitivă provocată

de participarea la **j.** J. Piaget, L.S. Vîgotski, D. Elkonin ș.a. relevă însemnătatea interiorizării acțiunilor și a transformării lor în procese psihice. Pentru explicarea **j.** ca activitate lispsită de un scop practic, utilitar, dar necesară, inevitabilă în psihogeneză, s-au formulat diverse teorii. Astfel, pornindu-se de la faptul că nu numai copilul se joacă ci și puii animalelor superioare, biologii au relevat asemănarea dar nu au înțeles deosebirile. H. Spencer explica **j.** la animalele superioare ca cheltuire a energiilor de prisos care la om ar fi mai mari. Este necesar însă să se considere și necesitățile vieții de relație, înțelegînd **j.** ca un fenomen tranzitoriu de adaptare la ambianță. În acest caz trebuie relevate deosebirile esențiale dintre animal și om. Soții Kellog, ca și Ladîghina-Kots, crescînd împreună cu puii de cimpanzeu și un copil, au constatat că ei evoluează împreună numai în faza jocurilor dinamice, dezorganizat-motorii, mai departe copilul intră în sfera unor jocuri complexe cu desăvîrșire inaccesibile animalului. K. Gross susținînd că **j.** are o fundație instinctivă, își are în sine însuși scopul și anume pregătirea pentru viață. Conducîndu-se după teoria biogenetică a lui Häckel, St. Hall susține că în **j.** se reproduc schemele de acțiune ale strămoșilor noștri îndepărtați, în ordinea sedimentării lor în experiența umană. K. Bühler găsește explicarea **j.** în plăcerea pe care o provoacă la copil acțiunile. Ed. Claparède consideră că **j.,** *rezultînd din imitație, este un substitut de activitate eficientă și îndeplinește un rol compensator în sensul satisfacerii trebuințelor, intereselor copilului.* La baza **j.** sînt reacțiile circulare, ce se formează treptat, în **j.,** îmbinînd realul cu deviații imaginare. De fapt, scopul **j.** constă în însăși acțiunea de **j.,** el „pregătește viitorul, potolind nevoile prezente". Sub imperiul trebuințelor, copilul atribuie lucrurilor obișnuite semnificații neobișnuite, se introduce în roluri, personifică etc., aceasta reprezentînd, așa cum a arătat Th. Ribot, primii pași ai imaginației creatoare. K. Koffka a relevat tocmai această pendulare a copilului între cele „două lumi": ale realității și închipuirii. Împreună și nediferențiate ele ar alcătui „lumea libertății infantile". Un mijloc și un produs esențial al acestei realizări este simbolizarea care este intrinsecă **j.** și al cărei conținut este derivat la K. Koffka din trebuințele personale opuse și în conflict cu realul. Este necesar să se înțeleagă că de la începuturile sale **j.** poartă amprenta vieții sociale în care copilul se dezvoltă. Imperfecțiunile cunoașterii infantile nu sînt expresia rezistenței, a opoziției față de real. Sînt, mai degrabă, caracteristici ale evoluției fazice către cuprinderea realității obiective prin însușirea treptată a mijloacelor activității umane. Rezultă

aceasta și din diferitele clasificări ale **j.** care exprimă inevitabil dezvoltarea lor stadială. Arkin propune următoarea clasificare: 1) **j.** în care se exersează funcțiunile *psihofiziologice* (senzoriale, motorii, intelectuale); 2) **j.** *tehnice și productive* (meșteșugărești, constructive, industriale, agricole); 3) **j.** în care se reproduc unele *relații sociale* (familiale, din grădiniță și școală, din societate în genere); 4) **j.** *militare*; 5) **j.** ce realizează *dramatizarea*, reluînd spectacole de circ, cinematograf, teatru etc. Pînă acum nu s-a căzut de acord asupra unei clasificări a **j.** Nu este unanim acceptată nici terminologia respectivă. Inițial copilul reproduce imitativ și neorganizat unele scheme ale acțiunilor externe (Slavina, Fradkin, A. Chircev) pentru ca la un moment dat copilul să reunească mai multe acțiuni în jurul uneia centrale (subiect) și să evolueze procesual în **j.**, atribuindu-și sieși ca și lucrurilor semnificații fictive. Acest tip de **j.** a fost numit **j.** *cu subiect sau* **j.** *cu roluri sau* **j.** *de creație*. Caracteristic acestei perioade este coordonarea acțiunilor. Important este însă modul de coordonare. L. Vîgotski relevă trecerea de la nemijlocit la mijlocit. Treptat, schemele coordonative se detașează din contextul acțiunii, devin anticipative și mai mult sau mai puțin explicite. Astfel se naște *regula* de **j.** Ea este inițial implicită, este principiu al schemei senzoriomotorii pentru ca apoi pe măsura verbalizării și a transferului generalizator, să se afirme ca principiu al reglajului conștient proiectiv. Dar ca nu este la început dată copilului în forma pură, nu este un efect al indicațiilor verbale ale adultului. Copilul cucerește regula decantînd-o din propria activitate de **j.** care devine tot mai complexă, implicînd cooperarea colectivă și coordonarea procesuală. Realismul regulilor determină o tendință realistă și în ce privește principalul instrument al promovării acestor reguli. Dar aceasta înseamnă că în jurul copilului realul și fictivul nu sînt nici disociate și nici echivalente ca însemnătate. K. Koffka nu are dreptate și nici Piaget cînd susține că„ **j.** are semnificația unei realități autonome", înțelegînd prin aceasta că realitatea reală căreia i se opune este pentru copil mult mai puțin reală decît pentru noi. Nu este cazul să se absolutizeze slăbiciunea discriminării dintre real și imaginar în activitatea copilului. Nu este doar un fenomen învecinat cu halucinația. Oricît ar fi de angajat în **j.** luînd perna drept fetiță sau scaunul drept automobil, copilul „știe" că jucăria nu e totuna cu macroobiectele de reală utilitate. El însă are să fie lăsat să se joace și manifestă în **j.** lui o sinceră și candidă dăruire și mari posibilități de transpoziție. La copil angajarea în situația de **j.** este dictată de o necesitate de viață. Copilul manifestă viu trebuința de a acționa izomorf adultului. Modelarea în **j.** a activității observate în ambianță, este o lege obiectivă. Este binecunoscută determinarea social-istorică a conținutului **j.**, faptul că și **j.** reflectă, în mic, existența socială. S-a spus că **j.** este expresia compensației la care recurge copilul pentru a se întregi ca subiect. Nu este însă o compensație la care se recurge premeditat și nici nu poate fi vorba de un complex de inferioritate (A. Adler). Pentru copil **j.** este un lucru firesc, este, cum observă Blaga, o „înțelepciune" a vieții lui. În **j.** se rezolvă contradicția dintre posibilitățile copilului și cerințele, modelele de acțiune impuse de ambianță. În abordarea procesului **j.**, o primă problemă este aceea a originei psihofiziologice a **j.**, mai precis a impulsurilor inițiale spre **j.** Desigur, există la copil o predispoziție nativă spre **j.** În anumite limite, o astfel de predispoziție întîlnim și la puii animalelor superioare. Totuși nu putem vorbi de o „programare" ereditară a **j.** ca atare. Dovadă faptul că în anumite împrejurări, **j.** poate să nu apară, să fie eliminat din circuitul dezvoltării. Ceea ce nu poate fi însă eliminat și constituie condiția primă și fundamentală a adaptării, este activitatea reflexă de orientare și investigație.

JOC STRATEGIC, situație de conflict în care există cel puțin două părți — persoane fizice, colective sau sisteme dirijate a căror activitate urmărește un scop bine determinat și în care interesele părților sînt contrare. Rezultatul unui joc se numește partidă, aceasta dînd cîștig de cauză unui anumit jucător sau grup de jucători. Diferitele acțiuni executate de jucători în cursul unei partide sînt numite mutări, dintre care unele sînt întîmplătoare, aleatoare (zar, urnă cu bile, aruncare de monedă), iar altele sînt libere, jucătorii putînd delibera și alege mai multe variante de acțiuni posibile. În timp ce în cele mai multe jocuri de noroc au loc numai sau prevalent mutări întîmplătoare, în **j.s.**—concurență economică, conflicte militare etc. — se realizează în mod predominant mutări libere. În **j.s.** mutările libere presupun un plan conștient de acțiune al jucătorilor, o anumită strategie pe care aceștia trebuie s-o elaboreze și s-o urmeze. *Strategia apare ca ansamblu de reguli care permit luarea unei decizii sau a unui șir de decizii capabile să asigure finalizarea acțiunii.* Teoria **j.**, inițiată în anul 1921 de către matematicianul Emil Borel și fundamentată începînd din 1928 de către John von Neumann, analizează schemele situațiilor conflictuale în care intervin capacitățile intelectuale ale jucătorilor și în care rolul întîmplării este limitat prin modul de comportare al acestora. Scopul *teoriei* jocurilor este elaborarea unor recomandări pentru comportarea rațională a jucătorilor, adică deter-

minarea strategiei optime a fiecărui jucător.

JUCĂRII, obiecte utilizate în activitatea copiilor, corespunzînd uneltelor adultului. **J.** constituie un suport important în dezvoltarea copilului. H. Wallon le numește obiecte ale preuceniciei care contribuie la formarea ansamblului personalității. Ele sînt un pretext de bucurii. Funcțiile **j.** sînt multiple: a) *acționează asupra simțurilor și motricității* (atrage atenția pruncului, îl stimulează să prindă jucăria, să-i dea drumul, s-o țină în echilibru, s-o arunce, s-o prindă.) Este un exercițiu care formează gesturile, coordonarea mișcărilor, precizia și stimulează deprinderi noi; b) *contribuie la dezvoltarea inteligenței* (trezește interes și fixează atenția, ajută cunoașterea formelor, a mărimii și ulterior la stabilirea unor relații logice, stimulează inventivitatea și imaginația prin desfacere, asamblare și construcții noi, — uneori întîmplătoare); c) *facilitează afectivitatea* (creează relații de atașament, cu transfer în joc a comportamentului cotidian, poate elibera de sentimentele de agresivitate și constitui identificări afective de natură socială; d) *promovează sociabilitatea* (în jurul **j.** se manifestă la început egocentrismul, ca să facă loc ulterior unor relații sociale cu alții; începe astfel cooperarea etc.); e) *ajută la formarea intereselor profesionale* și a modelelor de muncă. În raport cu îndeplinirea optimă a acestor funcții, **j.** trebuie proiectate și experimentate psihologic.

JUDECATĂ, formă logică fundamentală, caracterizată prin afirmarea sau negarea a ceva despre altceva și prin însușirea de a fi adevărată sau falsă. *Relaționează noțiunile între ele, explicitează conținutul lor și relevă relațiile dintre lucrurile reflectate.* Relevă fie raporturile dintre obiecte diferite, în cazul **j.** *de relație,* fie autoraporturile aceluiași obiect, în cazul **j.** *de apartenență* (aceasta fiind atributivă, cînd relevă însușirea unui obiect, sau predicativă, cînd relevă acțiunea unui obiect). **J.** de relație este constituită din cel puțin două elemente (relate), membrul antecedent al relației și membrul succedent, și o copulă care stabilește tipul de relație (simetrică sau asimetrică, tranzitivă sau intranzitivă, reflexivă). **J.** *de apartenență* este alcătuită din subiectul **j.** (exprimă obiectul), predicatul **j.** (exprimă însușirea sau acțiunea obiectului) și copula sau legătura celor două elemente (apartenența sau nu a predicatului la subiect). După calitatea **j.** *de apartenență* se disting **j.** *afirmative* (enunță apartenența), **j.** *negative* (enunță lipsa apartenenței) și *nedefinite* (sînt afirmative, dar au ca predicat un termen negativ). După cantitate se disting **j.** *universale* (predicatul se enunță după întreaga clasă desemnată de subiect), **j.** *particulare* (predicatul se enunță despre o parte din obiectele ce constituie clasa desemnată de

subiect) și *singulare* (predicatul se enunță despre un singur obiect). Pe baza cantității și calității se disting următoarele tipuri de **j.**: *universal-afirmative* (A), *universal-negative* (E), *particular-afirmative* (I) și *particular-negative* (O); între aceste **j.** există raporturi de contrarietate (între A și E), de contradicție (între A și O, E și I), de subalternare (între A și I, E și O) și de subcontrarietate (între I și O), care pot fi redate intuitiv cu ajutorul pătratului logic. După criteriul relației se disting **j.** *categorice* (legătura dintre subiect și predicat este necondiționată), **j.** *ipotetice* (o **j.** categorică — condiția sau antecedentul — condiționează legătura subiectului cu predicatul din cea de-a doua **j.** categorică — consecința sau consecventul) și **j.** *disjunctive* (care enunță diferite alternative). După criteriul modalității există **j.** *asertorice* (exprimă constatarea unei stări de fapt), **j.** *problematice* (enunță o legătură posibilă între subiect și predicat) și **j.** *apodictice* (enunță o legătură necesară). O formă de **j.** *apodictică* este **j.** *de valoare,* prin aceasta afirmîndu-se legătura subiectului cu o valoare exprimată în predicat (bine, frumos, adevăr etc.); **j.** *de valoare* este corelată cu **j.** *teleologică* (de scop) și **j.** *normativă* (trebuie...).

JUSTIFICARE, particularitate a unor raționamente și acțiuni de a fi orientate către întemeierea unor interese personale, satisfacerea unor năzuințe și sentimente care pot să corespundă sau nu unor valori unanim acceptate. După Th. Ribot, modalitate a logicii sentimentelor.

JUXTAPUNERE, punerea unor elemente alături unul de altul, interpretarea lor fără a întrevedea corelațiile, interacțiunile și interdependențele; deseori desemnează o poziție mecanicistă în psihologie.

K

KIMOGRAF, dispozitiv de înregistrare a unor reacții, stări, procese (printr-o curbă trasată de un inscriptor pe o bandă de hîrtie ce se deplasează într-un ritm uniform). Clasic, pentru transformarea reacțiilor în impulsuri adecvate inscripției se uzează de un sistem pneumatic (capsulă Marey). Există și variante electromagnetice și electronice.

KINESTEZIE, simț muscular, modalitate de recepție a propriilor mișcări și poziții. Relevat în 1826 de Ch. Bell. Ch. Sherrington arată că în constituția nervilor musculari aproape jumătate din fibre sînt senzitive. El introduce termenul de *proprioceptie* (1894). Behtereva demonstrează că deseori discoordonările motorii, parezele și ataxiile sînt cauzate nu de blocarea căilor efectorii ci a celor aferente. W. Jenkins (1954) scrie „*Sensibilitatea kinestezică este probabil cea mai importantă dintre formele de sensibilitate de care dispune omul. Fără sensibilitatea kinestezică este imposibilă menținerea poziției verticale, deplasarea independentă, vorbirea și participarea în alte genuri complexe de activitate.*" Receptorii sînt dispuși în mușchi (fusuri), în tendoane (corpusculii Golgi), și în articulații (terminații nervoase libere). Proiecția analizatorului kinestezic este situată în cortex pe suprafața girusului postcentral (parietal ascendent) și în unele puncte adiacente. Aici prin stimulații electrice se identifică zonele corespunzătoare întregului corp, corespunzător însă nu dimensiunilor spațiale, densității variabile a organelor receptoare (v. homunculus). Goldscheider distinge trei niveluri ale **k.**: a) de înaltă sensibilitate (degete, antebraț, palmă, la care ar trebui desigur adăugați mușchii bucali, linguali și aparatul fonator); b) de sensibilitate medie (cotul, genunchiul, bazinul și fesierii); c) de sensibilitate redusă (pulpa piciorului și altele).

Se face o distincție între proprioceptia somatoestezică ce informează asupra mușchilor și posturii și proprioceptie kinestezică ce informează asupra mișcărilor active prin *feedback* senzorial.

KINEZIMETRU, dispozitive destinate să măsoare precizia mișcărilor manuale, îndeosebi în ce privește direcția și țintirea.

L

LABILITATE, instabilitatea punctului cortical motor stimulat, manifestată prin faptul că nu orice intensitate sau frecvență de stimulare dau aceleași rezultate, iar stimulii aparent asemănători nu dau răspunsuri identice.

LABILITATE AFECTIVĂ (VERSATILITATE TIMICĂ), tulburare de afectivitate constînd în trecerea rapidă de la o stare de bună dispoziție la una rea. Întîlnită în manie, psihopatii, isterie, paralizie generală progresivă, stări de involuție senilă, epilepsie, hipertiroidism, stări de intoxicație alcoolică.

LABIOLECTURĂ, citire a vorbirii după mișcările buzelor și limbii celui ce vorbește. Aptitudine foarte dezvoltată la neauzitori.

LABIRINT, tehnică de cercetare în zoopsihologie și psihologia învățării, constînd dintr-o construcție de canale sau căi labirintice sau numai din desenul corespunzător. Parcurgerea drumului de la intrare la ieșirea, unică, este îngreunată mult din cauza multiplelor „răscruci", căi înfundate, variante derutante. Se urmărește timpul de execuție, greșelile, tactica adoptată etc.

LABIRINT AL DEZVOLTĂRII INDIVIDUALE, expresie ce semnifică unicitatea și marea complexitate a drumului vieții și activității individuale printr-o serie de împrejurări, relații, experiențe practice și spirituale, influențe educative, fapte de învățare etc., toate concurînd la dezvoltarea psihică și de personalitate.

LABIRINT MENTAL, probă imaginară constînd din alegerea unei strategii de parcurgere a materialului dat spre alegere; constă în alegerea răspunsurilor corecte, prin repetări, pînă la obținerea rezultatului final. Subiectul trebuie să descopere prin încercări succesive răspunsul corect, în caz de alegere greșită, proba se reia de la început.

LABIRINT RAȚIONAL, experiență imaginată de Peterson, constînd din suprapunerea metodei învățării prin încercări și erori, cu înțelegerea materialului dat spre învățare. Primelor litere din alfabet li se asociază primele numere, subiectului prezentîndu-i-se litere și numere și cerîndu-i-se acestuia să decodeze materialul prezentat într-o singură modalitate (cifre sau litere).

LACUNAR, ceea ce se caracterizează prin lipsa unor anumite elemente din sistem. Limbajul poate fi astfel cînd îi lipsesc unele cuvinte și de asemenea memoria cînd amnezia intervine pentru anumite fapte sau intervale de timp. Figurile lui Landoldt sînt **l.** întrucît din cerc, patrulater sau triunghi lipsesc anumite porțiuni, ceea ce permite testarea integrării perceptive.

LAMARCKISM, doctrină evoluționistă, Lamarck (1809), care admitea, între altele, **ereditatea** caracterelor dobîndite în cursul vieții de către genitori, de exemplu prin antrenament, funcționare intensă a unor organe etc. **L.** atribuia „nevoii" (de natură psihică, dar în raport cu condiții precise de mediu) capacitatea de a „crea" organul util. **L.** este abandonat de biologia modernă, își păstrează însă popularitatea și „rezistă" sub forme mascate. De pildă, teza după care mediul este atotputernic față de zestrea ereditară, sau după care reflexele condiționate însușite de părinți facilitează dobîndirea lor de către urmași — sînt variante de **l.** Teza după care fondul ereditar al omenirii progresează prin măsuri educative este, de asemenea, o teză **l.**

LAPSUS, deficiență de moment în exprimarea verbală, aducerea aminte sau gestică, constînd dintr-o incapacitate de actualizare (moment de vid mental) sau din înlocuirea paradoxală a unui element cu altul, chiar cu contrariul său. Subiectul poate să nu-și amintească lucruri binecunoscute, să devină incapabil de a pronunța un cuvînt banal, să spună sau să facă exact contrariul din ceea ce își propusese conștient. Considerînd că oboseala și perturbările de atenție nu explică pînă la capăt astfel de fenomene, Freud presupune că faptele de inaptitudine sau substituție din care constă **l.** se explică prin intervenția unor pulsiuni inconștiente care se opun sau înlocuiesc pe cele conștiente. De aceea fenomenele de **l.** sînt considerate ca dătătoare de seamă pentru autenticele tendințe ale *sinelui*.

LATENȚĂ, timpul scurs între momentul în care se aplică un stimul și pînă cînd apare răspunsul; **l.** *reductibilă,* timp de **l.** care se poate scurta prin variația condițiilor de stimulare cum ar fi intensitatea; **l.** *ireductibilă,* nedepinzînd de condițiile stimulării; **l.** adevărată este **l.** *ireductibilă,* diminuată de caracteristicile căilor de conducere și a modului de transmisie a impulsului. La Freud se consideră drept **l.** perioada de reducere a intere-

sului sexual dintre vîrstele de 6 și 12 ani.

LATERALITATE, predominare funcțională a unuia din segmentele simetrice ale aparatului locomotor și organelor de simț asupra altora, așa cum, de regulă, domină mîna dreaptă, tot așa după cum o dovedește B. Ananiev, domină sub anumite raporturi unul din ochi, una dintre urechi, fenomenul fiind necesar în ordinea coordonării intrafuncționale și implicînd predominarea unor mecanisme din emisfera cerebrală corespunzătoare. După B. Ananiev prin asimetria funcțională a organelor perechi de simț se realizează accentuări cu rol foarte important în perceperea tridimensională a spațiului și în genere în selectivitatea psihică.

LATICE, ordonarea într-o rețea a mai multor date. Denumirea a fost introdusă în psihologie de către F. Gonseth și J. Piaget. Ultimul o folosește în explicarea relațiilor dintre structurile logico-matematice și structurile cognitive. J. Flavell definește **l.** lui Piaget ca structuri constînd într-un set de elemente și o relație stabilită astfel ca fiecare două elemente să conțină legături anterioare și posterioare. Exemplu: atributul esențial al gîndirii formale este orientarea către posibil și ipotetic. Relevarea posibilităților ipotetice, recent însușită prin operațiile combinatorii generează după Piaget, constituirea unei **l.**

LEADER, conducător, șef, *persoană care dirijează și coordonează activitatea unui grup*, avînd rol central în adoptarea deciziilor. În psihologia socială se cercetează structura personalității diverșilor tipi de **l.** și influența acestora asupra grupului. S-a dovedit că nu există o singură formulă de **l.** optim pentru toate situațiile de grup (de ex. **l.** *competent, autoritar, hotărît, comunicativ*). În diverse situații se potrivesc mai bine pentru rolul de **l.** diverse tipuri de personalitate. Ceea ce contează este interacțiunea dintre **l.** și grup, modul cum aceasta se realizează. În afară **l.** formali, instituționalizați, cunoscuți după numele funcțiilor pe care le îndeplinesc în diverse sisteme de activitate, sînt în majoritatea grupurilor, și **l.** informali ce realizează în chip firesc un rol de conducere, fiind acceptați și recunoscuți tacit de membrii grupului, bucurîndu-se de prestigiu și reușind voit sau nevoit să se impună. Aceștia pot acționa în sens pozitiv sau negativ. Makarenko a relevat experiența conversiunii rolului negativ în rol pozitiv la **l.** Este dezirabil ca **l.** formal să se bucure și de prerogativele **l.** informal.

LEADERSHIP, rolul unui leader (conducător) care este inițiator, director sau organizator al unor activități de grup; *funcțiile celui care conduce, dirijează, antrenează o grupă de indivizi*. După J. Maisonneuve, **l.** este „un sistem de conduite fixate prin și pentru funcționarea grupului, o condiție și calitate dinamică a structurării sale". Statutul și rolul de **l.** se realizează prin: a) informare

asupra gradului, sarcinilor și metodelor; b) coordonarea contribuțiilor și eforturilor; c) adoptarea de decizii; d) intervențiile de stimulare și susținere; e) intervențiile de facilitare socială și de reglementare, corecție a proceselor și relațiilor de grup. Stilurile de **l.** a) autocratic, absolutist, distant; b) autoritar și protector; c) democratic, consultativ și rațional.

LECTURĂ, acțiunea de a parcurge vizual caracterele scrise, cunoscînd fonemele respective și semnificația lor din ansamblul convențional care constituie limba scrisă. **L.** sau cititul se poate face cu glas tare sau tăcut (pentru sine). **L.** constituie o disciplină de bază a învățămîntului și pentru învățarea cărcia trebuie să fie însușit întregul sistem de simboluri al limbii respective. **L.** se învață și este strîns asociată de scriere și ortografie. Pentru a învăța **l.** sînt necesare anumite condiții; un stadiu de dezvoltare intelectual capabil să facă față cerințelor respective; o stabilitate comportamentală adecvată, nivel intelectual care să nu atingă limitele deficienței severe. Cititul se învață după anumite metode, dintre care cele mai cunoscute sînt cele analitico-sintetice și global-sintetice. În psihologie sînt cunoscute o serie de teste care măsoară rapiditatea lecturii, corectitudinea pronunțării, reținerea conținutului, reproducerea și recunoașterea unui text citit etc.

LEGEA LUI : ABNEY, sau a aditivității luminozităților radiațiilor luminoase parțiale într-o luminozitate totală, egală cu suma componentelor; — ARISTOTEL, privind asocierea de idei în trei moduri: prin contiguitate, asemănare și contrast; — BUNSEN-ROSCOE, sau a reciprocității dintre intensitatea iluminării și timpul stimulării retinei sau plăcii fotografice; dacă intensitatea este redusă la jumătate, durata stimulării trebuie să fie dublată pentru a se obține același efect; —BOUGER-WEBER-FECHNER, denumită legea psihofizică fundamentală, afirmă că pentru modificarea minimă a intensității unei senzații este necesar ca stimulul să-și modifice intensitatea conform unui raport constant față de valoarea sa anterioară respectiv să varieze în plus sau minus cu 1/30 pentru presiunea ponderală, cu 1/10 pentru auz și cu 1/100 pentru văz. Într-o altă formulare: senzația variază după o serie aritmetică dacă stimulul variază conform unei serii geometrice. Gh. Zapan a adus importante corecții acestei legi (care nu se confirmă decît în zona valorilor medii), introducînd într-o nouă formulare matematică alte variabile și făcînd-o astfel aplicabilă și în zona valorilor mici și mari; — CHARPENTIER, după care durata stabilității unei senzații luminoase este invers proporțională rădăcinii pătrate a intensității stimulării; — DELBOEUF, privind relația dintre stimuli și senzații (1876). Se afirmă: 1) degradarea senzației, slăbirea ei cînd stimularea fizică și excitarea ei nervoasă își echivalează intensitățile; 2) progresul

sau accentuarea senzației în urma unei stimulări contrastante; 3) existența la fiecare speță de senzație a unui minimum și a unui maximum de tensiune posibil; — DONDERS, în condițiile unei anumite poziții a capului, ochiul fiind imobil, orientarea privirii este determinată numai de linia sau axul optic; — DUBOIS, privind corelația dintre greutatea corpului și masa encefalului — 1896). După acest mare antropolog: $E = KP^{0,56}$, în care E este greutatea encefalului, P greutatea corpului, iar $K^{0,56}$ un coeficient constant pentru fiecare mod de cefalizare avînd valoarea de 2,8 la om, 0,7 la antropoizi, 0,4 la maimuțe, 0,3 la feline și 0,07 la rozătoare; — EMMERT, după care mărimea aparentă a imaginilor consecutive este proporțională cu distanța aparentă, conformîndu-se legii constantei; — FLECHSIG, întinderea suprafeței receptoare corticale este direct proporțională cu suprafața secțiunii nervilor periferici aferenți corespunzători. — FLOURENS, excitarea prin rotație a canalelor semicirculare provoacă mișcări oculare rotatorii. — GIRAUD-TEULON, imaginea unui obiect, fiind percepută ca proiectată pe un plan de convergență binoculară are o mărime aparentă raportată la o dimensiune a imaginii în corespondență cu distanța față de planul de proiecție și care deci crește cînd crește distanța aparentă; — HICK, timpul de reacție electivă este proporțional cu logaritmul semnalelor diferite din care se efectuează alegerea (1952); — HOORWEG-WEISS, după care cantitatea de excitație electrică liminară a nervilor (produsă de intensitatea i pentru durata t a stimulației) crește liniar în funcție de durată, cu o constantă b, pornind de la constanta a ca limită inferioară: $it = a + bt$; — JOST, privind memoria prevede: a) asociațiile mai vechi pot fi reactualizate mai ușor decît cele mai noi în aceleași condiții de repetare; b) memorarea devine maximal economică dacă se respectă anumite intervale între repetiții (1897); — KIRSCHMANN, saturația culorii induse prin contrast este proporțională cu saturația culorii inductoare (1927); — KORTE, în producerea optimă a fenomenului *phi* intensitatea celor doi stimuli și durata acțiunii lor variază în sens invers; — LAMBERT, conform căreia la o suprafață care dispune de aceeași luminozitate în toate direcțiile și este perfect mată, intensitatea luminoasă este proporțională cu cosinusul unghiului pe care îl face direcția căderii luminii cu direcția suprafeței. Unitatea de măsură este lambertul (Lb) = = 1 *lumen*/cm² = 1 *phot*; — MARBE, timpul de reacție a asocierilor verbale este cu atît mai scurt cu cît respectivele asocieri se produc mai frecvent. — MERKEL, spre deosebire de legea Weber-Fechner afirmă directa proporționalitate dintre intensitatea stimulilor și intensitatea senzațiilor; — NERNST, privind permeabilitatea electrochimică a membranelor neuronale, susține că între schimbarea concentrării saline din masa neuronală și frecvența curenților alternativi sau duratele curenților continui de propagare este un raport invers; — PIPER, în adaptarea la obscuritate între intensitatea excitabilității luminoase și suprafața explorată este un raport constant; — PUTTER, intensitatea senzației este direct proporțională cu concentrarea substanțelor excitabile; — RIBOT, sau legea regresiunii progresive a memoriei: la o vîrstă mai avansată memoria funcționează optim pentru faptele vechi (din copilărie și tinerețe) și pesim, pentru cele noi, recente; — RICCO, produsul dintre intensitatea stimulării foveale și suprafața stimulată este constant; — TALBOT, cînd impresia de lumină continuă (în cazul stimulărilor intermitente) este stabilizată, luminozitatea percepută este identică cu aceea a unei stimulări continue, furnizată de aceeași cantitate de lumină (1834); — VIERORDT, în aprecierea duratelor scurte există un nivel de indiferență sub care se produce subaprecierea și peste care intervine supraaprecierea (1860); — — WUNDT, timpul de latență al reacțiilor este direct proporțional cu intensitatea stimulării (1868); — YERKES-DODSON, optimumul motivațional nu prevede o proporționalitate directă între intensitatea motivării anticipative și dificultatea sarcinii (1908). La sarcinile pentru subiect, ușoare — este necesară o oarecare supramotivare pe cînd la sarcinile grele — oarecare submotivare; — ZIPF, legi psiholingvistice: 1) numărul cuvintelor ce se întîlnesc cu o anumită frecvență este invers proporțional pătratului acestei frecvențe; 2) frecvența unui cuvînt este invers proporțională rangului său în ierarhia de frecvențe verbale; 3) cuvintele cele mai frecvente sînt cele mai scurte; 4) numărul de semnificații ale unui cuvînt se leagă printr-un raport constant de frecvența sa.

LEGI (ale psihologiei); fiind modalități ale determinării sau raporturi necesare, esențiale și stabile, **l.** au un caracter obiectiv și intervin în toate domeniile realității, inclusiv în psihicul și conduita umană. Prezentînd principalul obiectiv al cunoașterii științifice, **l.** permit previziuni iar prin coordonarea lor se construiesc modelele de explicație științifică. *Psihologia*, dispunînd de un secol de dezvoltare științifică, a ajuns să formuleze numeroase **l.**, unele (cele mai multe) avînd un caracter mixt (psihofizic, psihobiologic psihosociologic, psihopedagogic, etc.) iar altele fiind specific psihologice. Acestea se caracterizează nu prin termeni fizici, chimici, fiziologici etc. ci prin dependențe implicative (ca **l.** gîndirii) sau prin semnificații valorice (în motivație și afectivitate). Explicațiile psihologice necesită considerarea ambelor categorii de **l.** Viziunea interacționistă asupra

psihicului şi considerarea multitudinei de variate determinări ce generează momentele subiective şi comportamentele ne obligă ca *în psihologie, să operăm concomitent cu numeroase* **l.** *care acţionează deseori contradictoriu sau divergent. Dificultatea explicaţiilor constă nu în absenţa* **l.** *ci în pluralitatea şi diversitatea lor.* În consecinţă este imperios necesar ca să se încerce clasificări ale **l.** implicate în conduitele umane individuale şi de grup şi să se recurgă, în genere şi în situaţii de caz, la ierarhizarea **l.** considerînd rezultatele tuturor ştiinţelor. M. Bunge clasifică **l.** în *taxonomice şi morfologice cinematice, statistice, teleologice, cauzale şi dialectice.* Referindu-se la psihologie, M. Pradines distinge: **l.** de *funcţionare,* **l.** *de compoziţie sau structură* şi **l.** *psihogenetice.* Important este să se considere că **l.** nu sînt doar cauzale ci şi funcţionale, structuraliste, finaliste, genetice etc. Cu cît un domeniu este mai complex cu atît tipurile de determinare proprii lui sînt mai variate. Sînt de menţionat însă **l.** fundamentale şi generice — cum sînt în psihologie — reflectarea, semnificaţia, autoorganizarea, autoreglajul, — şi altele particulare, ce acţionează la nivelul unui proces sau funcţiuni (**l.** memoriei, ale motivaţiei şi afectivităţii ş.a.) Există şi ierarhizări circumstanţiale de **l.** De ex. în învăţare este o competiţie şi situativă ordonare a acţiunii **l.** repetiţiei, motivaţiei, semnificaţiei valorice, a scopului etc. Thorndike a formulat **l.** efectului după care conexiunile sînt fortificate dacă sînt urmate de stări agreabile (de ex. succes) şi slăbite prin consecinţele dezagreabile. În domeniul învăţării aceasta înseamnă că rezultatele bune obţinute duc la creşterea interesului cognitiv, dar astfel de rezultate depind de capacităţile subiectului şi în particular de o prealabilă respectare a **l.** exerciţiului, trecînd prin încercări şi erori. *Deci* **l.** *se interferează şi deseori una devine condiţie pentru acţiunea alteia.* Astfel, în actele de decizie se constată o intercondiţionare şi competiţie între normele de organizare intelectuală şi **l.** polarizării afective. Cum **l.** nu acţionează separat ci împreună, concomitent şi uneori în diverse sensuri, relativizîndu-se reciproc, cota de probabilitate a diverse **l.** este diferită şi variabilă. *Prea puţine* **l.** *au în psihologie un caracter dinamic, strict-determinist, cele mai multe sînt* **l.** *statistice şi de aceea, în interpretările faptelor, se impune apelul la* **l.** *într-un cadru sistemic-concret.* Este aproximativ aceeaşi situaţie ca în biologie, medicină, agronomie, sociologie. Din faptul că **l.** relevate de psihologie nu acţionează tot aşa de cert şi inexorabil ca **l.** mecanicii şi fizicii nu trebuie trase concluzii negative asupra valorii ştiinţifice a psihologiei. Această valoare ţine în principal de respectarea hipercomplexităţii realităţii umane şi de considerarea extremei labilităţi a activităţii psihocomportamentale.

LEGI GESTALTISTE, sistematizate de către Wertheimer, acestea legi pornesc de la una fundamentală, cea a pregnanţei sau a formei celei mai bune. Prin **l.** *pregnanţei* se explică cum se trece de la cîmpul omogen la cel eterogen în care se pot segrega forme distincte şi stabile. Criteriile sau sublegile pregnanţei sînt: regularitatea, simetria, simplitatea, inclusivitatea, continuitatea, unificarea. Acestea şi multe altele analogice sînt calificate de M. Wertheimer ca fiind intrinseci sau de constelare întrucît se referă la obiect, la modul cum este organizat din punct de vedere fizic stimulul, independent de experienţa subiectului. Extrinseci sînt socotite legile care acţionează în subiect, fiind deci în afara obiectului şi exprimînd contribuţia specifică adusă de subiect în organizarea cîmpului perceptiv. În esenţă **l.** extrinseci sînt cele ale montajului, (Einstellung, set). În acelaşi sens intervin şi influenţele atitudinii asupra percepţiei (P. Fraisse, G. Murphy).

LEGILE PSIHOLOGIEI FUNCŢIONALE, enunţate de Ed. Claparède (1931): 1) **l.** *trebuinţei:* orice trebuinţă tinde să provoace reacţii care sînt proprii pentru a o satisface; 2) **l.** *extensiunii vieţii mentale:* dezvoltarea vieţii mentale este proporţională cu distanţa existentă între trebuinţe şi mijloacele de a le satisface; 3) **l.** *conştientizării:* individul devine conştient de un proces, de o relaţie sau de un obiect, cu atît mai tîrziu cu cît conduita sa a implicat mai devreme şi timp mai îndelungat folosirea automată, inconştientă, a acestui proces, relaţie sau obiect; 4) **l.** *anticipaţiei:* orice trebuinţă care, prin natura ei, riscă să nu se poată satisface imediat, apare ca anticipaţie; 5) **l.** *interesului:* orice conduită este dictată de un interes; 6) **l.** *interesului momentan:* în fiecare moment un organism acţionează urmînd linia interesului său major; 7) **l.** *de reproducere a asemănătorului:* orice trebuinţă tinde să repete conduita prin care a fost satisfăcută, într-o împrejurare similară; 8) **l.** *tatonării:* cînd situaţia este atît de nouă, încît repetiţia asemănătorului este ineficace, trebuinţa declanşează o serie de reacţii de căutare, de încercări, de tatonări; 9) **l.** *compensaţiei:* cînd echilibrul tulburat nu mai poate fi restabilit printr-o reacţie adecvată, el este compensat printr-o reacţie antagonistă faţă de deviaţia pe care o suscitase ; 10) **l.** *autonomiei funcţionale:* în fiecare moment al dezvoltării sale, un organism constituie o unitate funcţională, cu alte cuvinte, capacităţile sale de reacţie sînt ajustate la trebuinţele sale; 11) **l.** *celui mai mic efort:* un organism tinde spre satisfacerea unei trebuinţe urmînd linia celei mai mici rezistenţe; 12) **l.** *substituirii:* cînd un scop nu poate fi atins printr-o tehnică oarecare (printr-un anume comportament), o altă tehnică i se substituie, vizînd acelaşi scop.

LEŞIN, sincopă neurocirculatorie cauzată de anemia acută a creierului şi de depresiunea activităţii cardiace. Poate apărea

în condiții de boală sau la omul sănătos, sub acțiunea unor factori privativi sau șocanți, cum sînt: foamea, înăbușirea, traumele psihice. Este însoțit de amețeli, întunecarea vederii, tulburări vizuale și auditive.

LETARGIE, stare patologică caracterizată prin somnolență (provocată prin sugestie hipnotică sau narcoză medicamentoasă), uitare de sine, inerție și anestezie musculară, reducție la minimum a activității vegetative, rezultată dintr-un șoc sau maladie.

LEVITAȚIE, fenomen dubios, susținut de mitologia indiană și de disciplinele oculte, după care, datorită unor forțe neobișnuite, omul ar putea să învingă legile gravitației, plutind și deplasîndu-se în aer.

LEZIUNE, rănire, compresie, alterare a caracterelor anatomice, histologice și chiar funcționale ale unui organ în întregime sau ale unor părți din acesta. Există **l.** *externe,* provocate de factori (obiecte dure, flăcări, agenți infecțioși) și care sînt vizibile, și **l,** *interne,* cauzate de penetrarea în organe a unor microorganisme sau substanțe toxice. **L.** provoacă tulburări ireversibile în unele cazuri. Prin extensie, **l.** psihică este cauzată de disfuncții nervoase sau traume psihice.

LIBER ARBITRU, noțiune filosofică și etică care implică în concepțiile idealiste o presupusă libertate absolută a omului, o independență totală față de necesitatea și cauzalitatea obiectivă, posibilitate de a alege oricum fără a fi influențat de determinanți externi și evitîndu-i pe aceștia. Concept subiectivist, străin de înțelegerea științifică a libertății, ce se pune în raport cu necesitatea.

LIBERTATE, categorie filosofică, definită în unitate cu necesitatea obiectivă, ca o înțelegere conștientă a necesității sociale și o capacitate de a decide în cunoștință de cauză. Se opune deci ideii de liber-arbitru, conceput subiectivist ca o posibilitate de decizie cu totul independentă de necesitatea obiectivă și numai ca o expresie a evenimentelor aleatorii de ordin subiectiv. *Omul nu este liber în raport cu necesitatea implacabilă ci, în raport cu întîmplarea și este liber întrucît cunoscînd lumea, natura, societatea și propria ființă procedează la transformări și autotransformări.* Engels caracterizează trecerea la comunism, întemeiată pe cunoașterea legilor obiective ale dezvoltării sociale, ca un salt al omenirii din imperiul necesității în imperiul. **l.** Deci **l.** nu constă în ignorarea sau negarea legilor obiective ci în utilizarea lor astfel încît lumea să poată fi transformată în raport cu anumite scopuri care la rîndul lor sînt definite în cadrul și prin intermediul existenței sociale. În consecință prin **l.** se parcurge traiectoria de la real la posibil. Între a ști și a putea este o deplină proporționalitate. Spre deosebire de fatalism, care absolutizează acțiunea legilor directive externe, subordonînd existența omenească

unor destine de neînlăturat, filosofia materialist-dialectică recunoaște un spațiu de **l.** în continuă extensiune prin intermediul științei care, nu numai că reflectă lumea, dar o și creează, deci o transformă practic. Necesitatea obiectivă este primordială dar ea este mereu depășită fiind angajată în deciziile și activitatea constructivă a omului. Subiectivitatea și conduita umană nu sînt verigi ce ies în afara lanțului determinismului universal. Dimpotrivă, sînt forme secundare și intermediare ale determinării și necesității obiective ca modalități de autodeterminare și necesitate subiectivă. Problema nu rezidă în a rupe segmentul determinismului psihocomportamental de macrodeterminismul fizic și social (ca în cazul voluntarismului), ci a recunoaște specificul legilor psihologice, și, în genere, particularitățile dialecticii subiective. Spinoza spunea că este liber cel ce trăiește după comandamentele rațiunii. Amiel spunea că ești liber în măsura în care nu te lași înșelat de sine, de pretextele, instinctele și firea ta. Ești liber prin critică și energie, prin detașarea și conducerea propriei ființe. Neîndoielnic **l.** este dependentă tocmai de acest filtraj selectiv, decizie și proiectare, în baza echilibrării motivelor cu datele cunoașterii, dar în condițiile pseudodeciziilor impulsive, iraționale, nerealiste, a cantonării în sfera iluziilor și reveriilor paralizante, **l.** se transformă în antinomul său, subiectul devenind sclav fie al unor tendințe primar-anarhice, fie al unor iluzii maladive. Simone de Beauvoir spunea că a te vrea moral și a te vrea liber este una și aceeași decizie. Deci, așa cum spunea Montaigne, adevărata **l.** înseamnă să ai o mare putere asupra propriei ființe, pentru că înainte de a fi un privilegiu, **l.** este pentru individ o probă de stăpînire de sine, de cunoaștere a lumii și a proprie ființe, de racordare la cel mai înalt nivel al valorilor și de promovare a acestor valori. Individul conștient își ia în stăpînire propriile facultăți psihice realizînd o unitate a cunoașterii acțiunii și vieții. **L.** este o problemă de adevăr, dreptate și umanism revoluționar constructiv. Orînduirea socialistă generează progresiv noi cadre de **l.** socială, politică, civică, morală, toate amplificînd **l.** individului conștient și responsabil. Cea mai înaltă formă de realizare a **l.** este creativitatea individuală și colectivă.

LIBIDO, termen psihanalitic desemnînd o tendință, dorință ascunsă, energie instinctivă sau dobîndită, izvorînd din fondul inconștient și acționînd asupra conștiinței și comportamentului ca o pulsiune sau imbold. După Freud, **l.** „desemnează forța cu care se manifestă instinctul sexual". Prin generalizare, este energia ce generează orice tendințe. C.G. Jung socotea **l.** „o valoare energetică ce poate fi comunicată unui domeniu oarecare", iar Lacan îl definește că „energie psihică a dorinței". **L.** pot fi: sexu-

ale, narcisice, obiectuale și simbolice, intelectuale. Fixarea l. este socotită ca echivalentă cu o trăsătură de caracter. Represiunile de l. și contradicțiile dintre ele ca și cele rezultate din refulare duc, după psihanaliză, la dezvoltarea unor complexe.

LIMBAJ, sistem și *activitate de comunicare cu ajutorul limbii.* F. de Saussure a făcut distincția dintre limbă și l. pentru a depăși caracterul abstract al lingvisticii (ce studia limba în sine, mai mult lexical și sintactic, asemenea unei geometrii teoretice) și pentru a sublinia — totodată, realitatea activă a limbii sub forma l. ca fenomen psihologic. Termenul ce aparține în primul rînd psihologiei, rămîne subordonat criteriului de sistem, reunind realul și potențialul și, implicit, actele și resursele verbale. Vorbirea, la parole, este actul de utilizare individuală și concretă a limbii în cadrul procesului complex al l. K. Goldstein punea la baza gîndirii verbale, sau a l. semnificativ *„atitudinile categoriale"*. Este ceea ce ne sugerează înțelegerea deosebirii dintre l. și vorbire în termenii distincției dintre atitudini predispozante sau statistice și comportament efectiv. Este numai o perspectivă. În alta, vorbirea face parte din l., reprezentînd forma tipică a acestuia, de l. oral. **L.** pornind de la celebra formulă marxistă a limbii ca realitate și pentru alții, a conștiinței, ar putea fi calificat ca *„limbă în acțiune"*. **L.** se recomandă prin organizare particulară și dinamicitate, prin integrarea în personalitatea agenților comunicării și prin realizarea procesuală. Limba apare ca premisă și rezultantă a l., ca latură statică, de program sociocultural, față de sistemele și activitatea tranzitivă de l. Dar și înăuntrul l. se poate opera o distincție între staticul programatic și dinamica conduitelor verbale, ceea ce a dus la considerarea distinctivă l. vorbire. Ar fi însă o greșeală să se accentueze discontinuitățile în dauna continuității. Limba, l. și vorbirea alcătuiesc trei aspecte ale unui proces unitar. *Psihologia se ocupă de* l., *punînd accentul pe vorbire ca modalitate primordială și fundamentală* a l. A. Ombredane (1933 și 1952) identifică funcțiile l. cu utilizările sale și le pune într-o ierarhie de la primitiv și spontan către elaborat și voluntar. Acest autor distinge la l. 5 utilizări sau funcții: a) funcția *afectivă* a l. constă în exprimarea spontană sau semideliberată a emoțiilor și impulsurilor; b) funcția *ludică* sau de joc apare timpuriu la copil, care încearcă stări de satisfacție prin repetiții ritmate, ajustări și confruntări fonetice, combinații de efect. Glumele, și cuvintele de spirit, jocul verbal ce se emancipează creator și integrat într-un sistem de elaborare mult mai cuprinzător și motivat, contribuie la arta cuvîntului; c) utilizarea *practică* a l. este menită să declanșeze, să faciliteze și să conducă acțiunea colectivă prin colaborare sau rivalitate. Este un l. de intervenție promptă, cu formule concise

și energice, întrucît se desfășoară într-un cadru situativ și cele mai multe din condițiile acțiunii sînt cunoscute; d) utilizarea *reprezentativă* este concepută ca purtînd asupra desemnării a ceea ce este absent, fiind în raport invers cu l. narativ și evocator ca și expunerile didactice elementare; e) prin funcția sau utilizarea *dialectică* a l., Ombredane înțelege „utilizarea formală care nu se ocupă de descrieri sau povestiri ci de facerea și desfacerea combinațiilor simbolice. Algebra este forma cea mai elaborată a acestui limbaj. K. Bühler distingea trei funcții ale l. și anume: a) funcția *expresiv-emoțională*, prin care se exprimă stările și atitudinile subiectului; b) funcția *conativă*, prin care se exercită influența asupra altuia, și c) funcția *referențială* sau designativă sau cognitivă. În ultima perioadă aspectele comunicative ale l. au fost supuse unei analize sistematice pe baza modelelor teoriei informației și cibernetică. Schema de comunicare este alcătuită din următoarele elemente: emițător, receptor, canal, cod, mesaj și referent. În această schemă conținutul comunicării este desigur reprezentat prin mesaj. Acesta se poate raporta în diverse moduri la celelalte elemente ale schemei. Corespunzător fiind scoase în evidență una sau alta din funcțiile l. R. Jakobson (1960) apelează la termenul de „centrare" a mesajului pentru a pune în evidență raportul dominant ce exprimă o anume funcție. Astfel mesajul centrat asupra însuși emițătorului exprimă funcția *expresiv-emoțională* a l. Cînd mesajul este centrat asupra receptorului sau destinatarului, în prim plan apare funcția *conativă* sau *persuasivă*, de determinare a celui căruia i se adresează vorbirea. Centrarea mesajului asupra referentului, deci a obiectului desemnat, evidențiază funcția *denotativă*, reprezentativă, în genere, cognitivă. Centrării mesajului, asupra sa însăși, îndeosebi asupra modalității sale de construcție, îi corespunde funcția *poetică* a l. Se adaugă funcția *fatică*, prin centrarea mesajului asupra canalului de comunicare, a conductibilității acestuia, prin apeluri de tipul: alo!, mă auzi?, este clar?. În sfîrșit, funcția *metalingvistică* — presupune centrarea mesajului asupra elementelor codului, corespunzător preocupării de a înțelege și a fi înțeles: ce vreți să spuneți?... trebuie să nu mă înțelegeți altfel decît în sensul că. . la ce se referă... definiți exact termenii pe care-i folosiți! În genere funcțiile l. ar putea fi reduse la trei: *comunicativă, cognitivă* și *reglatorie.* Modelul psihoneurofiziologic al l. înfățișează un sistem hipercomplex în care o multitudine de componente vizibile sau discrete acționează sincronic și riguros coordonat, dinamica întemeindu-se pe programe conținînd scheme ce pot fi considerate stadial sau static (Jinkin). Este de observat că mecanismele relativ evidente ale l. (cele ce țin de întreg aparatul periferic al fonației, articulării și de organele de simț), nu sînt

biologic, expres, destinate l. articulat ci îndeplinesc primar alte funcţii organice (respiraţie, deglutiţie etc.). În sistematizarea componentelor aparatului vorbirii a devenit clasică împărţirea lor în trei categorii: 1) *componente energetice* (muşchii abdominali, diafragma, muşchii intercostali şi muşchii netezi ai arborelui traheobranhial); 2) *sistem generator* (laringe şi coarde vocale); 3) *dispozitive de rezonanţă* (cavitatea toracică, cavitatea bucală şi cea nazală, laringo-faringele, orofaringele şi nazofaringele). Referindu-ne la mecanismele cerebrale ale l. trebuie să arătăm că în ansamblu se confirmă teza despre participarea (desigur, sub influenţa activărilor reticulare) a tuturor ariilor cerebrale la recepţia şi producerea l. Behtereva a descoperit, prin cercetările sale encefalografice, modelele cerebrale ale cuvintelor care ţin de structurile de ansamblu şi nu de fenomene locale. A. Leontiev generalizează teza despre continua interacţiune dintre procesele verbogenerative şi verboreceptive. Este însă necesar ca să se ţină seama de modul în care interacţiunile menţionate se structurează. L. rezultă din interiorizarea limbii, din adaptarea limbii la existenţa şi activitatea proprie, îşi menţine caracterul de sistem superior organizat, sistem ale cărui caracteristici se relevă îndeosebi în vorbirea dialogată. Psihologia genetică, pornind de la ideea că semnele verbale reunesc două feluri de valori — semantice şi gramaticale — într-o unitate tematică, constată că, la copil, cuvintele parcurg în mare următoarele trei faze: 1) cuvînt-propoziţiune, implicînd o relaţie; 2) pseudopropoziţiuni sau asocieri de cuvinte slab sau defectuos coordonate; 3)propoziţiuni propriu-zise. Subiectul adult este însă, de regulă, conştient de scopul său comunicativ-cognitiv, vorbirea devenind un fenomen complex în care se reunesc strîns inteligenţa, deprinderea şi memoria. În legătură cu selecţia cuvintelor şi dispoziţia lor în frază, uzînd de astă dată de unităţi mai largi cum sînt sintagmele, se ridică o serie de alte probleme care privesc caracteristicile obiective ale sistemului lingvistic în raport cu particularităţile şi condiţiile activităţii verbale. Astfel, lexicul limbilor moderne este foarte bogat dar numai o parte din termenii săi este înscrisă în l. individuale (în dependenţă de nivelul cultural) şi numai o parte din termenii ce pot fi recunoscuţi sînt utilizaţi de subiect. G. Miller (1931) a scos în evidenţă tendinţa de concentrare a unei cît mai mari cantităţi de informaţie în unităţi verbale cît mai reduse. Este o tendinţă real manifestată în dezvoltarea modernă a comunicării verbale şi care se apropie de modelele ideale ale l. După cum arată K. Zipf, „dintre toate comportamentele umane, limbajul este singurul continuum pe care îl putem izola cu un risc minim de deformare, pe care îl putem defini şi studia statistic cu o mare exactitate". După Zipf, dacă

se consideră indicele de frecvenţă (f) al cuvîntului într-un text şi rangul (r) său în ordonarea descrescătoare a frecvenţelor atunci rf = k, deci o constantă. Zipf arată că între lungimea cuvintelor şi frecvenţa utilizării lor este o relaţie inversă; *cu cît un cuvînt este mai scurt şi uşor de pronunţat, cu atît el apare mai frecvent în vorbire*. Un model formalizat al funcţionării l. propune N. Chomsky) (V. GRAMATICĂ GENERATIVĂ). L. natural este luat ca model pentru construirea de l. artificiale sau de interes tehnico-ştiinţific. În genere, — după cum remarcă F. Bresson — acelaşi individ dispune de multiple coduri lingvistice şi paralingvistice, empirice, ştiinţifice, profesionale, de argou etc. Martinet consideră că l. reprezintă un sistem de coduri cu o dublă articulare: la nivel fonetic şi la nivel sintactic. La acesta ar trebui adăugată articularea psihosemantică. După L.Morris, *limba are trei laturi: sintactică, semantică şi pragmatică* — ce se dezvăluie plenar în l. ca: relaţii dintre cuvinte, raportul cuvîntului cu obiectele şi relaţiile dintre subiect şi limbă. Prin cercetările psiholingvistice, l. ajunge să fie multilateral şi concret explorat. Punctul de vedere al psihologiei, care se ocupă de funcţiile l., de învăţarea lui, de formele l. rămîne acela al tratării l. ca o activitate specifică sau — după formularea lui Skinner — drept *comportament verbal*. Sub acest raport dobîndeşte un interes major studiul vorbirii, monologului, dialogului şi l. colocvial, al l. intern şi al scrisului şi cititului. Împreună şi în interacţiune, acestea alcătuiesc fenomenul unitar al l.

LIMBAJ INTERN, modalitate a limbajului în care funcţiile acestuia (comunicativă, cognitivă, reglatorie) sînt cel mai strîns corelate. O caracterizare simplă este aceea de *vorbire internă*, lăuntrică, ascunsă. Uzual se recurge la expresii ca: „voce lăuntrică", „dialog cu sine însuşi" sau „*monolog interior*". Jackson considera că **L.i.**, nu se deosebeşte de vorbire decît prin intensitatea excitaţiei transmise organelor fonatorii şi că are aceeaşi structură ca şi vorbirea. **L.i.** *este modalitatea centrală, specifică a vieţii spirituale, a existenţei mentale.* „Gîndirea — scrie Janet — nu este altceva decît o operaţie ascunsă pentru alţi oameni." Însuşi misteriosul spirit este reductibil la „forma directă a ceea ce noi am studiat sub forma limbajului interior şi gîndirii." Prin **l.i.** se unifică mijloacele verbale cu celelalte operaţii intelectuale. În acest sens **l.i.** îi revine rolul de verigă centrală a activităţii intelectuale, de modalitate de elaborare, anticipare şi declanşare a vorbirii şi scrierii. B. Ananiev remarca: „În limbajul intern se manifestă toate legăturile interne ale personalităţii şi de aceea el apare ca unul din mecanismele generale ale conştiinţei, mecanism ce se modifică la diferite nivele de dezvoltare a personalităţii, odată cu modificarea conţinutului activităţii acesteia." Aşadar **l.i.** este

un proces plurifazic ce se dezvoltă la mai multe nivele și explorează resursele personalității, mijlocind relațiile cu ambianța realizate sub forma activității. Multiplicitatea funcțiilor, formelor și fazelor **l.i.** ne obligă să nu acceptăm o sursă unică a acestuia. În psihologia contemporană contribuția cea mai valoroasă în analiza **l.i.** a fost adusă de către L. Vîgotski care începe prin a distinge limbajul oral destinat pentru alții și o **l.** pentru sine care inițial este tot sonor și apoi se metamorfozează în **l.i.** Vîgotski se oprește asupra laturei procesuale sau fazice a **l.**, ce se desfășoară într-o anumită succesiune de elemente și asupra laturei de semnificare, respectiv latura semantică, ce funcționează într-un alt regim, designările fiind simultane. Poziția lui L. Vîgotski este aceea că **l.** extern este precumpănitor fazic, iar **l.i.** este precumpănitor semantic, prescurtările și comprimările cuvintelor și propozițiilor însoțindu-se de actualizarea semnificațiilor și sensurilor. Referindu-se la sintactica verbală, fazică și la semantică, dotată cu o mare pondere psihologică, el arată că prima este caracteristică **l.** extern, iar cea de-a doua este elaborată și mijlocită prin **l.i.** Conectarea lor variabilă intervine în actul unitar al **l.** în care internul și externul nu pot fi despărțite, iar dinamica implică diverse sensuri. **L.i.** nu este numai ceea ce precede **l.** extern sau ceea ce îl reproduce în memorie ci, în mod esențial, ceea ce se opune **l.** extern ca *vorbire pentru sine mult diferită de vorbirea pentru alții*. Analizînd natura **l.i.** în legătură cu procesul formării sale, Galperin se raliază la interpretarea lui L. Vîgotski care înțelege **l.i.** ca o *formă de existență și mecanism al gîndirii*. După P. Galperin, gîndirea specific umană este pe deplin verbală, fapt evidențiat în primul rînd în procesul devenirii **l.i.** pe cale unică a interiorizării acțiunilor. Rezumativ, **l.i.** *este caracterizat funcțional prin predominanța semnificațiilor cognitive și a impulsurilor, intențiilor și planurilor reglatorii, iar structural este particularizat prin asonoritate, reducționism, concentrare și o extraordinară viteză de desfășurare*. Totodată, **l.i.** este saturat de imagini deseori acestea înlocuind cuvintele și reprezentînd obiecte, relații, situații. De aici și o sintactică aparte a **l.i.** **L.i.** este fragmentar, prescurtat și omisiv. Astfel spus, cuvîntul în **l.i.** evoluat devine un semn al semnului, un semn redus la minimum atît cît este necesar ca să se poată actualiza o semnificație. Tendința de prescurtare este dictată de însăși organizarea sintetică pe unități de sens a **l.i.** În consecință, odată cu reducția se realizează concentrarea sau amalgamarea expresiilor verbale și frazelor. Vîgotski declară că, sub raportul structurii semantice, cea mai importantă caracteristică a **l.i.** constă în predominarea sensului cuvîntului față de semnificație. De aici o serie de particularități în generarea frazeologică, ca și dificultățile de a traduce discursul intern în limbaj extern,

oral sau scris. În același timp este de remarcat și *caracterul eminamente predicativ pe care L. Vîgotski îl atribuie* **l.i.** După el **l.i.** este subordonat unei sintaxe predicative pure și aceasta cu atît mai mult cu cît este accentuat caracterul său de limbaj redus la anumite sensuri și inserat în conținutul activității. **L.i.** dispune de un maxim de libertate, sensurile sale putînd să se amalgameze sau să se conjuge în cele mai diverse chipuri. **L.i.** este în mare măsură *ideomatic și greu transmisibil în* **l.** *extern*. Vîgotski menționează că trecerea de la **l.i.** (a cărui înregistrare, dacă ar fi posibilă, s-ar dovedi indescifrabilă, de nerecunoscut și ininteligibilă pentru un observator) la **l.** extern este o transformare dinamică complexă: transformarea limbajului predicativ și ideomatic în limbaj sintactic, desfășurat și inteligibil. Odată cu aceasta am ajunge la însăși analiza dinamicii gîndirii.

LIMBĂ, sistem hipercomplex de comunicare socială, îndeplinind funcții esențiale în elaborarea și conservarea culturii. Este un mare sistem, întrucît dispune de mai multe sisteme componente, cum sînt: lexicul, sintactica și semantica. **L.** rezultă din și este supusă unui proces continuu de evoluție conform legilor sociale, înăuntrul căruia factorii individuali țin de întîmplare. Comunicarea lingvistică este o constituantă fundamentală a vieții sociale, a existenței omului ca ființă psihică. Nu este însă posibil ca necesitatea unui sistem lingvistic obiectiv să subziste prin detașarea de masa indivizilor ce dau viață limbii. Împărțirea **l.** în „vii" și „moarte" este relativă, atît timp cît **l.** calificate ca moarte sînt reconstituite, descifrate și — măcar restrîns — reactivate. Real **l.** nu poate fi despărțită de *homo loquens* și *cogitans*. Aceasta pentru că — real — **l.** este un sistem de simboluri și semne care există ca atare numai prin mediația psihică. Apariția **l.** marchează trecerea de la indiciu și semnal concret și anticipativ la simbolul ca substitut al unei categorii de obiecte și la semnul care nu modelează izomorf, ci doar semnifică categorial. Legătura dintre semnificant și semnificație, funcția referențială a **l.**, nu poate fi realizată decît de subiectul conștient și întrucît acesta respectă normele sistemului lingvistic. Deci, realizarea și valorificarea **l.**, sub raportul conținutului, presupune limbajul ca sistem derivat care aparține personalităților sau grupurilor umane ce utilizează efectiv **l.** În structura limbajului se reproduc aproximativ parțial structura și legitățile **l.**

LIMINAR, ceea ce se situează la o limită sau la un prag senzorial.

LIMITĂ FUNCȚIONALĂ, valoare minimă sau maximă ce marchează intrarea sau ieșirea din funcție a unui mecanism psihofiziologic și corespunzător a unei activități psihice. Pragurile senzoriale indică astfel de **l.f.** De asemenea în anumite **l.f.** (cu unele variații individuale) se desfășoară vorbi-

rea, gîndirea, memoria, emoțiile etc.

LIPOTIMIE, pierdere bruscă a cunoștinței însoțită de abolirea funcțiilor motorii, însă cu menținerea funcțiilor circulatorii și respiratorii.

LOB CEREBRAL, unitate rezultată din împărțirea morfologică a emisferelor cerebrale ale omului. Sînt cunoscuți patru lobi principali: frontal, parietal, temporal și occipital. La acestea se mai adaugă (după Broca) și lobul limbic, în partea interioară, la joncțiunea emisferelor și acela al hipocampusului și girus uncinatus.

LOCALIZARE A FUNCȚIILOR PSIHICE, teză a neurologiei și psihofiziologiei conform căreia fiecare funcție psihică este realizată printr-o anumită structură nervoasă specializată (centri, zone de proiecție). Localizaționismul (Gall, Broca) absolutizează această relație pe cînd teoria echipotențialității (C. Lashley) ajunge la negarea oricărei specializări neuronale. Pavlov consideră constelațiile neuronale răspîndite la diverse nivele în creier prin care se realizează activitatea psihică și fără a nega specializarea acestora indică o dinamică a **l.a f.p.** Compensația îndeplinește un rol important în restabilirea funcțiilor psihice după lezarea centrilor corespunzători. În neuropsihologie se afirmă că mai important decît situarea topică a funcțiilor este regimul funcțional. A.R. Luria a elaborat conceptul de **l.** sistemodinamică.

LOGOCLONIE, defect al vorbirii constînd din repetarea inconștientă a unei silabe sau a unui diftong în mijlocul sau, mai obișnuit, în finalul cuvîntului.

LOGOFTALMIE, paralizie parțială sau totală a mușchilor orbiculari ai pupilelor (inervate de nervul facial) ce se traduce în imposibilitatea de a închide pleoapele (cea superioară puțin, iar cea inferioară deloc); se însoțește de lăcrimare continuă care jenează vederea.

LOGONEVROZĂ v. BÎLBÎIALĂ.

LOGOPEDIE, disciplină psihopedagogică consacrată studierii și reeducării sau terapiei corective a limbajului deficient sau handicapat **l.** propune metode și procedee adecvate fiecăreia din tulburările de limbaj.

LOGOREE, sindrom de vorbire neîntreruptă, anormală, prin aceea că exprimarea verbală din mijloc se transformă într-un scop în sine, tinzînd să devină repetativă, incorectă, superficială, să conțină cuvinte și construcții inadecvate. Rezultă dintr-o excitație patologică proprie maniacilor sau caracteristică stărilor de intoxicare alcoolică, angoasei maniacale etc.

LOIALITATE, atitudine de fidelitate, gratitudine și devotament față de o persoană cu autoritate, un binefăcător, o instituție, sau colectiv; prin extensiune, mod de a fi deschis, sincer, demn de încredere.

LOISIR, *(fr.)*, activitate liberă desfășurată în afara ocupați obligatorii și corespunzînd do

țelor și înclinațiilor autentice ale subiectului (v. TIMP LIBER).

LOMBROZIAN, de la numele lui Lombrozo, fondatorul unui curent criminalistico-antropologic, care afirmă că înclinațiile spre infracțiune sînt native, indivizii respectivi dispunînd de o fizionomie specifică. Tipul **l.** s-ar caracteriza prin înfățișare primitivă, monstruoasă și anormală.

LONGITUDINAL, strategie a psihologiei evolutive, constînd din urmărirea continuă la aceiași subiecți a fenomenelor de dezvoltare psihică și comportamentală pe perioade îndelungate ce depășesc mai multe niveluri de vîrstă. Tipice sînt investigațiile lui Gotschaldt și apoi ale lui R. Zazzo asupra gemenilor care au fost urmăriți din faza pretimpurie și pînă la cea adultă.

LUCIDITATE, stare vigilă în care dat fiind echilibrul emoțional, procesele cognitive funcționează optim. Claritate și certitudine în reflectarea conștientă.

LUDIC, ceea ce ține de joc în oricare din formele acestuia, de la jocul copiilor și pînă la cel al adulților. *Ludismul* este înclinația spre activități gratuite, solitare. *Ludoterapia* contribuie la readaptarea bolnavilor mintali uzînd selectiv de influențele psihodinamice ale activităților ludice.

LUMINĂ, modalitate de energie radiantă alcătuită din cîmpuri și unde electromagnetice. Are o natură corpusculară (Newton, Maxwell, Einstein), dar și una ondulatorie (Planck, Vavilov, Louis de Broglie). Este vizibilă în limitele frecvențelor 380—870 mmc, sub care radiațiile țin de porțiunea ultravioletă a spectrului, de la 800 mmc urmînd radiațiile infraroșii. În contact cu corpurile se relevă fenomenele de absorbție și reflectare.

LUMINISCENȚĂ, emisie de lumină rezultată în alt mod decît prin încălzire. Fenomen optic ce rezultă în urma interacțiunii corpusculare. La nivelul sensibilității vizuale este sesizat ca fiind strălucire a obiectelor. Forme de **l.**: fotoluminoasă, fluorescență și fosforescentă.

LUNATISM v. SOMNAMBULISM.

LUX, unitate a clarității. Claritatea unei suprafețe care primește în mod normal și uniform un flux de 1 lumen (lumînare) pe 1 m^2. $L1x=10^{-4}$ foți.

M

MACROPSIE, iluzie vizuală, ce constă în impresia că unele din dimensiunile obiectelor sînt mai mari decît în realitate; se deosebește de micropsie, ce are efect invers, de micșorare a unora din proporțiile reale ale obiectelor.

MACROSTEREOGNOZIE, agnozie vizuală ce constă dintr-o percepere supraestimativă a tuturor dimensiunilor obiectelor astfel încît acestea nu-și pierd structura cum se întîmplă în macropsii.

MAGIE INFANTILĂ, comportament lipsit de valoare adaptativă propriu-zisă (pseudoadaptativ), asemănător superstițiilor individuale ale adultului (care și derivă de aici, sau sînt reminiscențe ale comportamentului „magic"), constînd în așa-numita „acțiune eficace la distanță", adică lipsită de verigi cauzale reale. De ex., copilul ar crede că poate regăsi un obiect pierdut, dacă-l va conjura (ex. printr-o incantație inventată *ad-hoc*). Originea **m.i.** s-ar afla, după Piaget, în sentimentul participării, care-l face să creadă că poate comanda obiectelor sau fenomenelor fizice, obiective.

MAGNETISM ANIMAL (MESMERISM), termen introdus de medicul vienez Mesmer, la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, pentru un presupus substrat al eficacității contactului interpersonal în hipnoză, somnambulism și unele forme de psihoterapie. A căzut în desuetudine, în secolul al XIX-lea, cînd în hipnoză s-a pus accentul pe sugestie și autosugestie; mai este de oarecare circulație în parapsihologie, neexcluzîndu-se ipoteza unui „cîmp biologic" cu însușiri speciale.

MAIEUTICĂ (gr. *maieutike* — priceperea de a moși), artă intelectuală, atribuită de Platon lui Socrate, constînd din întrebări meșteșugite și alte procedee ale demonstrației și dialogului prin

care, ca și în actul moșitului, se extrag idei din mintea interlocutorului și concluzii, pe care acesta nu știa că le posedă. O modalitate a euristicii.

MANA, concept al credințelor primitive și prereligioase, indicînd un flux sau o substanță invizibilă, care ar determina viața și ar avea o influență hotărîtoare asupra fenomenelor naturale și omenești. A constituit o premisă pentru elaborarea ulterioară a imaginii religioase despre suflet.

MANAGEMENT, termen provenit din engl., care semnifică metodă de gestiune rațională a întreprinderii, vizînd dezvoltarea și coordonarea optimă a factorilor uman, tehnic și economic în condițiile informării complete și prompte și a adoptării de decizii care să slujească maximal obiectivele propuse. Implică psihologia socială industrială, organizațională, ergonomia și tehnica de creativitate colectivă. De asemenea, implică psihologia educațională întrucît **m.** necesită pregătirea și formarea cadrelor, selecția profesională etc.

MANIACO-DEPRESIV, sindrom descris inițial de E. Kraepelin; afecțiune mentală caracterizată prin alternarea ritmică a unor accese de supraexcitație maniacală cu depresiuni profunde și nejustificate psihic. Sindromul **m.-d.** poate fi exprimat grafic printr-o linie sinusoidală. Sinonim cu CICLOPENIE, PSIHOZĂ CIRCULARĂ.

MANIE (gr. *mania* — nebunie), termen cu sensuri multiple. În limbajul colocvial este folosit pentru a denumi o pasiune de nestăvilit, uneori ciudată, cum este — de ex. — colecționarea unor obiecte lipsite de valoare economică sau estetică (se citează impropriu „mania" pentru creșterea lalelelor în Olanda). Termenul este folosit și pentru formarea unor cuvinte desemnînd unele afecțiuni mintale caracterizate prin acțiuni impulsive, necontrolabile (cleptomanie, piromanie, dromomanie etc.). În sens strict științific, **m.** este o stare mintală întîlnită în unele boli psihice, îndeosebi în psihoza maniaco-depresivă, caracterizată printr-o creștere exagerată a activității psihice și motorii și printr-o stare de bună dispoziție nemotivată. Bolnavul maniacal manifestă o activitate tumultuoasă: vorbește continuu, într-un ritm accelerat, ideile se schimbă rapid, este agitat, se mișcă fără rost, rîde nemotivat, este vesel, optimist, gesticulează, este permanent preocupat de ceva, trece repede de la o activitate la alta. În psihoza maniaco-depresivă stările maniacale pot alterna cu stările depresive. Boala necesită internare în spital și tratament psihiatric. V. PERSECUȚIE.

MANIERISM, simptom întîlnit în unele boli mintale (schizofrenie) și care se manifestă prin atitudini ciudate, artificiale, prin șablonism comportamental. De ex., subiectul execută unele activități într-un mod deosebit, afectat, absurd. Astfel, merge țopăind într-un picior, mănîncă

cu scobitoarea, vorbește cu o intonație specială, uneori menționează în vorbire semnele de punctuație; psihiatrul Gurevici considera drept manifestare de **m.** cazul unui bolnav care scria o scrisoare de dragoste în trei limbi deodată etc. Formele exagerate de comportare manierată sînt denumite bizarerii. **M.** ca o exagerare și ca o deformare a unor moduri de comportare, poate apărea în afara patologicului, ca o bizarerie caracterială, ce trădează, frecvent, o șubrezenie a fondului intelectual și moral.

MANIPULARE, tip de comportament motor restrîns la mișcări locale (mînă, degete) pentru a deplasa sau modifica obiecte. Prin extensie, operații ce produc schimbări într-o ordine de stimuli, de probe, de comportamente ale altor persoane. Forgus vorbește și despre o **m.** (sau interpretare) a percepției.

MARGINAL, ceea ce se află la limita unei zone, la maximum de distanță de un centru (dispersia medie), implicînd acțiuni, efecte și caracteristici minime. În psihologie se folosește pentru a califica unele fenomene de percepție periferică sau conștiință minimă. Desemnează de asemenea zona intermediară dintre normal și patologic. În plan statistic indică scopurile ce variază dincolo de limitele medii ale eșantionului și deci, pot fi eliminate.

MARKETING (engl. *to market* — a cumpăra, a vinde), concepție care are în vedere luarea în considerare a cererii și a ofertei pornind de la cunoașterea cerințelor pieței actuale și viitoare, acțiuni asupra pieței, organizare de metode, procedee și tehnici de cercetare, de analiză, previziune și de cunoaștere a deplasărilor din comportamentul oamenilor. Datorită acestui lucru se începe întotdeauna prin cercetarea trebuințelor consumatorilor. Deoarece cercetarea pieței trebuie să stabilească ce se vinde și ce calități dorește consumatorul să aibă un produs, la ce preț să se ofere unde, cui, cînd și cum se oferă — ea face apel la subramurile psihologiei economice: psihologia consumului, studii de motivație (cercetarea pieței) și psihologia reclamei (M. Demetrescu).

MARTOR, persoană care asistă la desfășurarea unui eveniment și este, în general, chemată să relateze în amănunt toate datele întîmplării (în justiție). Dar din copilărie pînă la sfîrșitul vieții omul asistă la o serie întreagă de fapte. Uneori, redarea lor se face dificil, pentru că nu a observat bine, nu a învățat ce și cum să înregistreze, alteori, în mod voit, intenționat sau neintenționat alterează faptele la care a asistat. În psihologia judiciară se cercetează fenomenul mărturiei, urmărindu-se în interesul justiției, posibilitățile și valoarea acesteia. Sînt probleme de percepție, atenție, memorie, interpretări, motivație care fac ca fiecare mărturie să fie relativă, trebuind să fie considerată critic dar fără a îndreptăți un total scepticism față de valoarea mărturiei umane (T. Bogdan). În psihologia experimentală se folosește expresia „grup martor" pentru a indica un grup de subiecți care nu au fost supuși experimentului și care ne servesc, prin comparație, să stabilim efectele manipulării variabilelor mostre asupra primului grup experimental Pentru a desemna lotul **m.** se utilizează și termenul de lot de control.

MASĂ, mulțime compactă de oameni, de organisme, de elemente cu caractere comune. În psihologie și științe sociale se menționează: *acțiuni de* **m.** ce privesc întreaga populație; *cercetări de* **m.** ce nu se limitează la un eșantion restrîns; *metode de* **m.,** cum sînt anchetele și chestionarele sau scrutinul; *reflexe de* **m.** ce cuprind o mare parte a organismului ș.a. Studiul psihologic privește mulțimile (v.).

MASCARE, suprapunere calitativă a doi sau mai mulți stimuli, fapt ce reduce posibilitatea lor de discriminare; ecranarea unei particularități psihocomportamentale prin alta, de exemplu **m.** temperamentului prin caracter. Ralea folosește termenul de **m.** pentru a desemna actul de simulare sau de adaptare la un rol.

MASCĂ, modalitate a comportamentului simulant pe care subiectul o adoptă mai mult sau mai puțin deliberat pentru a ascunde ceva și a demonstra altceva ce nu-i aparține, dar în care este interesat. Cuprinde mimica, pantomimica, gestica, expresivitatea verbală și se suplimentează cu vestimentație, chiar deghizaj.

MASCULINITATE, profil de personalitate construit pe premisa sexului, dar avînd în principal o determinare culturală și implicînd forță, rezistență, curaj, raționalitate, capacitate de realizare. Termenul a fost introdus de A. Adler, care se referă la dorința de afirmare superioară a bărbatului, la lupta pentru a se degaja de complexul de inferioritate. *Masculinizarea* semnifică schimbarea de personalitate ce merge de la feminitate la **m.** și aceasta fie la femei fie la bărbați ce nu dispun de suficientă **m.**

MASOCHISM, perversiune în care satisfacția sexuală sau plăcerea în genere este resimțită în condiții de dureri și suferințe personale pe care subiectul le caută, întreține, provoacă — recurgînd la autoflagelare, automutilări, autotorturi. În sadism, plăcerea este condiționată de torturarea partenerului. În **m.** moral, subiectul sub presiunea unui sentiment de culpabilitate inconștientă, își asumă mereu poziția victimei, aceasta dîndu-i satisfacții spirituale.

MASS MEDIA (prescurtare de la engl. *media of mass communication* — mijloace de comunicare în masă), ansamblul mijloacelor de comunicare în masă și anume: radioteleviziunea, cinematografia, presa, discurile și publicațiile de mare tiraj, care vehiculează aceleași informații către milioane de oameni, contribuind la definirea unei culturi de

masă. McLuhan distinge medii sau mijloace „calde" cum sînt scrisul, radioul, cinematograful, care transportă mesaje complete fără a lăsa loc interpretărilor personale, și medii „reci", cum este televiziunea, care au o densitate redusă și incită la participarea activă a publicului. Consumul de masă al culturii în condițiile tehnicilor moderne de comunicare, generează anumite efecte psihice pozitive și negative, care au fost cercetate de o serie de psihologi (Lazarsfeld, Moles, Schramm). Psihosociologia investighează reacțiile publicului și cerințele acestuia în vederea realizării unui acord între mesajele de **m.m.** și exigențele dezvoltării culturale.

MAȘINĂ DE ÎNVĂȚAT, instalație mecanică, electromecanică sau electronică, — la nivel superior —, construcție cibernetică, avînd destinația de a transmite cunoștințele elevului, de a evalua, verifica și corecta cunoștințele de care elevul dispune, de a prilejui extensiunea și precizarea cunoștințe ca și antrenamentele în rezolvarea de probleme. **M.de î.** sînt mijloace predilecte ale instruirii programate și condiționează avantajele aduse de aceasta: adaptarea la tempoul elevului, relevarea schemelor operaționale, mai ales algoritmice, operarea cu „pași mici", promptitudinea în comunicare, înregistrare sau evaluare, întărirea răspunsurilor corecte și respingerea erorilor la fiecare din „pași", crearea unor nelimitate posibilități de repetare și autocontrol, oferirea de cunoștințe suplimentare etc. **M. de î.** cibernetice, prin conexiunile inverse detaliate și operative creează depline posibilități de control și autocontrol, marcînd, sub acest raport, o netă superioritate față de formele tradiționale de instruire. Totuși limitarea la programări liniare, ramificate sau mixte, aduce cu sine un pericol de „mecanizare" a activității didactice. Mai mult decît în predarea **M. de î.** s-au dovedit utile în examinarea riguros-obiectivă a elevilor sau concurenților. O importantă perspectivă deschid **m. de î.** cu programarea euristică. Psihopedagogia are importante probleme de rezolvat privind construirea, programarea și utilizarea **m.de î.** ca verigi ale procesului instructiv, condus de cadrul didactic.

MATERIALE DIDACTICE, mijloace extrem de variate (cărți, scheme, grafice, hărți, tablouri, diapozitive, filme, mulaje, rechizite, machete, instrumente, aparate de laborator, utilaje, obiecte naturale etc.) ce servesc procesului instructiv, facilitîndu-l, îmbogățindu-i conținutul și mărindu-i eficiența. Restrictiv **m.d.** sînt cele ce poartă sau exprimă cunoștințele. Extensiv sînt toate obiectele utilizate nemijlocit în instrucție și îndeplinesc constant un rol instructiv, fie că sînt doar mijloace de comunicare (epidiascop, rețea de televiziune școlară) sau de antrenament și calificare (utilaj sportiv sau muzical, utilaje de atelier și materiale de prelucrat). Asupra construcției și modului de utilizare a **m.d.** se reflectă principiile și metodologia didactică.

MATRICE, în statistică, tablă de valori numerice dispuse în grupe, ranguri și coloane, tabel centralizator al corelațiilor dintre teste, sau dintre o serie de factori; **m.** funcțională, sistem unitar de operații neuropsihice.

MATRICE SOCIOMETRICĂ, realitate socială intimă, la baza căreia se află legătura psihologică spontană simpatetică, fără examinări prealabile de motive, dintre oameni care interacționează, creînd grupuri. Este constituită dintr-o structură socială afectivă între atomii sociali (care se manifestă prin atracții-respingeri, indiferență), detectabilă numai prin analiza sociometrică.

MATURAȚIE, procese interne, desfășurate în etape succesive ale copilăriei și adolescenței, care constau în creșterea și structurarea deplină a funcțiilor vegetative și senzomotorii, conform informației ereditare și sub influența mediului și condițiilor de viață.

MATURITATE, stare funcțională fizică și fiziologică la care se ajunge printr-o dezvoltare stadială și care prezintă un sistem complet de posibilități, ce se conservă stabil în etapa vîrstei adulte. Se distinge o **m.** *biofiziologică*, constînd din împlinirea proceselor de creștere și structurare funcțională a organelor și o **m.** *psihică*, în care concură modalitățile de **m.** *intelectuală* de structurare definitivă a mecanismelor intelectuale, ceea ce mijlocește autonomia lor, de **m.** *emoțională* rezidînd în diferențierea emoțiilor, stabilizarea sentimentelor și capacitatea de control a lor și **m.** *socială* caracterizată prin deplina adaptare la condițiile vieții și activității sociale și prin participarea responsabilă la acestea.

MATURIZARE, sistem de procese biopsihosociale concurînd la o evoluție individuală încheiată cu starea de maturitate. În **m.** un rol important revine programării native, care, în condiții normale de echilibru cu mediul, mijlocește creșterea și organizarea funcțională. **M.** nu poate fi însă detașată de condițiile mediului și de activitatea de învățare și educație, care sînt la om decisive. La nivelul psihic și de personalitate factorii de **m.** și de educație sînt interdependenți și trec unul în altul (S. Rubinstein). R. Lafon scrie: „În realitate este un dublu proces: unul anatomic, prin mielinizarea axonilor, care permite izolarea centrilor și a fibrelor, altul neuropsihofiziologic, prin stabilirea conexiunilor intersinaptice datorită intervenției mediatorilor chimici, prin trecerea de la o activitate bioelectrică nediferențiată la o organizare diferențiată și prin organizarea marilor sisteme funcționale neuropsihice, datorită unui mecanism de învățare, sub influența stimulărilor și a educației, ajungîndu-se la circuite funcționale din ce în ce mai complexe, ce presupun de asemenea un me-

canism afectiv, care determină starea de plăcere și de interes într-un mediu care satisface trebuințe." Considerînd locul pe care-l ocupă **m.** biologică în dezvoltare (v.), trebuie să adăugăm și sensul specific psihosocial al procesului de **m.** ce se referă în genere la emanciparea personalității, ce devine independentă, aptă de activități și răspunderi sociale. D. Super insistă asupra **m.** intereselor și înclinațiilor ce duce la **m.** profesională. Stadiile dezvoltării produc efecte de **m.**, de stabilizare a aptitudinilor și atitudinilor. **M.** psihică și profesională alcătuiesc un continuum care, în lumea contemporană extrem de complexă și în continuă schimbare, capătă forma unui labirint nesfîrșit și nu pe aceea a unei linii drepte ce se oprește într-un punct.

MĂDUVA SPINĂRII (MEDULLA SPINALIS), parte a sistemului nervos central, situată în canalul vertebral și alcătuită dintr-un cordon nervos cilindric, turtit antero-posterior. **M.s.** se împarte în patru regiuni: cervicală, toracală, lombară și sacrală. **M.s.** este învelită, ca și întregul nevrax, de trei membrane mezodermice, care la acest nivel formează meningele rahidian. **M.s.** este formată din substanță cenușie, dispusă, pe secțiune, spre interior, sub forma literei „H". De fapt, substanța cenușie este dispusă pe coloane, ea fiind alcătuită din neuroni, fibre nervoase amielinice și nevroglii, pe toată întinderea **m.s.** Spre exterior **m.s.** este alcătuită din cordoane de substanță albă, alcătuită la rîndul ei dintr-un complex de fibre nervoase, majoritatea mielinice. În substanța albă, în imediata vecinătate a substanței cenușii, se află mici insule de substanță cenușie, dispuse în rețea. Ele constituie substanța reticulată a **m.s.** Din punct de vedere funcțional **m.s.** îndeplinește trei mari funcții: funcția de centru reflex, îndeplinită de centri somatomotori și visceromotori, funcția de coordonare a reflexelor, referindu-se la realizarea unei anumite ordini în desfășurarea reflexelor și în proporționarea intensității acțiunii efectorilor și funcția de conducere, îndeplinită de substanța albă și anume prin căile ascendente (senzitive) sau spinoencefalice și căile descendente (motorii) sau encefalospinale.

MĂSURĂ, valoare a unei mărimi, calculată prin raportare la un etalon sau scală. Este o determinare cantitativă, exprimată de regulă, numeric, dar care se situează la un anume nivel calitativ și, conform dialecticii marxiste, reprezintă unitatea cantitativului cu calitativul. Mai precis, prin interpretarea **m.** se stabilește și valoarea calitativă a fenomenului estimat. Măsurătorile presupun compararea datelor cu standarduri din aceeași familie. Pot fi **m.** directe (ce se integrează în standard sau barem) și indirecte, operate prin factori intermediari, stabiliți în cadrul cercetării concrete (tempoul personal, nivel de

aspirații) și aceasta, mai ales, în studiul personalității. În psihologie metodele de măsurare sînt foarte variate și se bazează în genere pe interpretarea statistică a unor răspunsuri la stimuli administrați sistematic, în aceleași condiții și la populații omogene sub raportul experienței, vîrstei și condițiilor de mediu. Se are în vedere curba de distribuție Gauss, erorile posibile în eșantionaj și aplicare a probelor, fidelitatea și validitatea probelor etc. Problema **m.** în psihologie sînt amplu dezbătute și au devenit obiectul unor reuniuni științifice internaționale. Este foarte importantă elaborarea unei psihometrii care să nu vină cu forme din afara cercetării psihologice, ci să-și elaboreze modalitățile de calcul adecvat desfășurărilor psihice. În acest sens operează psihologia matematică (P. Suppes, Luce, Gh. Zapan ș.a.).

MECANICA IDEILOR, după J. Herbart (1824), apariția și menținerea **i.** în conștiință printr-un proces în care forța și energia (echivalentul atenției) sînt transferabile, de la un conținut la altul, după relații matematice analoage celor din **m.** Este o teorie desuetă, tipic mecanicistă.

MECANICĂ SOCIALĂ, mod de interpretare pozitivă a fenomenelor sociale, încercare de sociologie de inspirație fizicalistă a matematicianului român Spiru Haret.

MECANICISM, orientare metodologică reducționistă ce încearcă să aplice legile și principiile mecanicii newtoniene la interpretarea unor fenomene mai complexe, cum sînt cele biologice, psihice, sociale. Omul-mașină al lui Lamettrie (1748) constituie un exemplu de **m.**, dar totodată și de materialism metafizic, nedialectic și deci inconsecvent. În secolul nostru prin **m.** se înțelege pe de o parte o metodă simplificatoare și liniară, nedialectică, pe de alta, o teorie reducționistă, și aceasta în sensul ignorării complexității faptelor psihosociale și a unei interpretări a lor simpliste nu numai de tip mecanic dar și fizic, chimic, biologic. Există și în psihologia cibernetică elemente de **m.** sau fizicalism.

MECANISM, în psihologie are un sens foarte general și nu se reduce la un aparat de tip mecanic, ci semnifică *substratul material, modul de producere* al psihicului subiectiv, prezentîndu-se la diverse nivele ca **m.** biomecanic, biofizic, biochimic, biofiziologic și operațional. Tendințele mecaniciste nu se semnalează decît prin reducționism și prin ignorarea valorii reflectorii sau creative a conținutului psihic și specificului fenomenal al acestuia. Real, prin relevarea tot mai profundă și exactă a diverselor **m.** ce se suprapun sau implică progresiv, studiul psihologic se consolidează științific și materialist.

Este necesar să se înțeleagă că toate formele de mișcare ale materiei, în cele mai rafinate și complexe stadii ale lor, concură la producerea efectelor psihice și deci nici un fel de **m.** nu este exclus din modelul explicativ al psihologiei. Totuși, fiind informaționale și reprezentînd momente de salt calitativ, faptele psihice nu sînt reductibile la **m.** deși nu sînt posibile fără acestea. S. Rubinstein arată că „creierul este organul psihicului dar nu izvorul său". Psihicul este mediat prin **m.** dar nu reflectă (decît în cazuri patologice) **m.**, ci lumea externă, relațiile subiectului cu mediul său social. În psihologia contemporană cele mai bine și relevant studiate **m.** fiziologice sînt cele ale proceselor senzoriale și mnezice, ale atenției, limbajului, deprinderilor și temperamentelor. La nivelul proceselor secundare, **m.** sînt foarte complexe și fiind în cea mai mare parte dobîndite, avînd caracter de acțiuni interiorizate și variabil constituite operațional în raport cu factorii sociali, ridică mari probleme de modelare. v. OPERAȚIE, TEORIA CONSTRUCTELOR, MONTAJ, MATRICE.

MECANISME DE APĂRARE A EULUI, în psihanaliză (uneori dat ca „apărările eului"), reprezintă o serie reprezentativă de operații care se opun ruperii echilibrului și dezagregării individualității biopsihice. Întrucît *eul* socotit instanța ce asigură constanța individuală, **m. de a.a e.** se pun pe seama sa deși nu au întotdeauna caracter conștient și sînt foarte diverse. Laplanche și Pontalis notează: „Apărarea, într-un mod general, se referă la excitațiile interne (pulsiuni) și, electiv, la acele reprezentări (amintiri, fantasme) de care pulsiunile sînt legate, la acele situații capabile să declanșeze excitația și în măsura în care aceasta nu este compatibilă cu echilibrul și de accea este dezagreabilă pentru ea. Afectele neplăcute, motivele sau semnalele de apărare pot fi de asemenea obiecte ale apărării. Procesele defensive se specializează ca mecanisme de apărare, mai mult sau mai puțin integrate *eului*. Marcate și infiltrate asupra pulsiunilor asupra cărora poartă, **m.de a. a e.** iau deseori alura unor compulsiuni și operează, cel puțin parțial, în mod inconștient". În multe cazuri conceptul de apărare este apropiat de cel de interdicție pentru evitarea dezechilibrului și neplăcerii. Ana Freud încearcă o sistematizare a **m.de a. a e.** și enumeră : refularea, regresiunea formația reacțională, izolarea, anularea retroactivă, proiecția, introiecția, reîntoarcerea spre sine, întoarcerea spre contrar, sublimarea. J.B. Coleman (1950), cu unele modificări, a sistematizat și definit **m. de a. a e.** după cum rezultă din tabelul său pe care-l reproducem în continuare.

Mecanisme de apărare	Funcțiuni
Refuzul realității	Protejarea *eului* de o realitate neplăcută prin refuzul de a o percepe.
Fantezia	Satisfacerea dorințelor frustrate prin realizări imaginare.
Compensația	Mascarea slăbiciunii prin accentuarea unei trăsături dorite sau hotărîrea pentru frustrație într-o anumită arie prin suprasatisfacerea alteia.
Identificarea	Creșterea sentimentului valorii prin identificarea cu persoana sau instituția care prezintă faimă.
Introjecția	Încorporarea valorilor externe și a etaloanelor în structura *eului* în așa fel încît individul să nu mai fie la dispoziția bunului plac al amenințărilor externe.
Proiecția	Plasarea blamului pentru dificultăți pe seama altora sau atribuirea propriilor sale dorințe imorale altora.
Raționalizarea	Încercarea de a proba că un comportament este „rațional" și justificabil și astfel vrednic de sine și de aprobarea socială.
Represiunea	Înlăturarea gîndurilor dureroase sau periculoase din conștiință.
Formația reacțională	Înlăturarea dorințelor periculoase prin exagerarea atitudinilor și tipurilor de comportament opuse și uzarea de acestea ca de „bariere".
Deplasarea	Descărcarea sentimentelor, îngrădite uzual de ostilitate, pe obiecte mai puțin periculoase, dintre cele ce inițial au dat naștere la emoții.

„Insularizarea" emoțională	Retragerea în pasivitate spre a proteja de răni *eul*.
Izolarea	Scoaterea unei sarcini afective dintr-o situație plină de prejudicii sau separarea unor atitudini incompatibile prin componentele logic impermeabile.
Regresiunea	Retragerea la un nivel de dezvoltare mai timpuriu implicînd răspunsuri mai puțin mature și uzuale, la un nivel de aspirație mai coborît.
Repararea răului	Ispășirea și astfel neutralizarea actelor și dorințelor imorale.
Sublimarea	Satisfacerea dorințelor sexuale frustrate prin activități substitutive nesexuale.

J.P. COLEMAN: *Abnormal psychology and modern life.*
Chicago, Scott Foresman, 1950, p. 95.

MECANIZARE, proces care se caracterizează prin înlocuirea forței musculare a omului cu forța mecanică a mașinii, care preia executarea unor operații la un nivel mai ridicat, în ceea ce privește forța, rapiditatea, ritmul și durata.

MEDIATORI CHIMICI, substanțe care intervin în facilitarea transmisiei sinaptice a excitației nervoase și musculare. Principalii **m.c.** sînt: acetilcolina, produsă de fibrele colinergice, noradrenalina, produsă de fibrele simpatice (adrenergice), apoi serotonina, histamina, dopamina etc.

MEDIAȚIE, interpunerea uneia sau mai multor idei (acte) între stimulul (ideea) inițial și rezultatele finale, care constituie scopul investigației.

MEDIAȚIONISM, teorie psihologică elaborată de neobehavioristul Ch. Osgood (1953) în prelungirea și prin generalizarea teoriei variabilei intermediare (Cl. Hull și E. Tolman). În esență **m.** constă în afirmarea că între stimul și reacții comportamentale se intercalează procese interne mediatoare, care pot face ca la un stimul să se elaboreze cele mai variate reacții, iar aceeași reacție să fie pusă în dependență de diverși stimuli. În locul formulei clasice și liniare S-R, Osgood propune S-r_m-S_m-R, în care

r_m și S_m constituie răspunsul mediat și autostimularea din partea organismului. Mediația este concepută ca un sistem de autoreglaj. Cînd se produc reacții de mediere (r_m), ele produc și autostimularea (S_m) care pune în mișcare anumite secvențe instrumentale de răspunsuri (R). Orice stimul evocă la subiect o serie de reacții dar printre acestea există una singură care poate efectua mediația semantică. Teoria **m.** se centrează asupra proceselor de semnificare prin semnificanți verbali. C. Osgood este unul din fondatorii psiholingvisticii. El a propus și *diferențialul semantic.*

MEDICINĂ PSIHOSOMATICĂ, modalitate a medicinii moderne, fundamentată prin lucrările lui Pavlov, K. Bîkov, W. Cannon, Freud, H. Selye etc., și axată pe principiul interacțiunii și unității dintre neuropsihic și somatoorganic, dintre spiritual și anatomo-fiziologic. **M.p.** studiază rolul unor factori psihici în etiologia unor maladii organice sau funcționale și de asemenea, efectele sau componentele psihice ale unor astfel de maladii. (G. Ionescu) În consecință, *bolnavul fiind tratat nu doar ca un organism ci ca o personalitate diferențiată, se urmăresc atît simptomele psihice, cît și cele organice în vederea stabilirii unui diagnostic complex, iar terapeutica include pe lîngă procedeele proprii medicinii, și psihoterapia.* R. Lafon distinge în sistemul **m.p. s.** următoarele laturi: a) atitudinea psihosomatică; b) simptomatologia psihosomatică; c) afecțiuni sau maladii psihosomatice, cum sînt astmul, hipertensiunea arterială, nevrozele de organ, de felul ulcerului, dermatozele, reumatismul cronic etc.; d) nevrozele de conversiune sau isteria, cu o simptomatologie de tip neuropsihiatric. Alexander, pornind de la psihanaliză, consideră că perturbările psihic inconștiente, complexe, frustrații, predispun la anumite afecțiuni somatice, fiecare individ dispunînd, în acest sens, de un profil psihic. Afecțiunile psihosomatice apar, fie ca rezultat al expresiei vegetative directe, din stări emotive prelungite (traume și drame), fie ca o consecință a epuizării scoarței cerebrale, fie ca expresie simbolică a unor tendințe (limbajul corpului). La copii și tineri, după Huyer ș.a., sînt în mod deosebit de resortul **m.p.**: a) tulburările funcționale (crizele nervoase, insomnie, tulburări de limbaj, durerile, ipohondria, anorexia ș.a.); b) stările de tensiune psihice; c) marile entități morbide de felul astmului, afecțiunilor cutanate, obezității, diabetului, maladiei lui Basedow, isteriei și epilepsiei; d) hospitalismul; e) tulburările de comportament.

MEDICO-PEDAGOGIC, expresie de origine franceză, purtînd asupra acțiunilor conjugate de terapie medicală, plus educație intensivă și reeducare, întreprinse în cazuri de deficiență sau situații la limita între normal și patologic.

MEDIE, în statistică, valoarea centrală sau măsura mijlocie a unei serii sau unui grup de date,

reprezentînd tendința principală a seriei sau grupului respectiv. Prin calcularea **m.** (aritmetice sau mediane) se pot determina obiectiv abaterile în plus sau minus a performanțelor. Repartiția normală și reală a datelor este dată de curba lui Gauss. În statistică se folosesc diferite tipuri de **m.**: armonică, geometrică etc.

MEDIERE ASOCIATIVĂ, asociație între doi termeni între care nu poate fi stabilită o legătură logică, decît odată cu apariția unui al treilea termen, interpus.

MEDIU, concept biologic desemnînd realitatea în mijlocul căreia se află și viețuiește un organism și mai ales totalitatea factorilor și condițiilor ce influențează nemijlocit sau mijlocit organismul și cu care acesta se află în interacțiune. Filogenetic, **m.** este factorul determinant al evoluției biologice. Pe măsura adaptării la **m.** organismul își sporește capacitățile de reacție și utilizare activă și selectivă a condițiilor de **m.** Astfel se definesc *condițiile de existență* ca acele condiții din **m.** total cu care organismul întreține relații vitale. În același **m.** fizic diverse tipuri de organisme își constituie diverse sisteme ale condițiilor de existență. În legătură cu aceasta se propune ca **m.** vital să intre în definiția organismelor ce nu pot fi concepute decît în unitate cu **m.** lor. În gencre **m.** *trebuie considerat un macrosistem pus în raport cu organismul (sau persoana umană) ca un cadru de referință.* În raport cu omul se distinge un **m.** *cosmic,* **m.** *natural,* **m.** *sociocultural,* **m.** *profesional,* **m.** *familial* ș.a. În altă incidență se are în vedere **m.** *fizic* și **m.** *spiritual.* Omul nu este numai produs al **m.**, îndeosebi al celui social, dar și agent al transformării **m.** Esențial este că omul ca personalitate face parte din sistemul social și se dezvoltă solidar cu acesta. Cultura definește în chip esențial condițiile de existență ale omului ce este tot mai mult capabil să stăpînească **m.** *natural.* Totuși dependențele de **m.** persistă. În raport cu omul, **m.** se dispune în cercuri concentrice mergînd de la cosmic și pînă la cadrele sociale imediate. Sub acest raport este edificatoare teoria cîmpului elaborată de K. Lewin. De relațiile cu **m.** se ocupă ecologia. Există și o psihologie ecologică.

MEDIUM, persoană care datorită unor particularități speciale (în primul rînd sugestibilitate) este aptă de „percepție extrasenzorială" sau de comunicare parapsihologică. Originar **m.** este un subiect ușor accesibil hipnozei. Apoi această „permeabilitate" a fost extinsă asupra telepatiei. Se pare că în astfel de raporturi intervine și compatibilitatea dintre **m.** percipient (mai ales în stare de transă) și hipnotizor sau inductor.

MEDULLA SPINALIS, v. MĂDUVA SPINĂRII.

MEFIENȚĂ, dispoziție spre bănuială nejustificată, așteptare anxioasă a răului, teamă continuă de a fi înșelat și de a suporta daune.

MEGALOMANIE (gr. *megal* — mare, *mania* — nebunie), stare psihopatologică caracterizată prin alterarea autoaprecierii propriei personalități, în sensul amplificării importanței sociale a acesteia. Megalomanii nu numai că au sentimentul patologic al grandoarei proprici personalități (se consideră a fi: artiști sau savanți de renume mondial, eroi sau conducători celebri de oști), dar se și comportă ca atare. Se întîlnește în unele boli mintale (paranoia, schizofrenie).

MELANCOLIC, temperament hipotonic, rezultat din tipul slab de activitate nervoasă superioară. Se caracterizează prin redusă capacitate de lucru în condiții de suprasolicitare, slabă rezistență neuropsihică, dar și printr-o acută sensibilitate. Dificultățile de adaptare la condițiile vieții sociale sînt compensate frecvent prin retrageri în sine, trăiri profunde, reverii. H. Eysenck observă înalta corelație dintre acest temperament și introversiune. **M.** sînt capabili de acțiuni migăloase, ce implică analiză de finețe și multă răbdare.

MELANCOLIE, depresiune psihomorală, tristețe permanentă inspirată de pesimism și însoțită de un complex de culpabilitate. Dincolo de o anumită limită devine patologică și se înscrie ca un simptom alternativ în psihoza maniacodepresivă. **M.** înseamnă și o anxietate depresivă.

MELIORISM, (lat. *melior* — mai bine), doctrină filosofică ce repudiază pesimismul în avantajul unui optimism relativ, critic și realist, considerînd proeminența binelui în lume, cursul de ameliorare a acesteia și posibilitățile largi de optimizare ce pot fi realizate prin eforturi consecvente.

MEMORIE, *proces psihic de stocare și destocare a informației, de acumulare și utilizare a experienței cognitive.* Se dezvoltă în două etape: 1) *memorarea,* ce cuprinde fazele întipăririi și ale conservării; 2) *reactualizarea* în forma recunoașterii sau a reproducerii. În formă elementară (senzorială) și pînă la nivelul recunoașterii, **m.** există și la animalele superioare, dar ca **m.** cognitivă cu un conținut sociocultural, este caracteristică omului. Secenov aprecia **m.** ca „piatră unghiulară a dezvoltării psihice", întrucît fără **m.** nu este de conceput formarea proceselor superioare, a conștiinței și personalității. **M.** îndeplinește rolul de, premisă și produs al tuturor celorlalte procese psihice. Reflectînd trecutul, fiind o funcție a sedimentării și reactualizării selective a experiențelor, **m.** contribuie ca un suport indispensabil pentru învățare, dar nu unicul suport al acesteia. Se face distincția dintre **m.** *social-istorică* și **m.** *personală,* care este tributară față de prima. Sub raportul conținutului, **m.** poate fi *senzorială, cognitivă, afectivă* sau *motorie.* După durată și funcție se situează la trei nivele: 1) **m.** *imediată,* ce persistă doar cîteva secunde sau minute și prin care se asigură continuitatea acțiunii; 2) **m.** *scurtă* sau mijlocie, cu durată de cîteva ore, prin

care se asigură continuitatea activităților cotidiene; 3) **m.** *de lungă durată*, persistînd peste ani și prin care se asigură continuitatea conștiinței și unitatea personalității. Se înțelege că sfera celor trei tipuri **m.** este inegală, **m.** imediată avînd o sferă de cuprindere mult mai mare decît cea medie, care la rîndul ei este mult mai cuprinzătoare decît **m.** de durată sau **m.** propriu-zisă. Numai o mică parte din **m.** imediată trece în cea medie ș.a.m.d. Sub raportul reglajului **m.** poate fi *involuntară* sau *intențională* și *voluntară*. Există și forme specializate de **m.** conform activității ce este precumpănitor exersată. Se presupune existența unor montaje mnezice sub influența cărora se asimilează mereu informații. Încă Aristotel observă că **m.** luată în sine este produs al conștiinței noastre în prezent dar, luată ca indicație la altceva, este copia a ceea ce lipsește. Deci propriu **m.** este ca evocînd trecutul în raport cu necesitățile prezentului (H. Piéron), să facă implicit *distincția dintre trecut și prezent*. Respectiv să reflecte trecutul ca trecut și să facă distincția dintre real și imaginar. **M.** este în raport necesar cu percepția și conștiința timpului. Janet consideră că **m.** s-a construit istoricește prin acțiuni sociale menite să lupte cu absența, și să faciliteze adaptarea la acele dificultăți pe care le produce vremea. P. Janet a delimitat o clasă de acțiuni, numite mnezice, pe care subiecții le întreprind pentru a fixa informația și a o putea recupera la nevoie. Astfel sînt crestăturile, nodurile, desenele, simbolurile și în principal limbajul și mai ales scrisul. **M.** se înscrie în rețeaua de comunicații informaționale din societate, **m.** individuală fiind modelată și întreținută de **m.** și comunicația socială. Halbwachs arată că în **m.** socială acționează legi specifice, iar F. Bartlett arată că diverse tipuri de cultură influențează variabil **m.** individuală, solicitînd-o într-un anumit mod și punîndu-i la dispoziție mnemoscheme convenționalizate, prin care se reunesc experiența socială și cea individuală. A. Leontiev și Tolman de asemenea relevă rolul semnelor în **m.**, semne ce apar ca mijloace în raport cu semnificațiile, ce sînt snopuri. P. Zincenko a făcut analiza comparativă a acțiunilor cognitive și a celor mnezice, arătînd că primele le devansează pe secundele, iar acțiunile mnezice formate pe baza celor cognitive, se disting prin finalitate mnezică și prin detaliere, concretizare și efort de însușire exactă a materialului. Învățarea presupune variabile interacțiuni dintre acțiunile cognitive și cele mnezice. Pentru **m.** este caracteristică strategia fidelității față de sursa de informare și a exactității reproducerii. De aceea în actele mnezice se recurge la puncte de sprijin, la constituirea unor unități tematice, la comparații și clasificări și în genere la sistematizare, aceasta avînd o

însemnătate decisivă pentru memorare. În viziunea contemporană **m.** ne mai apare doar ca un efect sau o funcție spontană a țesutului neuronal. Desigur, există un substrat material al **m.** și știința contemporană a realizat remarcabile progrese în dezvăluirea lor. (v. Engramare). Pentru fixarea informației este necesară o perioadă de *„consolidație"*, în care intervin restructurări infraneurale și se elaborează engrama. Somnul favorizează consolidația. E.N. Sokolov consideră că responsabili pentru păstrarea informației sînt anumiți neuroni din ariile asociative ca și glia adiacentă. În genere, mecanismul neurofiziologic al **m.** se identifică cu mecanismul formării reflexelor, legile reflexogenezei avînd și valoare de legi ale **m.** C. Voicu a demonstrat că există o oarecare dependență a funcționării **m.** de tipul de sistem nervos. La baza stocării sînt circuite cortico-talamico-reticulo-corticale (W. Penfield), sînt relații între cele două emisfere (Sherry) ceea ce numim urmă avînd un caracter de sistem dinamic (P. Anohin). **M.** presupune o sistematizare a sistemelor după D. Hebb și Pringle. În consecință, cele mai importante pentru formarea și progresele **m.** sînt mecanismele operaționale, de tipul acțiunilor mentale mnezice, menționate mai sus. Vom considera deci că **m.**, în condiții normale, este prea puțin legată de particularități ale eredității și fiind, în esență, o funcție complexă ce se formează în legături și o dată cu întreg sistemul psihic, va reflecta caracteristicile acestuia și va depinde de condiții ale exercițiului, organizării și motivației. În legătură cu aceste trei criterii pot fi clasificate nenumăratele legi și regularități ale **m.** pe care le-a demonstrat psihologia experimentală. Un dicton antic arată că „repetiția mater studiorum est". Ebbinghaus a urmărit efectul repetițiilor asupra **m.**, dar a constatat că acestea, fiind strict necesare, nu sînt în raport liniar cu reproducerea. Există fenomene de subînvățare și de supraînvățare, optimă fiind o cotă modestă de supraînvățare, dar nu una exagerată de natură să determine efecte blocante. După A. Jost (1907), „dacă două asocieri sînt de intensitate egală, dar una este mai veche decît cealaltă, o nouă repetiție va favoriza mai mult asociația mai veche decît asociația mai recentă". Deci materialul învățat mai de mult timp, dar relativ uitat, se poate reînvăța mai ușor decît unul însușit mai recent. Lyon (1914) a demonstrat, în legătură cu amploarea materialului de memorat, că dacă materialul crește în progresie aritmetică, timpul de învățare crește în progresie geometrică. Robinson arată totodată că în condiții egale de exersare sau repetiție, materialul mai lung se amintește mai bine decît cel mai scurt. Contează deci mărimea lanțului de asocieri posibile. Levitan arată că la același număr de repetiții mult mai bine se reține povestirile

decît frazele izolate. Efectul Restorf dovedește totuși că plasarea într-o serie omogenă, a unui element heterogen, facilitează memorarea acestuia. Tot așa, după Foucault, în memorarea unei serii sînt favorizate elementele de la început și cele de la sfîrșit, mijlocul fiind dezavantajat. În activitatea mnezică, decisivă este calitatea. Nu este suficient să repeți standardizat, orbește, la nesfîrșit. A. Smirnov arată că repetițiile variate, făcute în diverse forme, sînt mai productive decît cele uniforme. Fiecare repetiție trebuie să însemne o adîncire și perfecționare a activității cognitive. Apoi regimul repetițiilor trebuie adaptat optim la volumul și gradul de dificultate al materialului. Astfel, *dacă materialul are proporții reduse și este ușor accesibil, este preferabilă însușirea lui prin repetări concentrate sau comasate; dacă el este prea voluminos și prezintă dificultăți, este necesar ca repetițiile să fie eșalonate*. Există însă și o problemă a intervalului dintre repetiții; după cum arată T. Cook, intervalele prea mari favorizează uitarea, iar cele prea scurte contribuie la oboseală. H. Piéron a arătat că intervalul optim dintre repetiții depinde atît de sarcină, de material, cît și de caracteristicile subiectului. Kimble (1949) arată de asemenea că în fiecare etapă este preferabil să se facă un număr mai redus de repetiții. Cît privește alternativa dintre repetările globale și cele pe fragmente, acestea se rezolvă tot în dependență de volumul materialului și de posibilitățile subiectului (Pechstein). Un material voluminos nici nu poate fi însușit decît pe părți, dar este important ca acestea să fie delimitate logic (ca unități didactice) și ca ele să fie succesiv cointegrate (A. Smirnov). Date fiind segmentele a,b,c,... x, învățarea să se producă în ordinea a + b + ab + c + abc +... + a − x. Odată cu dezvoltarea intelectuală și cu vîrsta segmentele ce se construiesc devin tot mai mari și cuprinzătoare, memoria adultă tinzînd spre globalizare (Gates). Witașek a arătat că repetițiile trebuie să îndeplinească și o funcție de control asupra gradului de însușire a cunoștințelor și de aceea este necesar să se facă și repetiții fără apel la sursă, deci să se spună sau să se scrie „pe de rost". *Lecturile alternate cu recitări sînt de 2-3 ori mai productive sub raportul garantării reproducerilor, decît lecturile efectuate numai în gînd* (R. Woodworth). *Subliniind însemnătatea repetițiilor prin reproducere autonomă noi am prevenit asupra fenomenului denumit de noi „iluzia învățării" în care, elevul, familiarizat cu materialul, crede că dacă-l poate recunoaște, îl poate și reproduce, fapt pe care nu l-a verificat în prealabil*. Însăși reproducerea trebuie să fie exersată. Aceasta considerînd că reproducerea este un proces mai dificil și complex decît recunoașterea. În genere ceea ce contează

este gradul de activism al învățării. În legătură cu aceasta, A. Smirnov și P. Zincenko arată că memoria involuntară devine tot așa de productivă ca și cea voluntară. B. Ananiev arată că după desfășurarea unei activități, ce nu este ghidată de scopuri mnezice, mult mai bine se amintesc scopul și rezultatele activității decît mijloacele cu care ea a fost efectată. G. Katona (1940) și apoi mulți alții au demonstrat că *memorarea este direct proporțională cu intensitatea și gradul de organizare a acțiunii cu obiectul respectiv*. Dacă organizarea angajează toate elementele unei situații, atunci **m.** va reuși să le cuprindă în egală măsură pe toate. Aceasta pune însă în evidență relația dintre *memorarea logică* sau cu înțeles și *memorarea „mecanică"* a unor materiale, ce pot să posede sau nu un înțeles. McGeoch a stabilit că la același număr de repetiții, numărul stimulilor memorați este cu atît mai mare cu cît este mai mare gradul lor de semnificație. Este clar că memorarea logică este mai productivă decît cea mecanică și este totodată o **m.** autentică, iar nu o simplă reproducere mecanică. Totuși în unele cazuri cînd materialul prin sine însuși nu are un sens (denumiri, ani, numere de telefon etc.) și memorarea mecanică este necesară. Apoi trebuie să se țină seama de tendința firească a subiectului uman de a înzestra cu un sens și a încadra într-o schemă și materialele lipsite de sens. Astfel s-a dezvoltat mnemotehnica. După constatările noastre, cel ce posedă multe și bine sistematizate cunoștințe are șanse să achiziționeze, fără mari eforturi, noi cunoștințe pentru că reușește să le clasifice optim, să le pună în raporturi clare față de cele vechi etc. A. Smirnov arată că pentru randamentul **m.** tot așa de important ca și înțelegerea este activismul. Acesta depinde de motivație și efort. Dacă materialul este deosebit de semnificativ, răspunde unor cerințe sau interese puternice ale subiectului, el produce o astfel de mobilizare, încît poate fi însușit dintr-o dată, fără repetiții speciale (dar probabil nu fără repetiții mintale). Deci *nu doar repetiția guvernează procesele de* **m.**, *ci și semnificațiile ce determină retenții și reactualizări selective*. P. Golu a subliniat însemnătatea motivației epistemice, intrinseci actului de învățare. Hulrock a arătat că la școlari aprecierea laudativă a rezultatelor celor învățate crește mai mult decît sancțiunile, productivitatea memorării, dar lipsa oricărei aprecieri, pozitive sau negative, se răsfrînge dăunător asupra memorării. În legătură cu fenomenele cotidiene și accidentale de **m.** s-a discutat mult afirmația lui Freud, care susține că subiectul, sub influența inconștientului, are tendința de a reține evenimentele plăcute și de a uita tot ceea ce a fost, pentru el, dezagreabil și penibil. Astfel s-ar explica fenomenele paradoxale de uitare (lapsusuri) a unor nume de

persoane sau invitații etc. Cercetările au dovedit că, aici fiind implicat un fenomen de **m.** afectivă, contează mai mult decît semnul stenic sau astenic al trăirilor, intensitatea acestora (Barrett). *Se reține mai bine evenimentele intens trăite afectiv, comparativ cu cele indiferente* (D. Rapaport). În genere **m.** trebuie pusă în raport cu structura activității pe care o slujește, îndeosebi prin fixarea snopurilor în raport cu anumite mijloace (A. Leontiev). Efectul Zeigarnik, demonstrat prin retenția mai bună a datelor probelor pe care subiecții nu au putut (fiind întrerupți de la lucru) să le rezolve decît a celor pe care le-au dus la bun sfîrșit constă în persistența tensiunii în sistemele de acțiune, ce susțin sarcinile întrerupte și relativa descărcare a tensiunii prin executarea sarcinilor. În cazul de față tensiunile sînt integrate în intențiile subiectului de a îndeplini sarcinile. Intenționalitatea expres mnezică („să țin minte, să nu uit") se răsfrînge pozitiv asupra productivității **m.** W. Jenkins dînd la două grupe de studenți un material spre examinare și instruind numai una din ele asupra necesității de a-l urma, a constatat că și cei din cealaltă grupă și-au propus singuri să-l țină minte. Este o autoinstruire energică, foarte frecventă și generală. Importantă este nu numai prezența intenției mnezice dar și conținutul ei. Dacă subiectul își propune să rețină un material pentru o anumită dată, îl va putea reproduce la data respectivă, dar ulterior îl va uita în ritm accelerat. Este efectul Ebert-Meumann, care se formulează astfel: *învățarea pentru o anumită dată condiționează uitarea după această dată*. Se înțelege că montajul de a învăța fără termene limitative, pentru viață, favorizează, în aceleași condiții de efort, **m.** de durată. Asupra procesului de **m.** influențează întreg sistemul de personalitate cu orientările și atitudinile ei. Un experiment al lui Murphy (1943) dovedește că după examinarea unui text ce conținea argumente pro și contra unor orientări politice, subiecții dovedesc că reține, de două-trei ori mai bine argumentele în acord cu atitudinile lor reale, decît cele care dezavantajează poziția lor. În legătură cu situații de acest fel, P. Fraisse a propus reformularea unui dicton, în sensul: *„spune-mi ce ții mai bine minte, ca să-ți spun ce fel de om ești"*. Personalitatea apare ca un selector mnezic atît în memorizare cît și în reproducere. Odată cu vîrsta crește productivitatea atît a memoriei involuntare cît și a celei voluntare. Între cele două forme de memorie intervine o relație reciproc complementară, una beneficiind de rezultatele celeilalte și funcționînd în unitate. Asupra proceselor de **m.** se resfring particularitățile funcționale ale subiectului, ceea ce duce la o memorare precumpănitoare a informației vizuale, auditive, kinestezice sau verbale, a trăirilor afective stenice sau astenice. Se consideră că proeminența **m.** afectivă se înscrie în dotația artistică (M. Bejat). Experiența generică sau profesională de care dispune subiectul, influențează atît memorarea cît și reproducerea. Bartlett dînd spre memorare subiecților săi studenți figuri de animale exotice necunoscute lor, a constatat tendința de reducție a figurilor la modele comune în fauna binecunoscută a subiecților. În reproducere, faptul amintirii și cel al raționamentului se interferează așa de strîns, încît nu pot fi disociate. De aici tendința spre constructivitate în reactualizare, subiectul raționînd pentru a reconstitui și uneori completînd, reunind sau combinînd inexact amintirile sale. Th. Ribot este primul din cei care a constatat la bătrîni fenomene curioase de reminiscență și de slăbire a memoriei evenimentelor recente. El a formulat *legea* **m.** *regresive, ce se caracterizează prin productivitea amintirii evenimentelor îndepărtate și mari dificultăți în memorarea evenimentelor recente și actuale*. Pavlov explică legea lui Ribot prin slăbirea, odată cu bătrînețea, a inhibiției active și dezinhibarea reflexelor mai vechi, care sînt și cele mai trainice. Fenomenele de **m.** evoluează în mod ondulatoriu între retenție și uitare.

MENDELISM, concepție referitoare la comportarea și rolul genelor în ereditate, elaborată de J.G. Mendel (1822—1884), considerat părintele geneticii. În urma cercetărilor bazate pe metoda hibridării experimentale, Mendel comunică în anul 1865 următoarele concluzii: ereditatea este un fenomen care poate fi studiat cu precizie; trebuie să se distingă între *caracteristică*, ceea ce se vede (fenotip, cum a fost numită mai tîrziu totalitatea caracteristicilor) și *factor*, ceea ce stă la baza caracteristicii (numit ulterior genă, ansamblul genelor formînd genotipul); factorii ereditari sînt independenți unii de alții și fiecare dintre ei guvernează o anumită caracteristică observabilă; transmiterea caracteristicilor de la o generație la alta se face după o anumită ordine. În anul 1900, aceste precizări au fost redescoperite prin cercetări independente efectuate de C. Correns, E.V. Tschermak și H. de Vries, fiind ridicate la rangul de legi ale eredității. Astfel, au fost formulate următoarele legi: uniformitatea primei generații hibride; segregarea sau disjuncția genelor în generația a doua hibridă; combinarea liberă a genelor sau segregarea independentă a caracteristicilor.

MENINGITĂ, maladie inflamatorie a membranelor meningiene cu etiologii variabile (de obicei infecționare), dar avînd, de regulă, importante consecințe neuropsihice. Sechelele senzoriale se concretizează în cecitate sau surditate integrală și tulburări ves-

tibulare. Cele psihice constau în debilitate mintală de diverse grade și tulburări caracteriale de tipul instabilității sau obsesiei. Întrucît sechelele psihice se pot accentua, sînt necesare, încă din cursul desfășurării bolii, măsuri psihoprofilactice și psihoterapeutice.

MENOPAUZĂ, oprirea ciclului menstrual la femeie, aproximativ după vîrsta de 45 de ani, ca urmare a încetării funcției ovariene (producerea ovulelor și secreția hormonilor). Ca și în cazul fenomenului fiziologic analog întîlnit după 55 de ani la bărbați (andropauza), **m.** declanșează o serie de manifestări psihofiziologice și psihice cu o amplitudine și coloratură care fac să se vorbească despre atingerea în aceste momente a unei vîrste critice. Plăcerea și facultățile de îndeplinire a actului sexual scad, oboseala se instalează mai ușor, apar frecvente stări de insomnie, iritabilitate, tensiune mare, trăiri de tip anxios în legătură cu viitorul, se îngustează cîmpul intereselor, modurile noi de viață sînt acceptate cu greutate și cu reținere nostalgice, adaptarea la cei din jur, mai ales tineri, este grea, conștiinciozitatea în activitate este subminată de lipsa inițiativei etc. Pentru diminuarea acestor manifestări se apelează la diferite remedii, cele mai eficiente fiind de ordin psihosocial (atitudini și interacțiuni compensatoare).

MENTAL, ceea ce ține de minte, sau mai larg, de stările și procesele psihocorticale, de spirit. Sinonim cu subiectiv, diferențiat de comportamental și opus obiectivului. În psihologia clasică: calificare a conștientului accesibil introspecției. În acest sens Claparède consideră mentalizarea echivalentă cu conștientizarea. Se susține însă că și fenomenele psihice inconștiente ar dispune de această calitate (Rauh). Structurile și conținuturile **m.** rezultă originar din interiorizare sau mentalizare. Referitor la aceasta Piaget scria: „Legea fundamentală ce pare să regizeze mentalizarea progresivă a acțiunii este, într-adevăr, aceea a trecerii de la ireversibilitate la reversibilitate, altfel spus, mersul spre un echilibru progresiv, definit prin aceasta din urmă."

MENTALITATE, mod de organizare a activității intelectuale considerată din punct de vedere al structurilor logice și al valorilor afective directoare, cum sînt convingerile și credințele. **M.** mijlocește orientarea specifică în ambianța socială și înțelegerea sau interpretarea evenimentelor. Fiind relativ stabilă, este caracteristică pentru subiectul individual sau colectivități, prezentîndu-se ca un sistem de atitudini afectiv-cognitive. Este dependentă de asimilarea modelelor culturale și de experiența de viață.

MENȚINERE, folosit în psihologie pentru a desemna stadiul de dezvoltare în care creșterea a încetat dar organismul se menține într-o stare constantă. Se

folosește de asemenea pentru a caracteriza în învățare porțiunea din curba răspunsurilor ce rămîn la același nivel *(niveau de soutien)*.

MESAJ INFORMAȚIONAL, ansamblu de date, imagini sau idei despre stările reale sau posibile ale unui obiect. Are ca purtător material un grup de semne sau litere aparținînd unui anumit alfabet. Mesajul se formează prin operația de selecție și îmbinare a elementelor informaționale. În planul recepției informațiilor la nivelul analizatoarelor, se întîlnesc mesajele *elementare*, care reflectă o componentă elementară a obiectului-stimul, avînd valoare de indice de recunoaștere. Obiectul este însă recepționat în multitudinea componentelor sale, încît în rețelele neuronale se reconstituie din fluxul total de mesaje elementare un mesaj de *ansamblu* referitor la întregul obiect. Mesajele *elementare* corespund senzațiilor, iar mesajele *de ansamblu* corespund percepțiilor cuplate, de obicei, cu semnele verbale care desemnează obiectele respective și totodată exprimă noțiunile, categoriile ce reflectă sub raportul esențialității diferite clase de obiecte. Mesajele se recepționează de către subsisteme specializate, numite: traductori de intrare", la nivelul cărora se realizează decodificarea lor și recodificarea într-un cod specific (la nivelul analizatorilor, se convertesc în influx nervos).

MESCALINĂ, substanță psihotropă de proveniență vegetală, cu efecte halucinogene. **M.** produce o dilatare a timpului perceput, perturbări ale percepției formei și maxime intensificări ale percepției cromatice.

MESMERISM v. MAGNETISM ANIMAL.

METABOLISM, proces prin care se efectuează schimbul de substanțe între organism și mediu; totalitatea reacțiilor biochimice din celule și țesuturi prin care se consumă sau se eliberează substanțe și energie. Există diverse stadii și forme specializate ale **m.** În ansamblu, **m.** comportă două procese opuse și complimentare: de asimilație (anabolism) și de dezasimilație (catabolism). Actele și eforturile psihice se datoresc catabolismului, întrucît presupun consum de substanțe și energii. Asimilația informațională sau psihică are alte mecanisme decît asimilația anabolică. S-a încercat totuși să se formuleze o tipologie după predominarea anabolismului sau catabolismului (H. Wallon). În genere, dinamica **m.** se exprimă în dinamica trebuințelor primare și a tensiunilor. După Freud, aparatul psihic încearcă mereu să se conformeze unui principiu al constanței, deci să asigure un balans al tensiunilor în sensul homeostaziei. De aici și semnalarea acută a acumulărilor de tensiuni (în momentele de dezechilibrare) ca și tendința de descărcare sau eliberare a lor.

METAPSIHIC, fenomen psihic neobișnuit sau care nu a dobîndit încă o explicație știin-

ţifică. Printre fenomenele **m.** sînt acelea de *telepatie* (comunicare extrasenzorială a gîndurilor la distanţă), *precogniţie* (presimţire şi prezicere neelaborată raţional), *telekinezie* (acţiune mecanică la distanţă fără instrumente materiale) etc.

METAPSIHOLOGIE v. PARAPSIHOLOGIE.

METATEORIE, elaborare teoretică asupra uneia sau mai multor teorii, altfel spus o teorie a teoriilor. Se referă îndeosebi la aparatul conceptual al ştiinţelor sau al unei ştiinţe şi serveşte pentru elaborarea sistemelor formalizate şi pentru integrările multidisciplinare.

METEMPSIHOZĂ (gr. *metempsychosis* — deplasarea sufletelor), interpretare mistică despre mutaţia sufletelor (concepute ca autonome) de la un organism la altul, putînd trece de la plante la animale şi la oameni etc. Întruparea sufletului după moartea individuală, ar fi supusă unei logici a purificării avînd un curs progresiv după comportarea individului.

METODA CONSTRUCTIVĂ, modalitate de testare a inteligenţei generale şi a structurilor de personalitate, care apelează la tehnici cum ar fi: construcţia figurilor pe bază de modele, asamblarea de obiecte, desenul liber sau după o temă dată etc.

METODA ECONOMIEI, metodă teoretică a studiului determinării şi evaluării retenţiei mnemonice şi a uitării progresive. Se determină numărul de repetiţii necesar unei reproduceri corecte într-un timp determinat de achiziţia iniţială în raport cu numărul de repetiţii necesar acestei achiziţii. Se obţine astfel valoarea relativă a economiei repetiţiilor în reachiziţie.

METODA SOCRATICĂ, procedură inductivă, dialectică de desfăşurare a unui dialog, utilizată de filosoful grec Socrate ca o replică la metoda expozitivă de instruire şi la metoda dogmatică de cunoaştere. Forma primară a euristicii. Printr-o serie de întrebări şi răspunsuri dirijate de conducătorul unei discuţii se urmăreşte clarificarea unor lucruri ignorate sau negate de interlocutor. Constituie fundamentul metodei interogative sau tehnicii de învăţămînt prin întrebări şi răspunsuri din cadrul didacticii moderne. Relativ recent, s-a demonstrat însă că această metodă nu asigură totuşi atingerea unui înalt nivel de intercomunicare în procesul instructiv-educativ, deţinînd semnificaţia unui pseudodialog, a unui învăţămînt expozitiv camuflat. Astfel, gîndirea inventivă, critică şi participarea elevilor se menţin auxiliare, profesorii monopolizînd în continuare iniţiativa şi responsabilitatea, abuzînd de întrebări directive care cer neapărat răspunsuri acceptabile şi ignorînd în mare măsură întrebările nondirective sau stimulatorii (care îndeamnă elevul la căutarea răspunsului, la exprimarea mai clară şi mai amplă), instituind o comunicare unilaterală sau realizînd o distribuţie inegală a schimbului de informaţii între profesor şi masa de elevi (unii părînd a fi uitaţi). Este necesar ca **m.s.** să fie cît mai apropiată de principiile moderne ale euristicii.

METODĂ (gr. *metodos* — urmărire, cale, itinerar), originar — cercetare, apoi cale şi sistem de proceduri prin care se ajunge la un rezultat, fie că **m.** este anticipată, fie că se constată retroactiv. **M.** este o structură de ordine, un program după care se reglează acţiunile practice şi intelectuale în vederea atingerii unui scop. „Ideea de metodă, scrie A. Lalande, este întotdeauna aceea a unei direcţii definibile şi urmată cu regularitate într-o operaţie." **M.** este de aceea structurată ca un invariant strategic ce-şi subordonează variabile tactice. Orice **m.** are un caracter instrumental, este o modalitate de intervenţie, de informare, interpretare, acţionare. Aceasta nu înseamnă însă că **m.** este exterioară domeniului real căruia se aplică. Dimpotrivă, **m.** rezultă din cunoaşterea prealabilă a domeniului şi se formulează prin conversiunea relaţiilor celor mai generale şi specifice domeniului în modalităţi instrumentale şi normative. De aici şi corespondenţa dintre denumirea legităţilor sau legilor şi cea a metodei: dialectica este atît cea mai generală lege a dezvoltării cît şi **m.** universală a investigaţiei şi interpretării; în studiul creierului, reflexul apare atît ca fenomen fundamental cît şi ca **m.** fundamentală, în studiul conduitei, acţiunea apare atît ca fenomen reprezentativ cît şi ca **m.** centrală etc. Totuşi **m.** nu se reduce la reproduceri şi constatări decît rareori. Mai ales **m.** experimentală, recurge la combinare de relaţii, la tehnici împrumutate din alte domenii, la modele ipotetice, ajungînd astfel (ca în tehnică) la construcţii şi inovaţii de obiecte şi de interrelaţii funcţionale, deci la creaţie.

METODELE PSIHOLOGIEI deţin un loc important şi au rol decisiv în realizarea ştiinţifică şi în asigurarea eficienţei practice, tot aşa sau chiar mai mult decît în alte ştiinţe. Constituirea psihologiei ca ştiinţă este legată de critica şi trecerea pe plan secundar a introspecţiei, şi de adaptarea metodelor obiective proprii ştiinţelor naturii, îndeosebi a experimentului. M. Bejat afirmă că psihologia se naşte ca ştiinţă experimentală. Caracterul obiectiv şi mijlocit al cercetării psihologice se corelează cu adoptarea unei concepţii materialiste şi ştiinţifice asupra psihicului şi conduitei umane. Între biologie, neurofiziologie, medicină, sociologie, etnologie, antropologie, pedagogie, pe de o parte şi psihologie pe de alta, a avut loc, în ultimul secol, un permanent şi reciproc schimb de metode. În acelaşi timp s-a consolidat sistemul de metode al disciplinelor mixte cum sînt psihofiziologia, psihoneurologia, psihofizica, psiholingvistica, psihopedagogia, psihosocio-

logia, psihocibernetica ș.a. Astfel repertoriul metodelor de care uzează psihologia a sporit considerabil. Cît privește specificul metodelor psihologice, în sensul restrîns al cuvîntului, acestea se caracterizează prin: 1) adoptarea faptelor de comportament ca indicatori ai stărilor și relațiilor interne, subiective; 2) considerarea naturii stimulilor, deci evaluarea lor ca obiecte ale reflectării; 3) confruntarea datelor „subiective" cu cele obiective; 4) abordarea precumpănitor genetică a investigațiilor și subordonarea laturii funcționale celei genetice; 5) abordarea precumpănitor sistemic — personologică a faptelor elementare și considerarea interacțiunilor dintre persoană și ambianță, dintre mental și comportamental, dintre cognitiv și afectiv etc.; 6) orientarea formativă și constructivă a cercetărilor psihologice în sensul educațional, terapeutic, de optimizare a activității productive și relațiilor interumane etc.; 7) orientarea spre latura calitativă a fenomenelor și utilizarea măsurilor cantitative în scopul degajării caracteristicilor calitative. Considerînd caracterul hipercomplex al faptelor psihocomportamentale, în cercetarea psihologică, mai mult decît în sectorul fizico-chimic și biologic, se instituie o strînsă interdependență între metodele de investigație și metodele de interpretare ce se corelează cu metodologia teoretică. Cu titlu de mijloace ale metodologiei interpretative, intervin metodele statistice și cele pe care le oferă psihologia matematică și logistică. Acestea, printre care menționăm calculul corelațiilor, analiza factorială, analiza variațională, calculul informațional și probabilistic ș.a., au devenit indispensabile în cercetarea psihologică modernă. O nouă și deosebit de fecundă perspectivă deschid metodele psihologiei cibernetice. În psihologie, pe lîngă metodele de cercetare intensivă și extensivă, un rol deosebit revine metodelor de prognoză și diagnoză (v. *psihodiagnoză*, v. *teste*) și de asemenea, metodelor aplicative (psihoterapeutice, educaționale, psihoergonomice, organizaționale ș.a.). Ca și în alte științe, în psihologie, fundamentale sînt metoda *observației* și experimentul. În afara experimentului de laborator, ce cunoaște o excepțională dezvoltare în legătură cu progresele tehnicilor (mai ales electrofiziologice), psihologia utilizează formula de elaborare proprie, a experimentului natural. Apropiată de aceasta, și de o mare fecunditate în psihologia medicală și în psihologia genetică și apoi și în cea socială, este metoda clinică. Adăugăm și metoda analizei de caz. În studiul genezei trăsăturilor de personalitate se folosește de mult timp anamneza (v.) sau biografia psihologică. Odată cu expansiunea psihologiei sociale o largă răspîndire au dobîndit: ancheta, chestionarul, interviul, analiza de conținut, metoda grafelor ș.a. În psihologia muncii industriale se folosește analiza operațională, fil-

marea, fotografierea zilei de muncă ș.a. O metodă clasică și mereu fecundă este metoda analizei produselor activității creatoare. În diagnoză și cercetare este necesar ca să se aleagă metoda adecvată și fidelă, să se utilizeze mai multe metode care să se controleze și completeze reciproc și la nevoie să se inoveze metode noi sau să se adapteze cele cunoscute, condițiilor concrete. Psihologia este știința cu cele mai numeroase, diversificate și plastice metode de cercetare, diagnoză și aplicare.

METODICĂ, sistem de prescripții și de procedee, tehnici, mijloace de orice fel, prin care este concretizată (adecvată unui domeniu sau unor scopuri) aplicarea unei metode sau unui grup de metode. În psihologie, prin **m.** se înțelege modul concret de lucru (considerat într-o ordine și dat pînă în detalii) în cercetare, diagnoză, învățare, psihoterapie, raționalizare a muncii etc. În pedagogie **m.** denumește disciplinele didactice speciale privind condițiile, metodele și procedeele adecvate predării și învățării unei materii de învățămînt (scris-citire, aritmetică, istorie etc.). După Șt. Bîrsănescu **m.** „stabilește locul materiei respective în cadrul planului de învățămînt, scopul și sarcinile ei instructiv-educative, programarea conținutului, formele și mijloacele de predare (privind pe profesor) și cele de învățare (privind pe elev), raportul dintre elev și materia de învățămînt". Aici ar trebui adăugat și raportul dintre profesor și elevi ca dimensiune foarte importantă a realizării unei **m.** În elaborarea lor **m.** sînt dependente de teoria generală a didacticii, de teoriile psihologice ale învățării, de specificul cognitiv (logica obiectului de învățămînt), de experiența școlară. Punctul de convergență al **m.** este cel al mijloacelor și metodelor, de unde și noua denumire de tehnologie didactică. Totuși **m.** este subordonată scopului pedagogic, de unde și eforturile de antrenare a celor mai avansate date științifice (psihologie, logică, matematică, cibernetică) în vederea modernizării **m.** În acest sens, v. PROGRAMARE, ALGORITMIZARE, EURISTICĂ, ANTICIPARE OPERAȚIONALĂ.

METODOLOGIE, cu înțeles de știință despre metode, denumește în principal teoria științifică a metodelor de cercetare și mai ales de interpretare, ansamblul principiilor după care o disciplină se călăuzește și construiește, concepția privind mijloacele dezvoltării unui domeniu de cunoaștere sau (și) acțiune. Sub acest raport fiecare din curentele sau școlile psihologiei prezintă și o **m.** ce apare ca latură sau chiar ca punct de pornire al doctrinei. Astfel psihologia comprehensivă are ca **m.** comprehensiunea sau intuiția, behaviorismul își centrează **m.** pe raportul S-R, psihanaliza deservește concomitent și teoria generală și **m.,** ca și psihologia reflexologică, psihologia clinică, psihologia ciber-

netică etc. Într-un sens mai restrîns, prin **m.** se definește ansamblul metodelor de care dispune o disciplină. În chip abuziv termenul este folosit și cu înțeles strict tehnic ca metodică sau ca propedeutică, după cum spune B. Holzner, ca un plural neformal al metodei. T. Parsons solicită însă o revenire la sensul de bază cînd arată că **m.** nu se referă „în primul rînd la metodele de investigație experimentală cum ar fi statistica, ancheta etc. E preferabil să le numim pe acestea tehnici de cercetare. **M.** este considerarea fundamentelor generale ale validității procedurilor științifice și sistemelor lor. Ca atare, ea nu este nici o disciplină strict științifică, nici una strict filosofică".

MIASTENIE, afecțiune ce se manifestă printr-o continuă și intolerabilă oboseală a musculaturii striate, avînd tendința de blocaj asupra funcțiilor respiratorii și deglutiției.

MICROCLIMAT, ansamblul factorilor legați de mediu, de ambianță, de condițiile generale în care se desfășoară munca, și care exercită o influență directă asupra muncitorului. În funcție de natura lor, acești factori pot fi grupați în: a) factori de ambianță fizică (iluminatul, temperatura, zgomotul, aerisirea, umiditatea, culoarea industrială etc.); b) factori de ambianță psihosocială (bună dispoziție-indispoziție, colaborare-noncolaborare, interesul-dezinteresul, disciplina-indisciplina, relații interpersonale și grupale, variație-, plictiseală, considerația-desconsiderația); c) regimul de lucru și repausul, care influențează gradul de oboseală prin eșalonarea pauzelor, durata timpului de odihnă, relaxarea și distracția.

MICROSOCIOLOGIE, după Gurvitch, marea ramură a sociologiei care se ocupă de grupele mici și de relațiile interpersonale. Este o modalitate de sociologie concretă și în același timp de psihologie socială. Acest nume a fost adoptat și de J. Moreno, care fundează primul sistem de **m.**

MIELINIZARE, proces de formare în jurul fibrelor nervoase a unor teci protectoare și izolatoare de mielină (substanță albă). Pe parcursul fibrelor teaca de mielină este întreruptă de așanumita strangulație — Ranvier, ea însăși fiind acoperită de o altă teacă nemielinică a lui Schwann. Face parte din maturație și se încheie în adolescență. **M.** are consecințe psihice legate de împlinirea capacității funcționale a sistemului nervos. Prin **m.** transmiterea impulsurilor nervoase este mult facilitată și amplificată. Influxurile nu se mai propagă din aproape în aproape ci în salturi de la o strangulație Ranvier la alta. Totuși, odată cu **m.** încetează și evoluția structurală a sistemului nervos, ceea ce face imposibilă sau extrem de grea elaborarea unor sisteme funcționale așa de complicate cum sînt limbajul, memoria de durată, reglajul voluntar. Copiii-lup regăsiți după vîrsta de 12—14 ani nu au mai

putut fi umanizați, probabil din cauza faptului că elaborarea limbajului și gîndirii necesită utilizarea perioadei copilăriei cînd, **m.** nefiind încheiată, sistemul nervos este maximal plastic.

MIGRAȚIE, schimbarea habitatului, la distanțe mai mici sau mai mari, fie periodic (sezonier, sub influența climatului și în căutarea hranei, fie **m.** în vederea unor condiții mai bune de viață). **M.** este studiată la păsări, pești și mamifere etc. La oameni este cunoscută din cele mai depărtate timpuri sub denumirea de **m.** popoarelor, cauzele inițiale ale **m.** au fost comune: climat, căutarea unor locuri mai bune pentru hrană, fuga de inamici (uneori forțarea **m.** de către aceștia). **M.** este pregnant influențată de factorii sociali și economici. Un fenomen foarte accentuat în ultimele decenii îl constituie **m.** de la sat la oraș. **M.** are un aspect demografic, dar este studiată și de alte științe ca economia, antropologia, sociologia etc. și prin efectele ei formează și un obiect de studiu psihologic, atît al comportamentelor colective cît și individuale.

MIGRENĂ, durere de cap puternică și repetată, de obicei de o parte a capului, și acompaniată frecvent de grețuri, vărsături, pete în fața ochilor, diaree sau constipație. Durerea de cap este una din cele mai vechi dezordini înregistrate și probabil cel mai răspîndit simptom medical. După Worff, **nouă** din zece cazuri sînt determinate psihologic. Se crede că **m.** afectează 7—8 procente din populație și predomină în special la femei și citadini. E clasificată ca o dezordine psihofiziologică sau psihosomatică de tip cardiovascular. Predispozițiile ereditare se consideră că joacă un anumit rol în 50—80% din cazuri, dar cauza precipitantă este de obicei stressul psihic, deși unele atacuri pot fi grăbite de oboseală, foamete, nivel hormonal anormal, insolație sau, după unele cercetări recente, consumarea unor alimente bogate în tiamină, ca brînza, ciocolata sau citrice vechi. Stressul acționează asupra sistemului nervos vegetativ, producînd dilatarea arterelor craniene sensibile la durere. Deși durerea este, de regulă, localizată într-o parte a capului, uneori este bilaterală sau trece dintr-o parte într-alta. Această stare durează rar mai mult de cîteva ore, și durerea poate avea diferite forme: difuză, ciocănit, vibrație, presiune sau menghină. Profilul persoanelor afectate de migrenă e bine definit (Worff, 1937, 1948). Sînt în general persoane ambițioase, tind spre perfecțiune, sînt înalt competitive, tinzînd să fie exagerat de critice în raport cu alții, dar incapabile de autocritică. Se adaugă tulburări sexuale, în special frigiditate și abstinență. Cînd sînt învinși, dezamăgiți sau frustrați, „țin totul înăuntru" (introversiune) și pot păstra resenti-

mente pentru lungi perioade de timp. Aceste trăiri reprimate creează tensiuni emoționale care activează sistemul nervos simpatic și trimite vibrații sanguine în arterele craniene. Atenuări temporare pot fi obținute prin utilizarea sedativelor, dar o **m.** persistentă necesită de obicei o psihoterapie intensivă.

MILITANT, persoană care acționează, luptă tenace pentru un scop, un principiu, o cauză cu valoare socială, politic, cultural, opunîndu-se *contemplativului, pasivității.* O acțiune militantă implică schimbarea stării de spirit a unei colectivități, orientarea și activarea maselor.

MIMETISM, capacitatea animalelor de a-și schimba dimensiunile, culoarea, forma, în virtutea agenților mediului înconjurător, pentru a se apăra prin camuflare. Asemănare între animalele și obiectele mediului lor fizic și biologic. Prin extensie, în relațiile interumane, **m.** exprimă imitația sub oricare din formele ei. În sens restrîns și peiorativ, **m.** este imitarea formală a comportamentului cuiva, adaptarea la circumstanțe în vederea obținerii unor avantaje materiale sau morale, în această accepție, termenul identificîndu-se cu *cameleonismul.*

MIMICĂ (etimologic, arta de a imita, aptitudinea de a imita). În psihologie, ceea ce se exprimă prin modificări în musculatura **facială,** în priviri, joc fizionomic, mișcări ale buzelor etc. Ca adjectiv se folosește în expresii ca „alfabet **mimat**"; substantiv, **m.** *expresivă.* Există o **m.** *spontană,* mai ales la copii (cînd plîng, rîd, de mînie) și la adulți cînd se află sub starea unor emoții puternice. Există și **m.** *convențională* determinată în medii sociale (zîmbetul, mina gravă, întristată, datul din cap în semn de salut, de afirmare sau negare). Pe lîngă **m.** de natură socială, există **m.** *originale,* tipice unei singure persoane. **M.** este un mijloc auxiliar de comunicare. Piderit, G. Dumas, la noi Gh. Neacșu au studiat **m.** relevînd extraordinara plasticitate a faciesului uman și posibilitățile incalculabile de compunere din variate poziții și nuanțe ale elementelor (ochi, buze, nări, sprîncene, frunte, obraji, bărbie, rotire și poziție a capului etc.) unor expresii **m.** cu anume semnificații. **M.** alcătuiește un cod complex și în replică se ridică o serie de probleme în legătură cu descifrarea **m.** de către alții. Nu toate expresiile sînt la fel de inteligibile. Există o specializare a **m.** în raport cu culturile. Uneori aceleași gesturi fiziognomice au în diverse colectivități semnificații deosebite.

MINCIUNĂ, act psihosocial cu rezonanță plurivocă: ontică, gnozică, axiologică, sociologică, psihică, psihosocială etc. **M.** este o simplă opțiune nonconformistă între realitate și ficțiune, nu este orice a doua posibilitate a limbii veșnic prezentă, ca eventualitate, în actul afirmării oricărui adevăr, ci „abaterea deliberată, conștientă de la sistemul de corespondențe social admise între realitate și anumite forme de exprimare"

(Sutter). Deci nu este „un produs al instinctului" (Allendy), printre condițiile **m.** figurînd: existența materialului imaginar, a limbajului care-l exprimă și a unui *eu* capabil de alegere între corespondență și anti- sau non-corespondență. Pe plan ontic **m.** poate fi iluzorie, reală sau necesară. Pe plan gnozic relația minciună-adevăr este deosebit de fecundă în domeniul noilor ipoteze ale științei ce înfruntă vechile „adevăruri", aproape depășite la momentul respectiv. Pe plan axiologic valorizarea se face fie în raport cu criteriul progresului istoric, fie cu normele morale sau estetice condensate de opinia publică respectiv gustul public dominant al epocii. Pe plan sociologic pune problema pasionantă a stabilirii și măsurării gradului de comunicare reală între constituenții sociali, individuali sau de microgrup. Pe plan psihic, **m.** este un act de comportament deosebit de complex ce trebuie evidențiat, elucidat și apreciat în contextul tuturor factorilor de personalitate și în funcție de vîrsta psihică și de starea de normalitate sau anormalitate psihică generală sau secundară. Copilul mic, pînă la 6—7 ani, este un pseudomincinos care trăiește într-o lume mică proprie (combinații sui generis de real și imaginar), ce-i apare alterată doar adultului, care nu pătrunde sensurile metafizice și simbolice ale limbajului copilului. Pentru educator singura grijă este ca jocul acesta să nu se transforme în obișnuință și îndeosebi să nu aducă avantaje copilului. Pentru copilul mai mare și pentru adolescent obiceiul de a minți este un simptom care poate indica fie o suferință afectivă, fie refuzul de a se integra în realitate, fie o anumită disarmonie în dezvoltarea personalității sale, ce poate fi generator de tulburări mai grave în viitor. **M.** la această vîrstă trebuie considerată ca un „rebut" în relațiile copil-mediu (Lafon). Motivările sînt variate: pentru a evita o pedeapsă, pentru a-și crea un avantaj, din plăcere, pentru a ajunge în centrul atenției adulților etc. Profilaxia acestor **m.** pentru a fi atît cuprinzătoare și încununată de succes trebuie să se desfășoare într-un climat de încredere reciprocă, fără suspiciuni sistematice și fără ocolirea dezvăluirii vreunui adevăr, chiar atunci cînd el implică distrugerea unor false mituri ale adolescentului. Educatorul nu trebuie să uite nici o clipă adevărul: „copilul care minte este fie nesatisfăcut de realitatea înconjurătoare, fie nemulțumit de sine însuși" (Allendy). **M.** la adultul normal este un fenomen cu frecvență și pondere variabile, dependente de sistemul relațiilor interpersonale și de trăsăturile de personalitate din care rolul preponderent revine caracterului. Ea include o gamă extrem de largă de forme de manifestare de la cele benigne (**m.** convențională, scuzabilă) pînă la cele maligne, cum ar fi frauda, trădarea etc. Depistarea lor este mai anevoioasă dată fiind experiența de viață anterioară de care beneficiază adultul și care-l ajută

să mascheze totul sub aparențe înșelătoare. După depistare este vorba de o operă de reeducare în care societatea acționează cu mijloace morale și juridice. Și aici esențialul este să înțelegi de ce adultul a mințit și să înlături condițiile care i-au înlesnit **m. M.** *patologică* apare la subiecți dezechilibrați mintal, fie datorită tulburărilor primitive ale personalității, fie unei situații nevrotice. Cele din prima categorie, care au scopuri utilitare, sînt stereotipe, lipsite de imaginație și ușor depistabile, **m.** oligofrenilor se apropie de pseudominciună. **M.** *nevrotică* are în schimb un caracter insolent, incredibil, inutil, gratuit și deci în aparență este inexplicabilă. Ea este însoțită, de regulă, de alte tulburări de comportament (agresivitate, furturi, tulburări de somn, enurexie etc.)

MINI-MAX, expresie folosită în teoria jocurilor și apoi în teoria deciziei și care denumește o strategie, formulată în termeni complementari, menită să ducă la optimizarea deciziilor și implicit a comportamentului. **M.** semnifică obținerea valorii maxime, a cîștigului minim posibil, spre deosebire de strategia maximin care semnifică maximalizarea cîștigului minim posibil.

MINIMUM COGNOSCIBILE, pragul minim începînd de la care obiectul este clar perceput conform configurației sale și este identificat.

MINIMUM INSEPARABILE, gradație unghiulară minimă sub care se mai manifestă efectul unei imagini similare pe ambele retine, dînd naștere unui efect de relief.

MINIMUM SEPARABILE, prag unghiular spațial începînd de la care devine posibilă discriminarea vizuală a obiectelor; prag absolut al vederii obiectuale, care însă nu antrenează și claritatea. Se disting unele contururi dar în mod oscilant și nesigur.

MINIMUM VIZIBILE, unghiul minim sub care trebuie privit un punct față de o linie, pentru a-l vedea, pentru a percepe contrastul față de fond, în vederea obiectelor. Este pragul minim la care obiectul își semnalează prezența fără a putea fi diferențiat. De ordinea pragurilor percepției vizuale este de **m.** vizibile, **m.** separabile, **m.** cognoscibile.

MINTE, sistemul stărilor, organizărilor și proceselor neuropsihice definind sfera subiectivă de existență și acțiune și dispunînd de o relativă autonomie în raport cu situațiile obiective actuale. Deși implică discriminări perceptive, imagini consecutive și reglaje ale comportamentului, **m.** semnifică îndeosebi modalitățile psihice secundare de asociere a ideilor, evocări, raționament, construcții abstracte sau imaginative. La acest nivel planul subiectiv sau mental se extinde dobîndind stabilitate și activism pregnant. Uzual termenul este utilizat în legătură cu funcțiile de orientare, planificare și evaluare. După G. Allport, „... caracteristica cea mai importantă a minții o constituiei

localizarea, calitatea organică, acțiunea reciprocă a părților și conștiința de sine". G. H. Mead preferă să renunțe la localizarea intrenă a **m.** și să o trateze interacționist, pentru că **m.** „mai mult se manifestă decît există", pentru că punctul ei de emergență este „atunci cînd organismul este capabil să manifeste semnificații pentru alții și pentru sine însuși... mintea este esențialmente un fenomen social... " **M.** este o conduită lăuntrică în sensul restrictiv, fără a implica elemente de comportament extern. Behavioriștii califică reducerea studiului psihologic la fenomene psihice interne ca mentalism (V. CÎMP PSIHIC).

MIOPIE (gr. *myops, myein* — a închide; *ops* — ochi), tulburare a vederii, denumită în limbajul curent vedere scurtă, caracterizată prin imposibilitatea de a vedea obiectele aflate la oarecare distanță. Este cauzată de creșterea capacității de refracție a cristalinului sau alungirii globului ocular, care determină focalizarea razelor paralele, într-un punct aflat înaintea retinei, astfel încît imaginea apare neclară, estompată. **M.** se corectează cu ajutorul lentilelor divergente.

MISONEISM, (gr. *miseo* — a urî, *neos* — nou), atitudine ostilă față de orice este nou și implică schimbări. Caracteristică pentru mentalitățile primitive conservatoare sau reacționare.

MISTICISM, viziune religioasă centrată pe taină, obscuritate și avînd ca principiu credința în posibilitatea comunicării directe a omului cu forțele supranaturale. Caracteristică pentru **m.** este deprecierea observației și rațiunii și afirmarea supremației sentimentului și intuițiilor iraționale. Realitatea sensibilă este respinsă în profitul alteia prezumtive și inaccesibile simțurilor. Termenul de obscurantism califică **m.** sub raportul nesocotirii cunoașterii raționale și verificate și a preferinței pentru ocult. Deseori misticii confundă realul cu imaginarul; ei sînt așa de atașați de imaginar încît se consideră iluminați. Tocmai de aceea polarizarea mistică devine opusă culturii și condiției umane contemporane. Expansiunea masivă a culturii laice presupune, cu necesitate, demistificare și reală umanizare.

MIȘCARE, modul de existență al materiei, ansamblul deplasărilor interacțiunilor, transformărilor ce se produc pretutindeni, în tot ce există și în diferite forme, la diverse nivele începînd dinăuntrul atomului și pînă la sfera conștiinței umane. **M.** este absolută pe cînd repausul este relativ pentru că nu poate fi constatat decît în raport cu anumite sisteme de referință. **M.** este caracterizată cantitativ și calitativ, sub acest raport distingîndu-se diferite forme de **m.** a materiei (după Engels: mecanică, fizică, chimică, biologică, psihosocială). La acestea se adaugă și **m.** cibernetică. Științele se centrează pe o formă a **m.**, dar progresul lor duce la precizarea și completarea tabloului formelor de **m.** ale materiei. Formele supe-

rioare de **m.** izvorăsc din cele inferioare (genetic și funcțional) dar nu sînt reductibile la acestea precum psihicul nu e reductibil la fiziologic iar socialul nu este reductibil la psihic. Totuși, ontologic și ceea ce este psihic, subiectiv poate fi considerat o formă extrem de complexă și rafinată, subtilă de **m.** Aici însă trebuie adăugată și dimensiunea informațiilor, semnificațiilor, valorilor. Niels Bohr socotea că este o apropiere între fenomenele atomonucleare și cele psihice. Psihologia pornește de la **m.** musculară din care se alcătuiesc operațiile și acțiunile și urmărește corelativ procesele mintale, de factură și semnificație superioară, ca și relațiile psihosociale. Deci psihologia investighează din propria perspectivă un evantai larg de **m.** discrete sau desfășurate.

MIT, fabulație despre acțiunea unor forțe supranaturale, prin care se prezintă originea unor elemente ale lumii obiective sau ale vieții omenești. Deși se prezintă ca o construcție fantasmagorică lipsită de validitate cognitivă și asociată cu utopia, **m.** este proclamat prin credință ca fiind adevărat și se bucură de autoritate pentru a impune aderenților săi norme de conduită. Wallon explică **m.** ca o extrapolare fantastică a acțiunilor umane. Este un fenomen de reflectare la nivelul imaginilor slab controlate sub raportul rațional. Explicarea este înlocuită cu descrierea și narațiunea despre origini, apariți, imiracole etc. În condițiile existenței sociale se pot identifica sursele construcțiilor mitologice. Levy Strauss descoperă, prin metoda structuralistă, teme generale ale **m.** și consideră că în geneza lor determinantă este opoziția dintre natural și artificial, iar după M. Eliade, explicarea naturalului prin cultural. Psihanaliștii, pornind de la Freud, văd în figurile mitice proiectarea unor complexe ancestrale. M. Eliade atrage atenția asupra funcțiilor sociale ale **m.** viu dotat cu sacralitate și relevă pluralitatea semnificațiilor acestora. Frazer a periodizat istoria culturii în trei etape: magico-mitologică, religioasă și științifică (începînd de la Renaștere), implicînd o progresivă demitizare. În istoria culturală a popoarelor se descoperă și **m.** lipsite de conținut mistic și care apar ca legende cu o anume semnificație istorică și psihologică, ca arhetipuri ce permit descifrarea trăsăturilor caracterului național. Astfel sînt, la noi, **m.** *Mioriței* și **m.** *Meșterului Manole*. Astfel de **m.** implică, după Gh. Achiței, „povestirea deformată din perspectiva aspirațiilor, ideilor și preocupărilor diferitelor generații, a unor întîmplări necontrolabile, petrecute cîndva în trecutul îndepărtat". Însăși opera de artă ar presupune o doză de mitizare, iar căderea ei în desuetudine ar corespunde demitizării, întrucît nu mai răspunde aspirațiilor publicului. În sens contemporan un **m.** este un fapt psihosocial de apreciere exagerată, de absolutizare pînă la implicarea unei „unde de miracol" a posibilităților unui personaj (artist, sportiv, medic) a unei tehnici (cum este cea a computerilor), a unei terapii sau medicații etc. Sînt așa-zise **m.** normale și care în zilele noastre sînt destul de trecătoare. Sînt și **m.** aberante, cu totul nocive, cum sînt cele privind proprietățile „miraculoase" ale drogurilor ș.a.

MITOMANIE (gr. *mythos* — mit, *mania* — manie), tendință patologică de a minți. **M.** se manifestă prin denaturarea adevărului sau prin născocirea unor întîmplări extraordinare de către un subiect, cu scopul de a atrage atenția celor din jur asupra sa. De regulă **m.** nu urmărește scopuri utilitare ci își are scopul în însuși faptul minciunii. De obicei, mitomanul este eroul propriilor sale povestiri imaginare și este deosebit de satisfăcut cînd anturajul îi dă crezare, îl consideră inteligent, onest, altruist, cunoscător profund al vieții. Mitomanul este conștient de absurditatea ticluirilor sale, dar întrucît capacitățile sale fizice sau psihice nu îi dau posibilitatea unei afirmări reale, recurge la minciună, găsindu-și astfel o satisfacție afectivă. Alterarea adevărului din **m.** poate avea urmări negative, ducînd în unele cazuri la neînțelegeri, certuri, la înveninarea relațiilor dintr-un colectiv, dintre soți sau prieteni. Ca simptom patologic și ca fapt nedeliberat, **m.** se întîlnește în isterie și în psihopatii. Există și o formă convențională, întîlnită la vînători și pescari, care în relatările lor, „adevărate" exagerează întîmplările lor cinegetice, cu scopul de a întreține o bună dispoziție.

MIXOEDEM, nedezvoltare, atrofiere a glandei tiroide—congenitală sau provocată de o boală infecțioasă și avînd uneori, drept consecință, debilitatea mintală.

MIZANTROPIE, atitudine generalizată de dispreț și ostilitate față de om. Uneori are un caracter relativ, echivalîndu-se cu neîncrederea în oameni și convingerea că elementele negative din structura umană pînă la urmă devin predominante. În istoria culturii orientarea mizantropică a avut variate înțelesuri, inclusiv acela de poziție realist-critică față de om.

MIZERIE PSIHOLOGICĂ, după Janet (care a introdus această expresie) „este o slăbiciune morală particulară constînd în neputința subiectului de a reuni, de a condensa fenomenele sale psihice și de a le asimila".

MNEMOTEHNICĂ, ansamblu de procedee la care se recurge în scopul memorării unor date disparate dificile. De regulă, se recurge la **m.** pentru a conferi pe cale artificială un sens materialelor de memorat, pentru a le integra în sisteme ordonate. De pildă, într-un număr de telefon se încearcă descoperirea unei reguli de construcție a lui sau a unui raport cu alte cifre semnificative pentru subiect. Tot așa, diverse denumiri de obiecte pot fi inserate într-o povestire. **M.** nu este decisivă pentru dezvoltarea memoriei

și îndeplinește, în raport cu aceasta, doar funcții auxiliare.

MNEZIC (gr. *mnemozis*, de la numele unei zeițe, — cu înțeles de aducere aminte, memorie), ceea ce ține de memorie, face parte din aceasta. Nu este corect să se folosească în loc de **m.** termenul de mnestic, pentru că acesta, sugerează un alt înțeles.

MOARTE, stare a organismului după ce viața a încetat, fie în organele vitale (**m.** *clinică*), fie în toate celulele. Astfel, **m.** clinică este mai curînd un moment, în timp ce **m.** *biologică* este un proces care durează zile. Pe de altă parte, într-un organism pluricelular există continuu o reînnoire a materiei vii care include **m.** unor celule și nașterea altora (în fiecare zi, creierul unui om adult pierde zeci de mii de molecule). **M.** *naturală* este **m.** „de bătrînețe", în timp ce **m.** obișnuită survine, la om, prin boli și accidente. **M.** clinică trebuie deosebită de **m.** *aparentă*, stare potențial sau spontan reversibilă avînd, la prima vedere, aspectul unui deces. Progresele medicinii au făcut ca unele **m.** clinice autentice să fie învinse (reanimări), dar o **m.** clinică durînd mai mult de cîteva minute duce la leziuni cerebrale ireversibile; în consecință, semnele patognomonice ale **m.** sînt căutate în electroencefalograme. Teama de **m.** a fost legată de un instinct de conservare, dar teama umană de **m.** este un fenomen mult mai complex. Unii autori au vorbit despre un instinct al **m.** la bătrîni, tradus prin dorința de a muri (Mecinikov). Omul pare a fi singura ființă care are conștiința inevitabilității **m.** sale — izvor de dramă și de aspirații la nemurire. Cercetările psihologice au arătat că, exceptînd **m.** prin tortură, tetanos sau intoxicație cu stricnină, momentul **m.** clinice nu implică suferințe.

MOBILITATE, mărime fizică a deplasărilor și vitezei lor; în genere, caracteristică a mișcării; în neurofiziologie, caracteristica proceselor nervoase implicînd viteza lor de desfășurare și gradiente de transformare pe care le implică. În tipologia activității nervoase superioare — o însușire fundamentală a proceselor nervoase, testată prin vitezele de reacție, prin indicatorii vitezelor iradierii și concentrării, a inducțiilor reciproce, a formării și stingerii reflexelor și îndeosebi, a construirii și transformării stereotipurilor. **M.** psihică are sensuri mai complexe și variate, echivalîndu-se fie cu adaptabilitatea la situații noi, fie cu plasticitatea. **M.** socială desemnează posibilitățile de modificare sau schimbare a statutelor într-un sistem social.

MOBILITATE SOCIALĂ, termenul aparține sociologiei și ilustrează „mișcările" persoanelor de la un strat social la altul, de la o clasă la alta, în interiorul unui sistem social particular. Sorokin a studiat **m.s.** pe verticală. De obicei, schimbarea de profesiune înregistrată de la tată la fiu este un indicator al mobilității (ascendente sau descendente), în funcție de prestigiul social — ca dimensiune

subiectivă — acordat profesiunilor respective.

MOD DE VIAȚĂ, concept sociologic semnificînd felul în care este concepută, organizată și asigurată cu mijloace viața într-o anume colectivitate; totalitatea mijloacelor, modalităților și formelor utilizate de o colectivitate (comunitate urbană sau rurală, pătură sau clasă socială, popor sau grupuri de popoare) în vederea satisfacerii trebuințelor și aspirațiilor materiale și spirituale. Sociologia modului de trai corelează factorii care influențează viața cotidiană, economică, cultural-spirituală a unei colectivități, studiind dinamica schimbărilor în **m.d.v.** Cercetarea **m.d.v.** obligă la considerarea concretă a tuturor factorilor implicați și anume: tradiții, obiceiuri, nivel al forțelor de producție, relații economice și sociale, organizare a muncii și a habitatului, condiții de sănătate, confort, petrecere a timpului liber, odihnă, raport dintre trebuințele exprimate și gradul ca și modul de satisfacere a lor, stadiul dezvoltării, aspirațiilor materiale și spirituale, nivel de cultură generală, structură profesională a populației, gradul de asigurare a dreptului la muncă și la învățătură, nivelul moral al conduitelor etc., toate fiind considerate în cadrul orînduirii sociale concrete și în perspectiva dezvoltării social-istorice. **M.d.v.** prezintă o mare însemnătate și pentru psihologie întrucît, pornind de la el se explică fenomenele de personalitate și de psihologie socială.

MODALITATE SENZORIALĂ, formă specifică și distinctă a relațiilor senzoriale întreținute printr-un anumit canal sau analizator și ducînd la același tip de senzații (tactile sau gustative sau dureroase etc.); **m.s.** complexe (văzul, auzul și kinestezia) dispun de mai multe submodalități. Percepția este totdeauna plurimodală.

MODĂ (lat. *modus* — manieră), ansamblu de atitudini și obișnuințe trecătoare, fenomen tranzitoriu de cultură, îndeosebi de estetică cotidiană, prin care se afirmă valoarea unor forme noi de vestimentație, expresie fizionomică, comportament etc. și se neagă valoarea formelor corespunzătoare mai vechi. Efemeritatea valorilor **m.** se conjugă cu superficialitatea faptelor la care se referă și se explică prin identificarea frumosului cu noul cronologic, chiar dacă acesta rezultă dintr-o reeditare de forme. Veblen explică **m.** prin tendințele anticonformiste ale oamenilor și prin dorința de evaziune din comun. **M.** este interpretată ca un fenomen de agitație estetică a epocii noastre implicînd raporturi operative între inovator și imitator. König explică **m.** prin competivitatea interumană și nevoia de afirmare personală. Se pare că acest fenomen exprimă întrucîtva stările de spirit și aspirațiile de masă. Elementele de cod ale **m.** sînt însă diferite la diferite populații și nu pot fi detașate de fondul culturii globale și stabile. **M.** se explică desigur pluralist și

ceea ce o singularizează este efemeritatea ei, conștiința că ceea ce este astăzi valid, dar convențional, se va perima în scurt timp.

MODEL (MODELARE), obiect (sistem) teoretic sau material cu ajutorul căruia se pot cerceta indirect proprietățile unui alt obiect mai complex numit original. După E. Gellner poate constitui un **m.** „oricare din obiectele dintr-o serie ce formează un continuum". Poate fi un obiect artificial ce imită pe altul natural sau un **m.** conceptual, un **m.** constînd din descriere verbală și de asemenea o teorie cu valoare de **m.** După Caius Iacob (1969) termenul de **m.** are numeroase accepțiuni în știință și anume: macheta la scară redusă, ilustrare sau descriere a unui fenomen, analog sau simulator al unui fenomen, schemă de funcționare, teorie a unui fenomen ș.a. Ca **m.** al materiei, matematica propune sistemul de axiome. În fizică este **m.** un ansamblu de proprietăți descrise matematic prin anumite ecuații. Există deci **m.** de diverse grade în ordinea schematizării, generalizării, esențializării. Am putea vorbi despre model de modelare, deci despre **m.** secundare, terțiare etc. Ansamblul de procedee practice sau teoretice prin care se transformă și se cercetează originalul prin **m.** său, reprezintă *metoda modelării*. La baza modelării stă analogia sau similitudinea anumitor caracteristici ale celor două obiecte și posibilitatea de transfer a rezultatelor studierii **m.** la original. **M.** reflectă doar parțial originalul. **M.** de tip *cibernetic*, de pildă, reflectă schema de principiu a autoreglării și organizării originalului, doar anumite caracteristici *funcțional-comportamentale*, deci conținutul și structura dinamică a proceselor de comandă și control, bazate pe schimbul informațional dintre obiect și ambianță. **M.** tinde concomitent să se apropie de obiect pentru a-l aproxima mai bine, și să se depărteze de el, pentru a i se aplica mai eficient o metodă inaplicabilă originalului. Construirea unui **m.** se bazează pe formularea unei ipoteze cu privire la natura diferitelor caracteristici ale originalului, iar prin modelări succesive se ajunge la elaborarea unei teorii, care explică cît mai cuprinzător originalul. Reflectarea psihică reprezintă o modelare *sui generis*, subiectivă a realității obiective. Psihologia utilizează din plin metoda modelării — teoretice și experimentale — a psihicului, a proceselor și funcțiilor psihice care reprezintă ele însele o modelare a realității. Între original și **m.** trebuie să existe o relativă simetrie, iar pentru ca **m.** să fie eficient trebuie să îndeplinească anumite cerințe: să fie simplu, să fie izomorf sau homomorf, deci fidel originalului, să fie relevant, să aibă un caracter generalizat, deci să nu reprezinte un „original" individual, ci unul categorial. Modelarea psihocibernetică este eminamente funcțională, dinamică, sistemică și este de esență informațională.

MODEL NEURAL AL STIMULULUI, sistemul neurodinamic și reflex ce mediază reflectarea stimulului sau transformarea sa într-un semnal. D. Hebb (1949) susține că astfel de modele se construiesc la nivel cortical mediind percepția. E. N. Sokolov a explicat neurofiziologic **m. n. al s.** în cadrul circuitului cortico-reticular-cortical, relevînd caracterul de sistem funcțional unitar al reflexului de orientare, stingerea acestuia în urma ajustării prin reflexe adaptative, defensive și sensoriale la stimul, în ansamblu intervenind modificări în reactivitatea, labilitatea și sensibilitatea analizatorului. Acestea se stabilizează la un optim al percepției și atenției prin relațiile reciproce (contrare) dintre excitație și inhibiția din reflexul de orientare și din arcul reflexului condiționat.

MODERNIZAREA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI, operație permanentă de punere a învățămîntului în acord cu cerințele actuale și de perspectivă ale dezvoltării sociale. Întrucît există tendința învățămîntului de a rămîne în urmă, de a se fixa în forme tradiționalizate, necesitatea **m.î.** devine acută și necesită mari eforturi mai ales în etapa actuală de revoluție socială și tehnico-științifică. **M.î.** privește conținutul, formele de organizare și metodele, toate aceste trei laturi trebuind să fie reintegrate într-un nou sistem de mare eficiență instructiv-educativă. Se realizează **m.î.** prin eforturi multidisciplinare și mai ales cu sprijinul psihologiei, cibernetici, sociologiei prospective și a disciplinelor tehnice. Toate acestea obligă la mari progrese ale pedagogiei școlare. Este necesar ca **m.î.** să țină seama de condițiile, cerințele și perspectivele concrete ale țării noastre.

MODESTIE, trăsătură de caracter rezultată dintr-o apreciere obiectivă a propriilor calități și defecte. **M.** exprimă raportarea echitabilă a propriului comportament și al produselor activității personale, în genere a persoanei tale la ceilalți membri ai societății, la valorile sociale autentice, unită cu preocuparea de a nu te supraaprecia și a nu te suprapune colectivului. **M.** *comunistă* este corelată cu solidaritatea colectivistă și cu devotamentul față de interesele generale. **M.** nu înseamnă deloc subaprecierea propriei personalități ci, din contră, o sporire a demnității umane și un efort continuu de autodepășire. Este **m.** luptătorului, a constructorului preocupat de echitate și de promovarea tuturor valorilor, iar nu acea **m.** cu efect distrugător pentru demnitate și care se califică drept umilință.

MODULARE, în acustică, evoluția undei conform unei legi de periodicitate sau în raport cu altă undă cu care se interferează. În psihofiziologie și psihologie, **m.** are un înțeles apropiat de al modelării; cum un proces se modifică corespunzător altuia (afectivitatea după intelect), organul de simț (ochiul, mîna) se modulează după obiect (A. N. Leontiev).

MOLAR, global, luat în totalitate, opus *analiticului molecular.* În psihologie semnifică curentele ce consideră comportamentul și psihicul macroscopic, fără a se opri la detalii.

MOMENT PSIHOLOGIC, termen întîlnit îndeosebi în presa sportivă, și în limbajul colocvial și care desemnează acele manifestări ce apar în comportamentul unui individ sau al unei grupări umane, ce desfășoară activități intense de maximă însemnătate, la apariția unor situații dificile, critice, ce le pun la grea încercare potențialele fizice și psihice. **M.p.** este consecutiv unei supraîncordări nervoase sau a unei trăiri-interne intense, ce depășește pragurile liminare ale activității neuropsihice. Manifestările psihice ale **m.p.** sînt de un polimorfism ce variază de la stări de delăsare, relaxare, diminuare a încrederii în forțele proprii sau dificultăți de a ieși din impas, la stări de derută, dezorientare, pînă la acțiune de panică și iraționalitate. În formele sale accentuate **m.p.** este comparat cu situația de surprindere și dezorientare cînd ești trezit din somn. În stările de **m.p.** este imposibilă obținerea unor rezultate deosebite. De aceea, suporterii unei echipe de fotbal își încurajează favoriții în anumite faze ale jocului exclamînd că acum este **m.p.** de a înscrie golul. Crearea unor **m.p.** adversarului este o parte componentă a tacticii și strategiei psihologice în competițiile sportive și mai ales în acțiunile militare. În stările de **m.p.** comunicarea interumană are un caracter predominant afectiv, realizîndu-se prin imitație și contagiune, ce poate determina generalizarea unor stări de consternare, resemnare, sau abandon. Intervenția unor persoane energice sau cu autoritate, scenele importante pot exercita o influență copleșitoare asupra individului sau grupului, canalizîndu-le comportamentele într-o direcție pozitivă sau negativă. **m.p.** poate fi depășit. Rămîne exemplară intervenția lui Mihai Viteazul la lupta de la Călugăreni, cînd prin exemplul de vitejie a reușit să scoată oastea romînă dintr-un moment critic, conducînd-o spre victorie. Pregătirea psihologică corespunzătoare poate preveni apariția **m.p.** în fazele critice ale activității.

MONGOLISM (BOALA LUI LANGDON-DOWN), boală congenitală, caracterizată prin întîrziere în dezvoltarea psihică și corporală și printr-o conformație deosebită a feței. Copiii bolnavi sînt afectuoși, cu o tendință pronunțată spre imitație, dar nivelul mintal este foarte redus. Majoritatea cazurilor se datoresc unei aneuploidii — unui cromozom suplimentar (trisomie 21).

MONISM (gr. *monos* — unu, singur), concepție filosofică ce afirmă la baza întregii existențe a unui singur principiu, respectiv reduc existența la o singură modalitate (materie, spirit, energie) celelalte însușiri și fenomene fiind considerate ca derivate sau ipoteze ale modalității unice. Sînt forme de **m.** materialismul consecvent ca și idealismul de extremă. Energetismul este și el un **m.** Descartes a susținut că atît materia cît și spiritul există fiecare autonom, de unde dualismul. În secolul nostru au apărut și concepții pluraliste. Materialismul dialectic fiind un **m.** consecvent, recunoaște însemnătatea, activismului, influenței recurente asupra materiei a factorilor deviați din aceasta, a spiritului, energiei, informației, valorilor etc.

MONOAURAL, stimularea auditivă parțială adresată sau înregistrată de o singură ureche, cu excluderea celeilalte. Modalitate parțială și unilaterală a auzului. Este ceea ce-i restrînge posibilitățile, îndeosebi sub raportul orientării în spațiu. Similar, se definește și interpretează *monooculav* (cu un singur ochi), *monomanual,* în palpație și acțiuni, cu o singură mînă, *monoglotic,* printr-o singură zonă gustativă etc.

MONOIDEISM, după Th. Ribot, stare a proceselor intelectuale în care o singură idee ocupă locul central în gîndire, tot restul activității interne fiind concentrat în jurul acesteia. În patologie, stările isterice, somnambulismul, psihozele ideilor fixe sînt de obicei centrate pe astfel de idei, imagini, amintiri ce devin obsedante pentru bolnav.

MONOLOG, formă a activității verbale desfășurată de un singur subiect, implicînd adresarea către alții, care ascultă, sau producîndu-se în afara unei relații de comunicare cu alții ca o vorbire cu sine sau pentru sine (solilocviu). Prin interiorizare apare ca **m.** intern. Intervine în copilărie ca limbaj egocentric, după J. Piaget, sau limbaj reglator, după L. Vîgotski, se dezvoltă ulterior ca **m.** adresat, dar apare episodic în forma solilocviului util sau parazitar. În afecțiunile psihice solilocviul poate dobîndi o dezvoltare paroxistă și apare ca un simptom.

MONOTONIE, rezultă din repetarea continuă și uniformă a unei operații de durată scurtă. **M.** duce la scăderea capacității de muncă. În cazul muncilor monotone, randamentul scade spre mijlocul zilei de muncă și crește accentuat spre sfîrșitul zilei. Trebuie făcut distincție între sentimentul de **m.** și plictiseală, care provoacă o stare de somnolență, și sentimentul de saturație psihică, care poate fi provocat și de activități nemonotone, dar în care e hotărîtoare atitudinea negativă față de muncă, lipsa de interes pentru activitatea efectuată. Pentru înlăturarea efectelor negative ale **m.** în muncă, ergonomia recomandă: schimbarea alternativă a posturilor de muncă în decursul zilei sau de la o zi la alta, alternarea schimburilor de lucru, reducerea zilei de lucru, adăugarea unor stimulenți variați cum sînt muzica și exercițiile fizice.

MONTAJ (germ. *Einstellung,* engl. *set,* rusă *ustanovka,* fr. *montage*), concept, propus de Ehrenfelds și dezvoltat de Uznadze și

şcoala psihologică gruzină, ce desemnează *o anumită structură internă dobîndită la nivel inconştient şi care se manifestă ca o dispoziţie dinamică, fiind un fel de atitudine latentă ce se impune în comportament, producînd efecte de un anumit gen.* **M.** este disponibilitatea de a săvîrşi o anumită, acţiune, orientată spre satisfacerea unei trebuinţe concrete într-o situaţie concretă. După Uznadze, **m.** se fixează la nivelul personalităţii, iar ansamblul **m.** constituie suportul psihofiziologic al personalităţii. Prin **m.** se realizează o unitate între trebuinţă şi situaţie. Observăm o similitudine cu conceptul de temă şi temalizare din teoria personalităţii elaborată de H. Murray. Uznadze evocă noţiunea de **m.** pentru a explica şi soluţiona pozitiv fenomenul inconştientului care n-ar fi altceva decît totalitatea **m.** acumulate în cele mai diverse situaţii şi care se reactivează selectiv pe lîngă conştiinţa subiectului dar susţinînd-o pe aceasta. Fiecare din activităţile întreprinse de subiect duc, implicit, prin derivaţie, la elaborarea sau modificarea de **m.** În acelaşi timp, fiecare acţiune a subiectului este precedată, orientată şi susţinută de acea „sfera de activism" care este **m.** Pranghişvili a declarat că între **m.** şi stereotip dinamic este o corespondentă, că acesta din urmă constituie substratul neurofiziologic al **m.** Totuşi **m.** nu este considerat un concept fiziologic ci unul psihologic, întrucît el se defineşte specific prin conţinutul psihologic al interacţiunii dintre trebuinţă şi situaţie. Se subliniază cu deosebire natura dinamică a **m.** şi funcţia predispozantă sau de orientare pe care **m.** o exercită pornind de la conexiunile interne proprii activităţii. Teoria **m.** a pornit de la reinterpretarea unor experimente clasice privind iluziile. Astfel transpunînd în plan barestezic, iluzia lui Charpentier, Uznadze dă subiectului, legat la ochi, în fiecare mînă cîte o bilă de lemn, una fiind mai mare şi mai grea. Aceasta de 15—20 de ori, de fiecare dată subiectul trebuind să ridice mîna cu bila mai grea. Apoi i se dau bile egale ca valoare şi greutate dar subiectul continuă încă de10—15 ori să arate că pe una dintre bile o simte ca fiind mai mare şi mai grea. Este efectul de **m.** care, în cazul de faţă, se stinge treptat, mai repede sau cu oarecare întîrziere în raport cu gradul de inerţie a sistemului nervos al subiectului. Sînt însă sute de variante ale experimentelor ce evidenţiază efecte de **m.** şi în multe cazuri se relevă fixaţii definitive ale **m.** Faptele sînt în afară de orice îndoială, iar psihologii gruzini dovedesc că persistenţa percepţiilor sau judecăţilor diformate nu se explică prin activitatea conştientă a subiectului ci prin mecanisme sau formaţiuni ce s-au elaborat în plan inconştient dar se impun cu necesitate conştiinţei. Nu este vorba doar de iluzii. Acestea sînt mai edificatoare în ce priveşte elaborarea acelor formaţiuni ce constituie **m.** În

oricare din activităţi preexistă **m.** şi se constituie noi **m.** Psihologii gruzini (Natadze, Eliava, Bjalava etc.) au dovedit experimental că, în diversele sale ipostaze şi la diverse nivele de complexitate şi de generalizare, fenomenul **m.** participă în absolut toate procesele şi activităţile psihice, le mijloceşte pe acestea, întrucît **m.** se structurează în chip global în personalitate, însuşi modul personalităţii, la un moment dat, fiind o stare de **m.** Tinzînd să identifice legile psihologiei cu legile elaborării şi funcţionării **m.**, în ultimii ani, psihologii gruzini susţin că **m.** este o formaţiune aptă de autoorganizare specifică şi de autoreglaj specializat. Trebuie însă să observăm că şi în cazul teoriei **m.**, ca şi a celorlalte teorii psihologice, tendinţa spre universalizare promovată odată cu multiplicarea indefinită a variantelor posibile, produce efecte contrarii în sensul estompării specificului fenomenului de **m.** şi a transformării lui într-un principiu care, după părerea noastră, intră în convergenţă cu mediaţionismul şi constructivismul.

MORALĂ, sistem de reglementare a convieţuirii sociale în raport cu un ideal, prin intermediul unor principii şi conform unor norme. Se disting relaţii, comportamente şi conştiinţă morală. În psihologie se analizează motivele, convingerile, sentimentele, scopurile, conduitele şi structurile de conştiinţă în ordinea valorilor morale.

MORAVURI (din lat. *mos, moris* — obicei), totalitatea obiceiurilor şi deprinderilor din cultura unui popor, a unei clase sau a unei colectivităţi mai restrînse, care reglează comportarea membrilor în cadrul colectivităţii, acţionînd ca norme şi modele ce se impun tuturor. **M.** sînt foarte semnificative pentru ceea ce reprezintă etiopsihologia, specificul psihocultural al unei colectivităţi.

MORFEM, cea mai mică unitate lingvistică care dispune de o semnificaţie proprie; construcţii genetico-motorii ce constituie componente ale cuvîntului. Un sunet se califică drept **m.** întrucît este recunoscut ca făcînd parte sau putînd să facă parte dintr-un cuvînt şi deci să fie transcrisă sau înlocuită cu litere şi semne ortografice .N. Jinkin scrie: „Ca sistem de pronunţare cuvîntul este alcătuit din sunete, ca sistem semnificant — din morfeme."

MORFOLOGIE, MORFOLOGIC, caracterizare sau studiu al formei (structurii) unui ansamblu, în biologie, a organelor şi organismului. În psihologie **m.** semnifică o modalitate de abordare a limbajului şi, după G. Allport, a personalităţii ce este analizată, „trăsătură cu trăsătură", încercîndu-se prin corelarea şi ierarhizarea acestora să se identifice structura de ansamblu a personalităţii. Se poate, de asemenea, considera şi analiza **m.** activităţii, aptitudinilor, a oricăreia dintre procesele psihice. Corman a propus o morfopsihologie, deci o psihologie întemeiată pe interpretarea structurilor morfologice. Amin-

tim și biotipologiile întemeiate pe **m.** corporale.

MORGANISM, concepție biologică denumită și teoria cromozomială a ereditații, bazată pe descoperirile genetistului Th. H. Morgan (1866—1945) și a colaboratorilor săi, C.B. Bridges, A.H. Sturtevant, H.J. Muller. Spre deosebire de mendelism, se susține că genele nu sînt absolut independente, ci au tendința de a rămîne cuplate, pe parcursul generațiilor, formînd „grupe de legătură", care corespund citologic cromozomilor. Opus acestei tendințe generale de grupare, se manifestă fenomenul de schimb de gene între cromatidele ne-surori ale cromozomilor omologi, prin aceste recombinări de gene asigurîndu-se repartizări noi diferențelor ereditare între indivizii unei specii. Gena își păstrează stabilitatea prin autoreproducere bazată pe copiere, dar ocazional, cu o frecvență statistică previzibilă, gena se poate schimba prin mutație, dînd naștere unui nou tip de genă ce se va autoreproduce în forma sa schimbată. **M.** are următorul corolar: gena reprezintă concomitent o unitate de funcțiune, de mutație și de recombinare.

MORIA, sindrom de excitație psihică, cu euforie, tendințe de comportament pueril, jocuri de cuvinte etc., apărut în urma unor leziuni la nivelul lobilor frontali (în special tumori).

MOTILITATE (lat. *motus* — mișcat), psihomotricitate, caracteristică a mișcărilor musculare complexe, privind îndeosebi organizarea și coordonarea lor. Capacitate de deplasare de la un loc la altul. În sens diferențial, stilul comportamentului motor caracteristic pentru individ.

MOTIV (MOTIVAȚIE), act sau ansamblu, sistem de *impulsuri, imbolduri, pulsiuni interne, energizări sau activări, stări tensionale sau mobiluri ale acțiunilor și conduitei.* În timp ce **m.** este unitatea ce activează dinăuntru în afară, motivația este înțeleasă, fie ca un ansamblu de **m.**, fie ca proces al motivării sau împingere spre acțiune. Sînt modalitățile fundamentale de mobilizare, activare sau autodeterminare. Toate demersurile conduitei interne sau intern-externe sînt instigate prin **m.** De aceea, deși majoritatea **m.** sînt dobîndite, ele sînt definite de Michotte drept *„cauze interne"* ale conduitei. P. Golu (1973) consideră că motivația „ar putea fi definită ca model subiectiv al cauzalității obiective, cauzalitate reprodusă psihic, acumulată în timp, transformată și transferată prin învățare și educație în achiziție internă a persoanei". Există mai multe moduri de înțelegere a **m.** Primul, propriu psihologiei americane, include în motivație (m-a) toate pulsiunile interne, fie că acestea reușesc sau nu să instige actele efective. Este ceea ce duce la includerea în **m.** și a trebuințelor pasive și slab integrate. Cofer și Appley (1964) pun accentul pe „excitațiile" generalizate, care orientează spre viitor, constituie un mecanism de instigare al anticipării. În altă accepțiune pentru care optăm, **m.** este un *factor declanșator al acțiunii* și numai prezența acesteia este probantă pentru **m.** ca *drive* sau imbold instigator. Pentru ca trebuința să se transforme în motiv, ea trebuie să fie integrată unei imagini (H. Piéron) sau să fie conștientizată (A. Leontiev). Edificatoare este caracterizarea **m.** de către J. Nuttin, care arată că **m.** *dispune de două segmente: unul energizor-dinamogen și altul orientativ sau direcțional* prin care **m.** își definește sensul obiectual sau acțional. Dacă, în ultimă accepțiune, **m.** nu este reductibil la trebuință, întrucît nu toate trebuințele ajung să fie motivante, întotdeauna **m.** are la bază trebuințe (Bojovici). Piéron consideră că **m.** este mobilul care alege dintre deprinderile existente pe cea care va fi actualizată. Aceasta, întrucît a identifica un motiv înseamnă a răspunde la întrebarea „de ce?". În fața aceluiași obiect sau situații, diverși subiecți dau răspunsuri diferite și se orientează preferențial, în funcție de **m.** și trebuințe. **M.** îndeplinesc funcții de autoreglaj, dar numai la nivelul afectivității. Eficiența reglatorie a **m.** este în egală măsură dependentă de energizare și direcționare. Asupra **m.** umane influențează trei categorii de factori: 1) trebuințele prin latura lor de energizare impuls, imbold, tendințe; 2) relațiile afective și atitudinile constituite față de diverse aspecte ale mediului și față de propria persoană, de aici diverse stări emoționale (dorințe, teamă, repulsie, anxietate, frustrație, năzuință etc.); 3) obiecte și împrejurări imediate sau imaginare, care dobîndesc funcție de scopuri; specific pentru om este scopul conștient care apare ca răspuns pragmatic la trebuință și prin recurență, ca un factor de modificare și generare a motivelor. B. Zörgö (1976) enumeră cinci factori componenți ai motivației: a) trebuințele, b) impusurile, c) intențiile, d) valențele, și e) tendințele. **M.** apare ca un rezultat al conjugării acestor fenomene motivaționale. În consecință trebuie repudiat modelul punctiform al **m.** și admisă teza despre complexitatea neurofiziologică (cortico-talamico-reticulocorticală) și psihologică (biosocială și valorică) a **m.**, cît și caracterul procesual al acesteia, considerînd împrejurările actuale și prezumtive în care se manifestă. Adăugăm faptul că *niciodată omul nu acționează sub imperiul unui singur motiv, ci sub influența unor constelații motivaționale, în care de regulă se produc și depășesc conflicte.* Ed. Claparède arăta că la om orice îndeplinire de dorință înseamnă și o renunțare. În linii mari la om motivele se divid în: *fiziologice, psihologice* și *sociale,* acestea din urmă alcătuind după expresia lui Haller Gilmer (1973) un adevărat labirint. Ceea ce caracterizează **m.** umană este *varietatea și ierarhia.* Leontiev observă la copil instabilități afective în legătură cu faptul că moti-

vele lor nu sînt ierarhizate și subordonate unui **m.** dominant. Sistematizarea motivelor este caracteristică pentru adolescent și adult, definind baza de orientare a personalității. Totuși sistemele de motivație se structurează circumstanțial și cunosc în condițiile existenței sociale o anumită evoluție. V. Pavelcu arăta că motivele ce se extrapolează în stări emoționale se alimentează din propriile lor efecte. În acest sens este necesar să se țină seama de interacțiunea dintre cerințele grupale și sociale și cerințele individuale. *Motivele subiective sînt în bună măsură modelate sociocultural și dependente de necesitățile obiective ale sistemului social.* Pentru a înțelege mai bine fenomenele de **m.** la om este necesar să considerăm clasificările **m.** acțiunilor și orientărilor umane. Se disting **m.** *pozitive*, de angajare și **m.** *negative*, de respingere, abținere, evitare. Este de notat că aceste **m.** cu sens opus sînt la fel de active și contribuie împreună la echilibrarea conduitei. În raport cu acțiunea de îndeplinit, **m.** se divid în *intrinseci* (interne acțiunii, satisfăcute direct prin îndeplinirea acesteia) și *extrinseci* sau indirecte, exterioare acțiunii în cauză. Leontiev arăta că **m.** extrinseci presupun că **m.** și scopul nu coincid. Cît privește **m.** intrinseci, acestea pot fi primare (legate de trebuințe bazale) sau secundare, derivate din **m.** extrinseci, prin interiorizarea lor. Așa elevul, inițial, învață din motive colaterale obiectului de studiu, dar cu timpul ajunge să învețe din plăcere, din interes cognitiv pentru conținutul obiectului. Real, activitatea umană este motivată atît intrinsec cît și extrinsec. Un loc deosebit de important revine **m.** cognitive, ce se exprimă în comportamentul explorator. Acesta depinde, după Berlyne, de noutate, schimbare și complexitate. Se creează un conflict ce rezultă, fie din confruntarea dintre starea de expectanță și stimulii prezenți, fie din apariția neobișnuită a stimulilor. Curiozitatea epistemică rezultă din conflictele dintre concepte. **M.** cognitivă intrinsecă face parte integrantă din procesele intelectuale. Disonanța cognitivă (v.) se integrează în planul **m.** la nivelul personalității. Birch și Veroff (1966) consideră că *personalitatea dispune de o serie de sisteme de* **m.** *și corespunzător de sisteme stimulatoare, ce se grupează în sistemele: senzorial, al curiozității, de realizare, de afiliație, al agresivității, al puterii și al independenței.* Real, aceste sisteme motivaționale, ce parcurg evoluția de la impuls pînă la îndeplinirea unui scop, acționează concomitent, se mijlocesc unul prin altul și pot intra în relații de convergență sau divergență. La om este frecventă **m.** mijlocită, un **m.** fiind motivat printr-un altul. Este deci de consemnat fenomenul motivării **m.** Aceasta în condițiile unor alegeri sau decizii conștiente. Ceea ce contribuie la finalizarea unui **m.** nu este numai competiția tensiunilor, ci și confruntarea semnificațiilor. Fiecare **m.** reprezintă și o valoare de un anumit grad. Procesul **m.** se identifică cu cel al valorizării. Orientîndu-se astfel, A. Maslow (1970) tratează **m.** la nivelul personalității și face distincția dintre trebuințele inferioare și cele superioare. *„Cu cît o trebuință este mai înaltă, scrie Maslow, cu atît ea este mai specific umană"*. Este o deosebire psihologică și operațională (calitativă) între trebuințele inferioare și cele superioare. Acestea din urmă dobîndesc o oarecare independență funcțională și se impun ca mai semnificative în măsura însă în care trebuințele inferioare, mai puternice și intense, sînt satisfăcute. Viața este mult mai complexă și fericită la nivelul trebuințelor superioare. Importantă este depășirea de către Maslow a principiului homeostaziei în explicarea **m.** umane. În afara **m.** *homeostazice* sau de stabilizare sau de supraviețuire, A. Maslow detașează **m.** *de creștere*, ce corespunde autoreglajului de dezvoltare și care scapă de sub tutela homeostaziei biologice, nu se impune riguros legii reducției de tensiune odată cu satisfacerea lor. Cel mai concludent exemplu este curiozitatea epistemică ale cărei satisfaceri secvențiale nu înlătură tensiunile căutării și problematizării. De asemenea, trebuințele de perfecționare, autodepășire, realizare socială etc., sub imperiul **m.** de creștere, se comută progresiv la nivele de organizare tot mai înalte și se angajează pregnant în creație. Oricare din categoriile de trebuințe sau **m.** pot să se situeze la nivel homeostatic sau să evolueze pe filiera emergenței creative. Piramida **m.** umane propusă de Maslow cuprinde, în ordine, următoarele opt nivele: 1) **m.** *fiziologice* sau trebuințele de hrană, adăpost, repaus, sexualitate, a căror satisfacere asigură conservarea și sănătatea; 2) **m.** *de securitate* răspunde trebuințelor de echilibru emoțional, de perseverare împotriva primejdiilor, pentru asigurarea condițiilor de muncă și viață; 3) **m.** *sociale* corespunzînd trebuințelor de afiliație și adeziune, de identificare cu alții, de apartenență la familii, grup, comunitate culturală; 4) **m.** *relative* la *eu*, legate de trebuința stimei față de sine și de alte persoane, de reputație și prestigiu, de a se bucura de considerație și a participa la decizii; 5) **m.** *de autorealizare* constînd din necesitatea de obiectivare și sporire a potențialului creativ personal sau, după Rogers, de a-și da sieși actualitate în lume; 6) **m.** *cognitivă* privind necesitatea de a ști, a înțelege, a descoperi și inventa; 7) **m.** *estetice*, opusă urîtului și dezordinei, orientează spre frumos, simetrie, puritate; 8) **m.** *de concordanță* între cunoaștere, simțire și acțiune — ceea ce obligă la reechilibrări ale conduitei și contribuie la integrarea personalității. În definirea indicelui valoric al **m.** o mare însemnătate are corelația dintre valențele (sensurile individuale și sociale), respectiv dintre interesele individului și cele ale societății. Socia-

lismul apropie aceste două tipuri de interese și favorizează conciliere a lor în condițiile unei tot mai accentuate priorități a **m.** cu o semnificație socială, care însă devin proprii individului, tot așa de necesare și eficiente ca și celelalte **m.**, pe măsura implantării lor, definind nivelul valoric al personalității. (C. Logofătu)

MOTIVARE, demers intelectiv cu semnificație morală prin intermediul căruia persoana se raportează la motivele proprii sau ale celorlalți. **M.** *proiectivă* presupune anticiparea motivelor probabile care vor sta la baza comportamentului propriu și al raporturilor interpersonale, pe această cale pregătindu-se extinderea controlului conștient de la situația prezentă la cele viitoare. **M.** *retroactivă* presupune explicarea și, mai mult, justificarea actelor deja săvîrșite, prin prisma motivelor care le-au determinat, urmărindu-se astfel reevaluarea comportamentului anterior.

MOTRICITATE, denumire globală a reacțiilor musculare prin care se efectuează mișcarea corporală. **M.** se referă cu deosebire la reorganizarea în contracție și relaxarea mușchilor, la modificările de poziție, la deplasare și acte coordonate de intervenție în ambianță.

MOȚIUNE, mișcare, manifestare a unei poziții; în psihanaliză, **m.** pulsională denotează aspectul dinamic, definit și apt de realizare a pulsiunii, deci motivul.

MOZAIC CORTICAL, ansamblu al punctelor și zonelor din cortex aflate fiecare în diverse grade de excitare sau inhibare. Pavlov scrie: „Atît procesul excitator, cît și cel inhibitor, execută o mișcare în scoarța cerebrală, iradiind la început la o distanță mai mare sau mai mică de punctul de origine și concentrîndu-se apoi în acest punct. Prin concentrarea acestor procese, se ajunge la o localizare foarte fină a lor și datorită acestui fapt, întreaga scoarță cerebrală se transformă într-un mozaic, în care se îmbină strîns puncte de excitație și de inhibiție. Acest mozaic se formează și se fixează pe de o parte ca rezultat al luptei dintre procesele antagoniste de excitație și inhibiție, provocate direct, de excitațiile corespunzătoare venite din afară, iar pe de altă parte, datorită unor raporturi interioare, și anume, datorită inducției reciproce, în care un proces determină intensificarea altuia." După Pavlov **m.c.**, dacă ar putea fi modelat optic prin lumini, umbre, puncte obscure ar reprezenta cel mai impresionant spectacol, atît prin bogăție, diversitate, nuanțare, complexitate cît și prin extraordinarul său dinamism, prin deplasări și transformări caleidoscopice.

MULȚIME, reunire ocazională a unui mare număr de persoane heterogene, fără ca acestea să se cunoască, să fie organizate într-un mod stabil, să acționeze conform unui plan. Gustave Le Bon a conceput astfel **m.** și a promovat o psihologie a **m.** observînd că acestea pot intra spontan în stări globale pe baza unor

mecanisme de inconștientă contagiune afectivă, polarizîndu-se emoțional, acționînd necontrolat și necritic, uneori violent, fiind accesibile zvonurilor și în genere dizolvînd și absorbind personalitățile participanților. Astfel ar fi posibile fenomene delirante de psihopatologie colectivă. **M.** și-ar recruta spontan lideri, vedete, ar fi ușor manevrabile de către instigatori. O astfel de viziune sumbră asupra **m.**, deși reflectă o parte din adevăr, rămîne unilaterală și nepotrivită pentru unele populații. Personalitățile mai puternice și consistente nu se dizolvă în stările haotice de **m.** ci dimpotrivă caută să prevină efectele negative ale acestora. Apoi nu toate și nu întotdeauna **m.** sînt dezorganizate și animate de scopuri destructive sau cuprinse de panică. Există, la un nivel mai avansat de cultură al vieții sociale, **m.** ce se organizează sau sînt organizate, acționează conștient, adoptă decizii în mod critic, manifestă entuziasm sau indignare însă fără grave perturbări ale ordinei etc. Manifestațiile populare ce au devenit tradiționale în societatea noastră socialistă sînt o dovadă în acest sens. Există mari disponibilități de energie constructivă a **m.** Termenul de **m.** mai are și o semnificație matematică drept totalitate de elemente. Teoria **m.** este o bază a modernizării învățării matematice și a fost adoptată de Piaget și ca model pentru teoria sa asupra formării conceptelor.

MUNCA OPERATORULUI are un caracter de responsabilitate marcată, operatorul trebuind să supravegheze și să controleze mersul unor agregate complexe de producție de o mare productivitate cu ajutorul unor panouri de comandă. Orice eroare comisă se poate repercuta serios asupra producției. Din această situație decurge caracterul de solicitare a atenției (constantă, distributivă), cu particularitățile specifice pentru sectoarele automatizate, întîlnite în alte sectoare industriale și anume: lipsa unei activități motorii, mai bine zis a unei descărcări motorii, caracterul solitar al muncii și depersonalizarea sa. **M.o.** se caracterizează prin așteptarea apariției unor semnale, optice, sau acustice, în general la intervale mari de timp și care-l obligă să reacționeze prompt. Această situație este de natură să creeze o stare de tensiune nervoasă care poate fi cu atît mai mare cu cît cei interesați nu vor putea compensa vigilența lor prin nici o activitate motorie. Un alt factor important în accentuarea solicitării activității nervoase superioare poate fi constituit și de un număr crescut de indicatori care trebuie urmăriți. Postura operatorului poate să creeze, de asemenea, o senzație de constrîngere, dacă, de exemplu, poziția de lucru ortostatică nu este compensată periodic cu poziția șezînd în fața tabloului sau mesei de comandă. Cea mai importantă problemă ridicată de munca automatizată este solicitarea sistemului nervos central și, în consecință,

oboseala nervoasă. Manifestările acesteia sînt însă variate, în funcție de natura procesului de **m.**

MUNCĂ, activitate conștientă, specific umană, orientată spre un anumit scop, în cursul căreia omul efectuează, transformă, reglementează și controlează prin acțiunea sa schimbul de substanțe, energie și informații cu natura și cu semenii pentru satisfacerea trebuințelor sale. Prin **m.**, comportamentul capătă o serie de dimensiuni noi, inexistente la nivel infrauman, dintre acestea fiind mai semnificative următoarele: dimensiunea teleologică (omul formulează scopuri și elaborează planuri în funcție de anumite nevoi), praxiologică (pentru atingerea scopurilor se cooperează în utilizarea, conform anumitor norme, a mijloacelor de tipul uneltelor) și axiologică (a valorii generate exclusiv de acest comportament). În conformitate cu legea antropogenetică fundamentală, formulată de Engels în anul 1872, **m.** constituie modalitatea fundamentală de ridicare de la animalitate la umanitate. De asemenea, la nivelul fiecărei generații, constituie principala cale prin și în care se configurează și manifestă în mod autentic personalitatea. **M.** se dezvoltă istoricește în unitate cu dezvoltarea forțelor și relațiilor de producție și a culturii în genere. Diferențierea **m.** fizice și a celei intelectuale marchează o etapă istorică iar în perspectiva comunistă se impune reunirea, la un înalt nivel de cultură și tehnicitate, a **m.** fizice cu cea intelectuală. În condițiile revoluției tehnico-științifice însăși factura muncii se modifică, accentul trecînd de la componentele efectorii (de ridicare, manevrare etc.) la componentele de supraveghere și control a mașinilor. Componentele senzoriale și intelective ale travaliului capătă o pondere din ce în ce mai mare. Psihologia ca știință despre activitatea umană se ocupă sub cele mai diverse aspecte de **m.** ca formă fundamentală de activitate.

MUNCĂ ÎN FLUX CONTINUU, în care piesele ce trebuie prelucrate circulă de la un muncitor la altul și în fiecare etapă li se adaugă cîte ceva, astfel încît, la sfîrșitul călătoriei lor, piesele sînt finite. În categoria de **m. în f.c.** se întîlnesc mai multe tipuri de activitate, ca munca la bandă, pe conveier, în sincron etc. Fiecare muncitor sau grup de muncitori efectuează, în general, aceeași operație asupra obiectului respectiv, repetînd-o în decursul zilei de foarte multe ori și căpătînd astfel o îndemînare mare și posibilitatea de a o executa într-un timp scurt. **M.în.f.c.** se caracterizează prin productivitate înaltă, dar prezintă dezavantajul monotoniei.

MUTACISM, manifestare deliberată, voluntară, în care individul refuză comunicarea în virtutea unei tendințe simulatorii sau datorită unei stări afective negative acute, a unei atitudini de dispreț, de supraestimare, de opoziționism. **M.** este întîlnit la persoane normale, în special la tineri ca manifestare de protest și îmbracă forme particulare la oligofreni, demenți și psihopați, ca expresie a unei poziții obsesive.

MUTAȚIE, modificare a mesajului genetic care se permanentizează de-a lungul generațiilor. **M.** pot fi spontane, datorate unor cauze puțin cunoscute și induse sau artificiale, provocate cu diferiți agenți mutageni. Dintre principalele tipuri de **m.** se pot enumera: **m.** *calitativă* (operantă la nivelul genelor structurale și asociindu-se cu modificarea expresiei fenotipice a genelor interesate), *cantitativă* (operantă la nivelul genelor de control cantitativ, reglatorii și operatorii), *incompletă* (mutantul rezultat păstrează într-o oarecare măsură unele elemente ale expresiei fenotipice corespunzătoare genelor interesate), *inexpresiv fenotipică* (modificare a codului genetic cu conservare aparentă a expresiei fenotipice), *patogenă* (declanșatoare a unor procese tumorale) etc. Din acest punct de vedere, **m.** pot fi de genă (punctuale), de cromozomi etc.

MUTAȚIONISM, teorie elaborată de Hugo de Vries (1848—1935), care se opune ideii darviniene a caracterului continuu al variației, susținînd caracterul ei discontinuu, brusc și tranșant. Astfel, schimbarea bruscă a genotipului (substanței ereditare) îmbracă forma „mutației".

MUTISM AKINETIC, sindrom caracterizat printr-o tulburare a stării de conștiință, prin pierderea vorbirii și a motricității. **M.a.** este una din tulburările incluse în dislogii, constînd într-o modificare a formei comunicării, în sensul unei hipoactivități verbale. Bolnavul cu **m.a.** reacționează greu și tardiv la stimulii psihosenzoriali, este inert, dar cu privirea urmărește actele celor din jur, oferind astfel impresia de prezență în mediu, deși tulburarea sa este și o tulburare a conștiinței. Se consideră că **m.a.** este consecutiv unor leziuni ale corpului calos, și, în general, ale sistemului reticulat activator ascendent.

MUTISM ELECTIV MUTISM VOLUNTAR), refuzul de a vorbi deși facultățile vorbirii și gîndirii sînt nealterate. Apare în stări conflictuale, în isterie și schizofrenie. Poate persista zile, săptămîni sau chiar mai mult.

MUTITATE, stare defectuasă caracterizată prin imposibilitatea vorbirii. **M.** este datorată unei leziuni în zona corticală a limbajului, asociată cu leziuni ale aparatului auditiv.

N

NANISM, insuficiență marcată în creștere a organismului față de media de înălțime a vîrstei și speciei respective, ca urmare a tulburărilor funcționale endocrine sau a unor boli ereditare. **N.** *hipofizar* se explică printr-un deficit al secreției hipofizare a hormonului de creștere. **N.** *hiperhipofizar,* mai rar, se explică prin osificarea pretimpurie a cartilajelor de creștere, printr-o pubertate precoce.

NARATIV, stil de povestire; în psihologie, metodă prin care subiectul fiind pus să expună liber furnizează informații, fără nici o intervenție sau sugestie din partea investigatorului.

NARCISISM, stare anormală, caracterizată printr-o dragoste intensă a cuiva față de propriile sale calități fizice sau psihice. Ca un corolar, **n.** este incapabil să iubească alte persoane. **N.** desemnează atît un simptom, cît și o trăsătură caracteristică constînd din autoadorație, exagerat amor-propriu. După psihanaliză, un coeficient de **n.** există în orice persoană. „Subiectul, scrie Freud, începe prin a se lua pe sine însuși, propriul său corp, ca obiect al dragostei." Se face o distincție între două feluri de **n.**: „Narcisismul primar desemnează o stare precoce în care copilul investește tot libidoul său asupra sa însuși. Narcisismul secundar desemnează o reîntoarcere asupra propriei persoane, a libidoului investit în lucruri și retras din acestea." (Laplanche și Portalis).

NARCOANALIZĂ, procedeu introdus de Horsley (1936) și constînd din analiză psihică sau (mai tîrziu) interogatoriu a unui subiect căruia i se introduc în sînge substanțe hipnotice și euforizante (pentatothal ș.a.), de unde dezinhibare, somnolență, abolire a autocontrolului și, în consecință, mărturisire nestingherită a celor petrecute în trecut, defulare, răspunsuri necenzurate la întrebări etc.

NARCOLEPSIE, perturbare a echilibrului dintre stările de vigilență și stările de somn în avantajul acestora din urmă și în sensul unei hipersomnii paroxiste, a înclinației patologice spre somn și somnolență. Unii bolnavi ajung să trăiască într-o stare de somn neîntrerupt timp de mai mulți ani. Se pare că **n.** este cauzată de afecțiuni ale hipotalamusului în care se află centrul de reglare a somnului.

NARCOMANIE (DROGOMANIE), atracție vicioasă, folosire sistematică a preparatelor ce induc efecte narcotice, sedative, stimulative, halucinatorii asupra sistemului nervos. Deprinderea față de drogul în cauză creează fenomene de dependență cronică a absorbirii, de regulă, doza mărindu-se treptat. Avînd în vedere influența nefastă asupra organismului, obișnuința ce se crează la luarea narcoticelor, se vor lua numai la indicația medicului.

NATIVISM, concepție generală care atribuie desfășurările și evoluțiile proceselor psihice preexistenței acestora în cadrul unor structuri native. Helmholtz a folosit acest termen pentru a desemna anumiți factori cognitivi și afectivi ce sînt proprii subiectului independent de experiență. Opus *empirismului* și *genetismului* (în sensul lui Piaget).

NATURALISM, doctrină ce susține existența unică și autonomă a naturii la aceasta și la legile ei obiective, intrinseci, reducîndu-se orice fenomen. Formă primitivă a materialismului, susținînd că fenomenele și valorile socioculturale, etice, estetice, spirituale sînt elaborate în prelungirea unor principii și scheme ale naturii. **N.** în același timp tinde să ignoreze specificul acestor fenomene. În psihologie **n.** concordă cu biologismul.

NATURĂ, existență anorganică și organică, considerată fără de conștiința umană și de sfera artificialului, în afară a tot ceea ce este cultură și obiectivare culturală. Principiu al existenței printr-o ordine proprie, autonomă. Esență a unei categorii reale; caracteristică intrinsecă și diferențială a unei individualități. Natural este tot ceea ce ține de natură sau, într-un sens aparte, ceea ce este firesc și necesar.

NECESITATE INTERNĂ, cerință ce-și are punctul actual de plecare în individualitate, trebuință și motivație imperioasă, tendință ce exclude alte variante, convingere cu mare forță de impunere, decizie fermă, finalitate și raționament ce constrînge „dinăuntru" pe subiect la un anume comportament. În ordinea psihologică, **n.i.** sînt de două feluri: motivaționale și intelectuale sau implicative.

NEGATIV, în genere, ceea ce lipsește; matematic, o cantitate mai mică decît zero sau o deviație contrarie pozitivului. În științele biologice, umane și sociale **n.** semnifică un deficit în raport cu o normă, o regresiune, o evo-

luție contrarie valorilor. Este **n.** adaptarea și învățarea ce duce la pierderea reacțiilor achiziționate anterior, transferul ce împiedică elaborarea noilor acțiuni, trebuința și motorul repulsiv, de contra-angajare etc.

NEGATIVISM, *tulburare* de comportament constînd din exprimarea unei atitudini negative nejustificate de refuz, rezistență sau ostilitate față de orice solicitare venită din exterior. În dependență de gradul său de manifestare **n.** poate fi pasiv exprimat în indiferență, apatie, tăcere sau activ, constînd din fugă, opoziție, acțiune inversă celei solicitate. În psihanaliză se are în vedere ca mecanism de apărare, negarea sau denegarea (v.).

NEGENTROPIE (ENTROPIE NEGATIVĂ), desemnează, în termodinamica actuală, în cibernetică (și de aici, prin extensie, în toate științele ce folosesc analiza informațională), fie prezența unei energii nedegradate, apte de a efectua un lucru oarecare, fie energia potențială conținută în compuși cu entropie mică, fie ceea ce duce la o creștere în starea de organizare a unui sistem prin intermediul achiziției de informație (de aici rezultă o mărire a gradului de probabilitate cu care se pot face predicții asupra comportamentului sistemului).

NEOCATHARSIS, metodă psihanalitică (propusă de Ferenczi) prin care se provoacă conștientizarea relațiilor din copilărie ale pacientului și se obține astfel descărcarea unor tensiuni.

NEOCORTEX, formațiunea cea mai evoluată și cea mai recentă, din punct de vedere filogenetic, a sistemului nervos, avînd la om o dezvoltare mult mai mare decît paleocortexul (v.). **N.** reprezintă din punct de vedere funcțional, un ansamblu de zone mai mult sau mai puțin specializate ale scoarței cerebrale, care asigură pe de o parte integrarea superioară finală a funcțiilor și proceselor psihice de tip conștient, iar pe de altă parte, un nivel de reprezentare a tuturor funcțiilor și proceselor reflexe ale organismului. Astfel **n.** dobîndește atributele de centru de reglare suprem al activității vegetative și de relație a organismului. Deci **n.** îndeplinește următoarele funcții: senzitivă și senzorială — **n.** *receptor,* motorie — **n.** *motor,* și funcția psihică — **n.** *de asociație.* **N.** receptor și cel motor sînt reprezentanți de centrii de proiecție, *senzitivi, senzoriali* și respectiv de sistemul piramidal și extrapiramidal. **N.** *de asociație* este reprezentat de neuronii de asociere, în număr mult mai mare decît neuronii senzitivi și motorii, care au rol de a stabili pe de o parte legături între neuronii senzitivi și cei motori din scoarță, iar pe de altă parte între aceștia și alți neuroni de la diferite nivele ale encefalului.

NEOFREUDISM (NEOPSIHANALIZĂ), totalitate a curentelor psihanalitice dezvoltate după anii '30; ele renunță la tezele pansexualiste și la unele teze biologiste și acceptă importanța factorilor

sociali și culturali în geneza nevrozelor.

NERV, grupare de fascicule de fibre nervoase, axonice sau dendritice, constituind calea de conducere a influxului nervos. Fiecare fascicol al **n.** este învelit într-o teacă conjunctivală, cu aspect lamelar, numită perineurim. În interiorul fascicolului fiecare fibră nervoasă este învelită într-o teacă Henle (Key-Retzius). Toate fascicolele care intră în alcătuirea **n.** sînt la rîndul lor acoperite de un înveliș comun, epineurim, format din țesut *conjunctiv lax.* Țesutul conjunctiv al **n.** conține vase sanguine, cu rol trofic și firișoare nervoase numite nervi neuronum. **N.** cuprinde fibre nervoase de două categorii: *fibre aferente,* cu rol de a conduce influxul nervos de la periferie la centru, ele putînd fi somatosenzitive și viscerosenzitive, și *fibre eferente,* care conduc influxul nervos de la centru la organele efectoare, putînd fi ca atare somatomotorii și visceromotorii. Într-un **n.** se pot distinge fibrele somatice de cele vegetative prin faptul că primele sînt mielinice și predomină în sistemul nervos de relație, iar cele vegetative sînt amielinice și predomină în sistemul nervos vegetativ. Categorizarea în **n.** senzitivi și motori nu este totuși exclusivă, într-un **n.** motor existînd și fibre aferente, cu rol de a transmite la centru starea mușchiului inervat, iar în cel senzitiv fiind întîlnite și fibre eferente, motorii sau secretorii pentru reglarea activității vaselor sanguine și a glandelor din piele. Fibrele nervoase care alcătuiesc un **n.** pornesc din centrii motori sau senzitivi ai sistemului nervos central. Astfel, centrii motori ai fibrelor somatice se găsesc în coloanele anterioare ale măduvei spinării și în nucleii echivalenți din trunchiul cerebral. Centrii motori ai fibrelor vegetative se găsesc în coloanele intermedio-laterale din măduva spinării și nucleii echivalenți din trunchiul cerebral. Originea fibrelor aferente somatice și vegetative se află în neuronii pseudounipolari din ganglionii spinali și *ganglionii echivalenți ai* nervilor cranieni. Deci după originea **n.** se împart în: **n.** spinali (rahidieni) și **n.** cranieni (cerebrali) (v.) Unui **n.** i se deosebesc două origini — una reală, care se află în centrii sau nucleii nervoși și una aparentă reprezentată de locul de ieșire (rădăcina) a **n.** din nevrax. Împărțirea **n.** în categorii se face după funcția pe care o îndeplinesc. Se cunosc astfel 3 categorii de **n.**: senzitivi (centripezi), motori (centrifugi) și micști. **N.** *senzitivi* recepționează excitațiile de la periferie, le transformă în influx nervos, pe care îl conduc pînă la centru, la scoarța cerebrală, unde are loc transformarea excitanților în senzații. Dintre **n.** cranieni, exemple de **n.** senzitivi sînt: **n.** olfactiv (I), optic (II), acustico-vestibular (VIII). **N.** *motori* conduc influxul nervos de la neuronii motori la organele efectoare (mușchi, vase, glande), numindu-se pentru aceasta și **n.** centrifugi. Exemple de **n.** motori dintre **n.** cranieni sînt:

n. oculomotor comun (III), **n.** trohlear (IV), **n.** oculomotor extern (abducens VI), **n.** accesor (XI) și **n.** hipoglos (XII). **N.** *micști* sînt nervii care conțin atît fibre senzitive cît și motorii, fiind cei mai răspîndiți **n.** din organism. Exemple de **n.** micști: **n.** spinali și **n.** sistemului nervos vegetativ, iar din. tre **n.** cranieni: **n.** trigemen (V), **n.** facial (VII), **n.** glosofaringian (IX), **n.** vag (X).

NERVISM, doctrină fiziologică și medicală care atribuie sistemului nervos rolul conducător (și mijlocitor indispensabil al influențelor mediului ambiant) în organism. Influențele și reacțiile sînt acte reflexe. **N.** modern a fost fundamentat de I.P. Pavlov și elevii săi (K. Bîkov, Kurțin) care au pus accentul pe rolul scoarței centrale, în timp ce autorii occidentali (Leriche, Reilly) au pus accentul pe sistemul nervos vegetativ. Unele exagerări ale **n.** au neglijat rolul factorilor umorali și acțiunea directă a factorilor de mediu. **N.** este implicat în reflexoterapie și acupunctură și alcătuiește un suport neurofiziologic pentru medicina psihosomatică (bolile cortico-viscerale etc.).

NEURASTENIE (NEVROZĂ ASTENICĂ), entitate nosografică stabilită în 1869 de către Beard, pentru a desemna o stare de slăbiciune nervoasă, care cuprinde trei aspecte: slăbiciune iritativă, hipertestezie și iritație spinală. În accepțiunea actuală **n.** este o afecțiune psihogenă, o formă de nevroză, exprimată clinic printr-un complex de tulburări psihice și somatice, grupate în mod dominant în jurul sindromului caracteristic astenic. A. Kreindler definește **n.** ca pe o boală a creierului determinată de un factor psihogen, la baza căreia stă o tulburare în dinamica activității nervoase superioare și care se traduce clinic printr-o serie de semne somatice — astenie, cefalee, insomnie, simptome ale analizatorilor, simptome viscerovegetative — și semne psihice — astenie psihică, depresiune, anxietate. Neurastenicul este incapabil să desfășoare o activitate fizică sau intelectuală prelungită sau o muncă necesitînd spirit de inițiativă. **N.,** în faza de debut se caracterizează, de obicei, prin apariția și exacerbarea treptată a unei stări de oboseală psihică, pe care bolnavul o trăiește cu teama profundă că nu mai poate face față îndatoririlor sale profesionale. Tensiunea emoțională este permanent alimentată de o suită de traume psihice, care au determinat starea actuală, cît și de fiecare element care le întărește convingerea că sînt depășiți chiar și în sarcinile altădată obișnuite. Tabloul clinic se întregește cu o senzație generală de disconfort somatic, legat în special de fenomenul de epuizare fizică, de cefalee, senzații penibile la nivelul diferitelor organe interne etc. Complexitatea simptomelor **n.** este caracterizată ca „slăbiciune iritativă" exprimată pe de o parte printr-o încărcătură afectivă iritabilă, prin creșterea excitabilității nervoase generale și

pe de altă parte prin scăderea rapidă a vivacității și a tonalității psihice, explicabilă prin epuizarea rapidă a potențialului activității nervoase superioare. Complexul simptomatic al excitabilității și iritabilității crescute se manifestă în plan psihic printr-o sensibilitate și impresionabilitate crescute, prin scăderea pragului de toleranță față de stimulările mai mult sau mai puțin obișnuite ale ambianței. Insomnia și dereglarea ritmului veghe-somn este unul din simptomele cele mai frecvent întîlnite, somnul devine superficial și neodihnitor, prin faptul că devine încărcat cu coșmaruri. Toate aceste simptome simbolizează de fapt conflicte inconștiente și mecanismele defensive împotriva anxietății (H. Ey). Psihiatria delimitează patru forme de **n.:** simplă, depresivă, anxioasă și cenestopată. În general se consideră că **n.** are un caracter reversibil: în tratamentul **n.** un loc important îl ocupă psihoterapia, iar ca primă condiție se impune eliminarea pe cît posibil a factorilor etiologici traumatizanți sau stressanți.

NEUROCHIRURGIE, în ultimele decenii **n.** devine tot mai importantă pentru psihologie furnizînd date anatomo-clinice asupra unor tulburări mentale produse de hemoragii, traumatisme sau tumori, ca și metode de terapeutică a unor sindroame (leucotomia prefrontală în unele psihoze anxioase) în afara celor date de leziuni grosiere ale creierului. În strînsă legătură cu **n.** se dezvoltă neuropsihologia.

NEUROCIBERNETICĂ, știință interdisciplinară, care formalizează evenimentele ce se desfășoară pe nevrax, în organele receptoare și efectoare. **N.** interpretează aspectele funcționale ale sistemului nervos normal și patologic, în lumina teoriei generale a sistemelor, teoriei informației, teoriei deciziei, teoriei automatelor, teoriei rețelelor cu relee și contacte și a teoriei generale a reglării. Astfel **n.** are menirea să elaboreze o teorie generală și coerentă a sistemului nervos ca sistem informațional și de comandă și control. Abordînd dintr-un punct de vedere nou funcționarea sistemului nervos, **n.** nu reprezintă doar o schimbare de nomenclatură, ci permite adîncirea înțelegerii modului în care pot fi legate calitativ și cantitativ anumite categorii de evenimente, care definesc activitatea sistemului nervos central (E. Nicolau și C. Bălăceanu). Pentru ca metodologia **n.** să fie eficientă, ea trebuie să plece de la datele de neuropatologie. Una din primele etape ale abordării **n.** a sistemului nervos constă în formalizarea activității nervoase, pe baza diferitelor moduri de exprimare simbolică, specifice matematicii, dar modelele astfel obținute trebuie să fie totdeauna conforme cu realitatea concretă neuroanatomică și neurofiziologică. **N.** oferă bionicii posibilitatea de a construi sisteme tehnice izomorfe cu subsistemele neuronale reale, iar bionica oferă la rîndul ei **n.** posibilitatea

de a-şi perfecţiona conţinutul. **N.** permite astfel fundarea unei teorii materiale a funcţionării creierului uman, care să cuprindă şi să explice, stînd la baza psihocibernetici (v.), şi procesele psihice cu diferitele lor forme de manifestare. Aşa cum o demonstrează analiza **n.**, sistemul nervos îşi organizează evoluţia diferitelor procese, pe baza unor programe, unele dintre ele genetice, la care se adaugă ulterior, în ontogeneză, seria programelor pe care şi le însuşeşte prin mecanismul învăţării. În acest fel, în plan formal sînt înlăturate toate dificultăţile de a cuprinde în cadrul unei teorii coerente activitatea nervoasă a omului în ansamblul mişcării materiei.

NEUROFIBRILE, fibre extrem de fine puse în evidenţă prin delicate tehnici histologice în interiorul axonilor, constituind conductorii nervoşi fundamentali ai acestora. Sînt, în urma studiului prin microscopie electronică, considerate ca nişte mase moleculare mari, foarte alungite şi independente ca sarcină electrică.

NEUROLEPTICE, substanţe farmacodinamice care exercită o acţiune depresivă, deconcertantă asupra cîtorva centri nervoşi principali cum ar fi: centrul termoreglării, centrul somnului. Au şi o acţiune de ameliorare a descărcărilor afective supranormale, reducînd anxietatea.

NEURON (CELULĂ NERVOASĂ), numită de către Waldeyer, în 1891, unitatea de structură a sistemului nervos, reprezentînd în acelaşi timp şi o unitate trofică, genetică, morfologică, biologică şi funcţională. Sub aspect morfocitologic, legat de recepţionarea şi transmiterea informaţiei, se pot distinge două părţi fundamentale ale **n.**: corpul **n.**, numit şi pericarion şi prelungirile **n.** Pericarionul reprezintă partea centrală a **n.** putînd prezenta forme deosebit de variate: sferică, ovală, stelată, piramidală, piriformă etc. Mărimea lui este cuprinsă între 10 şi 150, avînd o structură caracteristică: la suprafaţă prezintă o membrană — neurolema — de natură lipidică, singura membrană de tip celular cu structură bilamelată. Nucleul voluminos, de formă sferică sau ovală, conţine cromatină şi doar un singur nucleol. Prelungirile **n.** datorate specializării funcţionale, sînt de două feluri: dendritele şi axonul. Dendritele sînt în număr variabil la diferite tipuri de **n.** Ele sînt în general prelungiri scurte care prezintă următoarele caractere: au formă conică, fiind mai groase la bază şi mai subţiri spre vîrf, iar de-a lungul lor au numeroase ramificaţii. Terminaţiile dendritelor sînt în contact fie cu un axon, fie cu celule epiteliale, sau se găsesc în interiorul unor corpusculi receptori cutanaţi sau musculotendinoşi. În ceea ce priveşte structura lor în mod obişnuit nu au înveliş. În unele cazuri însă dendrita este unică şi ia aspect de axon şi în acest caz capătă un înveliş asemănător cu cel al axonului. Axonul se mai numeşte cilindrax sau neurit, fiind o prelungire unică şi în general mult mai lungă decît dendritele. El este subţire şi de aceeaşi grosime pe toată lungimea sa, avînd de-a lungul ei puţine ramuri aşezate perpendicular — ramuri colaterale — care sînt în general scurte. La extremitatea liberă axonul prezintă o ramificaţie bogată care se numeşte arborizaţie terminală sau teledendrium. Structural axonul se caracterizează prin faptul că este învelit într-o serie de formaţiuni care au diferite roluri. Din punct de vedere funcţional **n.** este un element excito-conductor, care sub acţiunea unui excitant generează şi transmite influxul nervos. Ca o altă proprietate a **n.** este de menţionat şi proprietatea formării de engrame şi secreţia anumitor produşi specifici — neurosecreţia. Sistemul nervos este o vastă reţea de comunicaţii care primeşte informaţii din mediul exterior sau interior şi le transformă în semnale care produc răspunsuri adecvate în diferite părţi ale organismului, avînd la bază totalitatea ţesuturilor diferenţiate în vederea realizării acestor funcţii. Unitatea lui structural-funcţională este tocmai **n.**

NEUROPLEGIE, caracteristică a unui stimul sau reacţie ce are o consecinţă paralizantă asupra centrilor nervoşi superiori.

NEUROPSIHIATRIE, disciplină medicală care se adresează ansamblului de afecţiuni ale sistemului nervos incluzînd bolile psihice cu sau fără suport organic cunoscut.

NEUROPSIHOLOGIE, termen introdus de C. Lashley (în 1943), care fundase primul laborator de **n.** (Harvard). După Lhermitte (1964) **n.** este ştiinţa care studiază funcţiile superioare ale omului — percepţia, memoria, conştiinţa, gesturile, limbajul etc. — în raporturile lor cu structurile cerebrale şi cu organizarea funcţională a sistemului nervos. După Hecaen (1966), **n.** este disciplina care tratează funcţiile mintale superioare, în dubla şi inseparabila lor legătură cu structurile cerebrale, care stau la baza acestor funcţii şi în legătură cu sistemele de comunicare interumană în care sînt încorporate. Deci **n.** nu este doar o ştiinţă care studiază pe bolnav, dar care îl şi tratează. În **n.** nu se includ decît acele tulburări psihice care apar ca urmare a unor leziuni sau excitaţii în focar. **N.** foloseşte datele neurologiei clinice, ale neurofiziologiei, psihofiziologiei, neuroanatomiei, neurociberneticii, neurogeneticii şi neurolingvisticii şi oferă la rîndul ei date tuturor acestor ştiinţe. În accepţiunea lui A. R. Luria „sarcina **n.** este studiul bazelor cerebrale ale activităţii psihice umane, prin antrenarea unor metode noi, psihologice, pentru diagnosticul topic al leziunilor locale ale creierului" (1953).

NEUTRU, în psihologie, răspuns ce se situează la mijlocul unei serii bipolare; în scalări atitudinea medie, echivocă (da şi nu) notată cu zero. Real nu este un punct nul ci o poziţie rezul-

tată din echilibrarea unor tendințe contrare.

NEVRALGIE, durere localizată, limitată la zona unui trasеu nervos senzitiv, survenind în general prin crize de suprasolicitare a sistemului nervos, sau prin iritarea unor căi senzitive, ca urmare a unui proces inflamatoriu.

NEVROGLIE, celulă care însoțește neuronii avînd rol trofic, de elaborare a mielinei, susținere și izolare a neuronilor, absorbție și înlocuire a țesutului nervos distrus. *Denumită și celulă glială.*

NEVROZĂ, termen utilizat pentru prima dată de către Vieussens (începutul secolului al XVIII-lea) pentru a desemna orice tulburare legată de creier. În 1776, W. Cullen cuprinde în acest termen toate afecțiunile nervoase și psihice fără substrat anatomopatologic. În accepțiunea actuală **n.** reprezintă un grup de reacții și dezvoltări patologice, determinate psihogen și exprimate clinic printr-un complex de tulburări, cu sau fără răsunet somatic, care este trăit în mod conștient și penibil de către individul bolnav. **N.** constituie astfel varietatea cea mai răspîndită și de obicei cea mai polimorfă de psihogenii, caracterizată prin prezența subiectivă a bolnavului la boală, prin participarea autoanalitică și critică a bolnavului la înțelegerea bolii, ea desfășurîndu-se totdeauna pe un fond de luciditate a conștiinței. Nevroticul este în chip definitoriu un suferind care-și comentează și-și asumă suferința printr-o atitudine participativă. El sesizează că între capacitățile sale de existență și planurile sale existențiale, de inserare în lume, se creează o tensiune divergentă. Deci nevroticul trăiește un permanent conflict între partea „sănătoasă" și cea „bolnavă" a subiectivității sale, aceasta desfășurîndu-se și organizîndu-se pe fondul unei conștiințe clare, nealterînd semnificativ raporturile cu lumea. Tulburările **n.** sînt mai puțin marcate, regresia este mai puțin profundă (decît în psihoze) psihicul organizîndu-se la un nivel foarte apropiat de cel normal. Janet definește **n.** ca o boală psihică caracterizată prin conflicte intrapsihice, care sînt de natură să inhibe conduitele sociale, generînd întotdeauna o stare de anxietate. Ele perturbă mai mult echilibrul interior al persoanei decît îi alterează sistemul relațiilor cu realitatea. Din acest punct de vedere **n.** este considerată ca o boală mentală minoră, în sensul că destructurează mai puțin personalitatea bolnavului decît psihozele. Din definiția dată de Pichot, se pot desprinde trei caracteristici esențiale ale **n.**: tulburările **n,** de comportament sînt în general minore, bolnavul păstrează conștiința caracterului morbid al tulburării sale, tulburările sînt psihologic comprehensibile, deci se poate stabili o legătură inteligibilă între ceea ce a fost bolnavul anterior, circumstanțele vieții lui premorbide și tabloul morbid actual. Psihanaliza consideră **n.** ca o afecțiune psihogenă ale cărei simptome sînt expresia simbolică a unor conflicte intrapsihice, ce-și au originea în traumatisme afective și frustrații intervenite în ontogeneza subiectului. Deci simptomele nevrotice ar fi rezultatul absenței descărcării unor pulsiuni. **N.** experimentală (Pavlov) se traduce printr-o dezordine comportamentală durabilă, dar în general reversibilă, obținută la animale datorită perturbărilor afective, survenite în anumite situații experimentale de condiționare. După Cosnier (1966) ele reprezintă un model valabil al **n.** reactive la om. Tabloul clinic al **n.** cuprinde instabilitate psiho-motorie, iritabilitate, intoleranță, astenie nevrotică, tulburări ale somnului, tulburări funcționale nevrotice (ca ticuri, balbisme etc.), care se inserează pe un fond de anxietate generalizată, în urma convertirii, disimulării și complicării agresivității inconștiente (H. Ey). Libidoul și agresivitatea apar ca două forme de manifestare elementară ale vieții instinctivo-afective, deci **n.** este o tulburare la acest nivel. Tendințele agresive inconștiente sînt angajate în toate demersurile complicate și în toate paradoxurile nevroticului și sînt întotdeauna acompaniate de un sentiment de anxietate, ceea ce declanșează anumite mecanisme de „mascare", de apărare ale bolnavului. În funcție de simptomul predominant în tabloul clinic, psihiatria distinge următoarele forme de **n.**: **n.** astenică (neurastenia), **n.** obsesivo-fobică (psihastenia), **n.** isterică (isteria) și **n.** mixte sau motorii (ticuri, balbisme etc.). În ceea ce privește etiopatogenia **n.** există numeroase teorii (psihanaliza, teoria sociologică, teoria psihologică, teoria fiziologică etc.), datorită atît diversității factorilor etiologici, cît și modului specific de structurare al personalității, care (Jaspers) are un rol permisiv sau structurant în apariția și desfășurarea bolii.

NEVROZĂ ASTENICĂ v. NEURASTENIE

NEVROZĂ OBSESIVO-FOBICĂ v. PSIHASTENIE

NEVROZISM, simptom de hiperactivism nervos, mental și fizic, în condiții de iritabilitate, mare variabilitate de dispoziție afectivă și rapidă fatigabilitate. H. Eysenck folosește acest termen pentru a institui un criteriu tipologic, alături de altul privind introversiunea și extroversiunea.

NICTALOPIE (ORBUL GĂINILOR), absența vederii diurne și cromatice, cauzată de nefuncționarea sistemului conurilor, cu menținerea vederii crepusculare și nocturne prin aparatul bastonașelor; anomalie congenitală.

NIHILISM (lat. *nihil* — nimic), atitudine de negare a valorilor, acțiunilor și structurilor sociale ridicată la rangul de principiu. **N.** se manifestă nu numai în raport cu ceea ce există, dar și în raport cu ceea ce se proiectează. Caracteristică pentru **n.** este și incapacitatea de a propune va-

riante, soluții constructive în locul a ceea ce neagă.

NIMFOMANIE, sindrom de patologie sexuală (erotomanie) feminină, constînd din libido exagerat, continuă supraexcitare a organelor sexuale, dorință de acte sexuale repetate și cauzate de insatisfacție parțială (anorgasmie etc.).

NISTAGMUS (gr. *nystagmes* — aținire), stare patologică și sincronică a globilor oculari ce se deplasează rapid pe verticală, orizontală sau rotativ; se datorește contracțiilor spastice ale mușchilor ochilor, perturbare cu originea în creierul mic și aparatul vestibular; stări de **n.** pot interveni facultativ și la normali, în urma fixației îndelungate a ochilor asupra unor obiecte apropiate. *Nistagmograful,* dispozitiv de înregistrare a mișcărilor ochilor, în urmărirea sau lectura unor obiecte și a textelor.

NIVEL, poziție a unei structuri sau funcțiuni în ierarhia sistemului. Introdus în psihofiziologie de către J. Jackson, indicînd etajele funcționale la care aceleași procese neuropsihice se realizează simultan. **N.** este un operator uzual în psihologia contemporană indicînd atît rangul dintr-o serie cantitativă cît și ranguri sau stadii de dezvoltare. Activitatea psihică se dezvoltă la diverse **n.** și uneori ascensiunea pe o ramură implică coborîrea pe o alta. Termenul are uneori semnificații parțiale, particulare, legate de o funcție sau noțiune, alteori semnificații globale ca **n.** *general mental* (A. Binet, P. Janet, Spearman), **n.** *de aspirații,* **n.** *de personalitate* etc.

NIVEL DE ASPIRAȚII, concept elaborat de școala psihologiei dinamice (K. Lewin) și prin care se definește operațional *nivelul calitativ de îndeplinire a scopului la care subiectul se declară satisfăcut.* În experimentele originare ale lui F. Hoppe se ia cazul tipic al elevilor care se mulțumesc fie cu note minime de trecere, fie cu note mijlocii, fie numai cu note mari de unde calificarea **n. de a.** ca fiind scăzut, mediu sau înalt. Se înțelege că **n. de a.** este o variabilă a individului sau a grupului și nu se definește în termeni absoluți, ci în relația cu posibilitățile pe care subiectul și le-a verificat. După Hoppe, **n. de a.** se referă la scopurile, expectațiile, revendicările unei persoane privind realizarea sa viitoare într-o sarcină dată, iar după J. Frank **n. de a.** este o sarcină pe care individul încearcă s-o atingă explicit, cunoscînd nivelul performanței anterioare în această sarcină. Asupra **n. de a.** influențează pregnant și experiența altora odată cu modelele culturale și opiniile colective. K. Lewin distinge în structura **n. de a.** mai mulți factori; scopul acțiunii, scopul ideal, diferența internă dintre aceste două feluri de scopuri și nivelul de încredere pe care-l are subiectul în realizarea aspirației sale. Există un optimum al **n. de a.** care exclude atît situarea acestuia sub nivelul posibilităților subiectului sau grupului, cît și mult peste acesta. După T. Dembo, B. Zörgö ș.a., **n. de a.** exercită o influență binefăcătoare asupra performanțelor cînd se situează de fiecare dată, întrucîtva peste nivelul posibilităților de moment ale subiectului.

NIVELE ȘI FORME ALE AFECTIVITĂȚII v. PROCESE EMOȚIONALE.

NOCIRECEPTORI, receptori ai stimulărilor externe sau interne dăunătoare, ce pericliteză integritatea și echilibrul organismului; efect subiectiv, de regulă, dureros.

NOETIC (din *noein,* care înseamnă a gîndi), care se referă la procesul de gîndire; *noematicul* desemnează obiectul și conținutul gîndirii.

NOMADISM, tendință ce se manifestă prin instabilitate a domiciliului, dictată, în condiții normale, de un mod de viață specific (de ex. pastoral). Se manifestă și ca sindrom patologic la unii psihopați.

NOMINALISM și **REALISM,** curente filosofice opuse și care au prilejuit în evul mediu „cearta universalelor". Sînt curente centrate gnoseologic și care se diferențiază prin aceea că **n.** nu recunoaște ca real existente decît obiectele particulare sau singulare, conceptele fiind reductibile la simple denumiri introduse de om, pe cînd realismul admite existența de sine stătătoare și primară a generalului în forma lui pură în afara oricărei contingențe particulare (Platon, Toma d'Aquino). Se afirmă că „universalia sunt *realia*". Conceptualismul susține că generalul există într-o formă distinctă numai în mintea omului (de Roy) iar în varianta realist-științifică admite că generalizărilor mintale le corespund anumite trăsături tipice, structuri, legi existente obiectiv în contextul realității. Dezbaterea arătată și care în zilele noastre se prelungește prin opoziția dintre tomism și empirismul logic, este viciată de opoziția metafizică a generalului și particularului, soluția întregitoare neputînd fi dată decît de dialectica marxistă. Lenin scrie: „Contrariile (particularul este opus generalului) sînt identice; particularul nu există decît în legătură cu ceea ce duce spre general. Generalul nu există decît în particular, prin particular. Orice general este o părticică sau o latură sau esență a particularului. Orice general nu înglobează decît aproximativ toate obiectele particulare. Orice particular nu intră decît incomplet în general etc., etc. Orice particular este legat prin mii de treceri particulare de alt gen (lucruri, fenomene, procese). În toate acestea există deja elemente, embrioane, noțiuni de necesitate, de legătură obiectivă a naturii etc." Considerarea unității dialectice dintre singular, particular și general are în psihologie o mare însemnătate metodologică, îndeosebi în studiul cunoașterii și al diferențierilor psihice.

NONDIRECTIVITATE, atitudine metodică de conduită într-un proces de intercomunicare constînd în evitarea oricărei inducții sau influențe asupra cursului discuției, gîndurilor celuilalt etc. **N.** este nonintervenția asupra conținutului, distingîndu-se de „laisser-faire", deoarece nu exclude ci, dimpotrivă, comportă directivitate asupra formei, o reglare metodică a actului de comunicare.

NOOSFERA, concept, introdus de Teilhard de Chardin, prin care se semnifică analogic biosferei, lumea spiritului și a gîndirii ca un strat ce înconjoară planeta noastră odată cu oamenii și prin ei. Este un strat ultim și superior al planetei noastre, o „sferă gînditoare" coextensivă biosferei și dotată cu un gen de supraconștiință. Dincolo de conotațiile spiritualiste termenul este utilizabil în legătură cu sistemele de informație, de cunoaștere și valorizare.

NORMATIV, ceea ce decurge din normele sociale cu efecte de organizare și reglaj a acțiunilor și relațiilor în numele unor valori. Toate grupurile și formațiunile sociale manifestă tendința de a-și menține un anumit mod de organizare și pe această cale de a-și spori fondul de valori.

NORMALIZARE, metodă statistică folosită în operația de etalonare a testelor. În cadrul acestei metode, spre deosebire de decilaj (centilaj), se apelează la împărțirea datelor în clase, de o parte și alta a clasei centrale, în funcție de unități sigmatice (deviație standard). În aplicarea **n.** este folosită distribuția normală redusă. În general nu poate fi aplicată decît pe eșantioane cu un număr de subiecți mai mare de 50.

NORMĂ SOCIALĂ, regulă care prescrie comportamentele acceptate de o colectivitate sau de către o instituție. **N.** reglementează, uniformizează, înlătură conflictele existenței în comun a grupurilor umane. **N.** poate avea caracter de obligativitate (**n.** *juridice*) sau numai de constrîngere socială (**n.** *morale*).

NOSOLOGIE, în sens strict, studiul bolii (inclusiv clasificarea lor); descrierea bolilor este *nosografia*. **N.** psihiatrică, de pildă, nu se reduce la o simplă clasificare a tulburărilor psihice, ci încearcă să determine cele mai revelante simptome și să le grupeze în sindroame *(Sindromologie)*, să le explice originea și mecanismul.

NOȚIUNE, formă logică fundamentală care reflectă însușirile esențiale, necesare și generale ale unei clase de obiecte, fiind numită și concept. Însușirile reflectate alcătuiesc conținutul **n.** (comprehensiune, conotație, intensiune), iar totalitatea obiectelor reflectate care dețin aceste însușiri constituie sfera **n.** (extensiune, denotație). După sferă se disting **n.** *generale* (care reflectă toate lucrurile aparținînd unei clase), finite ca sferă, infinite ca sferă (gen suprem sau categorie) și de clasă vidă (fără elemente) — și **n.** *individuale* (singulare sau specie infimă). După conținut se disting **n.** *concrete* (care reflectă ansamblul însușirilor esențial-generale ale unei clase de obiecte) și **n.** abstracte (care reflectă o singură însușire esențial-generală), ultimele putînd fi pozitive (reflectînd prezența reală a unui grup de însușiri) sau negative (reflectînd absența din lucruri a unor însușiri), independente (grupe de însușiri relativ autonome) sau corelative (interdependența unor lucruri reale aparținînd prin unele însușiri la două clase diferite). De asemenea există **n.** *colective* (însușirile clasei reflectate nu sînt în același timp și însușiri ale elementelor care compun clasa respectivă), care pot fi singular-colective sau general-colective (după cum reflectă o singură totalitate de obiecte sau mai multe), și **n.** *necolective* (însușirile clasei sînt și ale elementelor). Între **n.** se stabilesc raporturi de diferite tipuri care, în principal, sînt de concordanță — **n.** cu conținut diferit, dar cu sfere parțial sau total coincidente — și de opoziție — **n.** cu o asemenea diferență a conținutului, încît sferele lor nu coincid deloc. Raportul de concordanță poate fi de mai multe feluri: de identitate (sferele noțiunilor respective sînt total coincidente), de ordonare (cu sfere inegale, sfera uneia cuprinzîndu-se în sfera celeilalte) și de încrucișare sau interferență (sferele avînd o coincidență parțială). Raportul de opoziție poate fi de contrarietate (respectivele **n.** fiind specii ale aceluiași gen) și de contradicție (sferele se exclud, conținuturile negîndu-se reciproc). Precizarea conținutului și sferelor **n.**, delimitarea **n.** între ele, trecerile de la o **n.** la alta se realizează prin intermediul operațiilor logice cu **n.** Principalele operații logice cu **n.**, care asigură organizarea cunoștințelor în sisteme unitare de **n.**, sînt următoarele: determinarea (trecerea de la o **n.** gata constituită la alta cu sferă mai restrînsă), generalizarea (trecerea la o **n.**, cu sferă mai extinsă), definiția (atribuirea unui grup de note unui obiect, precizîndu-se astfel esența obiectului și delimitîndu-l de orice alt obiect), diviziunea (descompunerea **n.** în specii subordonate) și clasificarea (compararea **n.** din speciile ei). În psihologie **n.** este considerată în unitatea dintre general și particular considerîndu-se modul concret al formării și funcționării ei. De aceea în cercetările psihologice asupra genezei **n.** sau conceptelor, identificate cu semnificația cuvintelor, o mare atenție se acordă trecerii de la **n.** sau conceptele *empirice* inițiale — caracterizate prin insuficientă abstractizare, impregnare cu elemente concrete neesențiale și nesistematizate dar valide din punct de vedere practic — la **n.** *științifice*, avînd un conținut esențializat și delimitat precis prin sistematica logică a științei.

O

OBEDIENȚĂ, comportament social caracterizat prin conformare la ordinele, sugestiile, dorințele exprimate de o altă persoană sau prin urmare a tradițiilor. Este o manifestare de supușenie, subordonare, dependență și de comoditate asigurată prin faptul că deciziile, ca și riscurile, revin altora.

OBICEI, practică sau uzanță socială sau tehnică, fiind o tradiție comună pentru grup și învățată de individ ca o deprindere. Grupul pentru care această tradiție este comună poate fi o societate sau un subgrup al societății (J.S. Himes). După E. Sapir „obiceiul este un concept variabil făcînd parte din bunul simț care a servit drept matrice pentru dezvoltarea unor concepte antropologice ale culturii, mai rafinate și mai tehnice". S-au făcut încercări de a deosebi **o.** de *datini* și *moravuri*, folosindu-se adjective ca tradițional, spontan, necodificat, prescris, sancționat permanent, care de fapt nu au clarificat conceptul. Unii autori înțeleg **o.** ca o subdiviziune a datinilor și moravurilor (R.M.Maclver și C.H.Page), iar K. Davis susține că datinile și moravurile sînt tipuri speciale ale **o.**

OBIECT, categorie filosofică, gnoseologică și ontică, făcînd parte din cuplul bipolar: obiect-subiect. Gnoseologic **o.** nu există fără subiectul ce-l cunoaște, transformă și valorizează, dar ontologic, **o.** este o realitate primordială și autonomă ce există natural sau cultural, independent de subiectul individual. În tratare marxistă poziția gnoseologică a indisociabilității **o.** și subiectului se află în unitate dialectică cu poziția ontologică, a materialității și existenței, autonome de subiect, a **o.** Engels arată că prin acțiune și cunoaștere **o.** în sine se transformă în **o.** pentru sine. Marx observă că animalul percepe **o.** ca moduri de satisfacere a trebu-

inței sale biologice, pe cînd omul cunoaște **o.** ca **o.**, pentru că știe să producă pe măsura oricărei specii și știe să imprime pretutindeni obiectului măsura care-i este inerentă acestuia. Munca este fundamentală pentru luarea în stăpînire a **o.** naturale, ca și pentru producerea, prin transformarea datelor naturale, de noi **o.** În **o.** culturii materiale și spirituale oamenii își investesc capacitățile și își exprimă atitudinile. Cu alte cuvinte, în **o.** produse de oameni sînt investite modele psihice pe care alți oameni, alte generații le „recuperează", desfăcînd din **o.** implicația lor spirituală. Practica este aceea care mijlocește acest infinit circuit. Psihologia cercetează relațiile dintre subiect, și **o.**, în forma activității care este întotdeauna obiectuală. Reflectarea este o modelare informațională a **o.** și relațiilor dintre **o.** Sub raportul conținutului, psihicul este, în mare măsură, obiectiv. Percepția reflectă **o.** în ansamblul însușirilor lor. Gîndirea nu se referă decît la categorii de **o.** și la relațiile dintre **o.** Întotdeauna conștiința se referă la un **o.** Pentru psihologie și psihismul subiectiv devine un **o.** și anume **o.** de studiu. *Obiect permanent,* concept introdus de Meyerson pentru a desemna invarianța obiectului ca atare, categorializarea schemei sale de existență.

OBIECTIV, calificare a ceea ce este în afara subiectivului și se opune acestuia. După cum arăta M. Dufrenne, „corpul obiectiv nu are o existență conceptuală, el are o existență în sine, pe care conceptul încearcă să o elucideze". În limbaj uzual, **o.** este sinonim cu *real,* opus la ceea ce este mental, ideal, fantastic. Totodată calificativul de **o.** se referă la respectarea și redarea cît mai fidelă și exactă a faptelor și evenimentelor de orice fel (sociale, istorice, psihice etc.). În psihologie se consideră **o.** comportamentul extern și toți indicatorii pe care acesta îi implică. Psihologia **o.** este aceea care se construiește numai prin studiul reacțiilor și faptelor neurofiziologice, respingînd orice interpretare și metodă subiectivă. Totuși și fenomenele subiective există **o.**

OBIECTIVARE, act modelatoriu și transformativ prin care un conținut subiectiv — imagine, idee, aspirație, scop, plan mental — este realizat în fapt, este materializat într-un obiect de sine stătător sau exprimat comportamental. În psihologie, trecerea de la fenomenele mentale la comportament și la produse cu o existență obiectivă.

OBIECTIVISM, concepție ce pretinde la realizarea cunoașterii strict obiectiv fără nici o selecție, opțiune, valorizare subiectivă. Este ceva imposibil și totodată impropriu subiectului care cunoaște din și în perspectiva transformării lumii.

OBIECTIVITATE, proprietatea subiectului cunoscător de a ține seama de ceea ce este obiectiv, de a nu diforma realul prin

adaosuri și modificări arbitrare. Termenul mai semnifică și ansamblul lumii obiective.

OBIECTUAL, termen introdus de noi ca echivalent al fr. *objectité* și a rs. *predmetnîi*. În traducere ad litteram ar fi „lucruristic", ceea ce limba noastră nu tolerează. Este o cunoaștere ce se referă concret la anumite obiecte sau lucruri materiale. Astfel întotdeauna acțiunea este **o.** ca și percepția, gîndirea, imaginația. Prin **o.** se caracterizează conținutul (iar nu forma) activității senzoriomotorii și mentale.

OBIECTUL PSIHOLOGIEI, domeniul de fapte (stări, acțiuni, procese, însușiri, structuri, comportamente) ce intră în competența psihologiei, de care aceasta se ocupă sau ar trebui să se ocupe; sistemul de cunoștințe, reprezentări, modele descriptive sau conceptuale, legi, clasificări și metode, din care constă psihologia și pe care le extrage din studiul domeniului său și le raportează la acesta. Sub această dublă ipostază, ontică și epistemică, se prezintă obiectul oricărei științe. Conform concepției materialist-dialectice între epistemic și ontic se instituie progresiv, și istoricește o unitate tot mai accentuată (așa cum a avut și are loc evoluția astronomiei, a științei despre univers). Și în gîndirea psihologică a intervenit o apropiere, de pe diverse poziții și din diverse unghiuri, de ceea ce real și obiectiv constituie psihismul subiectiv și comportamental. Originar, psihicul a fost înțeles naiv fie ca un homunculus intern, fie ca un suflu (al respirației), fie ca ceva străin de materie și de corp, ca un principiu al vieții, ca o forță supranaturală, de aici pornind speculațiile metafizice și idealiste. Progresele în elucidarea **o.p.** au fost strîns legate de progresele generale ale științelor și de orientarea materialistă. Fără viziunea evoluționistă, fără știința despre creier și cea despre societate ar fi fost imposibilă conceperea științifică a **o.p.** Aceasta pentru că evolutiv și funcțional psihicul și comportamentul dispun obiectiv de o serie de sub-și supradeterminări ce țin de competența tuturor științelor, iar fenomenele psihocomportamentale reprezintă efectul suprem al evoluției universale, prezintă un maximum de complexitate fiind și discrete, greu accesibile studiului. În aceste condiții modalitățile de constituire ale **o.p.** au fost dependente de concepție și metologie. Diversele curente și școli psihologice reprezintă diverse moduri de formulare a **o.p.** Sînt formulări unilaterale, polarizate pe un fenomen sau o metodă ce sînt luate ca sistem de referință central. Ca toate exagerările și ilegitimile lor generalizări, curentele psihologice au pus în evidență cîte un fenomen sau relație, pe care le-au studiat intensiv și astfel au adus unele clarificări în respectiva zonă a **o.p.** Au urmat o serie de corelații și cointegrări mai ales în ordinea confruntării critice a curentelor opuse: asociaționism și gestalism, mentalism și comportamentism, funcționalism și fenomenologism, psihotehnică și psihologie comprehensivă, psihologia conștiinței și psihologia abisală, psihologia individuală și psihologia socială etc. Cele mai importante reconstituiri de obiect sînt cele ce privesc reuniunea proceselor subiective, senzoriale și mintale, cu comportamentul, psihologia proceselor cu cea a personalității și de asemenea a psihologiei individuale cu psihologia socială. În etapa actuală psihologia nu se mai restrînge la fenomenele mintale, interne ci angajează și planul comportamentului extern, între acestea două fiind o interacțiune complexă ce definește *conduita*. În consecință, **o.p.** nu se mai restrînge la ceea ce este subiectiv (și aceasta rezultă din interiorizări) ci cuprinde și faptele obiective ale conduitei externe și relațiilor în care omul este prins. Întotdeauna însă faptele ce intră în **o.p.** au o implicație sau componentă subiectivă. Acțiunea a devenit fenomenul central în jurul căruia gravitează preocupările psihologiei. În genere în **o.p.** se pot distinge două laturi: una de activitate luată în cele mai diverse sensuri și forme (internă, externă, coordonare de stări, de acte) și alta de sistem, deci totalitate organizată prin interacțiuni și dispoziții ierarhice, sistem informațional-operațional dotat cu autoorganizare și centrareglaj. Nu se poate nici un moment trece peste faptul că, real sau virtual, orice acțiune este o interacțiune cu mediul și că sistemul psihic uman oricît ar fi de complex este la rîndul său componentă a macrosistemului natural și sociocultural și nu poate exista și funcționa în afara acestora. De aceea **o.p.** se extinde asupra formelor de activitate luate ca atare, asupra relațiilor interumane și sociale, asupra grupelor și colectivității ș.a.m.d. **O.p.** poate fi reprezentat printr-o serie de cercuri concentrice, avînd un nucleu cu totul specific și propriu, iar în zonele celelalte, pe măsura îndepărtării de centru, realizînd combinări pluridisciplinare de tipul psihofizicii, psihofiziologiei, psiholingvisticii, psihosociologiei, psihopedagogiei etc. Alături de sociologie, psihologia este cea mai diferențiată și multiramificată știință. Corespunzător, se definesc o serie de obiecte ale fiecăreia din psihologii (a muncii, educației, sportului, artei, copilului, comerțului, reclamei, clinicii medicale etc., etc.). *Sistemul disciplinelor psihologice* se centrează pe psihologia generală ce se ocupă de categoriile și conceptele fundamentale.

OBIȘNUINȚĂ, deprindere propriomotivată ce se impune în conduită în virtutea unei necesități afective, indiferent de împrejurări. **O.** presupune implicarea în actul deprinderii sau în relațiile habituale a trebuinței practicării lor repetate periodic, de unde tendința subiectului de a-și satisface **o.** spre deosebire de alte deprinderi care nu se activează decît în raport cu condițiile activității. Este, de ex. deprinderea

de a scrie în genere și **o.** de a scrie ceva zilnic, chiar dacă împrejurările nu impun aceasta.

OBIȘNUIRE, fenomen psihofiziologic studiat și denumit astfel (habituation) de R. Hernandez-Peon (1960) și care constă în reducerea activărilor reticulare nespecifice în urma prezentării repetate a stimulului. K. Pribram explică **o.** prin impulsuri frenatorii de la cortexul frontal la sistemul reticular. Reflexele de orientare dispar și se instalează neatenția sau o stare apropiată de aceasta în care funcționează precumpănitor automatismul.

OBNUBILARE (lat. *obnubillata* — acoperit cu un nor), tulburare de conștiință, stare patologică de „întunecare a minții", de încetinire sau întrerupere a activității normale de cunoaștere, conștiința **o.** fiind ca „acoperită de ceață"; este, periodic, frecventată de scurte momente de „iluminare". Simptomul exprimă o suferință cerebrală fie primară, fie survenită în cursul unei alte boli.

OBOSEALĂ, stare de slăbiciune musculară, nervoasă sau psihică, vizibilă sau interioară, reală sau imaginară, care diminuează capacitatea de muncă a omului. **O.** este semnalul care anunță scăderea continuă a capacității de muncă. Este asemănătoare altor semnale ca foamea, durerea, care alarmează organismul încunoștiințîndu-l de pericolul apariției unui fenomen patologic. Dar **o.** nu este o boală, ea nu are decît temporar consecințe asupra organismului. **O.** are drept consecință imediată slăbirea atenției față de munca îndeplinită și față de mediul înconjurător. Ca urmare, omul pierde capacitatea de formare a unor noi deprinderi folositoare, iar deprinderile formate anterior și devenite automate intră mai greu în funcțiune. Coordonarea dintre diferite funcții și operații este perturbată. **O.** se manifestă prin încetinirea ritmului de muncă, apariția mișcărilor suplimentare, inutile. Din punct de vedere subiectiv, senzația de oboseală este mai mult sau mai puțin vagă: o slăbiciune generală, care nu poate fi definită și localizată, cu o tonalitate ce variază de la sentimentul nevoii de repaus pînă la stări chinuitoare. **O.** reprezintă în esență o reacție a organismului, care la intervenția sistemului nervos central, prin reacții de inhibiție, urmărește să permită organismului să se readapteze, să-și refacă plenitudinea funcțiilor sale. **O.** duce la apariția în centrii nervoși a unui proces de inhibiție (oprire sau frînare a activității) cu rol de protecție. Ea are așadar nu numai rolul de a întrerupe starea de activitate, a unui organ, ci și de a crea condițiile necesare pentru restabilirea funcțiilor sale. Prin inhibiție, în centrii nervoși se creează cele mai bune condiții de restabilire și reînnoire a substanțelor cheltuite în timpul efortului. Ca rezultat al acestui repaus, procesele de sinteză încep să predomine față de cele de dezagregare, ceea ce reprezintă, de fapt, esența biochimică, materială a efortului restabilizator al inhibiției de protecție. Inhibiția și **o.** sînt legate între ele funcțional. Inhibiția este o stare fiziologică care asigură protecția necesară organismului, fără de care nu ne putem imagina activitatea centrilor nervoși, restabilirea capacității lor de muncă etc. **O.** însă este aceea care provoacă apariția inhibiției. *Felurile oboselii:* 1) **o.** provocată prin solicitarea unilaterală a mușchilor (**o.** musculară sau periferică); 2) **o.** provocată prin solicitarea unilaterală a vederii (**o.** vizuală); 3) **o.** provocată de solicitarea fizică a întregului organism (**o.** generală); 4) **o.** provocată de munca intelectuală (**o.** mintală); 5) **o.** provocată de solicitarea unilaterală a funcțiilor psihomotorii (**o.** nervoasă); 6) **o.** provocată de monotonia muncii sau mediului; 7) **o.** provocată de însumarea unor influențe nefavorabile de lungă durată (**o.** cronică); 8) **o.** cauzată de emoții puternice și greu de suportat (**o.** afectivă). Dacă examinăm mai atent această clasificare vedem că ea se reduce în fond la două forme de **o.**: cea musculară și cea nervoasă, care sînt strîns legate între ele. (Prin **o.** nervoasă se subînțelege stadiul de cronicizare a **o.** precum și **o.** intelectuală = psihică. Uneori în loc de **o.** psihică se utilizează termenul de **o.** intelectuală, pentru a preciza natura activității care-o provoacă.) Atît diagnosticarea, cît și depistarea factorilor generatori ai **o.** presupun o observare și o studiere atentă a muncii, iar înlăturarea cauzelor **o.** impune cunoașterea riguroasă a modului în care diferiți factori de natură fizică, psihică sau nervoasă se repercutează asupra potențialului de muncă al omului. *Metodele de evaluare* a **o.** au ca obiectiv atît studierea aspectelor **o.** în diferite feluri de solicitare, cît și stabilirea unui criteriu pentru aprecierea îmbunătățirii metodelor și condițiilor de lucru. Metodele de investigare și evaluare a **o.** se împart în două mari categorii: metode indirecte, care caută să evalueze indirect **o.** și analiza oscilațiilor produselor activității, și metodele directe, testele (probele) de **o.** care utilizează ca indicatori modificările fiziologice și psihomotorii cauzate de exercitarea prelungită a activității. **O.** slăbește rezistența generală a organismului față de diferite boli. Acestea apar mai frecvent și au o evoluție mai gravă la omul obosit, datorită afectării capacității imunobiologice a organismului, adică a posibilităților acestuia de a lupta împotriva agenților patogeni. Acumularea de **o.** zilnică pe o perioadă prelungită duce la instalarea **o.** cronice. Cînd aceasta intervine, atunci senzația de oboseală se intensifică, ea apare nu numai seara după lucru, ci și în timpul lucrului și chiar înainte de a fi început. Senzațiile însoțitoare de repugnanță, de dezgust față de muncă sînt adesea de natură accentuat emoțională. Persoanele în această si-

tuație pot manifesta simptome de mare iritabilitate, devin nesociabile și este aproape imposibil să te înțelegi cu ele, au tendința de a cădea în stări de depresiune, manifestă o neliniște nejustificată, au o generală lipsă de orientare și pierd inițiativa. Pe lîngă aceste efecte psihologice, la unele persoane apar adesea stări generale maladive, cele mai multe însă nespecifice, care sînt de natură psihosomatică: dureri de cap, amețeli, tulburări cardiace și respiratorii, tulburări digestive, insomnii etc. Pe de altă parte, persoanele care au conflicte și dificultăți de natură psihologică sînt în mod special predispuse la **o.** cronică. Foarte adesea este imposibil să se separe factorii psihogeni de cauzele externe ale **o.** De fapt, în **o.** cronică este aproape imposibil să se facă distincție între cauză și efect. Atitudinea negativă față de profesiune, față de superiori sau față de locul de muncă poate fi tot atît de bine cauza **o.** cronice ca și efectul ei. Metodele de prevenire a **o.** sînt: organizarea timpului de lucru și a duratei perioadei de muncă, prin organizarea pauzelor, prin repartizarea judicioasă a muncii în schimburi. Este recomandabil ca muncile mai grele să fie efectuate dimineața. De asemenea, trebuie ținut seama de ritmul săptămînal. Este de dorit ca eforturile fizice și intelectuale intense să fie desfășurate mai ales în a treia, a patra zi după ziua de repaus. Avînd în vedere că pauzele din timpul muncii trebuie să refacă funcțiile organismului și să întîrzie apariția fenomenului de **o.** atît durata lor cît și intercalarea trebuie să fie bine chibzuite. Este bine ca în timpul pauzelor muncitorii care efectuează activități statice să facă exerciții de gimnastică după un program adecvat funcțiilor organismului solicitate în procesul de muncă. Mecanizarea și automatizarea componentelor grele contribuie la scăderea intensității activității și, totodată, oferă cele mai bune condiții de protecția muncii.

OBOSEALĂ AUDITIVĂ, rezultă din solicitarea îndelungată și intensă a analizatorului auditiv. Unul dintre primele efecte ale zgomotului asupra organismului este așa-numita adaptare auditivă, adică scăderea pragului de audibilitate în vederea unei echilibrări economice a organismului cu ambianța. Dacă acțiunea zgomotului durează un timp mai îndelungat și este puternică, apare **o.a.** ca urmare a suprasolicitării sistemului auditiv căruia i se depășesc limitele de rezistență. Perceperea unor zgomote luni și ani de zile poate chiar provoca leziuni degenerative ale urechii interne. Se deosebesc, în linii generale, trei forme de urmări ale acțiunii nefavorabile a zgomotului: oboseala auzului, traumatismul provocat de zgomot și surditatea profesională. Oboseala datorită zgomotului afectează la început organul auditiv, apoi se

extinde în tot sistemul nervos. Consecința este o stare de epuizare, o slăbire a capacității de muncă, ceea ce antrenează reducerea productivității muncii și a concentrării intelectuale, mai ales la sfîrșitul zilei de muncă. Cînd fenomenele de **o.** sînt mai avansate, ele sînt însoțite de dureri de cap, amețeli, zgomote și vîjîituri și fluierături în urechi. Zgomotele pot deveni intolerabile, dureroase chiar, atunci cînd intensitatea lor este foarte mare, de peste 120 dB.

OBOSEALĂ VIZUALĂ, rezultă din solicitarea îndelungată și intensă a analizatorului vizual. Vederea joacă un rol foarte important în multe tipuri de muncă industrială, fizică și intelectuală. **O.v.** cunoscută din experiența lecturilor îndelungate a fost studiată îndeosebi în legătură cu apariția ei frecventă în condițiile muncii în industria modernă, la panoul de comandă, în siderurgie, chimie, industria textilă și în transporturi. Fiind inițial o formă de oboseală locală se manifestă prin reducerea acuității vizuale, tulburarea regimului normal al mișcărilor ochilor, îngustarea cîmpului vizual, instabilitate a imaginilor, iar în forme mai grave antrenează dureri oculare, fotofobia (neplăcere față de lumină), înțepături, somnolență, vedere ca prin ceață. Trecînd în forma generală a oboselii nervoase, intervin insomnii, tahicardii, vertijuri. Iluminatul insuficient al încăperilor unde se desfășoară munca poate produce unele tulburări. Tot astfel, strălucirea excesivă a obiectelor și a fondului poate produce fenomenul de orbire relativă temporară, care dispare repede, dar poate cauza rebuturi sau chiar accidente de muncă. O bună iluminare a locurilor de muncă este nu numai un factor de igienă, ci și de securitate și eficiență a producției. **O.v.** mai poate fi înlăturată prin perioade scurte de repaus vizual.

OBSERVAȚIE (lat. *ob* — înainte, *servare* — a se păstra, situa, ține), proces senzorio-intelectiv, de percepere dirijată verbal și interpretată conceptual prin care se efectuează cunoașterea în confruntare directă cu obiecte și situații concrete; metodă de explorări atente a faptelor obiective într-un anumit scop și prin mobilizarea cunoștințelor anterioare. În **o.** se reunesc percepția și înțelegerea. Este o activitate perceptivă autoreglată și conștientizată. De aceea **o.** ca percepere persistentă, sistematică și prin intelectivă se situează la un nivel înalt superior percepției spontane și accidentale și depinde, calitativ, într-o mai mare măsură de inteligență decît de acuitatea senzorială. Pentru a observa nu e suficient să vezi, trebuie să privești și să examinezi atent, de asemenea nu doar să auzi ci să asculți și să interpretezi. Nota de activism, de sistematicitate și repetiție ce necesită durată și organizare conform unui plan este caracteristică pentru **o.** Zaporojet definește **o.** ca o activitate de investigație și orientare

(explorare) ce angajează cel de-al doilea sistem de semnalizare. În teoria modernă a vigilenței se menționează reacțiile observative care sînt alternative dar precis orientate. **O.** este cea mai deschisă și apropiată de percepție dintre activitățile intelectuale dar și ea se desfășoară în baza modelelor și planurilor mintale, de unde și selectivitatea **o.** ca expresie a autoorganizării subiectului, ceea ce unii observă poate fi inaccesibil altora și aceasta nu în dependență de acuitatea senzorială ci de experiență, interese, motive, atitudini. De menționat specializarea profesională a **o.** și constituirea ei la nivel superior, la nivelul expertizei și cercetării științifice. Ca metodă de cunoaștere științifică, desfășurată intenționat și metodic, **o.** este auxiliată de mijloace tehnice (microscop, lunetă, fotografii, film, magnetofon) care amplifică posibilitățile de detecție informațională și asigură fixarea materialului. Sînt de adăugat și dispozitivele ce permit înregistrări, în principiu inaccesibile organelor de simț, cum sînt spectroscopul, electroencefalograful etc. În psihologie metoda **o.** este fundamentală și dispune de un specific constînd în aceea că faptele de comportament sînt luate ca indicatori ai unor stări și desfășurări subiective. Deci componenta de modelare și interpretare a **o.** psihologice este foarte amplă, complexă și specializată. Tocmai de aceea **o.** psihologică necesită fixarea faptelor în protocoale, repetarea în diferite condiții a **o.**, modificarea unghiurilor și criteriilor de **o.**, transformarea detaliilor în fapte semnificative, coordonarea finală a datelor și construirea unui model explicativ etc. Între **o.** ca înregistrare a unor fapte de conduită ce se produc firesc și experiment ca provocare și modificare a condițiilor de producere a faptelor, nu este o deosebire radicală întrucît și **o.** poate dobîndi caracter experimental prin considerarea de variate condiții, iar experimentul pornește de la, și include obligatoriu elemente de **o.** Cînd **o.** se referă la propriul comportament se numește autoobservație, iar cînd încearcă să surprindă propriile trăiri subiective apare ca introspecție. Aptitudinea corespunzătoare **o.** este spiritul de **o.**

OBSESIE (lat. *obsideo, obsesium* — a audia, lua în stăpînire), imagine, gînd sau o stare afectivă care ia în stăpînire conștiința în mod perseverent și intens, împotriva voinței subiectului și a funcțiilor critice intelectuale; **o.** persistă parazitar, devine chinuitoare și permanentizîndu-se exprimă un *simptom de nevroză* (*mai* ales de psihastenie). Subiectul conștientizează anormalitatea **o.**, deseori caută să o ascundă pentru a evita desconsiderarea celor din jur și astfel, cuprins de anxietate ajunge la acte nefirești, dovedește perturbații de comportament. După A. Adler, **o.** exprimă fuga de realitate și transpunerea

conflictelor vitale într-un plan ireal. P. Janet consideră că **o.** „este un gînd prevalent ce se impune atenției și care determină un travaliu mental prelungit și penibil pînă a ajunge angoasant, cu toate că subiectul îi recunoaște în parte inutilitatea și absurdul". După Pavlov, **o.** este un focar nervos caracterizat prin inerție patologică ce se fixează reflex. Termenul este utilizat și în cadrul conduitelor normale pentru a desemna preocupări și scopuri neobișnuit de intense și durabile. În cadru normal micile **o.** apar ca o consecință a oboselii și epuizării nervoase și se exprimă în comportamente repetitive greu de controlat și înlăturat (compulsiune). **O.** se împart în **o.** *intelectuale* (cum e *ideea fixă*), **o.** *impulsive* (comiterea unor acte contrarii propriei voințe) și **o.** *inhibitive* — cum este frica irațională de ceva sau de a face ceva.

OBTUZIE, stare de tulburare a conștiinței, care constă în ridicarea pragurilor senzoriale, ce are drept consecință diminuarea recepției, care se realizează imprecis, inadecvat și cu o anumită perioadă de latență. În accepțiune mai largă, **o.** vizează și sfera ideativo-cognitivă, traducîndu-se prin dificultăți asociative, pierderea supleței și mobilității ideative.

OBTUZITATE, termen metaforic desemnînd atît nivelul inferior și îngust de înțelegere a lucrurilor, cît și rigiditatea unei gîndiri dogmatice, plate, opuse celei calificate ca „ascuțite".

OCAZIONALISM, concepția unor epigoni ai dualismului cartezian ce anticipă paralelismul psihofizic. Se susține că cele două entități — sufletul și corpul — considerate eronat independente una de alta, ar intra în corespondență (modificările corporale și cele psihice similare) nu datorită unor determinări stabile ci în urma unor „cauze ocazionale", deci accidentale, episodice.

OCULTISM, disciplină neștiințifică ce susține posibilitatea controlării desfășurărilor de forțe ale naturii prin proceduri „ascunse" (oculte). Magia și spiritismul intră și ele în cadrul **o.** ca practici străine de cunoașterea științifică și de adevăr. Uneori se înscrie în **o.** și exagerarea sau tratarea neștiințifică a fenomenelor parapsihologice.

OFTALMOPLEGIE, paralizie a musculaturii oculare, parțială sau limitată la porțiunea musculaturii externe sau la musculatura internă — în directă legătură cu dispariția acomodării.

OLFACTORIUM, camera izolată *din punct de vedere olfactiv*, cu posibilitate de adaptare a condiționării aerului, în care se execută experiențe cu substanțe olfactive asupra subiectului care introduce numai capul înăuntru (Zwaardemaker, 1917). Același mare cercetător al olfacției a introdus *olfactometrul*, aparat destinat măsurării pragurilor olfactive.

OLFACȚIE, simț al mirosului, modalitate de recepție a substanțelor volatilizate. Receptorii **o.** sînt situați pe o mică suprafață (2,5 cm^2) a mucoasei nazale. Fascicule de mai multe filete pătrund prin lama perforată a etmoidului în cavitatea craniană și formează nervul olfactiv. Celula **o.** reprezintă primul neuron al căilor aferente, îndeplinind o funcție dublă: de recepție și de transmisie (conducere) și se conectează cu celulele mitrale din bulbii olfactivi. Centrii superiori ai **o.** s-ar găsi în regiunea hipocampului și circumvoluțiunii circulare. Broder (1947) a arătat însă că aceste două formațiuni nu sînt legate direct cu recepția **o.** Teoriile **o.** se divid în: chimice (Ruzicka, 1920), care susțin asimilarea în lichidele osmoceptorilor, și anatomiste, privind construcția complexă a sistemului **o.** și fizice (Dyson, 1938), conform căreia receptorii **o.** se excită de către vibrațiile ondulatorii ale moleculelor diferitelor substanțe (efectul lui Raman). Substanțele olfactive sînt: cu structură asemănătoare și miros asemănător; cu structură asemănătoare și miros diferit; cu structură diferită, dar cu miros asemănător. Dintre clasificările făcute cu privire la mirosuri, cea mai răspîndită este a lui Zwaardemaker (varianta 1914), care distinge 9 clase de mirosuri: 1) eterice; 2) aromatice; 3) balsamice; 4) moscoambroziace; 5) aliacee; 6) empireumatice; 7) caprilice; 8) repulsive; 9) fetide.

OLIGOFRENIE, stare de înapoiere psihică (intelectuală, afectivă voliționalâ), globală și ireversibilă, datorată unor suferințe cerebrale survenite în perioada intrauterină, în cursul nașterii sau în perioada copilăriei. Cuprinde trei grade: a) *idiotie* — nivelul cel mai grav de stagnare a dezvoltării psihice: individul nu deține nici urmă de limbaj; b) *imbecilitate* — nivel intermediar de subnormalitate psihică: individul este capabil de vorbire și poate fi antrenat a obține deprinderi de autoservire și deprinderi simple de muncă; c) debilitate mintală, nivel mai ușor de înapoiere. Individul poate fi educat în școli speciale și poate învăța o meserie care să corespundă posibilităților sale.

ONANISM, masturbare, act de autoerotism provocat manual sau instrumental. Autoerotismul este, în orice condiții, o formă anormală a satisfacerii trebuințelor sexuale. Se situează la limita dintre normal și patologic (T. Stoica) dar transformat într-o obișnuință, înlocuind raporturile sexuale normale poate avea consecințe grave atît sub raportul fiziologic (la adulți generează impotența funcțională) cît și psihic și psihosocial. **O.** nu poate da o deplină satisfacție sexuală și de aceea, devenit o practică, provoacă dezechilibru neuropsihic, duce la surmenaj, astenie, irascibilitate. **O.** se asociază cu slăbirea memoriei și voinței, timiditatea în raporturile cu reprezentanții sexului opus, tendința spre izolare. Principalele mijloace de combatere a **o.** sînt sportul, munca fizică, igiena corporală, regimul de viață bine organizat, explicația științifică a vieții sexuale și educarea adecvată.

ONEIROID (ONIROID), atribut al unui tablou psihopatologic ilustrat prin tulburări de orientare și dificultăți asociative. Deseori, pe acest fond de confuzie, se dezvoltă o fenomenologie senzorială predominant vizuală, în cadrul căreia apar scene cu un conținut familiar și profesional, realizînd combinații stranii asemănătoare cu cele din vis. **O.** este starea de tulburare a conștiinței în care se realizează o disociație între conținutul fantasmelor și conduita insului care, cu o privire extatică, abstrasă și uneori fixată, în hiperkinezie sau într-o agitație monotonă și fără sens, asistă la propria-i producție imaginativă.

ONIRIC, ceea ce ține de vis sau are forma caracteristică visului, fiind o desfășurare de imagini, scene, — trăite momentan ca și cum ar fi reale. Jastrow susținea că subconștientul nu este decît o stare de conștiință onirică. Onirismul caracterizează expansiunea desfășurărilor **o.** și dincolo de somn, în stările de trezie, ceea ce slăbește, îngustează și chiar denaturează contactele și interacțiunea cognitivă și practică cu lumea reală. Oblomovismul este tendința de a înlocui toate actele efective prin construcții **o.** cu efecte compensatorii.

ONIRISM, halucinații vizuale cu caracter de vis trăit intens, dar scurt timp. Simptom frecvent în intoxicații alcoolice.

ONIROGRAF, dispozitiv ce înregistrează biocurenții cerebrali; creat de Jouvet (1962) prin combinarea unui electromiograf și a unui electroencefalograf.

ONIROLOGIE, disciplină ce studiază visele, deci mecanismele, dinamica și conținutul lor. **O.** s-a dezvoltat mult în ultimele decenii și a dobîndit un caracter riguros științific. I. Biberi vorbește și despre oneropsihologie.

ONOMATOMANIE (gr. *onoma* — nume), preocupare obsesivă pentru cuvinte și nume proprii. Se acordă cuvintelor semnificații speciale. Uneori cuvîntul este mereu repetat, alteori apare teama morbidă de a pronunța anumite cuvinte.

ONTOGENEZĂ, procesul de dezvoltare individuală (după unii, întreaga desfășurare a vieții de la naștere și pînă la moarte), în plan organic, neuropsihic și psihosocial. În decursul **o.** se produce maturarea și intervine adaptarea și integrarea socială, educația și instrucția, care au un rol decisiv în construirea conștiinței și personalității umane. Legea lui Haeckel: „ontogenia repetă filogenia" referitoare la forme și pusă în evidență prin studiul embrionului, are în psihologie o valoare cu totul relativă.

ONTOLOGIE, ONTOLOGIC, ONTIC (gr. *ontos* — ființă), parte a filosofiei ce are ca obiect existența ca atare, „existența ca

existență" (Aristotel), adică trăsăturile și principiile comune oricărei existențe.

OPERATIV, aspect al funcțiilor cognitive care se referă la acele forme de cunoaștere care implică modificarea obiectului real cunoscut, spre deosebire de „copierea" lui pasivă, rezultatul unei asemenea cunoașteri fiind includerea nu numai a *stărilor* reale, ci și a *transformărilor* care unesc aceste stări, care conduc de la o stare la alta. Există trei varietăți fundamentale de cunoștințe operative: 1) acțiunile senzorimotorii efective (cu excepția imitației); 2) acțiunile interiorizate (acțiuni senzorimotorii a căror ramură externă a fost inhibată, necoordonate încă în structuri de ansamblu); 3) operațiile (acțiuni complet interiorizate, coordonate în structuri de ansamblu, ca grupul celor patru transformări). Termenul *„operativ"* se distinge de termenul *„operațional"* în sensul că, în vreme ce primul se referă la toate cele trei varietăți de cunoștințe enumerate mai sus, cel de-al doilea se referă exclusiv la ultima varietate, adică la operațiile propriu-zise sau logice sau formale. Se vorbește despre două „aspecte" ale funcțiilor cognitive care intervin simultan în orice cunoaștere, fiind complementare. În sens comun, prin **o.** se califică proprietatea unei acțiuni de a fi promptă, rapidă și eficientă.

OPERATOR, în matematică, semne (+, −, ×) ce indică operația de îndeplinit; în logică — conector interpropozițional ce exprimă de ex. conjuncția (și), disjuncție (... sau... sau...), implicația (dacă... atunci...); în psihologia gîndirii, termenul a fost introdus de Piaget iar actual este larg utilizat în psihocibernetică. În psihologie se înțelege prin **o.** modelul sau schema funcțională prin care se efectuează o anume operație. Este oarecum purtătorul operației. W. Reitman consideră că un program este format dintr-un sistem de comenzi succesive și din **o.** pentru îndeplinirea unor sarcini. În genere programul sau planul are rol de **o.** N. Chomsky definește **o.** înțelegerii ca „proces informațional specific omului, prin care se transformă judecățile din forma lor scrisă sau orală în reprezentări mintale ale semnificației acestor judecăți". După W. Reitman **o.** înțelegerii este „un organ ipotetic ce slujește drept centru funcțional pentru o anumită activitate integrativă a conștiinței". Dispozitivele cu inteligență artificială includ o serie de **o.** cum sînt traductorul, comparatorul, selectorul, aproximatorul etc.

OPERAȚIE, mod de lucru neuropsihic, dispoziție instrumentală, acțiune interiorizată, transformare senzoriomotorie sau mintală, care, după J. Piaget, se definește nu izolat sau de sine stătător, ci prin apartenența la o structură de ansamblu, dotată cu reversibilitate. Piaget scrie: „Noi numim operații acțiunile interiorizate sau interirizabile, reversibile și coordonate în structuri

totale... operațiile sînt reversibile pentru că ele îmbrățișează întreg posibilul, în timp ce realul este ireversibil în măsura în care nu este decît un fel de tiraj din aceste posibilități... criteriul existenței operațiilor este gruparea lor." De ex., una din structurile fundamentale în care se integrează operațiile mintale ale adultului o constituie grupul *celor patru transformări* INRC: identica (I), negația sau inversiunea (N), reciproca (R) și corelativa (C). Fie operațiile logice fundamentale afirmația, negația, disjuncția și conjuncția. Cele patru transformări vor fi atunci: *identica* = transformarea „nulă", care lasă operația inițială neschimbată: $I(p \cdot q) = p \cdot q$, $I(pVq) = pVq$, $I(\bar{p} \cdot q) = \bar{p} \cdot q$ etc.; *negația* = transformarea care schimbă total operația inițială (afirmația devine negație și invers, conjuncția devine disjuncție și invers): $N(p \cdot q) = \bar{p} \cdot \bar{q}$, $N(pVq) = \bar{p} \cdot \bar{q}$, $N(\bar{p} \cdot \bar{q}) = \bar{p}Vq$ etc.; *reciproca* = transformarea care schimbă afirmațiile în negații și invers, dar lasă neschimbate conjuncțiile și disjuncțiile: $R(p \cdot q) = \bar{p} \cdot \bar{q}$, $R(pVq) = \bar{p}V\bar{q}$), etc.; *corelativa* = transformarea care schimbă conjuncțiile în disjuncții și invers, dar lasă afirmațiile și negațiile neschimbate: $C(p \cdot q) = pVq$, $C(pVq) = p \cdot q$, $C(p \cdot q) = pV\bar{q}$ etc. Aceste transformări fac parte dintr-o aceeași structură, în măsura în care întrețin ele însele relații de transformare, astfel: $N = RC$, $R = NC$, $C = NR$ și $I = NCR$. Pentru a exemplifica, să luăm $N = RC$ (negația este reciproca corelativei sau corelativa reciprocei). Fie propoziția inițială $p \cdot q$. Negația ei va fi atunci $N(p \cdot q) = \bar{p}V\bar{q}$. La același rezultat se poate ajunge însă fie prin aplicarea succesivă a corelativei și reciprocei acesteia $C(p \cdot q) = pVq$; $R(\bar{p}V\bar{q}) = \bar{p}V\bar{q}$; fie prin aplicarea succesivă a reciprocei acesteia $R(p \cdot q) = \bar{p} \cdot \bar{q}$; $C(\bar{p} \cdot \bar{p}) = \bar{p}V\bar{q}$; deci transformarea N este echivalentă cu transformările RC etc.

OPERAȚIE CONCRETĂ, acțiune transformativă care se aplică asupra obiectelor (situațiilor) reale, spre deosebire de operația formală sau propriu-zisă, care se aplică unor propoziții (ipoteze enunțate verbal.) Ca și operațiile *formale* sau propriu-zise, **o.c.** se caracterizează prin apartenența la anumite structuri de totalitate (de ex. grupările, corespunzătoare grupului la nivelul operațiilor *formale*). Aceste structuri sînt inferioare structurii operațiilor *mintale*, prin aceea că, dacă structura de grup include ambele forme de reversibilitate (inversiunea sau negația și reciproca) la nivelul **o.c.** cele două forme de reversibilitate sînt separate: negația caracterizează grupările de clase, reciproca — grupările de relații. Întrucît, în dezvoltarea psihologică a copilului, perioada **o.c.** precede perioada **o.** *formale* se poate presupune că structura de grup provine din

coordonarea grupărilor, între cele două tipuri de **o.** existînd o legătură evolutivă.

OPERAȚIONALISM, concepție gnoseologică neopozitivistă fundată de P. Brigdman care afirmă că întrucît semnificațiile ar fi generate de operațiile intelectuale la care se recurge, noțiunile nu pot avea alt conținut decît cel operațional. Este o viziune subiectivistă și antireflectorie. Totuși centrarea pe operații și verificarea valorii construcțiilor operaționale a adus unele progrese în metodologia științelor.

OPINIE PUBLICĂ (lat. *opinari*—a gîndi sau crede), fenomen psihosocial al cărui conținut este dat de aprecierea generalizată a unei populații, de la întreaga societate pînă la grupa de muncă sau clasa școlară, asupra problemelor conduitei umane, a vieții sociale, politice, economice și culturale. Este o manifestare a conștiinței sociale. **O.p.** are o importantă funcție de stimulare și reglaj social; reglementează relațiile sociale și constituie, mai ales în țările socialiste, un mijloc principal de educație socială. În formarea **o.p.** se îmbină elementele raționale cu cele emoționale, astfel încît cantitatea de informație privitoare la fenomenele sociale joacă un rol la fel de important ca și dispozițiile, resentimentele și dorințele maselor. **O.p.,** ca stare activă, este manifestarea unui crez, presupunînd un anume grad de spirit militant, determinată fiind de situațiile sociale specifice, generatoare de multiple trebuințe și de mijloace diverse de satisfacere a lor. În colectivele de tineri, în școli, se pune problema formării unei opinii numai pe măsura structurării unor colective vii, unitar închegate, receptive la tumultul vieții sociale. Este necesară pentru aceasta cunoașterea științifică a vieții sociale concrete, specifice fiecărui colectiv de tineri, a fiecărei clase școlare în parte. Cunoașterea științifică a **o.p.** înseamnă cunoașterea ei prin cauze și nu o simplă înregistrare de păreri, pentru că opinia nu are un caracter întîmplător și nu este, ca în viziunea hegeliană, „contradicție în sine însăși"; ea nu este doar manifestarea unor procese superficiale și efemere, simple riduri pe marea conștiinței, neputincioase să zdruncine profunzimile, cum susține J. Stoetzel, ci așa cum remarca Plehanov, **o.p.** „este supusă unor legi care o formează cu aceeași necesitate cu care sînt determinate mișcările cerești." Teoria **o.p.** este de mare actualitate astăzi la noi, cînd P.C.R. a trasat pedagogilor, psihologilor și sociologilor sarcina de a contribui, prin studiile lor, la întărirea rolului „formelor obștești de influențare".

OPTIMISM, concepție despre om, viață, societate caracteristică claselor sociale revoluționare, care afirmă posibilitatea desăvîrșirii omului, îmbunătățirea continuă a condițiilor de viață, progresul social. Marxism-leninismul este singura concepție integral **o.,** pentru că este în același timp și militantă: afirmă și luptă pentru fericirea colectivă. **O.** este și o trăsătură de caracter individual constînd din predispoziția de a înțelege lumea pe latura ei bună, de a prevedea și aștepta mai binele. Opus *pesimismului*.

ORBIRE v. CECITATE, AMAUROZĂ.

ORBUL GĂINILOR v. NICTALOPIE.

ORGAN, grupare de țesuturi, care funcționînd împreună îndeplinesc o anumită funcție a organismului (v.). În structura unui **o.** există mai multe tipuri de țesut dar nu în aceeași proporție, iar un anumit țesut predomină în legătură cu funcția pe care o îndeplinește **o.** respectiv. Funcția unui **o.** nu poate fi înțeleasă decît pe baza structurii acestuia, după cum structura **o.** se conformează specificității sale funcționale. Acesta este principiul unității dintre structură și funcție și din acest punct de vedere orice modificare intervenită în structura unui **o.** atrage după sine modificarea corespunzătoare în funcția acestuia și invers. Deși un **o.** îndeplinește o anumită funcție, el nu poate funcționa izolat, ci doar în corelație cu alte **o.,** contribuind astfel la îndeplinirea unei funcții fundamentale a organului. O asemenea grupare de **o.** formează un sistem sau un aparat.

ORGAN FUNCȚIONAL, concept psihofiziologic desemnînd structuri funcționale dobîndite. În teoria sa asupra dominantei Uhtomski arată că organul are nu numai un înțeles morfologic ci și psihofiziologic, de formațiune dinamică ce funcționează unitar asemenea unui organ. Pavlov arată că fenomenele reflexe complexe presupun „reunirea funcțională, prin intermediul unor conexiuni bătătorite, a diverse instanțe ale sistemului nervos central". A.N. Leontiev care face din **o.f.** conceptul central al teoriei sale psihologice, îl caracterizează astfel: „Sînt acele organe care funcționează ca și obișnuitele organe morfologice stabile; însă se deosebesc de acestea prin aceea că reprezintă neoformațiuni ce apar în procesul dezvoltării ontogenetice. Ele **(o.f.)** reprezintă substratul material al acelor capacități și funcții specifice formate în cursul însușirii de către om a lumii obiectelor și relațiilor create de omenire, a creațiilor culturii." Întrucît procesele și capacitățile psihice ale omului au o geneză socioculturală, formîndu-se în ultimii 40—50 de mii de ani și acestea nu au trecut pe seama eredității biologice ci se însușesc prin organizarea acțiunilor odată cu fiecare generație și fiecare individ, prin **o.f.** se explică toate construcțiile psihice specific umane. Creierul nu are gravate în el capacități ci dispune de capacitatea de a forma capacități și aceasta în activitate și prin preluarea modelelor și tehnicilor culturale. Decisivă este experiența socială și modul cum ea este asimilată. Dezvoltînd unele idei ale lui L. Vigotski despre formarea sistemelor funcționale,

A.N. Leontiev detașează următoarele trăsături ale **o.f.** ca formațiuni dobîndite: 1) prima este unificarea funcțională, faptul că **o.f.** constituie sisteme unitare ceea ce face ca odată fixate să pară a fi nemijlocite, firești; 2. stabilitatea și temeinicia fixării lor reflexe (deși nu sînt stereotipe ci blocuri funcționale, agregate în care semnalele sînt împachetate împreună cu reacțiile corespunzătoare, formînd ceea ce azi numim matrițe funcționale); 3) dispoziția permanentă spre restructurare și compensație și aceasta fără ca **o.f.** să-și schimbe identitatea; 4) specializarea și structurarea variabilă a **o.f.** care le permite acestora să corespundă celor mai variate situații și cerințe; 5) posibilitatea conjugării sau combinării a diverse **o.f.** în sisteme mai cuprinzătoare și aceasta facultativ sau stabil. Comentînd geneza **o.f.** Leontiev arată: „Luarea în stăpînire a uneltei constă în aceea că omul însușește operațiile motorii fixate în ea (în unealtă). Acest proces este totodată și procesul formării la el a unor noi capacități superioare, așa-numitele funcții psihomotorii ce urmează sfera motricității... luarea în stăpînire a limbii nu este nimic altceva decît însușirea acelor operații cu cuvintele ce sînt fixate în ele; este și însușirea foneticii verbale ce se produce în procesul însușirii operațiilor prin care se realizează constant sistemul fonologic obiectiv. Tocmai în cursul acestor procese se formează la om funcțiile sale articulatorii și verboauditive, precum și acea activitate cerebrală centrală pe care fiziologii o numesc de semnalizare secundară."

ORGANICISM, veche și eronată concepție asupra societății care este asimilată cu un organism și chiar interpretată biologist. H. Spencer a încercat o modelare a societății după schema și funcțiile organismului. Este o orientare naturalistă pe care științele sociale o resping.

ORGANIGRAMĂ, schemă de organizare a unei unități sociale. Această schemă reprezintă grafic structura socială oficială sau formală, cuprinzînd nivelurile ierarhice și toate diviziunile laterale, de la directorul general pînă la muncitorii angajați direct în producție și personalul auxiliar. **O.** are la bază un sistem de statute, legi, regulamente și alte normative. Prin intersecția **o.** cu sociograma rezultă structura global-reală a întreprinderii. **O.**constituie schema de alcătuire a unui program pentru prelucrarea automată a datelor prin căsuțe reprezentîndu-se operațiile și ordinea de succesiune a acestora. Binois a elaborat în 1949 un test în care erau date multiple raporturi de dependență (logică, cronologică, funcțională) și se cerea subiecților să întocmească o **o.** cuprinzînd toate relațiile ca și în structurile organizaționale. Într-o altă variantă se da subiecților să dubleze o asemenea **o.**

ORGANISM, un sistem complex, integrat dinamic deci și

evolutiv, un tot unitar, un întreg, format din părți (organe, aparate, sisteme) cu funcții bine definite, fiecare parte fiind influențată și influențînd, la rîndul ei, pe celelalte, într-un anume fel. **O.** este așadar alcătuit din receptori, canale de comunicare, centri și organe efectorii. Proprietatea esențială a **o.** este pe lîngă și prin conservarea speciei, de a asigura continuitatea materiei vii. Prima proprietate, care privește conservarea structural-funcțională, se realizează în general prin metabolism, mijloacele de apărare etc., iar cea de-a doua proprietate se realizează prin funcția de reproducere. Ambele funcții sînt de neconceput, în afara triplei corelații, necesare cu mediul: materială, energetică și informațională. Dar nu doar mediul constituie această sursă materială, energetică și informațională, ci și **o.** însuși. Din acest punct de vedere particularitățile structural-funcționale de **o.** servesc realizării acestei finalități. Finalitatea **o.** și realizarea ei însă nu pot fi concepute decît din punct de vedere al unității indestructibile dintre **o.** și mediu, realizată prin adaptare (acomodare și asimilare). Rolul principal în adaptarea **o.** *uman* îl are scoarța cerebrală, care este organul integrator al **o.** cu mediul său de trai. Scoarța este instanța unificatoare a coordonărilor funcționale dintre subsisteme, realizată pe cale nervoasă și umorală.

ORGANISMIC, calificare a ceea ce ține de o organizare asemenea organismului, cu accentuarea unității și a interacțiunilor interne. Uneori utilizat ca sinonim al sistemicului. În psihologie denumește orientarea psihofiziologică globalistă ce nu face distincție între psihic și organic, le ia împreună ca în psihosomatică, după R. Muchielli, „reintegrînd trăitul ca o realitate psihofiziologică".

ORGANIZARE, dependența oarecare dintre elementele unui tot (sistem). În sensul cel mai general **o.** este relaționarea unor elemente disparate și stabilirea unui asemenea ansamblu care să se comporte ca un tot funcțional deci să posede atributele integrativității. Termenul de **o.** nu poate fi abordat și definit decît în raport cu dezorganizarea și în acest sens opoziția dialectică dintre cei doi termeni este opusă celei de negentropie și entropie. **O.** are la bază legăturile de tip informațional dintre elementele componente ceea ce conferă ansamblului o relativă uniformitate și stabilitate. Entropia perturbă aceste legături prin faptul că le anulează sau le modifică sensul. Orice **o.** se constituie și există, trecînd de la o stare la alta prin dezordine întîmplătoare.

ORGANIZARE GENITALĂ v. STADIU GENITAL.

ORGANIZAȚIE, formă de realitate socială care reprezintă un „sistem de activitate organizat în jurul unei finalități explicit formulate, suficient de diferențiată funcțional, conținînd un

subsistem diferențiat cu funcții de organizare, conducere și coordonare, antrenînd un număr suficient de mare de indivizi" (C. Zamfir, 1974). Nu orice activitate social-umană și colectivitate reprezintă o **o.**, ci numai acelea în care participanții au responsabilități specifice, sistematic corelate și sarcini prealabil ordonate. În accepția sa inițială, de structură socială prin excelență formală (mergînd pînă la ultima limită în forma „organizației birocratice"), **o.** reprezintă ceea ce C. H. Cooley (1909) numea „grup secundar", adică un ansamblu de persoane care urmăresc un *scop determinat, identic sau complementar,* constituite în structuri, funcționînd după reguli ce-și propun să ajusteze raporturile elementelor apartenente. Teoria **o.** a manifestat tendințe reducționiste, punînd accentul fie pe lanțul de comandă, specializarea funcțiilor, raza de control, în general pe structură, proiectînd „organizații fără oameni" (cum au făcut Taylor, Fayol, Urwick), fie pe „relațiile umane", pe satisfacerea nevoilor neoficiale, personale ale participanților, vorbind despre „oameni fără organizații" (cum au făcut Likert, Leavitt, Haire, McGregor, Argyris). Teoria **o.** bazată pe concepția marxist-leninistă, abordează într-o strînsă conexiune cele două categorii de constituenți ai unei veritabile **o.**: sistemul de reguli și norme vizînd atingerea unui scop și oamenii aflați în interacțiune și diferențiați după locul lor în structura ierarhic-funcțională. De asemenea, se acordă o deosebită atenție procesului de întrepătrundere, de completare reciprocă a **o.** formale cu cea informală (analogă „grupului primar" de care vorbea Cooley). Dacă latura formală a **o.** asigură eficiența tehnică pe linia preciziei, rapidității, continuității, controlului, discreției și rentabilității maxime a investițiilor, latura informală ferește participanții de excesele de exigență ale **o.** formale, instituie un context de relații personale și de liberă comunicare, un limbaj comun și intenții comune, dă fiecărui participant sentimentul locului său într-un ansamblu, mărește sentimentul „de securitate" al membrilor în relațiile lor oficiale, atrage îmbinarea progresivă a **o.** în sistem ierarhic autoritar (în care puterea, autoritatea, dreptul la decizie, statutul și recompensele cresc spre vîrful și scad spre baza piramidei organizaționale) cu organizarea în sistem participativ, democratic (în care participantul nu mai este un simplu executant, ci are acces la decizie, este tratat tot mai mult ca personalitate complexă). Factorii determinanți ai structurii și funcționalității unei **o.** sînt: a) cerințele funcționale sau necesitățile care trebuie satisfăcute prin activitatea organizată; b) posibilitățile de acțiune existente. Deoarece printre cerințele funcționale ale unei **o.** sînt prezente și cele de ordin uman, interesînd pe participanții înșiși (necesități

de formare și perfecționare profesională, culturale, de cooperare și satisfacții în muncă etc.), iar în cadrul posibilităților de acțiune conjugîndu-se mijloacele materiale cu cele umane (alcătuind „posibilul comportamental-instrumental" după C. Zamfir, 1972), teoria **o.** nu a putut rămîne o teorie exclusiv inginerească și administrativă, ci s-a afirmat tot mai mult și ca o teorie psihosociologică, întrucît relațiile de **o.** sînt și relații interpersonale și grupale.

ORGANODINAMISM, ansamblul teoriilor elaborate de P. Janet și H. Ey, care consideră boala mintală ca manifestări regresive, legate de un deficit de energie, el însuși fiind condiționat de tulburări organice. Deci, din perspectiva acestor teorii bolile psihice reprezintă dezorganizări la diferite nivele ale vieții psihice, aceste dezorganizări fiind condiționate de factori organici. Cu alte cuvinte, admițînd acțiunea determinantă a unei tulburări cerebrale sau a uneia mai generale, somatice, acestea joacă un rol important în dinamica structurilor psihice, ca și în constituirea tabloului clinic și în evoluția bolii psihice. Dar această dinamică își pierde sensul dacă se consideră boala psihică doar ca dezorganizare a vieții psihice, fără a lua în seamă și o anumită reorganizare a ei însă la un nivel inferior. Din această perspectivă: a) organismul și organizarea psihică care-i emerge sau i se „suprapune" constituie un construct dinamic și ierarhizat, rezultat al evoluției, al maturizării și integrării ierarhice a structurilor diferențiate a funcțiilor activității nervoase superioare a conștiinței și ale personalității; 2) boala psihică este un efect al distrofiei și al destructurării sau a unei anomalii de dezvoltare a acestui construct; 3) procesele organice constituie un agent al acestui accident evolutiv, iar acțiunea lor este de natură negativă sau destructivă; 4) regresia sau nematurizarea unui anumit nivel, constituie boala psihică, îi conturează tabloul clinic sub forma unei organizări pozitive (reorganizare). O asemenea concepție face neapărat necesară raportarea la conceptul de „dezvoltare dinamică". H. Ey subliniază: „o asemenea concepție **o.** nu poate fi decît genetică".

ORGOLIU, sentiment, trăsătură de caracter care exprimă mîndrie de sine dincolo de limitele firescului, un exagerat amor propriu, supraapreciere a propriei valori, interes concentrat exclusiv la propria persoană în scopul situării ei deasupra altora. **O.** contrazice modestia, ținuta decentă, simțul echilibrului, fiind însoțită de dispreț față de alte persoane. **O.** este o trăsătură de caracter negativă care nu trebuie să fie confundată cu mîndria pentru propriile realizări, cu demnitatea izvorîtă din conștiința propriei valori.

ORIENTARE COGNITIVĂ, termen relativ nou în psihologie, apărut în legătură cu studiul

acțiunii din punctul de vedere al funcției. O parte a acțiunii este executivă, o alta orientativă (orientează execuția). Termenul și-a păstrat, în general, semnificația din alte domenii. De ex.: în aviație, orientarea navei este operația de determinare a traseului pe care trebuie să-l urmeze aceasta spre a atinge un țel stabilit. Se consideră că obiect al psihologiei trebuie să fie mecanismul operațional de orientare a comportamentului, singurul în stare să explice particularitățile psihice ale unei specii sau ale unui individ. Forma elementară a **o.c** este reflexul de orientare (numit și „reflexul noutății" sau „ce se întîmplă", I.P. Pavlov). La animalele superioare întîlnim o autentică activitate de investigare; la om o activitate de cunoaștere organizată după modele sociale, și cu obiecte și instrumente ale patrimoniului social. Formarea cunoștințelor și deprinderilor implică o orientare a individului în domeniul respectiv de obiecte și sarcini. **O.c.** apare ca o anticipare informațională și operațională a oricărei sarcini practice sau intelectuale. Rapiditatea și calitatea însușirii cunoștințelor și deprinderilor și a rezolvării problemelor, depinde în primul rînd de organizarea „orientării în material". Aceasta poate fi de trei feluri : a) incompletă, cînd se pierd din vedere o serie de condiții esențiale pentru execuție și trebuie să recurgă la încercări și erori, ceea ce face subiectul nesigur de sine; b) completă, cu prefigurarea tuturor condițiilor și procedeelor necesare, dar pentru domenii limitate de aplicabilitate a acțiunii; c) orientare de sferă largă a acțiunii în baza căreia subiectul își construiește independent orientarea concretă în acțiune (P. I. Galperin). Într-o acțiune orientarea poate fi realizată de subiectul însuși sau poate fi primită de la altul. În învățare, **o.c.** are o mare însemnătate întrucît elevul înțelege, interpretează și rezolvă, după modul în care evocă preliminar anumite cunoștințe și reactualizează sau elaborează mijloacele adecvate realizării scopului propus. În aceeași ordine de idei, amintim despre rolul esențial pe care-l îndeplinește „modul de a vedea" sau de a „pune problema" în orice proces de gîndire sau învățare. Programa ce se introduce într-o mașină automată îndeplinește rolul de instanță de orientare. Ea întotdeauna este introdusă de om și de aceea, oricît de automatizată ar fi mașina, ea rămîne doar un instrument al omului.

ORIENTARE PROFESIONALĂ, acțiunea de îndrumare a persoanei către o profesiune sau către un grup de profesiuni, în conformitate cu aptitudinile și înclinațiile sale. **O.p.** tinde să găsească pentru fiecare individ ocupația, profesiunea cea mai potrivită. Pe un plan mai larg, **o.p.** reprezintă o acțiune organizată de repartiție, după criterii obiective, a energiei umane spre diferite sectoare de activitate socială, ținînd ca prin realizarea interesului colectiv să fie satisfăcută necesitatea de valorificare a persoanei. În acest mod, ea contribuie, pe plan social, la relizarea echilibrului dintre cererea și oferta de potențial uman, ceea ce înseamnă, pe plan personal, siguranța drumului ales. **O.p.** se înscrie, ca preocupare, în ansamblul acțiunilor organizate de protegiure și realizare a persoanei, intervenind, prin informația obiectivă pe care o poate oferi, în decizia asupra drumului de ales în viață. Încercarea de a stabili o concordanță între posibilitățile tînărului și solicitările profesionale, asigură, pe plan individual, condițiile unei valorificări specifice. Mult timp, alegerea profesiunii s-a relizat numai sub influența familiei, tînărul învățînd profesiunea tatălui său, cel mult una asemănătoare. În zilele noastre **o.p.** a devenit o preocupare însemnată pe plan internațional. Fundamentarea **o.p.** se află în necesitatea unei adaptări cît mai eficace a persoanei la condițiile muncii profesionale, prin efortul de a i se găsi acesteia o activitate în care realizarea sarcinii să permită valorificarea posibilităților și un proces de integrare cît mai complet. Ca tendințe generale, se remarcă extinderea programului **o.p.** de la un simplu examen de diagnosticare a aptitudinilor și înclinațiilor, la un program de lungă durată, bine organizat în școală; de asemenea, orientarea nu se mai face către o singură profesiune, ci, dată fiind diviziunea profesiunilor și mobilitatea lor, către un grup de profesiuni; totodată se acordă importanță nu numai aptitudinilor tînărului, ci și atitudinilor sale față de muncă, față de colegi, cu un cuvînt particularităților sale caracteriale. Munca de **o.p.** este legată de realitate, de cerințele social-economice, de aceea, principalii factori antrenați în rezolvarea ei trebuie să recunoască solicitările diferitelor domenii de activitate și numărul de cadre necesare lor. Sarcina **o.p.** nu trebuie să se rezume la informarea elevilor asupra profesiunilor cu o răspîndire mai mare în principalele sectoare ale economiei, ci să ducă la dezvoltarea atitudinii pozitive a acestora față de ele, să-i determine să manifeste preocupări legate de profesiunea preferată. Succesul muncii de **o.p.** este determinat în mare măsură de strînsa colaborare a tuturor factorilor interesați în rezolvarea ei: școala, familia, mediul, organizațiile de tineret, întreprinderile economice, instituțiile etc. Ca principal colaborator al școlii în munca educativă, deci implicit și în activitatea de **o.p.** familiei îi revin sarcini deosebite: educarea unei atitudini juste față de muncă, formarea și dezvoltarea unor interese multilaterale și durabile, cunoașterea, urmărirea și stimularea înclinațiilor și aptitudinilor tinerilor. Se remarcă tendința de a lega problema **o.p.** de problema educației în genere, de problema tineretului, de formarea lui prin acțiunea exercitată de școală. Însuși actul **o.p.** tre-

buie să aibă un caracter educativ. Școala formează, deschide perspective, dezvoltă și perfecționează personalitatea tînărului. Obiectivul final al întregii acțiuni de formare îl reprezintă integrarea tînărului în activitatea socială, activitate în care elementul profesional intervine cu o pondere decisivă. Se ridică astfel problema cointeresării școlii în **o.p.** , ceea ce reclamă lărgirea orizontului acțiunii pedagogice, în sensul integrării acestei acțiuni în dinamica vieții economice prin preocuparea de a discerne asupra liniilor de perspectivă ale copilului și tînărului, după terminarea școlii. Înlăturarea empirismului practicat în **o.p.** a devenit necesară datorită implicațiilor ei social-economice și a devenit posibilă în urma progresului realizat de științele care se ocupă de om (medicină, psihologie, pedagogie, sociologie) și a caracteristicilor contemporane ale cercetării științifice. Epoca în care trăim impune o atenție sporită față de tînăra generație. În astfel de condiții, **o.p.** urmărind realizarea unei ajustări cît mai perfecte între școală sau profesiune și persoană, se va sprijini pe o cunoaștere obiectivă a caracteristicilor pe care le prezintă școlile sau profesiunile, pe de o parte, și copiii, pe de altă parte. Copilul nu poate fi considerat ca o realitate definitivă. Mobilitatea sa, caracteristică procesului de creștere, permite exercitarea unei acțiuni de formare. De aceea, școala are datoria de a descifra atent formele specifice de dezvoltare, iar pe baza acestei cunoașteri să întrevadă posibilitățile și direcțiile de realizare. În funcție de această prevedere, trebuie condus întregul proces de formare a copilului spre o cît mai deplină realizare a sa. În aceste împrejurări, **o.p.** se integrează, aproape pînă la identificare, în întregul proces instructiv-educativ al școlii, asigurînd tînărului, la absolvire, concomitent cu o integrare profesională optimă și o integrare în valorile și formele de activitate socială. Astfel concepută, acțiunea de orientare nu este rezultatul unei hotărîri de moment, ci ea reprezintă caracteristicile unui proces desfășurat în timp.

ORIENTARE ȘCOLARĂ, acțiune de dirijare a copilului spre formele de învățămînt care-i convin și care sînt conforme disponibilităților și aspirațiilor sale, în scopul de a-i dezvolta toate posibilitățile la maximum. **O.ș.** vizează asigurarea dezvoltării armonioase a personalității (în formare), ținînd cont atît de posibilitățile și predispozițiile individului, cît și de cerințele sociale caracteristice epocii și societății date. Modul în care se relizează **o.ș.** acționează nu doar la intrarea în școală a copilului ci în toate etapele școlarizării, premergînd și asigurînd o eficientă integrare în viața social-economică. Prin complexitatea și dimensionalitatea ei, **o.ș.** asigură o bază favorabilă orientării profesionale (v.

care de fapt o continuă. Prima intervenție de dirijare și consiliere, se face în perioada preșcolară. Intervenția de dirijare este în același timp și o operație de suplimentare a instruirii și educației. La sfîrșitul celui de al doilea ciclu școlar are loc **o.ș.** mai complexă însoțită de forme de selecție în școlile din ciclul liceal. Pentru accesul în învățămîntul superior exigențele devin și mai complexe și mai diferențiate. **O.ș.** are importanță foarte mare și constituie un instrument socio-pedagogic și economic foarte important al societății moderne. Pentru o eficiență a **o.ș.** se organizează rețele de laboratoare iar concomitent există emisiuni speciale de T.V., radio, asigurînd o largă propagandă în direcția orientării opiniei publice. La noi în țară o importantă atenție a acordat problemelor de **o.ș.** I. Holban, U. Șchiopu, P. Constantinescu, C. Zahirnic și Al. Cazangiu.

ORIGINALITATE, definită prin noutate și raritate, presupune o interpretare și exprimare personală a lucrurilor, situațiilor comune. A. Koestler deosebește **o.** de obișnuit prin 3 criterii: a) nivelul de conștiință cu care este condusă o activitate; b) tipul de îndrumare în care se încrede subiectul (unul personal sau unul cunoscut); c) natura obstacolului care trebuie depășit. F. Barron în aprecierea **o.** a stabilit un criteriu dual: răspunsul trebuie: 1) să aibă un anumit grad de neobișnuit în cadrul în care a fost elaborat; 2) să fie adoptat la realitate (eliminîndu-se astfel răspunsurile foarte neobișnuite provenite din nesiguranță sau confuzie). Reiese caracterul relativ al **o.** Gradul de **o.** se măsoară prin distanța față de cunoscut și comun în condițiile unei perspective creatoare. **O.** căutată, artificială de comportare, limbaj, vestimentație etc. este opusul **o.** creatoare. În acest sens Ralea nota, că nici un mare om pornind de la Leonardo da Vinci nu a fost un „original", adică un snob, extravagant, persoană ce caută să iasă în evidență cu mijloace ieftine, de formă. Este veritabilă **o.** de fond, care se reunește cu naturaleța (B. Ananiev) și este potrivită oricăror convenționalisme și stridențe. F. Barron a găsit că **o.** e habituală în cazul persoanelor creative. Ipotetic, el a determinat următoarele *elemente de* **o.**: existența unei experiențe foarte vaste și a unei atitudini foarte generale în fața acesteia; complexitate de vederi; independență în raționament; nonconformism; preferința pentru desen complex și asimetric, liniar; prezența unor sisteme perceptive caracterizate prin bogăție și prin integrarea cît mai multor elemente în cîmpul perceptiv; tip plastic de organizare a activității; o înaltă capacitate de generalizare; siguranță de sine, autoritate.

ORTODROM, caracteristică a influxului nervos ce se propagă normal în sens aferent sau eferent, spre deosebire de *antidrom* ce se propagă invers, de ex. în loc de aferent, eferent și aceasta în

mod experimental, prin aplicarea unei stimulații electrice.

ORTOFONIE, vorbire corect coordonată. Specialiștii care-i învață să vorbească pe copiii surzi sînt denumiți *ortofoniști.*

ORTOPSIHOLOGIE, disciplină psihoeducativă ce-și propune corectarea sau îndreptarea spre scopuri definite și practice a gîndirii și activității. Ortopsihopedia se ocupă de dirijarea și corectarea dezvoltării capacităților intelectuale la copii.

OSCILOGRAF, aparat ce dă posibilitatea de înregistrare a impulsurilor electrice scăzute, prin deplasarea unui flux de electroni într-un cîmp magnetic pe un ecran (osciloscop). Această posibilitate este pusă în valoare în înregistrarea proceselor neuroelectrice.

OSCILOGRAFIERE, în studiul muncii productive, metodă de înregistrare a structurii procesului studiat, a succesiunii și modului de executare a părților mecanice si manual-mecanice ale operației. Acestea se percep automat, fără a fi necesară participarea directă a obsevatorului. Înregistrarea procesului de muncă se realizează pe baza transformării deplasărilor părților din mașina-unealtă (rotația axului, deplasarea căruciorului strungului etc.), în variații ale intensității electrice, cu ajutorul unui sistem de emițători montați pe mașina-unealtă și puși în legătură cu oscilograful. Analiza elementelor procesului de muncă, fixat în mod automat cu ajutorul oscilografului sub formă de grafic-osciligramă, permite să se obțină date obiective asupra mai multor elemente de bază și auxiliare ale operației, și desfășurării lor în timp și spațiu. Din graficele-osciligramă se determină direct structura și succesiunea de executare a elementelor operației, valorile efective ale timpului de funcționare utilă și în gol, direcțiile de deplasare ale părților mașinii-unelte (cărucior, sanie etc.), numărul de rotații ale axului pe minut.

P

PALEOCORTEX, ansamblu de zone de la baza emisferelor cerebrale, în care intră: supraorbitala lobului frontal, extremitatea anterioară a lobului temporal, partea anterioară a circumvoluțiunii cingulare, zona hipocampică, lobul piriform, nucleii amigdalieni și cornul lui Amon (porțiune veche a hipocampului). Aceste zone formează împreună creierul visceral sau rinencefalul, care este considerat ca nivel superior de integrare a funcțiilor vegetative ale organismului. Din punct de vedere funcțional, **p.** reprezintă un centru de poliintegrare, ponderea revenind integrării funcțiilor și comportamentelor primare, vegetative, iar prin conexiunile realizate cu neocortexul, participă la reglarea comportamentului de ansamblu. **P.** participă în primul rînd la reglajul comportamentului alimentar și lezarea diferitelor zone de la acest nivel, ca și stimularea lor electrică provoacă fenomene de hipo- și afagie sau dimpotrivă de hiperfagie. Rinencefalul (sau **p.**) reprezintă de asemenea mecanismul tipic de integrare a sexualității, subordonînd și activitatea centrilor hipotalamici. **P.** participă la reglarea stărilor posturale și a reflexelor motorii legate de realizarea reflexului alimentar (mișcări de apucare, masticație, deglutiție). Împreună cu sistemul reticulat ascendent, **p.** participă la reglarea stării de veghe, expediind *neocortexului influxuri* de tip tonifiant.

PALILALIE, vorbire repetată involuntar și inutil; același cuvînt sau frază este repetată de mai multe ori în șir.

PALLIUM v. SCOARȚĂ CEREBRALĂ

PALPEBRAL, calificarea reflexului de clipire ce se declanșează necondiționat la lumini și sunete puternice, și poate fi condiționat,

constituind un mijloc foarte eficace de cercetare neurofiziologică îndeosebi la copilul mic (Kasatkin, U. Schiopu).

PANALGIE, simptom de durere generalizată și difuză ce apare în afecțiuni psihice, nevroză astenică, isterie, arterioscleroză ș.a.

PANICĂ, reacție afectivă, individuală sau colectivă, de frică alarmantă caracterizată prin dezorganizări ale conduitei, pierderea autocontrolului, de unde și dispoziția spre acte impulsive și iraționale.

PANPSIHISM (gr. *pan* — tot, pretutindeni, *psyche* — suflet, spirit), doctrină fundată de Flournoy și cu puncte de sprijin în filosofia kantiană privind lucrul în sine. Conform **p.** nu numai organismele ca atare, dar și corpurile materiei anorganice ar dispune de psihic, sensibilitate, gîndire, voință și eventual de un centru analogic sistemului nervos.

PANTOMIMĂ, ansamblul mișcărilor expresive ale corpului și îndeosebi ale membrelor. (Arta de a exprima idei și sentimente prin mimică și gesturi).

PARABIOZĂ, stare a unui segment sau instanțe nervoase caracterizată prin inerție (scăderea labilității) și încălcarea legii corespondențelor dintre mărimea stimulului și mărimea excitației (există o serie de faze intermediare în sens egalitar), *paradoxal* — cînd excitații slabe dau răspunsuri puternice și *ultraparadoxal* — cînd excitanți pozitivi dau reacții negative și invers (N. Vvedenski).

PARACUZIE, simptom de percepție auditivă denaturată cauzat de leziuni ale analizatorului.

PARADIGMATIC, ceea ce ține de organizarea după anumite modele ale frazelor discursului și de tipul de modulare prin declinări, conjugări, acorduri etc. R. Jacobson spune că deosebirea dintre sintagmatic și **p.** este asemenea celei dintre metonimie și metaforă. Paradigma este, în lingvistica matematică și alte discipline formale, un enunț de tip axiomatic și operațional ce este luat ca bază în elaborarea științifică.

PARADOX (gr. *para* — contra, *doxa* — opinie), enunț demonstrabil dar contradictoriu, constînd în susținerea concomitentă ca adevărată a unei judecăți și a alteia diametral opuse; ceea ce este pe lîngă sau contra opiniilor generale și chiar a unor adevăruri prestabilite; **p.** nu se bazează pe o amplă și completă demonstrație, ci se exprimă succint, frapant, deseori strălucitor. Deseori intrigă spiritele conservatoare pentru că, așa cum menționează A. Lalande, adevărurile nu sînt de la început verosimile. Nefiind neapărat un simplu joc de cuvinte, o speculație gratuită, după cum o dovedește istoria cunoașterii, unele **p.** au devenit adevăruri unanim acceptate. În logică se disting două tipuri mai importante de **p.** Primul, numit și *antinomie semantică*, apare prin identificarea ilicită a sensurilor unor enunțuri diferite ca nivel de generalitate și a limbajului în care sînt formulate (unele sînt la nivelul limbajului-obiect, altele la nivelul metalimbajului). Cel de-al doilea, **p.** *formal*, se construiește prin ducerea la limită a semnificației unor noțiuni și prin absolutizarea acestor limite. Primul tip poate fi evitat prin distincția riguroasă între nivelele de generalități, iar al doilea, prin tratarea formei în strînsă legătură cu conținutul.

PARAFRENIE, delir cronic extrem de intens și fantastic, implicînd grave devieri de la interpretarea adecvată a realității. E. Kraepelin, în 1903, desemnează sub această denumire o entitate nosologică presupunînd deliruri cronice endogene cu o deteriorare intelectuală și afectivă foarte slabă. El stabilește 4 forme: 1) **p.** *sistematică*, constînd în delir de persecuție progresiv cu idei de grandoare și halucinații ce o disting de paranoia; 2) **p.** *expansivă*, asemănătoare stărilor maniacale prin exaltarea și delirul său bogat cu teme megalomaniace, erotice și mistice; 3) **p.** *confabulatorie*, caracterizată de povestiri imaginare permanent îmbogățite dar fără halucinații; 4) **p.** *fantastică*, presupunînd idei delirante extravagante, incoerente și halucinații multiple, în afara cărora, însă, bolnavul rămîne perfect lucid.

PARAKINEZIE, mișcare sau ansamblu de mișcări parazitare care deformează, încarcă sau înlocuiesc mișcările normale. **P.** este frecventă mai ales în sindromul citotonic și în anumite stări nevropatice și demențiale.

PARALAXĂ, unghi între un punct de spațiu și o linie de bază, care este reprezentată în psihofiziologie prin distanța interoculară sau interauriculară. Mișcările capului modifică **p.** sub care este interceptată o sursă luminoasă sau auditivă.

PARALELISM PSIHOFIZIC, principiu introdus în psihologia secolului al XIX-lea de M. Weber odată cu lucrarea sa experimentală asupra relațiilor dintre mărimile fizice și cele psihice (1834). A fost dezvoltat de T. Fechner, H. Helmholtz, J. Müller, W. Wundt. **P.p.** este tributar dualismului cartezian și epistemologiei kantiene, și conține reminiscențe ocazionaliste. Deși experimentele dovedeau corespondența dintre intensitatea stimulațiilor fizice și cea a senzațiilor, cercetătorii, gîndind în spirit dualist, susțin autonomia psihicului în raport cu fizicul și neagă existența unor relații de determinare de la fizic spre psihic, considerînd între ele numai o enigmatică potrivire. **P.p.** și-a pierdut din credit odată ce prin cercetările lui I. Secenov, Donders, Ch. Richet, Pavlov, Ch. Sherrington ș.a. s-au elucidat interdependențele din veriga centrală (creierul) afirmîndu-se unitatea dintre sistemul nervos și psihic. Astfel încheginu-se continuitatea fizic-nervos-psihic, se evoluează, cum arată Iaroșevski, spre interpretarea deterministă a unității psihofizice. Este însă necesar ca determinismul să nu fie conceput univoc-mecanicist, să se

ţină seama de specificitatea legilor neurofiziologice şi a celor prin care se realizează reflectarea subiectivă (S. Rubinstein) şi de asemenea să se aibă în vedere influenţa recurentă a psihicului asupra neurodinamicii şi comportamentului, inclusiv asupra organelor interne, evidenţiindu-se funcţia autoreglatorie a psihicului.

PARALIZIE, disfuncţie musculară, incapacitatea muşchilor de a se contracta, în urma perturbării inervaţiei, a disocierii dintre aferentaţie şi eferentaţie. Poate fi organică, periferică (atonică, atrofică), centrală (spastică, în cazul lezării fascicolului piramidal) dar şi histeroidală sau emoţională, de natură psihogenă. V. Behterev a dovedit că o serie de forme ale **p.** sînt cauzate de întreruperea impulsurilor aferente de la muşchi, de desensibilizarea acestora, ceea ce face imposibilă închegarea reacţiilor circulare. În consecinţă, s-a elaborat terapia de restabilire a aferentaţiei prin masaje, mişcări ale membrului imobilizat, stimulaţii tactile şi electrice.

PARAMETRU (gr. *para* — de-a lungul, *metron* — măsură), în matematică, cantitate ce face parte dintr-o ecuaţie a unei suprafeţe sau curbe şi a cărei variaţie determină variaţii în valoarea ecuaţiei; prin extensie orice însuşire, indicator, variabilă ce poate fi măsurată sau trebuie să fie luată în consideraţie în caracterizarea unui sistem. Sînt **p.** evidenţi şi alţii ascunşi la care se ajunge indirect, deductiv.

PARAMIMIE, formă de discordanţă psihomotorie, constînd în lipsa sinergiei obişnuite în contracţia musculatorie facială şi lipsa coordonării expresiei faciale, cu trăirile emoţionale. Se întîlneşte în schizofrenie, mai ales în forme citotonice.

PARAMNEZIE, (gr. *para* — deviaţie — *mnesi* — memorie), simptom de falsă amintire, confabulaţie, în care un produs fantastic este trăit de subiect ca un fapt real din experienţa lui. V. ILUZIE.

PARANOIA, boală psihică din grupul psihozelor delirante cronice, fără evoluţie deficitară (H. Ey), caracterizată prin *existenţa ideilor delirante permanente şi sistematizate.* Ideile delirante nu sînt doar simple erori de judecată şi prin ele nu se înţeleg doar credinţele şi convingerile, prin care se exprimă tema ficţiunii delirante (de persecuţie, de grandoare etc.), ci şi tot cortegiul fenomenelor ideo-afective, în care se încorporează delirul (intuiţii, iluzii, interpretări etc.). În cadrul **p.**, delirul se sistematizează într-o ficţiune de o coerenţă logică remarcabilă, într-un *sistem de credinţe şi valori bine articulate, impunîndu-se conştiinţei ca un eveniment al lumii exterioare, care însă sînt pseudoraţionale, paralogice, deoarece premisele construcţiei delirante sînt întotdeauna false.* **P.** înseamnă „alienarea" personalităţii, în sensul tare al cuvîntului, pentru că delirul nu este accidental şi trecător, ci se instituie ca o lege a organizării personalităţii

psihotice, fiind prinsă activ în relaţia dintre individ şi lume, constituind unica modalitate şi lege de existenţă a lui. Persoana bolnavului nu este aceea dinainte de boală, peste care se suprapune delirul, ci reprezintă o modificare generală, o restructurare (destructurare) a personalităţii la un nivel mai simplu; delirul nu este un produs al bolii şi nici boala nu reprezintă produsul delirului, ci **p.** este în esenţă alterarea infrastructurală a psihismului, prin degradarea valorilor morale, prin replierea şi închistarea într-un egoism insular şi agresiv şi terminînd întotdeauna prin sentimentul adevărului propriu. **P.** este în fond o „depersonalizare", pentru că delirul înseamnă o „ieşire" din realitate, o gîndire derealizată şi este psihoză pentru că pe o aparentă intensificare a activităţii psihice, se instalează o modificare generală şi dezorganizată a psihismului, astfel încît concluziile sale comprehensibile nu se mai înscriu în realitate. **P.** se instaurează astfel ca o dezorganizare mintală progresivă, entropiofrenizare, care se traduce în plan expresiv — limbaj, comportament etc. — prin redundanţă şi implicitul ei trăit — incomprehensibilitate. Defectul psihotic este la un nivel bazal, în arhitectura psihismului ş.a. la nivelul formei persoanei, formulat de o constantă instinctiv-afectivă, nu inversarea deschiderii originare spre lume, cu anularea contactului şi rezonanţei umane. **P.** *se poate asemăna cu un sistem de interpretare a lumii, a societăţii, a valorilor, din care individul deduce o situaţie de nerecunoaştere a propriei valori şi faţă de care el se apără, enunţîndu-şi propria dreptate, cu o convingere absolută. E. Kraepelin definea* **p.** *ca o dezvoltare insiduoasă, sub dependenţa cauzelor interne şi cu o evoluţie continuă a unui sistem delirant durabil, sistematizat, nehalucinator şi imposibil de zdruncinat, care se instalează concomitent cu conservarea completă a ordinei şi clarităţii în gîndire, voinţă şi activitate.* Delirul paranoic izvorăşte şi se dezvoltă pe baza trăsăturilor personalităţii premorbide, într-o ordine şi coerenţă logice, dar pornind de la postulate false şi realizînd o polarizare a tuturor forţelor afective în sensul construcţiei delirante, subordonînd toată activitatea psihică scopurilor ei. Neîncrederea, orgoliul, agresivitatea, rigiditatea, tendinţa de interpretare a faptelor reale sub influenţa propriilor convingeri, constituie aspecte fundamentale ale personalităţii premorbide paranoice. Schneider descrie în ce fel delirul poate interesa: fiinţa proprie (ipohondrie, descendenţă etc.), persoane străine (persecuţie, prejudiciu, gelozie etc.) sau anumite situaţii sau obiecte (invenţie). Formele clinice ale **p.** sînt: delirurile pasionale şi de revendicare (Cierambault), delirul senzitiv de relaţie (E. Kretschmer) şi delirul de interpretare (Berieux şi Capgras).

PARANOISM (termen format prin derivare de la paranoia), psihoză caracterizată printr-un

delir sistematizat, care nu se însoțește de diminuări ale intelectului și voinței. Noțiunea de persecuție, de grandoare, gelozie este folosită pentru a desemna manifestările esențiale ale paranoiei, sau (despre un subiect) în sens peiorativ, de exagerare a unor manifestări, asemănătoare cu cele din paranoia: sentiment de persecuție, tendință la interpretare, neîncredere în alții, îngîmfare, supraevaluarea propriei persoane etc.

PARAOSMIE (*para* + *osme* — miros), iluzie olfactivă ce constă în perceperea eronată a mirosului diferitelor substanțe odorifice.

PARAPSIHOLOGIE (METAPSIHOLOGIE), disciplină afirmată la sfîrșitul secolului trecut de o serie de oameni de știință printre care Ch. Richet (a publicat în 1905 cartea *Metapsihologia)*, avînd ca obiect comunicarea telepatică și alte fenomene psihice paranormale. **P.** pornește de la ipoteza realității respectivelor fenomene și-și propune să le cerceteze cu mijloace științifice. S-a opus răstălmăcirilor ocultiste și spiritualiste (spiritism). În diverse centre ale lumii acționează laboratoare și institute de **p.** care continuă investigații obiective în vederea identificării și descifrării originei materiale a fenomenelor în cauză. Un impuls deosebit este datorat lui J.B. Rhine, care a introdus experimentul interpretat statistico-probabilist. Recent, cercetările de **p.** au intrat sub eticheta de *psihotronică*.

PARASIMPATICOTONIE v. VAGOTONIE.

PARATIROIDE, glande endocrine, reprezentate la aproximativ 90% din oameni, de patru glande mici, situate pe fața posterioară a lobilor laterali ai tiroidei. În funcție de așezarea lor, pot fi grupate în: **p.** *superioare* și **p.** *inferioare*. **P.** au la adult o greutate de 0,1—0,2 g. **P.** produc parathormonul, cu rol în metabolismul fosfocalcic, reglînd homeostazia umorală a calciului (Ca) și fosforului. Glandele **p.** sînt singurele glande endocrine care nu sînt influențate de hipofiză. Reglarea secreției parathormonului este făcută pe cale umorală. Concentrația de calciu din sînge influențează pozitiv sau negativ secreția **p.** În reglarea secreției **p.** participă și centrii vegetativi din hipotalamus, centri care stau sub influența scoarței cerebrale. Deci reglarea secreției **p.** este făcută și pe cale nervoasă (Gr. Benetato). Hipoactivitatea **p.** (hipoparatiroidismul) are ca efecte tulburări musculare grave, cunoscute sub denumirea de: „tetanie paratireotrivă", de asemenea, și alte tulburări motorii caracterizate prin contracții convulsive ale mușchilor (datorită hiperexcitabilității neuromusculare, ca urmare a lipsei de calciu). Pe lîngă aceste tulburări, apar și tulburări senzitive, viscerale, trofice și nervoase. Bolnavii sînt în general irascibili și violenți, putînd prezenta uneori halucinații și confuzii mintale.

PARAZITISM, în biologie, desemnează modul de viață al unui organism care se hrănește de la alte organisme. **P.** *social,* prin analogie, exprimă însușirea celor necesare vieții din produsele muncii altora. Se vorbește de **p.** *social* al unor clase sau al unor indivizi. Deși societatea socialistă a înlăturat baza economico-socială generatoare a **p.**, ca fenomen individual **p.** mai poate fi încă întîlnit. Educația prin și pentru muncă vizează tocmai eradicarea **p.** *social.*

PAREIDOLIE, iluzie vizuală în care percepția se desfășoară cu un mare grad de bogăție și vivacitate datorită unei forțe imaginative deosebite a persoanei în cauză. Astfel, în desenele anodine ale unui plafon sau covor sau ale unei planșe Rorschach, cei în cauză pot percepe figuri inedite, deseori fantastice.

PARESTEZIE, sensibilitate anormală, percepție care apare inadecvat unui stimul obiectiv sau în absența lor în mod halucinatoriu, în formă de arsuri, înțepături, furnicături etc. Este o denaturare a esteziei, excluzîndu-se deci hipo- și hiperesteziile.

PARKINSONISM (BOALA LUI PARKINSON), entitate anatomo-clinică, descrisă în 1817 de către James Parkinson, sub denumirea de „paralizie agitantă", caracterizată prin apariția în a doua jumătate a vieții și evoluție lent progresivă. Debutul bolii este insidios, marcat de dureri nesistematizate, oboseală rapidă, scăderea randamentului. Apariția tremurăturii, deși caracteristică, poate fi tardivă sau chiar să lipsească. Ceea ce caracterizează **p.** însă este hipokinezia, modificarea tonusului postural și tremol. Hipokinezia, caracterizată prin sărăcia și lentoarea mișcărilor (bradikinezie) este un semn fundamental și precoce în tabloul clinic. Tonusul postural este notabil modificat în sensul unei atitudini generale în flexie. Bolnavul este fixat în această atitudine anormală, pe care o păstrează în toate activitățile, mai ales în mers. Această tendință persistă chiar și în decubitul dorsal („pernă psihică"). Tremurătura, fără a fi constantă, se observă în peste 80% din cazuri, este o tremurătură de repaus ce apare doar la un anumit grad de relaxare musculară și dispare în timpul mișcărilor voluntare. Astfel, se deosebește net de tremurul intențional și de tremurătura de atitudine. În această boală nu se constată tulburări de sensibilitate obiectivă, însă tulburările de sensibilitate subiectivă sînt destul de frecvente.

PARTICIPARE, implicarea unui individ într-o acțiune oarecare; credință difuză a copilului egocentric, constînd, după Piaget, în conceperea unor legături insesizabile dar reale între propria persoană și obiectele din realitatea exterioară, astfel, copiii au credința, datorită iluziei binecunoscute, că aștrii (luna, soarele) „ne urmează", adică efectuează aceleași deplasări și staționări pe care le efectuează subiectul, în virtutea faptului că

sîntem legați prin niște legături *invizibile*, alcătuind astfel un tot. **P.** este în legătură cu contopirea într-un singur tot a fenomenelor obiective și subiective, care caracterizează egocentrismul: artificialismul și animismul copilului nu sînt astfel decît două forme de sistematizare mai accentuată a **p.**, care are un caracter mai difuz și se prezintă mai curînd sub forma unui sentiment decît al unei concepții (credințe propriu-zise). Termenul este împrumutat de Piaget de la Levy-Brühl, care susține existența unor astfel de fenomene în gîndirea prelogică a primitivilor.

PARTICULAR, PARTICULARITATE (derivat de la lat. *pars*, parte, *particula* — părticică), ceea ce este sau ține de parte, de caz concret, de individualități, de laturi determinate ale realității, opunîndu-se atît întregului (ca parte) cît și generalului, ca avînd însușiri specifice, apropiate de singular și neintegrate în general. Uneori se dă **p.** sens de individual-singular. În uzajul epistemologiei însă **p.** este o treaptă intermediară între general și singular și o sinteză a acestora. **P.** exprimă mai concret generalul și reține unele însușiri comune ale obiectelor singulare. Deci **p.** este un model semiabstract, semiconcret, avînd valoare de categorial restrîns, de general intermediar, de tipic. „Cunoașterea este ridicarea de la singular prin particular la general și înțelegerea singularului în lumina generalului și a particularului" (Mic dicționar filozofic). Astfel psihologia se centrează asupra modalităților **p.** ale activității psihice (stadii genetice, procese, subprocese, *modalități* specializate ale gîndirii, memoriei, imaginației, afectivității) pentru ca în final, să construiască modelul general al conduitei individuale și de grup. Cînd modelul **p.** este considerat ca atare el se definește ca *particularita'e*. În psihologie particularitățile psihice sînt cercetate, după H. Eysenck, la nivelul trăsăturilor și al tipurilor și sînt modelate categorial de psihologia persoanei, și diferențial (după *gradații*, *variații calitative* și structurale) de psihologia diferențială.

PASEISM (fr. *passé*, trecut), orientare exagerată spre trecut și idealizarea lui, însoțită uneori de nesocotirea prezentului și de lipsa de preocupare pentru viitor. În caracterologie, **p.** se califică prin secundaritate. Luat ca o concepție, **p.** propagă conservatorismul sau cere întoarcerea la moduri de viață revolute.

PASIUNE, sentiment deosebit de puternic și de activ care îl stăpînește pe om și-l angajează nestăvilit, într-o anumită direcție. Omul stăpînit de o **p.** își mobilizează toate energiile și demonstrează o neobișnuită tenacitate în promovarea acestora. Practic **p.** îl împinge pe om spre obiectul ei. Există **p.** *creatoare*, nobile, de o înaltă valoare morală, acestora li se potrivește dictonul:

„nimic mare fără o mare pasiune". Există însă și **p.** *distructive*, înjositoare, maladive, numite patimi sau vicii. Despre acestea Epictet spune: „pune frîu patimilor pînă nu-ți pun ele ție".

PASIV, PASIVITATE (lat. *passivus*, de la *pati* — a suferi sau suporta), cel ce suferă acțiunea fără a reacționa; opus activului, cel ce nu întreprinde acțiuni, rămîne imobil, în aceeași stare. Prin *pasivitate* se califică starea sau caracterul celui ce este **p.** Înclinația spre a fi **p.** este denumită *pasivism*. Întotdeauna pasivitatea este relativă în sensul că nu exclude cu totul acțiunea ci o implică la un nivel minor, de ex. contemplare **p.**, activitate **p.** etc.

PATERNALISM, înclinare excesivă de protejare și tutelare, chiar ținere în subordonare totală a copiilor și tinerilor de pe poziții reale sau asumate de pater, ceea ce reduce sau suprimă independența tinerilor și posibilitățile lor de dezvoltare adultă în condițiile unor experiențe autentice și a deplinelor responsabilități.

PATETIC, ceea ce provoacă impresii și emoții puternice și, în genere, produce zguduiri spirituale. După Schiller esteticul implică jocul și sfera **p.** A manifesta patos înseamnă a demonstra stări emotive ce sînt contagioase și se impun altora, uneori și prin intenția celui cuprins de patos. *Patetismul* este înclinația spre stări emoționale accentuate, spre o sensibilitate ce se vrea propagată la alții. În arta și stilul de conduită contemporană se cultivă un patos moderat, exagerările **p.** fiind socotite ca disonante și uneori fiind acuzate de fals, de mascare printr-o emfază de circumstanță.

PATIMĂ, echivalent uzual al pasiunii ca sentiment foarte puternic și copleșitor, semnifică rareori și numai metaforic pasiunea pozitivă, creatoare și se rezervă precumpănitor pentru denumirea pasiunilor negative cu efect distructiv pentru persoana proprie și ambianța imediată. Are deci un sens apropiat de cel al viciului. Este pătimaș cel „orbit de patimă", deci necritic, subiectiv dar energic, stăruitor, aproape imposibil de despărțit de obiectul **p.** sale.

PATOLOGIE, ramură a științei medicale consacrată descrierii maladiilor și terapiei lor. Se poate împărți tradițional, în *externă*, în care bolile somatice pot fi tratate direct instrumental prin intervenții chirurgicale (tipice sînt fracturile, hemoragiile traumatice etc.) și **p.** *internă* sau medicală: 1) **p.** organelor și a aparatelor vitale privind medicina internă cu toată gama ei de specializări (cardiologie, gastro-enterologie, endocrinologie etc.); 2) **p.** funcțiilor instrumentale ale vieții de relație: neurologia; 3) **p.** funcțiilor mentale: psihiatria. Asocierea patologiei funcțiilor instrumentale cu **p.** integrării psihice conduce la neuropsihiatrie sau simptologie. Împărțirea citată mai sus este nesatisfăcătoare (astăzi, de

resortul chirurgiei sînt multe afecțiuni ale organelor interne și chiar unele dereglări neuropsihice).

PATOPSIHOLOGIE v. PSIHOPATOLOGIE

PATRIOTISM, izvorît din realitatea hipercomplexă și firească a patriei, reprezintă un sistem de trăsături și fapte socioumane care aparțin atît existenței cît și conștiinței, ideologiei, culturii, — atît ființei cît și esenței ei umane. Sub raport psihologic, **p.** este o realitate tot așa de necesară obiectiv ca și filiația, limba maternă, adaptarea la mediul sociocultural concret și integrarea în acesta, elaborarea personalității și conștiinței axiologice prin modelarea social-istorică și într-o formă inevitabil particulară întrucît omul este o existență concretă, nu există în plan abstract și fictiv, el se integrează social. În ordinea spirituală, **p.** constă pe de o parte în factura sau particularizarea stilistică a vieții psihice (de la modele perceptive condiționate geografic și cultural, pînă la structura limbii și determinările valorice ale sentimentelor și scopurilor), pe de alta, în virtutea sentimentului apartenenței și implicării în realitățile patriei, constă, esențial, în solidarizarea pînă la identificarea cu patria, cu ființarea și dezvoltarea ei superioară. Apartenența este obiectivă, a-ți „alege" o altă patrie este tot așa de absurd cum ar fi să-ți declari o altă mamă — spunea N. Iorga. Solidaritatea patriotică, participarea la viața patriei și identificarea cu interesele ei superioare, angajarea în lupta pentru apărarea patriei și în efortul continuu și neprecupețit de muncă constructivă definește conduita patriotică sub raportul valorilor politico-morale. Conștiința patriotică, reflectînd existența socială, este refractară față de exclusivismul de clasă exploatatoare și se referă, în spirit umanist, la interesele de viață a întregului popor. *Superioritatea* **p.** *socialist* ca **p.** *autentic* și *integral constă în caracterul său revoluționar, în unitatea politico-morală a poporului, în cultivarea valorilor națiunii în condițiile respectului față de alte națiuni, în caracterul său constructiv și creator.* **P.** *socialist,* legat cu fermitate de criteriul spațial, al teritorialității, este centrat pe factorul uman, pe condițiile de existență și progres al poporului. De aceea toate cele trei dimensiuni ale timpului istoric întreține conștiința, sentimentele și conduita patriotică. Ne referim la trecutul istoric cu care ne aflăm în continuitate discontinuă, care este izvor de forță și învățăminte, la prezent ca etapă de dezvoltare în care se investesc energiile creatoare ale poporului relevînd „pe viu" problematica progresului și condițiile efortului eficient (**p.** socialist reclamă eroism cotidian) și la viitorul istoric, ca izvor viguros și specific al **p.** socialist în care se proiectează, cu titlu de însuflețitoare certitudini, planuri și imagini ale unor mari realizări. Între **p.** socialist și partinitate comunistă este o necesară inter-

condiționare. Reprezentînd principala forță motrice a dezvoltării sociale **p.** socialist este în același timp principala forță în edificarea și afirmarea personalității. Încercarea de a abdica de la **p.** este un fenomen de patologie psihosocială ce se soldează cu înstrăinarea spirituală și cu simptome de dezumanizare.

PATTERN, termen uzual în psihologia americană, desemnînd un prototip, un model funcțional, o structură sau formă de organizare generală, considerată în ceea ce are ea definitoriu, ca o constelație de raporturi fără a se face referință la conținut. Formă caracteristică a activității, într-o anumită măsură stereotipizată.

PĂRINȚI (în sens restrîns), tatăl și mama. În sens general, strămoși, întreaga linie de ascendenți din același sînge. Relația între **p.** și copii este de mare importanță în dezvoltarea personalității. Această relație nu se mai concepe astăzi sub forma autorității absolute, ci constituie o rețea de interacțiuni psihologice, în care dialogul continuu constituie soluția optimă. Un mare număr de copii inadaptați și cu alterări ale personalității sînt determinați de greșita educație, de relații inadecvate cu familia. Astăzi se vorbește tot mai mult de profesiunea de părinte, în sensul învățării unui comportament adecvat în relațiile cu copiii.

PEDAGOGIE (gr. *pais, paidos* — copil, *agein* — a educa), cercetarea și aplicarea celor mai bune metode de educare a copiilor, tineretului și adultului. Este știință și artă în același timp. Se prezintă ca știință prin cercetările pe care le efectuează în colaborare cu celelalte științe (biologie, psihologie, sociologie etc.), apare ca artă prin aplicarea adevărurilor descoperite. Se cunosc astăzi o serie de împărțiri ale **p.** în funcție de diferite criterii: **p.** *generală* incluzînd toate teoriile privitoare la educare și instruire; **p.** *experimentală,* abordarea într-un plan al încercărilor și controlului sistematic și științific a diferitelor metode formale și informale de formare a omului prin părăsirea planului empiric în care argumentele au putut fi adesea selecționate subiectiv și la întîmplare; **p.** *specială,* care se ocupă de diferitele categorii de inadaptați (pedagogia pentru deficienții senzoriali și motorii; **p.** pentru deficienții mintali, pentru copii cu diferite deficiențe specifice ca dislexie, disgrafie etc.). Din punct de vedere al subiecților cu care operează, cunoaștem o **p.** a *copilului,* a *adolescentului,* a *tineretului,* a *adultului.* În ultimele decenii se afirmă din ce în ce mai mult **p.** *socială,* care se ocupă cu o vastă gamă de probleme privind diferite compartimente ale vieții sociale și influența lor asupra procesului instructiv-educativ. Prelungirea învățămîntului și necesitatea învățării neîntrerupte pe toată durata vieții a determinat apariția unei **p.** a educației permanente. Se mai cunoaște și o **p.** *modernă,* care încearcă să răspundă trebuințelor și orientărilor

din timpul nostru, ținînd seama de experiența trecutului, dar mai ales de cercetările multilaterale ale societății actuale, în toată varietatea ei.

PEDANTERIE, mod de exprimare verbală sau conduită caracterizată prin tendința de a impresiona pe ceilalți printr-un exces de spirit analitic și de erudiție. **P.** ascunde, uneori, lipsa unei gîndiri puternice, originale, prin abuzul de termeni de specialitate, prin construcții verbale pompoase, printr-o rostire afectată. În ceea ce privește comportamentul, omul pedant se caracterizează prin excesul dus pînă la pasiune pentru lucrurile nesemnificative, pentru construirea și respectarea unor șabloane de acțiune.

PEDOLOGIE, știință despre copii, disciplină psihopedagogică fondată de O. Chrisman la sfîrșitul secolului trecut și care a avut o mare răspîndire în SUA și Europa în primele decenii ale secolului nostru. Și-a propus să reunească psihologia copilului cu *pedotehnia* (v.), dar nu a reușit să realizeze studii psihogenetice adîncite și a tratat superficial fenomenul educațional. Caracteristică pentru **p.** a fost exagerarea însemnătății dotației ereditare a copilului și subaprecierea rolului mediului și educației. De aceea **p.** s-a concentrat asupra testării aptitudinilor socotite native, în vederea orientării, selecției și adaptării de măsuri care să permită punerea în valoare a dotației. Dovedindu-se neîntemeiată și nesuficientă **p.** s-a destrămat, iar termenul nu mai este utilizat. A nu se confunda cu **p.** ca știință a solului.

PENTHOTAL, substanță barbiturică cu efecte de diminuare a vigilenței, dar fără a provoca somn. Este utilizată în analiză pentru a face să vorbească un individ blocat. Este utilizat în anchete judiciare, în unele țări, fiind denumit *„ser al adevărului"*.

PERCEPT, analogic conceptului rezultat din procesul conceperii sau gîndirii, unii psihologi folosesc termenul de **p.** ca produs al procesului percepției sau percepției. Este imaginea primară, perceptivă, constituită și avînd întotdeauna un conținut obiectual și fiind dependentă de obiectul său actual. **P.** nu poate fi vehiculat asemenea conceptului sau reprezentării, ci este numai selecționat și focalizat.

PERCEPTRON, termen propus de F. Rosenblatt (1962) pentru „modelele creierului". **P.** este definit ca un sistem teoretic care are drept scop explicarea funcționării psihologice a creierului, pe baza legilor cunoscute ale fizicii și matematicii pe de o parte, iar pe de altă parte, pe baza cunoștințelor de neuroanatomie și neurofiziologie. Esența unui astfel de model teoretic constă în faptul că el reprezintă un sistem de proprietăți cunoscute, în care se includ caracteristicile esențiale ale unui sistem cu proprietăți necunoscute sau cunoscute doar în parte. **P.** constă dintr-un set de unități generatoare de semnale, care sînt interconectate și formează rețele. Fiecare dintre aceste unități primește un semnal de intrare, fie din mediul înconjurător, fie de la alte unități ale sistemului și răspunde, generînd un semnal de ieșire, care poate fi transmis prin intermediul diferitelor conexiuni, unui anumit set de unități receptive. Deci fiecare **p.** include un input senzorial și unul sau mai multe unități de ieșire — răspuns. Un **p.** trebuie să îndeplinească anumite condiții logice și anume: 1) să aibă o organizare topologică, care constă în conexiunile dintre unitățile de semnalizare; 2) să aibă un set de funcții de propagare a semnalelor, incluzînd legile de bază ale generării și transmiterii semnalelor; 3) să aibă un set de funcții de memorizare, incluzînd legile prin care se modifică proprietățile rețelelor neuronale ca urmare a engramării. Ca model tehnic, capabil să reproducă procesul de percepere și recunoaștere a diferitelor configurații de stimuli, **p.** nu se studiază niciodată izolat, ci ca parte integrantă a unui sistem experimental închis, care cuprinde **p.** ca atare, un anumit mediu și sistemele de control. Problema recunoașterii automate poate fi rezolvată în general pe două căi: fie prin înscrierea procesului recunoașterii într-un anumit program și prestabilirea regulilor desfășurării lui, obținîndu-se astfel un **p.** de tip programat, determinist, fie cu ajutorul **p.** cu autoorganizare, de tip probabilist, care în procesul recepției stabilesc și fixează în mecanismele memorative modelele și indicii de discriminare. Acesta din urmă, parcurgînd un proces de instruire, devine capabil să perceapă, să clasifice și să redea simbolic obiectele din mediul înconjurător. Acest tip de **p.** se apropie cel mai mult de sistemul analizatorului vizual. Cel mai cunoscut **p.** este „MARK-1" conceput de F. Rosenblatt, care se bazează pe teoria discriminării statistice. Structura acestui **p.** satisface cerința impusă de principiul diversității necesare, formulată de W.R. Ashby, permițînd stabilirea unei analogii cu creierul.

PERCEPȚIE, proces psihic complex-senzorial și cu un conținut obiectual realizînd *reflectarea directă și unitară a ansamblului însușirilor și structurii obiectelor și fenomenelor, în forma imaginilor primare sau a perceptelor.* Se distinge de senzații prin sintetism și complexitate a imaginilor, rezultate dintr-o recepție și semnalizare plurimodală. Ca proces primar, se distinge de reprezentări și de gîndire, considerate procese secundare, prin faptul prezenței stimulilor în cîmpul senzorial și a desfășurării **p.** atît timp cît se păstrează contactul cu stimulul complex. În acest sens trebuie înțeles și caracterul nemijlocit al **p.**, iar nu în cel al absenței influenței experienței, modelelor (gestalturilor) sau cunoștințelor. Fapt că semnalizarea senzorială este posibilă și fără mediatori (J. Gibson), dar prezența acestora conferă un caracter

superior **p.** și permite realizarea lor cu fapte de conștiință. Posibilitățile de reflectare perceptivă se perfecționează în ontogeneză. De la centrarea perceptivă (v.) se trece prin coordonări la decentrare, cu efecte de creștere a conținutului obiectiv al reflectării. Odată cu aceasta procesele perceptive se comprimă, ajungînd să se desfășoare operativ, aparent — instantaneu. Analiza experimentală relevă însă mai multe faze ale oricărui act de **p.** Clasic, s-au detașat trei nivele de minimum (v.): *vizibile, separabile* și *cognoscibile* (A.D. Alexandrova). În psihologia inginerească, A. Fitts, H. Forgus, B. Lomov detașează patru faze ale procesului de **p.** (v.): *detectarea, discriminarea, identificarea* și *interpretarea*. În genere, **p.** este concepută în ordinea interacțiunii dintre obiect și subiect, considerîndu-se atît factorii obiectivi de intensitate, instanteneitate, contrast, prin care stimulii se impun, cît și factorii subiectivi, cum sînt activitatea exploratorie (E.N. Sokolov), mecanismele de relevare și extragere a informației (Attneave, J. Bruner), modelele perceptive sau gestalturile, etaloanele, motivele și atitudinile (P. Fraisse), ca și întreg aparatul cognitiv. Procesul **p.** este interpretat cibernetic în legătură cu capacitatea rezolutivă a canalelor senzoriale, iar selecția este pusă în seama deciziei. Aceasta explică selectivitatea **p.** într-un cadru dat, dar nu permite „adaosuri" arbitrare de calități senzoriale pe care stimulul nu le posedă. Subiectul poate interpreta obiectul, poate presupune, dar nu și percepe, în condiții normale, ceva ce nu aparține și nu este impus de obiect. De aici caracterul de lege al obiectualității **p.** Combătînd argumentat înțelegerea asociaționistă a **p.** ca un complex de senzații intercorelate, reprezentanții gestaltismului — W. Köhler, M. Wertheimer, K. Koffka ș.a. — au arătat că *unitatea sau integralitatea imaginii primare se datorește priorității întregului asupra părților și rezultă din organizarea gestalturilor (formelor, structurilor) senzoriomotorii, conform gestaltului fizic.* În joc intră o serie de *legi gestaltiste* (v.) *printre care fundamentală este legea pregnanței.* Experimental, multe din aserțiunile gestaltiste au fost parțial confirmate, dar teoria a rămas viciată de o exagerată afirmare a întregului și relațiilor în raport cu elementele și totodată de ignorarea rolului activității. Astfel, pe lîngă obiectualitate, integralitate, selectivitate, o lege a **p.** este *constanța* (v.). Or, nu de la început aceasta este prezentă. P. Pufan dovedește că, la copil, constantele de mărime și formă se formează (modelează) treptat în condițiile activității și rezultă, deci, din experiență. Fenomenele evidente ale specializării **p.** la persoane cu diverse profesiuni nu pot fi explicate decît prin antrenamentul prilejuit de activitate, ce permite restructurări senzoriomotorii, dublate de operații analitico-sintetice de ordin intelectual Înregistrările mișcărilor ochiului

în perceperea unui obiect dovedesc ca și în palpație, că este urmărit conturul și structura obiectului (F. Davis, Iarbus, V. Zincenko). Tiparele sau gestalturile ce se formează depind de practicarea unor traiectorii senzoriomotorii. Hebb (1956) a emis *teoria ansamblurilor neurale* în care se închid circuite ce sînt la baza perceperii formei. Orbii supuși operațiilor nu-și recapătă vederea inițial decît la nivelul unor vagi senzații. Pentru a percepe ei trebuie să străbată o perioadă de reeducare. Există deci un *fenomen de învățare perceptivă* prin care, după J. Bruner, L. Postman, O. Selfridge etc. — se formează mediatori centrali ai **p.**, și anume: *gestalturile, operațiile de explorare* și *control*, la care se adaugă *memoria senzorială*. Învățarea perceptivă este intensă în copilărie, dar și restructurînd repertoriul de modele perceptive de care dispune subiectul. După Pavlov la baza **p.** este un sistem de reflexe. Niciodată însă **p.** nu se reduce la o simplă confruntare între model și stimul. E.N. Sokolov arată că în constituția tuturor actelor perceptive intră ansambluri de reflexe orientative, defensive și adaptative. Imaginea se construiește procesual prin ajustări „tranzacționale" (Werner și Wapner). Dacă intervin condiții dificile, desfășurările oscilatorii ale **p.** sînt evidente. Uneori, mecanismele perceptuale generează iluzii deși, în principal, mecanismele date contribuie la **p.** corectă. Iluziile sînt depășite prin cunoaștere logică și practică. Astfel „știm" că soarele are altă mărime decît cea ce ne apare. Subiecții foarte exersați în măsurători nu comit eroarea prilejuită de figura lui Müller-Lyer, după cum a dovedit-o Gh. Zapan. În activitatea perceptivă, creierului îi revine un rol important. G. Stratton a experimentat cu ochelari cu lentile prismatice, ce răstoarnă imaginea, și menținînd la subiecți ochelarii, a obținut, în decursul a opt zile, o treptată corectare a imaginilor, astfel încît, după scoaterea ochelarilor, subiecții iar vedeau lumea răsturnată datorită ajustărilor ce interveniseră în decursul celor opt zile. În structurarea spațiului intervin coordonări polisenzoriale, îndeosebi opticokinestezice foarte complicate. În psihologia **p.** se folosește termenul de *cue-și* pentru a desemna atît mecanismele cît și reperele ce mediază **p.** În **p.** *spațiului bidimensional* un *cue-s* fundamental, este unghiul drept, alcătuit din verticala gravitațională și orizontală. Acesta a dobîndit numele de *ancoră*. În raport cu cele două dimensiuni se structurează formele plane. **P.** formei, după cum o dovedesc S.E. Asch și Witkin, depind de concurența factorilor optici (proiecția retiniană) și a celor kinestezici. **P.** *spațiului tridimensional sau a volumului, adîncimii*, depind de două serii de *cue-și:* primari și secundari. Primare sînt mecanismele de acomodare și convergență (asociate central cu asimetria funcțională a celor două emisfere cerebrale — B. Ananiev, Sherry),

prin care se determină direcția și se realizează accenturi relevante (J. Bruner). Cît privește *cue-șii* secundari ce contribuie la **p.** *tridimensională*, aceștia sînt: a) mărirea retinală a imaginii; dacă un obiect de proporții cunoscute este văzut la o distanță mai mare de 30 m, micimea proiecției retinale (obiectul se vede ca fiind mic) este un indicator invers al distanței; b) pe măsură ce obiectul se deplasează pe linie orizontală pare mai îndepărtat, însă ridicîndu-se, în același timp și pe verticală, pare și mai îndepărtat; c) textura și densitatea ambianței și obiectelor. Dacă privim un peisaj, observăm că textura pămîntului devine mai fină pe măsură ce se mărește distanța. Obiectele localizate pe pămîntul cu textură mai fină par mai depărtate decît cele localizate pe pămînt cu textură mai grosolană; d) superpoziția. Obiectul mai apropiat poate să ecraneze obiectul mai îndepărtat. Această corelație este folosită în teatru — diferite perdele suspendate dau impresia că scena este mult mai adîncă decît în realitate; e) spațiul gol sau umplut. Distanța umplută pare mai lungă decît spațiul gol. Astfel aceeași distanță pare mai mică decît pe teren, mai mică pe cîmp uniform decît de-a lungul unei străzi; f) perspectiva lineară. Este aplicată la dimensiuni longitudinale. Legea perspectivei lineare arată că mărimea retinală a dimensiunilor longitudinale este invers proporțională cu pătratul distanței față de subiect. Astfel privind de-a lungul liniilor ferate ni se pare că acestea se apropie una de alta și în punctul cel mai îndepărtat se întîlnesc, sau la linia orizontului ni se pare că cerul se unește cu pămîntul. Principiile perspectivei lineare se utilizează și în desen. Două linii ce se apropie de-a lungul unui plan dau impresia de adîncime; g) perspectiva aeriană. Straturile de aer și vapori interpuse între observator și obiect îl estompează pe acesta din urmă, contribuie la simplificarea imaginilor, în sensul că o serie de detalii nu mai sînt vizibile sau sînt percepute vag. Cu cît obiectul apare mai simplu și vag, fiind îmbrăcat și într-o nuanță bleu-violet, cu atît ni se pare că este mai îndepărtat; h) umbrele și lumina. Părțile iluminate ale obiectelor indică apropierea de observator, în timp ce umbrele sugerează volumul, reliefu, adîncimea. Zonele de umbră, ca și într-un desen, arată că porțiunile respective din obiect nu sînt cu totul vizibile, de unde efectul de corp tridimensional. Inversarea prin mijloace artificiale a zonelor de umbră și lumină generează o impresie de relativă apropiere și scoate în evidență volumul obiectului. Atragem atenția asupra importanței pe care o are componenta interpretativă în **p.** spațiului. *Experiența și cunoștințele de care dispune subiectul, etaloanele fixate de el intervin activ în structura imaginilor și în formularea aprecierilor.* Deseori perceperea relațiilor spațiale se prelungește printr-o problemă ce se cere rezolvată logic. Reperele sînt confruntate și judecîndu-se, se trag concluzii despre distanțe, poziții sau mărimi. În **p.** spațiului se include măsura. La militarii experimentați, ca și la alți specialiști se constituie un mecanism de videometrie (măsurarea prin **p.** vizuală). Văzînd, subiecții respectivi apreciază prompt dimensiunile. Pentru a educa la ostași abilitatea videometrică se folosesc anumite tehnici. Cerîndu-se aprecierea unei distanțe se verifică apoi distanța reală în cazul că nu este cunoscută de ofițerul instructor. Ostașului i se recomandă să recurgă fie la măsurarea analitică, aplicînd mintal pe traseul respectiv un etalon de 1,3,5, 10 m și verificînd de cîte ori este cuprins între extremele traseului, fie la metoda dihotomică, care constă în diviziunea în două a traseului, apoi diviziunea în două jumătăți apropiate ș.a.m.d. pînă la obținerea unui segment ale cărui dimensiuni sînt ușor de determinat și prin înmulțirea căruia se poate calcula integral distanța. Punctul critic în aprecierea distanțelor mari constă în aceea că segmentele situate în depărtare par a fi mai mici, conform legilor perspectivei lineare, de aceea în diviziuni și în folosirea de etaloane trebuie să se aplice progresiv un coeficient de amplificare direct proporțional cu distanța. Între coordonata spațială și cea temporară este un raport de intercondiționare. După Einstein timpul este cea de-a 4-a dimensiune a lumii. *Conform teoriei relativității între spațiul tridimensional și dimensiunea temporară este un raport de interdependență.* Dacă spațiul ste obiectivat în lucruri și raporturi între ele, timpul este o proprietate a mișcării, a evenimentelor. **P.** *spațiului* este facilitat de repere și etaloane obiective, evidente. **P.** *timpului* este mai dificilă, deoarece ea nu privește simultanul, ci succesivul, beneficiind numai de etaloane indirecte și greu de constituit și deci este foarte relativă, fiind mai mult decît oricare alta susceptibilă de iluzii și denaturări. *Timpul este perceput și apreciat în baza a trei sisteme de referință: a) sistemul fizic și cosmic, constînd din repetivitatea fenomenelor naturale; b) sistemul biologic, caracterizat prin ciclurile de viață și ritmarea funcțiilor organice, puls, respirație, contracție și dilatare musculară, digestie, metabolism, veghe și somn; c) sistemul sociocultural, cunoștințe generale despre unitățile de timp și sistematica lor, aparate de măsurare a timpului, retrospectiva cosmică, geologică și istorică.* La nivel **p.**, orientarea în timp se realizează în două forme: a) prin **p.** *succesiunii* comportînd ritmicitate, periodicitate, ordonări de faze, evenimente, stări; b) prin **p.** *duratei*, definită ca distanță temporară dintre două evenimente. Copiii consideră că dintr-o serie de vehicule ordonate pe șosea, cea mai mare viteză o are cel ce se află în frunte, ceea ce poate să nu fie real. Observăm că în aprecierea timpului intervin

și corelate spațiale, cum este în cazul vitezei. Orientarea în succesiune este dependentă și de factori subiectivi. Stimulul odată fixat este perceput mai repede, ceea ce face ca în succesiune să i se acorde un loc privilegiat. Dacă în **p.** spațiului un rol important revine văzului, în **p.** timpului intervin cu prioritate acele modalități senzoriale ale căror funcții se eșalonează larg în succesiuni: auz, kinestezie și sensibilitatea viscerală. **P.** duratei este deosebită de reprezentarea ei. În sens nemijlocit, **p.** duratei se referă la așa-zisul prezent psihologic, a cărui nemijlocită sesizare se extinde de la o sutime de secundă pînă la 2 secunde. Pragul minim al duratei este de o sutime de secundă prin senzațiile auditive și de zece sutimi de secundă prin senzațiile vizuale. Timpul plin, continuu este asigurat de o stimulație stabilă și se extinde de la una la douăsprezece sutimi de secundă. Trăirea duratei devine accelerată, grăbită la intervalul de 0,5 secunde și pare indiferentă la intervale ce se apropie de o secundă. Între una și două secunde durata este percepută ca fiind prelungă. Intervalele determinate vizual par mai lungi decît cele determinate auditiv. Cînd se trece de la un stimul mai intens la altul mai slab, durata aparentă se prelungește. Cînd se trece de la un stimul slab la altul mai intens, durata aparentă se scurtează. Intervalele marcate cu sunete joase par mai scurte decît cele marcate cu sunete mai înalte. Intervalele marcate cu stimulații discontinui sînt percepute ca fiind mai lungi. Aprecierea duratei percepute și a succesiunii ei imediate este pregnant influențată de starea emoțională a subiectului și de caracterul activității desfășurate de el. Emoțiile plăcute comprimă, subiectiv, duratele și accelerează succesiunile: într-o stare stenică, de bucurie și desfășurare energetică timpul trece pe nesimțite. Emoțiile neplăcute, dimpotrivă, provoacă, subiectiv, o dilatare a timpului. Stările penibile fac ca intervale obișnuite să pară insuportabil de lungi. De regulă îndreptarea atenției către scurgerea timpului, în absența oricăror altor preocupări, are același efect al dilatării aparente a duratei. Astfel, în condiții de plictiseală atenția fiind fixată pe timp, acesta pare a se scurge extrem de lent. Dacă însă atenția este fixată asupra altor obiective decît timpul și subiectul acționează cu încordare sau însuflețire, atunci, subiectiv, duratele se comprimă. Timpul ocupat cu activitate densă și interesantă se consumă extrem de rapid. Acțiunile și evenimentele se transformă la nivelul reprezentării timpului în repere. De aceea retrospectiv duratele de timp încărcate cu acțiuni și evenimente (amintite sau proiectate) vor părea foarte lungi, se vor amplifica. În reactualizarea trecutului acțiunile și evenimentele ce au fixat succesiv timpul, momentele prezente par să restituie subiectului timpul, să comunice acestuia impresia că a trăit o

viață îndelungată și bogată. De asemenea, în fața subiectului perspectivele temporare par a fi foarte largi cînd acesta este bogat în proiecte și prevede evenimente semnificative. Cît privește **p.** *mișcării*, aceasta este o modalitate mixtă de percepere spațiotemporară. Concludent este următorul experiment: într-o cameră obscură se aprind succesiv două becuri situate la o distanță mică unul de altul; subiectul percepe însă nu două lumini distincte și succesive, ci o bandă luminoasă în mișcare, de la primul la cel de-al doilea punct. Întotdeauna **p.** *mișcării* presupune o corelație între stimuli sau stimulații. Posibilitatea continuității între diverse faze de stimulație este condiționată, pe de o parte, de prezența unor repere fixe, pe de alta de fenomenele de postacțiune (v.) proprii analizatorilor. Rolul fenomenelor de postacțiune sau de persistență a imaginilor în construirea **p.** *mișcării* este pusă în evidență de experiența vizionării filmelor. Pelicula conține o succesiune de imagini statice, reprezentînd doar faze ale mișcărilor. Pe ecran sînt proiectate minimum douăzeci de cadre pe secundă, iar spectatorul realizează imaginea mișcării în virtutea unei continuități subiective, a unei contopiri datorite faptului că în minte imaginile nu dispar concomitent cu dispariția stimulului (efect de postacțiune), ci persistă și se îngemănează una cu alta. Faptul că noua imagine se formează peste cea veche și tot așa mai departe, creează impresia mișcării personajelor. Este un caz de mișcare aparentă. Din punct de vedere psihofiziologic și mișcarea reală se percepe în același fel. Urmărind un obiect mobil primim o suită de impresii, care, dacă apar la intervale mici unul de altul, se înlănțuie printr-o suprapunere parțială, încadrîndu-se în ceea ce se numește vederea cinematică. Dacă un obiect se mișcă prea încet sau este la o mare distanță și mișcarea lui este aparent lentă, atunci imaginile nu se modifică suficient de la o fază la alta și suprapunerea lor nu dă efectul perceptiv de mișcare. În schimb, este posibil ca obiectele imobile văzute rapid de un subiect aflat într-un vehicul să fie percepute ca fiind în mișcare. Pe lîngă aceste principale și generice modalități de **p.** (spațiu, timp, mișcare) se mai vorbește despre **p.** *vizuale*, *auditive*, *kinestezice*, după analizorul dominant în procesul de **p.** dat, sau despre **p.** *specializate* conform unui tip de activitate (lectură, producție industrială, artă etc.). Datele perceptive servesc pentru elaborarea reprezentărilor și gîndirii (v.) care însă se dezvoltă la un nivel superior, depășind **p.** și deseori contrazicînd-o sau completînd-o.

PERCEPȚIE EXTRASENZORIALĂ, telepatie, calificare, în psihologia engleză a recepției mesajelor telepatice sau după Ch. Richet, — criptestezie.

PERCEPȚIE INTERPERSONALĂ (INTERCUNOAȘTERE), proces de comunicare interpersonală

extralingvistică, preparînd și sprijinind permanent raporturile interpersonale, în care se manifestă tendința de a reflecta în mod deosebit nu atît structura și dinamica comportamentelor indivizilor în grup, cît mai ales intenționalitatea și semnificația acestor comportamente, obiectivele lor (Cătălin Mamali). *Obiectul* **p.i.** *este constituit din date de prezentare individuală (de la însușirile manifeste pînă la conduitele relaționale), trăsăturile de personalitate inaparente, rol-statusurile și structurile (rețelele) de grup, de percepție.* Datorită orientării cu precădere spre inaparent, **p.i.** presupune îmbinarea reflectării senzoriale cu cea rațională. Interpercepția nu este un simplu act de cunoaștere, ci și expresia nevoii de asociere cu alții și de variație relațională (J. Moreno), punînd astfel în funcțiune capacitatea de empatie. **P.i.** are caracter selectiv (P. Maucorps). Amplitudinea și calitatea interpercepției sînt condiționate de o serie de factori obiectivi (felul activității, contextul sociocultural, dispoziția spațială — J. Stoetzel) și subiectivi (atenție, curiozitate epistemică, motivație relațională, valori atribuite — R. Tagiuri). Informațiile recoltate sînt comparate cu imaginile-etalon ale unor modele mentale tipice (F. Heider). Modelele mentale au și rol motivațional, conțin standarde relaționale restrictive de ordin moral, transmise în familie, și de aceea necorespondența imaginii actuale a partenerilor cu modelul poate declanșa o reacție repulsivă. Treptat, grație învățării și experienței, repertoriul modelelor și motivelor se lărgește, declanșînd acțiuni de investigație perceptivă, a altora, de orientare anticipativă spre un ansamblu de stimulări relaționale, de atitudini reactive adecvate particularităților, sistemului valorico-normativ propriu colectivității date. Se menține însă posibilitatea desfășurării unor acte interperceptive inadecvate, cum sînt: promovarea unei atitudini excesiv critice sau necritice, neperceperea (totală sau parțială) a unor indici semnificativi, perceperea deformată, generalizarea metaforică a unui indice perceptiv asupra întregii configurații a situației percepute, extensiunea temporală a indicelui perceput, inerția perceptivă, tendința de cantonare la comportament aparent și nesesizarea comportamentului inaparent (disimulat, simulat sau suprasimulat), conformitatea perceptivo-afectivă (structurarea „imaginii perceptive" în conformitate cu orientările pozitivă sau negativă ale atitudinilor față de persoana percepută, de unde apariția efectelor de cristalizare și decristalizare).

PERFECȚIONARE PROFESIONALĂ, tendință și activitate sistematică de ridicare a calificării profesionale în raport cu exigențele sociale mereu sporite, pe baza experienței acumulate, prin însușirea de noi cunoștințe și tehnici de lucru. Se realizează prin cursuri de perfecționare în

întreprinderi și instituții sau la centre și institute specializate, necesită preocupări continue, tendințe de autodepășire, spirit de răspundere pentru propria activitate.

PERFECȚIONISM, atitudine hiperexigentă față de sine sau de alții, grijă excesivă, adesea obsesională pentru perfecțiune care eliminînd realizările parțiale, mai modeste, deseori frînează orice realizare.

PERFORMANȚĂ, acțiune cu un efect ce depășește nivelul comun, este superior, poate constitui chiar un record. În psihologie se apreciază ca **p.** toate rezultatele activității, ce dețin un rang maxim și aceasta fie în ordinea individuală fie în cea colectivă. Prin testele de **p.** se evaluează nivelul mental evitîndu-se probele verbale sau de cunoștințe.

PERFORMANȚĂ SPORTIVĂ, rezultat valoros individual sau colectiv obținut într-o competiție sportivă și exprimată în cifre absolute după sistemul baremurilor oficiale sau prin locul ocupat în clasament. Realizarea unei anumite **p.s.** poate constitui motivul fundamental al întregii activități de pregătire și participare la competiție. Obținerea unei **p.s.** este condiționată, alături de factori de ordin somatic și funcțional și de factori de natură psihologică ca: interesul, o anumită motivație, echilibrul emoțional, nivel de aspirație, pregătirea psihologică pentru competiție, capacitatea de autoreglare în competiții, ca și coeziunea afectivă în cazul echipelor sportive.

PERIFERIC (gr. *periferein* — a purta în jur), calificare a proceselor, informațiilor, zonelor în raport cu un centru; ceea ce este marginal, de însemnătate secundară, cu funcții auxiliare etc. În psihofiziologie este **p.** ceea ce este extracerebral și se ia în raport cu centrii corticali, de exemplu receptorii **p.** (ochi, ureche), organe **p.** (membre, viscere, țesut muscular sau cutanat ș.a.). În percepție se distinge o zonă centrală și alta **p.** de ex. vedere centrală și vedere **p.** O astfel de topică se aplică și fenomenului de conștiință care dispune de un nucleu de claritate și de zone **p.** crepusculare etc.

PERPLEXITATE, stare de copleșire, de mirare, surpriză asociată uneori cu spaima și producînd efecte de irascibilitate și blocaj afectiv.

PERSECUȚIE (MANIE), atitudine patologică a unui subiect, manifestată printr-un comportament de neîncredere, suspiciune și interpretare delirantă a cuvintelor și faptelor persoanelor din jur, ca avînd intenții și scopuri nefavorabile lui. Astfel, bolnavul crede că lumea îl vorbește de rău, caută să-l jefuiască, să-l chinuiască, să-l omoare etc. Uneori, **p.** este însoțită de un delir de grandoare, bolnavul considerînd că este persecutat deoarece, avînd calități deosebite, stîrnește invidia dușmanilor, care caută din aceste motive să-l distrugă fizic sau moral. În anumite cazuri, bolnavul se apără de **p.** imaginare,

revendică drepturi ce i-au fost „uzurpate", face demersuri la organele în drept și chiar comite acte de violență asupra dușmanilor închipuiți. În aceste situații, bolnavii devin din „persecutați" veritabili persecutori. Este întîlnită în unele boli psihice, dar poate fi și o trăsătură de caracter psihopatic.

PERSEVERAȚIE (lat. *per severus* — neînduplecat, stabil, neschimbat), persistență excesivă și anormală a unei reacții, tendințe, acțiuni, idei și aceasta datorită inerției uneori patologice a unui focar de excitație. Se manifestă de ex. prin mișcări stereotipe și inutile, prin repetarea acelorași cuvinte, prin revenirea la aceeași idee — și toate acestea în chip irațional.

PERSEVERENȚĂ, calitate a voinței caracterizată prin eforturi continue și mereu înnoite în vederea realizării unui scop. Apropiat ca sens de tenacitate, termen care accentuează continuitatea efortului și rezistența în învingerea unor obstacole.

PERSOANĂ 1) (În sens general) se referă la individul uman așa cum apare el în ochii altora, în relațiile cu alții. 2) (În filosofie și morală) desemnează un individ uman capabil să gîndească rațional și să acționeze în concordanță cu valorile morale. 3) (Din punct de vedere juridic) indică o entitate cu drepturi și îndatoriri stabilite prin legile în vigoare. Se face o distincție între **p.** *civilă,* care este un individ fizic și **p.** *juridică,* o asociație, unitate socială, care se bucură de anumite drepturi și obligații. G. Jung a introdus în psihologie termenul de „persona", termen preluat din textul antic, unde actorii purtau mască, și i-a dat sensul de aspect exterior, pe care noi îl prezentăm altora. **P.** se deosebește, la Jung, de „anima", care reprezintă forța internă reală a personalității. **P.** este o construcție adoptată din mediul social și în special din rolul profesional al individului. Sînt oameni care se identifică cu **p.** în dauna componentelor mai profunde și individuale ale personalității lor. În psihologie caracteristicile **p.** au fost opuse caracteristicilor „obiectului" de către W. Stern.

PERSONAJ (în germană *Persönlickheit Gestalt),* atitudini și conduite impuse de rolurile sociale animate de individ. Se disting în general: 1) personaje sociale, care joacă rolul așteptat de la ei de societate în conformitate cu funcția lor; 2) **p.** care se modelează după aspirațiile lor (un ideal conștient sau inconștient). Aceștia sînt desemnați și ca „**p.** *volitive*" — care vor să fie așa; 3) **p.** mască, care caută să apară într-un anumit fel pentru a-și ascunde propria personalitate, fiind un refugiu al *eului.* Noi vorbim despre funcția de **p.** a personalității, în sensul adaptării acesteia la împrejurări și roluri.

PERSONALITATE, subiectul uman considerat ca unitate biopsiho-socială, ca purtător al funcțiilor epistemice, pragmatice și axiologice. Restrictiv psihologia consideră **p.** ca un *macrosistem al invarianților informaționali și operaționali, ce se exprimă constant în conduită și sînt definitorii sau caracteristici pentru subiect.* **P.** este obiectul mai multor științe, fiecare din acestea considerînd-o sub un unghi specific. Antropologia filosofică se ocupă de sensul vieții și de esența umană. Esența umană a fost legată de Aristotel de capacitatea omului de a-și produce mijloacele de trai *(homo economicus),* a fost pusă de Descartes pe seama conștiinței, sau de alți gînditori pe seama limbajului, a capacității de a formula și utiliza simboluri Cassirer), de a fabrica și utiliza instrumente (B. Franklin), de a participa la istorie și de a fi dotat cu o cultură etc. Față de antropologia filosofică tradițională, care pornea de la ideea unei esențe imanente a omului și chiar față de concepțiile existențialiste cele mai avansate, care își centrează interpretările umaniste pe ideea sensului vieții umane, marxismul propusese încă în urmă cu mai bine de un secol, *înțelegerea esenței umane ca rezultînd din ansamblul relațiilor sociale.* Această interpretare, materialist-istorică, impune următoarele teze: 1) primatul social-istoricului asupra individualului încît esența este „transplantată" în individ, care nu este prin sine însuși generator, ci doar purtător al esenței „zămislite" într-un cadru sociocultural; 2) esența umană sau mai bine zis modul de organizare, structurare, orientare a indivizilor este subordonată devenirii istorice și deci nu este aceeași în toate epocile și societățile, particularizîndu-se clasial și grupal; 3) fiind produs al istoriei, personalitatea umană se afirmă, prin recurență, — ca factor activ al acesteia, dar nu într-un mod general și abstract, ci concret, în unitate cu circumstanțele existențiale; 4) orînduirile sociale nedrepte și în genere imperfecțiunile organizării sociale se repercutează corespunzător asupra vieții individuale, ghidate de aspirațiile multiple, prin înstrăinarea muncii și celelalte forme de înstrăinare; 5) transformarea socială a personalității ce nu poate exista și fi concepută decît concret, în unitate cu existența sa, nu poate fi realizată decît prin transformarea radicală și optimizarea vieții sociale și aceasta, în raport cu participarea subiecților la respectiva operă transformativă în sensul socialismului și comunismului. Lucien Sève demonstrează convingător prin apelul la metodologia marxistă și în baza lecturii psihologice a textelor marxiste că *„la baza psihologiei personalității este analiza muncii sociale",* ca o condiție a existenței științifice a însăși teoriei multidisciplinare a **p.** Marx arătase că industria este „cartea deschisă a forțelor esențiale umane", „principala forță de producție este însuși omul", că „forțele de producție și relațiile sociale sînt diferite aspecte ale însăși dezvoltării indivizi-

lor". *Solidaritatea profundă dintre socioeconomic și personologic exprimă relațiile funcționale de determinare dintre două serii de procese, care sînt diferite, dar se împletesc strîns fără a fi reciproc reductibile.* O veritabilă psihologie marxistă a **p.** va evita atît diformarea psihologistă a socialului, cît și tratarea sociologizantă, abstractă a persoanei. Nu este vorba de înlocuirea studiului psihologic de **p.** cu studiul restrictiv al relațiilor economice, sociale, culturale, ci de amplasarea psihologiei **p.** pe topografia materialist-istorică, ținînd seama de rolul primordial al relațiilor socioeconomice. Numai astfel pot fi descoperite, în contextul esenței relațional-sociale a omului, legile generale ale **p.** și totodată modalitatea tipică și concret-individuală de existență a acesteia. Numai în acest sens al priorității social-istoricului poate fi realizată în psihologia **p.** dialectica relațiilor dintre general, tipic și singular. În continuare, solicitînd tratarea concretă a omului, psihologia marxistă obligă la studiul psihologic cît mai aprofundat și cuprinzător al individualităților fără de care nu poate fi înțeleasă nici viața socială, nici cea individuală. Din faptul că sistemul de **p.** este subordonat macrosistemului social nu rezultă că individualitatea este un simplu derivat de serie al socialului. Fiind parte integrantă a societății, aparținînd relațiilor sociale, omul totuși nu se depersonalizează prin aceasta, ci dimpotrivă, prin integrarea socială se integrează ca **p.** cu o natură social-istorică, dar cu o structură psihică particulară, așa cum particulară îi este fizionomia propriu-zisă. Privită sub raport psihologic, **p.** a fost definită de către G. Allport ca *unitate a sistemelor dinamice prin care se efectuează o adaptare originală*, iar de către R. Cattel ca un *sistem al deprinderilor proprii subiectului, care permit o previziune asupra comportamentelor acestuia.* Fondatorul personologiei W. Stern recurge la definirea **p.** ca un *tot funcțional, structurat, orientat finalist, articulat într-un sistem ierarhic de persoane.* Ultima idee este în acord cu poziția lui H.S. Sullivan pentru care **p.** *este un model de durată relativă a situațiilor periodice interpersonale, ce caracterizează viața umană.* Astfel se confirmă ideea că fiecare om este dependent de toți ceilalți. Școala antropologică culturală de la Chicago are meritul de a fi dezvăluit corespondența dintre organizarea comportamentală ce indică **p.** și structura comportamentelor sociale. A. Kardiner operează o distincție între **p.** *de bază* (termen corelabil cu cel al lui Jung privind inconștientul colectiv) ce rezultă dintr-o comunitate de cultură și **p.** *de statut*, suprapusă primei și rezultînd din poziția individului în sistemul social. G.H. Mead, apoi T. Parsons definesc **p.** ca un set de roluri și valori interiorizate. C.L. Rogers consideră că sistemul de **p.** se închide în sine organizîndu-se și se deschide spre lume, obiectivîndu-și dimensiunile în valori. *Eul* constă dintr-o manieră de a exista cu alții, conștiința de sine confundîndu-se perpetuu cu conștiința altora (J.P. Sartre). *După K. Lewin, persoana și mediul sînt interdependente, unul construindu-se în funcție de celălalt sau de ansamblul celorlalte.* În consecință, agregatul de factori și procese ale personalității este ontogenetic construit, după G. Kelly, unitatea de sens a personalității fiind constructul. Observăm că chiar în sistemul psihologiei modul de concepere al **p.** se diferențiază, fiind altul în perspectiva psihologiei sociale decît al psihologiei individuale. Dacă psihologia socială se ocupă de **p.** „în situație" sau de **p.** „interpersonală" (H. Sullivan, J. Stoetzel), psihologia generală are în vedere structura psihologică a **p.** și posibilitățile ei de emergență creatoare. După interpretările noastre, *există o corespondență între modelul societății și modelul* **p.**, *între relațiile economice, culturale, sociale și atitudini caracteriale și de asemenea, între mijloace de producție și aptitudini sau capacități.* Relațiile interspecifice dintre om și mediu (relații și acțiuni) se răsfrîng asupra relațiilor infraspecifice dintre componentele **p.** (atitudini și aptitudini). Înțelegerea **p.** ca un produs al împrejurărilor și activității sociale, și ca un sistem de valori instrumentale și sociomorale, ce dau posibilitatea subiectului să se impună și să contribuie în chip creator la existența socială, se opune atît exagerării rolului eredității în definirea **p.**, cît și încercărilor de a reduce determinarea **p.** la trăsături psihoconstituționale. De aceea biotipologiile de orice fel rămîn neconcludente pentru ceea ce reprezintă **p.** în esența sa și nu pot aduce decît unele completări la teoria temperamentelor. În studiul psihologic al **p.** se detașează în mare două modalități de abordare: cea factorială preocupată de identificarea și stabilirea corelațiilor dintre trăsături și cea structurală, preocupată de surprinderea organizării globale a **p.**, de identificare a profilelor. *Trăsăturile de* **p.** se disting: prin *sintetism*, reunind particularități ale diverselor procese psihice, prin *constanță sau relativă stabilitate*, întrucît se confirmă în variate împrejurări și prin *generalitate*, ajungînd să fie definitorii pentru subiectul în cauză. Inventarul trăsăturilor de **p.**, făcut de G. Allport și Ph. Vernon sau de Fr. Baumgarten a depășit cifra de zece mii. Teoretic se consideră că toate trăsăturile descoperite în studiul general sînt într-o formă sau alta prezente în constituția **p.** adulte. Trăsăturile de sens opus nu sînt sub raport psihologic, incompatibile, întrucît coexistă, sînt în conflict permanent și se echilibrează într-un anumit mod. *Pentru înțelegerea structurii globale de* **p.** *este important să se țină seama de principiile integrării și ale ierarhiei. Sînt trăsături generale care le integrează pe altele particulare, după cum sînt trăsături*

supraordonate și altele subordonate. G. Allport a elaborat un model ierarhic al sistemului de **p.**, *în care se identifică una-două trăsături cardinale sau calități „stăpîne", dominante și caracteristice pentru subiect, apoi un număr restrîns de trăsături centrale, care de asemenea se exprimă pregnant în conduită, după care urmează un noian de trăsături secundare, la care noi am adăuga, în rest, trăsăturile latente, discrete, de fond.* După opinia noastră, interacțiunea dintre atitudini (vectori) și aptitudini (sisteme operaționale) constituie dimensiunea centrală a **p.** Totodată trebuie considerat faptul că *ierarhia trăsăturilor variază de la un individ la altul, ceea ce la unul este dominant la altul putînd fi subordonat și nesemnificativ.* R. Meili admite și posibilitatea existenței unor trăsături izolate de celelalte. Cît privește caracteristicile tipice sau de profil ale **p.**, acestea vor fi identificate în sfera trăsăturilor cardinale și centrale, relativ comune pentru anumite categorii de indivizi. În acest punct intervine o diferențiere între caracterizările formal psihologice, care au în vedere dozajele intelectiv, afectiv și voluntar sau introversiunea-extroversiunea și caracterizările psihosociale, ce consideră particularitățile rezultate din apartenența la culturi naționale, la etape istorice, la generații, la clase și categorii sociale, la profesiuni. Este necesar ca ambele moduri de caracterizare să fie avute în vedere. În psihologia contemporană există o mare varietate de sisteme de modelare a **p.**, dar cea mai concludentă rămîne cea clasică realizată în termeni de temperament, aptitudini, caracter (v.).

PERSONALITATE DE BAZĂ, structură de elemente psihosociologice și de situații socio-culturale (sentimente, aspirații, atitudini, comportamente, valori etc.) asemănătoare, comune unor anumite categorii de persoane dintr-o societate dată. **P. de b.** este rezultatul acțiunii instituțiilor și modelelor culturale ale societății și se formează începînd din copilărie, prin condiționarea comportamentului și învățare în mediul familial și educativ și reflectă condițiile biologice, ecologice, demografice și sociale ale grupului. Astfel devine posibilă adaptarea la instituțiile societății, care continuă să modeleze pe oameni în tot cursul vieții. Din această cauză studiind instituțiile se pot înțelege conduitele psiho-sociale ale indivizilor. Mai mult chiar, potrivit celor care au introdus în psihologia socială această noțiune (R. Linton și A. Kardiner), cunoscînd **p. de b.** a unei societăți, s-ar putea prevedea natura, caracteristicile și evoluția unor anumite instituții.

PERSONALITATE MODALĂ, latură sau mod al personalității totale, luată în raport cu un sistem anume (profesie, familie, organizații etc.).

PERSONIFICARE, procedeu imaginativ și artistic constînd din reproducerea intelectuală, afectivă și comportamentală a unui personaj sau idei, calități. În accepțiunea lui Flournoy, aparență personală umanizată a unor stimuli cum ar fi literele, cifrele, culorile ce sugerează calități omenești (sinopsie).

PERSONOLOGIE, disciplină introdusă de W. Stern și apoi dezvoltată de H. Murray, care se ocupă sub toate raporturile de persoana umană, pornind de la distincția netă între lucru (obiect) și persoană.

PERSPECTIVĂ: 1) perceperea distanței relative a unor obiecte variate sau a părților lor în raport de corpul observatorului, prin intermediul mărimii aparente a mărimilor respective; 2) ceea ce se întrevede posibil în viitor; 3) posibilitatea de dezvoltare a unei persoane; 4) **p.** *binoculară,* perceperea adîncimii sau distanței prin folosirea ambilor ochi; 5) **p.** *temporală,* memoria pentru distanțele relative de timp și determinarea raportului lor față de momentul prezent.

PERSPICACITATE, calitate intelectivă, modalitate a inteligenței; constînd din acuitatea spiritului de observație și mai ales din aptitudinea penetrației operative în esența lucrurilor, prin diferențierea subtilă a semnificațiilor. Este perspicace subiectul ce înțelege rapid și profund, precis și clar, în același timp elaborînd planuri adecvate de acțiune.

PERSUASIUNE (lat. *persuader* — a sfătui eficient, a convinge), acțiunea prin care o persoană este determinată de către alta să creadă sau să efectueze un anumit lucru. În acest scop este necesară cunoașterea exactă a dorințelor, mobilurilor și stării de spirit a celui supus acțiunii de constrîngere. Este utilizată curent de medic pentru a susține moralul bolnavului, ca și de educatori, care sugerează ce conduită trebuie adoptată de cel educat.

PERVERSIUNE (PERVERSITATE), modificare patologică a diferitelor instincte sau tendințe afective. Cele mai des întîlnite sînt **p.** *sexuale,* caracterizate prin satisfacerea aberantă a dorințelor erotice *(homosexualitatea, bestialitatea, sadismul* etc.). Deoarece perversitățile au un caracter imoral și antisocial, se duce o activitate de lichidare a lor cu ajutorul mijloacelor de reeducare și chiar, în cazurile periculoase, prin sancționare penală.

PESIMISM (lat. *pessimus* — cel mai rău), negare a optimismului, doctrină și atitudine susținînd prioritatea răului asupra binelui, a durerii asupra plăcerii și a neputinței omului de a se opune unei evoluții negative și dăunătoare.

PICTOGRAFIE, sistem grafic ce precede sau apare ca o primă formă a scrierii și care constă din reprezentarea grafică figurativă a obiectelor și acțiunilor și aceasta în chip realist. Sînt desenate obiectele, scrierea prin **p.** constînd dintr-o serie de imagini ce redau semnificația obiectuală a cuvintelor iar nu cuvintele ca atare. De la sistemul **p.** se trece prin scrieri ideografice la scrierea modernă, în principal fonografică

și convențională care este adecvată limbii iar nu conținutului semantic.

PIROMANIE, tendință patologică către utilizarea absurdă a focului, contemplarea lui obsesivă și provocare de incendii.

PITIATISM, termen folosit de Babinski pentru a desemna isteria — în interpretarea ei ca sindrom de autosugestie. Este „pitiatic" și tratamentul prin autosugestie.

PLACEBO, denumirea efectului terapeutic al unei substanțe indiferente care este administrată subiectului în chip de medicament sau drog și produce, numai pe bază de sugestie, efectele corespunzătoare. **P.** este introdus obligatoriu, ca substanță monitor, ori de cîte ori se testează eficacitatea farmacodinamică a unui medicament nou.

PLAFON (PLAFONARE), expresii metaforice utilizate pentru a caracteriza porțiunile superioare și staționare din curbele de evoluție sau de exercițiu. Se spune: „curba a ajuns la un plafon la care se menține și pe care nu-l poate depăși". De asemenea se vorbește despre plafonare în sensul opririi la un anumit nivel al evoluției intelectuale și morale sau al dezvoltării aspirațiilor.

PLASTICITATE, caracteristică recunoscută structurilor neuropsihice de a se transforma facilitînd adaptarea, de a se restructura cu suplețe în vederea adecvării la cerințele activității și solicitările externe. Opusă *rigidității*, are și sens de receptivitate sau de condiție a rezolvării de probleme și a creativității.

PLĂCERE, stare afectivă fundamentală rezultată din realizarea unei dorințe și exprimînd o satisfacție sau împlinire prin rechilibrare. Este trăită ca fiind independentă de timp și după unele opinii intervine mai ales în procesul îndeplinirii scopurilor și mai puțin după ce acestea sînt obiectivate. **P.** este deosebită radical de durere și se opune neplăcerii. Freud consideră că în viață **p.** reprezintă un principiu (libido), raliindu-se astfel doctrinei hedoniste, dar acest principiu se ciocnește de „principiul realității", *eul* fiind obligat la compromisuri.

PLETISMOGRAF, aparat care înregistrează modificările de volum ale vaselor sanguine din mînă, în sensul vasoconstricției și vasodilatației. Util îndeosebi în studiul psihofiziologic al reacțiilor afective.

PLIERE v. CIRCUMVOLUȚIE

PLURALISM (lat. *pluralis* — făcut din mai multe), concepție apropiată de cea eclectică, negînd monismul și subordonarea sistemului natural, social și uman la un principiu unic. Susține acțiunea concomitentă a mai multor factori cu însemnătate relativ echivalentă.

PLURIMODAL, caracteristică a acțiunilor sau proceselor la realizarea cărora concură mai multe modalități sau feluri de funcțiuni. Se spune astfel că percepția este **p.** pentru că la realizarea ei participă mai multe

modalități senzoriale. Deosebit de uni sau monomodal.

PNEUMOGRAF, aparat de înregistrare a ritmului, volumului și structurii actelor respiratorii, implicînd corelația dintre inspirație și expirație. Util în studiul reacțiilor afective și a psihofiziologiei vorbirii.

POICHILOTIMIE, permeabilitate afectivă, caracteristică personalității de tip isteric, tradusă prin faptul că starea afectivă a istericului este foarte dependentă de atmosfera afectivă din jurul său, dar această concordanță se realizează într-o manieră mult mai amplă și, spre deosebire de cei normali, prin nepăstrarea unei anumite stări timice de fond, în virtutea situațiilor precedente. **P.** semnifică deci imposibilitatea conservării unei stări afective anterioare, într-o ambianță afectivă deosebită.

POLARITATE, dispoziție caracteristică în activitatea nervoasă și psihică de opunere a trăsăturilor și fenomenelor în termeni extremi și inversi și de dezvoltare în aceste condiții contradictorii, după modelul electricității, în care funcționează **p.** *negativ-pozitivă*. Principiul **p.** este pregnant exprimat în afectivitate și organizare caracterială.

POLICROMATISM, denumirea teoriilor lui Hering, Wundt, Hartridge ș.a. care afirmă existența în analizorul optic a mai mult de trei elemente sensibile la tonuri cromatice fundamentale.

POLIGENEZĂ, multiplicitatea originilor sau paralelismul unor geneze ce duc la efecte similare. Se opune monogenezei ce susține originarea unei categorii de fenomene în aceeași sursă și același loc, după care ar urma o difuzare, dispersare și diferențiere a elementelor respectivei categorii. **P.** susține de pildă că antropogeneza s-a produs în multe zone ale planetei, pe linii independente una de alta, dar în virtutea unor legități evoluționiste generice. Tot așa limbile sau culturile n-ar fi rezultat din una singură originară, ci au apărut mai multe limbi și culturi primare la populații ce n-aveau legătură una cu alta. Schimburile, interferențele și diversificările ar fi intervenit ulterior. Teoria **p.** se bucură de mai mare credit decît monogeneza.

POLIGRAF, agregat experimental modern care permite înregistrarea concomitentă a numeroase și variate reacții vegetative, motorii, nervoase, vocale etc. Cunoaște variante electronice extrem de perfecționate și se afirmă ca un mijloc universal în laboratoarele de psihologie experimentală.

POLTERGEIST v. HANTISĂ.

PORNOGRAFIE (gr. *pornographos: porno* — prostituată, *graphe* — a scrie), scriere, pictură, fotografie sau obiect care înfățișează obscenități. Lucrările pornografice sînt total lipsite de valoare artistică, realiza-

torii lor urmărind scopuri strict comerciale. Amatorii unor asemenea lucrări sînt, în general, persoane dezechilibrate, cu deformări sexuale. Conținutul imoral al lucrărilor pornografice ca și posibilele influențe sociale negative, în special asupra tineretului, au determinat adoptarea unor legi, care interzic producerea și difuzarea lor în țara noastră.

PORROPSIE, iluzie vizuală, constînd în perceperea eronată a distanței și în aceea că obiectele sînt percepute ca fiind mai apropiate sau mai îndepărtate decît sînt în realitate.

POSIBIL (POSIBILITATE), ceea ce ține de sau reprezintă un real virtual, potențial, implicat într-un context obiectiv prin tendințe de dezvoltare dar încă nerealizat, neîmplinit. Filosofia marxistă consideră că în dezvoltare, **p.** și realul sînt intercorelate și se raportează asemenea noului la vechi. Conștiința umană se distinge prin faptul că reflectă nu numai realul dar și **p.**, iar prin transformarea **p.** în real activitatea devine creatoare. Cultura este generatoare de noi și noi posibilități a căror împlinire marchează progresul. Dezvoltarea psihică pornește de la potențialul ereditar, dar prin enculturație apar noi posibilități pe care educația le valorifică.

POSTACȚIUNE sau descărcare consecutivă, efect neurofiziologic al unei stimulații ce se prelungește cîteva secunde și după ce stimulul a încetat să acționeze. Stare de excitare reziduală ce persistă cîtva în baza inerției proceselor nervoase. Efectul de **p.** contribuie la continuitatea actelor neurodinamice și reflexe, făcînd posibile înlănțuirile și fuziunile de excitații. Vederea cinematică se explică prin efectul de **p.**

POSTIMAGINE, manifestare a inerției funcționale a analizorilor constînd în menținerea imaginii senzoriale și după ieșirea obiectului din cîmpul perceptiv.

POSTULAT (lat. *postulatum* — cerință), aserțiune preliminară imperativă căreia, în cadrul unui sistem deductiv, i se acordă valoare de principiu chiar dacă nu se impune cu evidență asemenea axiomei. Adevărul **p.** este general dar indemonstrabil. **P.** este o premisă sau cerință pentru construirea unor enunțuri, teorii sau discipline.

POSTURAL, ceea ce ține de poziția corpului și organizarea dinamică a sistemului muscular. Posturalitatea constă din ansamblul distribuției încordărilor și relaxărilor în sistemul osteomuscular.

POTENȚIAL, ceea ce există latent fără a se manifesta momentan în acțiune. Pentru ca **p.** să fie realizat și valorificat sînt necesare anumite condiții și eforturi. O caracteristică a **p.** uman constă în aceea că el se alimentează din sfera culturii și nu reprezintă o mărime dată definitiv ci una care sporește mereu, odată cu fiecare act de învățare, cu fiecare progres al personalității. Omului îi este proprie capacitatea autodepășirii.

POTENȚIAL DE ACȚIUNE, totalitatea modificărilor de potențial *bioelectric* apărute consecutiv unei stimulări. Prin aplicarea unui stimul, după o anumită perioadă de latență, urmează depolarizarea sau inversarea de potențial *bioelectric* al membranei (interiorul neuronului devenind predominant pozitiv, iar exteriorul predominant negativ), pentru ca foarte rapid să aibă loc o repolarizare care depășește valoarea inițială a potențialului de repaus (echivalînd o hiperpolarizare); ultima stare a **p. de a.** se menține cît timp funcționează neuronul stimulat. **P. de a.** este astfel una din formele biofizice specifice de manifestare a procesului de excitație, unda de depolarizare-repolarizare constituind substratul influxului nervos.

POTENȚIAL DE REPAUS (POTENȚIAL DE MEMBRANĂ), reprezintă diferența de **p.** creată prin repartizarea inegală a sarcinilor electrice de o parte și de alta a membranei neuronale: predominant pozitive la exterior și predominant negative în interiorul neuronului. Este specific țesutului nestimulat, aflat în stare de repaus.

POZĂ, termen introdus de A. Uhtomski pentru a desemna posturalitatea, mai precis organizarea anticipativă a tensiunilor neuromusculare în condiții statice sau de lucru. Psihologia muncii acordă o mare însemnătate elaborării și stereotipizării corecte a **p.** de travaliu.

POZITIV, are mai multe sensuri în funcție de context: 1) care se întemeiază pe fapte, pe realități, pe experiență (ex. științe pozitive); 2) erou pozitiv, personaj care corespunde valorilor progresiste ale societății; 3) corespondență cu un model (ex. post-imagine pozitivă); 4) cu referire la un stimul sau stimulare (ex.: tropism pozitiv); 5) indicînd o valoare mai mare decît zero; 6) uneori este sinonim cu afirmativ. În psihologie îl întîlnim și în expresii ca: a) accelerare pozitivă, schimbarea de la un ritm lent la unul mai rapid în procesul învățării; b) metoda cazurilor **p.** și negative, metodă introdusă de T. Fechner în măsurătorile psihofizice, în care stimuli cu valori apropiate sînt prezentați în ordine schimbată; c) mișcare pozitiv-negativă, în mișcările aparente în cazul percepției unei linii albe pe un fond negru ca pe o linie neagră pe un fond alb; d) sentimentul **p.** de sine, atitudine de satisfacție față de sine, de autorealizare; e) reflexul **p.** de susținere, acționează pentru menținerea posturii corpului; f) transfer **p.** în exercițiile de învățare etc.

POZITIVISM, curent filosofic de respingere a teoriei și de limitare numai la faptele pozitive, la datele certe ale experienței. **P.** se declară protivnic speculațiilor, dar nesocotirea rolului mediației cunoașterii prin modele teoretice, pe de o parte sără-

ceşte cunoaşterea, pe de alta o deformează în chip subiectivist, întrucît îi neagă esenţialitatea şi o aduce la senzaţiile şi trăirile subiectului. Neopozitivismul sau **p.** *logic* (B.Russel, L.Wittgenstein, R. Carnap, A.Ayer ş.a.) se centrează asupra analizei logice a limbajului ştiinţei. În acelaşi timp neopozitivismul neagă ca lipsită de sens relaţia fundamentală a filosofiei, problema adevărului. În plan epistemologic neopozitivismul este convenţionalist. Neopozitivismul a adus însă unele servicii ştiinţei sub raportul rigurozităţii logice şi o edificare a unor noi modele de elaborare ştiinţifică. În psihologie **p.** a influenţat divers, pe de o parte reactualizînd introspecţionismul într-un cadru experimental, clinic şi într-o interpretare fenomenologică, pe de alta a generat obiectivismul vechiului behaviorism şi instrumentalismul neobehaviorismului. Şi aici se înregistrează pe lîngă subiectivism sau mecanicism şi unele influenţe constructive privind experimentalismul, psihodiagnoza şi psihometria. În faza actuală, în psihologie **p.** tinde să fie depăşit prin atenţia ce se acordă elaborării modelelor şi interpretărilor teoretice.

PRACTICĂ (PRAXIS), activitate socială, mijlocită cultural, de transformare a realităţii naturale şi sociale, de construcţie materială şi socioculturală. **P.** este o activitate transformativă efectivă, cu pregnante rezultate economice, tehnice, sociale, artistice, pedagogice etc. Ea are un caracter obiectiv, deşi este mijlocită prin forţele subiective ale oamenilor organizaţi social. **P.** ocupă un loc central, esenţial, vital în existenţa socială şi se dezvoltă istoriceşte. În **p.** se exprimă relaţiile funcţionale dintre oameni, grupuri, din întregul sistem social. Teza marxistă despre transformarea oamenilor în procesul transformării lumii are însemnătatea unui principiu pentru psihologie şi pedagogie. Omul este *faber*, este prioritar subiect al **p.** şi astfel şi subiect al cunoaşterii şi al valorilor. În cunoaştere, **p.** are un rol decisiv. Ea „este superioară cunoaşterii întrucît o cuprinde şi pe aceasta". Faţă de cunoaştere activitatea **p.** este izvor, bază de susţinere şi scop, întrucît **p.** devine relevantă şi explicativă (mai ales în experimentul ştiinţific), **p.** reclamă cunoaşterea, ce-i este tot ei destinată, întrucît orice cunoaştere este orientată transformativ. Între **p.** şi teorie este o unitate dialectică şi aceasta călăuzeşte şi modul de construire al ştiinţei. Psihologia se ocupă nemijlocit cu studiul **p.** în formele concrete ale acesteia, de activitate specializată.

PRAG, nivel sau mărime la care apare sau dispare un fenomen psihic sau devine posibilă o discriminare. Se cunosc în esteziologie **p.** *absolute* şi *relative* sau *diferenţiale*. Prin extensiune conceptul este uneori utilizat şi în studiul proceselor emoţionale şi intelectuale.

PRAG ABSOLUT, minim **(p.m.)** sau maxim **(p.M.),** limitele *inferioară* (începînd de la care...) şi *superioară* pînă la care... funcţionează sensibilitatea de o anume modalitate. Aceasta atît după intensitatea cît şi după frecvenţa stimulaţiei. Pentru tact, **p.m.** necesită o anumită apăsare (intensitate) a firului aplicat pe piele. Pentru gust sau miros **p.m.** se defineşte la un grad de concentraţie a soluţiei sau difuziei substanţei în lichid sau aer. La văz **p.m.** este de 2—3 cuante de la distanţă mică. La auz, după frecvenţa acustică — **p.m.** din 19—20 cicli pe secundă, iar **p.M.** este de circa 20 000 c/s. Pentru ca **p.m.** să se definească în raport cu un parametru (intensitate, frecvenţă, factură sau formă, durată) este necesar ca ceilalţi să fie menţinuţi constanţi. **P.m.** depinde atît de construcţia analizorului (unele animale sesizează stimulaţii care pentru noi sînt subliminare sau supraliminare), cît şi (în anumite limite) de antrenament. **P.m.** este indicatorul invers al acuităţii senzoriale (E) şi se calculează după formula: $E = 1/p.m.$. Cît priveşte **p.M.** acesta reprezintă limita de rezistenţă la solicitări a analizorului, nivelul la care încă mai funcţionează, după care (zonă supraliminară) intervine destrucţia semnalată prin durere şi deconectare şi calificată curent ca „lumină orbitoare", „zgomot asurzitor", „presiune nimicitoare" etc.

PRAG DIFERENŢIAL (sensibilitate diferenţială sau discriminativă) se exprimă în cantitatea (relativă la stimulaţia precedentă) cu care trebuie să varieze (în plus sau minus) un stimul pentru a determina o senzaţie deosebită (mai puternică sau mai slabă, de o altă nuanţă cromatică sau tonalitate etc.). În urmă cu mai bine de un secol, Bouguer şi apoi M. Weber (fondatorul psihofizicii) afirmă că **p.d.** este o constantă ce se exprimă în raport cu stimulul de bază. Dacă x este stimulaţia iniţială iar Δx variaţia ei, atunci $\frac{\Delta x}{x} = K$, iar concret în cazul văzului este 1/100, a auzului 1/10, a audibilităţii ponderale 1/30, în cazul altor stimulaţii (miros, gust, durere, tact, kinestezie), **p.d.** fiind dependent şi de calitatea şi locul stimulaţiei. Ceva mai tîrziu T. Fechner a propus ca cele două serii de mărimi, ale stimulaţiilor fizice şi ale intensităţii senzaţiilor, să fie puse într-un raport generic, formulînd legea potrivit căreia: intensitatea senzaţiilor creşte în progresie aritmetică, în timp ce intensitatea stimulilor creşte în progresie geometrică. În formulă: **p.d.** $= k \log x + c$, în care k şi c sînt nişte constante. Ulterior, măsurătorile experimentale efectuate de **H.** Ebbinghaus, H. Helmholtz, Lazarev ş.a. au dovedit că această relaţie (psihofizică) nu este valabilă decît în zona intensităţilor medii

și uzuale, stimulațiile foarte slabe sau foarte puternice necesitînd **p.d.** mult mai mare. Este ceea ce se explică prin legea intensităților formulată de Pavlov și conform căreia excitațiile medii iradiază și se concentrează rapid, pe cînd excitațiile slabe sau puternice iradiază prelung și se concentrează anevoios. De aici și necesitatea revizuirii formulei fechneriene pe care a realizat-o optim Gh. Zapan (1960) luînd în considerație teoria electrochimică a propagării excitației și incluzînd o serie de variabile ce permit aplicarea formulei sale și la stimulațiile slabe sau puternice. După Zapan: $y = \frac{1}{\sqrt{\lambda}} \log \frac{(2ax+b-\sqrt{\lambda})(b+\sqrt{\lambda})}{(2ax+b+\sqrt{\lambda})(b-\sqrt{\lambda})}$. Contemporan, cu mijloacele cibernetico-statistice și în planul preocupărilor psihologiei inginerești, în calculul **p.d.** se includ o serie de variabile puse în intercirculație și considerînd analizorul un canal de comunicație, un sistem cu autoreglaj. Ergonomia informațională are în vedere nu atît **p.d.** considerat în forma sa de posibilitate minimă, discretă, ci condițiile optimizării diferențierii senzoriale sub forma **p.** operativ.

PRAG DINAMIC, variantă a **p.** senzorial propusă de G. Walter prin considerarea nu numai a intensității stimulului, dar și a *variației intensității în timp* (dinamism).

PRAG OPERATIV, după A. Chapanis, valoarea **p.** care, în condițiile activității concrete, permite o diferențiere optimă. Hill (1961) definește **p.o.** ca „mărime minimă a divergenței care atunci cînd este atinsă, viteza și precizia diferențierii devin maxime".

PRAG PERCEPTIV, sînt mai complexe decît la senzație și privesc ierarhic *nivelul* detecției (v. MINIMUM VIZIBILE), al discriminării (V. MINIMUM SEPARABILE) și al identificării (V. MINIMUM COGNOSCIBILE).

PRAGMATISM, doctrină filosofică *idealistă*, susținută în special de William James în S.U.A., folosind în largă măsură ideile lui F.C. Schiller și ale lui Pierce, care neagă existența adevărurilor impersonale și concordante cu un caracter invariabil, proclamînd drept criteriu suprem utilitatea și avantajul practic, indiferent dacă cunoștințele desprinse corespund sau nu întocmai realității. W. James consideră adevărul ca pe un ansamblu de idei care au fost inventate și perfecționate progresiv de către oameni ca să le permită să acționeze și să trăiască mai bine într-un univers concret. **P.** identifică obiectul cunoașterii cu procesul cunoașterii, conceput ca un instrument de adaptare biologică a omului la mediu. **P.** susțin că nu există idei care *sînt* adevărate ci numai idei care *devin* adevărate *în cursul acțiunii* subiectului în măsura în care au randament. Varianta psihologică a **p.** este behaviorismul, care

nu se interesează de procesele interne ci urmărește numai eficiența și utilitatea reacțiilor.

PRAXIE, totalitatea acțiunilor și operațiilor mijlocite prin deprinderi, abilități, capacități și realizînd transformări efective în ordinea materială.

PRAXIOLOGIE, disciplină filosofică și științifică ce se ocupă de practică, de acțiunea efectivă și eficientă, tot așa cum gnoseologia se ocupă de cunoaștere. T. Kotarbinski concepe **p.** ca teoria generală a acțiunii eficiente. Categoriile **p.** sînt acțiunea, obiectul acțiunii, situația, scopul, motivația, executarea acțiunii, organizarea, conducerea. **P.** se întretaie cu sociologia și psihologia conduitelor colective și individuale și prezintă în termeni riguroși metodologia optimizării acțiunii (I. Tudosescu).

PRAXIS v. PRACTICĂ

PREADOLESCENȚĂ, perioada dezvoltării copiilor de la 11—12 la 14—15 ani, corespunzînd aproximativ vîrstei școlare mijlocii și care se caracterizează printr-o profundă restructurare a organismului, mai ales printr-o intensă formare a personalității, la viguroasa creștere a forțelor morale și intelectuale. **P.** este denumită și vîrsta de tranziție, deoarece ea caracterizează trecerea de la perioada copilăriei la cea adultă, de la nematuritate la maturitate. La această vîrstă dezvoltarea fizică și psihică nu este nici pe departe completă. **P.** se caracterizează ca etapă critică, cu o marcată instabilitate emoțională afectivă, curiozitate și agitație. Această vîrstă este vîrsta construirii sentimentelor și convingerilor morale, acestea urmînd să se stabilizeze odată cu adolescența și mai ales cu încheierea adolescenței. Tot la această vîrstă caracterul începe să se închege ca un sistem și se constituie diferitele moduri și forme obișnuite de comportare. Este vîrsta la care apare și se conturează interesul și capacitatea de cunoaștere a realității înconjurătoare și cunoașterea și aprecierea însușirilor psihice și a trăsăturilor morale ale celor din jur. Odată cu dezvoltarea acestui interes, față de alți oameni, începe să se formeze și să se dezvolte conștiința de sine, reprezentînd unul din principalele momente ale dezvoltării personalității preadolescentului. Una din particularitățile cele mai caracteristice ale **p.** legate de dezvoltarea conștiinței de sine este tendința sa marcată spre independență (V.A.Krutețki și I.S. Lukin, 1960). O altă particularitate a **p.**, în ceea ce privește spiritul subiectiv, este instabilitatea atitudinii sale critice față de sine însuși, avînd adesea un caracter verbal, puțin activ. Tot la această vîrstă apare și dobîndește o însemnătate destul de mare tendința spre *autoeducație* (v.). **P.** se caracterizează de asemenea printr-o excitabilitate crescută, printr-un oarecare dezechilibru al caracterului, prin schimbarea relativă, frecventă, bruscă și

categorică a dispoziției și a formelor de conduită.

PREAJMĂ (germ. Umwelt — după Uexküll), denumire dată de M. Beniuc (1934) zonei de teritorialitate din jurul vetrei, zonă care-i este familiară, pe care o apără de intruziune și ale cărei limite rareori le depășește. Este o unitate de tipul spațiului vital și care se definește prin conexiunea reacțiilor și semnalelor. Dincolo de **p.** este mediul în sens extensiv.

PRECOCITATE, stare a dezvoltării psihomotorii, afective și intelectuale ce depășește nivelul comun constatat la vîrsta respectivului subiect. Dovedește pentru copilul ce începe să meargă înainte de 12—14 luni, să pronunțe cuvinte înainte de un an, să numere și să citească înainte de 5—6 ani, să deseneze, să facă muzică la vîrsta copilăriei la un nivel caracteristic pentru adulții exersați etc. **P.** este atît rezultatul unei ereditări favorabile cît și a condițiilor optime de dezvoltare ce determină accelerarea acesteia. Totuși **p.** nu oferă întotdeauna garanția talentului, a performanțelor excepționale. Se întîmplă ca după manifestările de **p.** să intervină nivelări și chiar regresiuni. Decisive sînt condițiile de formare optimă a personalității în întregul ei.

PRECONCEPTE, semnificațiile atașate de copil primelor semne verbale, conținînd multe elemente senzoriale, accidentale, neesențiale. **P.** rămîn la jumătatea drumului între individual și general.

PRECONȘTIENT, termen utilizat de Freud, pentru a desemna, din punct de vedere topic, un subsistem al organizării psihice, net distinct de inconștient. Operațiile caracteristice **p.** nu sînt prezente în cîmpul actual al conștiinței și în acest sens „descriptiv" al termenului, ele sînt „inconștiente". Dar din punct de vedere al conținutului, ele diferă net de cele inconștiente prin faptul că rămîn accesibile conștienței (de ex. cunoștințe și amintiri neactualizate). **P.** este separat de sistemul inconștient prin cenzura (v.) care nu permite conținuturilor și proceselor inconștiente să treacă în **p.** și conștient fără a suferi vreo transformare. Deci **p.** participă alături de conștiență la refulare, coexistă cu ea și o deservește. S. Freud utilizează ulterior termenul de **p.** doar ca adjectiv, pentru a codifica acele evenimente care scapă conștiinței actuale, fără a fi însă inconștiente în sensul strict al cuvîntului. S. Freud abandonează termenul de subconștient în favoarea celui de **p.** pentru a sublinia caracterul de proximitate față de conștiență. Din punct de vedere dinamic, **p.** desemnează însă doar circulația unidirecționată, dinspre inconștient spre conștient și nu și invers (v. *subconștient*). Deci **p.** ar reprezenta o stație de convertire doar a evenimentelor inconștiente.

PREDICTOR, numit și *instrument predictor,* reprezintă proba psihologică care are nu numai valoare diagnostică, de evaluare a unei anumite variabile psihice la un moment dat ci și prognostică, de anticipare a reușitei în activitățile reale ulterioare, pe baza respectivei variabile (I. Dorofte). Corelația înaltă predictor-criteriu, adică validitatea, faptul că proba psihologică măsoară ceea ce își propune. În condițiile unui scăzut coeficient de validitate, este recomandabilă operarea unor modificări la nivelul **p.**, criteriul fiind mai greu de modificat în calitatea sa de fapt socialmente determinat.

PREDICȚIE, operație rațională de anticipare a producerii unui eveniment, fenomen sau a unei acțiuni. Spre deosebire de presimțire, ce se poate întemeia pe asociația spontană între două sau mai multe semne și evenimente din experiența anterioară, **p.** se întemeiază pe un proces logic, discursiv și constă în formularea unei judecăți ce descrie un eveniment înainte de producerea fizică a acestuia. **P.** se referă deci la actul constatării anticipative a rezultatului evoluției unei schimbări care trebuie sau poate avea loc, în ea fiind implicate cel puțin trei elemente: 1) procesul de schimbare pe care se bazează **p.** ; 2) un complex de condiții în care are loc schimbarea; 3) evaluarea probabilității producerii evenimentului anticipat (v. *hazard*). Evaluarea acestei probabilități se face pe baza transformărilor informaționale de tip algoritmic (v.) sau euristic (v.) de la nivelul gîndirii. Distincțiile în ceea ce privește corectitudinea procesului **p.** se fac în termenii gradului de măsurare și (sau) control ale elementelor mai sus amintite. **P.** este o manifestare a rolului activ și a independenței relative a gîndirii în condițiile adecvării ei la natura obiectelor investigate. **P.** *științifică* este, alături de explicație, sistematizare etc., o funcție principală a teoriei științifice. Ea stabilește rezultatele schimbării ca probabilități calculate după ce rolul și relațiile factorilor-cheie au fost supuși unor măsurători precise. **P.** în știință este un proces logic controlat care implică construirea unui experiment real sau mintal și stabilirea judecății anticipative corelate.

PREFERINȚĂ, raport afectiv de atracție, adeziune și necesitate față de o persoană, un obiect, o situație. Poate fi evaluată după o scală de atitudini. Implică opțiune afectivă în termeni opuși de atracție și respingere. În genere, **p.** este dictată de o motivație pozitivă și se exprimă prin apetență, compatibilitate afectivă, simpatie, identificare, necesitate subiectivă a acțiunii sau relațiilor. D. Crama (1974) a studiat monografic **p.** interpersonale remarcînd faptul că psihologia socială a ajuns la definiri operaționale ale factori-

lor implicați. Astfel față de teoria lui J. Moreno a atracțiilor spontane, T. Newcomb propune un model de raportare interpersonală prin co-orientare „cînd două persoane intră în contact, fiecare este alternativ sursă și obiect de orientare pentru celălalt". T. Newcomb definește atracția ca o dispoziție asociată unei recompense iar respingerea ca o dispoziție asociată unei pedepse. Similitudinea atitudinilor constituie o sursă a preferințelor. J. Maisonneuve, A. Mihu, D. Grama interpretează în final **p.** prin valorile, modelele elaborate social și prin procesele de valorizare grupală și interpersonală.

PREGNANȚĂ, caracteristică a unei structuri de a fi — așa cum o arată în genere cuvîntul — plină, expresivă, dar și relevant conturată. În gestaltism **p.** corespunde bunei forme și definește o lege fundamentală (legea **p**). După M. Wertheimer **p.** definește „o forță și prin urmare stabilitate și frecvență a unei organizări psihice printre toate celelalte posibile" și care pot fi lipsite de **p.** sau deficitare sub raportul **p.** întrucît sînt dispersate, discontinui, estompate, neregularizate etc. De un maximum de **p.** dispune cercul ca formă sau, în ordine logică, silogismul și axioma.

PREJUDECATĂ, judecată apriorică cu caracter de opinie personală sau grupală insuficient verificată prin experiență și insuficient întemeiată logic și care, fiind susținută afectiv (echivalîndu-se cu o credință) introduce un coeficient de deformare și folosire în cunoaștere. **P.** exprimă o superstiție sau un fapt de cunoaștere primitiv, lipsit de valabilitate și depășit. A. Osborn extinde calificativul de **p.** asupra oricărei judecăți vechi care este destinată reviziei și depășirii.

PRELOGIC, care precede logica; termen introdus de Levi Brühl pentru a califica gîndirea primitivă care nu s-ar conforma normelor logice, fiind impregnată de emoții și urmînd alte legi, cum este cea a participării. Etnologii contemporani (Cl. Levi-Strauss) infirmă caracterul **p.** al mentalității primitive.

PREMISE EREDITARE, expresie utilizată în psihologie care, nerecunoscînd ereditatea unor structuri sau fapte psihice, gata constituite, ține totuși seama de acele însușiri morfofuncționale, mai ales neuronale, ce pot fi favorabile sau defavorabile pentru elaborarea ontogenetică a conștiinței și personalității. Astfel sînt normalitatea neurosomatică, particularitățile dinamo-energetice ale sistemului nervos și ale fiecărui analizor în parte, unele corelații neurohormonale, dispoziții pulsionale instinctive ș.a. În cea mai mare măsură **p.e.** sînt nespecifice în sensul că nu prefigurează sau interzic un anumit tip de dezvoltare și realizare. În acest context funcționalitatea analizorilor poate totuși intra ca un factor semispecific.

PREMONIȚIE, în parapsihologie denumește un fenomen dubios, de percepere a unor scene ale viitorului, viziune intuitivă ce nu se supune constrîngerilor temporale. Nu este o predicție sau prevedere rațională și motivată. Este mai apropiată de ceea ce este presimțirea dar apare ca o clarviziune.

PRESTIGIU, cota de valoare asociată și recunoscută prin consens de către indivizi unei persoane, unei funcții sau unei activități. De ex. prestigiul profesional reprezintă atribuirea unor cote înalte pe unele scări valorice: utilitate socială, satisfacție, cîștig, șanse de promovare.

PREVIZIUNE, însușirea de a vedea mersul evenimentelor în viitor, folosind operațiile mintale sau experiența vieții. Latură a proceselor cognitive care întotdeauna îmbină anticipativul cu reproductivul. **P.** uzează de raționamentul ipotetico-deductiv și include proiecții imaginative și prezumții (v. *predicție*). Se face distincția între **p.** științifice care fiind construite logic și motivate prin fapte și argumente au o mai mare probabilitate și **p.** neștiințifice, fundate mai mult afectiv și asociate unor orientări arbitrare.

PREZBIȚIE (PREZBIOPIE) (gr. *presbos* — bătrîn, *ops* — ochi), tulburare a vederii, caracterizată prin imposibilitatea de a percepe clar obiectele aflate la distanță mică, datorită slăbirii capacității de acomodare a cristalinului (proiecție optică, în spatele retinei). **P.** apare în jurul vîrstei de 45 de ani și progresează odată cu înaintarea în vîrstă. Corectarea **p.** se face cu ajutorul lentilelor convergente.

PREZUMȚIE, presupunere, construcție ipotetică încă neconfirmată. Prezintă diverse grade de probabilitate independentă de valoarea faptelor de sprijin și a corectitudinii raționamentelor implicate. G. Polya detașează un tip de raționament plauzibil. Se consideră *prezumțios* subiectul ce-și formează **p.** exagerate despre orice și este bănuitor în raport cu alții.

PRIMARITATE, în caracterologia lui K. Heymans dispoziție fundamentală către prezent și viitorul imediat. Opusă secundarității ce semnifică orientarea spre trecut.

PRINCIPIALITATE, caracteristică morală a omului constînd din autoconducerea consecventă și stabilă după idei fundamentale, după norme și principii esențiale. A fi principial înseamnă a fi integral devotat principiilor tale, a promova neabătut în viață o anumită concepție filosofică și politico-morală. **P.** se manifestă prin aceea că fiecare act, atitudine, conduită și activitate, în ansamblu, sînt subordonate ideilor directoare, sînt pătrunse de acestea. **P.** *comunistă* se definește prin slujirea consecventă a concepției politice și morale comuniste.

PRINCIPII DIDACTICE, norme generale după care se conduce procesul didactic, *directive întemeiate practic și justificate științific pentru organizarea și desfășurarea procesului instructiv*. De-a lungul timpurilor, pornind de la Comenius, au fost formulate în diverse moduri, în dependență de obiectivele instructiv-educative, de practica școlară și de rezultatele cercetărilor psihologice și pedagogice. O deosebită însemnătate în modernizarea **p.d.** au avut cercetările privind fenomenul de învățare. În momentul de față, sub influența învățămîntului, în formularea principiilor sau strategiilor instructive intervin importante restructurări. Astfel Décote consemnează următoarele principii ale învățării programate: 1) principiul participării active, care presupune construirea de către elev a propriului răspuns; 2) micile etape (pașii mici), care presupun fragmentarea dificultăților, deoarece „cu cît etapele sînt mai scurte, cu atît elevul are șanse să dea un răspuns corect"; 3) progresia gradată, adică înlănțuirea logică a etapelor, conducerea de la o etapă la alta pînă la reala luare în stăpînire a obiectului; 4) verificarea imediată, ceea ce presupune întărirea și corectarea fiecărei etape; 5) respectarea stilului personal, idee care se referă îndeosebi la asigurarea ritmului de lucru propriu fiecărui elev; 6) răspunsurile corecte, împuținarea erorilor și favorizarea corectitudinii răspunsurilor. P. Oléron consideră că la acestea trebuie adăugat și principiul repetiției. Considerînd și exigențele învățării creative, necesitatea îmbinării algoritmizării cu euristica, noi am propus (1964) sistemul de **p.d.** de mai jos: — după scopurile învățării 1) accesibilitatea, 2) conștientizarea, 3) temeinicia, 4) formativitatea; — după conținutul și structura învățării: 1) gradarea volumului de cunoștințe; 2) unitatea conținutului; 3) apropierea maximă a logicii obiectului de logica științei corespunzătoare; — după modalitățile sau metodica realizării procesului instructiv : 1) corelarea dintre unitățile informative, metodele și operațiile intelectuale ce trebuie formate la elev; 2) alternanța optimă dintre elementele concrete și cele abstracte; 3) modelarea; 4) corelarea și controlul reciproc al cunoștințelor; 5) sistematizarea; 6) problematizarea; 7) motivarea; 8) îmbinarea dintre activitatea cu clasa și tratarea individuală. Neîndoielnic, în raport cu situațiile instructive, **p.d.** trebuie să fie dozate și îmbinate într-un anumit mod.

PRINCIPIILE PSIHOLOGIEI, teze fundamentale, *norme călăuzitoare derivate din cele mai generale legi și după care sînt orientate și construite cercetările, interpretările și sistematica psihologiei*. Fiecare curent sau școală psihologică se întemeiază pe anumite **p.** Psihologia științifică se întemeiază pe concepția materialistă și relevă trăsături ale dialecticii. Sistemul nostru de psihologie se orientează conștient după tezele

materialismului dialectic și istoric. **P.p.** (tratate în dicționar la termenii corespunzători) sînt următoarele: 1) determinismul, 2) dezvoltarea și istorismul, 3) creierul ca organ al psihicului, 4) condiționarea social-istorică, 5) reflecarea și constructivismul, 6) interacționismul, 7) sistemul și structuralitatea, 8) personalitatea ca modalitate a actelor psihocomportamentale. În interpretarea faptelor și în elaborarea principiilor este necesar ca toate aceste principii să fie considerate simultan și convergent.

PRINCIPIU (lat. *incipere* — a începe), punct de plecare, cauză primordială, fundament teoretic, lege generală și normă călăuzitoare. După Lalande „ansamblul adevărurilor fundamentale, evidente prin ele însele și pe care se sprijină toate raționamentele". Condițiile **p.** sînt: universalitatea, necesitatea și primordialitatea. În știință **p.** este un sector metologic rezultat din generalizarea cunoștințelor anterioare și din transformarea lor în norme de interpretare, paradigme, axiome, postulate cărora se subordonează toată dezvoltarea științei în cauză.

PRINCIPIUL PLĂCERII, conform căruia, după Freud, subiectul tinde să evite sau să întrerupă stările de excitație penibilă (neplăcută), să reducă tensiunea prin apelul la obiecte și acțiuni de natură să producă o descărcare sau prin vise, reverii etc. (v. CATHARSIS).

PRINCIPIUL REALITĂȚII, aparține doctrinei freudiene și constă din afirmarea necesității de acomodare la datele și cerințele realității, în raport cu care subiectul se restructurează și dobîndește o experiență; **p.r.** mijlocește, limitează sau înlocuiește principiul *plăcerii* (v.).

PRINCIPIUL RELAXĂRII, folosit în psihanaliză pentru a desemna încercările de eliberare a subiectului de sarcini externe, conștiente, pentru a face loc unor procese analitice prin sondări ale subconștientului.

PRIZĂ DE CONȘTIINȚĂ, expresie neologistică de origine franceză pentru ceea ce în română înseamnă a deveni conștient, tradițional, a lua cunoștință de... După S. Rubinstein, **c.** este procesuală, într-o continuă devenire, prin integrare verbală și conceptuală, faptele neconștiente devenind conștiente. Ed. Claparède consideră că aceasta este o lege, iar **p. de c.** echivalează cu mentalizarea. Noi am propus termenul de *conștientizare*, care a fost adoptat în vocabularul psihologic uzual.

PROACTIV, calificare a inhibiției ce duce la uitare și care este exercitată de cunoștințele actuale asupra celor ce urmează să fie recepționate. Sens al uitării orientată de la anterior spre posterior. Opus *retroactivului* care desemnează propagarea de la posterior spre anterior.

PROBABILITATE în sens matematic, raport numeric al cazurilor favorabile producerii unui eve-

niment, dintr-un număr de cazuri posibile; previzibilitate numerică a unei anumite proporții de evenimente, definite în cadrul unui ansamblu de cazuri, care în mod izolat scapă previziunii. **P.** *matematică* sau apriori, reprezintă o gradualitate numerică a diferitelor posibilități, cuprinse în limitele unei certitudini maxime (estimată prin 1) și a unei incertitudini maxime (exprimate prin O). **P.** *statistică* (aposteriori), reprezintă raportul numeric al unui număr foarte mare de cazuri observate sau evenimente care, din numărul total de evenimente s-au produs. Cu alte cuvinte, este proprietatea evenimentelor aleatoare exprimată în raportul dintre numărul încercărilor sau observațiilor. **P.** *subiectivă* este expresia unei atitudini, în raport cu producerea sau neproducerea unui eveniment care implică atît aspecte cognitive, logice și anticipative, cît și aspecte motivațional-afective. Este gradul de expectanță cu care un subiect întîmpină obținerea unor răspunsuri la o stimulare produsă (sau inițiată) de el însuși. **P.s.** este expresia gradului de investire afectivă și cognitivă a producerii sau neproducerii unui eveniment.

PROBĂ, fapt demonstrativ; în diagnoză și cercetare, acțiune exploratorie uzînd de procedee și tehnici și fiind orientată spre constatări, identificări, descoperiri. Sînt **p.** *simple,* menite să descopere un simptom (tremur, discoordonare, uitare) sau să verifice un indicator (prag senzorial, volum al atenției, memorie imediată). **P.** permit măsurători. Testul este o **p.** standardizată și prevăzută cu un barem. În cercetări intensive se folosesc **p.** *diverse* ce solicită răspunsuri, acțiuni din ce în ce mai complexe. **P.** *experimentale* sînt deschise la orice fel de rezultate care necesită interpretări adecvate. V. TEST.

PROBLEMATIZARE, operație intelectuală de sesizare, inducere și formulare a problemelor. Modalitate didactică de tip euristic constînd din prezentarea cunoștințelor în formă de probleme și din organizarea învățării și educației intelectuale pe baza rezolvării de către elevi a problemelor de cele mai diverse tipuri (teoretice, aplicative, practice, distractive), astfel încît să se ajungă la descoperiri. **P.** accentuează caracterul formativ al învățării, la oricare din obiectele de studiu.

PROBLEMĂ (*pro-ballein,* ceea ce ți se aruncă în față ca obstacol), dificultate cognitivă, după P. Oléron, cerință față de care repertoriul de răspunsuri de care dispune subiectul este insuficient și inadecvat, sistem de întrebări asupra unei necunoscute și dificultatea de a selecționa sau construi un răspuns nemijlocit. **P.** se conturează într-o *situație problematică* în care intervine o discordanță dintre mijloace și scopuri, dintre posibilități și cerințe. O **p.** implică un conflict cognitiv și motivațional afectiv. **P.** constituie, după F. Gonseth, modalitatea prin care se dezvoltă cunoașterea în ordinea succesivelor descoperiri sau invenții (v. REZOLVARE DE PROBLEME).

PROCEDEE EURISTICE, implicate în rezolvări de probleme și creație, **p.e.** sînt *sisteme de operare deschise în continuă elaborare și modificare,* creația presupunînd esențial și originalitate de metodă (Flannagan). Relevarea și inventarierea lor — întotdeauna aproximativă și incompletă — este totuși necesară întrucît astfel pot fi însușite și aplicate, favorizînd creația. A. Moles integrează **p.e.** într-o infralogică și ocupîndu-se de creația științifică, menționează: 1) aplicarea unei teorii cunoscute într-un nou domeniu; 2) amestecul a două teorii diferite; 3) revizuirea ipotezelor; 4) explorarea zonelor intermediare între două discipline; 5) diferențierea aspectelor particulare; 6) definirea conceptelor; 7) transferul unui model dintr-un domeniu în altul; 8) contrazicerea unor teze acreditate; 9) reformularea teoriilor; 10) dezordinea experimentală; 11) aplicarea matricelor de descoperire; 12) modelarea intuitivă; 13) axiomatizarea; 14) clasificarea; 15) transformarea prin emergență a cantității în calitate; 16) intenția artistică; 17) elaborarea teoriilor generale; 18) recodificarea cunoștințelor și teoriilor.

PROCEDEELE IMAGINAȚIEI, considerînd caracterul euristic (deschis, exploratoriu) al operațiilor imaginației ce se elaborează „din mers" și prin variația și multiplicarea lor mijlocesc originalitatea combinațiilor și construcțiilor noi, se pot totuși detașa unele scheme operatorii sau procedee din analiza procesului imaginației și care pot fi propuse spre învățare și antrenament (A. Osborn, M. Roco). Inventarul **p.i.** va fi însă inevitabil incomplet și deschis. În stadiul actual sînt de menționat o serie de operații sau **p.i.** Prin interogație se poate căuta ce altă folosință poate dobîndi un obiect sau ce alte obiecte pot îndeplini aceeași funcție. Adaptarea a ceva cunoscut la noi condiții, modificările de orice fel și substituirile constituie operații de bază ale imaginației creative. Un alt grup de operații imagistice se construiește după modelul celor patru operații aritmetice dar nu urmează strict normele acestora rămînînd într-o margine de disponibilitate întotdeauna proprie imaginației. Ne referim la adiționări și multiplicări, sustracții și diviziuni. În continuare urmează operații asemenea acelora cu care debutează analiza matematică: aranjări, inversări și combinații. Îndeosebi rearanjările ca modificări de ordine și poziție oferă în orice situații o cantitate indefinită de alternative. Deosebit de importantă, ca modalitate a imaginației subiective este transpoziția inferată în empatie (v). Totodată caracteristică pentru imaginație este analogia, care, după W. Gordon, poate fi personală, directă,

simbolică sau fantastică. Metafora, metonimia, personificarea, alegoria, hiperbola etc. sînt nu numai figuri de stil ci şi **p.i.** ce pot interveni în orice activitate. Simbolizarea ce intervine în proiecţie constituie un mecanism generic şi polivalent al imaginaţiei. Trebuie, de asemenea, să nu se uite că în reconstituirile şi construcţiile imaginaţiei sînt implicate tipizarea şi toate schemele operatorii de tip logic.

PROCEDEU, în cercetare, un mijloc, un *modus operandi* de detaliu, un aspect al tehnicilor de explorare, culegere şi prelucrare a datelor sau de interpretare. Sînt şi **p.** de psihoterapie, de reeducare, de compensare. Multe şi variate **p.** intervin în instrucţie şi educaţie adecvat scopurilor propuse şi condiţiilor concrete. Prin interiorizare **p.** devin proprii subiecţilor ca operaţii mintale.

PROCES DE CONŞTIINŢĂ, analiza critică a unei situaţii conflictuale. **P. de c.** constau din raportarea propriei conduite la principiile şi normele social acceptate. **P. de c.** pregăteşte totdeauna acţiunea viitoare în concordanţă cu normele şi valorile sociale.

PROCESE EMOŢIONALE (NIVELE ŞI FORME ALE AFECTIVITĂŢII), prezintă o excepţională variabilitate şi plasticitate care poate fi apreciată după următoarele criterii: a) nivelul calitativ stabilit între formele cvasiinstinctive de reacţie şi formele superioare de trăire emoţională, elaborate sociocultural; nivelul emoţici este dependent şi de calitatea motivelor în care acestea izvorăsc; pentru nivelele înalte de activitate este caracteristică participarea pregnantă a proceselor neocorticale; b) gradul de complexitate a emoţiilor considerat de la relaţiile simple şi univoce şi pînă la trăirile polivalente, polimorfe şi de simultană diversificare; c) gradul de conştientizare a trăirilor emoţionale şi dependenţa acestora de judecăţile de valoare; aici intervin variaţii între spontan-impulsiv şi elaborare procesuală; d) durata **p.e.,** în această privinţă intervenind mari gradaţii între momentan, efemer, instabil şi stabilizat; e) corelaţia dintre intensitatea trăirilor interne şi expansivitatea comportamentală şi expresivă (din acest punct de vedere fiind posibile acorduri, corespondenţă sau discordanţă: emoţii superficiale, foarte expansive şi emoţii profunde, slab exprimate). Toate aceste criterii sînt în linii mari corelative şi permit o împărţire în trei clase de **p.e.** Astfel, V.N. Measişcev vorbeşte despre: reacţii, stări şi relaţii sau atitudini emoţionale. Noi divizăm **p.e.** în: *primare, complexe* şi *atitudinale*. În clasa **p.e.** *primare* sau primitive intră dispoziţiile organice, mai mult sau mai puţin trăite afectiv (stare de sănătate, oboseală, boală, nelinişte inexplicită, dorinţă senzuală), reacţii afective spontane ce însoţesc toate actele de cunoaştere (percepţie, judecată, aducere aminte, imaginare), ca şi de asemenea acţiunile simple

(mers, aşteptare, acţiuni fizice), de asemenea emoţiile primare, denumite în psihologia germană „afecte". Afectele sînt forme relativ primitive şi simple de emoţii, caracterizate prin apariţie bruscă şi desfăşurare puternică, violentă şi de scurtă durată, dar viu exprimate în conduită. Emoţiile secundare, sau complexe, sînt dependente de o motivaţie social-culturală şi implică o desfăşurare plurifazică care ocupă intervale de timp ceva mai mari, ajungînd pînă la cîteva ore. În condiţiile acestor emoţii implicînd evoluţii tensionale moderate, funcţiile conştiinţei nu sînt blocate sau îngustate. Emoţiile specific umane se asociază în cupluri contradictorii situîndu-se la un anumit nivel între cele două extreme: simpatie sau antipatie, bucurie sau tristeţe, admiraţie sau dispreţ, dragoste sau ură etc. După influenţa pe care o exercită asupra comportamentului, emoţiile pot fi pasive sau active. Dispoziţiile afective se definesc ca stări afective generalizate difuz, puţin intense, relativ discrete dar durabile, care comunică o tonalitate afectivă întregii noastre activităţi psihice. În timp ce emoţiile au un obiect precis, de care omul este conştient, dispoziţiile nu sînt raportate cu precizie la un anumit obiect, la o anumită situaţie etc. De regulă, dispoziţiile afective sînt o rezultantă a unui şir de emoţii pe care omul le-a trăit sau numai a uneia care, fiind mai semnificativă, se generalizează şi se stabilizează. În decursul dezvoltării individuale, datorită unei anumite constante a împrejurărilor de viaţă, dispoziţiile de acelaşi fel, repetîndu-se sau menţinîndu-se o perioadă îndelungată, pot să se permanentizeze şi să devină caracteristice pentru viaţa afectivă a unei anumite persoane. În clasa atitudinilor afective intră sentimentele şi pasiunile, care se recomandă prin structurări complexe şi stabile, reprezentînd raporturi ale subiectului cu ambianţa şi cu sine. Aceste formaţiuni au o geneză şi un conţinut eminamente social. O dezvoltare maximă a însuşirilor sentimentelor se întîlneşte în pasiune. Pasiunile sînt sentimente precis orientate, care se disting printr-o deosebită intensitate, statornicie şi eficienţă.

PROCESE PSIHICE, *modalităţi ale conduitei specializate sub raportul conţinutului informaţional, al structurilor operaţionale şi al formei de realizare subiectivă; activitate psihică complexă cu o desfăşurare discursivă, plurifazică, implicînd coordonarea unor variabile independente şi a altora dependente*. Conceptul de **p.p.** s-a impus ca macrounitate fundamentală a psihologiei, înlăturîndu-l pe cel de funcţiune sau facultate odată cu analizele făcute asupra rezolvării problemelor şi a actelor de voinţă. Este o desfăşurare de tip istorist care este susceptibilă de schematizări, dar concret, rămîne de fiecare dată irepetabilă. Toate **p.p.** îndeplinesc funcţiuni informaţional-reflectorii; energetice, de autoreglaj şi de autoorga-

nizare constructivistă. În sistematica psihologiei sînt cuprinse cu titlul de **p.p.** *senzația, percepția, reprezentarea, gîndirea, memoria, imaginația, emoția și voința.* Cît privește atenția și limbajul, acestea nu sînt calificate ca **p.p.** întrucît, deși au o desfășurare procesuală, nu posedă un conținut specific. Diferențierile dintre diversele **p.p.** sînt relative, în realitate ele fiind în continuă interacțiune și interpenetrație în cadrul sistemului integrativ al conduitei și personalității.

PRODUS PSIHIC, rezultat secvențial sau final al unei desfășurări psihice procesuale. S.L. Rubinstein face distincția dintre proces și **p.,** acesta apărînd în urma anumitor demersuri procesuale. Este asemenea relației dintre gîndire și gînd, conceptualizare și concept, percepție și percept, imaginare și proiect, aducere aminte și amintire, decizie, încordare voluntară și atingerea scopului sau execuție ș.a.m.d. Totuși procesul operează cu produse, iar distincția este relativă și trebuie făcută numai în ce privește noile **p.**

PROFESIOGRAMĂ, cuprinde cerințele psihofiziologice, psihice și sociale ale profesiunii. **P.** indică cerințele fizice (forța fizică, talia, greutatea), cerințele de sănătate, exigențele senzoriale, toate acestea cuprinse în *somatofiziograma* profesiunii și cerințele de aptitudini, de cunoștințe profesionale, de inteligență, de atenție, de spirit de observație, cerințe privind trăsăturile de temperament, exigențele sociale, etice etc. care sînt cuprinse în *psihograma* meseriei. Alcătuirea **p.** implică analiza multilaterală a profesiunii, înfățișîndu-i cerințele și solicitările pe multiplele planuri. **P.** unei meserii cuprinde, de obicei, următoarele aspecte elaborate în monografii profesionale: 1) obiectul și natura profesiunii (descrierea activității, a principalelor operații și a condițiilor de muncă); 2) tehnologia profesiunii (materiile prime și auxiliare, utilaje, agregate, dispozitive, scule, instrumente utilizate); 3) securitatea profesiunii (condiții de siguranță pentru muncitori); 4) igiena muncii (de exemplu condiții de microclimat); 5) fiziologia muncii profesionale (însușiri fiziologice necesare); 6) psihologia profesiunii (aptitudini, însușiri psihice); 7) sociologia profesiunii (perspectivele economice, sociale, condițiile de salarizare, de promovare etc.); 8) pregătirea profesională (cerințe teoretice tehnice și practice, gradul de instruire cerut, modul de pregătire, durata și locul pregătirii). Se pot elabora psihograme și somatofiziograme și pentru anumite locuri de muncă, nu numai pentru o profesiune în întreginc. **P.** constituie instrumentele de lucru, tabele de criterii pentru orientare și selecția profesională. Prin dezvoltarea **p.** se ajunge la monografia profesională. De regulă însă, **p.** se elaborează în baza monografiei profesionale.

PROFESIOLOGIE, studiul profesiunilor, al tuturor condițiilor

lor sociale, psihice și tehnice în legătură cu necesitățile orientării și selecției profesionale.

PROFESIUNE, formă de activitate specializată pusă la dispoziția persoanei de către societate, în vederea satisfacerii necesităților acesteia și a valorificării capacităților individuale. Sursă de venit și mijloc de existență individuală, grupală, societală. Un ansamblu de solicitări, pe plan tehnic și social în care persoana trebuie să se poată integra ca totalitate, cu prevederea înlăturării ideii de risc, de supraefort, de neplăcut sau de inadecvat.

PROGNOZĂ, cunoașterea anticipativă a unor evenimente, fapte, situații la care te va duce dezvoltarea naturală și istorică într-o etapă mai apropiată sau mai îndepărtată a viitorului. Actual, în legătură cu ritmurile revoluționare ale dezvoltării sociale și tehnico-științifice, **p.** s-a constituit ca o disciplină științifică de mare utilitate pentru orientarea după cerințele de perspectivă ale planurilor și proiectelor sociale, tehnico-economice, educaționale, edilitare. M. Malița arată că **p.** uzează de metodologii matematice, sociologice și psihologice. În psihologia socială se recurge la **p.** asupra opiniei publice, a atitudinilor și aspirațiilor. Modelele educaționale se elaborează în raport cu **p.** asupra dezvoltării necesare și optime a personalității. Prin metoda testelor se formulează prognosticuri asupra dezvoltării individuale, șanselor de adecvare la profesiuni etc. Sînt mai ales testele vocaționale, ce-și asumă nu numai sarcini diagnostice dar și prognostice.

PROGRAM (PROGRAMARE), planul sau schema de ansamblu a diferitelor momente și a pașilor necesari realizării obiectivului propus; **p.** unui sistem cu autoreglare implică memorie și constituie succesiunea în influențele de comandă și reglatoare, modificarea în timp a valorilor date ale mărimilor reglabile după o lege dinainte cunoscută. **P.** reprezintă stabilirea algoritmului optim pentru finalizarea unei activități și traducerea sa în operații fizice adecvate. Omul, datorită deținerii conștiinței — de sine și despre lume — are permanent *tendința de a anticipa rezultatul acțiunilor sale,* de a le organiza în cunoștință de cauză, elaborînd astfel planuri sau **p.** ca adevărate legi comportamentale. În cazul omului se poate vorbi de existența unui sistem multiprogramat, care construiește **p.** atît pentru sine cît și pentru structurile sociale din care face parte. Învățarea are efect de **p.** În cadrul *instruirii programate* elevii își însușesc un anumit obiect de învățămînt pe baza informațiilor și a modalităților operaționale de asimilare a lor cuprinse într-un **p.** Aceste **p.** conțin un *text programat* plasat în *manuale programate* sau *mașini de instruire programată.*

Textul programat este alcătuit dintr-o succesiune de secvențe, adică de informații cuplate cu operațiile corespunzătoare și realizate printr-o temă (exercițiu, problemă). Elevul parcurge singur aceste secvențe, instructorul intervenind doar pentru clarificări suplimentare, demonstrații, sinteze sau aplicații în comun. Aceste **p.** se pot clasifica după șirul de secvențe parcurs de elevi *(liniare, cu drum parțial impus* sau *la latitudinea elevilor)*, după concepția de bază asupra organizării și desfășurării procesului instructiv *(cu transmitere completă, cu descoperire orientată, combinate)*, după scopul didactic principal *(complexe, parțiale)*. **P.** realizată în scopul reglării sau conducerii unei activități poate fi abordată prin metode formal-matematice. Din acest punct de vedere se disting, ca forme mai frecvent utilizate, **p.** *liniară* și cea *dinamică*. **P.** *liniară* constă în stabilirea algoritmului optim pentru finalizarea unei activități relativ simple, a cărei soluție se găsește destul de repede. Folosește metode bazate pe algebra lineară (ecuații lineare) Deoarece cele mai multe situații sînt acelea în care soluția nu se găsește dintr-o dată, ci treptat, pe baza unei succesiuni de acte dependente, se apelează adeseori la **p.** *dinamică*. Aceasta permite rezolvarea unor probleme legate de acțiuni cu mai multe etape, de unde stabilirea deciziei optime prin alegeri succesive, în fiecare interval de timp alegîndu-se o transformare din mulțimea transformărilor posibile. Sînt utilizate în acest caz **p.** *principale*, care definesc traiectoria principală a activității în raport cu sarcina dată și **p.** *secundare* sau *subprograme* care vizează rezolvarea unor sarcini distincte, încadrate însă în traiectoria rezolvării sarcinii de bază sau de efectuarea unor operații intermediare pe care le implică rezolvarea sarcinilor date. Programarea dinamică folosește metode bazate pe algebra neliniară. Diversele tipuri de **p.** se pot traduce în diferite limbaje convenționale de **p.** *automată* (Algol, Fortran, Cobol etc.) și pe baza calculatoarelor electronice vor rezolva probleme matematice și nematematice utilizînd datele introduse.

PROIECT (lat. *projicere* — a arunca înainte; fr. *projeter, projet)*, ceea ce rezultă din proiectare, ca plan sau model de atins, de realizat; *configurare, în scheme* de acțiune și imagini, a intențiilor, dorințelor, ideilor; produs tipic al proceselor imaginative. **P.** este o construcție mintală anticipativă și care poate fi obiectivată verbal, grafic, în modele materiale. Sînt **p.** ce privesc obiectele, situațiile și persoana proprie. J.P. Sartre formulează ideea *omului-proiect:* „Acest proiect al sinelui, întrucît este totalitatea ființei mele, exprimă alegerea mea originală în circumstanțe particulare... proiectul original al unuia pentru sine nu poate viza decît ființa proprie...: el nu se distinge, real, de ființa pentru sine". J. Lyotard se exprimă mai clar: „*Eu nu sînt un obiect* ci un proiect; eu nu sînt numai ceea ce sînt dar încă și ceea ce trebuie să fiu, ceea ce vreau să fi fost și să devin". I. Răceanu interpretează în acest sens latura de posibilitate a personalității.

PROIECTIV, atribut al activității de proiectare și de proiecție. Conștiința umană îndeplinește și o funcție **p.** prin laturile corespunzătoare ale gîndirii și imaginației. Și inconștientul este **p.** întrucît exprimă în fantasme, vise — pulsiunile libidinale. Acest fenomen se investighează prin tehnicile **p.** C. Enăchescu consideră psihologia **p.** ca ramură a psihodiagnozei ce se ocupă de „analiza globală a personalității din punct de vedere structural și dinamic, ca apelînd, în acest scop, la fenomenul proiectiv, caracteristic personalității".

PROIECTIVITATE, ansamblu de proprietăți funcționale ale unui sistem de a se proiecta sau reflecta în altul. Este o modalitate a interacțiunii informaționale ce caracterizează latura extroversivă sau exstatică a psihismului uman. Se explică prin aceea că noi nu reflectăm numai obiectele ci și relațiile obiective cu ele. Impresiile senzoriale sînt subiectiv localizate la nivelul stimulilor ce le produc, la o anumită distanță de corp, deși real ele sînt rodul unor procese perceptive interne. Tot așa obiectele și relațiile denumite și conceptualizate nu par a fi purtătoarele ideilor prin care le explicăm și clasificăm. Dispozițiile afective de asemenea se caracterizează prin **p.** întrucît învăluie ambianța într-o anume tonalitate, conferă un halou emoțional circumstanțelor în care ne aflăm. **P.** intervine și în planul mental și-l face pe acesta posibil ca un cîmp sau o sferă a semnificațiilor și operațiilor intelective. Fenomenul de **p.** nu reprezintă un fapt de diformare ci unul de adecvare la real și circumstanțe. Ochiul care s-ar vedea doar pe sine ar fi orb. Gîndirea care s-ar gîndi pe sine ar fi cu totul ineficientă cognitiv. Fiind ontologic un raport reflectoriu și constructiv, psihicul își realizează prin **p.** funcția sa relațională. Însuși faptul **p.** trebuie să fie, probabil, pus pe seama conexiunilor inverse sau retroaferentațiilor. **P.** este, de ex., dependentă de acomodarea vizuală sau de etaloanele de care dispunem în genere de experiență.

PROIECȚIE, în neurologie, zonă de **p.** centrală, deosebită de cele asociative, semnifică zonele la care ajung căile aferente de la *receptorii periferici* și reprezentînd **p.** ale acestora (retină, organele lui Corti, homunculus etc.) în cortex. Între receptorii periferici și zonele de **p.** este corespondență. În psihanaliză **p.** este un mecanism de apărare a *eului* cu sensul de „operație prin care subiectul expulzează din sine și localizează în altul, persoană sau lucru, calități, sentimente, dorințe, „obiecte" pe care

le ignorează sau refuză propriei persoane". Laplanche și Pontalis rezumă astfel procesele de **p.**: a) subiectul percepe mediul ambiant și răspunde în funcție de interesele, atitudinile, deprinderile, dorințele, stările sale; b) subiectul dovedește prin atitudinile sale că ele asimilează o persoană la alta, de exemplu imaginea tatălui său asupra șefului său (transfer); c) subiectul se asimilează pe sine unor persoane străine și invers, asimilează în sine înseși alte persoane (identificare); d) subiectul atribuie altuia tendințele, dorințele etc. pe care nu și le recunoaște (proiecție propriu-zisă). În ordine patologică **p.** este exacerbată în paranoia. S. Freud scrie: „Eul se comportă ca și cum pericolul dezvoltării angoasei n-ar veni de la motiuni pulsionale, ci de la o percepție și ar putea deci să reacționeze împotriva acestui pericol exterior prin tentative de fugă, prin evitări fobice". În genere însă **p.** este recunoscută alături de introiecție ca un mecanism al diferențierii și opoziției dintre eu și lume. Psihanaliza se ocupă însă de **p.** mai mult în perspectiva principiului plăcerii decît a principiului realității.

PROPAGANDĂ, sub raport psihosocial, **p.** este o formă de comunicare care urmărește prin mijloacele comunicării însăși să transmită receptorilor idei și atitudini sau să provoace modificări în afara ideilor și convingerilor, în conformitate cu scopuri și intenții determinate. Speciile **p.** se disting după conținutul ideilor și convingerilor tratate. Cele mai extinse specii de **p.** sînt cele politice și economice. Apropiată prin anumite mecanisme de procesul instructiv-educativ **p.** se diferențiază de acestea prin apelul mai accentuat la atitudini emoționale.

PROPEDEUTICĂ (gr. *pro*— înainte, *poideia* — educație), formație sau învățămînt preliminar, modalitate de introducere într-o activitate prin indicarea metodelor, conceptelor, condițiilor obligatorii ale acesteia. În medicină **p.** desemnează o disciplină orientativă și tehnică de introducere în altă disciplină (**p.** *clinică*, **p.** *chirurgicală* etc.). În sensul acesta se vorbește și despre o **p.** a cercetării științifice sau a psihodiagnozei.

PROPENSIUNE, termen prin care behavioriștii denumesc tendințele, impulsurile, atît pulsiuni și motivele primare cît și pe cele secundare.

PROPRIOCEPȚIE, sensibilitate musculară; termen introdus în 1894 de Ch. Sherrington, care a descoperit în constituția nervilor musculari, în proporție de 40%, fibre senzitive. Head consideră sistemul **p.** ca simț al posturii, întrucît el informează despre poziția corpului în raport cu ambianța și fazele mișcării musculare. La ora actuală este unanimă părerea că așa-zisul „simț muscular" reprezintă un sistem aferent complex, în care trebuie delimitate două subsisteme specifice: proprioceptiv, somatoestezic și proprioceptiv kinestezic. La periferie aceste două subsisteme au, în calitate de organe receptoare, celulele senzoriale situate în mușchi (fusurile neuromusculare), în tendoane (corpusculii Golgi) și în articulații (terminații nervoase libere). Concentrația cea mai mare a acestor receptori se întîlnește, la nivelul acelor segmente ale capului, care joacă rolul cel mai important în comportamentul motor (membre, aparat fonator și articular, cap). Primul neuron este reprezentat de celula bipolară din ganglionul spinal. Căile aferente parcurg cordoanele posterioare ale măduvei spinării, prima făcînd sinapsă în bulb, iar cea de-a doua în talamus. Din bulb unele căi merg spre cerebel, care constituie stația finală pentru unele categorii de impulsuri și pentru altele, punct de plecare către scoarța cerebrală (J. Konorski, 1967). În aprecierea sensibilității kinestezice trebuie avută în vedere observația făcută de către Ch. Sherrington, care arată că aceasta se referă mai degrabă la mișcări ca atare, noi am spune la schema mișcării și la fazele ei, decît la țesutul muscular și articular însuși. „În cea mai mare măsură stările mușchiului și ale articulațiilor sînt mediative în informarea senzorială despre poziție și mișcare. De aceea putem spune că excitanții adecvați ai acestei modalități senzoriale sînt acțiunile mecanice de extensie, presiune, încordare etc. asupra aparatului osteo-muscular. Toate senzațiile **p.** sînt integrate într-un sistem perceptiv unitar și asigură permanent acea informație de organizare și sancționare, fără de care activitatea motorie voluntară și involuntară ar fi imposibilă.

PROSPECTIV (PROSPECȚIUNE), ceea ce privește spre viitor, opus retrospectivului. Este o latură a gîndirii (de a prevedea viitorul) și o funcție definitorie a imaginației — de a încerca să elaboreze imagini concrete asupra viitorului. Cercetările **p.** își propun fie să descopere noi posibilități (ca în geologie), fie să traseze cadrele unor realități ce vor surveni (în sociologia **p.**). Se conturează și o psihologie **p.** în prelungirea celei istorice, și care caută să deducă și să prezinte, la diverse grade de anticipare, tabloul dezvoltării psihice și de personalitate a oamenilor în societățile evoluate ale viitorului.

PROSTRAȚIE, stare anormală de anihilare sau de suspensie a principalelor facultăți psihice, respectiv de incapacitate de a gîndi și de a înțelege ceva (vid mental), desensibilizare emoțională și, mai ales, incapacitate voluntară; depresiune morală, apatie. Un om în stare de **p.** pare absent, indiferent, obosit, nu mai raționează și nu mai întreprinde nimic.

PROTANOPIE, cecitate cromatică parțială constînd din incapacitatea perceperii distincte a culorii roșii; subiecții ce suferă de **p.** nu deosebesc roșul luminos de verdele închis, albastrul și

bleumarinul de roșul-purpuriu și violet. V. DALTONISM.

PROTOPATIC, după Head, calificare a unor forme primitive de sensibilitate care ar fi difuză și nu ar surprinde proprietățile obiective ale stimulilor (ex. localizarea precisă a excitantului la suprafața pielii). Opusă sensibilității epicritice, mai nouă sub raport filogenetic, superioară din punctul de vedere al capacității de discriminare specifică a stimulilor și relațiilor cu aceștia.

PROTREPTIC, procedeu sugestiv realizat în stare de veghe și „întărit" prin mijloace fizico-pedagogice. *Protreptica* este metoda terapeutică ce se înscrie în sfera psihoterapiilor sugestive și care cuprinde ansamblul mijloacelor (verbale și fizice) susceptibile de a exercita o influență puternică asupra bolnavului aflat într-o stare nevrotică.

PROXEMICĂ, direcția de cercetare în cadrul psihologiei ambianței apropiate (proximitate), dezvoltată de psihologi ca T.E. Hall, W.H. Ittelson, H.M. Preshansky ș.a.; studiază relațiile cauzale și condiționale dintre spațiu, ca dimensiune a ambianței, evenimente specifice diferitelor categorii de spațiu, stări psihice și comportamente. Comportamentul **p.**, reglat nemijlocit de un sistem de modalități, etaloane și stiluri perceptive spațiale, de semnificații și atitudini spațiale, se formează treptat, pe baza îmbogățirii experienței spațiale personale, a reflectării caracteristicilor obiective ale spațiului ambiant și ale achiziției diferitelor norme socioculturale. Spațiul ambiant material — fix sau semifix — condiționează anumite trăiri psihice și roluri prin care se exprimă raportul personalitate-ambianță. Spațiul informal condiționează distanțele psihologice dintre oameni, fiind, la extreme, sociofugal (menținînd oamenii la distanță) sau sociopetal (apropiind, facilitînd comunicarea).

PRUDENȚĂ, trăsătură de caracter prin care se realizează un echilibru între curaj și teamă, întrucît sînt prevăzute rațional și considerate realist pericolele sau daunele ce pot surveni, în același timp adoptîndu-se măsuri pentru a preveni daunele, a diminua riscul. Este o modalitate a înțelepciunii adecvate situațiilor critice. Nu prevede totuși o totală evitare a riscurilor și reacții de abandon. **P.** este complementară curajului și contribuie la eficiența acțiunilor dificile și riscante.

PSEUDODEBILITATE MINTALĂ, termen care se aplică unei categorii foarte heterogene de copii (afectați de masive carențe culturale, carențe afective, instabilitate psihomotorie, faze pre- și post-critice epileptice, lentoare patologică în gîndire etc.) care pot fi diagnosticați ca debili mintal dacă se iau în considerație coeficientul de inteligență și performanță școlară. Constatarea că diagnosticul de debilitate mintală a fost fals, copilul fiind un pseudodebil, se face ulterior. Evaluarea

corectă presupune depistarea precoce, investigarea mediului familial, anamneza medicală și proba de învățare în care să apară posibilitățile de evoluție pentru ca, ulterior, la retestare, să se obțină un Q.I. normal.

PSEUDOHALUCINAȚII (HALUCINAȚII PSIHICE), mai apropiate de reprezentări decît de percepții, aceste fenomene psihopatologice sînt trăite pe planul subiectivității, al ideației, bolnavului refuzîndu-i-se atit proiecția spațială, cît și perceperea pe căile senzoriale normale.

PSEUDOMNEZIE v. DÉJÀ-VU.

PSEUDOPSIHOLOGIE, orientări îndoielnice și concluzii neștiințifice oferite de „experți" autodidacți sau șarlatani deliberați care pozează în psihologi profesioniști. Psihologia este un teren fertil pentru pseudoștiință din mai multe motive. Pe de o parte datorită interesului ridicat față de problemele de care se ocupă, pe de altă parte, e una dintre cele mai tinere științe și majoritatea publicului nu este capabil să facă distincția între veritabil și fals. Real psihologia este o știință de mare dificultate și practicarea ei necesită un grad înalt de calificare și specializare. Diletantismul în psihologie este extrem de dăunător. Nu trebuie confundată abilitatea psihologică empirică cu sistemul psihologiei științifice a cărui luare în stăpînire și aplicare specializată necesită studii și experiențe tot așa, dacă nu mai îndelungate și anevoioase, ca și cele reclamate de medicină.

PSIHAGOGIE, după Ch. Baudoin, subramură a psihopedagogiei reeducării și a psihoterapiei, care se ocupă de recuperarea deficienților psihomorali, de remodelarea personalităților deformate, deviante, în raport cu exigențele și normele sociomorale.

PSIHANALIZĂ, metodă de tratament a nevrozelor, doctrină și metodă de psihopatologie și psihologie fundată de S. Freud și privind cu deosebire structura inconștientului și funcțiunile sale în determinarea vieții psihice și în geneza nevrozelor. **P.** ca psihoterapie își propune să descopere, prin analiză psihologică, motivele inconștiente ale diverselor tulburări sau comportamente specifice și să le înlăture sau dezvolte prin conștientizare. Reconsiderînd critic doctrina psihanalistă V. Săhleanu menționează în prim plan convingerea lui S. Freud că „afectul poate avea un destin independent față de reprezentare", cvantumurile de efect sau forțe pulsionale sau libido (dorință) pot fi „independente și detașabile" de conținuturile cognitive; ele există și în formă liberă și se cuplează în chip variabil cu obiecte și imagini ale lor. Subiectul are la dispoziție o cantitate de energie psihică (pulsională, afectivă) pe care o repartizează în mod variabil în relațiile sale cu obiectele și cu sine însuși". Acesta este punctul de vedere „economic". În afara lui se distinge în doctrina

psihanalitică un sistem de referință „dinamică" și un altul privind „topica". Din punct de vedere dinamic, fenomenele psihice rezultă din conflictul și din compunerea forțelor, acestea exercitînd o anumită presiune (de origine pulsională). Inconștientul este dinamic pentru că presează permanent cerînd astfel intervenția unei forțe contrarii, ce interzice accesul la conștiință. Apariția unor formații de compromis între reprezentările refulate și normele refulante, cum sînt simptomele nevrotice, relevă de asemenea un caracter dinamic. În viziunea lui Freud pulsiunile inconștiente reprezintă principalul factor determinant al vieții psihice. Cît privește „topica", aceasta cuprinde două variante: prima topică freudiană este aceea care distinge inconștientul, preconștientul și conștientul. Acestea sînt concepute de Freud ca niște compartimente riguros delimitate sau ca niște instanțe autonome. Impulsurile circulă pe verticala celor trei instanțe ascendent sau descendent fiind supuse unor cenzuri. Mișcarea regresivă se exprimă în reprimări și refulări iar cea ascendentă în deplasări și sublimări. Cea de-a doua topică se referă la personalitate și cuprinde *sinele, eul* și *supraeul*. Aparatul psihic realizează norme ale homeostaziei, mijlocind descărcarea, investirea și fixarea energiei circulante astfel încît să se ajungă la o constanță. Freud a fost preocupat de identificarea unor forțe pulsionale fundamentale, unice, diferențiate progresiv fără a-și pierde sensul de bază. Este vorba despre Eros ca sistem pulsional hedonic și vital în genere (și nu doar sexual) și despre Thanatos ca sistem opus, cu sens distructiv, agresiv sau de retranșare în moarte. Astfel, conflictul ca formulă a dinamismului, expandat psihic în dramatism, este funciar. Observăm că la baza terapeuticii psihanalitice sînt idei ce se abat de la postulatul doctrinar al supremației inconștientului. Poate tocmai de aceea terapeutica a avut succes și după multiple revizuiri se menține încă în arsenalul psihiatriei. Însăși doctrina nu este însă străină de succesele metodei psihanalitice. Pentru că deși pulsiunile bazale au fost înlocuite de către un A. Adler, C.G. Jung, H. Sullivan, K. Horney, E. Fromm, cu altele, privind năzuința spre putere, comunicare, relații interpersonale, dragoste umanitară, autorealizare etc., modelul general al dinamicii, economiei și topicei psihanalitice s-a menținut, dovedindu-se un model demn de luat în seamă. Aceasta pentru că Freud depășește, deși nu fără exagerări de sens contrar, reducționismul conștientist. Psihanaliștii își recomandă modelul de psihologie pe care l-au elaborat ca fiind „abisal" întrucît explorează adîncurile inconștiente și „dinamic", întrucît încearcă să explice desfășurări energetice ale *eului*. Totuși întrucît dinamismul individual este

devalorizat, relațiile și determinările sociale fiind luate doar ca inautentice, ca fapte externe iar conștiința apărînd mai mult ca servomecanism al *sineului* sau ca o instanță artificială atașată individualității, doctrinele psihanalitice vechi și noi nu evită note de subiectivism și schematism. Interacțiunea dintre subiect și mediul sociocultural este prezentată ciuntit, esența umană fiind totodată deformată în sens biologist și egotist. În prelungirea **p.,** s-a constituit *Psihologia eului* care chiar dacă inversează sensurile psihic-social, opunînd tezei freudiene a primatului pulsiunilor organice, teza despre însemnătatea decisivă a motivației de esență socială, rămîne totuși prizonieră a vechei scheme, conform căreia între biologic și cultural, între individual și social este o ireconciliabilă contradicție. În acest sens, E. Fromm vorbește despre „dihotomia existențială" ce ar rezulta din faptul că individul este purtător al socialului, iar nu element constitutiv al acestuia. Deși se uzează mult de termenul de identificare, dogma freudiană a exteriorității iremediabile a socialului față de psihic este menținută. Prin *psihologia eului*, formulă personalistă ce postulează autonomia și stabilitatea persoanei, Erikson, N. Hartmann, D. Rapaport ș.a. încearcă să împlinească modelul persoanei prin reabilitarea proceselor cognitive. În sistemul lui S. Freud, acestea ar părea fie ca însoțitoare ale dinamicii afective (poziție inversă față de cea a lui J. Piaget), fie ca expresie a ei, dacă între cele două serii de fenomene nu subsistă o disociere. În *psihologia eului* se pune accentul pe autonomia „mecanismelor de orientare în mediu" care, după G. Allport, pot avea motivație proprie și sînt independente de tendințele libidinale.

PSIHASTENIE (NEVROZĂ OBSESIVO-FOBICĂ) (gr. *psyche* — suflet, *astheneia* — slăbiciune), afecțiune psihică funcțională, cu tulburări predominante în cel de-al doilea sistem de semnalizare, manifestate prin fenomene obsesive și fobii, nehotărîre, nesiguranță. A fost descrisă de P. Janet, care a opus-o isteriei, sub forma unei entități clinice, cuprinzînd angoasă, fobii, obsesii, precum și o serie de fenomene, ce alcătuiesc fundalul acestor simptome clinice majore, ca sentimentul de înstrăinare de lume, sentimentul de depersonalizare, dubiu, inhibiție ale activității mentale, sexuale etc. P. Janet explică aceste simptome printr-o slăbiciune mai mult sau mai puțin congenitală a activității psihice, agravată de oboseală și depresiune. Explicația lui Janet este considerată astăzi ca abstractă, ignorînd psihogeneza individuală care leagă simptomele de influențele și traumele vieții infantile, prezentînd o importanță determinantă în conflictele vieții afective profunde. **P.** se datorește acțiunii nefavorabile a unor factori de

ordin psihic (traume psihice). Apariția bolii este facilitată de rezistența scăzută a organismului, ca urmare a unor boli organice, a surmenajului fizic și psihic etc. După I.P. Pavlov, **p.** apare la persoanele de tip slab și se caracterizează printr-o exagerată predominanță funcțională a scoarței cerebrale asupra activității subcorticale, și a celui de-al doilea sistem de semnalizare asupra primului. Tulburările principale de care se plînge bolnavul sînt stările obsesive, care-i invadează conștiința, se mențin cu tenacitate și pe care nu le poate elimina cu toate eforturile depuse. Stările obsesive împiedică desfășurarea normală a activității psihice. Psihoterapia, ca și realizarea unui climat psihic familial sau social favorabil au o influență pozitivă în vindecarea afecțiunii.

PSIHIATRIE (gr. *psyche* — suflet, *iatreia* — vindecare), disciplină medicală care studiază modificările patologice ale activității psihice, cauzele, condițiile și mecanismele acestor modificări precum și tratamentul bolilor psihice (C. Parhon-Ștefănescu, 1963). Obiectul **p.** constă în „cunoașterea bolilor, a afecțiunilor și infirmităților mentale, descrierea grupurilor de simptome ce caracterizează fiecare varietate de alterare mentală, determinarea evoluției de la debut pînă la terminarea bolii și, dacă este posibil, cunoașterea cauzelor sale (H. Wallon, 1926), în scopul vindecării și profilaxiei. Astăzi **p.** epocii dezalienării și resocializării, înțelegînd bolnavul într-o accepțiune biopsihosocială, consideră boala mentală ca avînd „surse actuale și evidente sau îndepărtate și profunde, cauze organice psihologice sau individuale sau sociale, cu simptomatologie somatică sau psihică" (R. Lafon, 1963), mai bine zis ia în considerare întrepătrunderea factorilor organici, psihici și sociali, atît în etiologie cît și în tratament.

PSIHIC, modalitate superioară a existenței biosociale, *ansamblu de stări, însușiri, fenomene și procese subiective ce depind cu necesitate de mecanismele cerebrale și de interacțiunea cu lumea obiectivă, îndeplinind funcții de raportare la lume și la sine prin orientare, reflectare, planificare mentală și acțiuni transformativ-creative.* **P.** este modalitatea superioară a vieții de relație (care la om este esențial socioculturală) sau a adaptării (care la om fiind mijlocită instrumental și social, este o coadaptare subiect-obiect, care are ca latură definitorie intervenția activă în ambianță, transformarea acesteia prin muncă). **P.** este inseparabil de materie, dar nu se identifică cu aceasta întrucît este numai o însușire a materiei superior organizate, este un ansamblu de relații energetic-informaționale în care este esențială caracteristica calitativă iar nu implicarea cantitativ-substanțială care este extrem de subtilă, rafinată etc. Niels Bohr presupune că sub raportul mecanismelor sale materiale, **p.** ar prezenta similitudine, convergență cu fenomenele pe care le studiază fizica atomică. B. Ananiev arată că **p.** este material după originea sa (este efect al lumii materiale și este mijlocit prin organism și direct, prin organul material al creierului), este subiectiv după forma sa de elaborare (are ca mod de existență activitatea subiectivă) și este obiectiv după conținut, în sensul reflectării și al prelucrării informațiilor.

PSIHOANALEPTICE, grupă a substanțelor psihotrope care au ca acțiune principală stimularea activității sistemului nervos central indiferent dacă aceasta se realizează prin creșterea vigilității, prin stimularea activității intelectuale sau prin creșterea tensiunii emoționale. După clasificarea lui J. Delay și S. Dencker, această grupă cuprinde trei subgrupe: stimulante ale vigilității (psihotone propriu-zise sau antihipnotice), stimulante ale dispoziției (timoanaleptice sau substanțe antidepresive) și alte stimulante care acționează fie ca tonice ale vigilității, fie ca stimulante ale dispoziției, dar care nu au nici efecte antagonice față de somnul fiziologic sau față de hipnotice și nici nu sînt capabile să inverseze dispoziția depresivă.

PSIHOCHIRURGIE, metode de terapie biologică destinate acelor bolnavi psihici considerați nerecuperabili sau prezentînd o gravă periculozitate socială, utilizate numai după ce s-a ajuns la certitudinea ineficienței tuturor celorlalte mijloace terapeutice (chimio-, psiho- și socioterapeutice). **P.** a fost inițiată de E. Moniz (1936) în forma intervenției chirurgicale asupra lobilor prefrontali. Astăzi se disting trei categorii principale de intervenții: a) întreruperea globală a conexiunilor talamusului cu lobul prefrontal; b) **p.** selectivă: lobotomii, leucotomii, topectomii, secțiuni subcorticale selective; c) metode stereotaxice de talamocoagulare. Aplicarea acestor metode este urmată de o strictă supraveghere pentru asigurarea reeducării postoperatorii, a corectării eventualelor consecințe nedorite în personalitatea celui operat.

PSIHODIAGNOSTIC, act sintetic de analiză psihologică a unui caz și de reconstituire logică a structurii armonice sau disarmonice a unei personalități care poate fi exprimată grafic în profilul psihologic, foi descriptive de **p.,** fie de testare etc. **P.** se constituie ca rezultat al *psihodiagnozei,* acțiune complexă de investigații ce urmărește recunoașterea unor particularități specifice psihice la o persoană prin intermediul observației psihologice și al altor informații colectate prin intermediul unor tehnici psihologice (anamneză, anchetă, chestionarul, convorbirea, experimentul și îndeosebi testele). **P.** îndeplinește un rol sociouman util și este implicat în stabilirea celor mai adecvate mijloace educative sau psihoterapeutice privind ameliorarea sau

perfecționarea condiției umane (U. Șchiopu, 1970). **P.** *diferențial* se obține prin compararea datelor obținute cu date tip, implicate în etalonarea sistemului de investigare. **P.** *clinic* stabilește abaterile pregnante ale parametrilor psihici de la normalitate. **P.** *de instrucție și educație* stabilește caracteristicile compoziționale ale personalității la un anumit moment al evoluției personalității în scopul educării și instruirii ei optime. **P.** *de orientare școlară și profesională* întocmește balanța potențialelor reale și virtuale ale unui subiect în vederea valorificării optime socio-economice. **P.** *complex* tinde să le reunească pe celelalte. **P.** *etiologic* indică cauzele care au determinat o anumită structură deteriorată a personalității și conduce la elaborarea unui prognostic și a unei psihoterapii. Sursele principale de diagnosticare sînt: a) studiul expresiei (manifestările spontane pantomimice cu componente fiziologice pregnante, reacțiile de mînie, de surpriză etc.); b) comportamentul inclusiv cel verbal; c) analiza activității productive inclusiv fluctuațiile performanțelor; d) interpretările și comentariile subiectului privind diferite situații. **P.** se instituie tot mai mult ca o disciplină tehnologică, procedurală cu orientare psihometrică.

PSIHODRAMĂ, tehnică psihoterapeutică creată de J. Moreno (1921) care utilizează jocul dramatic liber și vizează dezvoltarea în mod activ a spontaneității subiecților. Exteriorizarea gîndurilor și atitudinilor personale în cursul improvizațiilor (scene) și analiza lor de către psihoterapeutul conducător de joc, constituie esențialul acestei terapeutici, aplicabilă atît la copii cît și la adulți. De la Aristotel se cunosc efectele catartice ale acțiunii dramatice asupra spectatorului, dar J. Moreno a fost cel care a extins binefacerile acesteia asupra „actorului" însuși, cerîndu-i să fie cu totul spontan, să joace propriul său personaj, abandonînd orice idee de a produce un efect asupra spectatorilor. Ședințele de **p.** sînt împărțite în 3 părți: a) *pregătirea,* în timpul căreia conducătorul de joc depune eforturi pentru a face să dispară toată stinghereala la actori, făcîndu-se comod și discutînd cu cei din ședință; b) *jocul dramatic* (improvizația asupra temei prealabil aleasă în comun); c) *discuția finală,* în care se comentează jocul fiecăruia, interacțiunile umane în cursul ședinței și unde fiecare degajă ceea ce el a învățat, primit asupra lui însuși. **P.** constituie un mijloc privilegiat de expresie a conflictelor personale, deoarece exteriorizarea se face lucid: grație acestui fapt subiectul se înțelege și se transformă în același timp, cînd el se recunoaște. Se utilizează nu numai ca tehnică psihoterapeutică, ci ca instrument de perfecționare personală, ca mijloc de selecție a candidaților, la anumite posturi

de muncă, necesitînd multă dezinvoltură în contactele umane. Metodă de cercetare și diagnoză a fondului personalității. Jocul liber oferă cercetătorului posibilitatea de a înregistra gîndurile, sentimentele, dispozițiile și preocupările subiectului și astfel de a-și forma o imagine asupra structurii lui sufletești, a particularităților de tip normal sau maladiv.

PSIHOFARMACOLOGIE, ramură modernă a farmacologiei, care se ocupă cu cercetarea și studiul farmacodinamic și clinic al substanțelor, zise psihotrope, care exercită efecte psihologice utilizabile în terapeutica psihiatrică și în psihoterapia curentă. Unele produse exercită o acțiune favorabilă asupra funcțiilor mentale superioare, ca acidul glutamic, roniacolul, hidergină; alte produse au o acțiune stenică „psihotonică", ca amfetamina și diverse alte amine, ritalina, asociat reserpinei, în serpatonil, de acțiune zisă analeptică, sau mertatran, foarte vecin; altele au însă o acțiune inversă, psiholeptică, depresivă a funcțiilor mentale superioare și realizînd narcoze mai mult sau mai puțin profunde, sau numai neuroleptice, cu efect depresiv al funcțiilor talamice și hipotalamice, sau calmante (tranchilizante), ca meprobamatul și diazepanul. O serie de substanțe cu acțiune convulsivantă sînt utilizate pentru terapeutica de șoc.

PSIHOFIZICĂ, întemeiată de T. Fechner, subdisciplină a psihologiei, care vizează relația dintre stimulările fizice și senzații ca stări psihice corespondente, neglijînd toate instanțele psihologice intermediare. Termenul mai este folosit și pentru a desemna măsurarea senzațiilor (senzorimetre). Prin extensie, **p.,** care vizează relația psihofizică dintre intensitatea stimulării fizice și intensitatea senzației (pe care o exprimă legea logaritmică a lui T. Fechner), vizează și raportul dintre mărimea obiectivă și evaluarea perceptivă corespunzătoare. Astfel metodele clasice de măsurare a pragurilor absolute și diferențiale se substituie prin „scările subiective" preconizate de S.S. Stevens.

PSIHOFIZIOLOGIE, știință de „graniță", care realizează o punte de legătură între două științe considerate distincte: psihologia și fiziologia sistemului nervos, în sensul realizării unei unități funcționale, cu valoare explicativă superioară între modelele teoretice ale acestor două științe. **P.** studiază *relațiile funcțional-structurante dintre structurile și stările sistemului nervos și manifestările de ordin psiho-comportamental, la diferite nivele de evoluție.* **P.** se fundamentează pe formularea și adoptarea unui nou principiu metodologic, principiul unității sau al monismului, potrivit căruia activitatea nervoasă superioară are un caracter integral și doar în anumite ipostaze se poate evidenția cu precădere latura fiziologică sau psihologică. Potrivit acestei

unități, nu există nici un proces zis „psihic" fără anumite transformări de ordin fiziologic nervos. Orice proces psihic este mediat legic de anumite stări și o anumită dinamică internă a structurilor nervoase. În același timp, procesele și structurile psihologice, în forma lor constituită, dobîndesc atribute calitative specifice și prin aceasta o relativă independență în raport cu anumite stări și structuri particulare ale sistemului nervos. Astfel, relația de condiționare și interacțiune în cadrul unui model **p.** se realizează în dublu sens. Deci esența modelului de tip **p.** îl constituie studiul și explicația acestei relații bilaterale, circulare, pe de o parte a dependenței psihicului și a diferitelor sale momente particulare, de un ansamblu de procese fiziologice și pe de altă parte, a identificării și demonstrării individualității structurilor psihocomportamentale și a influenței lor inverse asupra dinamicii stărilor și structurilor fiziologice. Prin aceasta, **p.** devine eminamente o disciplină comportamentală, ea studiind acele relații comportamentale, în interiorul unui anumit tip de sistem, sistemul nervos, în care se pot verifica relativ atît criteriile neurofiziologice cît și criteriile psihologice. Principiile metodologice ale **p.** îi conferă o anumită specificitate și valoare operativă. Aceste principii sînt: 1) principiul caracterului activ al diferențierii și specializării structurilor neuronale; 2) principiul caracterului selectiv-adaptativ al actelor reflexe, care formează activitatea de ansamblu a sistemului nervos; 3) principiul autoreglabilității, care postulează capacitatea sistemului nervos de a asigura în permanență controlul asupra „input"-ului senzorial de către ieșirile sistemului, prin veriga conexiunii inverse; 4) principiul autoorganizării, conform căruia sistemul nervos reprezintă un sistem evolutiv, care în procesul funcționării trece treptat de la un nivel de organizare inferior la unul superior. Deci legătura dintre funcția psihocomportamentală și structurile neuronale, este o legătură evolutivă, care se elaborează și perfecționează, dînd efecte globale, calitativ noi și superioare.

PSIHOGENIE (BOALĂ PSIHOGENĂ), termen introdus în 1890 de către Sommer pentru a desemna, în special, reacțiile de tip isteric. **P.** constituie un grup polimorf de afecțiuni psihotice și nevrotice, în al căror determinism multifactorial intervin ca factori etiologici principali, traumele psihice, iar apariția și evoluția lor sînt influențate atît de factori somatici favorizanți, cît și de factori genetici, predispozanți. **P.** nu trebuie înțelese doar ca un simplu efect sau ecou al acțiunii unor evenimente, care depășesc la un moment dat capacitățile de adaptare ale individului, ci ca o întreagă restructurare afectivo-atitudinală, în al căror determinism, un rol deosebit îl au particularitățile psihice

premorbide ale individului, atît sub aspectul „rezistenței" cît și al structurii reacției patologice. Prima tentativă de sistematizare a **p.** a fost făcută în 1910, de către E. Kraepelin, care în cadrul lor cuprinde: stările psihotice și stările nevrotice, grupare făcută mai ales în funcție de natura traumei. Schneider (1928) împarte **p.** în: **p.** *caracterologice* și **p.** *intercaracterologice*, în funcție de existența aspectelor dizarmonice în dezvoltarea personalității premorbide. K. Jaspers, prin împărțirea bolilor psihice în reacții, dezvoltări și procese, face posibilă și o anumită distincție în cadrul **p.** Cea mai generală și mai comună împărțire a **p.** se referă la două mari categorii: stări reactive (psihoze reactive) și nevroze. Toate aceste clasificări sînt însă doar orientative, avînd în vedere faptul că nici una din aceste categorii nu poate fi caracterizată doar ca efect al unui factor exogen sau endogen și deși **p.** se caracterizează prin faptul că au o etiologie exogenă, acesta nu constituie decît un element de relativă distincție. În medicina psihosomatică se pune în evidență **p.** unor boli somatice cum sînt ulcerul, cardiopatiile, afecțiunile hepatice ș.a.

PSIHOGRAMĂ, cuprinde cerințele și contraindicațiile psihice ale unei profesiuni, loc de muncă sau operație de muncă. Este un fel de inventar psihologic al proceselor și cerințelor activității profesionale.

PSIHOLEPTICE, acea grupă a substanțelor psihotrope care inhibă activitatea sistemului nervos, diminuează activitatea mentală, determinînd scăderea pragului vigilității, reducerea activității intelectuale sau aplatizarea emoțională. J. Delay și S. Dencker au delimitat ca subgrupe principale ale **p.** *hipnoticele, neurolepticele* și *tranchilizantele*. Avînd în vedere datele mai recente privind psihotropele, școala românească a adăugat acestora substanțele sedative, cu și fără efect hipnotic, *barbiturice* și *nebarbiturice*, și *substanțele anticonvulsivante*.

PSIHOLINGVISTICĂ, dacă lingvistica are ca obiect de studiu limbile ca sisteme de semne și ca sisteme de reguli de combinare a semnelor pentru formarea de mesaje, iar psihologia limbajului studiază mecanismele psihice cele mai generale ale vorbirii, **p.** studiază influențele pe care le exercită psihologia vorbitorilor, intențiile, atitudinile, inteligența, personalitatea lor, și situațiile în care se află vorbitorii asupra utilizării concrete a limbii (T. Slama-Cazacu). Fiind o disciplină de graniță, **p.** utilizează în mod curent date elaborate de lingvistică, și îndeosebi modul lingvistic de a descrie enunțurile, și datele psihologiei îndeosebi cele referitoare la mecanismele generale ale gîndirii-vorbirii, învățării etc. Are strînse legături cu sociolingvistica și cu antropologia cultural-lingvistică.

PSIHOLOGIA CONDUITEI, definită de creatorul ei Pierre Janet ca *„studiul omului în raport cu universul și mai ales în raporturile sale cu ceilalți oameni"* sau, într-o formulare mai veche, psihologia *„nu este altceva decît știința acțiunii umane"* în care conceptele psihice de *nivel* și *reacție*, alături de cele de *tendință, acțiune, conduită*, ocupă locul central. Elaborarea și utilizarea acestora își găsesc justificarea în faptul că pentru Janet, prin opoziție cu teoriile statico-atomiste și mecanicist-asociaționiste ale vremii, omul concret, real, viu a constituit obiectul cercetării sale. După P. Janet (1909), tendința nu este o entitate elementară, izolată, ci reprezintă o *unitate dinamică* a sistemelor psihologice și fiziologice, constituită în cursul istoriei personale. Într-o accepțiune mai largă, tendința este, după Stela Teodorescu, cvasisinonimă cu activitatea ce se desfășoară pe plan motor sau mental. Astfel, el ajunge, pe de o parte, a stabili o *ierarhie* a tendințelor, pe de alta, a studia *gradele de activizare* ale acestora, dinamica lor, luînd drept criteriu *forța* (aspectul cantitativ) și *tensiunea* psihică (aspectul calitativ). Analiza tendințelor a fost necesară lui Janet deoarece, în concepția sa, tendințele „activîndu-se, determină mișcări mai mult sau mai puțin puternice, rapide, prelungite. Forța este atunci scoasă din rezervă, mobilizată și se manifestă printr-o mulțime de acțiuni complete sau incomplete pe care ea tinde să le producă" (1928). Noțiunea de *acțiune* în concepția janetiană are o sferă vastă, deoarece ea se poate aplica nu numai acțiunilor perceptibile pentru semeni și care pot provoca la aceștia reacții corespunzătoare, ci și proceselor interioare incluzînd operațiile intelectuale cele mai evoluate. Acțiunile interioare se leagă strîns de tendințele verbale a căror activizare poate ajunge la limbajul interior, cuvintele interioare formînd esențialul „gîndurilor interioare". Dar și alte acțiuni pot lua o formă interioară, de ex. așteptarea, acțiunile intelectuale complexe, reglările. Între acțiunile exterioare și cele zise interioare există toate intermediarele posibile. Acțiunea *interioară* și *implicită* se distinge de acțiunea *exterioară, corporal externă, materială, motrice, explicită* și *primară*. Janet întrebuințează acești termeni ca fiind echivalenți, prin aceea că ea nu determină nici o mișcare vizibilă din afară. Ea provoacă totuși reacții la subiectul însuși. Janet va defini acțiunea în sens mai general ca *„ansamblul mișcărilor reacționale", provocate fie de stimulările endogene fie de cele exogene*. Pe lîngă această primă diferențiere exterior-interior, găsim la Janet o a doua, și anume: acțiuni *secundare* și acte *primare*. „Sursa principală a fenomenelor psihice este în afară de corpul nostru, în stimulările periferice la care răspund acțiunile primare, de un ordin mai mult sau mai puțin ridicat urmînd tensiunea

psihică. Dar alte fapte psihice se adaugă fără a avea nevoie de o nouă stimulare exterioară, ele apar ca urmare a primelor sau referitor la primele, acestea sînt acțiunile secundare a căror natură și rol este important a le cunoaște. Acțiunile secundare nu au o natură specială; ceea ce le caracterizează sînt *condițiile* producerii lor, stimularea lor găsindu-se nu într-o împrejurare exterioară ci în *executarea* însăși a acțiunii primare. Scopul acestor acțiuni secundare nu este atît cunoașterea lumii externe ci perfecționarea, *reglarea* actelor primare." Așadar, dacă actul primar este o reacție la stimulările lumii exterioare, reacția la actul primar însuși este o acțiune secundară, reglatoare. O a treia diferențiere care poate fi făcută, numai *după apariția limbajului*, grupează actele în *motorii* și *verbale*. De ex., nu pot merge, deci nu efectuez acțiunea pe plan motor, dar eu pot vorbi sau gîndi acest fapt deci este vorba de executarea lui pe plan mental. Pe de altă parte, ca și tendințele, acțiunile pot fi clasificate după *scopul* lor. Ținînd seama de *complexitatea* acțiunii, adică de numărul tendințelor angajate, deci de multiplicitatea simultană sau în serie cît și de accesoriile lor — *reglările*, se pot diferenția actele *simple* de cele *complicate*. Dacă reflexul este o acțiune simplă compusă din mișcări bine determinate la o stimulare externă la fel de bine determinată, *conduita* este un ansamblu de acțiuni incluzînd mișcări și expresii verbale. Conduitele se caracterizează prin *obiectul*, prin scopul său și sînt, ca urmare, extrem de numeroase ca și tendințele și acțiunile. Există astfel *conduite intelectuale, sentimentale, sociale, personale* etc. De asemenea, se poate vorbi, ca și la acțiuni, de conduite inferioare și superioare din punct de vedere *calitativ* urmînd *nivelul* lor, *gradul* lor de perfecționare (tensiunea) sau din punct de vedere *cantitativ*, considerînd forța de care dispune o conduită. Se disting conduite perceptibile din punct de vedere exterior și conduite interioare, neperceptibile. În general, conduitele au *aceleași* proprietăți ca și acțiunile (durată, ritm, nivel) și Janet întrebuințează acești termeni ca echivalenți, fără a se plasa prin aceasta pe pozițiile mecaniciste. Acțiunea și conduita exprimă totdeauna o *relație dinamică* între subiect-obiect, individ-mediu, om-societate, în condiții determinate. Aceste proprietăți pot fi examinate din punct de vedere *static* și din punct de vedere *dinamic*, sub aspect *cantitativ* (al forței) și *calitativ* (al tensiunii).

PSIHOLOGIA CONSUMULUI, subramură a **p.** economice (v.) care se ocupă de *studiul conduitei și comportamentului uman în relațiile sale față de consumul de bunuri și acceptarea (sau folosirea) de servicii;* are în vedere verigile de încheiere ale circuitului economic; distribuția și consumul, fiind în strînsă corelație cu stu-

diile de piață (marketing). În **p.c.** se pleacă de la ideea că modul de comportare al consumatorului este determinat de trebuințe care sînt organizate de o serie de factori psihici, economici și sociali într-o sinteză; aceasta creează o atitudine de ansamblu a consumatorului față de un produs, atitudine care-l determină sau nu să-l achiziționeze. Dar deoarece în actul cumpărării oamenii își procură obiecte reale necesare, dar și obiecte legate de dorințe, înseamnă că nu atît trebuințele cît dorințele, reprezentările, atitudiniie și ideile consumatorului coroborează la concretizarea manifestărilor de consum. Toate acestea sînt determinate de o serie de factori biologici, geoclimatici, demografici, sociali și psihosociali. Acești factori, în variatele lor raporturi și intercondiționări dau naștere la diferite sisteme complexe motivaționaie ale consumatorului. Una din ipotezele folosite în explicarea comportamentului economic diferențiat este aceea că în cadrul acestui complex motivațional se inserează, cu o anumită dinamică, acțiunea de cumpărare. Studiile de motivație, partea esențială a studiilor de marketing, au ca obiectiv determinarea factorilor variabili care condiționează actul cumpărării și al modului de a se acționa eficient asupra lor, în scopul de a se provoca sporirea sau o ajustare a producției de consum și de cerere a consumului. Dificultățile constau în caracterul motivației care nu se plasează întotdeauna în cadrul obiectiv al realului, ci și în cadrul imaginar al dorinței (mai ales în societatea actuală cînd structura nevoilor capătă un dinamism și o mare mobilitate: o trebuință poate fi satisfăcută de mai multe produse, iar mai multe trebuințe de un singur obiect); aceasta înseamnă că o serie de factori formativi ai cererii sînt strîns legați de manifestările psihice de ordin emoțional, preferențial, atitudinal, ceea ce indică mari dificultăți în calea depistării lor. Deoarece studiile de motivație se integrează în studii ale atitudinilor, ele au drept scop explicitarea raporturilor dintre personalitatea consumatorului și imaginea produsului. Dar însușirile de consum ale unui produs nu explică singure atracția lui pentru că intervin obișnuința, preferința, fenomenul de modă, de imitare a obiceiurilor de consum ale grupului social-economic din care face parte consumatorul, factorii demografici, sociologici, culturali, psihologici.

PSIHOLOGIA COPILULUI și adolescentului, studiază psihogeneza punînd accentul pe legile acesteia și pe stadiile ei, pe caracteristicile psihice de vîrstă ale copilului și adolescentului. (U. Șchiopu).

PSIHOLOGIA MUNCII, domeniu al sistemului științelor psihologice care are ca principal obiectiv *compatibilizarea sau adaptarea reciprocă om-mașină-mediu.* (P. Pufan). Caracterul biunivoc al acestor acțiuni rezultă din desfășurarea unor demersuri concrete

concomitent în două sensuri: a) compatibilizarea particularităților structural-funcționale ale dimensiunii psihice a omului cu schemele de construcție și indicii de funcționare ai mașinilor și factorilor ambianți (parametrii mașinilor și mediului fiind ridicați la rang de etalon); b) compatibilizarea schemelor de construcție și a indicilor de funcționare ai mașinilor și factorilor ambianți cu particularitățile structural-funcționale ale dimensiunii psihice a omului (parametrii factorului uman fiind ridicați la rang de etalon). Primul sens al acțiunilor teoretico-metodologice ale **p.m.,** care este și cel mai vechi în ordinea evoluției istorice a acestui domeniu, este onorat prin următoarele demersuri: *stabilirea configurației solicitărilor psihice ale profesiunii și locului de muncă, orientarea școlar-profesională, selecția școlar-profesională, calificarea și perfecționarea pregătirii profesionale, comunicarea și evaluarea sarcinilor, notarea și recompensarea, promovările, cointeresarea personalului, protecția contra accidentelor, expertiza și recuperarea capacității de muncă, prevenirea instalării oboselii premature și stagnante, formarea grupurilor de muncă, sporirea competenței psihosociale a cadrelor de conducere.* Al doilea sens este onorat prin: *raționalizarea surselor de informare, a mecanismelor de execuție (acționare), a aspectului general al mașinii și mobilierului, a ambianței de muncă, a regimului de lucru, asigurarea întreținerii și reparării optime a instalațiilor, elaborarea atestatului ergonomic.* Aceste acțiuni, desfășurate de **p.m.** în vederea compatibilizării elementelor sistemului om-mașină-mediu, se înscriu într-un cadru teoretic și aplicativ mai larg, inter și multidisciplinar, al ergonomiei și altor științe ale muncii.

PSIHOLOGIA PERSOANEI, capitol integrativ al **p.** *generale*, se ocupă în plan general-uman de sistemul psihic al personalității, de invarianții, compartimentele și legile acesteia, particularitățile tipice și individuale rămînînd pe seama **p.** *diferențiale.*

PSIHOLOGIA POPOARELOR, direcție de studiu în psihologia socială, dezvoltată la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, avînd ca obiect particularitățile psihice distinctive ale popoarelor și națiunilor. H. Steinthal și R. Lazarus, inițiatorii acestei direcții de studiu, pornind de la J. Herbart și Hegel, ca o reacție împotriva psihologiei individuale, de nuanță biologizată, arată că psihologia omului real trebuie să fie o psihologie a popoarelor, pentru că societatea, care este anterioară individului, dă naștere spiritului uman. Însuși W. Wundt, întemeietorul primului laborator de psihologie experimentală, scrie o vastă lucrare de **p.p.** (1900—1919), ocupîndu-se din perspectiva etnografică, de cultura primitivă, realizînd mai degrabă o adevărată istorie a culturii, decît o psihologie evolutivă, cum

își propusese. În Franța, începînd cu A. Fouillé, asistăm, între cele două războaie, la dezvoltarea unei caracterologii subiectiviste a popoarelor (premisele fuseseră puse de H. Taine, iar ideea, în genere, se găsește încă la Descartes, Montesquieu și Voltaire). După cel de-al doilea război mondial, interesul pentru **p.p.** este în declin, datorită progresului înregistrat de către etnologie și etnografie, în studiul culturii diferitelor popoare. În cultură se oglindesc viața și disponibilitățile spirituale ale unui popor. Astăzi, prin imagologie, se încearcă a se studia felul în care un popor se vede pe sine și pe alte popoare. Astfel de studii pot contribui cu succes la politica de apropiere între popoare, la stabilirea și consolidarea păcii în lume. La noi în țară unele contribuții la psihologia poporului român au adus C. Rădulescu-Motru, I.M. Nestor, N. Mărgineanu, D. Drăghicescu și (într-un anumit sens) L. Blaga.

PSIHOLOGIA PUBLICITĂȚII ȘI RECLAMEI, subramură a psihologiei economice (v.), care își propune *studierea, exploatarea și ameliorarea sistemului de comunicație, la nivelul pieței, dintre întreprinderile (industriale și comerciale) cu produsele sau serviciile oferite și masa publicului, în vederea promovării și accelerării vînzărilor;* ea analizează mecanismele psihologice, căile și mijloacele de influențare a publicului, preconizează norme de adecvare a conținutului și formei mesajelor, stabilite pe baza cercetărilor psihologice de cunoaștere a diferitelor grupuri de consumatori, cu cerințele, dorințele, preferințele, „motivațiile", deprinderile de consum specifice și a puterii lor de cumpărare diferențiată, preconizează momentul și durata optimă în organizarea campaniilor publicitare și evaluează eficiența acestora. Publicitatea și reclama sînt două fenomene care, de regulă, se îmbină și se susțin reciproc în practica vînzării mărfurilor și a folosirii serviciilor de către marele public. Sferele celor două noțiuni nu sînt identice, ele se întretaie și se suprapun prin unele elemente, dar se diferențiază prin alte trăsături, distincte. Publicitatea și reclama se aseamănă prin mecanismele generale de acțiune, care posedă două elemente comune (informarea și stimularea dorințelor de consum) cît și prin scopul final urmărit (promovarea vînzărilor și serviciilor), dar care se diferențiază prin modalitatea și scopul nemijlocit vizat. (T. Prună) Reclama vizează un scop comercial direct și imediat: să declanșeze cît mai repede posibil decizia de cumpărare a unui anumit produs (sau serviciu) de către nu număr cît mai mare de persoane. Reclama circumscrie acțiunea menită să atragă atenția publicului (consumator sau nonconsumator) asupra unui anumit produs, mărci de produse, servicii, să creeze în rîndul acestuia o imagine favorabilă, să incite și să determine cumpărarea cît mai

grabnică a produsului, mărcii sau serviciului oferit. Publicitatea urmărește să influențeze indirect comportamentul publicului, vizează obiective mai largi și de perspectivă: să formeze o impresie favorabilă despre firma și produsele sale, să creeze în public o atmosferă de încredere, bunăcuviință și interes, să asigure o bună reputație firmei (unitate producătoare sau distribuitoare) și produselor sau serviciilor oferite de aceasta. Publicitatea circumscrie acțiunea și ansamblul de mijloace folosite pentru a face cunoscute și a fi apreciate de către public întreprinderea și produsele (serviciile) sale comercializate. (C. M. Nicolau)

PSIHOLOGIA SPORTULUI, ramură a psihologiei aplicate în domeniul sportului, avînd ca obiect de studiu principal adaptarea omului pe planul proceselor psihice la exigențele sportului de masă, cît și a exercițiilor fizice și sportului de performanță (M. Epuran).

PSIHOLOGIA VÎRSTELOR, ramură nouă care înglobează p. copilului și adolescentului și p. senectuții căutînd să integreze și p. adultului care este mai puțin studiată.

PSIHOLOGIE, știință despre psihic și comportament (v. *obiectul psihologiei*); a fost denumită astfel de R. Godenius în 1590 iar denumirea a intrat în circulație odată cu lucrările lui Chr. Wolff (1732 și 1734). Ca preocupare de ordin filosofic, moral, umanist este extrem de veche fiind implicată în cultura orală și scrisă a popoarelor din timpuri imemorabile. Ca disciplină științifică se constituie în sec. XIX pe baza științelor biologice și sociale și uzînd de metode pozitive de cercetare. S-a dezvoltat vertiginos în sec. XX și este în timpurile noastre *cea mai răspîndită și importantă dintre științele despre om.* Principalele domenii aplicative: industria, transporturile, clinicile medicale, învățămîntul, armata, sportul, comerțul. *În faza actuală* **p.** *este un sistem multiramificat de discipline teoretice și aplicative, genetice și experimentale, de discipline psihologice de ramură adecvate concret celor mai diverse genuri și forme ale activității umane. Avînd o pregnantă însemnătate ideologică, științifico-explicativă și mai ales practică,* **p.** *s-a instituit ca o știință caracteristică pentru civilizația modernă și ca un important mijloc al progresului social și umanist. Totodată se prevede că* **p.** *va fi una din științele de bază ale societăților viitorului.*

PSIHOLOGIE ANIMALĂ v. ZOOPSIHOLOGIE.

PSIHOLOGIE APLICATĂ, sistem de utilizare a cunoștințelor psihologice științifice teoretice, la soluționarea unor probleme practice. În acest sens putem vorbi de o **p.a.** *generalizată,* care se ocupă de psihodiagnoză, organizarea și optimizarea defectelor activității. **P.a.** *specializată* se ocupă de activitățile concrete și acoperă o mare parte din ramu-

rile psihologiei, fiind definită în general după diferitele genuri de activități. Dintre acestea, cele mai importante sînt: **p.** *pedagogică*, **p.** *industrială*, **p.** *medicală*, **p.** *economică*, **p.** *militară*, **p.** *judiciară*, **p.** *orientării școlare și profesionale*, **p.** *comerțului*, **p.** *reclamei*, **p.** *sportului*, **p.** *artei* etc. **P.a.** nu constă doar dintr-o preluare a aparatului de concepte întrucît efectuează cercetări proprii, generalizează experiențe specifice și „dinăuntrul lor" cresc ca modalități concrete, practice ale psihologiei.

PSIHOLOGIE CIBERNETICĂ, știință interdisciplinară, ale cărei obiective de bază sînt: *precizarea mecanismelor neurocibernetice care stau la baza diferitelor procese psihice, cu ajutorul unor modele de tipul sistemelor informaționale, și descrierea cibernetică a principalelor forme de manifestare a activității psihice.* Psihologia oferă perspective noi de abordare și interpretare a problematicii psihologiei, aplicarea ei permițînd o înțelegere mai adecvată a naturii și locului psihicului în cadrul conexiunii universale a fenomenelor, prin integrarea proceselor psihice în sfera informațională. Psihologia înlocuiește orientarea descriptivistă cu o viziune integratoare, funcțional-dinamică și sistemică. Valoarea ei metodologică constă în faptul că, pe lîngă noile procedee și tehnici de analiză concrete pe care le-a elaborat, exprimă și un nou mod de a gîndi și a aborda realitatea, bazat pe admiterea interacțiunii informaționale dintre subiect și mediu, interacțiune care devine esențială și definitorie pentru sistemul psihic uman. Psihologia interpretează diferitele procese și particularități psihice, fie ca sisteme informaționale ca atare, fie ca subsisteme integrate sistemului psihic ca un tot unitar, din perspectiva teoriei generale a sistemelor, teoriei reglării, teoriei deciziei, avînd ca sarcină majoră elaborarea unei teorii generale și coerente a psihicului uman, ca sistem informațional, de comandă și control. Astfel, psihicul își capătă specificitatea în legăturile de tip informațional care sînt de la început finaliste și selective, devenind prin aceasta mecanismul nemijlocit al proceselor de organizare și antientropice. În lumina principiilor psihologiei, modelul care trebuie să subsumeze o analiză „pur" psihologică, este cel relațional sau interacționist, care recunoaște atît existența unei organizări date și a unui activism intern, orientat, cît și necesitatea prezenței și acțiunii influențelor externe. Un astfel de model reprezintă în esență corelarea dinamică și multilaterală a intrărilor și ieșirilor unui sistem, a sistemului psihic, potrivit exigențelor principiului conexiunii inverse. Posibilitatea aplicării cibernetice în studiul fenomenelor psihice umane este condiționată de recunoașterea și admiterea următoarelor teze (M. Golu): 1) omul ca întreg este un sistem cibernetic hipercomplex, dotat nu numai cu atributul autoreglabilității ci și cu cel al autoorganizării, cu proprietatea reactivității și capacitatea acțiunii transformatoare; 2) psihicul este un fenomen de natură și esență informațională, constituindu-se în cadrul comunicației bilaterale dintre sistemul individ și mediu; 3) psihicul uman este expresia unei forme superioare de comunicație mediată și instrumentată socialistoric; 4) psihicul ca ansamblu organizat de mesaje informaționale interiorizate despre lumea externă și comportamentul, ca sistem integrat de reacții și acțiuni cu finalitate adaptativă, alcătuiesc un bloc operațional unitar, planul extern și cel intern fiind reciproc convertibile; 5) procesele psihocomportamentale sînt definibile în termeni operaționali, metodele de studiu adecvate fiind metoda „cutiei negre", metoda modelării și metoda analogiei; 6) admiterea posibilității reproducerii structurilor psihocomportamentale ale omului pe modele cibernetice artificiale, fie tehnice, fie simbolice, logico-matematice, pe baza unității de principiu a schemelor logice ale procesului de comandă și control.

PSIHOLOGIE CLINICĂ, știință care studiază modificările psihice (în situații concrete și în perspectivă longitudinală) ale bolnavilor internați, indiferent de aspectul sau natura afecțiunii lor (G. Ionescu, 1971). Abordînd bolnavul în mod direct doar *pe durata spitalizării* sale, **p.c.** are astfel o extensiune mai mică decît psihologia medicală. Presupunînd și intervenții de tip psihoterapeutic, de reeducare și resocializare prin influențe culturale, pedagogice și prin activitate productivă sau creatoare, **p.c.** nu se reduce la demersuri investigatorii, cu atît mai puțin la utilizarea metodei clinice cu care adesea este confundată. Ca orice știință despre patologic, **p.c.** folosește într-adevăr metoda de explorare psihologică aprofundată a fiecărui caz individual în parte, în vederea formulării unui diagnostic sau prognostic, dar nu exclude apelul și la alte metode, inclusiv cea statistică.

PSIHOLOGIE DIFERENȚIALĂ, ramură a psihologiei inițiată de W. Stern constînd din *studiul diferențelor psihice interindividuale și intergrupale.* Criteriile acestui studiu pot fi nivelurile și formele de inteligență, aptitudinile speciale, temperamentul, atitudinile și structurile caracteriale, particularitățile de vîrstă, profilele de personalitate, particularitățile de sex și cele profesionale, particularitățile rezultate din apartenența la anumite microgrupări, clase sociale, naționalități sau forme de cultură. **P.d.** uzează de metodele psihodiagnostice, de procedeele psihologiei sociale și ale antropologiei culturale. De regulă, **p.d.** apelează la clasificări tipologice (v. TIPOLOGII).

PSIHOLOGIE ECONOMICĂ, „știință de graniță" apărută către începutul secolului al XX-lea, la confluența unor grupuri variate de discipline — econometrie,

sociologie, economie politică, psihologie generală și socială, psihofiziologie, etnologie, estetică generală și comercială, politologie, științe istorice, antropologie culturală ș.a. — urmărind *să descifreze mecanismele, rolul și însemnătatea factorilor psihologici și psihosociali în desfășurarea vieții economice*. Problematica, sistemul conceptual, limitele domeniilor de competență, numărul și sfera componentelor, ca la multe din disciplinele aflate în faza de constituire și afirmare, sînt viu controversate în plan intra și interdisciplinar. Într-o accepție largă, **p.e.** are menirea de a surprinde întreaga rețea a aspectelor psihologice proprii vieții economice în ansamblul ei, avînd ca puncte nodale: producția de bunuri materiale și cel al serviciilor, repartiția, schimbul și consumul produselor. *Într-o accepție restrînsă*, **p.e.** *se limitează la sfera circulației și consumului bunurilor, fiind știința care studiază, într-o viziune complexă, implicațiile psihologice și psihosociologice ale organizării, comercializării și promovării schimbărilor economice pe plan național și internațional, cît și cele ale consumului de bunuri și folosirii de servicii, în scopul optimizării acestor verigi ale circuitului economic și al creșterii satisfacerii cerințelor publicului consumator*. Datorită complexității, eterogenității și specificității diferitelor sfere ale vieții economice abordate, **p.e.** contemporană se află sub presiunea a două tendințe opuse: de sinteză și integrare (țintind să cuprindă întreaga rețea de determinări psihologice proprii ansamblului vieții social-economice și să eșafodeze un sistem conceptual propriu, adecvat), concomitent cu un proces accelerat de divizare și specializare în subramuri ce tind să se autonomizeze ca: psihologia comercială, psihologia reclamei (v.), psihologia consumului (v.), psihologia întreprinderii economice, psihologia marketingului ș.a. Printre problemele centrale ale **p.e.** se enumeră: studiul implicațiilor psihologice ale actului de vînzare-cumpărare (psihologia vînzării), în condițiile vînzării clasice sau a metodelor moderne de comerț; problemele psihologice ale selecției și pregătirii personalului comercial, studiul motivației, activismului și formării personalității lucrătorului din rețeaua comercială, al evocării conduitei sale civilizate în relațiile cu publicul; studiul psihologic al diferitelor categorii de public și al mijloacelor prin care se depistează trebuințele, preferințele, gustul și variațiile opționale ale diferitelor straturi din populație; cercetarea complexului motivațional care stă la baza comportamentului economic diferențiat (grupal și individual); studiul mijloacelor și al mecanismelor psihologice folosite în acțiunea de informare, influențare, convingere și modelare a gustului și preferințelor publicului; studiul psihologic al produselor comercializate și al serviciilor puse la dispoziția populației. În funcție de aceste date ale cercetării, **p.e.** *proiectează și preconizează soluții privind modalitățile de îmbunătățire a calității și diversității produselor, și de prezentare adecvată a acestora, soluții de optimizare a organizării unităților de desfacere, de sporire a eficienței circuitului producător-consumator, de îmbunătățire în sfera serviciilor și relațiilor cu publicul* (T. Prună).

PSIHOLOGIE EXISTENȚIALĂ, denumire a curentului psihologic constituit în S.U.A., la Universitatea Cornell, de către E. Titschener (1867—1927). Nu a avut o mare extensiune și este de mult perimat. A reprezentat o încercare de rezistență a psihologiei introspecționiste, rupte de viață. Afirmînd existența în sine a psihicului independent de fiziologic, Titschener propunea studiul conținuturilor pure ale conștiinței din punct de vedere al relației dintre părți și întreg, prin descrierea și relevarea structurilor subiective.

PSIHOLOGIE EXPERIMENTALĂ, ramură de cercetare psihologică care se ocupă în principal de metoda experimentală și prin extensiune de toată metodologia psihologică, urmărind toate *procedeele, tehnicile și metodele prin care pot fi investigate diferite procese, fenomene și funcțiuni psihice*. **P.e.** apare în Occident datorită pozitivismului, fiind identificată cu **p.** *generală*, care datorită **p.e.** se și delimitează ca știință pozitivă. În concepția noastră, **p.e.** este ramura care se ocupă cu tehnologia cercetării și diagnozei, cu procedeele de măsurare și evaluare riguroasă, asociindu-și modalitățile statistice de interpretare.

PSIHOLOGIE FUNCȚIONALĂ, curent și școală de psihologie dezvoltată în finalul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea în țările europene și S.U.A., apărut pe baza și în prelungirea psihologiei fiziologice, avînd drept concept central funcția, considerată în unitatea elementelor ei, fiziologice și psihice. În acest fel asociaționismul clasic este depășit. Totuși pentru funcțiile psihice se conservă modelul funcțiilor vegetative (respirație, circulație, digestie etc.), care implică autonomie și realizarea standardizată. Aceste limite tind să fie depășite prin interpretarea psihologică în spirit evoluționist ca fenomen superior de adaptare. Tributară încă biologismului și mecanicismului, eludînd problematica gnoseologică, **p.f.** are meritul de a fi relevat sensul vital, necesar al psihicului și de a fi apropiat psihicul de cerințele practicii. Reprezentanți ai **p.f.,** în S.U.A W. James, J. Dewey, R.Cattel, R. Woodworth, în Elveția, Ed. Claparède, în Franța Th. Ribot, în Rusia N.N. Lange ș.a. Funcționalismul a fost depășit o dată cu interpretarea procesuală și sistemică a activității psihologice.

PSIHOLOGIE GENERALĂ, sistemul științei psihologice luat în ansamblul componentelor sale teoretice, al legilor și faptelor cu accentul pe problematica co-

mună pentru toate disciplinele psihologice genetice, comparative și aplicative; disciplina psihologică centrală care reprezintă punct de plecare și totodată punct de sosire pentru toate celelalte ramuri ale psihologiei; *sistemul teoriei, legilor și fenomenelor de însemnătate fundamentală.* **P.g.** se ocupă de procesele, sistemele și însușirile psihice integrînd și problematica generică a personalității. **P.g.** se sprijină nemijlocit pe psihofiziologie, psihologia *experimentală* și psihologia *socială*, întreținînd relații strînse cu istoria psihologiei. Nu s-a reținut opinia unor psihologi după care **p.g.** ar trebui să se limiteze la studiul activității psihice a individului adult, întrucît pentru **p.g.** deosebit de productivă s-a dovedit a fi metoda genetică, iar cadrul individual a fost depășit prin asimilarea datelor celor mai importante din cercetarea relațiilor interpersonale și a fenomenelor de psihism colectiv considerat la nivelul microgrupărilor și al macrogrupărilor. În consecință, domeniul **p.g.** se circumscrie la teorie, legi, sistematică și fapte reprezentative. În condițiile contemporane ale dezvoltării științei, **p.g.** nu se limitează numai la generalizarea rezultatelor obținute în domeniul disciplinelor psihologice, ci se angajează pregnant în cîmpul elaborărilor multidisciplinare, conexîndu-se cu filosofia, logica, sociologia, antropologia, culturologia, cibernetica, neurofiziologia, biologia, etiologia, genetica, matematica și științele fizico-chimice. În rezumat, **p.g.** se ocupă de *fundamentele teoretice* și de *cunoștințele fundamentale* ale sistemului de psihologie.

PSIHOLOGIE GENETICĂ, variantă de psihologie generală, (elaborată de J. Piaget) care nu se mărginește de a înregistra starea funcțiilor mintale la adult, ci încearcă să le explice prin modul lor de formare, deci prin dezvoltarea lor la copil. Altfel spus, considerînd pe de o parte psihologia *generală* ca studiul psihologic de bază și pe de altă parte psihologia *copilului* ca studiul creșterii mintale a copilului, ele pot exista separat, constituind fiecare studiul unui obiect de sine stătător. Însă **p.g.** *tinde să stabilească o legătură între studiul adultului și studiul copilului explicînd, pe de o parte, starea adultă prin dezvoltarea ontogenetică, adică prin istoria individului, iar pe de altă parte, fiecare dintre etapele acestei istorii prin cele care o preced.* Deci, **p.g.** se deosebește în același timp de **p.** generală a adultului și de **p.** copilului prin importanța crescută pe care o acordă explicației în raport cu simpla descripție și prin ipoteza că, în psihologie ca și în biologie, explicația este inseparabilă de studiul dezvoltării. Astfel, în vreme ce psihologia adultului se poate mărgini la constatarea că gîndirea dispune de o structură, descrisă în linii mari de logică, **p.g.** explică existența acestei structuri printr-un proces de construcții progresive, care parcurge întreaga dezvoltare a copilului. Sau, în vreme ce psihologia copilului se poate limita la a inventaria zestrea lui mintală la anumite vîrste, pentru **p.g.** asemenea inventare contează numai în măsura în care fiecare dintre acestea poate fi dedus din cel anterior.

PSIHOLOGIE INDUSTRIALĂ, psihologie ce se bazează pe faptele, generalizările și principiile psihologice. Ea folosește metodele experimentate de psihologia generală. Deoarece **p.i.** aplică tehnici ale psihologiei în industrie și se confruntă cu probleme speciale, ea modifică procedeele în funcție de condițiile pe care le întîlnește pe teren și pe care trebuie să-l studieze în totalitatea structurii sale. **P.i.,** atît în aspectul ei teoretic cît și în acela aplicativ, se preocupă de *două categorii de probleme: personale — munca în funcție de capacitățile și limitele de activitate umană, orientarea profesională, selecția profesională, plasarea, pregătirea profesională și problemele asociate; sociale — comportarea oamenilor și a individului în cadrul organizațiilor de diferite tipuri, relația față de mediul fizic, om-mașină, echipament, în general manifestarea subiectului în cadrul contextului industrial.* În acest sens **p.i.** se poate împărți în: **p.i.** *personală* și **p.i.** *socială.* Mecanizarea, automatizarea și cibernetizarea din epoca modernă determină o orientare cu un accent deosebit asupra aspectului secund al **p.i.,** fără să neglijeze prima parte. Buna funcționare a întreprinderii și realizarea optimă a lucrătorului (de toate categoriile) depind, astăzi, în cea mai mare parte de organizarea grupului de muncă, de colaborarea dintre indivizi și între grupuri, de sistemul de îndrumare și supraveghere, de organizarea comunicărilor direct și către unități și invers. Istoricul dezvoltării **p.i.,** al cărei început este socotit convențional în 1913, cînd Hugo Münsterberg a publicat „The psychology of industrial efficiency", poate contribui mai bine la sesizarea diferențelor față de actualele cerințe. Selecția profesională, combaterea accidentelor de muncă și colaborarea la raționalizarea muncii au fost atunci preocupările principale. Testele au constituit instrumentul de bază. Astăzi, se recomandă sistemul de consilierat, metoda convorbirii, a chestionarelor, a interviului și se caută să se conștientizeze în mintea oamenilor anumite realități, pentru a obține o colaborare directă în aplicarea principiilor psihologiei la industrie.

PSIHOLOGIE INGINEREASCĂ, nouă ramură a psihologiei industriale și totodată disciplină ergonomică apărută în perioada postbelică în legătură cu automatizarea producției și transporturilor. Dacă anterior se accentua adaptarea omului și activității sale la mașini și aparate, **p.i.** își propune să realizeze *și adaptarea mașinilor, dispozitivelor tehnice, aparatelor de măsură și comandă, — la om cu posibilitățile sale, considerate după un standard-mediu* (A. Chapanis). De aceea **p.i.** luînd ca bază

date antropometrice și indici funcționali ai percepției, deciziei și reglajului psihic etc., propune ca încă de la proiectarea de către ingineri a mașinilor și dispozitivelor să fie considerat factorul uman, asigurîndu-se condiții pentru o optimă interacțiune om-mașină în sistemele complexe de conducere. Pentru aceasta **p.i.** a ajuns să proiecteze inițial însăși activitatea cu sarcinile ei (B. Lomov) recurgînd în acest scop și la analiza operațională (Z. Fogel, V. Puşkin) și apoi să distribuie optim funcțiile între om și mașină (El. Popescu-Neveanu) ținînd seama de relațiile informaționale (W. Hitt), de condițiile deciziei (G. Iosif), de factorii de ambianță (C. Botez) etc. Axîndu-și cercetările de cibernetică, informatică și teoria sistemelor, **p.i.** a reintegrat activitatea industrială într-o nouă perspectivă aducînd imense servicii producției. **P.i.** este într-un proces de vertiginoasă dezvoltare.

PSIHOLOGIE JUDICIARĂ, se ocupă de geneza delicvenței, de prevenirea ei, de caracteristicile comportamentului deviant și a grupelor delictuale, și de problematica actului justițiar implicînd detecția delicvenței, mărturie, anchetă, demonstrarea vinovăției sau disculpare, reeducare, relații dintre inculpat și justițiar (T. Bogdan).

PSIHOLOGIE MEDICALĂ, știința care studiază *psihologia bolnavului și a relațiilor sale cu ambianța, legăturile sale subiective cu personalul medico-sanitar și cu familia;* ea privește bolnavul nu numai din punct de vedere al organismului dereglat, ci și din punct de vedere al subiectivității sale, al naturii sale umane. Ea studiază de asemenea coeficientul de psihogenie al fiecărui bolnav, reflex al reacției sale față de agresiunea somatică sau psihică, ca și mijloacele psihice de tratament.

PSIHOLOGIE MILITARĂ, în sens extensiv presupune transpunerea și reelaborarea specifică în cadrul vieții și activității militare a întregului sistem de psihologii cu toate ramurile sale; restrictiv se referă la studiul specific al stilului activității militare și la personalitatea militarului, la problemele luptei armate, instrucției și organizării militare. Primul manual de **p.m.** a fost publicat de un român, maiorul dr. M. Cîmpeanu (1902).

PSIHOLOGIE MOLECULARĂ, disciplină recentă, dezvoltată la Universitatea Yowa, Toronto, și constînd din studiul parametrilor biofiziologici și biochimici (ARN și ADN) a organismelor în condițiile a diverse comportamente (Gaito).

PSIHOLOGIE OBIECTIVĂ, ramură a psihologiei consacrată studiului comportamentelor, ce se lipsește de datele introspective ale psihologiei analitice. Se folosește de metode, date și referințe ale studiilor fiziologice și neurologice. Experimentatorul, la fel ca în științele fizice, observă, măsoară și stabilește legi cantitative. Se descriu influențele care acționează asupra subiectului, (care mai curînd este privit ca „obiect" reactiv), reacțiile și comportamentele situațional-variate. Reflexologia lui Pavlov și V. Behterev, behaviorismul american și psihologia topologică a lui K. Lewin se pretind a fi strict obiective, capabile a furniza legi valabile, fără a se ocupa de intimitatea proceselor subiective. **P.o.** se construiește după principiul cutiei negre (v.) și este o poziție unilaterală în **p.**

PSIHOLOGIE ORGANIZAȚIONALĂ, domeniu al psihologiei aplicate, care studiază *întreaga problematică a organizării, care apare ca urmare a interacțiunii oamenilor, studiază direct interacțiunea umană, organizează schimbarea și ameliorarea ei prin intermediul unor mijloace psihologice și indirect, dar tot prin intermediul oamenilor, a nevoilor, a problemelor de organizarea lucrului* (M. Zlate, 1975). Oamenii sînt cei care în acest context „produc" probleme care se cer a fi soluționate. După M.D. Dunnette și N.K. Kirchner (1965), **p.o.** este studiul organizării proceselor acesteia și legăturile ei cu oamenii din cadrul organizației respective, sau „**p.o.** este studiul comportamentului indivizilor în cadrul unei organizații. Organizația și individul sînt legați într-un tot complex de interacțiuni. Studiul acestor relații complexe și întretesute reprezintă obiectul **p.o.**" Deci **p.o.** studiază relația om-om în cadrul diferitelor forme de activitate, relația dintre un individ și grupul căruia îi aparține sau relația cu alte grupuri. Dar **p.o.** diferă de cea socială (M. Zlate) care, în afară de problema organizării, abordează mai multe probleme, sfera ei fiind mult mai largă decît a **p.o.** care decupează doar un singur aspect de abordat. Există mai multe orientări în **p.o.** după cum accentul cade: a) asupra raporturilor individului cu întreprinderea (și în primul rînd problemele integrării profesionale, rolului individului în întreprindere și influența acesteia asupra lui); b) asupra relațiilor interumane din întreprindere — de colaborare sau de conflict, de dominare și de supunere, de indiferență, atracție și repulsie etc., raporturile directe personale cu șefii și subalternii, cu participanții la același colectiv sau echipă de muncă, toate acestea însă în raport cu consecințele pozitive și negative asupra întreprinderii; această orientare relevă că omul are și nevoi sociale: oamenii simt nevoia să trăiască și să muncească împreună cu alți oameni, iar relațiile dintre oameni trebuie să fie umane; c) asupra organizării ca sistem social, cercetînd fenomenele psihice sau psihosociale în înscrierea lor pozitivă sau negativă asupra desfășurării activității întreprinderii sau instituției și urmărind adaptarea oamenilor la nevoile organizației. Unele încercări mai noi urmăresc sinteza celor trei orientări amintite. Astfel, obiectul, **p.o.** l-ar constitui încadrarea factorilor psihologici individuali și interpersonali în procesul organizațional care

constă în faptul că orice organizație este creatoare de relații interpersonale (de ex.: de supraveghere-control, de putere-autoritate, de cooperare etc.) care provoacă reacții („rezultate organizaționale") în fiecare individ (de ex.: comportamente legate de rolul pe care îl are în organizație, satisfacții, insatisfacții, stări conflictuale etc.). O altă încercare de sinteză privește mai ales sistemul organizațional al întreprinderii ca un sistem multilateral cu patru variabile: *sarcina* (pentru ce există întreprinderea), *structura* (sistemul comunicațional, ierarhia de roluri, sistemul muncii), *tehnologia* (uneltele, mașinile, instalațiile) și *agenții* (oamenii) și studiază toate fenomenele legate de cele patru variabile. În cadrul lucrărilor aplicative se dă o deosebită atenție opiniilor și atitudinilor colective, discuției și deciziei în grup, procedeelor comunicării și informării, toate acestea în condițiile de activitate productivă și urmărind creșterea eficienței. Revoluția tehnico-științifică contemporană, cu rapida schimbare a tehnologiilor și ca urmare a cerințelor în ce privește calificarea (în sensul cel mai larg) ridică din ce în ce mai mult noi probleme în orice organizație, de dificultate crescîndă, a căror rezolvare nu mai poate fi realizată optim fără cercetări de **p.o.** În cercetările sale **p.o.** utilizează ca tehnici și metode: anchete, interviuri, chestionare, sondaje sociometrice și sociograme, scări de atitudine etc.

PSIHOLOGIE SOCIALĂ ȘCOLARĂ, ramură a psihologiei sociale privind fenomenele de psihism colectiv și relațiile psihosociale din școală (B. Johnson). Se ocupă de relațiile dintre elevi și dintre aceștia și profesor, de *leadershi*, de grupe, climat și opinii, de statute și roluri, de fenomenele de influențare, — toate în condițiile concrete din învățămînt (J. Filloux, Secord, M. Zlate, P. Golu).

PSIHOLOGIE PATOLOGICĂ v. PSIHOPATOLOGIE

PSIHOLOGIE PROIECTIVĂ, disciplină psihologică de ramură centrată pe studiul fenomenului de proiecție (pus în evidență de Freud), cu ajutorul tehnicilor proiective (Rorschach, T.A.T., desene etc.) și vizînd diagnosticarea globală a personalității (Frank, Anzieu, C. Enăchescu ș.a.).

PSIHOLOGIE SOCIALĂ, ramură a psihologiei corelativă sociologiei, avînd ca obiect fenomenele psihice legate de relațiile și interacțiunile indivizilor, comportamentele lor în cîmp social, influențele acestuia asupra indivizilor și reacțiile acestora, în genere fenomenele de psihism colectiv. Preocupări și analize privind fenomenul care constituie obiect de studiu pentru **p.s.** datează din antichitate și s-au amplificat începînd cu Renașterea. Însă numai la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru a început încheg[area] noii **p.s.** ca știință de sine stătătoare. **P.s.** s-a înscris pe linia unei dezvoltări rapide, ca arie tematică și exte[nsiune]

ca toate științele care se ocupă de fenomene aflate la intersecția între diverse domenii ale realității. La închegarea **p.s.** au contribuit în mare măsură sociometria (v.), teoria grupurilor (v.), teoria rolurilor, ale căror baze au fost puse în deceniul al patrulea. Totuși, așa cum constată în 1954 o anchetă internațională întreprinsă de UNESCO, s-au conturat la un moment dat două **p.s.:** una a psihologilor, avînd ca obiect determinările sociale ale fenomenelor psihice și alta a sociologilor avînd ca obiect aspectele subiective ale vieții sociale. Pînă în prezent **p.s.** a condus treptat la un consens al majorității specialiștilor cu privire la domeniile care constituie obiectul **p.s.** și anume: *comunicarea între persoane* (în care rolul principal îl are limbajul), relațiile interpersonale, grupurile mici, comportamentele în mulțime, fenomene psihosociale de masă, opinia publică și informația colectivă, psihologia claselor sociale, a popoarelor, a regiunilor, a satelor, a orașelor. După P. Golu, **p.s.** este mai bine structurată în studiul relațiilor interpersonale și al grupelor mici. Sub imperiul cerințelor vieții, s-au dezvoltat o serie de ramuri aplicative ale **p.s.** dintre care cele mai importante sînt: **p.s.** industrială, **p.s.** școlară.

PSIHOLOGIE SOCIALĂ INDUSTRIALĂ, ramură a psihologiei sociale, avînd ca obiect *aspectele muncii colective industriale.* Începuturile ei sînt legate de cercetările inițiate de Taylor și Ford și apoi de Elton Mayo și colaboratorii săi, cunoscuți sub numele de grupul Harward. Într-o experiență pentru stabilirea corelației dintre mărimea intensității luminii și creșterea productivității muncii, s-a constatat că productivitatea muncii a crescut nu numai în condițiile creșterii intensității luminii ci și cînd aceasta a fost redusă pînă la limita la care nu s-a mai putut lucra din cauza întunericului. Grupul experimental a reușit de asemenea să se mențină în ceea ce privește creșterea productivității, aproape la același nivel cu grupul de control, deși la acesta intensitatea luminii a fost păstrată constantă. Așadar ipotezele experimentului (conceput conform cunoștințelor de psihofiziologie industrială), după care productivitatea trebuia să se modifice în funcție de iluminat, nu s-au confirmat. Pe parcursul experimentului s-a constatat apariția unor factori noi neprevăzuți: factori legați de situația socială nouă în care au fost puși membrii grupului experimental. Între factorii identificați au fost: atenția deosebită acordată grupului, mai multă libertate și inițiativă acordate în conduita lor profesională, contractul și discuțiile cu cercetătorii, consultarea grupului în legătură cu desfășurarea cercetării, o coeziune mai mare în echipa de lucru. Cercetarea factorilor psihosociali în activita-

tea întreprinderilor s-a extins, primind un nou sprijin prin aplicarea în cercetările din întreprinderi a noilor realizări din psihologia *socială:* tehnicile sociometrice (v.), dinamica grupurilor (v.) și teoria rolurilor. În aceste cercetări s-au distins tot mai net elementele de psihologie *individuală* a muncitorilor (opinii, motivații, aspirații etc.) cu toate că apar numai în context social, de fenomenele de psihologie *colectivă* care apar în colaborarea și în interacțiunea membrilor grupelor de muncă: motivațiile, atitudinile, comportamentele colective, de pildă, care odată apărute și structurate în modele și norme de grup sînt mai greu de schimbat decît cele individuale. **P.s.i.** studiază atît organizarea oficială (formală) a grupurilor, a colectivelor de muncă, așa cum o prevăd regulamentele și instrucțiunile întreprinderii, cît și existența grupurilor și relațiilor neoficiale (informale) din cadrul celor oficiale; de asemenea relațiile, interacțiunile dintre cele două feluri de organizare, influența acestora asupra procesului de producție și asupra climatului psihosocial al întreprinderii. Interrelațiile individuale și grupale, cele ierarhice, relațiile dintre personalitatea și rolurile conducătorilor la nivele diferite, problemele opiniilor și atitudinilor colective, ale discuției și deciziei în grup, ale procedeelor de comunicare și informare, formarea cadrelor de conducere sînt printre principalele probleme care fac obiectul **p.s.i.,** dar nu cu probleme abstracte, ci cu probleme practice vizînd creșterea productivității muncii și eficienței economice a activității întreprinderii.

PSIHOMETRIE, ansamblul metodelor de măsurare, utilizate în psihologie. **P.** cuprinde senzoriometria și constituie baza psihotehnicii. Cum măsurarea în psihologie nu poate fi niciodată directă, se măsoară doar cauza (stimulul sau variabila independentă), durata (procedeu psihocronometric), efecte motorii sau psihice (procedeu psihodinamic) sau frecvența unui anumit fenomen psihic sau reacție psihocomportamentală în cadrul unui grup dat de indivizi (procedeu psihostatistic).

PSIHOPATIE (gr. *psyche* — suflet, *pathos* — boală), afecțiune ce se caracterizează prin dezechilibru și tulburări de comportament pe fond constituțional. Se mai numește și anomalie caracterială a personalității sau caracteropatie, deoarece subiecții psihopați se caracterizează în special prin conduite antisociale și impulsive, prin abolirea „simțului moral". **P.** sînt stări psihice patologice aflate la granița manifestărilor normale ale personalității și nu procese în evoluție. În **p.** activitatea de cunoaștere a lumii înconjurătoare este conservată, dar unele din atitudini sînt structurate anormal. Kraepelin dă cîteva trăsături

personalității psihopate: instabilitate afectivă, impulsivitate, absența sau slăbirea reacțiilor la imperativele sociale, absența anomaliilor intelectuale și a delirului. După H. Ey, **p.** se caracterizează prin următoarele trăsături: tensiune agresivă, impulsivitate, nucleu caracterial deformat (amoralitate, inadaptabilitate, încăpățînare, plăcere de a face rău etc.), dezechilibru, holotimie (variații patologice ale afectivității), perversiuni, tendințe spre toxicomanie, comportamente impulsive (furt, piromanie, escrocherie și unele tendințe de homicid). Aceste manifestări duc la scăderea capacității de adaptare la condițiile sociale. Spre deosebire însă de nevroze, în acest caz suferă mai mult ambianța decît individul. Educația și psihoterapia sînt factorii ce contribuie la profilaxia și tratamentul psihopatiilor. O persoană psihopată se caracterizează, de ex., prin instabilitate emoțională, prin alterări ale trăsăturilor morale și comportamentelor sociale (injurii, certuri, bătăi, furt, vagabondaj), perversități și (sau) impulsivități.

PSIHOPATOLOGIE (PATOPSIHOLOGIE, PSIHOLOGIE PATOLOGICĂ), în sens larg, similar cu psihiatria; în sens restrîns, disciplină de „graniță", situată între psihologie și psihiatrie, care-și propune *studiul și sistematica tulburărilor proceselor psihice, conștiinței și personalității morbide.* Într-o primă aproximare **p.** poate fi definită prin trei caracteristici: 1) ea vizează cunoștințele despre structurile esențiale ale personalității morbide și despre determinismul patogeniei mentale; 2) dintr-o perspectivă teoretică și critică, înglobează toate aspectele activității psihice morbide; 3) **p.** tinde să-și integreze cunoștințele în cunoașterea științifică totală despre om. Se disting: o **p.** *generală,* care cuprinde teoriile, concepțiile și ipotezele care încearcă să explice apariția tulburărilor psihice în ansamblu, a bolilor psihice și a efectelor psihice sau psihopatologice ale diferitelor boli somatice. **P.** *generală* este un domeniu prin excelență teoretic și încearcă să elucideze problema exo- și endogeniei bolilor psihice. **P.** *specială* cuprinde în aria analizei sale studiul simptomelor psihice atît în cazul bolilor psihice propriu-zise cît și în cazul bolilor somatice. **P.** *specială* studiază deci simptomele psihice, determinate de anumite situații naturale sau experimentale și constă în explicarea naturii acestor manifestări, fenomenologia lor și modul lor de evoluție. **P.** operează detașat de cazul individual, cercetînd descriptiv și explicativ tulburările vieții psihice. (G. Ionescu).

PSIHOSOMATICĂ, teorie medicală apărută la începutul secolului al XX-lea, din *necesitatea sublinierii unității organismului și a rolului psihismului în apariția, desfășurarea și dispariția procesului morbid.* Baza teoretică a majorității lucrărilor cu-

rentului medical psihosomatic o constituie teoria inconștientului elaborată de S. Freud și orientarea fenomenologică în medicină datorată filosofiei lui Ed. Husserl și M. Heidegger. Astfel, inițial s-a admis că modificările organice și fiziologice cu caracter patologic exprimă simbolic pulsiunile primitive refulate (mai ales cele care țin de „libidou"). În acest sens s-a vorbit despre maladiile „simbolice" (S. Ferenczi, 1926), „regresiunile" fiziologice (A. Garma, 1950) și chiar despre o „lege fundamentală" (S.E. Jellife, 1939), după care s-ar construi sindroamele clinice; cînd „conversiunea asupra unui organ", a unei pulsiuni refulate în inconștient este reversibilă, apare isteria, iar cînd această conversiune este ireversibilă, apar tulburări organice. Medicina **p.** contemporană — biodinamică (Galdston și Masserman), psihologică (Lengdon-Brown), psihobiologică (Mayer) etc. — manifestă tendința desprinderii de interpretările psihanalitice, nemaipunînd inconștientul pe primul plan în cadrul unității organismului în patologia sa. Se relevă existența reacțiilor fiziologice nespecifice (H.G. Wolf, 1972), modificările fiziologice de ordin patologic netraducînd, cel mai adesea, în mod distinct un conținut psihic sau altul tulburat, ca și *existența unei legături mijlocite între tulburarea psihică și cea somatică*, rolul de mediator revenind sistemului nervos (simpatic și parasimpatic) și endocrin. În acest sens, **p.** se apropie de medicina nervistă și de patologia corticoviscerală. (G. Ionescu).

PSIHOTEHNICĂ, ramură aplicativă și metodică a psihologiei, ce se ocupă de stabilirea metodelor și psihodiagnoză profesională, de elaborarea profesiogramelor și psihogramelor, de aplicațiile acestora în selecția efectivă, concretă a oamenilor în cadrul unei întreprinderi sau instituții.

PSIHOTERAPIE, *metodă de tratament psihologic aplicată tulburărilor de natură psihogenă.* E utilizată nu numai la subiecții psihotici și nevrotici, ci și la cei cu dificultăți de adaptare. **P.** este o problemă de relaționare interumană, unde psihoterapeutul angajează atît cunoștințele sale de specialitate cît și întreaga sa personalitate, el trebuind să cîștige încrederea și receptivitatea bolnavului. Tehnicile utilizate merg de la reeducarea unor funcțiuni perturbate, ca, de ex., în dislexii sau afazii, pînă la psihanaliza propriu-zisă, cu tehnicile ei de asociații libere (Freud), a visului treaz (Desoille), a narcoanalizei și hipnozei. Distingem **p.** individuală și de grup. În **p.** individuală distingem: a) *psihanaliza,* ca tehnică psihoterapeutică, are drept scop să ajute pacientul să conștientizeze propriile conflicte, dificultăți, surse de anxietate, refulare. Folosește tehnica asociației libere, analiza viselor și mecanismul transferului. În cursul ședinței de psihanaliză, terapeutul încearcă să învingă rezistențele subiectului. A fost utilizată inițial în tratamentul nevrozelor. Un dezavantaj serios este durata foarte lungă a curei psihanalitice (luni, ani); b) **p.** *de scurtă durată.* Poate să fie o **p.** rațională prin care se realizează o explicitare a conflictelor subiectului sau de suport, în care pacientul e susținut afectiv de psihoterapeut; c) **p.** *prin hipnoză.* Utilizată în clinică pentru tratamentul unor afecțiuni mai ales de natură nevrotică (isterie, fobii); d) **p.** *în seminarcoză* (narcoanaliza); e) **p.** *de relaxare* (antrenamentul autogen al lui J. H. Schultz sau metoda analitică a lui E. Jacobson. Distingem **p.** *non-directivă* în care rolul psihoterapeutului e pasiv, **p.** *directivă,* în care acesta are un rol activ. Forma extremă a **p.** directive este sugestia și hipnoza. **P.** *de grup* se desfășoară în condiții mai apropiate de viața reală, pacienții avînd posibilitatea să întrețină relații sociale, are mai multe variante dintre care cea mai cunoscută este aceea în care grupul de **p.** e condus de un psihoterapeut. Are drept scop: 1) realizarea unei apropieri între membrii grupului pentru a înlătura sentimentele de singurătate și abandon; 2) ameliorarea comunicării între membrii grupului; 3) educarea unei atitudini de încredere și deschidere față de alții; 4) îmbunătățirea relațiilor sociale în afara grupului de **p.** Se utilizează mai puțin în nevroze și mai mult în cazul dificultăților de adaptare. Se realizează în cursul unor ședințe în care membrii grupului, format după diverse criterii (vîrstă, sex, ocupație, probleme personale etc.) se adună realizînd discuții libere. Conduitele de relație și problemele personale ale pacienților sînt comentate în grup, sub conducerea psihoterapeutului. O formă a **p.** de grup este **p.** *de mediu,* realizată în cursul unor activități cotidiene, realizate de pacienți. Psihodrama (J. Moreno, 1946) poate fi și ea inclusă în cadrul **p.** de grup. A apărut pe baza constatării valorii catartice a jocului de teatru. Are forma unui joc dramatic colectiv, realizat pe baza unui scenariu improvizat, în care intervine un personaj neutru (psihoterapeutul) care conduce jocul. Se obțin efecte de eliberare și compensare, ameliorîndu-se tulburările de adaptare ale pacienților. Deși e o formă de **p.** de grup, aici se insistă mai mult asupra spontaneității creative a pacientului pus în situația de a juca un rol, decît pe relațiile de grup.

PSIHOZĂ, *afecțiune psihică majoră, de natură endogenă, care aduce perturbări grave vieții psihice a individului în ceea ce privește raporturile subiectului cu sine însuși și cu lumea înconjurătoare.* Este profund alterată personalitatea subiectului, e afectată conștiința, afectivitatea, capacitatea intelectuală a individului, fapt ce are drept consecință destructurarea comportamentului și a adaptării sociale a

individului. Spre deosebire de nevrotic, subiectul psihotic nu are conștiința bolii sale. Noțiunea de **p.** se corelează cu cea de alienare. Raporturile individului cu sine însuși, cu ceilalți, cu lumea sînt false. Subiectului îi este imposibil să stabilească relații adecvate cu mediul. Universul psihoticului pierde dimensiunea realității, perspectivele acestuia devin deformate. Se disting (R. Lafon — 1963): **p.** *halucinatorii, delirante, toxice, organice, constituționale, reacționale* etc. Cele mai frecvent întîlnite în clinică sînt: **p.** *discordante* (grupul schizofrenilor), **p.** *maniaco-depresive* și *paranoia*.

PSIHOZĂ ALCOOLICĂ, termen generic ce desemnează stări psihice patologice cauzate de consumul mare de alcool, mai ales de intoxicațiile cronice însoțite de grave tulburări mentale și de comportament. **P.a.** includ: a) intoxicațiile alcoolice simple — cu variate tipuri, cuprinzînd și reacții epileptiforme; b) *delirium alcoolicum* (tremens) — stări de vise continui, prelungite și în stările de veghe, excitări continui de slabă intensitate, tremurături difuze, halucinații vizuale și tactile în care se relevă viziuni de animale, multe reduse ca proporții; durata acestor crize este de 3—5 zile și care astăzi sînt puse pe socoteala întreruperii bruște a unui consum habitual; c) halucinațiile alcoolice — stări ce se caracterizează prin halucinații auditive, bolnavul acuză ordine și invitații răuvoitoare din afară, la care el nu se poate împotrivi; se mai simte frustrat în permanență de către cineva, este mereu nemulțumit, stări de o durată relativ întinsă, circa 3—8 săptămîni; d) reacții polinevrotice — cu slăbirea capacității de reținere a limbajului, scris sau vorbit, însoțită de starea fabulatorie în care bolnavul își va închipui că trăiește cele povestite (SINDROM KORSAKOV); e) paranoia alcoolică — stări caracterizate prin delir de persecuție, de gelozie, de grandoare, obsesii și halucinații bazate pe elemente conflictuale față de persoane și elemente ale vieții sale habituale; f) deteriorări de caracter — manifestate prin indiferență, pasivitate, reavoință față de cei de la care primește îndemnuri; g) senilitate alcoolică — psihoză caracterizată prin tulburări totale de memorie, stări depresive accentuate și psihoze afective cu reacții violente la anumite tonalități de culoare, care înainte erau indiferente. În patogenia **p.a.** intervine afectarea neuronilor prin toxie, insuficiență hepatică, avitaminozele dar și uzura morală ca și alte elemente de psihogenie.

PSIHOZĂ MANIACO-DEPRESIVĂ, se situează în grupul bolilor psihice care au pe prim plan tulburările de afectivitate, în acest sens **p.m.d.** definindu-se ca o psihoză afectivă. Clinic, **p.m.d.** oferă cele două aspecte polare ale timiei, euforia și depresiunea, stări care ating o intensitate psihotică și care se succed la bolnav la un interval de timp oarecare, sub forma accesului maniacal sau a accesului depresiv. Caracterul fundamental al **p.m.d.** constă în tendința sa de desfășurare clinică (sinusoidală), prin urmare observația clinică longitudinală este o condiție sine qua non a diagnosticului. Conceptul reprezintă în cea mai mare parte a cazurilor o abstracție și nu o realitate, pentru că niciodată bolnavul nu este un maniaco-depresiv, el este fie maniac, fie depresiv, fie mixt. Conceptul, creat de E. Kraepelin, ilustrează faptul că *mania și depresiunea nu se opun, ci sînt două aspecte ale unei aceleiași boli*. În **p.m.d.** are loc și o conservare calitativă a primului episod, în sensul că persoana care a făcut un prim puseu are toate șansele să dezvolte în următoarele pusee același colorit afectiv (datorită acestui fapt autorii Kleist și K. Leonhard vorbesc de psihoze „unipolare" și „bipolare"). În general este considerată ca fiind de natură endogenă, apărînd mai ales la picnic și ciclotimic, cel mai frecvent în a patra decadă a vieții. Starea maniacală sau criza de manie este un sindrom general de excitație și accelerare psihomotorie care cuprinde activarea exaltată a afectivității, a psihismului de relații imediate, a motricității expresive, acompaniată de o eliberare dezordonată a instanțelor instinctoafective. Are loc o amplificare generalizată a tuturor aspectelor vieții psihice. Senzorialitatea nu este propriu-zis afectată, dar promptitudinea perceptivă împiedică discriminările mai fine; atenția este mobilă, distributivă, și de un volum considerabil, dar ineficientă datorită deficitului de concentrare; funcția mnezică se distinge prin ușurința evocărilor, prin hipermnezie, dar fixarea este dereglată; conținutul ideativ este exclusiv expansiv, iar fluxul și ritmul ideativ determină o imposibilitate a redării în plan verbal, astfel încît bolnavul face multe eliziuni, are un stil eliptic; „fuga de idei" caracteristică nu-i permite un discurs desfășurat; maniacul este într-o excelentă dispoziție și cu o cenestezie perfectă, afirmînd că este perfect sănătos, că doarme bine deși este în fond insomnic. La polul opus, accesul depresiv sau melancolic se caracterizează printr-o intensă încărcare afectiv-negativă, trăită ca durere morală, însoțită de inhibiția funcțiilor psihice și lentoare psihomotorie. Bolnavul prezintă o atitudine inertă, o ținută puțin îngrijită, o mimică îndurerată, cu frunte cutată, marcată de omega melancolic, privire fixă, o concentrație interioară; mobilitatea mimică este redusă la o expresie de profundă durere morală. Pantomimica se caracterizează prin mișcări lente, reduse în amplitudine, ezitante; rămîne mult timp într-o aceeași postură, într-o situație de abdicare, de autoabandon. În concordanță cu inhibiția motorie, vocea are inten-

sitate scăzută, uneori șoptită sau abia perceptibilă, exprimîndu-se rar, monoton și monosilabic, ori menținîndu-se blocată într-un semimutism; răspunsurile sînt ezitante, după o perioadă de latență, scurte dar puțin precise, ilustrînd indecizia, resemnarea, precum și efortul comunicării. Fluxul ideativ sărac și ritmul lent exprimă un conținut ideativ univoc-negativ. Percepțiile se desfășoară după o perioadă de latență, avînd grad variabil de exactitate, fiind deseori însoțite de iluzii; senzațiile interne sînt neplăcute, acompaniate de disconfort afectiv; atenția își restrînge volumul, orientîndu-se în interior; memoria este axată în special asupra elementelor afectiv-negative, readucînd din antecedente doar nuanțele penibile, culpabile, situațiile psihotraumatizante, toate acestea nefiind redate obiectiv; gîndirea se desfășoară sub greutatea inhibiției și a durerii morale, temele reflectînd renunțarea, resemnarea, descurajarea; integrate conștiinței depresive, ideile hipocondriace pendulează între teama și dorința de boală, fiind dominate de cele de culpabilitate. Ca urmare, bolnavul caută o ieșire în sinucidere, aceasta fiind considerată nu numai o rezolvare, ci și o obligație derivată din culpabilitatea sa incontestabilă. Chiar dacă nu toți depresivii au tentative, este sigur că ideile suicidare nu lipsesc, deși deseori sînt abil disimulate, descoperirea acestor tendințe fiind cea care conferă caracterul de urgență psihiatrică.

PUBERTATE, etapă ontogenetică a conturării individualității și conduitei, cuprinsă în general între 11 și 15 ani și caracterizată prin faptul că marchează încheierea copilăriei și începutul fazelor de maturizare (U. Șchiopu, 1967). Etapa ca atare se exprimă mai ales prin numeroase modificări biologice, secundate de unele fenomene psihice cu rezonanță în conduita socială. Debesse (1958) arată că deși în **p.** dezvoltarea psihică este accelerată, există totuși o relativă continuitate, o mișcare ce se desfășoară în direcții începute în anii copilăriei. Transformările biologice constau în primul rînd în procesul maturizării funcției sexuale. Sub influența hormonilor sexuali se dezvoltă caracterele sexuale secundare și apare atracția specifică spre sexul opus. La fete, în general, maturizarea sexuală intervine cu circa 1—2 ani mai repede decît la băieți. De asemenea, se constată un ritm rapid de creștere în înălțime și greutate, se intensifică simțitor forța fizică și se produc modificări în activitatea organelor interne, mai ales a aparatului cardiovascular și respirator. În această perioadă masa creierului nu crește prea mult și **p.** presupune și încheierea procesului de maturizare. În schimb au loc profunde procese de complicare a structurii interne, îndeosebi a funcțiilor scoarței cerebrale. Se definitivează circumvoluțiile și crește considerabil numărul fibrelor de asociație. Funcția reglatoare a celui de-al doilea sistem de semnalizare devine tot mai pronunțată. Laroche (1956) și U. Șchiopu (1967) consideră că **p.** poate fi împărțită în trei substadii: prepubertatea, **p.** propriu-zisă și postpubertatea. Deci **p.** este un fenomen complex, sensibil la nenumărate influențe.

PUBLIC, în sens sociologic, se referă la o structură socială amorfă ai cărei membri au o comunitate de interese produse de comunicări și contacte impersonale. **P.** nu este organizat formal (deși de multe ori poate da naștere la organizații formale), iar membrii nu se află în contact personal reciproc, deși se pot întruni pentru a-și satisface interesele. **P.** reprezintă o arie socială de comunicație, care însă nu constituie un grup, dar are modalități proprii ale indivizilor. Structurare, prin apartenență la anumite opinii, că vorbesc aceeași limbă, apartenența la o anumită categorie profesională, anumite norme de conduită etc. Faptul acesta face din ei o structură, deși, evident, foarte amorfă. Mulți cercetători vorbesc mai degrabă de „publicuri" decît de un **p.** Astfel G. Alundberg (1954) spune: „O persoană poate aparține tot atîtor publicuri cîte interese are; un public poate coincide sau nu cu unitățile fizice, geografice sau politice. "Astfel, se pot delimita cel puțin două **p.**: 1) un **p.** *apreciativ,* ai cărei membri au un interes comun pentru un anumit gen specific de comportament social; 2) **p.** *de acțiune,* categorii de persoane care doresc ca anumite lucruri specifice să fie realizate. În sens mai general, **p.** este un adjectiv care arată interesele și obiectivele, presupuse comune, ale tuturor sau cel puțin a majorității oamenilor din cadrul unei unități politice, economice, culturale, geografice etc. Opus termenului de „privat".

PUBLICITATE, modalitatea de a aduce la cunoștință publicului; acțiunea de a se adresa publicului prin mijloace publicitare; are conținut mai larg; utilizarea tehnicilor de comunicare, în scopul transmiterii de mesaje cu rezultate comerciale; ea se poate referi și la comunicări, prezentări care nu urmăresc numaidecît și direct cumpărarea. Reclama și **p.** au în esență însă aceeași idee: *cumpărarea,* sfîrșitul unui proces complex care, din punct de vedere psihologic, reprezintă schema acțiunilor voluntare (important este momentul deliberării) sau schema actului impulsiv (important este caracterul situației de moment). Acțiunea publicitară se adresează unei mase de consumatori cu caractere, obiceiuri, ocupații, vîrste, sexe diferite etc. și de aceea este necesar să se cunoască starea de spirit, necesitățile cumpărătorilor, trăsăturile psihice ale acestora; în funcție de acestea se stabilesc conținutul și forma mijloacelor de reclamă.

PUERILISM (lat. *puer* — copil), tulburare a personalității, manifestată printr-un comportament în discordanță cu vîrsta, asemănător cu manifestările psihice ale copilului. Astfel, în unele afecțiuni mintale, un bolnav adult vorbește ca un copil, caricatural, sau manifestă diverse atitudini, preocupări sau stări afective caracteristice vîrstei copilăriei. Se întîlnește în anumite stări nevrotice ca isteria, în demența senilă, în schizofrenie.

PULSIUNE, modalitate dinamică constînd din impulsuri *(Trieb, drive, imbold)* prin care se realizează o *activare sau încărcare energetică sau mobilizare ce face organismul să tindă către ținta sa.* „După Freud, **p.** își are sursa într-o excitație corporală (stare de tensiune); țelul său (al **p.**) este să suprime starea de tensiune care constituie izvorul pulsional; numai în obiect sau datorită lui **p.** poate să-și atingă țelul ei" (Laplanche și Pontalis). Deci, sensul energiei pulsative direcționate spre obiect este ca să se descarce, să fie „cheltuită" și să dispară, înlăturînd încordarea. În psihanaliză, **p.** este socotită latură energetică a instinctului sau chiar este confundată cu acesta. Trebuie însă avută în vedere înțelegerea psihanalitică a instinctului care nu este considerat imuabil ci apare numai ca o schemă, un cadru înăuntrul căruia intervin variate desfășurări. **P.** ca atare nu este un motiv, dar este motivantă în măsura în care se investește într-o reprezentare sau imagine. Interpretată ca „un concept de limită între somatic și psihic", **p.** este considerată un principiu fundamental în reglarea activității organismului. În același timp trebuie considerat permanentul conflict dintre **p.** vieții și cele ale morții, dintre cele defensive și cele refulate etc. Psihanaliștii integrează în **p.** vieții (Eros), **p.** sexuale, **p.** de stăpînire și pe cele de autoconservare, de care țin și **p.** eului, iar în **p.** morții (Thanatos) **p.** agresiunii, ale distrugerii și autodistrugerii. Se disting și **p.** parțiale din a căror combinare rezultă diverse organizări libidinale. În psihologia contemporană conceptul de **p.** s-a generalizat, fiind considerat de J. Nuttin componenta energetică a oricăror feluri de motive — inconștiente sau conștiente, primare sau secundare.

R

RAMOLISMENT, mental sau cerebral, slăbire și deteriorare a activității intelectuale legată de senilitate, cauzată deseori de scleroza vaselor sanguine din creier, avînd drept consecință degenerarea unor porțiuni limitate din acestea, prost hrănite și oxigenate. Prin extensie, în limbaj popular, „ramolit" este orice vîrstnic sau bătrîn cu scăderea funcțiilor neuropsihice. Debutează cu forme parțiale (senzoriale, motorii, amnezice, apatice, intelective) ce se pun în raport cu zona cerebrală afectată de ischemie.

RANVERSIBILITATE, proprietate a acțiunii de a fi parcursă în sens opus primului, revenind la punctul de plecare fără ca subiectul să aibă conștiința identității acțiunii executate în cele două sensuri. În experimentele cu animale, după cum a demonstrat M. Beniuc, învățarea drumului de la A la B nu duce la învățarea spontană a drumului de la B la A, acesta din urmă trebuind să fie exersat aparte. Numai cînd cele două sensuri ale acțiunii se conjugă, aceasta dobîndește **r.** După J. Piaget, **r.** se deosebește de reversibilitate (care este operațională) dar constituie o anticipare a acesteia.

RAPTUS, impuls (engl. *drive)* brusc și necontrolabil care pune subiectul în situația de a îndeplini acte violente și grave (violență, sinucidere, omoruri). Realizare bruscă a unei idei delirante. Simptom al epilepsiei, al schizofreniei și al psihozei maniaco-depresive (**r.** melancolicilor), „amok".

RASĂ UMANĂ, în antropologia biologică, varietate naturală

a speței umane care prezintă un ansamblu comun de caractere ereditare exprimate în particularități morfologice și fiziologice, indiferent de limba și obiceiurile folosite, independent de diferențele culturale. Se cunosc trei rase principale: albă (lunodermă), neagră (metonodermă), galbenă (xantodermă) și o serie de rase secundare și subvariante. Întrucît particularitățile de rasă nu limitează evoluția culturală sau realizarea de personalitate, interpretările rasiste care derivă valorile umane din proprietățile de rasă sînt științific eronate și au un caracter agresiv antiuman.

RAȚIONAMENT, formă logică fundamentală constînd dintr-o înlănțuire de judecăți, prin care se derivă cunoștințe noi din cunoștințe date. Trecerea de la o cunoștință dată la una nouă nu are loc direct, ci prin intermediul unei a treia judecăți. Structura logică a **r.** este mai complexă decît a noțiunii și judecății, presupunînd: premise sau argumente (judecăți din care se face derivarea), concluzie sau consecință (judecata derivată) și inferență (operația logică de derivare). Premisa care conține noțiunea cu sferă mai largă este majoră, iar cea care conține noțiunea cu sferă mai restrînsă este minoră. Concluzia este o judecată adevărată dacă și numai dacă **r.** se supune atît condiției materiale (caracterul adevărat al premiselor), cît și celei formale (respectarea legilor logice de derivare). După orientarea operației de inferență se disting **r.** *deductive* (operația logică pornește de la premise generale și ajunge la o concluzie aflată sub nivelul anterior de generalitate), **r.** *inductive* (operația logică pornește de la premise particulare și ajunge la o concluzie generală) și **r.** *transductive* sau *traductive* (în care punctul de pornire și cel final al operației logice se află la același grad de generalitate). După felul judecăților din care este compus, **r.** *deductiv* se prezintă sub mai multe forme, denumite silogism; *categoric* (format din trei judecăți categorice), *ipotetic* (judecăți ipotetice), *disjunctiv* (judecăți disjunctive), *disjunctiv-ipotetic* (judecăți disjunctive și ipotetice). După poziția și funcția termenului mediu (element al judecății care intră în ambele premise), se disting patru figuri ale silogismului, iar după felul judecăților (A, E, I, O) din care este alcătuit, se disting 19 moduri valabile ale silogismului. **R.** *inductiv* poate fi complet (concluzia generală este obținută pe baza enumerării în premise a tuturor cazurilor sau obiectelor aparținînd aceleiași clase) sau incomplet (concluzia generală se obține prin cunoașterea numai a unei părți din cazurile aparținînd clasei cercetate). **R.** *transductiv* poate fi de relație (alcătuit din judecăți de relație — de egalitate, mărime, grad, poziție, succesiune etc.) sau de analogie.

RAȚIONAMENT IPOTETICO-DEDUCTIV, raționament de tipul „dacă... atunci...", în care punctul de plecare nu îl constituie o teză, adică o idee deja admisă ca valabilă, ci o ipoteză, adică o idee a cărei valabilitate încă nu este (sau abia urmează să fie) stabilită. Din punct de vedere psihologic, acest raționament presupune posibilitatea subiectului de a se detașa de credințele care alcătuiesc punctul de vedere propriu, pentru a putea raționa asupra unor enunțuri verbale oarecare, apariția lui fiind legată (după Piaget) de decentrare, fenomen opus egocentrismului.

RĂU, tulburare psihosomatică provocată de o modificare a condițiilor de existență a organismului. Se disting sindroamele **r.** de mare și **r.** de munte (sau altitudine). Trepidațiile și viteza în transporturile moderne, de asemenea, cauzează un **r.** la anumite persoane. Neurofiziologic, se disting cauze variate: suprasolicitări vestibulare, hipoxemie (deficit de oxigenare) a creierului, tulburări circulatorii ș.a. În cazul **r.** de mare intervine o hipotimie generalizată, vertijuri și grave tulburări digestive. În **r.** de munte se constată depresiuni psihice, incoerență mintală și stări convulsive. Oamenii prezintă diferite grade de rezistență sau vulnerabilitate la aceste sindroame. Se presupune că prin antrenamente adaptative, **r.** se poate depăși.

RĂZBOI PSIHOLOGIC, formă de război inițiat și desfășurat de un purtător (grup social, stat) împotriva unui sistem-țintă (alt grup social sau stat), fără mijloace militare, cu scopul subminării puterii și prestigiului adversarului. Constituie un element al strategiei generale și un instrument al politicii cercurilor conducătoare agresive din unele țări. Așa cum apreciază diverși autori (M. Mégret, 1960; R.C. Sorensen, 1964; R. Trinquier, 1968; A. Vukotič, 1969), cuvintele și faptele pot fi considerate „munițiile" acestui tip de război, prin intermediul lor transmițîndu-se influența la țintă; efectele sînt convingerile, însuflețirea sau intimidarea. Poate să însoțească sau nu războiul purtat cu mijloace militare. În condițiile unui război armat, **r.p.** vizează nu viața și integritatea fizică a oamenilor, ci integritatea lor spirituală și a instituțiilor sociale, ținta directă fiind moralul oamenilor care, în caz de afectare, nu poate fi înlocuit cu nici un fel de armament. Indiferent de conjunctura în care se desfășoară, **r.p.** deține o latură politică, aceea de urmărire a influențării prin convingere în direcția unor obiective politice predeterminate (a căror realizare ar întîmpina rezistență), a apărării integrității ideologiei proprii și infiltrării în ideologia adversarului. Din punct de vedere psihologic se urmărește dezinformarea, ademenirea sau convertirea convingerilor sistemului-țintă, abaterea atenției și vigilenței, inducerea unei înalte credibilități în raport cu conținutul

celor transmise de purtător, exploatarea atît a sprijinului cît și a opoziției celor care sînt deja adepții ori dușmanii cauzei **r.p.** (aceste două categorii constituind grupuri de „interes special" în cadrul sistemului-țintă). Dintre mijloacele și formele de comunicare a influenței sînt utilizate mai frecvent următoarele: emisiunile radio, manifestele, minciuna, calomnia, anecdota politică și șovină, protestul adresat altui guvern, dezbaterea într-un organism internațional, anunțurile făcute de funcționarii de stat, televiziunea și cinematografia, centrele de informare, promisiunea unor standarduri mai ridicate de viață, stimularea neîncrederii în viitor. Dintre mijloacele de comunicare a influenței prin fapte sînt mai mult utilizate următoarele: demonstrații prin care se face dovada unei puteri militare, economice, a unității politice interne; acordarea de asistență politică, economică și medicală atît țărilor-țintă cît și altor țări ca mijloc de pedepsire a țării-țintă; discriminarea în domeniul comerțului sau asistenței; stabilirea sau retragerea reprezentanței diplomatice sau alianțelor; crearea unor „grupuri de opoziție" și a unor partide politice în interiorul țării-țintă în scopuri propagandistice și subversioniste; mișcări pentru părăsirea țării sau revenirea în țara de origine; exercitarea patronajului asupra mijloacelor mass media din țara-țintă; restricții de frontieră pentru intrări și ieșiri; terorism. Sistemul-țintă poate răspunde pe următoarele căi purtătorilor de **r.p.**: apărare psihologică, ripostă guvernamentală, reacție negativă a publicului la încercările de influențare psihologică, contraofensivă psihologică.

REABILITARE, proces de redobîndire a unui statut normal și pozitiv de către o persoană care anterior a fost sancționată juridic sau moral din cauza unor daune aduse societății. **R.** depinde de eforturile de readaptare depuse de subiect, de garanțiile pe care acesta le prezintă în sensul imposibilității unei recidive dar și de bunăvoința și creditul acordat de cei din jur. Prin extensie, se numește **r.** și redobîndirea unui statut normal *fizic*, după convalescența unei boli (ex. după o hemiplegie).

REACTIVITATE, capacitatea organismelor de a răspunde la stimuli cu efecte adaptative; restrîns, capacitatea organismelor de a răspunde situațiilor de mediu ce perturbă homeostazia, prin sisteme de reacții defensive și adaptative cu efect de reechilibrare. **R.** nespecifică este legată de starea de stress (H. Selye) și urmărește readaptarea după o fază de „alarmă", în care se abandonează homeostazia (stare de urgență sau emergență). *Reactiv*, derivat de la **r.**, în medicina psihosomatică, este sinonim cu PSIHOGEN.

REACTOLOGIE, formulă de psihologie obiectivă la care a recurs Kornilov, opunîndu-se introspecționismului și propunîndu-și studiul reacțiilor motorii ca indicatori ai fenomenelor psihice. A avut o existență tranzitorie în U.R.S.S. în cel de-al treilea deceniu. A fost abandonată ca reprezentînd o formulă simplistă de tip behaviorist.

REACȚIE, orice răspuns integral sau parțial al unui sistem la o stimulație exterioară lui sau străină de el; modalitate tipică a vieții de relație a organismului. **R.** poate consta dintr-o modificare vegetativă, o intervenție motorie, recepție senzorială, emisie verbală, operație mentală (deci gradul de complexitate al **r.** depinde de complexitatea sistemului ierarhizat al organismului). P. Janet prezintă conștiința ca un sistem de **r.** față de **r.** Condiția dublării, triplării etc. a **r.** este însă interiorizarea stimulilor, stocarea de răspunsuri potențiale. De aceea trebuie distinsă **r.** ca răspuns la o influență actuală, de acțiunea care-și are punctul de plecare în programul subiectului. La baza **r.** sînt mecanisme reflexe dar se pare că în cazul **r.** complexe, specific umane, răspunsul este sistemic și conceptul de reflex singular sau de lanț de reflexe, de stereotip dinamic, nu mai este suficient de concludent.

REACȚII CIRCULARE, studiate de J. Baldwin, comportamente a căror structură ciclică este determinată de faptul că sfîrșitul unui act constituie declanșatorul începutului unui act identic, astfel încît actele sînt efectuate nu izolat, ci în serii (cu repetiție). **R.c.** care caracterizează comportamentul copilului în perioada inteligenței senzoriomotorii sînt de trei tipuri: 1) *primare*, al căror specific este faptul că obiectele asimilate schemei de acțiune aparțin, în general, corpului propriu (de exemplu sugerea sistematică a degetului); 2) *secundare*, care se deosebesc de cele primare prin aceea că obiectele care sînt asimilate schemei de acțiune sînt obiecte exterioare organismului (de ex. scuturarea unei jucării zornăitoare); interesul este fixat asupra efectelor, iar nu asupra însăși acțiunii; 3) *terțiare*, care se deosebesc de cele secundare prin faptul că repetarea se produce nu aidoma, ci cu mici variații la fiecare reluare (de exemplu, scuturarea aceleiași jucării ca mai sus dar din ce în ce mai tare sau din ce în ce mai încet, deci cu o variație gradată a intensității actului). Acestea sînt experiențe „pentru a vedea" și constituie schema judecăților empirice. În viziunea cibernetică, **r.c.** implică conexiuni inverse prin care centrul este informat asupra demersurilor efectorului și poate să dea comenzi suplimentare de repetare, de întreținere, amplificare sau corectare.

READAPTARE, ansamblu de procese și măsuri adecvate unei adaptări la condiții noi sau prin redresarea forțelor afectate de maladie, recluziune etc. la condiții cunoscute anterior de subiect. **R.** mijlocește reintegrarea. Intervine în cazul schimbării bruș-

te a ocupației și mediului sociocultural, în urma unei maladii sau a unui comportament delictual. Implică măsuri de psihoterapie și pedagogie socială. Trebuie să se considere dificultățile procesului de **r.** și să se aibă în vedere faptul că **r.** necesită timp, se realizează treptat și necesită asistența și înțelegerea celor din jur.

REALISM, termen cu înțelesuri diferite și chiar opuse; a semnificat în filosofia idealistă realitatea mai mare a ideilor decît a ființelor (Platon), existența independent de lucruri a universalelor (curent scolastic tomist opus nominalismului) iar în sens propriu, uzual și științific prioritatea realității obiective în raport cu cunoașterea, considerarea actelor de cunoaștere ca parțiale descoperiri ale realului autonom, tendința de luare a realității așa cum este ea (Engels) în cunoașterea științifică și în artă. Atitudinea realistă se opune utopicului, verbalismului parazitar, speculațiilor fără acoperire, reveriilor irealizabile etc.

REALISM INFANTIL, după J. Piaget, concepție despre realitate a copilului, opusă obiectivității și care constă în a atribui realitate obiectivă unor procese subiective, în lipsa diferențierii planurilor obiectiv și subiectiv. Așa, de exemplu, numele lucrurilor se află în lucrurile însele, visele sînt localizate în spațiu (în spațiul visat sau în camera în care se doarme), gîndirea este materială și există în cap, sub forma unui suflu sau a unui abur, sau „se gîndește cu vocea" etc. Această deformare a realității mai poartă și numele de egocentrism ontologic, întrucît neputînd diferența „eul" de „rest", copilul acordă același statut de realitate tuturor acțiunilor sau trăirilor sale, proiectînd în real întregul conținut al conștiinței sale. Pe scurt, **r.i.** echivalează cu absența conștiinței de sine.

RECEPTIVITATE, proprietate a unui sistem sensibil de a permite recepția formelor de energie recunoscute ca stimuli adecvați pentru sistemul respectiv; în neurocibernetica organelor de simț, cu un înțeles apropiat, se uzează și de termenul de permeabilitate. În genere **r.** califică ușurința cu care sînt asimilate informațiile sau devin eficiente influențele; prin extensiune **r.** pentru idei, propuneri, opinii. Nu este o particularitate nativă ci una dobîndită prin exercițiu, antrenament etc. În decursul dezvoltării psihice, **r.** trece de la formele ei primare, infantile, de acceptare necritică a sugestiilor, la **r.** selectivă și specializată (intelectuală, artistică, profesională). Este o condiție facilitantă a învățării.

RECEPTOR, organ periferic senzorial, specializat în transformarea unui gen de energie în influx nervos, efectuînd prima etapă de codificare și condiționînd apariția senzației în urma integrării nervoase centrale. **R.** se adecvează stimulațiilor mecanice, fizice, chimice, fiziologice, putînd fi considerate ca aparate organice modelate după caracteristicile respectivelor forme de energie. Bionica le studiază structura în vederea reproducerii lor tehnice. Pavlov afirmă că și cortexul reprezintă o suprafață receptoare pentru influxurile aferente recodificate la nivel subcortical. Se face o distincție între **r.** *periferici* și cei *centrali*. Uneori prin **r.** se înțelege analizatorul ca sistem periferico-central unitar. În orice caz **r.** periferic nu poate fi conceput disociat de mecanismele centrale, întrucît el este activ, în virtutea reglajului mijlocit prin proiecțiile corticale, apare ca un detector ce transmite impulsuri specifice.

RECEPȚIE, proces neuropsihic de detectare, captare și codificare a informațiilor, finalizat prin constituirea de imagini simple sau complex-sistemice. Capacități ale organelor de simț de a întreține relații informaționale cu mediul.

RECESIV, proces sau particularitate suprimată sau mai curînd nemanifestată într-un context în care domină un factor mai puternic, dominant, singurul care se relevă. De exemplu genele **r.** în ereditatea mendeleiană. Ceea ce este **r.** se poate evidenția în absența factorului dominant.

RECICLARE, modalitate a instrucției și educării permanente vizînd *actualizarea și perfecționarea pregătirii profesionale*. Este o periodică reluare a unui ciclu de instruire, „punere în curent" cu noile progrese și cerințe ale domeniului profesional, indiferent de vîrstă, rang sau pregătire de bază. Este menită să realizeze nu numai recalificarea sau renovelarea profesională, dar și să reactiveze potențialul personal, să-l pună în valoare o dată cu experiența dobîndită. Are scopuri formative și este menită să sporească și să pună în corespondență cu noile cerințe, competența profesională. De aceea și formele de **r.** sînt și trebuie să fie moderne, strîns legate de cele mai noi cuceriri ale tehnicii și științei și ferm orientate spre practică. Metodele **r.** sînt maximal active, iar „distanța" dintre instructori și cei supuși **r.** este redusă la minimum. Un rol de seamă în **r.** revine schimbului de experiență între cursanți. În toate genurile de **r.** sînt implicate și cunoștințe de psihologie considerînd necesitatea optimizării factorului uman, a organizării și comunicării, a selecției și creșterii cadrelor etc.

RECIDIVĂ, termen de origine medicală care semnifică reapariția unui sindrom sau maladii. Prin extensie, tendința de repetare a unor acte infracționale, datorită unui dezechilibru psihomoral și după ce au fost luate măsurile sociale de represiune și reeducare. Recidivistul este, după de Greef, un dezechilibrat mintal, datorită unor maladii psihice variate. Friendlander nu consideră obligatorie implicarea psihopatologiei și atrage atenția asupra unor malformațiuni caracteriale cum sînt atitudinile antisociale, lipsa de independență și slăbiciu-

nea *eului* etc. Este foarte important ca să se prevină **r.** la delincvenţii tineri. Pentru aceasta, după Brousseau, trebuie să fie înlăturat comportamentul de instabilitate socială. S. şi E. Glueck au elaborat tabele de predicţie ale delicvenţei juvenile. În genere, combaterea **r.** constituie problema cea mai importantă şi dificilă în acţiunea socială de eliminare a delicvenţei.

RECUNOAŞTERE, în percepţie, faza identificării; un proces (mai simplu şi facil decît reproducerea sau amintirea) al memoriei (v.). Se disting **r.** *spontană* şi **r.** *discursivă* ce implică scheme de raţionament, analize comparative, uzînd de anumiţi indici şi confruntînd modelele mintale cu structura obiectului. F. Attneave aseamănă **r.** cu o rezolvare de problemă în care se emit şi verifică ipoteze. W. Wundt aprecia **r.** *spontană* cu un raţionament inconştient. Studiul mecanismelor **r.** prezintă un mare interes pentru construirea perceptronilor şi dispozitivelor cu inteligenţă artificială.

RECUPERARE, sistem de măsuri adoptate de societate pentru a normaliza personalitatea şi a obţine o contribuţie firească de la un subiect deficient senzorial, intelectual sau moral. Se prevede înlăturarea trăsăturilor negative, compensarea celor deficitare şi activarea maximală a calităţilor şi forţelor reziduale.

RECURENŢĂ, originar repetitivitate, revenire periodică a unui fenomen. În limbajul ştiinţific s-a afirmat sensul de influenţă inversă a efectului asupra cauzei sau fenomenului, de reacţie asupra însuşi sistemului sau acţiunii. În logică sînt **r.** judecăţile ce constituie propriul lor obiect şi demonstraţiile în care o aserţiune posterioară o modifică pe cea anterioară şi pe acest drum se stabileşte o concluzie. În psihologia modernă termenul este foarte răspîndit în legătură cu introducerea relaţiei de feedback şi cu recunoaşterea reversibilităţii operaţiilor.

REDONDANŢĂ v. REDUNDANŢĂ.

REDUCŢIONISM, tendinţă şi metodă a cunoaşterii constînd din interpretarea unui fenomen complex ce dispune de un anumit specific prin alte fenomene subadiacente mai simple şi nespecifice. (Un gen de modelare inframodală.) **R.** a intervenit frecvent în elaborarea psihologiei cu rezultate variabile. Dacă reducţia psihică la o determinare socială, biofiziologică, fizico-chimică este tranzitorie şi efectul va fi pozitiv contribuind prin reintegrări ascendente la însăşi elucidarea specificului psihicului. Dacă se pretinde că substratul fiziologic sau fizico-chimic sau cadrul social obiectiv este suficient pentru explicarea psihologică, intervin absolutizări stagnante, tendinţe de lichidare a cunoaşterii specificului psihologiei (fizicalism, chimism, biologism, sociologism).

REDUNDANŢĂ (REDONDANŢĂ), mărime care caracterizează o sursă de mesaje alcătuite din

semnele alfabetului dat, comparativ cu valoarea minimă necesară pentru transmiterea informaţiei date; informaţie excedentară. Un minimum de **r.** „învinge" zgomotele, clarifică anumite situaţii dificile. **R.** prea mare îngreuiază procesul de comunicaţie, de unde necesitatea diminuării sau înlăturării ei. Informaţiile excedentare sau redundante trebuie deosebite de informaţiile irelevante, nesemnificative, care sînt zgomote propriu-zise, adevărate frîne ale recepţiei şi prelucrării informaţiilor. **R.** nu trebuie confundate cu intensificarea semnalelor; o vorbire **r.** este, de ex., cea pleonastică, nu cea strigată.

REDUPLICARE, simptom psihopatologic caracterizat prin faptul că bolnavul, în cadrul unui proces confabulatoriu, afirmă existenţa a două obiecte, persoane, situaţii identice, din care numai una este reală, cealaltă fiind produsul imaginaţiei sale. **R.** apare frecvent în schizofrenie, parafrenie, paranoia etc.

REEDUCARE, proces sistematic, integral şi nou, de educare menit să compenseze lacunele unei educaţii anterioare, ale cărei efecte au fost pierdute în urma unei traume, infirmităţi, dezadaptări, sau să combată, să înlăture şi să înlocuiască efectele unei educaţii şi adaptări defectuoase şi negative. Scopul **r.** este de a reintegra pe subiect într-un sistem de activitate şi în relaţii sociale normale. Se realizează prin mijloace pedagogico-medicale, psihoterapeutice şi prin procedee generale mult intensificate. Necesită instituţii specializate şi experţi de diverse profiluri. Sînt supuşi **r.** delicvenţii, copiii-problemă, deficienţii mintali ş.a. Operaţia este extrem de dificilă întrucît nu se poate finisa numai în condiţii colective (colonii, şcoli speciale, dar mai ales locuri de muncă) ci necesită şi tratări individuale, fiecare din aceşti inadaptaţi reprezentînd un caz concret.

REEDUCAREA DELINCVENŢILOR MINORI, ansamblu de influenţe, măsuri şi activităţi desfăşurate într-un anumit cadru organizat şi menite să restructureze şi să reorienteze atitudinile şi comportamentele celor cu deficienţe morale, inclusiv a infractorilor. Se desfăşoară în penitenciare, colonii şi institute de reeducare sau în cadrul unor instituţii şi comunităţi cu activitate nespecializată în acest sens. Principalele dificultăţi în **r.d.m.** sînt: optica deformată, orientarea eronată a acestora, comportamentele agresive şi tendinţa de înstrăinare faţă de societate, dereglarea relaţiilor cu societatea, consecinţele traumatismelor cauzate de sancţiuni, condiţiile, relativ artificiale, proprii instituţiilor şi activităţilor cu scop reeducativ. Prin **r.** se vizează nu răzbunarea pentru delictele comise ci apărarea faţă de delincvenţă, prevenirea agravării situaţiei şi recuperarea minorului. Adaptarea la noul mediu de detenţie, viaţă organizată şi muncă, reprezintă pentru minori

o sarcină grea, o situație critică. Se trece de la libertinaj la un regim riguros. Există pericolul coalizării delicvenților minori și a cultivării de către ei a unor strategii de pseudoadaptare și menținere în sistemul existenței centrate pe delincvență. De aceea, regimul și măsurile direct educative trebuie să fie maximal eficiente. Tinerii trebuie puși în situația de revalorizare, astfel încît ei, treptat, dar tranșant, să se despartă de valorile negative. Sub acest raport, factorii cei mai importanți sînt: contactul psihic, apropierea sufletească dintre educator și delincvenții minori în condițiile exigenței educaționale și constituirea colectivelor de muncă și de viață, după modelul demonstrat de Makarenko. **R.d.m.** implică și acțiuni de tratare individuală adecvată. Sînt foarte importante discuțiile de tip clinic pentru descoperirea punctelor critice din structura subiectului. Acțiunile educative se echivalează cu o terapie întrucît unii subiecți, normali sub raport psihic, prezintă simptome de patologie sociomorală. P. Schmideberg propune „terapia realității" care constă în prezentarea frontală și necruțătoare a situației în care tînărul se află. Ergoterapia prevede prestarea unei munci conform pregătirii și intereselor subiectului. Este important ca activitatea utilă desfășurată să deschidă o perspectivă profesională firească. H. Eysenck propune terapia de grup în care subiecții ce se compatibilizează între ei și pot să comunice facil, discută, se descarcă și ajung cu timpul la o opinie comună și pozitivă. Conform altor experiențe, grupul de discuție se constituie din indivizi incompatibili, ceea ce duce la o actualizare a conflictelor și la polarizări salvatoare pentru o parte din subiecți. O metodă complexă de terapie și reeducare constă în integrarea tinerilor în localități destinate lor și în care se desfășoară o viață și activitate de tip normal, activitățile productive și prestațiile de servicii fiind retribuite echitabil, iar libertățile individuale și perspectivele de revenire în „marea societate" fiind dependente de normalizarea comportării subiecților. Odată cu reintegrarea socială a foștilor delincvenți, mai intervin unele probleme, îndeosebi în legătură cu tendințele de etichetare și stigmatizare, manifestate de populație față de aceștia. Se recomandă abținerea de la manifestarea unor astfel de tendințe, dar întrucît ele sînt, pînă la un punct, firești, este necesar ca și tînărul să fi fost prevenit și să dispună de rezistența morală necesară. Tocmai în legătură cu aceste împrejurări, în 1977, statul român a luat hotărîrea privind încredințarea tinerilor care au comis abateri unor întreprinderi, colective de muncă și organizații obștești, pentru a fi reeducați, nu prin privarea de libertate, ci prin crearea, în condiții colective, a unei ambianțe de ordine și răspundere, de întrajutorare tovărășească. Pentru corectarea comportamentelor deviante și pentru prevenirea lor statul socialist apelează la forța morală a societății, la forța transformatoare a muncii și creației.

REFLECTARE, caracterizare de conținut a psihicului și denumire a teoriei materialist-dialectice prin care se susține: a) *rolul determinant al lumii obiective în geneza conținuturilor informaționale subiective;* b) *corespondența aproximativă dintre acestea și sursele obiective;* c) *faptul că psihicul există sub forma unei activități interne orientate spre reproducerea cît mai adecvată a obiectelor și relațiilor existenței, ceea ce permite orientarea corectă, adaptarea, intervenția eficientă în ambianță;* d) *faptul că activitatea subiectivă este tributară genetic și funcțional practicii social-istorice, este mereu corelată cu aceasta și își verifică valoarea de adevăr (întotdeauna relativ) prin practică, la care se adaugă și autoverificarea corectitudinii logice a construcțiilor cognitive.* „Deschiderea la experiență", principiul menționat de F. Gonseth, se înscrie în perspectiva teoriei **r.** după cum în consonanță cu procesualitatea **r.** intră și epistemologiile relativiste cum este aceea promovată de G. Bachelard. Teoria **r.** nu este absolută și dogmatică întrucît, susținînd relativa dar progresiva valoare de adevăr a cunoștințelor, recunoaște specificul legilor și particularităților mijloacelor subiective (codificări senzoriale și verbalologice) implicate cu necesitate în **r.**, faptul că **r.** nefiind mecanică și pasivă este o interacțiune subiect-obiect, real unul reflectîndu-se în celălalt, și că niciodată **r.** nu se poate produce decît în formă subiectivă, cu specificul și limitele acesteia, că niciodată reproducerea ideală a obiectului de către subiect nu este desăvîrșită sau încheiată. Teoria **r.** se opune însă atît subiectivismului ce susține arbitrariul și lipsa de legătură cu obiectivul a conținuturilor subiective, cît și agnosticismului ce susține incapacitatea percepției de a ne furniza imagini adecvate realității, și a gîndirii de a ajunge la idei ce surprind determinări generale și esențiale, existente obiectiv. Sub raport cibernetic, **r.** *este o modelare în și de către subiect a obiectivului, modelare ce atinge un anumit grad de izomorfism, dar nu și identitatea.* În sens larg, **r.** semnifică substratul determinist al modelării (lui A în B) care devine biunivoc în cazul comunicării interumane ($A \rightleftarrows B$). Este deci o interacțiune de tip informațional. În sens restrictiv, **r.** califică gradul de adecvare (izomorfism dus pînă la homomorfism) al modelării. Este deci valoarea calitativă, semantică a informației. În primul sens orice informație este reflectorie pentru că e un răspuns sau un reflex; în cel de-al doilea, specific, numai anumite complexe de informații sînt reflectorii și aceasta întrucît reproduc subiectiv prin „transpunere și transplantare" în plan ideal, însușiri, relații, structuri și legi — toate obiective.

Dacă la nivelul imaginilor granița dintre cele două accepțiuni ale **r.** poate fi precizată, — la nivelul semnificațiilor conceptuale, operația aceasta este uneori anevoioasă. Se menționează o deosebire între **r.** *directă*, perceptivă și **r.** *indirectă* și *multimijlocită* a ceea ce specific nu este perceptibil și poate fi inferat. În acest ultim caz **r.** este mult mai activă și sistematică, avînd șanse mai mari de profunzime dar putînd fi grevată și de mari erori. **R.** ca proces informațional cu un grad înalt de izomorfism (față de sursă) se întemeiază pe operații sau acțiuni interiorizate și este întotdeauna transformativă în sensul codificării și al decodificării (raportării la original) specifice pentru **r.** psihică umană. Deci **r.** *este o construcție sau reconstrucție, iar nu o simplă copie.* **R.** este motivată și regizată de strategiile cognitive și transformative. În produsul **r.** se exprimă prin selectivitate, organizare, compoziție, modalitate a trăirii, nu numai obiectul ci și subiectul (ce sînt indisociabili), nu numai obiectul ca atare ci și relația obiectivă a acestuia cu subiectul. Organismele, omul și omenirea sînt vital interesate în semnalizarea adecvată realului întrucît acesta condiționează adaptarea, existența, eficiența. La om, la care **r.** devine conștientă, revine clar faptul că numai în măsura în care sînt exact și fidel reproduse și sesizate relațiile obiective devine posibilă realizarea proiectelor transformative și creatoare. Tocmai năzuința umană perpetuă spre transformarea lumii, spre adaptarea creatoare a mediului la trebuințele mereu schimbate ale omului obligă la efortul de **r.** sau cunoaștere tot mai adecvată a realului și deci, tot mai profundă. Întrucît **r.** mijlocește și condiționează adaptarea (la om, activitatea finalistă) în desfășurarea ei, ea devine tot mai mult anticipativă (P. Anohin), predictivă, prospectivă. Genetic, **r.** trece mereu de la retroactiv la anticipativ. Atît genetic cît și funcțional, **r.** se realizează după modelul reacțiilor circulare. În acest circuit intervin atît construcțiile reproductive sau reflectorii cît și construcțiile noi, de combinație inovativă determinată de motive, scopuri, aspirații. Cunoașterea implică întotdeauna și invenția. În consecință noi am propus ca în psihologie să se formuleze în chip unitar *principiul reflectării și al constructivismului*.

REFLECȚIE, formă superioară a activității intelectuale prin care aceasta se orientează recurent asupra propriului conținut de imagini și concepte și îndeosebi asupra modalității de lucru, cu tendința de a analiza critic, a deslușii natura propriilor cunoștințe, a face noi legături, a verifica și asigura validitatea terminologică și coerența logică a propriilor construcții mintale; nivelul cel mai înalt al gîndirii prin care aceasta se autoreglează conștient și se autocontrolează deliberat.

Este deci gîndire despre gîndire, examinare logico-abstractă a conținuturilor intelectuale, considerate din punct de vedere formal prin raportare la normele logice și matematice, în sensul lui Piaget. Se face o distincție între **r.** și meditație în sensul că ultima se poate concentra asupra lumii pe cînd prima se întoarce asupra însești proceselor intelectuale fiind un fel de meditație despre gîndirea proprie. Totuși Drever are dreptate cînd afirmă că **r.** implică și confruntarea cu experiența și deci cu datele obiective ale realității. J. Piaget socotește că **r.** este un act de unificare și sistematizare a tendințelor, credințelor și opiniilor pentru a le echilibra și pentru a evita contradicția dintre ele.

REFLEX, mecanism fundamental al comportamentului, constînd în reacția de răspuns, motorie sau secretorie a organismului, mediat prin sistemul nervos, la acțiunea unui stimul extern sau intern. **R.** reprezintă relația fundamentală a activității neuropsihice. Acest mod de reactivitate al organismului se face fie prin intermediul segmentelor inferioare ale sistemului nervos, cum este cazul **r.** necondiționate, fie pe baza capacității funcționale a scoarței cerebrale de a stabili conexiuni (legături temporale între diferiți centri, cum este cazul **r.** *condiționate*). Suportul anatomic al actului **r.** îl constituie arcul **r.**, format dintr-o cale aferent-centripetă, senzitivă și o cale eferent-centrifugă, motorie, între care pot sau nu să existe neuroni intercalari. Arcurile **r.**, în funcție de structura și complexitatea lor, pot fi simple, bineuronale și monosinaptice, cum sînt cele ale **r.** spinale și pot fi complexe, polisinaptice, multineuronale, cuprinzînd în structura lor pe lîngă calea aferentă și cea eferentă și unul sau mai mulți neuroni intercalari. Acest ultim tip de arc **r.** facilitează răspunsurile mai complexe ale organismului, datorită difuzării și întîrzierii excitațiilor. Activitatea **r.** a sistemului nervos cuprinde două mari sfere: *activitatea nervoasă inferioară*, constînd din ansamblul reacțiilor reflexe care asigură unitatea și stabilitatea echilibrului intern al organismului. Acestea au rol homeostatic asigurînd reglarea tuturor organelor, compoziția lichidelor organismului și temperatura acestora. Ele sînt mediate de sistemul nervos vegetativ. *Activitatea nervoasă superioară* constînd din ansamblul sistemic al transformărilor și reacțiilor de esență reflexă, care asigură echilibrul dinamic al organismului. Din punct de vedere structural aceasta cuprinde două verigi: veriga **r.** *înnăscute, necondiționate* și veriga **r.** *dobîndite, condiționate*. **R.** *necondiționate* constituie ansamblul reacțiilor și răspunsurilor la excitanții cu semnificație biologică intrinsecă, alcătuind așa-numita „zestre adaptativă primară" a individului. În funcție de variația informației din mediul intern sau extern se

actualizează în mod selectiv anumite structuri reflexe care acționează în sensul restabilirii echilibrului dinamic. **R.** necondiționate se caracterizează prin faptul că au o specificitate prestabilită la semnificațiile biologice ale stimulilor, au un suport anatomo-fiziologic definit și delimitat, existent încă din momentul nașterii, fiind transmis ereditar. **R.** necondiționate sînt declanșate automat fiind suficientă doar existența în cîmpul de recepție a stimulului respectiv și au un efect adaptativ de tip homeostatic. Ele sînt caracteristice unei anumite specii, păstrîndu-se pe tot timpul existenței biologice. **R.** necondiționate sînt legate de funcțiile de conservare a speciei și cuprind ca atare **r.** legate de nutriție, de reproducere și de relație. În această categorie intră deci reflexele *vegetative*, cum ar fi: **r.** ciliospinal, **r.** cardiac, **r.** vasomotor, **r.** pilomotor, **r.** salivar, **r.** sexuale etc.; **r.** *posturale*: *osteotendinoase* sau miotatice, care sînt **r.** ce se declanșează cînd, sub acțiunea unui excitant, mușchiul suferă o întindere; prin aceasta se excită proprioceptorii (fusurile musculare și corpusculii Golgi) din mușchi și tendoane și aceste impulsuri sînt analizate și pe cale **r.**, provoacă contracția musculară. Din această categorie de **r.** necondiționate fac parte: **r.** *bicipal*, **r.** *tricipal*, **r.** *rotulian*, **r.** *abilian* etc. Tot din cadrul **r.** posturale fac parte și **r.** *somatice lungi*, polisinaptice cum ar fi: **r.** de scărpinat, mișcarea **r.** de îndepărtare a unui obiect care acționează nociv etc. **R.** *cutanate* fac parte de asemenea din cadrul **r.** posturale și constau în contracția musculaturii somatice situată în imediata apropiere a zonei cutanate excitate. **R.** cutanate sînt de ex.: **r.** cutanat abdominal, **r.** cutanat plantar etc. **R.** de mai sus sînt relativ simple și specifice. Un alt grup de **r.** necondiționate îl formează **r.** nespecifice, ele fiind declanșate de excitațiile venite de la nivelul oricărui receptor, deci nu sînt legate direct de un anumit stimul specific. Ele sînt polisinaptice și complexe, incluzînd în structura lor mai multe **r.** specifice simple. Astfel, este **r.** necondiționat *de orientare*, care se declanșează la apariția oricărui stimul, ce se impune și se detașează în cîmpul perceptiv prin noutate, intensitate, durată, apariție sau dispariție bruscă. De asemenea, **r.** de orientare presupune existența unei anumite stări de necesitate internă, cum ar fi cea provocată de saturația informațională (monotonie). **R.** de orientare se evidențiază pe plan extern prin trei componente: componenta motorie, constînd din ansamblul macro- și micromișcărilor, ca răspuns la stimulările externe sau interne, componenta vegetativă, constînd din modificările circulației, respirației, ale dinamicii glandelor etc. și o componentă bioelectrică, constînd în modificările traseului EEG, în special al ritmului alfa. Toate aceste componente sînt doar indicatori sau laturi, fiind integrate

la nivel central, iar raportul dintre ele determină dinamica **r.** de orientare. Pe această bază se delimitează două tipuri de **r.** de orientare: fazică și tonică. **R.** de orientare reprezintă baza comportamentului de relaționare și în același timp un nivel superior de integrare a individului cu mediul. **R.** de orientare pregătește organismul pentru activitatea de recepțare, prin reglarea analizatorilor, asigurînd astfel efectul maxim al stimulului. În raport cu conduita de ansamblu a organismului, **r.** de orientare este destinat anticipării a ceea ce urmează să facă efectiv organismul în raport cu mediul, devenind prin aceasta un fapt fundamental în conduita adaptativă a individului. La om, **r.** de orientare se îmbogățește cu un element foarte important și anume, orientarea nu se mai face doar în raport cu datele perceptive nemijlocite ale unei anumite situații ci în structura orientării pătrund modelele sociale fixate obiectiv și astfel orientarea se face în raport cu însușirile constante și esențiale ale obiectului. Astfel **r.** de orientare stă la baza comportamentului investigativ și prospectiv, la baza învățării și cunoașterii specifice umane. **R.** *de acomodare*, ca efect al stingerii **r.** de orientare este un **r.** necondiționat, nefiind un fenomen pasiv ci expresia activității etajelor superioare ale nevraxului. Este un **r.** complex ce se realizează pe baza elementelor de întărire negativă. **R.** de acomodare conferă fondul stabil al relației individului cu mediul, iar în plan comportamental general susține starea de habituare (obișnuire), starea de relativă relaxare. Condiția primă a realizării **r.** de acomodare este existența unui stimul sau unui complex de stimuli constanți, permanenți în timp. **R.** *de apărare* este reacția dată de organism cînd pragul de toleranță funcțional, privind intensitatea sau durata unui stimul, este depășit. **R.** de apărare implică componenta senzitivă generală a organismului, sensibilitatea algică, fiind deci declanșate de toate modalitățile senzoriale. Specificitatea **r.** de apărare constă în conservarea structurală a organismului, în preîntîmpinarea eventualelor distrugeri și în evitarea contactelor cu stimuli nocivi. **R.** de apărare are un dublu sens: 1) declanșează anumite transformări la nivelul unei zone lezate, care acționează în sensul limitării și restabilirii structurale și funcționale a zonei respective; 2) reducerea sau înlăturarea acțiunii factorului nociv. Ca și **r.** de orientare, **r.** de apărare are o acțiune inhibitoare asupra tuturor activităților reflexe, supunîndu-se deci legii dominanței și exclusivității. Viteza de declanșare a **r.** de apărare depinde de caracteristicile stimulului și de gradul de sensibilitate al organismului. Din punct de vedere al sferei, **r.** de apărare poate fi local, segmentar sau global. Efectul adaptativ al acestui **r.** constă în păstrarea și restabilirea integrității morfofuncționale a in-

dividului. Toate aceste tipuri de **r.** necondiționate, specifice și nespecifice reprezintă baza pe care se structurează toate comportamentele orientate (finaliste de tip superior, care apar fie ca o continuare nemijlocită a uneia sau alteia dintre **r.** necondiționate, fie că devin posibile datorită interacțiunii și coordonării acestor **r.** bazale). **R.** *condiționate,* reprezentînd a doua verigă esențială a activității nervoase superioare, se formează doar în anumite condiții, cu participarea scoarței. Ele reprezintă o achiziție individuală a organismului, bazată pe funcția de semnalizare și integrare a sistemului nervos central. La baza **r.** condiționate stă fenomenul fiziologic al conexiunii temporale dintre diferiți centri din scoarță, conexiune care însă se poate desface destul de ușor sub acțiunea diverșilor factori. **R.** *condiționate* sînt deci legături dobîndite, de tip funcțional, au caracter temporal și strict individual. Excitațiile provenite din mediul înconjurător fac să se stabilească conexiuni foarte variate între diferiți centri nervoși, însă în momentul cînd o conexiune nu mai corespunde condițiilor mediului care s-au schimbat, ea se desface (se stinge) și ia naștere o altă legătură, adecvată noii cerințe a mediului. În felul acesta organismul se adaptează la condițiile mereu schimbătoare ale mediului înconjurător. În funcție de natura stimulilor între care se realizează asociația se pot deosebi: **r.** condiționate clasice (pavloviene sau responsive) și **r.** condiționate instrumentale (skineriene sau operante). **R.** *condiționat clasic* ia naștere cînd între doi sau mai mulți stimuli de natură diferită după semnificația lor biologică se stabilește o legătură stabilă. Unul din acești stimuli trebuie să fie obligatoriu cu semnificație biologică intrinsecă pentru a putea declanșa un **r.** necondiționat oarecare; se numește stimul necondițional. Stimulul condițional, care se asociază primului, este neutru din punct de vedere al semnificației biologice (ex.: sunet, lumină etc.) și deci nu are proprietatea de a declanșa o reacție motivată a organismului. Legătura dintre acești doi stimuli se stabilește pe baza unui raport de semnalizare, favorizat de ordinea temporală în care sînt prezentați. **R.** condiționat este considerat a fi format cînd există o legătură de tip declanșator între stimulul condițional și o *anumită reacție* comportamentală adaptativă. În acest fel, stimulul condițional suplinește un anumit stimul necondițional, declanșînd în absența acestuia o reacție reflexă. Pentru formarea unui **r.** condiționat se impun anumite condiții: 1) condiția precedenței sau simultaneității în timp a stimulului condițional cu cel necondițional; 2) condiția coincidenței conform căreia stimulul necondițional trebuie să acopere în timp un anumit interval de acțiune al stimulului condițional; 3) condiția repetării conformă căreia ordinea de asociere a celor doi stimuli trebuie să se repete de un număr suficient de ori, pentru ca legătura să capete caracteristica stabilității. Această ultimă condiție variază în funcție de caracteristicile funcționale ale organismului ca și de natura stimulilor. Stimulul necondițional poate avea o valoare pozitivă (hrană) și atunci **r.** condiționat dobîndit pe baza lui este un **r.** *pozitiv* sau „de apropiere", sau poate avea un caracter negativ (nociceptiv) și în acest caz se formează **r.** *negativ* sau „de evitare". **R.** *condiționate operante* sînt **r.** bazate pe tipul de condiționare, numit „încercare și eroare" (trial and error) și constă în aceea că o acțiune oarecare inițiată de individ este urmată de un stimul de recompensă — generator de **r.** pozitiv sau de un stimul de pedeapsă — generator de **r.** negativ. Acțiunea inițiată de animal este întîmplătoare doar la începutul experimentului. Diferența față de condiționarea pavloviană constă în aceea că nu conține un stimul condițional specificabil și că răspunsul condiționat nu are la origine un **r.** necondiționat. Condiționarea este aspectul fiziologic al activității psihice de învățare, dar la om procesul de învățare nu poate fi cu totul identificat cu condiționarea.

REFLEXOLOGIE, studiul reflexelor; formulă psihofiziologică adoptată inițial de V. Behterev (1921) care în cercetările lui se concentrase asupra reflexelor asociative, defensiv-motorii. Prin extensie, incluzînd și școala pavloviană, toate direcțiile de cercetare care adoptă reflexul ca fenomen cheie. Termenul este din ce în ce mai puțin folosit.

REFRACTAR, în afara sensului uzual relativ la refuzul și opoziția față de adoptarea și îndeplinirea unor norme sau indicații; denumește, în neurofiziologie, perioada de totală suprimare a excitabilității (**r.** *absolută),* sau de reducție regresivă a excitabilității (**r.** *relativă,* consecventă celei absolute). Se constată ca un moment în realizarea legii „tot sau nimic" și a fost cercetată de N. Vvedenski și A.Uhtomski.

REFRACȚIE, fenomen de deturnare a unei raze luminoase ce trece printr-o lentilă. Efect produs de cristalin în vederea proiectării razei luminoase în centrul ecranului retinian. Cînd proiectarea este corectă se realizează emetropia. S. Rubinstein folosește termenul și pentru a indica filtrarea cauzelor externe prin intermediul condițiilor interne cu efecte relative de deviere și ajustare.

REFULARE, termen folosit de psihologia freudistă pentru a denumi *procesul efectuat de subconștient, prin care anumite imagini, idei, tendințe sau dorințe neplăcute pentru subiect sau care contravin normelor morale, sînt îndepărtate din conștiință, respinse din sfera proceselor conști-*

ente în cele inconștiente sau sînt menținute în afara cîmpului conștiinței. Tendințele refulate nu se sedimentează în inconștient asemenea firișoarelor de nisip în adîncimile mării spre nemișcare, ci au un caracter dinamic, caută să pătrundă, să revină din nou în conștiință. Apare astfel un conflict subteran, permanent, inconștient între tendințele refulate și conștiința morală care le reprimă. Tendințele refulate se strecoară totuși în conștiință, însă într-o formă deghizată, simbolică prin sublimare, acte ratate, lapsusuri și vise. Subiectul normal rezistă presiunilor exercitate de tendințele refulate fără a-și pierde echilibrul psihic. Nevroticii cad victimă conflictului arătat și devin incapabili de acțiune. Terapia psihanalitică își propune defularea respectivelor tendințe și conștientizarea lor.

REGLARE, mulțime de acțiuni exercitate de un mecanism special vizînd instituirea și menținerea unor parametri la anumite valori, în condițiile existenței unor perturbații. Principalele procedee ale **r.** sînt ritmurile și operațiile reglatorii, caracterizate prin finalitate, durată și eficiență. *Procesul de* **r.** *deține o serie de elemente cum sînt: semnalele* **r.,** *mecanismul de* **r.,** *algoritmul* **r.,** *mecanismul de execuție, obiectul* **r.,** *toate acestea integrîndu-se într-un sistem general al* **r.** În funcție de modul de prelucrare a informației primite, **r.** poate fi: *proporțională* (cînd există o relație de proporționalitate între mărimea reglată și cea de execuție), *diferențiată* (cînd există o proporționalitate între mărimea de acționare și viteza de variație a mărimii de comandă), *integrală* (cînd mărimea de acționare este influențată de acumularea în timp a variațiilor mărimii reglate), *mixtă* etc. După mecanismul de principiu prin care se realizează acțiunea de **r.** se disting trei principale forme: **r.** *deschisă sau directă* (informația de la intrarea mecanismului de **r.** nu cuprinde date despre starea obiectului reglabil), *închisă* (mecanismul de **r.** primește informații despre starea mărimii reglabile după fiecare acțiune reglatoare, semnalele emise apărînd ca rezultat al comparării valorii actuale a acestei mărimi cu valoarea etalon a ei, adăugîndu-se la conexiunea directă cea inversă) și *mixtă* (înlătură dezavantajele primelor două forme de reglare, îmbinînd acțiunile reglatorii directe cu cele bazate pe conexiune inversă). După conținutul sarcinii de **r.** sau scopul **r.,** se disting următoarele forme: **r.** *de stabilizare* (asigură menținerea mărimilor reglabile în limitele admisibile cerute sistemului prin reducerea sau înlăturarea oscilațiilor apărute la un moment dat), *programată* (modifică în timp valorile date ale mărimilor reglabile după o lege prestabilită), de *urmărire* (modifică obiectul reglat nu după o lege prestabilită, ci după legea impusă de un semnal extern necunoscut dinainte) și *competitivă* (în condițiile „luptei" cu un alt sistem permite alegerea acelei strategii care asigură propriului sistem cea mai bună poziție).

REGRESIUNE, deplasare psihică retrogradă prin care se revine la un comportament ce ține de un stadiu anterior și inferior din punct de vedere al complexității (infantilism la adulți sau bătrîni) sau numai la elemente, atitudini, operații dintr-un stadiu depășit și aceasta în urma unui șoc, traume, frustrații. În afara **r.** emoționale se semnalează și una intelectuală în condițiile în care subiectul pus în dificultate apelează la forme mai simple dar mai sigure de lucru, de exemplu socotitul pe degete în locul celui mintal. În teoria creativității E. Kris introduce formula de „regresie în slujba eului", mai bine zis în slujba progresului în sensul utilizării proceselor primare și a impulsurilor inconștiente în forma jocului în vederea obținerii de noi sugestii.

REGULĂ, în sens ontologic, mod constant de producere a unui fenomen în baza unor relații necesare, dar cu o sferă de valabilitate relativă; epistemologic, categorie intermediară între lege, esență și fenomen, exprimînd o structură relativ constantă în sensul unei dominante statistice; pragmatic și instrumental, o normă de acțiune, identificare și control exprimată tipic prin algoritm; în istoria științelor sociale și umane, prin **r.** sau regularitate s-a denumit ceea ce astăzi considerăm a fi o lege statistică; în didactică și morală **r.** este o normă de activitate și comportament.

RELATIVITATE, dependență a fenomenelor obiective, a activității și cunoașterii, de relațiile dintre termeni heterogeni, de mobilitatea și transformarea perpetuă a relațiilor, ceea ce conduce la aserțiunea că nimic nu este absolut. După A. Einstein numai **r.** este absolută pentru că, de ex., mișcarea întotdeauna apare ca aparținînd unui obiect în raport cu altul. În fizică, **r.** restrînsă comentează relația dintre observator și mișcare. **R.** generalizată este o teorie ce explică orice fenomen din univers din punct de vedere al interdependenței spațiu-timp-materie. În psihologia experimentală se constată interdependența dintre timp și spațiu în percepție, dintre cunoaștere și starea afectivă. M. Ralea, O.Frank, P. Fraisse vorbesc despre o **r.** subiectivă.

RELAȚIE, legătură de orice fel între două sau mai multe obiecte, fenomene, însușiri, termeni. **R.** anulează izolarea, disparitatea, separația absolută. Poate fi substanțială sau funcțională, univocă sau reciprocă; accidentală și circumstanțială sau constantă și necesară; simplă sau complexă, făcînd parte dintr-un sistem; nemijlocită sau mijlocită. Marx arată că însușirea nu se manifestă decît în relație. Aceasta dispune de o existență obiectivă. Gradul de esențiali-

tate al relațiilor este variabil, sub incidența simțurilor intrînd cele *fenomenale*, iar **r.** *categoriale* și *necesare* constituind obiect al gîndirii. Psihicul este înainte de toate o **r.** *informațională* și *de reglaj*. Pentru om, decisivă este interiorizarea **r.** *sociale*, a celor practice, cognitive și comunicative. O **r.** interiorizată ajunge să se realizeze ca o modalitate activă de orientare împlinindu-se ca o atitudine. Marx consideră că la baza conștiinței umane este capacitatea de întreținere a unor relații cu ambianța prin distingerea și opoziția dintre propria persoană și lume, dintre *eu* și *non-eu*. Lenin atribuie conceptelor rolul de puncte nodale în detașarea subiectului de natură. Dialectica afirmă principiul corelației universale, **r.** fiecărui om cu toți ceilalți și legătura fiecărui concept cu toate celelalte.

RELAȚII PUBLICE, modalități de a stabili și menține legături cu publicul, de a-l informa asupra existenței organizației (industriale sau comerciale), asupra produselor ei și de a răspîndi o atmosferă de bunăvoință în jurul lor. Publicitatea își propune să producă și să răspîndească o bună reputație și implicit **r.p.** optime. În felul acesta, **r.p.** urmăresc într-un cadru mai amplu obiective mai îndepărtate și nu neapărat comerciale: publicitatea își poate face și o instituție nelucrativă (culturală, de învățămînt etc.).

RELAXARE, metodă de autoreglare psiho-fizică a comportamentului uman, ce urmărește realizarea unui repaus cît mai profund, ce recuperează energia solicitată de activitatea omului. Are ca obiectiv realizarea unei decontractări musculare și psihice prin utilizarea unor exerciții adecvate. Se cunosc două metode de **r.**: a) *analitică* (E. Jacobson), ce se bazează pe realizarea unei decontracții progresive, începînd cu un membru și terminînd cu întregul corp; b) *sintetică* „antrenamentul autogen" al lui J.H.Schultz. Cuprinde tehnici ce au ca scop utilizarea unei decontracții totale a organismului prin realizarea de către subiect a unor senzații de greutate corporală și căldură, prin control respirator, cardiac și al organelor abdominale. Într-o fază mai avansată, cuprinde și tehnici de concentrare inspirate mai ales din sistemul yoga. **R.** este utilizată în clinică (psihoterapie de **r.**), psihologia sportului, pentru reglarea stărilor psihice ale sportivilor înaintea concursului.

REMINISCENȚĂ, proces de amintire subită a unor fapte ce păreau uitate, ameliorare a funcției reproductive a memoriei după un interval lung de la fixare. Se explică prin înlăturarea inhibiției de protecție provocată de efortul memorării și prin inducții pozitive ce intervin în etapa de conservare a experienței. Este mai frecventă la școlari

mici, preșcolari și bătrîni, decît la adulți.

REMUȘCARE, tortură, suferință morală pe care propria conștiință morală o impune subiectului după ce el a încălcat normele morale. Reacție a *eului* față de propriul sentiment de vinovăție. Efect al sentimentului de culpabilitate, autopedepsire, trăire chinuitoare a nevoii de a fi pedepsit, de a se reechilibra prin ispășirea vinei. Are semnificația unei autoagresiuni. Angoasa **r.** poate duce la grave tulburări mintale. Fenomenul a fost magistral descris de Dostoievski în „Crimă și pedeapsă".

REOBAZĂ, intensitatea minimă ce poate declanșa o excitație, corespunzătoare unui anumit timp lung de acțiune a stimulului electric (de minimum o zecime de secundă). (V. KRONAXIE).

REPETIȚIE, caracteristică obiectivă a fenomenelor exprimînd anumite relații necesare interne, dar și caracteristică funcțională somato-neuro-psihică. Ed. Claparède comentează periodicitatea activării trebuințelor și tendința acțiunilor achiziționate de a se repeta, de unde autonomia funcțională bazată pe propriomotivație (G. Allport). În învățare, **r.** reprezintă atît o lege cît și un mijloc important. Tehnica memorării implică o anumită organizare a **r.**, în sensul eșalonării lor la intervale optime și a integrării progresive a materialului (v. Memorie).

REPRESIUNE, conform psihanalizei, mecanism de respingere conștientă și voluntară a unor pulsiuni sau tendințe de satisfacere a unor dorințe intime. Subiectul proiectează conștient consecințele posibile ale satisfacerii tendinței și încercînd sentimente penibile, reduce virulența acesteia, o contracarează. Sînt supuse **r.** și gîndurile sau scopurile în dezacord cu valorile acreditate conștient. **R.** poate avea diverse grade de intensitate mergînd de la renunțare ezitantă pînă la respingere fermă și interzicere a libidourilor inacceptabile moral. Deși îndeplinește funcții analoage, **r.** nu trebuie confundată cu refularea ce este un mecanism subconștient de apărare a *eului* și fugă de angoasă.

REPREZENTARE, proces și produs (imagine) de ordin secundar, opus primarității sau construirea imaginii obiectului actual și prezent, în absența acestuia și chiar fără ca existența sa să fie obligatorie. Este demersul elementar și fundamental atît al memoriei cît și (sau) al gîndirii și imaginației. **R.** constituie o subtreaptă sau un *moment intermediar între senzorial și logic*. Ea are o factură simili-senzorială menținîndu-și aspectul intuitiv de tablou figurativ dar se construiește în plan mental, este o *imagine mentală*, după Piaget — și are valoare de *semiconcept* sau de concept potențial. *În timp ce imaginea perceptivă, mult*

mai bogată și continuă, este prizonieră a complexului de stimuli obiectuali și nu poate fi variată decît prin selectivitatea explorărilor, **r.** *ca imagine mentală este mult mai liberă, poate fi construită prin schematizări și combinări de orice fel, intră, cu unele limitări, asemenea conceptului, în circuitul operațional al gîndirii, iar în planul fanteziei cunoaște o combinatorică nelimitată.* Deși conservă ceva din sistemul de referință perceptiv, **r.** este reconstruită prin intermediul operațiilor intelectuale (J. Piaget). *Paradoxul* **r.** *constă în aceea că dispune de un conținut intuitiv, de tip senzorial, întemeiat pe un sistem de operativitate intelectuală, cu totul deosebit și chiar opus mecanismelor perceptive.* J. Meyerson, referindu-se la **r.** scrie: „Imaginea este un tablou și un semn; ca tablou ea ilustrează și realizează, ca semn ea indică și semnifică." Piaget relevă faptul că **r.** semnificante sînt „motivate" întrucît păstrează o similitudine reflectorie cu semnificatele lor (obiectele și acțiunile). Modelarea în **r.** se produce atît din direcția experienței perceptive (prin sumație, suprapuneri, reliefări) cît și din cea a inteligenței conceptuale, apte de grupări, transpoziții, asociativitate, reversibilitate. Piaget notează: „se înțelege de la sine că la un anumit nivel de dezvoltare se pot reprezenta figurativ transformările sau unele din ele, tot așa de bine ca și stările legate prin aceste transformări, cele două aspecte ale cogniției — figurativ și operativ —, devenind astfel complimentare". B. Ananiev arată că în **r.** se fixează preferențial acele însușiri sau laturi ale obiectului care dobîndesc, pentru subiect, funcția de scop al activității sale. Noi am dovedit că în **r.** copilului un loc privilegiat îl ocupă însușirile funcționale (de lucru) ale obiectului. **R.** se dezvoltă odată cu intelectul și ca una din componentele importante ale acestuia. Încă Ebbinghaus relevase dificultățile în formarea **r.** și arătase că imaginile **r.** față de cele perceptive sînt frecvent dezavantajate prin paliditate, fluctuanță, incompletitudine. Dacă vom compara **r.** nu cu percepțiile ci cu noțiunile vom releva și superioritatea **r.**, care constă în condensarea informațiilor, în generalizări intuitive de nivelul caracteristicului obiectual, în schematizări relevante și semnificative. Prin **r.** imaginile, deși deseori mai sărace, progresează în direcția conceptelor, deci valența lor gnostică este mult sporită. Nu se poate însă spune că **r.** reflectă esențialul. L. Vecker consideră *imaginile secundare drept „portret al clasei" de obiecte sau evenimente.* Se reține trăsături comune și distinctive, se construiesc prin amalgamare și tipizare, imagini reprezentative etc. Faptul că în **r.** pot fi modelate însă și operațiile pragmatice sau intelectuale face ca **r.** să furnizeze nu numai „imaginea situației", dar și planurile și proiectele

acțiunii, îndeplinind deci un rol important în autoreglaj. Aceasta cu atît mai mult cu cît **r.** evoluate sînt prelucrate și verbal (H. Wallon), ele datorîndu-se unei supraordonate analize și sinteze verbale a materialului senzorial (B. Ananiev). **R.** sînt întotdeauna intermodale, dar implică și dominanțe de tip vizual, auditiv, kinestezic, gustativ etc. *Avînd ca notă definitorie generalizarea simbolizantă de ordin intuitiv și fiind de regulă dotate cu o semnificație,* **r.** *se disting prin particularități care pe de o parte constau în radicalizarea trăsăturilor imaginilor primare, pe de alta, în adăugarea unor însușiri inaccesibile percepției.* Astfel sînt: detașarea marcată a obiectului de fond și chiar estomparea fondului, constanța imaginii luată la o distanță standard, relevanța contururilor și infrastructurii, reducerea succesivității perceptive la simultaneitatea **r.** (în cazul audiției și mișcării), reducerea nuanțelor cromatice la tonurile fundamentale, schematizarea de un anumit nivel și degajarea de detalii, combinarea de informații heterogene într-o imagine integrată și tipică etc. B. Lomov a relevat ca o notă de performanță a **r.** caracterul ei *panoramic,* în sensul că poate reda concomitent dimensiuni ce nu sînt accesibile percepției (un cub poate fi reprezentat cu patru fațete „vizibile", iar nu numai cu trei ca în percepție). Piaget remarcă deosebirea dintre **r.** *retroactive* și **r.** *anticipative,* acestea din urmă fiind mult mai anevoioase. Se disting de asemenea **r.** *statice* (sau mai bine zis **r.** a configurațiilor statice pentru că procesul **r.** rămîne activ), **r.** *cinetice* și **r.** *ale transformării* ce implică în egală măsură construcții intelectuale și imaginative. În psihologie au fost cercetate **r.** *topografice* de două feluri, **r.** a drumului parcurs succesiv și **r.** de tipul hărții simultane. T. Crețu a analizat **r.** *geometrice* în care se echilibrează și transpun unul în altul, imaginativul și conceptualul. În genere formarea **r.** este un filon important și indispensabil al procesului învățării.

REPRODUCERE, funcție fundamentală a psihicului, constînd din transpunerea obiectivului în subiectiv, a materialului în ideal. Se realizează procesual aproximativ, tinzînd spre o reflectare subiectivă ce caută să surprindă epistemic obiectul, fără să coincidă cu el ontic. Proces al memoriei prin care sînt reactualizate segmente din experiența subiectului printr-un proces de reconstrucție. Amintirile sînt relativ fidele evenimentelor înregistrate dar nu au niciodată o valoare absolută. Calificativul de **r.** a fost folosit de Selz pentru a diferenția gîndirea impregnată de memorie ce se limitează la descriere, conceptualizare, înțelegere a unei situații în ceea ce are ea propriu, spre deosebire de gîndirea productivă.

RESENTIMENT, după Scheler, „autointoxicație psihică, ca-

re are cauze și consecințe bine determinate, este o atitudine psihică stabilă, ce se naște datorită unor nerealizări sistematice a descărcării anumitor emoții și afecte...", este cauzată de o agresiune sau frustrație și conduce la fixarea prin interiorizare a atitudinii stabile, de obicei cu minimalizare valorică a unor persoane, situații etc. Deci **r.** rezultă din acumularea unor emoții de ură, invidie, răzbunare, care nu se pot manifesta și mai ales depăși.

RESPECT, sentiment și atitudine de recunoaștere a unei valori umane sau culturale, prețuire ce se traduce printr-un comportament deferent de natură să susțină, să accentueze valorile respective. **R.** față de alții este solidar cu politețea dar nu implică renunțarea la demnitate considerînd și **r.** față de propria persoană. Prin extensie, apreciere înaltă acordată adevărurilor, normelor morale și estetice și comportament de urmare consecventă a acestora.

RESPONSABILITATE, caracteristică a celui ce este responsabil în sensul că se angajează retroactiv să dea seama de actele și atitudinile sale întrucît acestea sînt în acord cu normele, legile, uzanțele unanim acceptate. Este facultatea de a da răspunsuri valorice și efective, de a garanta ducerea la bun sfîrșit a sarcinilor încredințate sau asumate, de a gira actele unei alte persoane, de a asigura buna funcționare a unei organizații sau întreprinderi și conduita disciplinată a colegilor și subordonaților. În sensul cel mai general, **r.** depinde de caracterul integrat al personalității, de normalitatea intelectuală și psihică, de consistența morală. **R.** implică respectarea cuvîntului dat, îndeplinirea angajamentelor, respectarea consecventă a normelor și legilor. Întrucît **r.** este asigurată prin deliberare anticipativă, prevedere a consecințelor unei acțiuni și prevenire a efectelor negative, condițiile esențiale, sub raport psihologic, pentru **r.** sînt plenitudinea facultăților mintale și libertatea de decizie. Cei care nu îndeplinesc aceste condiții întrucît sînt imaturi, dementi, deficienți mintali sau au acționat din constrîngere, sînt socotiți iresponsabili ca persoane sau în raport cu actele comise. În diferite situații, mai ales în justiție, psihologii sînt chemați să stabilească gradul de **r.** al unor persoane. Sînt diverse forme de **r.:** socială, politică, morală, administrativă, familială etc.

RETICENȚĂ, dispoziție spre reținerea exprimării propriilor gînduri și atitudini, ca urmare a timidității, jenei, neîncrederii, suspiciunii. Atitudine de rezervă temătoare, uneori de nehotărîre și incapacitate de asumare a unui risc. Poate fi o particularitate normală sau un simptom în schizofrenie sau paranoia.

RETROACȚIUNE, acțiune recurentă, propagată în sens invers — de la efecte la cauze, de la rezultate spre planurile în

baza cărora acțiunea directă se desfășoară. Este o relație de feedback pozitiv sau negativ. După P. Anohin, **r.** determină corecții, modificări sau confirmări ale acceptorilor sau planurilor interne. Piaget arată că prin **r.** se constituie modelele anticipative. V. FEEDBACK.

RETROGRESIUNE, act de revenire sau întoarcere la comportamente și atitudini ce țin de o perioadă depășită a dezvoltării individuale. În stări critice, la bătrînețe, în cazul unor maladii psihice, la subiect se reactualizează forme de comportament mai vechi, cum sînt cele din copilărie sau tinerețe, iar formele recente și mai evoluate de conduită dispar sau sînt suspendate.

RETROSPECȚIE, privire spre trecut, evocare a acestuia. Revenire la ceea ce a fost nu numai în sensul amintirii ci și în scopul reexaminării unei situații, a explicării unor fapte, a reinterpretării etc. Metodă psihologică, denumire dată de O. Selz unei forme a introspecției, constînd din descrierea propriilor desfășurări psihice, după ce, într-un cadru experimental sau firesc, acestea au avut loc. **R.** caută să înlăture dezavantajul introspecției simultane, care presupune dedublarea în actor și spectator și deci introduce factori perturbatori, nefirești. Totuși **r.** conservă unele caracteristici de nesiguranță, incompletitudine și iluzie, ca și introspecția.

REVERBERAȚIE, perseverația unui sunet într-un spațiu închis sau semiînchis, după momentul în care sursa acustică a încetat să mai emită; analogic, **r.** impulsurilor nervoase.

REVERSIBILITATE, concept de însemnătate cheie în sistemul lui J. Piaget, desemnînd capacitatea mintală de a executa aceeași acțiune în două sensuri de parcurs, subiectul fiind conștient de faptul suprapunerii itinerariilor și a invarianței acțiunii. **R.** este condiția echilibrării dintre asimilare și acomodare. În plan perceptiv **r.** completă nu este posibilă. La nivelul operator **r.** devine completă realizîndu-se prin cele două forme ale ei, de *inversiune* și *reciprocitate*. Invarianții de orice fel se constituie datorită **r.**

REZISTENȚĂ, capacitate globală constînd din menținerea echilibrului psihic în fața unor suprasolicitări. Depinde de forța neuropsihică și morală. În psihanaliză **r.** are sens de opoziție față de psihoterapeut, de refuz al tratamentului și ascundere a simptomelor, de neîncredere etc. Se consideră că **r.** bolnavului trădează, în aceste cazuri, tendința lui de a-și menține echilibrul precar cu care s-a familiarizat și de a nu risca transformări cu efecte nesigure.

REZOLVARE DE PROBLEME, proces și efect de atingere a scopului propus, de *depășire prin mijloace cognitive a unui obstacol, în sensul transformării ne-*

cunoscutei în cunoscută. **R. de p.** este activitate definitorie și de performanță a gîndirii, iar nivelul rezolutivității califică direct nivelul de inteligență. În tratarea cibernetică a **r. de p.** se detașează două căi și anume: analiza operațională, prevăzînd pașii efectuați pe calea soluționării și strategiile prelucrării informațiilor. Pentru subiect, *situația problematică* are structura unei acțiuni complexe, implicînd o bază anticipativ-orientativă și un ansamblu de modalități executorii ce trebuie elaborate sau perfecționate și puse în aplicare. După W. Reitman (1966), A. Newell și H. Simon (1972) o situație este problematică atunci cînd nu sînt suficiente rezolvării ei, procedeele uzuale. O. Selz și M. Wertheimer definesc situația problematică drept o „situație ce prezintă o lacună acoperită", iar N. Maier (1963) semnalează caracterul de situație „deschisă", generatoare de tensiuni în subiect și de necesitatea imperioasă de închidere a structurii incomplete. Alți autori (Berlyne (1963), relevă calitatea situației problematice de a fi generatoare de conflict conceptual și de stări de frustrație (J.P. van Geer, 1957), calitate ce nu dispare decît prin găsirea soluției. Global, situațiile problematice prezintă o serie de atribute pe care W. Reitman (1966) le clasifică astfel: a) *constantele*, care reprezintă elementele invariabile în sistemul de informație; b) *variabilele*, reprezentînd grupul de alternative ce pot fi folosite pentru obținerea unei soluții; c) *atributele deschise*, ce se definesc printr-o serie de parametri, ale căror valori nu sînt specificate în datele inițiale ale problemei d) *atributele structurale sau implicite*, sînt elementele neexplicite, ce se relevă pe măsura descompunerii problemei în componente, fiind constrîngeri contextuale ale subcomponentelor și, prin urmare, cu cît problema este mai complexă, cu atît numărul și rolul atributelor structurale (organizaționale și contextuale) se amplifică. O situație devine problematică subiectiv, dacă asimilarea ei de către subiect necesită un număr special de transformări, care conduc la echilibrare. A. Newell și H. Simon (1961) ajung ca prin confruntarea și conjugarea datelor obiective și subiective, să clasifice problemele după gradul lor de structurare, în probleme *bine definite și slab definitie*. Veritabile sînt cele slab definite și slab specificate și care nu pot fi rezolvate prin metode uzuale. Amintim de împărțirea lui J.P. Guilford în probleme convergente, cu multe restricții și specificații, ce oferă un cîmp de căutare îngust și o singură soluție, și divergente, cu mai puține restricții și un cîmp larg de explorări, ce permit mai multe soluții. Există un continuum problematic și, corespunzător, un continuum al structurării. W. Reitman (1964) a propus o clasificare sau tipologie a problemelor în legătură cu gradienții problematicului și orientîndu-se după măsura specificării dată inițial în situația problematică; măsura specificării scopului, deci a stării finale vizate; necesarul de operații, transformative. În consecință problemele se împart în cinci categorii: 1) *probleme reproductive-necreative*, sînt cele care nu necesită un demers cognitiv creator, ci doar o gîndire reproductivă; rezolvarea implică modalități sistematice, determinate, de progres către soluție, strategii algoritmice; 2) *probleme demonstrativ-explicative*, sînt cele în care starea finală se prezintă bine specificată, ceea ce se cere fiind găsirea drumului către aceasta, prin dovedirea, demonstrarea, găsirea cauzalității, explicitarea sau chiar inovarea ei, în lipsa unor elemente inițiale specificate și doar în limitele unor reguli de operare; 3) *probleme euristic-creative*, presupun specificarea naturii soluției și în mod vag unele cerințe pe care aceasta trebuie să le satisfacă; 4) *probleme inventiv-creative*, în care starea inițială este bine specificată, ea menționînd anumite elemente prin continuarea cărora se presupune atingerea stării finale, relativ vag specificată; delimitarea acesteia din urmă constă tocmai în faptul că ea decurge din combinarea, transformarea, operarea cu elementele oferite de starea inițială; 5) *probleme de optimizare* sau reproiectare creativă, în care starea inițială este perfect specificată, pornindu-se deci de la un element dat, binecunoscut, iar starea finală este deloc sau slab specificată, posedînd cel mult unele vagi indicații generale asupra proprietăților soluției. Norman Mackworth (1969) a introdus o deosebire marcantă între descoperirea de probleme și **r. de p.** În esență, această distincție se referă la problemele date subiectului spre deosebire de cele pe care le descoperă, inventează și pune din proprie inițiativă. Deosebirea dintre *problem-solving* **(r. de p.)** și *problem-finding* (descoperirea de probleme) constă în aceea că prima ține de o specializare strictă și se leagă de un sistem conceptual constant, manifestînd tendința de a transforma problema în nonproblemă, iar cea de-a doua ține de structuri cognitive foarte flexibile, apte să revizuiască închiderile și să stabilească noi legături (F.L.Vidal, 1971). Bazele **r. de p.** sînt, după cercetările psihologice tradiționale, etapa primară și pregătitoare a sesizării și punerii problemei și procesul rezolutiv în sens restrîns. Își menține valabilitatea dictonul „o problemă bine pusă este pe jumătate rezolvată", la care a aderat cu entuziasm și Einstein, A. Crosby (1972) enumeră: *sesizarea problemei prin selecție și observare, analiza și definirea ei, strîngerea materialului, căutarea și formularea de ipoteze, testarea și finalizarea*. R. Gagné (1966) vine cu un model operațional care ține seama de datele experien-

ței subiectului. După confruntarea cu situația problematică, problema este definită prin identificarea elementelor esențiale, după cum urmează: reactualizarea conceptelor disponibile și a regulilor cunoscute anterior, evaluarea conceptelor pe baza experienței, selectarea regulilor și indicatorilor relevanți pentru situația-stimul, formularea de ipoteze specifice, demersul de descoperire orientat spre soluție, formularea de ipoteze specifice privitoare la soluțiile posibile, evaluarea acestora, verificarea soluției alease drept optimă. Tradițional, se rezervă în procesul rezolutiv un loc important ipotezei, ca presupunere atît despre soluție cît și despre căile ce pot duce la obținerea ei. În aceste condiții se are în vedere fenomenul deciziei. Într-o altă perspectivă, **r. de p.** este concepută în termeni comportamentali ca o activare de abilități, construire și aplicare de strategii, desfășurare a unor demersuri cognitive. A. Newell și H. Simon (1972) consideră că subiectul progresează de la o stare inițială spre una finală, fără a parcurge anumite stadii distincte, ci doar folosindu-se de un repertoriu de operații cognitive. Sînt considerate esențiale pentru orice **r. de p.** următoarele: alegerea scopului, selectarea unei metode de rezolvare, verificarea rezultatelor. Direcționarea este prefigurată în punerea problemei să regleze **r. de p.** Gestaltiștii recurg la conceptul de *restructurare* pentru a descrie fenomenul de **r. de p.** O serie de procese mediatoare prin care, din vechile structuri în legătură cu noile cerințe ale situației, se obțin noi structuri, reprezintă calea de care depinde rezolvarea. Orice problemă presupune o serie de condiții restrictive de care trebuie să se țină seama. Turkin apreciază **r. de p.** ca un *„proces superior de învățare"*. Performanțele dobîndite în acesta implică și exprimă concomitent „o schimbare în capacitatea omului" (Duncan, 1959). *Capacitatea rezolutivă*, constă, după P. Gagné, în *posibilitatea generalizării prin desprinderea de situațiile problematice* și în *posibilitatea selecției și aplicării unor acelorași reguli la situații diverse*. Activitatea rezolutivă are deci drept efect obținerea de noi achiziții, fapt pentru care ea poate fi considerată învățare problematizantă. Promotorul învățării prin descoperire (J. Bruner) echivalează **r.de p.** cu o acțiune de *„categorializare"*, acțiune al cărei efect este organizarea și structurarea datelor ce pot fi obținute prin ambianță. În calea **r. de p.** intervin bariere subiective și funcționale ce au fost calificate ca blocaje intelectuale, vîscozitate mintală, fixitate funcțională, tendință spre închidere prematură a structurilor cognitive. Depășirea rutinei implică tensiuni motivaționale specifice și strategii care să ducă la reorganizarea

reclamată de problemă. Decisivă este descoperirea principiului rezolutiv. Uneori acesta constă dintr-o restructurare de ansamblu a cîmpului informațional, alteori se referă la detalii. În multe tipuri de probleme intervine, conform unui principiu funcțional, desfacerea și utilizarea unor atribute sau relații implicate. A. Newell și N. Simon, modelînd cibernetic rezolvările, folosesc, în mare, două tipuri de strategii. Prima este cea a îngustării progresive a spațiului problematic prin confruntarea continuă și alternanța dintre mijloace și scop. Pe această linie, rezolvarea are un caracter iterativ și presupune la fiecare pas, în care se confruntă una din metode cu scopul, controlul prin feedback al rezultatului cu efecte de sancționare, corecție sau infirmare, de la una dintre acestea pornindu-se pasul următor. (M. Golu) Această strategie, denumită „analiza mijloc-scop", recurge la împărțirea problemei într-o serie de subprobleme și a scopului final într-o suită de scopuri intermediare. Astfel, procesul general al **r.de p.** este transformat într-o serie de probleme succesive ale subproblemei. A. Newell și N. Simon admit însă și o altă strategie, a „planificării" și care constă în anticiparea soluției în termeni generali, în simplificarea problemei prin omiterea unor amănunte, trecerea în plan secundar a unor calități și dimensiuni ale spațiului acesteia pentru a o reduce la un tip familiar, pentru facilitarea explorării și deci rezolvării. Duncker a propus *strategia dublei stimulări* „de jos" (de la cîmpul perceptiv) și a stimulării „de sus", care pornește de la raționament, de la principiu sau regulă. Restructurarea rezultă din îmbinarea analizei perceptive cu analiza cognitivă și similar, a confruntării imagistice cu modelele abstracte sau simbolice. Bipolaritatea, proprie în genere procesului cognitiv, este maximal realizată în **r.de p.** Asher pornește de la ideea, care nu poate fi acceptată fără rezerve, că în învățare se operează cu concepte complete, pe cînd în activitatea de **r. de p.** conceptele sînt incomplete. Odată formate, conceptele au tendința de a se închide, de a-și menține echilibrul și de a funcționa autonom și stabil. După Asher, există două tipuri de **r.de p.** Primul tip constă într-un concept incomplet ce trebuie completat prin generarea de concepte alternative. Cel de-al doilea tip de **r. de p.** este mult mai dificil pentru că pornește de la un concept stabil și complet și care este supus reviziei, este dezechilibrat prin relevarea unor imperfecțiuni ale sale, urmînd să fie transformat și regenerat prin soluții. În acest caz **r.de p.** debutează prin *disruperea conceptului sau restructurarea cunoștințelor*. După N. Chomsky, fiecare propoziție completă este echivalentă cu enunțul unei rezolvări. **R. de p.** ar consta din *trecerile reciproce între structurile*

de suprafață și cele de adîncime prin intermediul structurilor de transformare ce permit elaborarea de noi răspunsuri sau soluții. Pentru ca prin competența lingvistică și cognitivă să se obțină o performanță, este necesar ca odată descoperită și recristalizată structura de adîncime, aceasta să fie adusă cu tot ce implică ea, la suprafață, să fie comunicată. Sistematizînd strategiile implicate secvențial în activitatea rezolvării, B. Zörgő detașează trei serii de strategii ce intră succesiv în acțiune. Sînt în primul rînd strategiile anticipativ-exploratorii ce ghidează, mai mult sau mai puțin sistematic, căutările. Acestea corespund, după părerea noastră, fazei de definire a problemei. Urmează strategiile anticipativ-rezolutive care sînt, după B. Zörgő, planuri specifice de căutare a soluțiilor și corespund, după părerea noastră, orientării în sarcină. Urmează strategiile executive care au un caracter analitic și uzează de primele, algoritmice și bine consolidate. Fiecare **r. de p.** lărgește cadrul problematic. Toate acestea intervin într-un circuit social și depind de condițiile activității sociale. Se face deosebirea dintre rezolvări individuale și colective de probleme. K.F. Bales definește în genere grupul ca sistem de roluri avînd destinația **r. de p.** Ocupîndu-se de **r. de p.** în grup, Al. Roșca a stabilit că importantă este nu numai propunerea sarcinii, ci și cooperarea și compatibilizarea afectivă a membrilor grupului.

RISC, concept care caracterizează comportamentul decizional desfășurat într-o situație incertă ce poate implica primejdie și nereușită. Numim situație de **r.** acea situație în care subiectul trebuie să aleagă între (cel puțin) 2 alternative, care diferă între ele atît prin valorile (utilitățile) lor, cît și prin probabilitățile de cîștig asociate, astfel încît unei creșteri a utilității îi este asociată o reducere a probabilității de reușită și invers. În sens general este comportament de **r.** alegerea uneia dintre alternativele oferite de situația de r. În sens restrîns este comportament de **r.** alegerea alternativei mai riscante. Fiecare alternativă este caracterizată ca un stimul multidimensional care poate fi descris prin localizarea sa pe 4 dimensiuni de bază ale riscului: probabilitatea de cîștig (PW), mărimea de cîștig (\$W), probabilitatea de a pierde (PL) și mărimea de pierdut (\$L). În fața aceluiași stimul subiecții pot fi orientați diferit, acordînd mai multă importanță uneia din dimensiunile **r.**, deoarece crede că această dimensiune este mai importantă decît celelalte în situația de **r.** în care se află. Există mai multe modele *referitoare* la modul în care subiectul combină valorile și probabilitățile pentru a resimți o anumită atractivitate din partea unei variante. Din punct de vedere statistic diferitele variante pot fi caracterizate de valoarea lor expectată și de gradul de dispersie al rezultatelor posibile (varianța). Mecanismele mai subtile prin care diferitele aspecte ale informației se combină pentru a da valoarea unei unități informaționale au fost analizate în teoria integrării informației. Într-o sarcină de combinare a mai multor informații fiecare unitate informațională poate fi descrisă prin doi parametri: 1) o valoare-greutate (w) reprezentînd importanța psihologică a dimensiunii, și 2) o valoare-scală (s) reprezentînd valoarea subiectivă a stimulului informațional de-a lungul dimensiunii de judecată. Cei doi parametri se combină multiplicativ pentru a determina efectul net al unei unități de informație. Funcția care descrie cum mai multe unități de informație se combină pentru a da rezultatul final, valoarea alternativei, poate varia cu solicitările sarcinii, fiind create mai multe modele explicative (modelul aditiv, modelul mediei ponderate, modelul diferenței, modelul multiplicativ, modelul aditiv-multiplicativ), (N.N. Andersen, J.C. Chateau, 1970). Studiul proceselor cognitive arată că adesea în situații de **r.** gîndirea este utilizată mai degrabă pentru a justifica alegerea unei strategii. Fenomenul de asumare a **r.** trebuie înțeles atît psihologic cît și psihosocial. Mărimea **r.** asumat suportă o serie de influențe extrem de importante din partea unor factori de personalitate care acționează ca variabile moderatoare, care pot controla atît structurarea sarcinii cît și răspunsul subiectului: necesitatea de realizare, teama de eșec, defensivitatea, anxietatea, emotivitatea. Efectul produs de unul din moderatori este dependent de nivelul celorlalți. Urmărirea interacțiunilor dintre nivelele acestor variabile moderatoare poate produce o destul de bună predicție a modului cum va privi sarcina și ce tip de decizie va lua un subiect dat într-o situație determinată (N. Kogan, M.A.Wallach, 1964). Se pot distinge trei nivele de investigare a tendințelor spre **r.**: a) nivelul psihofiziologic, orientat spre măsurarea gradului în care mecanismele de apărare ale *eului* intervin în structurarea sarcinii și în alegerea răspunsului. Acest nivel elimină posibilitatea controlului voluntar din partea subiectului, dînd informații despre nivelele subconștiente de decizie (I.P. Vasilescu, 1975); b) nivelul atitudinal, examinat prin probe de tipul chestionarului, în care subiectului i se prezintă diferite situații ipotetice și este pus să aleagă o variantă de răspuns, mizîndu-se pe apariția fenomenului de identificare (N.Kogan, M.R. Wallach, 1964); c) nivelul comportamental care presupune introducerea subiectului într-o situație cu grade variate de autenticitate. S-a constatat că forma în care i se cere subiectului să dea răspunsul influențează deciziile sale și

acest fapt este în legătură cu procesele diferite de prelucrare a informației care sînt declanșate de solicitări diferite. Teoria jocurilor este cea care a furnizat cea mai mare parte din situațiile utilizate la acest nivel. Este din ce în ce mai evident că **r.** devine o dimensiune tot mai importantă a vieții noastre. Efectele deciziilor indivizilor sau grupurilor sînt tot mai mari și pentru numeroase locuri de muncă o orientare și o selecție profesională în funcție de tendința spre **r.** devine necesară.

RITUAL, acțiune cu caracter ceremonial ce se desfășoară conform anumitor reguli și scheme și îndeplinește funcții simbolice. „În genere **r.** este un act (sau un ansamblu de comportamente) individual sau colectiv ce se supune unor reguli, se repetă după o schemă mai mult sau mai puțin imuabilă sau care este destinată să fie repetată" (J. Cazeneuve). Deci în **r.** accentul cade pe modelul sau forma acțiunii în timp ce cutumele desemnează orice fel de acțiuni stereotipizate, inclusiv cele utilitare. K. Lorenz afirmă că la om, cu excepția cîtorva reacții organice, toate actele motorii sînt ritualizate în sensul că sînt învățate, modelate cultural, conforme unei scheme.

RÎS, act emoțional expresiv angajînd mișcări faciale expansive, respirație frenetică, fonație ritmică și rezultînd dintr-o exaltare excitativă plăcută. **R.** este un act comunicativ specific uman. H. Bergson: „Pentru a înțelege rîsul, trebuie să-l plasezi în mediul său care este societatea, trebuie în special să determini funcția sa utilă, care este o funcție socială". H. Delacroix observă că deseori „se începe prin a rîde de cel ce rîde înainte de a rîde împreună cu el". **R.** este un comportament învățat și exprimă prin particularitățile sale ceva din organizarea personalității. Hobbes interpretează **r.** ca expresie a unui sentiment de superioritate. A. Bain — ca efect al observării unei degradări sau regresiuni. S. Freud — ca regresiune spre o situație infantilă. După H. Bergson, **r.** se produce ori de cîte ori în locul reacției inteligente și adaptate a subiectului intervine o reacție automată și inadaptată. G. Dumas consideră că diferite cauze pot provoca **r.** cu condiția ca ele să ducă la contraste afective descendente. De regulă **r.** îndeplinește o funcție catharsică, eliberînd de tensiunile generate de contradicții interne sau externe. Se face deosebirea dintre **r.** hedonic în care se exprimă starea generală de excitare, exuberanță și plăcere și un **r.** provocat de plăcerea comicului și mediat prin evaluări intelectuale. **R.** *patologic,* acces de **r.** fără motiv adecvat și neasociat cu stări afective corespunzătoare. Produce totuși un efect catharsic. Este un simptom în epilepsie, encefalite, scleroză în plăci și în diverse afecțiuni psihice.

ROL, în vorbirea curentă, funcțiune, personaj (reprezentat de actor), influență, importanță (cf. expresiei „are un rol"). În genere, *intervenție activă în ambianță.* Se întîlnesc o mulțime inepuizabilă de diferite definiții, utilizări și implicații ale conceptului de „rol" (Neuman și Hughes). Definițiile noțiunii se pot clasifica după: a) porțiunea realității psihosociale căreia se aplică: grupul; după T. Newcomb, individul, după Sargent, interacțiunea dintre indivizi, după J. Moreno; b) sfera de fenomene cuprinsă: de la **r.** ca actualizare a drepturilor și datoriilor aferente unui statut (după R. Linton, 1936), la **r.** ca model sau colecție de modele de comportament (după R. Linton, 1945, Turner); c) nivelul de abstractizare conceptual: de la **r.** considerat drept conduită concretă a unui individ (K. Davis) pînă la normele unui grup (Timasheff). O definiție foarte generală, permițînd majoritatea particularizărilor posibile: „model organizat de conduite privind o anumită poziție a unui individ într-un ansamblu organizațional" (Anne-Marie Rocheblave-Spenlé). Particularizări ale **r.**: a) **r.** *social* — definit prin consensul membrilor grupului; b) **r.** *dramatic,* creat de autor, definește jocul actorului; c) **r.** *personal,* definit de individ ca normă în raporturile interumane. Principalele clasificări ale **r.**: a) prin raportare la statute și grupuri (R. Linton): de vîrstă, sex, familiale, specializate, în grupuri asociate sau de prestigiu; b) după Gurvitch, *refuzate, aspirate, visate, imaginare, virtuale, simbolice;* din punct de vedere al libertății pe care o comportă: *impuse, organizate, modificate, create,* ivite în situații de stress; sub aspect temporal: 1) **r.** regulate și *obișnuite,* fluctuante și *neașteptate;* c) privitoare la interacțiune (J. Moreno): 1) după origine: *individuale, colective;* 2) după spontaneitate și grad de libertate: *asumate, jucate, create;* 3) după conținut: *psihosomatice, psihodramatice, sociale;* 4) după criteriul timpului: *prezente, viitoare, reminiscente;* 5) după consistență: *slabe, echilibrate, puternice;* 6) după rang: *dominante, recesive;* 7) după formă: *flexibile, rigide;* după Anne Marie Rocheblave-Spenlé **r.** pot fi instituționale: 1) ale societății globale, biosociale (de vîrstă și de sex, după culoarea pielii), de clasă socială, profesionale, de asociație, familiale; 2) ținînd de grupuri mici: de membru, de șef; 3) personale. Fenomene de **r.** mai importante sînt: a) acțiunea în rol: realizarea rolului prescris și este constituit din manifestarea individului, proces care reunește rolul teoretic (social) și personalitatea proprie individului; b) expectația **r.**: deducerea actelor concrete care trebuie să decurgă din **r.** teoretic; c) percepția **r.** — deducerea conduitei concrete a **r.** care o determină;

d) jucarea **r.** — efectuarea de acțiuni în cursul unei interacțiuni, care confirmă sau resping expectațiile partenerului; e) interacțiunea **r.** — reunește cele patru fenomene: „jucarea unui rol" constituie ultimul demers în vaste procese de rol la nivelul interacțiunii. Această conduită consistă în acte manifeste care resping sau care verifică expectațiile altuia. **R.** este strîns legat de percepție și expectație. În adevăr, pentru ca acțiunea în rol să fie adecvată, ea trebuie să se bazeze pe o percepție netă a „rolului altuia și pe o previziune clară a acțiunilor și reacțiilor sale. Cînd semnele exterioare ale statutului nu sînt bine definite, percepția nu poate fi netă, expectațiile sînt ambigui, și partenerul întîmpină dificultăți în determinarea conduitei reciproce pe care este cazul să o adopte" (Anne-Marie Rocheblave Spenlé); f) conflictul de **r.**: la nivelul individului — situația în care se află un individ care trebuie să-și asume simultan două **r.** incompatibile; la nivelul interacțiunii expectației contradictorii față de același individ sau expectației reciproce care nu sînt complementare între doi indivizi; conflict între **r.** și statute comportînd obligații de rol incompatibile sînt ocupate de același individ; conflict între personalitate și rol — situația unui individ obligat să joace un **r.** cu care nu poate fi de acord, contrazicîndu-i poziția sa internă. „Conflicte de **r.** pot să apară în diverse situații. Fiind toate la nivelul personalității, individul dispune de diferite mecanisme pentru a rezolva; de pildă: *izolarea* **r.** (Rigoletto, bufon la curtea ducelui, părinte obișnuit, în secret, acasă); *compromisul*, amînarea acțiunii pînă cînd cele două grupuri își vor schimba cerințele, ca în cazul elevului solicitat de colegi să joace fotbal, ceea ce părinții nu-i permit; *părăsirea* sau *fuga:* individul iese din acțiune, plecînd din sistemul social respectiv (ca în cazul unui casier care în permanentul contact cu banii și cu oamenii, greșind socotelile și plățile, părăsește activitatea de casier). Mecanismul instituțional de rezolvare a conflictelor de **r.**: *separarea* în timp (de ex. **r.** de tată și **r.** profesional), *ierarhia* în ce privește obligația de **r.** (în cazul unui deces în familie **r.** de membru al familiei primează și este permisă învoirea de la lucru, deci neîmplinirea **r.** profesional). Prescrierea de către societate a segregării **r.** (ca în cazul **r.** profesionale și a celor familiale cînd se condamnă nepotismul). Teoria **r.** aplicată în studiul tulburărilor de personalitate relevă că acestea pot fi cauza unor conflicte de **r.** (ca în cazul unor psihopatii incompatibile cu anumite **r.** profesionale) sau dimpotrivă, conflictul de **r.** duce la tulburări de personalitate (ca în cazul nefericit al unui copil cu tatăl recăsătorit și care este lipsit de afecțiunea mamei: conflictul între **r.** de fiu și acela de copil străin pentru un om mare). În cadrul psihoterapiei teoria **r.** a permis, de pildă, lămurirea conduitei pe care trebuie s-o adopte medicul în **r.** său față de pacient, iar în cadrul socioterapiei, adoptarea de noi modalități de tratare a bolnavilor, de pildă prin introducerea acestora în diferite **r.** mai active: **r.** de muncă sau activități în grup.

S

SADISM (după numele marchizului de Sade, scriitor francez), perversiune în care satisfacția sexuală este condiționată de suferința provocată partenerului; poate ajunge la forme patologice, criminale. Prin extensiune, **s.** desemnează *tendințele* spre cruzime asociate cu plăcere resimțită în *condițiile durerilor* fizice și a suferințelor morale provocate *altuia*.

SADOMASOCHISM, structură a *organizării somatopsihice* caracteristice stadiului cînd perversiunea *mixtă* ce reunește agresiunea contra partenerului cu *autoagresiunea*, sadismul cu masochismul la aceeași persoană. Subiectul afectat de **s.** încearcă plăceri sexuale chinuind pe cel*ălalt* și chinuindu-se pe sine. Există și un **s.** moral în care subiectul pedepsește și se pedepsește cu cruzime, fiind totodată judecător aspru și învinuit penitent. D. Lagache utilizează termenul de **s.** pentru a sublinia interrelația *acestor două* perversiuni, atît în conflictul intersubiectiv *cît și în* structurarea personalității.

SANCȚIUNE, modalitate și act social de dezaprobare, combatere, pedepsire sau de aprobare, stimulare, recompensare a unor comportamente individuale ori grupale în raport cu un sistem de valori, norme morale sau juridice. E. Dürkheim a relevat rolul **s.** punitive în efectuarea constrîngerii sociale. Alți autori, J. Bentham, M. Weber, M. Ralea, Tr. Herseni au relevat și funcția de identificare, conservare și promovare a valorilor exercitată de sancțiunile premiale. Interiorizarea modurilor de **s.** generează structurări motivaționale polarizate și contribuie la orientare și autoreglaj.

SANGVIN, temperatment corespunzător tipului puternic, echilibrat, mobil ce se caracterizează

prin: rapiditate, vioiciune, calm, intensitate a emoțiilor și superficialitate a sentimentelor, năzuință spre schimbare, instabilitate a intereselor și înclinațiilor, distribuție și comutare ușoară a atenției, maximă adaptabilitate, rezistență, prin restructurare facilă, la dificultăți, relativ continuă menținere a rezistenței și echilibrului psihic.

SARCINĂ (engl. *task*, fr. — *tache*, germ. *Aufgabe*, rusă *zadacia*), termen folosit în analiza activității în genere și a rezolvării problemelor în special, desemnînd ceea ce revine subiectului din activitate, ce are el de făcut (impus din afară sau asumat din proprie inițiativă). După A. Leontiev, **s.** implică formularea scopului în legătură cu condițiile (mijloacele) de realizare a lui. După G. Miller, E. Galanter, K. Pribram, **s.** este echivalabilă cu planurile conștiente ale conduitei. În **s.** se reunesc cognitivul și voliționalul (N. Ach). Fiind un plan de activitate pentru care subiectul se mobilizează și în realizarea căruia se angajează, **s.** îndeplinește un rol central în reglarea acțiunilor.

SATIRISM, tendință anormală a bărbaților spre satisfacerea excesivă a trebuințelor sexuale, ce sînt hipertrofiate și întreținute mult peste limita necesarului de echilibru fiziologic și psihic. Spre deosebire de priapism care se datorește unor defecțiuni organice, abuzul sexual presupus de **s.** este de origine psihogenă. Explicațiile **s.** sînt variate: supracompensarea unor complexe de inferioritate, fugă de angoasă și frustrare, obsesiile sexuale, educația defectuoasă ce cultivă o orientare „performanțială" asupra vieții sexuale ca în cazul competițiilor sportive etc.

SATISFACȚIE PROFESIONALĂ, configurația psihică complexă nu totdeauna integral conștientă, consistînd într-un set de atitudini pozitive ale persoanei față de munca efectuată. Are valoarea unui important indice calitativ al organizațiilor de tip productiv și, totodată, a unuia dintre obiectivele majore ale acestor organizații: pe lîngă randamentul economic, obținerea diferitelor produse, se urmărește și randamentul social, adică furnizarea către societate a unor oameni satisfăcuți în muncă, autorealizați profesional, bucurîndu-se de considerație, integrați și stabili pe locul de muncă. **S.p.** are două surse principale de factori cauzali și condiționali: a) însăși participarea la activitatea de muncă; b) obținerea avantajelor personale, atît de ordin economic (retribuție, loc de muncă asigurat, perspective de promovare și de venit corespunzător după pensionare), cît și de ordin psihologic (sentimentul efectuării unei munci utile sau cel al muncii bine făcute, împlinirea aspirațiilor de a participa la o activitate interesantă, atrăgătoare și care solicită la maximum cunoștințele și capacitățile de-

ținute, accesul la luarea deciziilor referitoare la munca de efectuat etc.). În funcție de intensitatea și sensul valoric al factorilor enumerați se poate instala **s.p.** sau starea ei opusă, insatisfacția profesională. O sursă prea puternică sau prea slabă de **s.p.** determină nu numai o stare parțială de **s.p.** ci, prin omogenizarea și iradierea atitudinilor pozitive de la obiectul care le-a generat la obiectele învecinate, o anumită stare globală de **s.p.** Cînd sursa are o intensitate medie, se ajunge la o maximă dispersie a configurației de **s.p.** parțiale. De asemenea, o stare de **s.p.** ridicată tinde să diminueze realismul perceperii valorico-afective a situației organizaționale, să sporească deci subiectivismul aprecierilor. Calea principală de sporire a **s.p.** constă în umanizarea conținutului și condițiilor participării la activitatea de muncă, psihologia muncii oferind în acest sens remedii și alternative pentru toate componentele sistemului om-mașină-mediu.

SATURAȚIE, 1) proces și stare privind satisfacerea deplină (și chiar prin depășire) a unei trebuințe exprimat în reducția de tensiune și dezvoltarea unei reacții inverse de respingere. 2) grad de exprimare a unei trăsături în contextul personalității sau corelația dintre test și respectiva trăsătură (pondere). 3) însușire a senzațiilor cromatice definită de B. Ananiev ca grad de exprimare a unui anumit ton cromatic sau grad de diferențiere a acelui ton de un gri cu aceeași luminiozitate.

SAȚIETATE, termen folosit de W. Köhler și H. Wallach pentru a numi tendința de slăbire a calității percepției (rezultate din-tr-un pattern particular), ca urmare a unei stimulări prelungite. Suprasatisfacerea unei nevoi, a unei dorințe dă naștere unei stări contrare celei care a provocat-o, o aversiune față de orice nouă stimulare de același fel. Poate fi provocată și de monotonie.

SCALĂ (SCARĂ), serie progresivă de valori, constituită în raport cu un standrad și folosită în măsurarea și aprecierea unor anumite date specifice. Sînt aplicate în diverse aprecieri ca: vîrsta mentală (Binet-Simon), dezvoltarea intelectuală, dezvoltarea motorie, de înălțime tonală, forță sonoră, durere, motivare, implicare etc.

SCALĂ DE ATITUDINI, tehnică de măsurare psihologică ce pune în lumină una din dimensiunile calitative fundamentale ale personalității, atitudinea. Studiul atitudinii a impus o tratare sub aspect cantitativ. Astfel, plecînd de la premisa că în raport cu un obiect sau eveniment se dezvoltă o opinie ce are o direcție și o intensitate, psihologii, începînd cu L. Thurstone (1928), au elaborat unele instrumente speciale de măsură a acestora. Cele mai cunoscute scale, utilizate în prezent, sînt: a) *scala L. Thurstone* — sau „scala intervalelor aparent egale" — construită după următorul sistem: se aplică un chestionar

cu itemi dihotomici, asupra cărora subiecții sînt rugați să-și manifeste acordul sau dezacordul în funcție de problema dată. Fiecare item ales este cotat în funcție de un indice prestabilit dinainte. Obiectivul acestei **s.** este de a crea un continuum de stimuli (7—11) care să reproducă cît mai fidel continuumul psihic pe care-l reprezintă atitudinea; b) *scala Likert* — sau „metoda clasamentelor adiționale" — în care experimentatorul construiește el însuși valorile intervalelor scalei, răspunsurile subiecților neavînd decît funcția de a confirma și verifica apartenența itemilor propuși față de continuumul atitudinii. Fiecare propoziție (item) este urmată de 5 răspunsuri posibile, din care subiectul trebuie să indice unul care i se potrivește cel mai bine, răspunsuri care marchează gradat trecerea de la totalul acord cu afirmația din item, pînă la dezacordul net. De ex., la o întrebare se optează pentru una din cele cinci variante de răspuns: A — hotărît da; B — mai mult da; C — da și nu; D — mai mult nu; E — hotărît nu. La itemii considerați pozitivi în raport cu obiectul atitudinii răspunsul cel mai aprobator primește cota maximă, în timp ce un răspuns aprobator la un item negativ este notat negativ. De pildă: + 2, + 1, 0, —1, —2; c) *scala N. Guttman* — sau „metoda analizei ierarhice" — reprezintă cea mai precisă, dar și cea mai greoaie tehnică de măsură. Autorul caută să determine exact corespondența dintre variabila cantitativă, care este reprezentată de cota pe care o primește subiectul și variabila-atribut care se schimbă (ca atitudine), în funcție de persoană. După o primă măsurare pe bază de chestionar, urmează construirea unei scalograme, menită să ordoneze în funcție de cîteva rigori matematice, răspunsurile subiecților, pentru a facilita distribuția lor uniformă în clase de atitudini. Mai există și alte scale de măsură, însă nu tot pe atît de folosite și recunoscute ca cele de mai sus. În orice caz, elaborarea unei scale trebuie să țină cont de următoarele cerințe: 1) Nu se măsoară decît o atitudine, de aici derivînd și calitatea *unidimensionalității*. Aceasta nu este incompatibilă, totuși, cu incidența altor factori care susțin și explică atitudinea. 2) Orice scală trebuie să aibă *fidelitate*, avînd proprietatea de a da același rezultat prin măsura aceluiași lucru, sau a unora identice. 3) Trebuie să fie *validă*, deci măsurarea prin tehnica propusă să posede un mare grad de valabilitate. 4) Să posede caracteristica *predictibilității*, anunțînd viitoarele manifestări atitudinale cu un mare grad de probabilitate.

SCATTER (termen engl.), tehnică de reprezentare grafică a dispersiei rezultatelor obținute de un subiect la diferiți itemi ai uneia sau mai multor probe. Dispersia dobîndind astfel o anumită formă sau structură exprimată în *scatterogramă*. Va-

loarea psihodiagnostică a rezultatelor globale crește întrucît sînt prezentate structural și analitic.

SCEPTICISM (gr. *skeptomai* — a examina), doctrină și atitudine cognitivă de tradiție antică (școala pironiană) care evită absolutizarea unor adevăruri, se îndepărtează de certitudine, cultivă îndoiala și relativismul. Util în cunoaștere (cînd este moderat și metodic), **s.** este deseori periculos în ordinea morală. Întemeiat de Pyrrhon și reprezentat de Carneade, Aenesidemus, Sixtus Empiricus ș.a.

SCHEMATISM, tendință de a reduce un obiect sau fenomen la o schemă, adică la dimensiunile și parametrii principali, fără considerarea variabilelor concrete, a detaliilor. Apropiat ca înțeles de conceptualizare, reprezentînd și o implicație a modelării. În psihologie, **s.** este frecvent contraindicat și nu poate fi admis decît cu titlul de moment preparatoriu pentru o fază ulterioară de integrare. **S.** este însă unul din procedeele imaginației constructive.

SCHEMĂ, structura sau modul de organizare a acțiunilor în forma în care sînt transferate sau generalizate prin repetarea acestei acțiuni în împrejurări asemănătoare sau analoage. Astfel, de ex., în orice act de apucare a unor obiecte, indiferent care ar fi acestea, avem de-a face cu acționarea aceleiași **s.** *prehensiunii).* Prin asimilarea unor obiecte diferite la aceeași **s.** și prin acomodarea acestei **s.** la fiecare din obiectele asimilate, dintr-o **s.** inițială se pot deriva mai multe **s.** ulterioare. Astfel, **s.** *prehensiunii,* a scuturării, a tracțiunii, a aruncării etc. derivă prin diferențiere dintr-o **s.** *tactil-kinestezică* globală inițială. Prin *coordonare,* adică asimilare și acomodare reciproce, mai multe **s.** de acțiune simple pot fuziona într-una complexă. Astfel, de ex., **s.** suportului (a trage un suport pentru a apuca un obiect plasat pe el, de ex. o vază pe o față de masă) rezultă din coordonarea **s.** tracțiunii și prehensiunii.

SCHEMĂ CORPORALĂ, imaginea unitară pe care o avem despre propriul nostru corp. În permanență, în stare de veghe, orice subiect normal are reprezentarea cvasiconștientă a diferitelor părți ale corpului (locul unde sînt dispuse, proporțiile lor, distanța aproximativă ce le separă etc.). Dar această reprezentare nu este haotică, ci organizată, integrată într-o imagine corporală globală. Apare astfel o delimitare a propriului corp, atît față de sine însuși, cît și față de lumea înconjurătoare și care permite orientarea în spațiu. Sinteza părților propriului corp se formează treptat în copilărie cu ajutorul unor mecanisme plurisenzoriale, prin asocierea repetată a impulsurilor interoceptive, proprioceptive și exteroceptive. **S.c.** poate fi tulburată în unele boli neuropsihice. Bolnavul simte mîinile, picioarele, capul ca avînd dimensiuni modificate, deosebit de mari sau dimpotrivă mici; forma

corpului, greutatea lui sînt percepute denaturat. Uneori bolnavul consideră unele părți ale corpului ca fiindu-i străine etc.

SCHIMBAREA ATITUDINILOR, modificare, reorientare a atitudinilor individuale, de grup, ca urmare a schimbării raporturilor care au determinat formarea lor. Studiul **s.a.** a început odată cu cercetarea măsurii în care o informație structurată intenționat poate produce schimbare de opinie. Unii autori (C. Hovland, T. Kelley) pleacă de la premisa că orice **s.a.** este urmarea unei comunicări sau interacțiuni și menționează ca inductori ai schimbării caracteristicile percepute ale sursei comunicării, contextul și structura argumentației folosite, credibilitatea sursei. B. Skinner folosește studiul **s.a.** în teoria învățării. Teoria consistenței cognitive (Rosenberg, Fishbein, C. Osgood, T. Newcomb) postulează că în orice persoană subzistă anumite dezacorduri între atitudini, susținînd că cu cît inconsistența e mai mare, tendința de punere în acord a atitudinilor (deci **s.a.**) este mai pronunțată. Agenții principali ai **s.a.:** expunerea la comunicare, interacțiunea în cadrul grupului. M. Sherif consideră că **s.a.** sînt mai puțin ample atunci cînd individul este mai implicat în relații directe cu obiectul atitudinii sale. Teoriile funcționale (J. Bruner, D. Katz) susțin că **s.a.** survine ca urmare a intenției permanente a persoanie de a se adapta la schimbările mediului social.

SCHIMBARE ORGANIZAȚIONALĂ, face parte din dezvoltarea organizației și pune accentul pe întreaga cultură a acesteia, implicînd convingeri, atitudini, concepții, structuri de relații și regim de lucru, astfel încît, prin educație, implicare și modelări în laborator (Varren Bennis — 1969) să se producă o mai bună adaptare la problemele umane și de producție, în acest scop folosindu-se mai ales grila Blake-Mouton.

SCHIZOFRENIE (gr. *schizein* —a împărți, a diviza, *phrenos* — spirit), termen introdus de E. Bleuler (1911) pentru a desemna un grup de psihoze pe care E. Kraepelin le cuprinsese sub denumirea de „demență precoce". **S.** este o psihoză endogenă majoră caracterizată prin disocierea personalității. În multitudinea de forme clinice, sindromul fundamental al disociației care poate fi și halucinator-delirantă, desfășurîndu-se intricat cu autismul și depersonalizarea, constituie sistemul de referință și identificare a **s.,** a unui psihism parcă „explodat" în bucăți, devenind imprevizibil și incomprehensibil. Sindromul disociativ constituie așadar semnul bazal sub care se desfășoară patologia schizofrenică și semnifică pierderea unității coezive dintre componentele psihismului. Disociația înseamnă dezorganizare generalizată a dinamicii psihice, destrămarea coordonatelor spațio-temporale și a cauzalității, anularea legăturii dintre sentimente și cauzele lor.

Această „modalitate de comunicare deranjată" (von Gebsatel), semnifică de fapt progresiva negare a realului, adică derealizarea și depersonalizarea. Autismul ca alt simptom major la **s.** este o formă aparte și gravă a depersonalizării, ca un fel de introversiune extremă, o replicere pe sine și o necomunicabilitate în spatele căreia se ascunde fie o lume săracă axată pe imaginar, fie o lume bogată, dar disociată și delirantă. Tabloul simptomatic se întregește cu indiferentism afectiv, sau nerezonanță afectivă, idei delirante nesistematizate sau slab sistematizate, bizarerii, ambivalență, automatism mental, stereotipii etc. Debutul **s.** este de obicei timpuriu, bolnavul evoluînd spre o deteriorare intelectuală și afectivă progresivă, ajungînd să aibă în fazele avansate un aspect demențial. Formele de debut se manifestă de obicei prin pierderea progresivă a fluidității și previzibilității comportamentului, a caracterului de apartenență și comunicare, printr-o modificare a caracterului, care contrastează cu antecedentele personalității premorbide. Există însă și forme de debut „explozive", cu o furtunoasă prăbușire a tuturor barierelor logice și cu invazia masivă a gîndirii delirante. Pentru toate formele de debut însă, indiferent de structura și modelul lor, clinica a marcat întotdeauna caracteristica esențială ș.a. atipia și diferența de dinamică și conținut față de celelalte entități nosografice clasice. Cauzele acestei boli nu sînt cunoscute cu exactitate, etiopatogenia vizînd aspecte genetice, constituționale, endocrinologice, de mediu social, în special cel familial, psihologic și alți factori, cum ar fi cei infecțioși sau cei morfopatologici. Din punct de vedere clinic, **s.** se caracterizează printr-un polimorfism extrem, atît sub aspectul manifestărilor cît și sub aspectul intensității și amplitudinii simptomelor. În grupul acestor psihoze sînt incluse atît cazurile cele mai grave, cît și cele mai discrete, „subclinice". În același timp, diferitele forme clinice de **s.** se deosebesc în așa măsură unele de altele, încît o formă clinică de **s.** seamănă mai degrabă cu o altă boală psihică decît cu o altă formă de **s.** Totuși particularitățile de evoluție și de grupare a simptomelor psihopatologice, care se regăsesc în anumită măsură într-un număr de cazuri, permit izolarea unor forme clinice. Preluînd de la E. Kraepelin cele trei forme clinice clasice, **s.** *paranoidă, catatonică* și *hebefrenică*, E. Bleuler adaugă și forma simplă, subliniind că nu este vorba de delimitarea unor forme de boală, ci de grupări de simptome. G. Ionescu remarcă faptul că această clasificare nu este absolută ci relativă, în sensul că o formă de **s.** se poate converti în alta. Deci cele patru forme de **s.** acceptate și azi (în mare măsură) sînt: *forma simplă*, caracterizată prin degradare intelectuală, izolare de

realitate și nerezonanță afectivă prin abolirea polarizării tensionale și dirijare activă spre un scop, astfel încît viața psihică se desfășoară după un model de hazard sau indiferență. Această formă se instalează insidios, iar degradarea psihică este progresivă; *forma hebefrenică* (v. *hebefrenie*); *forma catatonică*, caracterizată prin fenomene motorii bizare: stare de imobilitate totală sau păstrarea unei poziții incomode timp îndelungat, negativism etc.; *forma paranoidă*, caracterizată prin prezența ideilor delirante, sărace în conținut, nesistematizate, bazate pe o „logică" inferioară, datorită degradării psihice generale. Sînt prezente și halucinațiile. Structura logică a gîndirii în **s.** este atît de profund perturbată încît și „cel mai logic" delir este inevitabil „ilogic" (D. Ogodescu și E. Pamfil). Gîndirea delirantă nu este susținută de intenții, pentru că nu este capabilă de reflectare anticipatorie și se dezvoltă într-un cadru spațio-temporal nepolarizat de realitate. **S.** are în general un caracter progresiv, continuu sau uneori întrerupt, ducînd la degradarea totală sau parțială a sistemului psihic.

SCHIZOIDIE, constituție temperamentală caracterizată de E. Kretschmer prin tendință către solitudine, prin răsfrîngeri asupra *eului* propriu și printr-o dificultate de a se adapta la condițiile externe. **S.** este un senzitiv, are comportamente bizare și se apără prin închidere în sine, reverii, meditație. Uneori reacționează impulsiv. Este excesiv în analiză și rigurozitate raționalizatoare. Pentru alții, agasant prin continua analiză critică a lucrurilor, prin „despicarea firului în patru". În plan morfologic se corelează cu tipul longilin (leptosom) astenic.

SCHIZONEVROZĂ, formă de schizofrenie ce ia forma unei nevroze mai mult sau mai puțin asemănătoare cu isteria și care evoluează prin pusee. În timpul puseului modul de răspuns al subiectului la conflictele vitale este de tip psihotic; în perioada interpuseală bolnavul își reia modul nevrotic de existență. Puseul sau criza de schizomanie este violent, dar bolnavul nu dă impresia unei pierderi complete a contactului cu mediul. Nevroza subiacentă este gravă, de tip isteric, obsesional sau anxios.

SCHIZOTIM, termen introdus de E. Bleuler pentru a desemna psihotipul dominat de introversie. Termenul caracterizează un tip de caracter normal, închis în sine, hipersensibil, deși în aparență rece, tinzînd spre inhibiție. Reacțiile sale, imprevizibile, sînt descărcări brutale ale unor tensiuni acumulate, de multe ori inadecvate. **S.** sînt ființe meditative, înclinate spre analize abstracte, spre sistematizare.

SCINTIGRAFIE CEREBRALĂ v. GRAMMAENCEFALOGRAFIE

SCOARȚĂ CEREBRALĂ (PALLIUM), locul celor mai complexe

funcții de relație cu mediul înconjurător și de integrare funcțională a părților *organismului* într-un tot unitar. **S.c.** este sediul tuturor proceselor psihice, de la cele mai simple, cum sînt senzațiile, pînă la cele mai complexe, cum sînt conștiința și limbajul. La om **s.c.** este segmentul cel mai evoluat al nevraxului și din punct de vedere al evoluției filo- și ontogenetice se deosebesc: paleocortexul (v.) și arhicortextul, care îndeplinesc funcții comune la om și la animale și neocortexul (v.), reprezentînd zonele cu funcții care diferențiază pe om de animale. **S.c.** reprezintă la om cea mai mare parte din substanța cenușie a telencefalului, avînd o grosime de 1,5—4 mm și un număr de circa 14—18 miliarde de celule nervoase. Suprafața **s.c.** se apreciază de la 1 800 la 2 200 cm². Ea nu constituie o pătură omogenă, ci este alcătuită din celule nervoase de diferite forme și mărimi, nevroglii, fibre nervoase provenite de la substanța albă a întregului nevrax și de la straturile celulare proprii și vase sanguine capilare cu rol trofic. Din punct de vedere morfocitologic, **s.c.** este formată din șase straturi celulare diferite atît ca structură cît și ca funcționalitate: stratul molecular, granular extern și intern, piramidal extern și intern, și stratul fuziform. În general se poate afirma că straturile granulare reprezintă sediul sensibilității, primind excitații de la organele de simț, iar straturile cu celule piramidale sînt considerate ca straturi cu neuroni motori, trimițînd deci spre periferie impulsuri eferente și constituind sediul motricității. Neavînd o dezvoltare egală pe toată întinderea **s.c.**, straturile, în funcție de predominanța unui anumit tip de celule nervoase, devin criteriul de delimitare a zonelor funcționale ale scoarței. Astfel sînt zonele receptoare, senzitive și senzoriale, zonele motorii și zonele de asociație. *Zonele senzitive* sînt regiunile corticale care recepționează excitațiile de tact, durere, temperatură și mioortokinetice. Aceste regiuni se află înapoia scizurii lui Rolando, în circumvoluțiunea centrală posterioară. Proiecția corticală senzitivă se numește „homunculus senzitiv" și reprezintă un om în miniatură, răsturnat și mult deformat. Partea corpului cea mai larg reprezentată este cea care are sensibilitatea discriminativă cea mai accentuată — buzele, limba și indexul. *Zonele senzoriale* sînt regiunile corticale care recepționează excitațiile auditive, olfactive, gustative și vizuale. Ele formează: *zona senzorială auditivă* localizată în lobul temporal, pe fața externă, *zona senzorială gustativă*, se află la baza circumvoluțiunii centrale posterioare, *zona senzorială vizuală*, situată în lobul occipital, pe de o parte și de alta a scizurii calcariene și într-o mică măsură pe fața externă, sub șanțul perpendicular extern, *zona senzorială olfactivă*, localizată pe fața interioară a

a lobilor temporal și frontal, a căror structură neuronală are doar două straturi. *Zonele motorii* sînt regiunile corticale în care predomină celulele piramidale (mijlocii, mari și gigantice — Betz), de la care pornesc incitațiile motorii. Ele se află în lobul frontal și sînt: *zona motorie*, care se află în circumvoluțiunea centrală anterioară, înaintea scizurii rolandice. Din această zonă pornesc căile piramidale, care transmit influxuri, cu rol de efectuare a mișcărilor fine, de precizie; *zona premotorie*, dispusă în fața zonei motorii, este sediul reglării tonusului muscular și al mișcărilor mai nediferențiate și mai puțin fine. De la celulele acestei zone pornesc fasciculele extrapiramidale. În partea anterioară a lobului frontal, în fața zonelor motorii și premotorii, se află *cîmpul frontal*, care are rolul de a elabora impulsuri privind motilitatea globilor oculari, împreună cu cîmpurile 8 și 19 ale lobului occipital. *Zonele de asociație* sînt regiunile corticale alcătuite din celule mici, care au rolul de a stabili legătura dintre diferite arii corticale. Pavlov admite existența unor centri care au o anumită specializare în analizarea anumitor excitații, dar nu au o exclusivitate în determinarea funcțiilor. Ceea ce caracterizează **s.c.** este interdependența funcțională a diferiților centri. În stare normală **s.c.** funcționează ca un tot unitar, ale cărui diferite părți se integrează într-un anumit fel.

SCOP, țintă fixată conștient și anticipînd o acțiune, reflectare anticipativă a direcției și rezultatului unei acțiuni. După K. Lewin relație dinamică între trebuință și obiectul său. Prefigurarea mintală prin imagine și idee a unui efect dorit sau necesar, mijlocind anticiparea, declanșarea și conducerea unei acțiuni. **S.** îndeplinește un rol esențial în geneza acțiunii voluntare conferind acesteia o direcție, un obiectiv, un anumit finiș. J. Drever definește **s.** ca un gînd desfășurat în prezent asupra a ceea ce urmează să se îndeplinească în viitor. Deci **s.** este ceea ce subiectul conștient își propune să facă, să obțină, să atingă. Uzual, sinonim cu obiectiv al acțiunii, elaborat și fixat mintal. Ach caracterizează **s.** ca tendință determinantă. La rîndul său **s.** este determinat întrucît izvorăște dintr-o motivație și este susținut de aceasta. Leontiev subliniază distincția dintre motiv și **s.**, primul reprezentînd izvorul acțiunii iar secundul obiectivul sau stația terminus. Deci **s.** mijlocește satisfacerea motivului și de aceea poate să nu coincidă cu el, fiind condiționat de circumstanțe obiective și de o anumită logică a acțiunii. De ex. elevul își propune să învețe, obținînd note mari, pentru că dorește să facă plăcere părinților. Între cauza energetică internă și finalitate există întotdeauna o distincție funcțională

corespunzătoare răspunsurilor la întrebările *de ce, din ce motiv* și *prin ce mijloace, încotro, în ce fel*. Leontiev arată că între conținuturile motivului și **s.** poate fi sau nu coincidență și în dezvoltarea individuală aceste relații directe sau indirecte alternează complex. Întotdeauna **s.** reprezintă o convertire, filtrată prin datele cunoașterii, a motivului într-un obiectiv. Întrucît satisfacerea motivului implică deseori multiple acțiuni intermediare, **s.** sînt ierarhizate. Deci aceluiași motiv îi pot corespunde o multitudine de **s.** înseriate și ierarhizate și același **s.** poate izvorî din variate motive. Subiectiv, întrucît exprimă inițiativa subiectului, **s.** par a fi independente de realitate. Lenin scrie: „În realitate, **s.** omului sînt generate de lumea obiectivă și o presupun, o găsesc ca dată, ca prezentă. Dar omului i se pare că **s.** lui sînt luate din afara lumii, sînt independente de lume." Citîndu-l pe Hegel, Lenin notează: „Grație uneltelor sale, omul posedă putere asupra naturii exterioare, pe cînd prin **s.** sale el este mai degrabă subordonat ei." În consecință, devine posibilă diferențierea dintre mijloc și **s.** Aceasta este, după Vîgotski, condiția constituirii acțiunii propriu-zise. Piaget menționează însă că tranzitoriu este posibil ca și mijlocul să se transforme în **s.** Aceasta este și o condiție a problematizării și creației. În cadrul psihologiei cibernetice **s.** apare ca un termen central al autoreglajului. **S.** este în general codificat verbal (Pavlov, N. Kransnogorski).

SCOTOMIZARE, opacitate electivă a conștiinței (susținută de psihanaliză) față de evenimentele penibile, față de cele ce pot dăuna tendințelor narcisice, pot genera culpabilitate sau angoasă. Uitare cu scop defensiv. În patofiziologie, scotomul privește văzul și desemnează o umbră permanentă în cîmpul vizual ca expresie a unei hemianopsii laterale homonime (scotom hemianopsic) sau se referă la o pată, zonă obscură în cîmpul vizual (scotom negativ).

SCRIS, modalitate a limbajului, de o maximă complexitate, angajînd, pe lîngă aparatul verbal, și o serie de foarte rafinate structuri senzoriomotorii. După H. Delacroix, **s.** este un simbolism secundar în raport cu vorbirea. În consecință, limbajul **s.** implicînd cu necesitate și cititul (v.) prezintă o maximă dificultate și se recomandă prin particularități proprii. **S.** este corelat cu memoria și constituie un mijloc al acesteia, permițînd depășirea condițiilor de *hic et nunc*. Odată cu **s.** se încheie preistoria și debutează istoria. Inițial semnele erau averbale și nonfigurative (crestături, noduri, pietricele). Desenul este prima formă de simbolizare grafică și rămîne în legătură cu **s.** la copii. Istoricește primele forme de **s.** sînt pictografice, figurînd schematic obiecte și acțiuni. Apoi **s.** trece spre însemnarea convențională a

ideilor folosind semne arbitrare (hieroglife). Este **s.** ideografică în care predomină conținutul cuvintelor iar nu forma lor. L. Wald (1969) arată că progresul în limbă este marcat de tendința spre simplificarea și reducerea numărului semnelor și de punere a lor în corespondență cu unitățile fonetice. **S.** fonetică are un repertoriu mai restrîns de grafeme ce sînt corelate cu fonemele dar această abstractivitate este în același timp economică și fecundă, oferind nelimitate posibilități combinatorice. **S.** în limba română realizează maximal modelul fonetic. Însușirea **s.** de către copil implică elaborarea unui sistem de corelații acusto-optico-kinestezice, verbale și ideative, toate pe o bază analitică microdimensională și avansînd către integrările sintetice pe care le facilitează cititul. După Nazarova, atît **s.** cît și cititul sînt mijlocite prin vorbire, inițial manifestă apoi discretă, în forma limbajului intern. **S.** se dezvoltă ca o activitate intelectuală, bazată pe analiza vorbirii și totodată rezultînd din și contribuind la gîndirea verbală. **S.** necesită proiectare mintală mijlocită de limbajul intern și aduce mari contribuții la dezvoltarea acestuia. Față de limbajul oral, **s.** se distinge prin mare economicitate sau concizione și totodată prin maxime exigențe în ordinea selecției lexicale și a construcțiilor gramaticale. Posibilitățile de expresie în **s.** sînt extrem de reduse iar adresativitatea, de regulă, absentează. **S.** este o modalitate de comunicare abstractă și rece, prea puțin personală. Există un stil al **s.** net deosebit de cel oral și de aceea transpunerile totale ale unuia în altul îngreuiază înțelegerea și scade valoarea comunicării. Nu se identifică arta **s.** cu arta oratoriei.

SCRUPUL, moment al conștiinței și desfășurării sentimentului moral în care intervine o îndoială, o interdicție provizorie întrucît se presupune abaterea de la o normă. Subiectul este în încurcătură, dezvoltă judecăți de valoare prelungite și multiple pînă să adopte o decizie. Scrupulozitatea implică complicate raționamente critice, neîncetate verificări, anxietate morală și grijă excesivă (aproape superstițioasă) pentru respectarea strictă a normelor morale sau a unor criterii prestabilite.

SECHELĂ PSIHICĂ, (lat. *sequela* — urmare), stare psihică anormală care rămîne în urma unei boli neuropsihice sau somatice. Cauzele **s.p.** sînt numeroase și variate. De ex.: traumatisme craniene, stări toxice, infecțioase etc., care acționează într-un fel sau altul asupra sistemului nervos, tulburîndu-i funcționalinalitatea normală și după ce evoluția lor clinică s-a terminat. **S.p.** pot interesa orice aspect psihic (de cunoaștere, afectiv, comportamental), forma și gravitatea tulburărilor fiind în funcție de natura și mărimea modificărilor din sistemul nervos. **S.p.**

sînt mai frecvent întîlnite după boli la vîrsta copilăriei, datorită imaturării (fragilității) sistemului nervos.

SECUNDAR, în psihofiziologie se consideră a fi **s.** funcțiile afectogene sau altele ale organelor viscerale și musculare întrucît acestea îndeplinesc primar funcțiuni biologice nemijlocite. Astfel, pe funcția primară respiratorie se grefează demersurile secundare ce mijlocesc vorbirea. Calificativul de **s.** este atribuit și proceselor intelectuale, voinței și sentimentelor întrucît acestea se dezvoltă pe baza celor senzoriale și elementar afective ce sînt calificate ca primare. În teoria psihanalitică sînt calificate ca **s.** procesele și activitățile mintale proprii *eului* și care se ajustează după realitate. Procesele **s.** exercită control asupra pulsiunilor instinctive și mijlocesc adaptarea.

SECURITATE, stare psihică echilibrată, motivată prin absența unor factori care să pună în primejdie viața, sănătatea, statutul social și profesional, regimul de apreciere echitabilă etc. Este o condiție fundamentală a existenței normale și a progresului. Insecuritatea este la originea multor perturbări psihice.

SECVENȚIALITATE, proprietate stabilă, descrisă de psihologia genetică, constînd în faptul că fiecare stadiu urmează după un anume altul și precede un anume altul: ceea ce este constant în apariția stadiilor este nu cronologia (vîrsta de apariție) ci ordinea lor de succesiune.

SEDUCȚIE, influențare predominantă afectivă și mai puțin logică sau voluntară, exercitată de un subiect asupra altui subiect, pentru ca acesta din urmă să-l aprobe pe primul, să cadă de acord, să i se atașeze. Efectul de **s.** rezultă *din* superioritatea și forța emoțională cu care se impune cel ce seduce sau din potrivirea, complementaritatea celor implicați și, mai frecvent, din ușurința cu care unul este sugestionat, din slăbiciunea și credulitatea celui sedus.

SEGREGAȚIE, diferențiere netă, tranșantă, disociativă, în baza unui criteriu. Separare și grupare aparte cu aplicarea unor tratamente diferite. Termenul este folosit în psihologia percepției desemnînd detașarea obiectului de fond, structurarea obiectului în cîmp, fixarea însușirilor preferențiale etc. Analiza intelectuală și abstracțiunea procedează prin **s.** O tristă celebritate a dobîndit termenul de **s.** în legătură cu teoriile și practicile regimurilor reacționare ce procedează la **s.** după criterii antiumane și irațională; privilegiind pe unii și persecutînd pe alții.

SELECȚIE PROFESIONALĂ, spre deosebire de orientarea profesională (v.), este o activitate cu caracter mai concret, deoarece implică preocuparea de a asigura cu cadrele corespunzătoare unele sectoare limitate de lucru. *Ori de cîte ori se pune problema de a alege între două sau mai persoane, pentru ocuparea post, practic, se face o selecț*

selecția empirică, chiar atunci cînd experiența unor oameni în cunoașterea personalului este foarte mare, criteriile care se adoptă sînt nesigure: aspect fizic, impresii, considerații bazate pe informații neverificate, recomandări etc. Selecția *științifică impune o analiză obiectivă a concordanței dintre caracteristicile profesiunii și posibilitățile de ordin fizic, psihic și informațional pe care le prezintă persoana. O selecție științifică ridică problema aprecierii persoanei sub aspectul posibilităților de formare și de integrare ca totalitate în condițiile muncii respective.* (C. Zahirnic). Scopul **s.p.** este de a stabili pentru o profesiune dată care sînt aptitudinile necesare exercitării ei și de a alege pe cei care au aceste aptitudini într-un grad satisfăcător și pot exercita profesiunea dată în condiții corespunzătoare. În cazul **s.p.** trebuie subliniat că nu este vorba de a alege supravalori, ci înainte de toate de a elimina pe cei inapți. În acest fel rămîn posibilități foarte largi de utilizare a tuturor, chiar și a celor mai slab înzestrați, avînd în vedere marea varietate a ocupațiilor și profesiunilor. Totodată, experiența a arătat posibilitatea compensării largi a unor aptitudini deficitare, prin factori de caracter și morali, factori de care **s.p.** trebuie să țină seama. În **s.p.** este necesar să cunoaștem, pe lîngă aptitudinile candidatului, și cerințele psihofiziologice ale fiecărei profesiuni. În acest scop s-au elaborat profesiograme (v.) și monografii profesionale și s-au încercat clasificări ierarhice ale profesiunilor. În **s.p.** administrarea probelor nu trebuie să facă să se piardă din vedere considerarea globală a personalității. O pondere însemnată o constituie observarea comportamentului în timpul probelor, analiza calitativă a erorilor și a atitudinii față de erori, discuția cu subiectul și considerarea dinamicii activității. Organizarea **s.p.** științifice nu este rentabilă oriunde, ci în primul rînd acolo unde eșecul are implicații serioase: accidente, avarierea unor instalații sau materiale constisitoare, cheltuieli ridicate de calificare. În al doilea rînd, ea este recomandabilă în întreprinderi mari, cu locuri vacante în mai multe specialități. Aici selecția pierde caracterul de respingere și dobîndește unul de orientare profesională. În **s.p.** aptitudinile și abilitățile pentru diferite sarcini de muncă au fost grupate în 5 clase: 1) aptitudini de gîndire; 2) aptitudini mecanice; 3) aptitudini psihomotorii; 4) abilități vizuale; 5) aptitudini specializate. Pentru fiecare din aceste categorii de aptitudini s-au imaginat numeroase teste: teste de inteligență, teste pentru aptitudini specializate, baterii de aptitudini multiple, teste de randament, teste de personalitate ș.a. Rezultatele examenelor de laborator trebuie integrate în contextul general al tuturor datelor obținute prin celelalte metode (anamneză, caracterizare de teren

etc.). Examinările de selecție se termină cu o concluzie generală asupra capacității profesionale a celui examinat. Ea se face în termeni ca: va face față foarte bine, bine, cu ajutor etc., exprimînd posibilitatea așteptărilor. La baza acestor concluzii trebuie să stea *o caracterizare cît mai precisă a aptitudinilor și atitudinilor dezvăluite cu prilejul examinărilor.*

SELF-GOVERNMENT, sistem de educație cultivînd autodisciplinarea prin autoconducere, prin acordarea autonomiei elevilor față de educator care renunță la o parte din autoritatea sa și se instituie ca un coordonator sau coleg mai mare. Liberalismul implicat de **s.g.** nu a dus întotdeauna la cele mai bune rezultate. Metodele denumite „active" asociate cu **s.g.** deși sînt cunoscute de la începutul secolului nostru nu au reușit să se impună în școală în proporție de masă. Totuși formula **s.g.** relativizată trebuie să fie reținută de teoria și practica educației.

SEMANTICĂ, (gr. *semaino* — a semnifica), disciplină ce se ocupă de sensurile, semnificațiile cuvintelor, expresiilor, propozițiilor, în ansamblu de funcția semantică a limbii (Ch. W. Morris) sau a altor coduri extralingvistice. Denumire veche: *Semanseologie.* După Guiraud, **s.** abordează trei categorii de probleme: a) psihologice, privind condițiile comunicării semnificative și procesele cognitive implicate; b) logice și epistemologice privind normele de construcție corectă și relațiile cu realitatea; c) lingvistice, referitoare la relația dintre forma și conținutul cuvintelor, la relația dintre semantic, sintactic etc. P. Guiraud stabilește că fiecare cuvînt posedă patru tipuri de legături: sens de bază, sens contextual, valoare expresivă, valoare sociocontextuală. În **s.** generală se reunesc studiile psihosemantice, logicosemantice etc. Se dezvoltă și o **s.** filosofică (A. Schaff, H. Wald ș.a.). Înțelesurilor cuvintelor li se acordă un rol determinant în relațiile socioumane. Analiza concretă a relațiilor verbale semnificative revine unei discipline noi și mixte – psihosemantica.

SEMIE, norme generic aplicate tuturor mijloacelor de comunicare interumane, inclusiv limbajul.

SEMIOTICĂ (sau SEMIOLOGIE — după F. de Saussure), disciplina lingvistică și filosofică ce se ocupă de semne și sisteme de semne, lingvistice și extralingvistice. După L. Prieto (1968), „semiologia este știința ce studiază principiile generale prin care se regizează funcționarea sistemelor de semne sau coduri și se stabilește tipologia lor". Studiile filosofice cibernetice și lingvistice de **s.** cuprind un cerc larg de probleme incluzînd natura semnului, actul semic, situația semiotică, tipurile de articulare (a semnelor convenționale, gestice sau lingvistice) între ele și la realitate, tipurile de coduri, figurativ, simbolice, semnificative, matematice, ale vorbirii, grafice, artificiale etc. În psihologie, termenul a fost introdus de Ch. W. Morris, pentru a desemna știința generală a semnelor.

SEMN, obiect sau fenomen, însușire sau acțiune avînd, pentru subiect, proprietatea de a „înlocui" (a indica sau desemna) un alt obiect, fenomen, proces. După Piaget, — **s.** este un simbol colectiv și arbitrar. **S.** este semnificant (denotativ) a ceva ce este semnificat (denotat). Cînd **s.** prin substanța sa este o parte, o manifestare, sau o consecință a obiectului semnificat (asemenea fumului pentru foc sau a norilor pentru ploaie), atunci el este material sau natural și îndeplinește funcțiunea de indiciu. Cînd relația dintre **s.** și obiectul său este indirectă, ele nefăcînd parte din același context sau lanț de fenomene, **s.** trebuie să fie artificial iar funcția sa este o funcție referențială, propriu-zis semantică. Ca simboluri, **s.** pot prezenta o asemănare (analogie, prin figurare) cu obiectul semnificat (referentul) și atunci sînt, după F. de Saussure, „motivate" sau pot fi cu totul deosebite de referent, deci „nemotivate" și arbitrare, dar legate „convențional" mai bine-zis sociocultural, cu obiectele desemnate asemenea **s.** matematice sau cuvintelor (cu excepția onomatopeelor). Orice **s.** posedă o semnificație și aceasta — contrar afirmațiilor lui L. Wittgenstein ș.a. — este mai importantă decît **s.** Real **s.** este un instrument cognitiv, „o verigă între obiectul și subiectul cunoașterii" (Mic dicționar filozofic). A. Lalande clasifică **s.** astfel: 1) **s.** ce justifică o aserțiune; 2) **s.** ce comunică un ordin; 3) **s.** ce evocă o idee.

SEMNAL, concept neurofiziologic și psihofiziologic, originar împrumutat din tehnică (de ex. **s.** în transporturi) și reintegrat în sistemul cibernetic. Pavlov consideră legăturile temporare, reflexe sub raportul mecanismelor și **s.** ca semnificație și funcție în echilibrarea cu mediul. **S.** este o relație în același timp informațională și reglatorie. Un stimul fiind perceput declanșează o reacție ce i-a fost asociată (condiționare). Dar însăși percepția este o reacție, una mediatoare pentru o alta motorie, emoțională, verbointelectuală. **S.** nu este un stimul ca atare ci acesta devine **s.** prin activitatea de semnalizare (de la detecție pînă la reacție), desfășurată de organism. Un **s.** apare numai în sistemele informaționale cu autoreglaj și depinde nu numai de agentul fizic ci și de programul sistemului. L. Prieto a denumit unitățile semnalizării — seme și a arătat că acestea sînt entități cu două fețe, una privind spre semnificat și alte spre semnificant. Pavlov a situat **s.** la trei nivele: nervos-subcortical, imagistic și verboconceptual. **S.** secundare, verbale sînt **s.** ale **s.** Prin comunicarea interumană se produce o intersemnalizare semantică iar persoana ajunge să desfășoare autonom prin gîndire,

amintiri, imaginație, voință, — o activitate de semnalizare.

SEMNALIZARE, noțiune introdusă în neurofiziologie de I.P. Pavlov pentru a desemna activitatea emisferelor cerebrale prin care diferite însușiri ale mediului, asociindu-se cu stimulii ce declanșează anumite reacții înnăscute (reflexe necondiționate) pot deveni semnale ale acestor stimuli, declanșînd reacții corespunzătoare. Stabilirea de legături (asociații) la nivelul sistemului nervos central între stimulii ce apar într-o anumită succesiune. Într-o primă fază a **s.** stimulul care acționează în momentul dat devine semnal al reacției la stimulul care urmează, iar într-o a doua etapă stimulul semnal declanșează o reacție nespecifică ce era mai înainte determinată de un alt stimul (reflexul condiționat). **S.** asigură adaptarea la condițiile în continuă transformare ale lumii înconjurătoare. Pavlov a emis ipoteza existenței celor două sisteme de **s.**

SEMNIFICAȚIE, înțeles propriu, designație sau denotație, funcție și conținut al semnelor referitor la ceva exterior lor. După cum arată V. Pavelcu, **s.** poate fi detașată concludent numai în relațiile de comunicare semantică. A. Schaff notează: „Comunicarea constă în faptul că cel ce produce semnele sonore și cel ce le ascultă le înțeleg la fel, adică le dau aceeași semnificație." Orice **s.** rezultă dintr-o semnificare sau din valorizarea semnului prin actualizarea încărcăturii sale informaționale. După H. Wald, **s.** rezultă dintr-un raport între semne. În ultimă instanță **s.** este „un proces care asociază un obiect, o ființă, o noțiune, un eveniment la un semn susceptibil să-l evoce... Ceea ce noi numim experiență sau cunoaștere nu este decît o semnificație a realității, în care tehnicile, științele, artele, limbajele sînt modurile sale particulare" (P. Guiraud, 1969). R. Carnap scrie: „eu propun utilizarea termenului de „designator" pentru toate expresiile la care se aplică analiza semantică a semnificației... Cuvîntul „semnificație" este aici luat pretutindeni în sensul de „semnificație designativă", numită uneori „cognitivă", „teoretică", „referențială" sau „informativă" spre a-l distinge de alte componente ale semnificației, de exemplu, de componentele emotive sau imperative". După R. Carnap în fața unei expresii prima operație efectuată este aceea „de a o înțelege, de a sesiza semnificația ei" și aceasta prin metoda intensiunii, numai ulterior stabilindu-se extensiunea factuală sau empirică. Neopozitiviștii au elaborat parametrii definitorii ai **s.** ca obiecte ideale. L. Vigotsky arată că **s.** cuvîntului reprezintă o unitate a comunicării și generalizării, a gîndirii și limbajului. **S.** se elaborează și dezvoltă treptat trecînd de la empiric la științific. Fiind întotdeauna o generalizare și reprezentînd unități ale sistemului de conștiință (Piaget: „conștiința constituie

esențial un sistem de semnificații") — **s.** reprezintă concepte, în sensul psihologic al acestui termen. Fiecare **s.** se definește și presupune alte **s.** Totodată fiecare cuvînt (nu și semn matematic sau logic) poate avea mai multe **s.** în dependență de contextul în care este utilizat. Este însă necesar să se considere corelația intensiune-extensiune. Încă F. Paulhan făcea o deosebire între sens ca totalitate a faptelor psihice apărute în conștiință datorită cuvîntului și **s.** ca numai una din zonele sensului și anume cea mai stabilă, coerentă și precisă. Deci **s.** este sensul de bază, cel constant. Este ceea ce T. Slama-Cazacu numește „nucleu de sens". În dicționare cuvintele apar cu **s.** lor iar nu cu toate extensiunile de sens. Deci **s.** este o categorie prin excelență logico-semantică. Uneori în afară de **s.** cognitive propriu-zise se vorbește și despre **s.** afective ceea ce reprezintă o reutilizare extensivă a termenului. Uzual, **s.** este deseori echivalată cu sensul (v.).

SENESTRALITATE, stîngăcie privind, în principal, dominarea mîinii stîngi sau a oricărui alt segment stîng de analizor. Opus *dexteralității*.

SENESCENȚĂ (ÎMBĂTRÎNIRE), proces biologic general care se manifestă la toate nivelele de integrare a organismului. **S.** este o vîrstă a vieții, a treia după cea a creșterii și cea adultă. Se poate admite o psihologie a **s.** condiționată pe de o parte de starea fiziologică, și pe de alta, de starea relațiilor și a posibilităților de adaptare socială propriu-zisă. Fenomenul ajunge mai devreme sau mai tîrziu la senilitate, care reprezintă deja o stare deficitară. **S.** se manifestă la nivel molecular, celular și de țesut, la nivelul organelor și a funcțiilor lor, în tot organismul, cît și la nivel de personalitate. Se consideră că începe la 65 de ani, dar de fapt momentul îmbătrînirii depinde mai puțin de vîrstă, cît de condiția fizică, morală sau socială. **S.** se manifestă printr-o scădere a funcțiilor senzorimotrice și intelectuale, al căror declin începe la 25 de ani.

SENILITATE, exagerare a procesului normal al îmbătrînirii. Este o slăbire simultană a capacităților fizice și mentale datorate procesului senescenței. Vîrsta la care apare variază de la un individ la altul, în funcție de factorii ereditari și personali, ca și de factorii sociali. **S.** se manifestă în plan psihic printr-o inerție intelectuală, dificultăți tipice ale fixării noilor evenimente, o pierdere în suplețea adaptării și incontinență emoțională. Tulburările mentale se pot diviza în tulburări care provin din simpla alterare funcțională sau din comportamentele reacționale, și tulburări care depind de evoluția lezională progresivă a celulelor cerebrale, și în care are loc un proces de demențiere.

SENS (fr. simț, dar și direcție, idee sau intenție), înțeles; **s.** la rîndul său are mai multe **s.** Pri-

mul — uzual, privește ideea sau înțelesul unui termen sau propoziții sau direcția (scopul) unei acțiuni. Este deci semnificația cognitivă sau denotația unui termen, relația sa cu denotatul. P. Guiraud distinge un **s.** de bază, inerent cuvîntului și **s.** contextuale variabile. F. Paulhan definește **s.** ca ansamblul proceselor psihice evocate de un cuvînt, la un subiect concret. În acesta intră atît semnificația semantică cît și experiențe particulare, raporturi afective etc. M. Stirner a introdus conceptul de **s.** *timetic* sau afectiv iar Ed. Husserl a diferențiat **s.** *tetic* (cognitiv) de cel timetic. În anii '30, V. Pavelcu a introdus în teoria psihologică această distincție între **s.** *cognitiv* și **s.** *afectiv*, iar mai tîrziu A. Leontiev a delimitat semnificația ca **s.** *cognitiv general*, unanim acceptat de **s.** personal încărcat cu experiențe concrete și corelate motivațional-afective. V. Pavelcu explică această demarcație prin schema lui Ch. W. Morris privind laturile limbii: sintactică, — de raportare între cuvintele de unde **s.** lingvistic, semantică — de surprindere a relațiilor dintre obiecte, de unde semnificația obiectivă și pragmatică — privind relația dintre cuvinte și subiect, de unde **s.** personal, precumpănitor afectiv.

SENSIBILITATE, funcție de reactivitate specifică a organismelor animale ce constă în recepționarea stimulilor și în stabilirea cu ei a unui raport cu sens biologic. Se deosebește de iritabilitate sau excitabilitatea primară care caracterizează întreaga materie vie. **S.** fiind o funcție a analizatorilor, realizează primar reflectarea obiectuală. În calitate de criteriu obiectiv pentru stabilirea prezenței sau absenței **s.** la toate formele de organizare animală poate fi luată reacția de orientare a organismului în raport cu acțiunea excitanților indiferenți (dar adecvați) care mediază activitatea de răspuns a organismului. În interacțiunile dintre organism și mediu **s.** îndeplinește pretutindeni funcția de semnalizare și de aceea ea stă la baza tuturor proceselor psihice, de la cele mai elementare pînă la cele mai complicate. Adoptînd clarificarea modalităților de recepție după natura stimulilor receptați respectiv: mecanici, fizici, chimici, fiziologici, (A. Uhtomski), formele de **s.** vor fi: 1) tactilă; 2) termică; 3) vizuală; 4) auditivă; 5) vibratoare; 6) propriocepția; 7) ortostatică și de echilibru; 8)gustativă; 9) olfactivă; 10) interocepția; 11) dureroasă.

SENSIBILITATE LIMINARĂ ȘI DIFERENȚIALĂ, recepție a stimulilor care tind să se apropie de pragul minimal (sau de un reper care indică subiectiv această valoare), stare funcțională a organelor de simț în condițiile stimulărilor cu valori minime ceea ce îngustează și reduce probabilitatea percepțiilor clare

SENSIBILIZARE, creștere excitabilității și acuității (absolute și diferențiale) a analizatorilor,

ceea ce permite obținerea de performanțe în semnalizarea senzorială. Este procesul opus depresiunii senzoriale. **S.** se realizează pe trei căi: a) prin antrenament prilejuit de activitate (mai ales profesională), de învățare, uneori prin antrenament special; este ceea ce duce la specializarea sensibilității precumpănitor solicitată și organizată conform cerințelor muncii și condițiilor de existență; b) prin motivație, interes, cunoștințe adecvate domeniului explorat, deci prin intervenția unei legi a semnificațiilor afective sau cognitive cu efecte de activare și dirijare conștientă a detecției; c)prin utilizarea interacțiunilor tonice pozitive dintre analizori (lumina are efect tonifiant asupra auzului sau gustului) și evitarea interacțiunilor negative, frenatorii (frigul, durerea, zgomotele deprimă celelalte modalități senzoriale).

SENSUL VIEȚII, categorie morală și caracterologică prin care se definesc în chip maxim, sintetic și unitar: a) *semnificația,* însemnătatea pe care omul, ca ființă conștientă, o acordă propriei vieți, modul cum își înțelege viața în ansamblul ei; b) *orientarea vieții către un scop general și unic* și subordonarea tuturor actelor și atitudinilor acestui scop; c) *afilierea la un ideal,* la un model luat din istorie sau din ambianța înconjurătoare, elaborat imaginativ sau delimitat teoretic, un ideal ce îndeplinește, în viață, rolul de „stea călăuzitoare", din care izvorăsc și la care se raportează toate aspirațiile și intențiile individuale. Deși **s.v.** este un fapt subiectiv, intim, el se încheagă sub influența condițiilor obiective ale vieții sociale, se prezintă ca un mod de integrare a individului în societate, are un caracter istoric.

SENTIMENT, formațiune afectivă, complexă și relativ stabilă cu funcție de *atitudine subiectivă* și valorică și efectuînd un rol important în reglarea conduitei în calitate de vector emoțional. Înțelesul **s.** ca fapt senzorial sau ca trăire afectivă locală este perimat, în psihologie atestîndu-se sensul de *formațiune atitudinală,* identificată de J. Delay și Pichot ca efect persistent al emoțiilor sau habitudine emoțională. Habitudinile emoționale chiar dacă condiționează o inadaptare, au în ultimă instanță o valoare adaptativă. *Pe lîngă parametrul stabilității* **s.** *include și pe cel al condensării emoționale și al automatizării.* Asemenea deprinderii (dar cu care totuși nu trebuie confundat) **s.** persistă latent, activîndu-se periodic. În raport cu emoțiile primare și secundare unde într-un fel **s.** își are geneza, acesta este incomparabil mai complex, avînd particularități calitative deosebite, rezultate într-o restructurare și raportare valorică situată la nivelul personalității. Ed. Claparède a urmărit, la copil, trecerea de la emoții situative la **s.,** fiind primul din cei care, indicînd caracterul ase-

mănător al emoțiilor și sentimentelor, a demonstrat că, în esență, acestea se deosebesc. Emoțiile, împreună cu dispozițiile constituie mai degrabă terenul pe care se zămislesc **s.** Denumirea prin aceiași termeni a emoțiilor și **s.** se datorește faptului că ele sînt trăite similar, sînt în consonanță și adesea trec unele în altele. Confundarea lor însă este de cele mai multe ori regretabilă (de ex. confundarea, în tinerețe, a emoțiilor incipiente ale îndrăgostirii, cu sentimentul încheiat al iubirii). Geneza **s.** presupune contradicții, conflicte și ambiguități (v. certurile îndrăgostiților și trecerea lor de la o extremă la alta). Evoluția **s.** implică două faze: *cristalizarea* echivalentă cu structurarea **s.** favorizată de certitudinea unui răspuns, sau cum observa V. Pavelcu „cuplarea într-o diademă a tuturor cristalelor afective" și *maturizarea* care va aduce stabilitate, aceasta necesitînd o reciprocă acomodare a persoanelor. Problema privește direct valoarea de ansamblu a personalităților. **S.** se și poate dezagrega prin sațietate și uzură, ajungînd să fie înlocuite de simple deprinderi afective. Vitalitatea și longevitatea **s.** necesită ca pe același fond să intervină o nouă motivare; noi organizări și revalorizări. În caz contrar, se declanșează un proces de *decristalizare* care va însemna deziluzionare, decepție, pesimism. Dacă emoția secundară izvorăște din trebuințe și motive, confruntate cu o situație **s.** sînt ele însele motive, mai precis sisteme motivaționale complexe. Tocmai de aceea în faza de geneză a **s.** se constată deseori o nebuloasă de trăiri afective contradictorii și paradoxale, pînă ce **s.** se echilibrează ca un sistem propriomotivat, ca un raport, ca o relație necesară și cu un sens definitiv. S.L. Rubinstein definea **s.** ca relații obiectuale, ca „formațiuni complexe integrative care se organizează în jurul anumitor obiecte". Totodată el arată că „**s.** nu este simplu provocat de obiect, el nu numai că este orientat asupra lui dar cumva intră, pătrunde în el, îi cunoaște sau îi dezvăluie propria esență și nu doar se referă dinafară la el, ci îl cunoaște printr-o anume penetrație intimă". *Proprietățile* **s.** *sînt: orientarea, nivelul valoric, consistența, complexitatea, stabilitatea și eficiența.*

SENTIMENTALISM, mentalitate subordonată sentimentelor și nu rațiunii; concepție după care, în viață și în activitatea omului, rolul decisiv revine sentimentelor.

SENZAȚIE, semnal senzorial elementar, unimodal dar definit calitativ corespunzător unui stimul simplu și uniform, proces psihic primar și bazal finalizat printr-o imagine univocă, reflectînd reductiv lumină, culoare, elemente neintegrate din cîmpul spațio-temporal, sunet, calități mecanice sau chimice, stări musculare sau viscerale, relații termice sau poziționale etc. Uzual se definește **s.** ca *proces psihic de semnalizare-reflectare prin intermediul unui singur analizator, a proprietăților simple și separate ale obiectelor și fenomenelor în forma unor imagini directe, elementare.* **S.** implică codificări de ordinul I, deci o dispunere a semnelor pe dimensiuni disociate, corespunzător proprietăților de intensitate, durată, frecvență, tonalitate, extensiune etc. Decodificarea psihică, echivalentă cu formarea unei imagini, se bazează pe conexiuni temporare (A. Leontiev, E.N. Sokolov). Între fluxurile senzoriale și motricitate este un raport de interdependență. Reacțiile motorii fragmentează fluxul în unități. De fapt, fără mișcarea stimulului în raport cu organul de simț sau al mișcărilor exploratorii ale acestuia în raport cu stimulul, **s.** nici nu este posibilă. **S.** se asociază și cu alte reacții motorii alcătuind cupluri senzomotorii. Dată fiind însă extensiunea suprafețelor de proiecție cerebrală a funcțiilor de recepție și totodată complexitatea activității umane procesele de reflectare senzorială realizează integrări succesive și simultane la nivelul percepției. Dacă **s.** a fost impusă ca o categorie fundamentală de curentul asociaționist, gestaltismul a promovat o viziune contrarie conform căreia întregul precede partea și deci **s.** nu generează percepția prin asocieri ci doar rezultă din percepție prin analiza acesteia. Totuși nu se poate contesta existența **s.** ca fenomene separate sau ca elemente ale unor complexe senzoriale mai mult sau mai puțin structurate. La animalele inferioare nici nu se întîlnesc decît semnale simple de tipul **s.** La om **s.** sînt frecvente în perioada timpurie și se pot delimita și mai tîrziu în condiții critice de recepție sau la nivelul unor modalități de recepție mai slab organizate cum ar fi durerea, sensibilitatea organică, olfacția sau în condițiile disocierii patologice a structurilor perceptive. La nivelul semnalelor senzoriale simple, psihofiziologia și psihologia experimentală relevă și măsoară astfel de însușiri cum sînt: localizarea spațială, timpul de latență și durata, intensitatea, frecvența, calitatea modală, gradul de izomorfism cu stimulul și stimulația. Recepția senzorială se produce între anumite limite de intensitate a stimulației: pragurile minim și maxim. Cele mai elementare fenomene senzoriale se supun unor regularități sau legi cum sînt: legea pragului diferențial sau legea intensității (formulările lui M. Weber, T. Fechner, Gh. Zapan), adaptarea senzorială, contrastul, interacțiunea energetică a analizatorilor, legea semnificației, sensibilizarea. Ch. Sherrington a clasificat **s.** după tele- sau contact-receptori și după grupele intero-, extero- și proprioreceptie.

SENZORIMETRIE, ramură a psihofiziologiei care studiază variațiile senzațiilor în funcție de acelea ale stimulului, prin metoda cercetării pragurilor și în special a celor diferențiale.

SENZUALISM, doctrină epistemologică afirmînd just primordialitatea relațiilor senzoriale în cunoaștere, dar tinzînd să reducă în chip eronat procesele intelectuale la reziduuri, epifenomene ale senzorialității, fără a admite specificul calitativ al raționalității, rezultat din cultură. În psihologie a fost solidar cu asociaționismul și a înregistrat și unele forme mecaniciste.

SERIERE, activitate de ordonare a unor obiecte după ranguri de mărime, greutate, nuanță cromatică etc., într-un sens crescător sau descrescător. După J. Piaget, **s.** este inferioară clasificării, dar o ajută pe aceasta și îndeplinește un rol necesar în dezvoltarea intelectuală. Probe de **s.** se folosesc pentru diagnosticarea nivelului de dezvoltare mintală a copilului mic.

SERVILISM, atitudine și conduită de raportare slugarnică, lingușitoare, docilă și nedemnă față de persoane cu un statut superior și aceasta din interes meschin sau numai în virtutea unor deprinderi reprobabile moștenite din orînduirile inegalității sociale. Se deosebește de serviabilitate ce semnifică dispoziția generoasă, uneori necritică și ilegitimă, de a face altora servicii, de a-i sprijini într-un fel sau altul.

SEX, în general sexualizarea se oglindește prin diferențele fizice constitutive (genetice, hormonale, anatomo-fiziologice) dintre bărbat și femeie. La aceasta trebuie adăugate și diferențierile psihice și sociale. În aceste domenii, *diferențierile se produc atît sub influența factorilor biologici cît și acelora socioculturali.* Numeroase cercetări atestă influențele **s.** în dezvoltarea diferitelor aptitudini și capacități de învățare și de muncă. În ceea ce privește inteligența, aptitudinea generală a personalității, s-a dovedit în cazurile în care s-au luat eșantioane echivalente din punct de vedere al pregătirii, că ea variază în funcție de individ și nu de **s.** La aptitudinile speciale diferențele sînt mai variate din cauza intervenției tocmai a unor factori biologici (folosirea forței de către bărbați etc.). Studiile conduse de Allport-Vernon-Lindzey cu privire la interesele sociale, spirituale și estetice indică diferențieri mai pronunțate, dar se pare că ele sînt datorate în primul rînd influenței mediului social. Din punct de vedere al psihologiei educaționale **s.** nu poate să mai fie privit ca un element general, ci prin prisma relațiilor de maternizare. În acest sens, educația sexuală joacă un rol important în psihologie și pedagogie. În afară de sexualizare, sexualitatea cuprinde, firește și tendințele, activitățile, relațiile sexuale, legate de genitalitate (procreație) și dragoste etc. Ele se dezvoltă din rădăcini biologice (instinctuale) dar se desfășoară după modele culturale și sînt supuse unor norme etice, culturale, juridice etc.

SIBILIC, calitate a celor ce pot anticipa sau prevedea, „au darul profeției". Aceasta, în chip enigmatic, obscur și surprinzător, de unde și semnificarea acestor calități prin extensiunea termenului.

SIGMATISM, defect de pronunțare a sunetelor siflante și sibilante. Sînt mai multe feluri de **s.:** interdental, addental, lateral, șuierător, labiodental. Primul și secundul acoperă peste jumătate din numărul defecțiunilor de pronunțare înregistrate la copii și adolescenți. Se remit prin laborioase exersări corective, sub supravegherea logopedului. În unele cazuri devine necesară și intervenția chirurgicală.

SIGURANȚĂ, a acțiunilor productive, a circulației, a funcționării unui sistem etc. Semnifică, în genere, eficiență, dar mai ales o astfel *de funcționalitate (fiabilitate) care exclude, în mare măsură sau total, pericolul deteriorării și accidentelor* (de muncă sau circulație). Întrucît **s.** presupune o îmbinare optimă a factorilor tehnic și uman, iar analizele accidentelor dovedesc că, în majoritatea lor, acestea se datorează factorului uman (A. Chapanis), psihologia este solicitată pentru a contribui la combaterea și prevenirea accidentelor prin selecție cu atenție specială pentru cei ce lucrează în situații de risc și prin propunerea de măsuri care să reducă susceptibilitatea la accidentare, să dezvolte rezistența la stress și să asigure respectarea normelor de protecția muncii și circulației.

SIMPATALGIE, durere acută provocată de supraexcitarea sistemului simpatic, vegetativ.

SIMPTOM, semnul (aparență, manifestare) după care se identifică o perturbare a funcțiunilor somatopsihice, se diagnostichează o maladie.

SIMULARE (lat. *simulatio* — prefacere), acțiunea prin care cineva imită sau își provoacă în mod conștient diverse modificări corporale sau psihice, cu scopul de a obține anumite avantaje. Formă specifică de comportament deviant, situată la limita dintre normal și patologic, cu sau fără substrat psihopatologic. **S.** este întîlnită sub nenumărate forme: elevul care pretinde că este bolnav spre a absenta de la școală, sau spre a nu fi examinat, deoarece nu și-a pregătit lecțiile; adultul care se preface suferind de o boală pe care nu o are sau, în cazuri deosebite, care își provoacă în mod deliberat unele boli sau infirmități cu scopul de a se sustrage de la o anumită responsabilitate (spre ex.: de la efectuarea serviciului militar sau de la executarea unei pedepse penale), sau prin care urmărește realizarea unui cîștig material (concediu medical, prime de asigurare, pensie). De regulă, simulanții sînt indivizi lipsiți de calități morale, leneși, declasați sociali, dar ale căror înșelătorii sînt descoperite de organe medicale sau judiciare competente. Există și cazuri patologice cînd **s.** se produce involuntar

și inconștient. Spre ex., în isterie sînt simulate unele boli grave ca: epilepsia, paralizia, surditatea etc., fără să existe leziuni organice care să le justifice. **S.** patologică se deosebește de cea conștientă prin aceea că istericii se înșală și pe sine și pe alții, în timp ce simulantul încearcă să înșele numai pe alții (M. Gurevici). În sens generic, a se preface, a simula, a oferi aparențele unei acțiuni sau atitudini.

SIMULTAGNOZIE, denumire veche, dată de Wolpert unei spețe de agnozii vizuale ce constă din incapacitatea totală sau parțială a recunoașterii vizuale a întregurilor (obiecte, situații), în condițiile în care elementele componente sau detaliile sînt corect identificate. Este mai degrabă un simptom decît o formă aparte de agnozie vizuală. Apoi unele din perturbările de **s.** pot ține de percepție (vedere tubulară), iar nu de cunoaștere.

SIMULTANEITATE, proprietate a actelor ce au loc în același sau aproximativ același moment. Relativă din punctul de vedere al actelor psihice. H. Bergson arată că durata dobîndește iluzoriu forma unui mediu omogen iar trăsătura de unire dintre termenii spațiu și durată este **s.** pe care el o definește ca intersecție a timpului cu spațiul. Totuși reducția succesivității la **s.** nu poate depăși limitele prezentului subiectiv care ocupă, după P. Fraisse, cel mult 2 secunde.

SINALGIE, formă a sinesteziei în care o durere se asociază cu altă senzație.

SINAPSĂ, structură funcțională care asigură contactul dintre neuroni de unde și denumirea de *joncțiune neuro-neurală.* În principal se disting **s.** *axosomatice* și *axodendritice,* **s.** *excitatoare* și **s.** *inhibitoare.* Excitația și inhibiția circulă la nivelul **s.** în sens unic, dinspre presinapsă spre postsinapsă, cu ajutorul unor mediatori chimici (acetilcolina, noradrenalina, ionii de potasiu etc.). Se consideră că nu nervii ci **s.** sînt elemente fatigabile. Prin extensie, se vorbește și de **s.** neuromusculară (ex. la nivelul plăcilor motorii).

SINCOPĂ, șoc nervos și (sau) cardiac implicînd reducerea la minimum a pulsului și a tonusului muscular și nervos; întreruperea funcțiilor conștiinței. În cele mai multe cazuri e sinonim cu leșinul.

SINCRETISM (gr. *synkretizein* — a reuni), originar un sistem de gîndire, o teorie în care sînt date împreună elemente doctrinare ireconciliabile, contradictorii; în psihologie, caracteristică a percepției și gîndirii de a fi nediferențiate, globale, difuze și confuze. Este o formă primară, neevoluată, grosieră a cunoașterii, semnalată în gîndirea primitivilor. La copii se începe inevitabil cu **s.** ca un fenomen constînd din asimilarea unei realități date la o schemă globală, nediferențiată (Ed. Claparède, K. Bühler, J. Piaget, H. Wallon). Distingem

un **s.** al imaginii (al percepției sau al reprezentării), ca în cazurile în care un copil percepe și își reprezintă confuz diferitele elemente ale mecanismului unei biciclete (pe care o va reda în desen cu pedalele, lanțul și pinioanele *juxtapuse,* și nu în felul în care ele se angrenează în realitate), de un **s.** *al gîndirii* (existența, în gîndirea unor primitivi, a conceptelor de „lună plină" și „lună nouă" de ex., fără a exista conceptul de „lună" ca atare). La nivelul gîndirii sincretice, Piaget distinge un **s.** *al înțelegerii* (o frază conținînd un cuvînt necunoscut este înțeleasă făcîndu-se abstracție de cuvîntul neînțeles, căruia mai apoi i se conferă un sens în funcție de context, adesea greșit și datorat unor asemănări exterioare, sonore, cu alte cuvinte deja cunoscute, prezente sau nu, în contextul de moment), de un **s.** al *raționamentului* (transformarea unor legături întîmplătoare în descrierea unui fenomen concret, individual, în legături necesare sau implicatorii; v. TRANSDUCȚIE). **S.** raționamentului derivă din **s.** înțelegerii prin conștientizarea faptului că anumite proprietăți „merg împreună" (de ex., „luna nu cade" merge împreună cu „cînd apare luna, nu mai este soare") și transformarea acestui sentiment de concordanță („merg împreună") într-o pseudoimplicație (de ex. „luna nu cade" pentru că „nu e soare"). **S.** este privit ca rezultînd din egocentrism, întrucît se manifestă sub forma unor sinteze „subiective" deformante ale realității și întrucît indistincția „eului" de „lume" este caracteristica egocentrismului epistemic.

SINDROM, ansamblu bine determinat, coerent, de *simptome și semne intercorelate, care caracterizează mai multe afecțiuni* (entități morbide) posibile (nu una singură), putînd, însă, sublinia o modalitate patologică. Agnoziile, afaziile, apraxiile, sindroamele de acțiune exterioară, sînt printre cele mai cunoscute. Mai este de menționat **s.** *comoțional,* datorat unor explozii, șocuri, fără implicații lezionale ce se traduce prin: aprosexie, astenie, oboseală, senzații de cădere în gol, cefalee. În cazul leziunilor masive de lob frontal, după Kleist, apare **s.** *apaticokineticoabulic* exprimat în reducția mișcărilor, vid mintal, dezagregare progresivă a activității. **S.** *parietal superior* (A. Thomas) constă din hemipareză localizată, reducție (corespunzătoare părții afectate) a sensibilității tactile și ineroceptive, bradikinezie, agnozie verbală ș.a. **S.** occipital se constată prin grave tulburări ale văzului (hemianopsie, cecitate psihică, agnozie vizuală și spațială) și prin apariția unor halucinoze. **S.** *temporal,* (Wartemberg) este implicat în epilepsia temporală și constă din mișcări automate, repetate paroxistic de a *apuca,* de a se freca etc., toate fiind însoțite de momente de eclipsă a conștiinței. **S.** *temporoplicei curbe,* de origine vasculară, se obiectivează prin afazie Vernicke și apraxie ideatorie.

S. *pseudobulbar*, de asemenea cu o etiologie vasculară, este o formă a lacunarismului cerebral și antrenează simptome de inexpresivitate facială, atonalitate a vocii, rîs sau plîns spasmodic nemotivat, mers nesigur ș.a. Un **s.** *mixt talamic* și hipotalamic se trădează prin hemiplegie moderată, regresivă, perturbații ale sensibilității viscerale, hemianopsie omonimă ș.a. **S.** *talamoperforat*, descris de O. Sager, este mai puțin grav, implicînd mișcări dezordonate, tulburări de sensibilitate la mînă, hemisindrom cerebelos. O maladie degenerativă a vîrstei copilăriei este manifestată prin **s.** *de ataxie* talangietaxie cu multiple simptome: hipertomie, distomie de mișcări, facies atonic, asinergie, dizartrie ș.a. Cu o apariție la vîrstele presenile, **s.** *neurasteniform* vascular este un rezultat al apariției insuficienței circulatorii arterosclerotice cerebrale. Implică manifestările binecunoscute de fatigabilitate, cefalee, nervozitate, labilitate afectivă, apatie, cenestopatie, nevroză astenică incipientă sau pronunțată. Inventarul **s.** este foarte mare și încă neîncheiat, constituind preocuparea unei ramuri specializate a medicinii — semiotica medicală.

SINE (ID, EU APERSONAL), una din cele trei instanțe ale personalității, descrisă de Freud, ca fiind un complex de instincte și de tendințe refulate, care are caracter apersonal și nu este trăit în mod conștient. Astfel, **s.** constituie polul pulsional al personalității, depozitar al tendințelor instinctive predominant sexuale și agresive (expresie a instinctelor vieții și morții), care pune organismul în tensiune, neputînd suporta creșterea energiei pe care singur o dezvoltă. Rolul adaptativ al **s.** se exprimă prin tendința sa continuă de a reduce tensiunea, asigurînd astfel echilibrul, liniștea și persistența organismului. **S.** este deci considerat ca o componentă biologică a personalității, reprezentant al influențelor ereditare, sistemul originar al persoanei, rezervorul energiei psihice, exponent al lumii interioare și al experienței subiective. Totuși și condițiile sociomorale ajung să se integreze sinelui. După cum spune Freud, **s.** este o „realitate psihică adecvată", care nu are însă conștiința realității obiective. În vederea reducerii tensiunii, a evitării disconfortului și a obținerii plăcerii și gratificației, **s.** recurge la două mecanisme: acțiunea reflexă, care constă în reacții automate, înnăscute și imediat operante în reducerea tensiunii și procesul primar, o reacție psihologică complexă care caută să realizeze diminuarea tensiunii sau obținerea gratificației pe plan imaginativ sau simbolic. Acest procedeu imaginativ-substitutiv constituie singura realitate a celei mai reale componente a personalității — **s.** Din punct de vedere dinamic, **s.** intră în conflict cu *eul* și *supraeul* (v.), care din punct de vedere genetic sînt diferențieri ale acestuia.

SINECTICĂ (gr. *synkretizein* — a reuni), strîngerea laolaltă a unor elemente diverse, metodă de antrenare a unor indivizi sau grupuri, în vederea rezolvării creatoare a uneia sau mai multor probleme (W. Gordon). Se crede că ar fi un procedeu neconștient, folosit în procesele gîndirii, făcînd ca ele să capete aparența de întîmplătoare și producînd astfel idei și asociații noi. Punctul de plecare al teoriei **s.** este precizarea mecanismelor conștiente care ajută individul sau grupul să folosească atît elemente raționale cît și neraționale. **S.** folosesc două operații de bază: „să faci ca un lucru ciudat să-ți devină familiar", ceea ce reprezintă faza analitică de înțelegere a problemei, și „să faci ca obișnuitul să devină ciudat", care înseamnă o orientare complet nouă, în care trei mecanisme cu caracter analog (analogie personală, directă și simbolică) sînt folosite cu scopul de a privi într-un mod nou problema de rezolvat. Astfel pot apărea intuiții noi care pot sugera la rîndul lor noi soluții. **S.** încurajează fantezia, iar încercările de a emite judecăți pripite sau de a critica legăturile nerelevante sînt dezaprobate. **S.** reprezintă o metodă asemănătoare cu „brainstorming"-ul (v. BRAINSTORMING) și deși mai puțin cunoscută, se pare că este mai eficace, prin faptul că reprezintă o încercare mai disciplinată și mai specifică de a folosi stările psihologice și aspectele emoționale, caracteristice procesului de creație. **S.** elaborează în plus, metode pentru creșterea înțelegerii față de situația problematică. În **s.** se acordă foarte mare importanță climatului de grup, pentru că aspectele emoționale și motivaționale ale muncii creatoare sînt la fel de importante ca și cele intelectuale. Grupurile sînt alcătuite din 5—6 persoane, cu pregătire și experiență diferite, deoarece un aspect esențial îl constituie și asocierea diferitelor moduri de gîndire.

SINERGIE, apariție concomitentă, coordonată a contracțiilor mai multor grupe de mușchi care, de obicei, se găsesc asociați în îndeplinirea unor acte reflexe sau mișcări voluntare. Nu se include în această categorie mușchii antagoniști. **S.** se bazează pe o organizare nervoasă prin care se coordonează jocul asociativ al mușchilor. În psihologie, termenul se utilizează prin extensiune, desemnînd îndeplinirea corelativă și concomitentă a unor acte sau procese.

SINESTALGIE, fenomen de apariție a durerii cutanate într-o altă zonă decît cea care este afectată.

SINESTEZIE, fenomen de sensibilitate asociată sau transpusă într-o altă modalitate. Deși stimulul se adresează unui anume analizor, el produce și efecte senzoriale caracteristice pentru alt analizor care nu a fost solicitat. Astfel, stimulația sonoră produce și efecte de vedere cromatică (sinopsie), iar stimulația optică produce și efecte auditive.

Tot așa se pot atribui sunetelor sau culorilor calități tactile sau gustative etc. Este un efect de „consonanță" sau de modulare a excitației unui analizor după altul. Psihologul ieșean Ed. Gruber a publicat unele din primele cercetări despre **s.** (1893). Cercetările noastre dovedesc că **s.** focalizată într-un anume mod (traducerea oricăror mesaje și în plan vizual sau auditiv sau kinestezic) este o premisă a dotației artistice (pictori, muzicieni, dansatori).

SINKINEZIE, mișcare involuntară ce se asociază actelor motorii voluntare, de ex. odată cu înclinarea trunchiului apar mișcări ale membrelor inferioare și mîinilor care nu sînt comandate voluntar, dar îndeplinesc un rol în echilibrarea corpului. Sînt cunoscute și fenomene de **s.** de ordin patologic, care afectează coordonarea motorie, prin tremurături și spasme ce parazitează pe anumite acte motorii.

SINTALITATE, profil sau configurație psihocomportamentală a grupului unitar, care dispunînd de particularități dinamice de posibilități specifice de acțiune și de caracteristici morale, a fost apreciat de R.B. Cattell ca un analog al personalității individuale. Deci grupul dispune de o personalitate și aceasta este denumită **s.**

SINTEZĂ (gr. *synthezis* — act de punere laolaltă, de reunire sau combinare); în unitate cu analiza, **s.** este o funcție generală a creierului, constînd din *asamblarea informațiilor, din structurări și modelare, din globalizare și generalizare.* În ordine psihică, **s.** se efectuează la mai multe nivele: primar sau de surprindere a cîmpului, senzoriomotor sau de structurare perceptivă, secundar sau de reconstrucție și schematizare și propriu-zis de **s.** intelectuală, conceptual-teoretică. Beneficiind de analiză și fiind complementară acesteia, **s.** se dezvoltă împreună și în dependență de dezvoltarea analizei. Totodată, **s.** este un mijloc al analizei după cum este și un cadru al acesteia. **S.** *informațională* întotdeauna presupune și o **s.** de structuri operaționale. De ex. geneza numărului necesită, după Piaget, **s.** dintre grupările de clase și cele de relații. Este o deosebire dintre **s.** *perceptivă* ce este senzoriomotorie și strict obiectuală, și **s.** ca *subproces* sau *operație a gîndirii.* Aceasta se bazează pe analiză verbală ce discriminează și individualizează elementele și de aceea le poate selecționa, ierarhiza și regrupa nu numai pentru a reconstitui un obiect sau sistem, ci și pentru a genera prin combinații originale noi obiecte. **S.** *intelectuală* se bazează pe grupuri operaționale compozabile, asociative și reversibile, de unde și multitudinea variantelor pe care le poate genera. **S.** se poate realiza prin coordonări pe orizontală sau prin integrări verticale și elaborări teoretice. La Hegel **s.** apare ca un mijloc de depășire a contradicțiilor dintre teză și antiteză. Astfel **s.** devine, după cum arăta W. Wundt, creatoare.

SINUCIDERE, formă specifică de conduită deviantă autodistructivă. Se poate considera că prin **s.** nu se urmărește atît moartea, desființarea propriei persoane, cît fuga de viață, de modul în care se prezintă aceasta în condițiile date. Se încadrează în entitatea nosologică a *sinucidopatiei* care, după V. Dragomirescu (1976) ar prezenta următoarele trei etape: a) *sinucidația* — faza de incubație, de punere a problemei morții și a necesității de a muri; poate avea cauze patologice (fond eredoconstituțional, tulburări psihice) sau sociale (dezadaptare sau maladaptare socială, slăbirea sau accentuarea coeziunii grupului); b) *sinucidacția* — faza de trecere de la imaginile conflictuale, abstracte, la decizia înfăptuirii **s.** și pregătirea concretă, căutarea formelor și metodelor de autodistrugere; influențată și întreținută de circumstanțe psihopatologice (etilism cronic, narcomanii, psihopatii, stări reactive), somatogene (malformații congenitale, infirmități, boli somatice grave, incurabile) și sociogene (prozelitism, pierderea partenerului de viață, neînțelegeri familiale, gelozie, adulter, divorț, ratare profesională, dezertare sau urmărire penală, accidente de circulație cu omor sau mutilare etc.); c) *traumatizația* — faza de punere în practică a modalităților autodistructive preconcepute, actul în sine de **s.,** urmat sau nu de reușită (moarte); efectele rezultate pot fi psihopatologice sau specifice (**s.** realizat, tentativă de **s.,** șantaj suicidar) și sociale sau nespecifice (**s.** egoist, altruist sau anomic). Conduita deviantă autodistructivă de tipul **s.** se poate desfășura în strînsă legătură cu conduita heterodistructivă (mai întîi are loc uciderea celor din preajmă și apoi **s.**) sau cu conduite de **s.** colectiv.

SISTEM, grupare sau organizare ierarhică de elemente, indiferent de natura lor, avînd o desfășurare spațio-temporală și implicînd legături (și interacțiuni) substanțiale, energetice și informaționale între elemente și, într-o anumită măsură, și cu mediul ambiant. *Teoria generală a sistemelor* studiază legile și caracteristicile **s.** în general, indiferent de modalitatea lor particulară, de natura elementelor lor constitutive și propune o clasificare a lor după relațiile interne și externe (ex. sistem deschis). Cibernetica studiază sistemele deschise, care realizează toate tipurile de schimburi cu mediul — substanțial, energetic și informațional — vizînd cu precădere schimburile informaționale de care este legată în mod direct proprietatea reglabilității. **S.** *cibernetice* sînt deschise dar și dinamice, suportînd anumite transformări în cursul unui anumit interval de timp, trecînd succesiv de la o stare la alta. Cibernetica se orientează asupra acelor **s.** dinamice care au un mare și foarte

mare număr de legături, fiind complexe și hipercomplexe. Dintre **s.** complexe cercetarea cibernetică nu se îndreaptă atît spre **s.** deterministe, în cadrul cărora legătura dintre mărimile de intrare și cele de ieșire este cauzală, univocă, iar comportamentul lor este previzibil și descriptibil algoritmic, ci spre **s.** probabiliste, cu legături de tip aleator, stohastic între cele două tipuri de mărimi și cu un comportament previzibil doar cu o anumită probabilitate, pe baza unei analize statistice. Deoarece în **s.** cibernetic se urmărește comanda și controlul, în schema sa grafică se delimitează principalele blocuri funcționale implicate în realizarea autoreglării: mecanismul de comandă (C) și mecanismul de execuție (E) precizîndu-se conexiunea directă (Xc) și conexiunea inversă (Yr). Aceasta este însă o schemă elementară. Întrucît **s.** cibernetice sînt complexe și hipercomplexe, ele conțin mai multe subansambluri sau subsisteme atît în cadrul mecanismului de comandă cît și în mecanismul de execuție. Schema-bloc supraetajată, ierarhizată ilustrează organizarea ierarhic integrată a **s.** cibernetice.

2) „Sistem" este însă și o organizare de cunoștințe (ex. **s.** filosofic), sau un model conceptual (ex. matematic), de aceea este util să se distingă (V. Săhleanu, 1972), între **s.** *gnozice* (în sensul 2)

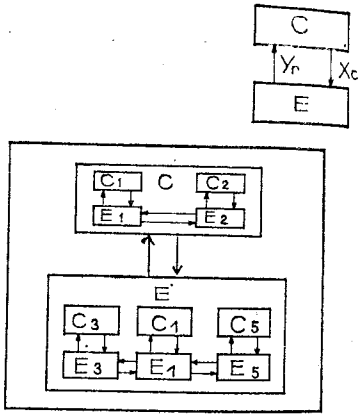

și **s.** *ontice* (în sensul 1). 3) **S.** *deschis* este un **s.** (ontic) care face schimb de substanță, energie (eventual și de informație) cu mediul ambiant. Organismele vii sînt **s.** deschise (se nutresc; introduc negentropie). Persoana umană a fost tratată ca **s.** deschis în psihologia lui G. Allport.

SISTEM DE ACȚIUNE, ansamblu de acțiuni motorii elementare, fie de unități comportamentale de care dispune un organism (H. Jennings). Acțiunile sînt condiționate în mare măsură de structura corporală. **S.a.** influențează considerabil modalitățile de comportare în condițiile externe date.

SISTEM INFORMAȚIONAL, cuprinde procedeele de recepție, prelucrare și transmitere a informației, „canalele "de comunicare și modul de organizare a proceselor informaționale. Este studiat în psihologia organizațională în legătură cu optimizarea factorilor de decizie și conducere. De buna funcționare a **s.i.** depinde eficiența conducerii.

SISTEM OM-MAȘINĂ-MEDIU, ansamblu format din unul sau mai mulți oameni și una sau mai multe mașini care, avînd un scop comun, interacționează pe baza unui circuit informațional în cadrul unei ambianțe fizice și sociale. Se folosește expresia de **s.o.m.m.** cînd este vorba de interacțiuni foarte complexe de tipul combinatelor, grupurilor de întreprinderi etc. **S.o.m.m.** deține două categorii de funcții: de bază (recepționarea informației, păstrarea, prelucrarea și decizia) și operaționale sau sintetice (sprijinite pe mai multe funcții de bază). Principalele proprietăți ale **s.o.m.m.** sînt următoarele: stabilitatea (îndeplinirea în orice moment a scopului pentru care a fost creat, pe calea reglării fiind eliminate efectele negative ale perturbărilor), adaptarea (capacitatea de modificare „din mers" fără perturbări majore prin intermediul schimbărilor interne în echipament, tehnologii, energie, scop, oameni) și fiabilitatea (siguranța sistemului). După scopul **s.o.m.m.** se disting mai multe tipuri de sisteme: de producție, de transport, de comunicare, de întreținere, militare, de vînzare etc. După repartiția funcțiilor între oameni și mașini se distinge între sistemele manuale, semiautomate și automate.

SISTEMUL AL DOILEA DE SEMNALIZARE, nivel specific uman al activității de semnalizare, dezvoltat pe baza primului sistem cel al semnalizării senzoriale, dar superior și opus acestuia, ajungînd să-l dirijeze și să reprezinte pentru subiectul uman instanța decisivă de cunoaștere și autoreglaj. „Dacă senzațiile și reprezentările noastre referitoare la lumea externă, scrie Pavlov, sînt pentru noi primele semnale ale realității, semnale concrete, limbajul și, înainte de toate, excitațiile care sosesc la scoarță de la organele vorbirii sînt semnale de ordinul al doilea, semnale ale semnalelor. Ele reprezintă în sine abstragerea de la realitate și presupun generalizarea, ceea ce și constituie gîndirea noastră suplimentară, superioară, specifică, care creează mai întîi empirismul general uman, iar, în final, și știința, instrumentul celei mai înalte orientări a omului în lumea înconjurătoare și în lumea sa proprie." A. Ivanov-Smolenski și colaboratorii săi a studiat diversele moduri ale interacțiunii dintre cele două sisteme de semnalizare și a pus în evidență fe-

nomenul iradierii elective prin care se realizează corespondența dintre semnalele senzoriale și cele verbale. Rubinstein consideră că mecanismul fundamental al conștientizării este integrarea verbală a semnalelor senzoriale, includerea acestora în cel de-al doilea sistem.

SISTEMUL LIMBIC, element de clasificare fiziologică a scoarței cerebrale ce cuprinde cele mai vechi formațiuni corticale, fiind constituit din porțiunile frontale inferioare și perihilare ale cortexului și nucleii profunzi asociați acestor formațiuni.

SISTEMUL MOTOR SOMATIC, totalitatea neuronilor situați la diferite nivele ale nevraxului (spinal, bulbar, pontin, mezencefalic și cortical), trimițînd de la nuclei prelungiri axonice ce fac sinapsă pe motoneuronii din coarnele ventrale ale măduvei spinării, de la care pornește calea motorie finală. Acest sistem îndeplinește următoarele funcții: inițierea activității voluntare, orientate prin sistemul piramidal (de la nivel cortical); adaptarea posturii corpului prin modificări ale tonusului muscular, conferind corpului o poziție favorabilă pentru mișcare, prin sistemul extrapiramidal corticostrio-reticular; coordonarea acțiunii mușchilor, asigurînd mișcărilor unitate, echilibru și precizie, prin cerebel.

SISTEMUL NERVOS CENTRAL (SISTEM NERVOS CEREBROSPINAL NEURAL), parte a sistemului nervos de relație (somatic), format din măduva spinării (v.) și encefal (v), asigurînd viața de relație a individului cu mediul și avînd rolul de a-l adapta la condițiile mereu schimbătoare ale mediului, stabilind prin aceasta unitatea dintre organism și mediu.

SISTEMUL NERVOS PARASIMPATIC, componentă a sistemului nervos vegetativ, cu acțiune general inhibitivă, colinergică, încetinind ritmul cardiac, micșorînd pupila și accelerînd mișcările tubului digestiv. Se află în antagonism funcțional constant cu componenta ortosimpatică a sistemului nervos vegetativ, (v.), în cazul predominării producînd un dezechilibru vegetativ numit sindrom parasimpaticotonic sau vagotonic, cu efecte inhibitive exagerate. Din punct de vedere anatomic este alcătuit din nuclei vegetativi situați în trunchiul cerebral și la nivelul măduvei sacrale, din ganglioni și fibre nervoase, în pereții și vecinătatea organelor.

SISTEMUL NERVOS SIMPATIC, componenta ortosimpatică a sistemului nervos vegetativ, cu acțiune general stimulativă, adrenergică (similară acțiunii adrenalinei), reglînd contracția și dilatarea vaselor din glandele salivare, viscere și organele sexuale, a mușchilor pielii, orbitei, uterului, stomacului etc. Se află

în antagonism funcțional constant cu componenta parasimpatică a sistemului nervos vegetativ, în cazul predominării producînd un dezechilibru vegetativ numit sindrom simpaticotonic, cu efecte stimulative exagerate. Din punct de vedere anatomic, este alcătuit dintr-o serie de neuroni în regiunea toracolombară a măduvei spinării, din două lanțuri ganglionare situate bilateral coloanei vertebrale, din plexuri și terminații nervoase.

SISTEMUL NERVOS VEGETATIV, parte a sistemului nervos care asigură conducerea și coordonarea funcționării organelor și intervine în denumirea păstrată de la vechea concepție a independenței acestui **s.** în reglarea proceselor fiziologice ale organelor interne. Pavlov a arătat însă că **s.n.v.** este foarte strîns legat de sistemul nervos central, se supune controlului scoarței cerebrale și prin urmare se integrează în unitatea sistemului nervos, denumirea de „autonom" nefiind decît parțial justificată. Spre deosebire de sistemul nervos somatic, **s.n.v.** inervează mușchii netezi din pereții organelor interne, vasele sanguine, mușchiul inimii, precum și glandele. În **s.n.v.** influxul nervos circulă cu o viteză mult mai mică decît în sistemul nervos somatic (1—30 m/s) reacțiile fiind astfel foarte lente. Activitatea **s.n.v.** are caracter continuu, producîndu-se atît în stare de veghe cît și în timpul somnului. Ca și sistemul nervos de relație, **s.n.v.** este constituit dintr-o parte centrală și una periferică. Porțiunea centrală se află în măduva spinării, trunchiul cerebral și diencefal, fiind reprezentată de centri nervoși vegetativi. Porțiunea periferică este reprezentată de ganglionii vegetativi și fibrele vegetative. Din punct de vedere funcțional, **s.n.v.** este alcătuit din sistemul simpatic și sistemul parasimpatic, fiecare din ele avînd o porțiune centrală și una periferică. *Sistemul simpatic* are rolul de a intensifica și accelera contracțiile cordului, produce vasoconstricția vaselor cutanate, ale glandelor salivare, cerebrale, ale viscerelor abdominale și pelviene și ale organelor genitale externe; produce vasodilatația coronară, musculară și a vaselor mucoasei bucale; midriaza, relaxarea mușchiului ciliar, bronhodilatația, secreția glandelor sudoripare și sebacee; contracția mușchilor netezi ai pielii și cei sfincterieni; contractă și inhibă mușchii netezi ai pereților stomacali. *Sistemul parasimpatic* are acțiune opusă *sistemului simpatic*, acțiunea diferită a acestor două sisteme se datorează naturii diferite a mediatorilor chimici. *Sistemul parasimpatic* are deci rolul de a inhiba mișcările inimii, produce vasoconstricția coronară,

dilatația vaselor sanguine, dilatația și constricția vaselor pulmonare, micșorează pupila, contractă mușchiul ciliar, produce mișcările peristaltice ale intestinului subțire etc. Prin activitatea sa variată **s.n.v.** exercită menținerea constanței mediului intern (homeostazia internă) și reglarea funcțiilor viscerelor, fiind un tot unitar, atît din punct de vedere anatomic cît și fiziologic.

SISTEMUL PSIHIC UMAN, modalitate modernă de concepere și identificare a obiectului psihologiei. Ontologic, activitatea psihocomportamentală se distinge prin proprietăți de sistem. Este ceea ce a impus gestaltismul, care a constituit prototipul teoriei actuale a sistemelor. În plan diferențial, **s.p.u.** se distinge prin *maximilizarea* proprietăților de sistem (interacțiunea părților, integritate, organizare, reglaj, ierarhizare, complexitate) și prin alte proprietăți ce sînt specifice. După M. Golu, **s.p.u.** este un ansamblu autoreglabil, relativ stabil și *finalist*, de stări și procese, structurate pe baza principiilor semnalizării, reflectării și simbolizării, coechilibrate prin intermediul unor operatori specifici de comparare, clasificare, opunere, scriere spațio-temporală, generalizare, operatori care funcționează pe baza unor criterii eminamente semantice și pragmatice. **S.p.u.** se definește deci, ca sistem integrat al modelelor informaționale ale obiectelor și fenomenelor din lumea externă, și ale propriei realități a individului, sistem care se elaborează în procesul comunicației și se autoelaborează, prin reintegrarea în circuitul comunicațional actual al propriilor ieșiri. **S.p.u.** evoluează în direcția lărgirii capacității asimilative și a registrului gradelor de libertate (în ceea ce privește reglajul), dobîndind astfel un puternic caracter antientropic și antialeator. Ca sistem de tip cibernetic **s.p.u.** este deschis din punct de vedere comunicațional și închis din punct de vedere reglatoriu. **S.p.u.** nu poate fi însă caracterizat și explicat concludent atîta timp cît nu este considerat pe de o parte în raport cu macrosistemele ce alcătuiesc mediul său, din care face deci parte, își împrumută structurile și conținutul și prin care-și explică funcțiile, și pe de altă parte, ca fiind alcătuit la rîndul său din subsisteme informaționale și energetice, cu un înalt grad de saturație a legăturilor și interacțiunilor interne și intern-externe. Prin această raportare la nivelele infra și suprastructurale ale **s.p.u.** se determină autodelimitarea lui relativă, ceea ce duce pe de o parte la o capacitate excepțională de *asimilare* și *modelare* a condițiilor socioculturale și pe de altă parte la un înalt nivel de selectivitate și capacitate combinatorică a stărilor și informațiilor, prin care se definește relativa autonomie și activismul subiectului. Considerat frontal, **s.p.u.** este o structură de personalitate, în raport cu lumea și cu sine existînd dintr-o dinamică procesuală polimorfă și multidimensională. Luat în desfășurare, **s.p.u.** este un ansamblu de interacțiuni dintre subiect și ambianță, interacțiuni ce implică simultan interpolări și extrapolări. În acest circuit, în care personalitatea este un macrooperator în continuă devenire, comportamentul apare ca o verigă mediatoare indispensabilă. Un moment esențial în modelarea **s.p.u.**, a fost înțelegerea unității și condiționărilor reciproce dintre comportament și procesele mintale. Însești procesele psihice sînt constituite prin interiorizarea acțiunilor și se exprimă în activitatea obiectivă. Istoricește **s.p.u.** a fost relevat de interpretarea genetică a funcțiilor și proceselor psihice și de înțelegerea conștiinței ca o organizare sistematică și ierarhizată a proceselor psihice. Prin coarticularea, cointegrarea și interdependența acestora, se obțin efectele de conștiință. Procesele secundare nu pot apare fără cele primare și nu pot exista unul fără altul. Absența memoriei face imposibilă gîndirea și imaginația, iar absența acestora anulează și memoria de durată. În **s.p.u.** se constată o deplină unitate cu posibilități de reciprocă convertire între cognitiv, comunicativ și afectiv. De notat simultaneitatea comunicării atît cu lumea cît și cu sine. Aceasta se exprimă pregnant în unitatea și intercondiționarea conștiinței de sine și a conștiinței de lume. De aici caracteristica de bilateralitate a **s.p.u.** Acesta nu poate fi însă redus la faptele de conștiință. Veritabila modelare a **s.p.u.** în termeni majori riguros ierarhizați, contradictori și complementari, rezidă în compunerea **s.p.u.** din conștient și inconștient, avînd ca verigă intermediară subconștientul. Astfel **s.p.u.** se definește ca fiind bipolar, cei doi termeni opuși neputînd exista unul fără altul și fiind în continuă interacțiune. Ceea ce James a definit ca „hallo" sau „franjuri" reprezintă de fapt un efect al dinamicii acestei relații, inconștientul apărînd simultan ca sferă interioară, cît și ca zonă marginală a conștiinței. Însești deciziile pe care le ia subiectul sînt în fapt expresia unei interacțiuni dintre conștient și subconștient. Structurile subconștientului sînt în mare măsură generate de activitatea conștientă, iar conștiința operînd ca sinteză între subiectiv și obiectiv își subordonează inconștientul pe care tinde să-l descifreze. Deci în cadrul **s.p.u.** nu este posibilă conștiința pură fără activări inconștiente de substrat sau zonă iar la om și structurile inconștiente locale împrumută forma conștiinței, fiind uneori denumite ca fenomene de mică conștiință sau

conștiință de scurt circuit. **S.p.u.** este deci un continuu de verigi operaționale integrate la diverse niveluri și dispunînd între ele de feedbackuri interne, pozitive și negative, circuitele cu lumea fiind mijlocite prin circuitele interne și invers. Analiza pe verticală a **s.p.u.** relevă faptul că la bază persistă o subiectivitate mai mult închisă și personală, pe cînd la vîrf se polarizează o subiectivitate maximal deschisă și adecvată la obiect. Deci funcția realului se exercită de către vîrful conștient din modelul piramidal corespunzător **s.p.u.** În acestea structurile cognitive dețin un loc central și esențial, pentru simplul motiv că intră în stăpînirea relațiilor esențiale din univers și propria ființă.

SITIOFOBIE, sindrom de refuz total al alimentației observat în unele cazuri de alienație mentală; opus sitiomaniei ce constă în consumul alimentar excesiv în legătură cu anumite cazuri de dezechilibrare neuropsihică.

SNOBISM, lipsă de discernămînt în adoptarea valorilor sociale și culturale. **S.** trădează lipsa de personalitate și incapacitatea de selectare a valorilor autentice, prin imitație și admirația exagerată a modei, la nivelul cotidianului, sau a manifestărilor culturale „de ultimă oră". **S.** exprimă deficiențe culturale ale persoanei și lipsă a spiritului critic. Totuși, între anumite limite, **s.** are o oarecare însemnătate în vehicularea și asimilarea valorilor (P. Comarnescu).

SOCIALIZARE, procesul de integrare socială a copilului și tînărului. În cursul dezvoltării sale prin **s.,** îi sînt furnizate mijloacele de comunicare (limbaj), precum și o întreagă serie de procedee de cunoaștere și comportare, inclusiv de învățare și de acțiune. Prin **s.** copilul este condus spre dobîndirea regulilor vieții, a obișnuințelor, a modurilor de a gîndi și a cadrelor spațio-temporale, a credințelor și a idealurilor conforme cu mediul social în care a crescut.

SOCIOAFECTIV, calificare dată laturii motivațional-afective a relațiilor interpersonale și sociale. Trebuința omului de a trăi printre oameni, de a avea contacte cu ceilalți, a întreține relații de comunicare și cooperare — este fundamentală. Se pot distinge stări, procese și relații **s.** cum sînt stările de spirit, contagiunea emoțională, sentimentele sociale ș.a.

SOCIOCOGNITIV, calificare dată laturii sociale a proceselor cognitive. Acestea sînt sociale prin geneză (formarea modelelor percepției, elaborarea limbajului și gîndirii), ca și prin funcționare și destinație, întrucît cunoașterea este un proces social-istoric, colectiv și comunicațional. În sens restrîns, se dă calificativul de **s.** acelor procese de cunoaștere ce au ca obiectiv, obiecte, relații, acțiuni de ordin social (persoane, atitudini, climat de grup, dezvoltare socială etc.) și accasta în forma percepției, gîndirii, memoriei sociale (M. Zlate).

SOCIOCULTURAL, caracteristică ce reunește calitatea foarte generală a socialului cu nota de valoare implicată de cultural. Termenul este tot mai larg utilizat întrucît permite subliniera variațiilor și diferențierilor ce intervin în același cadru social în dependență de particularități culturale, cum sînt tradițiile, moravurile, mentalitatea, sistemele de simbolizare etc. În interpretările de psihologie socială orientată materialist-dialectic, nu se folosește termenul restrictiv de cultural ci acela de **s.,** pentru că și fenomenele culturale se explică fundamental prin social (P. Golu).

SOCIODRAMĂ, improvizație dramatică propusă de Moreno și care, spre deosebire de psihodramă, care presupune reprezentarea unui rol de către individul singular, se referă la asumarea de roluri de către membrii unui grup și la configurarea unor scene colective. Se obține astfel un catharsis colectiv, o reechilibrare de raporturi prin reducerea tensiunilor și conflictelor, o reconstrucție afectivă a grupului ce devine astfel mai activ și eficient.

SOCIOGRAMĂ, metodă grafică de prelucrare a datelor obținute prin testul sociometric (Moreno), care permite reprezentarea și dezvăluirea relațiilor interindividuale ale unui grup. Fiecare membru al grupului este reprezentat printr-un cerc și orice alegere sau respingere printr-o linie continuă și una punctată sau prin săgeți. Rețeaua care rezultă are diverse configurații după structura grupului. Toate acestea reprezintă mai mult decît o formă de reprezentare a datelor constituind un instrument care face posibilă analiza în continuare a faptelor culese sau a indicilor calculați pe baza sociometriei. Pentru situațiile complexe și cu un număr mai mare de membri ai grupului se utilizează, pentru a ușura analiza, transpunerea **s.** într-o matrice matematică.

Sociogramă fig. 1

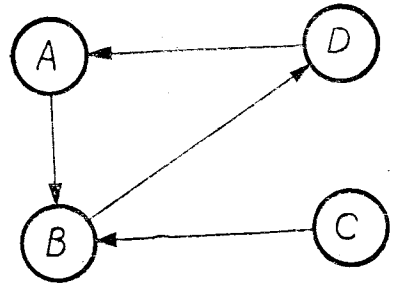

Matricea matematică a sociogramei din fig. 1:

0 1 0 0	A alege pe B
0 0 0 1	B alege pe D
0 1 0 0	C alege pe B
1 0 0 0	D alege pe A

SOCIOMATRICE, metodă de prelucrare a datelor culese prin testul sociometric. Este un tabel cu două intrări. Regulile principale de alcătuire sînt următoarele: atît pe verticală cît și pe orizontală se trec numele indivizilor din grupul cercetat. La despuierea datelor, în dreptul numelui celui care a completat testul, urmărind pe orizontală, se trece răspunsul dat (sub formă codificată, de pildă 1, 2, 3, 4 etc.) pentru fiecare din indivizii grupului în coloana corespunzătoare numelui acestuia. Notarea percepției alegerilor și respingerilor (cum crede subiectul că a fost ales sau respins) se face alături cu cifrele în paranteză: (1), (2), (3). Pe baza datelor ordonate în tabel se calculează o serie de indici pentru fiecare membru al grupului care se înscriu în rubricile suplimentare din josul și de la dreapta tabelului. Astfel, **s.** face posibilă analiza statistico-matematică a datelor prin a căror interpretare se pot trage concluzii despre grup ca întreg (dacă e coeziv sau tinde spre dezintegrare, care sînt coeficienții acestor stări etc.) sau despre indivizi (care sînt izolații, care liderii etc.).

	AV	BD	CI	MN	p brut	p val	p brut
AV							
BD							
CI							
MN							
p brut							
p val							
p brut							

SOCIOMETRIE, termen folosit de medicul J.L. Moreno (născut la 19 mai 1892 la București) și care desemnează: a) teoria și metodologia sa sociologică vizînd descoperirea nivelurilor „adînci" ale structurii societății, realitatea „microscopică" al cărei element central ar fi „matricea sociometrică", concepție expusă prima dată în 1934 în lucrarea: „Who shall survive?" (Cine va supraviețui?) socotită cartea de căpătîi a **s.** În accepția și practica autorului, **s.** este nu numai o teorie și o metodă de cercetare, ci și o teorie a acțiunii și o pedagogie; b) ansamblul de metode și tehnici prin care se explorează structura relațiilor preferențiale dintre indivizii dintr-un grup sau dintre indivizi și grupe; această structură se reprezintă grafic printr-o sociogramă. În științele sociale ceea ce s-au impus și s-au dezvoltat au fost nu tezele de bază ci metodele **s.**, considerate de o mare importanță esențială în cercetarea sociabilității grupurilor cu număr mic de indivizi. Pe baza aplicării în practică a **s.** s-au obținut unele rezultate eficiente în industrie, educație, sport, armată, comerț prin găsirea liderului informal, îmbunătățirea componenței echipelor și a repartiției rolurilor în grupuri, ameliorarea relațiilor interumane, reducerea instabilității angajaților, reducerea accidentelor etc.

SOCIOMORFISM, termen inițiat de Piaget ce desemnează tendința permanentă a individului de a considera socialul superior individualului, de a se raporta în întregime la societate, înțeleasă, formal, abstract. „Sociocentrismul", cum a mai denumit Piaget această tendință (și acest al doilea termen este preferabil) reprezintă o direcție de absolutizare a raportului individual-social-individ-societate. Opusul sociocentrismului fiind *egocentrismul*. În sens etimologic, **s.** înseamnă interpretarea după un model social (ex. furnicarele ca „republici"; organismul biologic ca „stat celular" etc.).

SOCIOPSIHIATRIE, termen ce desemnează studiile asupra acțiunii patogene a mediului concret. Domeniul, deși la debut, este de mare interes pentru înțelegerea psihiatriei, dat fiind faptul că nici viața psihică normală, nici cea patologică nu pot fi concepute izolat, în absența mediului care le înglobează și care contribuie la formarea și structurarea lor.

SOCIOTERAPIE, sistem de tehnici și metode ce urmărește: 1) înlăturarea tulburărilor afective și de comportament ale unui individ prin utilizarea judicioasă a relațiilor umane stabilite cu ceilalți membri ai grupului în care individul este integrat; 2) reducerea tulburărilor mintale prin folosirea interacțiunilor psihologice dintre bolnav și mediul social în care acesta trăiește; 3) modificarea artificială a unui mediu social pentru a facilita adaptarea în cadrul ei a unui deficient mintal.

SOFISM, raționament aparent corect, dar incorect în fond, construit pentru a induce în eroare sau a apăra, cu orice preț, o opinie. **S.** se realizează prin limbaj, avînd ca principale variante *echivocul, construcția pro-*

lixă, *parataxa* (alăturarea de părți componente ale propoziției, fără verbul de legătură). În afara limbajului în ordinea raționării, **s.** cunoaște variantele de **s.** *material* (în care se pleacă de la premise false) și **s.** *formal* (în care se încalcă legile logice de derivare). *Paralogismul* este un **s.** săvîrșit fără intenția de a induce în eroare.

SOLIDARITATE (COEZIVITATE), atitudine de adeziune la alții, la grupul din care faci parte, mergînd pînă la identificare cu viața și aspirațiile altora sau ale grupului. **S.** poate fi nemijlocită (privind relațiile interpersonale de interdependență în viață și activitate, relații indisolubile) sau mijlocită (prin scopuri, doctrine, norme, idealuri la care toți aderă). În afara dependențelor reciproce se menționează și altele univoce, A fiind atașat de B dar nu și invers (J. Moreno). **S.** este și o caracteristică a grupului, implicînd raporturi de comunitate, complementaritate și unitate de scop. Maximum de **s.** este exprimat de dictonul etic: toți pentru unul și unul pentru toți.

SOMATOESTEZIE, modalitate de recepție a proceselor ce se produc în segmente somatice sau corporale.

SOMATOFIZIOGRAMĂ, cuprinde cerințele și contraindicațiile medicale, fiziologice ale unei profesiuni sau loc de muncă.

SOMATOGRAMĂ, este reprezentarea grafică a cerințelor biomedicale proprii unei profesiuni sau loc de muncă. Se include, alături de psihogramă, în monografia profesională.

SOMATOMETRIE, ramură a antropologiei, preocupată de măsurarea și calculul statistic al elementelor corpului omenesc (înălțime, pondere, perimetru toracic, lungimea membrelor ș.a.). **S.** prezintă interes pentru economie (repartizarea statistică pe dimensiuni a confecțiilor, încălțămintei) dar și un interes științific general privind evoluția corpului în procesul istoric. S-a constatat, de exemplu, că în perioada postbelică noile generații marchează creșteri longitudinale și ponderale (L. Tănăsescu, St. Milcu). În psihologia genetică se ține seama de cotele creșterii corporale puse în raport cu dezvoltarea psihică.

SOMATOTONIE, caracteristica *unui tip* psihologic, descris de W. Sheldon, la care predomină activitatea musculară, forța, energia, nevoia de acțiune și dorința de a se impune prin acestea.

SOMATOTOPIE, corespondența existentă între zonele nervoase centrale (talamice sau corticale) și teritoriile somatice, ceea ce face ca fiecare formațiune nervoasă să aibă sarcinile ei concrete. În același sens, zonele cerebrale sînt considerate proiecții ale diverselor organe sau segmente somatice.

SOMESTEZIE, funcție a *sistemului senzorial* somatic care constă în transmiterea informațiilor de la receptorii întregii suprafețe corporale și de la structurile somatice profunde (mușchi, articulații), mijlocind elaborarea senzațiilor somatice (tactile, termice, algice, kinestezice). Aceste informații ajung în măduva spinării prin cele 31 de rădăcini dorsale ale nervilor rahidieni, trec în formația reticulată a bulbului, protuberanței și mezencefalului, în cerebel, talamus și sînt proiectate, în final, în zona somatică a scoarței cerebrale (situată în lobul parietal și unele teritorii adiacente), proiecția făcîndu-se după principiul toponimiei, suprafața corporală fiind astfel reprezentată la nivelul așa-numitului homuncul senzitiv.

SOMN, fenomen fiziologic natural al animalelor superioare, stare reversibilă a organismului, în care are loc scăderea pînă la dispariție a reacțiilor adaptative superioare, a relațiilor senzitivo-motorii cu mediul ambiant și diminuarea majorității funcțiilor organismului. **S.** se manifestă ca o nevoie imperioasă, ca o obișnuință, menținută cu prețul și cu rigorile unei condiționări și a unui veritabil ritual; se deosebește de stările patologice, de pierderea cunoștinței prin aceea că în **s.** subiectul poate fi trezit prin stimulări senzoriale. **S.** reprezintă un *mecanism homeostatic în refacerea funcțiilor*, avînd un caracter bioritmic preventiv, întrucît nu apare numai în urma uzurii funcționale și a oboselii. Din punct de vedere EEG, **s.** fiziologic se caracterizează prin fenomene de diminuare a activității cerebrale, prin apariția undelor alfa, însă, pe măsură ce **s.** devine mai profund, frecvența undelor devine tot mai mică și amplitudinea crește, apărînd undele tetha (v. EEG). Mecanismele care intervin în apariția **s.** sînt dezaferentarea și stimulările structurilor inhibitorii, realizate pe baza unei întregi constelații de factori. Reducerea afluxului senzorial se face în primul rînd prin suprimarea mișcărilor, scăderea impulsurilor kinestezice (trecerea la poziția orizontală), la care se adaugă scăderea celor optice și acustice. Suspendarea tuturor acestor stimuli contribuie la dezactivarea pasivă (Pavlov) a sistemului reticulat activator ascendent, care acționează cumulativ, scăzînd tonusul cerebral. Totodată are loc o depresiune postactivatoare prin întreruperea bruscă a unui bombardament neuronal ritmic. La aceste mecanisme se adaugă dezactivarea activă, inhibiția recurentă cortico-reticulată și cea de origine bulbară, avînd ca efect iradierea generală a inhibiției corticale. Factorii declanșatori ai **s.** sînt stimulii care produc în mod activ **s.**, și anume: stimulii care pun în acțiune structurile inhibitorii, care dezactivează structurile activatoare, stimulii monotoni (fiziologici sau psihologici), stimulări ale formațiunilor nervoase centrale, factori chimici (produși ai metabolismului,

intensificat în timpul veghii), periodicitatea circadiană hormonală etc. Mecanismele trecerii de la veghe la **s.** în condiții naturale, sînt mixte, în sensul că includ atît reducerea motivației și a afluxului senzorial cît și solicitarea activă prin mecanisme reflex-condiționate și necondiționate ale structurilor inhibitorii. În timpul **s.** principalele funcții ale creierului diminuează: ritmul cardiac, presiunea arterială, temperatura corporală, metabolismul gazos și tonusul muscular. Această diminuare funcțională este expresia scăderii tonusului centrilor respectivi, care se află în formațiunea reticulată a trunchiului cerebral. **S.** reprezintă expresia unui proces de refacere activă a creierului, fapt dovedit și prin constatarea că debitul circulator cerebral nu scade în cursul **s.** Pînă la începutul deceniului trecut se cunoștea un singur tip de **s.**, diferitele faze ale **s.** fiind definite după gradul profunzimii lor. Astfel Loomis și colaboratorii săi (1937) au izolat cinci faze (perioade) mergînd de la ațipire pînă la **s.** cel mai profund. Dar această clasificare nu acoperă decît o parte a **s.** și anume aceea care, după caracteristicile bioelectrice, corespunde **s.** lent. Izolarea unui tip particular de **s.**, „cu mișcări oculare" (R.E.M. — rapid eye movements sleep) de către A. Aserinsky și N. Kleitman (1953), au modificat esențial datele asupra **s.** Datele cele mai recente sînt în favoarea unei dualități a stărilor de **s.**, deci a existenței a două tipuri: **s.** *lent* (s.l.) *clasic*, cu unde lente, și **s.** *rapid* (s.r.), sau **s.** paradoxal (s.p.), caracterizat printr-o activitate corticală rapidă (activated sleep), și care întrerupe periodic **s.l.**, părînd a fi în cea mai mare măsură expresia activității onirice. Într-adevăr, treziți în cursul **s.r.**, toți subiecții relatează că visau. **S.l.** constituie în medie 60—70% din **s.** comportamental, iar corespondentele EEG sînt reprezentate de apariția unor fusuri de 10—16 c/s, de mare amplitudine, care predomină în regiunile frontale și asociative. Cel mai bun criteriu, de delimitare a fazei de **s.l.**, din punct de vedere comportamental, îl constituie creșterea pragului de trezire la stimularea segmentului mezencefalic. **S.r.** sau **s.** paradoxal se caracterizează în esență printr-o activitate electrică desincronizată, rapidă și plată, atît la nivel cortical cît și la nivel diencefalic, prin dispariția activității musculare pe EMG, prin mișcări ale globilor oculari și vibrații ale pleoapelor, prin relaxarea membranei nictitante și mioză, precum și prin variații cardiovasculare și respiratorii. Acest tip de **s.** are în general o proporție de 20—40% din **s.** comportamental. Fenomenele somatice în **s.r.** sînt foarte clare, spre deosebire de **s.l.**, putîndu-se astfel stabili cu mare exactitate, debutul și sfîrșitul unei perioade de **s.r.** Caracteristic este faptul că pragul de trezire comportamentală, prin stimulare reticulată, este foarte crescut în comparație cu cel din **s.l.** De asemenea, este crescut și pragul de trezire la stimulări auditive și vizuale, ele nefiind capabile (în special primele) să antreneze trezirea ci cel mult reapariția **s.l.** Pe baza acestor criterii, mulți autori sînt de părere că faza paradoxală reprezintă un **s.** profund.

SOMNAMBULISM (LUNATISM), semnifică activitatea psihomotorie desfășurată în timpul somnului, cuprinzînd o largă arie de manifestări, de la simple gesturi cu un oarecare sens, pînă la părăsirea patului și deplasarea prin cameră sau chiar în afara locuinței, cu mers „mecanic" și cu ochii deschiși. Deplasarea în stare de somn profund reprezintă desigur și o perturbare a somnului. Se presupune că în condițiile **s.**, nu funcționează normal inhibiția de protecție, iar unele zone cerebrale responsabile pentru mișcare sînt reactivate. Dormind și dezvoltînd automatisme ambulatorii, subiectul după cîteva minute tinde să revină la punctul de plecare pentru a-și relua somnul normal. Contactul cu realitatea nefiind conștient, este eliminat rolul perturbator al trăirilor afective în raport cu situațiile dificile (mersul pe acoperiș, de pildă), comportamentul motor desfășurîndu-se nestingherit. În unele cazuri, perturbarea fiind mai profundă și prelungită, sînt necesare intervenții speciale. Cele produse în stare de **s.** nu sînt reținute de subiect. Formele ample de **s.** apar pe un fond epileptic sau isteric.

SOMNOLOCVIE, vorbire în timpul somnului, avînd cel mai frecvent natură psihogenă, se manifestă pe fond de surmenaj, de senilitate sau ca reactivitate epileptică.

SONDAJ, metodă statistică de investigare a modului de distribuire a faptelor și fenomenelor psihice și sociale, prin analogie cu operația de pătrundere cu ajutorul unei sonde în interiorul organismului sau al obiectelor fizice. În psihologia socială sînt binecunoscute sondajele de opinie, care își propun să prevadă comportamentul populației pentru care eșantionul construit este reprezentativ. Sondajele de opinie publică își au originea în încercările ziariștilor, care încă în urmă cu 100 de ani cereau trecătorilor pe stradă să se pronunțe cu privire la acordul sau dezacordul lor raportat la diferitele probleme sociale. Această formă de **s.** se instituționalizează, astfel încît în 1919 asistăm la crearea în S.U.A. a primei secții de cercetare a opiniei publice, afiliată unei agenții de publicitate. Revistele americane, care între cele două războaie mondiale publicau curent rezultatele **s.** lor de opinii, în special, privitoare la comportamentul electoral, odată cu perfecționarea tehnicilor standardizate, se dovedesc a fi foarte precise. Cu ocazia alegerilor pre-

zidențiale, pronosticul revistei „Literary Digest" indica înfrîngerea categorică a lui Roosevelt. Rezultatul a fost contrar pronosticului dat de revistă, dar foarte apropiat — cu o aproximație de 6,5% — pronosticului făcut de către „American Institute of Public Opinion" înființat și condus de către dr. George Gallup (1935). Acest succes face să prolifereze în S.U.A. și mai apoi și în Europa, instituții de cercetarea opiniei publice. În perioada postbelică **s.** de opinie sau de preferință au fost răspîndite în cele mai diverse domenii: cultural, comercial, pedagogic, urbanistic etc. De regulă **s.** se efectuează cu ajutorul unor chestionare cu răspunsuri prefigurate din care se alege, prin subliniere, unul.

SOPOR, stare psihopatologică de profundă tulburare a conștiinței în care reacțiile organismului la stimuli psihosenzoriali sînt mult diminuate: sub aspect clinic, persoana pare a fi într-o stare de somnolență accentuată.

SORIT (gr. *soreites*, din *soros* — grămadă, morman, mulțime), polisilogism prescurtat prin excluderea concluziilor intermediare care pot îndeplini și rolul unor premise subînțelese. Este o formă amplă de raționament ce implică o înlănțuire nelimitată numeric de judecăți ce se succed, după Ratier, fie într-o ordine de generalitate descrescîndă, fie crescîndă. **S.** regresiv rezultă din excluderea acelor concluzii intermediare care îndeplineau rolul de premisă minoră, iar **s.** progresiv prin excluderea celor care îndeplineau rolul de premisă majoră. Prin **s.** se ajunge la un argument sau se realizează o argumentare.

SOSII, iluzii vizuale patologice, constînd în perceperea unor ființe, persoane sau obiecte care se aseamănă într-o măsură atît de mare încît nu pot fi deosebite. În aceste cazuri, de ex. persoana cunoscută nu este identificată ca atare, ci doar avînd o asemănare cu aceasta. Fiind întîlnite mai frecvent în psihozele discordante, **s.** sînt legate deseori de interpretarea de substituție a persoanei apropiate cu o persoană cu chip asemănător, în scopuri agresive bolnavului. Bolnavii cu astfel de iluzii consideră că persoanele cunoscute au fost multiplicate, chipurile identice fiind luate drept persoane cu altă identitate.

SPASM, contracție bruscă, puternică, repetitivă, involuntară a unui mușchi sau grup de mușchi din cei mai diferiți, putînd ajunge pînă la paroxism și avînd consecințe variabile pentru funcțiile organice, comportament și orientare psihică. La copiii de 3—4 ani, prin generalizare, o maladie tipică: spasmofilia (uneori legată de o insuficiență a glandelor paratiroide sau de o hipercalcemie). Se vorbește și despre **s.** emoțional sau verbal și intelectual.

SPAȚIU, alături și în unitate cu timpul, formă obiectivă și universală de existență a materiei în veșnică mișcare, determinare fundamentală a existenței materiale, determinare avînd un caracter dialectic și alcătuind o unitate a finitului și infinitului, a continuului și discontinuului, a absolutului și relativului (Mic dicționar filozofic). Prin depășirea interpretării newtoniene a **s.** ca omogen și izotrop (identic în toate direcțiile) și a timpului socotit uniform, în teoria relativității ce adaugă celor trei dimensiuni a **s.** ca pe o a patra dimensiune, timpul, se afirmă interdependența dintre **s.** și timp privind viteza mișcării materiale, concentrarea masei și intensitatea gravitației). Și în planul evaluărilor subiective interacțiunile dintre **s.** și timp sînt confirmate (P. Fraisse, Gh. Zapan ș.a.) Interpretarea aprioristă a **s.** este contrazisă de știință. Totuși întrucît organele de simț sînt filogenetic adaptate la proprietățile generale ale **s.** *fizic*, trebuie să se țină seama de implicațiile lor constitutive privind **s.** și timpul (O. Lunneberg). Totodată trebuie considerat faptul că intelectul uman este construit precumpănitor după modelul obiectului solid (A. Leontiev). În psihologie, pornind de la H. Hoffdding s-a cerut să se facă o distincție între conceptul filosofic de **s.,** ce apare ca fiind ideal, de expresie matematică și **s.** *fizic*-concret, **s.** *psihofiziologic*. **S.** este perceput, reprezentat, conceput, trăit conform unor astfel de parametri cum sînt extensiunea plană, aidoma de coexistență a obiectelor, poziția, forma, distanța, mărimea, adîncimea etc. Însușirea tuturor acestor parametri ce permit diferențierea **s.** și operarea cu el necesită succesive și progresive construcții psihice. Piaget scrie: „spațiul nu este cîtuși de puțin perceperea unui conținător ci aceea a unui conținut, adică a înșeși corpurilor iar dacă spațiul devine un conținător aceasta este în măsura în care relațiile constituind însăși obiectivarea acestor corpuri ajung să se coordoneze între ele pînă la a forma un tot coerent". Deci reflectarea **s.** este bazată pe modelarea izomorfă și parcurge, după L. Vekker, mai multe nivele de izomorfism: spațio-temporar liniar, izotopologic, **s.** proiectiv, **s.** analogic, **s.** izomorfismului metric congruent obiectului. Pe de o parte, prin construcții intelectuale **s.** este desăvîrșit și categorializat geometric, pe de alta este urmărit în toate variațiile sale concrete, este măsurat prin etaloane, utilizat și proiectat. Asupra perceperii și conceperii **s.** influențează modelele culturale, motivația, experiența proprie, atitudinile pentru că nu trebuie să se uite că, psihologic, **s.** este trăit și transferat în plan mental, construit prin interiorizări și obiectivări, implicat în toate interacțiunile cu ambianța. Există un **s.** al vieții (v. *teritorialitate*), faptele contingente cu **s.** cîmpului psihic, un **s.** problematic etc.

SPIRIT, derivat de la respiro, termenul a dobîndit diverse sensuri dependente de sistemul de gîndire filosofic prin care a fost interpretat. Religia și idealismul îl consideră de origine transcendentală și îi acordă rolul de principiu al vieții. Marxismul demonstrează, pe bază științifică, determinarea biosocială a **s.** Se recunoaște specificitatea **s.** ca nefiind identic cu materia și îndeplinind un rol activ în raport cu aceasta. În limitele relațiilor gnoseologice **s.** apare ca ideal în raport cu materialul. **S.** implică sfera subiectivă, mentală și are întotdeauna un conținut reproductiv și proiectiv. S. Rubinstein consideră că în activitatea psihică atributul de **s.** poate fi acordat numai momentelor finale în care apar produsele de imagini și idei intens trăite și fixate. În acest sens se vorbește despre viață spirituală ca evoluție mintală, trăire subiectivă a unui conținut ideal dar pregnant. Spiritualitatea reprezintă ansamblul disponibilităților culturale considerate sub raportul stilului, conținutului și tendințelor. Spiritualismul este o doctrină de tip idealist, reclamînd retragerea în sfera vieții spirituale prin degajarea de realitate.

SPIRITISM, credință, lipsită de orice acoperire reală, în existența unor spirite detașate de corpul celor ce au murit. Practică pretinzînd comunicarea mijlocită cu spirite ale morților. Cînd nu este șarlatanie deliberată, sistemul de mișcări ale obiectelor pe care își aplică mîinile cei cuprinși de transă nu reprezintă altceva, după cum au dovedit-o experimentele decît efecte ale pulsiunilor ideomotorii, adecvate imaginilor mintale. Deci, neomagicienii spiritiști nu fac altceva decît să afle pe cale mediată propriile gînduri, temeri și aspirații.

SPORT, complexe de exerciții și jocuri, practicate conform unor reguli precise sub formă de întrecere, de luptă pentru obținerea victoriei, în concursuri și sisteme competiționale. Practica **s.** debutează ca activitate ludică, plăcere a mișcării și poate deveni pasiune și aspirație spre vîrful piramidei valorilor naționale sau internaționale. Satisfacerea integrală a exigențelor practicării **s.** de performanță și de mare performanță presupune existența unei motivații puternice și a unor interese individuale sau colective. Activitatea sportivă exercită o influență favorabilă multilateral pe planul dezvoltării psihice a individului. **S.** are și valențe și dimensiuni psihosociale, declanșînd anumite trăiri, sentimente, atitudini în rîndul spectatorilor, a suporterilor, a adversarilor.

STADII, după Piaget, „decupaje" în evoluția genetică, care satisfac următoarele condiții: 1) ordinea diverselor achiziții este neschimbată (de ex. noțiunea de volum este achiziționată totdeauna după noțiunea de greutate); 2) fiecare **s.** se caracterizează printr-o structură și nu printr-o

simplă juxtapunere de proprietăți; 3) structurile construite la o anumită vîrstă devin parte a structurii vîrstei următoare, altfel spus, structurile inferioare se integrează în structurile superioare; 4) fiecare **s.** comportă un moment preparatoriu și un moment de încheiere; 5) se pot distinge procesele de geneză și forme de echilibru finale care sînt întotdeauna relative. În dezvoltarea psihică, durata și situarea după vîrstă a **s.** poate varia de la un individ la altul, dar ordinea lor de succesiune este întotdeauna aceeași. **S.** se leagă prin continuitate funcțională, dar diferă din punctul de vedere al structurii lor de ansamblu. Cercetările efectuate asupra dezvoltării psihice a copiilor și adolescenților în diverse culturi, au confirmat sistemul stadialității elaborat de Piaget.

STADIILE ȘI PERIOADELE DEZVOLTĂRII INTELCTUALE ALE COPILULUI (după Piaget), în psihologia genetică: (I) perioada inteligenței senzorimotorii (0—2 ani) este împărțită în șase stadii: 1) **s.** exercițiilor reflexe (aprox. între 0 și o lună); 2) **s.** primelor adaptări dobîndite și al relațiilor circulare primare (aprox. între 1 și 4—5 luni); 3) **s.** reacțiilor circulare secundare și al procedeelor de a face să dureze spectacolele interesante (aprox. între 4—5 și 8—9 luni); 4) **s.** coordonării schemelor secundare și al aplicării lor la situații noi (aprox. între 8—9 luni și 11—12 luni); 5) **s.** reacțiilor circulare terțiale și al descoperirii de mijloace noi prin experimentare activă (aprox. între 11—12 și 18 luni); 6) **s.** invenției de mijloace noi prin combinare mintală (aprox. între 18 și 24 luni). (II) Perioada de preparare și organizare a operațiilor concrete comportă două subperioade: subperioada A — reprezentativ preparatorie: 1. — **s.** funcției simbolice (aprox. de la 2 ani la 3 ani și 6 luni); 2. — **s.** reglării simple (aprox. de la 3 ani și 6 luni la 5 ani și 6 luni); 3. — **s.** reglării articulate (aprox. de la 5 ani și 6 luni la 7—8 ani); subperioada B — operatorie concretă: 1. — **s.** operațiile simple (aprox. 7—8 ani la 8—9 ani); 2. — **s.** operațiilor complexe (de exemplu, construcția de coordonate spațiale) (aprox. de la 9—10 ani la 11—12 ani). (III) Perioada operațiilor formale: 1). — **s.** preadolescenței (aprox. de la 11—12 ani la 14 ani); 2. — **s.** adolescenței (14—19 ani).

STADIU FALIC, stadiu al organizării infantile a libidoului, fiind al treilea după stadiul oral și anal. **S.f.** se caracterizează prin unificarea pulsiunilor parțiale sub primatul organelor genitale. Au existat discuții în legătură cu utilizarea termenului de „fază falică" care ar fi mai adecvat decît cel de **s.f.**, subliniind astfel faptul că reprezintă doar un moment intersubiectiv, integrat în dialectica complexului lui Oedip. De asemenea au avut loc discuții în legătură cu

semnificația fazei falice, în special la fete. K. Horney, M. Klein, E. Jones, care admit existența senzației sexuale spontan specifice, sînt înclinați să nu vadă în acest stadiu decît o formațiune secundară cu caracter defensiv.

STADIU GENITAL (ORGANIZARE GENITALĂ), stadiul dezvoltării psihosexuale, caracterizat prin organizarea pulsiunilor parțiale, sub influența zonelor genitale. **S.g.** comportă doar două faze, separate prin perioada de latență: faza falică sau organizarea genitală infantilă și organizarea genitală propriu-zisă care se instituie la pubertate. Anumiți autori desemnează prin termenul de **s.g.** doar această a doua fază, incluzînd faza falică în organizările pregenitale. După Freud, **s.g.** este singura organizare a sexualității care, instituindu-se la pubertate, se opun perversiunilor polimorfe și autoerotismului, caracteristice sexualității infantile. Este stadiul în care pulsiunile parțiale se unifică și se ierarhizează definitiv.

STADIU LIBIDINAL, stadiul dezvoltării copilului, caracterizat printr-o organizare mai mult sau mai puțin marcată a libidoului sub influența unei zone erogene și prin predominanța unui anumit mod de relaționare a subiectului cu lumea. Există opoziție între sexualitatea pubertară și cea adultă, pe de o parte, organizată sub influența primatului genital și sexualitatea infantilă pe de altă parte, unde scopurile sexuale sînt multiple, ca și zonele erogene care le suportă, fără ca să se instaureze în vreun fel primatul uneia dintre ele sau alegerea unui obiect. De obicei, în stadiile evoluției libidinale sînt incluse următoarele stadii ale sexualității infantile: *stadiu oral, stadiu anal, stadiu falic.* Ceea ce caracterizează aceste stadii este un anumit mod de organizare a vieții sexuale. **S.l.** este legat de o anumită zonă erogenă, dar nu și de un anume tip de activitate, activitatea putînd fi însă recunoscută la diferite nivele de relaționare cu obiectul. *Stadiul oral,* primul *stadiu* al evoluției libidinale; plăcerea sexuală este legată predominant de excitarea cavității bucale și a buzelor care însoțește alimentația. Activitatea de nutriție furnizează semnificații elective prin care se exprimă și se argumentează relația cu obiectul. După Freud, **s.o.** se caracterizează prin inexistența opoziției între activitate-pasivitate, aceasta fiind caracteristică stadiului anal. **S.o.** are ca sursă pulsională zona orală, iar obiectul este într-un raport strîns cu alimentația.

STANINĂ, notă acordată în care valorile se distribuie pe nouă trepte, de la 1 la 9. Scara, avînd o medie de 5 și o deviație standard de 2, este utilizată pentru transformarea în note standard a scorurilor brute la probe diferite ale aceluiași subiect sau la diferiți subiecți, în vederea comparării lor.

STARE HIPNOIDALĂ, stare intermediară între veghe și somn, caracterizată prin atenuarea intensității perceptive, o încetinire a proceselor cerebrale și o diminuare a cîmpului conștiinței (obnubilare).

STATISTICĂ PSIHOLOGICĂ, ramură a statisticii aplicate, care se ocupă cu prelucrarea și interpretarea cantitativă a datelor privind dinamica activității psihice la nivel individual și grupal. Metoda statistică permite relevarea relațiilor necesare și a faptelor semnificative în contextul fenomenelor aleatoare și accidentale, asigurînd creșterea gradului de precizie, rigurozitate și obiectivitate al analizei psihologice, precum și estimarea valabilității diagnosticului și prognosticului operate de psihologie.

STATUT, cu înțeles originar poziție, are în științele sociale mai multe accepțiuni, fără a se fi realizat un consens între autori. În literatura americană de specialitate (R. Linton) are sensurile de *poziție socială,* prestigiu (rang) și grad de acceptare a unei persoane într-un grup particular. După R. Linton, **s.** *este aspectul static și structural,* iar rolul, aspectul dinamic și personalist al unei aceleiași personalități. **S.** reprezintă o serie de drepturi și datorii ale unei persoane care ocupă o anumită poziție în sistemul social. În psihologia socială, J. Stoetzel definește **s.** ca ansamblu de comportamente pe care o persoană le poate aștepta sau pretinde în chip legitim, față de sine, din partea altora. Rezultă că are o latură obiectivă definită prin elemente exterioare observabile și recunoscute și o latură subiectivă în care se exprimă aprecierea subiectului asupra poziției pe care o ocupă. Problematica **s.** este în strînsă legătură cu aceea a rolului. După unii autori (R. Merton, R. Bales) aceluiași statut îi pot corespunde mai multe roluri, după alții (R. Linton, Gross, Mason, McEachern) fiecărui statut îi corespunde un rol. **S.** pot fi clasificate după modul de acces în: *impuse* total sau parțial (de sex, vîrstă, naționalitate, religie etc.) sau *dobîndite* (politic, profesional etc.). O altă clasificare: *formale* (instituționalizate) și *informale* (prin consensul grupului). Sînt utilizate concepte de **s.** care combină cîte două criterii, de pildă acelea de socioeconomie și **s.** socioprofesional. **S.** *social* este poziția sau prestigiul pe care-l are o persoană sau un grup în societate. Este caracterizat de un anumit ansamblu de variabile în care intră, după caz, profesiunea, venitul, puterea, nivelul cultural, apartenența etnică, religioasă etc. Rezultă prin aplicarea valorilor în uz în societatea respectivă la cazul concret. **S.** *economic* indică poziția din cadrul sistemului economic (salariat, comerciant, meșteșugar, industriaș etc.). Clasificări mai analitice se fac în cadrul sistemului producției sau al liberilor profesioniști.

STĂPÎNIRE DE SINE, capacitatea de a supune propria viață emoțională, instinctul, pornirile

spontane, dorințele, exprimarea orală unui sever control conștient, de a respinge și de a suprima tendințele ce se opun realizării unui scop principal și de a promova și dezvolta numai pe acelea care servesc scopului. **S.d.s.** presupune însușirea de a lupta nu numai cu dificultățile externe, ci și cu tine însuți. Democrit spunea: „Este bărbat acela care-și învinge nu numai dușmanii, ci și dorințele." **S.d.s.** se formează în cursul vieții, prin îndelungate și anevoioase exerciții, prin acumularea de deprinderi corespunzătoare.

STEREOAGNOZIE (ASTEREOGNOZIE), tulburare a recunoașterii formei obiectelor percepute tactil.

STEREOFONIE, audiție a sunetelor „în relief", cu implicarea direcției lor de emisie și a complexității lor compoziționale ca și cum, deși este vorba de radioemisie sau discuri, ai participa în locul în care ele au fost produse. Tehnica este similară celei stereoscopice, dublaj decantat, iar interpretarea psihofiziologică este analogică stereoscopiei. Stereofonul este aparatul ce emite două serii din aceleași sunete ce se suprapun parțial și astfel facilitează efectul de „volum" al audiției.

STEREOSCOPIE, fenomen de vedere tridimensională, în adîncime sau relief datorit coordonării binoculare și, după B. Ananiev, proiecțiilor din cele două emisfere cerebrale. Secționarea corpului calos, deci deconectarea celor două emisfere împiedică vederea **s.,** după cum o dovedește experimentul lui K. Bikov și A. Speranski. Stereoscopul, cunoscut din secolul trecut, este un aparat ce prezintă două imagini identice suprapuse ușor decantat spațial, de unde rezultă impresia de relief. Pe același principiu al suprapunerii decantate de imagini identice se bazează stereofotografia și stereocinematografia. B. Ananiev susține că efectul de adîncime se datorește asimetriei funcționale a celor două emisfere cerebrale.

STEREOTIP DINAMIC, sistem de reflexe condiționate interconectate și reprezentînd o ordine a aplicării stimulilor și apariției reacțiilor. Prin efecte de conexiune inversă reacția duce la așteptarea stimulului *b* și prepară reacția *b* ș.a.m.d. Dacă după ce **s.d.** a fost elaborat și consolidat se inversează locurile a doi stimuli (de ex. *c* și *d*) sau în locul lor se dau stimuli neutri, se obțin totuși reacții conforme locului sau poziției în serie, iar nu conform stimulilor. De aici, concluzia că în creier s-a închegat o neoformațiune de tipul matriței funcționale. Pavlov a acordat **s.d.** pe care l-a descoperit, o mare însemnătate, arătînd că acesta explică o serie de fenomene complexe cum sînt gestaltul, deprinderile, configurațiile logice, sentimentele etc. P. Anohin pornește de la **s.d.** în elaborarea teoriei sale despre sistemogeneză.

STIL COGNITIV, concept ce reprezintă o achiziție relativ recentă a psihologiei, fiind un rezultat al cercetărilor din domeniul percepției, gîndirii, a psihologiei genetice și a personalității. Începuturile teoretizării acestui concept sînt legate de încercările de elaborare a unei tipologii euristice a procesului de percepție și gîndire, care au fost concepute ca desfășurîndu-se între doi poli: „analitic" și „sintetic" (Wellek, 1955; Witkin, 1955; Sanders, 1962). Conceptul de „stil" este introdus pentru prima dată de A. Adler, „life style", referindu-se la unicitatea și individualitatea unei persoane. În concepția sa modernă, conceptul de **s.c.** desemnează *anumite modalități specifice de recepționare și prelucrare a informației* (deci **s.** perceptiv sau (și) **s.c.**) care se datoresc în ultimă instanță unor diferențe de personalitate. Conceptul de **s.c.** poate fi aplicat doar acolo unde anumite particularități sau caracteristici formale ale comportamentului cognitiv vin în contact cu anumite *maniere personale de receptare a mediului înconjurător,* maniere proprii individului, care s-au format în cursul procesului de dezvoltare ontogenetică (Fröhlich, 1965). **S.c.** se definește deci ca modalitate specifică de recepționare și prelucrare a informației (P. Warr, 1970) și se referă la o serie de caracteristici structurale și stilistice ale comportamentului, la modul *cum gîndește individul,* cum anume este primită, tratată, prelucrată și interpretată o informație nouă (P. Warr, 1971). **S.c.** reprezintă niște variabile structurale, formale și transsituaționale, adică variabile care sînt relativ independente de conținutul vehiculat și contextul concret în care operează, dovedindu-și funcționalitatea într-o mare varietate de sarcini și domenii. Trebuie făcută o distincție între **s.c.** și *structurile cognitive,* primele referindu-se la anumite aspecte ale proceselor de gîndire, în timp ce structurile cognitive se referă la sistemele care mediază aceste procese. Deci **s.c.** desemnează un anumit mod de gîndire, de utilizare a anumitor reguli de prelucrare a informației, a anumitor modalități și strategii consistente și stabile de prelucrare și sistematizare a acestei informații, de abordare și rezolvare a unor probleme (D. Wolitzky, 1970), un grup de modele și programe stabile ale funcțiilor cognitive (G.S. Klein, 1970), o anumită modalitate de reacție cognitivă la problemele ce trebuie rezolvate (G. Shouksmith, 1970). Pentru D.T. Campbell (1963), (1962) **s.c.** sînt „clase largi de reziduuri experențiale, care reprezintă atît relațiile cu experiența stocată, cît și cele cu coordonarea comportamentelor actuale în diferite situații de conduită, cu alte cuvinte, diferite relații între reziduurile experențiale și percepțiile actuale. Cele două dimensiuni principale ale oricărui **s.c.** sînt: *diferențierea conceptuală* (W. Scott, 1970) și *articularea* sau *gradul de integrare* și gradul de *complexitate cognitivă*

(A.I. Atkins și J. Bieri, 1970). Diferențierea conceptuală a fost definită (W. Scott, 1970) ca fiind distinctivitatea între elementele constitutive ale unui set, sau gradul de claritate cognitivă, opus ambiguității și confuziei. R.W. Gardner și A.R. Schoen (1970) introduc încă două variabile importante legate tot de diferențiere, și anume: mărimea registrului de echivalențe, care se referă la lărgimea posibilităților sau obiectelor pe care subiectul le consideră ca fiind la fel, și lărgimea categoriilor, care derivă logic din dimensiunea precedentă și se referă la gradul de finețe în care se folosește o anume dimensiune, de-a lungul căreia sînt situate diferitele categorii. Articularea se referă la gradul de relaționare-integrare între diferitele părți ale unei structuri. Harvay, Hunt și Schroeder stabilesc un optim de articulare, care să evite exagerările, atît de tipul compartimentalizării excesive cît și al interrelaționării excesive. *Complexitatea cognitivă se referă la gradul de diferențiere a sistemului de dimensiuni a unei persoane, pentru a aprecia, infera sau chiar a face predicții în legătură cu un comportament.* Ea este deci un construct care indică ceva despre modul în care o persoană își structurează lumea relațiilor sociale, o variabilă despre modul de prelucrare a informațiilor referitoare la comportamentul celorlalți, explicînd modul de transformare a informațiilor comportamentale în judecăți practice, sociale, clinice etc. După părerea noastră, **s.c.** are la bază tipurile speciale de activitate nervoasă superioară (gînditor și artistic), implicînd predominanța unuia sau altuia. Cercetările asupra **s.c.**, el fiind în același timp un concept al psihologiei generale și al psihologiei diferențiale, sînt numai la începuturile lor și nu cuprind încă aspectele mai complexe ale gîndirii teoretice și creatoare. Conceptul de **s.c.** este indispensabil legat de abordarea gîndirii și cunoașterii în genere și permite o corelare optimă a acestora cu sistemul personalității. *În cadrul* **s.c.** *intră și tipurile speciale de activitate nervoasă superioară (v.).*

STIMUL v. EXCITANT.

STÎNGĂCIE, însușirea pe care o au unii subiecți de a avea mîna stîngă mai puternică, mai îndemînatică decît mîna dreaptă și care o folosesc mai mult din această cauză în acțiunile lor practice. Cotidian, întîlnim multe cazuri de **s.**: subiecți care lucrează, mănîncă, salută, scriu cu mîna stîngă; sportivi (discoboli, floretiști, voleibaliști) care au o forță mai mare cu mîna stîngă etc. **S.** rezultă din exersarea precumpănitoare a mîinii stîngi în copilărie și are la bază o asimetrie a emisferelor cerebrale, deosebită de cea obișnuită. Întrucît marea majoritate a oamenilor folosesc dominant dreapta, este necesar ca în copilărie să se creeze condiții pentru evitarea **s.** într-un alt sens, **s.** semnifică nu o predominare neobișnuită ci dificultăți de coordonare a mișcărilor și deci neîndemînare.

STOCARE, proces sau capacitate psihofiziologică de fixare prin memoria de lungă durată a unei cantități anumite de informație (recepționată și prelucrată într-un interval de timp dat) și de conservare pentru o bună evocare. **S.** informațiilor este realizată și de către mecanisme de natură tehnică materială, de la cunoscutele magnetofoane pînă la automatele cu memorie finită sau infinită. Procesul de **s.** depinde de numărul elementelor memorative active pe toată durata procesului de recepționare și transmitere a informației, de sensibilitatea și inerția acestor elemente, de volumul lor de înmagazinare și de numărul conexiunilor asociativ-integrative dintre ele. În mod obișnuit, capacitatea de **s.** are un nivel mai scăzut decît capacitatea de prelucrare a informațiilor și unul mult mai scăzut decît capacitatea de recepție.

STOCHASTIC, probabilistic, aleatoriu. Convergența **s.** indică o dominanță a probabilităților rezultată din calculul adecvat, producerea întîmplătoare a unor evenimente. Legătura stochastică este exprimată de legi ce se verifică numai statistic.

STRABISM, defect de coordonare a vederii binoculare, constînd din dificultăți de convergență sau divergență a celor două axe vizuale. Este cauzat fie de afectarea nervului oculomotor fie de dispoziția asimetrică a ligamentelor musculare oculomotorii. În primul caz, tratamentul este pedagogico-medical, în cel de-al doilea defecțiunea poate fi corectată prin intervenție chirurgicală.

STRATEGIE, artă a celui ce conduce o luptă într-o anumită direcție și conform unui principiu unitar; deosebit de tactică, care privește ordinea concretă, dispozițiile de repartizare și organizare în teren și în anumite momente. În științele sociale și psihologie, **s.** este un plan de acțiune ordonată în vederea atingerii unui scop. În teoria jocurilor, după René Rox, o **s.** desemnează un ansamblu coerent de decizii care acordă unui factor responsabilități principale în raport cu alte eventualități în baza unor ipoteze cu privire la comportarea altor factori. Stabilirea unei **s.** necesită estimarea probabilităților și adoptarea unei reguli sau unui indicator preferențial. Deci **s.** este decizia în raport cu ipoteza cea mai plauzibilă corelată cu scopul urmărit. În rezolvarea problemelor, J. Bruner înțelege **s.** ca principiu sau direcție generală de acțiune. Termenul a dobîndit o largă utilizare în psihologia gîndirii și învățării și în teoria educației.

STRESS (termen engl.), termenul are în general două accepțiuni: a) *situație, stimul, ce pune organismul într-o stare de tensiune;* b) *însăși starea de tensiune deosebită a organismului prin care acesta își mobilizează toate resursele sale de apărare pentru a face*

față unei agresiuni fizice sau psihice (emoție puternică). Unii autori au în vedere doar aspectul psihologic al **s.**, privindu-l ca pe o totalitate a conflictelor personale sau sociale ale individului, care nu-și găsesc soluția într-un fel sau altul (P. Fraisse). Termenul de **s.** a fost introdus de H. Selye (1950) care, lucrînd pe animale, a avut în vedere mai ales **s.** provocat de stimuli fizici. După el, reacția organismului are trei faze care formează „sindromul general de adaptare": a) faza de alarmă în care organismul încearcă să se apere de acțiunea nocivă prin acțiunea puternică a sistemului endocrin (secreție de adrenalină și de steroizi); b) faza de revenire (rezistență specifică), în care organismul pare că se adaptează la situație, comportîndu-se relativ normal; c) faza de epuizare apare după o perioadă mai îndelungată de acțiune a stimulului nociv (**s.** *continuu*). Se caracterizează prin modificări hormonale intense, secreție masivă de adrenalină. În cele din urmă, animalele mor epuizate. Dacă în timpul fazei de revenire se adaugă un alt stimul nociv (stressant), animalele nu rezistă și mor. Același fenomen apare și sub influența emoției prelungite. În **s.** se produc modificări morbide (hipertensiune, ulcere gastrice etc.). În cazul omului, **s.** *psihologic* este provocat de emoții prelungite datorate în primul rînd frustrației, conflictelor, anxietății. Există **s.** de suprasolicitare dar și **s.** de subsolicitare. Un **s.** moderat antrenează și stimulează vitalitatea organismului. Caracterul nociv al **s.** apare atunci cînd degradările produse sînt prea ample, depășind capacitățile adaptative ale organismului.

STRESS CIBERNETIC, tabloul general al perturbațiilor unui sistem cibernetic cu autoorganizare ca răspuns la modificările mediului, atunci cînd aceste modificări depășesc (sau tind a depăși) capacitățile modelelor de răspuns de care dispune sistemul în momentul dat pentru anumite tipuri de modificări ale mediului și tind să afecteze variabile esențiale ale sistemului (I.P. Vasilescu). Pînă în prezent nivelele de complexitate ale sistemelor la care s-a aplicat conceptul de **s.** au evoluat între o limită inferioară reprezentată de celulă și o limită superioară reprezentată de individ. Extinderea conceptului de **s.** la orice sistem cu autoorganizare face posibilă utilizarea sa în domeniul psihosocial și sociologic și interpretarea în structuri comune a unor fenomene aparent disparate (biologice, psihologice, sociologice, electronice etc.).

STRESS SOCIOMETRIC (STRESS DE GRUP, STRESS INTERPERSONAL), în perspectiva cibernetică a conceptului de stress (vezi stress cibernetic), studiul fenomenului de stress poate fi făcut nu numai la nivel intraindividual, ci și la nivele care includ individul ca element subordonat. Studiul modificărilor psihosociale de la nivelul grupului sub influența situației stressante reprezintă un caz particular de **s.** cibernetic supraindividual în care sistemul considerat este grupul. Studiile arată că evoluția trifazică pe care o descrie H. Selye (1956) pentru stressul biologic se regăsește la evoluția *stressului* interpersonal. Caracterul grupal (interpersonal) nu este dat de natura situației stressante (care poate fi fizică, socială, culturală, interpersonală, fiziologică etc.) ci de nivelul (psihosocial) la care se înregistrează modificările. Atrage atenția că termenul de „stressul interpersonal" sau de „stressul de grup" a circulat în literatură pentru a desemna nu o stare de stress la nivel psihosocial, ci un agent stressant psihosocial, ceea ce este total greșit. Deja H. Selye a luptat împotriva confuziei dintre termenul de stress, care desemnează starea sistemului și agent stressant care se referă la situația agresoare (intrările, ieșirile). Stressul de grup a fost numit și sociometric deoarece modificările pot fi urmărite în bună parte prin intermediul tehnicilor sociometrice (I.P. Vasilescu).

STROBOSCOP, 1) aparat ce creează imaginea unei mișcări cinematografice, alcătuit din două discuri, dintre care unul este transparent, pe care sînt desenate imagini succesive, ce se rotesc simultan și în mod inegal, dînd impresia de mișcare. 2) Aparat ce dă naștere unor scînteieri luminoase intermitente de ritm reglabil.

STRUCTURALITATE, proprietate a stadiilor relevate de psihologia genetică, constînd în faptul că trăsăturile caracteristice fiecăruia nu sînt simplu juxtapuse (nu pot fi înțelese separat), ci alcătuiesc împreună un *întreg* sau *o structură* (de unde vine și numele proprietății). De ex., dacă operațiile formale (sau logice) caracterizează ultimul stadiu al psihogenezei inteligenței, trebuie să ținem seama de faptul că o operație formală se definește nu de sine stătător ci prin apartenența ei la structura de grup. Integrativitatea se deosebește deci de integralitate prin aceea că prima proprietate se referă la relațiile dintre două stadii proxime, în vreme ce a doua se referă la relațiile interne unui aceluiași stadiu.

STRUCTURĂ (lat. *struere* — a clădi, a construi), construcție, totalitate organizată, în care părțile sînt dependente de întreg și, în consecință, solidare unele cu altele; termen apropiat ca sens cu acela de Gestalt sau, după P. Guillaume, cu acela de „formă", configurație. Cl. Lévi Strauss introduce încă o distincție: „forma se definește prin opoziție față de materie care îi este străină; dar structura nu are un conținut distinct: ea este conținutul însuși, prins într-o organizare logică, conceput ca o proprietate a realului". După R. Muchielli, **s.** se poate defini în genere ca o unitate avînd o lege imanentă de acțiune și dezvoltare, o cauzali-

tate proprie și realizînd o individualitate funcțională, în acest sens înțelesul se apropie de cel de sistem. După J. Piaget, **s.** este o totalitate de transformări dotată cu autoreglare, care păstrează un invariant. Detaliate, cele trei proprietăți principale ale **s.** se prezintă astfel: a) proprietatea de *totalitate*, **s.** este un ansamblu de elemente care, ca întreg, dispune de proprietăți care nu sînt reductibile nici la proprietățile elementelor luate în parte și nici la suma proprietăților acestor elemente; b) proprietatea de totalitate de *transformări*, **s.** nu este o formă statică oarecare, ci, dimpotrivă, că elementele ei au un caracter dinamic, că ele nu sînt „obiecte", ci „procese"; c) în sfîrșit, proprietatea de *autoreglare*, totalitatea de transformări se conservă sau se îmbogățește prin jocul însuși al transformărilor sale, dacă acestea nu se întind în afara „granițelor" respectivei totalități sau dacă nu fac apel la elementele exterioare ei: două transformări combinate dau o a treia, care este tot o transformare de natura primelor două, din a căror combinare rezultă (deci transformările alcătuiesc ceea ce matematicienii numesc un „grup").

STRUCTURĂ COGNITIVĂ, construct ipotetic, care se definește ca o entitate stabilă pentru caracteristicile sau considerentele stilistice ale gîndirii, spre deosebire de abilitățile cognitive, care sînt variabile dinamice. **S.c.** sînt modalități specifice de prelucrare a informației receptate și sînt mai stabile decît însăși conținutul celor receptate sau prelucrate. Conținutul întregii noastre experiențe se organizează în ansambluri structurale cu anumite semnificații; modul în care experiența noastră este recepționată, prelucrată și interpretată, depinde tocmai de **s.c.** preexistente (categorii perceptive, cogniții, așteptări etc.). Pentru K. Lewin, **s.c.** se referă la modalitatea în care individul întîmpină lumea, totalitatea experiențelor, expectanțelor, convingerilor și cogniților sale. Variabilele de conținut ale gîndirii se referă la ce anume gîndește individul, avînd deci un caracter fluctuant și fiind variate la infinit, pe cînd variabilele structurale, stilistice, formale, referindu-se la cum anume gîndește individul, sînt în număr limitat, prezentînd doar cîteva modalități bine definite. **S.c.** sînt deci invariante cognitive operaționale și țin în mare măsură de personalitatea individului. În timp ce stilurile cognitive (v.) se referă la modalitățile habituale și personale de prelucrare a informației, la aspecte ale procesului de gîndire, **s.c.** se referă la sistemele care mediază aceste procese: schemele lui Bartlett și Piaget, hărțile cognitive ale lui Tellman.

STUDIUL DE CAZ, metodă introdusă în cercetările sociologice de către Le Play și dezvoltată de către W.I. Thomas și F. Znanieschi și studiul emigranților polonezi în America. **S.d.c.** se referă la comportamentul individual în ansamblul cadrului social, punînd accentul pe analiza datelor și pe prezentarea lor unitară, ca variabile relevante necesare înțelegerii unei „unități" (persoană, grup social, comunitate, națiune). În **s.d.c.** sînt luate în discuție: documentele personale de orice fel: scrisori, jurnale intime, însemnări etc. În prezent, în **s.d.c.** se pune un accent deosebit pe folosirea interviurilor. Prin analiza detaliată cît mai completă a unui fapt, individ sau grup, se încearcă explicarea unei categorii de fenomene. Dintr-o serie de **s.d.c.** analogice se pot descoperi cu ajutorul analizei statistice variabile pe baza cărora se formulează ipoteze.

STUPOARE, starea de tulburare accentuată a conștiinței în care activitatea psihomotorie a persoanei pare suspendată; cel în cauză nu mai răspunde la întrebări, nu mai reacționează la excitanți decît atunci cînd aceștia sînt foarte puternici, conduita lui fiind ruptă de legăturile cu mediul.

SUBCONȘTIENT, termen apărut în psihologia secolului al XIX-lea și prin care sînt desemnate *fenomenele și însușirile psihofiziologice și psihice ce nu persistă permanent în sfera conștiinței dar pot păși selectiv și cu ușurință pragul acesteia în raport cu împrejurările.* Este un fel de *„conștiință latentă"* și potențială, care este inferioară, dar coexistă cu și deservește conștiința clară. Pentru **s.** s-a mai utilizat și termenul de **subconștiință** sau de *zonă marginală a conștiinței*. Totodată **s.** a fost caracterizat ca un „inconștient normal" (M. Pradines) sau ca o zonă superficială și apropiată de conștiință a inconștientului, care spre deosebire de sferele „profunde" ale inconștientului se află în relații de compatibilitate cu conștiința și este ușor accesibilă acesteia. Fapt este că **s.** a fost calificat de S. Freud ca *preconștient*, iar în conflictul dintre conștient și inconștient, s-a arătat că **s.** se situează pe pozițiile conștiinței, participînd la refularea pulsiunilor inconștiente. Acestea sînt filtrate prin **s.** și numai unele ajung la conștiință. De asemenea numai unele din formațiunile conștiinței, fiind filtrate prin **s.**, ajung să fie incorporate și transformate în sferele inconștientului. În consecință, deși **s.** *se prezintă ca rezervă și subsistem potențial al conștiinței și totodată ca postconștiință și preconștiință, iar pe de altă parte se prezintă ca un inconștient nonconflictual și transparent,* nu avem motive să integrăm acest subsistem în vreunul din cele două sisteme polare, ci trebuie să recunoaștem existența relativ autonomă a **s.** ca termen sau modalitate mediatorie și tranzitorie între conștient și inconștient. Aceasta, deși mulți autori îl confundă ilegitim cu inconștientul care dispune de alte caracteristici. În psihologie, pe seama **s.** s-au pus elementele cristalizate ale conștiinței stinse sau uitate (Th. Ribot), automatismele psihice

fixate prin repetiție și fragmentate (P. Janet), faptele de deprindere și memorie potențială (H. Piéron, M. Ralea), montajele intelectuale (Chr. Ehrenfels, D. Uznadze), structurile operaționale nereflexive (Piaget), fenomenele perceptive neintegrate conștient și care astfel îndeplinesc funcții reglatorii (S. Rubinstein, A. Leontiev). Deci în **s.** intră complexe senzoriomotorii aconștiente, deprinderile de orice fel ca și operațiile necontrolate conștient și de asemenea fenomenele de memorie potențială. Noi considerăm **s.** ca un ansamblu de servomecanisme și implicații nemijlocite ale conștientului, ca o rezervă de informații și operații, din care se construiesc faptele de conștiință, ca un subsistem mediator care face parte din *eu*, deosebindu-se de *eul* conștient întrucît persistă într-o formă latentă sau implicită, dar totodată deosebindu-se radical de inconștient, pe care cei mai mulți îl caracterizează ca pe un „alter ego".

SUBIECT, termen al cuplului polarizat: subiect-obiect; *omul activ, capabil să cunoască, să transforme și să valorizeze prin activitatea sa lumea obiectelor.* Dacă în logică, **s.** înseamnă obiectul despre care se afirmă sau se neagă ceva, prin predicație, în epistemologie și antropologie este **s.** *ființa cunoscătoare ce se opune obiectelor supuse cunoașterii și există ca ființă pragmatică, înzestrată cu valori și producătoare de valori.* Acțiunea, în oricare din formele ei, este nota definitorie a **s.** Determinarea calitativă a **s.** constă în măsura intervenției lui în ambianța și în luarea în stăpînire a propriei ființe. Însuși modul de a acționa pe plan mintal sau material este mijlocit sociocultural și se construiește în plan social-istoric. Piaget arată că acțiunile particulare ale **s.** individuali sînt „coordonările cele mai generale ale tuturor sistemelor de acțiune, traducînd astfel ceea ce este comun la toți subiecții și referindu-se deci la subiectul universal sau epistemic iar nu individual. Încă de la început activitatea matematizantă apare ca fiind reglată prin legi interne și ca sustrăgîndu-se arbitrariului voințelor individuale. **S.** *epistemic* este decentrat, capabil să organizeze rațional experiențe și să utilizeze cunoștințele empirice și științifice pentru a descoperi și urma obiectivitatea. Analogic, prin determinări ale sistemului sociocultural și prin participarea la acesta se constituie pe lîngă și în unitate cu **s.** *epistemic*, **s.** *pragmatic* și **s.** *axiologic.* Aceste trei ipostaze ale **s.** sau ale *eului* ne apar ca fiind abstracte, dar ele sînt esențiale și definitorii atît pentru **s.** individual cît și pentru **s.** *colectiv.* Nu trebuie uitat că **s.** rezultă, există și se afirmă din și în procesul social al interacțiunilor cu ambianța. Considerat concret, în perspectivă psihologică, **s.** reunește funcțiile sale pragmatică, cognitivă și valorică ca esențe ale conștiinței umane și reprezintă atît un produs social cît și un agent al istoriei. În psihologie, **s.** este tratat restrictiv și esențial la nivelul conștiinței, acțiunilor transformative și relațiilor preferențiale sau este tratat global ca personalitate sau sintalitate, **s.** dispunînd de o relativă autonomie, apare ca purtător și autor al acțiunii, cunoașterii și valorilor. Este o ființă dependentă de ambianța sa și care trăiește acționînd, este patient și agent în același timp, definindu-se, prin relațiile în care este angajat și se angajează. Studiul științific al **s.** psihic scutește de transcendență. Analiza obligă însă la considerarea diverselor determinări și laturi ale **s.** și în continuare la relevarea interacțiunii lor interne și la explicarea raporturilor hipercomplexe dintre **s.** și macrosistemele din care face parte. În psihologie, termenul de **s.** este luat și în sensul limitativ logic de obiect al cercetării, vorbindu-se despre **s.** de experiment etc.

SUBIECTIV, ca derivat de la subiectul psihic rămîne în opoziție cu proprietatea de obiectiv, dar prezintă mai multe sensuri; în genere, este **s.** ceea ce aparține subiectului și este reprezentativ pentru el. În speță, calificativul se referă la forma sau legătura fenomenelor psihice. Conținutul vieții psihice se împlinește și persistă într-o formă subiectivă dar, după cum remarcă Ananiev, ar fi o greșeală capitală ca acest conținut informațional și reflectoriu să fie declarat ca fiind prin originea și conținutul său exclusiv subiectiv. Produsele activității psihice și unele din momentele procesuale sînt, după cum o arată Rubinstein, în același timp **s.** în opoziție cu obiectivul și ideale, prin semnificație, în raport cu materialul. A. Kiselincev a remarcat că **s.** are o sferă mai largă decît idealul. Procesele mintale sînt integral subiective și pot fi tratate ca atare și în plan ontologic, pe cînd semnificația epistemică ideală nu are decît anumite momente subiective. Și **s.** există obiectiv și ca atare face parte din obiectul psihologiei. Planurile senzorial, mintal și tensional se prezintă ca subiective. Sub această incidență termenul de **s.** desemnează ceva ce este intern, ține de interioritatea subiectului. Este o caracterizare funcțională specifică, inerentă vieții spirituale ca verigă a vieții de relație. Ontologic, **s.** se prezintă ca trăire sau desfășurare de trăiri. Psihismul subiectiv se prezintă, sub aspect fenomenal, ca un polipier de trăiri cu care subiectul se confundă și pe care le resimte. Intimitatea trăirilor subiective nu înseamnă că acestea sînt determinate exclusiv de factori endogeni. Aici intervine, mai degrabă, o intersecție a influențelor ce vin din mediul intern cu cele provenite din ambianță, altfel spus, prin trăirile interne se dă un răspuns situațiilor în care se află subiectul sau pe care le presupune. Trăirea subiectivă evidențiază însuși sensul vieții ca fiind atribut al unui sistem cu autoorganizare și autoreglaj. Trăirile subiective se situează în zona su-

perioară a vieții care se eliberează de standardurile funcționale organice, prezintă un maximum de deschidere, în baza unui maximum de plasticitate, omul trăindu-și viața sa în lume și sub imperiul acesteia, cele mai intime trăiri subiective urmînd reperele modelelor culturale. În acest sens stările sînt nu numai mijloace ci și rezultate ale interacțiunii active a subiectului cu obiectul. Această a cincea accepțiune a **s.** de a fi activ, de a reprezenta un anumit activism, este de esență întrucît le cuprinde pe toate celelalte. În consecință, comitem o croare dacă echivalăm termenul de **s.** cu acela de activ. Ne referim cu deosebire la activismul intern, fundamental, neurodinamic și apoi la activismul psihic situat la diverse nivele între senzoriomotor și reflexiv. Forma subiectivă de acțiune este o verigă a conduitei de ansamblu și totodată premisă și rezultantă a acesteia. Specificul subiectiv este în același timp generator de zgomote și antientropic, aleatoriu și antialeatoriu. În aceste condiții cunoscutul se îmbină cu necunoscutul, adevărul cu falsul, accidentalul cu necesarul. Disfuncția acestor cupluri, izolarea și interpretarea unilaterală a unui termen poate crea mari confuzii. În legătură cu inevitabilele deformări pe care le introduce **s.**, acesta a fost înțeles, mai ales în logică, doar ca un factor de deformare și croare. Chiar limbajul uzual înțelege deseori **s.** ca fals, pătimaș, mărginit, irațional. Deformările se pun în special pe seama activității. Însăși absolutizarea acestei laturi sau efecte ale **s.**, care fiind pasional, optează și, căutînd, se supune legii încercărilor și erorilor, reprezintă o gravă deformare și eroare. Fără a exclude sensul colateral al subiectivității ca deformare și limitare accidentală, trebuie să promovăm, în prim plan, sensul **s.** de activare în vederea unei cît mai profunde și corecte reflectări și în vederea creației. Cu cît este omul mai subiectiv, deci mai activ, cu atît are mai multe șanse de a cunoaște adecvat lumea și de a se orienta dincolo de noianul întîmplărilor pe calea necesității obiective obținînd efecte creatoare. Teorema poate fi demonstrată sau măcar argumentată, cu date globale ale psihologiei. Astfel gîndirea reprezintă o reflectare mai profundă decît cea senzorială întrucît este mijlocită și discursivă, deci mai complexă și activă, deci subiectivă, decît procesele senzoriale ce angajează desfășurări subiective mai simple și superficiale. Dacă ar fi însă să absolutizăm în acest sens principiul de reflectare **s.** *activ*, reducînd totul la o dependență liniară, nu am evita blocajul dogmatic și mecanicist. Cunoașterea devine creatoare întrucît sub imperiul perpetuei atitudini transformative, decelate de practică, se restructurează, riscînd erori pentru a dobîndi noi adevăruri și a crea. Este un ultim sens al termenului de **s.** acela de a fi selectiv, constructiv și creator. În concluzie, *calificativul de* **s.** *are 6 sensuri: 1) categorial, ceea ce este dependent de subiect; 2) topic, privind localizarea internă; 3) sensul descriptiv, de caracteristică a trăirilor, stărilor, proceselor psihice; 4) nota de afectare a logicului prin deformări și limite; 5) caracterul definitoriu, atît epistemic cît și ontic — de a fi activ, în sensul luării în stăpînire a obiectivului în plan cognitiv și pragmatic și 6) caracterul creativ exprimat în transformare și inovare.*

SUBLIM (lat. *sublimis* — înaltă; măreț), categorie a esteticii care exprimă însușirea unor obiecte și a unor procese de amploare neobișnuită (în natură și societate), ca și a unor acte umane de excepțională noblețe; ceea ce este la maximum elevat, superior, după proporții sau valoare, culminativ, inapreciabil, și antrenează trăiri corespunzătoare de elevație, spaimă, dublată de elan și entuziasm, subordonare a *eului* față de măreție și frumos la superlativ.

SUBLIMARE, proces postulat de Freud pentru a desemna activitățile umane, care în mod aparent nu se află în raport cu sexualitatea, dar care își au de fapt resursele energetice în forța pulsiunilor sexuale. El a descris ca activități principale de **s.** activitatea artistică și intelectuală. O pulsiune este **s.** în măsura în care este redirecționată către un nou scop non-sexual și în care vizează obiecte valorizate social. Înscriind-o între strategiile defensive ale *eului*, psihanaliza afirmă că este vorba de un procedeu folosit de persoană pentru a deturna energia sexuală (și uneori agresivă) de la scopul său primar și a o angaja într-un nou sistem de investiție. Dar față de celelalte mecanisme defensive, **s.** se diferențiază prin faptul că reușește să schimbe scopul și obiectele și ajunge la o veritabilă descărcare a energiilor pulsionale. **S.** este deci o „refulare reușită" (Freud) permițînd ajustarea socială și dezvoltarea personalității. În această calitate, **s.** iese din sfera nevrozei, permițînd subiectului s-o evite; ea este cea care asigură organizarea *eului* moral și social.

SUBLIMINAR v. INFRALIMINAR.

SUBNORMALITATE INTELECTUALĂ, sindrom care se referă la o stare de dezvoltare intelectuală net subnormală, avînd în majoritatea cazurilor o determinare organică.

SUBSTITUIRE CULTURALĂ, proces de schimbare culturală în care un element de cultură ia locul altuia. Pentru H. Barnett, care concepe cultura mai mult ca idei decît ca acțiuni și obiecte, **s.c.** e mai mult un proces psihologic decît unul cultural. După P. Sorokin **s.c.** este „o schimbare totală a sistemului cultural sau a comportamentelor sale esențiale".

SUBSTITUIRE NEURONALĂ, mecanism operativ al rețelei neuronale constînd în următoarele variante funcționale: un neuron se poate substitui altuia sau unui grup de neuroni ale căror eferențe converg asupra aceluiași substrat neuronal; mai mulți neuroni

se substituie unuia singur în cazul în care eferențele primilor se proiectează pe substraturi neuronale diferite, procesul neural respectiv activînd aceste substraturi multiple.

SUCCESIVITATE, proprietate a unor acte perceptive cum este auzul și kinestezia, a activităților intelectuale, și a trăirilor afective complexe de a se desfășura în timp, ca o suită de momente apropiate dar discernabile și urmînd o anumită ordine. Bergson arată că sub raport fizic toate actele psihice se caracterizează prin **s.** dar tind să devină, subiectiv, simultane.

SUGESTIBILITATE, proprietatea de a fi ușor influențat de altcineva. **S.** poate fi întîlnită atît la omul sănătos psihic, cît și la bolnavul mintal. Ea se manifestă, în formele ușoare, prin imitarea unor gesturi, atitudini, uneori în mod inconștient, așa cum se întîmplă, spre ex. în contagiunea căscatului. În forme mai deosebite, **s.** este rodul unei voințe slabe cînd subiectul acceptă necritic, pasiv, idei străine, sau cînd cedează și se supune cu ușurință la anumite influențe externe. Stări de **s.** crescute sînt întîlnite la copii, la persoanele naive sau la debilii mintali, datorită imaturării mecanismelor voinței sau datorită deficiențelor intelectuale. Uneori, sînt întîlnite stări de **s.** crescute, temporare, în oboseală, ebrietate. Într-o formă patologică, **s.** este întîlnită în unele boli psihice unde, adeseori, întreg comportamentul bolnavului este determinat de cele mai neînsemnate influențe exterioare (v. isteria). Starea opusă **s.** este negativismul. K. Platonov afirmă că o **s.** crescută este un simptom al slăbiciunii funcțiilor celui de-al doilea sistem de semnalizare.

SUGESTIE, considerată ca făcînd parte din seria fenomenelor automate și a acțiunilor subconștiente, **s.** este interpretată ca o reacție particulară la anumite percepții, care se manifestă prin activarea unei tendințe la care se răspunde, fără colaborarea persoanei în ansamblu (G. Ionescu). După P. Janet, **s.** constă în a provoca în mod artificial, sub forma unei impulsiuni, funcționarea unei tendințe, pe care subiectul n-o poate obține prin controlul voinței personale. Autorii moderni consideră **s.** ca o conduită obținută printr-un stimul aplicat, în absența unei informații specifice asupra naturii răspunsului așteptat (R.M. Dorcus — 1963). Autorii români (V. Predescu — 1970) lărgesc sfera noțiunii de **s.** acordîndu-i o dublă accepțiune: ca *proces psihic constînd dintr-o influență exercitată de o persoană asupra psihicului uneia sau mai multor persoane, transmiterea unor sentimente, idei, atitudini comportamentale și ca metodă de psihoterapie, constînd în a imprima bolnavului psihic convingeri optimiste în posibilitatea reversibilității fenomenelor patologice, mobilizarea pentru a putea lupta împotriva apariției unor fenomene psihopatologice, bolnavul putînd fi în stare de veghe, somn narcotic sau hipnotic.* Prin **s.** se facilitează detenta emoțională (catharsis) sau se permite o priză de conștiință (**s.** se poate exercita independent de starea hipnotică, după cum și hipnoza poate fi realizată fără **s.**). Fenomenul de **s.** depășește deci cu mult, prin amploarea și semnificația lui, elementul psihoterapiei, manifestîndu-se în diverse forme, în grade diferite de intensitate și în cele mai diverse situații. **S.** este unul din modelele de bază ale interacțiunii umane, și privește nu numai indivizii luați izolat (**s.** *individuală*), ci și grupurile mici (**s.** *de grup*) și cele mari (**s.** *de masă*). În principal, este vorba despre putința pe care un individ o are de a impune, prin forța afirmației sale, o idee sau o emoție uneia sau mai multor persoane. Reușita **s.** depinde de jocul dinamic al unor forțe care se găsesc atît în cel care sugestionează cît și în cel care este sugestionat. În acest sens, **s.** poate fi definită atît ca acțiune (persuasivă, prin care un individ impune altuia o idee, o credință sau o tendință), cît și ca fenomen (de supunere față de o idee, tendință sau credință, cu origine într-o acțiune exterioară și care comportă o „strangulare" a puterii și a libertății de voință a celui sugestionat). După Pavlov, mecanismul **s.**, în general, este efectul concentrării excitației în emisferele cerebrale, într-un anumit punct, ce devine dominat și inhibă zonele adiacente; astfel, „cuvîntul-comandă" acționează cu totul izolat de celelalte influențe, devenind un stimul necesar. Pavlov studiază rolul cuvîntului care poate înlocui, și în aceeași măsură poate provoca orice fel de reacție. Astfel, **s.** constă în subordonarea activității nervoase superioare unei persoane, influențelor verbale a unei alte persoane, dar care se realizează nu pe baza argumentelor raționale, a motivării logicii, ci pe calea subordonării la aceste influențe, într-un mod inconștient. **S.** depinde de foarte mulți factori, cum ar fi: motivația celui care sugestionează și a celui care este sugestionat, de factorii de ambiguitate ai situației respective cît și de particularitățile constituționale ale celor două persoane.

SUMAȚIE, fenomen al propagării impulsurilor prin centrii nervoși, constînd în însumarea stimulațiilor care creează o stare de excitație centrală favorabilă descărcării neuronilor motori. Se poate distinge o **s.** *spațială*, a stimulilor care declanșează excitații simultane, transmise pe calea mai multor nervi aferenți, convergenți spre același grup de neuroni motori, și o **s.** *temporală*, a stimulilor care declanșează excitații ce se succed la intervale scurte pe calea aceluiași nerv aferent.

SUPER-EGO v. SUPRAEU

SUPERSTIȚIE, credință falsă reflectînd necunoașterea legilor care guvernează natura și societatea și înlocuirea acțiunii acestora cu „forțe obscure", supranaturale de care omul trebuie să se teamă. **S.** izvorăsc din mentalitatea primitivă, magică, și în-

grădesc dezvoltarea personalității.

SUPRAEU (SUPER-EGO), în teoria lui S. Freud, a treia instanță a personalității, care constituie expresia existenței individului în mediul social; el este *purtătorul normelor etico-morale, a regulilor de conviețuire socială*. Freud vede în conștiința morală, autoobservarea și formarea idealurilor, funcții ale **s.S.** este achiziția recentă și relativ fragilă a individului, dezvoltată în conformitate cu normele și nivelul sociocultural al comunității din care face parte. El își are originea în Id *(sinele)* și se dezvoltă în interrelația ocazionată de experiențele *eului (egoului)*, în cadrul personalității. Prin rolul și statutul său, **s.** caută să refuleze impulsurile Id-ului, mai ales cînd acestea sînt de natură instinctivo-afectivă sau agresivă. De asemenea, **s.** obligă *eul* la substituția scopurilor realiste, moraliste și îl împinge la lupta spre perfecțiune și sublim. **S.** reprezintă deci în primul rînd instanța verificatoare, cenzurantă a personalității. Împreună cu Id-ul, **s.** reprezintă instanța care „tamponează" și „contraocazionează" permanent existența individului, avînd roluri și funcții opuse și asigurînd astfel dialectica dezvoltării individului. Născut din inconștient, **s.**, ca și *eul*, constituie un triumf al elementului conștient, element care devine cu atît mai manifest, cu cît omul este mai matur, mai sănătos și mai elevat sub aspect social.

SUPRAINVESTIȚIE, investiție suplimentară a unei reprezentări, percepții etc., deja investite. Termen introdus de Freud (1895), pentru a desemna „legea biologică căreia *eul* i se supune, în cadrul proceselor de atenție". În acest sens **s.** în cadrul teoriei freudiene a conștiinței, se aplică mai ales proceselor de atenție. **S.** se realizează întotdeauna printr-un nou aport de energie pulsională (de ex. la o reprezentare, percepție etc.).

SUPRAINTERPRETARE, termen utilizat de Freud, pentru a desemna o nouă interpretare, o reinterpretare a unei interpretări deja coerente și a valorii acestei prime interpretări. Freud utilizează acest termen mai ales în cazul interpretării viselor, cînd cel analizat își completează propria interpretare și pe baza acesteia, cu noi asociații. Prin suprapunerea semnificațiilor, devine astfel posibilă o înțelegere și o interpretare mai profundă din partea analistului.

SURDITATE, pierdere totală sau parțială a capacității de a auzi, cauzată de boli sau anomalii ale diverselor segmente ale analizatorului auditiv. Se deosebesc mai multe tipuri de **s.**: **s.** de *conducere*, datorită tulburărilor transmiterii sunetelor la urechea internă; **s.** *de percepție* provocată de alterarea receptorilor din urechea internă, sau a nervului auditiv; **s.** *centrală*, cauzată de leziuni ale căii auditive sau a centrilor auditivi; **s.** *psihică*, unde nu se decelează nici o leziune organică. **S.** poate fi congenitală, sau dobîndită, unilaterală sau bilaterală, temporară sau definitivă. După C. Pufan, psihologic, **s.** ridică probleme importante, legate de găsirea căilor de realizare a intercomunicării verbale (probleme legate de formarea gîndirii conceptuale, în locul celei realizate prin imagini generalizate, care sînt inferioare din punct de vedere al operativității).

SURDITATE DE PERCEPȚIE, este determinată de leziuni ale cohleei și ale căilor nervoase. Audiția este foarte diminuată pentru vocea înaltă și abolită pentru vocea șoptită.

SURDITATE DE TRANSMISIE, este cauzată de leziuni ale aparatului timpano-oscicular. Audiția este ușor modificată pentru vorbirea puternică și foarte diminuată pentru vorbirea șoptită, corespunzînd triadei lui Bezold; 1) ridicarea limitei inferioare a cîmpului auditiv; 2) mărirea conductibilității osoase (Rinné negativ); 3) Weber labralizat la urechea cea mai surdă.

SURDITATE PSIHICĂ (AGNOZIE AUDITIVĂ) formă de surditate în care percepția auditivă funcționează. Deficitul constă în neputința de a identifica sursele sonore și de a le diferența (de ex.: nu distingi sunetul unui clopot de cel produs de un motor de automobil).

SURDITATE VERBALĂ PURĂ, este cauzată de leziuni localizate în adîncimea substanței albe a celei de-a doua circumvoluțiuni temporale. Bolnavul nu înțelege cuvintele vorbite pe cînd limbajul interior, scrisul și cititul rămîn intacte.

SURDOLOGIE, disciplină particulară psihopedagogică, denumită astfel de C. Pufan, care se ocupă de particularitățile surdomuților și hipoacuzicilor și de mijloacele instructiv-educative adecvate recuperării și adaptării lor la muncă. **S.** include surdopsihologia, surdopedagogia și surdotehnica.

SURDOMUTISM, incapacitatea unei persoane de a auzi și vorbi. Copilul surd din naștere sau care a devenit surd în primii ani de viață suferă și de mutism deoarece, neauzind cuvîntul rostit, nu poate însuși limbajul, deși organele vorbirii lui sînt normale. Instrucția și educația copiilor surdomuți se face în școli speciale, unde se folosesc metode corespunzătoare de învățare a cuvintelor, în special metoda „citirii" cuvintelor pe buzele interlocutorilor (labiolectură). **S.** educat, deși handicapat de deficiențele sale, poate ajunge la realizări apreciabile.

SURÎS, expresie a reducției sau dispariției unei tensiuni, manifestare de satisfacție, bunăstare, echilibru, sănătate. În primele zile de viață copilul are unele reflexe faciale ce sînt socotite presurîzătoare. **S.** devine mai clar în momente de bucurie, la sfîrșitul primei luni. Se condiționează mai ales la fața omului și la vocea celor apropiați. În a doua lună, **s.** devine anticipativ și se dezvoltă prin imitație. Mai departe, se nuanțează, devine mai

complex și aceasta în raport cu relațiile afective. Elaborat ca un automatism, poate deveni și convențional.

SURMENAJ, stare de oboseală prelungită și accentuată care nu poate fi înlăturată de la o perioadă de muncă la alta, deci în condiții obișnuite de lucru și repaus. **S.** poate evolua către o stare gravă, care are nevoie de un tratament special și îndelungat. Cînd recreerea prin odihnă nu se efectuează satisfăcător, **s.** se agravează. De asemenea, **s.** persistă cînd, pentru a învinge oboseala, se folosesc așa-zisele substanțe stimulante ca tutunul, cafeaua sau alcoolul. Starea de **s.** se manifestă de obicei sub forma unor tulburări nervoase și circulatorii, îmbinînd simptome ce apar sau dispar ca, de pildă: dureri de cap, amețeli, palpitații, mîini și picioare reci și umede, senzație de apăsare în dreptul inimii, lipsa poftei de mîncare etc. **S.** netratat are ca urmare alte tulburări ca: astenie, gastrite, uneori ulcere etc. În sfîrșit, **s.** este cauza principală a nevrozei astenice.

SUSCEPTIBILITATE, în genere, dispoziție spre a se lăsa influențat mai ales datorită unor experiențe anterioare; reactivizare vie și unilaterală, vulnerabilitate. Exces de sensibilitate afectivă. Ca trăsături de caracter, dispoziție spre o nejustificată sau exagerată alarmare, supărare, depresiune.

T

T (procedeu de normalizare a scorurilor), transformare a notelor Z în vederea eliminării dificultăților de a opera cu valori negative. Valorile notei 8 de la -3 la $+3$ se înmulțesc cu 10 și se adaugă cîte 50 în fiecare parte a seriilor de la zero astfel încît se obține scara T cu valori între 20 și 80 unde zero din Z capătă valoare de 50.

Note Z: -3 -2 -1 0 1 2 3
Note T: 20 30 40 50 60 70 80

Notele T se pot obține și direct din scorurile brute conform formulei $T = 50 + \frac{10}{\tau}(x - \bar{x})$ în care τ = deviația standard, x = scorul brut, $\bar{x}$ = media, iar 50 = constantă.

T (test de semnificație — Student), indice statistic ce se aplică la eșantioane mai mici de 30 și care au o dispersie normală, alese la întîmplare pentru a verifica ipoteza nulă. Prin T se stabilește dacă diferența rezultatelor a două experimente este semnificativă, adică nu este datorită întîmplării și deci putem avea încredere în datele obținute. Semnificația se calculează la diferite grade de precizie considerînd riscul de a greși cu 0,5% sau numai cu 0,1%. În psihologie se lucrează de obicei cu $p = 0{,}05$.

T (tip), denumire a teoriei lui W. Jaensch privind imaginile eidetice, de tip fotografic și cu caracter obsesiv. Persistența lor obsesivă se combate prin tratament cu calciu.

TABU (în polineziană: *bu* — foarte, *ta* — sacru), semnifică interdicții prescrise în numele autorităților sacre avînd un caracter absolut și nemotivat și antrenînd, în cazul încălcării, grave pedepse sociale și religioase. Unele **t.** sînt ușor explicabile practic cum sînt cele prin care este prohibit incestul, consumul vînatu-

lui, astfel decît în colectivitate, uciderea celor din același trib, distrugerea cuiburilor păsărilor etc. Altele reflectă autorități sociale ce tind să se absolutizeze: tabuizarea pămîntului pe care calcă un șef sau vrăjitor, a obiectelor pe care le ating și în genere, dreptul acestora de a declara **t.** orice vor. În sfîrșit, sînt și **t.** greu de explicat în legătură cu împrejurările particulare ale existenței tribale, cu credințele totemice, cu superstiții, întîmplări traumatizante ș.a. Oricum, **t.** reprezintă o modalitate a moralei primitive. Freud a încercat o explicare a **t.** ca impus de strămoșul-totem și generînd complexe oedipiene etc. ceea ce reprezintă o ipoteză neverosimilă și abandonată.

TABULA RASA (lat. tablă curată, nescrisă, „tablă pe care nu este scris nimic"), semnifică, în epistemologie și psihologie, starea de totală lipsă de informație a subiectului; expresie aristotelică introdusă în circuit de Leibniz și pusă, interpretativ, pe seama lui J. Locke, prin care se arată că la naștere omul nu știe nimic (nu există idei înnăscute). totul depinzînd de experiență. De aici marea expansiune a empirismului. Totuși trebuie ținut seama de faptul că dacă nou-născutul într-adevăr nu știe nimic, totuși el dispune de premise ereditare care, funcțional, pot fi favorabile sau nefavorabile.

TACT, modalitate senzorială cutanată prin care se semnalizează contactul cu corpuri. **T.** poate fi: pasiv în condițiile imobilității atît a mîinii și a obiectului, sau activ, în condițiile mișcării. În acest caz, **t.** implică nu numai recepția cutanată ci și pe cea kinestezică, și se realizează ca un proces de palpație cu posibilități de discriminare a formelor. De aceea palpația este socotită a fi analogică văzului. Deosebită de văz și specifică pentru palpație este detectarea însușirilor de factură a corpurilor cum sînt: duritatea, porozitatea ș.a. În alt sens, termenul este folosit pentru a desemna o strategie a raportării la alte persoane implicînd discernămînt, adeziune sufletească, grijă pentru a nu leza demnitatea celui în cauză și a-l influența educativ sau instructiv în chip ingenios, fără duritate și evitînd conflictele.

TAHIFEMIE, formă patologică de hiperactivitate verbală, constînd în accelerarea exagerată a ritmului verbal, îngreunînd astfel mult comprehensibilitatea comunicării. Apropiat ca sens de termenul *tahilalie* în care se reflectă ritmurile accelerate ale civilizației tehnice. Simptom în stările maniacale.

TAHISTOSCOP, aparat ce permite prezentarea vizuală a unei imagini într-un timp foarte scurt (de ordinul miimilor de secundă).

TALAMUS, formațiune diencefalică, care intră în alcătuirea talamencefalului (partea superioară a diencefalului), format din două mase ovoide de substanță nervoasă care poartă denumirea de corpii optici sau straturile optice. **T.** este situat pe fețele laterale în partea posterioară a ventriculului III, fiind despărțit de hipotalamus prin șanțul hipotalamic. Ca structură, la exterior, prezintă un strat subțire de substanță albă, formînd lama medulară externă și stratul zonal, în partea posterioară; părțile interne formează însiși pereții ventriculului III. În interior se găsește substanța cenușie, despărțită de lama medulară internă, formată din substanță albă, în patru mase nucleare principale: nucleu rostral anterior, nucleu posterior, nucleu lateral sau extern și nucleu median sau intern. Aceste formațiuni nucleare cuprind mai mulți centri nervoși care primesc informațiile de la centrele etajelor inferioare ale nevraxului și le transmit la scoarță, alcătuind astfel centrul de integrare a întregii sensibilități extero- și interoceptive a organismului. Toate căile centripete care vin de la măduva spinării, bulb și cerebel, trec înainte de a ajunge la scoarța cerebrală prin **t.,** unde fac sinapsă cu neuronii care formează nucleii acestui centru. Pînă la **t.** ajung toate impulsurile sensibilității specifice cu excepția analizatorului olfactiv (care trec mai întîi prin hipotalamus) și ale sensibilității nespecifice. Pentru acestea din urmă în **t.** există nuclei de asociație care au legături cu substanța reticulară, prin aceasta realizîndu-se reglarea ritmului somn-veghe. Datorită acestor multiple legături **t.** devine o stație releu, o stație funcțională pe calea senzorialității.

TALENT, termen psihologic empiric și uzual cu o conotație ce se apropie de conceptul de creativitate. **T.** denumește *ansamblul dispozițiilor funcționale, ereditare și a sistemelor operaționale dobîndite ce mijlocesc performanțe deosebite și realizări originale în activitate.* După St. Zissulescu, **t.** este „o continuare a aptitudinii, o treaptă superioară de dezvoltare a acesteia, caracterizat nu numai prin efectuarea cu succes a unei activități, ci și prin capacitatea de a crea opere originale... nu toate aptitudinile devin talente, ci numai acelea cultivate pînă la un nivel care le fac capabile de creații originale". **T.** este nu numai efectul dezvoltării maxime a uneia din aptitudini, ci și, mai ales, efectul interacțiunii, interpenetrației, intermodelării a diferite și eterogene aptitudini satisfăcător sau superior dezvoltate. După cum demonstrează M. Bejat, toți oamenii de **t.** au fost (mai bine zis au ajuns să fie) multilateral dezvoltați sub raportul activităților pe care le practicau și a aptitudinilor de care dispuneau și pe care le-au îmbinat în chip fericit. G. Mialaret a demonstrat experimental că antrenamentul și educația muzicală sporește performanțele elevilor la matematici. O altă foarte importantă, chiar decisivă, condiție a **t.** este, după B. Ananiev, „includerea aptitudinilor în caracter" sau, după cum spunem noi, susținerea aptitudinilor prin motive și atitudini ce le stimulează, le permit dezvol-

tarea și valorificarea. Deci **t.** nu se reduce la un optimum al compartimentului instrumental al personalității ci necesită și o sinergie cu acesta (cu aptitudinile centrale) a compartimentului atitudinal sau vectorial, de unde și înclinația spre muncă (S. Leites) și vocația (Rădulescu-Motru) ca factori ai **t.** Conceptul de **t.** a fost mult devalorizat din cauza exagerării nelimitate a dotației native. Fără a contesta rolul dotației trebuie arătat că acesta are o importanță variabilă (mai mare în artă și mai redusă în alte domenii) și că decisive sînt condițiile educaționale și de activitate în care se construiește **t.** Apoi este necesar să se arate că **t.** se definește nu numai în sectorul artistic dar și în orice alt domeniu de activitate (știință, tehnică, organizare etc.).

TANDREȚE, în psihanaliză, termenul desemnează, prin opoziție cu cel de „senzualitate", o atitudine față de celălalt, care perpetuează sau reproduce prima modalitate de relaționare afectivă pozitivă a copilului (de dragoste), în care plăcerea sexuală nu există independent ci întotdeauna bazată pe satisfacerea pulsiunii de autoconservare. Prin cercetările sale în clinică, Freud ajunge la realizarea unei distincții între tendința senzuală și tendința spre **t.**, stabilind originea **t.** Aceasta se află în alegerea obiectului primar de către copil, în dragostea pentru persoana care îl îngrijește și-l hrănește; în același timp această dragoste are componente erotice, dar acestea nu sînt la început separabile de satisfacția găsită în alimentație și îngrijirea corporală.

TANTOFON, aparat (inventat de B. Skinner, în 1936, și folosit de D. Shakow și S. Rosenzweig în 1938) format dintr-un disc de patefon ce emite vocale folosit pentru a determina limita auditiei în percepțiile verbale.

TAPPING TEST, probă de viteză motrică simplă, care constă în a bate într-un timp dat cît mai multe lovituri posibile, cu un creion pe o hîrtie sau pe o tablă. E posibilă și o înregistrare electrică a răspunsului.

TASIKINEZIE, stare de tensiune manifestată printr-o dorință continuă de mișcare, ce nu permite o continuă ședere pe același loc.

TATONARE, mijloc de învățare sau de rezolvare a problemelor, constînd din variate încercări succesive, în vederea atingerii unui scop; analogic legii încercării și erorii; introduse în psihologie de E. Thorndike. **T.** poate fi nesistematică, cînd încercările sînt independente una față de alta și sistematică, cînd încercările se interacționează reciproc și sînt dirijate și selecționate după scheme fixate în experiență.

TAUTOLOGIE (TRUISM) (gr. *tauto* — același, *logos* — cuvînt), echivalența a unor părți ale propoziției sau chiar a două propoziții distincte, afirmînd de fapt același lucru; judecată în care subiectul și predicatul sînt exact

același noțiune, exprimată sau nu prin același cuvînt.

TAXIOLOGIE, denumire adoptată de Gh. Zapan pentru disciplina creată de el (1962) privind optimizarea acțiunilor umane prin aplicarea ciberneticii și a criteriilor rezultate din studiul stereotipului dinamic la om (V. FACTORI DE PROGRES).

TAXONOMIE (TAXINOMIE), gr. *taxis* — ordine, *nomos* — lege), disciplină metodologică ce se ocupă de legile, criteriile și configurațiile clasificărilor pornind de la cele din biologie ce sînt tipice; știință a clasificării și sistematicii științifice.

TEAMĂ, stare sau proces emoțional negativ implicînd insecuritate, neliniște, alarmă, agitație și tendință de evitare în legătură cu un pericol iminent sau îndepărtat. Se deosebește de frică și angoasă ce sînt fără obiect. Patologic, teama evoluează spre sindromul obsesivofobic pe cînd frica trece în angoasă și fobie.

TEHNOPSIHOLOGIE, ramură a psihologiei ce se ocupă de mijloacele aplicării practice a psihologiei teoretice. Se întretaie cu psihotehnica, dar o depășește prin preocupările speciale pentru principiile și strategiile aplicabilității psihologiei.

TELE, termen introdus de J.Moreno, pentru a desemna fenomenul de ordin empatetic al atracțiilor și respingerilor interpersonale și efectul corespunzător, fixat într-o opțiune afectivă. Relațiile și efectele **t.** pot fi unilaterale, reciproce și contrare (atracție a lui A față de B și respingerea lui A de către B).

TELEGNOZIS, prezumptivă cunoaștere a evenimentelor îndepărtate (ca loc sau timp) pe alte căi decît cele perceptive și intelectuale. În **t.** se includ clarviziunea, premoniția ș.a.

TELEKINEZIE, fenomen de inducție de către un subiect care se presupune că dezvoltă în jurul său un cîmp electromagnetic extrem de puternic, a mișcării unor obiecte mici și ușoare. În 1966 R. Chauvin a dovedit, verificat fiind de o comisie academică, că băieții de 12-13 ani pot să influențeze prin concentrată inducție mintală ritmul degajărilor de stronțiu radioactiv dintr-un recipient situat în fața lor. Se presupune că în acest caz relațiile sînt de la un fenomen fizic cerebral la celălalt fenomen fizic. Nu este cazul ca acestui fenomen să i se atribuie posibilități și dimensiuni neverificate.

TELENCEFAL (CREIERUL ANTERIOR), partea cea mai voluminoasă a encefalului, reprezentat de emisferele cerebrale care sînt alcătuite din următoarele formațiuni: scoarța cerebrală, substanța albă, corpii striați, sistemul limbic și, în interior, ventriculele laterale (I și II).

TELEOLOGIC (gr. *telos* — scop), concept care se referă la un tip determinat de explicație științifică întemeiată pe finalitate. Se consideră că viața și îndeosebi psihicul uman au un caracter **t.** Metafizica a opus **t.** determinării ignorînd faptul că și **t.** rezultă

din și reprezintă o formă de determinare. La baza sistemelor **t.** este un mecanism de autoreglaj după un program. Lenin scrie: „În realitate scopurile omului sînt generate de lumea obiectivă și o presupun, o găsesc ca dată, ca prezentă. Dar omului i se pare că scopurile lui sînt luate din afara lumii, sînt independente de lume."

TELEONOMIC, termen introdus de G. Allport (1937), pentru a denumi concepția sa ipotetică privind structura personalității. Structura descrisă ca un model ce unifică tendințele orientate către scopuri ale individului, pentru realizarea cărora el se folosește de o integrare specifică lui. Pistendrigh, cu 20 de ani mai tîrziu, folosește termenul pentru a înlocui „teleologia" din biologie.

TELEOPSIE, fenomen ce însoțește tulburările vizuale în spațiu, tradus prin supraestimarea profunzimii (adîncimii), celelalte dimensiuni spațiale rămînînd intacte.

TELEPATIE, simțire sau sugestie de la distanță, fenomen de comunicare pe alte căi decît cele ale organelor de simț cunoscute (după Ch. Richet — criptestezie, după autorii anglo-saxoni — recepție extraperceptivă, extrasenzorială). Comunicarea se efectuează într-un singur sens, de la un inductor la un percipient, iar termenul tele desemnează mai degrabă independența în raport cu distanța, iar nu obligativitatea mărimii acesteia, întrucît, după cum o dovedesc experimentele, sugestia poate fi realizată și din imediata apropiere. **T.** *este eronat echivalată cu transmiterea gîndurilor de la distanță întrucît cercetările obiective au dovedit că nu poate fi vorba decît de transmiterea unor mesaje senzoriale, imagistice și emoționale.* Percipientul integrează verbal și intelectual starea senzorio-emoțională care i-a fost indusă. De altfel, fenomenele de **t.** par a fi cu atît mai răspîndite pe scară animală cu cît organismele se află la un stadiu mai scăzut de evoluție. La om apar ca un reziduu atavic extrem de rar și selectiv. Freud socotea **t.** un mod de comunicare arhaic și care a involuat. S. Rhine, R. Riess, Soal și alții au constatat că pentru a transmite, inductorul trebuie să fie într-o stare de încordare excepțională, ceea ce coincide și cu situațiile accidentale cînd se percep mesaje numai de la persoane aflate în situații critice sau de maximă tensiune. *„Consonața"* **t.** *nu intervine decît între persoane compatibile, de regulă între membrii familiei sau prieteni.* Cercetările de electrofiziologie caută să identifice formula de compatibilizare care este probabil de ordin morfofuncțional. În ce privește purtătorul material al mesajelor s-au presupus unde herziene de origine biologică (V. Behterev, Cazzamalli), dar L. Vasiliev uzînd de subiecți în camere izolate metalic a demonstrat că și în aceste condiții mesajele se transmit și deci nu poate fi vorba de unde electromagnetice sau măcar de lungimile de undă cunoscute și folosite în tehnica radiofonică. P. Kajinski presupune un *radio biologic.* P. Jordan a ajuns la concluzia că relațiile **t.** se dezvoltă într-un cîmp de energie discretă, similar cîmpului gravitațional. Se pare că studiul științific al fenomenelor extrem de rare și fragile de **t.** nu vor conduce la aplicații practice, dată fiind nesiguranța acestei comunicări, dar va aduce o contribuție la înțelegerea materialistă a psihicului uman.

TELERECEPTORI, sistemele exteroceptive vizual, auditiv și olfactiv care permit ca stimulii să fie percepuți de la distanță — în opoziție cu receptorii tactili și gustativi, care acționează prin contact nemijlocit (contactreceptori).

TELESTEREOSCOP, aparat realizat de H. Helmholtz, ce permite, prin mărirea cîmpului vizual, prin atașarea unor sisteme receptoare (oglinzi), o mărire a paralaxelor, ceea ce generează efecte de vedere în relief.

TEMPERAMENT (lat. *temperamentum,* de la *temperare* — a amesteca pentru a dilua, modera), în viziunea originară și naivă a lui Galenus și Hipocrat — acea caracteristică dinamică a organismului, comportamentului și vieții psihice, explicată prin amestecul celor patru humori socotite ca fundamentale (sînge, fiere neagră și fiere galbenă, spută) din care una ar domina, de unde și denumirile ce s-au păstrat de (v.) *coleric, sangvinic, flegmatic, melancolic.* Din viziunea hipocratică, ipoteza humorală a fost eliminată dar s-a menținut și confirmat ideea că **t.** este constitutiv-organic, după cum rezistă descrierile, calificate de Pavlov ca intuiții geniale, ale celor patru **t.** fundamentale, enumerate mai sus. G. Allport arată că **t.** „se referă la fenomene caracteristice firii unui individ, la înțelegerea susceptibilității sale la stimuli emoționali, la forța și rapiditatea răspunsurilor sale, precum și la calitatea dispoziției sale persistente, la intensitatea dispoziției și la particularitățile fluctuante. Toate acestea sînt considerate constitutive și, deci, în mare măsură ereditare" . După S. Rubinstein, **t.** este *latura dinamico-energetică a personalității,* iar Ananiev îl consideră o bază psihofiziologică a caracterului, după cum B. Teplov îl ia ca premisă morfofuncțională generică pentru aptitudini. Linia dinamico-energetistă în definire **t.** are numeroși promotori: W. Wundt, A. Fouillé, J. Downey (**t.** hipo și hiperkinetice), G. Ewald (**t.** hipo și hipertonice), P. Janet (hipo și hipertensivi), culminînd cu Pavlov ce explică **t.** în termeni de forță-slăbiciune, mobilitate-inerție. Există însă importante probleme în ce privește sensul sau locul în procesul adaptativ al energiei și dinamicii temperamentale. În legătură cu faptul că **t.** a fost derivat din structuri morfofuncționale și asimilat cu biotipologiile constituționale s-au formulat o serie de ipoteze greu de acreditat (G. Viola, N. Pende, G. Sigaut, E. Kret-

schmer, W. Sheldon) și totodată conceptul de **t.** a fost mult lărgit, adăugîndu-i-se și trăsături ce țin de caracter și în genere de valorile culturale. În tipologia lui R. Le Senne, ce continuă pe G. Heymans și E. Wiersma, **t.** și caracterul sînt indisociați și mai mult, caracterul este redus la **t.** Or. de aici rezultă grave confuzii. Din moment ce **t.** este predeterminat ereditar (cel puțin ca tip), iar caracterul este (în orientare și conținut) dobîndit, construit sociocultural, nu se poate pune pe seama **t.** ceea ce ține de coordonate ale educației și integrării sociale și morale. În caz contrar, conceptul de **t.** este confundat cu personalitatea și totodată devine inutil pentru că nu mai poate fi delimitat. La W. Wundt **t.** era înțeles ca o caracteristică de forță sau slăbiciune, de stabilitate sau instabilitate a emoțiilor în raport cu sentimentele (de ex. la flegmatic sînt emoții slabe și sentimente puternice, pe cînd la sangvinic emoțiile sînt puternice iar sentimentele slabe). Aceasta nu ne spune însă nimic despre orientarea și valoarea proceselor și relațiilor emoționale, după cum nu ne spune nimic despre calitățile intelectuale, voliționale și morale ale subiectului. Cînd H. Sheldon împarte **t.** în endo, mezo și ectomorf, pornind de la componente ale embrionului și totodată declară că primul (viscerotonic) este bonom, senzual, conciliant, secundul (somatotonic) este reactiv, cu inițiativă, activ, practic, pe cînd terțul (cerebrotonic) ar fi hipersensibil, meditativ, teoretic etc. — nu putem să ne explicăm nici cum astfel de calități sînt inerente membranelor embrionare și nici cum devin intrinseci **t.** Tot așa calitățile intelectuale și morale puse pe seama skizotimicului sau ciclotimicului de către E. Ketschmer ne apar ca inexplicabile. Întemeierea particularităților de **t.** pe structurile de tip de activitate nervoasă superioară în baza unor ample și larg confirmate cercetări de reflexe condiționate a adus o serie de importante clarificări, aceasta și pentru că, precum era firesc, particularitățile dinamice de comportament și viață psihică puteau fi explicate în primul rînd prin particularități constitutive ale creierului, ale sistemului nervos central, iar nu ale viscerelor sau morfologiei somatice de ansamblu. În primul rînd **t.** *ne apare ca un complex de proprietăți funcționale de maximă generalitate, deci nespecifice* și *care se exprimă în activitatea reflexă dar nu determină, la om, conținutul și performanțele acesteia.* Ce și cum se construiește în ordinea sistemelor reflexe nu depinde de tip și nici de **t.** În al doilea rînd **t.** se pune în dependență de genotip pe cînd caracterul, ca și aptitudinile, sînt asimilate fenotipului ca aliaj al trăsăturilor înnăscute cu cele dobîndite. În consecință, *nu se poate vorbi de o modificare radicală a* **t.** *pe parcursul vieții.* Acesta rămîne o structură imanentă a individualității. Există totuși o evoluție temperamentală, condiționată de

vîrstă și de fenomenele de mascare a **t.** prin blocuri funcționale special antrenate și de filtrare a **t.** prin suprastructura de personalitate. În al treilea rînd, **t.** este apreciat ca reprezentînd un fapt singular care este numai încadrat tipologic pe scara gradațiilor însușirilor de tip de activitate nervoasă superioară și modului de combinare a acestora. Tipul de **t.** este întotdeauna definit aproximativ și prin precizarea însușirilor implicate se pot detașa categorii subtipice, variante mai concrete etc. La om, forța nervoasă are o însemnătate mai redusă decît la animale. Noi am găsit variante medii între puternic și slab după cum am găsit și neechilibrări după mobilitate iar nu numai după forță. În sfîrșit, **t.** ne apare ca *expresie psihocomportamentală a unor particularități nervoase constitutive* ce se manifestă și în sfera somatică și de aceea prezintă mare interes pentru medicină. Luat sub incidența sa proprie, psihocomportamentală, **t.** întrucît intervine în contextul și prin intermediul structurilor valorice de peronalitate (**t.** nu poate fi raportat la valori intelectuale sau morale; este neutru), dobîndește totuși o anume colorătură sau un stil de manifestare. Aceasta și în dependență de gradul în care, prin caracter, **t.** este stăpînit și reglat și totodată de modul care **t.** se investește în structurile operaționale sau aptitudinale. Bazal, **t.** se definește prin *nivel energetic,* mod de descărcare și acumulare a energiei (de unde calificările de energic, rezistent, exploziv, expansiv sau contrariile lor) și prin *dinamică* (iute sau lent, mobil sau rigid). L. Malanova, urmînd constatările lui N. Krasnogorski, arată că tăria, ritmul și intonația vorbirii sînt mult dependente de **t.** Afectivitatea rămîne principala sferă de evidențiere a **t.** prin parametrii de sensibilitate, tonus afectiv, stabilitate, profunzime a trăirilor. N. Warren definește **t.** ca „natura generală a afectivității". Dacă în percepție și gîndire, **t.** implică numai o notă de tonus, echilibru și dinamism, cum sînt particularitățile dinamice ale memoriei, descoperite de C. Voicu în schimb în sfera afectivă **t.** pare să fie asociat și cu unele sensuri sau orientări. V. Merlin asociază de **t.** și astfel de calități cum este curajul și stăpînirea de sine. Poate este vorba numai de favorizarea uneia sau alteia din orientările afective. Astfel **t.** slab (melancolic) este tradițional caracterizat prin depresiune, înclinație spre dispoziții astenice și pesimiste. În condiții optime de viață și educație aceste înclinații nu mai apar ci se transformă în contrariul lor. Totuși unii autori pornind de la influența predispozantă a **t.** au introdus în sfera **t.** și parametri de orientare afectivă și comunicativă. Heymans și Wiersma își împart **t.** după: *nivel de activism, nivel de emotivism și corelație dintre primaritate (orientare spre*

prezent) și secundaritate (spre trecut, paseism). Rezultă, după R. Le Senne, 8 tipuri de **t.**: 1) emotiv-neactiv-primar; 2) emotiv-neactiv-secundar; 3) emotiv-activ-primar; 4) emotiv-activ-secundar; 5) neemotiv-activ-primar; 6) neemotiv-neactiv-secundar; 7) neemotiv-nenactiv-primar; 8) neemotiv-neactiv-secundar. Pornind de la C.G. Jung, H. Eysenck atașează criteriilor de nevrozism (iritabilitate) și sugestibilitate pe cele de introversiune-extraversiune, pe care-l explică prin acțiunea inhibiției. Revenind la cele 4 tipuri clasice de **t.**, H. Eysenck constată că melancolicul și flegmaticul sînt introversivi pe cînd colericul și sangvinicul ar fi precumpănitor extroversivi. V. Merlin dovedește însă că orientarea comunicațională spre sine sau spre lume este dependentă și de împrejurările de viață, existînd cazuri ce contrazic corelațiile lui H. Eysenck. Relevarea unora din tendințele predispozante ale **t.** este totuși necesară pentru că **t.** trebuie să fie serios considerat în educație, atît pentru a fi compensat cît și pentru a fi investit, valorificat. *Oricît ar fi de dependent de substratul neurohormonal,* **t.** *este o categorie psihologică iar nu una fiziologică.* De aceea și însușirile de **t.** trebuie definite psihologic putînd fi, după noi, grupate în trei categorii: 1) *tonico-energetice;* 2) *fazico-temporale;* 3) *de factură a reactivității globale.* Pentru a determina **t.**, determinarea tipului de activitate nervoasă superioară este strict necesară, dar nu și suficientă. O determinare a **t.** necesită și studiu global de personalitate, ținînd seama de faptul că **t.** este o caracteristică mai mult formală a personalității, că este în relații directe cu tipul de activitate nervoasă superioară, dar că este influențat de caracter și aptitudini. B. Teplov arată că același tip de caracter poate fi formulat pe baza a diverse **t.** și aceleași **t.** pot servi ca bază pentru diverse tipuri de caracter sau talent.

TEMPO INDIVIDUAL, caracteristică a individualității constînd din viteza variabilă a reacțiilor, proceselor mintale și activităților adaptative în genere.

TENACITATE, calitate a voinței constînd în rezistența la solicitări puternice și îndelungate și în capacitatea de a desfășura eforturi, pe măsura dificultăților ce trebuie depășite. Fără **t.** nu este posibilă înfrîngerea obstacolelor ce se ivesc în viața cotidiană. „Caracteristica adevăratului eroism este tenacitatea" (M. Eminescu).

TENDINȚĂ, forță de acțiune ce izvorăște din organism și este orientată spre o țintă, actualizîndu-se gradat și transformînd spontaneitatea oarbă în mișcare (precumpănitor afectivă) dirijată. Th. Ribot: „Tendința n-are nimic misterios: ea este o mișcare sau oprirea unei mișcări în stare de naștere. Eu întrebuințez acest cuvînt de tendință, ca sinonim al trebuințelor, gusturilor, instinctelor, înclinațiilor, dorințelor; el este termenul general pe cînd celelalte sînt variantele sale; el are asupra acestora avantajul de a îmbrățișa cele două aspecte, fiziologic și psihologic ale fenomenului." După Janet, **t.** este *„dispoziția organismului de a acționa la stimulări determinate prin mișcări determinate, adică de a face anumite acțiuni, ce au o încărcătură mai mult sau mai puțin puternică după cum actele vor avea mai multă putere, durată, rapiditate".* La om, **t.** sînt variate și dispuse ierarhic pornind de la reflexe necondiționate și pînă la conduitele intelectuale și sociale. **T.** apare nu numai ca o forță latentă într-un anumit mod structurată, ci și ca o dimensiune bazală a acțiunii. Prin experiența acțiunilor, **t.** se construiesc și evoluează progresiv. Din activarea **t.** rezultă tensiunile corespunzătoare care acționează recurent asupra acestor structuri dinamice relativ stabile ce sînt **t.**

TENSIUNE, termen ce definește *trăirea unei stări de încordare fizică și psihică, o stare de preparare a acțiunii.* Orice efort pentru a rezolva o problemă sau un conflict pune organismul în stare de **t.** exprimată în disconfort, jenă sau teamă, în genere, activare. La P. Janet, **t.** desemnează *gradele de activare ale forței psihologice, precum și nivelul tendințelor superioare.* O bună funcționare psihologică necesită un echilibru între forță și **t.** Totodată **t.** este ea însăși definită de Janet ca *o forță psihică prezentînd o dinamică ascendentă, descendentă sau de echilibrare și dezvoltîndu-se superior în cazul acțiunilor sintetice, comparativ cu cele automatizate.* **T.** *psihice superioare își împrumută forța de la cele inferioare printr-un mecanism de drenaj sau de derivare.* Gestaltismul consideră **t.** echivalentă cu forța pusă în acțiune de dezechilibrul dintre stimulările adresate subiectului și procesele psihice cărora le corespund aceste stimulări. **T.** nu este o forță statică, ci una motivantă. În teoria cîmpului K. Lewin numește „tensiune emoțională" starea afectivă a unui subiect supus influenței a două forțe opuse. Intensitatea **t.** emoționale va fi determinată de puterea forțelor puse în conflict. Eliberarea consecutivă de **t.** este o cerință a echilibrului psihic. În psihologia socială, starea de **t.** este expresia unui conflict mai mult sau mai puțin ascuțit. Pentru Freud, personalitatea se formează sub influența a patru **t.** principale": fenomenele fiziologice ale creșterii, amenințările exterioare, frustrațiile și conflictele (ele obligă individul să apeleze la mecanismele de apărare de genul identificării sau deplasării). D. Katz și D. Lewis (1961), referindu-se la efectele negative ale **t.**, înăbușite, recomandă: învățarea acceptării a ceea ce nu poate fi schimbat, găsirea căilor de eliberare a **t.** emoționale, învățarea tehnicilor de relaxare, găsirea de prieteni-confidenți.

TENTAȚIE lat. (*tentatio* — a încerca), atracție sensibilă, implicată insidios în relațiile subiectului cu ambianța, captivînd involuntar atenția sa, deseori ajungînd să-l abată de la principalele sale scopuri. **T.** nu rezultă dintr-o decizie ci îndeamnă la decizie, existînd ca atare (ca o „încercare" pulsională) pînă ce se formulează opțiunea în favoarea sa. În morală se menționează lupta cu **t.**

TEORIE, construcție conceptuală, uzînd de deducții, ipoteze și validitate logică; sinteză și generalizare a datelor cunoașterii în vederea formulării unor principii explicative, a dezvoltării unei doctrine; cînd de la mai multe **t.** cu valoare delimitată se trece la una supraordonată, preocupată de validitatea primelor, aceasta este denumită metateorie. **T.** este în corelație cu practica, își trage originile din aceasta și, la nivel științific, reprezintă un mijloc optim de dezvoltare a practicii. Modelele teoretice nu sînt arbitrare ci reflectă, la un nivel de mare generalitate, relații obiective. Principalele funcții ale **t.** științifice sînt: explicația, predicția, sistematizarea, informarea intelectivă și prescripția normativă. În sistemul științei, **t.** ocupă un loc central, ea dispune de o relativă autonomie și de particularități specifice. Unitatea dialectică dintre **t.** și practică presupune respingerea atît a speculațiilor arbitrare cît și a practicismului îngust, atît a absolutizărilor teoretice cît și a empirismului.

TEORIA CONSTRUCTELOR PERSONALE este propusă de G. Kelly în 1955, iar în 1963 este reluată și explicată mai pe larg. **T.c.p.** se situează la un nivel înalt de generalizare și abstractizare. Ea a fost prezentată de autor ca un postulat fundamental cu 11 corolare reprezentînd încercări de extindere și de definire a implicațiilor postulatului, care afirma că procesele psihice sînt direcționate prin modul cum persoana anticipă evenimentele. Omul este o formă a mișcării perpetue iar direcția mișcării este controlată de modurile de anticipare a evenimentelor, moduri care reprezintă constructele specifice persoanei respective (v. CONSTRUCT). În rezumat, *procesele sînt, psihologic, canalizate prin intermediul unei rețele de căi, rețea flexibilă, modificabilă, structurată și care în același timp restrînge și facilitează nivelul de acțiune al persoanei. Finalul acestui proces este anticiparea.* Pe G. Kelly îl interesează nu desprinderea unui mod ideal de anticipare ci descoperirea căilor prin care individul alege și proiectează pentru a anticipa evenimentele de care este conștient. Fiecare individ anticipează specific evenimentele și formulează diferite moduri de anticipare a evenimentelor similare. Este foarte puțin probabil ca persoane diferite să creeze sisteme identice, chiar relațiile logice în funcție de care își alcătuiesc sistemul de constructe

nu pot fi niciodată identice. *Fiecare persoană creează un sistem ierarhic personal de constructe, sistem în cadrul căruia se instituie deci relații specifice interconstructe și care nu este static, imuabil, ci în decursul timpului ia diferite noi forme.* Personalitatea se definește astfel ca modul de a se vedea pe sine și lumea din jur, astfel încît apare ca o invenție personală a individului și, cel puțin teoretic, acesta poate crea una nouă. În cadrul structurării sistemului, conceptul de personalitate se leagă desigur de relativa stabilitate a constructelor supraordonate, iar din cadrul acestora de așa-numitele constructe miez, care guvernează procesele de susținere ale persoanei, care îl fac capabil să-și păstreze identitatea și sensul continuu al existenței. Principiul general care afirmă variabilitatea constructelor și modificabilitatea lor acționează în special la nivelul constructelor periferice a căror reformulare apare mai puțin complicată decît cea a constructelor centrale. Conceptul de experiență, cel de educație și cel de învățare se leagă tocmai de acest principiu. Un element important legat de construcția și reconstrucția evenimentelor este faptul că și confirmarea și nonconfirmarea unei predicții furnizează o bază pentru îmbunătățire, pentru reorganizarea unor aspecte de anticipare. Nonconfirmarea predicției poate demonstra relativa inadecvare a bazelor prezente de anticipare a evenimentelor respective și astfel poate duce la ajustări care permit o mai mare acuratețe pentru viitor. Confirmarea poate furniza o bază pentru certitudine într-un anume domeniu, ceea ce permite persoanei să încerce cu mai mult curaj construcții neobișnuite într-un sector anume al sistemului său. Pentru a justifica limitele de schimbare care apar în cadrul sistemului de constructe al fiecărei persoane, Kelly introduce conceptul de permeabilitate, definind această caracteristică ca și capacitatea constructului de a fi folosit, ca ax de referință pentru noi evenimente și de a accepta noi constructe subordonate în registrul său de utilitate. În **t.c.p.** experiența se referă la constructe și la revizuirea acestora realizată în funcție de evenimente, iar învățarea nu se definește ca un proces aparte ci ea este cea care definește persoana prin generalitatea ei și prin faptul că se produce continuu. Interrelaționarea socială este surprinsă prin intermediul conceptului de rol. Aici G. Kelly încearcă o definire strict psihologică a rolului, susținînd că *persoana joacă un rol în relație cu alții în măsura în care realizează și o interpretare a poziției celeilalte persoane, sau a problemei în discuție.* Interpretarea persoanei nu trebuie să fie exactă — chiar imprecisă ea încearcă să dea sens la ceea ce se petrece cu celălalt, să înțeleagă sistemul interpretativ — de constructe — al altuia. Conceptul de rol devine central atît pentru metodologia cît și pentru tehnica terapeutică

asociate teoriei. Acest scop psihoterapeutic al teoriei este explicit mărturisit de către autor: *„Focarul de utilitate pe care l-am ales pentru propriile eforturi de construire a teoriei este reconstruirea psihologică a vieții. Ne interesează descoperirea unor moduri mai bune de a ajuta o persoană să-și reconstruiască viața astfel încît să nu fie victima trecutului său"* G. Kelly, 1966). Subliniem în acest sens schimbarea sensului unor concepte psihologice caracteristice psihopatologiei tradiționale. Acestea îmbracă aspectul unor constructe profesionale și nu se mai referă la anume entități cum ar fi bolile sau la tipuri umane, sau la trăsături, ci apar ca și axe universale de referință în funcție de care este posibilă definirea și explicarea comportamentului unei persoane și a schimbărilor ce apar în procesele psihologice ale persoanei. Ele nu au semnificație valorică în sine, dar au o relevanță aparte pentru clinician. Astfel de constructe de schimbare care sînt legate de distorsiunile și deplasările din interiorul sistemului personal apar definite prin noua semnificație pentru trăirile de vinovăție, anxietate, amenințare, teamă, agresivitate și ostilitate. **T.c.p.** a fost interpretată și categorizată în diferite moduri de diferiți oameni de știință. Ceea ce este semnificativ însă este faptul că ea constituie o expresie explicită și elaborată a unui punct de vedere particular în legătura cu natura funcției omului. În același timp reprezintă un cadru de interpretare nu numai a comportamentului uman în general, dar și a celui care a dus la elaborarea și formularea teoriei însăși, avînd astfel un pronunțat caracter reflexiv.

TEORIA GENERALĂ A SISTEMELOR, program de cercetări și direcție în filosofia științei contemporane presupunînd abordarea generalizată a sistemelor din diferite domenii ale existenței. În cadrul unei prime variante ample a acestei teorii, elaborată de Ludwig von Bertalanffy, sînt analizate într-un limbaj logico-matematic legile care explică funcționarea și dezvoltarea diferitelor clase de sisteme, cu precădere a celor de natură biologică. Astăzi **t.g. a s.** se bazează pe analiza unor cît mai variate și complexe tipuri de sisteme, încorporînd în aparatul său matematic elemente de teoria mulțimilor și a probabilităților, topologie și algebră abstractă, ecuații diferențiale, cercetare operațională etc. Pentru biologie și psihologie sînt foarte importante teoria sistemelor deschise și a celor cibernetice.

TEORIA JOCURILOR, abordare matematică, model formal al deciziei în situații conflictuale formulat de J.v. Neumann și O. Morgenstein. „Joc" în acest context derivă din analogia stabilită între jocurile cu strategie, în anumite situații. Astfel jocul *este modelul formal simplificat al situației conflictuale.* Conflictul implică opoziția unor motive, tendințe și acțiuni care comportă mai multe alternative de soluționare și consecințe corespunzătoare, iar jocul se caracterizează printr-un ansamblu de reguli care definesc operațiile admisibile ale părților angajate în competiție, precum și procedeele de determinare a cîștigului sau a pierderii. În cadrul **t.j.** se pot delimita mai multe tipuri de jocuri în funcție de numărul indivizilor angajați în situația conflictuală și în funcție de rezultatul final al jocului. Astfel sînt jocuri cu doi parteneri și cu *n.* parteneri pe de o parte, și pe de alta jocuri cu sumă nulă (în care cîștigul unui jucător înseamnă o pierdere proporțional egală cu cel de-al doilea și invers) și jocuri cu sumă ne-nulă (în care cîștigurile obținute de un partener nu se transformă în pierderi de aceeași proporție la celălalt, intervenind un așa-numit „compromis de negociere". După natura strategiilor utilizate, se disting: jocuri cu strategii pure, în care diferitele variante de acțiune se combină algoritmic și jocuri cu strategii mixte, în care variantele de acțiune se combină în mod aleator, după o anumită distribuție probabilistică. **T.j.** *presupune ca jocurile să fie guvernate de un ansamblu de reguli, aproximativ la fel de binecunoscute ambilor (respectiv tuturor) partenerilor și presupune existența de ambele părți a unui repertoriu de alegeri (strategii) prin a căror aplicare fiecare dintre parteneri vizează obținerea unui avantaj față de celălalt.* **T.j.** aplicată ca atare în psihologie, este însă insuficientă, pentru că nu atinge mecanismul intim al actului de decizie și nu explică reducerea tensiunii conflictuale. Ea trebuie să se bazeze deci pe o explicație psihologică, care să sintetizeze rezultatele analizei matematice. **T.j.** trebuie să fie normativă nu în sensul unei exigențe obligatorii, ci ca o anexă a acestei teorii, bazîndu-se pe axioma existenței unei relații între deciziile, acțiunile și criteriile pe care un individ le acceptă într-o situație conflictuală. *Din* **t.j.** *normativă, ca model final, derivă* **t.j.** *descriptivă, ca urmare a unor exigențe impuse de analiza unei situații psihologice (competitive) concrete. Astfel,* **t.j.** *descriptivă propune: analiza deciziei în condiții de incertitudine, în funcție de cantitatea de informații, analiza capacității de evitare a consecințelor, pe baza probabilității subiective, măsurarea utilității ca factor motivațional de bază, în situații conflictuale, analiza probabilității comportamentului, în funcție de modelul expectanței de utilitate, condiția de risc și efectele post-decizionale (disonanța cognitivă). Cercetările psihologice, sugerînd aspectele concrete ale deciziei, întregesc și modifică modelul de fond al* **t.j.**

TEORIA „NIVELURILOR INTEGRATIVE", ansamblu de idei care relevă deosebirile calitative dintre sistemele diferitelor nivele de organizare ale materiei, particularitățile calitative ale fiecărui nou nivel (spre deosebire de teo-

ria generală a sistemelor, care urmărește dezvăluirea analogiilor dintre diferitele nivele de organizare ale materiei). Pe lîngă o serie de neajunsuri, absența unui criteriu obiectiv de distingere a nivelurilor principale, esențiale de gradațiile mai puțin semnificative, neanalizarea propriu-zisă a noțiunii de dezvoltare și a cauzelor care conduc la dezvoltarea progresivă a formelor de existență ale materiei, această teorie avansează și unele teze în mare măsură valabile, în raport cu specificul sistemelor înalt organizate (începînd cu cele biologice). Astfel se subliniază caracterul continuu-discontinuu al dezvoltării materiei, analizîndu-se pe larg discontinuitatea nivelurilor calitativ specifice pe care le parcurge materia în dezvoltarea sa; apariția unui nou nivel nu presupune distrugerea formațiunilor proprii nivelului anterior, ci „stratificarea" peste ele a unor structuri noi, încît în cadrul procesului de combinare și organizare într-unul unitar a elementelor nivelului anterior, formațiunile care erau mai înainte „întreguri" devin „părți" componente subordonate; abordarea nivelului existenței materiei trebuie să se facă prin utilizarea complementară a metodei izolării părților întregului și a metodei sintetizării părților în structura de ansamblu (evitîndu-se absolutizările de tip mecanicist și respectiv vitalist).

TEORIA REZONANȚEI, în psihologia percepției, explicarea asocierii faptelor psihice printr-un efect analog rezonanței fizice (prin asemănare și nu prin contiguitate); 2) teoria audiției tonale a lui H. Helmholtz, prin care se presupune că pentru fiecare frecvență sonoră ar exista un segment fibros al membranei bazilare care ar intra în rezonanță la respectiva frecvență. Ablațiile selective (L. Andreev) ale unor segmente din fibrele acustico-receptoare dispuse în melc într-o ordine de mărime confirmă **t.r.,** întrucît subiecții nu reacționează la sunete cu frecvențe corespunzătoare segmentelor îndepărtate.

TEORIA UMORALĂ, teorie biologistă, conform căreia viața psihică și comportamentul ar fi determinate de secrețiile endocrine și de combinațiile lor; în realitate sistemul endocrin este dominat de cel nervos, care este în interacțiune cu mediul sociocultural; dar secrețiile endocrine intervin în profilarea temperamentului, a tempoului mental etc.

TEORIILE AUZULUI, 1) *teoria rezonanței* (H. Helmholtz, 1877), membrana bazilară neavînd aceeași lățime pe toată întinderea ei și prezentînd și o striație transversală în timpul vibrațiilor sonore în mediul lichid din urechea internă, se produc covibrații rezonante ale diferitelor strune ale membranei, pe care se sprijină celulele senzitive din organul lui Corti. Localizarea cohleară a vibrațiilor ar fi dată de rezonanța mecanică a elementelor componente (diferite porțiuni ale membranei bazilare); 2) *teoria undei mobile* (Békésy, 1929), datorită

structurii dense, gelatinoase a endolimfei de pe traseul cohlear mișcările vibratorii ale acestui lichid au un caracter aperiodic, dînd naștere la două unde ale lichidului, de ambele părți ale traseului cohlear, iar formarea acestei unde merge cu viteza unei perioade a vibrațiilor; 3) *teoria telefonică* (Rutherford, 1866) postulează că principalul transmițător al vibrațiilor perilimfei este planșeul lui Corti, care funcționează după prototipul membranei telefonice, iar discriminările sonore sînt raportate la cortex. Fenomenele tonale nu depind decît de frecvențele impulsului nervos transmis la cortex; 4) *teoria microfonică* (Weber și Brav) consideră ca mecanism principal de reproducere a frecvenței sunetelor potențialelor electrice ale nervului auditiv. 5) *teoria lui Ewald* (1908) bazată pe ipoteza formării unor unde statice pe membrana bazilară, ce sînt corespunzătoare diferitelor frecvențe. 6) Teoriile actuale, care pun accentul pe: a) rolul factorilor biologici; b) rolul precumpănitor al factorilor psihofiziologici; c) bazate pe principiile cibernetici, care interpretează aparatul auditiv ca sistem specific de comunicație prevăzut cu elemente de transformare și clasificare bine diferențiate.

TEORIILE FONAȚIEI, modele psihofiziologice referitoare la fonație ca producere a sunetelor verbale. Sînt: 1) teoria lui Ewald denumită mioelastică sau vibratorie ce susține că sunetele fonetice rezultă din presiunea variabilă a aerului subglotic asupra coardelor vocale aflate într-o anumită tensiune; 2) teoria mucoondulatorie a lui Perrelo (1960) ce pune accentul pe contracțiile și relaxările mușchilor faringieni; 3) teoria reactivo-rezonatorie a lui McLeod și Sylvestre (1968) ce susține că prin reglaj neurocortical coardele vocale dobîndesc o anume reactivitate și deci o anume dispoziție rezonatoare.

TEORIILE ÎNVĂȚĂRII, constituite pe baza diversității școlilor și curentelor psihologice, *explică procesul învățării folosind sistemul specific de concepte și legi prin prisma cărora este studiată învățarea în cadrul acestor școli.* Cu toate diferențele evidente în interpretări, după W. Thorpe și Schmuller, variabilitatea concepțiilor este necesară pentru a se putea pune la dispoziția celorlalte științe o concepție eclectică asupra învățării. Pe de altă parte varietatea teoriilor este în unele cazuri aparentă, destul de multe principii sau procese fiind similare într-o teorie sau alta. Teoria reflexelor condiționate (Pavlov) elaborată cu scopul de a explica fenomenele de condiționare, poate fi generalizată și asupra altor forme de învățare. Condiția esențială pentru stabilirea unei noi legături este concomitența mai mult sau mai puțin absolută între două procese de excitație. Interpretarea dată de Pavlov nu poate fi extinsă asupra condiționării instrumentelor. Behaviorismul, atît cel clasic (I.

Watson) cît și cel modern (Guthrie, I. Konorski) aduc concepției condiționării adăugiri importante. B. Skinner prin reflexele operante, E. Hilgard și Marquis prin condiționarea instrumentală și I. Konorski prin condiționarea de tip II, lărgesc cîmpul de aplicare al condiționării. Teoria întăririi conexiunilor relevă faptul că procesul de învățare constă nu numai în stabilirea de noi legături, ci și în întărirea diferită a anumitor legături între excitanți și răspunsuri (legea efectului a lui E. Thorndike și fenomenul reducției de tensiune — C. Hull). Totuși relativele distincții teoretice merită să fie menționate, avînd în vedere importantele lor consecințe practice. *Există cîteva zeci de teorii ale învățării* dintre care vom menționa numai pe cele mai importante. Au fost amintite mai sus teoriile *condiționării în varianta clasică pavloviană și în varianta reflexelor instrumentale. Pentru teoria structuralistă învățarea nu constă în formarea și consolidarea treptată a unor legături, ci este o reacție integrală organizată la o situație integrală.* Învățarea înseamnă învingerea unui obstacol (barieră — problemă), iar experiența păstrată poate fi utilizată în rezolvarea unor situații noi. Rezolvarea problemelor este urmărită pe baza înțelegerii structurii (M. Wertheimer). J. Bruner (considerat de către G. Linhart ca făcînd parte din această „școală") se ocupă de caracterul structural al gîndirii sub raportul diferitelor strategii operative. Procesul învățării pentru E.C. Tolman constă în formarea structurilor de tip gestalt între datele cognitive, structuri denumite „sign-gestalt-expectation". O teorie ce prezintă o tentativă de conciliere între condiționarea selectivă și cea a lui Tolman și C. Hull este cea a lui Ch. E. Osgood, iar teoriile celor doi factori „reconsiderați" (O.H. Mowrer) reunește condiționarea clasică și învățarea prin încercări și erori (E. Thorndike). *J. Piaget consideră că învățarea în sens restrîns se caracterizează prin achiziția bazată pe experiența anterioară a subiectului, dar fără control sistematic și dirijat din partea sa. În orice act de învățare există o fază de asimilare și una de acomodare.* Modificarea de conduită sub forma căreia se manifestă învățarea, rezultă din transformarea unei scheme de acțiune. În cazul discordanței între o schemă și un obiect sau o situație, ceea ce este implicat în orice situație de învățare se stabilește un anumit echilibru între asimilație (încorporarea mai mult sau mai puțin deformată a unui obiect, sistemului inițial) și acomodarea (modificarea schemei însăși pentru a o aplica la obiect). Acest echilibru merge crescînd, el este mai întîi puțin stabil în învățările de tip inferior și atinge o anumită permanență odată cu constituirea structurilor logico-matematice. Ceea ce se reproșează concepției lui J. Piaget este subordonarea învățării nivelelor de dezvoltare și posibilitățile restrînse pe care le acordă modificărilor în formarea operațiilor, deci implicit și influențelor procesului instructiv. *Teoriile ce prezintă modele matematice (statistice sau stochastice) și cibernetice ale învățării consideră învățarea ca o schimbare sistematică de probabilitate a apariției unui răspuns determinat (Bush și Mosteller).* Estes, spre deosebire de Bush și Mosteller, face apel numai la condiția de contiguitate, necesară stabilirii de legături între elementele stimuli și răspunsuri. După G. de Montpellier, aceste teorii se pot aplica în principal învățării de tip serial. Teoria informației ca un capitol important al ciberneticii a contribuit la interpretarea mai exactă a procesului învățării prin analiza amănunțită a însușirii informației. Este cunoscut modelul devenit clasic, al transmiterii informației după Shannon, ca și calcularea entropiei și negentropiei în cazul unui sistem fizic. Extinderea aplicabilității teoriei informației la procesele de învățare complexe, ca cel al însușirii cunoștințelor (cazul unui număr mare de evenimente preferențiale) a fost realizată de Gh. Zapan. *Sub influența ciberneticii și a curentului operaționalist a fost elaborată teoria programării învățării, ce se bazează în principal pe algoritmizare.* În varianta lui B. Skinner acest model de învățare își propune să țină seama de legile de funcționare ale creierului și să exercite un control secvențial, pas cu pas, asupra formării operațiilor și însușirii porțiilor de informații. N. Radu (1970) a pus problema unei teorii a învățării care să se preocupe de fixarea informațiilor noi în contextul celor vechi și de reorganizarea lor potrivit diferitelor etape și scopuri ale învățării. Tehnologia didactică care a luat naștere pe baza acestei concepții a fost numită programare structurală. În cadrul ei s-a urmărit realizarea unei adevărate „hărți a învățării" (de genul „flow-chart"-ului din analiza industrială) capabilă să ne spună: ce se învață, în ce ordine, cum se operează cu informațiile, ce procese psihice sînt solicitate și antrenate, în ce ordine și în ce măsură, la ce model final se ajunge etc. Teoria programării intră în convergență cu acea concepție asupra învățării care se centrează asupra formării capacităților umane (L. Vîgotski, R. Gagné, C.A. Ferguson). *Procesele de învățare trebuie astfel construite încît să faciliteze formarea unor abilități generale și speciale.* În acest caz exercițiului îi revine rolul decisiv. Cea mai eficientă activitate este însă rezolvarea problemelor. Aceasta nu permite însă un control analitic asupra formării operațiilor, dar obligă la depășirea planului algoritmic prin procedee euristice. De aici rezultă, pe de o parte, marea însemnătate a teoriei acțiunilor mintale (v.) elaborată de P. Galperin, pe de alta *necesitatea promovării* **t.î.** *creative, ce cultivă în primul rînd originalitatea prin gîndire divergentă și în condiții colocviale, ce stimulează și asigură independența de acțiune și expresie a elevilor.* Pentru ca

acțiunile interiorizate să se înscrie în dezvoltarea necesară a intelectului, trebuie să se țină seama de legile specifice ale genezei stadiale a inteligenței. În legătură cu aceasta, pe de o parte H.A.ebli, pe de alta noi am propus ca *învățarea să urmeze cursul stadiilor dezvoltării intelectuale. Teoria anticipării operaționale elaborate de noi își propune să reunească sistemul lui J. Piaget cu cel al lui P. Galperin, determinînd prin antrenament operațional elaborarea acelor structuri operatorii care sînt necesare în ordinea accelerării și perfecționării dezvoltării intelectuale.* Multe dintre **t.î.** au o bază comună. Hilgard crede că pentru elaborarea unei teorii generale satisfăcătoare, avem nevoie de un ansamblu de concepte apropiate, a tot ceea ce știm despre învățare. Pentru aceasta trebuie să delimităm cu grijă „tipurile" de învățare (fiecare tip avînd legi care să-i fie proprii) și să analizăm „aspectele" învățării care cer să fie teoretizate. În același timp este imperios necesar ca modelele teoretice elaborate în baza cercetărilor psihologice, să fie instrumentate didactic prin cercetări pedagogice speciale, în baza cărora să se elaboreze și să se valideze tehnologiile corespunzătoare.

TEORIILE VEDERII, privesc mecanismul de excitare luminoasă; ele invocă procese fotochimice, fotoelectrice, fotomecanice. Cea mai cunoscută este teoria fotochimică (Selig Hecht), care însă nu a putut explica ansamblul proceselor vizuale, ci numai adaptarea la lumină și obscuritate prin descompunerea și regenerarea purpurului retinian; chiar și în această privință teoria se dovedește contradictorie în raport cu numeroase fapte care implică intervenția proceselor nervoase. Teoria cuantică are în vedere faptul că există numeroase modalități de recepționare a stimulilor vizuali și explică excitația luminoasă prin absorbția unui număr de quante în unitatea senzorială. **T.v.** cromatice se sprijină pe schema tricromatică cu trei culori fundamentale: roșu, verde, indigo; sau pe schema tetracromatică. Potrivit primei, senzația culorii ia naștere ca urmare a descompunerii a trei substanțe fotosensibile. Excitarea izolată a celor trei tipuri de fibre nervoase (H. Helmholtz) provoacă senzația de roșu, verde și violet. Prin impresionarea în același timp în proporții variate a acestor fibre iau naștere senzații impure. Teoria tetracromatică a lui Hering postulează existența a patru culori fundamentale: roșu, galben, verde, albastru și corespunzător acestora, existența a patru tipuri de receptori ce funcționează pe principiul asociației pare. Teoria extracromatică explică modificarea senzației culorilor sub influența modificării intensității iluminatului și unghiului vizual, modificările imaginii percepției cromatice, în cazul creșterii intensității iluminatului sau deplasării imaginii de la centrul retinei spre porțiunile ei laterale. Teoria lui W. Wundt dezvoltă o primă formă a

teoriei policromatice. El distinge două mecanisme: unul pentru perceperea culorilor, preconizînd existența mai multor tipuri de receptori, specializați pentru perceperea unor fișii relativ înguste ale spectrului electromagnetic, și altul pentru perceperea luminii. Teoria policromatică se leagă de numele lui Hartridge. Teoria policromatică postulează existența a șapte tipuri de receptori. Teoria policromatică explică: 1) existența a mai multe puncte de focare diferite (Hartridge, 1947); 2) existența unui număr relativ mare de culori subiective specifice (metoda microstimulației); 3) modificările aspectului curbelor de diferențiere a tonurilor cromatice; 4) tulburarea discriminării culorilor sub influența modificării unghiului vizual, iluminatului și adaptării. Teoria activității conjugate a receptorilor (o variantă a teoriei policromatice), consideră că mecanismele receptoare se formează prin combinarea variată a celor trei receptori de bază preconizați de Young.

TERAPIE, metodologie specifică de combatere, ameliorare sau vindecare a unei boli somatice sau psihice, bazată întotdeauna pe un diagnostic. **T.** este un act medical sau psihologic esențial, implicînd un maximum de efort pentru recuperarea și reinserția socială a bolnavului. Formele **t.** sînt foarte variate în funcție de specificul bolii; astfel sînt: **t.** biologică, chimioterapia (v.), ergoterapia, socioterapia (v.), psihoterapia (v.), **t.** prin chirurgie etc., fiecare din ele comportînd diferite aspecte.

TERORISM, conduită agresivă cronică, caracterizată în special prin folosirea unor mijloace psihologice persuasive, prin prelungirea în timp a aplicării sistematice a acestor mijloace, urmărind cu tenacitate distrugerea îndeosebi morală a partenerului. O varietate minoră a **t.** este *șicanarea,* care conferă o notă negativă raporturilor interpersonale la locul de muncă, în concurența profesională. Factorii cauzali și condiționali ai **t.** sînt de natură biologică, psihofiziologică și socioculturală.

TEST, termen introdus în 1890 de J.McKeen Cattell. *Expresia „mental tests" desemna un șir de probe pentru determinarea fizionomiei mentale a unui individ.* În prezent termenul are sens mult mai larg, de *probă standardizată* în ceea ce privește administrarea și interpretarea-cotarea ei și care furnizează date asupra anumitor caracteristici psihofiziologice sau psihice. Clasificarea **t.** utilizate în psihologie poate fi făcută din multe puncte de vedere. Cea mai cuprinzătoare împarte **t.** în: **t.** *de eficiență,* prin care se obțin date despre aspectele cognitive ale indivizilor, **t.** *de personalitate* sau *de caracter,* prin care se obțin date despre aspectele necognitive și **t.** *de cunoștințe.* După modul de administrare se disting: **t.** *individuale* și **t.** *colective.* (v.). După materialul utilizat: **t.** *verbale* și **t.** *non-verbale,* denumite și

de *performanță* (v.), creion-hîrtie și cu aparate. După modul de etalonare: **t.** privind dezvoltarea (după vîrstă) și **t.** de aptitudini. Scopul urmărit prin **t.** este obținerea de informații și obiective, independent de subiectivitatea investigatorului, asupra caracteristicilor psihice ale subiecților examinați, astfel încît să permită formularea unui prognostic. Pentru a corespunde acestor scopuri un **t.** trebuie să îndeplinească anumite condiții: validitatea (v.), fidelitatea (v.), sensibilitatea (calitatea de a pune în evidență diferențele mici dintre indivizi) și să fi fost etalonat pe un număr de subiecți semnificativ din punct de vedere statistic.

TEST BINET-SIMON, baterie pentru diagnoza inteligenței generale. Scara metrică de inteligență a lui Binet a fost primul test mental utilizat real în practică. Imediat după apariția lui s-a răspîndit în numeroase alte țări (Belgia — Décroly, Elveția — Ed. Claparède, SUA — Cattell și Torrance, Germania — W. Stern) suferind o serie de modificări. Versiunea care s-a dovedit cea mai utilizabilă a fost realizată de Wechsler. Există și o adaptare românească a bateriei elaborată la Cluj de F. Ștefănescu-Goangă. Variantele diferă între ele mai ales în ceea ce privește ponderea fiecărui factor al bateriei. Astfel, vom da spre exemplificare un tabel comparativ a două forme de baterii:

Factori incluși	Binet-Simon, 1966	Stanford-Binet, 1931
Fact. informaționali	18%	5%
Comprehensiune	39%	53%
Memorie	34%	20%
Operații logice	4%	13%
Desen	4%	4%
Scrieri concrete	2%	6%
Vorbire	43%	48%
Numerație	24%	14%
Percepție	34%	38%

Probele bateriei sînt specifice pentru fiecare vîrstă. Vîrsta de la care și pînă la care se aplică, este de asemenea variabilă în diferitele variante. De exemplu, probele specifice pentru vîrsta de 15 ani — din bateria românească a lui Ștefănescu-Goangă: — desprinderea semnificațiilor din proverbe; — repetarea a 7 cifre; — repetarea inversă a 6 cifre; — formarea unei judecăți; — desfacerea unei hîrtii tăiate.

TEST LAHY, o baterie de tip analitic (urmărește relevarea anumitor aspecte ale gîndirii logice) pentru evaluarea inteligenței. Bateria cuprinde 8 tipuri de teste, fiecare cu mai multe probe; 1) Proverbe — subiectul trebuie să coreleze un proverb (pus alături de 4 afirmații), alegînd din acestea afirmația care convine cel mai mult proverbului dat. 2) Arbore genealogic — i se prezintă o serie de arbori genealogici și i se cere să indice gradul de înrudire al unui personaj indicat cu celelalte. 3) Interpretare de texte — i se dau o serie de texte, subiectul trebuind să descopere legea construirii lor și să indice textul care ar urma. 4) Memorie de numere. 5) Silogisme — se dau fie premisele și se cere concluzia, fie se dă concluzia cerîndu-i-se una din premise. Se mai poate da o premisă majoră sau minoră false, fie o concluzie falsă — subiectul indicînd unde este eroarea. 6) Probe de cuvinte asemănătoare — se cere clasificarea mai multor cuvinte în ordinea asemănării. 7) Proba cuvintelor în plus — se dau o serie de cuvinte și se cere eliminarea celor care nu se potrivesc. 8) Proba de limbă străină.

TEST MEILI, baterie de tip analitic ce cuprinde mai multe probe neverbale (formate din imagini). Cuprinde 6 categorii de test: 1) test de imagini: aranjarea imaginilor în ordine logică; 2) test de cifre: descoperirea criteriului de construire a unor șiruri de numere și completarea lor; 3) test de fraze: construirea de fraze, fiind date 3 cuvinte; 4) test de lacune: se dau imagini încadrate în careuri. Acestea sînt dispuse după o regulă. Unul din careuri fiind gol, se cere indicarea numărului imaginii care lipsește; 5) probă de desen: compunerea a cît mai multe desene posibile din 4 semne date; 6) test de analogie: subiectul trebuie să deseneze o a patra imagine care să semene cu una din cele 3 date.

TESTE DE APTITUDINI, categorie de **t.** ce măsoară abilitatea potențială, aptitudinea pentru o activitate specială. Se disting teste de inteligență generală sau îndemînare căpătate prin antrenament sau experiență, ca și testul de realizare educațională, care sînt destinate să măsoare calitatea și cantitatea învățării la un subiect. *Un* **t. de a.** *este dat unui individ în scopul de a obține o măsură a ceea ce promite să realizeze, prin învățare, într-un anumit domeniu.* Deși nu se face nici o încercare referitoare la rolul „naturii contra educației", clinicienii și consilierii nu pot ignora experiența trecută a unei persoane în evaluarea performanței de **t. de a.** De ex., o metodă a măsurării aptitudinii mecanice (testul de asamblare mecanică) folosește diverse obiecte comune ca, de ex., o sonerie de bicicletă). Este de neconceput ca un băiat care în trecut a manipulat astfel de obiecte să nu realizeze un scor înalt. *Instrumentele de testare care măsoară aptitudinea inginerească includ testul de relații matematice simple, vocabulare științifice, principii științifice generale și probleme de înțelegere mecanică practică.* Și aici, performanța individului va fi influențată de experiența anterioară. Enumerăm categoriile de

t. de a.; *test de vedere și auz:* dat fiind numeroasele ocupații de forme de învățare ce necesită văz și auz foarte bune și considerînd că deficiențele senzoriale pot afecta realizările individului sau adaptările sale sociale și emoționale în psihologia experimentală încă din secolul al XIX-lea au fost dedicate numeroase cercetări acuității senzoriale și discriminării. Azi interesul pentru acest test de experimente continuă. În special, în cercetările aplicate pentru scopuri militare și industriale, ele sînt legate de aptitudini senzoriale și motorii. Scopurile acestor cercetări sînt: 1) care resurse senzoriale și motorii sînt necesare pentru anumite tipuri de ocupații; 2) să adapteze echipamentele de toate felurile: militar, industrial, gospodăresc pentru a ușura folosirea lor. Diagnoza văzului și auzului se întreprinde și pentru a procura date în legătură cu procesele implicate în învățarea cititului, în artele grafice, în realizarea anumitor tipuri de educație vocațională. Testul de vedere și auz sînt folosite în selecția personalului militar și industrial pentru selecționarea acelora care au grade corespunzătoare de acuitate vizuală, auditivă sau vedere cromatică. Ele sînt folosite și pentru eliminarea acelora care au deficiențe în scopul de a reduce erorile, accidentele, irosirea de materiale. Testul de acuitate vizuală măsoară acuitatea de aproape, acuitatea la distanță, profunzimea percepției (percepția la distanță) și echilibru. Pe această tablă sînt tipărite rîndurile de litere variind în dimensiune și care sînt citite de subiect. Fiecare rînd și dimensiune au fost standardizate ca putînd fi recunoscute de „ochiul normal" de la o anumită distanță. Acuitatea vizuală este exprimată ca o fracție. Numărătorul este distanța dintre subiect și tablă, iar numitorul este „valoarea distanței" a celei mai mici litere care poate fi citită de persoana testată. Valoarea distanței a unei dimensiuni date este distanța la care o literă de o anumită dimensiune poate fi citită de un ochi normal. Prin tabla Shellen se detectează miopiile, dar nu și presbiopiile. *Testul de vedere* cromatică se bazează pe principiul că persoanele cu deficiențe de vedere cromatică, confundă anumite grupe de nuanțe, în timp ce o persoană cu o vedere cromatică normală le distinge. Astfel, într-un set de planșe o persoană cu o vedere normală poate vedea o mînă roșie și o mînă verde. Un subiect cu vedere cromatică tulburată pentru roșu, vede numai verde, pentru verde, vede numai mîna roșie, sau dacă are tulburări în distingerea ambelor culori, nu vede nici mîna roșie, nici mîna verde. Alte seturi de tabele sînt astfel alcătuite, încît cei cu vedere cromatică normală pot vedea anumite numere, în timp ce deficienții nu le disting. Aceste teste impun cerința de a avea un iluminat standardizat pentru testare, o condiție greu de realizat. Testele *auditive* uzează de cuvinte șoptite, omisiunea

unor consoane și vocale (de exemplu: The Andrews Whispered Speech Test) sau preferabil, de audiometru. În primul caz un număr de cifre sînt șoptite la o anumită distanță. Scorul individului este procentul numerelor corect auzite împărțit la procentul normal. Acest test este inexact din cauza variabilelor necontrolabile în situația de testare. De ex.: calitatea și intensitatea vocii celui care testează, proprietățile acustice ale camerei, zgomote externe. Audiometrele dau o mai mare acuratețe și o măsurare exactă a acuității. Se testează fiecare ureche. Unele audiometre folosesc ca stimuli tonuri pure, altele reproduc numere, cuvinte sau propoziții. În toate tipurile intensitatea stimulului descrește treptat la mici intervale de timp pînă cînd este atinsă intensitatea minimului perceptibil. Nivelul minim este atins, de asemenea, plecînd de la sunetul cel mai slab care crește treptat în intensitate. Testul de vedere și auz nu măsoară aptitudinea unei persoane pentru tipuri speciale de activitate, dar pentru anumite activități un anumit grad de acuitate vizuală sau auditivă este esențial. În acest sens, aceste teste constituie o parte din bateria de teste care măsoară o aptitudine specială. *Testele motorii și manuale:* unul dintre cele mai vechi instrumente pentru măsurarea diferențelor individuale în laboratorul de psihologie, este dinamometrul de mînă pentru măsurarea forței prehensiunii. Se măsoară gradele de putere a mîinii și rata oboselii. Întrucît aceste două trăsături sînt implicate în anumite activități și ocupații, ele sînt relevante pentru unele aspecte ale testării aptitudinilor. *Timp de reacție,* de ex. subiectul este instruit să apese pe o cheie de telegraf atunci cînd percepe culoarea roșie. Acest test intenționează să măsoare viteza răspunsurilor în situațiile care cer o reacție imediată, ca în anumite operații ale mașinilor, în conducerea automobilului. *Testul de dexteritate manuală,* pentru investigarea vitezei mișcărilor mîinilor și brațelor, ritm manual și coordonare, controlul degetelor. Pentru fiecare dintre acestea au fost elaborate teste care variază în detalii, dar sînt în aspectele fundamentale asemănătoare. Mișcările mîinii pot fi măsurate cu ajutorul vitezei cu care subiectul apucă și plasează cuie în găurile dintr-o scîndură (100 buc. 10 × × 10). The Stromberg Dexterity Test constă într-o placă tricoloră (6 rînduri și 9 coloane), iar pe altă placă sînt așezate discuri cilindrice, variat colorate, și care sînt plasate în niște găuri așezate în spațiile tricolore (într-o anumită ordine). Testul implică nu numai dexteritate manuală, dar și percepția globală a culorilor și un nivel elementar neverbal de clasificare. În timpul celui de-al doilea război mondial numeroase teste psihomotorii au fost folosite de psihologii militari pentru selecția oamenilor pentru diferite tipuri de antrenament, în

special, în forțele aeriene. Aceste teste cereau o rapidă și complexă coordonare senzoriomotorie. Dintre acestea se foloseau ambele mîini simultan pentru a manipula două rotițe de strung pentru a realiza o sarcină care se mișcă după o cale neregulată, obținerea unor modele de lumină prin manipularea unor manșe și cîrme care simulau carlinga unui avion. Evaluare: teste de capacitate senzorială ca și cele motorii și de dexteritate au fost moderat folosite în selecționarea persoanelor pentru diferitele activități. S-au efectuat studii de corelație între testele senzoriale și motorii, pe de o parte, și testele de inteligență, pe de altă parte și s-au obținut coeficienți scăzuți sau neglijabili. S-a conchis că cele două tipuri de instrumente psihologice măsoară funcții care sînt în mare măsură independente una de alta. *Testele de aptitudine mecanică măsoară o combinație a capacităților senzoriale și motorii plus percepția relațiilor spațiale, capacitatea de a căpăta informații despre obiectele mecanice și de a înțelege relațiile mecanice.* The Minnesota Spatial Relations Test (1930) constă în 4 scînduri (table), fiecare avînd 58 de tăieturi de diferite forme, multe din ele neuzuale. Sarcina subiectului este să plaseze aceste bucăți în spațiile din tablă. Se observă faptul că persoanele care sînt angajate în ocupații mecanice obțin scoruri mai mari decît persoanele care au ocupații nemecanice. Acest fapt apare ca principala justificare pentru folosirea lor ca o măsurătoare a aptitudinilor mecanice. Unele critici au conchis că testul măsoară viteza și acuratețea în rezolvarea detaliilor relațiilor spațiale și că dă o măsurare a capacității individului să lucreze cu materiale concrete, dar nu poate măsura resursele în rezolvarea problemelor de natură mecanică și nici pentru măsurarea capacității de a manipula obiecte mici cu precizie. *Testele de înțelegere mecanică*, prezintă probleme mecanice sub formă de imagini. În fiecare caz imaginea este însoțită de o înfățișare a problemei și cu două sau trei răspunsuri din care să se aleagă unul corect. Aceste teste diferențiate pe 3 categorii de dificultate sînt desemnate să măsoare înțelegerea operațiilor fizice și principiilor mecanice în situații relativ simple (îmbinări de roți dințate și alte angrenaje). Asemănătoare sînt și alte teste de inteligență mecanică care nu cer cunoștințe specifice, nici nu se cer cunoștințe verbale despre obiecte, unelte, procese sau materiale, ci se cere aranjarea unor unelte, dispozitive, instrumente. În acest domeniu au apărut alte teste noi, dar ele nu au introdus noi concepte sau tehnici. Astfel Mellenbrauch Mechanical Motivation Test este un *test de imagini*, care cere recunoașterea și darea de informații despre anumite obiecte, care de obicei ne sînt comune (de exemplu: aparat de ras electric, macara, scri-

pete etc.). Sarcina este să se așeze perechi obiectele care aparțin împreună. Ipoteza care stă la baza acestui test este foarte simplă: indivizii cu interese și capacități mecanice, mai mult decît alții vor observa folosința, părțile și relațiile dintre aceste obiecte. Un alt test, recent, este SRA Mechanical Aptitudes Test. Are 3 subteste care măsoară informația mecanică (se numesc unele unelte ca și folosința lor), percepția formei și vizualizarea spațială și probleme aritmetice (incluzînd folosirea tabelelor și diagramelor). Autorii testului consideră că acesta are o anumită semnificație într-o varietate de profesiuni mecanice pentru selecția lucrătorilor. *Testul de aptitudine pentru muzică*, cel mai vechi este Seashore Measures of Musical Talent. Există 6 aspecte ale auzului care sînt măsurate prin înregistrări fonografice și anume: discriminarea înălțimii unui sunet (din două tonuri care este mai înalt); discriminarea intensității sau a intensității mici (se dau perechi de note cu mici diferențe de gradare); discriminarea timpului (dacă durata unei note este mai lungă sau mai scurtă decît a unei alte note); discriminarea timbrului (dacă două tonuri au același timbru sau diferă); judecarea, stabilirea ritmului; memoria tonurilor. Seashore n-a făcut o „analiză a profesiunii" printr-o încercare de a discrimina niveluri de aptitudine muzicală pe o bază empirică, ci a făcut o analiză a talentului muzical pe baza unor componente senzoriale. Unele din componentele aptitudinilor muzicale pot fi măsurate obiectiv, altele nu. Aceste 6 capacități sînt printre cele măsurabile, dar Seashore arată că nu pot fi măsurate toate componentele aptitudinilor muzicale. Pentru validarea rezultatelor, Seashore le-a comparat cu datele profesorilor despre abilitatea muzicală, realizarea muzicală și calitatea muncii în școala de muzică. Datele obținute din corelații indică că aceste *teste de percepere auditivă nu sînt suficient de valide pentru pronosticul talentului muzical.* Totuși testul Seashore poate depista pe acele persoane a căror capacitate auditivă este deficientă și deci nu se pot angaja să urmeze cu succes o profesiune muzicală. **T.d.a.** în artele grafice, ca și în muzică au dificultăți referitoare la criteriile de conținut și de validitate. Groves Design Judgement Test intenționează să măsoare *gradele în care un individ percepe și răspunde la principiile de bază ale ordinii estetice: unitate, varietate, echilibru, continuitate, simetrie, proporție și ritm.* Se prezintă 90 de perechi sau triade de desene abstracte în care unele sînt organizate potrivit acestor criterii, iar altele, care violează unul sau mai multe din aceste principii. Selecția subiectului pentru un anumit desen poate fi folosită ca o probă, a perceperii estetice și judecății estetice. Horn Art Aptitude Inventory este folosit pentru admiterea la școlile de artă. Este un test de *creati-*

vitate folosind o prescripție simplă și flexibilă sau un ghid pentru fiecare desen. La început se cere examinatului să schițeze 20 de obiecte familiare (casă, carte) într-un timp foarte scurt și la o scară mică. Se mai cere să creeze desene abstracte simple plecînd de la un set de triunghiuri, dreptunghiuri. Se trece apoi la un nivel mai mare de creativitate. Se dau 12 cartoane dreptunghiulare pe care sînt mai multe linii care trebuie să servească ca bază sau început pentru un desen. Desenele sînt judecate pe baza imaginației creative și a calității tehnice. Autorii de **t.d.a.** în artele grafice nu s-au învoit referitor la capacitățile care sînt măsurate. N.C. Maier după ani de studii și experimentare a identificat 6 trăsături care caracterizează aptitudinea în artele grafice: 1) îndemînarea manuală; 2) energie și perseverare; 3) inteligență estetică; 4) facilitate perceptuală; 5) imaginație creativă; 6) judecată estetică. Pentru *aptitudinile medicale*, primele teste aveau următoarele subteste: memorie vizuală, memorie pentru conținut științific, vocabular științific, înțelegerea unui material tipărit, definiții științifice, raționament logic. Aceste subteste se bazau pe analiza unor aptitudini care se credeau a fi necesare pentru studiul medicinii. Se credea că este esențial să ai o capacitate mentală, să înveți repede și să organizezi materialul învățat astfel încît să fie reținut și utilizat în munca viitoare. Pentru *aptitudinile juridice* se consideră: citire rapidă, înțelegerea rapidă a unui material relativ dificil, memorizare și reproducere cu acuratețe, raționament prin analogie, discriminarea faptelor relevante, raționamente inductive și deductive și facilitate în achiziția și folosirea vocabularului. Law School Admission Test urmărește să stabilească capacitatea de a înțelege, de a raționa logic, de a măsura cunoașterea mecanismelor scrisului, abilitatea de a organiza un material în proză, de a înlătura pasajele, greșelile etc. Pentru *aptitudinile pedagogice*, alături de abilitatea mentală și competența profesională, o mare importanță o au aptitudinile. Aptitudinile în știință și inginerie nu sînt socotite a reprezenta un talent special în același sens cum este aptitudinea muzicală. *Aptitudinea științifică este aplicarea capacității intelectuale generale la materialele și problemele științifice.* Un **t.d.a.** intenționează să estimeze probabilitatea succesului în ocupațiile științifice și inginerești. Stanford Scientific Aptitude Test (1930) are mai mult o valoare istorică; folosit pentru studenții școlilor și colegiilor superioare. Intenționa să evalueze: claritatea definițiilor, raționamentul, inducția, deducția, generalizarea, validitatea (bazată pe fapte), minuțiozitatea, discriminarea valorilor în selecționarea și ordonarea datelor experimentale, acuratețea observațiilor. Pre-Engineering Ability Test cuprinde două părți: înțelegerea materialelor științifice și abilități matematice generale.

TESTE DE EFICIENȚĂ, se clasifică în **t. de e.** cantitativă și **t. de e.** calitativă. Primele cuprind: teste de inteligență tip verbal de tip non-verbal, teste de dezvoltare pentru prima copilărie sau preșcolari etc. pentru aptitudini la mecanică, de dexteritate manuală etc. Testele de inteligență (v.) folosesc scări bazate pe concepția lui Binet: „Afirmăm că o probă este caracteristică unei anumite vîrste, și o putem folosi pentru a diagnostica întîrzierea sau precocitatea intelectuală, cînd reușesc la această probă copii normali la această vîrstă și nu reușesc la această probă copii de o vîrstă inferioară". Testele de dezvoltare sînt constituite dintr-un ansamblu de probe foarte diferite și de dificultate gradată. Ponderea reușitelor și eșecurilor dă măsura nivelului de dezvoltare intelectuală a subiectului examinat. *Suma reușitelor la o scară de dezvoltare dă vîrsta mintală.* Comparînd vîrsta mintală cu vîrsta reală a subiectului în momentul examinării se constată întîrzierea sau precocitatea dezvoltării intelectuale. În 1912 W. Stern a introdus noțiunea de quotient intelectual, raportul dintre vîrsta mentală și vîrsta reală $\left(\text{Q.I.} = \frac{\text{V·M.}}{\text{V.R.}}\right)$. Cifra care exprimă Q.I. este mult mai semnificativă decît exprimarea în luni și ani a întîrzierii și precocității, deoarece o aceeași perioadă de întîrziere mentală este mult mai gravă la vîrsta de 3 ani de pildă, decît la vîrsta de 7 ani. Testele de dezvoltare pentru stîngaci sau pentru preșcolari permit evaluarea nivelului global de dezvoltare a oricărui copil. Ele nu sînt propriu-zis probe care se administrează subiecților, ci presupun comparări ale nivelului atins în ceea ce privește limbajul, motricitatea, comportamentul social etc., ca norme stabilite pe baza unor cercetări minuțioase, ca acelea întreprinse de Gessel sau Buchler. Ele se bazează pe principiul că dezvoltarea tuturor copiilor are loc după aceleași etape. Testele de aptitudini permit să se stabilească nu un nivel de vîrstă atins de subiect, ci locul pe care-l ocupă față de media subiecților de același nivel cultural, în ceea ce privește activitatea cerută de respectivele teste. Între acestea se găsesc probe psihofiziologice, probe psihomotorii, teste de „funcții mintale" (de atenție, de memorie etc.). **T. de. e.** calitativă cuprind probe destinate să determine posibilitatea de a forma concepte. În general sînt probe de clasificare în care se dă sarcina de a se grupa elementele date în oricît de multe categorii, folosind de fiecare dată alt criteriu. În categoria acestor teste intră și acelea de gîndire conceptuală sau testele de vocabular.

TESTE DE INTELIGENȚĂ, probe de diagnoză a inteligenței.

Tendința de apreciere a inteligenței a pornit din școală, în sensul determinării măsurii în care notele exprimă cunoștințele și inteligența elevilor. Primii care s-au ocupat însă de evaluarea inteligenței prin probe au fost psihiatrii (Rieger — 1885). Inițial psihologii au folosit probe izolate în diagnosticarea inteligenței însă treptat, pe măsura dobîndirii experienței în aprecierea inteligenței s-a trecut la baterii de probe. La baza construirii acestor baterii există modalități diferite de concepere a inteligenței, ceea ce a dus și la moduri de abordare diverse ale ei. Din acest punct de vedere se pot grupa toate tipurile de baterii folosite în prezent, în 3 clase: 1) baterii destinate măsurării nivelului general al inteligenței (toate probele bateriei avînd același principiu de bază); semnificativă este bateria Binet-Simon; 2) baterii realizate pentru măsurarea dezvoltării individuale, accentul punîndu-se pe diferențierea individuală a subiecților; reprezentativă în acest sens fiind bateria Wechsler; 3) baterii create pentru a măsura unele aspecte calitative ale inteligenței și gîndirii, spre exemplu gîndirea matematică sau literară.

TESTE DE PERSONALITATE, descriu un mod de reacție sau trăsături ale individului. **T. de p.** analitice se prezintă sub formă de chestionar (Personal Data Sheet al lui Woodworth este primul ca dată — primul război mondial). Chestionarele unifazice, ca cel de extroversiune-introversiune, investighează o singură trăsătură de personalitate. Există și multifazice, ca cel al lui Benventer (vizează tendințele nevrotice, introversiunea extroversiunea, autosuficiența, dominanța-supunerea) sau Inventarul multifazic de personalitate Minnesota (M.M.P.I.). Ultimul a făcut obiectul a peste 1 500 de studii și servește la depistarea tulburărilor de personalitate și chiar la diagnosticul psihiatric. După aspectele studiate chestionarele pot fi de adaptare, de atitudine, de interese. **T. de p.** sintetice sau **t. de p.** proiective se bazează pe confruntarea subiectului cu o situație „căreia îi va răspunde după sensul pe care îl are situația pentru el și conform cu ceea ce el resimte în cursul acestui răspuns" (Frank, 1948). După G. Lindzey tehnicile proiective pot fi: asociative (răspunsul la stimul sînt primele idei sau imagini care vin în minte — ca la proba Rorschach — v.), constructive (răspunsul este rezultatul unei activități cognitive sau imaginative mai complexe, ca în testul tematic de apercepție — T.A.T.), de completare (răspunsul simplu și limitat, ca la testul de completare de propoziții), de alegere (din mai multe aranjamente posibile subiectul alege pe cea mai corectă sau mai atractivă), expresive (se execută desene ca în proba desenului unui om, a unui arbore sau se realizează scene cu păpuși ca în testul lumii). **T. de p.** obiective vizează

obținerea de date cuantificabile despre personalitate, în baza ipotezei că stilul acesteia se manifestă într-o varietate de activități, uneori foarte deosebite între ele (ex.: bateriile de 14 probe a lui D.W. Mac Kinnon, de 65 de teste al lui L.L. Thurstone, testele de apreciere a umorului etc.). Noile **t. de p.** obiective presupun analiza factorială și experimentul multivariat, ceea ce îngreunează încă extinderea lor. **T. de p.** situaționale pun subiecții în condiții asemănătoare celor reale în care se manifestă diferitele trăsături (de ex. moralitatea, stabilitatea emoțională, capacitatea de a suporta stressul, inițiativa, discreția, capacitatea de a asuma conducerea etc.).

TESTE PROIECTIVE, sub acest nume se grupează probe care incită subiectul să se proiecteze, să se exprime în diferite manifestări ale personalității sale. Testele cele mai cunoscute în acest sens sînt: testul Rorschach și testul T.A.T. De asemenea sînt cunoscute sub numele de probe proiective testele de asociație liberă, Bender, Szondi. Tehnica proiectivă constă în observarea reacțiilor la prezentarea anumitor imagini și obiecte care ne permit să vedem cum și cu ce aspect din mediu se identifică subiectul și să desprindem semnificațiile acestor identificări. *Test Rosenzweig* — cu ocazia elaborării unei teorii a frustrației (1934) — Rosenzweig pune la punct un test de frustrație pe care-l prezintă în 1935 sub numele de Picture Frustration Study. Materialul constă într-un caiet, conținînd desene reprezentînd o serie de situații frustrante. Se cere subiectului să-și imagineze reacțiile verbale ale personajului frustrat, ceea ce permite, datorită mecanismului de proiecție, studiul propriilor sale moduri de a reacționa. Acest test e foarte mult folosit de clinicieni. Testul Rorschach — sau testul „petelor de cerneală". Rorschach Hermann (psihiatru elvețian, 1884—1922), pornind de la ideea că percepția vizuală e influențată de personalitate, construiește proba „petelor de cerneală" ca test de imaginație, inițial, pe care îl utilizează ulterior și ca mijloc de explorare a personalității. În 1918 construiește planșele test (unele acromatice, altele în culori), ca în 1921 să stabilească o tehnică de interpretare a testelor, publicînd lucrarea „Psihodiagnosticul". El descoperă din analiza planșelor (aplicate) pe bolnavi și pe indivizi normali că răspunsurile privind culoarea sînt legate de extraversiune, iar cele referitoare la mișcare, de introversiune (utilizînd tipologia lui Yung).

TESTE SOCIOMETRICE, instrumente de bază în metodologia sociomotriei, prin care se măsoară atracțiile și respingerile care au loc între indivizii unui grup. Datele astfel culese, prin prelucrarea ulterioară cu ajutorul sociomatricelor sau sociogramelor dezvăluie structura grupului, reperarea subgrupurilor, a clicilor, a centrelor de influență

(liderii) și a sistemului de comunicare socială, transmiterea acestei influențe permite identificarea indivizilor „populari", a celor izolați și a celor respinși. În administrarea testului este esențial ca fiecare membru al grupului să-și exprime confidențial preferințele, după un criteriu precis determinat (activități în comun, petrecerea timpului liber etc.).

TESTUL SZONDI, test proiectiv prin care se sondează profunzimile personalităților după simpatii și antipatii, suscitate de fotografiile diverselor tipuri de alienați. Subiectului i se prezintă șase serii de cîte opt fotografii, cerîndu-i-se să arate pe care o preferă (cu care se identifică) și pe care o respinge. În baza unui sistem de cotare se stabilește un diagnostic ce interesează psihopatologia sau caracterologia.

TESTUL WECHSLER, baterie pentru diagnoza inteligenței; în alcătuirea acestei baterii de probe se ține seama de faptul că inteligența este impregnată de factori motivaționali. În 1939, elaborează prima formă a **t.** pe care o reformulează în 1955. Varianta cunoscută sub numele de WAIS și derivă din aceasta și o variantă a **t.,** pentru copii WISC. Bateria cuprinde 12 grupe de **t.** clasate în 2 categorii, **t.** verbale și **t.** de performanță (nonverbale). Tipurile de probe:

Categoria I	Categoria II
1. Informația generală	Completare de imagini
2. Înțelegere generală	Aranjare de imagini
3. Aritmetică	
4. Similitudini	Asamblare de obiecte A
5. Probă de vocabular	Probă de cod B
6. Memoria cifrelor	Labirint

TETANIE, sindrom de hipofuncție paratiroidiană, constînd în accese de contracturi musculare localizate (de ex.: spasm al piciorului, spasm laringian etc.) sau din convulsii mai mult sau mai puțin generalizate (foarte asemănătoare, din punct de vedere fenomenologic — cu crizele epileptice). În general accesele de **t.** sînt acompaniate de instabilitate psihomotorie. Se disting: **t.** *tipice endocrine,* **t.** *neurogenă* (sau nehipocalcemică), **t.** *toxică.*

TETRACROMATIC, calificare a ipotezei lui Hering, și altor teorii ce susțin că vederea tuturor culorilor se explică prin excitarea variabilă a patru elemente de recepție cromatică specializate pentru roșu, galben, verde, albastru.

THANATOS (gr. *moarte*), termen utilizat destul de rar în psihanaliză, pentru a desemna pulsiunile morții în opoziție cu pulsiunile vieții (Eros — v.) Utilizarea termenului de **t.** subliniază caracterul radical al dualismului pulsional și al universalității acestor două mari categorii de pulsiuni.

THYMUS v. **TIMUS.**

TIC, sindrom nevrotic psihomotor; tulburare motorie minoră, care apre pe fondul unei fragilități de integrare a funcțiilor psihomotorii. **T.** sînt mișcări stereotipe, bruște, intempestive, afectînd în general mușchii faciali și ai gîtului, mai rar mușchii membrelor sau ale trunchiului. Sînt reflexe motorii, de caz patologic. **T.** au o evoluție inegală, capricioasă, accentuîndu-se în cazul unei emoții puternice sau în perioade tensionale. Semnificația particulară a **t.** constă în caracterul psihomotor al tulburării, fiind un echivalent motor, care exprimă o descărcare a agresivității reprimate. S-a vorbit în cazul **t.** (ca și în cazul daltonismului) de „conversia pregenitală" pentru a marca nivelul arhaic al sistemului psihomotor, implicat în aceste tipuri de descărcare pulsională. **T.** apar la copii, în jurul vîrstei de 6—7 ani și frecvent, pot dispare fără un tratament. La adolescent sau la adult pot căpăta un caracter cronic.

TIFLOLOGIE, ramură a defectologiei, știință multidisciplinară care se ocupă de orbire și ambliopie, de geneza și compensarea acestora prin tiflotehnică și de educarea, instruirea și calificarea deficienților vizuali.

TIMBRU, calitate a senzațiilor auditive corespunzînd formei undelor acustice, independent de amplitudine și frecvență. **T.** reflectă compoziția spectrală a sunetului și, în sens mai restrîns, desemnează particularitățile de structură funcțională ale vocii omenești și ale instrumentelor muzicale.

TIMIDITATE, comportament defensiv și anxios, ezitant și astenic, exprimînd dificultăți de adaptare socială (sau o adaptare negativă) ce sînt normale și explicabile în mica copilărie și la pubertate, dar ridică probleme în celelalte etape. **T.** se poate datora diverșilor factori, cum sînt temperamentul hipotonic, nesiguranță de sine, complexe de inferioritate ce pot fi impuse prin autoritarism educativ, dificultăți de comunicare și expresie în absența „învățării sociale", reticențe dictate de atitudini hiperexigente ș.a. În tinerețe, de regulă, **t.** este depășită. Importantă este activitatea socială și dezvoltarea încrederii în sine și în alții.

TIMIE (TONUS AFECTIV), acea stare afectivă existentă atunci cînd nimic însemnat nu apare în cîmpul conștiinței. **T.** este starea bazală fundamentală a afectivității unui subiect, obișnuită lui și constituind o compo-

nentă esențială a temperamentului și caracterului său. **T.** este numită de E. Kretschmer „holotimie" sau afectivitate de bază, spre deosebire de „catatimie", modificare afectivă a conținuturilor psihice. **T.** sau tonusul afectiv poate fi deprimat, trist sau dimpotrivă euforic, vesel, expansiv; poate exista o apatie și o stare de indiferență afectivă (hipotimie și atimie). De asemenea pot exista oscilații ale acestui fond psihic afectiv în diferite boli psihice.

TIMP, alături și în unitate cu spațiul, formă obiectivă și universală de existență a materiei în mișcare, una din determinările fundamentale a existenței materiale. Este cea de-a patra dimensiune a realității. Se caracterizează prin durată. Uneori **t.** este înțeles ca parte a duratei. Conform teoriei relativității, **t.** *depinde de viteza de mișcare a sistemelor materiale și este în interacțiune cu spațiul.* În genere **t.** este o dimensiune a mișcării universale. Categoria cea mai generală este **t.** *fizic* sau cosmic. Înlăuntrul și pe fondul acestuia se constituie **t.** *biologic* și în continuare **t.** *psihic* și **t.** *social-istoric.* Dacă **t.** *biologic* se organizează în ritmuri și periodizări ale proceselor de viață într-un mediu de existență, **t.** *psihic* apare precumpănitor ca o formă de existență a acțiunii de factură socială și depinde de coordonatele și valorile acesteia. J. Piaget distinge un **t.** *primitiv* sau *egocentric* („simțit înlăuntrul acțiunii"), un **t.** *practic* („legat de acțiunea integrală"), un **t.** *intuitiv* („limitat la raporturile de succesiune și durată dată într-o percepție imediată") și un **t.** *operatoriu* ce este calitativ întrucît privește duratele interne și „constă în relațiile de succesiune și de durată fondate pe operații analoage celor logice". Acesta din urmă este **t.** *psihic uman* și care, după H. Bergson, este definitoriu pentru conștiință întrucît este reversibil și prospectiv spre deosebire de inversibilitatea și univocitatea **t.** *fizic.* — G. Berger vorbește și despre un **t.** *existențial* care este **t.** *trăit,* subiectiv „de tonalitate esențial afectivă, timpul așteptării, al speranței, angoasei, regretului... El este calitativ și nu poate fi măsurat. În schimb timpul operativ este cel al acțiunii asupra unor lucrări obiective și este măsurabil. „Analogic, în cadrul **t.** *istoric,* Stelian Stoica analizează **t.** *moral* ca fiind marcat prin valori și trecînd peste durate, realizînd corespondențe valorice peste milenii și ființînd ca o activitate virtuală. În trăirea umană a **t.** intervin adaptări și modificări calitative ce țin în principal de existența culturală și de activitate. Pentru o metrică a **t.** se recurge la instrumente. Subiectiv, **t.** este marcat prin evenimente și trăiri afective. Activitatea intensă și emoțiile plăcute absorb duratele prezentului dar dilată **t.** în evocare sau prospectare, pe cînd lipsa de activitate și expectațiile terifiante fixează atenția asupra **t.** îl fac să

se scurgă extrem de anevoie pe cînd în evocare respectivele intervale sînt comprimate și chiar eliminate. Este totuși o deosebire între perceperea, gîndirea și trăirea afectivă a **t.** Acestea se structurează în diferite raporturi față de sistemele de referință ce mijlocesc orientarea în **t.,** și anume: sistemul fizic, sistemul biologic, sistemul psihic individualizat și sistemul sociocultural.

TIMP DE REACȚIE (perioadă de latență), expresie folosită încă din 1868, pentru a desemna intervalul de timp care separă o stimulare de o reacție de răspuns. Dispozitivele speciale de măsură a acestor intervale relevă mai multe feluri de astfel de reacții; **t. de r.** simplu, la un stimul oarecare (auditiv, vizual, tactil); **t. de r.** discriminativ, între diferiți stimuli de același ordin; **t. de r.** de alegere, adică alegerea dintre mai mulți stimuli la care reacțiile sînt diferite (de ex. la mîna dreaptă și la mîna stîngă). Aparatura modernă permite o măsurare extrem de fină a **t. de r.,** sesizînd și intervalele ocupate de pregătirea reacției, ca și duratele postacțiunii. Studiul **t. de r.** prezintă mare însemnătate în psihofiziologia sensibilității și în procesele de decizie.

TIMP LIBER, în accepțiunea sa actuală **t.l.** este un produs al societății industriale: apare cînd ritmul vieții zilnice nu se mai încheie odată cu munca. Definit prin cei doi termeni componenți ai denumirii, noțiunea de timp implică o diviziune a timpului în funcțiune de tipul de activitate realizat, iar aceea de „liber" redă aspectul calitativ al acestei împărțiri cu referințe social-istorice, amintindu-ne de opusul noțiunii de liber. Antichitatea a cunoscut un gen de **t.l.** rezervat aristocrației, acel „otium cum dignitate", rezervat unor oameni pentru care nu exista separarea între activitate și recreație. „Otium" se desfășura sub obłăduirea muzelor și însemna creație, „poesa" de la elini. Restrîns în epoca decadentă la un „otium" recreativ pînă la limitele desfrîului, „otium" a fost preluat în această formă de burgurile de mai tîrziu incluzînd și influențele de separare de muncă (recreația era în societatea romană rezervată pentru anumite zile din an sclavilor și meseriașilor, negustorilor — *negotium* — negarea muncii creatoare). Dar burgul și-a păstrat muza, creația în activitatea profesională, munca sa fiind o lucrare de artizanat (cuvînt care derivă din ars-artis, echivalentul lui poesa de la elini), iar recreația a fost separată de munca economică, purtînd pecetea de „amuzament" (privativul „a" indicînd absența muzei) și dînd naștere unor activități denumite în franceză „loisir", în engleză „leisure"), ambele provenind din latinescul licet — permis (act de destindere). Epoca contemporană, caracterizată printr-o gigantică industrializare, dar și printr-un drum ascendent către

umanizarea muncii, stabilește o nouă poziție în materie de **t.l.**: o democratizare a lui „otium" renăscut din neg-otium. Separarea muncii profesionale de activitățile de **t.l.** este în general mai bine conturată. Pe de o parte, îngustarea posibilităților omului de realizarea integrală în producția industrială și reducerea orelor de muncă; pe de altă parte, suprasolicitarea intelectuală în procesul muncii au dat funcții de importanță necunoscută **t.l.** El îmbină activitățile pur recreative ale „burgului" (amuzamentul) cu munca creatoare a lui „otium cum dignitate" și a „poesei". **T.l.**, intercalat între munca profesională și repaus, stabilește un echilibru al persoanei prin divizarea timpului unei zile în cei trei „8": muncă, odihnă prin somn, activitate, în **t.l. T.l.** al epocii noastre are și un alt caracter care merită să fie semnalat, el se desfășoară după un program, ales de persoana respectivă din varietatea de posibilități oferite și este în funcție de orar, urmărind, deopotrivă, autorealizarea, educația și destinderea. Eficiența **t.l.** cu stabilirea echilibrului psihic, depinde de o dublă organizare: organizarea de către societate a multiplelor mijloace recreative și stabilirea de către individ a criteriilor de alegere în funcție de idealul însușit și apoi împărțirea organizată a disponibilităților sale de timp pentru satisfacerea năzuințelor sale și realizarea proceselor de compensație, în raport cu munca sa profesională. Subliniem valabilitatea și valoarea denumirii adoptate la noi pentru mijloacele recreative puse la dispoziție de stat prin „casele de cultură și creație", deci nu simplă recreație.

TIMUS (THYMUS), glandă endocrină și organ hematopoetic, așezat în cavitatea toracică înapoia sternului, de formă alungită, fiind împărțit în doi lobi și o greutate care variază cu vîrsta (la naștere fiind de 10—15 g). Dezvoltarea maximă o are pînă la pubertate, suferind apoi o degenerare adipoasă, fără să dispară complet. Alături de splină, măduva oaselor, ficat și ganglionii limfatici, **t.** este un organ hematopoetic, formînd limfocite. Astfel **t.** are un rol important în elaborarea de anticorpi, deci în imunitatea organismului. Ca glandă endocrină, **t.** prin hormonul secretat, favorizează creșterea, influențează osificarea și reglează, alături de alți hormoni, dezvoltarea normală a glandelor genitale. În caz de extirpare sau hipofuncție apar tulburări în metabolismul sărurilor minerale și în dezvoltarea glandelor genitale. Creșterea oaselor este întîrziată și ele rămîn moi și friabile. În cazul hipersecreției, printre altele, maturizarea sexuală este mult întîrziată.

TINSIT, unitate adoptată de W. Couter (1949), la analiza comportamentelor umane, pentru a utiliza în realizarea modelor cibernetice. Cuvîntul este o prescurtare a expresiei „tendință în situație", situația fiind comportamentul exprimat printr-o configurație de evenimente, iar tendința prin „gradul de probabilitate a emergenței unui comportament".

TIP (gr. *tipos* — reprezentare schematică), ceva ce permite să se avanseze către structura esențială fără a reprezenta esența ultimă; schemă sumară de o generalitate medie (intermediară între concretul-singular și generalul-universal) ce corespunde, după H. Murray, unei grupe sau subcategorii, subspețe. Față de gen, care este cu totul abstract, Cournot găsește că **t.** este o abstracție rațională întrucît întrunește mai multe însușiri ale concretului și corespunde unei grupe naturale. **T.** desemnează un model (concept instrumental) sau (și) o variantă alături de altele dinăuntrul unei clase — deci apare și ca un concept cu un conținut referențial. Între aspectul instrumental și cel refectoriu al **t.** nu este o perfectă corespondență întrucît orice schemă tipică rezultă dintr-o clasificare imperfectă ce nu uzează de criterii absolute (da sau nu) ci apelează la aproximări de nivele în serii continue de gradații. Diferite **t.** ce încearcă să surprindă variantele unei clase (și aceasta din anumite puncte de vedere) nu pot fi discriminate net ci doar în termeni comparativi de mai mult, mai puțin, dominant-subordonat, reliefat-estompat etc.). Orice raportare a unui subiect la un **t.** este aproximativă pentru că nu toți sînt identici sub incidența respectivă, de ex. de introvertiți, picnici, colerici, intuitivi etc. Uneori se vorbește totuși de cazuri tipice sau de subiecți reprezentativi pentru un **t.** Dacă s-ar reduce **t.** la unadouă trăsături comune tuturor exemplarelor unei clase, s-ar produce identificarea cu generalul; dacă s-ar spori numărul trăsăturilor pentru a reproduce concretul, variantele de **t.** s-ar multiplica indefinit, apropiindu-se de singular. *Rămînînd pe poziția mediană a particularului,* **t.** *constituie un concept comod pentru a sistematiza, a grupa, a diferența în scopul apropierii de concret, de real.* Altfel nu e posibil să se depășească omul abstract și să se trateze științific omul concret. Important este ca să se înțeleagă că în **t.** se exprimă generalul după cum în singular se exprimă **t.** deși *niciodată* **t.** *nu poate epuiza singularul.* G. Murphy arată că **t.** de personalitate comportă în primul rînd interrelații dintre trăsături iar H. Eysenck scrie: *„Noi vorbim despre tipuri ca despre constelații observate sau despre sindroame de trăsături."*

TIPOLOGIE, disciplină ce se ocupă de clasificările în tipuri și criteriile după care acestea se efectuează. Totodată, descrierea tipurilor și prezentarea metodelor prin care aceștia sînt determinați. Întrucît fiecare tipologie privește

un aspect, conține o parte de adevăr, prezentăm în continuare un inventar de clasificări tipologice de larg interes aplicativ.

a. *Tipologia personalității*, debutează teoretic prin *biotipologia* lui N. Pende, își propune să substituie abordarea omului prin noțiunea abstractă de „om în genere" (omul-specie, omul convențional), prin abordarea *diferențiată* a grupelor de indivizi și *unitară*, biopsihologică inițial (în cadrul biotipologiei) și biopsihosocioculturală. Desigur că nu orice asociere de trăsături alcătuiește un tip, ci numai aceea care este concomitent pregnantă, consistentă și semnificativă. Spre deosebire de clasificare, care distinge grupări la care indivizii aparțin în exclusivitate, metoda tipologică conduce la imagini „ideale", de referință, la care raportăm indivizii concreți, aceștia putînd aparține simultan la mai multe categorii tipologice, existînd astfel tipuri intermediare și mixte. După Viola, 60% dintre noi sîntem „mixotipi" sau „normotipi."

b. Toate corelațiile dintre aspectele somatic, visceral, psihic, patologic sînt *legături statistice*, care se verifică pe grupe mari, existînd numeroase excepții în cazuri individuale. Un procent însemnat de indivizi nu sînt „clasificabili" din punct de vedere tipologic.

c. La rîndul lor tipologiile, ca modalități de clasificare, sînt clasificabile. Există deci o tipologie a tipologiilor, ce este expusă mai jos.

TIPOLOGII MORFO-FIZIO-PSIHOLOGICE

HIPOCRAT (după constituția corporală):
- — *ftizic* — dezvoltare mai mare a membrelor, înclinație spre tuberculoză
- — *apoplectic* — dezvoltare mai mare a toracelui și abdomenului, înclinație spre apoplexie

VIOLA (după raportul torace-membre, 1909):
- — *brachitip (macrosplanchnic)* — torace mai dezvoltat decît membrele; scund
- — *mediotip (normosplanchnic)*
- — *longitip (microsplanchnic)* — membre mai dezvoltate decît toracele, înalt

PENDE (după raportul torace-membre și funcționalitate endocrină):
- — *brevilin* (scund): — *stenic* (stenic-tonic) — normal, hipergenitalism și hipersuprarenalism, deseori și hiperpancreatism, hiperpituitarism cu relativ hipotiroidism

- — *astenic* (hipostenic-hipotonic) — anormal, hipotiroidism, hipopituitarism, relativ hiposuprarenalism, cu normal sau exagerat genitalism, pancreatism și timism
- — *mediu*
- — *longilin* (înalt):
  - — *stenic* (stenic-tonic) — normal, hipertiroidism, asociat cu hiperpituitarism, cu normal sau exagerat genitalism, suprarenalism și pancreatism.
  - — *astenic* (hipostenic-hipotonic) — anormal, hipertiroidism asociat cu hipertimolimfatism și adesa cu hiperparatiroidism, hipergenitalism și relativ hiposuprarenalism

E. KRETSCHMER (după constituția corporală asociată cu predispoziția psihopatologică):
- — *picnic* ⟶ *ciclotim:*
  - — *hipomaniac* (vesel, mobil)
  - — *sintonic* (realist, umorist benign)
  - — *greoi* (dintre ei se recrutează psihotici maniaco-depresivi; adaptare pasivă, submisie, extraversie)

  — constituție orizontală, scund, sistem osteomuscular plăpînd, față rotundă, ten fin, strat de grăsime la suprafața trunchiului, trunchi cu formă generală de butoi
- — *astenic* ⟶ *schizotim:*
  - — *hiperestezic* (iritabil, idealist, delicat, interiorizat)
  - — *intermediar* (rece, energic, calm, aristocrat)
  - — *anestezic* (rece, nervos, solitar, indolent, eronat, obtuz)

  — constituție verticală, trunchi cilindric, sistem osteomuscular firav. Variantă extremă a tipului *leptosom*

(dintre ei se recrutează mai frecvent schizofrenii, adaptare activă, introversie)

— *atletic*
bună dezvoltare musculară, trunchi piramidal cu baza mare în sus
— *displastic*
cu diferite malformații corporale

CL. SIGAUD (1908 — după funcțiile solicitate de mediu):
— *respirator*
— *cerebral*
— *muscular*
— *digestiv*

Mc AULLIFFE (după funcțiile somatice dominante și sistemul reglator):
— *plat* — dezvoltat orizontal, prevalența proceselor metabolice, reglaj neurovegetativ
— *regulat* — eugenetic, armonios dezvoltat
— *înalt* — dezvoltat vertical, prevalența relațiilor cu lumea exterioară, reglaj prin sistem nervos central

SCHREIDER (după constituția corporală):
— *vertical* (slab)
— *intermediar*
— *orizontal* (gras)

W. H. SHELDON (1926 — după gradul de dezvoltare al celor 3 foițe embrionare):
— *endomorf* — *viscerotonic*→*psihoză maniaco-depresivă*
dezvoltare corporală predominant internă
plăcerea relaxării în poziție și mișcare; dragoste de confort fizic; reacții încete; iubire de ceremonii; sociofilie; uniformitate în curgerea emoțională; toleranță față de semeni; complacere în propria situație; trăsături netemperate; comunicare ușoară și rapidă; fire extravertită

— *mezomorf*→***somatotonic*** ⟶ *paranoia* și cele mai multe cazuri de delincvență
dezvoltare corporală echilibrată
aserțiune de poziție și mișcare; iubire de sport și mișcare fizică; trăsături pline de energie; iubire de risc; manieră directă, deschisă, chiar puțin dură; curaj și combativitate; agresivitate competitivă; voce nereținută, fără inhibiții; maturitate în prezentare
— *ectomorf* ⟶ *cerebrotonic* ⟶ *schizofrenie*
dezvoltare corporală predominant externă
poziție și mișcare reținute; inhibiții, ermetism, însingurare; activism mintal; aprehensiuni; secretivitate de sentimente; aprehensiune de sine în mișcarea ochilor și a feței; sociofobie; inhibiții în public; rețineri vocale; evitarea zgomotului; prezentare infantilă

VIVENIUS (1904):
— *conjunctival*
— *muscular*
— *nervos*
— *epitelial*

BOGOMOLEȚ (1924 — după starea țesutului conjunctiv):
— *astenic*
— *fibros*
— *păstos*
— *lipomatos*

BUNAK (din punct de vedere antropometric):
— *euriplastic* — corespunzător brevilinului
— *stenoplastic* — corespunzător longilinului

M. MARTINY (1948 — luînd în considerare dezvoltarea ectoblastului, cordomezoblastului și endoblastului, concluzionează că patologia mintală este o patologie a *mixotipurilor*):
— ***endomezoblastic*** — criminal sadic
— *ectocordoblastic* — psihastenie
— *ectoendoblastic* — perversiune sexuală

J. VAGUE (1952 — după legătura dintre obezitate și sexualitate):
— *android* — obezitate cu dispoziție scapulară; întîlnită la bărbați și la femei
— *ginoid* — obezitate cu dispoziție abdomeno-pelviană. Printre bărbații ginoizi există cu o frecvență semnificativă homosexuali

LOUIS CORMAN (după criteriul morfopsihologic, al relației dinamice, profund energetice între morfologia feței și instinctele antagoniste de expansiune și conservare):
— *dilatat* — în mediu favorabil (Cl. Sigaud) și pe baza instinctului de expansiune
— *retractat* — în mediu nociv (Cl. Sigaud) și pe baza instinctului de conservare; fenomen activ, traducînd o hipersensibilitate de apărare, corelativă unui înalt grad de vitalitate
— *instinctiv-senzitiv* — cu etajul inferior al feței mai dezvoltat
— *sentimental* — cu etajul mediu precumpănitor
— *gînditor* — cu etajul superior mai dezvoltat

TIPOLOGII PSIHOFIZIOLOGICE

I. P. PAVLOV (tipul general de ANS stabilit după combinarea forței, echilibrului și mobilității proceselor nervoase fundamentale și tipul temperamental corespunzător):
— *puternic — echilibrat — excitabil — coleric*
— *puternic — echilibrat — mobil-sangvinic*
— *puternic — echilibrat — inert — flegmatic*
— *slab — melancolic*

(tipul parțial de ANS stabilit după aferentația dominantă):
— *vizual*
— *auditiv*
— *motric*

(tipul special de ANS, stabilit după raportul dintre cele două sisteme de semnalizare):

— *artistic* — prevalează primul S. de S.; reflectarea realității prin imagini intuitiv-concrete, cu încărcătură afectiv-volițională; atitudine sintetică față de realitate
— *mediu* — egalitatea celor două S. de S.
— *gînditor* — prevalează cel de al doilea S. de S.; reflectarea realității prin legături de tip logic-noțional; atitudine analitică față de realitate

O. GROSS (după particularitățile repercusivității — rezonanței):
— *primar* — prevalează procesele primare; senzații și emoții
— *secundar* — prevalează procesele secundare: gîndirea abstractă, imaginația, sentimentele

HEYMANS, WIERSMA (după combinarea repercusivității, emotivității și activității):
— *amorf* — nonemotiv-nonactiv-primar
— *apatic* — nonemotiv-nonactiv-secundar
— *nervos* — emotiv-nonactiv-primar
— *sentimental* — emotiv-nonactiv-secundar
— *coleric* — emotiv-activ-primar
— *pasionat* — emotiv-activ-secundar
— *sangvin* — nonemotiv-activ-primar
— *flegmatic* — nonemotiv-activ-secundar

G. BERGER (1950 — după combinarea a 9 factori: 2 intensivi — emotivitate și activitate; 3 de alură generală a comportamentului — repercusivitate, lărgimea cîmpului conștiinței și polaritate; 4 de direcție a tendințelor — ariditate, tandrețe, interese senzoriale, pasiune intelectuală):
[*larg* — lărgime a cîmpului conștiinței
[*îngust* — îngustime a cîmpului conștiinței
[*Marte* — situarea în lume în manieră masculină
[*Venus* — situarea în lume în manieră feminină
[*tandru* — tendință spre amabilitate, discreție, poziție mai puțin netă, categorică
[*netandru* — tendință spre claritate, raționalitate excesivă, poziție categorică
[*avid* — tendință de afirmare a eului, de încredere în sine
[*neavid* — tendință de supunere

[*pasionat intelectual*
[*cu gustul plăcerilor senzoriale*

GH. ZAPAN (după modul de prezentare a 6 indici temperamentali)
— *forța, echilibrul* și *mobilitatea* proceselor nervoase fundamentale, *persistență, tonus afectiv* și *direcție* — în cadrul a patru niveluri sau subsisteme: *motor-general, afectiv, perceptiv-imaginativ* și *mental*
— *activ* — dominant este nivelul motor-general
— *afectiv* — dominant este nivelul afectiv
— *artistic* — dominant este nivelul perceptiv-imaginativ
— *gînditor* — dominant este nivelul mental

SZASZ (după tipul de răspuns la situații dificile corelat cu S.N. vegetativ):
— *activ* — răspunsuri motorii, bazate pe predominanța simpaticului, în fața dificultăților
— *retras* — răspunsuri vegetative (diaree etc.) în fața dificultăților, bazate pe predominanța parasimpaticului (mai vechi filogenetic și mai repede consolidat ontogenetic); specific sugarului

TIPOLOGII PSIHOLOGICE

S. FREUD (tipuri primare de caracter după fazele de evoluție a libidoului):
— *oral*
— *anal*
— *uretral*
— *falic*
— *genital*

C. G. JUNG, H. J. EYSENCK (după raportul individ-mediu):
— *extravertit* — (isterie, ipohondrie) gîndește ceea ce simte; concluzii intelectuale îndreptate către date obiective; trăiește exterior; aderă la mediu; sociabil, adaptabil, realist; observator al concretului; amator de plăceri; doritor de noi posibilități
— ***ambivert***

— ***introvertit*** — gînditor introspectiv, reflexiv; adîncime și intensitate în gîndire; nu știe să-și exploateze ideile personale; refractar lumii exterioare; inadaptabil; impresionabil; redusă capacitate de observație exterioară; tăcut, calm; inaccesibil; sentimente intense sub masca indiferenței; stabilitate.

SCHILLER:
— *nativ* — orientat spre natură, spre lumea din afară
— *sentimental* — orientat spre sine însuși

NIETZSCHE:
— *dionisiac* — activ, extravertit
— *apolinic* — meditativ, introvertit

WORRINGER:
— *empatic* — extravertit
— *abstract* — introvertit

JAMES (referitor la filosofi):
— *empirist* — extravertit
— *rațional* — introvertit

OSTWALD (referitor la savanți):
— *romantic* — extravertit
— *clasic* — introvertit

E. KRETSCHMER (după tipul de gîndire):
— *concret* (intuitiv) ... ciclotim
— *romantic* (visător) ... schizotim
— *logic* (rațional) ... schizotim

E. R. și W. JAENSCH (după maniera reprezentărilor vizuale):
— *eidetic* — înregistrarea și reprezentarea imaginilor cu o mare pregnanță și detaliere ca a postimaginilor
— *anaeidetic* —

H. RORSCHACH (1941 — după raportul dintre răspunsurile culoare /C/ și kinestezice rezultă mai multe *Erlebnisstypus* sau *tipuri de rezonanță intimă*):
— *extratensiv* (K C) — sociabil, bogat afectiv, spirit practic

— *intratensiv* (C K) — cu viață interioară, voință întoarsă asupra sa, imaginație, productivitate interioară, relații mai mult intensive
— *coartat (retractat)* — fără C și K; pedant, deprimat, cu rezonanță afectivă slabă, blocat afectiv, de obicei, melancolic
— *ambiegal* (C = K) — echilibru al celor două categorii de trăsături enumerate la primele două tipuri

E. R. și W. JAENSCH (după gradul de coerență și permeabilitate a structurilor psihice și după orientarea vieții psihice):
— *basedovoid* — cu integrare maximă „în afară"
— *tetanoid* — cu integrare către interior sau chiar dezintegrat
— *litic* — istericul, schizoidul etc.
— *instabil*

MAX LÜSCHER:
— *concentric* — cu preocupare subiectivă, de sine (fie introvertită, fie extravertită); pasivism
— *excentric* — cu preocupare obiectivă, de ambianță (extravertită); activism

TIPOLOGII PSIHOSOCIOLOGICE

A. ROBACK (1931 — după natura reglării conduitei):
— *superior* — reglare prin intuiție (autoreglare)
— *mijlociu* — reglare cu mijloace sociale și juridice
— *fără caracter* — reglare cu mijloace fizice

DILTHEY, ED. SPRANGER, ALLPORT, VERNON (după atitudinile dominante):
— *practic* — dirijat de interese economice
— *teoretic* — dirijat de interese cognitive, tinzînd spre sistematizări de cunoștințe
— *estetic* — dirijat de frumos, de formă și armonie
— *religios*
— *dominator* — dirijat de interesul politic pentru putere
— *social* — dirijat de interesul pentru satisfacerea oamenilor, iubirea lor

K. HORNEY (după relațiile insului cu ambianța):
— *complezent* — tendință de dirijare spre oameni

— *agresiv* — tendință de dirijare împotriva oamenilor
— *detașat* — tendință de îndepărtare de oameni

E. FROMM:
— *productiv* — gîndire și acțiune productive, obiectivitate în cunoaștere și autocunoaștere, echitate
— *neproductiv* — cu orientare receptivă
— cu orientare de acumulare
— cu orientare comercială

BLEULER:
[*participant*
[*retractil*
[*sintonic* — afectivitate, comunicativitate și motolitate cu sens relațional
[*schizoid* — retracție, însingurare, elaborare ermeitică și meditație

W. I. THOMAS, FL. ZNANIECKI (după maniera relațiilor individuale private):
— *boem* — stăpînit preponderent de instincte, redusă putere de stăpînire de sine și de integrare socială
— *filistin* — condus de normele morale și sociale; integrare socială dusă uneori pînă la tipare prea rigide, bazate pe prejudecăți

FL. ZNANIECKI (după rolul principal și mediu):
— *omul bine crescut* — urmărește aprecieri pozitive
— *omul muncii* — încadrat în muncă
— *omul de distracție*
— *omul original*

J. SZCEPÁNSKI (după raportul față de nou):
— *creator*
— *apărător al creațiilor*
— *prejudiciator al societății*
— *întreținut de societate*

THURSTONE, G. B. SHAW:
— *radical* — progresist, fire deschisă, spirit tineresc
— *conservator* — tradiționalist, fire închisă, cu prejudecăți, spirit bătrînesc

R. CHRISTIE, FL. L. GEISS (după **nivelul tendinței de manipulare** interpersonală):
- *puternic Mach*
- *mediu Mach*
- *slab Mach*

R. F. BALES (după 3 dimensiuni ale personalității „interpersonale": ascendent-descendentă /U—D/, pozitiv-negativă /P—N/, înainte-înapoi /F—B/:
- *UPF* — orientat spre solidaritate și progres social
- *UNF* — orientat spre autoritate autocratică
- *UP* — orientat spre succes social
- *P* — orientat spre egalitate
- *UF* — orientat spre loialitate și cooperare în grup

I. M. NESTOR (1975 — după corelația trăsăturilor de personalitate cu eficiența într-o activitate dată /criteriu de personologie profesională):
- *diurn*
  - *accidentabil*
    - *industrial*
      - *integrat profesional*
      - *integrat în colectivul de muncă*
      - *dublu integrat*
    - *agricol*
    - *comercial*
    - *militar*
  - *neaccidentabil*
- *nocturn*
  - *accidentabil*
  - *neaccidentabil*

K. BENNE, P. SHEATS (după rolurile deținute în grup):
- centrate pe sarcină:
  - *stimulator*
  - *activist*
  - *secretar*
  - *reglator al problemelor **materiale***
  - *operator cu **informațiile***
  - *evaluator*
- **centrate pe coeziune:**
  - *încurajator*
  - *conciliator*
  - *releu*
  - *observator și **comentator***
  - *acceptor al **deciziilor grupului***
- **roluri parazite:**
  - *agresiv*
  - *frînar*
  - *interesat*
  - *negator*
  - *sofist **sau orator***

- *dominator*
- *avocat al interesului **personal***
- *umilit pe față*

Tipuri de lider

W. M. CONWAY:
- *antrenor al **mulțimii***
- *care exprimă **aspirațiile mulțimii***
- *reprezentativ **pentru mulțime***

A. B. WOLF:
- *radical*
- *conservator*
- *științific*

MERRIS și SEEMAN (1950), C. GIBB (1954 — după nivelurile comportamentului individual, competenței în sarcină și sociabilității):
- *„bunul conducător"* sau *„omul mare"* (cu ranguri înalte la toate cele trei criterii)
- *specialistul în sarcină* (cu ranguri înalte la comportament individual și competență)
- *specialistul social* (cu rang înalt doar la sociabilitate)
- *„dominatorul"* sau *„deviantul supraactiv"* (cu rang ridicat doar la comportament individual)
- *„deviantul subactiv"* (cu ranguri slabe la toate criteriile)

B. M. BASS:
- *cu orientare spre sine*
- *cu orientare spre sarcină*
- *cu orientare spre interacțiune*

K. LEWIN, R. LIPPITT, R. K. WHITE, J. A. C. BROWN:
- *autocrat:*
  - *strict* (sever dar corect; impersonal, parcă (absolut) despuiat de afectivitate și generozitate; realist; conservator, cu cîțiva vechi și fideli subalterni)
  - *binevoitor* (nonconformist, responsabil pentru colaboratori; centralizator și conservator)
  - *incompetent* (nematurizat intelectual și afectiv, animat de dorința de putere, slugarnic cu superiorii, umilește și invidiază subalternii)

— ***democrat:*** — *autentic* (dirijor al grupului; antrenează grupul la elaborarea și realizarea deciziilor)
— *pseudodemocrat* (nematurizat afectiv, caută să convingă, chiar să seducă; pierde din vedere perspectiva; aduce grupului iluzia temporară a unei anumite autonomii)
— *permisiv: laissez-faire* — a abdicat în favoarea adjunctului sau dă consilii „filosofice" pentru a nu lăsa subordonații fără nici un fel de directive; cantonat uneori la nivelul acțiunilor de reprezentare a grupului

NORMAN R. F. MAIER:
— *paternalist* (intermediar tipurilor autocritic și laissez-faire sau permisiv)
— *majoritar* (intermediar tipurilor autocratic și democratic)
— *laissez-faire cu discuții* (intermediar tipurilor democratic și laissez-faire)

CHALVIN (după combinarea angajării personale cu cooperarea):
— *distant*
— *cooperator excesiv*
— *mobilizator-angajat*
— *cooperator echilibrat*
— *angajat-cooperator*

T. HERSENI (după combinarea valorii profesionale cu „felul de a se purta"):
— *valoros, care știe să se poarte cu subalternii*
— *valoros, lipsit de stil* (nestăpînit, brutal etc.)
— *mediocru sau incapabil, care știe să se poarte*
— *mediocru sau incapabil, lipsit de stil*

F. C. BARTLETT:
— *instituțional*
— *dominator*
— *persuasiv*

WINKLER, HERMADEN:
— *suveran*
— *pedagog*
— *apostol*

WEBER:
— *charismatic*
— *tradițional*
— *legal*

EDGAR H. SCHEIN (1965 — după implicațiile pentru organizarea practicii manageriale):
— *omul economic rațional* — simplu executant și determinat doar de interese economice individuale; conducerea este interesată de executarea corectă a sarcinilor și nu de sentimentele, dorințele și moralul oamenilor
— *omul social* — presupune orientarea conducerii nu doar asupra sarcinilor ci și asupra oamenilor, a sentimentelor lor, vizîndu-se ameliorarea relațiilor interpersonale, umanizarea intreprinderilor
— *omul care se autoactualizează* — centrarea conducerii pe nevoia de autorealizare a oamenilor vizînd valorificarea talentelor și capacităților
— *omul complex* — cel care îmbină particularitățile tipurilor de mai sus

F. HERZBERG (1966):
— *omul economic* — cel care lucrează eficace cînd este tratat bine din punct de vedere economic, material
— *omul mecanic* — subordonat totalmente mașinii, dezumanizat
— *omul social pasional* — cel angajat în relații afectiv simpatetice adesea inconștiente
— *omul instrumental* — cel care își dezvoltă capacitățile umane conform dezvoltării tehnicii

V. PAVELCU (după perspectiva de viață și modalitate de valorizare):
— *îngust* (restrîns la un cerc limitat de interese)
— *dispersat* (cu o notă de instabilitate)
— *detașat de real* (angajat într-un plan imaginar)
— *acuzativ* (alții sînt „vinovați" și pentru propriile lipsuri)
— *autoacuzativ (culpabilitate)*
— *agresiv*
— *multilateral* și *armonic-creativ*
— *larg, profund, superior*

W. J. REDDIN (1968 — după prezența a trei categorii de preocupări: pentru sarcini, contacte și pentru randament):

— *negativul* — slabă prezență sau absență totală a tuturor celor trei categorii de preocupări
— *birocratul* — nu este preocupat cu adevărat de nici o direcție de activitate, dar este mai activ decît negativul, fiind atent la respectarea normelor
— *altruistul* — preocupat de contactele umane
— *promotorul* — preocupat în egală măsură de contacte și de randament;
— *autocratul* — preocupat de sarcinile de moment, ignorînd contactele și ecoul afectiv-negativ al atitudinilor și actelor sale
— *autocratul binevoitor* — preocupat atît de sarcini cît și de randament, evitînd iritarea subalternilor
— *ezitantul (oscilantul)* — preocupat de randament și contacte, dar rezervat sau incapabil să influențeze trecerea la executarea unor sarcini imediate
— *realizatorul* — adevăratul conducător, îmbinînd preocupările de pe toate cele trei direcții

E. E. VENDROV (după intensitatea muncii depuse și gradul de organizare a lucrărilor executate de subalterni):

— *factotumul* — gîndesc și hotărăsc pentru toți. Variantă: *neînlocuibilul*, cel care face eforturi pentru a ține totul în mînă și a demonstra imposibilitatea de a fi înlocuit
— *eschivatorul* — nu face nimic personal, toate îndatoririle transferîndu-le subalternilor
— *ponderatul* — face numai ceea ce este necesar, iar subalternii muncesc cum trebuie

(după modul în care cadrele de conducere iau hotărîrile):

— hotărăsc și apoi se sfătuiesc
— se sfătuiesc apoi hotărăsc
— hotărăsc.

(după caracteristicile procesului volițional implicat în actul de conducere):

— *conducătorul comandant* — exprimare necondiționată a voinței proprii

— *conducătorul voluntar și totodată generos* — alternează exigența cu blîndețea după situație
— *conducătorul cu voință slabă dar cu autoritate* — dispozițiile iau forma explicațiilor, sfaturilor, finalizînd însă acțiunile declanșate;
— *conducătorul cu voință slabă* — este la dispoziția colectivului sau a liderilor informali

D. CHALVIN (după spiritul de angajare personală și cel de colaborare):

— *organizatorul* — stabilește relații ierarhice corecte, acordă suficientă autonomie subalternilor; nu se lasă influențat de ei; varianta ineficientă — *birocratul*
— *participativul* — colaborare strînsă cu subalternii, îi influențează și se lasă influențat; varianta ineficientă — *paternalistul* și *demagogul*
— *întreprinzătorul* — influențează nemijlocit pe fiecare subaltern, determinîndu-l să obțină rezultate optime; își afirmă deliberat autoritatea; varianta ineficientă — *tehnocratul* și *autocratul*
— *realistul* — dă dispoziții și asigură condițiile pentru aplicarea lor; consultă subalternii, îi lasă să-și rezolve singuri problemele interpersonale; varianta ineficientă — *oportunistul*
— *maximalistul* — influențează și incită pe subalterni să se interinfluențeze la maximum; cere prezentarea deschisă a conflictelor în vederea soluționării lor; varianta ineficientă — *utopistul modernist*

TIPOLOGII CLINICE

S. FREUD (tipuri psihosociale caracteriale):

— *erotic* — preocupat să nu-și piardă iubirea
— *obsesiv* — cu scopuri extrapersonale, afirmîndu-și supraeul
— *narcisic* — iubindu-se pe sine, conservîndu-se
— *erotico-obsesiv*
— *narcisico-obsesiv*

K. LEONHARD (după „accentuarea" sau intensificarea trăsăturilor de personalitate, tinzîndu-se spre patologic dar neajungîndu-se la acesta):
- *hiperperseverent* (susceptibilitate; ambiție) → *psihopatie paranoidă*
- *hiperexact* (conștiinciozitate și seriozitate exagerate) → *psihastenie*
- *demonstrativ* (teatralism cu autolaudă și autocompătimire; pripeală) → *psihopatie isterică*
- *nestăpînit* (irascibilitate, indispoziție, devieri — alcoolice, sexuale → *psihopatie epileptoidă*
- *demostrativ-hiperperseverent*
- *hiperperseverent-nestăpînit*
- *hipertimic* (locvacitate, bună dispoziție) → *psihopatie hipomaniacală*
- *distimic* (posomorală, seriozitate exagerată) → *psihopatie subdepresivă*
- *labil afectiv* (oscilații între veselie și tăcere, hipertimie și distimie) → *ciclotimie*
- *emotiv* (puternice trăiri afective, determinate atît de evenimente triste cît și de cele fericite) → *psihopatie reactivă labilă*
- *exaltat* (oscilație excesivă a sentimentelor între euforie și depresie) → *ciclotimie exaltată.*

- *anxios* ⟶ ***anxietate profundă.***
- *introvertit* (trăiește preponderent în **lumea imaginației**)
- *extravertit* (trăiește preponderent în **lumea** percepției)
- *introvertit-hipertimic*
- *distimic-hiperperseverent*
- *hipertimic-demonstrativ*
- *demonstrativ-exaltat*

K. SCHNEIDER (1962)
- *hipertim (hipomaniac)*
- *depresiv*
- *neliniștit*
- *fanatic (paranoiac)*
- *histeroid (histrionic* sau *mitomanic);*
- ***instabil;***
- *exploziv;*
- *apatic (schizoid);*
- *astenic (psihastenic).*

ÎN PSIHIATRIA CONTEMPORANĂ (după gradul de dezorganizare a sistemului personalității și a raporturilor acesteia):
- *psihopatic* (anomalii de dezvoltare a ansamblului structural psihic, reducere a plasticității și a potențialului de devenire):
  - *astenic*
  - *isteric*
  - *psihastenic*
  - *excitabil*
  - *impulsiv*
  - *hipertimic*
  - *paranoic*
  - *pervers sexual*
- ***nevrotic*** (dezorganizarea personalității, lipsa de unitate și dificultatea identificării cu un model):
  - *neurastenic*
  - *obsesivo-fobic* (psihastenic)
  - *pitiatic* (isteric)
  - *mixt* (motor)
- ***psihotic*** (disoluția personalității, ruptura ins-realitate, dezintegrarea comportamentului, pierderea sistemului valorico-normativ):
  - *schizofrenic*
  - *paranoic*
  - *parafrenic*
  - *maniaco-depresiv*

TIPURI GENERALE DE ACTIVITATE NERVOASĂ SUPERIOARĂ, complexe de însușiri constituționale ale activității nervoase superioare descoperite de I.P. Pavlov prin cercetarea reflexelor condiționate și confirmate ulterior de cercetările electrofiziologice și biochimice. **T.g. de a.n.s.** au fost stabilite luîndu-se ca criteriu următoarele însușiri ale proceselor nervoase fundamentale (excitația și inhibiția): 1) *forța* proceselor nervoase, care se manifestă în capacitatea de acțiune și de rezistență a țesutului neuronal și care are la bază, probabil, capacitatea neuronului de a înmagazina și utiliza o cantitate mai mare sau mai mică de „substanță funcțională"; 2) *mobilitatea* proceselor nervoase, manifestată în rapiditatea cu care apar, se întrerup sau se înlocuiesc una pe alta excitația și inhibiția, avînd la bază viteza variabilă a dezagregării „substanței funcționale" din neuron; 3) *echilibrul* proceselor nervoase, constînd din distribuirea egală sau inegală a forței (după cercetările noastre și a mobilității) între cele două

procese nervoase fundamentale: excitația și inhibiția. Prin combinarea diversă a acestor însușiri iau naștere patru tipuri fundamentale de activitate nervoasă superioară: 1) puternic, echilibrat și mobil; 2) puternic, echilibrat și inert; 3) puternic, neechilibrat (excitabil); 4) slab. **T.g. de a.n.s.** stau la baza celor patru temperamente clasice: sangvinic, flegmatic, coleric și melancolic. Clasificarea **t.g. de a.n.s.** este continuu lărgită și completată în urma descoperirii de noi însușiri și a precizării gradațiilor și corelării variate a însușirilor activității nervoase superioare.

TIPURI SPECIALE DE ACTIVITATE NERVOASĂ SUPERIOARĂ, a doua linie tipologică propusă de Pavlov în legătură cu raporturile dintre activitățile celor două sisteme de semnalizare. Calitativ, cel de-al doilea sistem domină pe primul pe care-l integrează și reglează. Sub raport cantitativ, informația senzorială condensată în imagini și cea conceptuală fixată în cuvinte poate să se prezinte în diverse proporții. Faptul acesta fusese deja stabilit în psihologie de Meumann care detașase un tip concret și altul abstract. Pavlov a constatat că la unele persoane precumpănește primul sistem, la altele cel de-al doilea și , intermediar, la cea mai mare parte din oameni, o echilibrare a celor două sisteme de semnalizare. De aici, tipurile: 1) artistic sau concret-intuitiv sau imagistic; 2) gînditor sau intelectiv sau reflexiv; 3) tipul cognitiv mediu sau echilibrat. **T.s.de a.n.s.** sînt determinate ontogenetic dar la aceasta influențează și tipurile generale ce sînt congenitale. Noi am constatat că tipul excitabil și slab favorizează dezvoltarea unui tip special de extremă (artistic sau gînditor), pe cînd tipul echilibrat de regulă corelează cu tipul special mediu. De menționat că tipul special în ciuda denumirilor, nu coincid cu specializările sau aptitudinile profesionale. Tipul gînditor nu e neapărat inteligent sau tipul artistic poate și să fie total lipsit de dotația artistică.

TIROIDĂ (GLANDULA TIROIDEA), glandă endocrină așezată în loja tiroidiană, pe fața anterioară a părții superioare a traheii, formată din doi lobi, sub forma unor piramide triunghiulare, care sînt uniți printr-o porțiune transversală, numită istm. Principalul hormon secretat de **t.** este tiroxina, exercitînd o acțiune complexă asupra celorlalte glande endocrine (suprarenale, paratiroida hipofiza etc.). La rîndul ei activitatea **t.** este influențată de toate celelalte glande, stabilindu-se astfel o interrelație tireo-endocrină. În cazul disfuncțiilor **t.** apar grave tulburări cum sînt: scăderea metabolismului bazal, hipotermia, tulburări trofice cutanate, oprirea dezvoltării intelectului, anemie, oprirea dezvoltării glandelor sexuale etc. Cînd hipotiroidismul apare în copilărie, generează boli caracteristice: nanismul sau piticismul hipofizar și mixedemul.

O manifestare caracteristică a hipotiroidismului este și starea de funcționare necorespunzătoare a sistemului nervos și, mai ales, a scoarței cerebrale. La adult, manifestările hipotiroidismului apar cu toate aspectele caracteristice (mixedem, cretinism) neinfluențînd însă dimensiunile corpului. Manifestările hipertiroidismului sînt cunoscute sub numele de boala lui Basedow-Gravers. În acest caz activitatea nervoasă superioară este intens modificată, procesele de excitație fiind exagerate. Ca urmare apar: hipersensibilitatea, irascibilitatea, scăderea inhibiției active, o permanentă stare de agitație și neliniște, emotivitate exagerată și treceri bruște de la o dispoziție la alta. De asemenea, somnul este agitat, încărcat cu coșmaruri. Alături de aceste tulburări ale sistemului nervos apar și tulburări de tonus muscular, tremurăturile extremităților sau ale întregului corp, rigiditate a musculaturii mimicii și a globilor oculari (expftalmie) și tulburări vegetative (tahicardie, insuficiență enzimatică, hiperglicemie, poliurie, depigmentarea pielii, osteoporoză etc.). Secreția endocrină a **t.** este realizată pe cale neurohormonală și pe cale nervoasă, un rol deosebit avînd centrii hipotalamici, direct și indirect, centrii pontini și bulbari, cu participarea scoarței cerebrale.

TOLERANȚĂ, lipsă de fermitate față de încălcarea normelor de conviețuire socială; abateri de la morala comunistă, atitudini ireverențioase etc. **T.** nu reprezintă o înțelegere superioară a ceea ce este uman, ci lipsă de înțelegere a esenței comportamentului uman, fiind în aceasta o atitudine antieducativă. În sens larg, prin **t.** se înțelege și acceptarea punctelor de vedere străine nouă, pe baza convingerii că nu toți oamenii sînt la fel și că fiecare poziție are unele temeiuri și justificări.

TONUS AFECTIV v. TIMIE

TOPICĂ, teorie sau punct de vedere care presupune o diferențiere a aparatului psihic într-un anumit număr de sisteme cu caractere și funcții diferite și dispuse în anumită ordine unele în raport cu celelalte; acest fapt permite considerarea lor metaforică ca locuri psihice cărora li se poate da o reprezentare spațială. Se vorbește de două topici freudiene, prima în care distincția se face între inconștient, preconștient și conștient, iar a doua diferențiind trei instanțe: sinele, *eul* și *supraeul*.

TOPOLOGIC, calificare a geometriei calitative preocupată de structuri, relații de vecinătate, organizări ale cîmpurilor; termen folosit de Lewin pentru a desemna psihologia sa dinamică, care se bazează pe un model spațial și vectorial.

TORPOARE, stare de tulburare a conștienței ce se caracterizează printr-o ușoară dezorientare, prin scăderea mobilității motorii, scăderea tonusului afectivo-volițional etc., fenomene care au drept consecință reducerea inițiativei, indiferentism și apatie.

TOT SAU NIMIC, expresie ce definește modul de funcționare a unui element excitabil (fibră musculară sau nervoasă) al cărui răspuns la un stimul este invariabil, în raport cu mărimile diferite ale acestuia. Această invarianță privește amplitudinea, durata, forma răspunsului, însă nu și cadența răspunsului, el putînd fi repetitiv. În neurofiziologie **t. sau n.** semnifică legea conform căreia la stimuli se răspunde energetic (maximal) sau nu se răspunde deloc, gradațiile fiind excluse.

TOXICOMANIE, dependență extremă de consum, în cantități mari a unor substanțe dăunătoare: narcotice, alcaloide, anumite medicamente etc. **T.** se asociază cu diverse perturbări psihice.

TRAC, perturbare emoțională cu efect paralizant survenită în confruntarea cu o persoană sau, mai ales, cu o mulțime, un public. Este efectul unei stări de inhibiție temporară ce împiedică pe elev să răspundă la examen deși a învățat, pe actor să-și joace rolul, pe sportiv să acționeze optim etc. **T.** este un efect comportamental ce poate izvorî din variate cauze: hipotonie neuropsihică, hiperemotivitate, supramotivare anticipativă, nesiguranță de sine în urma unei slabe pregătiri, slabă sociabilitate etc. Iudith Moscu arată că pericolul **t.** poate fi diminuat și înlăturat prin combaterea cauzelor concrete. Uneori **t.** nu mai acționează paralizant în momentul manifestării ce apare ca o stare prealabilă ce favorizează acțiunea. Prin obișnuire în orice profesiuni **t.** este eliminat.

TRADIȚIE (lat. *traditio* — transmitere), ansamblu de structuri și valori culturale (mentalități, credințe, datini, moravuri, meșteșuguri și artă folclorică) ce sînt elaborate istoricește într-o societate și fixate ca un patrimoniu cultural, ce se transmite de la o generație la alta. Nu tot ce ține de **t.** poate fi o valoare actuală, cum pretinde tradiționalismul, dar există un fond al **t.** înaintate și specifice, care asigură continuitatea istorică, identificarea națiunii cu propriile valori spirituale ce reprezintă o chezășie a progresului. Atitudinea critică față de **t.** se îmbină cu elaborarea unor noi **t.** proprii modului de existență socialist.

TRANCHILIZANTE, substanțe care reduc starea de tensiune psihică, diminuează anxietatea și calmează individul fără a provoca somnul. **T.** se deosebesc de neuroleptice prin absența sindromului neuroleptic (modificări neurovegetative importante, inhibiție psihomotorie, efecte cataleptice, tulburări de tonus și mișcări anormale), ca și prin absența efectului hipnotic. **T.** au o acțiune psiholeptică care se exercită prin diminuarea tensiunii emoționale și a anxietății și printr-o acțiune miorelaxantă. Se indică în stările de anxietate, iritabilitate, tensiune emoțională din nevroze, ca și pentru manifestările neurovegetative din tulburările psihosomatice, și în tulburările somatice cu componente de anxietate. **T.** nu au o acțiune antipsihotică; ca urmare, în psihoze se utilizează în asociere cu neurolepticele. **T.** sînt indicate și în pedopsihiatrie în cazurile de instabilitate psihomotorie, labilitate emoțională, în nevrozele infantile (anxioase, obsesivo-fobice) și în tulburările de comportament ale encefalopaților. Deoarece provoacă obișnuință, nu se iau decît după prescripție medicală.

TRANSĂ, stare de modificare a conștienței determinată de o intensă sugestie hipnotică în care activitatea și conduita, bizară și paradoxală, ruptă de contextul situațional, se află sub totala influență a hipnotizatorului.

TRANSDUCȚIE, tip de „raționament" (relevat la copil de Stern) în care trecerea de la o propoziție la alta nu se face în virtutea unei necesități logice, ca în cazul raționamentului deductiv propriuzis, ci în virtutea unor coincidențe întîmplătoare: de ex. „luna nu cade (de pe cer) pentru că este foarte sus." Falsa implicație între „a nu cădea" și „a fi foarte sus" se datorește sincretismului gîndirii, care se datorează la rîndul lui egocentrismului (v.). În sens mai general, raționament prin analogie.

TRANSFER, raport și proces de interacțiune dintre două sisteme (de acțiune, informaționale, de personalitate) cu efect de transport sau transmitere a unui model dintr-unul în celălalt. Dacă schema sau relația preluată sau interpolată în sistem se integrează optim în organizarea acestuia **t.** este pozitiv, dacă apare ca un ingredient perturbator, este un **t.** negativ sau un fenomen de interferență (v.). **T.** a fost inițial studiat în relația dintre vechile deprinderi, bine consolidate, și noile deprinderi, în curs de formare și care beneficiază de modele mai vechi. E. Thorndike a explicat **t.** prin teoria factorului identic. Noua deprindere preia ceea ce este asemănător cu vechea deprindere. C. Pufan a constatat că în învățarea unei limbi străine se integrează elemente similare din limba maternă. **T.** este dependent și de gradul de exersare prin care este fixată deprinderea, ce furnizează modelul transferabil. Cu cît noua acțiune apare mai tîrziu decît a fost formată vechea deprindere, cu atît descresc șansele de **t.** pozitiv. **T.** privește nu numai elementele structurale ci și cotele de exercițiu. Ch. E. Osgood a arătat că **t.** depinde nu numai de similitudinea stimulilor ci și de similitudinea reacțiilor. **T.** este facilitat de schematizarea și analiza verbală a sarcinii. Aceasta pentru că dincolo de actele motorii, la nivel intelectual, **t.** devine foarte facil iar interferențele tind să fie suprimate. **T.** este și o foarte importantă operație a gîndirii, exersîndu-se reversibil (= TRANSPOZABILITATE) și intervenind ca modalitate a generalizării, a înțelegerii, învățării, rezolvării de probleme. **T.** este dependent de

latura acomodativă a adaptării psihice. În psihanaliză termenul de **t.** este utilizat pentru a desemna repetarea modului de a reacționa la anumite situații fără a fi adaptate la o situație prezentă, concretă. Într-un sens mai particular, **t.** este repetarea nevrotică, în relație cu analistul, a unei structuri de comportament improprie și stereotipizată, bazată pe trecutul pacientului. Relația de **t.** are loc în interiorul situației terapeutice și în această relație analistul reprezintă o figură semnificativă a trecutului bolnavului. Prin **t.** S. Freud a vrut să desemneze reacțiile față de analist, ca și cum acesta n-ar fi el însuși ci o persoană oarecare din trecutul bolnavului. Specificul acestor reacții este că sînt inconștiente și iraționale. Este posibilă și relația inversă în care se produce un transfer de la bolnav la psihanalist, acesta asimilînd diformări psihotice, obsesii etc.

TRANSPOZIȚIE, transpunerea dintr-un sistem originar într-altul, nou, a unui ansamblu de relații sau a unei structuri. În activitatea intelectuală intervin erori dacă nu se ralizează **t.** proprietăților invariante. De ex., copilul apreciază că apa dintr-un pahar a devenit mai multă pentru că a fost turnată într-un tub de sticlă lung și subțire sau plastilina a sporit pentru că din sferă a fost transformată în formă de șarpe. În accepțiune cibernetică **t.** are un sens apropiat de cel al modelării. După cum se știe însă, modelarea implică o reproducere aproximativă, simplificată și specifică. În psihologia artei teatrale, prin **t.** se desemnează acțiunea de întruchipare a unui personaj și de modelare a rolului. Capacitatea de **t.** este decisivă pentru actor și în genere pentru orice fel de artist. În creația scenică **t.** parcurge următoarele patru etape: 1) **t.** intelectuală; 2) **t.** imagistică; 3) **t.** comportamentală și acțională; 4) **t.** afectivă.

TRANSVERSAL, strategie metodologică în studiul evoluției psihice, constînd din investigarea anumitor fenomene la subiecți situați la un același nivel de vîrstă, urmînd ca din prelucrarea statistică a datelor să se constituie modelul psihogenetic; opus longitudinalului în care aceiași indivizi (subiecți) sînt cercetați de-a lungul dezvoltării lor.

TRANZIENȚĂ, concept care permite analizarea într-un fel nou a problemelor transformărilor rapide, sociale și individuale. **T.** este noua „instabilitate" în viața de fiecare zi (A. Toffler) și se exprimă printr-o senzație, un sentiment de nepermanență, acut și profund. **T.** vizează atît relațiile interpersonale, relațiile cu locurile, cu mediul instituțional și organizațional ca și relațiile individului cu anumite idei sau curentul de informații din societate. Toate aceste relații care structurează situația specifică unui individ, se scurtează și sînt reduse în timp pe măsura accelerației din societate. Prin analogie cu circulația mărfurilor din economie, **t.** este egală cu viteza de circulație a diferitelor tipuri de relații din viața unui individ. O **t.** înseamnă deci o condiție în care durata relațiilor este scurtată, iar „înlocuirea" lor extrem de rapidă. Pentru indivizii care trăiesc o astfel de **t.** lucrurile, locurile, oamenii, ideile și structurile organizaționale „se uzează" extrem de repede, influențîndu-le foarte mult modul în care ei recepționează realitatea, sentimentul lor de angajare și capacitatea lor de a face față acestor realități. Această înlocuire rapidă, combinată cu creșterea noului și a complexității din mediul înconjurător, pune deci la grea încercare capacitatea de adaptare a individului și creează primejdia „șocului viitorului."

TRAUMATISM, eveniment negativ foarte intens, ce survine în viața subiectului — de natură fizică (lovitură, șoc) sau psihică (șoc afectiv) — ce produce o perturbare mai mult sau mai puțin profundă datorată incapacității subiectului de a răspunde adecvat la situație. Se caracterizează prin apariția unor situații și stimuli ce depășesc capacitatea de toleranță a subiectului. Psihanaliza insistă asupra traumatismelor afective survenite în ontogeneză. După S. Freud, traumatismul este definit ca o „experiență trăită care duce într-un timp limitat la o creștere atît de mare a vieții psihice încît lichidarea ei sau prelucrarea ei prin mijloace normale și obișnuite eșuează, fapt ce atrage după sine tulburări durabile în funcționalitatea energetică a organismului". Afluența excitațiilor este excesivă în raport cu toleranța aparatului psihic, fie că e vorba de un eveniment foarte violent (emoție puternică) sau de o acumulare de excitații sumate. În aceste condiții, subiectul nu poate face față eficient situației, neputîndu-se elibera de tensiune. Experiențele traumatice din copilărie sînt considerate cauze ale nevrozelor.

TRAUMĂ (gr. *trauma* — rană, leziune), termen foarte vechi, utilizat în medicină și chirurgie pentru a desemna o leziune provocată de o agresiune externă. Freud reia acest termen și-i transpune în plan psihologic cele trei semnificații majore: șoc violent, efracțiune și consecințele asupra ansamblului organismului. **T.** semnifică un eveniment de o deosebită intensitate din viața unui individ, care depășește limitele posibilității lui de adaptare, de a da un răspuns adecvat. **T.** se caracterizează printr-un aflux de excitații care este excesiv în raport cu pragul de toleranță al unui subiect; termenul desemnează acele evenimente sau situații în care reflexul de apărare este insuficient. **T.** psihică dezorganizează viața psihică, generînd efecte patogene durabile. În funcție de factorii care o determină, **t.** poate fi: **t.** *fizică*, **t.** *psihică* (emoție deosebit de intensă care determină o modificare cu caracter permanent a personalității, tradusă printr-o sensibilizare la emoțiile ulterioare).

TRĂIRE PSIHICĂ, stare subiectivă resimțită și (sau) conștientizată, fenomen elementar al vieții subiective, mod de a fi al psihismului ce reprezintă o formă superioară a vieții și păstrează ceva din caracterul ei procesual. **T.p.** este unitatea sau fenomenul de bază al psihismului, considerat evolutiv și descriptiv. Relevarea și studiul **t.p.** este legată de introspecționism, intuitivism, fenomenologie, existențialism. Deformările pe care aceste curente le introduc în interpretarea psihologică sînt pe cît de variate pe atît de grave și se înscriu toate în subiectivism. Aceasta nu ne împiedică să recunoaștem **t.p.** posibilitățile ei, rezultate din eliberarea de standardurile organice, de a fi deschisă, plastică, de a se distinge prin senzitivitate, tensiune afectivă, structurare cognitivă, încordare voluntară etc. **T.p.** este numai o componentă sau verigă a conduitei și de aceea ea trebuie înțeleasă ca un termen al interacțiunii cu mediul, ca un punct de întîlnire al influențelor endogene și exogene. În trăire informaționalul și energeticul sînt indisociabili. Trăirile sînt ale subiectului, se integrează în gestiunea vieții lui, dar sînt tot așa de complexe și variate pe cît este personalitatea și sînt împrejurările cu care acesta se află în interacțiune. Dacă „trăiriștii" populează viața psihică cu stări emoționale „pure", un S. Rubinstein concepe viața spirituală (de conținut) ca desfășurîndu-se într-un spațiu mental (construit operațional după Piaget)și implicînd idei valorizate emoțional. Starea și acțiunea sînt dimensiuni complementare ce trec una în alta și există unitar. **T.p.** nu sînt exceptate de la autoorganizare și autoreglaj ci reprezintă momente importante ale acestora. Autenticitatea trăirii lor nu poate fi definită prin izolarea lor și considerarea lor pur afectivă (practic inexistentă) ci prin integrarea lor în ansamblul sistemului psihic uman și prin interpretarea lor interacționistă.

TRĂSĂTURĂ, concept descriptiv ce semnifică empiric segmente, componente, *unități semnificative ale unui portret, profil, ansamblu.* În psihologie termenul este utilizat în variate sensuri și echivalat cu însușire sau particularitate relativ stabilă a unui proces sau, mai ales, a personalității. Pornind de la caracterizarea comportamentului ca fiind continuu, variabil și convergent, G. Allport consideră că **t.** sînt elemente de stabilitate și consistență ale acestuia, care nu se observă direct ci se deduc. După G. Allport, **t.** *„sînt fapte biofizice, dispoziții psihofiziologice actuale, în strînsă dependență de sistemele neurale de tensiune."* În timp ce procesele sînt generice, **t.** sînt particulare și personale. I. Watson înțelege prin **t.** o reacție generalizată. O **t.** este o *„dispoziție focalizată"* ce este organizată într-un sistem integral, personal. *Fiecare* **t.** *are o structură proprie, iar* **t.** *face la rîndul ei parte dintr-o macrostructură sau sistem și se definește concret prin organizarea acestuia.* În legătură cu implicarea interacțiunilor intraspecifice în compoziția **t.** se ridică problema facturii geografice (singulare) a acesteia și a sensului ei nomotetic (generic.) Astfel, încrederea în sine sau hărnicia sau înțelepciunea au o semnificație generală, dar se prezintă concret la fiecare persoană într-o formă sau alcătuire individuală. Nici o **t.** nu acționează singură ci împreună cu altele, putînd reprezenta un moment de convergență. Fiecare **t.** îmbină constanța cu flexibilitatea, există potențial și se actualizează circumstanțial, posedă un anume grad de dinamism. Pornind de la W. Stern și angajînd analizele lui K. Lewin și G. Allport, s-a ajuns la împărțirea în **t.** *direcționale* (sau motivaționale, sau atitudinale) și **t.** *stilistice* (instrumentale, aptitudinale). R.B. Cattell (1946) a diferențiat **t.** *de adîncime* care sînt surse ascunse încă nenominalizate și **t.** *de suprafață,* care sînt secundare, variabile și sistematizate verbal. R. Meili (1963) consideră că există și **t.** izolate. Întotdeauna **t.** fac parte dintr-un ansamblu, dar sistemul de personalitate nu este reductibil la ceea ce J. Guilford numește „constelație specifică de trăsături." În primul rînd *fiecare* **t.** *sau însușire de personalitate este particulară, întrucît este o formațiune sintetică, dispunînd de o relativă stabilitate și generalitate, determinînd constanțe comportamentale, fiind totuși relativ plastice și contribuind ca atare la definirea individualității.* În al doilea rînd sistemul de personalitate nu poate fi conceput aditiv întrucît se subordonează unor legi de emergență ce face ca **t.** să fie depășite prin ceea ce este unicitatea personală. Cît privește inventarul **t.** de personalitate, acesta, stabilit după lexic, este foarte mare, de 17 000 după G. Allport și Adbert, de 4 000 după L. Klages, de 1 100 după F. Baumgarten. Variațiile **t** în inventariere se explică prin opțiuni pentru **t.** simple sau complexe. În analiza factorială a personalității, fiecare **t.** intră ca un factor (H. Eysenck), G. Allport ține seama de dispoziția ierarhică (la fiecare subiect alta) a **t.** în sistemul de personalitate și delimitează: **t:** *cardinale sau teleonomice,* 1—2 **t.** persistente, dominante și reprezentative pentru subiectul în cauză; **t.** *centrale* sau principale (20—30) ce definesc profilul persoanei; **t.** *secundare,* mai puțin clar conturate — în număr de mii. O viziune realistă asupra omului ne obligă să admitem că toate **t.** constatate la umanitate sînt prezente (într-un anume grad, uneori latent și cu infime șanse de actualizare) la fiecare om.

TREMOR INTENȚIONAL, tulburare a mișcărilor voluntare, cauzată de discoordonarea impulsurilor aferente și a celor eferente. Suferă îndeosebi retroaferentația kinestezică menită să informeze centrul de comandă despre stările organului executor, despre fazele și parametrii mișcării. În consecință, circuitul din-

tre centrii corticali și efector fiind întrerupt periodic apare **t.i.** implicînd sincope ale orientării și nesiguranță, oscilații haotice ale mișcărilor ce trebuie să traducă în fapt intuiția. Simptom al maladiei lui Parkinson.

TRISTEȚE, stare de suferință morală caracterizată prin depresie, lentoare, dispoziție astenică, meditativă, compensată prin reculegere și reproiectare.

TROPISM, tip de reacție la ambianță a organismelor simplisime, lipsite de sistem nervos și bazat pe excitabilitate generală și constînd din aproierea de stimulii utili biologic și de îndepărtare de cei dăunători. După natura stimulilor se disting: termo, helio, electro, foto, chimio-tropisme etc. J. Loeb (1890) care le-a studiat, le-a interpretat în sensul unor comportamente globale, mecanice. Se dovedește însă că aceste reacții dispun de o variabilitate biologic-adaptativă, depinzînd și de starea organismelor care, de pildă, cînd sînt saturate nu se mai deplasează în direcția zonei nutritive.

TRUISM v. TAUTOLOGIE

TRUNCHI CEREBRAL, formațiune anatomică de legătură între măduvă și creier, situată sub cortul cerebelului. Spre deosebire de măduvă, are o configurație foarte variată, fiind alcătuit din următoarele trei segmente: *inferior* — bulbul, *mijlociu* — puntea Varoli sau protuberanța, *superior* — mezencefalul sau pedunculii cerebrali. Bulbul este sediul centrilor reflecși, respirator, vasomotor, cardioinhibitor și cardioaccelerator, salivator inferior, al vomei, deglutiției, tusei și strănutului. Puntea dispune de o funcție de adaptare a reflexelor prin sistemele de asociație oculogire, cefalogire, auditive și vestibulare. Mezencefalul asigură distribuirea tonusului muscular, a reflexelor la lumină, de acomodare și în mișcările de verticalitate.

TURBULENȚĂ, dispersiune a activităților copilului, căutare de plăcere și de afirmare de sine prin acte zgomotoase, dezordonate, indisciplinate. Fenomenul este, după H. Wallon, pînă la un punct, firesc dar apoi trece în domeniul psihopatologiei infantile. După Allendy, în fiecare grupă de copii apar subiecți cu tendințe de supracompensare turbulentă.

TUTELĂ, autoritatea și funcția celui ce se îngrijește și controlează de și pe copil sau minor. Exersată în chip excesiv și unilateral, poate stînjeni dezvoltarea tinerilor și duce la supraprotejare sau la decompensare.

Ț, ț

ȚEL, mai general decît țintă și decît scop, termenul, (engl. — *goal*), desemnează obiectivul unei reacții, acțiuni sau serii de acțiuni, efectul anticipat în mare în urma actualizării unei trebuințe sau a unei motivări. Nu este obligatoriu conștient (atunci e scop) și nu este fix (asemenea țintei), ci denotă mai mult o direcție de acțiune, un mod de a obține satisfacția. Prin **ț.** se ghidează o tendință. R. Merton arată că o valoare instrumentală devine o valoare terminală sau un **ț.** Acțiunile sociale sînt dependente de un **ț.** în măsura în care, după M. Weber asemenea asociațiilor prevăd un scop la care membrii ei aderă discret, prin așteptări ce reprezintă condiții ale realizării scopului. **Ț.** este, în sociologie, orice schimbare de situație pe care o persoană sau un grup intenționează s-o realizeze prin acțiunea sa (Ch. Loomis).

ȚINTĂ, anticiparea exactă, precis delimitată a unui rezultat sau efect (engl. — *end*), punct de convergență a oricărei acțiuni, fie că este conștientă sau inconștientă. W. Mc. Dougall a arătat că organismele au tendința de urmărire a unei **ț.**, iar E.C. Tolman a generalizat acest punct de vedere. Prin **ț.** se reglează satisfacerea trebuinței. **Ț.** este una din condițiile țelului iar prin conștientizarea lor (care nu e obligatorie) se definește în chip specific scopul.

ȚINUTĂ, sistem de atitudini, mod relativ stabil de comportare în cadrul colectivului, cu raportare la respectarea normelor de conviețuire socială. **T.** se referă atît la aspectul exterior cît și la aspectul subiectiv, profund al persoanei.

U

UITARE, proces negativ al memoriei constînd din scoaterea din stoc a informației, pierderea amintirilor în urma stingerii legăturilor temporare sau a destructurării sistemului de cunoștințe acumulate, unele din ele ajungînd să fie izolate și să nu poată fi recuperate pe cale asociativă. **U.** poate fi integrală sau parțială, definitivă sau provizorie ca în cazul reminiscenței. Procesul **u.** se dezvoltă treptat și poate fi reprezentat printr-o curbă (Ebbinghaus). Se consideră că **u.** este cauzată de inhibiția retroactivă (de la noile la vechile cunoștințe) sau de inhibiția proactivă (de la cunoștințele noi la cele mai vechi). După Mac Geoch, o cauză a **u.** este interferența reacțiilor. Gibson arată că prin diferențieri și generalizări se produc efecte de **u.** Dacă sarcina de cunoaștere interpolată posedă un grad mai mare de învățare sau este mai amplă decît cele precedente ea contribuie la slăbirea memoriei acesteia din urmă (L. Postman). Fenomenul **u.** este în genere util întrucît elimină informațiile care nu mai sînt necesare, creează noi disponibilități. În unele cazuri **u.** este dăunătoare și de aceea psihologia se ocupă de prevenirea ei, recomandînd reînvățări periodice, sistematizări ale cunoștințelor și asigurarea unei motivații epistemice eficiente. Freud a considerat că **u.** este un efect al refulării, constînd din îndepărtarea din conștiință a amintirilor neplăcute și în dezacord cu exigențele morale. În genere, **u.** este favorizată de dezinteres.

ULTRAPARADOXAL, a patra fază din stările fazice (descrise de Pavlov) prin care trece scoarța cerebrală de la excitație la inhibiție, caracterizîndu-se nu doar prin faptul că la o excitație slabă se produce o reacție puternică, și la una puternică o reacție slabă (faza paradoxală) ci și prin inversarea raportului semantic dintre excitanți. Astfel, se obține efect pozitiv la excitanți condiționați inhibitori și absența ei la excitanți condiționați pozitivi.

UMWELT v. PREAJMĂ.

URBANIZARE, fără a dobîndi încă o accepțiune unică și precisă, **u.** este înțeleasă ca „extindere și amenajare a orașului"; „schimbare fundamentală a raportului dintre populația rurală și cea urbană", ca „fenomen, caracterizat mai ales prin crearea de aglomerări importante și emigrarea, urmată de stabilirea în orașe (temporară sau definitivă) a muncitorilor, cu sau fără familiile lor" ; ca „proces de restructurare socială" (R. Rambaud); ca proces caracteristic societății industriale, prin instalarea unei ordini noi. În timp ce în colectivitățile rurale coeziunea grupului și contactul social se constituie și ființează în jurul unui nucleu, care este reprezentat de familie și legăturile de rudenie, **u.** presupune substituirea acestor tipuri de coordonare socială unui control social, politic și înlocuiește dreptul statutar cu cel contractual. Noțiunea de **u.** este chemată să caracterizeze evoluția unui număr important de domenii ale realității sociale și, în cadrul acestei evoluții, de noi diferite situații (S. Chelcea).

UNITATE DIDACTICĂ, secvență de cunoștințe care alcătuiesc un tot și trebuie să fie însușit ca atare. În procesul instructiv materialul de predat este divizat în **u.d.** după conținut de idei și norme logice, asigurîndu-se nu numai comunicarea succesivă a unității dar și corelarea lor. În învățarea programată **u.d.** sînt foarte comprimate, atomizate, conform metodei „pașilor mici".

UTILITARISM, doctrină etică fundată în secolul al XIX-lea de J. Bentham și J.St. Mill, conform căreia criteriul moralității îl constituie folosul. Față de principiul lui J. Bentham „asigurarea celei mai mari fericiri posibile pentru un număr cît mai mare de oameni", J.St. Mill a acordat prioritate satisfacțiilor superioare, intelectuale și a completat principiul fericirii personale cu cerința solidarității. **U.** rămîne o idealizare naivă a egoismului.

UTOPIE (gr. *utopia* — loc care nu există nicăieri), convingere sau proiect desprins de realitate și imposibil de realizat. Th. Ribot nota: „La utopici nu este totul himeric, unii au fost revelatori, iar alții au acționat ca niște stimulenți sau fermenți." A. France arăta că **u.** poate contribui la progres în măsura în care sînt „vise generoase din care rezultă realități binefăcătoare".

V

VAGABONDAJ, lipsa unui domiciliu și a unei ocupații stabile, deplasare fără țel pe largi arii teritoriale, fenomen social declanșat de un complex de factori de natură economică și psihologică, în condițiile carenței educative marcate. **V.** exprimă inadaptare socială și constituie o plagă socială.

VAGOTONIE (PARASIMPATICOTONIE), stare constituțională sau momentană dominată de tonusul crescut al nervului vag (pneumogastric), împreună cu al subsistemului parasimpatic, constă din hipotensiune, bradicardie, hipoglicemie, orientare anabolică, dispoziție spre depresie, somnolență. Prin opoziție, avem tipul simpaticotonic la care găsim tahicardie, hiperglicemie, dispoziții active, orientare catabolică.

VALENȚĂ, în psihologie, termen utilizat de Lewin pentru a semnifica forța de atracție sau respingere pe care o exercită obiectele de orice fel asupra subiectului. Deși aceeași forță pare să aparțină exclusiv obiectelor, ea rezultă din interacțiunea dintre proprietățile obiectelor și trebuințe. Anumite daturi obiective dobîndesc **v.** *pozitive* sau *negative* după cum corespund sau nu trebuințelor specifice de hrană, cunoaștere, contemplare artistică etc. **V.** se modifică în raport cu dinamica satisfacerii trebuințelor, deci reprezintă semnificații timetice cu o întemeiere obiectiv-subiectivă.

VALIDARE, operație de stabilire a valorii unui test de măsurarea unui proces sau trăsături vizate (grad de validitate). Considerînd contextul psihic, interacțiunile interne și compensările, este aproape imposibil ca în rezultatele obținute la un test să nu se exprime și alți factori decît cel vizat. Uneori **v.** unui test se face prin raportare la un altul

standardizat. R.B. Cattell critică acest mod de **v.** pe care-l denumește heraldic întrucît nu avem garanția că testul-etalon are aceeași capacitate discriminativă cu testul supus **v.** Unii psihologi, printre care H. Eysenck, pledează pentru **v.** prin metoda analizei factoriale și determinarea consistenței interne. Principalul este însă raportarea la condițiile și rezultatele activității practice. Condițiile testării nu sînt identice cu cele din activitatea practică în direcția căreia se încearcă prognosticuri. De aceea, **v.** este numai un grad de corespondență dintre rezultatele testării și rezultatele aceluiași subiect în activitatea reală, școlară, profesională, sportivă ce solicită aproximativ aceleași calități ca și testul. Un grad redus de validitate face contraindicată utilizarea respectivului test. Se poate întîmpla și ca un test validat pe o populație să nu mai fie concludent pentru subiecți ce aparțin unui alt tip de cultură (O. Klineberg).

VALOARE, proprietate a ceva, relație subiectiv-obiectivă de natură socioculturală, prezentînd semnificație și indicînd o prețuire sau apreciere. Concept conturat clar în economia politică. Marx: „Munca este substanța și măsura imediată a valorilor". Orice valoare dispune de un purtător obiectiv, dar nu se definește decît prin raport cu un subiect. Marx: „Produsul are calități de produs, nu ca activitate materializată, ci numai ca obiect pentru subiectul activ." **V.** nu se confundă cu obiectul purtător, dar are și un conținut obiectiv, întrucît rezultă din munca socialmente necesară încorporată de obiect și corespunde unor necesități, cerințe ale individului și colectivităților, dependende de condițiile producției materiale și spirituale și determinate social-istoric. După Marx, atît **v.** materiale cît și cele spirituale constau din obiectivarea forțelor esențiale ale omului. Interpretarea marxistă a valorii implică și o puternică accentuare a însemnătății și rolului activ al **v.** spirituale. Închegîndu-se în sistemul de cultură și personalitate, **v.** sînt multiple și foarte variate. Se disting: valori-bunuri și valori-idealuri. **V.** ale lucrurilor și persoanelor, **v.** fundamentale și **v.** derivate. După conținut, **v.** sînt: filosofice, politice, științifice, morale, estetice, tehnico-instrumentale, economice etc. Toate **v.** sînt însă trăite subiectiv, comportă o implantare și realizare psihică și (sau) spirituală. Individualul și socialul se intersectează la nivelul **v.,** aceste două laturi fiind inseparabile. Max Scheler insistă asupra atributului de valoare pe care-l au trăirile și relațiile afective. Motivele și scopurile, aspirațiile și sentimentele, cu deosebire idealurile și voința reprezintă **v.** psihice sau spirituale. Trebuie însă spus că în mod real **v.** nu se poate defini decît printr-un proces de valorizare,

raportare, obiectivare. După M. Scheler, subiectul întreține sensuri timetice cu realitatea și cu propria persoană. R. Linton introduce termenul de „atitudine-valoare" pentru a desemna un complex sau sistem în care primul element este formă, iar cel de-al doilea conținut. Întotdeauna **v.** presupune polarizare între pozitiv și negativ, gradații și ierarhie. Cercetarea **v.** este preocuparea axiologiei. În gîndirea românească, studii de teoria valorilor au fost întreprinse de P. Andrei, M. Ralea, T. Vianu, L. Grümberg, C.I. Gulian etc. În psihologie și sociologie **v.** este obiectul unei necesități, atitudini sau dorințe. Termenul este utilizat de diverși autori în sensuri relativ diferite și aceasta după circumstanțe: a) cînd există relații observabile între obiecte și gîndurile sau acțiunile oamenilor; b) cînd denotă doar însușiri ale obiectului; c) cînd denotă relevanța obiectului sau valențelor sale pentru persoane; d) reprezentînd standardele cu ajutorul cărora relevanța obiectelor, atitudinilor, dorințelor poate fi evaluată. T. Parsons (1951) susține că: „Un element al unui sistem simbolic comun care servește drept criteriu pentru alegerea între alternativele de orientare deschise în mod intrinsec într-o situație dată, poate fi numit valoare."

VANITATE (lat. *vanus* — vid, zadarnic), caracteristică a celor care își arogă valori pe care nu le posedă, căutînd, prin fabulație, simulări, susceptibilitate maladivă, să se ridice deasupra altora, să se impună admirației, să epateze. Este ceea ce, în fapt, face evidentă inferioritatea și irită pe cei din jur.

VARIABILĂ, în matematică prin **v.** înțelegem orice cantitate care poate primi diferite valori. Se disting **v.** *independente* și **v.** *dependente*. Termenul a fost utilizat inițial în psihologie pentru a desemna orice dimensiune fizică aparținînd unui ansamblu de mărimi independente utilizate pentru definirea unui stimul — sau orice calitate senzorială elementară — considerată ca nedecompozabilă (H. Piéron). Prin extindere, termenul a fost aplicat și la trăsăturile de personalitate și în calculul corelațiilor și analiza factorială. Testele sînt considerate de asemenea **v.** În genere este o **v.** orice element din cadrul unei investigații empirice sau orice factor. T. Parsons folosește termenul **v.** și în cadrul unui sistem de referință teoretic; **v.** *cantitative:* vîrstă, venit etc.; **v.** *calitative:* ocupație, sex etc.; **v.** *independentă:* ale cărei modificări „sînt asociate cu modificările sau diferențele variabile dependente într-un fel legic. În felul acesta, variabila independentă creează o bază pentru predicție" (A.L. Edwards, 1950), **v.** independentă este manipulată în experimente și este considerată **v.** cauzală; **v.** dependentă numită și **v.**-efect se presupune că este predictibilă pe baza variațiilor **v.** independente;

necesitatea de a controla și alte **v.** relevante în situațiile experimentale a dus la introducerea **v.** intermediare: **v.** concretă ce poate fi măsurată empiric și servește la interpretarea unei relații în care intervine.

VARIANȚĂ, numărul minim al variabilelor independente care, fixate numeric, sînt suficiente pentru a determina un fenomen observat. În statistică, termenul se utilizează pentru deviația standard la pătrat (suma pătratelor derivațiilor), mărime ce permite o analiză fină a semnificațiilor diferențelor și a corelațiilor între variabile (analiza dispersională). Este utilizată uneori și cu înțelesul de fluctuație, dispersiune.

VATRĂ, concept introdus în zoopsihologie de M. Beniuc, pornind de la ideea de preajmă (umwelt) elaborat de Uexküll, **v.** este o ultimă unitate a teritorialității. Dacă preajma este lumea funcțională a vietății, spațiul ei vital, **v.** este locul ocupat de un animal sau o familie animală și organizat în chip adecvat nevoilor de existență cu amenajare de vizuină, cuib și o anumită delimitare spațială apărată ca un fel de proprietate. Pentru animal **v.** reprezintă un centru al existenței sale, un loc pe care și-l rezervă și la condițiile căruia este perfect adaptat. Beniuc exprimă plastic și real faptul că animalul își apără **v.** „cu ghearele și cu dinții".

VĂZ, modalitate senzorială de însemnătate centrală recepționînd în comparație cu celelalte modalități, cele mai multe informații despre distribuția energiei luminoase și proprietățile spațiale și cromatice ale obiectelor iluminate. Analizorul este adaptat naturii ondulatorii și corpusculare a luminii, recepționînd radiațiile proiectate asupra cîmpurilor retiniene, ce se integrează în zona scizurii calcarine din lobul occipital, cîmpul 17 mediază vederea obiectuală iar 18 și 19 permit apariția unor imagini cromatice și luminoase simple. Vederea cromatică depinde de codificările biochimice din retină, iar vederea spațială implică și integrarea informațiilor proprioceptive și kinestezice de la fibrele musculare ale ochiului, pupilei și cristalinului. Prin impulsuri efectorii de la centru și corpii cvadrigemeni, mișcările și regimul de funcționare ale ochiului sînt reglate astfel încît acesta acționează ca un detector. Dimensiunile relațiilor optice sînt: 1) torentul luminos ca mărime a emisiei și dispersiei; 2) intensitatea dependentă de torent și de unghiul de incidență a razelor luminoase cu receptorul; 3) iluminarea, indice al distribuției luminii pe unitatea de suprafață; 4) luminozitatea, valoarea fluxului reflectat sau propagat invers proporțional cu cel absorbit; 5) claritatea, valoarea și puritatea fluxului luminos accesibil receptorului; 6) vizibilitatea dependentă de intensitatea fasciculului în apreciere vizuală și de gradul

de transparență al atmosferei ca și de durata emisiunii. Senzațiile cromatice se apreciază după ton, saturație și luminozitate.

VECTOR, mărime avînd o direcție și un sens cum sînt forțele mecanice și fizice, fluxurile electrice sau luminoase. Conceptul de **v.** se opune aceluia de scalar. În psihologie, denumirea și calificativul sînt aplicate tuturor fenomenelor la care se identifică sens și direcție, cum sînt instinctele, motivele, atitudinile și, după L. Thurstone, și raporturile intelectuale, axele de referință utilizate în analiza factorială etc. În sistemul lui K.Lewin apar ca **v.** scopurile și aspirațiile. Noi calificăm ca vectoriale toate fenomenele de motivație și raportare atitudinală.

VEDETĂ, în psihologia socială, membru al grupului sau al unei colectivități, care se distinge frapant prin anumite calități și este de aceea, tacit sau conștient acceptat, urmat, imitat, luat de exemplu (aceasta, fără ca **v.** să ceară sau să intenționeze provocarea unor astfel de comportamente). Calitatea de **v.** poate fi eficientă din toate punctele de vedere sau numai sub anumite aspecte (intelectual, artistic, moral etc.). Influența **v.** poate fi apreciată pozitiv sau negativ.

VEDETISM, atitudine de subestimare a membrilor colectivului și de autoafirmare a propriei personalități printr-un comportament adesea lipsit de valoare socială, care urmărește numai stîrnirea admirației celorlalți. **V.** exprimă asocialitate, superficialitate, egoism, fiind astfel o trăsătură negativă de personalitate.

VEGHE v. VIGILENȚĂ.

VELEITATE, tendință sau aspirație spre realizarea unor scopuri îndepărtate și greu accesibile dar posibile. Vrere cutezătoare, dar incompletă întrucît încă nu se bazează pe o decizie fermă ci pe efort sistematic, fiind de aceea deseori trecătoare.

VERBAL, ceea ce este codificat prin cuvinte și exprimat ca atare. La nivel **v.** operativitatea intelectuală se dezvoltă plenar. Comunicarea conceptelor este mediată **v.** Structura conștiinței se identifică cu structura limbajului. Totuși gîndirea **v.** nu este obligatorie și logică sau eficientă. La unele probleme se dau soluții **v.**, deci formale, fără întemeiere logică și eficiență practică.

VERBALISM, tendință spre comunicare verbală excesivă și spectaculoasă, dar formală, în condițiile unui deficit de înțelesuri. *Verbiajul* denumește utilizarea excesivă a cuvintelor de dragul cuvintelor, tendința spre „acrobație verbală" cu preocupări pentru a impresiona pe alții dar nu și pentru a-i face să înțeleagă.

VERBALIZARE, proces de însemnătate centrală și specifică pentru sistemul psihic uman, constînd din codificarea verbală a informației senzoriale prin trecerea de la operatorii perceptivi la operativitatea intelectuală. **V.** este integrarea semnalelor primului sistem în legăturile celui de-al doilea sistem de semnalizare. Prin **v.** se realizează categorializarea, înțelegerea sau decodificarea semnificativă, organizarea și rezolvarea problemelor. S. Rubinstein indică **v.** ca modalitate a conștientizării. Sînt mai multe faze și nivele ale **v.** considerînd fonetica, nominația, articularea sintactică și cea semantică, frazarea, contextul, discursul. Există și o **v.** secundară, de tip reflexiv.

VERIFICARE, operație logico-pragmatică de stabilire critică a adevărului sau falsității unei supoziții. Alături de stringență logică și mai mult decît ea, practica este baza de **v.** a adevărului. În psihologie, **v.** este obiect de cercetare și totodată mijloc pentru controlul ipotezelor, al valorii datelor și probelor de cercetare etc.

VERSATILITATE TIMICĂ v. LABILITATE AFECTIVĂ.

VERTICALĂ, frecvent folosit în psihologie în sens propriu sau figurat, termenul se referă la organizarea ierarhică, pe **v.**, a sistemului nervos și sistemului psihic, a gîndirii și personalității, a motivației și integratorilor verbo-intelectuali etc. În teoria percepției M. Wertheimer a introdus conceptul de **v.** vizuală considerată în raport cu un plan ce poate fi numai aparent orizontal și **v.** kinestezică sau postorală ce coincide cu **v.** gravitațională. Se susține de asemenea că omul în poziția **v.** își poate da întreaga măsură a posibilităților sale motorii, senzoriale și cognitive.

VERTIJ, amețeală, senzație de dezechilibrare rezultată din suprasolicitarea aparatului vestibular; poate surveni și în condițiile recepției vizuale a unor stimuli ce se succed foarte rapid. Vestibulopatia implică teama cronică de dezechilibrare și amețeală. **V.** de înălțimi implică atracția vidului și teama de a cădea. **V.** poate fi și endogen, rezultînd din vasoconstricții cerebrale și comportînd pierdere de sine, amețeală dusă pînă la leșin, reducerea și suspendarea stării de conștiință.

VESTIBUL, aparat din urechea internă format din saculă, utriculă și cele trei canale semicirculare (orientate în cele trei direcții ale spațiului) și legate de cel de-al 8-lea nerv cranian. Este organul receptor al *sensibilității vestibulare* prin care se semnalizează: poziția corpului față de verticală (prin sacula și utricula), echilibrul, accelerațiile în mișcare (prin întreg **v.**) și direcția mișcării corpului (prin canalele semicirculare).

VESTIGIAL, denumire a reflexului de urmă, în care reacția apare la un anumit interval după întreruperea stimulației. Termenul mai este utilizat și pentru a denumi urme mnezice parțiale sau consecințe ale unor procese normale sau anormale.

VIAȚĂ PSIHICĂ, ansamblul fenomenelor subiective, al stărilor și proceselor senzoriale, intelectuale, emoționale și volitionale;

modalitatea internă subiectivă a vieții de relație. Considerînd detașarea ideală și practică a subiectului uman de mediul său, dezvoltarea plurinivelară a psihismului uman integrat conștient și constituirea planurilor mintale, ca și unificarea dintre trecut, prezent și viitor datorită reversibilității și proiectivității, se poate aprecia că numai omul dispune de o veritabilă **v.p.** Fixarea anumitor conținuturi, simbolizarea genericului și evoluția afectivă după modele culturale dau posibilitatea desfășurării unei vieți spirituale dotată cu o relativă autonomie față de ambianță, în anumite momente tinzînd să se închidă în sine, să-și organizeze, verifice și aprecieze conținuturile. Posibilitatea de autoreglaj și autoorganizare a unei lumi subiective conturează conceptul de **v.p.** sinonim cu VIAȚA sau EXISTENȚA MINTALĂ.

VIBRATOR, caracteristică a fluctuațiilor periodice ale unui sunet ce-și modifică intensitatea și frecvența cu un ritm de circa 6 cicli pe secundă. După L. Labarraque, **v.** este o oscilație vocală de mică intensitate, care apare în mod firesc datorită nepotrivirilor, erorilor auditive constante ale vocii umane față de un sunet instrumental emis cu o frecvență absolut invariabilă. Referitor la vocea umană, **v.** se apreciază ca normal cînd are 6 variații pe secundă și nu rate optime de fluctuație și este anormal cînd se abat de la acest ritm și prezintă rate de mari variații, ceea ce face ca vocea să fie percepută ca tremurată etc. Implicînd și calități de timbru, la cîntăreți se prețuiește **v.** normal și plăcut (Al. Dorizo).

VIBRATORII, denumirea senzațiilor ce reflectă pe cale neauditivă vibrațiile propagate în corp. Astfel sînt accesibile infrasunetele și ultrasunetele. După J. Fulton: o percepție a unui tip temporal de presiune, asemănător cu licărirea vizuală. Asupra receptorului sînt dispute privind o recepție tactilo-kinestezică secundară (R. Woodworth), un rezonator osos (Gh. Marinescu) sau a oricărui țesut somatic (V. Behterev). Simțul **v.** se dezvoltă excepțional prin compensare la orbi și mai ales la orbii surzi (O. Skorohodova). Howell a elaborat un sistem de comunicare prin dispozitive vibratoare fixate direct pe piele.

VICARIANT, ceea ce exercită o funcție compensatorie mergînd pînă la substituire. Astfel la orb tactul și sensibilitatea vibratorie îndeplinesc o funcție **v.** în raport cu văzul. În sistemul lui Piaget termenul este utilizat pentru a desemna substituirea unui raport dintre clasele de fenomene prin alt raport similar.

VICIU, defecțiune în conduita și echilibrul moral opusă virtuții și constînd dintr-o exacerbare a trebuințelor exprimată în consum excesiv de alcool, în joc de cărți, tabagism, obsesii sexuale, orice altă diformare negativă a

regimului de viață personală. **V.** este o compulsiune cu influențe imperative, elimină stăpînirea de sine, are efecte destructive și reprezentînd un dezechilibru cronic, poate antrena orice alte conduite deviante.

VID mental, simptom de oprire și golire de orice conținut a activității mentale, respectiv absență a amintirilor, ideilor și evenimentelor afective. Sens apropiat de vacuum psihic.

VIGILENȚĂ (VEGHE), stare psihofiziologică a sistemului nervos central care, după Head, ce a introdus termenul, asigură un grad înalt de eficiență a coordonărilor involuntare, corespunzînd atenției. Este opusă somnului. Mecanismele **v.** au fost clarificate odată cu descoperirea funcțiilor activatoare sau tonigene ale formațiilor reticulate din trunchiul cerebral (H. Magoun, W. Penfield) și cu cercetarea reflexelor de orientare (E.N. Sokolov). **V.** este o *stare de activare nespecifică, de sensibilizare, ce are efecte facilitante (D. Hebb) și asigură receptivitatea, permeabilitatea informațională, performanțele observative și informaționale. V. este o condiție a atenției și a conștiinței în genere.* Acestea necesită însă și angajarea structurilor sau undelor perceptive și cognitive. J. Mackworth (1957) definește **v.** ca „o stare de pregătire pentru a detecta schimbări specifice ce au loc în mediul ambiant la intervale de timp întîmplătoare și a răspunde la ele". Deci există și un montaj al **v.** conform unor cerințe. G. Montmollin stabilește 4 tipuri de sarcini ale **v.** în detecția informațională: *verificarea, supravegherea, inspecția și pînda.*

VIGILENȚĂ REVOLUȚIONARĂ, caracteristică morală a tuturor celor care, fiind devotați cauzei socialismului și comunismului, veghează permanent și iau atitudini hotărîte în apărarea intereselor și cuceririlor revoluției. **V.r.** presupune: 1) înțelegerea profundă a intereselor poporului, exprimate în politica partidului și statului; 2) recunoașterea, sesizarea rapidă a tuturor pozițiilor și acțiunilor ce aduc daune socialismului; 3) grija pătrunsă de înaltă răspundere pentru securitatea orînduirii noastre și pentru progresul ei; 4) intransigență față de ideile, atitudinile, actele care, obiectiv, se opun intereselor și legalității socialiste. A fi pătruns de **v.r.** înseamnă și a fi convins de superioritatea orînduirii socialiste, a avea deplină încredere în viitorul ei. De aceea, adevărata **v.r.** este întotdeauna rațională, critică, lucidă și, tocmai din cauză că trebuie să taie răul din rădăcini, nu este comparabilă cu exagerarea, cu excesul, cu mușamalizarea greșelilor.

VIITOROLOGIE, disciplină ce prospectează viitorul și include o foarte importantă componență privind structura psihică, conduita și personalitatea oamenilor viitorului.

VIOLENȚĂ, modalitate de acțiune socială menită să rezolve

radical probleme ale orînduirii sociale; mobilizare și aplicare a forței revoluționare a maselor. În psihologie, conduită agresivă acută cu finalitate distructivă, punitivă sau transformativă.

VIRTUTE, calitate pozitivă a persoanei, rezultată din încorporarea, interiorizarea și manifestarea constantă în comportament a principiilor și normelor morale, acceptate și sancționate premial de către societate, la un anumit moment dat al dezvoltării ei. **V.** morale se formează în concordanță cu normele sociale specifice fiecărei epoci. Întotdeauna **v.** presupune forță și echilibru moral.

VIS, serie de imagini predominant vizuale cu grade variabile de coerență, de cele mai multe ori dezorganizate și bizare, care apar în condițiile somnului, fiind trăite relativ halucinatoriu. Momentele de conștiință onirică sînt specifice prin desfășurarea extrem de rapidă a imaginilor, gradul înalt de participare afectivă, combinatorica neobișnuită a imaginilor și ideilor, impresia inéditului și inactualului. Date fiind și condițiile misterioase în care apar și se consumă **v.** în legătură cu ele au intervenit diverse interpretări fanteziste. Cercetările psihofiziologice obiective au demonstrat că: 1) **v.** rezultă din dezinhibarea unor urme din scoarța cerebrală (Pavlov); 2) ele apar în condiții de somn superficial (Maiorov); 3) toți oamenii visează dar prea puține **v.** pot fi amintite (N. Vaschide); 4) **v.** au ca indicatori mișcări oculare rapide și concomitente (R.E.D) desincronizări ale biopotențialelor în emisferele cerebrale (C. Dement și N. Kleitman); 5) după acești indicatori, **v.** ocupă o mult mai mare parte din timpul din somn decît se crede și nu există somn normal fără **v.**; 6) în viața psihică **v.** îndeplinesc un rol util întrucît subiecții care sînt împiedicați sistematic să viseze, ajung la perturbări nevrotice; 7) după M. Jouvet, **v.** reprezintă o formă de somn paradoxal în care se produce o descărcare și reorganizare a informațiilor; 8) după P. Anohin, P. Maiorov ș.a., **v.** apar pe fondul unor stări fazice, egalitară, paradoxală sau ultraparadoxală, și dobîndesc caracteristicile acestora răsturnîndu-se raporturile de intensitate dintre stimuli și inversîndu-se valoarea lor de semnalizare, de aici rezultînd bizareria **v.**; 9) elementele de conținut ale **v.** rezultă din experiența subiectului (orbii congenitali nu au **v.** vizuale), dar montajul este nou fiind dependent și de o serie de pulsiuni inconștiente (S. Freud); 10) **v.** sînt cauzate de concurența a trei serii de factori: a) stimuli externi, ce sînt percepuți subsenzorial de subiectul adormit, b) stimulații endogene de la organele interne, stări și procese maladive, c) autoactivări ale unor subsisteme corticale mai semnificative sau mai puternice. Experimental, s-a demonstrat că **v.** pot fi provocate prin aplicarea de stimuli celui ce doarme. Acesta

va avea **v.** cu un conținut analogic, dar interpretat în dependență de experiența și stările sale. **V.** au și o anumită valoare diagnostică putînd servi ca indicatori ai unei maladii incipiente. Ceea ce în tălmăcirile **v.** se dă ca prevestire nu pare a fi altceva decît proiecția unor temeri sau speranțe ascunse. Totuși studiul viselor prezintă interes pentru înțelegerea structurilor profunde ale personalității. **V.** este de asemenea considerat a reprezenta una din formele germinației creative. În psihologie, **v.** este clasificat ca o formă primitivă și spontană de imaginație. Se disting **v.** *pasive* la care subiectul asistă ca un spectator, și **v.** *active*, în desfășurarea cărora subiectul participă personal. După Freud, mecanismele psihologice ale **v.** sînt (v.): condensarea, deplasarea, dramatizarea și elaborarea.

VITALISM, concepție idealistă asupra esenței vieții susținînd că aceasta ar fi datorită unui principiu imaterial sau unei forțe inexplicabile. Între **v.** și interpretarea idealistă a sufletului este o mare asemănare și, la H. Bergson, chiar o corespondență. Apelul la relația **v.** are și semnificația unui protest împotriva mecanicismului. Astăzi **v.** este infirmat și depășit prin descoperirile geneticii, ale biochimiei și biocibernéticii. Principiul mistificat de **v.** este cel al autoorganizării și autoreglajului.

VITALITATE, capacitatea sistemului organic și a celui psihic de a-și menține echilibrul, a se regenera și evita disfuncționalitățile și involuția. **V.** este asigurată nu numai prin profilaxie, igienă, evitarea excceselor și privațiunilor (W. Cannon socotea homeostazia o înțelepciune a organismului), dar și prin întreținerea funcțiilor psihosomatice prin antrenament și activitate. Munca este principiu **v.** A nu se uita că singurul remediu pentru a menține acel activism din care constă viața omenească — este acțiunea.

VÎRSTĂ MENTALĂ, termen introdus de Binet pentru a diferența nivelul intelectual infantil de vîrsta cronologică. **V.m.** se stabilește însă prin calculul statistic al performanțelor intelectuale de care sînt capabili copiii normali la anumite vîrste, obținînd astfel un sistem de etalonare aproximat genetic. În testările individuale se constată apoi dacă este o coincidență între vîrsta cronologică și **v.m.**, dacă aceasta este superioară sau inferioară primei.

VÎSCOZITATE MENTALĂ, caracteristică negativă a proceselor intelectuale constînd din desfășurare extrem de lentă și mari dificultăți de restructurare cu efecte de obtuzitate. Sindrom în stările postcomițiale (epilepsie) și de confuzie mentală. Prin extensiune, calificativ al intelectului celor subdotați și noncreativi. Cauză a incapacității rezolvării de probleme. Un grad ușor de **v.m.** caracterizează, după E. Minkovski, constituția atletică, ade-

zivitatea fiind întreruptă de momente explozive (paroxistice).

VOCABULAR, în psihologie, ansamblul resurselor lexicale ale subiectului, stocul său de cuvinte. Se distinge **v.** activ şi unul pasiv, după cuvintele înţelese dar nu şi utilizate individual.

VOCAŢIE, chemare către o anumită activitate sau spre îndeplinirea unor misiuni sociale, întemeiată pe conştiinţa propriilor aptitudini şi pe răspunderea privind valorificarea lor. C. Rădulescu-Motru interpretează **v.** în legătură cu filosofia sa, a personalismului energetic, considerînd **v.** *o sinteză de însuşiri care obligă la manifestări personale, originale, creatoare de valori.* **V.** este o structură direcţională a energiilor psihofizice la alcătuirea cărora intră, deopotrivă, toate elementele sociale şi ale mediului actual şi trecut, precum şi straturile neuronale din creierul subiectului. Descoperirea şi autodescoperirea însuşirilor celor mai valoroase, de natură să profileze un destin, este condiţia definirii **v.** Considerăm că **v.** implică o sinteză coerentă de forţe instrumentale şi valori moral-sociale, *o interacţiune optimă între aptitudinile pentru ceva şi atitudinile faţă de acelaşi obiect în cadrul unei înalte conştiinţe axiologice şi în baza unei viguroase tendinţe de autodepăşire.* În perspectivă psihosocială, **v.** constă dintr-o organizare ierarhică a rolurilor prin care se exprimă o personalitate, un rol deţinînd locul privilegiat, net superior faţă de rolurile subordonate, care sînt auxiliare sau inhibate. Această organizare se stabilizează progresiv, personalitatea fiind vectorializată, *eul* exprimîndu-se într-un mod prioritar şi „total" în diferitele aspecte ale rolului-pilot, acesta din urmă fiind apreciat ca martor-prim al *eului.* **V.** se instituie astfel ca expresie şi raţiune de a fi a unei anumite structuri ierarhice a personalităţii orientate către atingerea unui ţel. Acţiunile de orientare profesională, de pildă, urmăresc sprijinirea tinerilor pentru a decide în favoarea rolului profesional vocaţional, pentru ca aceştia să se angajeze în însuşirea acelei profesiuni care corespunde în cel mai înalt grad intereselor şi aptitudinilor reale ale lor.

VOCE, ansamblul sunetelor variabile după înălţime, intensitate şi timbru emise prin aparatul fonator. Înălţimea este dependentă de frecvenţa vibraţiilor coardelor vocale ale căror dimensiuni pot fi modificate, timbrul exprimat în specificul sunetelor complementare (armonie) depinde de particularităţile construcţiei laringelui şi rezonatorilor bucali şi nazali, iar intensitatea, echivalentă cu amplitudinea vibraţiilor fonatorii depinde în principal de mărimea presiunii exercitate asupra coardelor vocale de fluxul aerian expirat. **V.** se dezvoltă pe parcursul ontogenezei prin maturizare şi exersare. Diapazonul **v.** adultului variază în limitele a 5 tonuri în condiţiile

vorbirii şi a două octave în condiţiile cîntului.

VOINŢĂ, capacitate şi proces psihic de conducere a activităţii sub toate aspectele ei; *sistem de autoreglaj superior întrucît este efectuat precumpănitor prin cel de-al doilea sistem de semnalizare şi implică deliberare, scop şi plan elaborat conştient, organizare a forţelor proprii prin stăpînirea unora şi mobilizarea şi angajarea convergent-finalistă a altora.* Trăsăturile psihologice distinctive ale **v.** sînt scopul propus, conştient, efortul specific, calificat ca voluntar şi comportamentul de biruire a obstacolelor. **V.** reprezintă un nivel de autoorganizare şi autoreglaj superior celui pe care-l constituie afectivitatea. După W. Wundt, activarea voluntară rezultă dintr-o anume transformare şi depăşire a afectivităţii. C.G. Jung socoteşte că **v.** presupune o organizare culturală şi raţională a energiilor, fapt ce constituie „o cucerire tîrzie a umanităţii" şi la care primitivii nu erau capabili. O mai clară punere a problemei întîlnim la J. Piaget, care scrie: *„Noi spunem că este voinţă, în cazul în care se prezintă următoarele două condiţii: prima condiţie — conflict între două tendinţe; o singură tendinţă nu generează un act voluntar,... a doua condiţie — cînd cele două tendinţe dispun de forţe inegale, una cedînd celeilalte, — rar prin actul de voinţă are loc o inversare, ceea ce era mai slab devine mai puternic iar ceea ce era originar mai puternic este învins de ceea ce era mai slab."* Tot aşa H. Peack arăta că un act este cu atît mai voluntar cu cît poate răspunde mai puternic la proprietăţile slabe, discrete ale stimulului, lăsînd fără răspuns însuşiri puternice, evidente. Toate acestea dovedesc că din moment ce **v.** poate acţiona contrar emoţiilor, ea reprezintă calitativ ceva superior reglajului afectiv. J. Piaget consideră că **v.** este un *reglaj al reglajelor.* Real, **v.** poate acţiona contrar emoţiilor sau sinergic ei, ca în sentimentele superioare. *Este voluntar actul ce se opune celui impulsiv, este deliberat şi subordonat controlului raţional.* Între formarea gîndirii şi cea a **v.** este un raport de interdependenţă întrucît actele voluntare sînt şi gîndite iar procesele de gîndire sînt precumpănitor intenţionale şi voluntare. Un parametru important pentru elaborarea şi funcţionarea **v.** este obstacolul sau dificultatea. De aici necesitatea anticipării prin scop, a recrutării şi organizării mijloacelor şi a încordării sau efortului voluntar (v.). H. Piéron precizează: „În ierarhia conduitelor, se rezervă denumirea de voluntare celor ce corespund la cele mai înalte nivele, celor mai dificile. Se consideră că o conduită corespunde mai bine caracterului voluntar cu cît rezultă din predominarea mai marcată a tendinţelor intelectuale." În viziunea lui Janet, *actele voluntare sînt acţiuni complicate social, care necesită un grad mare de activare şi se execută cu difi-*

cultate întrucît fac apel la tendințe sociale și morale, reținînd acțiunea prin amînare și pregătind-o prin limbaj intern. Copilul își însușește schema acțiunilor sociale de cooperare și comunicare. *La originea* **v.** *este relația comandă-subordonare. După L. Vigotski prin comunicare cu adultul copilul execută comenzile verbale ale acestuia și învață să se supună. Apoi prin limbajul pentru sine și mai ales prin limbajul intern copilul ajunge să-și dea singur comenzi, luîndu-și astfel în stăpînire comportamentul.* A. Leontiev arată că funcția care era anterior interpersonală sau interpsihică devine, prin interiorizare, intraindividuală sau infrapsihică. În acord evident, **v.** depinde de condițiile dezvoltării în activitate a persoanei. **V.** nu poate fi puternică în absența unor scopuri clare și valoroase și fără ca anterior să fi existat perioade de antrenament în lupta cu obstacolele. A nu se confunda dorința cu capacitatea de efort voluntar ce se constituie și se investește în activitatea efectivă. *Temeiul formării* **v.** *este munca, luată în toate formele ei — fizică, intelectuală, culturală, organizatorică, socială. Este semnificativ și faptul că după tipul de activitate și efort precumpănitor exersat* **v.** *se specializează putînd fi mult mai puternică într-un domeniu decît în altul.* În consecință, exersarea satisfăcătoare a tuturor formelor de efort este o condiție de bază a dezvoltării multilaterale a personalității. Pe măsură ce obstacolele sînt depășite, ele își diminuează calitatea de obstacole. Aceasta pentru că obstacolul este nu numai un fapt obiectiv, ci o relație subiectiv-obiectivă, între posibilități și condiții. Ceea ce pentru cineva este dificil poate fi facil pentru un altul ce posedă cunoștințele și deprinderile necesare. Dezvoltarea **v.** se înscrie optim într-o curbă ascendentă a obstacolelor propuse sau asumate care, de fiecare dată, întrec întrucîtva posibilitățile de moment ale subiectului. **V.** fiind o structură de autoreglaj superior se prezintă potențial ca o capacitate iar în desfășurare, ca un proces. În structura **v.** se detașează latura de autocontrol și cea de autocomandă și implicare în acțiune. Clasic, este **v.** *negativă* (de reținere a impulsivității) și **v.** *pozitivă* (de mobilizare, încordare, acționare). Între acestea este o strînsă interdependență. Un dicton menționează: „Într-atîta este puterea ta de stăpînire a lumii pe cît este puterea de a te stăpîni pe tine însuți". **V.** apare aici ca o trăsătură stilistică a personalității. Luată ca proces **v.** implică o gamă largă de acte, demersuri, desfășurări de la cele mai simple, momentane pînă la cele complexe, discursive. Este act de **v.** orice act intenționat, deliberat, orientat spre un scop conștient. El poate și să nu necesite un efort sensibil. Este în mod propriu un proces de **v.** acela ce implică o confruntare cu obsta-

cole și se dezvoltă plurifazic. Analizele consemnează în primul rînd transformarea pulsiunilor în motive incitative și proiectarea acestora în scopuri. Urmează operații decizionale, deseori în condiții de conflict, soldate cu alegeri mai mult sau mai puțin ferme. Este necesar să se adopte decizii nu numai în ce privește obiectivele ci și mijloacele, iar prin raportarea mijloacelor (ca scopuri parțiale) la scopul final, să se închege planul de acțiune. În aceasta se includ și procese intelectuale de tipul rezolvării problemelor. Este ceva ce implică și efort. Veritabilul efort voluntar este implicat însă în ultima fază, cea a execuției care necesită convergență de energii fizice, emoționale și intelectuale, încordare pe măsura obstacolelor (formă specifică de reflectare) și finalizare. Pentru **v.** executarea este definitorie. În activitatea **v.** se făuresc și demonstrează astfel de calități ale **v.** cum sînt forța, perseverența, tenacitatea, hotărîrea, consecvența ș.a.

VOLUNTAR, ceea ce implică și rezultă dintr-un act de voință, nefiind de natură automatică sau generat de o constrîngere. Reacție dobîndită și orientată selectiv către un scop (Pavlov). Caracteristică a celor cu voință tenace, indiferent de valoarea orientării lor.

VOLUNTARISM, doctrină filosofică și psihologică care afirmă supremația tendințelor afective și voinței în raport cu funcțiile intelectuale și datele realității obiective cunoscute. Absolutizare în sens opus celei intelectualiste. În psihologie, deviere subiectivistă care identifică activitatea cu voința subapreciind grav valoarea cunoașterii.

VOLUPTATE, în sfera relațiilor erotice, **v.** exprimă plăcerea intensă resimțită în urma contactului cu persoana de sex opus. În sfera spiritualității, **v.** desemnează sentimentul de desfătare încercat în prezența desăvîrșirii actului creator. Există o **v.** a muncii creatoare de valori spirituale sau materiale, sentiment nobil, specific uman.

VORBIRE, limbaj oral, activitate de comunicare verbală manifestată, efectuată cu voce tare. După B. Malmberg, **v.** este realizarea concretă a unui model fonologic într-un act de comunicare. Este modalitatea fundamentală, plenară și tipică a limbajului natural. În **v.** ce implică pronunțare (emisie), ajustare la interlocutor, recepție, înțelegere, proiectare a unei noi emisii și replică etc. — se investesc toate disponibilitățile sistemului verbal, iar subiectul este maximal activ și își exprimă cel mai evident personalitatea sa. În cazul **v.** este deplin confirmată teza lui Janet: „cuvîntul este o acțiune ca oricare alta și care face pe alții să reacționeze". Dialogul este forma caracteristică a **v.** Cel mai important avantaj și, totodată, caracte-

ristica diferențială a limbajului oral în raport cu celelalte forme de limbaj este caracterul său situativ. Ansamblul condițiilor concrete în care se desfășoară facilitează mult **v.** și randamentul ei ,comunicativ. Aici intervine un context total pe care, după T. Slama-Cazacu, „îl formează... atît expresia — cuvintele, cu corelațiile auxiliare respective — cît și mediul în care ea apare; adică manifestările intenționat expresive, dar și un fond implicit, pe care-l presupune vorbitorul, însă la care de multe ori auditoriul urmează să se refere și din proprie inițiativă". Expresivitatea verbală (intonație, accent, timbru, organizare temporală etc.) cît și cea extralingvistică (mimică, pantomimică, gestică) este caracteristică **v.** și amplifică mult plasticitatea și posibilitățile ei comunicative. **V.** este întotdeauna orientată către cineva. Adresativitatea rămîne o caracteristică distinctivă a limbajului oral și aceasta cu atît mai mult cu cît între conținutul exprimării și adresarea mijlocită lexic și gramatical, în limbajul oral, este o deplină unitate. Exprimarea în limbajul oral este mai liberă, folosind termeni mai puțin pretențioși decît în scris, recurgînd mult și la idiomatisme și marcînd o tendință spre predicativitate. Bogăția gesturilor și comunicarea prin indicații obiectuale sau prin aluzii nu numai că permite o economisire a cuvintelor dar face posibilă și întreruperea propozițiunilor, apariția unor momente de discontinuitate formală fără ca înțelegerea discursului să sufere. Construcțiile gramaticale sînt, de regulă, mai simple în vorbire, în această formă a limbajului existînd chiar o mare cotă de toleranță față de erorile sintactice. Important este ca cel care ascultă să înțeleagă despre ceea ce se vorbește. Fiind cea mai plastică formă a conduitei verbale, **v.** are la rîndul ei o serie de forme, de stiluri adaptate rolului îndeplinit de subiect și condițiilor activității sale.

X Y Z

XENOFOBIE, fenomen de patologie socială constînd din teama și ostilitatea față de străini, de toți cei de altă proveniență geografică și naționalitate. Stare primitivă, cultivată și speculată de curentele reacționare, șovine.

YOGA, termen ce desemnează o filosofie, un curent cultural complex și prolix cunoscut în Asia de cca 4—5 000 de ani. Într-un sens restrîns, apropiat de cel din circulația europeană modernă, **y.** este o disciplină de educare a spiritului și corpului, ce susține că *prin practicarea sistematică a unor exerciții se ajunge la stăpînirea deplină a funcțiilor vitale ale organismului, ca și la potențarea capacităților psihofizice, prin eliberarea unor forțe disponibile fizice și psihice.* În formele sale originale, străvechi, **y.** este identificată cu un anumit ritualism religios fiind în esența sa un program de asceză și de sanctificare, ce urmărea abaterea simțurilor de la lumea reală și instituirea unei stări de concentrare asupra unor gînduri lăuntrice, în fapt, suspendarea cu ajutorul exercițiilor a principalelor activități corporale în favoarea unei meditații „pure". Știința modernă califică această stare ca fiind hipnoidală. **Y.** cuprinde mai multe sisteme și modalități de practicare, legate de preocupările individului și de particularitățile sale temperamentale: Dhyana **y.** favorabilă cunoașterii, practicarea sa contribuind la cultivarea spiritului; Karma **y.** necesară acțiunii; Raja **y.** favorabilă introspecției, autocontrolului și concentrației mintale; Bakti **y.** ce urmărea devoțiunea, dragostea față de un spirit fără aparență

de a fi răsplătit; Hatha **y.** ce se ocupă cu exerciții fizice legate de sănătate și longevitate. Cel ce se iniția în formele primare ale **y.** trebuia să parcurgă 8 trepte: Yama și Nyama, o treaptă de purificare morală (desigur, etica străvechilor societăți hinduse); Asana și Pranayama, treapta exercițiilor ce reglează postura și respirația și care dau tăria fizică pentru practicarea exercițiilor următoare; Pratyâhâra, tehnica suprimării senzațiilor; Dhârâna, capacitatea fixării conștiinței asupra unui obiect; Dhyana, treapta capacității de contemplare deplină; Samadhy, treapta absorbției complete de idee sau concentrarea absolută; Kaivalyam, treapta prin care s-ar realiza izolarea sufletului de corp. La o analiză atentă se remarcă înăuntrul sistemelor **y.** o practică fizică și una mistică. Disocierea acestor elemente ar putea fi folositoare omului modern. Este vorba de eliminarea perimatelor forme esoterice, religioase și menținerea exercițiilor fizice, care și-au vădit viabilitatea, supraviețuind mileniilor. Practicile **y.** eliberate de balastul ritualurilor și finalităților mistice, apar ca neavînd nimic misterios, neexistînd miraculoase fluxuri vitale, ci sînt fenomene de autoreglare supuse determinismului și care sînt asemănătoare cu exercițiile sistemelor moderne de educație fizică. Metodele moderne de pregătire psihosomatică au preluat unele exerciții **y.** obținîndu-se rezultate favorabile în ce privește relaxarea corporală, controlul respirației și eliminarea unor stări psihice indezirabile. Antrenamentul autogen (Schultz) preia unele elemente raționale și utile din **y.**

ZEL, devotament față de o cauză sau persoană, ardoare și dăruire totală în îndeplinirea unei acțiuni.

ZERO FIZIOLOGIC, în studiul sensibilității termice nivelul caloric al unui stimul, apropiat de temperatura corpului, care reprezintă un punct neutru, nefiind sesizat ca rece sau cald. Peste acest nivel apar senzațiile de cald, iar sub el cele de rece. Nu coincide cu zeroul scărilor fizice, avînd valori între 25 și 35 grade C.

ZÎMBET, expresie emoțională care se manifestă printr-o ușoară mișcare a mușchilor feței (mișcare a buzelor, orientarea în sus a colțurilor gurii, semiînchiderea ochilor), și care conferă subiectului o fizionomie de bucurie moderată. **Z.** poate exprima satisfacție, amuzament, plăcere, ironie, aprobare etc. Expresia emoțională opusă **z.** este încruntarea.

ZONA PROXIMEI DEZVOLTĂRI, concept introdus de L. Vîgotski, pentru a accentua posibilitățile de continuă dezvoltare psihică și a combate viziunea despre psihic ca un dat imuabil. **Z.p.d.** este ceea ce urmează

imediat să se împlinească într-un stadiu de vîrstă și să devină în stadiul următor fenomen de dezvoltare actuală. Previziunea asupra **z.p.d.** trebuie să fie considerată în toate acțiunile instructiv-educative și în aprecierea elevilor.

ZONE CEREBRALE, regiuni ale scoarței cerebrale îndeplinind funcțiuni relativ specializate. În mare, se disting: 1) zone receptoare sau de proiecție, ce corespund diverșilor receptori periferici (somatoestezici, vizual, auditiv etc.) și realizează analiza și sinteza superioară; 2) zone efectorii sau motorii, de la care pornesc impulsuri aferente; 3) zone de asociație sau asociative, care sînt frontală, temporală și parietooccipitală și îndeplinesc funcții psihice evoluate (configurări perceptive, memorie, imaginație, gîndire, voință)și 4) zone vegetative prin care se reglează activitatea organelor interne.

ZOOFILIE, simptom de dragoste patologică față de animale, însoțit de teama ca acestora să li se producă vreun fel de suferință; uneori termenul desemnează perversiune sexuală prin contacte cu animale.

ZOOPATIE, trăsătură a delirului în care bolnavul crede că are un animal în corp, sau că s-a transformat în animal.

ZOOPSIHOLOGIE (PSIHOLOGIE ANIMALĂ), disciplină ce studiază evolutiv și comparativ comportamentul animalelor ca mijloc de organizare a mediului ambiant și de stabilire a relațiilor înăuntrul speței și între specie (M. Beniuc). **Z.** este o disciplină biologică care este ținută să evite antropomorfismul și să cerceteze obiectiv formele de comportament și structurile psihofiziologice animale, urmărind o problematică ce include procesele senzoriale, instinctele și inteligența senzoriomotorie, învățarea, deprinderile și reactivitatea afectivă primară. Cercetările de **z.** prezintă un nemijlocit interes și pentru înțelegerea psihismului uman, a formelor elementare și preistoriei acestuia. În ultimele decenii, biologii preferă însă studiul exclusiv obiectiv al formelor de comportament, fără a folosi terminologia psihologică — în cadrul etiologiei (K. Lorenz ș.a., N. Tinbergen, Tembrock).

ZOOPSII, halucinații vizuale (v.) sub formă de animale mici sau mari, artificiale (cînd se conturează pe pereți, plafon etc.) sau cu proiecție spațială, statice sau dinamice. Din punct de vedere al conținutului **z.** sînt de obicei terifiante, angajîndu-l puternic pe bolnav. **Z.** sînt foarte frecvente în stările confuzionale și în special în delirurile toxice acute.

ZVON, fenomen de distragere și difuz în comunicare socială, pretinzînd la producerea unor evenimente neobișnuite și putînd în anumite condiții să genereze stări de spirit dăunătoare. De regulă **z.** cuprinde idei, afirmații sau presupuneri neverificate, care pot fi în întregime

false sau conținînd elemente adevărate, dar distorsionate sau exagerate. În distorsiunea informației se manifestă după G. Allport și L. Postman (1947) următoarele tendințe: a) nivelarea — reducerea sau simplificarea informației, facilitarea înțelegerii și relatării ei. Se afirmă că după 5—6 transmisii sînt eliminate pînă la 70% din detalii; b) accentuarea — cantonarea pe anumite detalii, cuvinte, imagini sau simboluri. De obicei dimensiunile mari ale informației, ideile majore sînt mai ușor reținute și comunicate ulterior; c) asimilarea — tendința transmițătorilor de ajustare a contextului în funcție de atitudinile, aspirațiile și motivațiile sale. Obișnuit în **z.** se reflectă insuficiențele memoriei și demersurile gîndirii: transmițătorilor. Răspîndirea **z.** este o funcție a dispozițiilor favorabile individuale sau colective și a forței de influențare a mesajului. P. Golu (1974) găsește o aplicabilitate a legii Weber-Fechner în fenomenele sociale de propagare a **z.** Uneori **z.** poate deveni o stare de opinie în condițiile împletirii conținutului mesajului cu interesele și aspirațiile celor ce le recepționează. Cel mai bun mijloc de prevenire și combatere a **z.** este informarea de masă, exactă și completă.

ANDRIEȘ C. LUCIAN
Nr 2478
Biblioteca Personală

Redactor : OLGA SILVIA TURBATU
Tehnoredactor : MARIANA PUȘCAȘU

Bun de tipar 15.V.1978. Apărut 1978.
Comanda nr. 8343
Tiraj : 60 000 ex. legate.
Coli de tipar : 24,50.

Comanda nr. 70 492
Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii"
București — Piața Scînteii nr. 1
Republica Socialistă România

DE ACELAȘI AUTOR

(lucrări didactice și monografii):

Tipurile de activitate nervoasă superioară la om (1961); *Psihologie generală* (1964, 1974); *Psihologia creației actoricești* (1969); *Probleme ale învățării* (1969); *Studii psihopedagogice privind dezvoltarea psihică a copiilor* (1970); *Personalitatea și cunoașterea ei* (1970); *Sensibilitatea, modalitățile de recepție senzorială* (1970); *Introducere în psihologia militară* (1970); *Curs de psihologie generală*, vol. I, Obiect și principii, sistemul psihic uman, senzații, percepții, reprezentări (1976); vol. II, Limbaj și gîndire, memorie și imaginație, motivație și afectivitate, atenție, voință, deprinderi (1977).